

Λ

ΛΑΒΑΪΝΩ (λαβαίνου) **1.** δέχομαι, παίρνω [παροιμ.: Όποιος γυρεύει και λαβαίνει, άλλη τέχνη δε μαθαίνει.] **2.** πιάνω ΦΡ. **άμα σε λάβω, θα σε μεταλάβω!** άμα σε πιάσω, θα σε πεθάνω στο ξύλο – σύνθ.: α) **δια-λαβαίνω** αναφέρω [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: Έκεϊ μιά μέρα, ύστερα από λίγον καιρό, μῶδωκε ένα γράμμα, καί τό γράμμα αυτό διαλάβαινε ὅτι εἶχες πεθάνει ἐσύ!]. β) **περιλαβαίνω 1.** πιάνω στα χέρια μου, συλλαμβάνω ΦΡ. **άμα σε περιλάβω, θα δεις!** **2.** επιτίθεμαι λεκτικά ΦΡ. **τον περίλαβε και δεν είχε τι να πει!** **3.** παραλαμβάνω ΦΡ. **πήγε να περιλάβει την αδελφή του απ' το λεωφορείο!** [ETYM. < θ. λαβ- του αρχ. λαμβάνω (β' αορ. ἔ-λαβ-ον) (Όμ. Α 407, καί λαβέ γούνων «τα γόνατά του αγκάλιασε») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΛΑΒΔΑΡΙΆ (λαβδαργιά) (η) ξύλο σε σχήμα κεφαλαίου λάμδα, στου οποίου τη μέση μπαίνει στήριγμα, ώστε να σχηματίζεται τρίποδας· το βάζουν μαζί μ' άλλα σε ποτάμι, για να συγκρατούν τα κλαδιά, τα χώματα και τις πέτρες, προκειμένου να δημιουργηθεί δέση (βλ. λ.) [ETYM. < αρχ. λάμβδα / λάβδ(α) (τό) «το ενδέκατο γράμμα του ελλην. αλφαβήτου» (Πλάτ. Κρατ. 434d, αντί τοῦ λάβδ(α) ῥῶ «αντί του λάμδα ρο») + παραγ. επίθ. -αριά].

ΛΑΒΪΔΑ (η) κουτάλι [ETYM. < αρχ. λαβίς (ή) (-ίδος) (αιτ. λαβίδα) «χερούλι, εμβρυουλκός, περόνη, πόρπη, ψαλίδι με το οποίο κόβουν την καύτρα κεριού ή λυχναριού», Πολύβ. 6.23.11.1, τήν ἔνδεσιν ἀσφαλίζονται ταῖς λαβίσι καταπερονῶντες «στερεώνουν το ένδυμα συνάπτοντάς το με περόνες»].

ΛΑΒΟΥΡΑ (η) έξαψη προερχόμενη από στεναχώρια, θυμό, λαχτάρα, ανησυχία, φόβο ΦΡ. **τον έπιασε λαβούρα!** [Π. Τσίν. Π.: ... και ιδεί το χάσμα, τον γκρεμό, το Κορακογιοφύρι, / το ρέμα τ' Ασπροπόταμου λαβούρα θα τον πιάσει.] – ρ. **λαβουριάζω** (λαβουργιάζου) **1.** λαχταρώ **2.** τρομοκρατούμαι ΦΡ. **λαβούριασα, μόλις αντίκρισα τον λύκο!** –

ουσ. **λαβούριασμα** (το) – μππ. **λαβουριασμένος** (-ή, -ο) ΦΡ. **ήρθε λαβουριασμένος απ' το κυνήγι!** [ETYM. < λάβρ(ος) (βλ. λάβρα, ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα > *λαβρούρα > λαβούρα, με σίγηση για ευφωνία, ή < λάβρα (βλ. λ.), με ανάπτ. [ου] > λαβούρα].

ΛΑΒΟΥΤΙ (λαβούτ') (το) **1.** ξύλινο δοχείο, σαν βαθύ φτυάρι, με το οποίο οι ναύτες αφαιρούν τα νερά από την καρίνα βάρκας **2.** μεταλλική σέσουλα, με την οποία ο παντοπώλης παίρνει τα προϊόντα (φακές, φασόλια, κ.λπ.) από το σακί, για να τα βάλει σε σακούλα και να τα ζυγίσει [ETYM. < αρχ. λαβ(ή) (ή) «χερούλι, πιάσιμο, αφορμή, χτύπημα, πληγή, ...», Ἀριστοφ. Εἰρ. 1258, ἐὰν τοιαυτασὶ μάθῃ λαβάς ποεῖν «τέτοια χερούλια αν μάθει να κολλάει» + παραγ. επίθ. -ούτι].

ΛΑΒΡΑ (η) **1.** μεγάλη θερμότητα, πολλή και αφόρητη ζέστη ΦΡ. **φωτιά και λάβρα** **2.** (μτφ.) μέγας καημός [δ. τρ.: Ωσάν η νύχτα η σκοτεινή, π' όλα τα κάνει μαύρα, / έτσ' είναι όλα στην καρδιά, σαν την πλακώσει η λάβρα.] [ETYM.· μσν. < αρχ. λάβρ(ος) (-ον) «σφοδρός, ορμητικός, ...» (Ὁμ. Β 148, Ζέφυρος λάβρος «Ζέφυρος σφοδρός») + παραγ. επίθ. -α].

ΛΑΒΩΝΩ (λαββώνου) **1.** τραυματίζω, πληγώνω, ιδίως με όπλο [δ. τρ.: Μας είπαν πως λαβώθηκε μες στο δεξί το χέρι.] **2.** (μτφ.) επιθυμώ μετά μανίας γυναίκα ΦΡ. **λάβωσε για γυναίκα!** **3.** (μτφ.) σαγηνεύω, προκαλώ ερωτικό πάθος **4.** (μτφ.) θολώνω τον νου, συγχύζω – ουσ.: α) **λάβωμα** (το) [δ. τρ.: Το λάβωμά της είναι που δεν παντρεύεται.]· β) **λαβωματιά** (η) [δ. τρ.: Πικρή που 'ν' η λαβωματιά, φαρμακερό το βόλι.] – μππ. **λαβωμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: α) Φάτε και πιέτε, βρε παιδιά, χαρείτε να χαρούμε, / κι εγώ δεν έχω τίποτα παρά είμαι λαβωμένος. β) Εσύ είσαι, κόρη μ', ο γιατρός κι εγώ είμαι ο λαβωμένος.] [Β. Κορν. Έρωτ. 3.1410: πλιότερα μέ βαρένη μιά λαβωμένη τσ' έρωτιᾶς, τοῦ πόθ' ἄρρωστημένη.] [ETYM.· μσν. < λαβ(ή) (βλ. λαβούτι, ετυμ.), στη σημ. «χτύπημα, πληγή» + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΛΑΓΑΝΑ (τα) (Π. Ἀραβ. Γλ.) τά οὔλα τοῦ ἵππου, **λάγανο** δέ νοσηρόν φῦμα, παρουσιαζόμενον ὑπὸ τήν γλῶσσαν τῶν ἡμιόνων· (LSJ) φλεγμονή των εσωτερικών ούλων των αλόγων [ETYM. < αρχ. λαγών (-όνος) (ό, ή) (αιτ. λαγόνα) «το κοίλο μέρος του σώματος κάτω από τα πλευρά, το λαγόني, (μτφ.) κάθε κοιλότητα, εν προκειμένω η στοματική» (Εὐρ. Ἡλ. 826, κἀνεῖτο λαγόνας «ύστερα του ανοίγει τα λαγόνια») > λαγόνα > λάγανα, με αφομ. και μετάθ. του τόνου].

ΛΑΓΑΝΑ (η) είδος πεπλατυσμένου ψωμιού που παρασκευάζεται χωρίς προζύμι, είναι πασπαλισμένο με σουσάμι και καταναλώνεται κυρ. την Καθαρή Δευτέρα ΦΡ. **ωραία, τραγανή λαγάνα!** – συνών. **πετα-**

στή (η) [δ. τρ.: Την Καθαρή Δευτέρα θα φάμε πεταστές, / σκορδάκια και κρεμμυδάκια / και δυο πικρές ελιές ή κι ωραίες μυρουδιές (βλ. μυρουδιά, 2).] [ETYM.: μεγεθ. αρχ. ουσ. λάγανον (τό) «λεπτό και πλατύ γλυκάκι από αλεύρι και λάδι, όπως τα *ἴτρα*, δηλ. εδέσματα παρασκευασμένα από ζύμη, σε πλατύ σχήμα, και διανθισμένα με σουσάμι και μέλι», Ἀθήν. 14.p. 498, ἔλκυσον λάγανον «φτιάξε λάγανο»].

ΛΑΓΑΡΟΣ (-ή, -ό) 1. διαυγής ΦΡ. **λαγαρό κρασί** – συνών. **λαγάριος** (-α, -ο) (ουσιαστικοπ. πληθ. ουδ.) **λαγάρια** (τα) τα νερά που απομένουν μετά το στράγγισμα πηγμένου τυριού – αντών. **αλαγάριστος** (α-λαγάρ'στους) (-η, -ο) 2. (μτφ.) αθώς 3. (ουσιαστικοπ. ουδ. πληθ., **λαγαρά**, τα) 1. τα γύρω από τα γεννητικά όργανα ευαίσθητα μέρη του σώματος ΦΡ. **κοίτα μην τον χτυπήσεις στα λαγαρά!** 2. το μαλακό σημείο ανάμεσα στα πλευρά και τη λεκάνη – ρ. **λαγαρίζω** 1. ξεπλένω κάτι με καθαρό νερό ΦΡ. **έχω να λαγαρίσω ρούχα** 2. γίνομαι διαυγής ΦΡ. **λαγάρισε το νερό** 3. αφήνω καθαρό υπόλοιπο, αφήνω ΦΡ. **πάρε όσα μήλα θέλεις κι ό,τι λαγαρίσει για μένα!** 4. καταλήγω, φθάνω ΦΡ. **ποιος ξέρει τι ώρα θα λαγαρίσω στο σπίτι!** 5. διευκρινίζω, ξεκαθαρίζω ΦΡ. **λαγαρίσαμεν τον λογαριασμό** 6. είμαι ετοιμοθάνατος, πεθαίνω ΦΡ. **λαγαρίζει δε λαγαρίζει απόψε!** (λαγαρίζ' δε λαγαρίζ' απόψε!) 7. λιώνω (βούτυρο, ασήμι, κ.λπ.), για να το απαλλάξω από ξένες προσμίξεις ΦΡ. **λαγάρισε το βούτυρο;** [δ. τρ.: ... θα σε πάω σε χρυσικό, για να σε λαγαρίσω.] 8. (για τον ουρανό) καθαρίζω από σύννεφα ΦΡ. **λαγάρισε ο ουρανός** – ουσ. **λαγάρισμα** (το) – μππ. **λαγαρισμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξελαγαρίζω** [ETYM.: < αρχ. λαγαρός (-ά, -όν) «χαλαρός, βαθουλός, (για τις λαγόνες ζώων) ισχνός, λεπτός, άτονος, ασθενής, ...», Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 1167, καὶ τάσδε νῦν λαγαράς «κι οι κοπέλες, πῶχουν άδεια την κοιλιά»].

ΛΑΓΓΕΥΩ (λαγγεύου) 1. σκιρτώ, λαχταρώ, ποθώ, επιθυμώ [παροιμ.: Το μάτι μου λαγγεύει, καρδιά μου χαίρεται.] ΦΡ. **λάγγεψε η καρδιά μου για ...** 2. επιθυμώ πολύ κάποιο φαγητό, λιγουρεύομαι – παθ. **λαγγεύομαι** χαυνώνομαι, λιγώνομαι, κυρ. από ερωτικό πάθος – ουσ. **λάγγεμα** (το) – μππ. **λαγγεμένος** (-η, -ο) [Κ. Παλ. Ἀν.: Σᾶς γέννησε καὶ μέσα σας μιλάει / καὶ βογγάει καὶ βαριά μοσκοβολάει / μιά μάννα· καίει τό λάγνο της φιλή, / κ' εἶναι τῆς Μοίρας λάτρισσα καὶ τρέμει, / ψυχή ὅλη σάρκα, σκλάβα σέ χαρέμι, / ἢ λαγγεμένη Ἀνατολή.] – συνών. **λαγγουρεύω / λαγγουρίζω** [ETYM.: < αρχ. λαγγ(άζω) / λογγάζω «ενδίδω, υποχωρώ» (Ἀντιφ. Ἀπόσπ. 37.1, λαγγάζει) μεταπλ. -εύω / Ἡσύχ., <λαγγάζει> ὀκνεῖ. οἱ δὲ <λαγγεῖ> / <λαγγάσαι> περιφυγεῖν / <λαγγεύει> φεύγει / <λαγγάζει> ἀποδιδράσκει].

ΛΑΓΓΟΝΙ (λαγγόν') / **λαγγούνι** (το) γοφός, λαγόνα – ρ. **λαγγονίζω** (κυρ. για ζώα) τρώω πολύ, γεμίζω τα λαγόνια μου, χορταίνω – ουσ. **λαγγόνισμα** (το) – σύνθ. **λαγγοδέρνω** κάνω επιθανάτιους σπασμούς [ETYM. < μσν. λαγγόνιν < ελνστ. λαγγόνιον (τό), υποκορ. του αρχ. λαγών (βλ. λάγανα, ετυμ.)].

ΛΑΓΙΟΣ (λά'ιους) (-α, -ο) μαύρος [δ. τρ.: Τον τρων τα λάφια και ψοφούν, τ' αγρίμια κι ημερεύουν, / το τρων τα λάγια πρόβατα και λησμονούν τ' αρνιά τους.] – σύνθ. **λαγιαρνί** (το) αρνί με μαύρο τρίχωμα (βλ. κουδούνι, 1) [ETYM. < κουτσοβλάχ. láj^u «μαύρος» < αλβ. laje].

ΛΑΓΚΑΡ ΛΟΥΓΚΟΥΡ (το) άκλ.: σιγά σιγά ΦΡ. **το μουλάρι ήταν κουρασμένο και πήγαινε λάγκαρ λούγκουρ!** – συνών. **μίκρι - μίκρι** [ETYM.: ηχομομ. λ. από τον ήχο που ακούγεται σ' αυτής της μορφής το βάδισμα].

ΛΑΓΚΙΟΛΙ (λαγκιόλλι) (το) **1.** το λαγκιόλι και η μάνα (βλ. λ., 5) είναι τα μικρά σφηνοειδή κομμάτια υφάσματος, με τα οποία φτιάχνεται η φουστανέλα, αφού ενωθούν εναλλάξ πολλά μαζί [παροιμ.: Της κάπας μανίκι, της φούστας λαγκιόλι.] **2.** πτύχωση ενδύματος **3.** ό,τι ομοιάζει με λαγκιόλι **4.** (μτφ.) ελάττωμα, παραξενιά ΦΡ. (α) **είναι με τα λαγκιόλια του!** (β) **τον ήύρα στα λαγκιόλια του!** (γ) **του λείπει μάνα και λαγκιόλι!** είναι λειψός σε κάτι, υλικό ή ηθικό – επίθ. **λαγκιολάτος** (λαγκιουλλάτους) (-η, -ο) που έχει πολλά λαγκιόλια [ETYM.: πιθ. < λακκί / λαγκ(ί) (το) «το λακκάκι που σχηματίζεται με ταξύ στήθους και λαιμού» (< λάκκ(ος) -ί, βλ. λάκκα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιόλι].

ΛΑΓΟΣ (ο) [...] (θηλ.) **λαγίνα** / **λάγισσα** (η) (βλ. κουσή → ρ.) [δ. τρ.: Γυρεύει τυρί από λαγό κι απ' άγριο γίδι γάλα.] [παροιμ.: (α) Απ' αλλού καρτεράς τον λαγό κι απ' αλλού βγαίνει. (β) Άλλα τα μάτια του λαγού κι άλλα της κουκουβάγιας. (γ) Άμα κυνηγάς πολλούς λαγούς, δεν πιάνεις κανέναν.] ΦΡ. (α) **τάζει λαγούς με πετραχήλια!** υπόσχεται πολλά και ευχάριστα, που όμως είναι ανέφικτα ή σχεδόν ανέφικτα (β) **έγινε λαγός!** έφυγε τρέχοντας – υποκορ.: α) **λαγουδάκι** (το): β) **λαγούλ/δι** (λαγούλλι / λαγούδ') (το) **1.** [...] **2.** (ιδιόλ. κτιστών) παιδί – μεγεθ. **λάγαρος** (ο) – συνών. **νταουσιάνος** (ο) – παράγ. ουσ. **Λαγούσια** (η) ονομασία γίδας που το τρίχωμά της μοιάζει με του λαγού – συνών. **Λαγούσιω** (λαγούσσιου) (η) – επίθ. **λαγιέτσικος** (-η, -ο) **1.** που έχει χρώμα ή αφτιά σαν του λαγού **2.** (μτφ.) που κρύβεται σαν τον λαγό, κρυψίνους ΦΡ. **τι πήγε κι έκαμε κείνο το λαγιέτσικο;** – ρ. **λαγιαζώ** (λα'ιάζου) (πρβ. ελνστ. λαγαίω «αφήνω, χαλαρώνω, ...) **1.** η-συχνάζω, όπως ο λαγός στη λόχμη του ΦΡ. **λάγιασε λίγο!** **2.** κάθομαι

κάπου για να ξεκουραστώ **3. ακινητοποιούμαι** – ουσ. **λάγιασμα** (το) – μππ. **λαγιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι κάθεσαι λαγιασμένος;** – σύνθ.: α) **λαγάφτι** (το) **1. αφτί λαγού** **2. (μτφ.)** που είναι λεπτό σαν του λαγού το αφτί· β) **λαγόκαρδος** (-η, -ο) δειλός· γ) **λαγοκοιμάμαι** κοιμάμαι διακεκομμένα, κοιμάμαι με τα μάτια μισάνοιχτα, όπως ο φοβισμένος λαγός ΦΡ. **λαγοκοιμήθηκα λίγο!** δ) **λαγομηλιά** (λαγουμπ'λιά) (η) ο αγκαθωτός αιθαλής θάμνος, *ruscus aculeatus*· μετείχε στα χριστουγεννιάτικα έθιμα (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 108)· ε) **λαγοπόδαρο** (το) αποξηραμένο πέλμα λαγού· πιο παλιά χρησιμοποιείτο για το σβήσιμο του μαυροπίνακα· στ) **λαγοτόμαρο** (το) δέρμα λαγού· τεντωμένο και στεγνωμένο χρησιμοποιείτο ως πατάκι ή κάλυμμα καθισμάτων· επίσης, μικρό κομμάτι του ως βαλβίδα σε φυσερό (βλ. φυσάω → ουσ. γ)· ζ) **μισολάγι** (το) μικρός λαγός ΦΡ. **τι το σκότωσες αυτό το μισολάγι;** [ETYM.· μσν. < αρχ. λαγώς (ὁ) «λαγός» (Όμ. Κ 361, ἥ κεμάδ' ἤε λαγών «νεαρό ελάφι ή λαγό») μεταπλ. -ος, ή < ιων. λαγός (ὁ)].

ΛΑΔΟΚΑΤΟΣΤΑΡΟ (λαδουκατόσταρου) (το) δοχείο που χωρά εκατό δράμια (βλ. λ.) λάδι [ETYM. < λάδ(ι) (< μσν. λάδι(ν) < ελνστ. ἐλάδιον, υποκορ. του αρχ. ἔλαιον (τό) (βλ. αλάδωτος, ετυμ.), με αποβ. του αρχικού άτ. φων.) -ο- + κατοστάρ(ι) + παραγ. επίθ. -ο < μσν. ἑκατοστάριν (τό) «βάρος εκατό δραμιών» < αρχ. τακτ. αριθμτ. ἑκατοστός (-ή, -όν) του ἑκατόν, Ἡρόδ. 4.198.3, ἐπ' ἑκατοστὰ ἐκφέρει «το ένα δίνει εκατό»].

ΛΑΖΑΡΟΙ (οι) τα παιδιά που την ημέρα της γιορτής του Αγίου Λαζάρου, κρατώντας ένα καλαθάκι στολισμένο με λουλούδια, πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι και τραγουδούν το τραγούδι: «Σήμερον έρχετ' ο Χριστός, ο επουράνιος Θεός, / και στην πόλη Βηθανία Μάρθα κλαίει και Μαρία / (ή απ' την πόλη Βηθανία, Μάρθα κλαίει και Μαρία) / Λάζαρον τον αδελφόν τον γλυκύ και καρδιακόν. [...]» και οι νοικοκυρές τα φιλεύουν αβγά, ξηρούς καρπούς, κ.λπ. (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 123 κ.ε.) – συνών. **Λαζάροι** (οι) / **Λαζαρούδια** (Λαζαρούδγια) (τα) ΦΡ. **φέρε καλούδια να φιλέσουμε τα Λαζαρούδια!** [ETYM. < πληθ. του ελνστ. ουσ. Λάζαρος (ὁ) > Λάζαροι].

ΛΑΖΗ επίρρ.· αγεληδόν, σαν αγέλη ΦΡ. **πήγαν λαζή!** [ETYM.· [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **λαζή**, επίρ. ἀγεληδόν. Ἴσως ἐκ τοῦ ἱλαδόν]· αρχ. ἱλαδόν «κατά ίλες, σε τάγματα, σε αφθονία, σωρηδόν, αθρόα» (Ἡσ. Ἔργ. 287, τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἱλαδὸν ἔστιν ἐλέσθαι «εύκολα την εξαθλίωση μπορείς κι αθρόα να την πιάσεις») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επιρρ. επίθ. -η > λαδή > λαζή, με τροπή του [δ] σε [ζ]].

ΛΑΖΙΝΑ (η) (Π. Άραβ. Γλ.) ό τόπος εις όν θέτουν τά πρόβατα προς βοσκήν τήν άνοιξιν [ETYM.· πιθ. < λαζ(ή) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. - ινα, με μετάθ. του τόνου].

ΛΑΪΗΝΑ (η) πήλινο αγγείο με φαρδύ στόμιο και χερούλια, λαγήνα [παροιμ.: Μια φορά σπάει η λαήνα.] – υποκορ.: α) **λαηνάκι** (το)· β) **λαήνι** (το) ΦΡ. **ωχ! έσπασα το λαήνι με το βούτυρο!** (βλ. φκιά(χ)νω, 2) – σύνθ. **μισολάηνο** (το) μέτρο κρασιού, ισοδύναμο με δυόμισι λίτρα [ETYM. < μσν. λαγήνα (< ελνστ. λάγηνος < αρχ. λάγηνος / (αττ.) λάγυνος (ό, ή) «δοχείο πήλινο, γυάλινο ή μεταλλικό για τοποθέτηση υγρών, κυρ. νερού και κρασιού, αμφορέας», Αθήν. 11.499d, λάγυνον έχω κενόν «έχω κενό λαήνι») με αποβ. του [γ]].

ΛΑΘΥΡΙ (λαθύρ') (το) λαθούρι (*lathyrus sativus*)· φυτό, που από τα αποφλοιωμένα σπέρματά του γίνεται η φάβα – παράγ. ουσ. **λαθύρω** (η) όρνιθα, που τα φτερά της έχουν χρώμα γκριζωπό με λευκά στίγματα, όπως οι σπόροι του λαθουριού – επίθ. **λαθουράτος** (-η, -ο) γκριζωπός με λευκά στίγματα ΦΡ. **μου χάρισαν έναν λαθουράτο κόκορα!** – συνών. **λαθουρός** (-ή, -ό) [ETYM. < αρχ. λάθυρος (ό) «λαθούρι» (Θεόφρ. Φ. Ί. 8.3.1.6, οϊον ό πισός και ό λάθυρος «όπως το μπιζέλι και το λαθούρι») > λαθύρι, με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου].

ΛΑΙΜΟΥΔΗΣ (λιμούδ'ς) (ο) λαιμός (πληθ. **λαιμούδες**, οι / **λαιμούδια**, τα) [ETYM. < λαιμ(ός) (βλ. (α)λαιμαριά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. - ούδης].

ΛΑΚΑΩ → λακίζω (Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα *ΛΑΛΩ* [...] *Λακῶ* μέ τό δίγαμμα *Γλακῶ* (κατά τό Γλάρος από τό Λάρος) εις τήν αὐτήν σημασίαν τοῦ Τρέχω από τῶν παλαιῶν τό Λακῶ [...]).

ΛΑΚΙΖΩ (λακκίζου) 1. φεύγω τρέχοντας, το βάζω στα πόδια ΦΡ. **μόλις μ' είδε, λάκισε!** 2. έχω τρελαθεί ΦΡ. **πάει, λάκισε!** – ουσ. **λάκισμα** (το) – επίθ. **λακιτός** (-ή, -ό) βιαστικός – μππ. **λακισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. λακίζω (αρχική σημ.) «σχίζω, σπαράζω, ...» (βλ. λακάω) < λακίς (ή) (-ίδος) «ράκος, σχισμένο πράγμα», Αίσχύλ. Χο. 29-30, λακίδες πέπλων «κουρελιασμένα ενδύματα»].

ΛΑΚΙΝΙΑ (λακινιά) (η) 1. κοπάδι αλόγων και ημιόνων 2. (μτφ.) τα πολλά παιδιά ΦΡ. **έχει μια λακινιά παιδιά!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. λακ(έω) / ληκέω «θορυβώ» (Θεόκρ. Ειδ. 2.24, λακεῖ μέγα «κάνει μεγάλο θόρυβο») + παραγ. επίθ. -ινιά (πρβ. λατ. *lacinia* «μικρή αγέλη» & *λυκινιά* (βλ. λ.)].

ΛΑΚΚΑ (η) 1. μεγάλη επίπεδη συνήθ. έκταση εδάφους, που σχηματίζει κοίλωμα σε σχέση με τις γύρω εκτάσεις 2. επίπεδο χωράφι 3. πλατεία, δημόσιος χώρος 4. ίσιωμα 5. τοπωνύμιο ΦΡ. (α) **πέθανε κι**

άφησε τα παιδιά του στη λάκκα! τ' άφησε απροστάτευτα (β) (μτφ.) είναι πέρα τ' λάκκα! είναι ανόητος (γ) θέλει μια λάκκα λάχανα να χορτάσει! είναι πολυφαγός, άπληστος, πλεονέκτης – υποκορ. **λακκούλα / λακκοπούλα** (η) – μεγεθ.: α) **λακκάνα** (η)· β) **λακκάρα** (η)· γ) **λακκιά** (η) **1.** [...] **2.** λάκκα που βρίσκεται συνήθ. μέσα σε δάσος και διακόπτει τη συνέχειά του [Απ. Ντάλ.: Κι όπου βρεθεί καμιά λακκιά / ανάμεσα στα δάση, / τότε εκεί να σταματούν / η νύχτα να περάσει.] **3.** εδαφικό κοίλωμα που το χειμώνα καλύπτεται με νερό **4.** βαθιά ρυτίδα ΦΡ. **γέμισε το πρόσωπό της λακκιές!** – παράγ. ουσ. **λάκκωμα** (το) ελαφρά κοίλο έδαφος – συνών. **λακκωσιά** (λακκουσιιά) (η) – σύνθ. επίρρ. **κατάλακκα / καταλακκίς** **1.** στη λάκκα **2.** (μτφ.) στη φόρα, ολοφάνερα ΦΡ. **τα 'βγαλε όλα καταλακκίς!** – σύνθ. ρ.: α) **ξελακκιάζω** **1.** εξαναγκάζω κάποιον να βγει στη λακκιά ΦΡ. **η αλεπού ξελάκκιασε τον λαγό και τον έπιασε!** **2.** εξαναγκάζω κάποιον κρυμμένο εχθρό να εμφανιστεί ή να φύγει – ουσ. **ξελάκκιασμα** (το) – μππ. **ξελακκιασμένος** (-η, -ο)· β) **ξελακκώνω** σκάβω βαθιά κάποιο χωράφι και το καθαρίζω από τις ρίζες και τις πέτρες, ανανεώνοντάς το ταυτόχρονα και κάνοντάς το πιο εύφορο ΦΡ. **είχα ξελακκώσει το χωράφι και πρόκοψαν οι πατάτες!** – ουσ. **ξελάκκωμα** (το) – μππ. **ξελακκωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. λάκκ(ος) (ὁ) «λίμνη, δεξαμενή, κελάρι, ...» (Άριστοφ. Έκκλ. 154, ἐν τοῖς καπηλείοισι λάκκους ἐμποιεῖν / ὕδατος «στάλα νερό στα κιούπια να μην έχουνε τα καπηλεία μας») + παραγ. επίθ. -α].

ΛΑΚΟΥΜΙ (λακούμ') (το) λουκούμι ΦΡ. (α) **κάτσε να σε κεράσω λακούμι!** (β) **του 'ρθε λακούμι!** του ήρθε βολικά, του ταίριαζε πολύ [παροιμ.: Ψωμί δεν έχουμε, λακούμια γυρεύουμε.] – επίθ. **λακουμένιος** (-α, -ο) **1.** που είναι από λουκούμι ΦΡ. **λακουμένιες καραμέλες μου 'φερε η νονά μ'!** **2.** (μτφ.) που έχει τη γεύση, το άρωμα ή την εικόνα λουκουμιού ΦΡ. **λακουμένιο τριαντάφυλλο** ποικιλία ροζ τριαντάφυλλου· το λένε έτσι, λόγω του αρώματός του, που παραπέμπει σε λουκούμι με σχετικό άρωμα [ETYM. < λουκούμι (ιδιωμ. προφ. λακούμι) < τουρκ. lokum < араβ. hulqum].

ΛΑΚΡΙΝΤΙΖΩ (λακριντίζου) συζητώ, πολυλογώ, φλυαρώ [δ. τρ.: Κι εκεί που τρώγαν κι έπιναν κι εκεί που λακριντίζαν, / μαύρα μαντάτα του 'ρθανε από τον Κατσαντώνη.] – ουσ. **λακριντί** (το) [Άλ. Παπαδ. Άπ.: Δέν ἄφηνε καμμιά κουβέντα, κανένα μαντάτο, κανένα «λακριντί», πού νά μήν τ' άποσώσει.] ΦΡ. **πιάσαμε λακριντί και πέρασε η ώρα** [ETYM. < τουρκ. lakird(î) «λόγια, φλυαρία», με αντιμετ. + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΛΑΛΑ (η) (Π. Άραβ. Γλ.) έντομον τριχωτόν, φυλλοφάγον, κάμπη [E-TYM.· (Τριαντ.) < αλβ. llallë, -a].

ΛΑΛΑΩ (λαλλάου) / **λαλώ** (λαλλού) **1.** μιλώ, συμβουλευώ, προειδοποιώ ΦΡ. **ούτε μιλάει, ούτε λαλάει!** **2.** (για πουλιά) κελαηδώ [δ. τρ.: Γλυκά λαλούνε τα πουλιά, γλυκά λαλούν τ' αηδόνια. / Τώρα και 'γω Τρυγόνα μου, για 'σένα τραγουδάω.] **3.** (για μουσικό όργανο) βγάζω ήχο, παίζω ΦΡ. **λάλα το να πάνε τα φαρμάκια κάτω!** **4.** (ειρων.) διακρίνομαι από ελαφρότητα, δεν νοιάζομαι για τίποτα ΦΡ. **είναι τρεις λαλούν και δυο χορεύουν!** **5.** φλυαρών ΦΡ. **τι έπαθες και λαλάς;** **6.** παίζω φλογέρα ή άλλο μουσικό όργανο ΦΡ. **λαλούν τα όργανα, αρχίνησε το πανηγύρι!** (λαλλούν τα 'ργανα, αρχίν'σι του παν'γύρ'!) **7.** τα 'χω χαμένα, τρελαίνομαι ΦΡ. (α) **λαλήσαμεν απ' τον ήλιο σήμερα!** (β) **λάλησε ο καημένος!** **8.** χτυπώ σε καίριο σημείο και πονώ πολύ ΦΡ. **το λάλησα το ποδάρι μ'!** – ουσ. **λάλημα** (το) – παράγ. ουσ. **λαλητής** (ο) τραγουδιστής, οργανοπαίχτης, μουσικός (βλ. γύφτος, 3) – μππ.: α) **λαλημένος** (-η, -ο) ανόητος· β) **λαλούμενος** (-η, -ο) (πληθ. ουδ. ως ουσ.) **λαλούμενα** (τα) μουσικά όργανα λαϊκής ορχήστρας ΦΡ. **ήρθαν τα λαλούμενα!** [ETYM. < αρχ. λαλῶ (-έω) «μιλώ, φλυαρών, ...» (Πλάτ. Εὐθύδ. 287d, λαλεῖς ἀμελήσας ἀποκρίνασθαι «λες ὅτι ἀμέλησα ν' ἀπαντήσω») μεταπλ. -άω].

ΛΑΜΝΙ (το) **1.** κάνη όπλου **2.** (μτφ.) κάτι πολύ λεπτό, κάτι αδύνατο [ETYM.· πιθ. < μσν. λάμν(ω) «τραβώ κουπί, κωπηλατώ, ωθώ, καταδιώκω, ...» + παραγ. επίθ. -ί (αναδρ. σχημ.) < αρχ. ἐλαύνω «οδηγώ, κινώ πλοία με κουπιά, χτυπώ με όπλο, διαπερνάω, σφυρηλατώ, ...» (Όμ. η 113, περὶ δ' ἔρκος ἐλήγεται ἀμφοτέρωθεν «που ζώνεται με φράχτη γύρω γύρω») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και τροπή της διφθ. [αυ] σε [αμ] (πρβ. άχαμνός (βλ. λ.) < χαῦνος)].

ΛΑΜΝΙΖΟΜΑΙ (για χοίρους) συνουσιάζομαι – ουσ. **λάμνισμα** (το) [ETYM. < λάμν(ω) (βλ. λαμνί, ετυμ.) (Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα **ΛΑΜΝΩ** [...]) *Λάμνει ἢ Λάμνεται ὁ ἵππος λέγουν ἀκόμη, σημαίνοντες τήν κίνησιν τοῦ μέ τήν φοράδα συνουσιασμοῦ. Ἵσως καί διά τήν ἀνδρός καί γυναικός μίξιν, ὡς τό ἐμεταχειρίζοντο καί οἱ κωμικοί τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τόν Ἀριστοφάνην (Έκκλ. 39) μί' ἀπό τάς Ἑκκλησιαζούσας κυράς λέγει, χωρίς περιπλοκάς, περί τοῦ ἰδίου ἀνδρός, Τήν νύχθ' ὅλην ἤλαυνε μ' ἐν τοῖς στρώμασιν.) + παραγ. επίθ. -ίζομαι].*

ΛΑΜΝΩΜΑ (το) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **λάμνωμα**, αῦλαξ. Όπως οἱ διά κωπῶν λάμνοντες (ἐλαύνοντες) αὔλακώνουν τήν θάλασσαν. Λέγεται οὕτω καί ἡ μετά τήν ἀποχώρησιν τῶν ὑδάτων ἀπομένουσα ἰλύς.] [ETYM. < λάμν(ω) (βλ. λαμνί, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωμα].

ΛΑΜΠΑΔΙΑ (λαμπαδγιά) (η) μονοκόμματη παραστάδα θύρας – συνών.: α) **λαμπάς** (ο)· β) **ορθάρι** (το) [ETYM. < λαμπάδ(α) (βλ. λαμπαδιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΛΑΜΠΑΔΙΑΖΩ (λαμπαδγιάζου) **1.** (για φωτιά) φουντώνω, δυναμώνω **2.** παίρνω φωτιά και καίω σαν λαμπάδα, φλέγομαι **3.** ζεσταίνομαι υπερβολικά, εξάπτομαι ΦΡ. **λαμπάδιασε το κορμί μ'!** **4.** (μτφ.) εξοργίζομαι ΦΡ. **τι έπαθε και λαμπάδιασε έτσι;** **5.** (μτφ.) έχω χάσει το μυαλό, τη λογική μου – ουσ. **λαμπάδιασμα** (το) – μππ. **λαμπαδιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **ήρθε λαμπαδιασμένος!** ... οργισμένος (β) **είναι λίγο λαμπαδιασμένη!** τα 'χει λίγο χαμένα, δεν σκέφτεται λογικά [ETYM. < μσν. λαμπάδ(α) (< αρχ. λαμπάς (ή) (αιτ. λαμπάδα) «φως, δάδα, πυρσός, ...», Σοφ. Τρ. 1198, πευκίνης λαβόντα λαμπάδος σέλας πρῆσαι «ν' ανάψεις την πυρά με φωτιά πεύκινης δάδας») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΛΑΜΠΑΤΙΝΑ (η) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **λαμπατῖνα**, ή πυρά, ήν άνάπτουσιν οί παῖδες κατά τήν παραμονήν τοῦ Άγ. Ιωάννου (24 Ιουνίου), τοῦ λαμπατάρη. Λέγεται καί τζιαμάλα.] [ETYM. < λάμπ(ω) (βλ. λαμπεράδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ατίνα].

ΛΑΜΠΕΡΆΔΑ (λαμπιράδα) (η) στιλπνότητα, λαμπρότητα [Κ. Παλ. Δ. Γ., Λόγος 12^{ος} - Κόσμος: Κι ό "Ηλιος μέσ' στή λαμπεράδα / τοῦ τεράστιου Γαλαξία / μιά λιγνή κι αὐτός λαμπάδα.] [ETYM. < μσν. επίθ. λαμπερ(ός) (< αρχ. λάμπω «ακτινοβολώ, διαπρέπω, ...», Όμ. Μ 463, λάμπε δέ χαλκῷ σμερδαλέω «απ' τον χαλκό τον άγριο έλαμπε») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΛΑΜΠΗΘΡΑ (η) η κόρη του ματιού [ETYM. < λάμπ(ω) (βλ. λαμπεράδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ήθρα (αναδρ. σχημ.)].

ΛΑΜΠΙΚΟΣ (λαμπίκους) (ο) **1.** αποστακτήρας **2.** (μτφ.) οτιδήποτε είναι τόσο καθαρό, ώστε να λάμπει, πεντακάθαρος – επίρρ. **λαμπίκος** / **λαμπίκο** ΦΡ. **το 'κανα λαμπίκο το σπίτι!** [ETYM. < λάμπ(ω) (βλ. λαμπεράδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίκος / (Βικιπ.) αντδ. < μσν. λαμπίκον (τό) < βεν. lambico (ιταλ. lambicco / μσνλατ. alembicum) < αραβ. al-ambīq «δοχείο απόσταξης» < αρχ. ἄμβυξ (-υκος) / ἄμβιξ (-ικος) (ό) «ποτήρι, κύπελλο», Άθην. 4.152b, τὸ δὲ ποτὸν οἱ διακονοῦντες ἐν ἀγγείοις περιφέρουσιν ἐοικόσι μὲν ἀμβίκοις, ἥ κεραμέοις ἥ ἀργυροῖς «οι υπηρέτες προσφέρουν το ποτό μέσα σε αγγεία, τα οποία μοιάζουν με ποτήρια, ή πήλινα ή ασημένια» / (LSJ) αντδ. < αραβ. alambik < ἄμπυξ «διάδημα»].

ΛΑΜΠΟΥΓΥΑΛΙ (λαμπουγυάλλι) / **λαμπόγυαλο** (λαμπόγυαλου) (το) **1.** ο γυάλινος γλόμπος, ο οποίος περιβάλλει τη λάμπα που καίει φωτι-

στικό πετρέλαιο ΦΡ. (α) **καθάρισε το λαμπογυάλι!** (β) **το 'κανα λαμπόγυαλο!** καθάρισα πολύ καλά κάτι (γ) **τα 'κανε λαμπόγυαλο!** τα 'σπασε 2. (μτφ.) φαλακρός ΦΡ. **το 'χει λαμπόγυαλο το κεφάλι!** [Κ. Παπαγ. Ύπ.: Ένα σπίτι διατηρεί, ως γνωστόν, τή λεπτή ισορροπία - άρμονίες χρωμάτων, διαφανειών, ὄγκων, ἀκόμα καί ἤχων - μέχρι τή μοιραία στιγμή πού θά ἀφυπνιστεῖ ὁ δαίμονας τοῦ οἰκιακοῦ ὀλέθρου. Ἀπό ἐκεῖ καί μπρός ὅλα γίνονται λαμπόγυαλο.] [ETYM. < λάμπ(α), αντδ. (< γαλλ. lamp(e) -α < λατ. lampada < αρχ. αιτ. λαμπάδα, βλ. λαμπαδιάζω, ετυμ.) -ο- + γυαλί (βλ. λ.) > λαμπογυάλι].

ΛΑΜΠΡΙΖΩ (λαμπρίζου) 1. λάμπω [δ. τρ.: Δαχτυλίδι λάμπρισε, την καρδιά μου ράγισε.] 2. φωτίζω – ουσ. **λάμπρισμα** (το) – μππ. **λαμπρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. λαμπρίζομαι «γίνομαι λαμπρός, καθαρίζομαι, καλλωπίζομαι» (Πέμπελος παρά Στοβ. 4.25.52, καλλυνόμενα καί λαμπριζόμενα ὑφ' ἁμέων «καλλωπισμένα και καθαρισμένα από μας») < αρχ. λαμπρ(ός) (βλ. απόλαμπρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζομαι].

ΛΑΝΑΡΙ (λανάρ') (το) εργαλείο επεξεργασίας μαλλιού που αποτελείται από δύο μεταλλικά χτένια, τα οποία συνδέονται με μοχλό και, κινούμενα πάνω κάτω, ξαίνουν το μαλλί, το απαλλάσσουν από ξένα σώματα και, αφού γίνει μαλακό και αφράτο, το φτιάχνουν τουλούπες (βλ. λ.), έτοιμες για γνέσιμο και παραγωγή νήματος [παροιμ.: Μ' ένα λανάρι μαλλιά δεν ξαίνονται.] [αίνιγμα: – Δυο καλογέροι τραβιούνται απ' τα γένια. – Τι είναι; – Τα λανάρια.] – σύνθ. **γυφτολάναρο** (το) είδος λαναριού, που έχει χτένια μακρύτερα, παχύτερα και αραιότερα από το κανονικό λανάρι – ρ. **λαναρίζω** ξαίνω μαλλιά με το λανάρι – ουσ. **λανάρισμα** (το) – επίθ. **λαναριστός** (-ή, -ό) – αντών. **αλαναριστός** (-η, -ο) – μππ. **λαναρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. λανάρι(ον) (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του ελνστ. επιθ. λανάριος «εργάτης που κατεργάζεται το μαλλί» < λατ. lanarius < λατ. lana < αρχ. λῆνος (-εος) (τό) «μαλλί», Αἰσχύλ. Εὐμ. 44, λήνει μεγίστω σωφρόνως ἐστεμμένον «σεμνά περιζωσμένο με μακριές ταινίες»].

ΛΑΝΤΖΟΝΙ (λαντζόν') (το) 1. ευθυτενής, λυγρόκορμος, λεπτός και όμορφος ΦΡ. **λαντζόνι ο γαμπρός!** 2. (μτφ.) αξιοζήλευτο, ζηλευτό – (θηλ.) **λαντζόνα** (η) – επίθ. **λαντζονάτος** (-η, -ο) ευθυτενής, καμαρωτός ΦΡ. **περπατεί λαντζονάτη, λαντζονάτη!** – σύνθ. **λαντζοκόβω** ανησυχώ, αδημονώ, έχω αγωνία για κάτι ΦΡ. **λαντζόκοψε, λαντζόκοψε, μέχρι που 'μαθε τα νέα!** – ουσ. **λαντζόκομμα** (το) – συνών.: α) **λαντζοδέρνω** (-ομαι) ΦΡ. **λαντζόδειρε ο έρμος μέχρι να ξεψυχήσει!** – ουσ. **λαντζόδαρμα** (το)· β) **λαντζονεύω** (-ομαι) – παράγ. ουσ.

λαντζονιά (η) [πρβ. Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **λαντζονειά** (ή) ή εξ όγκώσεως στομαχικής δυσφορία / Τριαντ., λήμμα **λαντζονιά** (η) «βολή ακοντίου»] [ETYM. < μσν. λαντζόνι(ν) (τό) «ακόντιο» < ιταλ. *lancio* (αιτ. *lancione*) «ρίψη, εκτόξευση» < λατ. *lancea* «λόγχη, μακρύ δόρυ» (Αδ. Κορ. Άτ., λήμμα *ΛΑΝΤΖΑ*, Κοντάρι, από Έλλ. *Λόγχη*, κατά τινας· κατ' άλλους δέ, από τό Ρωμ. *lancea* (*lance*). Άλλοι τήν ένόμισαν τών Κελτών ή Κελτιβήρων λέξιν· όθεν καί ό Διόδωρος ό Σικελιώτης (V, 30) τήν έξελληνίζει, *Λαγκία*, ως ξένον όνομα, «*Προβάλλονται δέ [οί Γαλάται] λόγχας, ἅς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι*». Έκ τούτου παράγεται καί τό *Λαντζούνι*, ... / Εὐάγγ. Μπόγκ., λήμμα **λαντζόνα** (ή) βεργολυγερή γυναίκα (βλ. βέργα → επίθ. α) [...] Καί στήν Κόνιτσα όμοίως, όπου καί *λαντζόνι*, εὐθυτενές δενδρύλλιο καί κατά μεταφορά καί ό εὐθυτενής νεανίας, από τό όποιο τό θηλ. *λαντζόνα*. *Λαντζόνι* στούς Παξούς *ταχύ, καί μακρύ πλοιο*, βυζ. *λατζόνιον* (= ακόντιον)].

ΛΑΟΥ ΛΑΟΥ επίρρ.· σιγά σιγά και με επιφύλαξη, προχωρώντας και κοιτάζοντας ερευνητικά ΦΡ. **το πήγε λάου λάου, μέχρι που τα κα-τάφερε** – ρ. **λαουτιάζω** λουφάζω, ησυχάζω ΦΡ. **πήγε να λαουτιάσει!** (πήγι να λαουτιάσ'!) [ETYM. < αρχ. λάω «βλέπω, κοιτάζω, παρατηρώ, ...» (παρατ. λάε), (Όμ. τ 230, ό μέν λάε νεβρόν άπάγχων «και το 'βλεπες να πνίγει το ελάφι») > λάου, με κώφ. του [ω] σε [ου] ή < γεν. της λ. λαγός (βλ. λ.), λόγω του τρόπου που αυτός κινείται, με μετάθ. του τόνου και σίγηση (*λά(γ)ου λά(γ)ου*)].

ΛΑΠΑ (λλιάπα) (η) **1.** το μεταξύ της κοιλιάς και των πλευρών μέρος του σώματος, λαγόνι ΦΡ. **είναι παχίός και κρέμονται οι λάπες του!** (είνι παχχίός κι κρέμ'ντ' οι λλιάπισ τ'!) **2.** (μτφ.) χαλάρωση, ξεκούραση [ETYM. < αρχ. λαπά(ρα) (ιων. λαπάρη) (ή) «το χαλαρό μέρος της πλευράς, το μεταξύ του ισχίου και των πλευρών μέρος του σώματος, λαγόνα» (Όμ. Z 64, κατά λαπάρην «στο βάθος της λαγόνας») με έκπτωση και μετάθ. του τόνου].

ΛΑΠΑΤΟ (λλάπατου) (το) **1.** είδος εδώδιμου αυτοφυούς και υπόξι-νου λαχανικού που χρησιμοποιείται στη μαγειρική, κυρ. στις χορτόπι-τες, αλλά και στη λαϊκή θεραπευτική (*rumex acetosa*) **2.** (μτφ.) παρα-φορά ΦΡ. (α) **τον έπιακε το λάπατο!** (β) **του 'ρθε το λάπατο!** [E- TYM.· με τροπή του [θ] σε [τ] < αρχ. λάπαθο(ν) (τό) (LSJ) «είδος κε-νωτικού λαχάνου, και λάχανον άγριον έδώδιμον, κοινώς «λλάπατον», όρυγμα παρασκευαζόμενον ως παγίς πρὸς τήν έν αὐτῷ κατάπτωσιν άγρίων ζώων» / Θεόφρ. Φ. I. 1.6.6.1, τῶν λαχανωδῶν τά πλεῖστα μο-νόριζα, οἷον λάπαθος «από τα λαχανικά τα περισσότερα είναι μονόρι-ζα, όπως το λάπατο»].

ΛΑΡΩΝΩ (λαρρώνου) ησυχάζω, ηρεμώ ΦΡ. (α) **λάρωσε επιτέλους!** (β) **λάρωσε το και βάλτο για ύπνο το παιδί!** [αίνιγμα: – Μέρα νύχτα τρέχει και ποτέ δε λαρώνει. – Τι είναι; – Η βρύση.] – συνών. **σιλαρώ-νω** – ουσ. **λαρωμός** (ο) **1.** καθησύχηση, ησυχία **2.** ανάπαυση [κατάρα: Να μην βρεις λαρωμό!] – συνών. **λάρωμα** (το) – μππ. **λαρωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αλάρωτος** (-η, -ο) **1.** [...] ΦΡ. **τι αλάρωτο παιδί είν' ε-τούτο;** **2.** (μτφ.) απαρηγόρητος ΦΡ. **ψυχή αλάρωτη!** [ETYM. < μσν. (i)λαρώνω (< ελνστ. ιλαρόω < αρχ. ιλαρός (-ά, -όν) «φαιδρός, εύθυμος, ...», Ἀριστοφ. Βάτρ. 455, φέγγος ιλαρόν ἐστίν «το φως του είναι ιλαρό») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΛΑΣΙΟΣ (λάσσιους) (-α, -ο) δασύτριχος, μαλλιαρός ΦΡ. (α) **λάσιο κορμί** (λάσσιου κορμιά) (β) **λάσια στήθια** (λάσσια στήθια) [Γ. Βλαχλ. Ἡπ. Χρ.: Οἱ περισσότεροι μπαντίδοι (βλ. λ.) ἄφηναν ἀνοικτόν τό ὑποκάμισον διὰ νά φαίνονται τά λάσια στήθη.] – ουσ. **λασιά** (ή) φράχτης από πλεγμένες, λεπτές και πυκνές, ράβδους [ETYM. < αρχ. λάσιος (-ία, -ον) «πυκνόμαλλος, μαλλιαρός, γενναίος, ...», Ὅμ. Α 189, στήθεσσιν λασίοισι «στα δασωμένα στήθια»].

ΛΑΣΚΑΡΩ (λασσκάρου) **1.** χαλαρώνω **2.** (μτφ.) χάνω τα λογικά μου – συνών. **λασκαρίζω** ΦΡ. (α) **είπα θα λασκαρίσει το μυαλό μου με τόσες στενοχώριες!** (β) **πάει, λασκάρισε!** (πάει, λασκάρ'σι!) έχασε τα λογικά του – ουσ. **λασκάρισμα** (το) – μππ. **λασκαρισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'ναι λασκαρισμένο το παιδί!** (το 'νι λασκαρ'ζμένου του πιδί!) [ETYM. < αρχ. λάσκ(ω) «κραυγάζω, ραγίζω, ...» (Ὅμ. Χ 141, ὁ δ' ἐγγύθεν ὁξὺ λεληκὼς «κρῶζει κατόπι εκείνο») + παραγ. ἐπίθ. -άρω, ή < ιταλ. lascare].

ΛΑΣΠΗ (λάσπ'η) (η) [...] – σύνθ. **λασποπαίδι** (το) που κουβαλάει λάσπη με τενεκέ, μετέπειτα τσιμέντο, και το πηγαίνει στον κτίστη – συνών. **λασπόπαιδο** (το) – παράγ. ουσ.: α) **λασπούρα** (η) πολλή λάσπη ή μέρος γεμάτο με λάσπη ΦΡ. **πώς ζει στη λασπούρα;** – συνών. **λασπουριά** (λασπουργιά) (η)· β) **λασπιάς** (λασπιγιάς) (ο) **1.** που ζει σε λάσπες **2.** (υποτιμ.) χαρακτηρισμός που απέδιδαν παλιά οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών στους κατοίκους του κάμπου, καθώς εκεί δεν υπήρχαν υποδομές και με τις βροχές του χειμώνα ο περισσότερος τόπος ήταν λασπώδης [ETYM.· μσν. < αρχ. λάπη (ή) «(μτφ.) βρόμικη λάσπη σε ανήλιο τόπο, η υγρασία του κάτω κόσμου», Αἰσχύλ. Εὐμ. 387, ἀνηλίῳ λάμπᾳ λάπα «σ' ἀνήλιαγα λημέρια»].

ΛΑΣΤΡΑ (η) υαλοπίνακας, τζάμι ΦΡ. **έσπασε μια λάστρα και μπαίνει κρύο!** [ETYM.· αντδ. < ιταλ. lastra «ποτήρι, πλάκα, ακτινογραφία» < αρχ. λᾱς / λᾱας (ὁ) «λίθος, πέτρα» (Ὅμ. Γ 12, ἐπὶ λᾱαν ἦσιν «κει

που πέτρα έριξες» / Ἡσύχ., <λᾶας> λίθος, πέτρα, ἢ πέτρος / <λᾶς τρυφαλίας> λίθος τετριμμένος / (LSJ) λαστρυγυλίας «λίθος τετριμμένος»· ως γνωστόν, βασικό υλικό κατασκευής του υαλοπίνακα είναι η άμμος].

ΛΑΤΑΝΑΩ (λατανάου) **1.** θηλάζω, βυζαίνω με βουλιμία, συνήθ. μέχρι να μη μείνει σταλιά γάλα στον μαστό ΦΡ. **το κατσίκακι λατάνησε, λατάνησε, δεν άφησε σταγόνα γάλα! 2.** (μτφ.) ταλαιπωρώ ΦΡ. **μη με λατανάς!** – ουσ. **λατάνισμα** (το) – μεε. **λατανίζοντα(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που ακούγεται κατά τον θηλασμό, ειδικά, όταν το βυζασταρούδι πίνει γάλα με βουλιμία ή όταν ο μαστός έχει λίγο ή καθόλου γάλα κι αυτό επιμένει να τον απομυζά, ή < ιταλ. lattan(te) «βρέφος» + παραγ. επίθ. -άω, με απλοπ.].

ΛΑΤΡΑ (η) το σύνολο των ενεργειών που έχουν ως στόχο την τακτοποίηση και την καθαριότητα ενός χώρου – συνών. **λάτρεμα** (το) – ρ. **λατρεύω** φροντίζω – σύνθ. **πρωτολατρεύω** ΦΡ. **τι να πρωτολατρέψω;** (τι να προυτουλατρέψου;) τι να πρωτοκάνω; [ETYM. < αρχ. λατρ(εύω) «υπηρετώ τους θεούς, λατρεύω, είμαι σε κατάσταση δουλειάς, ...» (Ξεν. Κ. Π. 3.1.36.4, κᾶν τῆς ψυχῆς πριαίμην ὥστε μήποτε λατρεῦσαι ταύτην «θα ᾿δυνα και τη ζωή μου, ώστε ποτέ να μη γίνει δούλα») + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.)].

ΛΑΦΙΣΣΑ (η) ελαφίνα [δ. τρ.: Να βγουν τα λάφια στις βοσκές, / να βγει και μία λάφισσα, / μια μικροπαντρεμένη.] [ETYM. < λάφ(ι) (βλ. αλαφιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ισσα].

ΛΑΧΑΪΝΩ (λαχαίνου) παίρνω με κλήρο, ορίζομαι με κλήρο, τυχαίνω [δ. τρ.: Λαχαίνει ο γιος μ' από κρασί, λαχαίνει και μεθυσμένος.] ΦΡ. (α) **άμα λάχει** άμα τύχει (β) **όπου λάχει** όπου να ᾿ναι (γ) **όπως λάχει** όπως τύχει [παροιμ.: Όπως λάχει εμείς οι βλάχοι.] – σύνθ. **συλλαχαίνω** συναντώ κάποιον τυχαία ΦΡ. (α) **σύλλαχα τον ...** (β) (πλεον.) **σύλλαχε να τον απαντήσω!** – ουσ. **λαχίδι** (λαχίδ') (το) **1.** κλήρος γης **2.** τμήμα μικρού χωραφιού [Αρ. Βαλ. Φ. 3.65: Καί τό λαχίδι στοῦ Ζαχιᾶ καί τ' ἄλλο στό Σπαθάρι] – συνών. **λαχίδα** (η) [ETYM. < θ. λαχ- του β' αορ. ἔ-λαχ-ον του αρχ. λαγχάνω «παίρνω με κλήρο ή από τύχη ή απ' τους θεούς, ...» (Όμ. Η 179, Ζεῦ πάτερ ἦ Αἴαντα λαχεῖν, ἦ Τυδέος υἱόν «Πατέρα Δία, στον Αἴαντα δώσε μας να λάχει, ή στον Διομήδη») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΛΑΧΑΝΙΑΖΩ (λαχαννιάζου) **1.** αναπνέω με δυσκολία, κυρ. ύστερα από γρήγορο βηματισμό, τρέξιμο ή ανάβαση, ασθμαίνω **2.** ψυχομαχώ – συνών.: α) (α)**λειχομανάω**· β) **λαχομανάω** ΦΡ. (α) **τι λαχομανάς έτσι;** (β) **λαχομάνησα μέχρι να σε προκάνω!** (λαχουμάν'σα μέχρι να

σι προυκάνου!) – ουσ.: α) **λαχάνιασμα** (το)· β) (α)**λειχομάνημα** (το)· γ) **λαχομάνημα** (το) – μππ. **λαχανιασμένος** (-η, -ο) – μεε.: α) **αλειχομανώντα(ς)** ΦΡ. **ήρθε αλειχομανώντα(ς)** (ήρθ' αλλειχομανιώντα/ς)· β) **λαχομαχώντα(ς)** [ETYM.· μσν. < μσν. *ἀναχανιάζω (με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και ανομ. [v-v > λ-v]) < συνοπτ. θ. ἀναχαν- του ελνστ. ἀναχαίνω / αρχ. ἀναχάσκω «έχω το στόμα μου ανοιχτό, χάσκω» (Άριστοφ. Ὀρν. 502, ὕπτιος ὢν ἀναχάσκων / ὀβολόν κατεβρόχθισα «πέφτω ανάσκελα, ανοίγω το στόμα μου κι έναν έτσι οβολό καταπίνω») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΛΑΧΑΝΟ (λάχανου) (το) **1.** ποώδες καλλιεργούμενο φυτό [παροιμ.: Κάλλιο λάχανο με γλύκα, παρά ζάχαρη με πίκρα.] **2.** ονομασία του μεγάλης επιφάνειας κυκλικού κότσου, στο πάνω μέρος του κεφαλιού – σύνθ.: α) **αγριολάχανο** (το)· β) **λαχανοτηγανίτα** (η) τηγανίτα που στη ζύμη της περιέχονται ψιλοκομμένα φρέσκα κρεμμυδάκια και άνηθος· αν θέλουμε, και τυρί φέτα (βλ. τηγανίτα) – συνών. **λαχανοκεφτές** (ο)· γ) **λαχανόψωμο** (το) χορτόπιτα που τυλίγεται σε χυλό από καλαμποκάλευρο αντί για φύλλο – συνών. **μπατσάρα / μπατσαργιά** (η) [λογοπ.: Να φας φακή και μπατσαργιά, να φας ξιδοπαπάρα, να φας φασούλι (βλ. λ.) αλάδωτο, να πάει καπνός (ενν. πορδές) αντάρα!]**·** δ) **παλιολάχανο** (το) **1.** κακής ποιότητας ή βλαπτικό λάχανο **2.** (υποτιμ.) ΦΡ. **έφαγα κάτι παλιολάχανα!** έφαγα λάχανα, δηλ., όχι αξιόλογο φαγητό [ETYM. < αρχ. λάχανον (τό) «λάχανο του κήπου σε αντίθεση με τα άγρια, βρώσιμο λάχανο», Πλάτ. Πολ. 372c, καί λάχανα].

ΛΑΧΝΙΑΖΟΜΑΙ (λαχχνιάζουμι) ξαφνιάζομαι, ταραίζομαι ΦΡ. **είδα άσχημο είνоро** (βλ. λ.) **και λαχνιάστηκα!** – ουσ. **λάχνιασμα** (το) – μππ. **λαχνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < λαχανιάζω (βλ. λ., ετυμ.), με έκπτωση > λαχχνιάζομαι].

ΛΑΧΝΙΑΖΩ (λαχχνιάζου) / **λαχνίζω** ρίχνω λαχνό, ρίχνω κλήρο [δ. τρ.: Πέντε παλληκάρια κι έξι κοριτσάκια, / πήραν κι ένα γέρο, για να τους μοιράσει. / Λαχνίζουν, ξελαχνίζουν, η καλήν η κόρη έπεσε στον γέρο.] – ουσ. **λάχνι(α)σμα** (το) – μεε. **λαχνιάζοντα(ς) / λαχνίζοντα(ς)** [ETYM. < μσν. λαχν(ός) (< ελνστ. λαχμός < θ. λαχ-, βλ. λαχαίνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΛΑΧΟΥΡΙ (λαχούρ') (το) **1.** χαρακτηριστικό σχέδιο επάνω σε ειδικό ύφασμα ΦΡ. **φόρεμα με λαχούρια** **2.** αραχνοϋφαντο μεταξωτό ή μάλλινο ύφασμα, κεντημένο με χρυσές και ασημιές κλωστές, για την κατασκευή καλυμμάτων των γυναικείων ώμων, αλλά και φορεμάτων – επίθ. **λαχουρής** (λιαχουρής) (-ιά, -ί) που είναι από λαχούρι [Κ. Κρυστ. Πόδ. Μ.: ... χαμήλωσε ώς στὸν ποταμὸ κι ἀρπάζει τὴν ποδιά της, / τὴ

λαχουριά της τήν ποδιά, τή χρυσοκεντημένη,...] [δ. τρ.: Άλλη καμιά δεν το 'βαλε το λιαχουρί φουστάνι, / πρώτ' η Φροσύνη το 'βαλε και βγήκε στο σιργιάνι (βλ. σεργιάνι).] – υποκορ. **λαχουράκι** (το) [ETYM. (LSJ) < τουρκ. lahuri < τοπων. Lahore (Λαχόρη), πόλη της Ινδίας, σήμερα του Πακιστάν].

ΛΑΧΤΙΖΩ (λαχχτίζου) λακτίζω, κλοτσώ – παθ. **λαχτίζομαι** υποφέρω, δεινοπαθώ ΦΡ. **λαχτίστηκε μ' αυτόν που 'μπλεξε!** – ουσ. **λάχτισμα** (το) – μππ. **λαχτισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. λακτίζω «χτυπώ με λακτίσματα, κλοτσώ, χτυπώ κάποιον ή κάτι με ορμή, ...» (Όμ. σ 99, λακτίζων ποσί γαῖαν «τη γη κλοτσούσε με τα πόδια του») με α-νομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] > λαχτίζω].

ΛΕΓΕΝΙ (λλιγιέν') (το) **1.** μεταλλικό αγγείο νερού **2.** τσίγκινη λεκάνη – συνών. **ληγένι** (ληγέν') (το) [δ. τρ.: Λούζεται τ' αρχοντόπουλο σ' ένα χρυσό ληγένη.] [ETYM.· αντδ. < τουρκ. legen < περσ. lagan < αρχ. λεκάνη (ή) «δοχείο βαθύ και πλατύστομο για το νίψιμο των χεριών, των ποδιών ή άλλες χρήσεις», Αριστοφ. Νεφ. 907, δότε μοι λεκάνην «για δώστε μου εδώ μια λεκάνη»].

ΛΕΙΚΑΖΩ (λλεικάζου) μολύνω κάτι – ουσ. **λείκασμα** (το) [ETYM. < λειχάζω «γλείφω», με τροπή του [χ] σε [κ] < αρχ. λείχω (βλ. λείξουρος, ετυμ.)].

ΛΕΙΞΟΥΡΟΣ (λλειξουρους) (-η, -ο) λαίμαργος, κοιλιόδουλος – συνών. **λειξιάρης** (λλειξζιάρ'ς) (-α, -ικο) [ETYM. < θ. λείξ- του αρχ. λείχω «γλείφω» (Αἰσχύλ. Εὐμ. 106, ἧ πολλὰ μέν δή τῶν ἐμῶν ἐλείξατε «κι όμως πόσα δεν έχετε γευτεί από μένα») + παραγ. επίθ. -ουρος].

ΛΕΪΠΕΤΑΙ (γ' πρόσ., ενεργ. σημ.) λείπει ΦΡ. (α) (κατ' ευφ.) **να μου λείπεται αυτό το καλό!** (β) **του λείπεται μυαλό** είναι ανόητος (γ) **δε μου λείπεται τίποτα** [παροιμ.: Λείπεται ο Μάρτης από τη Σαρακοστή;] [ETYM. < αρχ. λείπω (παθ. λείπομαι) «αφήνω, αμελώ, εγκαταλείπω, καταλείπω, λείπω, ...», (Ξεν. Άν. 7.4.1.2, οἰκίαν οὐδεμίαν λιπὼν ἀπῆει «αφού δεν άφησε καμία οικία όρθια, αποχώρησε»)].

ΛΕΙΡΙ (λλειρί) (το) **1.** λοφίο πετεινού **2.** άνθος που θυμίζει λειρί πετεινού, η σελόζια ή λειρί του κόκορα (celosia argentea «Cristata») **3.** (μτφ.) κλειτορίδα – σύνθ. **διπλόλειρος** (-η, -ο) ΦΡ. **διπλόλειρος πέτος** (βλ. πετείνι → μεγεθ., 1) – ρ. **λειριάζω** (λλειργιάζου) **1.** (για πετεινό) βγάζω λειρί **2.** (μτφ.) εξασθενώ, μαραίνομαι ΦΡ. **λείριασαν τα λάχανα, θέλουν πότισμα** – ουσ. **λείριασμα** (το) – μππ. **λειριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. λειρί(ον) < αρχ. λείριον (τό) «κρίνο, νάρκισσος» (Όμ. Ύμν. Δημ. 427, ρόδεας κάλυκας καί λείρια «κάλυκες ροδιάς και κρίνα») με μετάθ. του τόνου κατά τα άλλα μσν. σε -ίον].

ΛΕΙΤΟΥΡΓΑΩ (λειτουργάου) ως ιερέας, τελώ θεία λειτουργία ΦΡ. **πού λειτουργάει ο παπάς;** σε ποιο ναό τελεί λειτουργία – σύνθ. **ξε-λειτουργάω** ως ιεροψάλτης, συμβάλλω στην τέλεση θείας λειτουργίας ΦΡ. **πήγα και ξελειτουργήσα τον παπα - Γιάννη** – μππ. **λειτουργημένος** (-η, -ο) – αντών. **αλειτούργητος** (αλλειτούργ'ους) (-η, -ο) **1.** που δε λειτουργείται, δεν εκκλησιάζεται **2.** άθρησκος **3.** (μτφ.) ιδιότροπος, κακός [ETYM. < αρχ. λειτουργῶ / λητουργῶ (-έω) «εκτελώ δημόσιο λειτούργημα με δικές μου δαπάνες, εκτελώ δημόσια καθήκοντα, (ελνστ. σημ.) επιτελώ θρησκευτική υπηρεσία, ιερουργώ», Ξεν. Ἀπομν. 2.7.6.6, τῇ πόλει πολλάκις λειτουργεῖν «πολλές φορές να προσφέρει τις υπηρεσίες του στην πόλη»].

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ (η) πρόσφορο [δ. τρ.: ... και θα πάω το βράδυ εκεί με λαμπάδες με κεριά, / με καθάρια (βλ. λ.) λειτουργιά.] – συνών. **σφράγιση** (η) – σύνθ. **απολείτουργο** (απουλείτουργο) (το) **1.** το αντίδωρο που απομένει σε δίσκο ιερέα μετά το μοίρασμα στους πιστούς **2.** η χρονική περίοδος αμέσως μετά τη θεία λειτουργία – επίρρ. **απολείτουργα** [ETYM. < αρχ. λειτουργία (ή) «υπηρεσία, έργο δημόσιο, δημόσια λατρεία των θεών, ...» (Πολύβ. 3.93.4.1, τόν ἐπὶ τῶν λειτουργιῶν τεταγμένον «τον υπεύθυνο για την επιτήρηση των δημόσιων έργων») με συνίζ. για την αποφυγή χασμ.].

ΛΕΙΨΑΔΑ (η) **1.** το κενό που μένει, αφού αφαιρέσουμε ένα κομμάτι από στερεό σώμα [Ἄρ. Βαλ. Ἄντ. Κόντ.: Φυτρώνει ἔν' ἀγριολούλουδο στοῦ βράχου τή λειψάδα / καί ζεῖ μέ λίγη καταχνιά, μέ λίγην ἀντηλιάδα. / Δέν τό εἶδε μάτι φθονερό. Στή σχισματιά κρυμμένο / τή μοναξιά του χαίρεται, τ' ἀρέσει νά 'ναι ξένο.] **2.** το να μην υπάρχει κάτι σε αρκετή ποσότητα, ανεπάρκεια **3.** (μτφ.) ανοησία ΦΡ. **έχει πολλές λειψάδες!** είναι ανόητος [ETYM.· μσν. < ελνστ. λειψ- συνοπτ. θ. του αρχ. ρ. λείπω ως α' συνθ., π.χ. λειψ-ανδρία (βλ. λείπεται, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άδα].

ΛΕΪΨΑΝΟ (λλείψανου) (το) **1.** απομεινάρι, υπόλειμμα [Γ. Ζαλοκ. Π.: Στήν γῆν αὐτῇ, ποῦ σέρνομαι λείψανο ἄχνò καί βάρος, / θέλω ἡ ψυχὴ μου νὰ καῖ, / γιατί εἶναι κόλαση ἡ ζωὴ / καί πανηγῦρι ὁ Χάρος.] **2α.** το σώμα ή τα οστά αγίων **β.** το σώμα νεκρού ΦΡ. **περνάει το λείψανο!** περνούν στον δρόμο το προς ταφή λείψανο, που σημαίνει πρόσκαιρο σταμάτημα εργασίας και σταυροκόπημα **3.** (μτφ.) **α.** για υπερβολικά αδύνατο και χλωμό ΦΡ. **έγινε σαν λείψανο!** **β.** για πολύ ηλικιωμένο ΦΡ. **περνάει το λείψανο!** [ETYM. < αρχ. λείψανον (τό) «υπόλοιπο, απομεινάρι, θραύσμα, νεκρός, ...», Σοφ. Ἠλ. 1113, φέροντες αὐτοῦ σμικρά λείψαν' «φέρνομε τα φτωχά τ' απομεινάρια»].

ΛΕΚΑΝΗ (λλιακάν') (η) **1.** η λεκάνη στην οποία ζυμώνουν ψωμί και η αντίστοιχη που πλένουν ρούχα **2.** σκληρό έδαφος που περιέχει σαθρές πέτρες στην απόχρωση του χρώματος [ETYM.· αρχ. (βλ. λεγένι)]. **ΛΈΛΕ** επιφών.· αλίμονο ΦΡ. **λέλε μ'!** [ETYM. < αρχ. επιφών. έλελεϋ «πολεμική ιαχή, κάθε κραυγή» (Άριστοφ. Όρν. 364, έλελεϋ· χώρει, κάθεσ τό ρύγχος· ού μέλλειν έχρῆν «μπρος, αέρα, μπρος, τα ράμφη χαμηλά, και γρήγορα!») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > λελεϋ > (προφ. λελέφ) > λέλε, με μετάθ. του τόνου και έκπτωση].

ΛΕΛΈΚΙ (λλιλλιέκι) (το) **1.** πελαργός (πληθ. **λελέκια**, τα / **λελεκάδες**, οι) [παροιμ.: Τ' Αϊ - Σωτήρος πάνε, φεύγουν τα λελέκια και τα λεφτόκαρα (βλ. λ.) τα τρώνε τα πελέκια (βλ. πελεκάω → ουσ. β, 2)] **2.** (μτφ.) πολύ ψηλός κι αδύνατος – μεγεθ. **λέλεκας** (ο) – επίθ. **λελεκάτος** (-η, -ο) ελαφρά ντυμένος ΦΡ. **βγήκε λελεκάτος έξω και κρύωσε!** [ETYM. < τουρκ. leylek + παραγ. επίθ. -ι].

ΛΕΠΕΤΣΙΟΝΙ (λιπιτσιόν') (το) **1.** μικρό, συχνά λιπόσαρκο παιδί **2.** (πληθ. **λεπετσιόνια**, τα) παιδομάνι ΦΡ. **για πού το 'βαλαν τα λεπετσιόνια;** – συνών. **λεπετσιόρι** (το) [ETYM.· πιθ. < αρχ. λέπ(ος) (τό) «κέλυφος, φλοιός, ...» (Λουκ. Ίκ. 19, κυάμου λέπος «φλούδα κουκιού», βλ. χλέπια, ετυμ.) (πρβ. φρ. μόλις βγήκε από το τσόφλι «είναι πολύ μικρός») ή < θ. λεπ- του <λεπανός [ἢ λέπανθος>] λιπόδερμος (Ήσύχ.), πιθ. < λέπ(ω) (βλ. λεπτό, ετυμ.) -ε- + τσιόνι (βλ. τσιμπάω → ουσ. συνών. α) (από το ατέρμονο τιτίβισμα και το αεικίνητο του πτηνού) > λεπ-ε-τσιόνι].

ΛΈΠΡΑ (λλιέπρα) (η) **1.** χρόνια λοιμώδης νόσος [κατάρα: Κακιά λέπρα να τον πιάσει!] – συνών. **λώβα** (η) (βλ. λ.) **2.** για κάτι κακό που μεταδίδεται εύκολα ή το αποφεύγει κάποιος συστηματικά ΦΡ. **τον αποφεύγει σαν τη λέπρα 3.** για κάτι πολύ βρόμικο ΦΡ. **έπιασε λέπρα ο τοίχος 4.** (υβρ.) ΦΡ. **φεύγα από δω, μωρή, λέπρα!** [ETYM. < αρχ. λέπρα (ιον. λέπρη) (ἡ) «η λέπρα, η οποία κάνει την επιδερμίδα λεπιδωτή», Ήρόδ. 1.138.5, ὅς λέπρην ἔχη «όποιος έχει λέπρα»].

ΛΕΠΤΟ (λλιπτό) (το) νόμισμα ΦΡ. **δεν έχει λεπτά ούτε για κερί!** είναι πάμφτωχος [ETYM. < ελνστ. λεπτόν (τό) «μικρό νόμισμα, μικρή ποσότητα χρημάτων» < ουδ. επιθ. λεπτός (-ή, -όν) < αρχ. λέπω «ξεφλουδίζω, ...», Όμ. Α 236-7, περὶ ρά ἐ χαλκὸς ἔλεψε / φύλλά τε καὶ φλοιὸν «ολόγυρα του 'χει ο χαλκός θερίσει / φύλλα και φλούδα»].

ΛΈΡΑ (λλιάρα) (η) **1.** λέρα, βρόμα ΦΡ. **τον έφαγε η λέρα!** (τουν έφα'ι η λλιάρα!) **2.** λεκές, κηλίδα **3.** (μτφ.) κακοήθης άνθρωπος ΦΡ. **είναι μεγάλη λέρα!** [ETYM.· μσν. < λερ(ός) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α].

ΛΕΡΟΣ (-ή, -ό) λερωμένος [δ. τρ.: Σάββατο βάνει τα λερά, την Κυριακή τα μαύρα / και τη Δευτέρα το πρωί βάνει τα μοιρολόγια.] – συνών. **λέρας** (ο) **1.** βρόμικος **2.** (μτφ.) κακός, απατεώνας [ETYM.: μσν. < αρχ. (ὀ)λερός (-ά, -όν) «ακάθαρτος, θολός» (Γαλην. Ἱππ. Γλ. 19. 126.1, ὀλερόν: δυσῶδες ἢ μέλαν «ακάθαρτο: με άσχημη μυρουδιά ή μελανό») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΛΕΣΙ (λέσσι) (το) **1.** πτώμα ανθρώπου ή ζώου που βρίσκεται σε αποσύνθεση, κουφάρι [δ. τρ.: Τ' έχεις καημένε κόρακα και σκούζεις και φωνάζεις; / Μήνα διψάς για αίματα, μήνα πεινάς για λέσια;] **2.** (συνεκδ.) βρόμα, δυσοσμία **3.** (μτφ.) αδύνατος, αδύναμος – συνών. **λεσίμι** (το) [ETYM.: μσν. < τουρκ. leş «ψοφίμι» (< περσ. lāš) + παραγ. επίθ. -ι].

ΛΕΤΣΙΟΣ (λέττσιους) (ο) **1.** κακοντυμένος, ρυπαρός **2.** γυμνός [ETYM. < ιταλ. lezz(o) «δυσωδία, βρόμα» + παραγ. επίθ. -ιος].

ΛΕΥΡΟΣ (λιυρός) (-ή, -ό) λειός, ομαλός, επίπεδος [ETYM. < αρχ. λευρός (-ή, -όν) «λειός, ομαλός», Όμ. η 123, τῆς ἔτερον μὲν θειλόπεδον λευρῷ ἐνὶ χώρῳ «στο 'να του μέρος, για το στέγνωμα των σταφυλιών στον ήλιο»].

ΛΕΥΤΕΡΙΑ (η) **1.** [...] [Δ. Σολ. Μπ.: Λευτεριά, γιά λίγο πάψε νά χτυπᾶς μέ τὸ σπαθί.] **2.** η αίσια απαλλαγή από εγκυμοσύνη [ευχή: Καλή λευτεριά!] – παράγ. ουσ. **λευτερίδα** (η) χρυσαλλίδα, πεταλούδα [ETYM.: μσν. < ελευτερία, ελευθερία (συνίζ. για αποφυγή της χασμ., ανομ. τρόπου άρθρωση [φθ > φτ] και αποβ. του αρχικού άτ. φων.) < αρχ. ἔλευθερία (ή) «πολιτική ανεξαρτησία, ...», Ἡρόδ. 1.62.1, τοῖσι ή τυραννίς πρὸ ἔλευθερίας ἦν άσπαστότερον «που η τυραννίδα τούς βόλευε πιο πολύ από την ελευθερία»].

ΛΕΥΤΕΡΩΝΟΜΑΙ (λυτιρώνουμι) **1.** [...] **2.** (για έγκυο) ελευθερώνομαι, απαλλάσσομαι αίσια από εγκυμοσύνη [δ. τρ.: Ρίνα, Κατερίνα, μη φαρμακώνεσαι, / σου δίνω το βοτάνι και λευτερώνεσαι.] – ουσ. **λευτέρωμα** (το) – μππ. **λευτερωμένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν. < ελευτερώνω, λευθερώνω (αποβ. του αρχικού άτ. φων. και ανομ. τρόπου άρθρωση [φθ > φτ]) < αρχ. ἔλευθερῶ / -οὔμαι «απαλλάσσω από τη δουλεία, ...», Ἡρόδ. 4.137.1, καὶ ἔλευθεροῦν Ἰωνίην «και να ελευθερώσουν την Ιωνία»].

ΛΕΦΑ (η) εσωτερική αιμορραγία, η αιμόπτυση [Άρ. Βαλ. Φ. 2.23-26: Ἦξερε γράμματα πολλά κι ἐγιάτρενε τοῦ κόσμου, / μέ ξόρκια καί μέ βότανα τά χίλια μύρια πάθη: / τό ρίμμα (βλ. λ., 2), τό κακό σπυρί, τή φάγουσα, τή λέφα / τό μαλαθράκι, τό καρφί, τή λιόκριση (βλ. λιόκρες), τη λύσσα.] ΦΡ. **τον έφαγε η λέφα!** πέθανε εξ αιτίας της λέφας

[ETYM.: πιθ. < ελνστ. λιφαιμία (ή) «έλλειψη αίματος, χλομάδα» (< λιφαιμῶ «χάνω αίμα, γίνομαι χλομός», Άππ. Κελτ. 10, λιφαιμῶν ἐδίωκε τὸν Βαλέριον «ενώ αιμορραγούσε καταδίωκε τον Βαλέριο») > λίφα, με έκπτωση και τροπή του [ι] σε [ε] > λέφα].

ΛΕΦΟΥΣΙ (λιφούσσι) (το) **1.** πλήθος ανεπιθύμητου στρατού **2.** άτακτο και θορυβώδες πλήθος ανθρώπων **3.** πλήθος εντόμων και ζώων – επίρρ. **λεφούσι** ΦΡ. **λεφούσι οι ακρίδες στα σπαρτά!** [ETYM.: πιθ. < θ. λαφύσ- του αρχ. λαφύσσω «(για ζώα) καταβροχθίζω, καταπίνω, (για ανθρώπους) τρώω λαίμαργα, (για φωτιά) κατακαίω, (για νόσο) φθείρω, μαραίνω» (Όμ. Λ 176, ἔπειτα δέ θ' αἶμα καὶ ἔγκατα πάντα λαφύσσει «αναρουφάει το αίμα της και τρώει τα σωθικά της») + πα-ραγ. επίθ. -ι > λαφύσι > λεφούσι, με τροπή του [α] σε [ε] και του [υ] σε [ου]].

ΛΕΦΤΟΚΑΡΟ (λιφτοκάρου) (βλ. λελέκι) ο καρπός της **λεφτοκα-ρυάς**: (επιστ. ον.) κόρυλος η αβελλάνα (*corylus avellana*) – συνών. **λεφτοκάρυ** (το) ΦΡ. **μου 'δωκε λεφτοκάρυα η γιαγιά!** [δ. τρ.: Και με τον μόσκο το πλανά και με τα λεφτοκάρυα, / και στο κελάρι το 'μπασε και σαν τ' αρνί το σφάζει.] [N. Καρ. Η. Gr.: – Ο χώρος είν' αγκάλιασμα κι ο χρόνος λεφτοκάρυ / κι ο έρωτας γλυκό φιλί σε κρεμμυδένιο χέιλι.] [ETYM.: μσν. < ελνστ. λεπτοκάρυον (τό), Κ. Β. Γεωπ. 13.9, Πλούταρχος λεπτοκάρυον προσάπτει τοῖς κλινόποσιν εἰς τὸ μὴ προσιέναι τὸν σκορπίον αὐτοῖς· φησὶ γάρ τῷ λεπτοκαρύῳ μὴ προσιέναι τὸν σκορπίον «ο Πλούταρχος τοποθετεῖ στα πόδια του κρεβατιοῦ λεφτοκάρυα, για να μην πλησιάζουν οι σκορπιοί· λέει μάλιστα πως οι σκορπιοί δεν πλησιάζουν τα λεφτοκάρυα»].

ΛΕΧΩΝΑ (λλιχώνα) (η) **1.** γυναίκα που γέννησε πρόσφατα, κυρ. ως τις σαράντα μέρες από τον τοκετό (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 51 κ.ε.) **2.** (μτφ.) τεμπέλης, φυγόπονος ΦΡ. **κάθεται μέσα σαν τη λεχώνα!** – παράγ. ουσ. **λεχωνικό** (το) το σύνολο των δώρων, που προσφέρεται εθιμικά από άλλες γυναίκες στις λεχώνες, όπως τηγανίτες, πίτα, μαυροδάφνη, καθώς και κέρμα για το ασήμωμα του παιδιού ΦΡ. **πήγα λεχωνικό στη Λένω!** (πήγα λλιχουν'κό στ' Λιένου!) – επίθ. **λεχωνιά-τικός** (-η, -ο) που ανήκει ή αναφέρεται σε λεχώνα – σύνθ. **λεχωνο-σκούτια** (τα) τα ενδύματα και τα κλινοσκεπάσματα της λεχώνας [ETYM.: μσν. < ελνστ. *λεχών, αιτ. λεχόνα < αρχ. λεχώ (ή) «λεχώνα», Άριστοφ. Έκκλ. 530, τῆς λεχοῦς δ' οὐ φροντίσαι «δεν θα φρόντιζα για τη λεχώνα;») (ορθογρ. αναλ. προς άλλα θηλ. σε -ώνα)].

ΛΈΩ (λλιέου) [...] [παροιμ.: Αυτά τα λέμε για τους αλλουνοῦς.] ΦΡ. **(α) αυτά τα λεν στον μύλο** είναι δηλαδή κουτσομπολιά, αφού η ανα-

μονή για την παραλαβή του αλέσματος έδινε αρκετό χρόνο για τη δημιουργία και τη διακίνησή τους (β) **το λέει** (ενν. το τραγούδι) τραγουδάει, κελαηδάει [δ. τρ.: Πικρά λαλούνε τα πουλιά, πικρά τα χελιδόνια, / πικρά το λέει μια πέρδικα, πικρά φαρμακωμένα.] (γ) **να μη με λένε, όπως με λένε, αν δεν το κάνω!** να μη με αποκαλούν με τ' όνομά μου, αν δεν τηρήσω την υπόσχεσή μου (δ) **τα λέει μυαλωμένα!** μιλάει συνεπώς (ε) **τα 'λεγα εγώ, αλλά δεν μ' άκουγες!** – αντών. ξελέω αναιρώ τον λόγο μου ΦΡ. (α) **όλο λέει και ξελέει!** (ούλου λλιέει κι ξιλλιέει!) (β) **είπα ξείπα!** [ETYM.· μσν. < αρχ. λέγω, Όμ. ε 5, λέγε κήδεα πόλλ' Όδυσσῆος «τους έλεγε τα πάθια του Οδυσσέα»].

ΛΗΒΈΤΙ (λλιβέτ') (το) χάλκινος λέβητας, χάλκινο καζάνι – συνών. **λαβέτι / λεβέτι** (το) [δ. τρ.: Και το λεβέτι γύρισε και χύθηκε το γάλα.] [ETYM. < ελνστ. λεβήτι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. λέβης (ό) (-ητος) «χύτρα, χάλκινο καζάνι, λεκάνη, ...» (Όμ. Ι 123, αἶθωνας δὲ λέβητας ἑείκοσι «εἴκοσι στραφταλιστά λεβέτια») με αντιμετ.].

ΛΗΜΕΡΙΑΖΩ (λημιργιάζου) 1. μένω σε σημείο, που το έχω για διαμονή ή ως καταφύγιο [δ. τρ.: Να λημεριάζω στα βουνά και στις ψηλές ραχούλες.] ΦΡ. **πού λημέριασες απόψε;** 2. διημερεύω, περνώ τη μέρα μου άσκοπα – συνών. **λημερεύω** – ουσ. **λημέριασμα** (το) – μεε. **λημεριάζοντα(ς)** [ETYM. < όλημεριάζω & όλημερίζω «περνώ όλη την ημέρα» (< αρχ. όλήμερος / όλοήμερος (-ον) «που διαρκεί όλη τη μέρα, συνεχής») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. (LSJ, όλοήμεροι ποταμῖται)].

ΛΗΤΑΡΙ (ληητάρ') (το) (απαντά και ως **λιτάρι** & **λυτάρι**) σχοινί κατάλληλο για δέσιμο ανθρώπου ή ζώου [δ. τρ.: Τον Κατσαντώνη πιάσανε στα Γιάννενα τον πάνε / με τα λητάρια στον λαιμό, τα σίδερα στα χέρια.] ΦΡ. **η γίδα έβγαλε το λητάρι κι έφαγε τα λάχανα!** – επιθ. **αλητάρωτος** (-η, -ο) 1. που δεν δέθηκε με σκοινί ή λουρί, άδετος ΦΡ. **άφησες το ζώο αλητάρωτο κ' έκαμε ζημιά!** 2. (μτφ.) αχαλίνωτος, ασύδοτος ΦΡ. **έμεινε αλητάρωτος και κάνει ό,τι θέλει!** [ETYM. < μσν. λητάρι(ν) < ελνστ. (ει)λητάριον (τό) «χειρόγραφο ή βιβλίο σε σχήμα κυλίνδρου, ...», υποκορ. του επιθ. εἰλητός (-ή, -όν) «στρεπτός, κλωσμένος, τυλιγμένος» (με αποβ. του αρχικού άτ. ει-) < εἰλέω «τυλίγω, συνωθώ, πιέζω, ...», Όμ. χ 460, εἴλεον ἔν στείνει «μες στο στενό τις μάντρωσαν»].

ΛΙΑΚΑ (λιακά) (τα) εντόσθια σχισμένης κοιλιάς ζώου, χυμένα έξω, κατά τη σφαγή του [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. πληθ. (κοι)λιακά του ελνστ. κοιλιακός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αναφέρεται στην κοιλιά», με έκπτωση < κοιλι(ά) (βλ. λ.) + παραγ. επιθ. -ακός].

ΛΙΑΚΌ (λλιακό) (το) μέρος που το βλέπει ο ήλιος, λιακωτό ΦΡ. **κάτσε στο λιακό να ζεσταθείς!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. (η)λιακός (βλ. λ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΛΙΑΝΕΎΩ (λλιανεύου) αδυνατίζω [δ. τρ.: Εψές προψές ανέβαινα σε μια καινούργια σκάλα / ελιάνινε η μεσούλα μου κι έπεσε το σελάχι (βλ. λ.).] ΦΡ. **πολύ λιάνεψες!** – ουσ. **λιάνεμα** (το) – μππ. **λιανεμένος** (-ή, -ο) [ETYM. < λιαν- (βλ. λιαν(ο)-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΛΙΑΝ(Ο)- & λιανό- ως α' συνθ. περιορίζει τη σημ. του β' συνθ. π.χ. λιανόκλαρο – σύνθ.: α) **λιανοδροσίζει** σιγανοψιχαλίζει· β) **λιανολό-(γ)ια** (τα) καρποί μικρού μεγέθους, μικροαντικείμενα· γ) **λιανόξύλο** (το) λεπτό ξύλο κατάλληλο για προσάναμμα· δ) **λιανόπαιδο** / **λιανοπαίδι** (το) μικρό παιδί ΦΡ. **πού μαζευτήκαν τόσα λιανόπαιδα;** ε) **λιανοπεινάω** ψιλοπεινάω, συνήθ. μεταξύ γευμάτων· στ) **λιανοπλούμιστος** (-η, -ο) που είναι στολισμένος με λεπτά, χαριτωμένα σχέδια· ζ) **λιανοχαραή** (η) η ώρα που χαράζει η αυγή· η) **λιανοτρέμω** τρέμω λίγο ΦΡ. **τι έπαθες και λιανοτρέμεις;** θ) **λιανοψειρίζω** 1. ψειρίζω με προσοχή το κεφάλι ή τα ρούχα κάποιου 2. (μτφ.) περνώ τη μέρα ασχολούμενος με επουσιώδη – ουσ. **λιανοψείρισμα** (το) – μεε. **λιανοψειρίζοντα(ς)** ΦΡ. **έπρασσα όλη τη μερούλα λιανοψειρίζοντα(ς)!** [ETYM. < θ. λιαν- του λιανός (βλ. λ., ετυμ.) -ο- > λιαν(ο)- / λιανό-].

ΛΙΑΝΟΣ (λλιανός) (-ή, -ό) 1. λεπτός, λιγνός, ισχνός (βλ. όβορος, 2) 2. (μτφ.) νέος ΦΡ. **πού πααίνεις** (βλ. λ.), **ορέ λιανό;** – (ουδ. ως ουσ.) **λιανό** (το) 1. το πίσω μέρος του σώματος στο σημείο κάτω από τα πλευρά 2. → λιάνωμα (1) ΦΡ. **έχεις λιανά να μου τσακίσεις** (βλ. λ., 3 γ) **κανένα κοσάρι;** (βλ. λ.) (έ'εις λλιανά να μ' τσακί'εις καν'α κουσσιάρ';) 3. [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **λιανό**, είδος άραβοσίτου, μή παράγοντος τόν καρπόν έντός λοβοϋ στάχους. Καί **λιανοκαλάμπουκο**.] – υποκορ.: α) **λιανάκι** (λλιανάκκι) (ο) μικρή ψείρα· β) **λιανούρι** (το) 1. κάτι λεπτό 2. μικρό σε ηλικία ή μέγεθος ΦΡ. **έμασα κάτι λιανούρια που είχαν μείνει στις μηνιές!** 3. (μτφ.) κάτι αδύναμο – επίθ. **λιανούτσικος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Μια λιανή, λιανούτσικη στο ποτάμι κάθονταν / με το νου της έβανε, πώς να το περάσω 'γω τούτο το θολό νερό.] – ρ. **λιανίζω** 1. κόβω κάτι σε πολύ μικρά κομμάτια, τεμαχίζω 2. σφάζω, κατακρεουργώ 3. ξυλοκοπώ ΦΡ. (απειλ.) **θα στα λιανίσω τα ποδάρια σου!** (θα στα λλιαννίσου τα πουνδάργια σ'!) – ουσ. **λιάνισμα** (το) – μππ. **λιανισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < λειανός (-ή, -ό) «λεπτός, λιγνός, ...» < αρχ. λειός (-α, -ον) «λείος, ομαλός, επίπεδος, στιλπνός, ...» (Όμ. Μ 30, λεία δ' έποίησεν «τα έκανε όλα λεία») + παραγ. επίθ. -ανός > λιανός, με ορθογρ. απλοπ.].

ΛΙΑΝΩΜΑ (λλιάνουμα) (το) **1.** κέρμα, μικρής αξίας νόμισμα ΦΡ. (α) **δώσ' μου κανένα λιάνωμα ν' ανάψω κερί!** (β) **κάνε μου λιανώματα ένα κοσάρι** (βλ. λ.) (κάνι μ' λλιανώματα ιένα κουσσιάρ') **2.** μικρό αρνί ή κατσίκι ΦΡ. **σφάξαμαν δυο λιανώματα** [Άρ. Βαλ. Φ. 1.102: έτρωγαν ένα λιάνωμα· καί ρώτησε τήν πλάτη.] **3.** κοπάδι αμνοεριφίων ΦΡ. **έχω πολλά λιανώματα φέτος!** **4.** (πληθ. λιανώματα, τα) εντόσθια ζώου σε αντιδιαστολή με το υπόλοιπο κρέας [ETYM. < λιαν- (βλ. λιαν(ο)-, ετυμ.) + παραγ. επίθημα -ωμα].

ΛΙΑΡΟΣ (λλιάρους) (-α, -ο) **1.** λευκός ΦΡ. **λιάρος τράγος / λιάρο σκυλί** (λλιάρου σσκ'λί), κ.λπ. **2.** (θηλ. ως ους.) **λιάρα** (η) κάπα λευκού χρώματος ΦΡ. **ωραία λιάρα φοράς!** **3.** (μτφ.) γαλανομάτης [ETYM.· [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **λιάρα**, ή χονδρόμαλλος λευκή κάππα. Ίσως ήλιарή εκ του ήλιάζειν (βλ. λιάστρα, ετυμ.), θερμαίνειν τόν φέροντα.] (πρβ. αρβ. *larë* «παρδαλός»)].

ΛΙΑΣΤΡΑ (η) **1.** χώρος όπου στεγνώνουν καρπούς, όπως σύκα, καρύδια, μύγδαλα, κ.ά. ΦΡ. **τις γεμίσαμε τις λιάστρες μας!** **2.** φράχτης ή σύρμα, όπου απλώνουν τα πλυμένα ρούχα, για να στεγνώσουν [ETYM. < θ. λιάσ- του λιάζω + παραγ. επίθ. -τρα < αρχ. ήλιάζω «ψήνω στον ήλιο, λιάζω, λιάζομαι, ...» (Στράβ. 16.4.13, ταύτας (ενν. τας μάζας) ήλιάζοντες σιτοῦνται «τα ψωμιά τα ψήνουν στον ήλιο και τα τρώνε») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΛΙΑΤΑ (λλιάτα) (η) τσεκούρι με μεγάλη ακμή κοπής σε σχέση με το σύννηθες· διακρίνεται στη μικρή και στη μεγάλη λιάτα· η μικρή, που λέγεται **λιατάκι** και **λιατούλα**, χρησιμοποιείται κυρ. για κόψιμο, ενώ η μεγάλη, που η ακμή κοπής της φτάνει τους είκοσι δύο πόντους, για το πελέκημα κορμών – ρ. **λιαταρίζω** (λλιαταρίζου) **1.** τεμαχίζω κάτι με λιάτα **2.** (μτφ.) χτυπώ, δέρνω ΦΡ. **τον λιατάρισε για τα καλά!** – ους. **λιατάρισμα** (το) – μππ. **λιαταρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < λει-(ος) (βλ. λιανός, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ατα > λειάτα > λιάτα, με ορθογρ. απλοπ. ή < αλβ. *latë* «μαχαίρι»].

ΛΙΒΑΔΙΑΡΙΚΟ (λλιβαδγιάρ'κου) (το) αμοιβή, συνήθ. σε είδος, π.χ. τυρί, μαλλί, που δίνει ο βοσκός σε ιδιοκτήτη λιβαδιού, στο οποίο βόσκει τα ζώα του [ETYM. < μσν. λιβάδ(ιν) (< ελνστ. λιβάδιον (τό) «υγρός τόπος» < αρχ. λιβάς (ή) (-άδος) «πηγή, ελώδης γη,...», Εὐρ. Ί. Τ. 1106, δακρύων λιβάδες «ρυνάκια δακρύων») + παραγ. επίθ. -iάρικο].

ΛΙΒΑΝΙΑ (η) το άρωμα του λιβανιού [δ. τρ.: – Τι έχεις, Κωσταντίνε μου, και λιβανιές μυρίζεις;] [ETYM. < αρχ. λίβαν(ος) (ό) «το δέντρο που παράγει το θυμίαμα, λιβανωτό» (Ηρόδ. 4.75.10, καί λιβάνου ξύλου «κι από ξύλο λιβανωτού») + παραγ. επίθ. -iά].

ΛΙΒΑΝΟΣ (-ή, -ό) **1.** που έχει το χρώμα του λιβανιού **2.** που το χρώμα του είναι σταχτοκαφέ, σαν να έχει καπνιστεί από λιβάνι ΦΡ. **αγό-
ρασα ένα λιβανό γαιδούρι** **3.** (θηλ. ως ουσ.) **λιβανή** (η) ποικιλία συ-
κιάς που παράγει γλυκά κοκκινόμαυρα σύκα, τα λιβανά **4.** (μτφ.) επι-
θυμητός **5.** (μτφ.) ωραίος [ETYM. < αρχ. λίβανος (βλ. λιβανιά, ετυμ.)
με μετάθ. του τόνου].

ΛΙΒΙΘΡΑ (λιββίθρα) (η) **1.** η λεβίθα, παρασιτικό σκουλήκι των εντέ-
ρων που προκαλεί την ασκαρ(ιδ)ίαση **2.** (μτφ.) αδύνατη γυναίκα – υ-
ποκορ. **λιβιθρούλα** (η) ΦΡ. **μια λιβιθρούλα πήρε για γυναίκα!** (μνια
λιβιθρούλα πήρι για γ'ναίκα!) – σύνθ. επίθ. **τσιλιβίθρας** (-α) / **τσιλι-
βήθρας** (-α) **1.** το ωδικό πτηνό σουσουράδα (κωλο- → σύνθ. ι) **2.**
(μτφ.) μικρόσωμος, αδύνατος [ETYM. < μσν. λεβίθα (ή) (< *λεμίθα <
αρχ. ἔλμινθα / ἔλμιθα (με αντιμετ.), αιτ. του ἔλμινς (ή), (-ινθος) / ἔλμινς
(-ιθος) «παρασιτικό σκουλήκι των εντέρων», Ίππ. Ἀφ. 3.26.3, ἔλμιν-
θες στρογγύλαι «στρογγυλές λεβίθες») > λιβίθρα, με κώφ. του [ε] σε
[ι] και προσθήκη [ρ]].

ΛΙΓΔΑ (λλίγδα) (η) **1.** το λίπος, ιδίως το χοιρινό [παροιμ.: Τρέχα λί-
γδα στο παστό.] ΦΡ. **δε μπορεί χωρίς λίγδα!** **2.** λεκές που αφήνει σε
ρούχα κάποια λιπαρή ουσία **3.** λιπαρή βρομιά **4.** (μτφ.) εύφορο χώμα
5. (μτφ.) κακός, φαύλος ΦΡ. **είναι αυτός μια λίγδα, να σε φυλάει ο**
Θεός! (είν' αυτός μνια λλίγδα, να σι φ'λλάει ου Θιός!) **6.** (μτφ.) κάτι
που προσιοιώνίζει υλική απόδοση ΦΡ. **έχει λίγδα η δουλειά!** – ρ.: α)
λιγδιάζω **1.** λερώνομαι με λίγδες **2.** είμαι βρόμικος λόγω απλυσιάς –
ουσ. **λίγδιασμα** (το) – επίθ. **λιγδιάρης** (-α, -ικο) που είναι γεμάτος
λίγδες, βρομιάρης – μππ. **λιγδιασμένος** (-η, -ο)· β) **λιγδώνω** **1.** λι-
γδιάζω **2.** (μτφ.) αρχίζω ν' αποκτώ ευμάρεια, πλουτίζω ΦΡ. **απ' όταν**
λίγδωσε τ' άντερό (βλ. λ.) **του, έγινε άλλος άνθρωπος!** – ουσ. **λί-
γδωμα** (το) – μππ. **λιγδωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αλίγδωτος** (-η -ο) **1.**
[...] **2.** (μτφ.) φτωχός [ETYM. < μσν. λίγδα «λίπος, ιδίως το χοιρινό,
γλίνα» < ελνστ. λίγδα (ή) «στάχτη, αλισίβα, που χρησιμοποιείται αντί
για σαπούνι» (Ήσύχ., <λίγδα> [ή ἀκόννη. καί] ή [κονία, <ἀλοιφή>)
(πρβ. αρχ. επίρρ. λίγδην «ακροθιγώς, επιπόλαια, ...», Όμ. χ 278, βάλε
χεῖρ' ἐπὶ καρπῷ / λίγδην «στο χέρι χτύπησε επιπόλαια»)].

ΛΙΓΟ- & **λιγό-** (Τριαντ.) α' συνθ. σε σύνθ. συνήθ. επίθ. και τα παρά-
γωγά τους· προσδίδει στο β' συνθ. την έννοια του λίγος αριθμητικά,
ποσοτικά ή μεταφορικά, π.χ. λιγόνυχος || με διπλή μορφή: **λιγό-** / **ολι-
γο-** ανάλογα με το επίπεδο του λόγου ή και σε συνάρτηση με το κατα-
ληκτικό φων. της προηγούμενης λ., π.χ. λιγόλογος άνθρωπος, ολιγό-
λογη δήλωση – σύνθ.: α) **λιγόημερος** (-η, -ο) λιγοζώητος ΦΡ. **γεννή-**

θηκε λιγόνημερος! προοριζόταν από τη μοίρα να ζήσει λίγο (βλ. α-δερφός → σύνθ. ε)· β) **λιγόφαγος** (λιγόφα(γ)ους) (-η, -ο) λιτοδίαιτος [ETYM. < μσν. λιγο- < αρχ. ὀλιγο- (με αποβ. του αρχικού άτ. φων.) < αρχ. ὀλίγος (-η, -ον) «λίγος, μικρός, βραχύς, ...», Όμ. ι 515, ὀλίγος τε καί οὐτιδανός «μικρός και τιποτένιος»].

ΛΙΓΟΘΥΜΙΑ (λιγουθυμία) (η) λιποθυμία – συνών. **λιγοθυμιά** (λιγουθ'μιά) (η) ΦΡ. **μου 'ρθε λιγουθυμιά!** [ETYM. < αρχ. λιγοθυμία (ή), Πλούτ. Πομπ. 49, ὥσπερ ἐκ λιποθυμίας «όπως ακριβώς από λιποθυμία»].

ΛΙΓΟΘΥΜΑΩ (λιγουθ'μάου) χάνω τις αισθήσεις μου [δ. τρ.: Κ' η μάνα της σαν τ' άκουσε βαριά λιγοθυμάει.] ΦΡ. (α) **λιγοθύμησε από την πείνα!** (λιγουθύμ'σι απ' τ' μπεινά!) (β) **μόλις έμαθε τα δυσάρεστα, λιγοθύμησε!** [Λίβ. Ροδ. 3115, καί πάλιν ή παράξενος λιγοθυμεί καί πέφτει.] – συνών. **λιποθυμάω** – ουσ. **λιγοθύμημα / λιποθύμημα / λιγοθύμισμα** (το) – μππ. **λιγοθυμισμένος / λιποθυμισμένος** (-η, -ο) [Δ. Σολ. Έλ. Π. 3.6: Καί μέσ στή σκιά πού φούντωσε καί κλει δροσιές καί μόσχους / ανάκουστος κιλαϊδισμός καί λιποθυμισμένος.] [ETYM. < μσν. λιγοθυμῶ «υφίσταμαι λιποθυμία, χάνω τις αισθήσεις» < αρχ. λιποθυμέω (-ῶ) «αποθαρρύνομαι, εξαντλούμαι, ...», Πλούτ. Θεμ. 10. 10, λιποθυμήσας άποθανεῖν εὐθύς «μ' εξαντλημένες τις δυνάμεις του ξεψύχησε άμέσως»].

ΛΙΓΟΣΤΑΪΝΩ (λιγουσσταίνου) ελαττώνομαι, λιγοστεύω ΦΡ. **λιγοσταίνει η μέρα** [ETYM. < λιγοστ(ός) (< μσν. επίθ. ὀλιγοστός < αρχ. ὀλιγοστός (-ή, -όν) «ένας από σύνολο πολλών, ελάχιστος» (Σοφ. Άντ. 625, πράσσει δ' ὀλίγιστον χρόνον έκτός ἄτας «κι ο χαμός δε θ' αργήσει να φτάσει») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΛΙΓΟΤΑΡΙ (λιγουτάρ') (το) κάτι λίγο, ό,τι έχει απομείνει, απομεινάρι ΦΡ. **πούλησα τα καρύδια και κράτησα κάτι λιγοτάρια για μας!** [ETYM. < αρχ. ὀλιγότης) (ή) (-ητος) «λέγεται για αριθμό, το να είναι κάτι λιγοστό, λέγεται για ποσότητα, έλλειψη, σπανιότητα» (Πλάτ. Νόμ. 678c, δι' ὀλιγότητα «για το λίγο») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επίθ. -άρι].

ΛΙΓΟΥΡΑ (λλιγούρα) (η) 1. ναυτία, αναγούλα 2. έντονος πόθος – ρ. **λιγώνομαι** 1. αισθάνομαι ατονία, λιποθυμώ [δ. τρ.: Κ' η Παναγιά σαν τ' άκουσε, έπεσε και λιγώθη.] 2. νιώθω έντονο ερωτικό πάθος [δ. τρ.: Παπάς την είδε κι έσφαλε, διάκος κι αποξεχάστη, / τα ψαλτικά τους έχασαν ψάλτες και καλανάρχοι. / Ωσάν την είδε ο νιόγαμπρος, έπεσε κι ελιγώθη.] – ουσ.: α) **λίγωμα** (το)· β) **λιγωμάρα** (η)· γ) **ξελιγωμάρα** (η) 1. μεγάλη λιγούρα 2. (μτφ.) υπερβολικά νάζια ΦΡ. **κάνει όλο ξε-**

λιγωμάρες! (κάν' ούλου ξιλλιγουμάρις!) κάνει υπερβολικά νάζια και τα προβάλλει, για να τα δουν οι άλλοι, ασχέτως, αν θ' αρέσουν ή αν θα τα σχολιάσουν αρνητικά· δ) **λιγούρης** (ο) που επιθυμεί κάτι έντονα, (μειωτ.) πεινάλας, (μτφ.) πάμφτωχος, (μειωτ., μτφ.) στερημένος – μππ. **λιγωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < λιγ(ώνω) (< ελνστ. (ὀ)λιγῶ «λιγοστεύω, στενοχωριέμαι,...» -ώνω (με αποβ. του αρχικού άτ. φων.) < ὀλίγος, βλ. λίγο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα].

ΛΙΘΑΡΙ (λλιθάρ') (το) **1.** η πέτρα που χρησιμοποιείτο στο αγώνισμα της λιθοβολίας **2.** το αγώνισμα της λιθοβολίας **2.** πέτρα [δ. τρ.: Ράχη τη ράχη ακούμπησε, λιθάρι σε λιθάρι, / και πήγε και αποκούμπησε στης μάνας της την πόρτα.] [παροιμ.: (α) Με τα δικά μου τα λιθάρια με βαρείς. (β) Λιθάρι και λόγος φεύγουν και δεν πιάνονται.] – υποκορ. **λιθαράκι** / **λιθαρέτσι** (το) – συνών. **κασκάρι** (το) – ρ. **λιθαρίζω** ρίχνω το λιθάρι [δ. τρ.: Πέρνα, Χάρε μ', απ' το χωριό, κάτσε σε κρύα βρύση, / να πιούν οι γέροντοι νερό κι οι νιοι να λιθαρίσουν.] – ουσ. **λιθάρισμα** (το) – σύνθ.: α) **λιθοσωριά** (η) / **λιθοσώρι** (το) **1.** σωρός από πέτρες (βλ. κρατηροπότηρο) **2.** σωρός από πέτρες σε ανάθεμα ΦΡ. **θα κάνουμε λιθοσωριά!** **3.** τοπωνύμιο, όπου υπάρχει λιθοσωριά ΦΡ. (α) **στη Λιθοσωριά** (β) **στα Λιθοσώρια**· β) **λιθοτοίχι** (το) ξερολιθιά ΦΡ. **έπεςαν τα λιθοτοίχια από τις βροχές!** (έπισαν τα λιθουτοίχια απ' τ'ς βρουχές!)· γ) **πριολίθια** (πριουλίθγια) (τα) πολύ μικρά θρύμματα πέτρας που, αν δεν είχε καθαριστεί προσεκτικά το γέννημα (βλ. λ.) που προοριζόταν για ψωμί ή αν ο μυλωνάς είχε χαράξει πρόσφατα τις μυλόπετρες, έμεναν μέσα στο αλεύρι και στη συνέχεια στο ψωμί, κάτι καθόλου ευχάριστο κατά τη μάσηση ΦΡ. **έχει prioλίθια το ψωμί!** (βλ. κατσικάρι) [ETYM. < μσν. λιθάρι(ν) < ελνστ. λιθάριον (τό), υποκορ. του αρχ. λίθος (ὁ, ἡ), Όμ. Δ 510, ἐπεὶ οὐ σφι λίθος χρώς «κι η σάρκα τους δεν είναι πέτρα»].

ΛΙΛΙΑ (λλίλλια) (τα) **1.** κάθε μικροαντικείμενο που εκλαμβάνεται ως παιχνίδι **2.** παιχνίδια, γενικά τα δώρα για μικρά παιδιά, καλούδια ΦΡ. **κοίτα τι όμορφα λίλια σου 'φερα!** **3.** μικρά φανταχτερά και ευτελούς αξίας στολίδια ή αντικείμενα [παροιμ.: Απόξω λίλια κι από μέσα κάκα (βλ. λ.)] [ETYM.· πιθ. < αρχ. λιλαί(ομαι) «επιθυμώ, ποθώ πολύ, ...» (Όμ. Γ 399, τι με ταῦτα λιλαίειαι ἡπεροπεύειν; «τι προσπαθείς μ' αυτά να με πλανέσεις;»)] > λίλια, με αντιμετ. και ουσιαστικοπ.].

ΛΙΜΟΣ (λλιμός) (ο) πείνα – σύνθ. **λιμοζάγαρο** (το) **1.** που δε χορταίνει ψωμί, πειναλέος **2.** (υποτιμ.) ζητιάνος – συνών. **λίμα** (η) ΦΡ. **μ' έπιακε λίμα!** – ρ. **λιμάζω** πεινάω πολύ, λαιμαργώ ΦΡ. **πήγαμαν σε γάμο και λιμάξαμαν στην πείνα!** (πήγαμαν σι γάμου κι λλ'μάξαμαν

σ' μπείνα!) – ουσ. **λίμασμα** (το) – μππ. **λιμασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι κάνουν σα λιμασμένος;** (τι κάν'ς σα λλιμαζμένους;) – συνών. **λιμάω** (λλιμάου) – επίθ.: α) **λιμαχτικός** (-ή, -ό) 1. λαίμαργος 2. (μτφ.) άπληστος – επίρρ. **λιμαχτικά**· β) **λιμιάρικος** (-η, -ο) πεινασμένος ΦΡ. **τον είδες πώς αδυνάτισε, σαν σκυλί λιμιάρικο γίνηκε!** (τον είδεις πώς αδυνάτ'σι, σαν σσκ'λλί λλιμνιάρκου γίγ'κι!) – συνών. **λιμικιάρης** (-α, -ικο) [ETYM. < αρχ. λιμός (ό) «πείνα», Όμ. δ 369, έτειρε δέ γαστέρα λιμός «τι θέριζε τα σπλάχνα τους η πείνα»)].

ΛΙΜΠΑ (η) είδος κοίλου βαθιού πιάτου, σουπιέρα ΦΡ. **αγόρασα δυο λίμπες χωματένιες** (δηλ. πήλινες) [αίνιγμα: – Μια λίμπα βούτυρο όλο τον κόσμο αλείφει. – Τι είναι; – Ο ήλιος.] – επίρρ. **λίμπα** άνω κάτω ΦΡ. **τα 'κανε λίμπα!** – υποκορ. **λιμπούλα** (η) [ETYM.· αντδ. < ιταλ. limba «λεκάνη, κοιλότητα» < λατ. lembus (-i) «λέμβος» < αρχ. λέμβος (ό) «μικρό και ελαφρύ αλιευτικό σκάφος», Θεόκρ. Ειδ. 21.12, γέρον λέμβος «παλιό αλιευτικό σκάφος»].

ΛΙΜΠΑ (τα) τα αχαμνά, οι όρχεις ΦΡ. **κοίτα μη βαρέσεις το παιδί στα λιμπά!** (κοίτα μη βαρέ'εις του πιδί στα λιμπά!) [παροιμ.: Ο διάβολος, όταν κάθεται' αργός, τα λιμπά του ξύνει.] [Λ. Μαχ. Χρ. Κύπρ., σ. 157, καί έβγαλεν την μάχαιράν του καί κόβγει τά λιμπά του μέ τόν αϋλόν, καί είπεν του - διά τοϋτα έδωκες θάνατον!] [Κ. Α. Διαμ. Άπ., τ. 3, σ. 124: Μέσα στη σπηλιά δείχνουν τους βράχους που έγιναν από το σκοτωμένο Δράκο και ιδιαίτερα τα «λιμπά», απ' όπου στάζει αγίασμα τη μέρα της Αγίας Παρασκευής.] [Ν. Κουτ. Νερ.: Κι όσοι νέοι άχαμνίσουν (βλ. αχαμνός → ρ.) μέ τό νά παραπηδήσουν / ή πονέσουν τά νεφρά τους / ή πρηστοϋνε τά λιμπά τους / έτσι πιοϋν άπ' τό ζουμί τους / εϋθύς σφίγγει τό κορμί τους.] – συνών.: α) **ζιουμπερέκια** (τα) ΦΡ. **ορέ, τι λεν τα ζιουμπερέκια σου!** β) **λυμπά** (τα) [Γ. Σεφ. Δ. Π. 64-68: «Καί τ'άπισα παρά οϋλους ό τουρκοπουλιέρης / ήβρεν τόν τυλιμένον τό αίμαν» λέει ό χρονογράφος / «κι έβγαλεν την μαχαίραν του καί κόβγει / τά λυμπά του μέ τόν αϋλόν καί τοϋ είπε: / Γιά τοϋτα έδωκες θάνατον!»]· γ) **λιόκι** (το) (πληθ. **λιόκια**, τα) ΦΡ. (α) **στα λιόκια μου!** (στα λλιόκκια μ'!) (β) **τον έγγραψε στα λιόκια του!** [δ. τρ.: – Δεν ακούς, μωρή γριά, / πώς βαρούν τα λιόκια / σαν παλιοκολόκυθα;] [ETYM. < θ. λιμπ- του λιμπ(ίζομαι) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ά].

ΛΙΜΠΙΖΟΜΑΙ (λιμπίζουμι) επιθυμώ πολύ, ορέγομαι, λαχταρώ, λιγουρεύομαι [δ. τρ.: ... τα μήλα σου λιμπίζομαι, μα τον γκρεμό φοβούμαι.] [ETYM. (LSJ) < μσν. λιμπίζομαι / λιμβίζομαι «ποθώ κάτι διακαώς, ...» < ελνστ. λιμβ(ός) (-όν) «λαίμαργος» + παραγ. επίθ. -ίζομαι].

ΛΙΝΑΡΟΣΚΟΥΛΙΔΑ (λιναρουσκ'λλίδα) (η) δεματάκι από καλαμίες λιναριού, μετά την αφαίρεση των σπόρων [ETYM. < θ. λιναρ- του μσν. λινάρι(ν) (< ελνστ. λινάριον (τό), υποκορ. του αρχ. λίνον (τό) «λινάρι, νήμα λιναριού, λινό ύφασμα, ...», Όμ. Π 408, ἱερὸν ἰχθὺν ἐκ πόντοιο θύραζε λίνῳ καὶ ἥνοπι χαλκῷ «ψάρι τρανό μ' αγκίστρι στυλ- βωτό σηκώνει από το κύμα») -ο- + σκουλίδα (βλ. σκλίδα, ετυμ.)].

ΛΙΝΙΑ (λλινιά) (η) λεπτό σχοινί από λινάρι [ETYM. < αρχ. λίν(εος) (-α, -ον) «που είναι από λινάρι» (Ηρόδ. 1.195.1, κιθῶνι ποδηγεκέϊ λι- νέῳ «φορούν πρώτα ένα λινό χιτώνα, μακρύ ως τα νύχια») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΛΙΝΙΚΌΚΚΙ (το) λιναρόσπορος – συνών. **λινοκόκκι** (το) [παροιμ.: Όπου τρώει το λινοκόκκι, τρώει και το πουκάμισό του.] [ETYM. < αρχ. λίν(ον) (βλ. λιναροσκουλίδα, ετυμ.) -ο- + κοκκί(ον) (βλ. κόκαλο, ετυμ.) > λινοκόκκι > λινικόκκι, με αφομ.].

ΛΙΟ⁻¹ & **λιό**⁻¹ ως α' συνθ. λ. με αναφορά στον ήλιο, π.χ. **λιόκρουσμα** (το) ανατολή – σύνθ.: α) **λιοβόρι** (το) ο ψυχρός βοριάς που φυσά με αίθριο καιρό· β) **λιογέννητος** (-η, -ο) 1. ωραίος, λαμπρός σαν τον ή- λιο, πολύ όμορφος 2. κύρ. όν. [δ. τρ.: Εκεί είδε τη Λιογέννητη με τε- τρακόσιες σκλάβες.]· γ) **λιόκαμα** (το) ηλιόκαμα, αφόρητη ζέστη – συνών. **λιόπυρο** (λλιόπ'ρου) (το) [ETYM. < μσν. θ. ήλιο- του ουσ. ήλι(ος) (βλ. λ.) -ο-, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΛΙΟ⁻² & **λιό**⁻² ως α' συνθ. λ. με αναφορά στην ελιά, π.χ. **λιόμαυρος** (- η, -ο) μαύρος σαν ελιά [δ. τρ.: Τα μάτια σου τα λιόμαυρα, τα φρύδια σ' τα γραμμένα] – σύνθ.: α) **λιόστα** (τα) τα κουκούτσια της ελιάς, τα «οστά» της ελιάς· β) **λι(ο)τρίβι** (λλι(ου)τρίβ') (το) κυλινδρική πέτρα, με την οποία, πάνω σε άλλη επίπεδη, αλέθουν ελιές ή τρίβουν αλάτι [ETYM. < μσν. λιο- < αρχ. έλαι(ο)- θ. του ουσ. έλαιο(ν) «λάδι» (βλ. λαδοκατόσταρο, ετυμ.) ως α' συνθ. με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΛΙΟΚΡΕΣ (το) το κατακίτρινο φεγγάρι, η πανσέληνος, που, κατά τη λαϊκή αντίληψη, ευθυνόταν για την ασθένεια του ίκτερου, τη λεγόμε- νη **λιόκρουση** και **χρυσή** – συνών.: α) **λιόκριση** (η) 1. πανσέληνος 2. ίκτερος· εκδηλωνόταν με κιτρινωπό χρώμα στα μάτια και το δέρμα· πίστευαν πως έπρεπε να μην κοιτούν το φεγγάρι κατά την πανσέληνο, γιατί τότε αυτό είναι λιόκρες, δηλαδή κατακίτρινο, και κινδύνευαν να πάθουν την εν λόγω ασθένεια· η θεραπεία που προτεινόταν, ήταν το κόψιμο μιας μικρής καντήλας, του **λιόκρου**, που βρίσκεται κάτω από τη γλώσσα στο σημείο όπου αυτή ενώνεται με τους σιελογόνους αδέ- νες, και, μάλιστα, τον Μάη μήνα! (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 470)]· β)

φεγγάρισμα (το) (βλ. φεγγαριάζομαι → ουσ. α) – ρ. **λιοκρούομαι** – μππ. **λιοκρουσμένος** (-η, -ο) (βλ. λιο-¹ → λιοκρουσμα) [ETYM.· πιθ. < λιοκρίση (ιδιωμ. προφ. λιοκρίσ' > λιοκρεσ', με ανομ. > λιοκρες) < λιοκρουση < λιο-¹ (βλ. λ., ετυμ.) + θ. κρούσ- του κρούω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -η].

ΛΙΟΥΓΚΡΙΖΩ (λλιουγκρίζου) **1.** εκπέμπω λίγο φως, λαμπυρίζω ΦΡ. **ίσια π' λιούγκριζε το φως από 'να λυχνάρι!** **2.** (για τα μάτια) γυαλίζω ΦΡ. **μην έχεις πυρετό και λιουγκρίζουν έτσι τα μάτια σου;** (μην έ'εις πυριτό κι λλιουγκρίζ'ν έτς' τα μάτγια σ;) **3.** (μτφ.) έχω λίγη ζωή ΦΡ. **ίσια π' λιουγκρίζει!** – ουσ. **λιούγκρισμα** (το) – συνών. **λιαγκρίζω** (λλιαγκρίζου) [ETYM. < ιδιωμ. προφ. λιου- του λιο-¹ (βλ. λ., ε-τυμ.) + γκρίζ(ος) (< βεν. griso) + παραγ. επίθ. -ω].

ΛΙΠΑ (η) τίλιο, φλαμουριά, φιλύρα, σφεντάμι, είναι μερικά από τα ονόματα της λίπας (tilia tomentosa) [ETYM.· πιθ., λόγω της χρήσης του φυτού (παραγωγή αρωματικών ελαίων, βαμμάτων, καταπλασμάτων, ...)] < αρχ. λίπ(ος) (τό) «ουσία ζωικής ή φυτικής προέλευσης, μη πτητική και αδιάλυτη στο νερό, ελαιώδης ή γλοιώδης στην αφή» (Σοφ. Άποσπ. 464.4, λίπος ελαίας) (βλ. (α)λιपाσιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α (πρβ. αρχ. επίρρ. λίπα «γλοιωδώς, λιπαρά, πλούσια, ...», Όμ. Κ 577, λίπ' ελαίω (βλ. λαδοκατόσταρο, ετυμ.) / Ήσύχ., <λίπ' αλείψασθαι> ελαίω αλείψασθαι / <λίπα> λίπος. λιπαρόν ἔλαιον)].

ΛΙΣΒΟΣ (λιζβός) (-ή, -ό) **1.** στραβός **2.** ανάπηρος **3.** πολύ αδύνατος – υποκορ. **λισβούλης** (-α, -ικο) – ουσ. **λίσβας** (ο) **1.** αμμόδης τόπος **2.** γλίνα – συνών. **λίσβα** (η) [ETYM. < αρχ. λίσφος / λίσπος (-η, -ον) «λείος, στιλβωμένος, μικρός, ασήμαντος, ...» (Άριστ. Βάτρ. 826, λίσπη γλῶσσα «τροχισμένη γλώσσα» / Ήσύχ., <λίσφωσασθαι> ἐλαττώσασθαι) με ανομ. τρόπου άρθρωση [σφ / σπ > σβ] > λισβός].

ΛΙΣΓΑΡΙ (λιζγάρι) (το) **1.** δικέλλι, σκαλιστήρι **2.** (μτφ.) ψιλόλιγνος και δυνατός νέος – μεγεθ. **λίσγαρος** (ο) [ETYM. < μσν. λισγάριν / λισκάριν < λισγάρι(ον) (τό) «σκαπάνη, είδος βολοκόπου, ...», υποκορ. του ελνστ. λίσγος (ό) «ειδικό γεωργικό εργαλείο για την καλλιέργεια του εδάφους»· απαντά στην ποντ. διάλ. (Σουϊδ. «Σκαφεία· ή σκάφευσις. καί σκαφείδιον, τό λισγάριον. καί σκαφεῖον ὁμοίως»), πιθ. < παραφθ. θ. αρχ. λιστρεύω (λίστρον «ξύστρα», Όμ. χ 455) «σκαλίζω», Όμ. ω 227, λιστρεύοντα φυτόν «κάποιο δεντράκι εκεί που σκάλιζε»].

ΛΙΤΡΑ (η) **1.** μονάδα βάρους (1 λίτρα = 456 gr) **2.** μεγάλο κύπελλο από τσίγκινο βάζο, στο οποίο έχει επικολληθεί χερούλι και χωράει ποσότητα μιας λίτρας ΦΡ. **μια λίτρα νερό / μια λίτρα γάλα** [ETYM.· μσν. < αρχ. λίτρα (ή) «αργυρό νόμισμα, μέτρο βάρους», Πλούτ. Μ.

Κάτ. 10, ἔτι καὶ λίτραν ἀργυρίου κατ' ἄνδρα προσδιένειμεν «μοίρασε, ἐπίσης, σε κάθε στρατιώτη μια λίτρα ἀσήμι» (Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΛΙΤΡΑ* [...]) «Ἡ λέξις εἶναι τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας κατὰ τὸν Ἡσύχιον: Λίτρα, ὀβολός· οἱ δέ, νόμισμα παρά Σικελοῖς· οἱ δέ, ἐπὶ σταθμῶν οἱ δὲ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ <β> <λίβρα>»].

ΛΙΧΝΙΖΩ (λιχχνίζου) σηκώνω με το δικριάνι (βλ. λ.) το αλωνισμένο σιτάρι, για να ξεχωρίσω με την βοήθεια του αέρα τον καρπό από το άχυρο – ουσ.: α) **λίχνισμα** (το)· β) **λιχνιστής** (ο) αυτός που ασχολείται με το λίχνισμα, ο εργάτης, ο αγρότης που λιχνίζει – σύνθ. **πρωτο-λιχνιστής** (ο) ο επικεφαλής των λιχνιστών [δ. τρ.: – Ν' εγώ τον ήλιον αγαπώ, τον κουρνιαχτό (βλ. κορνιαχτός) ζηλεύω / κι αυτόν τον πρωτολιχνιστή, άντρα θενά τον πάρω.] – συνών. **λιχνάω** – σύνθ. **αερολιχνάω** ανεμίζω [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.33: ... ν' αερολιχνάη (ενν. ὁ Ἥλιος) τά σύννεφα, νάν τά μεταμορφαίνη / ἄλλοῦ ἀσημένια πάσπαλη (βλ. λ.) κι ἄλλοῦ χρυσή κολόνα!] [ETYM.· μσν. < ελνστ. λικνίζω / λικμίζω (με ανομ. τρόπο ἀρθρώσης [κν / κμ > χν]) < αρχ. λικμῶ (-άω), Όμ. Ε 500, ἀνδρῶν λικμώντων «ανθρώπων που λιχνίζουν» / Ἡσύχ., <λικμῶντες> ἄλοῶντες, ἢ τὰ ἄχυρα ἀπὸ τοῦ σίτου διαχωρίζοντες].

ΛΟΒΪΔΙ (λουβίδ') (το) κέλυφος οσπρίων, ὀσπριο [ETYM. < ελνστ. *λοβίδι(ον), υποκορ. του αρχ. λοβός (ὁ) «λοβός αφτιού, ὀσπριο, ...» (Θεοφρ. Φ. Ί. 1.11.1.8, ἔνια δέ καὶ ἐν λοβῷ «μερικά εἶναι και μέσα σε λοβό»)].

ΛΟΒΟΔΙΑ (λουβουδγιά) (η) αυτοφυές βρώσιμο λαχανικό· το χηνοπόδιο (*chenopodium album*) [ETYM. < λοβ(ίδι) (βλ. λ., ετυμ.) + πα-ραγ. επίθ. -οδιά].

ΛΟΓΆΡΙ (λουγάρ') (το) χρηματικό ποσό, θησαυρός [δ. τρ.: Πραματευτής τη γύρευε, πραματευτής τη θέλει, / οπού 'χει πύργους το φλουρί και μόδια το λογάρι.] [ETYM. < μσν. λογάρι(ν) < αρχ. λογάριον (τό) «λόγος, λογαριασμός, ...», υποκορ. του ουσ. λόγος (ὁ) (βλ. λογιάζω, ετυμ.), Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 640, λογάρια «οἱ λόγοι»)].

-ΛΟΓΆΩ (-ώ) & **-λογιούμαι** & **-λογιέμαι** β' συνθ. σε σύνθ. ρ. δηλώνει ὅτι το υποκείμε. του ρ. (Τριαντ.): 1. μαζεύει κόβοντας αυτό που δηλώνει το α' συνθ., π.χ. κορφολογάω 2. μαζεύει αυτό που συνεπάγεται το α' συνθ., π.χ. στρατολογώ 3. (αρνητικά) κάνει ή υφίσταται σε μεγάλο βαθμό ή κατ' επανάλ. την ενέργεια που συνεπάγεται το α' συνθ., π.χ. τραβολογιέμαι – σύνθ.: α) **γιατρολογάω** (-ιέμαι) προσφέρω ιατρικές υπηρεσίες σε κάποιον ΦΡ. **η Μήτσaina γιατρολογιέται από τη νύφη της!** (η Μήτσaina γιατρουλλου'ιέτι απ' τ' νύφ' τ'ς!) – ουσ. **γιατρολόγημα** (γιατρουλό'ημα) (το)· β) **παντρολογάω** προσπαθώ να

παντρέψω κάποιον ΦΡ. **την παντρολογάνε, αλλά αυτή διαλέγει!** (τ' μπαντρολλουγάν', αλλ' αυτή δγιαλλέ'ει!) κάνει επιλογή μεταξύ των υποψηφίων γαμπρών, δεν αποφασίζει εύκολα – παθ. **παντρολογιέμαι** δείχνω έντονο ενδιαφέρον για γάμο και ένα από τα μέσα που χρησιμοποιοῦμαι είναι η προξενιά – ουσ. **παντρολόγημα** (το) – μππ. **παντρολογημένος** (-η, -ο)· γ) **ψολογάω** 1. καταριέμαι ΦΡ. **όλο ψολογάει!** (ούλου ψουλλουγάει!) 2. αναθεματίζω νεκρό ΦΡ. **του ψολογάει τα γονικά!** 3. γλωσσοτρών – ουσ. **ψολόγι** (το) [δ. τρ.: Κώστα νάχεις τ' ανάθεμα και το βαρύ ψολόγι / που γίνηκες ο αίτιος την Εύδα να μη γλέπω (βλ. βλέπω → συνών.).] [ETYM. < αρχ. -λογῶ, π.χ. αρχ. ἀνθολογῶ «συλλέγω άνθη, (για μέλισσες) συλλέγω μέλι από άνθη», Άριστ. Ζ. Ή. 9.42.1, οὐκ ἀνθολογοῦνται ὥσπερ αἱ μέλισσαι «δε συλλέγουν μέλι ὅπως ακριβῶς οι μέλισσες»].

ΛΟΓΓΟΣ (λόγγους) (ο) (πληθ. **λόγγοι**, οι / **λόγγα** / **λόγγια**, τα) 1. τόπος με πυκνή, κυρ. θαμνώδη βλάστηση [παροιμ.: (α) Πήγαιναν τον γύφτο να τον κάνουν βασιλιά κι αυτός στον δρόμο ἔλεγε: – Μωρ' τι ωραίος λόγγος για κάρνα (βλ. λ.)! (β) Ο κάμπος έχει μάτια κι ο λόγγος έχει αφτιά.] 2. μεγάλη ποσότητα ΦΡ. **είναι γριά η γίδα και θέλουμε έναν λόγγο ξύλα, να τη βράσουμε!** – συνών. **λογγιά** (η) – υποκορ.: α) **λογγάκι** (το)· β) **λογγούλης** (ο) – επίθ. **λογγίσιος** (-α, -ο) 1. που ανήκει στον λόγγο ή σχετίζεται μ' αυτόν 2. (μτφ.) άξεστος ΦΡ. **είναι λογγίσιος άνθρωπος!** – ρ. **λογγώνω** (για αγρό) γεμίζω με αυτοφυή βλάστηση, γίνομαι σαν λόγγος ΦΡ. **έμεινε για χρόνια άσκαφτο το χωράφι και λόγγωσε!** – ουσ. **λόγγωμα** (το) – μππ. **λογγωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξελογγιαζώ** – ουσ. **ξελόγγιασμα** (το) – μππ. **ξελογγιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ζάλογγα** (τα) πυκνά δάση [Κ. Κρυστ. Ήλ.: ... τὰ ζάλογγα μαυρολογοῦν, σκύβουν τὰ φρύδια οἱ βράχοι / κι οἱ κάμποι γύρω οἱ άπλωτοὶ πράσινο πέλαο μοιάζουν.] [ETYM. < αρχ. λόχη (ή) «τμήμα δάσους με πολύ πυκνή θαμνώδη βλάστηση» (Όμ. τ 439, ἐν λόχη πυκινῇ κατέκειτο μέγας σῦς «μέγας χοῖρος κειτόταν στο βάθος πυκνού λόγγου») > λόχη, με τροπή του [χ] σε [γ] > λόγη, με αφομ. > λόγγος (πρβ. αρχ. λόχος (ὁ) «ενέδρα, τόπος κατάλληλος για ενέδρα, ...», Όμ. Ν 276-7, πάντες ἄριστοι ἐς λόχον «να πάμε σε καρτέρι οι πιο αντρειωμένοι») / (Τριαντ.) < μσν. λόγγος (ὁ) < σλαβ. log(ŭ) + παραγ. επίθ. -ος / (Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα ΛΟΓΓΟΣ, Σ. Λόχη, Ύλη, καί Δρυμός, (forêt) Έλλ. «Λόχη... σύμφυτος τόπος, ἡ κρύφιος, δασεῖαν ὕλην ἔχων κ.τ.λ.» λέγει ὁ Ἡσύχιος· ὅθεν διορθώνεται ἄλλο ὄνομα τοῦ αὐτοῦ λεξικογράφου, «Λόγη, ΤΑΦΟΣ» μεταβαλλόμενον εἰς τό ΤΑΦΡΟΣ, ἢ ΤΑΡΦΟΣ (Ζ. Τράφος). Λέγει καί ἄλλοῦ, Ὑλη... σύμ-

φυτος τόπος» καί "Υλιγγες, ΛΟΓΧΑΙ» τό ὅποϊον ἴσως ἦτο ΛΟΧΜΑΙ, ἥ καί ΛΟΓΓΑΙ.) / (Κ. Οἶκον.) [...] λόχος (λόχμη) λατ. locus· καί τό συνήθ. λόγγος (δάσος = ξύλοχον) ἐκ τοῦ λόχος, παρενθ'. τοῦ γ' ὥς, λογάς λογγάς [...]. Τό δέ λατ. longus, Γερμ. lange (μακρός) ἐκ τοῦ λαγγάω, λατ. langueo, λαγγάζω καί λογγάζω = ἐνδίδωμι (lange machen, μηκύνω, ὀκνῶ.) ἀφ' οὗ καί λαγγών, λαγγώδης (= cassator, tricosus, ὀκνός), ὅθεν longus, λογγός].

ΛΟΓΉΣ (λου(γ)ής) / **λογιῶ(ν)** (λου'ιώ/ν) δηλωτικό ποιότητας ἡ κατηγορίας· συχνά επαναλαμβανόμενο ΦΡ. (α) **τι λογῆς ἄνθρωπος εἶναι;** (τι λου'ῆς ἀνθρουπους εἶνι;) (β) **εἶναι χρυσοχέρα και φκιάνει λογίων - λογίων ειδίσματα** (βλ. λ.) (γ) **μ' ἔκανες ἓνα λογιῶ!** (μ' ἔκαμης ἓνα λου'ιώ!) με λέρωσες πολύ [ETYM. < ελνστ. λογή (ή) «υπολογισμός, προσοχή» στη γεν. εν. και πληθ. και με επανάληψη].

ΛΟΓΙΑΖΩ (λλου(γ)ιάζου) **1.** κοιτάζω με προσοχή, διακρίνω [δ. τρ.: ... κάνε πέρα να περάσω τον χορό, για να λογιάσω·] **2.** σκέφτομαι, λογαριάζω, υπολογίζω [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.106: κι ἀντρεύγετο, κι ἐλόγιαζε νά τοῦ βοηθήσ' ἡ γνώση] [δ. τρ.: Κοιμάτ' η καπετάνισσα και ποιος θα την ξυπνήσει; / Θιαμαίνομαι (βλ. λ.), λογιάζομαι το πώς να την ξυπνήσω.] **3.** μετρώ **4.** πιάνω στο στόμα μου, κρίνω, κατακρίνω – παθ. **λογιάζομαι / λογιέμαι / λογιούμαι** λογίζομαι, θεωρούμαι [Προσευχή: Πέφτω, κάνω τον σταυρό μου / κι ἄγγελο ἔχω στο πλευρό μου. / Δούλος του Θεοῦ λογιούμαι / και κανέναν δε φοβούμαι.] ΦΡ. (α) **κάπως ἔτσι λογιέται** (β) **δε λογιέται ἄνθρωπος μ' ὅσα κάνει!** – ουσ. **λόγιασμα** (λλό'ιασμα) (το) σκέψη, ἐκτίμηση, γνωριμία [δ. τρ.: Μόν' ἤρθαμε για λόγιασμα, για λόγιασμα της νύφης, / μας εἶπαν εἶναι ὁμορφη, σαν ἥλιος, σαν φεγγάρι, / μας εἶπαν εἶν' λεβέντισσα και γαϊτανοφρυδούσα.] – επίθ. **λογιαστός** (-ή, -ό) **1.** διαφορετικού χρώματος, ποικίλος ΦΡ. **ἔχει λογιαστά, λογιαστά κινήματα στην προίκα της!** (ἔχει λλου'ιαστά, λλου'ιαστά κινήματα σ' μπροίκα τ'ς) [Ι. Βηλ. Γν.: Τά πάθη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι λογιαστά καί πολλά· ἓνας δέν τά 'χει ὅλα, μήτε τοῦ λείπουν ὅλα.] **2.** ἐκλεκτός, στολισμένος – μππ. **λογιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **τα 'χω λογιασμένα, μην τα ξαναμετράς!** (τα 'χου λου'ιαζμένα, μη ντα ξαναμιτράς!) τα ἔχω μετρημένα (β) **αυτήν τη λογιασμένη θα πάρεις;** (αυτήν του λου'ιαζμένη' θα πάρ'ς;) θα νυμφευτεῖς αὐτή που την κατακρίνουν για ηθικό παράπτωμα; – σύνθ.: α) **καλολογιάζω** ερευνῶ και σκέπτομαι κάτι με ακρίβεια πριν το κάνω [δ. τρ.: Στέκω και την καλημερώ και την καλολογιάζω.]· β) **χαμηλολογιάζω** σκέπτομαι, εἶμαι βαθιά προβληματισμένος [δ. τρ.: Αυτοῦ ψηλά που περπατάς και χαμηλολογιάζεις, / τράβα, λεβέντη μου, ορέ

τράβα τον χορό.] [ETYM. < μσν. λογιάζω < αρχ. λόγ(ος) (ὁ) «λόγος, λογισμός, υπολογισμός, μέτρημα, τμήμα, κατάσταση ποιοτικά ή ποσοτικά ορισμένη, ...» (Ἡρόδ. 3.143.6, ὡς δὴ λόγον τῶν χρημάτων δώσων «για να δώσει λογαριασμό για τα χρήματα») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΛΟΓΙΖΟΜΑΙ (λλουγίζουμι) σκέφτομαι ΦΡ. **όλο τα περασμένα λογίζεται!** – ουσ. **λόγισμα** (το) – μππ. **λογισμένος** (-η, -ο) φρόνιμος, συνετός ΦΡ. **είναι λογισμένος άνθρωπος ο πατέρας!** [ETYM. < αρχ. λογίζομαι «υπολογίζω, συμπεραίνω, ...», Ἀριστοφ. Βάτρ. 1263, καὶ μὴν λογιῶμαι ταῦτα τῶν ψήφων λαβὼν «χαλίκια παίρνω ἐγώ, να τα μετράω»].

ΛΟΓΟΔΙΑΡΡΟΙΑ (η) ακατάσχετη φλυαρία ΦΡ. **τον έπιασε λογοδιάρροια!** [ETYM. < ελνστ. λογοδιάρροια (ή), Ἀθήν. 4.50f, ὑπὸ λογοδιάρροιας ἐνοχλούμενοι μὴ πεινῶσιν «επειδὴ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴ λογοδιάρροια δὲν πεινάνε»].

-**ΛΟΓΟΣ** ὡς β' συνθ. λ. για να δηλώσει: 1. δοχείο μέσα στο οποίο τοποθετείται κάτι, π.χ. αλατολόγος (βλ. αλάτι → σύνθ. α) 2. άνθρωπος που κάνει κάτι ή το εργαλείο με το οποίο κάνουμε κάτι, π.χ. καρπολόγος (βλ. καρπός → σύνθ. β), ποντικολόγος (βλ. ποντίκι → σύνθ. δ)] – σύνθ.: α) **προζυμολόγος** (προζύμους/μουλλόγους) (ο) μικρό πήλινο δοχείο μέσα στο οποίο φυλάσσουν το προζύμι για επόμενη χρήση· β) **ριχτολόγος** (ριχτουλλόγους) (-ισσα) που ρίχνει τα χαρτιά, μάγος, μέντιουμ ΦΡ. **ξημεροβραδιάζεται στον ριχτολόγο!** γ) **τυρολόγος** (τυρουλλόγους) (ο) 1. ασκί φτιαγμένο από δέρμα κατσικιού ή αρνιού μέσα στο οποίο οι βοσκοί έβαζαν προσφάι (τυρί, κ.ά.), για να το έχουν μαζί τους στη βοσκή (βλ. ασκί → σύνθ. β) 2. → καδί (σημ. 3) [ETYM. < αρχ. -λόγος ὡς β' συνθ., π.χ. αρχ. κακο-λόγος «κακολόγος, υβριστικός», Πίνδ. Π. 11.28, κακολόγοι πολῖται].

ΛΟΓΟΤΡΙΒΉ (λουγουττριβή) (η) ζωνηρή συζήτηση, διαπληκτισμός, λογομαχία [Ἄλ. Πάλλ. Μπρ.: Ἡ αἰώνια πολιτική λογοτριβή μου εἶχε καταντήσσει πολύ ὀχληρή ...] ΦΡ. **δεν τελειώνει η μέρα χωρίς λογοτριβή!** υπάρχει πάντα κάποια αιτία για ζωνηρή συζήτηση ή διαπληκτισμό [ETYM. < λογ(ο)- θ. του ουσ. λόγο(ς) (βλ. λογιάζω, ετυμ.) + αρχ. τριβή (ή) «τρίψιμο, συντριβή, βλάβη, ...», Πολυδ. 1.226, ἐλαίας τριβή «σύνθλιψη τῆς ἐλαίας»].

ΛΟΪΑ (λλόζζια) (η) 1. τόπος που περικλείεται από συνεχόμενους λόφους 2. κοίτη, φωλιά, συνήθ. λαγού 3. δέντρο με πολύ πυκνό φύλλωμα που δύσκολα το διαπερνά η βροχή, οπότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως καταφύγιο, καταφύγιο – συνών.: α) **λόζιο** (λλόζζιου) (το)

[Απ. Ντάλ.: Να έχουν λόζιο απ' τη βροχή / και το ψωμί να ψήσουν.]: β) **λούζα** (η) [ETYM.· πιθ. < λότζα (βλ. λόντζιος, ετυμ.) > λόζα, με αποχηροπ. > λόζια, με ιδιωμ. προφ.].

-**ΛΟΙ** επίθημα ουδ. ουσ. παραγώγων από ον., συχνά με μειωτ. σημ.: δηλώνει μεγάλο αριθμό ή μεγάλη ποσότητα από αυτό που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. συγγενολοί – σύνθ.: α) **ζυγολοί** (το) πώληση προϊόντος με ζύγιση, κάτι όχι αυτονόητο πιο παλιά, καθώς συνηθίζονταν οι συναλλαγές είδος με είδος, στο περίπου ΦΡ. **τον έφαγε στο ζυγολοί!** τον εξαπάτησε β) **μελισσολοί** (το) σμήνος μελισσών [Κ. Κρυστ. Τρ.: πυκνὸ - πυκνὸ κι ὁλόμαυρο μελισσολοί πετιέται / μὲς ἀπὸ βράχους καί κρινιά (βλ. λ.), ...] [ETYM. < μσν. -λόγιν (< ελνστ. -λόγιον, βλ. -λόγος, ετυμ.) > -λοί, με έκπτωση].

ΛΟΪΔΙ (λουϊδ') (το) μικρή τούφα μαλλιών – συνών. **λόιδο** (λόιδου) (το) [ETYM. < ελνστ. λογίδι(ον), υποκορ. του λόγος (βλ. λογιάζω, ετυμ.) > λοϊδι, με έκπτωση].

ΛΟΝΤΖΙΟΣ (λλόντζιους) (ο) **1.** σκεπασμένο μπαλκόνι, υπόστεγο **2.** καταφύγιο **3.** φωλιά πτηνού ή ζώου σε δάσος – συνών.: α) **λόντζια** (η) [Κ. Α. Διαμ. Απ., τ. 3, σ. 57: Λίγα πλουσιόσπιτα φτιάνουν καί μπαλκονάκι, είδος βεράντας μέ σκεπή πού στηρίζεται σέ κολόνες. Αυτό ἦταν ἡ λόντζια.]: β) **λόντζιο** (το) [ETYM. < ιταλ. loggi(a) «στοά, με όλες τις έννοιες» + παραγ. επίθ. -ος, ή αντδ. < μσν. λότζ(α) (ή) (< γαλλ. loge «θεωρείο θεάτρου» < αρχ. λογεῖον (τό) «το μπροστινό μέρος της σκηνης του αρχαίου θεάτρου, όπου εμφανίζονται οι ηθοποιοί, εξέδρα, στόμα, (Σουϊδ.) δικαστήριο», Πλούτ. Θησ. 16.3, ἀπὸ τοῦ λογείου καὶ τῆς σκηνης «ἀπὸ το λογείου και τη σκηνή») + παραγ. επίθ. -ος > λότζος > λόντζιος, με ηχηροπ. και ιδιωμ. προφ.].

ΛΟΞΑ (λλόξα) (η) **1.** λοξότητα **2.** (μτφ.) ιδιορρυθμία, παραξενιά ΦΡ. **καθένας με τη λόξα του!** [ETYM. < αρχ. λοξ(ός) (-ή, -όν) «πλάγιος, ύποπτος, ασαφής» (Θεόκρ. Ειδ. 20.13, ὄμμασι λοξά βλέποισα «με λοξοθωρούσε») + παραγ. επίθ. -α].

ΛΟΠΙΑ (λλόπγια) (τα) **1.** χλωρά φασόλια ξεσπυρισμένα ΦΡ. **μαγείρεψα ωραία λόπια, έλα να φάμε!** **2.** ποικιλία φασολιών [ETYM. < αρχ. λοβ(ός) (βλ. λοβίδι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ια > λόβια > λόπια, με τροπή του μέσου χειλ. [β] σε ψιλὸ χειλ. [π]].

ΛΟΡΔΑ (λλόρδα) (η) μεγάλη πείνα ΦΡ. **τον έκοψε η λόρδα!** [ETYM. < βεν. lorda].

ΛΟΡΔΟΣ (λλόρδους) (ο) **1.** αγγλικός τίτλος ευγενείας **2.** (μτφ.) κορδωμένος, ψωροπερήφανος ΦΡ. **τι μ' τεντώνεσαι σα λόρδος;** [ETYM. < αγγλ. lord + παραγ. επίθ. -ος].

ΛΟΣΤΟΣ (λλόστους) (ο) λοστός ΦΡ. **είναι σαν να κατάπιε λόστο!** περπατάει κορδωμένος – συνών. **λοστόρι** (το) – μεγεθ. **λόσταρος** / **λοστάνης** (λλουστάν'ς) (ο) ΦΡ. **ποπό, τι λοστάνης είν' αυτός!** [ETYM. < μσν. λοστός «μοχλός, ράβδος», πιθ. < αρχ. λοϊσθος (ό) «δοκάρι, ιστός» (Εὐρ. Ἑλ. 1597, ὁ μὲν τις λοϊσθον ἀρεῖται δόρυ «σηκώστε ὅποιο κοντάρι βρεθεί μπροστά σας») > λοίστος, με ανομ. τρόπον ἀρθρωση [σθ > στ] > λόστος, με ἐκπτώση ἢ παραφθ.].

ΛΟΥΒΙ (το) σκελίδα σκόρδου – υποκορ. **λουβάκι** / **λιβάκι** (το) [δ. τρ.: ... δουλεύει κι ένας γέροντας για 'να λιβάκι σκόρδο.] – ρ. **λουβιάζω** περνῶ λουβί σκόρδου πάνω σε κριθαράκι (βλ. λ.), για να θεραπευτεί – ουσ. **λούβιασμα** (το) – μππ. **λουβιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < λοβ(ός) (βλ. λοβίδι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ί > λοβί > λουβί, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΛΟΥΓΚΑ (η) εξόγκωμα στη μασχάλη ή ανάμεσα στην κλείδωση του γλουτού και της κοιλιάς που, για να θεραπευτεί, κατά τη λαϊκή θεραπευτική, δένουν σφιχτά τον αντίχειρα ή το μεγάλο δάχτυλο του ποδιού αντίστοιχα και το ξορκίζουν με το ξόρκι: «Τ' άστρι κι η λούγκα παν στην πόλη! / Τ' άστρι να 'ρθει κι η λούγκα να μείνει» (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 471). – ρ. **λουγκιάζω** βγάζω λούγκα – ουσ. **λούγκιασμα** (το) [ETYM.· πιθ. < λαγγόνι / λαγγού(νι) (βλ. λ., ετυμ.) > λούγγα, με αντιμετ. > λούγκα].

ΛΟΥΖΩ (λλούζου) **1.** [...] [δ. τρ.: Βάλτε νερό και λούστε τη, σύρτε τη στο χαμάμι, / αλλάχτε τη, στολίστε τη την πρώτη τη στολή της, / και να βαρέσουν τα 'ργανα και τα γλυκά παιχνίδια] [παροιμ.: Αύριο λούζουν τον γαμπρό και τραγουδούν τη νύφη.] **2.** (μτφ.) ΦΡ. **τον έλουσε για τα καλά!** τον καθύβρισε – ουσ. **λούσιμο** (το) [παροιμ.: Με λούσιμο και χτένισμα αδράχτι (βλ. λ.) δε γιομίζει (βλ. λ.).] – σύνθ. **απολούζω** (απουλλούζου) πλένω, ξεπλένω τη βρομιά, καθαρίζω, (μ.) λούζομαι – ουσ. **απόλουσμα** (το) **1.** το ρυπαρό νερό που απορρέει από τους λουόμενους (ελνστ. απόλουμα (τό) / απόλουτρον (τό), Αἰλ. Ζ. 17.11, τοῖς ἀπολούτροις τῶν δηχθέντων «στα απολούσματα των δαγκωμένων») **2.** (πληθ.) **απολούσματα** (τα) **1.** τα νερά από το λούσιμο· αυτά, πιο παλιά, συγκεντρώνονταν σε λεκάνη και εθιμικά δεν τα έχυναν έξω τη νύχτα, διότι, σύμφωνα με τη λαϊκή πίστη, ο λουσμένος θα υφίστατο τις συνέπειες αρνητικών δυνάμεων που δρουν στο σκοτάδι **2.** τα νερά από το πλύσιμο βρέφους μετά τη βάφτιση, τα οποία θεωρούνται ιερά και απορρίπτονται σε τρεχούμενο νερό [ETYM.· μσν. < αρχ. λούω (Όμ. Π 669, λούσον ποταμοῖο ῥοῆσι «να τον λούσεις στου ποταμού τα ρεύματα») μεταπλ. -ζω με βάση το συνοπτ. θ. λουσ-].

ΛΟΥΛΑΚΙ (λουλλάκι) (το) ονομασία της κυανής χρωστικής ουσίας ινδικό, που εξάγεται από το φυτό ινδικοφόρος η βαφική (*indigofera tinctoria*)· χρησιμοποιείται στο πλύσιμο των λευκών ειδών ρουχισμού, αλλά το προσθέτουν και στον ασβέστη και βάφουν τους τοίχους των σπιτιών, οπότε το χρώμα τους τείνει προς το κυανό – ρ. **λουλακώνω** προσθέτω λουλάκι σε νερό, όπου τοποθετώ ρούχα, ή σε ασβέστη για βάψιμο – ουσ. **λουλάκωμα** (το) – επίθ. **λουλακής** (-ιά, -ί) που έχει το χρώμα του λουλακιού, βαθύς γαλάζιος ΦΡ. (α) **μάτια λουλακιά** (β) **θάλασσα λουλακιά** – μππ. **λουλακωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. λουλάκιν (τό) < αραβ. līlak].

ΛΟΥΜΑΚΙ (λουμμάκι) (το) **1.** νεαρός, τρυφερός βλαστός **2.** ίσιο ραβδί **3.** (μτφ.) νεαρός ΦΡ. **ωραίο λουμάκι!** – μεγεθ. **λούμακας** (ο) παλληκάρι – ρ. **λουμώνω** κρύβομαι – ουσ. **λούμωμα** (το) – μππ. **λουμωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν., αντδ. < κουτσοβλάχ. lumákiu «κλαδί» < *ύλημάκι(ον), υποκορ. του αρχ. ουσ. ὕλημα (τό) (-ατος) «καλάμι, θάμνος» (Θεόφρ. Φ. Ή. 1.5.2.9, δένδρων καὶ ὕλημάτων «δένδρων και θάμνων») > *ηλυμάκι, με αντιμετ. > λουμάκι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και τροπή του [u] σε [ou] / (LSJ) < λειμάκιον, υποκορ. του ουσ. λειμαξ (ή) (-ακος) «λιβάδν», ή < ιταλ. lumaca < λειμαξ].

ΛΟΥΜΙΝΙ (λουμμίν') (το) **1.** μικρό φυτό για καντήλι **2.** κομματάκι σπάγκου βουτηγμένο σε κερί, το οποίο φυτεύουν σε μεταλλικό έλασμα που ακουμπά στα χείλη ποτηριού και το ανάβουν ως καντήλι [ETYM. < ιταλ. lum(e) «λυχνάρι, καντήλι» + παραγ, επίθ. -ίνι].

ΛΟΥΜΠΡΑ (λλούμπρα) (η) λάσπη που λόγω στασιμότητας αναδύει άσχημη μυρουδιά – συνών. **λούμπρη** (η) [ETYM.· πθ. < αρχ. λοῦμα (τό) (-ατος) (λούω, βλ. λούζω, ετυμ.) «ρεύμα, ρυάκι, (μσν.) λουτρό, (Ήσύχ., <λούματα> τά τῶν πισσομένων κριθῶν τά ἄχυρα. Κύπριοι), με προσθήκη [ρ] και ηχηροπ., ή < λούμπα (η) «λάκκος» < αλβ. luba].

ΛΟΥΡΙ (λλουρί) (το) ζώνη ΦΡ. **του 'σφιξε τα λουριά!** τον περιόρισε – μεγεθ. **λούρα** (η) **1.** ραβδί δασκάλου **2.** ευμεγέθης βέργα για την αναρρίχηση κηπευτικών ΦΡ. **πήγα κι έκοψα λούρες για τις φασολιές!** – συνών. **ράβδα** (η) (βλ. λ.) – ρ.: α) **λουριάζω** χτυπώ κάποιον με λουρί ή λούρα – ουσ.: α) **λούριασμα** (το)· β) **λουριά** (η) κάθε χτύπημα με λουρί ή λούρα· γ) **λουρίδα** (η) **1.** στενό και μακρύ κομμάτι από ορισμένο υλικό ΦΡ. **το 'κανε λουρίδες το ύφασμα!** **2.** στενό και επίμηκες τμήμα επιφανείας – υποκορ. **λουρίδι** (λλουρρίδ') (το) ΦΡ. (μτφ.) **τον έβγαλε λουρίδια!** **1.** τον ταλαιπώρησε, τον κούρασε υπερβολικά **2.** τον απομύζησε οικονομικά – μππ. **λουριασμένος** (-η, -ο)· β) **λουρώνω** **1.** γίνομαι σαν ευλύγιστο λουρί **2.** (για ζύμη) δεν είμαι εύπλα-

στη ΦΡ. **λούρωσε το ζυμάρι και δυσκολεύομαι να πλάσω φύλλα!** – ουσ. **λούρωμα** (το) – μππ. **λουρωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **μισολούρι** (το) λωρίδα κρέατος από το μπροστινό μέρος του σώματος ζώου, που πουλιέται πιο φθηνά ΦΡ. **πάρε κανένα μισολούρι να φάμε!** (πάρι κα'να μπ'σουλούρ' να φάμι!)· β) **σκαλόλoura** (τα) οι δερμάτινοι ιμάντες και οι αναβολείς του εφίππου – παράγ. ουσ. **λουρίτης** (λουρρίτ'ς) (ο) **1.** μεγάλο, μη ιοβόλο φίδι [Ἀρ. Βαλ. Φ. 1.45-46: ἐσύ, θελέσι, στέκεσαι καί βλέπεις τή σπορά μας / νά τήν πατοῦν οἱ ἀλλόφυλοι καί χάσκεις σά λουρίτης] **2.** (μτφ.) αδύνατος και ψηλός άνδρας **3.** (μτφ.) άνθρωπος που μπαίνει κάπου κρυφά και κλέβει, όπως το ομώνυμο φίδι μπαίνει σε φωλιές και «κλέβει» αβγά [ETYM. < μσν. λουρί(ν) < μσν. λωρίον (τό), υποκορ. του ελνστ. λῶρος (ὁ) «ζώνη, ιμάντας, λουρί, ...», Σχόλ. Ἀριστοφ. Ἰππ. 768a οἱ στηθιαῖοι λῶροι «οἱ ζώνες του στήθους»].

ΛΟΥΣΙΑ (λλούσσια) (τα) **1.** επιμελημένο, συχνά εντυπωσιακό και πολυτελές ντύσιμο ΦΡ. **όλο λούσσια είναι!** (ούλου λλούσσια είνι!) **2.** πλούσια και πολυτελής διακόσμηση [ETYM. < ιταλ. lus(so) + παραγ. επίθ. -ια].

ΛΟΥΤΙΑΖΩ (λουτγιαζου) **1.** ξεκουτιαίνω, χάνω τα λογικά μου, συχνά από ισχυρό θόρυβο, από πολλές ευθύνες ή καβγάδες ΦΡ. **πάει, λούτιασε!** **2.** υφίσταμαι πλύση εγκεφάλου, αποβλακώνομαι – ουσ. **λούτιασμα** (το) – μππ. **λουτιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ποιο, αυτό το λουτιασμένο;** (πγοιο, αυτό του λουτγιαζμένου;) – συνών. **ξελουτιαζω / σιαλουτιαζω** – ουσ. **σιαλούτιασμα** (το) – επίθ. **σιαλούτος** (-α, -ικο) ανόητος – (θηλ. ως ουσ.) **σιαλούτα** (η) (ιδιόλ. κτιστών) δραχμή – μππ. **σιαλουτιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **απολουτιαζω** τα χάνω εντελώς, τρελαίνομαι ΦΡ. **λούτιασε κι απολούτιασε!** (λούτγιασι κι απουλούτγιασι!) β) **σιαλουτοκομπανία** (η) τρελοπαρέα [ETYM. < λούτ(ος) (-α) «αφηρημένος, απογοητευμένος λόγω ποικίλων προβλημάτων, λυπημένος, ανόητος» < αρχ. λωτός (ὁ) «όνομα πολλών φυτών, Κυρηναϊκός λωτός, απ' όπου πήραν το όνομα οι Λωτοφάγοι (Ὅμ. ι 93, σφι δόσαν λωτοῖο πάσασθαι «τους έδωσαν λωτό να δοκιμάσουν» / ι 97, νόστου λαθέσθαι «την πατρίδα λησμονώντας») με κώφ. του [ω] σε [ου], μετάθ. του τόνου + παραγ. επίθ. -ιάζω (πρβ. αρχ. ρ. λωτίζομαι «συλλέγω λωτούς, (μτφ.) εκλέγω το άριστο για ευχαρίστησή μου, ...» (Αἰσχύλ. Ἰκ. 963, πάρεστι λωτίσασθε «στο χέρι σας, διαλέξτε» / Ἡσύχ., <λωτίζειν> ἀπανθίζεσθαι. ἀπολαύειν), ή < ιταλ. lutto «πένθος»].

ΛΟΥΤΣΑ (η) **1.** γούρνα με νερό, όπου το καλοκαίρι δροσίζονται αιγοπρόβατα, γουρούνια, κ.λπ. **2.** κοιλότητα του εδάφους με ακάθαρτο

νερό **3.** τοπωνύμιο – επίρρ. **λούτσα** ΦΡ. **έγινα λούτσα** έγινα μούσκεμα – ρ.: α) **λουτσίζω** (-ομαι) βρέχω κάποιον με νερό, βρέχομαι – ουσ. **λούτσιασμα** (το)· β) **λουτσιώμαι** γίνομαι λούτσα ΦΡ. **μη λουτσιώσαι, θα κρυώσεις!** (μη λλουττσιώσι, θα κρυγιώ'εις!)· γ) **λουτσουρίζομαι** πλατσουρίζω – ουσ. **λουτσούριασμα** (το) – μεε. **λουτσουρίζοντα(ς)** ΦΡ. **τα παιδιά περνάν ώρες λουτσουρίζοντας!** [ETYM. < ελνστ. λούστ(ης) (ό) (< θ. λουσ- του λούω, βλ. λούζω, ετυμ.) «(για πτηνό) που συνηθίζει να πλένεται συχνά, υπάλληλος δημόσιων λουτρών» (M. Aύρ. 1.16, οὐκ ἦν ἄωρὶ λούστης, οὐχὶ φιλοικοδόμος «οὔτε ἀκαιρα λουζόταν, οὔτε σπίτια ἐχτιζε» + παραγ. επίθ. -α > λούστα > λούτσα, με αντιμετ., ή < σλαβ. luža «λακκούβα με νερό»)].

ΛΟΥΦΑΖΩ (λλουφάζου) μένω σιωπηλός και ακίνητος, συχνά κρυμμένος, από φόβο, αμηχανία ή, επειδή θέλω να παρακολουθήσω κάτι χωρίς να γίνω αντιληπτός – ουσ. **λούφασμα** (η) – μππ. **λουφασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **καθόταν λουφασμένος και περίμενε!** [ETYM. < μσν. λωφάζω (< αρχ. λωφάω (-ῶ) «ησυχάζω, ...», Όμ. ι 460, τ' ἔμόν κῆρ / λωφήσειε κακῶν «ν' αλάφρωνε η καρδιά μου») > λουφάζω, με κώφ. του [o] σε [ou]].

ΛΟΥΦΈΣ (λλουφές) (ο) αμοιβή, μισθός [δ. τρ.: Ν' εκεί μεράζουν τον λουφέ, μεράζουν κάρα γρόσια (βλ. λ.).] [ETYM. < τουρκ. (u)lufe «μισθός γενίτσαρου» (< αραβ. 'alūfa) + παραγ. επίθ. -ς και αποβ. του αρχικού [u]].

ΛΟΧΕΥΩ (λλουχεύου) (για έντομα) κεντώ, τσιμπώ ΦΡ. **με λόχεψε μια μέλισσα και πονάω!** (μι λλόχιψι νια μέλλισσα κι πουνάου!) [ETYM. < ελνστ. λογγεύω «τρυπώ με λόγχη» (< αρχ. λόγχ(η) (ή) «αιχμή δόρατος, δόρυ» (Hρόδ. 7.69.8, ὁξὺ τρόπον λόγχης «μυτερό σαν λόγχη») + παραγ. επίθ. -εύω) με έκπτωση].

ΛΟΧΩΝΩ (λλουχώνου) **1.** πυκνώνω υπάρχουσα φυτεία **2.** φτιάχνω δασότοπο με πυκνή βλάστηση **3.** (για φυτό) γεμίζω με παρασιτικά γύρω μου βλαστήματα, που εμποδίζουν την ανάπτυξή μου – ουσ. **λόχωμα** (το) – μππ. **λοχωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. λοχ(εύω) «γεννώ, παράγω, δημιουργώ» (Όμ. Ύμν. Έρμ. 230, ἐλόχευε Διὸς παῖδα «γέννησε το παιδί του Δία») μεταπλ. -ώνω].

ΛΥΓΓΙΑΖΩ (λυγγιάζου) / **λυγκιάζω** έχω λόξιγκα – ουσ.: α) **λύγγιασμα** (το)· β) **λυγγιατό** (το) παρατεταμένος λόξιγκας ΦΡ. **κάποιος μιλάει για μένα και δεν σταματάει το λυγγιατό!** – σύνθ. **καλολυγγιάζω** **1.** λυγγιάζω, επειδή με αναφέρουν για κάτι καλό **2.** μιλώ για κάποιον με καλά λόγια, στέλνοντάς του θετική ενέργεια, κάτι, που, κατά τη λαϊκή αντίληψη, μπορεί να του φέρει λόξιγκα· αυτό, βέβαια,

μπορεί να προκληθεί και από κακολόγημα· είναι συνηθισμένες οι φρ. «κάποιος με μελετάει ή με μελετάνε», δηλ. κάποιος ή κάποιοι μιλούν για μένα, σε περίπτωση λόξιγκα· στην Ήπειρο απαντάται και η ευχή «Να καλολυγγιάσεις!», να σε πιάσει δηλ. λόξιγκας με καλή αφορμή. [ETYM. < λυγγ(άνω) / λυγγαίνω «έχω λόξιγκα» + παραγ. επίθ. -ιάζω < αρχ. λύζω (μέλλ. λύξω, αόρ. ἔλυγξα) «έχω λόξιγκα, από φόβο ή κρύο, βγάζω τραχιά και σπασμωδική φωνή που μοιάζει με λυγμό», Ἀριστ. Προβλ. 33.13, οἱ φοβούμενοι καὶ οἱ ῥιγοῦντες λύζουσι «όσοι φοβούνται κι όσοι ριγούν τους πιάνει λόξιγκας» / Ἡσύχ., <λυγγανώμενον> λύζοντα ἐν τῷ κλαίειν / Σουῖδ., λήμμα: ἀναλλύζουσα: στενάζουσα, λυγγαίνουσα. ἔστι δέ τι πάθος γινόμενον τοῖς μετὰ συμπαθείας πολλῆς κλαίουσιν].

ΛΥΓΓΡΕΜΑ (το) νευρικός παλμός του ματιού [ETYM. < λυγγ(άνω) (βλ. λυγγιάζω, ετυμ.) (αναλ. με τον λόξιγκα, τη σπασμωδική «πάθη-ση» του λάρυγγα) + παραγ. επίθ. -εμα, με προσθήκη [ρ] > λύγγρεμα].

ΛΥΓΕΡΗ (λλυγινή) (η) (ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. λυγερός, -ή, -ό) νέα και ωραία γυναίκα, ψιλή και λεπτή γυναίκα, λυγερόκορμη [δ. τρ.: – Για πάρτε με, λεβέντες μου, για τον Απάνου κόσμο. / – Δεν ημπορούμε, λυγερή, δεν ημπορούμε, κόρη.] – σύνθ. **βεργολυγερή** (η) όμορφη και λυγερή [δ. τρ.: Ποια είν' ετούτ' η κόρη, η βεργολυγερή / που σειέται (βλ. λ.) και λυγίεται και τρέμει όλη η γη.] (βλ. βέργα → επίθ. α) [ETYM. < μσν. επίθ. λυγερός < αρχ. λυγηρός (-ά, -όν) «εύκαμπτος, ευλύγιστος» (< αρχ. λυγός (ό, ή) «λυγαριά, βέργα λυγαριάς, ...», Όμ. ι 427, ἐυστρεφέεσσι λύγοισιν «με λυγαριές καλόστριφτες») με τροπή του άτ. [ηρ] σε [ερ] > λυγερός].

ΛΥΚΙΝΙΑ επίρρ.· κατά αγέλες, ομαδικά, κοπαδιαστά (μτφ. από την αγέλη λύκων· αρχ. επίρρ. λυκηδόν «σύμφωνα με τον τρόπο του λύκου, σαν λύκος», Αίσχύλ. Άποσπ. 45, εἵλκον ἄνω λυκηδόν «τράβηξαν προς τα πάνω σαν λύκοι») [ETYM. < λύκ(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ινιά].

ΛΥΚΟ- & λυκό- & λυκ- ως α' συνθ. λ. που (Τριαντ.): 1. αναφέρονται στον λύκο, π.χ. λυκοφωλιά 2. (μτφ.) στις ιδιότητες του λύκου, π.χ. λυκοφιλία 3. σε ζώο που προέρχεται από διασταύρωση λύκου και του ζώου που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. λυκόσκυλο 4. σε ονομασία ζώων ή φυτών, π.χ. λυκόχορτο 5. σε ανωμαλίες διάπλασης ή άλλες διαταραχές, π.χ. λυκόστομα – σύνθ.: α) **λυκογδαρμένος** (-η, -ο) 1. (για ζώο) που το έχει γδάρει λύκος 2. (για ζώα) που τα «καταριέται» ο βοσκός, επειδή δεν υπακούν στις εντολές του ΦΡ. **φευγάτε απ' τα λάχανα, μωρέ λυκογδαρμένα!** – συνών.: α) **λυκοδαγκαμένος** (-η, -ο) που τον

έχει δαγκώσει λύκος· β) **λυκοπλεμένος** (-η, -ο) που έχει πλυθεί με αίματα λύκου· γ) **λυκοσκισμένος** (-η, -ο) που τον έχει κατασχίσει λύκος· β) **λυκοποδαράκι** (το) είδος αγριόχορτου· γ) **λυκοτόμαρο** (το) 1. δέρμα λύκου, το οποίο γεμίζουν με άχυρα και το περιφέρουν στα χωριά, για να μάθει ο κόσμος ότι σκότωσαν κάποιον επικίνδυνο για τα ζωντανά τους λύκο, αλλά και για να συγκεντρώσουν δωρεές για τους κτηνοτρόφους της περιοχής 2. (μτφ.) που απωθεί τους άλλους, που δεν μπορεί να προκόψει ΦΡ. **λες κι έχει το λυκοτόμαρο!** 3. (μτφ.) κακός, ραδιούργος ΦΡ. **είναι λυκοτόμαρο!** (είνι λυκουτόμαρου!)· δ) **λυκότρυπα** (η) 1. ενδιαίτημα, φωλιά λύκου [παροιμ.: Η αλεπού θέλει παιδιά και μπαινοβγαίνει στη λυκότρυπα.] 2. ευτελής και φτωχική κατοικία ΦΡ. **σε μια λυκότρυπα κάθεται!** [ETYM. < αρχ. λυκ(ο)- θ. του ουσ. λύκος (βλ. λ., ετυμ.) ως α' συνθ.].

ΛΥΚΟΣ (λλύκους) (ο) 1. [...] [παροιμ.: Ο λύκος έχει τον λαιμό του χοντρό, γιατί κάνει τη δουλειά μόνος του.] 2. παράσιτο των κουκιών, η οροβάγχχη η επαλξωτή (*orobanche crenata*) 3. είδος άγριας ορχιδέας 4. ο κόκορας του όπλου – υποκορ. **λυκοτίνι** (το) μικρό αρνί – ρ. **λυκεύομαι** (για λύκο) συνουσιάζομαι – σύνθ. **μονόλυκος** (ο) 1. που ζει μόνος του 2. (μτφ.) μονόχνοτος, ακοινώνητος [ETYM. < αρχ. λύκος (ὅ), Όμ. κ 212, λύκοι ὀρέστεροι «βουνήσιοι λύκοι»].

ΛΥΠΗ (λλύπ᾽) (η) 1. θλίψη, στενοχώρια [παροιμ.: Κυριακής χαρά, Δευτέρας λύπη!] 2. θάνατος 3. πένθος ΦΡ. **έχουμε λύπη!** – σύνθ. **λυποκρατάω** πενθώ – ουσ. **λυποκράτημα** (το) – συνών. **πενθοκρατώ** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2, σ. 9: Πενθοκρατᾶνε τ' Ἄγραφα, μαυροφοράει ἡ Φραγκίστα. / Πικρολαλοῦν στίς λαγκαδιές τοῦ Ἀγαλινοῦ τ' ἀηδόνια.] [ETYM. < αρχ. λύπη (ἡ) «ψυχικός ή σωματικός πόνος», Αἰσχύλ. Ἀγ. 791, δῆγμα λύπης «της λύπης κεντρί»].

ΛΥΠΗΜΕΝΟΣ (λυπ'μένους) (-η, -ο) που πενθεί ΦΡ. **είμαστε λυπημένοι, δεν θα πάμε στον γάμο!** [ETYM. < μσν. μππ. λυπημένος (-η, -ον) «θλιμμένος, λυπητερός, πένθιμος, συμπονετικός» < λελυπημένος, μππ. αρχ. λυπῶ (-έω) (λύπη) «προξενώ θλίψη, ενοχλώ, ...», Ἡσ. Ἔργ. 401, ἦν δ' ἔτι λυπῆς «αν όμως κι άλλο ενοχλείς»].

ΛΥΠΗΤΕΡΟΣ (λλυπητιρός) (-ή, -ό) που προκαλεί ή εκφράζει λύπη, πένθιμος ΦΡ. **χτυπάει λυπητερά η καμπάνα, ποιος να πέθανε;** – συνών. **λυπητικός** (-ή, -ό) [ETYM.· μσν. < θ. λυπη- του λυπῶ (βλ. λυπημένος) + παραγ. επίθ. -τερός].

ΛΥΣΙΑ (λλ'σσιά) (η) 1. πρόχειρη πόρτα αυλής ή κήπου με πλεγμένες βέργες ΦΡ. **κλείσε τη λυσιά, μη μουν οι κότες στον κήπο!** 2. πόρτα σε μαντρί, σε τσάρκο (βλ. λ.), σε γαλάρι (βλ. γάλα → επίθ. 5), η οποία

συνήθ. αποτελείται από οριζόντιες σανίδες ή ξύλα, που στηρίζονται κάθετα ή διαγώνια σε άλλα ξύλα – συνών. **ποριά** (πουργιά) (η) [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. λυσία (με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.) του αρχ. επιθ. λύσιος (-α, -ον) «που ελευθερώνει, που λυτρώνει κάποιον από ένα κακό», Πλάτ. Πολ. 366α, λύσιοι θεοί «οι θεοί που λυτρώνουν»].

ΛΥΣΣΑ (η) **1.** θανατηφόρα ασθένεια των ζώων, ιδίως των σκύλων, που μεταδίδεται και στον άνθρωπο [κατάρα: Κακιά λύσσα να σε βαρέσει!] **2.** (μτφ.) **α.** υπερβολική οργή, μένος· **β.** ερωτική μανία, παραφορά· **γ.** (ως επίρρ.) για κάτι πολύ αλμυρό ΦΡ. **το 'καμες λύσσα το φαΐ!** – ρ. **λυσσάω / λυσσ(ι)άζω 1.** [...] **2.** (μτφ.) καταλαμβάνομαι από σφοδρή επιθυμία, από μανία, πάθος, μανιάζω ΦΡ. **(α) λυσσάει άμα τον βλέπει! β) λύσσιαξα για νερό!** – ουσ. **λύσσ(ι)ασμα** (το) – μππ. **λυσσ(ι)ασμένος** (-ή, -ο) [ETYM.· αρχ. Όμ. Ι 239, κρατερή δέ έ λύσσα δέδυκεν «και φοβερή μέσα του λύσσα μπήκε»].

ΛΩΒΑ (η) **1.** η νόσος λέπρα **2.** (μτφ.) ακάθαρτος φυσικά και ηθικά, κακός, διεφθαρμένος ΦΡ. **είναι μεγάλη λώβα!** – σύνθ. **παλιολώβα** (η) – ρ. **λωβιάζω 1.** μεταδίδω μολυσματική ασθένεια **2.** βρομίζω, μολύνω, μιάινω (κυριολ. & μτφ. & με παθητ. σημ.) ΦΡ. **άμα τον ακουμπήσεις, λωβιάζεις!** (άμα τουν ακουμπή'εις, λουβγιά'εις!) – αντών. **ξελωβιάζω** καθαρίζω τη βρομιά – ουσ.: **α) λώβιασμα** (το)· **β) ξελώβιασμα** (το) – επίθ. **λωβιάρης** (λουβιάρ'ς) (-α, -ικο) **1.** βρομιάρης **2.** ύπουλος, μιάρος ΦΡ. **είναι πολύ λωβιάρα!** – μππ. **λωβιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **λωβόπιασμα** (λουβόπγιαγμα) (το) παιδί που γεννήθηκε από λωβιασμένους γονείς [ETYM. < αρχ. λώβ(η) (ή) «προσβολή, ατιμία, χλευασμός, κακοποίηση, ...» (Όμ. υ 169, θεοί τεισαίατο λώβην «μακάρι οι θεοί τ' άδικα να πληρώσουν») μεταπλ. -α].

ΛΩΒΟΣ (λουβός) (-ή, -ό) βρομιάρης, μιάρος, καχεκτικός ΦΡ. **λωβός κι έρμος!** [ETYM. < αρχ. λωβός / λωβητός (-ή, -όν) «ατιμασμένος, κακομοίρης, βλαμμένος, ...», Όμ. Ω 531, λωβητόν έθηκε «τον κάνει μαύρο κι έρμο»].

ΛΩΛΟΣ (λλουλλός) (-ή, -ό) ανόητος, ανώριμος λόγω ηλικίας ΦΡ. **είναι λωλό ακόμα!** είναι μικρό και επομένως ανώριμο – ρ. **λωλιάζω** (λλουλλιάζου) χάνω τα λογικά μου – ουσ. **λώλιασμα** (το) – μππ. **λωλιασμένος** (-η, -ο) – παθ. σύνθ. **ξελωλιάζομαι** ξεμωραίνομαι ΦΡ. **πάει, ξελώλιασε!** (πάει, ξιλλώλλιασι!) – ουσ. **ξελώλιασμα** (το) – μππ. **ξελωλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. (ò)λωλός (με αποβ. του αρχικού άτ. φων.) μππ. του αρχ. ðλλυμι «καταστρέφω, χάνω», Σοφ. Άντ. 673, αύτη πόλεις ðλλυσιν «αυτή καταστρέφει πόλεις»].

M

ΜΑΓΑΡΙΖΩ (μαγαρίζου) / -ομαι **1.** α. λερώνω, ιδίως με κόπρανα [παροιμ.: Ο λύκος τη φωλιά του δεν τη μαγαρίζει.]· β. λερώνομαι **2.** (μτφ.) βρομίζω, μολύνω ηθικά **3.** (μτφ.) βεβηλώνω, αποπλανώ [δ. τρ.: ... το τρίτο το καλύτερο την Άγια τράπεζά μας / μη μας την πάρουν τα σκυλιά και μας τη μαγαρίσουν.] **4.** (παθ.) παραβιάζω περίοδο νηστείας – ουσ.: α) **μαγάρισμα** (το)· β) **μαγάρα** (η) **1.** ακαθαρσία **2.** (μειωτ.) ανήθικος, κακοήθης άνθρωπος ΦΡ. **είναι μεγάλη μαγάρα!** γ) **μαγαρισιά** (μαγαρ'σσιά) (η) **1.** κόπρανα **2.** (μτφ.) ηθική μόλυνση, βεβήλωση – μππ. **μαγαρισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. μεγαρίζω (κυρ. από τη σημ. που σχετίζεται με τα μέγαρα) «φρονώ τα των Μεγάρων ή λαλώ τη Μεγαρική διάλεκτο, επισκέπτομαι τα μέγαρα (δηλ. τα σπήλαια) της Δήμητρας κατά τη γιορτή των Θεσμοφορίων, μετέχω σε ειδωλολατρικές τελετές μέσα σε σπήλαια, είμαι ειδωλολάτρης, είμαι οπαδός του φιλοσόφου Μεγαρέως», Άριστοφ. Άχ. 822, κλάων μαγαριείς «κλαίγοντας θα πας στα Μέγαρα»].

ΜΑΓΓΑΝΟ (μάγγανου) (το) / **μάγγανος** (ο) **1.** ξύλινο μηχάνημα για την επεξεργασία του λιναριού κατά τη μετατροπή του από βλαστό σε νήμα [Κ. Α. Διαμ. Αἰξ.: ... μέ τόν μάγγανον κτυποῦν τίς σκλίδες (βλ. λ.) τό λινάρι.] **2.** (μτφ.) φιλονικία, φασαρία [παροιμ.: Κάλλιο λόγια στο χωράφι, παρά μάγγανο ή μάγγανα στ' αλώνι.] [Άνδρ. Καρκαβ. Ζ.: Οἱ ἄντρες, - τούς ξέρω γώ - εἶνε δύσκολοι, δέ θέλω μάγγανα!] – παρὰγ. ουσ. **μαγγάνα** (η) πολύ δυνατή φωνή – ρ.: α) **μαγγανίζω** (μαγγανίζου) περνά λινάρι από τον μάγγανο – ουσ. **μαγγάνισμα** (το) – μππ. **μαγγανισμένος** (-η, -ο)· β) **μαγγώνω** (μαγγώνου) **1.** παγιδεύομαι **2.** σιωπώ λόγω του ότι είπα κάτι άκαιρο ΦΡ. **μαγγώθηκα, αλλά η κουβέντα είχε φύγει** (ενν. από το στόμα)! (μαγγώθ'κα, αλλά η γκ'βέντα είχι φύ'ει!) – ουσ. **μάγγωμα** (το) – μππ. **μαγγωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. μάγγανον (τό) «κάθε μέσο μαγείας, μηχανή για την υπερά-

σπιση οχυρωμάτων, άξονας τροχαλίας, θηρευτικό δίχτυ, βάλανος», Λ. Μαχ. Χρ. Κύπρ., σ. 266: ... καί μέ 'κεῖνον τό μάγγανον έπολεμίζαν άπέξω άπαί την θάλασσαν. / Σχόλ. Άριστοφ. Σφ. 155, κυρίως δέ τό εις τόν μοχλόν σιδήριον, ό καλοῦμεν μάγγανον «κυρίως το σίδηρο στον μοχλό, που το λέμε μάγγανο»].

ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ (μα'ειργειό) (το) **1.** μαγειρείο, χώρος μαγειρέματος για επαγγελματίες και για νοικοκυρές· η ξενόφερτη λ. κουζίνα δεν χρησιμοποιείται παλιότερα [αίνιγμα: – Στο μαγειρείο με συναντάς, με ξέρουνε κι οι κήποι, πολλές φορές για μένα κλαις χωρίς να έχεις λύπη. – Τι είναι; – Το κρεμμύδι.] [δ. τρ.: Τον εξεμάτισε η παπα - Τσιάβαινα / με χοχλαστό (βλ. χοχλάζω → επίθ.) νερό μέσα στο μαγειρείο.] – συνών.: α) **μαγειρειός** (ο)· β) **μαγέρικο** (μα'έρ'κου) (το) **2.** το φαγητό που μαγειρεύεται για το γεύμα ή το δείπνο **ΦΡ. τι μαγειρείο φκιάνεις; τι μαγειρεύεις;** [ETYM. < μσν. μαγειριόν < ελνστ. μαγειρεῖον (τό) «εργαστήριο μαγείρου, μέρος όπου κατοικούν οι μάγειροι < αρχ. μάγειρος (ό) «μάγειρας», Ήρόδ. 4.71.22, θάπτουσι καί τόν οίνοχόον καί τόν μάγειρον «θάβουν και τον οίνοχόο και τον μάγειρα»].

ΜΑΓΕΙΡΕΜΕΝΟΣ (μα'ειριμένους) (-η, -ο) **1.** που έχει μαγειρευτεί **ΦΡ. φάγαμαν πατάτες μαγειρεμένες** (φά'μαν πατάκις μα'ειριμένις), δηλ. πατάτες κοκκινιστές **2.** που έχει μαγειρέψει **ΦΡ. είμαι μαγειρεμένη, θα μείνω λίγο ακόμα!** [ETYM.· μππ. του μαγειρεύω < ελνστ. μαγειρεύω < μάγειρ(ος) (βλ. μαγειρείο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΜΑΓΕΙΡΙΆ (μα'ειργιά) (η) όλο το μαγειρεμένο φαγητό **ΦΡ. μπορεί να φάει μια μαγειριά μοναχός του!** (μπορεί να φάει μνία μα'ειργιά μοναχός τ'!) [ETYM.· μσν. < ελνστ. μαγειρία (ή), με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < θ. μαγειρ- του μαγειρεύω (βλ. μαγειρεμένος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ία].

ΜΑΓΚΛΑΡΑΣ (ο) **1.** ψηλός και με άσχημο σώμα **2.** ψηλός και γεροδεμένος, παλληκάρι [ETYM. < μεγκλαράς (ο) «επιβλητικός, ωραίος» < μέγκλ(α) (η) «τυχαίο γεγονός, χαριτωμένη κίνηση, άψογο ντύσιμο» ή < ποντ. μέγκλ(α) (η) «πέος» (< δημώδες λατ. mencla < λατ. mentula (ίδια σημ.), οπότε μεγκλαράς «που έχει μεγάλο πέος») και στις δύο περιπτώσεις, με αφομ. + παραγ. επίθ. -άρας > μαγκλάρας].

ΜΑΓΚΟΥΡΑ (η) ξύλινο ραβδί με καμπυλωτή λαβή, βακτηρία [ETYM. < ελνστ. μακκούρα (ή) «σιδερένιο μπαστούνι» (Ήσύχ., <μακ-κούρα> χειρὶ σιδηρᾷ, ἧ χρῶνται πρὸς τοὺς ἵππους) με ηχηροπ.].

ΜΑΓΚΟΥΦΗΣ (μαγκούφ'ς) (-α / -ισσα) **1.** που ζει χωρίς οικογένεια, έρημος **2.** (μτφ.) δύστροπος, κακομοίρης, αχαΐρευτος **3.** (για ζώο) ανυπάκουος, ζημιάρης **4.** (μτφ.) καταραμένος **ΦΡ μαγκούφα ξενι-**

τιά! – (ως επίθ.) **μαγκούφικος** (-η, -ο) που ανήκει ή αναφέρεται στον μαγκούφη, στη μαγκουφιά, κακορίζικος, ανεπρόκοπος ΦΡ. (α) **πού πήγε το μαγκούφικο το ζωντανό;** (β) **ζωή μαγκούφικη!** [ETYM. < τουρκ. manka(a) «κουτός, αδέξιος» + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΑΓΟΥΛΟ (μάγ'λλου) (το) **1.** [...] [δ. τρ.: ... που 'χουν στα χείλη βάμμα στο μάγουλο ελιά.] [παροιμ.: Ο ύπνος θρέφει μάγουλα και ξεβρακώνει κώλους.] [Άλ. Παπαδ. Έρ.: Έγυάλιζεν, εἶχε μάτια μεγάλα, εἶχε βερνίκι εἰς τὰ μάγουλά της...] [Κ. Παλ. Τ.: Ἄχ καὶ νᾶταν νᾶνοιωθα / στὸ μάγουλό μου ἐπάνω / τάπαλό σου μάγουλον / ὅσο πὸν νὰ πεθάνω!]] (βλ. μπάτσα → μεγεθ.) – συνών. **μπλιάχουρο** (το) **2.** (μτφ.) κάθε τμήμα αντικειμένου που εξέχει και μοιάζει με μάγουλο – παράγ. ουσ.: α) **μαγουλιά** (η) το μισό της κεφαλής σφαγίου· β) **μαγουλήθρες** (μαγ'λλήθρις) (οι) ιογενής νόσος, η παρωτίτιδα – συνών.: α) **μαγουλάδες** (οι)· β) **παραμαγούλα** (η)· γ) **πρησκάλι** (το) (βλ. πρήσκαλο, ετυμ. & γαργαλάω → ουσ. β) – σύνθ. ρ. (γ' πρόσ.) **μαγουλοσέρνεται** για γυναίκα που, ενώ οδύρεται, σύρει και σχίζει τα μάγουλά της [ETYM. < ελνστ. μάγουλο(ν) (τό) (Μελάμπ. 503, Ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρὸς, πλούσιος γενήσεται. «Αν ένας άνδρας έχει ελιά στο μάγουλο, θα γίνει πλούσιος.») (< υστλατ. magulum (-i))].

ΜΑΖΓ(Κ)ΆΛΙ (μαζγ(κ)άλλι) / **μασγάλι** (το) **1.** οπή σε τοίχο σπιτιού, που χρησιμοποιείτο ως παρατηρητήριο **2.** πολεμίστρα [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1.8, Τότε ἔπιασα τούς Μύλους καὶ ἔφκιασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τούς Μύλους μέσα. Τόν τοῖχον τόν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τήν θάλασσαν καὶ τόν ἀσφάλισα καλά ὅλο μέ μασγάλια.] **3.** φεγγίτης [Κ. Χατζ. Π. Ἀκρ.: Τό φῶς ἀπόξω, καθὼς ἔμπαινε ἀπό τό στενό μασγάλι, ἔπεφτε ἀπάνω στό ξεθωριασμένο φόρεμά της.] [ETYM. < τουρκ. mazgal «πολεμίστρα» + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΑΖΕΎΩ (μαζεύου) / **μαζώνω** [...] [δ. τρ.: Πού 'σαι, τσαούση, ο-γλήγορα (βλ. αγλήγορος → συνών. α) μάσε τα παλληκάρια, / να πάμε να βαρέσουμε τον σκύλο Κατσαντώνη.] ΦΡ. (α) **μαζώνει η μέρα** περνάει, πλησιάζει στο τέλος της (β) **μαζεύει η πληγή** γεμίζει με πύον (γ) **μαζεύει η ώρα** περνάει (δ) **μαζεύω τον νου** απομακρύνω το μυαλό μου από συγκεκριμένη σκέψη [δ. τρ.: Κοίταξε ν' αλλάξεις γνώση, να μαζέψεις τα μυαλά σου, / κι αν σου μένει μια δεκάρα, να τη φέρεις στα παιδιά σου.] (ε) **του 'χω πολλά μαζεμένα** έχω πολλούς λόγους, για να είμαι θυμωμένος ή οργισμένος με κάποιον (στ) **τις μάζεψε** έφαγε ξύλο (ζ) **μαζεύω κάποιον με τις πέτρες** πετροβολώ (η) **με μαζεύει το κάτουρο** (βλ. κατούρι) νιώθω την ανάγκη να ουρήσω (θ) **μαζεύω τη γύρα μου** **1.** φέρνω εις πέρας μια δουλειά σε σύντομο χρόνο

2. μου φεύγει η ιδέα, η εμμονή από κάποιο θέμα ΦΡ. **μάζεψα τη γύρα μου κι ησύχασα!** 3. πεθαίνω ΦΡ. **μάζεψε κι αυτός τη γύρα του!** πέθανε (ι) **μαζεύει υπογραφές** είναι ετοιμοθάνατος (κ) **μαζεύω τα στημόνια κάποιου** 1. τον αποπαίρνω και δεν του δίνω το δικαίωμα να εκφράσει τη γνώμη του 2. περιορίζω τις ελευθερίες του ΦΡ. **της τα 'μασε τα στημόνια!** (τ'ς τα 'μασι τα στ'μόνια!) (λ) **μαζεύω σαν τ' όμπυο** (βλ. (γ)έμπυο) συγκεντρώνω κάτι λίγο λίγο και με στερήσεις, όπως μαζεύεται το πύον σε πληγή ΦΡ. **τα μάζενα σαν τ' όμπυο** (ενν. τα χρήματα) **και τα ξόδεψε!** (μ) **μαζεύω τα μούτρα μου** πέφτω και χτυπώ στο πρόσωπο ΦΡ. **πού τα 'μασες τα μούτρα σου;** (ν) **τα μαζεύω** 1. μαζεύω ό,τι έχω και δεν έχω και φεύγω 2. παίρνω πίσω λόγια που είπα (ξ) **μάζεψε το φόρεμα στο πλύσιμο και δε με χωράει!** στένεψε, μίκραινε – παθ. **μαζώνομαι** 1. παραμερίζω, ζαρώνω σε κάποια γωνιά ΦΡ. **μαζώχτηκε στην άκρη και δεν έκρενε!** (βλ. κρένω) (μαζώ'χ'κι σ'ν άκρ' κι δεν έκρινι!) 2. τακτοποιώ τα πράγματα ή τις εργασίες μου, συμμαζεύω, συγυρίζω ΦΡ. **μόλις μαζωχτώ, θα 'ρθω** – ουσ.: α) **μάζεμα** (το) συγκέντρωση, συλλογή· β) **μάζεψη** (η) συγκέντρωση ανθρώπων σε καθορισμένο χώρο ΦΡ. **είχε μεγάλη μάζεψη στο μνημόσυνο!** – συνών. **μάζωξη** (η) σύναξη [δ. τρ.: ...που 'χουν οι κλέφτες μάζωξη, που 'χουν παλιά λημέρια.]· γ) **μάζωμα** (το) (πληθ. **μαζώματα**, τα) 1. ό,τι μαζεύεται μετά την κύρια συγκομιδή κάποιου προϊόντος 2. πράγματα ευτελούς αξίας 3. (για πρόσ.) καθάρματα· δ) **μαζευτής / μαζωχτής** (ο) 1. που συλλέγει κάτι [δ. τρ.: Χαλεύει (βλ. λ.) ελιές αμάζευτες, μ' όλους τους μαζευτάδες, ...] [Ἄ. Τένν. Ἑ. Ἄρδ.: ... ποῦ οἱ μαζευτάδες συχνοπαῖν τοῦ φθινοπώρου, ...] 2. (συνήθ. στον πληθ.) **μαζευτάδες** (οι) οι εντεταλμένοι για το παιδομάζωμα – μππ. **μαζε/ωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αμάζευτος / αμάζω(χ)τος / άμαστος** (-η, -ο) – σύνθ. **κοντομαζωμένος** (-η, -ο) 1. πολύ κοντός [δ. τρ.: Δεν είχα μοίρα στους ψηλούς, ούτε στους λεβεντάδες, / μόν' είχα μοίρα στους κοντούς, στους κοντομαζωμένους.] 2. (μτφ.) κακομοίρης – συνών.: α) **σωρομπασμένος / κοντοπίθαρος / κοντοπίθιακο/ας** (-η, -ο)· β) **κοντοστούπης** (-α, -ικο) – σύνθ. ρ.: α) **απομαζεύω / απομαζώνω** 1. μαζεύω ό,τι έχει απομείνει από την κύρια συγκομιδή προϊόντων, ολοκληρώνω τη συγκομιδή προϊόντων 2. τελειώνω ανειλημμένη εργασία ΦΡ. **απομάζωσα τις δουλειές κι ήρθα!** – ουσ. **απομάζε/ωμα** (το) 1. [...] 2. (μτφ.) που ξέμεινε απόμερα, που ανήκει στο περιθώριο ΦΡ. **τ' απομαζώματα της κοινωνίας** – μππ. **απομαζε/ωμένος** (-η, -ο)· β) **παραμαζώνω** 1. πιάνω κάποιον και τον απωθώ βίαια 2. ασκώ λεκτική βία σε κάποιον – ουσ. **παραμάζωμα** (το) ΦΡ. **τον πήρε παραμάζωμα**

– μππ. **παραμαζωμένος** (-η, -ο)· γ) **συμμαζεύω** / **συμμαζώνω** συγκεντρώνω, συγυρίζω, προστατεύω ΦΡ. **θέλω να συμμαάσω λίγο!** (θέλου να σσ’μμάσου λίγου!) ... να συγυρίσω [ETYM. 1. < μσν. μαζεύω < ελνστ. όμαδεύω (όμαδος) «αθροίζω, μαζεύω» 2. < μσν. μαζώνω < αρχ. μάζ(α) (ή) «κρίθινος άρτος, ...» (Ηρόδ. 1.200.6, μάζαν μαζάμενος «ζυμώνοντας ψωμί») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΜΑΖΜΠΑΤΑΣ (ο) αναφορά [δ. τρ.: Πιάνουν και φκιάνουν μαζμπατά, στα Γιάννενα τον στέλνουν.] [ETYM. < τουρκ. mazbata «πρακτικό» + παραγ. επίθ. -ς].

ΜΑΖΟΥΚΛΑ (η) 1. ασθένεια που δημιουργεί πύον γύρω από τα νύχια, προκαλεί πόνο και στη λαϊκή θεραπευτική αντιμετωπίζεται με επίδεση ψημένου κρεμμυδιού ή στουμπισμένων φύλλων κισσού στο πάσχον σημείο (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 471) 2. απόθεμα – επίθ. **μαζούκλας** (-ω) που ό,τι βρει το μαζεύει [ETYM. < θ. μαζ- του μαζεύω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ούκλα, κατά το πανούκλα].

ΜΑΗΣ (ο) 1. [...] [παροιμ.: Ζήσε, Μαύρε μου, να φας τον Μάη τριφύλλι.] [δ. τρ.: – Απρίλης είναι και λαλούν και Μάης και φωλεύουν.] ΦΡ. (α) **πιάνω τον Μάη** πηγαίνω στην εξοχή, για να γιορτάσω την Πρωτομαγιά (β) **τον κόκκινο τον Μάη** ουδέποτε 2. είδος άγριας ορχιδέας, η όρχις η άρρηνη (orchis mascula) – επίθ. **μαΐσιος** (-α, -ο) μαγιάτικος ΦΡ. **μαΐσια τριαντάφυλλα** [ETYM.: μσν., (LSJ) < ελνστ. Μάϊος (ό) < λατ. Majus, προσωνυμία του Διός (Majus Juppiter) / κατά τον Πλούταρχο (Νουμ. 19), τόν μέν Μάϊον καλοῦσιν από Μαίας· Έρμη γάρ άφιέρωται· «στον Μάιο έδωσαν το όνομα από τη Μαία· στον Ερμή είναι αφιερωμένος»].

ΜΑΘΑΪΝΩ (μαθαίνου) 1. [...] [παροιμ.: Δε με θλίβει που πεθαίνω, μα που όσο ζω μαθαίνω.] 2. διαβάζω 3. μαθαίνω να ασκώ κάποια τέχνη 4. διδάσκω τα γράμματα της αλφαβήτου σε κάποιον που δεν τα γνωρίζει ΦΡ. **για μάθε και τούτο το γραμματάκι!** – συνών. **μαθεύω** (μαθεύου) – επίθ. **αμάθευτος** (-η, -ο) 1. που δεν μαθεύτηκε, που δεν έγινε γνωστός σε άλλους ΦΡ. **έμεινε αμάθευτο το κακό!** 2. που δεν είναι δυνατό να γίνει γνωστό ΦΡ. **μυστικό αμάθευτο!** [ETYM. < θ. μαθ- του αορ. έ-μαθ-ον αρχ. μανθάνω «μαθαίνω, συνηθίζω» (Όμ. ρ 226, άλλ’ έπει οὖν δή έργα κάκ’ έμμαθεν «αλλ’ όπως έχει κακομάθει») + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΜΑΘΗΤΟΥΔΙ (μαθητούδ’) (το) μικρός μαθητής, μικρός μαθητευόμενος [δ. τρ.: (α) – Κυρά μ’ το μαθητούδι σου το πολυαγαπημένο, / το έλουζες, το χτένιζες και σε σκολειό το στέλνεις. (β) Χίλιοι ραφτάδες ράβανε και χίλια μαθητούδια.] ΦΡ. **πήγε μαθητούδι σε ξυλουργό κι**

έμαθε την τέχνη του! – συνών. **μαθητούρι** (το) [ETYM. < αρχ. μαθητ(ής) (ὁ) (Ἡρόδ. 4.77.4, τῆς Ἑλλάδος μαθητῆς «μαθητῆς της Ελλάδας») + παραγ. επίθ. -οῦδι].

ΜΑΙ επίρρ.· λίγο ΦΡ. (α) **θέλει μάλι φαρδύτερο το φόρεμα!** (β) **είναι μάλι μεγαλύτερος από μένα!** [ETYM. (;)].

ΜΑΪΔΑ (η) 1. φρούτο πολύ ώριμο ή λιασμένο ΦΡ. **έφαγα κάτι μαΐδες μούρλια!** 2. [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **μαΐδα**, μικρόν δοκάριον.] – ρ. **μαΐδιάζω** (μαΐδγιάζου) 1. (για φρούτα) χάνω την ικμάδα μου, ξεραίνομαι 2. (για επιδερμίδα) γερνώ, αποκτώ πολλές ρυτίδες, αφυδατώνομαι ΦΡ. **την είδες πώς μαΐδιασε;** – ουσ. **μαΐδιασμα** (το) – μππ. **μαΐδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. μαγίς (ή) (-ίδος) «πίτα, άρτος ή γλύκισμα από αλεύρι, σκάφη ζυμώματος, μικρό τραπέζι, ...» (Ἡσύχ., <μαγίδες> αἷς ἀπομάττουσι καὶ καθαίρουσι. καὶ μᾶζαι, ἃς καταφέρουσιν οἱ εἰς Τροφωνίου κατιόντες / <μαγίς> παλαθίς, ἄρτος) (< θ. μαγ- (πρβ. ἐ-μάγ-ην, παθ. αόρ. του αρχ. μάσσω «ζυμώνω, μαλάσσω», Ἀριστοφ. Ἰππ. 55, μᾶζαν μεμαχότες ἐν Πύλῳ Λακωνικὴν «τις προάλλες εἶχα ζυμώσει λαγάνα λακωνικὴ στην Πύλο») + παραγ. επίθ. -ίς > μαγίς > αιτ. μαγίδα > μαΐδα, με έκπτωση].

ΜΑΙΔΕ / μαΐδε / μάλιντε σύνδ.· μήτε, ούτε [δ. τρ.: Μαΐδ' έγειρα, ιδέ πλάγιασα, μαΐδέ τον ύπνο πήρα, / κι ακώ τα πεύκα να βογκούν και τις οξιές να τρίζουν.] [ETYM. < λαϊκ. μήδε < αρχ. συμπλ. σύνδ. μηδέ «ούτε, ...», Όμ. Α 550, μηδὲ μετάλλα «μη θέλεις να εξετάσεις»].

ΜΑΪΛΙΚΙΑ (μαΐλλίκκια) (τα) μάγια, κάθε τι που μπορεί να «δέσει» κάποιον με μάγια ΦΡ. **έμεινε με τα μαΐλίκια!** δεν ασχολείται με κάτι άλλο και προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα μ' αυτά [ETYM. < μσν. μάγ(ια), ουσιαστικοπ. ουδ. του ελνστ. επιθ. μάγιος (-ον) «μαγικός» (< αρχ. μάγος (ὁ) «μάγος, πλάνος, απατεώνας, ...», Σοφ. Ο. Τ. 387, ὑφείς μάγον τοιόνδε μηχανορράφον «έχοντας υποχείριο τον μάγο αυτό») + παραγ. επίθ. -ιλίκια > μαγιλίκια > μαΐλίκια, με έκπτωση].

ΜΑΪΜΟΥ (η) 1. πίθηκος 2. (μτφ.) πονηρός και ενοχλητικός ΦΡ. **είν' αυτός μια μαϊμού, να σε φυλάει ο Θεός!** – υποκορ. **μαϊμάκι** (το) ΦΡ. **πααίνουν** (βλ. λ.) **σαν τη μαϊμού με το μαϊμάκι!** είναι πάντα μαζί [ETYM. < μσν. μαϊμού (ή) < αραβ. maymūn, ή < αρχ. μιμώ (ή) (-οῦς) «πίθηκος, μαϊμού» < μῖμος (ὁ) «που μιμείται», Εὐρ. Ρῆσ. 256, τετράπουν μῖμον ἔχων ἐπιγαίου θηρός «μιμούμενος τετράποδο ζώο» (LSJ)].

ΜΑΪΝΤΑΡΑ (η) μεγάλομανιτάρι ΦΡ. **μαϊντάρα με βρακί**μανιτάρι που γύρω από τον κορμό του φέρει είδος υμένα [ETYM. < μεγεθ. *μανιτάρα, με αντιμετ. < μσν. μανιτάριν < ἄμανιτάριν (τό), υποκορ. του ελνστ. ἄμανῖται (οἱ) (-ῶν) «είδος μυκήτων, μανιταριών», Ἀθήν.

2.57.61a, μύκτηας ἀμανίτας τότ' ἀφεύσαις «και τότε θα ψήσεις μανι-
τάρια»].

ΜΑΪΣΤΡΑ (η) 1. που σε γητεύει με μάγια, μάγισσα 2. (μτφ.) που σε
πειθεί εύκολα με νάζια ΦΡ. **είναι αυτήν μια μαϊστρα!** [ETYM. < μα-
γίστρα (η) < μάγ(ος) (βλ. μαϊλίκια, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίστρα > μα-
ϊστρα, με έκπτωση].

ΜΑΚΑΒΑΣ (ο) 1. σκληρό και χοντρό χαρτί, με το οποίο περιτυλί-
γουν συνήθ. κρέας ή άλλα τρόφιμα [Τ. Βαφ. Απόκρ.: Ο Μπαρμπούτης
έβγαζε στο μαγαζί του τις προσωπίδες (Μπαρμπούτες) που ήταν σε
δυο ποιότητες. Αυτές που ήταν φτιαγμένες στο καλούπι, οι Αθηναϊκές
όπως τις έλεγαν, κι ήταν οι ακριβότερες, γιατί είχαν κόπο για να γί-
νουν. Και οι άλλες, οι φτηνές, ένα κομμάτι μακαβάς, δυο ραφές, δυο
τρύπες για τα μάτια, μια για το στόμα και δυο χρωματιστές γραμμές
και βούλες και να οι φτηνές προσωπίδες, ένα δίλεπτο η μία.] – συνών.

στράτσο (το) – σύνθ. **στρατσόχαρτο** (το) 2. πλάκα, σανίδα [ETYM.
< άμπακας (βλ. λ., ετυμ.) > μακαπάς, με αναγραμμ. > μακαβάς, με
τροπή του [π] σε [β] (πρβ. τουρκ. mukavva)].

ΜΑΚΑΝΟ (μμάκανου) (το) βρέφος ΦΡ. **κάνει σαν μάκανο!** φέρεται
ανώριμα [ETYM. < μαμάκ(α), υποκορ. της λ. μαμά (< αρχ. μάμμη (ή)
«ο μαστός της μητέρας, μητέρα, (μσν.) γιαγιά» (Θεόφρ. Χαρ. 20.7,
«Εἴπ', ὦ μάμμη, ὅτ' ὠδινες καὶ ἔτικτές με, τίς ἡμέρα;» «Πες μου, μα-
μά, ποιὰ μέρα ήταν που κοιλοπονούνσες και με γέννησες;»)] + παραγ.
επίθ. -ανο > μαμάκανο > μάκανο, με έκπτωση].

ΜΑΚΑΡΙΑ (μακαργιά) (η) γεύμα ή δείπνο, που προσφέρεται συνήθ.
σε σπίτι νεκρού από τους συγγενείς μετά την κηδεία του (βλ. παρηγο-
ριά) [ETYM. < αρχ. μακαρία (ή) «μακαριότητα, νεκρόδειπνο, (κωμ.)
εύφημη έκφραση, ...», ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. μακάριος (-ον / -α,
-ον) «ευτυχής, ο νεκρός ως κάτοχος της μακαριότητας, ...», με συνίζ.
για αποφυγή της χασμ. (Άριστοφ. Ίππ. 1151, ἄπαγ' ἐς μακαρίαν ἐκ-
ποδῶν «αἶ στα κομμάτια κι ἄσε μας ἡσυχους!» / Ἡσύχ., <μακαρία>
βρῶμα ἐκ ζωμοῦ καὶ ἀλφίτων / Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΜΑΚΑΡΙΑ*, [...]
Μακαρίας εἶδος εἶναι καὶ αὐτό τό Περίδειπνον, Ἑλλ. ἔτι καὶ σήμερον
σύνηθες [...], τό ὀνομαζόμενον ἀπ' ἄλλους Νεκρόδειπνον [...]]].

ΜΑΚΑΡΟΝΙΑ (μακαρούννια) (τα) 1. [...] 2. χαρακτηρισμός για επί-
μηκες πράγμα, για παχύρρευστες μύξες που ρέουν από τη μύτη ΦΡ.
σκούπισε τα μακαρόνια σου! [ETYM.· αντιδ. < βεν. macarone (πλη-
θ. macaroni) < μσν. μακαρωνία (ή) < αρχ. μακαρία (βλ. μακαριά, ε-
τυμ.) / (LSJ) < βεν. μακαρόνια < λατ. maccare «κόβω», ή < μακαρία
«νεκρώσιμο φαγητό από ζυμαρικά»].

ΜΑΚΕΔΟΝΗΣΙ (μακιδουνήσ') (το) μαϊντανός (βλ. αγιόσμος) [ETYM.: αντδ., μσν. μακεδονήσιον (τό) < λατ. macedonense, ουδ. του επιθ. macedonensis «μακεδονικός» < Macedo < αρχ. Μακεδών (ὁ) < μακεδνός (-ή, -όν) «μακρύς, ψηλός, δωρικός» Όμ. η 106, οιά τε φύλλα μακεδνῆς αἰγείριοιο «καθώς της λεύκας της λιγνόκορμης τα φύλλα» / Ήρόδ. 8.43.1, Δωρικόν τε καὶ Μακεδνὸν ἔθνος / Ήσύχ., <μακεδνὰ σκῦλα> τὰ οὐράνια καὶ μεγάλα. ἦ ὅτι <τὰ> τρόπαια μετέωρα ἴσταται / <μακεδνή> μηκεδανή. μακρά. ὑψηλή].

ΜΑΚΕΛΕΨΩ (μακιλλιεύου) **1.** σφάζω, σκοτώνω **2.** κακοποιώ, δέρνω ΦΡ. (απειλ.) **άμα σε πιάσω, θα σε μακελέψω!** – παθ. **μακελεύομαι 1.** χτυπώ άσχημα ΦΡ. **έπεσα και μακελεύτηκα!** **2.** (μτφ.) διαπληκτίζομαι έντονα με κάποιον ΦΡ. **μακελεύτηκαν!** (μακιλλιεύ'καν!) – ουσ.: α) **μακέλεσμα** (το) **1.** σφαγή **2.** εκτεταμένος και βαρύς τραυματισμός· β) **μακελεμός** (ο) **1.** ομαδική σφαγή ανθρώπων ΦΡ. **γίνηκε μακελεμός!** **2.** (μτφ.) έντονος διαπληκτισμός – μππ. **μακελεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν μακελεμένο!** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μακελλεμένος**, επί άνθρώπου άξίου νά μακελλευθῆ, ώς έκ τῆς κακουργίας του, νά σφαγῇ.] [ETYM. < μσν. μακελλεύ(γ)ω < ελνστ. μακελλεύω «κρατάω στάβλο και σφάζω ζώα, διατηρώ κρεοπωλείο» < λατ. macellum (-i) «κρεοπωλείο, ορνιθοπωλείο, ιχθυοπωλείο» (ορθογρ. απλοπ.)].

ΜΑΚΙΑ (μμάκια) (τα) φιλιά (χαϊδ.) [ETYM.: ηχομιμ. λ. < μ(α)- (ήχο του φιλιού) + υποκορ. επίθ. -άκια].

ΜΑΚΡΕΜΑ (μμάκριμα) (το) **1.** το να αυξάνει κάποιος το μήκος σε κάτι, επιμήκυνση ΦΡ. **θέλει μάκρεμα το φόρεμα 2.** η απομάκρυνση, η απόσταση, το μάκρος [Β. Κορν. Έρωτ. 1.15-16: Τὰ μάτια δέν καλοθωροῦ στὸ μάκρεμα τοῦ τόπου, / μὰ πλιὰ μακρὰ καὶ πλιὰ καλὰ θωρεῖ ἢ καρδιά τ' ἀθρώπου·] **3.** το να αυξάνει κάποιος τη διάρκεια σε κάτι, αργοπορία, παράταση [ETYM. < μσν. μακραί(νω) (< ελνστ. μακρύνω «επιμηκύνω, ...» < αρχ. μακρός (-ά, -όν) «μακρύς, ψηλός, ...», Όμ. ι 186, μακρῆσίν τε πίτυσσιν «και ψηλά πεύκα») + παραγ. επίθ. -μα, με ορθογρ. απλοπ. > μάκρεμα].

ΜΑΚΡΙΝΤΕΛΙΚΟΣ (μακριντέλλ'κους) (-η, -ο) επιμήκης, μακρουλός – συνών. **μακρουτσουλός** (μακρουτσο'λός) (-ή, -ό) [ETYM. < μσν. επίθ. μακρ(ύς) (-ιά, -ύ) (< μακρός, βλ. μάκρεμα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιντέλικος].

ΜΑΚΡΙΟΥΤΣΙΚΑ (μακριούτσο'κα) επίρρ.: αρκετά μακριά ΦΡ. (α) **είναι μακριούτσικα το σπίτι του!** (β) **σα να 'ναι λίγο μακριούτσικα το εκκλησάκι!** [ETYM. < μσν. επίρρ. μακρ(ιά) (< μακρέα, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < ουδ. πληθ. του μσν. επιθ. μακρύς (-ιά, -ύ) (<

μακρός, βλ. μάκρεμα, ετυμ.) αναλ. προς το επίρρ. βραχέα) + παραγ. υποκορ. επίθ. -ιούτσικα)].

ΜΑΚΡΟΣΚΟΙΝᾶΩ (μακρουσσκ'νάου) 1. δένω μακρύ σκοινί σ' ένα ζώο, για να μπορεί να βόσκει σε μεγάλη απόσταση ΦΡ. **τη μακροσκοίνησα τη γίδα** 2. (μτφ.) μακρηγορώ, χρονοτριβώ ΦΡ. **σαν πολύ το μακροσκοίνησα!** – συνών. **μακροσκοινίζω** – ουσ. **μακροσκοίνημα** / **μακροσκοίνισμα** (το) – μεε. **μακροσκοινώντα(ς)** / **μακροσκοινίζοντα(ς)** ΦΡ. **πέρασα τ' μερούλα μακροσκοινίζοντας!** [ETYM. < αρχ. μακρο- θ. του επιθ. μακρό(ς) ως α' συνθ. (βλ. μάκρεμα, ετυμ.) + σκοιν(ί) / σχοινί (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άω].

ΜΑΛΑΓΑΝΙΖΩ (μαλαγανίζου) κολακεύω, καλοπιάνω ΦΡ. **όλο τον μαλαγανίζει!** – ουσ. **μαλαγάνισμα** (το) – συνών. **μαλαγανεύω** (βλ. γιορτή → σύνθ. β, 3) [ETYM. < μαλαγάν(ας) (-α) (ο, η) «για άνθρωπο που με υποκριτικές εκδηλώσεις και κολακείες προσπαθεί να πετύχει τον σκοπό του» + παραγ. επίθ. -ίζω < ελνστ. μαλαγ(ή) (ή) «μαλακό θώπευμα, μαλάκωμα, (μσν.) κατασκευάσμα, τρυφερό χάδι» (Θεόδ. Στουδ. 78.1, μαλαγαῖς τε καὶ ἐπικλήσεσι «με τρυφερά χάρδια και ἐπικλήσεις») + παραγ. επίθ. -άνας / -άνα (< μαλάσσω, βλ. μαλάζω, ετυμ.) (πρβ. ισπαν. malagana «λιποθυμία»)].

ΜΑΛΛΑΖΩ (μαλλάζου) 1. αγγίζω, πιάνω ΦΡ. **μη με μαλάξεις!** (μη μι μαλλά'εις!) 2. χαϊδεύω ΦΡ. **έλα να σε μαλάξω λίγο!** (ιέλα να σι μαλλάζου λίγο!) 3. κάνω κάτι μαλακό ΦΡ. **μαλάζω κερί, να πλάσω κεριά** 4. (μτφ.) ηρεμώ, καταπραΰνω ΦΡ. **μάλαξέ μου λίγο τον πόνο!** – ουσ. **μάλαγμα** (το) – μεε. **μαλάζοντα(ς)** [ETYM.· μσν. < αρχ. μαλάσσω «κάνω κάτι μαλακό, πραΰνω, ανακουφίζω, ...» (Εὐρ. Ἄλκ. 381, χρόνος μαλάξει σε «θα σε ανακουφίσει ο χρόνος») μεταπλ. -ζω με βάση το συνοπτ. θ. μαλαξ-].

ΜΑΛΑΚΩΣΙΑ (μαλακουσσιά) (η) 1. μαλακό στρώμα, μαλακή θέση, κατάλληλη για να κοιμηθεί κάποιος ΦΡ. **έπιασε τη μαλακωσιά!** – συνών. **μαλατσώνα** (η) 2. ήπιος καιρός, καλές καιρικές συνθήκες ΦΡ. **έχει ωραία μαλακωσιά!** [ETYM. < θ. μαλακώσ- του μσν. μαλακώνω (< ελνστ. μαλακῶ (-όω) «μαλακώνω» < αρχ. μαλακός (-ή, -όν) «απαλός, ευχάριστος, ...», Όμ. α 437, μαλακόν δ' ἔκδυε χιτῶνα «κι έβγαλε τον μαλακό χιτῶνα») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΜΑΛΑΜΑΤΙΚΑ (μαλαματ'κά) (τα) τα από χρυσό ή ασήμι κοσμήματα, τα χρυσαφικά, τα ασημικά [Ν. Καββ. Θ. II: Τίποτα στα χεράκια μου, μάννα μου, δε φτουράει, / έρωτας, μαλαματικά, ξόμπλια και φυλαχτά.] ΦΡ. **γιομάτα με μαλαματικά έχει τα χέρια και τον λαιμό!** [ETYM. < θ. μαλαματ- του μσν. μάλαμα (τό) (-ατος) «χρυσός, ...» +

παραγ. επίθ. -ικά (< ελνστ. μάλαγμα (τό) «μαλακό υλικό, μαλακτικό φάρμακο, κατάπλασμα, ...» (< μαλάσσω, βλ. μαλάζω, ετυμ.) > μάλαμμα, με αφομ. > μάλαμα, με απλοπ.)).

ΜΑΛΑΠΕΡΔΑ (η) **1.** (λαϊκότρ.) πέος, μεγάλο πέος ΦΡ. (ειρων.) **τι λέει, καημένη μ', η μαλαπέρδα σ'!** είσαι γελασμένος αν νομίζεις πως πιστεύω όσα λες **2.** (μτφ.) ανοησία ΦΡ. **όλο μαλαπέρδες λέει!** – πα-ράγ. ουσ. **μαλαπέρδας** (ο) **1.** που έχει μεγάλο πέος **2.** που πέρδεται πολύ, αρχικλανιάρης **3.** (μτφ.) φλύαρος, ανόητος ΦΡ. **φεύγα από δω, μωρέ μαλαπέρδα!** [ETYM. < αρχ. επίρρ. μάλα «πάρα πολύ, σε μεγάλο βαθμό, ...» (Όμ. Μ 165, πάγχυ μάλ' «εντελώς») + αρχ. πέρδ(ομαι) «κλάνω» (Αριστοφ. Άχ. 30, σκορδινῶμαι, πέρδομαι «τεντώνομαι και χασμουριέμαι, κλάνω) + παραγ. επίθ. -α].

ΜΑΛΑΦΡΑΝΤΖΑ (η) **1.** κάθε αφροδίσιο νόσημα **2.** σύφιλη – επίθ. **μαλαφραντζιάρης** (-α, -ικο) που πάσχει από μαλαφράντζα [ETYM. < ιταλ. φρ. *male di Francia* «αρρώστια της Γαλλίας»].

ΜΑΛΑΧΤΑΡΙΆ (μαλαχταργιά) (η) μείγμα κοπριάς βοδιών, αχύρων και νερού, με το οποίο επιχρίουν τα αλώνια [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μα-λαχταριά** (ή), *μᾶζα ἐκ κόπρου βοῶν μεμειγμένη μετ' ἀχύρων δι' ἧς χρίουσι τό ἔδαφος τῆς ἄλωνος.*] [ETYM. < θ. παθ. αορ. ἐ-μαλάχθ-ην του ρ. μαλάσσω (βλ. μαλάζω, ετυμ.) με ανομ. τρόπου άρθρωση [χθ > χτ] + παραγ. επίθ. -αριά].

ΜΑΛ'ΕΤΣΙΚΟΣ (μαλιέτσσ'κους) (-η, -ο) **1.** αδύνατος, καχεκτικός **2.** (ουδ. ως ουσ.) το μικρό παιδί [ETYM. (;)].

ΜΑΛΙΒΡΑΣΙ (μαλιβράσ') (άκλ.) ΦΡ. **έγινε μαλιβράσι!** έγινε μεγάλη φασαρία, χάλασε ο κόσμος [ETYM. < μάλε βράσε < φρ. *βάλε βράσε*, με ανομ. του αρχικού [β]].

ΜΑΛΙΦΑΤΟΥΡΑ (μαλιαφατούρα) (η) **1.** πολυμελής οικογένεια ΦΡ. **ήρθε η μαλιφατούρα και γίνηκε χαμός! 2.** πλήθος από αναμεμειγμένα πράγματα, συχνά ανόμοια ΦΡ. **πού να βγάλεις άκρη με τόση μα-λιφατούρα;** [ETYM.· ιδιωμ. τ. < ιταλ. *manifattura* «βιοτεχνία»].

ΜΑΛΛΙ (το) **1.** [...] **2.** (λαϊκ.) χρήμα ΦΡ. **πόσο πήγε το μαλλί;** πόσο κόστισε; **3.** (πληθ.) μιρίζια (τα) (βλ. λ.) – επίθ.: α) **μαλλάτος** (-η, -ο) ζώο που έχει πολύ μαλλί (βλ. γάλα → επίθ. συνών. γ) – αντών. **αμάλ-λιαγος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (για πτηνό) που δεν έχει βγάλει φτερά **3.** που δεν έχει βγάλει το τρίχωμα της ήβης, μικρός **4.** σπανός **5.** (για πέτρα) που δεν έχει πάνω της βρύα· β) **μαλλίσιος** (-α, -ο) μάλλινος – ρ. **μαλ-λιάζω 1.** βγάζω μαλλί – συνών. **σιουμαλλιάζω** (σιουμαλλιάζου) βγάζω το πρώτο τρίχωμα στην ήβη – ουσ. **σιουμάλλιασμα** (το) – ε-πίθ. **σιουμαλλάτος** (-η, -ο) μαλλιαρός – μππ. **σιουμαλλιασμένος** (-η, -

ο) 2. (μτφ.) κουράζομαι να μιλώ και να δίνω συμβουλές συνεχώς ΦΡ. **μάλλιασε η γλώσσα μου, αλλά τίποτα!** 3. (μτφ.) πικραίνω πολύ κάποιον ΦΡ. **του μάλλιασε την καρδιά!** – ουσ.: α) **μαλλιά** (η) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μαλλιά** (ή), ύβριστική προσωνυμία κακής μητρός]· β) **μάλλιασμα** (το) – μππ. **μαλλιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αναμαλλιάζω** 1. ανακατώνω τα μαλλιά, ξεχτενίζω 2. (για μάλλινο ένδυμα) χνουδιάζω – ουσ. **αναμάλλιασμα** (το) – μππ. **αναμαλλιασμένος** (-η, -ο)· β) **μαλλιαρόκωλος** (ο) τα γεννητικά όργανα [παροιμ.: Δεν είδε ακόμα τον μαλλιαρόκωλο.]· γ) **μαλλιαγρίζω** 1. βγάζω μαλλί από ρόκα (βλ. λ., 1) 2. (μτφ.) χαϊδεύω άγαρμπα, αγγίζω επίμονα ΦΡ. **μαλλιάγρισε τον βασιλικό και μαράθηκε!** 3. (μτφ.) ανακατώνω συνέχεια ΦΡ. **μη μαλλιαγρίζεις το φαΐ στο πιάτο, φάει λίγο!** 4. (μτφ.) κακομεταχειρίζομαι ΦΡ. **τον μαλλιάγρησε δίχως έλεος!** – ουσ. **μαλλιάγρισμα** (το) – μππ. **μαλλιαγρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μαλλί(ν) < ελνστ. μαλλίον (τό), υποκορ. του αρχ. μαλλός (ό) «μαλλί προβάτου», Ήσ. Έργ. 234, είροπόκοι δ' ὄιες μαλλοῖς καταβεβρίθασι «και τα πυκνότριχα αρνιά απ' το μαλλί βαραίνουν»].

ΜΑΛΜΕΡΙ (μαλμιρρί) επίρρ.· άνω κάτω ΦΡ. **γίνηκαν μαλμερί!** [ETYM.· πιθ. < ιταλ. malme(na)re «κακοποιώ, κακομεταχειρίζομαι», με έκπτωση].

ΜΑΛΤΕΖΑ (μαλλτέζα) (η) ονομασία γίδας βελτιωμένης ράτσας, από τη Μάλτα – συνών. **Μαλτέζω** (η) – επίθ. **μαλτέζικος** (μαλλτέζ'κους) (-η, -ο) 1. που προέρχεται από τη Μάλτα 2. βελτιωμένη ράτσα αιγοπροβάτων από τη Μάλτα 3. (μτφ.) γενικά, κάτι βελτιωμένο [ETYM. < αγγλ. Malt(a) / μαλτ. Malta (< λατ. Melita < αρχ. Μελίτη) + παραγ. επίθ. -έζα].

ΜΑΜΙ (μάμ') (το) (άκλ.) (παιδική γλώσσα) φαγητό [δ. τρ. (νανούρισμα): Μάμι - μάμι το παιδί μου, / κι ύστερα να κάνει νάνι.] [ETYM. λ. της παιδικής γλώσσας (πρβ. κόκο, βλ. λ.) / αρχ. μαμμία (ή) «μητέρα» (Άριστοφ. Λυσ. 878-9, οὔτος, οὐ καλεῖς τὴν μαμμίαν; ΠΑΙΔ. μαμμία, μαμμία, μαμμία. «Γιόκα, κράξε τη μανούλα σου. ΠΑΙΔ. Μανούλα μου, μανούλα μου!») / (για τα νήπια) φρ. μαμμᾶν αἰτεῖν «αναζήτηση τροφής, μαμ - μαμ» / Ήσύχ., <μαμμᾶν> ἐπὶ τῆς παιδικῆς φωνῆς· ἐσθίειν / Φώτ. «μαμμᾶν· Ἀργεῖοι τό ἐσθίειν· οὕτω Καλλίας» / Σουΐδ. «την μητέρα μαμμίαν ἀπό τοῦ τά παιδιά μαμμᾶν τό φαγεῖν λέγειν»].

ΜΑΜΟΥΡΕΨΩ (μαμουρεΐου) / **μαμουριάζω** (μαμουργιάζου) συστέλλομαι, σιωπώ, κακομοιριάζω – ουσ. **μαμούριασμα** (το) – μππ. **μαμουριασμένος** (-η, -ο) συνεσταλμένος συνήθ. από φόβο [Δ. Σολ.

Πρ.: Ἔντονε! μαμουριασμένος / Ὑστά γραψίματα γυρμένος.] [ETYM. < μαμούρ(ης) (-α, -ικο & μαμούρι) «κακομοιριασμένος, ορφανός, ταλαίπωρος, ασήμαντος, μικρός στην ηλικία υπηρέτης του σπιτιού, που κάνει τα θελήματα, δούλος, αυτός που προσλαμβάνεται για καλλιέργεια αγρού με μισθό, (μτφ.) ταπεινός, φοβιτσιάρης» (Ἡσύχ., <μάμμος> οἰκέτης) + παραγ. επίθ. -εῦω / -ιάζω· εκτενὴ αναφορά για τὴν προέλευση τοῦ επίθ. μαμούρης κάνει ο Δ. Α. Πετρόπουλος στὴ διεύθυνση, http://epet.nlg.gr/db/icon/1960_63/60_12.pdf, τῆς Εθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ελλάδος].

ΜΑΝΑ (η) 1. [...] ΦΡ. **μάνα τρανή** (η) γιαγιά 2. νερομάνα 3. μεγάλο αυλάκι που τροφοδοτεῖ με νερό ἄλλα μικρότερα 4. εὐφορο χωράφι 5. ἓνα ἀπὸ τὰ επαναλαμβανόμενα εναλλάξ κομμάτια τῆς φουστανέλας, τὸ ἄλλο εἶναι τὸ λαγκιόλι (βλ. λ., 1)· κάθε μάνα εἶχε ἕξι λαγκιόλια [παροιμ.: Του λείπει μάνα καὶ λαγκιόλι καὶ κομμάτι ἀπ' ἄλλη μάνα.] 6. ἡ πεπλατυσμένη πλευρά ἀξίνας 7. (σε παιχνίδια) που τὰ φυλάει ἢ που κάνει τὸν ἀρχηγό 8. (μτφ.) ικανός, επιτήδειος ΦΡ. **εἶναι μάνα στ' αστεία!** ἔχει ικανότητα νὰ σκαρώνει ἢ νὰ ἀφηγεῖται ἀστεία 9. τὸ δυτικὸ συνήθ. μέρος τοῦ ορίζοντα, ὅπου τὰ ἐμφανιζόμενα μαύρα σύννεφα προαναγγέλλουν πολλές βροχές ΦΡ. **ἡ μάνα ἔχει κρέμαση** (βλ. λ., 4), **θα βρέξει!** 10. δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ, στὸ ὁποῖο οδηγοῦν πρῶτα τὴ νύφη, δηλ. ἐκεῖ που εἶναι ἡ ἐστία καὶ ὁ φούρνος για τὸ μαγείρεμα 11. κύριο κομμάτι φορέματος ΦΡ. (α) **μάνα μπροστινή** (β) **μάνα πισινή** – υποκορ. **μανίτσα / μανούλα** (η) – σύνθ.: α) **μανοθυγάτερο** (το) ἡ μάνα καὶ ἡ θυγατέρα καὶ ἡ μεταξύ τους σχέση· β) **μανόγαλα** (το) μείγμα ἀπὸ γάλα μάνας καὶ κόρης, οἱ ὁποῖες - ὄχι ἀσύνητες παλιότερα - τύχαινε νὰ ἔχουν βρέφος καὶ νὰ τὸ θηλάζουν· τὸ γάλα αὐτὸ συνιστοῦσε ἐρωτικὸ φίλτρο με τὴν προϋπόθεση ὅτι τὰ βρέφη που θήλαζαν ἦταν ἀρσενικοῦ γένους ΦΡ. **θα τοῦ δώσουμε μανόγαλα!** [ETYM. < μσν. μάννα < μσν. μάμμα < ἀρχ. μάμμη (ἡ) «μητέρα, κυρούλα, γιαγιά,...» (Φερεκρ. Ἀποσπ. 70.4, ὦ μάμμη) με ἀνομ. τροπὴ τῶν [μ] σε [ν] καὶ ἀπλοπ.].

ΜΑΝΑΛΙ (μανάλλι) (το) μανουάλι [ETYM. < μσν. μανουάλι(ο)ν (τό) (< λατ. manualis (-e) «εγχειρίδιο» (manuale candelabrum «κηροπήγιο χειρός») < manus (-us) «χέρι») με συνίζ. για ἀποφυγὴ τῆς χασμ.].

ΜΑΝΑΡΙ (μανάρ') (το) 1. οικόσιτο ἀρνί, θρεφτάρι 2. χαδιάρικο παιδί 3. θωπευτικὴ προσφών.: **μανάρι μου!** – υποκορ. **μαναράκι** (το) ΦΡ. **το ἔχω δῶ, μαναράκι!** για παιδί ἢ μικρὸ ζῶο, που τοῦ προσφέρεται ἀμέριστη φροντίδα – συνών. **μαρτίνι** (το) – υποκορ. **μαρτινάκι** (το) – μεγεθ. **μανάρα** (η) 1. γίδα ἢ προβατίνα που τὴ φροντίζουν ἰδιαίτερα 2.

θωπευτική προσφών. για γυναίκα: **μανάρα μου!** – ρ. **μαναρίζω** 1. φροντίζω ως μάνα, περιποιούμαι κάτι ιδιαίτερα ΦΡ. **μανάρισε τ' ορφανό σαν δικό της παιδί!** (μανάρ'σι τ' ουρφανό σα θ'κό τ'ς πιδί!) 2. ασχολούμαι πολλή ώρα με κάτι ΦΡ. **τελείωσέ το καμιά φορά, τι το μαναρίζεις;** – ουσ. **μανάρισμα** (το) – μππ. **μαναρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ἀμνάρι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. ἀμνός (ὁ) (Ἀριστοφ. Εἰρ. 935, ὥστ' ἐσόμεθ' ἀλλήλοισιν ἀμνοὶ τοὺς τρόπους «κι αρνάκια θα ἴμαστε ὅλοι») > ἀμνάρι > μανάρι, με αντιμετ., ή < μάν(α) (βλ. λ., ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -άρι].

ΜΑΝΑΣΤΗΡΙ (μαναστήρ') (το) μοναστήρι [δ. τρ.: Πήραν την Πόλη, πήραν την, πήραν τη Σαλονίκη / πήραν και την Αγιά Σοφιά το μέγα μαναστήρι.] [παροιμ.: Το μαναστήρι να ἴναι καλά κι από καλογήρους, χίλιους.] – επίθ. **μαναστηριακός** (-ή, -ό) 1. που ανήκει ή αναφέρεται σε μοναστήρι 2. (μτφ.) έρημος, μονήρης, μοναχικός ΦΡ. **είναι μαναστηριακός άνθρωπος!** [ETYM. < μσν. μοναστήρι (τό), με αφομ. (< ελνστ. μοναστήριον (τό) «μονήρης κατοικία, κατοικία μοναχών», ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. μοναστήριος (-ία, -ον) «που ανήκει ή αναφέρεται στους μοναχούς», Εὐσέβ. ΙΖ, 2.17.9, ἐν ἐκάστη δέ οἰκίᾳ ἐστὶν οἴκημα ἱερόν, ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μοναστήριον «σε κάθε σπίτι υπάρχει ιερό οἶκημα, το οποίο αποκαλείται ευκτήριος οἶκος και μοναστήρι»)].

ΜΑΝΑΦΛΙΚΙ (μαναφλίκκι) (το) 1. διαβολή, συκοφαντία ΦΡ. **όλο μαναφλίκια είναι!** 2. κουτσομπολιό ΦΡ. **τι μαναφλίκι είπε πάλι;** [ETYM. < τουρκ. münafik < αραβ. munāfiq «υποκριτής»].

ΜΑΝΑΧΑ επίρρ.: μονάχα ΦΡ. (α) **να ξέρεις μαναχά πως σ' αγαπάμε!** (β) **μαναχά για κουτσομπολιά νοιάζεται!** [ETYM. < μοναχά, ουδ. πληθ. του αρχ. επιθ. μοναχός (-ή, -όν) «μόνος, μοναχός, ...» (Διόδ. 2.58.3.6, ἔχειν μοναχά «τα έχει μόνα τους») < θ. μοναχ- των επιρρ. μοναχῆ, μοναχοῦ, με αφομ.].

ΜΑΝΗΤΑ (μάν'τα) (η) μανία, μεγάλος θυμός ΦΡ. (α) **του ἔχει μεγάλη μάνητα!** (β) **δεν κρατιέται από τη μάνητα!** [ETYM.: μσν. < αρχ. μάν(η) (ή) (Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 648, Μάνην: τήν μανίαν. λέγουσι δέ καὶ μάναν.) + παραγ. επίθ. -ητα].

ΜΑΝΙΚΙ (μανίκκι) (το) 1. [...] [δ. τρ.: ... λάμπαν τα μανίκια της κι άστραφτ' η τραχηλιά της.] [παροιμ.: Μανίκι πληρώνεις, μανίκι παίρνεις.] ΦΡ. **τους λείπει ο γιακάς και τα μανίκια!** τους λείπουν πολλά αναγκαία 2. (μτφ.) λαβή μαχαιριού 3. (μτφ.) δύσκολη δουλειά ΦΡ. **είναι μεγάλο μανίκι!** 4. (μτφ.) συνουσία ΦΡ. (αισchrή σημ.) **της τράβηξε δυο μανίκια!** (τ'ς τράβ'σι δγυο μανίκκια!) – σύνθ.: α) **μανικοκάπι**

(το) **μανίκι** κάπας (βλ. λ.) ΦΡ. **άμα έχει ζάχαρη και το μανικοκάπι τρώγεται!** β) **μαυρομάνικος** (-η, -ο) (για μαχαίρι) που έχει μαύρη λαβή [δ. τρ.: Μαχαίρι μαυρομάνικο, στα πέντε δάχτυλά μου / κι αν τύχει και δε σ' αγαπώ, να μπει μες στην καρδιά μου.] [ETYM. < μσν. μανίκι(ο)ν (τό), υποκορ. του μσν. μάνικα (ή) «σιδερένια θωράκιση για την προστασία των βραχιόνων πολεμιστή, μανίκι» < ιταλ. *manica* < λατ. *manicae* (πληθ.) «μακριά μανίκια τηβέννου»].

ΜΑΝΙ ΜΑΝΙ αμέσως, με βιασύνη ΦΡ. **θα το κάνω μάνι μάνι!** [ETYM. < ιταλ. φρ. (*di*) *mano* (*in*) *mano* «από χέρι σε χέρι»].

ΜΑΝΙΩΝΩ (μαννιώνου) 1. **μαίνομαι, οργίζομαι παράφορα, βουρλίζομαι** ΦΡ. (μτφ.) **μάνιωσε ο καιρός!** 2. προσκολλώμαι με μανία σε κάτι, επιθυμώ σφόδρα 3. στοχεύω, παρακολουθώ – ουσ. **μάνιωμα** (το) – μππ. **μανιωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είμαι μανιωμένος μαζί του!** [ETYM. < αρχ. μαν(ία) (ή) (< αρχ. μαίνομαι «κατέχομαι από μανία», Όμ. ι 350, σὺ δέ μαίνεαι οὐκέτ' ἀνεκτῶς «μα εσύ 'σαι ξεφρενιασμένος») + παραγ. επίθ. -ιώνω].

ΜΑΝΟΣ (-ή, -ό) 1. **αραιός** 2. (μτφ.) **αδρανής, νωχελικός** [Άρ. Βαλ. Φ. 1.192-4: αὐτό τό βόιδι τό μανό, π' ὅσο βαθειά ρουχνίζει / τόσο εὔκολα μυγιάζεται κι ἀνεμοστροβιλίζει / καί πού τό κράζουνε Λαό.] [ETYM. < αρχ. μανός (-ή, -όν) «πορώδης, χαλαρός, μαλακός» (Πλάτ. Τίμ. 53a, τά μανά καί τά κοῦφα «τα πορώδη και κούφια»)].

ΜΑΝΟΥΡΙ (μανούρ') (το) 1. **άσπρο μαλακό τυρί που μοιάζει με μυζήθρα· μετά τη διαδικασία παρασκευής του, το τελικό μείγμα ψύχεται και διατηρείται σε θερμοκρασία 4°-5° C** 2. το πολύ κρύο, το παγωμένο ΦΡ. **τα χέρια μου τα 'χω μανούρι!** 3. (ιδιόλ. κτιστών) **λιθάρι** ΦΡ. **μάζεψα κάτι μανούρια, να φτιάξω τοίχο!** – ρ. **μανουρώνω** κρυώνω πάρα πολύ, ξεπαγιάζω ΦΡ. **μανούρωσα από το κρύο!** [Απ. Ντάλ.: Γιατί είχα μανουρώσει, / το κορμί μου είχε παγώσει.] – ουσ. **μανούρωμα** (το) – μππ. **μανουρωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν μανουρωμένο!** ... παγωμένο, σχεδόν αναισθητο [ETYM. < αρχ. μαν(ός) (βλ. λ., ετυμ.) (Ήσύχ., <μανόν> ἄραιόν. μικρόν. ὀλίγον. χαῦνον) + παραγ. επίθ. -ούρι].

ΜΑΝΟΥΣΙ (μανούσσ') (το) **ίο το εύοσμο (viola odorata) [παροιμ.: Κάθε μανούσι μυρίζει καλύτερα στον τόπο του.] – υποκορ. μανουσάκι** (το) [δ. τρ.: Μανουσάκια, μανουσάκια, μόσχος και γαριφαλάκια. / Μανουσάκια στην αυλή σου, πώς κοιμάσαι μοναχή σου;] [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 121, Κυριακή της Σταυροπροσκυνήσεως: Την παραμονή της γιορτής τα παιδιά ξεχύνονταν στους αγρούς και μάζευαν μανουσάκια, τα οποία πήγαιναν στην εκκλησία. Πάνω σ' αυτά ο ιερέας

έβαζε την ημέρα της γιορτής τον Σταυρό και μετά το πέρας της θείας λειτουργίας όλοι έπαιρναν από λίγα για να τα βάλουν στο εικονοστάσι του σπιτιού τους. Η ημέρα αυτή είναι το μέσον της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, τη λένε Μεσοσαράκοστο κι όλοι νηστεύουν και από λάδι.] – παράγ. ουσ. **μανουσακί** (μαν'σσακί) (το) βαθυγάλαζο, ιώδες χρώμα [ETYM. < μσν. μαμουσάγκιον (τό) < αρμεν. manušak «βιολέτα», ή < υποκορ. του κυρ. ον. Μανούσος < βεν. Manuzio].

ΜΑΝΤΑΛΟ (μάνταλλου) (το) / **μάνταλος** (ο) [Κ. Α. Διαμ. Άπ., λήμμα *Μάνταλος* (ο): (ο σύρτης που κλείει την πόρτα από μέσα, όταν είμαστε μέσα). Όταν βγαίνουμε έξω η πόρτα κλείεται με το μάνταλο που είναι από πάνω από την πόρτα. Ο μάνταλος αποτελείται από ένα μακρουλό ξύλο σανιδωτό που στο μέσα μέρος είναι καρφωμένο σε τρόπο που να κινείται πάνω - κάτω, στο άλλο άκρο έχει εγκοπή στο κάτω μέρος για να κρατάει την πόρτα κλειστή όταν κατεβαίνει. Στην άνω ξύλινη παραστάδα (= κάρσα) της πόρτας υπάρχει τριγωνική τρύπα πάνω στην οποία κατεβαίνει και ανεβαίνει σε εγκοπή της παραστάδας ο μάνταλος. Για να λειτουργήσει ο μάνταλος όταν η πόρτα είναι κλειστή βάζουμε το δάκτυλο στην τριγωνική τρύπα και πιέζουμε τον μάνταλο προς τα άνω οπότε ανεβαίνει η σκάλα που εμποδίζει την πόρτα να ανοίξει και η πόρτα ανοίγει. Για να κλείσουμε την πόρτα βγαίνοντας την τραβάμε και ο μάνταλος κατεβαίνει μόνος του και την κρατάει κλεισμένη. Υπάρχει και άλλος μάνταλος, όχι πάντοτε, τοποθετημένος μέσα στο εσωτερικό του τοίχου της πόρτας αντίθετα από τον άλλον για να κρατάει την πόρτα ανοιχτή ώστε να μη την ανοιγοκλείνει ο αέρας.] [δ. τρ.: Το, τι χτυπάς το μάνταλο, να 'ρθεις ταχιά το βράδυ.] (βλ. γκλοπιάζω → ουσ. β) – ρ. **μανταλώνω** 1. κλείνω, σφαλίζω με μάνταλο [αίνιγμα: – Κλειδώνω μανταλώνω, τον κλέφτη μέσα βρίσκω. – Τι είναι; – Ο ήλιος.] 2. περιορίζω, φυλακίζω – ουσ. **μαντάλωμα** (το) [Γ. Ρίτσ. Ρ. VI: "Έτσι μὲ τὸν ἥλιο κατὰστηθα στὸ πέλαγο πὸν ἀσβεστώνει τὴν ἀντικρυνὴ πλαγιὰ τῆς μέρας / λογαριάζεται διπλὰ καὶ τρίδιπλα τὸ μαντάλωμα καὶ τὸ βάσανο τῆς δίψας.] – μππ. **μανταλωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αμαντάλωτος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. μάνδαλος (ὁ) «σίδερο ή καρφί, το οποίο έμπαινε μέσα από κάποια οπή στον ξύλινο μοχλό που έμπαινε στο πίσω μέρος της πόρτας καθ' όλο το πλάτος της και η οποία δεν άνοιγε, αν δεν αφαιρείτο αυτό», πιθ. < μάντρα (βλ. λ., 1 & ετυμ.)].

ΜΑΝΤΑΛΟΓΙΣΜΑ (μανταλό'ιζμα / μανταλού'ιζμα) (τα) 1. πρακτική μαντείας, μάντεμα ΦΡ. **όλο μανταλογίσματα είναι!** 2. ξόρκι 3. γιατροσόφι ΦΡ. **με κανένα μανταλόγισμα θα του πέσει ο πυρετός!** –

συνών. **μαντολόι** (το) (πληθ. **μαντολοΐδια**, τα) [ETYM. < μσν. μαντολόγ(ος) (ὁ) «που λέει μαντείες, μάντης, μελλοντολόγος» (< αρχ. μάντις (ὁ, ἡ) (-εως) «που ερμηνεύει τα σημάδια των θεών», Όμ. Α 62, ἀλλ' ἄγε δὴ τινα μάντιν ἐρείομεν ἢ ἱερῆα «μον' ἔλα, κάποιον να ρωτήσουμε ἢ λειτουργό ἢ μάντη» + παραγ. επίθ. -ισμα, με αφομ.).]

MANTANI (μαντάν') (το) (συνήθ. στον πληθ. **μαντάνια**, τα) ξύλινος υδροκίνητος μηχανισμός που χρησιμοποιείται για το γένωμα (βλ. γενώνω, 3) διαφόρων υφαντών με τη βοήθεια ειδικών ξύλινων αναποδογυρισμένων «σφυριών», τα οποία είναι κρεμασμένα από οριζόντια δοκό και χτυπούν εναλλάξ και ρυθμικά τα υφαντά (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 196)· [Κ. Α. Διαμ. Άπ., τ. 4^{ος}, λήμμα *Μαντάνια*: ξύλινα μηχανήματα που κινούνται με νερό και χτυπούν κατάλληλα καθώς γυρίζουν τα μάλλινα χοντροσκούτια, ώστε να βγάλουν μαλλί (ενν. πέλος). Στη συνέχεια τα σκουτιά αυτά τα βάζουν στις ανιτροβιές (βλ. νεροτροβιά) για να γενώσουν.] – παράγ. ουσ. **μαντανία** (η) μάλλινο υφαντό κλινοσκέπασμα με στημόνι βαμβακερό και υφάδι μάλλινο και με ωραίους συνδυασμούς γεωμετρικών σχημάτων, που η τελική επεξεργασία του γίνεται σε μαντάνια – συνών. **καραμελωτή** (η) (βλ. καραμέλα → επίθ.) [ETYM.· λόγω του ότι συνέβαλαν στη δημιουργία πέλους στα υφαντά, < θ. μαδ- του αρχ. μαδῶ (-άω) «είμαι υγρός, μαλακός, (για τρίχες) μαδώ, (για ανθρώπους) είμαι φαλακρός» (Αριστοφ. Πλ. 266, ῥυσόν, μαδῶντα, νωδόν «ρυτιδιασμένο, φαλακρό, φαφούτη») + παραγ. επίθ. -άνι > μαδάνι > μαντάνι, με τροπή του [δ] σε [τ] και ηχηροπ., ἢ < λατ. bat(tuo) «χτυπώ» + παραγ. επίθ. -άνι > μπατάνι > μαντάνι, με σύγηση του [π] και ηχηροπ. / (Βικιπ.) < μπατάνι / μπατάν < τουρκ. battaniye «υφαντή κουβέρτα» < αραβ. baṭṭāniyya].

MANTAPA επίρρ.· άνω κάτω, μαλλιά κουβάρια ΦΡ. (α) **τα κάνω μαντάρα!** κάνω μεγάλα σφάλματα, καταστρέφω τα πάντα (β) **γίναμε μαντάρα!** μαλώσαμε άσχημα (γ) **έγίνα μαντάρα!** ταλαιπωρήθηκα πολύ, κακοπάθησα [ETYM. < μσν. μαδάρα (ή) «ορεινή και άγονη περιοχή, άδεντρος τόπος, ερήμωση, καταστροφή» (< αρχ. μαδαρός (-ά, -όν) «φαλακρός, υγρός, πλαδαρός, ...» < θ. μαδα- του μαδῶ (-άω) (βλ. μαντάνι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ρός) > μαντάρα, με τροπή του [δ] σε [ντ] (πρβ. εν-δύω > ντύνω) / (Τριαντ.) < αραβ. (;)].

MANTATO (μαντάτου) (το) είδηση [δ. τρ.: ... τρεις ημερούλες πόλεμο και τρία μερονύχτια / χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς κάνα μαντάτο.] [παροιμ.: Κακά μαντάτα του γαμπρού, η νύφη κασιδιάρα!] [ETYM. < μσν. μαντᾶτον < ελνστ. μανδᾶτον (τό) < λατ. mandatum «αυτοκρατορική διαταγή, ...» (μπ. του mando «παραγγέλλω»)].

MÁNTEMA (μάντιμα) (το) αίνιγμα, γρίφος, προφητεία ΦΡ. **όλο λόγο για και μαντέματα είναι!** για έκφραση αμφιβολίας για την αλήθεια όσων λέει κάποιος [παροιμ.: Αυτά 'ναι γριάς μαντέματα και γέρου παραμύθια.] – συνών. **μαντευτικό / παραμάντεμα** (το) [Κ. Παλ. Δ. Γ.: Καί παράτησε τά όνειράτα, / γῦρε βάλε αὐτά στή φύση, / παραμάντεμα τό ρόδο / Σίβυλλα τό κυπαρίσσι.] [ETYM. < αρχ. μάντευμα (τό) (-ατος) «προφητεία» (Εὐρ. Μήδ. 685, τούτῳ θεοῦ μάντευμα κοινῶσαι θέλω «θέλω να μοιραστῶ μαζί του τον χρησμό του θεοῦ») > μάντεμα, με αφομ. [υμ (προφ. βμ) > μμ] και απλοπ. του διπλού συμφ. [μμ > μ]].

MANTEΣ (ο) ζητήμα, θέμα ΦΡ. (α) **δε με πιάνει για μαντέ!** δε μου δίνει σημασία (β) **δεν τον έχω για μαντέ!** δεν τον εμπιστεύομαι [ETYM. < μαντείες, πληθ. του ουσ. μαντεία «χρησμός, μαντική τέχνη, (συνήθ. στον πληθ.) προφητείες, χρησμοί, εξηγήσεις σημείων» (< αρχ. μαντεία (ή) (Πλάτ. Τίμ. 71d, μαντεία χρῆσθαι καθ' ὕπνον «να αξιοποιούν τη μαντική στη διάρκεια του ύπνου») > μαντείες (αποφυγή της χασμ.) > μαντές, με έκπτωση, αλλαγή γένους κι αριθμού (πρβ. τουρκ. madde «άρθρο»)].

MANTEYOMAI (μαντεύουμι) προσπαθῶ να μαντέψω το μέλλον με πράξεις ερωτικής μαντείας [Π. Άραβ. Γλ. λήμμα **μαντεύομαι**, προσπαθῶ δι' ἐπικλήσεως τῶν πνευμάτων νά μαντεύσω τό μέλλον. «Μαντεύονται ἡ κοπέλλαις ποιά θά παντρευτῇ».] [ETYM. < αρχ. μαντεύομαι «προφητεύω, ερμηνεύω το μέλλον μέσω οίωνων, ζητώ χρησμούς, ...», Όμ. α 200, νῦν ἐγώ μαντεύσομαι «τώρα, μαντεία θα κάνω»].

MÁNTZALLO (μάντζαλλου) (το) ευτελές, άχρηστο ένδυμα ή αντικείμενο ΦΡ. **μάζεψε τα τσάντζαλά (βλ. λ.) του και τα μάντζαλά του κι έφυγε!** [Ελ. Ακρ. Τρ.: Με όλο αυτό το τζάντζαλο μάντζαλο της Καθαράς Δευτέρας το νηστίσιμο, το σαρακοστιανό, το ακατονόμαστο;] – σύνθ. **κακομάντζαλος** (-η, -ο) 1. ρυπαρός, ατημέλητος 2. (μτφ.) κακομοίρης ΦΡ. **έναν κακομάντζαλο πήγε και παντρεύτηκε!** [ETYM. < τζάντζαλο (βλ. λ.), με αντικατ. του αρχικού συμπλέγματος [τζ] με το [μ] > μάντζαλο].

MANTZIATO (μαντζιάτου) (το) χώρος κατάλληλος για να καθίσεις για φαγητό, συχνά, εξωτερικός με σκέπαστρο [ETYM. < ιταλ. mangiat(a) «φαγοπότι, τσιμπούσι» + παραγ. επίθ. -ο].

MANTZOYNI (μαντζζιούν') (το) 1. γλειφιτζούρι ΦΡ. **στο πανηγύρι θα πάρω μαντζούνια!** 2. δυναμωτικό φάρμακο, γιατροσόφι [παροιμ.: Παιδί με μαντζούνια δεν πιάνεται.] [Π. Νιρβ. Συν.: Όλοι οί γιατροί κι

οί γιάτρισσες πέρασαν από πάνω του· πήρε τοῦ κόσμου τά κινίνα, τίς ἄψιθιές καί τά μαντζούνια, κατάλυσε καί τίς νηστεῖες, πῆγε νάλλάξῃ καί τό ἄερι του ἀπάνω στό μοναστήρι τοῦ Προδρόμου μά τίποτε.]. [E-TYM. < τουρκ. macun «στόκος, μαντζούνι» (< αραβ. macun) + πα-ραγ. επίθ. -ι].

MANTIKÁ (μαντ'κά) (τα) μαντεῖες, προφητεῖες ΦΡ. **τα μαντικά, κι η ψυχή της!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. πληθ. του αρχ. επιθ. μαντικός (-ή, -όν) «προφητικός, ...», Αἰσχύλ. Ἀγ. 1098, κλέος σοῦ μαντικόν «τη μαντική σου φήμη»].

MANTÍAI (μαντίλλι) (το) **1.** κομμάτι υφάσματος, λιτό ή πλουμιστό, σε ποικίλα μεγέθη, σχήματα, χρώματα, με πολλούς συμβολισμούς και πλήθος χρήσεων (βλ. κάνιστρα → υποκορ. β) [δ. τρ.: Γιάννη μου, το μαντίλι σου τι το 'χεις λερωμένο;] ΦΡ. **κρέμασαν μαντίλια / έγι-ναν τα μαντιλώματα.** έθιμο σύμφωνα με το οποίο, όταν τελείωνε το χτίσιμο ενός σπιτιού και το κάρφωμα του σκελετού της στέγης του, ένα μέτρο πάνω από το ύψος της στέγης, σε δύο ορθοστάτες κάρφω-ναν ένα καβαλέτο γεμάτο μισοκαρφωμένες πρόγκες, για να «κρεμά-σουν μαντίλια» για καλοτυχία, τα οποία, με την αποχώρησή τους, οι μάστορες τα έπαιρναν μαζί τους· σ' αυτές τις πρόγκες, εκτός από μα-ντίλια, κρεμούσαν πάσης φύσεως είδη ρουχισμού που τα έφερναν συγγενείς και φίλοι στον νοικοκύρη, για να τον ενισχύσουν στο και-νούργιο του νοικοκυριό. Ο Κ. Α. Διαμ. (Ἀπ., τ. 3^{ος}, σ. 62) γράφει σχε-τικά: «Όταν στηθή ο σκελετός της στέγης, οι μαστόροι θα διαλαλή-σουν ευχές σ' όσους δώσουν μαντήλια που θα τα κρεμάσουν στον καβαλλάρη (βλ. καβαλάρης, 3) και θα στήσουν και ξύλινο σταυρό. Είναι ωραίο ν' ακούη κανείς τον πρωτομάστορα να φωνάζη δυνατά σα ντελάλης: «Ο Θεός να έχη καλά αυτόν που έδωσε ετούτο τό μα-ντήλι· νά φυλάη από κάθε κακό την οικογένειά του και να δίνη υγεία σ' όλους». Κάμποσες μέρες τα πολύχρωμα μαντήλια κρέμονται όλα στα ξύλα και είναι αρκετά, γιατί δίνουν όλοι οι συγγενείς και γείτονες. Αυτά είναι δώρα για τους μαστόρους.» **2.** υφασμάτινη πετσέτα **3.** πε-τσέτα φαγητού **4.** ύφασμα, συνήθ. λινό μεσάλι (βλ. λ., 1), το οποίο στρώνεται σε τάβλα (βλ. λ., 1) που προσφέρεται φαγητό ΦΡ. **στρώσε το μαντίλι να φάμε!** – ουσ.: α) **Μαντίλω** (η) όνομα γίδας με μονό-χρωμο τρίχωμα, που έχει στο κεφάλι της σχέδιο άσπρο ή μαύρο σαν μαντίλι β) **μαντίλωμα** (το) **1.** γαμήλιο έθιμο· καλωσόρισμα όσων ερ-χόντουσαν έφιπποι με μαντίλια χειρός, τα οποία έδεναν σε ψηλό ση-μείο, κοντά στο αφτί, στο καπίστρι του ζώου **2.** (συνεκδ.) χαιρετισμός, καλωσόρισμα **3.** κάλυψη του κεφαλιού με κατάλληλο μαντίλι **4.** (βλ.

μαντίλι, 1), φρ. *κρέμασαν μαντίλα*) – ρ. **μαντιλώνω** ΦΡ. **μαντιλώσου**, **να μη σε κάψει ο ήλιος! μαντιλωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **έκανε κρύο και βγήκα μαντιλωμένη!** – αντών. **αμαντίλωτος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) ακάλυπτος [ETYM. < ελνστ. *μαντήλιον* / *μαντίλιον* (τό) < λατ. *mantelium* / *mantillum* (-i) «μανδύας, κάλυμμα»].

ΜΑΝΤΡΑ (η) 1. αυλή, περίφραξη αυλής ΦΡ. **έβγα λίγο στη μάντρα!** [δ. τρ.: Έρχομαι τη μάντρα μάντρα και σε βρίσκω μ' άλλον άντρα.] 2. μαντρί, στάβλος [παροιμ.: Άνθρωπος από γενιά και σκύλος από μάντρα.] – υποκορ.: α) **μαντράκι** (το) 1. [...] 2. [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μαντράκι**, λιμενίσκος χειροποίητος. Ύποκορ. του μάντρα.]· β) **μαντρί** (το) – σύνθ.: α) **μαντρόσκυλο** (το) 1. ποιμενικός σκύλος, ο σκύλος της μάντρας, ο φύλακας των ζώων 2. (μτφ.) που προστατεύει ή που η παρουσία του λειτουργεί ως αποτρεπτική παρουσία για όσους χρήζουν βοήθειας ΦΡ. **στέκεται σαν μαντρόσκυλο**· β) **μαντρότοιχος** (ο) ψηλός πέτρινος φράχτης· γ) **σαλαμαντριάζομαι** βρίσκω κατάλυμα και διαμένω, συνήθ. πρόσκαιρα ΦΡ. **κλέφτηκαν τα παιδιά και ποιος ξέρει πού σαλαμαντριάζονται!** – ρ. **μαντρεύω** 1. κλείνω ζώα σε μαντρί 2. (μτφ.) περιορίζω την ελευθερία κάποιου – συνών.: α) **μαντρώνω**· β) **μαντρίζω** ΦΡ. **πάω να μαντρίσω τα ζωντανά!** – ουσ. **μάντρεμα** / **μάντρωμα** / **μάντρισμα** (το) [ETYM. < αρχ. ουσ. μάνδρα (ή) «τόπος περιφραγμένος, κυρ. για στάβλισμα ζώων, κοίλωμα δαχτυλιδιού όπου τοποθετείται η πέτρα του, (μτφ.) μονή, ...» (Θεόκρ. Ειδ. 4.61, *ποτὶ τᾷ μάνδρᾳ κατελάμβανον ἄμος ἐνήργει «τους έπιασα τους δυο μαζί κάπου κοντά στη μάντρα» / Ἡσύχ., <μάνδραι> ἔρκη, φραγμοί, αὐλαί, σηκοὶ βοῶν καὶ ἵππων*) (προφ. [nd]) > μάντρα].

ΜΑΝΤΥΑ (η) 1. εξωτερικό ένδυμα από χοντρό μάλλινο ύφασμα, κατάλληλο για πολύ κακές καιρικές συνθήκες, μανδύας ΦΡ. **φόρεσε τη μαντύα να ζεσταθείς!** 2. στρατιωτικό πανωφόρι, χλαίνη [ETYM. < αρχ. μανδύα (ή) / μανδύη (ή) «μάλλινο πανωφόρι» (Αἰσχύλ. Άποσπ. 389, Λιβυρνικῆς μίμημα μανδύης χιτῶν «χιτῶνας απομίμηση Λυβυρνικού μανδύας») (προφ. [nd]) > μαντύα].

ΜΑΞΙΛΑΡΑ (μαξ'λλάρα) (η) 1. μεγάλο μαξιλάρι 2. μεγάλο μακρύ μαξιλάρι, το οποίο τοποθετείται στο ερεισίνωτο των καναπέδων ή στα μπάσια (βλ. λ.) – υποκορ. **μαξιλάρι** / **μαξιλαράκι** (το) ΦΡ. (μτφ.) **είναι το μαξιλάρι μου!** είναι το στήριγμά μου [ETYM. < μεγεθ. του μσν. μαξιλάρι(ν) / μαξιλάριον / μαξιλλάριον (τό) < λατ. *maxill(a)* (-ae) «σαγόνι» + παραγ. επίθ. -άριον].

ΜΑΞΟΥΜΙ (μαξούμ') (το) πολύ μικρό παιδί, νήπιο ΦΡ. **πού πηγαίνεις με το μαξούμι μες στο κρύο;** [ETYM. < ιδιωμ. τ. μυξούμι (το)

«μυξιάρικο» < μύξ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ούμι > μαξούμι, με τροπή του [υ] σε [α]].

ΜΑΞΟΥΣ επίρρ.· επί τούτου, σκόπιμα ΦΡ. **πήγα μαξούς να τον βρω** [ETYM.· πιθ. < τουρκ. mahsus «ειδικός, αποκλειστικός»].

ΜΑΡΑ (η) 1. επιθυμία, μεράκι ΦΡ. **το 'χω μάρα και καημό ν' ακούσω ένα ευχαριστώ από το στόμα του!** 2. **μάρα μάρα** φλυαρία [λογοπ.: Με το στόμα μάρα μάρα, με τα χέρια κουλαμάρα (βλ. λ.).] ΦΡ. **άρες μάρες κουκουνάρες** τα χωρίς σημασία και ειρμό λόγια, ασυναρτησίες (βλ. σάρα², 3) – παράγ. ουσ. **μάρας** (ο) ανόητος [ETYM. < μαρ(αίνω) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) ή < -μάρα, που αποσπάστηκε από κακόσημα σύνθ. που δηλώνουν βραδύνοια, ανοησία, π.χ. βαρεμάρα, κουταμάρα, ...].

ΜΑΡΑΓΚΙΑΖΩ (μαραγκιάζω) 1. (για φυτά, άνθη και καρπούς) μαραίνομαι, χάνω τη θαλερότητα και τη φρεσκάδα μου, σταφιδιάζω [δ. τρ.: Τι να σου στείλω, ξένε μου, αυτού στα ξένα που 'σαι; / Να στείλω μήλο σέπεται, κυδώνι μαραγκιάζει.] 2. (μτφ.) χάνω την ευρωστία μου, τη ζωτικότητα μου ΦΡ. **μαράγκιασε από τον καημό της!** 3. μαραίνω, ξεραίνω κάτι – ουσ. **μαράγκιασμα** (το) – μππ. **μαραγκιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Τριαντ.) < ελνστ. μαραγγι(άω) «αργοπεθαίνω», μεταπλ. σε -άζω με βάση το συνοπτ. θ. μαραγγιάσ- (ορθογρ. απλοπ.) / (LSJ) < < μαραντιάζω < μαραντός < μαραίνω (βλ. λ., ετυμ.), αναλ. με άλλα ρ. σε -γγιάζω, -κιάζω δηλωτικά ασθένειας (πρβ. χτικιάζω, κ.λπ.)].

ΜΑΡΑΖΙ (μαράζ') (το) 1. μαρασμός 2. μεγάλη θλίψη, αγιάτρευτος καημός, μελαγχολία [δ. τρ.: Τι με τηράς οπού γελώ και λες δεν έχω ντέρτι (βλ. λ.); / Το ντέρτι το 'χω στην καρδιά, στα χείλη το μαράζι.] – ρ.: α) **μαραζιάζω** φθίνω, μαραίνομαι [δ. τρ.: ... οι τσούμπρες μαραζιάζουνε σαν το φλωρί γινόνται.] – ουσ. **μαράζιασμα** (το) – επίθ. **μαραζιάρης** (μαρατζιάρ'ς) (-α, -ικο) 1. μαραμένος [δ. τρ.: Βρε κάμπε αρρωστιάρικε, βρε κάμπε μαραζιάρη, / με τη δική μου λεβεντιά να στολιστείς γυρεύεις;] 2. (μτφ.) καχεκτικός, ασθενικός [δ. τρ.: Κοιμάτ' αστρί, κοιμάτ' αυγή, κοιμάται νιο φεγγάρι, / κοιμάται το τριαντάφυλλο κοντά στον μαραζιάρη.] 3. (μτφ.) μελαγχολικός – συνών. **μαραζιάρικος** (μαρατζιάρ'κους) (-η, -ο) – μππ. **μαραζιασμένος** (-ή, -ό)· β) **μαραζώνω** παθαίνω μαρασμό, με πιάνει μαράζι, φθίνω – ουσ. **μαράζωμα** (το) – μππ. **μαραζωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι έπαθες και κάθεσαι μαραζωμένος;** [ETYM. < τουρκ. maraz «ασθένεια, μαράζι» + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΑΡΑΪΝΩ (μαραίνου) (-ομαι) 1. κάνω ένα φυτό να χάσει τη θαλερότητά του 2. (μτφ.) α. κάνω κάποιον ή κάτι να χάσει τη ζωντάνια

του, την ομορφιά του [δ. τρ.: Μαραίνομαι ο καημένος σαν τον βασιλικό.] ΦΡ. **μαράθηκε με τον χαμό του άντρα της**· β. (συνήθ. παθ.) στενοχωριέμαι· γ. (λογοτ.) μειώνω, λιγοστεύω ΦΡ. **μαράθηκαν οι ελπίδες** 3. (παθ.) επιθυμώ πολύ ΦΡ. **μαράθηκα για ένα σύκο!** (μαράθ' -κα για ιένα σύκου!) – συνών. **ζαίνομαι** ΦΡ. **ζει και ζαίνεται!** (βλ. αργάτης → παράγ. ουσ. α) – ουσ. **μάραμα** (το) – μππ. **μαραμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Εκίνησαν και πήγαιναν πικροί και μαραμένοι, / κι ο Κωσταντής καρτέρηγε στην αργυρή του πόρτα.] [ETYM. < αρχ. μαραίνω «κάνω κάτι να μαραίνεται, εξασθενίζω, εξαντλώ, αφανίζω, ...», Όμ. Ι 212, καί φλόξ έμαράνθη «κι έσβησε η φλόγα»].

ΜΑΡΑΜΠΑΣ (ο) ιστορία, αφήγηση ΦΡ. **πιάσαμεν τους μαραμπάδες και δεν κατάλαβα πώς πέρασε η ώρα!** – συνών. **μουσελές** (ο) [ETYM.: πιθ. να συνδέεται με τη λ. μάρα (βλ. λ.): στο Βόρειο Αιγαίο η λ. απαντά ως μουσικό γύρισμα σε 15/σύλλαβους ιαμβικούς στίχους: επίσης, απαντά ως επώνυμο σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος, ενώ στο θεατρικό έργο του Χάρη Σακελλαρίου «Ο Σπιθοβολάκης» αναφέρεται το πρόσωπο Μαραμπάς Καραμπάς].

ΜΑΡΑΦΕΤΙ (μαραφέτ') (το) 1. εξάρτημα, εργαλείο 2. αντικείμενο, του οποίου δεν θυμόμαστε το όνομα [ETYM. < τουρκ. marifet «μαστοριά, χουνέρι» < αραβ. ma'rifat «γνώση»].

ΜΑΡΓΙΟΛΑ (η) μοιρολόι της Ηπείρου που δημιουργήθηκε κατά παραγγελία από τον ξενιτεμένο σύζυγο για τον θάνατο της συζύγου του Μαργιόλας· τραγουδιέται και χορεύεται σε πεντάσημο ρυθμό [δ. τρ.: Σήκω, Μαργιόλα μ', ρούσα μ', απ' τη γη κι από το μαύρο χώμα.] [ETYM.: μεγεθ. του ον. Μαριώ (< ελνστ. Μαρία (ή) < εβρ. Maryām) > Μαργιώλα & Μαργιόλα].

ΜΑΡΓΙΟΛΟΣ (μαρργιόλους) (-ης, -α / -ω, -ικο) 1. πονηρός, κατεργάρης, παιχνιδιάρης, ναζιάρης [δ. τρ.: Για ιδέστε το μαργιόλικο, τ' αναθεματισμένο, / πώς σέρνει το φεσάκι του, σα να 'ναι μεθυσμένο.] [αίνιγμα (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 219): – Πέντε δέκα κουβαλούν, δώδεκα σφυροκοπούν, η μαργιόλω τα φορτώνει κι ο παππούς τα ξεφορτώνει. – Τι είναι; – Δάχτυλα, δόντια, γλώσσα, στομάχι και πρωκτός.] ΦΡ. **μαργιόλικά μάτια** 2. (θηλ. ως ουσ.) **μαργιόλα** (η) γυναίκα πονηρή και παιχνιδιάρη ΦΡ. **είν' αυτή μια μαργιόλα!** – επίρρ. **μαργιόλικά** παιχνιδιάρικα, ναζιάρικα [ETYM. < αρχ. μάργ(ος) (-ή, -ον) «τρελός, ορμητικός, άπληστος, αισχρός, ...» (Όμ. π 421, μάργε, ... «δαιμονισμένε, ...») + παραγ. επίθ. -ιόλος].

ΜΑΡΓΩΝΩ (μαργώνου) 1. κρύνω πολύ, με πιάνει ρίγος, μουδιάζω από το κρύο [δ. τρ.: Κ' έριξε χιόνια στα βουνά και κρούσταλλα (βλ.

λ.) στους κάμπους, / εμάργωσαν τα νύχια του κ' επέσαν τα φτερά του.] [B. Κορν. Έρωτ. 1.1725-26: Έμάργωνεν εις τή φωτιάν, κ' ἤβραζε στὸν ἀέρα, / εἶχε τὸν Ἥλιο σκοτεινὸν καὶ μαύρη τὴν ἡμέρα.] ΦΡ. **μάργωσα!** 2. μειώνω, ελαττώνω [B. Κορν. Έρωτ. 3.823: τὰ τόσα γερατειά τὴν ὄρεξιν μαργώνου.] 3. (ως ουσ.) **μαργώνω** (η) γυναίκα ψυχρή κι αδιάφορη – ουσ. **μάργωμα** (το) – μππ. **μαργωμένος** (-η, -ο) [K. Κρυστ. Ψωμ.: Ὅταν ἀπὸ δροσόπαγο κλιτὸ καὶ μαργωμένο / μνήσκει στὸν κάμπο ὀλονυκτὶς τ' Ἀπρίλην τὸ λουλούδι ...] [ETYM.: μσν., πιθ. < αρχ. μαργαίνω / μαργάω «κατέχομαι ἀπὸ μανία, υβρίζω, βρίσκομαι σε κατάσταση μέθης» (Ὁμ. Ε 882, μαργαίνειν ἀνέηκεν ἐπ' ἀθανάτοισι θεοῖσι «χέρι ν' ασκῶσει στους ἀθάνατους θεοὺς ὁ μανιασμένος»), ἀπ' ὅπου ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς νάρκης, τοῦ λήθαργου· ἡ σημ. τῆς νάρκωσης σταδιακὰ περιορίστηκε στὴ νάρκη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ κρύο κι ἔτσι τὸ ρ. *μαργώνω* πήρε τὴ σημ. «παγώνω, μουδιάζω ἀπὸ τὸ κρύο» (LSJ)].

ΜΑΡΕ / **μαρή** επιφών., ιδιωμ. τ.: μωρέ / μωρή ΦΡ. (α) **μαρέ, τι μας λες;** (μαρ', τι μας λλιές;) (β) **τι κάνεις, μαρή;** (γ) **έλα 'δώ μαρή!** [ETYM.: < μσν. μωρέ / μωρά < κλητ. αρσ. & θηλ. τοῦ αρχ. επιθ. μωρός (-ά, -όν), αττ. μῶρος «νωθρός, ἀνόητος, ...», Σοφ. Ἄντ. 220, οὐκ ἔστιν οὕτω μῶρος ὃς θανεῖν ἐρᾷ «ποιος τόσο εἶναι τρελὸς ποὺ νὰ θελήσει τὸν θάνατό του;»].

ΜΑΡΚΑΛΛΩ (μαρρκαλλάου) / **μαρκαλίζω** (για πρόβατα) ζευγαρώνω ΦΡ. **μαρκαλίστηκαν ὅλες οἱ προβατίνες φέτος!** – ουσ.: α) **μαρκάλημα** / **μαρκάλισμα** (το)· β) **μαρκάλος** (ο) ἡ περίοδος ὀργασμοῦ τῶν κριαριῶν [K. Κρυστ. Γένν.: – Γλέπετε τι μᾶς ἔκαμε κειὸ τό κακὸ λιοβόρι / τ' ἀνάποδου τ' Ἀλωναριοῦ; Ἐμνε ὁ μαρκάλος πίσω. / Θυμᾶστε; Ἀνήμερα τ' Ἄι - Λιά ρίξαμε τὰ κριάρια / καὶ τὸν Δεκαπενταύγουστο ξεσκόλασε ὁ μαρκάλος.] – μππ. **μαρκαλημένος** / **μαρκαλισμένος** (-η, -ο) – αντών. **αμαρκάλιστος** [ETYM.: < αλβ. *markal* «(για ἄλογα) βατεύω» + παραγ. επιθ. -άω].

ΜΑΡΚΙΕΜΑΙ (μαρρκκιέμι) / **μαρκιώμαι** (για μηρυκαστικά) αναμασῶ, μηρυκάζω – σύνθ. **αναμαρκιέμαι** [ETYM.: < ελνστ. *μηρυκῶμαι*, αποθ. τοῦ αρχ. *μηρυκάζω* «αναμασῶ» (Ἀριστ. Ζ. Ἰ. 507a, ἃ δὴ καὶ λέγεται *μηρυκάζειν* «τα ὁποῖα λένε ὅτι *μηρυκάζουν*» / Ἡσύχ., <μηρυκίζει> *μαρυκᾶται*) > *μηρκιῶμαι*, με αντιμετ. καὶ ὀρθογρ. ἀπλοπ. > *μαρκιῶμαι* / *μαρκιέμαι*, με τροπὴ τοῦ [η] σε [α]].

ΜΑΡΚΟΥΤΣΙ (μαρκούτσσ') (το) 1. ὁ σωλήνας τοῦ ναργιλέ καὶ τὸ ἐπιστόμιό του [K. Παλ. Σατ.: Κι ὁ Ρωμιός; Ἀφερίμ! Μυαλὸ; Κουκούτσι. / Ἀπὸ τὸν καφενέ στὴν Πόλη μπαίνει / τοῦ ναργιλέ κρατῶντας τὸ

μαρκούτσι.] 2. (μτφ.) κάθε μακρουλό αντικείμενο 3. (μτφ.) πέος [ETYM. < τουρκ. maruç (< περσ. mārpīc) + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΑΡΜΑΓΚΑ (η) 1. μεγάλη δηλητηριώδης αράχνη (galeodes graecus) ΦΡ. (α) (απειλ.) **θα σε φάει η μαρμάγκα!** θα πάθεις κακό (β) **τον έφαγε η μαρμάγκα!** εξαφανίστηκε, χάθηκε, καταστράφηκε (γ) **τον τσίμπησε μια μαρμάγκα στο χέρι και πρήστηκε!** 2. κορδονούρα (βλ. κόρδα → σύνθ. β, 1) 3. (μτφ.) γυναίκα καπάτσα και καταφερτζού ΦΡ. **είναι αυτή μια μαρμάγκα!** [ETYM. < *μυρμάγκα (δωρ. θ.), μεγεθ. του μσν. μυρμήγκι (< ελνστ. μυρμήκιον (τό), υποκορ. του αρχ. μύρμηξ (ό) (-ηκος) (δωρ. μύρμαξ), Αἰσχύλ. Πρ. 453, μύρμηκες ἄντρων ἐν μυχοῖς ἀνηλίοις «χωμένοι τρύπωναν σαν τ' αχαμνά μερμήγκια») > μαρμάγκα, με αφομ.].

ΜΑΡΜΑΡΑ (η) στείρο θηλυκό [δ. τρ.: Ήταν δυο μαρμάρες, δεν κάνανε παιδιά / στον γιατρό πηγαίνουν να πάρουν φάρμακα, να κάνουνε παιδιά.] (βλ. παστρεύω → αντών., 2) [ETYM. < αρχ. μάρμαρ(ον) (τό) «μάρμαρο, πέτρα» (Εὐρ. Φοίν. 1401, λαβών δ' ἄφηκε μάρμαρον πέτρον «και τότε κοτρόνα που βρήκε την έριξε») + παραγ. επίθ. -α, με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου].

ΜΑΡΤΖΟΥΝΑ (η) άγριος χαμηλός θάμνος, που βγάζει όμορφα λευκά ή φούξια άνθη, ο κίστος ο εριώδης (cistus incanus) [ETYM. (;)].

ΜΑΡΤΗΣ (μάρτ'ς) (ο) 1. ο μήνας Μάρτιος, γνωστός για τις συχνές εναλλαγές του καιρού [παροιμ.: Ως το γιόμα το σκοτώνει (ενν. το ζώο) κι ως το βράδυ το παραχώνει, / σε μια ώρα το ψοφάει και την άλλη το βρομάει.] 2. βραχιόλι από κλωστές [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 121: Την πρώτη του μήνα, μικροί και μεγάλοι, έδεναν στον καρπό του χεριού τον «Μάρτη», δύο κλωστές δηλαδή, μια άσπρη και μια κόκκινη, στριμμένες, για να μη μαυρίσουν από τον ήλιο. Στο τέλος του μήνα τον αφαιρούσαν και τον άφηναν πάνω στα δέντρα, για να τον πάρουν τα χελιδόνια! Το έθιμο συνεχίζεται· σε καταστήματα της χώρας, μάλιστα, πωλείται ως κόσμημα!] – συνών. **μαρτίτσι** (το) [ETYM.: μσν. < λατ. Martius «Μάρτιος» < Mars (-tis) «Άρης» (ο Μάρτιος ήταν αφιερωμένος στον θεό του πολέμου Άρη)].

ΜΑΡΤΙΝΙ (μαρτίν') (το) 1. οικόσιτο αρνί, θρεφτάρι ΦΡ. **ταΐζω δεκαπέντε μαρτίνια** 2. παλιό οπισθογεμές τυφέκιο του αγγλικού στρατού (βλ. γκρας) [ETYM. (LSJ) 1. < Μάρτιος (βλ. Μάρτης, ετυμ.), 2. < επών. του κατασκευαστή του όπλου F. Martini].

ΜΑΡΤΥΡΑΩ (μαρτ'ράου) 1. δηλώνω, βεβαιώνω [παροιμ.: Δε μαρτυράει η γίδα, μαρτυράνε τα κέρατά της.] 2. αποκαλύπτω μυστικό σε τρίτους, προδίδω ΦΡ. **δε σου μαρτυράω!** 3. βασανίζομαι ΦΡ. **μαρτύ-**

ρησε να τα μεγαλώσει τα παιδιά της! – ουσ. **μαρτύρεμα / μαρτύρημα** (το) **1.** η ανακοίνωση ή η κατάδοση επιλήψιμης πράξης κάποιου **2.** βάσανο, ταλαιπωρία ΦΡ. **πέρασε μαρτυρέματα!** – μππ. **μαρτυρημένος** (-η, -ο) **1.** ξακουστός, ονομαστός **2.** βασανισμένος [ETYM.· σημ. 1., 2. < αρχ. μαρτυρῶ (-έω) «δίνω μαρτυρία, βεβαιώνω» (Πλάτ. Πρωτ. 344d, ὥσπερ και παρ’ ἄλλου ποιητοῦ μαρτυρεῖται «ὅπως επιβεβαιώνεται κι απ’ ἄλλον ποιητή»), σημ. 3. < ελνστ. μαρτυρῶ «βασανίζομαι, ἔχω μαρτυρικό θάνατο» < αρχ. μαρτυρῶ (βλ. ετυμ. 1, 2)].

MARTYRIA (μαρτυργιά) (η) μαρτυρία [δ. τρ.: Κι εσεῖς Τζουμέρκα κι Ἀγραφα, παλληκαριῶν λημέρια, / εσάς ἔχω τη μαρτυρία, εσεῖς να μοιλογάτε / τ’ ασκέρια που κυνήγαγα και πάντα τα νικούσα / με μιας φουχτιάς παλληκαριῶν χιλιάδες κυνηγούσα.] – παραγ. επίθ. **μαρτυριάρης** (-α, -ικο) ΦΡ. **τι μαρτυριάρικο παιδί είσαι συ!** [ETYM. < αρχ. μαρτυρίη / μαρτυρία (ή) «μαρτυρία, ομολογία, κατάθεση, μαρτύριο,...» (Όμ. λ 325, ἐν ἀμφιρύτῃ Διονύσου μαρτυρίῃσιν «με συνεργό τον Διόνυσο που τη μαρτύρησε») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

MARTYROS (μάρτυρους) (ο) **1.** σημείο μαρτυρίας κάποιου γεγονότος **2.** επιτύμβιος σταυρός [ETYM. < αρχ. μάρτυρος (ὁ) «μάρτυρας» (επικ. τ. αντί μάρτυρ, μάρτυς), Όμ. Β 301, ἐστὲ δὲ πάντες μάρτυροι «και εἰστε ὅλοι μάρτυρες»].

ΜΑΣΙΑ (μάσσια) / **μασιά** (η) **μασιά** ΦΡ. **τον έμασε με τη μάσια!** τον έδιωξε κακὴν κακῶς [παροιμ.: Αφού ἔχω μασιά, γιατί να πιάσω τα κάρβουνα με τα χέρια;] [ETYM. < αρχ. μάσ(σω) / ἐκμάσσω «καθαρίζω, σκουπίζω, ...» (Σοφ. Ἡλ. 446, κάρα κηλῖδας ἐξέμαξεν «σφούγγιζε στα μαλλιά του τις κηλίδες») + παραγ. επίθ. -ια (πρβ. τουρκ. *maşa* «τσιμπίδα, μασιά» < περσ. *māsha*)].

ΜΑΣΚΑΡΑΛΙΚΙ (μασκαρ’λλίκκι) (το) **1.** πράξη ή συμπεριφορά που ταιριάζει σε γελοίο ή άτιμο άνθρωπο, γελοία συμπεριφορά **2.** αστείο με βωμολοχικό περιεχόμενο ΦΡ. **αρχίνησε τα μασκαραλίκια και τελειωμό δεν είχε!** [ETYM. < τουρκ. *maskaralik* + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΑΣΟΥΛΙΑ (μασούλλια) (τα) **1.** η γεωργική συγκομιδή, η σοδειά ΦΡ. **από μασούλια, άλλο τίποτα!** **2.** τα αγαθά που παρέχουν τα ζωντανά σ’ ένα σπιτικό, π.χ. τυρί, βούτυρο, κ.ά. **3.** δώρα [ETYM. < θ. μασ- του μαζεύω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούλια].

ΜΑΣΟΥΡΙ (μασούρ’) (το) **1.** ποσότητα νήματος ή κλωστής, μαζεμένης έτσι, ώστε να σχηματίζει κύλινδρο [παροιμ.: Σαν δεν ξέρεις να υφάνεις, τα μασούρια τι τα θέλεις.] **2.** πεδιλόγα (βλ. λ., 1) **3.** (μτφ.) πολλά χρήματα ΦΡ. **τα ’χει μασούρι!** – υποκορ.: α) **μασουράκι** (το)· β) **μασουρίστρα** (η) μηχανισμός της ραπτομηχανής, στον οποίο μα-

ζεύεται η κλωστή για το γάζωμα [ETYM. < θ. μασ- του μαζεύω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ούρι].

ΜΑΣΣΙΝΙ (μασσίν') (το) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μασσίνι** (τό), άσκός έκ τραγείου δέρματος.] (βλ. ασκί) [ETYM. (;)].

ΜΑΣΤΑΚΑΣ (ο) ακρίδα (πληθ. **μαστακαίοι** / **μάστακες** (οι) ΦΡ. **γέμισ' ο τόπος μάστακες!** [ETYM. < αρχ. μάσταξ (ή) (-ακος) (αιτ. πληθ. μάστακας) «μουστάκι, είδος ακρίδας, ...», με αλλαγή γένους [Έτυμ. Μ., λήμμα Βροῦχος [...] Κλείταρχος φησίν, ὅτι κατά Άμβρακιώτας, μάσταξ καλεῖται ἡ άκρίς. «Ο Κλείταρχος λέει πως από τους κατοίκους της Άμβρακίας η ακρίδα αποκαλείται μάστακας»] (βλ. ματσιαζώ, ετυμ.)].

ΜΑΣΤΑΡΙ (μασστάρ') (το) **1.** ο μαστός των γαλακτοφόρων ζώων [Κ. Κρυστ. Γένν.: – Έχουν οί μάνες γάλα; – Ός τά χορτάρια οί πλιότερες τά σέρνουν τά μαστάρια.] [παροιμ.: Της γίδας το 'να μαστάρι βγάνει γάλα και τ' άλλο φαρμάκι.] **2.** (συνεκδ.) ο μαστός της γυναίκας – με- γεθ. **μασταράς** (ο) αρρώστια των μαστών, μαστίτιδα – σύνθ. **κοντο-μάσταρος** (-η, -ο) που έχει μικρό, κοντό μαστό ΦΡ. **είναι κοντομά-σταρη η γίδα και με δυσκολεύει στο άρμεγμα!** (είνι κουντουμά-σταρ' η γίδα κι μι δυσκουλιεύ' στ' άρμι'μα!) – αντών. **μακρομάστα-ρη** (η) [ETYM.· μσν. < ελνστ. μαστάριον (τό), υποκορ. αρχ. μαστός (ό), Άριστ. Ζ. Ί. 486b, οἷον μαστούς «όπως τους μαστούς»].

ΜΑΣΤΟΡΙΚΟΣ (μαστουρ'κός) (-ή, -ό) **1.** που ανήκει ή αναφέρεται σε μάστορα **2.** (ουδ. ως ουσ.) **μαστορικό** (το) η αμοιβή μάστορα ΦΡ. **τα πλήρωσα τα μαστορικά!** – συνών. **μαστόρικός** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μάστορ(ας) (μσν. μαῖστρωρ (ό) (-ορος), αιτ. μαῖστορα) < ελνστ. μαγίστωρ (ό) (αιτ. μαγίστορα) < λατ. magister «δάσκαλος, «δάσκα-λος» στην τέχνη του, μάγιστρος, άρχοντας») + παραγ. επίθ. -ικός].

ΜΑΣΤΡΑΠΑΣ (ο) μικρό φορητό δοχείο με λαβή για την τοποθέτηση νερού, κρασιού,..., κανάτα (βλ. τσακίζω, 1) [παροιμ.: Τον μαστραπά τον έσπασες, κρασί τι μου γυρεύεις;] ΦΡ. **κοίτα τι ωραίος μαστρα-πάς!** – υποκορ. **μαστραπαδάκι** (το) [ETYM. < μσν. μαστραπάς (ό) < τουρκ. mıştırpa -ς < αραβ. mashraba].

ΜΑΣΤΡΟΧΑΛΑΣΤΗΣ (μαστρουχαλαστής) (ο) (ειρων.) που φτιά-χνει κάτι και στη διαδικασία της κατασκευής το καταστρέφει, αδέξιος τεχνίτης ΦΡ. **είναι καλός μαστροχαλαστής!** [ETYM. < μαστρο- (< θ. του μσν. μάστρος (ό) «μάγιστρος, κύριος, ...», Λ. Μαχ. Χρ. Κύπρ., σ. 128, Καί ὁ μέγας μάστρος καί οὔλοι οἱ φρέριδες έπαρακαλέσαν τόν ρήγα νά στερώση άγάπην.) (βλ. μαστορικός, ετυμ.) + μσν. χαλαστής < θ. χαλασ- του χαλάω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τής].

ΜΑΤΑ- ως α' συνθ. λ. με την έννοια του ξανά, πάλι, π.χ. ματακάνω – σύνθ: α) **ματαβγάζω** βγάζω για δεύτερη φορά, αποστάζω κάτι για δεύτερη φορά ΦΡ. **ματάβγαλα το τσίπουρο κι είναι πολύ καλό·** β) **ματαβρίσκω** ξαναβρίσκω ΦΡ. **ματαβρήκα με το μυαλό μου! 1.** ξανάφερα κάτι στο μυαλό μου **2.** ξανασκέφτηκα και άλλαξα ειλημμένη απόφασή μου· γ) **ματαγλέπω** ξαναβλέπω, ξανασυναντώ ΦΡ. **δεν τον ματάδα·** δ) **ματαλαλώ** ξανακελαηδώνω [παροιμ.: Το καλό πουλί, λαλεί και ματαλαλεί.]· ε) **ματακρένω** ξαναμιλώ με κάποιον, που είχα πάψει να του μιλάω ΦΡ. **το βλέπω, δεν θα ματακρίνουν·** στ) **ματακυλάω** αρρωσταίνω πάλι, υποτροπιάζω ΦΡ. **πρόσεχε μη ματακυλήσεις! ζ) ματαλέω** ξαναλέω ΦΡ. **το 'πα και το ματάπα, αλλά δεν ακούει·** η) **ματαξέρω** έχω ξανά επικοινωνία με κάποιον ΦΡ. **δε θέλω να σε ματαξέρω** δε θέλω να γνωρίζω την ύπαρξή σου· θ) **ματατηρώ** ξανακοιτώ (βλ. τηράω) ΦΡ. **ματατήραξα, αλλά δεν είδα τίποτα·** ι) **ματαπερνών / ματαξαναπερνών** ξαναπερνών [δ. τρ.: Ματαξαναπέρασα κι είδα πώς τα σκάλιζαν οι Καριώτισσες τα κουκιά.]· κ) **ματατρώνω** ξανατρώνω [δ. τρ.: – Λύκε μου, φάε τα πρόβατα και δώσ' μου το παιδί μου. / – Πρόβατα εγώ ματάφαγα, παιδί δεν έχω φάει.]· λ) **ματάρχομαι** ξαναέρχομαι [αίνιγμα: – Ήρθε ξένος, παντάξενος, που δε ματάρθε. – Τι είναι; – Το μωρό.]· μ) **επίρρ. ματαπάλι** ξανά [Γ. Κοτζ. Άμν.: Όποτε τή χολή μου σκάσουν τά παιδιά / τά κακομάθητα κι εκείνη ή παπαδιά, / στό μαγαζί άρχινάω από τό ρακογυάλι (βλ. γυαλί → σύνθ. α) / στό νεροπότηρο καί βάλε ματαπάλι.] [ETYM. < μσν. ματα- < αρχ. μετα- με υποχωρ. αφομ., δηλώνει επανάλ. αυτού που εκφράζει το ρήμα].

ΜΑΤΕΡΙ (ματέρ') (το) μαδέρι, χοντρή σανίδα που χρησιμοποιείται κυρ. στην οικοδομική ως υποστήριγμα ή για το στρώσιμο πατωμάτων ή για την κατασκευή ικριωμάτων ή για την επένδυση σκελετού πλοίου [αίνιγμα: – Πάνω σε κόκκινα ματέρια κάθονται άσπρα περιστέρια. – Τι είναι; – Τα ούλα με τα δόντια.] – σύνθ. **ματεροτσέκουρα** (η) τσεκούρα μεγάλου μεγέθους (βλ. τσεκούρι → μεγεθ.) [ETYM. < μσν. μαδέριν / ματέριν (τό) < μσνλατ. mader(ium) «δοκάρι» (< λατ. materia (-ae) «ύλη, ξυλεία, κλάδος») + παραγ. επίθ. -ιν].

ΜΑΤΙ (μάτ') (το) **1.** [...] [παροιμ.: Μάτια που δε βλέπονται, έχουν περίσσια χάρη.] [δ. τρ.: Μαύρα μάτια στο ποτήρι, γαλανά στο παραθύρι.] ΦΡ. (α) **ας βγάλουν τα μάτια τους!** (ας βγάλ'ν τα μάτια τ'ς!) (β) **έβγαλαν τα μάτια τους! 1.** μάλωσαν έντονα **2.** συνουσιάστηκαν (γ) **για τα μάτια!** για να δουν οι άλλοι, για να τηρηθούν τα προσχήματα (δ) **δε θέλω να τον ξαναδώ στα μάτια μου! (ε) από την αγρύπνια γίνηκαν κούπες**

τα μάτια! πρήστηκαν **2.** βάσκανο μάτι, κακό μάτι ΦΡ. **η γίδα έχασε το γάλα της από μάτι!** έπαψε να παράγει γάλα **3.** οφθαλμός βλαστών (βλ. (α)μπόλι, 2) – ρ. **ματιάζω** **1.** σκοπεύω, σημαδεύω **2.** αβασκαίνω (βλ. λ.) – αντών. **ξεματιάζω** – ουσ.: α) **μάτιασμα** (το) – αντών. **ξεμάτιασμα** (το)· β) **ξεματιάστρα** (η) που γνωρίζει ξόρκια, τα οποία διώχνουν την επήρεια του κακού ματιού· γ) **ματιαστής** (ο) σκοπευτής – μππ. **ματιασμένος / ξεματιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ματοτσινόρο** (το) βλεφαρίδα, ματόκλαδο [δ. τρ.: Το πάνω ματοτσινόρο, σαν τούρκικο δοξάρι.] [Όδ. Έλ. Άσ.: Καί ποτέ κανενός (ὅπως τῶν ἐρωτευμένων κάποτε πού ἐγγίζονται / τά ματοτσινόρα / Μιά στιγμή τούς ἐφάνηκε εἶδανε τήν ὕφανση τοῦ πεπρωμένου)]· β) **ραφοματιά** (η) χαρμάδα ΦΡ. **γέμισε ραφοματιές το ταβάνι**· γ) **σκυφτομάτης** (ο) **1.** που συνηθίζει να κοιτάζει κάτω **2.** (μτφ.) ταπεινός **3.** (μτφ.) πονηρός – συνών. **χαμπηλωμάτης** (βλ. χαμπηλός → σύνθ.) [ETYM. < μσν. μάτιν < ὀμμάτιν, με απλοπ. και αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ὀμμάτιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. ὄμμα (τό) (-ατος), Όμ. α 208, ὄμματα καλά «τα ὀμορφα μάτια»].

ΜΑΤΙΖΩ (ματτίζου) ενώνω δύο κομμάτια πράγματος, που το ένα αποτελεί προέκταση ή συνέχεια του άλλου, π.χ. ενώνω δύο κλωστές με κόμπο – ουσ. **μάτισμα** (το) – μππ. **ματισμένος** (-η, -ο) – αντών. **αμάτιστος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἄμματιζω «δένω με κόμπο, συνενώνω, συναρμολογώ» (< αρχ. ἄμμα (τό) (-τος) (ἄπτω) «κάθε τι που είναι δεμένο, δεσμός, κόμπος, βρόγχος», Ξεν. Ίππ. 5.1.4, δεῖ μήποτε τό ἄμμα ποιεῖσθαι «πρέπει ποτέ να μην φτιάχνει κόμπο») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και απλοπ.].

ΜΑΤΡΑΚΑΣ (ο) **1.** είδος σφυριού με βάρος πάνω από ένα κιλό, που διαθέτει σιδερένια παραλληλόγραμμη χοντρή κεφαλή και ξύλινη λαβή [Απ. Ντάλ.: Καλέμι ως κι ο ματρακάς / ήταν για σε παιγνίδια, / στα αγκωνάρια σκάλιζες / τα πιο καλά κεντίδια.] **2.** (μτφ.) κάτι ξεχαρβαλωμένο ΦΡ. **πέτα τον αυτόν τον ματρακά, τι τον θέλεις;** [ETYM. < τουρκ. matrak «ρόπαλο» (< αραβ. matrakah «ξύλοσφυρο») + παραγ. επίθ. -άς].

ΜΑΤΣΑΓΓΟΝΑ (η) γυναίκα επιτήδεια και καταφερτζού ΦΡ. **είναι μεγάλη ματσαγγόνα!** ETYM.· πιθ. < συμφυρ. ιταλ. mazza «μπαστούνι» + ιταλ. gonnna «φούστα»].

ΜΑΤΣΑΓΚΑΝΙ (ματσσιαγκάν') (το) **1.** παιδί που δεν ησυχάζει, που όλη τη μέρα κάνει φασαρία ΦΡ. **πού βρέθηκαν όλα αυτά τα ματσαγκάνια;** **2.** (<https://www.slang.gr/lemma/9319-matsagkani>) η ερωτική πράξη [ETYM. (;)].

ΜΑΤΣΑΚΙ (ματσάκι) (το) μικρή δέσμη νήματος, λουλουδιών, κ.λπ. [δ. τρ.: Σαν πήγα και τα μάζεψα και τα 'κανα ματσάκια.] [ETYM. < μάτσ(ο) (< βεν. mazzo) + υποκορ. παραγ. επίθ. -άκι].

ΜΑΤΣΙΑΖΩ (ματσιαζου) (-ομαι) **1.** συνθλίβω, πολτοποιώ **2.** (μτφ.) ασκώ πίεση σε κάποιον ΦΡ. **ματσιαστήκα!** (ματσιασ'κα!) πιέστηκα πολύ **3.** (μτφ.) συναντώ κάποιον που δεν ήθελα ΦΡ. **ματσιαστήκα-μαν, αλλά δεν είπαμε καλημέρα!** **4.** (μτφ.) συγκρούομαι, μαλώνω με κάποιον ΦΡ. **ματσιαζονται σαν τα κοκόρια!** – ουσ. **μάτσιασμα** (το) – επίρρ. **μάτσια** ΦΡ. **έβαλα τα σύκα στο σακούλι και τα 'κανα μάτσια!** τα πολτοποιήσα – μππ. **ματσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. μαστάζω «μασάω, τρώω» (< μασταξ (ὁ) «στόμα, σαγόνια, μπουκιά, μάσημα, μασημένη τροφή, μουστάκι, ... (βλ. μαστακας, ετυμ.)», Όμ. Ι 324, μαστακ' ἐπεὶ κε λάβησι «μόλις βρίσκει θροφή») > ματσάζω, με αντιμετ. > ματσιαζώ, με ιδιωμ. προφ.].

ΜΑΤΣΙΑΛΑΩ (ματσιαλάου / ματσο'λάου) / **ματσιαλίζω** μασου-λάω, μασώ, συχνά με θόρυβο [παροιμ.: Ρώτησαν μια γριά: – Το μέλι θέλεις ή τον γέρο; Κι εκείνη είπε: – Δεν έχω δόντια να ματσιαλήσω το μέλι!] – ουσ.: α) **ματσιαλήμα** / **ματσιούλημα** / **ματσιαλισμα** (το)· β) **μάτσιαλο** (το) μασημένη τροφή – μππ. **ματσιαλημένος** / **ματσιαλι-σμένος** (-η, -ο) – συνών. **τσιομαλάω** – ουσ. **τσιομάλημα** (το) – μεε. **τσιομαλώντα(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο έντονου μασήμα-τος, ή από την ίδια ρίζα με το ματσιαζώ (βλ. λ., ετυμ.)].

ΜΑΥΛΙΖΩ (μαυλλίζου) **1.** καλώ ζωώ με θωπευτικά λόγια ή μιμού-μενος τη φωνή του, για να το προσελκύσω [Ν. Καζ. Θ. Κ. 3.17: σάν τά πουλιά πού τά μαυλίζει ὁ κράχτης.] **2.** (μτφ.) ασκώ γοητεία, ξελο-γιάζω **3.** (μτφ.) εκμαυλίζω, προτρέπω σε ανηθικότητα **4.** (μτφ.) επι-διώκω φιλονικία – ουσ. **μαύλισμα** (το) – μππ. **μαυλισμένος** (-η, -ο) – συνών. **μαυλάω** (μαυλλάου) ΦΡ. (α) **μαύλα τις κότεις!** (β) **όποτε να 'ρθει στο σπίτι, μαυλάει τον καβγά!** – ουσ. **μαύλημα** (το) – μεε. **μαυλώντα(ς)** [ETYM. < ελνστ. μαυλίζω «ενεργώ ως μαστροπός» < ελνστ. μαϋλ(ις) (ή) (-ιδος / -ιος) «μαστροπός, προαγωγός, ...» + πα-ραγ. επίθ. -ίζω (Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΑΝΕΓΛΥΤΗ* [...] Τό *Μαυλίζω* σημαίνει τό παρακινῶ τινά δι' ἀπάτης εἰς αἰσχράν τινά πρᾶξιν [...], *Μοῦ ἐμαύλισε τήν θυγατέρα*, ἤγουν, τήν ἐμαστροπέυσε· *Μοῦ ἐμαύλισε τόν ὑπηρέτην*, ἤγουν τόν ἔκαμε νά μ' ἀφήση χωρίς εὖλογον πρόφασιν. Καί ὁ τά τοιαῦτα τολμῶν, *Μαυλιστής*, καί ὅταν ὁ λόγος ἦναι περί τιμῆς γυναικός, *Μαστροπός*. Σήμερον λέγεται *Μαυλίζω* καί μέ πρόθε-σιν ἀνεστραμμένην *Ξεμαυλίζω* Ἐκμαυλίζω). Ἡ λέξις εἶναι Ἑλληνική· «Μαυλὶς ... ἡ μισθῶ τι ποιοῦσα» λέγει ὁ Ἡσύχιος· [...]].

ΜΑΥΡΙΔΕΡΟΣ (μαυριδιρός) (-ή, -ό) μελαχρινός, μελαψός ΦΡ. **είναι μαυριδερή κι όμορφη!** – υποκορ. **μαυριδερούλης** (-α, -ικο) [δ. τρ.: Τ' ακούς, μαυριδερούλα μου, και συ, μελαχρινούλα μου, / τι λένε για τ' εμένα, πως αγαπώ εσένανε.] [ETYM.· μσν. < μαυρ(ο)- (βλ. λ., ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -ιδερός].

ΜΑΥΡΟ- & μαυρό- (Τριαντ.) α' συνθ. λ. που δηλώνει ότι το β' συνθ. χαρακτηρίζεται από την παρουσία του μαύρου χρώματος, π.χ. μαυρό-ασπρος ή ότι αναφέρεται σε μαύρα ρούχα, π.χ. μαυροντυμένος ή ότι έχει μαύρο χρώμα, π.χ. μαυρομάτης ή αναφέρεται στην κοινή ονομασία δέντρων, ζώων κ.λπ., π.χ. μαυρόγατος ή υπάρχει σε παρασύνθετες λέξεις, π.χ. Μαυροθαλασσίτης – σύνθ.: α) **μαυρόγειος** (-α, -ο) τόπος με μαύρο χώμα· β) **μαυρόγρια** (η) δυστυχισμένη γερόντισσα· γ) **μαυροδέματος** (-η, -ο) που έχει μαύρα μάτια και φρύδια, μελαχρινός· δ) **μαυρολίθια** (τα) σχιστόλιθοι μαύρου χρώματος· ε) **μαυρολογάω** δίνω τον τόνο του μαύρου σε κάτι, γίνομαι κατάμαυρος ΦΡ. **μαυρολόγησε ο ουρανός από τα κοράκια**· στ) **μαυροσποριάζω** (για φρούτο) μαυρίζουν οι σπόροι μου, ωριμάζω ΦΡ. **μαυροσπόριασαν τ' απίδια**· ζ) **μαυροτσούκαλο** (το) 1. τσουκάλι μαυρισμένο από καπνιά 2. (μτφ.) μαυριδερός, μελαχρινός [ETYM. < μσν. μαυρ(ο)- θ. της λ. μαύρ(ος) -ο- ως α' συνθ. (βλ. μαύρος, ετυμ.)].

ΜΑΪΥΡΟΣ (μαύρους) (-η, -ο) 1. [...] [δ. τρ.: Αυτά τα μαύρα μάτια που με κοιτάζουνε, / χαμήλωσέ τα λίγο, γιατί με σφάζουνε.] 2. (μτφ.) δυστυχής, ταλαίπωρος [δ. τρ.: Εγώ ν' ο μαύρος, Χάιδω μ', γέρασα κι εσύ θέλεις παιχνίδια / κι εγώ να παίζω δεν μπορώ, μηδέ και να γελάσω.] ΦΡ. **μαύρος κι άλαλος** (βλ. άλαλος, 3) – συνών.: α) **μαυρέλης** (-ω, -ικο)· β) **μελανός** (-ή, -ό) [δ. τρ.: Το τι έχεις, περδικούλα μου, και κλαις κι αναστενάζεις; / Μην είν' τ' αβγά σου μελανά και τα πουλιά σου μαύρα;] [ETYM. < αρχ. άμαυρός (-ά, -όν) «σκοτεινός, σκιώδης, ...» (Όμ. δ 824, εἶδωλον άμαυρόν «σκοτεινό ίσκιο») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και μετάθ. του τόνου].

ΜΑΥΡΟΥΔΙ (μαυρούδ') (το) ποικιλία σταφυλιού [ETYM. < μαυρ(ο)- (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούδι].

ΜΑΧΑΛΙΑΤΙΚΟΣ (μαχαλλιάτ'κους) (-η, -ο) που ανήκει σε μαχαλά [ETYM. < τουρκ. mahal(le) «γειτονιά» + παραγ. επίθ. -ιάτικος].

ΜΑΧΑΛΙΩΤΗΣ (μαχαλιιώτ'ς) (-ισσα, -ικο) ο κάτοικος μαχαλά ΦΡ. **είμαστε μαχαλιώτες!** μένουμε στον ίδιο μαχαλά [ETYM. < mahal(le) (βλ. μαχαλιάτικος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιώτης].

ΜΑΧΙΑ (η) το κεντρικό δοκάρι της στέγης, όπου στηρίζεται το μεγαλύτερο βάρος της – επίθ. **μαχιζούμενος** (-η, -ο) αντιμαχόμενος [αίνιγ-

μα: (Χρ. Σούλης, Ἑπειρ. Χρον., τ. 1, 1926, σ. 317): – Τά δυό καλά στεκούμενα, / τά δυό τά περπατούμενα, / τά δυό τά μαχιζούμενα, τά δυό ποῦ δέν ταιριάζουν. – Τί εἶναι; – Ὁ ἥλιος καί τό φεγγάρι.] [ETYM. < θ. μαχ- του αρχ. μάχομαι «μάχομαι, αγωνίζομαι, ...» (Ὅμ. Α 153, ἤλυθον δεῦρο μαχησόμενος «ἦρθα να πολεμήσω ἐδῶ»)· (το ἐν λόγῳ δοκάρι «μάχεται» για τη στήριξη της στέγης) + παραγ. ἐπίθ. -ιά· στην αρχ. ἑλλην. ἀπαντά το -μαχία ὡς β' συνθ., π.χ. Τιτανομαχία, κ.ά. (πρβ. τουρκ. mahya «δοκάρι»)].

ΜΑΧΜΟΥΡΛΗΣ / μαχμουρλίδισσα, μαχμούρισσα, μαχμουρλού (ο, η) **1.** αγουροξυπνημένος, που βρίσκεται ἀκόμη ὑπὸ την ἐπήρεια του ὕπνου **2.** (μτφ.) βαρύθυμος, δύσθυμος, κακόκεφος **3.** (μτφ.) ἀπραγος, νωθρός, τεμπέλης – παράγ. ουσ. **μαχμουρλίκι** (το) η κατάσταση του αγουροξυπνημένου – ἐπίθ. **μαχμουρλίδικος** (-η, -ο) που ἀναφέρεται ἢ ταιριάζει στον μαχμουρλή, ἀκεφος, οκνός [ETYM. < τουρκ. mahmur + παραγ. ἐπίθ. -λής].

ΜΕΓΑ (το) μεγάλο ΦΡ. (α) **το μέγα ψέμα** (β) **το μέγα ρέμα** (γ) **το μέγα ταψί**, κ.λπ. [δ. τρ.: Πέρα σε κείνο το βουνό, που ἔναι ψηλό και μέγα.] – (αρσ.) **Μέγας** (ο) ἐπωνυμία του ποταμοῦ Ἀράχθου [ETYM. < ουδ. του αρχ. ἐπιθ. μέγας, μεγάλη, μέγα, Ὅμ. Α 194, μέγα ξίφος «μεγάλο ξίφος»].

ΜΕΓΑΛΟΣ (Μιγάλους) (ο) Θεός ΦΡ. **ὅ,τι πει ο Μεγάλος!** [ETYM.· μσν. < αρχ. ἐπίθ. μέγας (βλ. μέγα, ἐτυμ.) μεταπλ. με βάση το θ. μεγαλ- + παραγ. ἐπίθ. -ος].

ΜΕΓΑΛΟΥΣΙΑΝΟΣ (μιγαλουσσιάνους) (-α, -ικο) που μεγαλοπιάνεται, που θεωρεῖ τον εαυτό του σπουδαῖο [ETYM. < θ. μεγαλ- του ἐπιθ. μέγας (βλ. μέγας, ἐτυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -ουσιάνος].

ΜΕΔΑ / **μηδά** ἐπίρρ.· μήπως [δ. τρ.: Μηδά μας πήραν πρόβατα, μηδά μας πήραν γίδια.] [ETYM. < μόρ. με / μη (< αρχ. μόρ. μή, Ὅμ. Ι 698, μὴ ὄφελος λίσσεσθαι «ποτέ να μην παρακαλούσες») + μόρ. δα < αρχ. μόρ. δῆ, Ὅμ. Τ 342, δὴ πάμπαν ἀποίχεται ἀνδρὸς ἔῃος «πια ολότελα ἀπαρνήθης τον ἄξιο ἐτούτον ἀντρα!»].

ΜΕΘΑΩ (μιθάου) μεθῶ [παροιμ. Αὐτόν που μέθυσε το βιο (βλ. λ.), τον ξεμεθάει η φτώχεια.] – συνών. **μεθύζω** [δ. τρ.: Τους ἀντρες τους μεθύζουμε και τους αποκοιμίζουμε, / και τα παιδιά τα δέρνουμε, πίσω μας δεν τα παίρνουμε.] – ουσ.: α) **μέθυσμα** (το) [Γ. Δροσ. Κλ. Βλ. Ψ.: Κι ὃ μέθυσμα ἀπ' τῇ μυρωδιά πρώτου ψωμοῦ, πού ἀχνίζει. / Κομμένο ἀπὸ τό γέροντα παππού χωρίς μαχαίρι / καί μοιρασμένο στά παιδιά, στίς νύφες καί στ' ἀγγόνια!· β) **μέθυο** (το) μεθύσι ΦΡ. **δεν τον αφήνει το μέθυο να κάνει προκοπή!** (δε ντουν αφήν' του μέθχου να

κάν' προυκουπή!)· γ) **μεθύστρα** (η) 1. γυναίκα που συνηθίζει να πίνει 2. (ως επίθ. μτφ.) που είναι πολύ ευάρεστη, μεθυστική 3. φλεγμονή που εμφανίζεται σε δάχτυλο γύρω από το νύχι (βλ. τρογυρίζω → ουσ. 2) – μππ. **μεθυσμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **όλο μεθυσμένος είναι!** (ούλου μισ'ζμένους είνι!) (βλ. μαργιόλος, 1) (β) **μεθυσμένες κουβέντες!** λόγω χωρίς νόημα [ETYM. < μσν. μεθῶ (-άω) < αρχ. μεθύω «είμαι ποτισμένος με κάτι, μεθῶ με κρασί, ...» (Όμ. σ 240, μεθύοντι ἐοικώς «λες κι είναι μεθυσμένος») μεταπλ. -ῶ (-άω) με βάση το συνοπτ. θ. μεθυσ- κατά το σχ.: γελασ- (γέλασα) - γελῶ].

ΜΕΪΝΤΑΝΙ (μιϊντάν') (το) πλατεία ή άλλος ανοιχτός χώρος σε χωριό ή πόλη, όπου συνήθ. μαζεύονται πολλοί άνθρωποι [παροιμ.: Ἐλειψαν οι γάτοι και βγήκαν οι ποντικοί στο μεϊντάνι.] ΦΡ. (α) **βγήκε στο μεϊντάνι** 1. βγήκε στην πλατεία 2. βγήκε σε κοινή θέα (β) **την έβγαλε στο μεϊντάνι!** την παρέσυρε ηθικά, την ξέβγαλε (γ) **το 'βγαλε στο μεϊντάνι!** ως μη όφειλε, γνωστοποίησε κάτι [ETYM. < τουρκ. meydan «πλατεία» (< περσ. meydān < αραβ. maydān) + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΕΪΣΚΩ (μείσκου) μένω ΦΡ. (α) **δε μείσκουν ευχαριστημένοι με τίποτα!** (β) **δε μείσκω ποτέ από γλυκό!** φροντίζω να έχω, για να κερνώ όποιον έρχεται – συνών. μένω ΦΡ. (α) **έμεινε μπουκάλα!** έμεινε χωρίς κάτι αναγκαίο (β) **δεν έμεινε ούτε γλώσσα στεγνή!** έβρεξε πολύ (γ) **έμεινε με το δάχτυλο στο στόμα!** εκεί που θα γευόταν ή θα ζούσε κάτι καλό, αυτό διακόπηκε αιφνίδια – σύνθ. **ξαπομένω** μένω πίσω [ETYM. < μει(νί)σκω, με έκπτωση < θ. μειν- του αορ. ἔ-μειν-α του αρχ. μένω «μένω, περιμένω, ...» (Όμ. λ 178, ήέ μένει παρά παιδί «με το γιο μας τάχα μένοντας») + θαμιστ. επίθ. -ίσκω].

ΜΕΛΕΝΙΟΣ (μιλλέννιους) (-α, -ο) γλυκός σαν το μέλι ΦΡ. **μελένια σύκα** – συνών. **μελάτος** (-η, -ο) 1. [...] 2. πυκνόρρευστος σαν μέλι ΦΡ. **αβγό μελάτο** 3. παρασκευασμένος ή περιχυμένος με μέλι 4. που έχει σκούρο χρώμα ΦΡ. **μελάτο κόκκινο** [ETYM. < αρχ. μέλ(ι) (τό) (Όμ. κ 234, καὶ μέλι χλωρὸν «και μέλι ξανθό») + παραγ. επίθ. -ένιος].

ΜΕΛΕΤΑΩ (μιλλιτάου) 1. διαβάζω με προσοχή, εξετάζω 2. επαινώ ΦΡ. **τον μελετούν συνέχεια!** 3. μιλώ για κάποιον, πιάνω στο στόμα μου, αναφέρω ΦΡ. **κάποιος με μελετάει και κοκκίνισαν τ' αφτιά μου!** [παροιμ.: Ο φτωχός μελετάει κι ο Θεός ξεχνάει.] [Αρ. Βαλ. Φ. 3. 64: τ' ἀμπέλια, πού μελέτησες, εἶναι προικιό δικό της.] 4. κακολογώ ΦΡ. **τη μελετάν στη γειτονιά!** 5. βρίζω, βλασφημώ ΦΡ. (α) **μη μελετάς, θα σε δει ο Θεός!** (β) **μη μελετάς συνέχεια, θα σε βρει κακό!** 6. σκέφτομαι ΦΡ. **από την κακία του δε μελετάει καλό γι' άλλον!** [Β. Κορν. Έρωτ. 1.276: καὶ τό κακό, πού μελετᾷ, δέ μᾶς τό φανερώνει.] –

ουσ.: α) **μελέτη** (η)· β) **μελέτημα** (το) έπαινος, κακολογία, βλασφημία· γ) **μελέτι** (το) 1. κακός άνθρωπος ΦΡ. **είναι μεγάλο μελέτι!** 2. (πληθ.) βλαστήμιες ΦΡ. **σταμάτα τα μελέτια!** – μππ. **μελετημένος** (-η, -ο) – σύνθ. **καλομελετάω** 1. σκέφτομαι αισιόδοξα και με τον τρόπο αυτό συμβάλλω στην πραγματοποίηση επιθυμίας μου ΦΡ. **καλομελέτα κι έρχεται!** 2. μελετώ κάτι με επιμέλεια και προσοχή – αντών. **κακομελετάω** ΦΡ. **όλο κακομελετάει!** [ETYM. < αρχ. μελετῶ (-άω) «προσέχω, ασκώ κάποια τέχνη, εξασκώ, γυμνάζομαι, ...», Πλάτ. Πολ. 455c, οἴσθ᾽ ὅτι οὖν ὑπὸ ἀνθρώπων μελετώμενον «γγνωρίζεις κάτι ἀπὸ αὐτὰ που εἶναι ἀντικείμενα μελέτης ἀπ’ τοὺς ἀνθρώπους»].

ΜΕΛΙΓΓΙ (μιλίγγι) (το) μηνίγγι, κρόταφος ΦΡ. **βουίζουν τα μελίγγια μ’ απ’ τον πυρετό!** [ETYM. (λαϊκότρ.) < μσν. μηλίγγι, με τροπή του άτ. [η > ι] σε [ε] < ελνστ. μηνίγγιον (τό), με ανομ. [μ-ν > μ-λ], υποκορ. του αρχ. μῆνιγξ (ή) (-ιγγος) «λεπτή μεμβράνη, το τύμπανο του αφτιού, ο υμένας που σκεπάζει τον εγκέφαλο», Άριστ. Ζ. Γ. 781a, ή περί αὐτό μῆνιγξ «η γύρω απ’ αὐτό μεμβράνη»].

ΜΕΛΙΓΚΟΝΙ (μιλλιγκόν’) (το) μικρό ξανθό μυρμήγκι, που αγαπά ιδιαίτερα τη γλυκιά γεύση ΦΡ. **δεν σφράγισα το βάζο και γέμισε το γλυκό μελιγκόνια!** – επίθ. **μελιγκονιάρης** (-α, -ικο) που έχει μελιγκόνια [ETYM. < αρχ. μέλι (βλ. μελένιος, ετυμ.) + αρχ. γόν(ος) (βλ. γονός, ετυμ.), λόγω του μεγέθους τού εν λόγω μυρμηγκιού, + παραγ. επίθ. -ι < μελιγόνι > μελιγκόνι, με ηχηροπ.].

ΜΕΛΙΣΣΙ (μιλλίσσ’) (το) 1. σμήνος μελισσών, κυψέλη (βλ. -λόι → σύνθ. β) [παροιμ.: Χωρίς κηφήνες μελίσσι δεν υπάρχει.] (βλ. βάζω¹, δ. τρ.) 2. πλήθος, συχνά θορυβώδες ΦΡ. **κόσμος μελίσσι!** [Κ. Παλ. Άσ. Ζ. Ούγκ., 27-28: «Σ’ εὐγενικά καί σέ χυδαῖα τά λόγια δέ χωρίζονται, / ἄνθια ὅλα γιά τῶν ἰδεῶν τ’ ἄρχοντικό μελίσσι!»] 3. χώρος που σφύζει ἀπὸ πνεύμα εργατικότητας ΦΡ. **δουλεύουν σαν το μελίσσι!** (δ’λεύ’ν σα ντου μιλλίσσ’!) 4. (πληθ.) τόπος όπου είναι τοποθετημένες κυψέλες ΦΡ. **στα Μελίσσια** – παραγ. ουσ.: α) **μελίσκα** (μιλλίσκα) (η) άγο-νο αργιλώδες έδαφος με μικρές, κολλημένες σ’ αὐτό πέτρες, που πα-ραπέμπουν σε κερήθρα· το **Μελίσκα** δίνεται ως όνομα σε αγελάδες, που έχουν το χρώμα μέλισσας (βλ. βόι)· β) **μελίστρα** (μιλλίστρα) (η) τόπος κατάλληλος για την τοποθέτηση κυψελών ΦΡ. **πήγα τα μελίσσια σ’ άλλη μελίστρα!** [ETYM.· μσν. < μελίσσιν < ελνστ. μελίσσιον (τό), υποκορ. του αρχ. μέλισσα / (αττ. μέλιττα) (ή) (-ης), Όμ. Β 87, ήϋτε μελισσάων άδινάων «σαν πυκνά μελίσσια»].

ΜΕΛΙΧΛΩΡΟΣ (μιλλίχλουρους) (-η, -ο) που έχει χρώμα μελιού, κίτρινος, χλομός ΦΡ. **στάχνα μελίχλωρα / μάτια μελίχλωρα / κορμί**

μελίχλωρο [ETYM. < αρχ. μελίχλωρος (-ον) (ίδια σημ.), Πλάτ. Πολ. 474e, μελιχλῶρους δὲ καὶ τοῦνομα οἶει τινὸς ἄλλου ποίημα εἶναι ... «και το όνομα μελίχλωρος τίνος άλλου νομίζεις πως είναι κατασκευάσµα ...»].

ΜΕΜΦΟΜΑΙ (μέμφουμι) [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **μέμφομαι**, παραδόξως μόνον εἰς τήν σημασίαν τοῦ εἰκάζω. «Μοῦ μέμφεται πῶς θά ἔρθῃ».] [ETYM. < αρχ. μέμφομαι «κατηγορώ, μεμψιμοιρώ, παραπονιέμαι για κάτι, ...», Εὐρ. Ἴππ. 1402, τιμῆς ἐμέμφθη «η αρετή σου την πρόσβαλε»].

ΜΕΡΑ (η) 1. [...] [παροιμ.: Μέρα μπαίνει, μέρα βγαίνει.] [δ. τρ.: Σήμερα λάμπει ο ουρανός, σήμερα λάμπει η μέρα / σήμερα στεφανώνεται αἰτός την περιστέρα.] ΦΡ. **μέρα χρόνος** μεγάλη σε διάρκεια μέρα 2. **δίνω μέρα** ενθαρρύνω 3. **γίνεται μεγάλη η μέρα** βρίσκω χρόνο για κάτι ΦΡ. **έγινε μεγάλη η μέρα κι ήρθα να σε δω!** 4. **ήθελαν από την άλλη μέρα** απαιτείτο πρότερη, έγκαιρη φροντίδα ή πρόβλεψη, ώστε να αποφευχθούν δυσάρεστες συνέπειες 5. **στις μέρες μας** στην εποχή μας – σύνθ.: α) **μεροδοῦλι** (το) εργασία και αμοιβή μιας μέρας, μεροκάματο β) **μερομήνια** (τα) οι πρώτες δώδεκα μέρες του Αυγούστου, από τις καιρικές συνθήκες των οποίων κάνουν πρόγνωση για τον καιρό όλων των μηνών του έτους (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 152) ΦΡ. **δεν βγαίνουν τα μερομήνια!** δεν επαληθεύονται οι προβλέψεις [παροιμ.: Ἦρθανε τα μερομήνια; Σιμά κι η Πασχαλιά, το Δεκαπενταύγουστο.] γ) **μεροφαί** (το) το φαγητό της μέρας ΦΡ. **το 'χει μεροδοῦλι μεροφαί!** έχει ως τρόπο ζωής το να εξασφαλίζει καθημερινή δουλειά και φαγητό δ) **μονομερίς** επίρρ.: μέσα σε μία μέρα ΦΡ. **πήγαμαν κι ήρθαμαν μονομερίς** ε) **νυχτόμερα** επίρρ.: νυχθημερόν [Κ. Βάρν. Πρ.: Ἀπ' ἀλήθεια σ' ἀλήθεια ἀκροπατώντα, / νυχτόμερα λουσμένος τῶν κλαμάτων.] [ETYM. < αρχ. (ή)μέρα (ή) (βλ. καλόημερος, ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. από συμπροφ. με το άρθρο].

ΜΕΡΆΔΙ (μιρράδ') (το) 1. μερίδιο, κομμάτι, φέτα ΦΡ. **δώσ' μου ένα μεράδι ψωμί!** [παροιμ.: Ο καθένας και το μεράδι του.] 2. φορά ΦΡ. **είναι πολλά μεράδια καλύτερος από σένα!** [ETYM. < μσν. μεράδι(ν) / μεράδιον, τ. των μοιράδι / μοιράδιν / μοιράδιον (τό) < αρχ. μοῖρ(α) (βλ. μοίρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άδι > μοιράδι > μεράδι, με τροπή του [οι > ι] σε [ε]].

ΜΕΡΆΖΩ (με/ιράζου) διανέμω ΦΡ. **μεράζω στ' αλώνι** μοιράζω τον καρπό με την ολοκλήρωση της συγκομιδής – ουσ. **μέραςμα** (το) ΦΡ. **τα χάλασαν στο μέραςμα!** διαφώνησαν στο μοίραςμα – μππ. **μερασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τα 'χουμε μερασμένα** [παροιμ.: Μερασμένο φαΐ,

αναπαυμένη κοιλιά.] [ETYM.· μσν. < μσν. ή ελνστ. μοιράζω < αρχ. μοιρῶ (-άω) «διανέμω, μοιράζω», Αἰσχύλ. Ἐπτ. 907, ἐμοιράσαντο δ' ὄξυκάρδιοι «μεράσανε μ' αγιά καρδιά» (βλ. μεράδι, ετυμ.).]

ΜΕΡΙΑ (μιργιά) (η) **1.** σημείο, τόπος [ευχή: Σε καλή μεριά!] ΦΡ. **δεν κάθεται σε μια μεριά!** (δε γκάθιτι σε μνια μιργιά!) είναι αεικίνητος **2.** το σακί με το περιεχόμενό του ή άλλο φορτίο που φορτώνεται από τη μια μεριά ζώου ή στην πλάτη ανθρώπου [παροιμ.: Μεριά είναι κι όχι φόρτωμα (βλ. φορτώνω → ουσ.) το έρμο το μεριάτικο (δηλ. το ημερομίσθιο).] – ρ. **μεριάζω 1.** τοποθετώ κάτι στη θέση του ΦΡ. **το μέριασα, να το βρίσκω εύκολα 2.** βάζω στην άκρη, κρύβω ΦΡ. **μέριασέ το, μην το χάσεις!** (μέργιασέ του, μη ντου χά'εις!) **3.** κάθομαι κατά μέρος, κάθομαι στην άκρη [Ἀρ. Βαλ. Βρ. Κ.: – «Μέριασε βράχε νά διαβῶ!» τό κύμα ἀνδρειωμένο / λέγει στήν πέτρα τοῦ γυαλοῦ θολό, μελανιασμένο.] ΦΡ. **μέριασε, να περάσουν! 4.** αποσύρομαι για ανάπαυση ΦΡ. **μέριασε και κοιμήσου!** – ουσ. **μέριασμα** (το) – μππ. **μεριασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ζυγομεριάζω** πλησιάζω κάποιον με επιφύλαξη και κάθομαι δίπλα του [ETYM. < μσν. μερέα (ή), με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. μέρ(ος) (τό) «μέρος, μερίδιο, σειρά, ...» (Πλάτ. Σοφ. 266α, μέρος ἔν ᾧφ' ἑκατέρας τῆς μερίδος «ένα μερίδιο από κάθε τεμάχιο») + παραγ. επίθ. -έα > μεριά].

ΜΕΡΙΔΟΧΑΡΤΙ (μιριδουχάρτ') (το) το σημείωμα στο οποίο είναι γραμμένα τα ονόματα των νεκρών που μνημονεύει ο ιερέας κατά τη λειτουργία, ψυχοχάρτι ΦΡ. **ετοιμάσα μεριδοχάρτι να το δώσω στον παπά** (βλ. λ.)! [ETYM. < μερίδ(α) (< αρχ. μερίς (ή) (-ίδος) (αιτ. μερίδα) «μέρος, μερίδιο, τεμάχιο, συνεισφορά, ...» < μέρος (βλ. μεριά, ετυμ.) -ο- + χαρτί (βλ. χαρτιλίνα) > μεριδοχάρτι].

ΜΕΡΟΣ (μέρους) (το) **1.** κομμάτι από ένα μεγαλύτερο σύνολο **2.** τόπος (πληθ. **μέρια**, τα) **3.** αποχωρητήριο [ETYM. < μέρος (βλ. μεριά, ετυμ.)].

ΜΕΡΩΜΟΣ (μιρουμός) (ο) ημέρωμα, καθησύχηση ΦΡ. **δεν έχει μερωμό!** [δ. δίστ.: Κλαίω, δεν έχω μερωμό / σαν το μικρό παιδάκι.] [ETYM. < μσν. (ή)μερωμός (ό) (Διγ. Ἀκρ. 2172, ή πενθερά δέ ἔκλαιεν, ήμερωμόν δέν εἶχεν) < αρχ. ἡμερ(ος) (βλ. ημεράδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωμός, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΜΕΣΆΛΙ (μισάλλι) (το) **1.** τραπεζομάντιλο από λινό νήμα υφασμένο σε παραδοσιακό αργαλειό· όμοιο, συχνά μικρότερου μεγέθους, χρησιμοποιείτο και για το σκέπασμα του ψωμιού [δ. τρ.: Τα μεσάλια από μετάξι και στρωμένα με την τάξη ...] **2.** λινή πετσέτα, στην οποία έβαζαν τρόφιμα, για να τα πάρουν μαζί τους όσoι ξενιτεύονταν, και όχι

μόνο – μεγεθ. **μεσάλα** (η) [ETYM. < μσν. μενσάλιον / μεσάλιον / μισάλιν / μινσάλιν < μσνλατ. mensale < λατ. mensalium < λατ. mensa (-ae) «τραπέζι»].

ΜΕΣΑΝΤΡΑ (μισάντρα) (η) **1.** ερμάριο, αποθήκη μεταξύ δύο δωμάτων, στο οποίο τοποθετούν κλινοσκεπάσματα ή οικιακά σκεύη ΦΡ. **άνοιξε τη μεσάντρα να δεις τα προικιά!** τα προοριζόμενα για προίκα αντικείμενα **2.** ξύλινος ή καλαμένιος τοίχος, με τον οποίο διαχωρίζονται τα δωμάτια μεταξύ τους – συνών. **μεσάνταρας** (ὁ) [ETYM. < μέσ(ος) (βλ. μεσιός, ετυμ.) + αρχ. ἄντρ(ον) (τό) «σπήλαιο» (Αἰσχύλ. Εὐμ. 193, λέοντος ἄντρον «σπήλαιο λονταριού» + παραγ. επίθ. -α / ο Βυζάντ. στο λήμμα *ΜΟΥΣΑΝΤΕΡΑ*, σημειώνει: «[...] τά ἀναμεταξύ τοῦ ὀρόφου καί τῆς στέγης εὐκαιρα διαστήματα, ὅπου βάλλονται τά οἰκιακά σκεύη. Ἕνας πεπαιδευμένος φίλος μου, χωρατεύων, παρήγε τὴν λέξιν ἀπὸ τὰ *Μεσάνδηρα.» η λ. *μεσάνδηρα (τά) (< μέσον + αρχ. ἄνδηρον (τό) «ύψωμα, πρόχωμα, ...»), που παρήγε ο φίλος του Βυζάντ., δίνει μια εκδοχή παραγωγής της λ. μεσάντρα, που δεν απέχει από την τουρκ. *musandira* «μεσάντρα, ντουλάπι», η οποία πρέπει να είναι δάνειο από την ελλην. / (LSJ) < μεσάνδηρα < μέσον + ἄνδηρον «ύψωμα, πρόχωμα», ή < τουρκ. *musandra*].

ΜΕΣΑΡΙΑ (μισαργιά) (η) **1.** μεσαίο σημείο, μέση **2.** το κεντρικό, το εσωτερικό σημείο μιας περιοχής, η ενδοχώρα **3.** άσπαρτο χωράφι με άφθονο χόρτο για τη βοσκή ζώων, το οποίο συχνά βρίσκεται ανάμεσα σε σπαρμένα [ETYM. < μέσ(ον) (ουδ. ως ους.) του αρχ. επιθ. μέσος (βλ. μεσιός, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αριά].

ΜΕΣΑΡΙΚΑ (μισαρ'κά) (τα) **1.** εντόσθια **2.** το μέσα μέρος φρούτων και λαχανικών [ETYM. < μέσ(ον) (βλ. μεσαριά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αρικά].

ΜΕΣΗ (μέσ') (η) **1.** μέση πράγματος [παροιμ.: Μήτε στη μέση χωραφιού, μήτε στην άκρη τραπεζιού.] ΦΡ. (α) **τ' άφησε όλα στη μέση!** δεν τα ολοκλήρωσε (β) **τον έβγαλαν από τη μέση!** α. τον παραγκώνισαν β. τον σκότωσαν **2.** μέση ανθρώπινου κορμιού ΦΡ. (α) **τη λύγισε καλά τη μέση!** φέρεται δουλοπρεπώς (β) **μου βγήκε η μέση!** κουράστηκα πολύ **3.** μέση ψωμιού, ψίχα ΦΡ. **φέρε λίγη μέση, γιατί δεν μπορώ να φάω κόρες** (βλ. λ., 1)! – υποκορ. **μεσούλα** (η) [δ. τρ.: Σαν παίρνεις τον ανήφορο, τι την κρατάς τη μέση; / Μηδά (βλ. μεδά) η μεσούλα σε πονεί, μηδά καμάρι το 'χεις;] [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. μέσος (βλ. μεσιός, ετυμ.)].

ΜΕΣΗΜΕΡΙΑΖΩ (μισ'μιργιάζου) **1.** με βρίσκει το μεσημέρι κάπου ΦΡ. **μεσημέριασα στο χωράφι!** **2.** προσφέρω το μεσημέρι φροντίδα

(φαγητό, κ.λπ.) σε ανθρώπους ή ζώα ΦΡ. (α) **ελάτε να μεσημεριάσουμε!** ελάτε να φάμε το μεσημεριανό μας (β) **τα μεσημέριασα και τα ζωντανά!** τους έβαλα να φάνε **3.** πέφτω για μεσημεριανό ύπνο και ανάπαυση ΦΡ. **δε θα μεσημεριάσεις;** **4.** (απρόσ.) **μεσημεριάζει** πλησιάζει το μεσημέρι – ουσ. **μεσημέριασμα** (το) – μεε. **μεσημεριάζονται(ς)** [ETYM.· μσν. < μσν. μεσημέρ(ιν) < ελνστ. μεσημέριον (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. μεσαμέριος / μεσημέριος (-ον) «μεσημβρινός», Θεόκρ. Είδ. 7.21, μεσαμέριον πόδας ἔλκεις «κατά το μεσημέρι τραβάς τα πόδια») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΜΕΣΗΜΕΡΩ (Μισ'μέρου) (η) φανταστικό ον, με το οποίο φόβιζαν οι μητέρες τα παιδιά, για να μαζεύονται στο σπίτι τα μεσημέρια του καλοκαιριού και να κοιμούνται, ώστε να μην ενοχλούν τους γείτονες με τις φωνές τους, αλλά και ν' αποφεύγουν διάφορους κινδύνους (π.χ. ηλίαση, κ.ά.) [Π. Π. Λάμπρη, Χασ., σ. 47: Είχε βρει κióλας έναν εύκολο τρόπο να μας κατεβάζει από κει και να μας στέλνει στα κρεβάτια μας και ιδιαίτερα εμένα που ήμουν η μικρότερη, καθώς μας έλεγε πως η Μεσημέρω καιροφυλακτούσε ν' αρπάξει όποιο παιδί ήταν ανυπάκουο και δεν κοιμόταν το μεσημέρι!...] [ETYM. < μεσημέρ(ι) (< μεσημέριν, βλ. μεσημεριάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ω].

ΜΕΣΙΑΖΩ (μισσιάζου) φτάνω κάτι στη μέση, πραγματοποιώ το μισό κάποιου έργου ΦΡ. **το μέσιασα το βιβλίο!** – ουσ. **μέσιασμα** (το) – μππ. **μεσιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **κουτσομεσιάζω** κοντεύω να μεσιάσω· β) **ξεμεσιάζω** προκαλώ πόνο στη μέση κάποιου μετά από ανάθεση επίπονων εργασιών ή χτύπημα – παθ. **ξεμεσιάζομαι** πονώ στη μέση μου μετά από σήκωμα βάρους – ουσ. **ξεμέσιασμα** (το) – μππ. **ξεμεσιασμένος** (-η, -ο)· γ) **κοψομεσιάζω** επιβαρύνω τη μέση κάποιου με φορτίο ή ξυλοδαρμό ΦΡ. **τον κοψομέσιασε!** – παθ. **κοψομεσιάζομαι** επιβαρύνω τη μέση μου με μεγάλο φορτίο ή μεγάλη κούραση ΦΡ. **κοψομεσιάστηκα με το βάρος που σήκωσα!** – ουσ. **κοψομέσιασμα** (το) – μππ. **κοψομεσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μέσ(η) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω (πρβ. αρχ. μεσάζω «βρίσκομαι στη μέση, ...»), Ίππ. Έπιστ. 18, πότερον ἄρχοιτο τό πάθος ἢ μεσάζοι ἢ λήγοι «πότε αρχίζει η ασθένεια, πότε μεσιάζει ή λήγει»)].

ΜΕΣΙΑΚΟΣ (μπ'σσιακός) (-ή, -ό) **1.** που ανήκει σε δύο πρόσωπα, συνεταιρικός, που ανήκει σε σέμπρους (βλ. λ.) [παροιμ.: Το μεσιακό το γαϊδούρι το τρώει ο λύκος.] (βλ. αντάμα → επίθ. συνών.) **2.** μεσαίος ΦΡ. (α) **μεσιακό ταψί** που έχει μεσαίο μέγεθος (β) **μεσιακό παιδί** το μεσαίο κατά τη σειρά γέννησής του – συνών. **μισιακός** (-ή, -ό) [ETYM. < μέσ(η) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιακός].

ΜΕΣΙΑΝΟΣ (μισσιανός) (-ή, -ό) μεσαίος [δ. τρ.: – Το δαχτυλίδι μ' έπεσε στη μεσιανή καμάρα.] [ETYM.: μσν. < μέσ(η) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιανός].

ΜΕΣΙΟΣ (μισσιός) (-ιά, -ιό) μεσαίος ΦΡ. **η μεσιά η κόρη είναι πολύ όμορφη!** – συνών. **μέσιος** (-ια, -ιο) – σύνθ.: α) **μεσιοκάρα** (μ'σ-σιουκάρα) (η) φιάλη με χωρητικότητα μισής οκάς· β) **μεσιόπορτα** (η) μεσόπορτα, ενδιάμεση πόρτα μεταξύ δύο χώρων, δύο δωματίων· γ) **μεσιότοιχος** (ο) 1. μεσότοιχος, τοίχος που βρίσκεται στο εσωτερικό κτίσματος 2. μεσοτοιχία [ETYM. < αρχ. μέσος / μέσσος (-η, -ον) «που βρίσκεται στη μέση» (Όμ. Α 481, μέσον ιστίον «το μεσαίο ιστίο») με ανάπτ. [ι] και μετάθ. του τόνου].

ΜΕΣΟ- & μεσό- & μεσ- ως α' συνθ. λ. για να δηλώσει ότι κάτι ή κάποιος βρίσκεται (Τριαντ.): 1. στο μέσον, π.χ. μεσοβδόμαδα 2. μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων, π.χ. μεσολαβητής – σύνθ.: α) **μεσοδρομής** επίρρ.: καταμεσής στον δρόμο, ακριβώς στη μέση του δρόμου ΦΡ. **με άφησε μεσοδρομής!** (μ' άφ'σι μπ'σσουδρομής!) [Χρ. Περρ. Άπ., τ. 2, σ. 27: ... έδραμαν νά τόν σώσουν, αλλά μεσοδρομής τόν άπήνητησαν διευθυνόμενον πρός αυτούς.] – συνών. **μεσόστρατα** / **μεσοστρατής** (μπ'σσουστρατής)· β) **μεσοκαιριάζω** φτάνω στη μέση ηλίκια, είμαι μεσήλικας ΦΡ. **μεσοκαιριάσαμεν!** (μπ'σσουκαιριάσαμεν!) – ουσ. **μεσοκαίριασμα** (το) – επίθ. **μεσόκαιρος** (μπ'σσόκιρους) (-η, -ο) μεσήλικας, μεσόκοπος – επίρρ. **μεσοκαιρίς** πρόωρα ΦΡ. **πώς κι ήρθες μεσοκαιρίς;** – μππ. **μεσοκαιριασμένος** (-η, -ο)· γ) **μεσοπλαγής** (μπ'σσουπλάγης) επίρρ.: στη μέση της πλαγιάς· δ) **μεσοσαράκοστο** (μπ'σσουσαράκουστου) (το) το μέσον της σαρακοστής [Άλ. Παπαδ. Χρ. Άν.: Άπ' όλον τόν άκατάληπτον βόμβον τοῦ ήχου τοῦ άκουόμενου, ή άκοή των αίφνης διέκρινε δις ή τρις τὰς λέξεις: «Χριστός Άνέστη». «Χριστός Άνέστη», έπανάλαβεν ή Μαλαμώ. Κι άκόμα τώρα πέ-ρασε τὸ μεσοσαράκοστο.] (βλ. μανούσι)· ε) **μεσουρανής** (μπ'σσου-ρανής) επίρρ.: στη μέση τ' ουρανού, μεσούρανα, πολύ ψηλά [Ι. Γρυπ. Φ.: Μεσουρανής ή όλόφεγγη ή Σελήνη / λαμποκοπᾷ κι άστράφτει πέ-ρα ως πέρα / τό φῶς της, μέσ στον έρημον αϊθέρα / τῆς νύχτας όλα τ' άλλα φῶτα σβήνει.]· στ) **μεσοχείμωνο** (μπ'σσουχείμουνου) (το) η καρδιά του χειμώνα [παροιμ.: Γριά το μεσοχείμωνο ξυλάγγουρα (βλ. ξυλο- → σύνθ. α) γυρεύει.]· ζ) **μεσοχώρι** (μπ'σσουχώρ') (το) κέντρο χωριού [ETYM. < θ. της λ. μέσ(η) (βλ. λ.) -ο- ως α' συνθ. > μεσο-].

ΜΕΣΟΒΕΤΣΙΚΟΣ (μ'σσουβέτσ'κους) (-η, -ο) ασαφής, αμφίρροπος, ατελής ΦΡ. **μας τα λέει μεσοβέτσικα!** τα λέει έτσι που δεν γίνεται επαρκώς αντιληπτός, επειδή ή δεν μιλάει καλά τη γλώσσα ή είναι

βραδύγλωσσος ή μιλάει διφορούμενα [ETYM. < μεσο- (βλ. λ., ετυμ.) + ιταλ. vec(e) «θέση» + παραγ. επίθ. -ικος, ή < τουρκ. mışenves «συγκεχυμένος» < αραβ. mushau-wash].

ΜΕΣΟΣΚΕΛΑ (μ'σσόσκιλα) (τα) τα ανδρικά γεννητικά όργανα – επίρρ. **μεσόσκελα** ανάμεσα στα σκέλια [ETYM. < μεσό- (βλ. μεσο-, ετυμ.) + -σκελα < αρχ. σκέλος (τό) (-ους), Όμ. Π 314, πρυμνόν σκέλος «το πίσω μέρος του σκέλους» (Αδ. Κορ. Άτ., λήμμα *ΜΕΣΟΣΚΕΛΑ* και *ΜΕΣΟΣΚΕΛΙΑ*, οὐδ. πληθ. μέ ἐξήγησιν Κιχῶναι (γρ. *Κοχῶναι*, Έλλ.) τό μεταξύ διάστημα τοῦ γόφου καί τοῦ σκέλους. Λέγονται καί *Μεσομήρια*)].

ΜΕΣΤΙΟΣ (μέστγιους) (-α, -ο) **1.** μεστός, γεμάτος, πλουσιοπάροχος, άφθονος ΦΡ. **πάντα είναι μέστια τα λόγια του!** **2.** μεσόκαιρος (βλ. μεσο- → σύνθ. β, επίθ.) [ETYM. < αρχ. μεστ(ός) (-ή, -όν) «πλήρης, γεμάτος, ...» (Άριστοφ. Ίππ. 814, ὅς ἐποίησεν τήν πόλιν ήμῶν μεστήν εύρων ἐπιχειλή «που πήρε την πόλη μας άδεια ως τον πάτο και τη γέμισε μ' όλα τα καλά») + παραγ. επίθ. -ιος].

ΜΕΤΑΛΑΒΙΑ (μιταλαβιά) (η) **1.** Θεία Κοινωνία ΦΡ. **δεν θα φάω** (ενν. κάτι αρτύσιμο), **είμαι για μεταλαβιά!** **2.** (μτφ.) μικρή ποσότητα ΦΡ. **ούτε για μεταλαβιά δεν άφησε!** δεν άφησε, έστω λίγο, από κάτι, για να το δοκιμάσουμε ή για να το έχουμε [ETYM. < θ. μεταλάβ- του μσν. μεταλαβαίνω (< ελνστ. μεταλαμβάνω, (αρχ. σημ.) «παίρνω μέρος από κάτι, μετέχω, ...», Ήρόδ. 4.64.5, τής ληίης μεταλαμβάνει «παίρνει μέρος από τη λεία») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΜΕΤΑΜΕΝΑ / μετεμένα / μετασένα / μετεσένα / μεταυτόν (-ή, -ό) (μιτιμένα / μιτισένα / μιταυτόν) με μένα, μαζί μου [Άνδρ. Καρκαβ. Λ. Πλ.: – Έσεῖς νά πᾶτε νά βυζάχτε γάλα κ' ὕστερα νά ῥθῆτε νά μιλήστε μεταμένα. Αμή!... τὸν καιρὸ ποῦ γὼ ἀρμένιζα τὰ πέλαγα, έσεῖς δὲν ἤσαστε μουδὲ σπόρος στ' άχαμνὰ τοῦ πατέρα σας!...] [δ. τρ.: Έλα, έλα μετεμένα, να περνάς χαριτωμένα, / έλα, έλα που σου λέγω, μη με τυραννείς και κλαίγω.] ΦΡ. (α) **δεν έχω τίποτα μετεσένα!** δεν έχω κάποιο πρόβλημα μαζί σου (β) **τι να πεις μεταυτόν;** δεν υπάρχει κάτι αξιόλογο να πεις – (πληθ.) **μετεμάς / μετεσάς / μεταυτούς** (μιτιμάς / μιτισάς / μιταυτούς) ΦΡ. **μεταυτούς δεν είναι να κάνεις παρέα!** [ETYM. < ελνστ. μετεμένα (Κ. Δ. Λουκ. 15.6: Χαρεῖτε καί έσεῖς μετεμένα, ὅτι εύρηκα τό χαμένον πρόβατον.) με ανομ. < αρχ. μετ(α)- (< αρχ. πρόθ. μετά «μεταξύ, με τη βοήθεια, ...», Όμ. Ρ 258, τὸν δὲ μετ' Ίδομενεὺς «μετά κι ο Ίδομενέας») + ελνστ. έμένα (Κ. Δ. Κορ. Α', 9. 16: ἐπειδή αὐτὸ εἶναι εἰς έμένα ἀναγκαῖον) < αρχ. έμέ, με, αιτ. α' προσ. της αντων. έγώ, σύ].

ΜΕΤΡΟΣ (μέτρους) (ο) 1. δοχείο χωρητικότητας 25-30 δραμιών (βλ. λ.) περίπου, με το οποίο μετρούσαν το λάδι που έριχναν στο φαγητό 2. μέτρημα ΦΡ. **είμαστε για τον μέτρο!** υπάρχουμε απλά, για να μας μετρούν στο σύνολο των ζωντανών 3. το πλήρωμα του χρόνου ΦΡ. **άμα συμπληρωθεί ο μέτρος, θα δούμε!** [ETYM.· μσν. < αρχ. μέτρον (τό) «ορισμένη μονάδα, με την οποία συγκρίνεται το μήκος ή η έκταση, διάστημα μετρημένο ή δυνάμενο να μετρηθεί, ...», Όμ. Μ 422, μέτρ' ἐν χερσὶν ἔχοντες ἐπιζύνῳ ἐν ἁρούρῃ «κρατούν κορδέλα για το μέτρημα, σε μεσιακό χωράφι»].

ΜΕΧΟΜΑΙ (μέχουμι) μου αρέσει κάτι, επιθυμώ πολύ ΦΡ. (α) **δεν το μέχεται το στομάχι μου το σκόρδο!** (δε ντου μέχιτι του στομάχι μ' του σκόρδου!) (β) **δεν τα μέχομαι τα φασόλια!** (δε ντα μέχουμι τα φασούλια!) (γ) **δεν τον μέχεται η ψυχή μου!** δεν μπορώ να συναγελαστώ μαζί του [ETYM. < μάχομαι (βλ. μαχιά, ετυμ.) με τροπή του [α] σε [ε], ή < συμπροφ. αντων. με (βλ. μεταμένα, ετυμ.) + ἔχομαι, παθ. φ. του ρ. ἔχω (βλ. ἔχω, ετυμ.)].

ΜΗΓΑΡΙΣ μόρ. ερωτ.· μήπως, μήπως δεν [δ. τρ.: Μήγαρις μ' είχες πιστικό (βλ. λ.) να σου φυλάω τα γίδια;] [Δ. Σολ. Διάλ.: Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα;] [ETYM. < μσν. *μήγαρι*, με προσθήκη -ς, κατά το *μήπως* < αρχ. μή γάρ «βέβαια όχι, σίγουρα όχι» (Πλάτ. Θεαίτ. 177e, μή γάρ λεγέτω τό ὄνομα «ας μην ειπωθεί βέβαια το όνομα») και προσθήκη -ι].

ΜΗΛΑΩ (μηλάου) κυλάω κάτι μεταξύ γλώσσας και ουρανίσκου [ETYM.· πιθ. < αρχ. μηλόω «εξετάζω τραύμα με μήλη· η μήλη είναι εργαλείο σε σχήμα λεπτού ραβδιού κατασκευασμένο από εύκαμπτο μέταλλο με αμβλεία, συνήθ. βολβοειδή, κορυφή, που χρησιμοποιείται κυρ. από τους χειρουργούς για τη διερεύνηση πόρων, συριγγίων, φυσικών ή τραυματικών κοιλοτήτων του σώματος», μεταπλ. -άω και αλλαγή σημ.].

ΜΗΛΙΟΡΑ (μπ'λιόρα) (η) προβατίνα ή γίδα δύο ετών – συνών. **μηλιόρι** (μπ'λιόρ') (το) [ETYM. < αρχ. μῆλ(ον) (τό) «μήλο, μικρό πρόβατο ή γίδα, ...» (Όμ. α 92, μῆλ' ἄδινά σφάζουσι «του σφάζουν αρνιά πλήθια») + παραγ. επίθ. -ιόρα].

ΜΗΝΑ μόρ.· μήπως (βλ. χαρά → σύνθ.) [δ. τρ.: Μήνα με καις με τη φωτιά, ν' ανάψω και να σβήσω;] [ETYM. < συνεκφορά μορ. μη (βλ. μεδά) + μσν. νά < αρχ. επιφών. ἤνι < ἦν «ιδού, να», Αριστοφ. Ίππ. 26, ἦν, οὐχ ἡδύ; «να, δεν είναι γλύκα»].

ΜΗΝΑΩ στέλνω μήνυμα, ειδοποιώ ΦΡ. **τι σας μήνυσε;** [δ. τρ.: Πιάνει μηνάει της λυγερής με το πουλί τ' αηδόνι.] [Γ. Ζαλοκ. Β.: Ἦτον

νύχτα, εἰς τὴν στέγη ἐβογγοῦσε / ὁ βορειᾶς, καὶ ψιλὸ ἔπεφτε χιόνι. / τί
μεγάλο κακὸ νὰ ἐμνηοῦσε / ὁ βορειᾶς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει;] [E-
TYM.· μσν. < αρχ. μηνύω «στέλνω μήνυμα, φανερώνω, ...», Πλάτ.
Ἀπολ. 24d, εἶπέ καὶ μήνυσον αὐτοῖς τίς ἐστὶν «φανέρωσε σ' αὐτοὺς
ποιος εἶναι»].

ΜΗΝΥΤΕΥΤΗΣ (μηνυτιωτής) (ο) καταμηνυτής, καταδότης ΦΡ. **για
μηνυτευτής, καλὸς εἶναι!** – συνών. **μηνυτής** (ο) [παροιμ.: Κλέφτης,
ψεύτης, μηνυτής καὶ καλὸς ἄνθρωπος.] [ETYM. < αρχ. μηνυτ(ής) (ὁ)
(-οῦ) «που αποκαλύπτει, πληροφοριοδότης, ...» (Εὐρ. Ἰππ. 1051, οὐδέ
μηνυτὴν χρόνον / δέξῃ καθ' ἡμῶν «δεν αφήνεις τον καιρό να βοηθή-
σει την αλήθεια;») + παραγ. ἐπίθ. -ευτής].

ΜΙΑΝΟΥ / **μιανής** ενός / μιας [παροιμ.: Χατίρι τ' μιανού, χατίρι τ'
αλλουνού, ἄφηκα τον άντρα μ' δίχως γυναίκα ἢ δίχως παιδιά.] [Στ.
Τσίρκ. Δ.: Θέλω μονάχα νὰ διηγηθῶ τὴν ἱστορία μιανοῦ δέντρου! Σᾶς
ἔτυχε νὰ πιάσετε φιλία μ' ἓνα δέντρο; Εἶναι κάτι πού ἔχει πολλή γοη-
τεία.]· ἡ ονομ. του αρσ. εἶναι **ένας** καὶ του θηλ. **μίνια** / **μια** / **μιανή**
[αἰνίγμα: – Μίνια ψάθα καρύδια, πάνω απ' τα κεραμίδια. – Τι εἶναι; –
Ο ουρανός.] [δ. τρ.: Κύριε, δώσ' μου προθυμία, / να ριχτώ ν' αρπάξω
μια, κι αν δεν την εδιάλεγα, / να 'πεφταν τα νύχια μου, τα χρυσά φτε-
ρούγια μου.] ΦΡ. **μιανής κοπέλας της έσπασε το χέρι** [ETYM. < θη-
λ. αρχ. αριθμτ. εἷς, μία, ἓν (βλ. ένα)].

ΜΙΚΡΟΣ (-ή, -ό) μικρός ΦΡ. **εἶναι μικρό, μωρέ, το παιδί, θα μεγαλώ-
σει!** – υποκορ. **μικούτσικος** (-η, -ο) [ETYM. < δωρ. τ. μικκός / μικός
(-ά, -όν) (ιον. τ. μικκός (-ή, -όν), του αρχ. επιθ. μικρός (βλ. μικρο-,
ετυμ.), Ἀριστοφ. Ἀχ. 909, μικκός γα μάκος οὔτος «μικρούτσικος στο
μπόι»].

ΜΙΚΡΑΤΑ (τα) ἡ παιδική ηλικία ΦΡ. (α) **από τα μικράτα του αγα-
πούσε τα γράμματα!** (β) **όλο τα μικράτα του συλλογιέται!** [Ἠλ.
Ταντ. Ν.: Μέ καράβι στά ταξίδια / τό ναυτόπουλο γυρνᾷ / καί στῆς
θάλασσας τά φίδια / τά μικράτα του περνᾷ.] [ETYM. < μικρ(ός) (βλ.
μικρ(ο)-, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -άτα].

ΜΙΚΡΟ- & **μικρό-** α' συνθ. που δίνει στη σύνθ. λ. την έννοια του μι-
κρού, του πάρα πολύ μικρού ἢ του παθολογικά μικρού, π.χ. μικροκλί-
μα, μικρόσωμος, μικρανεψιός, μικροκεφαλία – σύνθ.: α) **μικρομα-
θαίνω** (μ' κρουμαθαίνου) μαθαίνω κάτι ἢ αποκτώ κάποια συνήθεια,
ὅταν εἶμαι μικρός [παροιμ.: Ἄμα μικρομάθεις, δε γερονταφήνεις. (βλ.
γέροντας → σύνθ. β)]· β) **μικρομάνα** (η) 1. μητέρα που εἶναι μικρή
στην ηλικία 2. μητέρα που θηλάζει βρέφος [Ν. Καζ. Ἄν. Γκρ., σ. 44:
Κι ὕστερα θυμοῦμαι μιά γυναίκα, γειτόνισσά μας, τὴν Ἀννίκα μικρο-

μάννα, ἀφράτη, νιόπαντρη μακριά ξανθά μαλλιά, μεγάλα μάτια κι εγώ θά 'μουν ὡς τριῶν χρονῶν, ἔπαιζα τό δειλινό ἐκείνο στήν αὐλή, μύριζε τό περβολάκι καλοκαίρι.]. γ) **μικροπαντρεμένη** (η) που παντρεύτηκε σε μικρή ηλικία (βλ. λάφισσα). δ) **μικροσκαλίζω** σκαλίζω κάποιον φυτό, όταν είναι μικρό – ουσ. **μικροσκάλισμα** (το) – μππ. **μικροσκαλισμένος** (-η, -ο) – αντών. **τρανοσκαλίζω** [ETYM. < αρχ. μικρ(ο)- θ. του αρχ. επιθ. μικρός / σμικρός (-ά, -όν) «μικρός, κοντός, ...», Όμ. Ε 801, μικρός ἔην δέμας «ἦταν μικρόσωμος»].

ΜΙΛΑΩ (μιλάου) [...] [παροιμ.: Όποιος δε μιλάει, τον θάφτουν ζωντανό.] ΦΡ. (α) **μιλάω της καβάλας** μιλώ εριστικά, συνομιλώ αντιλέγοντας (β) **τα μιλήσαμε** τα είπαμε, τα συμφωνήσαμε (γ) **δε μιλιούνται** είναι μαλωμένοι και δεν ανταλλάσσουν λόγια (δ) **ξέρει και μιλάει** μιλά από θέση ισχύος (ε) **μίλα κι εσύ!** πάρε θέση, έκφρασε την άποψή σου – ουσ. **μίλημα** (το) ομιλία [παροιμ.: Αργυρό το μίλημα και χρυσό το σώπα.] – συνών. **μιλητό** (το) **1.** [...] ΦΡ. **στο μιλητό!** (< ουσιαστικοπ. ουδ. του επίθ. *μιλητός) **2.** συζήτηση – μππ. **μιλημένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μιλω < ελνστ. όμιλω (-έω) «απευθύνω τον λόγο, συζητώ, (αρχ. σημ.) συναναστρέφονται, ασχολούμαι με κάτι,...» (Όμ. Α 261, ἀνδράσιν ώμίλησα «συναναστράφηκα με άντρες») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΜΙΛΙΑΖΩ (μιλλιάζου) χιλιάζω (βλ. μυριάζω) [ευχή (για ζώα): Να χιλιάσουν, να μιλιάζουν!] – ουσ. **μίλιασμα** (το) – μππ. **μιλιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τα 'χει μιλιασμένα** (ενν. τα ζωντανά) [ETYM. < αρχ. μιλιάζω «μετρώ κατά μίλια και θέτω σημάδι για καθένα μίλι, δηλ. λίθινους κίονες πάνω στους οποίους ήταν γραμμένα τα μίλια των αποστάσεων, τοποθετώ μιλιοδείκτες κατά μήκος του δρόμου», Πολύβ. 34.11.8.1, μεμιλιάσθαι φησί «λένε ότι μέτρησε τα μίλια»].

ΜΙΛΙΟΥΝΙ (μιλλιούν') (το) **1.** εκατομμύριο **2.** πολυάριθμο, ανυπολόγιστο πλήθος ΦΡ. (α) **μιλιούνι τα μυρμήγκια!** (β) **μιλιούνια οι μύγες!** [ETYM. < μσν. μιλιούνι(ν) (τό) < ιταλ. millione «εκατομμύριο»].

ΜΙΜΙ (το) τραύμα (παιδική γλώσσα).

ΜΙΡΖΑ (η) (Π. Άραβ. Γλ.) πλέγμα πυρρόχρουν, μετάξινο κατ' απομίμησης πλεξίδος της κόμης, όπερ προστίθεται εις τόν κεφαλόδεσμον πρός έξόγκωσιν αὐτοῦ (βλ. κόκορας → συνών. α, 3) [ETYM. (;)].

ΜΙΡΙΖΙΑ (τα) οι τριχοειδείς κλωστές στην άκρη του καλαμποκιού· η εικόνα του παραπέμπει σε θύσανο ριζών· τα κοριτσάκια τις χρησιμοποιούσαν ως μαλλιά στις χειροποίητες κούκλες τους – συνών. **1. γένια** (τα) (βλ. γενειάζω, 4) **2. μουστάκια** (τα) **1.** [...] **2.** το τρίχωμα που φυτρώνει στο πάνω χείλος των ανδρών – σύνθ. **μουστακοδέτης** (ο)

είδος καλύμματος του μουστακιού, το οποίο δενόταν στα αφτιά ή πίσω στο κεφάλι με σχοινάκια, προκειμένου αυτό να διατηρεί τη φόρμα του [ETYM. < φρ. *με ρίζια* «με ρίζες» (ο τ. **ρίζια** (τα) απαντά ιδιωμ. ως πληθ. της λ. ρίζα (η), δηλώνοντας κάθε θαλερό ριζικό σύστημα ή ρίζες δέντρων φυτρωμένων σε υπώρειες βράχων που κρέμονται έξω από το χώμα, χωρίς το φυτό να στερείται της ζωτικότητάς του, αφού τροφοδοτείται από άλλες ΦΡ. **απόλυσε ρίζια το πουρνάρι!**) + παραγ. επίθ. -ια > μερίζια > μιρίζια, με κώφ. του [ε] σε [ι]].

ΜΙΡΜΙΛΟΝΙΑ (τα) παραδοσιακό χυλώδες φαγητό, που έχει ως βασικά συστατικά το αλεύρι και το νερό, ενώ αρτύνεται με ζάχαρη· σ' άλλη εκδοχή προστίθενται στον χυλό κρεμμύδι ξανθισμένο σε λάδι, καθώς και πιπέρι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Μν., σ. 37) [ETYM. < μερμελόνια > μιρμιλόνια, με κώφ. των [ε] σε [ι], πιθ. < παραφθ. της λ. μαρμελάδα, αντδ. < γαλλ. marmelade < πορτ. marmelada (< marmelo «κυδώνι») < λατ. melimelum < ελνστ. μελίμηλον (τό) «απιδιά, απίδι, μηλιά που προέκυψε από εμβολιασμό κυδωνιάς κι ο καρπός της, ...» (Γεωπ. 10.12, μήλα κάλλιστα καλούμενα μελίμηλα «άριστα μήλα, που τα λένε μελίμηλα»), ή < θ. μελ- του ουσ. μέλι (βλ. μελένιος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -όνια > μελόνια, με το προθεμ. μαρ- δανεισμένο από τη λ. μαρμελάδα > μαρμελόνια > μερμελόνια, με αφομ. > μιρμιλόνια, με κώφ. των [ε] σε [ι]].

ΜΙΡ ΜΙΡ επίρρ. 1. αργοπορώντας ΦΡ. **μυρ μυρ, πού να τελειώσουν οι δουλειές;** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα: **μοιρ-μοίρι**, φράσις σημαίνουσα τήν βραδύτητα, τό άναποφάσιστον, τάς άναβολάς.] 2. γκρινιάζοντας ΦΡ. **αμάν, παιδάκι μου, μ' αυτό το μυρ μυρ!** – ουσ. **μίρλα** (η) υποκριτικό κλάμα – ρ. **μιρλίζω** προσποιούμαι κλάματα, μυξοκλαίω – ουσ. **μίρλισμα** (το) – επίθ.: α) **μιρλιάρης** (μιρλλιάρ'ς) (-α, -ικο) κλαψιάρης, μεμψίμοιρος ΦΡ. **τι μιρλιάρικο παιδί είναι αυτό;** β) **μιρμύρης** (μιρμίρ'ς) (ο) άπραγος, αδιάφορος, γκρινιάρης – ρ. **μιρμιρίζω** 1. ψιλολογώ, λεπτολογώ ΦΡ. **ό,τι και να πεις το μιρμιρίζει!** 2. διστάζω να φάω κάτι, τρώω σε αργό ρυθμό και μικρή ποσότητα φαγητού ΦΡ. **φάε, τι το μιρμιρίζεις το φαϊ;** 3. γκρινιάζω [ETYM.: ηχομιμ. λ. (πρβ. ελνστ. μορμυρίζω «προκαλώ βοή, δημιουργώ ήχο, ...», Ήσυχ., <μορμυρίζει> ταραττει / Σουϊδ., Μορμυρίζει· καταταράττει, ήχεϊ, ώς επί ύδάτων / αρχ. μορμύρω «μουρμουρίζω, παφλάζω, ...», Όμ. Ε 599, άφρῶ μορμύροντα ιδών «με αφρούς να χοχλακάει θωρώντας το»)].

ΜΙΣΕΎΩ (μισεύου) 1. φεύγω για τα ξένα, ξενιτεύομαι [δ. τρ.: Εμίσεψες και μ' άφησες σαν παραπονεμένη, / σαν εκκλησιά αλειτούργητη σε χώρα κουρσεμένη.] 2. (μτφ.) πεθαίνω [Γ. Ρίτσ. Έπ.: Μέρα Μα-

γιοῦ μοῦ μίσεψες, μέρα μαγιοῦ σέ χάνω, ...] ΦΡ. **πάει, μίσεψε!** – ουσ.: α) **μισεμός** (ο) [δ. τρ.: Ο μισεμός είναι καημός, το κατευόδιο ζάλη, / και τα καλωσορίσματα είναι χαρά μεγάλη.]· β) **μίσεμα** (το) – μππ. **μισεμένος** (-η, -ο) [Κ. Θεοτ. Κατ.: Ἦταν μισεμένος κι ἔβλεπε σά σ' ὄνειρα τό μακρινό χωριό του.] [ETYM.· μσν. < μίσ(ος) «συναίσθημα έντονης εχθρότητας, έντονη αντιπάθεια ή αποστροφή» (< αρχ. μῖσος (τό) «μίσος, έχθρα, ...», Πλάτ. Πολ. 351d, μῖσος ἐμποιεῖν «να γεννά μίση») + παραγ. επίθ. -εύω· είναι γνωστό πόσο μισητή ήταν η ξενιτιά για όσους έφευγαν, και κυρ. για όσους έμεναν πίσω, πόσο μάλλον που πολλοί ποτέ δεν επέστρεφαν απ' αυτή, με τα σχετικά δημοτικά τραγούδια να παρέχουν πλήθος πληροφοριών / (Τριαντ.) < μίσ(α) «απόλυση» < υστλατ. missa «απόλυση της λειτουργίας») -εύω / (LSJ) < λατ. missum < mitto «στέλνω» + κατάλ. -εύω (πρβ. μίσσα)]. **ΜΙΣΟ-** & **μισό-** α' συνθ. λ. που δηλώνει ότι κάτι είναι μισό, π.χ. μισόκιλο ή ελλίπες, π.χ. μισογεμάτος – σύνθ.: α) **μισόγιομος** (-η, -ο) γεμάτος ως τη μέση· β) **μισοπιθαμιάρικος** (μπ' σουπ' θαμιάρικος) (-η, -ο) που έχει μέγεθος μισής πιθαμής, μικρόσωμος· γ) **μισότριβος** (-η, -ο) 1. μισοφθαρμένος 2. μεσήλικας (βλ. μεσο- → σύνθ. β, επίθ.) 3. (θηλ. ως ουσ.) **μισότριβη** (η) διεφθαρμένη κόρη ΦΡ. **αυτήν τη μισότριβη θα πάρεις;** ... θα νυμφευθείς [ETYM. < μισ(ο)- θ. του μσν. επιθ. μισ(ός) -ο- ως α' συνθ., π.χ. μισο-κρυμμένος < μσν. ἥμισος (-η, -ον) (< αρχ. ἥμισυς (-εία, -υ) «μισός, ...», Θουκ. 5.31.2, ἐπὶ τῇ ἡμισείᾳ τῆς γῆς «το μισό ἔδαφός τους») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και μετάθ. του τόνου > μισός].

ΜΙΤΑΡΙ (μ'τάρ') (το) νημάτινο πλέγμα, βασικό εξάρτημα του αργαλειού, με το οποίο μετακινούνται τα νήματα του στημονιού, για να περνά μέσα απ' αυτά η σαΐτα [παροιμ.: Ἡ στραβός είναι ο αργαλειός ή φταίνει τα μιτάρια.] – ρ. **μιταρώνω** περνάω το στημόνι στα μιτάρια – συνών. **μιτώνω** [Απ. Ντάλ.: ... μιτώνουν δίμιτα σκουτιά / κι ύστερα τα υφαίνουν] – ουσ. **μιτάρωμα** (το) – συνών. **μίτωμα** (το) – σύνθ. **μιταρόξυλο** (μ'ταρόξ'λου) (τα) το ένα από τα δύο ξύλα, στα οποία στηρίζονται τα μιτάρια [ETYM. < ελνστ. μιτάρι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. μίτος (ό) «στημόνι, νήμα, κλωστή», Όμ. Ψ 762, ἐξέλκουσα παρὲκ μίτον «τραβώντας κατά μήκος του στημονιού»].

ΜΙΤΑΦΙ (μ'τάφ') (το) υφαντό που έχει υφανθεί με νήμα φτιαγμένο από λινάρι ή από μαλλί γίδας [ETYM. < μίτ(ος) (βλ. μιτάρι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άφι].

ΜΙΤΖΑ (η) πολύ μικρή ποσότητα ΦΡ. (α) **πώς να χορτάσω με μια μίτζα φαΐ;** (β) **τι να ράψεις με μια μίτζα ύφασμα;** [ETYM.· πιθ. <

αγγλ. midget «μικροσκοπικός, νάνος», ή < μίτζα / μίζα (η) «το αρχικό ποσό που καταβάλλει κάθε παίκτης σε τυχερό παιχνίδι, ...» < γαλλ. mise (θηλ. του mis, παθ. μτχ. του mettre «βάζω, θέτω») (LSJ)].

ΜΝΕ(Τ)Ω (μνέ(γ)ου) δίνω όρκο, ορκίζομαι [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μνέγω**, «Μνέγει στ' όνομά του», «ώμνεξα τό γάλα τής μάνας μου», επί διεξαγωγής δυσχερούς ύποθέσεως.] [Δ. Σολ. Έλ. Π.: Τά μάτια ή πεϊνα έμαύρισε, στά μάτια ή μάνα μνέει.] [ETYM. < μσν. όμνέ(γ)ω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. όμνύω (βλ. αμόνω, ετυμ.)].

ΜΝΗΜΑΤΑ (τα) νεκροταφείο ΦΡ. **πήγαμε στα μνήματα** [ETYM. < πληθ. αρχ. ουσ. μνήμα (τό) (-ατος) «αντικείμενο για ανάμνηση προσώπου ή πράγματος, μνημείο, τάφος, τύμβος, ανάθημα σε θεό, (γενικά) ανάμνηση, ενθύμηση», Όμ. ο 126, μνήμ' Έλένης χειρών «απ' της Ελένης τα χέρια θύμηση»].

ΜΝΗΜΟΝΕΜΑ (το) **1.** ανάμνηση, ενθύμηση **2.** ιερατική ευχή υπέρ υγείας ζώντων και υπέρ αναπαύσεως νεκρών **3.** μνημόσυνο ΦΡ. **μνημονέματα και μνήμες!** [ETYM. < αρχ. μνημόνευμα (τό) «η ενέργεια της μνήμης, αυτό που μνημονεύεται, ανάμνηση ή μνεία του παρελθόντος» (Άριστ. Μνήμ. 450b, οϊον εικών καί μνημόνευμα «όπως το ομοίωμα και η μνήμη») με αφομ. [υμ (προφ. βμ) > μμ] > μνημόνεμμα > μνημόνεμα, με απλοπ.].

ΜΝΗΜΟΥΡΙ (το) τάφος [δ. τρ.: – Να ζήσεις πρωτομάστορα, ποιανού 'ναι το μνημούρι;] [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. μνημούρι < ελνστ. μνημόριον ([ο > υ] από επίδρ. του χειλ. [m]) < ελνστ. μεμόριον (παρετυμ. μνήμα) < λατ. memoria «μνήμη, μνήμα μάρτυρα» θηλ. εν. που θεωρήθηκε ουδ. πληθ. / (LSJ) < λατ. memoria «μνημείο, τάφος» με παρετυμ. επίδρ. του μνήμα].

ΜΟΒΟΡΟΣ (μουβόρους) (-α, -ικο) αιμοβόρος ΦΡ. **είναι αυτή μια μοβόρα!** [ETYM. < αρχ. (αί)μοβόρος (-ον) «που ρουφά αίμα, αιμοδιψής, άπληστος, ...» (Θεόκρ. Ειδ. 24.17, γαστέρας αίμοβόρους (για φίδια) «κοιλίες ακόρεστες για αίμα») με αποβ. του αρχικού άτ. αί-].

ΜΟΔΙ (μόδ') (το) μονάδα μέτρησης ξηρών καρπών και σιτηρών, ισοδύναμο με 8,75 λίτρα (βλ. λογάρι) [ETYM. < αρχ. μόδιος (ό) «μέτρο ξηρών, κυρίως σιταριού, ισοδύναμο με το 1/6 του μεδίμνου & 8 ¾ λίτρα» (Πλούτ. Δημ. 33.6.2, ό δέ τῶν πυρῶν [μόδιος] ὦνιος ἦν τριακοσίων (δραχμών) «ένας μόδιος σιτηρών μπορούσε να αγοραστεί αντί 300 δραχμών) με αλλαγή γένους].

ΜΟΪΡΑ (η) **1.** πεπρωμένο, τύχη [Άλ. Παπαδ. Μητ.: «Ήτον ανήλιαστη, άτυχε, ή μέρα πού γεννήθης' / άλλοι έπήραν τόν άνθό καί σύ τή ρίζα πήρες' / όντας σέ έπλασ' ό Θεός δέν είχε άλλες μοΐρες».] [πα-

ροιμ.: (α) Η μοίρα κάνει τα προικιά, το ριζικό τα κάλλη. (β) Δεν έχει στον ήλιο μοίρα.] ΦΡ. (α) **μοίρα του δαίμονα** κακή τύχη (β) **κλαίει τη μοίρα του** (γ) **τον έχουν σε δεύτερη μοίρα** ... παραγκωνισμένο 2. μερίδιο 3. (μτφ.) επίμονη προσκόλληση ΦΡ. **μου γίνηκε μοίρα!** μου «φορτώθηκε» σαν τη μοίρα – σύνθ.: α) **αλαλουμοίρα** (η) κακή μοίρα [κατάρα: Αλαλουμοίρα να γενέει!· β) **κλαψομοίρης** (κλαψουμοίρ'ς) (-α, -ικο) παραπονιάρης ΦΡ. **μας κούρασε ο κλαψομοίρης!** [ETYM. < αρχ. μοῖρα (ή) «μερίδιο, τύχη, πεπρωμένο, ...», Όμ. γ 40, δῶκε δ' ἄρα σπλάγχων μοίρας «τους μοίρασα απ' τα σπλάχνα»].

ΜΟΙΡΑΔΙΑΡΗΣ (μοιραδιάρ'ς) (-α, -ικο) που μετέχει σε περιουσία τρίτου και παίρνει μερίδιο ΦΡ. **είναι μοιραδιάρης και περνάει μια χαρά!** [ETYM. < ελνστ. μοιράδι(ος) (-ον) «ορισμένος από τη μοίρα» (< αρχ. μοιρίδιος (-α, -ον / μοιρίδιος (-ον) (βλ. μοίρα) «προσδιορισμένος από τη μοίρα, που καθορίζει τη μοίρα κάποιου, ...», Σοφ. Ο. Κ. 228, οὐδενί μοιριδία τίσις ἔρχεται «η εκδίκηση της μοίρας κανέναν δεν τον πιάνει») + παραγ. επίθ. -άρης].

ΜΟΙΡΑΛΟΣ (Μοίραλους) (ο) μυθικός γέρος, ο οποίος πελεκάει τον κορμό του δέντρου που κρατά τη γη· από τα πελεκούδια του, λένε, φτιάχνουν τη βαφή, με την οποία βάφουν τ' αβγά της Λαμπρής· όταν το δέντρο κοντεύει να κοπεί και να γκρεμιστεί ο κόσμος, ο Μοίραλος αποκοιμείται, οπότε το δέντρο δυναμώνει πάλι κι αποφεύγεται το κακό· τότε είναι που η γη τραντάζεται από σεισμούς! ΦΡ. **μας κουνάει ο Μοίραλος!** [ETYM. < μοίρ(α) (βλ. λ. ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αλος].

ΜΟΙΡΑΣΙΑ (η) μοίρασμα, διανομή ΦΡ. (α) **έλα να κάνουμε μοιρασιά!** (β) **δεν τα βρίσκουν στη μοιρασιά!** – συνών. **μοιραή** (η) [παροιμ.: Η κακή μοιραή διχόνοιες φέρνει!] ΦΡ. **έκαναν καλή μοιραή!** [ETYM. < μσν. μοιρασία (ή) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < θ. μοιρασ- του αρχ. μοιράζω / μοιράω «μοιράζω, (παθ.) παίρνω κάτι ως μερίδιο» (Αἰσχύλ. Ἑπτ. 907, ἐμοιράσαντο κτήμαθ' «μοιράσανε το βιός τους») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΜΟΙΡΑΣΜΑ (το) 1. [...] 2. διαδικασία, κατά την οποία, μετά τα μνημόσυνα, σε χαγιάτι ναού μοιράζονται κόλλυβα, ψωμί, ελιές, τυρί και τσίπουρο [Π. Π. Λάμπρη, Μοίρ.: Τότε, πλησίαζα το πιάτο με τα κόλλυβα στο χείλος του κάνιστρου κι εκείνος, χρησιμοποιώντας ένα πιατέλο, έριχνε μέρος τους μέσα. Αμέσως, με το ίδιο, έριχνε στο πιάτο μου ως αντίδωρο, για συχώριο, λίγα από τα αναμεμειγμένα στο κάνιστρο κόλλυβα. Όταν τελείωνε αυτή η διαδικασία, ακολουθούσε το μοίρασμα! Διαμοιράζονταν, δηλαδή, στο εκκλησίασμα το σύνολο των σμιγμένων κολλύβων μαζί μ' ένα κομμάτι λειτουργιάς κι όλοι εύχο-

νταν για τη συχώρεση των αποθανόντων.] [ETYM.: μsn. < θ. μοιρασ- (βλ. μοιρασιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -μα].

ΜΟΙΡ(ΓΙ)ΟΛΟΓΑΩ (μοιρ(γι)ουλλουγάου) **1.** μοιρολογώ, θρηνώ νεκρό, θρηνώ, κλαίω [δ. τρ.: Σ' όλα τα μνήματα έκλαιγε, σ' όλα μοιρολογιόταν, / στου Κωσταντίνου το μνημειό ανέσπα τα μαλλιά της.] **2.** παραπονιέμαι για τη μοίρα μου ΦΡ. **τι μοιργιολογάς από το πρωί ως το βράδυ;** – συνών. **μοίρομαι** οδύρομαι, μοιρολογώ, κλαίω τη μοίρα μου ΦΡ. **κλαίει και μοίρεται!** (κλλιαίει κι μοίριτι!) **3.** (μτφ.) στέκομαι ή πετώ ενοχλητικά πάνω από κάτι ΦΡ. **σκέπασε το φαΐ, γιατί θα το μοιργιολογήσουν οι μύγες!** – ουσ.: α) **μοιργιολόι / μοιργιολόιμα** (το) [δ. τρ.: Ποιος θέλ' ν' ακούσει κλάιματα, δάκρυα και μοιργιολόια / διαβήτε από τον Αϊ - Λια κι από τον Αϊ - Νικόλα.]· β) **μοιργιολογίστρα** (η) μοιρολογίστρα [ETYM. < ελνστ. μοιρολογῶ (-έω) «λέω σε κάποιον τη μοίρα» < φρ. *μοϊραν λέγω*].

ΜΟΚΑ (η) μούχλα ΦΡ. **μυρίζει μόκα το σπίτι!** – ρ. **μοκιάζω** (μουκιάζου) μουχλιάζω ΦΡ. **ποπό, μόκιασε το ψωμί!** – ουσ. **μόκιασμα** (το) – μππ. **μοκιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: πιθ. < αιτ. πληθ. μύκα(ς) του αρχ. ουσ. μύκης (ό) (-ητος / -ου) «μύκητας, μανιτάρι, εξόγκωμα, ...» (Θεόφρ. Φ. Ί. 4.14.3.3, φύει καί ἥλον· οἱ δέ μύκητα καλοῦσιν «βγάζει και εξόγκωμα που το λένε μύκητα») > μύκα, με τροπή του [υ] σε [ο] > μόκα].

ΜΟΚΟ (μόκου) επιφών.: σιωπή, σκασμός, τσιμουδιά ΦΡ. **κάνε μόκο! σώπα!** [ETYM. (Τριαντ.) < ιταλ. *mocho* «τίποτα» / (LSJ) < βεν. *moča* «φλυάρια» ή ιταλ. *moccio* «βουβός» / (πρβ. Ἡσύχ., <μυκός> ἄφρωνος, ὡς εἴ τις εἶποι μυσσαττόμενος)].

ΜΟΛΕΨΩ (μουλλεύου) μολύνω – παθ. **μολεύομαι** **1.** μολύνομαι **2.** πάσχω από πανούκλα – ουσ.: α) **μόλεμα** (το) πανούκλα [δ. τρ.: Οπού 'πεσε το μόλεμα, που 'πεσε η πανούκλα / που κόβει νιους, που κόβει νιες, παιδιά αρραβωνιασμένα.]· β) **μολεψιά** (η) **1.** μόλυνση, μόλεμα, αρρώστια **2.** κρεοφαγία σε μέρα νηστείας – μππ. **μολεμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ξαναμολεύω** μολύνω πάλι· β) **ξεμολεύω** καθαρίζω ΦΡ. (α) **ξεμόλεψαν τα σπιθούρια** (βλ. σπίθα → υποκορ. β) **μ'!** (β) **ξεμόλεψα το σπίτι σήμερα!** γ) **παραμολεύω** μολύνω καθ' υπερβολή ΦΡ. **παραμόλεψε η πληγή!** [ETYM.: μsn. < αρχ. μολ(ύνω / -ομαι) «μιαίνω, γίνομαι μιαρός, λερώνω, ...» (Πλάτ. Πολ. 535e, ἐν ἀμαθία μολύνηται «λερώνεται από άγνοια») + παραγ. επίθ. -εύω, με επίδρ. του νοθεύω].

ΜΟΛΙΚΟΣ (μόλλικους) (-η, -ο) συνομήλικος – σύνθ. **συνομόλικος** ΦΡ. **είμαστε συνομόλικοι** (είμιστι συνουμόλλικοι) [ETYM. < ελνστ. όμοήλικος / όμήλικος / (-ον) «συνομήλικος» (< αρχ. όμηλιξ (ό, ή) (-

κος) «(ιδίως για νέους) που έχει την ίδια ηλικία με κάποιον άλλο, (ως επίθ.) «που έχει το ίδιο ανάστημα με κάποιον άλλο», Όμ. Ι 54, πάντας όμήλικας «απ' όλους τους συνομήλικους») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και έκπτωση του [η] > μόλικος].

ΜΟΛΙΤΣΑ (μόλλιτσα) (η) 1. σκόρος – συνών. **φνίκι** (το) – ρ. **φνικώνομαι** – ουσ. **φνίκωμα** (το) – μππ. **φνικωμένος** (-η, -ο) 2. (μτφ.) πονηρός, δόλιος ΦΡ. **είναι καλή μόλιστα!** (είνι καλλή μόλλιτσα!) – ρ. **μολιτσιάζω** (μουλλ'τσιαζου) προσβάλλομαι από μόλιτσα – ουσ. **μολίτσιασμα** (το) – μππ. **μολιτσιασμένος** – σύνθ. **μολιτσοφαγωμένος** (-η, -ο) σκοροφαγωμένος [ΕΤΥΜ.: Άνθ. Γαζ. Λεξ., λήμμα *Σής*, ό [...] Σκώληξ ό τά μάλλινα ένδύματα καταβιβρώσκων, βόρτυδα, **μόλιτσα**, Θεόφρ. Φ.. Ί. α'.15. *Tinea*. καί τό σκωλήκι τών βιβλίων. [...]) / Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα ΒΩΤΡΙΔΑ, θηλ. Γαργάρι, ούδετέρ. Κάμπια, Κάμπουρα, Κούγια, Κοτζιπίδα, Καλέντρα, **Μολίτσα**, Μέλερη, θηλ. Σάρακας, Σκόρος, άρσ. Τρώγα, θηλ. Διάφορα γένη σκωλήκων, φθαρτικά καρπών, ξύλων, φορεμάτων, καί μάλιστα, τών μαλλίνων, όχι άκόμα όρισμένης σημασίας όλα, ως ούδέ τά έλλην. ανάλογα Θρίψ, Ίξ, Ίψ, Κίς, Κνίψ, Μίδας, Σής, Σίλφη, Σφονδύλη, Τερηδών, Τίφη, Τίλφη. [...] **Μολίτσα**, *Σίλφη*, Έλλ. τό όποϊον βαρβάρως εις τήν κοινήν γλῶσσαν έμεταμορφώθη εις τό *Σίλφνι*, Σ. αντί τοῦ *Σίλφι*, ήγουν *Σίλφιον*. Τής Έλλάδος λέξεις είναι, καί όχι ξένη, τό **Μολίτσα**. Παράγεται από τό Έλλ. *Μύλη* (meule) τοῦ όποϊου ύποκορ. είναι *Μυλίσκη* (ως από τό *Κόρη* ή *Κορίσκη*). Η τροπή τοῦ υ εις τό ο φαίνεται Αιολική, συνήθης μάλιστα εις τούς Έρωμαίους (έπειδή ώνόμαζαν καί τήν Μύλην Mola, τήν Άγκυραν, Anchora, καί άλλα πολλά μέ τήν αὐτήν τροπήν. Η *Μυλίτσα* ή *Μολίτσα*, σημαίνει ή έπρεπε νά σημαίνη κυρίως τήν όνομαζομένην από τούς παλαιούς *Σίλφην* καί *Μυκαλίδα* (mite de farine). [...] Ό Πλίνιος (XXX, 6, § 38) άπαριθμῶν τά διάφορα γένη τών ζωϋφίων, όνομάζει τό γένος τών Μολιτσῶν [...] τό όποϊον έξηγεϊται εύλόγως ως λέξεις σύνθετος Έλλ. *Μύλοικος*, ήγουν σκώληξ κάτοικος μύλων. [...]) / (LSJ) λήμμα *τριχόβρως* (-ωτος) ή *τριχοβρώς* (-ῶτος) (ό, ή), ό βιβρώσκων τās τρίχας, τριχοφάγος· έντεῦθεν τριχόβρωτες, = σήτες ή θριπες, «**μόλιτσα**», «βώτριδα», «σκόρος μου»].

ΜΟΛΟΓΑΩ (μουλλουγάου) 1. διηγούμαι, λέω [παροιμ.: Αυτά που λες, καλόγερε, στον μύλο μολογιούνται.] ΦΡ. (α) (έκπληξη) **τι μολογάς, τώρα!** (β) **τα βάσανά μου θα τα μολογήσω στον Χάρο!** είναι πολλά και δεν τα λέω σε κανέναν 2. μαρτυράω [δ. τρ.: Τι είδες, μωρέ, και τι θα πεις και τι θα μολογήσεις:] 3. κουτσομπολεύω ΦΡ. **για μολόγα μας!** – ουσ.: α) **μολό(γ)ημα** (το) κάτι, θετικό ή αρνητικό, που

αξίζει να γνωστοποιηθεί σε πολλούς [Γ. Κοτζ. Ἀμν.: Σά χαλαζόβροχο τίς ρόκες (βλ. λ., 2) καταγῆς / στρώνω, περγέλιο πιά, μολόημα τῆς αὐγῆς, / μά ἀπ' τό κακόνειρο τίποτα δέ θυμᾶμαι: / νά ὁ Ἄδης μου ποιός εἶν', ὁ κολασμένος νά με!] ΦΡ. **έγινε μολόημα!** ἢ **για μολόημα!** β) **μολο(γ)ημός** (ο) αφήγηση, περιγραφή ΦΡ. **δεν έχουν μολογημό τα βάσανά μ'!** γ) **μόλογο** (το) 1. συζήτηση 2. γραπτή απόδειξη 3. ρεζίλι ΦΡ. **γίναμαν μόλογο!** – μππ. **μολο(γ)ημένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεμολογάω** 1. εξομολογώ 2. (μτφ.) εκμαιεύω πληροφορίες ΦΡ. **όποτε την ανταμώνει, την ξεμολογάει!** [ETYM. < μσν. μολογῶ < ελνστ. ὁμολογῶ (-έω) «εξομολογούμαι τις αμαρτίες μου, (αρχ. σημ.) συμφωνώ, δέχομαι, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 357a, ὁμολογοῖεν ἄν ἢ οὐ «θα μπορούσαν να συμφωνήσουν ἢ ὄχι») με αποβ. του αρχικού ἀτ. φων.].

ΜΟΛΥΒΙ (μουλλύβ') (το) 1. ξύλινη γραφίδα 2. μόλυβδος [παροιμ.: Ο άνθρωπος είναι γλυκός σαν το μέλι και βαρύς σαν το μολύβι.] 3. βόλι 4. (μτφ.) πολύ βαρύς ΦΡ. **βράχηκε η φλοκάτη κι έγινε μολύβι!** [ETYM. < μσν. μολύβι(ν) (βλ. βολύμι)].

ΜΟΜΟΝΤΙΕΣ (ο) / **μομοντιά** (η) αφθονία, κομπόδεμα ΦΡ. **έχει καλόν μομοντιέ!** [ETYM. (;)].

ΜΟΝΑΧΟΣ (μουναχός) (-ή, -ό) / **μονάχος** (μουνάχους) (-η, -ο) 1. μόνος [παροιμ.: (α) Μοναχός σου χόρευε κι όσο θέλεις πήδα. (β) Το μονάχο το πρόβατο το τρώει ο λύκος.] 2. (αρσ. & θηλ. του επιθ. μοναχός ως ουσ.) καλόγηρος / καλόγρια – επίρρ. **μοναχά(ς)** 1. μονάχα, μόνο [Β. Κορν. Ἑρωτ. 3.1359-60: Τέσσερεις μέρες μοναχάς μοῦ ἔδωκε ν' ἀνιμένω, / κι ἀπόκει νά ξενιτευτῶ, πολλά μακρά νά πηαίνω.] (βλ. **μαναχά**) 2. ευτυχώς – σύνθ. **μοναχοφάης** (ο) 1. που τα τρώει όλα μόνος του 2. (μτφ.) αχόρταγος, πλεονέκτης ΦΡ. **τέτοιος μοναχοφάης που 'ναι, τι περίμενες;** [ETYM. < ελνστ. μοναχός (-ή, -όν) «μόνος, μοναχός» (βλ. **μαναχά**, **ετυμ.**)].

ΜΟΝΙΑ (η) 1. φωλιά ἢ καταφύγιο ἀγρίου ζώου [Γ. Μαρκ. Ὅρκ.: ...τ' ἀρνὶ στὴν μάντρα ἐπλάγιαζε, τ' ἀγρίμι στὴ μονιά του·] [Ἀρ. Βαλ. Ἀθ. Δ. 3.69: Ἑστρωσα τό κρεβάτι μου μέσ στή μονιά τοῦ λύκου] 2. (μτφ.) κατοικία ΦΡ. **ας πάω για τη μονιά μου!** [ETYM. < ελνστ. μονία (ἡ) «μοναχικότητα, ερημιά, (αρχ. σημ.) ανάπαυση, ...», με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. (Εφραίμ Σύρ. 3.255F, ἡ μονία καὶ ἡ αὐτοβουλία ἔρημόν τε καὶ πτωχόν καθίστησι τόν ἄνθρωπον «η ερημιά και το να ενεργεί ο άνθρωπος με δική του βούληση τον καθιστούν μοναχικό και φτωχό») < μόν(ος) (βλ. **μονο-**, **ετυμ.**) + παραγ. επίθ. -ία].

ΜΟΝΙΑΣ (ο) 1. λύκος που ενεδρεύει και αρπάζει ζώα από κοπάδια 2. πρωτότοκο λυκόπουλο 3. άνθρωπος ἢ ζώο, που ζει πάντα στον ίδιο

τόπο 4. (μτφ.) άγριος, μονήρης, μόνος [ETYM. < ελνστ. μονίας (ό) «που ζει μόνος, (για ψάρι) που δεν συναγελάζεται» (Αιλ. Ζ. 1.46, οί συνόδοντες ούκ είσι μονίαι «οι συνόδοντες δεν είναι μοναχικοί» / Ή-σύχ., <μονίας> νήφων. «τούς γάρ μεθύοντας δευτέρους εϊναί φαμεν» / Σουϊδ., [Μονιός:] άγριος ὕς. ό μεμονωμένος· ἢ ό μονόλυκος.) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < μόν(ος) (βλ. μονο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίας].

MONO- & μονό- & μον- α' συνθ. που δηλώνει ότι κάποιος / κάτι, 1. ισούται με τον αριθμό ένα, π.χ. μονοσάνδαλος 2. ενεργεί ή υπάρχει μόνος του, π.χ. μονογαμικός 3. γίνεται κατ' αποκλειστικότητα, π.χ. μονοπώλιο – σύνθ.: α) **μονανεπνιάς** επίρρ.· με μια αναπνοή, απνευστί ΦΡ. **πήγα κι ήρθα μονανεπνιάς!** πολύ γρήγορα· β) **μονάξιος** (-α, -ο) που μόνος αναλαμβάνει τις ευθύνες της οικογένειας, άξιος· γ) **μονάτος** (-η, -ο) 1. αμιγής, καθαρός ΦΡ. **καφές μονάτος**· δηλ. χωρίς πρόσμιξη με κριθάρι ή ρεβίθι 2. σκέτος ΦΡ. **έφαγα μονάτο ψωμί**· δ) **μονόγνωμος** (-η, -ο) 1. επίμονος, ισχυρογνώμων 2. (μτφ.) μονόχνοτος ΦΡ. **είναι πολύ μονόγνωμος!** ε) **μονόπατος** (-η, -ο) που έχει έναν όροφο ΦΡ. **μονόπατο σπίτι**· στ) **μονόπлатος** (-η, -ο) 1. μονοκόμματος ΦΡ. **μονόπлатο σκέπαστρο** 2. που έχει μία πλευρά ΦΡ. **καλύβα μονόπлатη** που έχει κανονικά σκεπή και τοίχο στη μία πλευρά, ενώ οι άλλες είναι ανοιχτές· ζ) **μονοτάρι** επίρρ.· δια μιας, μια και καλή· η) **μονοφόρι** επίρρ.· για ένδυμα που φοριέται συνέχεια, συνήθ. λόγω ένδειας, ή επειδή αρέσει, οπότε φοριέται συχνά ΦΡ. **το 'χω μονοφόρι το πουκάμισο!** [ETYM. < μσν. μον(ο)- θ. των επιθ. μόν(ος) / μον(ός) < αρχ. μον(ο)- θ. του μόνος / μούνος (-η, -ον) «μόνος, μοναδικός, ...», Όμ. Β 212, μούνος έκολω «μόνος θορυβούσε»].

MONO (μουνό) (το) 1. άροτρο μ' ένα φτερό 2. τσαρούχι με μονή σόλα [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. μονός (βλ. μονο-, ετυμ.)].

ΜΟΡΟΖΑ (μουρόζα) (η) αγαπητική, ερωμένη [Γ. Μακρυγ. Άπ. 1.4, ... νά κάμω τήν γυναικα του μορόζα.]. [ETYM. < amorosa, θηλ. του ιταλ. επιθ. amoroso «ερωτικός, τρυφερός», με αποβ. του αρχικού a-].

ΜΟΣΚΙ (μόσски) / **μόςχι** (το) 1. μοσχάρι 2. (μτφ.) ανόητος, βλάκας ΦΡ. **είναι μεγάλο μόσκι!** – συνών.: α) **μοσκάρι** (μ'σσκάρ') (το) ΦΡ. **ένα μοσκάρι είναι!** / **μοσχάρι** (μ'σσχάρ') (το) – θηλ. **μόσκα** / **μόςχα** (η) δαμάλα, νεαρή αγελάδα – υποκορ. **μοσκούλα** / **μοσχούλα** (η) – μεγεθ. **μούσκαρη** (μούσκαρ') (η) ονομασία σωματώδους γίδας – σύνθ. **λαφομόσκι** (λαφουμόσски) (το) μικρό ελάφι [δ. τρ.: ... να βγουν τα λάφια στις βοσκές, να βγουν τα λαφομόσκια.] [ETYM. < αρχ. μόσχ(ος) (ό) «το νεογνό της αγελάδας, μοσχάρι, νεογνό οποιουδήποτε

ζώου, ...» (Ἡρόδ. 2.41.1, τοὺς μόσχους θύουσι «θυσιάζουν τα μοσχάρια») + παραγ. επίθ -ι > μόσχι, με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] > μόσκι].

ΜΟΣΚ(Ο)- & μοσχ(ο)- (Τριαντ.) α' συνθ. σε σύνθ. λ. και δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. αναδίδει ευχάριστη μυρωδιά, π.χ. μοσκ/χολούλουδο, ότι το υποκείμ. ρ. αναδίδει ευχάριστη μυρωδιά, π.χ. μοσκ/χοβολώ, ότι αυτό που εκφράζει το ρ. που υπάρχει ως β' συνθ. γίνεται με πολλή φροντίδα και προσοχή, π.χ. μοσκ/χαναθρέφω, ότι δίνω ή παίρνω κάτι σε πολύ καλή τιμή, π.χ. μοσκ/χοπουλώ και ότι κάτι περιέχει ή γίνεται με αρωματικές ουσίες, π.χ. μοσκ/χοστάφυλο – σύνθ.: α) **μοσκοσίτι** (μουσσκουσσίτι) (το) απαντά και με τα ονόματα, μοσχοσίταρο ή τριγωνέλα ή τριγωνίσκος, τήλιδα, τήλις, τηντιλίδα, τηντιλίνα, τήλι, χόρτο των Ελλήνων, ελληνικό σανό, ελληνικός σανός, αιγόκερας, βούκερας, γραικόχορτο, ελληνικό τριφύλλι, νυχάκι, στροφίλι, χέλμπα (<https://www.academia.edu/45782934/>)· χρησιμοποιείται στις χορτόπιτες κι έχει διακριτό άρωμα· β) **μοσκοφάι** (μουσσκουφάι) (το) φαγητό που έχει μαγειρευτεί καλά, που είναι εύγευστο ΦΡ. **αυτό δεν είναι φαΐ, είναι μοσκοφάι!** [ETYM. < μσν. μοσκ(ο)-, μοσχ(ο)- θ. της λ. μόσχος (βλ. λ., ετυμ.)].

ΜΟΣΚΟΠΑΠΑΔΙΑ (μουσκουπαπαδγιά) (η) εύοσμο αγριόχορτο με λευκά άνθη, χρήσιμο στη μαγειρική· η καυκαλήθρα (*tordylium officinales* - *apulium*) [ETYM. < μοσκ(ο)- (βλ. λ., ετυμ.) + παπαδιά < ελνστ. παπαδία (ή) «σύζυγος ιερέα, η παπαδιά, (ειρων.) η ιέρισσα» (Πουολό. 493, παπαδιάν ἀληθινήν ἐχειροτόνησέν σε / Ἀδ. Κορ. Π.: – Τῆς Προνοίας δῶρον τό ὁμολογῶ κ' ἐγώ. Ἄν εὐρίσκεται τι καλόν εἰς ἐμέ, εἰς σέ καί εἰς τήν Παπαδιάν μου τό χρεωστῶ εἰς τόν Θεόν.) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < παπ(άς) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αδία].

ΜΟΣΚΟΣ (μόσκους) (ο) → μόσχος, ο [δ. τρ.: Και φύτεψε τριανταφυλλιά και μαύρο καρυοφύλλι / και πότιζέ τα ζάχαρη και πότιζέ τα μόσκο.] [ευχή (για κάποιον που ρεύεται): Μόσκος και γαρύφαλλο!] – επίθ. **μοσκένιος** (-α, -ο) ευωδιαστός ΦΡ. **τι μοσκένια τριαντάφυλλα είν' αυτά!** [ETYM.· μσν. < μόσχος (βλ. λ.)].

ΜΟΣΤΡΑ (η) 1. βιτρίνα, φηγούρα 2. η καλή όψη ενός πράγματος 3. το ποιον, ο χαρακτήρας ΦΡ. **ήρθε να μας δείξει τη μόστρα του!** [ETYM. < ιταλ. mostra «έκθεση, επίδειξη»].

ΜΟΣΧΟΣ (ο) 1. άρωμα, ευωδιά [Δ. Σολ. Ὁδ. Π.: Κι' ἐσεῖς, πού ἀπό τό μόσχο σας, / Δροσόχορτα, δροσάνθη, / Ὁ κόλπος τοῦ φορέματος / Ὁ ἀγγελικός εὐφράνθη·] 2. ελαιώδες αρωματικό υγρό που προέρχεται από το αρσενικό του ζώου **μόσχος ο μοσχοφόρος** και έχει διεισδυτική,

ανεξάλειπτη οσμή [ETYM. < ελνστ. μόσχος (ό) «το μικρό ζώο μόσχος ο μοσχοφόρος και η αρωματική ουσία που βγαίνει γύρω από τον αφαλό του» (Διήγ. Ἀχιλλ. 1586, μόσχος ό καλός, τό μῆλον παραδείσου) < περσ. *mušk* «το αρωματικό υγρό μόσχος» < αρχ. ινδ. *muskah* «όρχις», σημ. που οφείλεται στην ομοιότητα του αδένα από τον οποίο εκκρίνεται το υγρό μόσχος με όρχι· ο τ. μόσκος (βλ. λ.) < μόσχος, με τροπή του [χ] σε [κ], πρβ. *μασχάλη* > *μασκάλη* (LSJ)].

ΜΟΥΑΜΠΕΤΙ (μουαμπέτ') (το) ευχάριστο κουβεντολόι, συνοδευόμενο από αστεϊσμούς, [ETYM. < τουρκ. *muhabbet* + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΟΥΓΚΡΟΣ (μούγκρους) (ο) 1. τρυφερός βλαστός πουρναριού, ροδάμι (βλ. λ.) ΦΡ. **οι γίδες ρίχτηκαν μ' όρεξη στον μούγκρο!** 2. (μτφ.) αιδοίο ΦΡ. **έπεσε στον μούγκρο!** [ETYM. < μουγκρός (-ή, -ό) «δροσερός, υγρός, τρυφερός», με μετάθ. του τόνου (Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΜΟΥΓΚΡΟΣ*, Σ. Ὀγρός, Σ. Ὑγρός, Σ. τό έξηγεῖ ὡς ταυτόσημον τοῦ Ὑγρός [...]. Ἴσως ἀπό τό μέ προσθήκην τοῦ -μ- ἄχρηστον Μυγρός, συνώνυμον τοῦ Μυδαλέος, Ἑλλ. ἐπειδή καί αὐτό τό Μυδαλέος [...] ἀπό τό Ὑδαλέος φαίνεται πλασμένον μέ τήν προσθήκην τοῦ μ [...] Ὁ Φώτιος φέρει «Μυδαλέας, διαβρόχους» καί «Μυδιᾶν (γρ. Μυδᾶν) νοτιᾶν, δίυγρον εἶναι καί σήπεσθαι».)].

ΜΟΥΖΗΣ (-ού) 1. κλασιάρης, γκρινιάρης ΦΡ. **είναι αυτή μια μουζού!** 2. (μτφ.) ιδιόρρυθμος, δύστροπος ΦΡ. **μουζής είναι, τι περιμένεις;** [ETYM. < θ. οἰμῶζ- του αρχ. οἰμῶζω «κλαίω μεγαλόφωνα, θρηνώ, ...» (Ἀριστοφ. Ἀχ. 1035, οἰμῶζέ ποι «σκάσε», «να πλαντάξεις») + παραγ. επίθ. -ής > *οἰμωζής > μουζής, με κώφ. του [ω] σε [ου] και αποβ. του αρχικού άτ. οί-].

ΜΟΥΗΔΕ σύνδ.· μήτε, ούτε – συνών.: α) **μουϊδέ** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2. 37: ... μουϊδέ κισσό μέ κάππαρι, μουϊδέ μηλιά μέ μῆλο.] β) **ούηδε** [δ. τρ.: Θέλετε δένδρ' ανθίσετε, θέλετε ξεραθείτε, / στον ίσκιο σας δεν κάθομαι, ούηδε και στη δροσιά σας.] [ETYM.· ιδιωμ. τ. < αρχ. σύνδ. μηδέ «και να μην, μήτε να, μήτε», Όμ. Α 550, μή τι σὺ ταῦτα ἕκαστα διείρεο μηδέ μετάλλα «μη το ερωτάς, μη θέλεις να εξετάζεις].

ΜΟΥΚΑΈΤΗΣ (μουκαέτ'ς) (-ισσα) 1. που προσέχει κάτι, που προνοεί για κάτι, που δείχνει ενδιαφέρον για κάτι, που δεν αναβάλλει κάτι ΦΡ. (α) **έγινα μουκαέτης και το πρόλαβα το κακό!** (β) **δεν έγινα μουκαέτης να ...** δεν πήρα την απόφαση να ..., δεν προνόησα να ... (γ) **να γένεις μουκαέτης, να πας ...** ν' αποφασίσεις ... [Κριαρ., λήμμα *μουκαέτης* (ο) φρ. *γίνομαι μουκαέτης* = φροντίζω, προνοώ για κάτι, προσέχω κάτι (πρβ. τουρκ. *mukayyet olmak*): άλλα έτρωγαν αυτοί και άλλα δεν εγίνονταν μουκαέτες και έτσι πάλιν έστεκεν το χρέος όλο]

2. (Τζήκ.) επιτήδειος, καταφερτζής, πονηρός, ικανός 3. (Λιθοξ.) καταγραφέας (λόγ.), γραμματικός [ETYM. < τουρκ. mukayyet «περιορισμένος, καταχωρημένος» + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΟΥΚΑΣ (ο) 1. σιωπηλός, άβουλος, χαζούλης (βλ. για) 2. χλευαστής, υβριστής – συνών. **μούκακας** (ο) ΦΡ. **κοίτα τι πήγε κι έκαμε ο μούκακας!** [ETYM. < ελνστ. μῶκ(ος) (ὁ) «εμπαιγμός, χλεύη, περίγελος με μορφασμό του προσώπου» + παραγ. επίθ. -ας > μώκας > μούκας, με κώφ. του [ω] σε [ου] (Ἀθην. 5.187, ὁ κόλαξ πάμπρωτος ὑφαίνειν ἤρχετο μῶκον «πρώτος σ’ αυτούς ο κόλακας ξεδίπλωνε τη χλεύη» / Ἡσύχ., <μωκός> μωρός. χλευαστής, σκώπτης / (LSJ) λήμμα *μωκάομαι*: ἀποθ., (μῶκος) μορφάζω, κάμνω παντοίους μορφασμούς καὶ δι’ αὐτῶν γοητεύω, ἀπατῶ τινα, καὶ οὕτω περιπαίζω, καταγελῶ / Αἰλ. Ζ. Ἰ. 1.29, προσεῖει μωκωμένη «πλησιάζει περιγελαστικά» / Ἡσύχ., <μωκᾶται> χλευάζει, <μωκωμένης> χλευαζομένης καὶ τὰ ὅμοια)].

ΜΟΥΛΑΪΜΙΚΟΣ (μουλλαῖμμ’κους) (-η, -ο) ήσυχος, ήρεμος, πράος ΦΡ. **είναι πολύ μολαῖμικος και τον κάνουν ό,τι θέλουν!** [Ἀνδρ. Μήτσ. Στρ., κεφ. 2: Εγώ που ήμουν πάντα ήπιος και μολαῖμικος, είχα μεταμορφωθεί σε θηρίο ανήμερο.] [ETYM. < μολαῖμικος (Ἄνθ. Γαζ. Λεξ.: *μολαῖμικος* «χαῦνος» / *μολαῖμίζω* «χαλάω») πιθ. < ιταλ. *mol-la(re)* «χαλαρώνω, αφήνω» (πρβ. ιταλ. *molie* «μαλακός, (μτφ.) αδύναμος») + παραγ. επίθ. -ίμικος > μολλαῖμικος > μουλαῖμικος, με κώφ. του [ο] σε [ου] και απλοπ.].

ΜΟΥΛΑΡΙ (μπ’λάρ’) (το) / **μούλα** (η) 1. στείρο ζώο που προέρχεται από διασταύρωση φοράδας με γάιδαρο ή γαϊδούρας με άλογο και χρησιμοποιείται ως υποζύγιο, ημίονος [δ. τρ.: Σέρνει πουλάρια αφόρτωτα, μουλάρια φορτωμένα, / κ’ η μούλα η χρυσοσκέπαστη βαστάει το νιον αφέντη.] [παροιμ.: Το μουλάρι κι αν παινιέται (βλ. παινάω), από γάιδαρο κρατιέται.] [Ἰ. Γρυπ. Πρ.: Τραβᾷ ταχιά στήν Ὠρια τή σπηλιὰ / καὶ στοῦ μεσημεριοῦ τή ντάλα / φτάνει στήν Ὠρια τή σπηλιὰ / σὲ μούλα χρυσοκάπουλη καβάλλα.] 2. (μτφ.) άνθρωπος ισχυρογνώμων, πεισματάρης 3. (μτφ.) αγενής 4. (μτφ.) που δεν αναλαμβάνει τις ευθύνες του – υποκορ. **μουλαράκι** (το) / **μουλαρούλα** (η) – μεγεθ. **μούλαρος** (ο) / **μουλάρα** (η) 1. [...] 2. (μτφ.) γυναίκα με μεγάλο πείσμα – σύνθ.: α) **μουλαροδείχνω** (μπ’λαρουδείχνου) έχω συμπεριφορά και όψη μουλαριού, δεν έχω λεπτούς τρόπους, είμαι αγενής και πεισματάρης· β) **μουλαρομούτρη** (μπ’λαρουμούτρ’) (η) που έχει πρόσωπο σαν του μουλαριού, άσχημη (βλ. μούτρο)· γ) **μουλαροφόρτι** (μπ’λαρουφόρτ’) (το) φορτίο μουλαριού ΦΡ. **κουβάλησα δέκα μουλαροφόρτια πατάτες χθες!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. μουλάριον (τό),

υποκορ. του ελνστ. μούλλα / μούλη (ή) < mulla, θηλ. του λατ. επιθ. mulus (-a, -um) «ημίονος, νόθος»].

ΜΟΥΛΙΚΟΣ (μούλλικους) (-η, -ο) μη γνήσιος, νόθος [Αντ. Τραυλ. Λ. Ζ.: Εἴτε γιατί τό μούλικό τοῦ Κομπολογᾶ ἦταν ἡ κυριώτερη αἰτία νά μή πραγματοποιηθῇ τό φρονιμώτερο ὄνειρο τῆς ζωῆς μου...] ΦΡ. **τον έχουν ξεχασμένο σαν να 'ναι μούλικο!** – συνών. **πολύσπορος** (-η, -ο) [ETYM. < μούλ(ος) < λατ. mulus (βλ. μουλάρι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικός].

ΜΟΥΛΦΗ (η) το βασικό υλικό φαγητού [ETYM. (;)].

ΜΟΥΛΩΝΩ (μουλλώνου) / **μουλώχνω** **1.** μαζεύομαι σε μια άκρη, αποφεύγω να εκφράσω τις σκέψεις και τα συναισθήματά μου, λουφάζω ΦΡ. **μούλωσε και δεν είπε τίποτα!** **2.** κρύβομαι, δεν δραστηριοποιούμαι από φόβο **3.** καλύπτω, συγκαλύπτω – ουσ. **μούλωμα** (το) – επίθ. **μουλωχτός** (-ή, -ό) [παροιμ.: Ο διάβολος κοιμάται στον μουλωχτού τον κώλο.] – σύνθ. **μουλωχτόσκυλο** (το) **1.** ύπουλο σκυλί **2.** (μτφ.) ύπουλος, κρυψίνους, ραδιούργος – μππ. **μουλωμένος** (-η, -ο) – συνών. **σγουλώνω** ΦΡ. (α) **σγούλωσε στην άκρη και δεν μίλαγε!** (ζγούλλουσι σ'ν άκρ' κι δε μίλα'ι!) (β) **σγούλωσε να μην κρυώσεις!** – ουσ. **σγούλωμα** (το) – μππ. **σγουλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μουλ(λ)ώνω (βλ. ζλουμώνω, ετυμ.)].

ΜΟΥΜΟΥΔΙ (μουμούδ') (το) **1.** μικρό έντομο που προσβάλλει τους σπόρους των οσπρίων στον αγρό ή στην αποθήκη, ο βρούχος των οσπρίων (*bruchus rufimanus*) ΦΡ. **ποπό, γέμισαν μουμούδια οι φακές!** **2.** (μτφ.) αργοκίνητος, αδύναμος, οκνηρός ΦΡ. **τι μουμούδι είν' αυτός!** – ρ. **μουμουδιάζω** βγάζω μουμούδια ΦΡ. **μουμούδιασαν τα φα-sόλια!** παραδοσιακά, για να μην προσβάλλονται τα όσπρια από μουμούδια, τα βουτούσαν σε ζεματιστό νερό, τα στέγνωναν και τα αποθήκευαν ή τα αποθήκευαν εξ αρχής σε γυάλινο βάζο ή μπουκάλι, αν είχαν – ουσ. **μουμούδιασμα** (το) – μππ. **μουμουδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μαμούδι «έντομο, ζώφιο», με αφομ., πιθ. υποκορ. του μάμμος «οικέτης» ή < μαμμῖαν < μάμη (βλ. μάκανο, ετυμ.) ή < μούμουδο < μύμηδο < μύρμηδο < αρχ. μυρμηδών (ό) (-όνος) «μυρμηγκοφωλιά» < μύρμηξ (-ηκος) (βλ. μαρμάγκα, ετυμ.) (LSJ)].

ΜΟΥΝΟΥΧΟΣ (μ'νούχους) (ο) **1.** ευνούχος [δ. τρ.: Ανάψτε βάγιες τα κηριά, μουνούχοι τις λαμπάδες, / και στρώσετε την κλίνη μου τη λινομέταξή μου.] [παροιμ.: Εγώ του λέω είμαι μουνούχος κι αυτός με ρωτάει πόσα παιδιά έχω.] **2.** (μτφ.) ανίκανος, τιποτένιος – ρ. **μουνου-χάω** (μ'νουχάου) / **μουνουχίζω** ευνουχίζω, στερώνω – ουσ.: α) **μουνου-χόχημα** / **μουνούχισμα** (το)· β) **μουνούχι** (μ'νούχι) (το) ευνουχισμέ-

νο ζώο – μππ. **μουνουχημένος / μουνουχισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μουνούχος / μνουχος (ό) < αρχ. εύνουχος (ό) «που έχει υποστεί ευνουχισμό» (Ηρόδ. 1.117.19, τῶν εύνούχων τούς πιστότατους «τους πιο έμπιστους από τους ευνούχους») > *βνουχος, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > *μνουχος, με τροπή [υν (προφ. βν) > μν] (πρβ. χαῦνος > άχαμνός) > μουνούχος, με ανάπτ. [ου] μεταξύ του αρχικού [μ] και του ακόλουθου συμφ.].

ΜΟΥ(N)ΤΖΑ (η) **1.** μουντζούρα, καπνιά· (Τριαντ.) οι από του εργαστηρίου του χαλκέως εξερχόμενοι και την μούντζην του μαυρισμού από του προσώπου εκπλύνοντες **2.** (συνεκδ. από τη χρήση της λ. σε διαπομπεύσεις) **α.** (υβρ.) αβλεψία, τύφλα· **β.** κακοτυχία, ατυχία [κατάρα: Μούντζες να 'χει!] **3.** υβριστική χειρονομία που γίνεται με προβολή ανοιχτής παλάμης προς την κατεύθυνση κάποιου, φάσκελο [παροιμ.: Αν πεθάνω από συνάχι, η πανούκλα μούντζες να 'χει.] – ρ. **μουντζώνω** (μμ'ντζζώνου) **1.** αλείφω το πρόσωπο κάποιου με καπνιά ή ακαθαρσίες για τιμωρία και διαπόμπευση· εξευτελίζω **2.** προσβάλω, ντροπιάζω **3.** δίνω μούντζα ΦΡ. **γιατί μουντζώνεις; 4.** διευθετώ κάτι όπως όπως, κάνω κάτι ως αγγαρεία ΦΡ. **τα μούντζωξα! 5.** καταριέμαι ΦΡ. **μας μούντζωξαν!** – ουσ.: **α)** μούντζωμα (το)· **β)** **μουντζωξιά** (η) ΦΡ. **του 'δωκε κάτι μουντζωξιές!** – μππ. **μουντζωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **μουντζουφλιά** (η) χτύπημα στο πρόσωπο άλλου με το χέρι ΦΡ. (απειλ.) **θα σου δώκω καμιά μουντζουφλιά** (βλ. φωτερά → συνών. β), **που θα 'ναι όλη δική σου!** [ETYM. < μσν. μούντζα / μούτζα / μούζα (ή) «καπνιά, μουντζούρωμα, υβριστική χειρονομία με το άνοιγμα της παλάμης, ...», (LSJ) πιθ. < μούντα < μούντη < μουντός «σκοτεινός» (βλ. λ., ετυμ.), απ' όπου και η αρχική σημ. της λ. «καπνιά» (για την τροπή του [ντ] σε [ντζ] σε ιδιώματα, πρβ. κρεμανταλάς > κρεμαντζαλάς), ή < περσ. muzh, ή < γαλλ. museau ή βεν. muso· οι τ. μούτζα / μούζα παρουσιάζονται σε ιδιώματα· η λ. μούντζα έλαβε τη σημ. «υβριστική χειρονομία, φάσκελο», επειδή το φασκέλωμα γινόταν με ανοιχτή παλάμη μαυρισμένη με μουντζούρα].

ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΗΣ (μουντζζούρ'ς) (-α, -ικο) **1.** που έχει πολύ σκούρο χρώμα ΦΡ. **έκαμες μουντζούρικο το κέντημα, δε μ' αρέει!** (βλ. αρέω) το έκανες σε σκούρες αποχρώσεις **2.** λερωμένος με μουντζούρες, δηλ. με σκουρόχρωμο λεκέ καπνιάς, μελάνης, κ.λπ. **3.** (αρσ. ως ουσ.) γανωματής **4.** ονομασία βοδιού (βλ. βόι) **5.** (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **μουντζούρικα** (τα) η συνθηματική γλώσσα των μουντζούρηδων, δηλ. των γανωματήδων [ETYM. < μσν. μουντζούρ(α) (ή) «λέρωμα από σκουρόχρωμη ουσία, (μτφ.) ντροπή, ατιμία» (βλ. μούντζα) [Π. Δέλτα

Τρ.: – Δέν είναι αυτό σημαία! επέμεινε. Αυτό τό ζωγράφισε ό Άντώνης, καί τό κόλλησε ό Άντώνης, καί δέν είναι τίποτα, καί είναι πασαλειμμένο γκόμες καί μουντζούρες!] + παραγ. επίθ. -ης < μούντζ-α (βλ. λ., ετυμ.) + κατάλ. -ούρα (πρβ. μαλλούρα, σκοτούρα) (LSJ)].

ΜΟΥΝΤΖΟΥΡΙ (μουντζζούρ') (το) μονάδα μέτρησης χωρητικότητας - όγκου σιτηρών, σε μορφή κυλινδρικού δοχείου, ισοδύναμη με 22 ή 24 οκάδες (βλ. λ.)· το κοιλό(ν) [ETYM.· πιθ. < μουντζούρ(α), στη μτφ. σημ. (βλ. μουντζούρης → ετυμ.), καθώς, ενίοτε, στις αγοραπωλησίες γίνεται παραπλανητικό ζύγισμα προϊόντων σε βάρος του πωλητή ή του αγοραστή, κατά περίπτωση + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΟΥΝΤΙΡΗΣ (μουντίρ'ς) (ο) 1. διοικητής αστυνομικού τμήματος ή ειρηνοδίκης κατά την οθωμανική περίοδο [Ι. Κονδ. Πατ.: Ό Μουντίρης φοβερίζει, μά είναι θά κάμη;] 2. έπαρχος [ETYM. < τουρκ. *mudir* + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΟΥΝΤΟΣ (-ή, -ό) θολός, θαμπός, σκοτεινός, σκουρόχρωμος ΦΡ. **μουντός καιρός / μουντή μέρα / μουντό χάραμα** – ουσ. **μουνταμάρα** (η) ΦΡ. **τι μουνταμάρα είν' αυτή;** [ETYM. < μσν. μουντός (-ή, -όν) (ίδια σημ.) < αρχ. μυνδός (-όν) «βουβός, άφωνος, άλαλος», (Σοφ. Άποσπ. 1072.1, μυνδός ίχθύς / Ήσυχ., <μύνδος> άφωνος. καί πόλις Άσίας ή ένέος, Soph. fr. 968) > *μουνδός, με τροπή του [υ] σε [ου] (προφ. [nd]) > μουντός, ή < λατ. *mund(us)* (-a, -um) «καθαρός, κομψός» + παραγ. επίθ. -ός, με αλλαγή σημ.].

ΜΟΥΡΑ(Μ)ΠΑΣ (ο) κουβεντολόι, ευφυολόγημα που προκαλεί γέλιο, ανόητη φλυαρία ΦΡ. **όλο μουραμπάδες λέει!** [ETYM. < παραφθ. αρχ. φρ. *μωρόν έπος* «μωρολογία», ή < τουρκ. *murabba* «τετράστιχο»].

ΜΟΥΡΑΦΕΤΙ (μουραφέτ') (το) 1. τάξη, ρυθμός ΦΡ. **βρήκε το μουραφέτι του!** 2. ευχάριστη διάθεση ΦΡ. **έφαγα λίγο γιαούρτι και μου 'φτιαξε το μουραφέτι!** ... ένιωσα ευχάριστα [ETYM.· πιθ. < τουρκ. *muraf(aa)* «παράσταση διαδίκων» + παραγ. επίθ. -έτι].

ΜΟΥΡΓΑ (η) κατακάθι λαδιού ή κρασιού στον πυθμένα δοχείου [ETYM. < αρχ. άμόργη (ή) (άμέργω) «κατακάθι λαδιού, ...» > *μόργη, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > μούργα, μεταπλ. -α και κώφ. του [ο] σε [ου] (Διοσκ. 102.1, άμόργη ύποστάθμη έστιν έλαίας τής έκθλιβομένης «η τρυγία είναι το κατακάθι της εκθλιβόμενης ελιάς» / Ήσυχ., <άμόργη> τρυγία έλαίου, ιλύς) (πρβ. λατ. *amurga*)].

ΜΟΥΡΓΚΩΝΕΙ (μουργκών') (γ' πρόσ.) 1. θαμπώνει, σκοτεινιάζει ΦΡ. **πώς μούργκωσε έτσι, φαίνεται θα βρέξει!** (πώς μούργκους' έτς', φαίν'τι θα βρέξ'!) 2. σουρουπώνει – αντών. **ξεμουργκώνει** – ουσ.

μούργκωμα / ξεμούργκωμα (το) ΦΡ. **στο μούργκωμα θα 'ρθω!** στο σούρουπο – επίρρ. **ξέμουργκα** – συνών. **μουσγκώνω** 1. (μτφ.) σκοτεινιάζω 2. (γ' πρόσ.) σκοτεινιάζει, σουρουπώνει – ουσ. **μούσγκωμα** (το) – μππ. **μουσγκωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ιδιωμ. λ. μούργκ(ος) «θολός, σκοτεινός, αμυδρός» (< μούρκος, βλ. μούργος → συνών.) + παραγ. επίθ. -ώνει > μουργκώνει].

ΜΟΥΡΓΟΣ (μούργους) (-α, -ο) 1. θολός, σκοτεινόχρωμος, μαυριδερός ΦΡ. **τι μούργα μέρα κι αυτή!** – συνών. **μούρκος** (-α, -ο) ΦΡ. **μη βάζεις όλο μούρκα χρώματα στο υφαντό, βάλε και κανένα χαρούμενο!** 2. (αρσ. ως ουσ.) μεγαλόσωμος ποιμενικός σκύλος, ιδίως με σκούρο χρώμα [παροιμ.: Κατά τον τσοπάνη κι ο μούργος του.] 3. (ως επίθ. για πρόσ., υβρ. ή ειρων.) άσχημος, αγροίκος, δύστροπος ΦΡ. **τι πήγες κι έκανες, ρε, μούργο;** [Γ. Σεφ. Άπομ.: Πολιτικάντηδες, καρabanάδες, / ψιλικατζήδες, κολλυβιστάδες, / μοῦργοι, μονοῦχοι (βλ. λ.) καί θηλυκά - / τράβα άγωγιάτη! βάρα άμαξά!)] [ETYM. < μούργ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος > μούργος].

ΜΟΥΡΔΟΥΛΩΝΩ (μουρδδουλλώνου) 1. φτιάχνω κάτι γρήγορα ΦΡ. (α) **μουρδούλωσα την πίτα και την έβαλα για ψήσιμο** (μουρδδούλ-lουσα τ' μπίτα κι 'ν έβαλα για ψήσ'μου) (β) **τι μουρδουλώνεις;** 2. κάνω κάτι όπως όπως – ουσ. **μουρδούλωμα** (το) – μππ. **μουρδουλών-νonta(ς)** [ETYM. < μούρδουλ(ος) (-η, -ο) / μουρδούλης (θηλ. μουρ-dούλω) «ακατάστατος, βρομιάρης» (< μούρδας «βρομιάρης») + πα-ραγ. επίθ. -ώνω (πρβ. φρ. *σούρδου μούρδου* «φύρδην μίγδην, σε από-λυτη ακαταστασία») (Άντ. Μάτ. Β.: Διατί δέν είναι φρόνιμος τζογα-δόρος, παίζει άλαντσα μπουλαντζά, σούρδου μούρδου, ὅπως τοῦ κα-πνίση στήν στιγμή, μά μάλιστα ὄντας χάνη, χάνει παντελῶς τά πα-σκάλαια, κουτουράει σά στραβός.)].

ΜΟΥΡΖΑΛΟ (μούρτζαλου) (το) ο καρπός της μουρζιάς (βλ. λ.).

ΜΟΥΡΖΙΑ (η) μία από τις ονομασίες του φυτού κράταιγος (cratae-gus) ή οξυάκανθος, που, πέραν των όμορφων ανθέων και σπόρων, εί-ναι γνωστός για τις φαρμακευτικές ιδιότητες [ETYM.· πιθ. < μούρσια (βλ. λ., 1), λόγω του τραυματισμού που μπορούν να προκαλέσουν τα ισχυρά αγκάθια του (φρ. έπεσε σε μουρζιά κι έγινε μούρσια) > μουρ-σιά, με μετάθ. του τόνου > μουρζιά, με τροπή του [σ] σε [ζ]].

ΜΟΥΡΜΟΥΡΩ (μουρρμούρου) (η) 1. σύζυγος που το βράδυ μουρ-μουρίζει στο αφτί του συζύγου της, για να μην ακούν οι άλλοι τα πα-ράπονά της 2. γκρινιάρα ΦΡ. **είναι πολύ μουρμούρω!** [ETYM.· ηχο-μιμ. λ. ή < μsn. μουρμουρ(ίζω) + παραγ. επίθ. -ω > μουρμούρω (ανα-δρ. σχημ.) (< ελνστ. μορμυρίζω, βλ. μιρ μιρ, ετυμ.)].

ΜΟΥΡΣΙΑ (μούρσσια) (η) 1. τραυματισμός στο σώμα με εμφανείς μώλωπες ΦΡ. **το 'χει μούρσια το κορμί!** 2. πτώμα, ψοφίμι ΦΡ. **ηύραν μούρσια στο δάσος!** – ρ. **μουρσιάζω** (μουρσσιάζου) γεμίζω με ψείρες, ψειριάζω – ουσ. **μούρσιασμα** (το) – μππ. **μουρσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν., πιθ. < αρχ. μορύσ(σω) «μολύνω, λερώνω, σαπίζω, ...» (Όμ. ν 435, κακῶ μεμορυγμένα καπνῶ «σε ανείπωτη μουντζούρα βουτηγμένα») + παραγ. επίθ. -ια > *μορύσια > μούρσια, με αντιμετ. / (LSJ & Ακαδημ.) < βουλγ. marsa (πρβ. αλβ. mershe / κουτσοβλάχ. mirse)].

ΜΟΥΡΦΑΛΑ (τα) συνήθ. μαζί με τη λ. *σούρφαλα* για δήλωση ποσότητας ΦΡ. **η μηλιά είχε ψηλά της τα σούρφαλα και τα μούρφαλα!** είχε πάρα πολλά μήλα [ETYM. (;)].

ΜΟΥΣΑΦΙΡΛΙΚΙ (μ'σαφirlίικι) (το) η περιποίηση που προσφέρεται σε μουσαφίρη ΦΡ. (α) **όλο μουσαφirlίικια είσαι αυτές τις μέρες!** (β) **θα 'χω μουσαφirlίικια, είμαι για ετοιμασίες!** [ETYM. < τουρκ. misafirlik (< τουρκ. misafir < αραβ. mosâfer «ταξιδιώτης») + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΟΥΣΙΤΣΑ μ'σσίτσσια) (η) 1. ψείρα των δημητριακών 2. μελίγκρα ΦΡ. **γέμισαν μουσίτσα οι φασολιές!** (γέμ'σαν μ'σσίτσσια οι φασ'λ-λιές!) 3. (μτφ.) ύπουλος, κακοήθης, ανάγωγος 4. (μτφ.) επιτήδειος, κατεργάρης – ρ. **μουσιτσιάζω** (μ'σσιτσσιάζου) προσβάλλομαι από μουσίτσα – ουσ. **μουσίτσιασμα** (μ'σσίτσσιαζμα) (το) – μππ. **μουσιτσιασμένος** (μ'σσιτσσιαζμένος) (-η, -ο) [ETYM. < κουτσοβλάχ. musitsă «μυγούλα», πιθ. < musca (βλ. μουσκέτο, ετυμ.) ή < σλαβ. mŭsica «μυγούλα», υποκορ. του muha «μύγα»)].

ΜΟΥΣΚΕΤΟ (μουσκέτου) (το) 1. εμπροσθογεμές φορητό πυροβόλο όπλο 2. αεριζόμενο ντουλαπάκι για τρόφιμα (βλ. φανάρι, 2) ΦΡ. **βάλε το φαΐ στο μουσκέτο, μη πάνε οι μύγες!** [ETYM. < μσν. μουσκέτο / μοσκέτο (τό) < ιταλ. moschetto, υποκορ. του mosca «μύγα» < λατ. musca (-ae) «μύγα, (μτφ.) οχληρός άνθρωπος»].

ΜΟΥΣΚΪΔΙ (μουσκίδ') επίρρ.· το να είναι κανείς μούσκεμα, πολύ βρεγμένος ΦΡ. **μας έπιασε βροχή στον δρόμο και γίναμαν μουσκίδι!** (βλ. λούτσα, 4) [ETYM. < μουσκ(εύω) (βλ. μούσκιο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΜΟΥΣΚΙΟ (το) 1. η τοποθέτηση αντικειμένων σε νερό για κάποιο χρονικό διάστημα, ώστε να ποτιστούν από το νερό ΦΡ. **βάλε λίγο ψωμί στο μούσκιο, να το βάλουμε στους κεφτέδες!** 2. τοποθέτηση ρούχων σε νερό με απορρυπαντικό, για αρκετή ώρα, για καλύτερο καθαρισμό 3. γέμισμα ξύλινων αγγείων (βαρελιών, κ.ά.) με νερό, ώ-

στε να «πιούν» όσο χρειάζεται, για να κλείσουν οι ρωγμές που δημιουργήθηκαν, μετά από μακροχρόνια αχρησία – συνών. **μούσκιος** (ο) [ETYM. < μουσκ(εύω) (< μσν. μοσκεύω «υγραίνομαι» < αρχ. μοσχεύω «αποσπώ παραφυάδες και τις μεταφυτεύω, αφού τις έχω βρέξει με νερό, ...», Δημ. Ἀριστ. 59Z, ἵνα τούς τοιούτους ἐν αὐτοῖς μοσχεύητε «για να τους διατηρεῖτε ως μοσχεύματα τους τέτοιους») + παραγ. επιθ. -ιο (αναδρ. σχημ.)].

ΜΟΥΣΚΛΙ (μούσσκλι) / **μούσκλο** (το) πόα που φυτρώνει σε υγρά και σκιερὰ μέρη και καλύπτει τοίχους, κορμούς δέντρων, κ.λπ., βρύο, λειχήνα – συνών. **μοχός** (ο) – ρ. **μουσκλιάζω** βγάζω μούσκλα – ουσ. **μούσκλιασμα** (το) – μππ. **μουσκλιασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: ... βρίσκω λημέρια κλέφτικα, παλιά χορταριασμένα, / βρίσκω βρυσούλες με νερό, παλιές και μουσκλιασμένες.] [ETYM. < μσν. μούσκλιον (τό) < λατ. muscus (-i) «βρύο», ή (LSJ) < μούσκλιον < μούσκλη < μούσκλος < λατ. musculus (-i) «μικρό ποντίκι»].

ΜΟΥΣΚΛΩΝΩ (μουσσκλώνω) σκύβω το κεφάλι, δείχνοντας δυσανεξία, σκυθρωπιάζω, θυμώνω ΦΡ. **μούσκλωσε για τα καλά!** – ουσ. **μούσκλωμα** (η) – μππ. **μουσκλωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι έπαθες και κάθεσαι μουσκλωμένος;** [ETYM.· πιθ. < μούσκουλ(ο) (το) «το σάρκινο και ινώδες μέρος του σώματος των θηλαστικών, μυς, ποντίκι» (< ιταλ. muscolo, ίδια σημ.) + παραγ. επιθ. -ώνω > *μουσकुλώνω «κατεβάζω το κεφάλι μου κοντά στο μούσκουλο, σκύβω» > μουσκλώνω, με έκπτωση].

ΜΟΥΣΚΟΥΤΗΣ (μουσσκούτ'ς) (-α / -ω) 1. άσχημος 2. (μτφ., σκωπτ.) πονηρός, ύπουλος ΦΡ. **ξέρεις τι μουσκούτω είναι αυτήν;** 3. (ι-διόλ. γανωματίδων, αρσ. ως ουσ.) το πέος [ETYM.· πιθ. < musc(a) (βλ. μουσκέτο, ετυμ.) + παραγ. επιθ. -ούτης].

ΜΟΥΣΤΕΡΗΣ (μουσστιρής) (-ίνα) 1. αγοραστής, πελάτης, επισκέπτης [παροιμ.: Είναι πράγμα που σαλεύει και τον μουστερή γυρεύει.] ΦΡ. (α) **πού θα μου πάει, δε θα τον πιάσω μουστερή;** (β) **τον έπιασα μουστερή!** 1. τον έπιασα πελάτη 2. τον βοήθησα σε κάτι και στη συνέχεια μου έγινε φορτικός (γ) **ας μην έρθει! μη χάσω τον μουστερή;** για επισκέπτη που δεν είναι και τόσο ευχάριστη η παρουσία του 2. (μτφ.) ενδιαφερόμενος ΦΡ. **πήγε άλλος μουστερής στην κερασιά και δεν άφησε κανένα κεράσι!** (πήγι άλλους μουσστιρής σ' γκιρασσιά κι δεν άφ'σι κα'ένα κιράσσι!) [ETYM. < τουρκ. mûster(i) «πελάτης» (< αραβ. muṣṭarī) + παραγ. επιθ. -ής].

ΜΟΥΣΤΟΣΕΡΜΑ (μουστόσιρμα) (το) κρασί που τραβάμε από βαρέλι, το οποίο έχει ακόμα μέσα τα στέμφυλα [ETYM. < μουστό- (<

ελνστ. μούστος (ό) < λατ. mustum (-i) «γλεύκος, μούστος» + -σέρμα < σέρ(ν)ω (βλ. λ., ετυμ.)].

ΜΟΥΣΤΡΙΖΩ (μουστρίζου / μ'σστρίζου) **1.** λερώνω τα ρούχα μου, ενώ τρώω **2.** πασαλείβω, λερώνω **3.** σκουπίζω ή καθαρίζω απρόσεχτα **ΦΡ. τα μούστρισε λίγο και τα παράτησε!** – ουσ. **μούστρισμα** / **μουστρούφι** (το) – μππ. **μουστρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Ἄδ. Κορ. Ἄτ., τ. 4: Μουστρί, Μοῦστρι, Μυστρίον) < μουστρ(ί) (< ελνστ. μυστρίον (τό), υποκορ. του μύστρον (τό) «τεμάχιο ἄρτου κοιλωμένου σαν κουτάλι, με το οποίο έτρωγαν τους ζωμούς, κουτάλι, μέτρο χωρητικότητας», Ἀθήν. 3.126c, ἡρέμα δέ χλιαρόν κοίλοις ἐκδαίνυσσο μύστροις «και ἡρέμα, καθώς είναι χλιαρό, μοίρασέ το με κοίλα μύστρα») + παραγ. επίθ. -ίζω > μουστρίζω].

ΜΟΥΣΤΩΝΩ (μουστώνου) **1.** νιώθω κορεσμό, χορταίνω **ΦΡ. έφαγαν τρυφερό χορτάρι και μούστωσαν τα ζωντανά!** **2.** προσηλώνομαι σε κάτι, αποκτώ κάποια συνήθεια, εξοικειώνομαι στη χρήση ενός πράγματος – ουσ. **μούστωμα** (το) – μππ. **μουστωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μεστ(ώ) (-ῶ) «γεμίζω εντελώς κάποιον ή κάτι, είμαι γεμάτος, ωριμάζω, ...» (Πλάτ. Νόμ. 649b, παρρησίας ὡς σοφός ὢν μεστοῦται καί ἐλευθερίας «ὡς σοφός είναι γεμάτος από παρρησία και ελευθερία») + παραγ. επίθ. -ώνω > μεστώνω > *μοστώνω, με τροπή του [ε] σε [ο] > μουστώνω, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΜΟΥΤΕΎΩ (μουττεύου) **1.** ξεπουπουλιάζω **2.** (παθ.) **α.** μου πέφτουν τα μαλλιά **β.** χάνω τη φωνή μου – ουσ. **μούτεμα** (το) – επίθ. **μούτος** (-α, -ο) **1.** μουγκός **2.** (μτφ.) που θυμώνει και δε μιλάει, που κάνει νάζια **ΦΡ. κάνει όλο μούτες / μότες!** (κάν' ούλου μούτις / μότις!) – μεγεθ. **μούτακας** (ο) ασυλλόγιστος, ανόητος **ΦΡ. τι μούτακας είν' αυτός!** – μππ. **μουτεμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ιταλ. mut(o) «άλαλος, άναυδος» + παραγ. επίθ. -εύω (< λατ. mutus (-a, -um) «άφωνος, σιωπηλός») (Ἄδ. Κορ. Ἄτ. Πτωχ.: [...] «Καλόν γεράκιν ταπεινόν ὁμοιάζεις μουτεμένον» [...] *Μούταν* οἱ Γραικορωμαῖοι ὠνόμαζαν (ἀπό τοῦ παρακμάζοντος Λατινισμοῦ Mota) ὅ,τι σχεδόν σημαίνει τῶν Γάλλων τό Meute, ἤγουν ζῶων κυνηγετικῶν ἄθροισμα, οἷον σκύλων, ιεράκων, γυπῶν, συνοικισμένων καί τρεφομένων διά τάς κυνηγεσίας. Καί ῥῆμα ἐκ τούτου τό *Μουτεύω*, καί ἱέραξ μουτεμένος ἤ μουτάτος (Δουκάγγ. σ. 996), ἤγουν κλεισμένος εἰς τήν Μούταν. [...])].

ΜΟΥΤΛΟ (μούτλλου) (το) νεαρός βλαστός φυτού, παραπούλι – ρ. **ξεμουτλάω** κόβω, αφαιρώ μούτλα από φυτό – ουσ. **ξεμούτλημα** (το) – μππ. **ξεμουτλημένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < αρχ. μίτυλος (-ύλη, -ον) / μύτιλος (-ίλη, -ον) «περικομμένος, κολοβός, που δεν έχει κέρα-

τα» (Θεόκρ. Είδ. 8.86, μιτύλαν αἶγα «γίδα ακέρατη» / Ἡσύχ., <μίτυλον> ἔσχατον νήπιον. Λακεδαίμονες) > ουδ. μύτιλον > μούτιλον, με τροπή του [υ] σε [ου] > μούτλο(ν), με συγκ.].

ΜΟΥΤΡΟ (μούτρου) (το) 1. πρόσωπο [παροιμ.: Στο ξένο μούτρο, πολλές μπάτσες (βλ. λ.).] ΦΡ. (α) **τι λεν τα μούτρα σου;** υπερτιμάς τον εαυτό σου (β) **μας ξίνισε τα μούτρα του ή στέκεται με κατεβασμένα τα μούτρα** θύμωσε (γ) (υποτιμ.) **κοίτα μούτρα!** 2. απατεώνας, ανήθικος, παλιάνθρωπος ΦΡ. **είναι καλό μούτρο!** – υποκορ. **μουτράκι** (το) ΦΡ. **έχει χαριτωμένο μουτράκι!** – μεγεθ. **μουτράκλα** (η) – ρ. **μουτρώνω** ΦΡ. **τι μούτρωσε πάλι αυτός;** – μπ. **μουτρωμένος** (-η, -ο) (βλ. μουλάρι → σύνθ. β) [ETYM. < μσν. μοῦτρο / μοῦτρον (τό) (Τριαντ.) < παλ. ιταλ. mutria (θηλ. που θεωρήθηκε ουδ. πληθ.) με αποβ. του ημιφώνου ανάμεσα σε σύμφ., [r] και φων. (πρβ. τριακόσιοι > τρακόσιοι)].

ΜΟΥΤΣΙΑΡΑ (μουτσιαρά) (η) 1. υγρός τόπος 2. (ως τοπωνύμιο) **Μουτσιαρά** (η) [ETYM. < κουτσοβλάχ. mutsiārā «βάλτος, βούρκος, έλος»].

ΜΟΥΤΣΙΟΣ (μούττσιους) (ο) 1. διακριτικό σημείο, σημάδι 2. μικρός υπάλληλος σε χάνι (βλ. λ.) [λογοπ.: Θέλει ο μούτσιος καφέ κι η γάτα ξίδι!] 3. (μτφ.) αμίλητος, θυμωμένος ΦΡ. **τι κάθεσαι μούτσιος;** [ETYM.· πιθ. < ιταλ. much(ío) «σωρός, στοίβα», ή < ιταλ. mozz(o) «ναυτόπαιδο, μούτσος» + παραγ. επίθ. -ιος].

ΜΟΥΧΛΑ (η) 1. μύκητες που αναπτύσσονται σε τροφές ή άλλα υλικά λόγω υγρασίας ΦΡ. **έβγαλε μούχλα το ψωμί!** [παροιμ.: Πέτρα που κυλά, μούχλα δεν πιάνει.] 2. υγρός καιρός ΦΡ. **τι μούχλα είναι αυτή!** 3. (μτφ.) πνευματική καθυστέρηση, έλλειψη εγρήγορσης ΦΡ. **είναι μεγάλη μούχλα!** 4. (μτφ.) έλλειψη προόδου ΦΡ. **μυρίζει μούχλα!** – παράγ. ουσ. **μούχλας** (ο) άνθρωπος νωθρός, αδρανής [ETYM. < μσν. ἀμούχλα (< ελνστ. ὀμίχλα < αρχ. ὀμίχλη (ή), Ὅμ. Α 359, ἡϋτ' ὀμίχλη «σαν ομίχλη») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΜΟΥΧΛΗ (η) δροσιά, πρωινή ομίχλη – συνών. **μούχνη** (η) – σύνθ. **μουχνόκαιρος** (ο) παλιόκαιρος ΦΡ. **τι μουχνόκαιρος είν' αυτός;** [ETYM. < μούχλ(α) (βλ. λ., ετυμ.) μεταπλ. -η· (πρβ. επίθ. μουχλός (-ή, -ό) «που βρίσκεται σε αδράνεια, μουχλιασμένος», Μ. Μαλ. Άηδ.: Σάν άπ' τήν τάξη τή μουχλή στό πατρικό μου νά γυρνῶ, / καί νάχω σκόλη τρίμερη, / καί νά είμαι γιά τό Γαλατᾶ καί γιά τό άθάνατο βουνό / μέ τήν πλαγιά τήν ἡμερη.)].

ΜΟΥΧΟΥΣΤΗΣ (μ'χούστ'ς) (ο) εμποροζωοπανήγυρη [Ν. Καρ. Ἡ κληρ.: Τώρα καί τά καλάθια δέν καλοείχανε πέραση, πέσανε σέ πολλά

χέρια, γιόμισε ό Μουχούστης καλαθάδικα καί τό παιδί δέν ήξερε άλλη τέχνη νά κάνει, ...] ΦΡ. **στον μουχούστη πήραμαν πολλά καλούδια!** – συνών. **μουχούστι** (το) [ETYM.· πιθ. < τοπων. Αμμοχώστης > Μοχώστης, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και απλοπ. > Μουχούστης, με κώφ. των [ο, ω] σε [ου], ή < παραφθ. τουρκ. medhusea «πανηγυρισμός» (< αραβ. medhusea «αγορά»)].

ΜΟΥΧΡΙΤΣΑ (η) 1. είδος ζιζανίου, η εχινόχλοα (echinochloa crus-galli) 2. (μτφ.) άνθρωπος που ζει παρασιτικά, που ζει σε βάρος τρίτων ΦΡ. **είναι σαν τη μουχρίτσα!** [ETYM. (Βικιπ.) < σλαβ. mokrica < mókryj «υγρός»)].

ΜΟΥΧΤΑΡΗΣ (μουχχτάρ'ς) (ο) αιρετός πρόεδρος χωριού κατά την οθωμανική περίοδο [ETYM. < τουρκ. muhtar + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΟΥΧΤΕΡΟ (μουχχτιρό) (το) 1. ζώο που μοχθεί ιδιαίτερα, μεταφέροντας βάρη, π.χ. γαϊδούρι 2. χοίρος, γουρούνι ΦΡ. **ρίζε φαΐ στο μουχτερό!** [ETYM. < μσν. μουχτερόν (τό) < μοχθηρόν, ουδ. αρχ. επιθ. μοχθηρός (-ά, -όν) (μοχθέω) «άθλιος, ελεεινός, κακός, φαύλος» (Αισχύλ. Έπτ. 257, (γένος) μοχθηρόν / Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μουχτερό** (τό), ό χοῖρος, μοχθηρόν, διά την βλάβην, ήν προξενεί διά του ρύγχους του εις τάς φυτείας) με ανομ. τρόπου άρθρωση [χθ > χτ], κώφ. του [ο] σε [ου] και τροπή του [η] σε [ε]].

ΜΟΧΑΛΟ (μόχαλου) (το) 1. μεγάλη πέτρα ΦΡ. (α) **πώς θα το σηκώσεις αυτό το μόχαλο;** (β) **σήκωσα ένα μόχαλο και πάει η μέση μου!** 2. (μτφ.) ψυχικός πόνος, διαρκής στενοχώρια ΦΡ. (α) **έχει μεγάλο μόχαλο!** (β) **από μόχαλα, άλλο τίποτα!** [ETYM. < αρχ. μόγ(ος) «μόχθος, κόπος, ταλαιπωρία, κακοπάθεια, ...» (Όμ. Δ 27, ίδρωθ' όν ίδρωσα μόγῳ «τους κόπους, τον ιδρω που 'χω ιδρώσει») + παραγ. επίθ. -αλο > μόγαλο > μόχαλο, με τροπή του μέσου [γ] σε δασύ [χ]].

ΜΟΧΤΑ προστ.· κάνε γρήγορα, βιάσου, μόχθησε [Κ. Κρυστ. Κ.: Έά! δέ μ' άκούει τό έρμο, / μόχτα, ώρέ Λιά, καί μάδεψε· / φυλάξου άπ' τό βαρβάτο.] [ETYM.· προστ. του ρ. μοχτάω «επισπεύδω εργασία, επείγομαι, σπεύδω» < αρχ. μοχθῶ (-έω) «κουράζομαι, βασανίζομαι, ...» (Όμ. Κ 106, κήδεσι μοχθήσειν καί πλείοσιν «βαρύτεροι θα τον βρουν αγώνες») με ανομ. τρόπου άρθρωση [χθ > χτ]].

ΜΠΑΓΔΑΝΤΙ (το) μεσότοιχος [ETYM. < τουρκ. bağdadi].

ΜΠΑΓΡΑΤΣΙ (μπαγρατσ') (το) μεταλλικός κουβάς [ETYM. < τουρκ. bakraς + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΑΖΑ¹ (η) κέρδος, θησαύρισμα ΦΡ. **ξενιτεύτηκε, αλλά έκανε καλή μπάζα** θησαύρισε [ETYM. < ιταλ. bazza «καλή τύχη σε χαρτοπαίγνιο» < αραβ. bazza].

ΜΠΑΖΑ² (τα) απορρίμματα από κατεδάφιση οικοδομής ή από εκσκαφή ΦΡ. **γέμισαν τον τόπο με μπάζα!** [ETYM.· αντδ. < παλ. ιταλ. basa (σήμερα base) «βάση, θεμέλιο» < λατ. basis (-is) < αρχ. βάσις (ή) «βάση, θεμέλιο, σημείο στήριξης, βάδισμα, βήμα, ...», Σοφ. Αἷ. 19-20, μ' ἐπ' ἀνδρὶ δυσμενεῖ / βάσιν κυκλοῦντ', «τα πόδια μου με σέρνουν σ' εχθρό ασπιδοφόρο»].

ΜΠΑΖΑΡΚΑΝΑ (η) γυναίκα ναζιάρα, παιχνιδιάρη, ερωτιάρα, πονηρή· [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **μπαζαρκάνα**, γύναιον ἀναιδές. Ἴσως εἶναι Τουρκικῆς ρίζης.] [δ. τρ.: Ορέ, να σκάσεις Μπαζαρκάνα, εγώ εἰμ' ασίκης σου, / που ῥχομαι κάθε βράδυ μέσα στο σπίτι σου.] [ETYM. (:)].

ΜΠΑΖΙΝΑ (η) χυλώδες παραδοσιακό φαγητό· έχει ως βασικά υλικά, νερό, αλεύρι καλαμποκιού, λάδι, αλάτι, κόκκινο πιπέρι και κρεμμύδι (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 370) – συνών. **κατσαμάκι** (κατσοιαμάκι) (το) [Απ. Ντάλ.: Και εκαθότανε στο τζάκι, / κι ἐφκιαχνε το κατσαμάκι.] [ETYM. < αρχ. μᾶζ(α) (ή) «κρίθινος ἄρτος, κρίθινο γλυκάκι, φύραμα, ...» (Ἑρωτιαν. 248, φύραμα ἐξ ἀλφίτων γινόμενον, ποτέ μὲν μετ' ὀξύμελιτος, ποτέ δέ μετ' ὀξύκράτου ἢ ὕδρομέλιτος, ἢ μεθ' ὕδατος «φύραμα φτιαγμένο ἀπὸ κριθάλευρο, ἄλλοτε με προσθήκη ξιδόμελου, ἄλλοτε με ξινό κρασί αναμεμειγμένο με νερό ἢ υδρόμελο κι ἄλλοτε με νερό») + παραγ. ἐπίθ. -ίνα > *μαζίνα > μπαζίνα, με ηχηροπ.].

ΜΠΑΖΩ (μπάζου) **1.** εισάγω (βλ. λεφτόκαρο → δ. τρ.) **2.** συρρικνώνω, μαζεύω – ουσ. **μπάσιμο** (το) – μππ. **μπασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **μπασμένος στα χρόνια** ηλικιωμένος (β) **μπασμένος στο ύψος** κοντός – συνών. **σωρομπασμένος** (-η, -ο) (γ) **μπασμένος στα πράγματα** ἐμπειρος [ETYM.· μσν. < ἐμβάζω (προφ. [mb]), με αποβ. του αρχικού ἀτ. φων. < ελνστ. ἐμβιβάζω «βάζω μέσα, (αρχ. σημ.) επιβιβάζω σε πλοίο» (Πλάτ. Τίμ. 41e, ἐμβιβάσας (τόν πόδα) «αφού έβαλε μέσα το πόδι») με απλολ. (πρβ. διδάσκαλος > δάσκαλος)].

ΜΠΑΗΛΙΖΩ (μπαηλίζου) **1.** ζαλίζομαι από πολύωρη έκθεση στον ήλιο ΦΡ. **έκατσα ώρα στον ήλιο και μπαήλιστα!** **2.** έχω υπνηλία, νυστάζω – ουσ.: α) **μπαήλα** (η) ζάλη, σκοτούρα ΦΡ. **έκατσα ώρα στον ήλιο κι ένιωσα μπαήλα!** β) **μπαήλισμα** (το) – μππ. **μπαηλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μπάλ(α) (βλ. λ., 2) (πρβ. φρ. με χτύπησε ο ήλιος στη μπάλα και ζαλίστηκα) + αρχ. ήλιάζω «εκθέτω, απλώνω κάτι στον ήλιο, ...» (Στράβ. 16.4.13, ταύτας (ενν. τάς μάζας) ήλιάσαντες σιτοῦνται «αφού τις λιάσουν στον ήλιο τις τρώνε») > *μπαηλιάζω > μπαηλίζω, με διπλή έκπτωση].

ΜΠΑΪΓΝΙΟ (μπαίγνιου) (το) **1.** παίγνιο, που τον περιγελούν, καταγέλαστος ΦΡ. **γίνηκε το μπαίγνιο του κόσμου!** (γί’γκι του μπαίγνιου τ’ κόζμ’!) [παροιμ.: Ο λύκος, όταν γεράσει, γίνεται μπαίγνιο των σκυλιών.] [Άνδρ. Λασκ. Ίστ. Γ.: Τό δέ ακόμη λυπηρότερον είναι ποῦ, ανάμεσα σέ τοῦτα τά ἔντομα - ’μπαίγνια, εἶναι καί τά ἔντομα - ’μπαίγνια, τά ὅποια ἐν γνώσει τους ἀπατοῦν τά ’μπαίγνια, ἔχοντες ἄμεσο συμφέρον εἰς τήν ἐξακολούθησιν καί διαιώνισιν τῆς ἐντομοαπάτης, μέσα εἰς τόν ἠθικόν βόρβορον τῆς ὁποίας ἐκεῖνα θρέφονται, ’σάν τά σκουλήκια στό ψόφιο.] **2.** (μτφ.) μωρός, αφελής ΦΡ. **τι πήγες κι ἔκανες, μωρέ μπαίγνιο!** [Άνδρ. Λασκ. Μυστ.: ... οἱ ψευδόχριστοι ... κάνοντες σταυρούς καί μετάνοιες καί γυρεύοντες μπαίγνια νά γελάσουν, ...] [ETYM. < μσν. μπαίγνιο(ν) < αρχ. παίγνιον (τό) «που χρησιμεύει για παιχνίδι, «παιγνιδάκι», διασκεδαστικό ποίημα, ...» (Πλάτ. Νόμ. 803c, ἄνθρωπος θεοῦ παίγνιον εἶναι «ο ἄνθρωπος εἶναι παιχνίδι του θεοῦ») με ηχηροπ.].

ΜΠΑΪΝΩ (μπαίνου) [...] ΦΡ. **μπήκε φυλακή ἐπὶ ζωῆς** μπήκε στη φυλακή εφ’ ὅρου ζωῆς [Ι. Γρυπ. Πρ., καὶ μπαίνει μέσα στὴ σπηλιὰ / κι ἀποκοιμίζεται ...] – προστ. **μπάτε** μπεῖτε [παροιμ.: Μπάτε σκύλοι αλέστε κι αλεστικά μη δώσετε.] [δ. τρ.: ... και ποιος να μπει και ποιος να βγει το δαχτυλίδι νά ’βρει;] [ETYM. < μσν. ἐμπαίνω, με αποβ. του αρχικού ἀτ. φων. (βλ. ἔμπα, ετυμ.)].

ΜΠΑΪΡΑΚΤΑΡΗΣ (μπαῖρακτάρ’ς) (ο) πρῶτος στη σειρά, σημαioφόρος [δ. τρ.: Μπαῖραχτάρη στο χωριό, συ που σέρνεις τον χορό, ...] [ETYM. < τουρκ. bayraktar + παραγ. ἐπίθ. -ης].

ΜΠΑΪΡΙ (μπαῖρ’) (το) ἀκαλλιέργητο χωράφι, το οποίο σκάβεται σε μεγάλο βάθος, περίπου 40 - 50 cm, για να ανανεωθεί το ἔδαφος και να γίνει πιο εύφορο ΦΡ. **πρέπει να βγάλουμε μπαῖρι, να βάλουμε κήπο!** [ETYM. < τουρκ. bayır «πλαγιά, ἀνήφορος» + παραγ. ἐπίθ. -ι].

ΜΠΑΚΑ (η) **1.** κοιλιά **2.** μεγάλη κοιλιά, προκοίλι ΦΡ. (α) **μου ’σκασε τη μπάκα!** με στενοχώρησε πολύ (β) **μπορεί να σου σπάσει τη μπάκα!** με την επιμονή του μπορεί να σε σκάσει – συνών. **μπαζιάκα** (μπ’ζιάκα) (η) – ρ. **μπακανιάζω** (μπακαννιάζου) **1.** ἔχω μεγάλη μπάκα ΦΡ. **μπακάνιασε ἀπὸ το πολύ φαῖ!** **2.** πρήζομαι στην κοιλιά ΦΡ. **πὼς μπακάνιασε ἔτσι το καημένο;** – ουσ. **μπακάνιασμα** (το) – ἐπίθ. **μπακανιάρης** (μπακαννιάρ’ς) (-α, -ικο) **1.** που ἔχει πρησμένη την κοιλιά, ἀπὸ ἀσθένεια ἢ πείνα **2.** (μτφ.) καχεκτικός, ἀδύναμος ΦΡ. **τι να κάνει κι αὐτό το μπακανιάρικο!** – μππ. **μπακανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αλβ. baka «κοιλιά» / (LSJ) < λατ. bacca «μικρός στρογγυλός καρπός»].

ΜΠΑΚΑΚΑΣ (ο) (πληθ. **μπάκακες** / **μπακακαίοι**, οι / **μπακακάκια**, τα) / (θηλ.) **μπακακώνα** / **μπακακούσα** (η) 1. βάτραχος ΦΡ. **δεν ησύχασαν τα μπακακάκια, όλη τη νύχτα τραγούδαγαν!** 2. (μτφ.) κοντόχοντρος ΦΡ. **μπάκακας ο γαμπρός!** (βλ. μπρέσκλα, 2) 3. (μτφ.) μοχθηρός, κακός ΦΡ. **έχει τον μπάκακα μέσα του!** – υποκορ. **μπακακάκι** (το) 1. [...] 2. (μτφ.) κακία, μοχθηρία ΦΡ. **βγάλε τα μπακακάκια από μέσα σου!** – σύνθ. **ξερομπάκακας** (ο) βάτραχος που ζει στην ξηρά [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τη φωνή του μπάκακα / Ήσύχ., <βάβακοι> ὑπὸ Ἠλείων τέττιγες· ὑπὸ Ποντικῶν δὲ βάτραχοι].

ΜΠΑΚΑΛΑΡΟΣ (μπακαλάρους) (ο) παστός μπακαλιάρος [ETYM. < ιταλ. διαλεκτ. baccalaro].

ΜΠΑΚΑΛΟΔΕΦΤΕΡΟ (μπακαλουδδέφτιρου) & **μπακαλοτέφτερο** (το) 1. δεφτέρι μπακάλη, στο οποίο γράφει τα ονόματα και τα οφειλόμενα ποσά όσων ψωνίζουν με πίστωση ΦΡ. (α) **είναι γραμμένος στο μπακαλοδέφτερο!** χρωστάει (β) (μτφ.) **σ' έχω γραμμένον στο μπακαλοδέφτερο!** δεν λησμονώ τη συμπεριφορά σου ή την οφειλή σου 2. (μειωτ.) για λερωμένο, τσαλακωμένο ή και για πρόχειρο τετράδιο ή σημειωματάριο [ETYM. < μπακαλ- (< τουρ. bakkal) -ο- + -δέφτερο < δεφτέρι (βλ. λ., ετυμ.)].

ΜΠΑΚΑΜΙ (μπακάμ') (το) (αι)ματόξυλο, το βρασίλειο χρωματόξυλο ή φερναμπούχειο ξύλο (haematoxylum campechianum)· με κατάλληλη επεξεργασία βγάζει κόκκινη βαφή, με την οποία βάφονται υφάσματα και λαμπριάτικα αβγά [παροιμ.: Τ' αβγά δε βάφουν με πορδές, θέλουν μπακάμι.] – ρ. **μπακαμιάζω** (μπακαμνιάζου) βάφω κάτι με μπακάμι – ουσ. **μπακάμιασμα** (το) – μππ. **μπακαμιασμένος** (-ή, -ο) [ETYM. < τουρκ. bakkam + παραγ. επίθ. -ι (Αδ. Κορ. Άτ., λήμμα ΜΠΑΚΑΜ [...]) Από τό Μπακάμιον ἢ Βρασιλικόν τοῦτο ξύλον βάπτονται καί τά αὐγά τοῦ Πάσχα.]].

ΜΠΑΚΪΡΙ (μπακίρ') (το) 1. χαλκός 2. κάθε χάλκινο μαγειρικό σκεύος [παροιμ.: Γανωμένο μπακίρι δε μουχλιάζει.] 3. πεπόνι – ρ. **μπακιρώνω** επικασσιτερώνω, γανώνω – ουσ. **μπακίρωμα** (το) – επίθ. **μπακιρένιος** (-α, -ο) – μππ. **μπακιρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. bakir «χαλκός, μπακίρι» + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΑΚΟΥΛΑ (η) (μπακκούλα) 1. πάνινη σακούλα για αποθήκευση αλευριού, κ.λπ. (βλ. αλάτι → σύνθ. β) – συνών. **μπακούλι** (το) – υποκορ.: α) **μπακουλούλα** (η)· β) **μπακουλάκι** (το) 2. μικρός μάλλινος σάκος που φέρει σχοινί, για να κρεμιέται από τον ώμο· χρησιμοποιείται συνήθ. για μεταφορά τροφίμων – ρ. **μπακουλιάζω** (μπακ'λλιάζου) (για ενδύματα) σχηματίζω κοιλώματα, δεν εφαρμόζω καλά ΦΡ. **μπα-**

κουλιάζει το σακάκι, θέλει διόρθωμα! – ουσ. **μπακούλιασμα** (το) – μππ. **μπακουλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μπάκ(α) (βλ. λ.) + υποκορ. παραγ. επίθ. -ούλα].

ΜΠΑΚΟΥΡΙ (μπακούρ') (το) 1. εργένης 2. που μένει για καιρό, θεληματικά ή όχι, χωρίς ερωτική συντροφιά [ETYM. < τουρκ. bak(ir) «ανέγγιχτος, παρθένος» (< αραβ. bikr) + παραγ. επίθ. -ούρι].

ΜΠΑΛΑ (η) 1. [...] 2. μέτωπο ΦΡ. (α) **την έχει σταυρό στη μπάλα!** την προσέχει πολύ (β) **λες κι έχει τον σταυρό στη μπάλα!** απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση (βλ. έχω → φρ. ζ) – μεγεθ. **μπαλάφας** (ο) α. που έχει χοντρό κεφάλι, χοντροκέφαλος β. (μτφ.) που δεν διακρίνεται για την εξυπνάδα του γ. (μτφ.) ισχυρογνώμων, πεισματάρης 3. η φαρδύτερη επιφάνεια στέγης – αντών. **τσούπι** (το) 4. πλευρά σπιτιού 5. οβίδα κανονιού 6. τυποποιημένο δέμα χόρτου – σύνθ. επίρρ. **κατάμπαλα** κατακούτελα ΦΡ. **με βάρεσε ο ήλιος κατάμπαλα!** ζαλίστηκα – ρ. **μπαλιάζω** φτιάχνω δέματα τριφυλλιού ή άλλων χόρτων που προορίζονται για ζωοτροφή ΦΡ. **ευτυχώς μάλιασα το τριφύλλι, προτού να βρέξει** – ουσ. **μάλιασμα** (το) – μππ. **μπαλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μπάλα (ή) < θ. παλλ- του αρχ. ρ. πάλλω «κάνω κάτι να κινείται παλινδρομικά και γρήγορα, κινώ κάτι δυνατά, αναπηδώ, χοροπηδώ, ...» + παραγ. επίθ. -α > πάλλα > μπάλα, με ηχηροπ. και απλοπ. / Ήσύχ., <πάλλα> σφαῖρα ἐκ ποικίλων ναμάτων πεποιημένη / (Τριαντ.) < πάλα < μσνλατ. palla & ιταλ. (διαλεκτ.), βεν. bal(l)a / (LSJ) < ιταλ. balla < ιταλ. palla].

ΜΠΑΛΙΟΣ (μπάλλιους) (-α, -ο) (για ζώο) 1. που έχει σημάδι στο μέτωπο, συνήθ. λευκό [παροιμ.: Μόνο ένα μπάλιο άλογο έχει το χωριό;] 2. που έχει παρδαλό χρώμα, σταχτερός – υποκορ. **μπαλίκας** (ο) ονομασία ζώου με μπάλιο χρώμα [ETYM. < αρχ. βαλῖος (-ά, -όν) «στικτός, παρδαλός» (Εὐρ. Ἴππ. 218, βαλιαῖς ἐλάφοις ἐγχριμπτόμεναι «κι αρπάζουν λάφια παρδαλά» / ὄν. Βαλῖος (ὁ)· ένα από τ' άλογα του Αχιλλέα, Όμ. Τ 400, Ξάνθέ τε καί Βαλία τηλεκλυτά τέκνα Ποδάργης «Ξάνθε, Βαλίε, θρέμματα θαυμάσια της Ποδάργης») με ηχηροπ. [β > μπ] και μετάθ. του τόνου > μάλιος].

ΜΠΑΛΝΤΟΥΜΙ (μπαλντούμ') (το) ο δερμάτινος ιμάντας που κρατά το σαμάρι των υποζυγίων στα οπίσθια ΦΡ. **του 'βαλαν μπαλντούμι!** 1. φόρεσαν σε νεαρό ζώο σαμάρι 2. (μτφ.) έχουν κάποιον ως υποχείριο – ρ. **μπαλντουνώνω** 1. φορώ μπαλντούμι σε ζώο 2. (μτφ.) θέτω κάποιον υπό τον έλεγχό μου – ουσ. **μπαλντούνωμα** (το) – μππ. **μπαλντουνωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεμπαλντουνώνω** – επίθ. **ξεμπαλντούνωτος** (-η, -ο) 1. που δεν φοράει μπαλντούμι 2. (μτφ.) ατη-

μέλητος, ασουλούπωτος, ανεξέλεγκτος [ETYM. < τουρκ. pald(im) «το σχοινί του σαμαριού» + παραγ. επίθ. -ούμι].

ΜΠΑΛΣΑΜΟ (μπάλσαμου) (το) **1.** βάλσαμο, το υπερικόν το διάτρητον (hypericum perforatum) [δ. τρ.: Βλέπει τους κήπους της γυμνούς, τα δέντρα μαραμένα, / βλέπει το μπάλσαμο ξερό, το καρυοφύλλι μαύρο, / βλέπει μπροστά στην πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.] – σύνθ. **μπαλσαμόχορτο** (το) **2.** γιατρικό, ίαμα **3.** (μτφ.) κάθε τι που ευχαριστεί τις αισθήσεις, παρηγοριά, ανακούφιση [Φ. Κόντ. Φ. Τρ.: Όποιος δεν έχει ήλιο στὸν τόπο του, σὰν τὰ νιώθει αὐτὰ τὰ τραγούδια (ενν. του λαού) θὰ δεῖ τὸν ήλιο καὶ θὰ ζεσταθεῖ, ὅποιος δὲν έχει ἐλπίδα, μ' αὐτὰ θὰ παρηγορηθεῖ, ὅποιος δὲν βρίσκει μπάλσαμο στὸν πόνο του, θὰ γλυκαθεῖ, ὅποιος δὲν δροσίστηκε μὲ τὰ μεγάλα ποτάμια πὺν σηκώνουνε ἀντάρες, θὰ δροσιστεῖ ἀπὸ τὴ βρυσούλα πὺν τρέχει καὶ τραγουδᾷ κρυμμένη στὴν πλαγιά, ὅποιος δὲν ἐρωτεύτηκε θὰ ἐρωτευτεῖ.] [ETYM.: μσν. < αρχ. βάλσαμον (τό) «το φυτό που παράγει το βάλσαμο, ευώδης ρητίνη του εν λόγω φυτού», Θεόφρ. Φ. Ι. 9.61, τό δέ βάλσαμον γίνεται ἐν τῷ αὐλῶνι τῷ περὶ τὴν Συρίαν «το βάλσαμο αναπτύσσεται στην κοιλάδα της Συρίας»].

ΜΠΑΛΩΝΩ (μπαλλώνου) **1.** επιδιορθώνω φθαρμένο ένδυμα, υπόδημα, ... με το ράψιμο ίδιου ή άλλου υφάσματος, δέρματος, ... στο επίμαχο σημείο **2.** αποκτώ κάτι χρήσιμο απρόσμενα ΦΡ. **πήγα στη νονά μου και μπαλώθηκα ένα δίφραγκο!** **3.** αποκτώ κάτι και καλύπτω ανάγκη μου ΦΡ. **μπαλώθηκα με το παλτό της αδερφής μου!** **4.** (μτφ.) δικαιολογώ ή καλύπτω πρόχειρα κάτι που δεν είναι σωστό ΦΡ. **τα μπαλώσαμεν!** – ουσ.: α) **μπάλωμα** (το) **1.** η πράξη και το αποτέλεσμα του μπαλώνω [παροιμ.: Η τρύπα μεγάλη, το μπάλωμα μικρό.] [λογοπ.: Η κυρία από τον Βόλο με το μπάλωμα στον κώλο.] ΦΡ. **κάποτε, από τα μπαλώματα δε γνώριζες το ρούχο** δε γνώριζες το αρχικό ύφασμά του **2.** καλλιεργημένο τμήμα χωραφιού ΦΡ. **φύτεψα ένα μπάλωμα πατάτες** **3.** κηλίδα σε πρόσωπο – μππ. **μπαλωμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Παπούτσι από τον τόπο σου κι ας είναι μπαλωμένο, κι αν έχει κανένα μπάλωμα θα 'ναι καλοραμμένο.] – σύνθ. **μπαλωλογάω** ασχολούμαι με το μπάλωμα ΦΡ. **από το πρωί μπαλωλογάει!** – ουσ. **μπαλωλό(γ)ημα** (το) [ETYM.: μσν. < αρχ. *ἐμπαλώνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ἐμβάλλ(ω) «ρίχνω μέσα, βάζω στη θέση του, μπολιάζω» (Όμ. Γ 139, γλυκύν ἥμερον ἔμβαλε θυμῷ «τρυφερή της βάζει επιθυμία») -ώνω, όπου το [β] διατήρησε την αρχ. του προφ. [μπ] σε περιβάλλον μετά από έρρινο σύμφ. (μ, ν) (πρβ. μπαίνω < ἐμβαίνω (βλ. έμπα, ετυμ.)).]

ΜΠΑΜΠΑΛΟ (μπάμπαλλου) (το) κάτι ευτελές, κάτι φθαρμένο ΦΡ. **πέτα αυτό το μπάμπαλο, πιάνει τον τόπο!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. παμπάλαιος (-ον) «παλαιότατος» (Πλάτ. Θεαίτ. 181b, παμπαλαίους καί πασσόφους ἄνδρας «παλαιότατους και σοφότατους ἄνδρες») > παμπάλαιο(ν) > μπάμπαλο, με αφομ. και έκπτωση].

ΜΠΑ(Ν)ΤΑΛΙΑΖΩ (μπα(ν)ταλλιάζου) **1.** χάνω την ακμή μου, χάνω την ισορροπία μου ΦΡ. **μπατάλιασε η βάβω** (βλ. λ.!) (μπατάλλιασ' η βάβου!) **2.** βρίσκομαι σε κατάσταση διάλυσης, χαλάω ΦΡ. **μπαντάλιασε η καρέκλα και κάποιος θα πέσει!** **3.** ανοηταίνω, χαζεύω ΦΡ. **σα να μπατάλιασε το παιδί!** – ουσ.: α) **μπανταλομάρα** (η) **1.** αδεξιότητα **2.** ανοησία ΦΡ. **μη λες όλο μπανταλομάρες!** (μη λλιές ούλου μπανταλλουμάρις!)· β) **μντάλη** (η) ισχυρή ζάλη· στη λαϊκή θεραπευτική αντιμετωπίζεται με κατάκλιση και ζεστά ροφήματα ΦΡ. **μ' έπιασε μπντάλη κι υποφέρω!** [κατάρα: Αχ! που να τον πιάσει κακή μντάλη!] – επίθ.: α) **μνταλιάρικος** (-η, -ο) που υποφέρει από μντάλη ΦΡ. (για άτακτο παιδί) **έλα δω, μωρέ μνταλιάρικο!** β) **μπα(ν)τάλικος** (-η, -ο) ακαταλόγιστος, άκομπος, άσχημος· γ) **μπα(ν)ταλός** (-ή, -ό) **1.** ανόητος πολυλογάς ΦΡ. **μας κούρασε ο μπαταλός!** **2.** αδέξιος, ασουλούπωτος ΦΡ. **πού τ' αγόρασες αυτό το μπανταλό το φόρεμα;** **3.** χαζός, ανόητος ΦΡ. (α) **λέει μπανταλά και ξωπαρμένα** (βλ. παίρνω → σύνθ. ρ. γ, μππ.)! (β) **μπαταλή νύφη έκαμαν!** – συνών. **άμπνταλος** (-η, -ο) (< α- προθεμ. + μπ(α)νταλός, με συγκ. και μετάθ. του τόνου) [ETYM. < αρχ. βάταλ(ος) / βάτταλος (ό) «τραυλός, βδελυρός, αισχρός, κίναιδος, ...» (Αίσχ. Παραπρ. 99.5, δι' αίσχρουργίαν τινά καί κιναιδίαν Βάτταλος έκλήθη «για κάποια αισχρή πράξη και για κιναιδισμό αποκλήθηκε Βάτταλος» / Δημ. Λιβ. β', ὅθεν καί ἀνδρωθεῖς (ενν. Δημοσθένης) ὑπό τῶν ἐχθρῶν εἰς μαλακίαν ἐσκώπτετο καί Βάτταλος ἐπωνυμίαν εἶχεν «κι όταν ανδρώθηκε ο Δημοσθένης χλευαζόταν για μαλθακότητα από τους αντιπάλους του και του αποδόθηκε η επωνυμία Βάτταλος») + παραγ. επίθ. -ιάζω > *βαταλιάζω > μπα(ν)ταλιάζω, με ηχηροπ. [β > μπ] και αλλαγή σημ., ή < τουρκ. budal(a) «μωρός, ανόητος» + παραγ. επίθ. -ιάζω > μπουνταλιάζω > μπανταλιάζω, με αφομ.].

ΜΠΑΝΤΙΔΗΣ (μπαντίδ'ς) / **μπαντίδος** (ο) **1.** (πληθ.) τάξη ανθρώπων, που ζούσε ιδιόρρυθμο βίο [Ν. Γεωργ. Καρ.: [...] τās μέν έργασίμους ήμέρας έτρέπετο περί τά χειρωνακτικά έργα [...]· τās έορτάς, άμεριμνῶσα διά τήν αύριον, πᾶν ὅ,τι εἶχε κερδίσει καθ' ὅλην τήν έβδομάδα, έδαπάνα τήν ήμέραν εκείνην. Ένδεδυμένη τήν λευκήν καί λάμπουσαν εκ καθαριότητος φουστανέλαν καί φοροῦσα ύπερηφάνως

στραβά τόν επίσης λευκόν πάνινον σκουῖνον [...] Ἡ τάξις αὐτή εἶχε μεγάλην ἀναλογίαν μέ τούς Μποέμ τῶν Παρισίων, διαφέρουσα ὅμως οὐσιωδῶς κατά τούς πόθους, καί τά εὐγενῆ ιδεώδη. [...] Διεκρίνετο δέ κατ' ἐξοχήν διά τό μῖσός της κατά τῶν Τούρκων [...] Ἡ τάξις αὕτη ἤρξατο ἐλαττουμένη ἀπό τοῦ 1866 καί βαθμηδόν ἐξέλιπε, διότι εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν ἐλάμβανε μέρος, ὡς καί εἰς τόν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897. [...] ἡ λέξις *μπαντίδος* [...] ἴσως εἶναι λείψανον τῶν μι-σθοφόρων ἐθελοντῶν τῶν ταγμάτων τά ὅποια κατήρτιζε καί συνεκρό-τει ἡ Ἑνετία ἄλλοτε. / Εὐάγγ. Μπόγκ., λήμμα *μπαντίδους* [...] οἱ Γιαννιωῆτες ἤμποροῦσαν νά ἐμπιστευτοῦν (ενν. στους μπαντίδες) καί τήν περιουσία τους καί τήν τιμή τῆς οἰκογενείας τους. Αὐτό τό ἤξεραν οἱ μπαντίδοι καί ὑπερηφανευόντουσαν: «ἰγὼ εἶμι μπαντίδους. Νά τοῦ ξέρ'ς» μοῦ ἔλεγε ἓνας ἀπ' αὐτούς. / Γ. Μακρυγ. Ἀπομν. 1.5, Ἐψάξα-με, τίς ἤῤαμε μέσα, καί σέ μία σακκούλα ἤῤαμε ἄρκετὰ χρήματα. Πῆρα τήν σακκούλα καί τοὺς λέγω: «Ἐσεῖς νοικοκυρόπουλα εἴστε, νά βοηθήσετε κ' ἐσεῖς νά λευτεροθῇ ἡ πατρίδα, ἡ παντίδοι; / στιχ.: Μπα-ντίδος ἐγεννήθηκα, μπαντίδος θα πεθάνω· / τά πεντακόσια πού χρω-στῶ, χίλια θελά τά κάνω.] 2. (μτφ.) ανοιχτόκαρδος, παλληκαράς, α-πεῖθαρχος, φίλος των διασκεδάσεων – συνών.: α) **τσούρης** (ο)· β) **κα-ραμπέρης** (ο) – (θελ.) **καραμπέρισσα** (η) που ἔχει ωραίο παράστημα, πουτσαρίνα (βλ. πουτσαράς) ΦΡ. **εἶναι αὐτή μια караμπέρισσα!** (βλ. караμπεριά) – ρ. **μπαντιδεύω** γυρίζω στους δρόμους σαν αλάνι, συ-μπεριφέρομαι ασύδοτα [στιχ.: Πάρα πολύ μπαντίδεψα, βγῆκ' ἀπό τό νισάφι (βλ. λ.)· / ἡ μάνα μου μέ καρτερεῖ κι' ἐγὼ εἶμαι στό σοκάκι.] [ETYM. < αρχ. παντ(οῖος) «κάθε λογής» (Ὁμ. Β 397, παντοίων ἀνέ-μων «με κάθε λογῆς ἀνέμους») + παραγ. επίθ. -ίδης > παντίδης (βλ. πιο πάνω παράθεμα Μακρυγ.) > μπαντίδης, με ηχηροπ.].

ΜΠΑΞΙΣΙ (μπαξίς') (το) χρηματικό ποσό που δίνεται σε κάποιον για να κάνει μια παρατυπία, παράβαση ή εξυπηρέτηση, φιλοδώρημα ΦΡ. (α) **όλα για το μπαξίσι!** (β) **του' δωκε γερό μπαξίσι!** (γ) **άμα λάχει, πλουτίζεις κι από μπαξίσια!** [δ. τρ.: Βλάχο, καλά καθόσουνε ψηλά στη Βουνιχώρα, / θυμήθηκες τα νιάτα σου, κι επήρ' ο νους σ' αγέρα, / και τώρα το κεφάλι σου το πήρανε οι Τούρκοι. / Το σεργιανάνε (βλ. σεργιάνι) στα χωριά και παίρνουνε μπαξίσι.] [ETYM. < τουρκ. bahşis + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΑΟΥΤΑ (η) 1. τερατώδες φανταστικό ον, το οποίο προκαλεί φό-βο, λάμια, έμπουσα ΦΡ. **νύχτωσε και δεν βγαίνω έξω, μην παρουν-σιαστεί καμιά μπαούτα!** – συνών. **μπούμπα / μπούπα** (η) (βλ. μώρα) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μποῦμπα** (ή), ή καί λάμια (έμπουσα) λεγομένη.

Τέρας μεγαλόσωμον. «Ἔζησε ποῦ εἶδε τὴν ψεῖρα μποῦμπα», φράσις λεγομένη ἐπὶ ὑπεργήρων.] [ευχή: Να πεις την ψείρα μπούμπα!] 2. προσωπίδα, μάσκα ΦΡ. **θα φκιάκω μπαούτα για τις αποκριές!** 3. έκφραση του προσώπου, γκριμάτσα, μορφασμός ΦΡ. (α) **κάνω μπαούτες** κάνω γκριμάτσες, κυρ. σε μικρό παιδί, για να γελάσει 4. κοροϊδευτικός μορφασμός ΦΡ. **μη μου κάνεις μπαούτες εμένα, γιατί ...** 5. πρόχειρη ζωγραφιά ΦΡ. **τι μπαούτες είναι αυτές;** τι ζωγραφιές χωρίς νόημα [ETYM. < βεν. bauta «μάσκα «φάντασμα», λευκή προσωπίδα, που ενωνόταν με μαύρο μανδύα, ενώ επέτρεπε στον χρήστη να μιλάει, να τρώει και να πίνει χωρίς να τη βγάζει» < bau, ελλην. «μπου» (τρόπος εκφοβισμού)].

ΜΠΑΡΔΑΚΑ (η) πήλινη στάμνα κατάλληλη για μεταφορά νερού, για φύλαξη βουτύρου ή άλλων τροφίμων ΦΡ. (α) (μτφ.) **το' πιασε μπαρδάκα!** στέκεται σαν μπαρδάκα, μένει στο σπίτι, ενώ είναι ανεπιθύμητος (β) **στέκεται σαν μπαρδάκα!** – υποκορ. **μπαρδάκι** (το) – παράγ. ουσ. **μπαρδάκας** (ο) 1. κοντός 2. που στέκεται πάνω από το κεφάλι κάποιου και τον εμποδίζει να κάνει τη δουλειά του 3. (μτφ.) εμπόδιο [ETYM. < αρχ. παρδακ(ός) (-ή, -όν) «εντελώς υγρός, νοτερός», (Ἀριστοφ. Εἰρ. 1148, ἐπειδὴ παρδακὸν τὸ χωρίον «λάσπες και νερά παντού») + παραγ. επίθ. -α > παρδάκα > μπαρδάκα, με ηχηροπ. / Ἦσύχ., <παρδακῶν> διύγρων].

ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΖΩ (μπαρμπαρίζου) 1. φωνασκώ, φλυαρώ, μιλά ασυνάρτητα ή ακατανόητα, βαρβαρίζω ΦΡ. **τι έπαθες και μπαρμπαρίζεις έτσι;** 2. επιτιμώ, επιπλήττω, μαλώνω ΦΡ. **τον μπαρμπάρισε για τα καλά!** – ουσ. **μπαρμπάρισμα** (το) – μεε. **μπαρμπαρίζοντα(ς)** ΦΡ. **πέρασε τη μέρα μπαρμπαρίζοντα(ς)** [ETYM. < αρχ. βαρβαρίζω «μιλώ, φέρομαι ως βάρβαρος, κάνω γλωσσικά σφάλματα» (Ἡρόδ. 2.57. 6, ἔως δ' ἔβαρβάριζε «ὅσο μιλούσε ὅπως οἱ βάρβαροι») με ηχηροπ. των [β > μπ] > μπαρμπαρίζω].

ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΖΑ (η) το φυτό αρμπαρόριζα, πελαργόνιο το βαρύοσμο (pelargonium graveolens) [ETYM. < ιταλ. φρ. *barba rosa* «ρόδινο γενάκι»].

ΜΠΑΡ(Μ)ΠΑΣ (ο) 1. αδελφός του πατέρα ή της μητέρας [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Τί γλυκό ν' το γάλα! Πού το είδες; Το είδ' ο μπάρμπας μου που το 'τρωγε ένας άλλος στην πέρα μεριά.] [δ. τρ.: Πήγα στη θεια μου για ψωμί, στον μπάρμπα για παπούτσια, / η θεια μου μ' είδε κι έκλεισε, ο μπάρμπας μ' αμπαρώνει.] [Β. Κορν. Ἑρωτ. 4.1259-1260: Πεζεύγει, πάει στοῦ Μπάρμπα του, φιλεῖ τον εἰς τὴ χέρα, / χαρά μεγάλην τοῦ ὅδωκεν ἐκείνην τὴν ἡμέρα.] 2. άνδρας ηλικιωμένος 3. (υπο-

τιμ.) ανόητος ΦΡ. **τι μας λες, ρε, μπάρπα!** [ETYM. < μσν. μπάρμπας (ὁ) < ιταλ. barba «γενειάδα, (μτφ.) ηλικιωμένος, σεβάσμιος» (< λατ. barba «γενειάδα») + παραγ. επίθ. -ς].

ΜΠΑΡΜΠΕΡΗΣ (μπαρμπέρ'ς) (ο) κουρέας [παροιμ.: Στα γένια του φτωχού μαθαίνει ο μπαρμπέρης να ξυρίζει.] – συνών. **μπερμπέρης** (ο) [δ. τρ.: Για σύνταξε (βλ. συντάζω, 3), μπερμπέρη μου, μπερμπέρη μου, το χέρι σου / κι έχουμε στράτες μακρινές, ποτάμια να περάσουμε. (βλ. σπουδάζω → συνών.)] – ουσ. **μπαρμπέρικο** (το) κουρείο – ρ. **μπα/ερμπερίζομαι 1.** κουρεύομαι, ξυρίζομαι **2.** φροντίζω την εμφάνιση, στολίζομαι ΦΡ. **για πού μπερμπερίστηκες;** (για πού μπιρμπιρίσ'κεις;) [ETYM. < μσν. μπαρμπιέρης (ὁ) < ιταλ. barbier(e) «κουρέας» + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΠΑΡΟΥΦΑ (η) λόγια χωρίς ουσία, καυχησιολογία, χαζοκουβέντα, ανοησία ΦΡ. **άφησε τις μπαρούφες!** (ά'σι τ'ς μπαρούφες!) – παράγ. ουσ. **μπαρούφας** (ο) που λέει μπαρούφες ΦΡ. **τι μπαρούφας είν' αυτός;** [ETYM. < ιταλ. baruffa «περίπλοκος καβγάς»].

ΜΠΑΡΤΣΟΣ (μπάρτσους) (-α, -ο) (για ζώο) που έχει στο σώμα διαφορετικό χρώμα από κείνο του προσώπου, συνήθ. σε απόχρωση προς το κόκκινο καφέ ΦΡ. **μπάρτσος τράγος / μπάρτσα γίδα / μπάρτσο κατσίκι** [ETYM.· πιθ. < κουτσοβλάχ. mpârts(îre) «διανομή, διαίρεση» + παραγ. επίθ. -ος].

ΜΠΑΣΙ (το) ξύλινο χαμηλό κρεβάτι που το βάζουν δίπλα στο τζάκι [ETYM. < τουρκ. basi(k) «χαμηλός»].

ΜΠΑΣΙΑ (μπασσιά) (η) είσοδος, άνοιγμα – συνών. **μπασίδι** (το) – αντών. **βγαλσίδι** (βγαλλσίδ') (το) **1.** [...] [παροιμ.: Ο Χάρος μπασίδια έχει και βγαλσίδια δεν έχει.] **2.** (μτφ.) πλήθος **3.** (μτφ.) αναχώρηση, ξενιτεμός [ETYM. < μσν. έμπασιά / μπασία < έμπασία, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < ελνστ. έμβασις (ή) (-εως) «χώρος εισόδου, (αρχική σημ.) σημείο πατήματος», Πολύβ. 4.10.3.4, κατά τήν εις τάς ναῦς έμβασιν «κατά την είσοδο στο πλοίο» < έμβαίνω (βλ. έμπα, ετυμ.)].

ΜΠΑΣΤΑΙΝΑ (μπάσστινα) (η) το δικαίωμα κληρονομητής νομής σε μεγάλα αγροτικά ακίνητα [Π. Βιζουκ.: Ἡ λέξις «μπάστινα» περιληφθεῖσα ἀμετάφραστος εἰς τήν ἑλλην. νομοθεσίαν περιλαμβάνει τήν ὅλην ἀκίνητον περιουσίαν, ἥτοι οἰκίαν, ἀγρούς, ἀμπέλους, καί ἐγκαταστάσεις, λ.χ. σταῦλον, καλύβην, ἀχυρῶνας, χρησιμοποιοιουμένην ὑπό μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογενείας ἀσχέτως πρός τήν κυριότητα αὐτῶν.]· ο νεμόμενος μπάστινα λεγόταν **μπαστινούχος**] [ETYM. < σλαβ. bastina «κληρονομική νομή αγροκτήματος»].

ΜΠΑΣΤΑΚΑΣ (ο) 1. κάθε αντικείμενο, ιδίως πέτρα, που χρησιμοποιείται ως στόχος στις αμάδες 2. (μτφ.) που στέκεται ακίνητος κάπου, παρεμποδίζοντας ή ενοχλώντας με τη στάση και την παρουσία του ΦΡ. **στέκεται μπάστακας!** – ρ. **μπαστακώνομαι** ΦΡ. **μπαστακώθηκε και δεν έλεγε να φύγει!** – ουσ. **μπαστάκωμα** (το) – μππ. **μπαστακωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < βάστακας (βλ. αβάσταγας) με ηχηροπ. [β > μπ] > μπάστακας, ή < τουρκ. bastak(i) «πρώτος, αρχικός» + παραγ. επίθ. -ας].

ΜΠΑΣΤΙ (μπασστί) (το) 1. νόθο παιδί· φρ. **έριξαν μπαστί στο λαγκάδι!** (έρρ'ξαν μπασστί στου λαγκάδ'!), εκτός που απηχεί τέτοια περιστατικά, τα οποία γίνονταν για αποφυγή της κοινωνικής κατακραυγής, ερμήνευε και τις εκάστοτε κακές καιρικές συνθήκες, διότι η φύση, μη «αποδεχόμενη» τη διατάραξη της φυσικής τάξης, με θεομηνία ξέβραζε το νεκρό βρέφος, αποκαλύπτοντας συχνά εκείνους που διέπραξαν την ύβρη 2. (μτφ.) κακοήθης – υποκορ. **μπαστόπουλο** (το) νόθο αγόρι / **μπαστοπούλα** (η) νόθο κορίτσι – συνών. **μπαστίκι** (το) [ETYM. < μσν. μπάστ(αρδος) / μπαστάρδος / πάσταρδος / παστάρδος, (θελ.) μπαστάρδα / παστάρδα «αυτός που προέρχεται από μη νόμιμα παντρεμένους γονείς, ο νόθος» (< ιταλ. bastardo «νόθος, μη γνήσιος» < μσν. λατ. bastardus) + παραγ. επίθ. -ί].

ΜΠΑΤΑΡΙΆ (μπαταργιά) (η) 1. πυροβολισμός [δ. τρ.: Τρεις μπαταριές του ρίξανε, τη μια μεριά ως την άλλη / η μια τον πήρε ξώδεμα, η άλλη στο κεφάλι.] 2. ομοβροντία 3. συνεχής σειρά ομοειδών πραγμάτων 4. (μτφ.) ΦΡ. **έριξε πάλι δυο μπαταριές!** είπε λόγια που ενόχλησαν ή πόνεσαν [ETYM. (LSJ) < τουρκ. batarya < ιταλ. batteria «κανονιοστοιχία»].

ΜΠΑΤΖΟΣ (μπάτζζιους) (ο) 1. είδος λευκού, σκληρού αιγοπρόβειου τυριού 2. τυροκόμος 3. εγκατάσταση τυροκομείου μαζί με τους εργαζόμενους εκεί – συνών. **μπατζαριό** (μπατζζιαργιό) / **μπατζιό** (το) – παράγ. ουσ. **μπατζίλα** (η) μυρουδιά σαν του τυροκομείου – επίρρ. **μπατζίλας** ΦΡ. **μυρίζει μπατζίλας!** (μυρίζ' μπατζζίλας!) [ETYM. < κουτσοβλάχ. batz(io) + παραγ. επίθ. -ος].

ΜΠΑΤΣΑ (η) 1. ράπισμα, χαστούκι (βλ. φούσκα, 5) ΦΡ. **τ' άστραψε** (βλ. αστράφτω) **δυο μπάτσες κι είδε τον ουρανό σφοντύλι** (βλ. λ.) **και τ' άστρα μακαρόνια!** 2. παλάμη (βλ. πααίνω → φρ. γ) – υποκορ. **μπατσούλα** / **μπατσαλιά** (η) – μεγεθ. **μπάτσος** (ο) [παροιμ.: Κατά το μάγουλο (βλ. λ.) κι ο μπάτσος.] – ρ. **μπατσαλιάζω** / **μπατσαλίζω** χαστουκίζω – ουσ. **μπατσάλι(α)σμα** (το) – παράγ. ουσ. **μπατσαδούρα** (η) 1. κόψιμο φυτών μέχρι τη ρίζα ΦΡ. **τα 'καμε μπατσαδούρα τα**

δέντρα! 2. κούρεμα γουλί (βλ. λ.) ΦΡ. **τι το 'καμες μπατσαδούρα το κεφάλι;** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του ραπίσματος, ή < κουτσοβλάχ. batsă «χαστούκι» < λατ. battuo «χτυπώ»].

ΜΠΑΤΣΑΡΑ (η) χορτόπιτα με ποικιλία λαχανικών του κήπου και τυρί φέτα· τυλίγεται σε χυλό καλαμποκάλευρου αντί για φύλλο (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 127) – συνών.: α) **μπατσαριά** (η)· β) **μπλατσάρα** (η) – παράγ. ουσ. **μπλατσάρας** (ο) χοντροκομμένος, άκομψος· γ) **μπλατσαριά** (η) ΦΡ. **μμμ! ωραία μπλατσαριά!** [ETYM. < μπάτσ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -άρα (επειδή χρησιμοποιούμε την ανοιχτή παλάμη, με την οποία δίνουμε μπάτσες, για το άπλωμα των χόρτων και του χυλού της πίτας· μια άλλη λ., απ' όπου μπορεί να προέρχονται, κυρ. τα **μπλατσάρα** / **μπλατσαριά**, είναι η ηχομιμ. λ. **μπλατς** (βλ. λ.) που σημαίνει ατάκτως ριγμένα, όπως και τα υλικά της εν λόγω πίτας στο ταψί)].

ΜΠΑΧΑΝΑ (Π. Άραβ. Γλ., σχετικό λήμμα), εις τήν φράσιν «τρέχει 'ς τά μπάχανα», 'ς τά χαμένα, μάτην [ETYM. (;)].

ΜΠΑΧΛΑΤΑΩ (μπαχλλατάου) **1.** μιλώ ακατανόητα ΦΡ. **δεν ξέρω τι έπαθε και μπαχλατάει απ' το πρωί! 2.** φλυαρώ, πολυλογώ, λέγοντας ανούσια πράγματα ΦΡ. **τι θέλεις και μπαχλατάς;** – ουσ. **μπαχλάτημα** (το) – μεε. **μπαχλατώντα(ς)** – συνών. **μπλαχατάω** [ETYM.· ηχομιμ. λ. που προήλθε απ' όσα ακατανόητα έλεγε, κατά την οθωμανική περίοδο, ο χότζας από το τζαμί].

ΜΠΑΧΤΙΚΙ (μπαχχτίκι) (το) **1.** ενοίκιο αγρού, χρήματα που δίνει κάποιος σε ιδιοκτήτη αγρού, για να τον καλλιεργεί για δικό του όφελος **2.** χωράφι που σκάβεται εύκολα με τσαπί ή υνί, χωράφι εύφορο **3.** κάθε κινητό περιουσιακό στοιχείο, π.χ. λίρες, κοσμήματα κ.ά., το οποίο δίνει ο πεθερός σε γαμπρό του, επιπλέον της προίικας, κατά την εμπατή του στο σπίτι, για να παραλάβει τη νύφη, καθώς και η πεθερά σε νύφη της, όταν μπαίνει ως νιόπαντρη στο σπίτι της **4.** χρήματα που καταβάλλουν ιερείς σε επισκόπους για τον διορισμό τους σε ενορία – ρ. **μπαχτικώνω** ΦΡ. **τον / την μπαχτίκωσε μια χαρά!** – ουσ. **μπαχτίκωμα** (το) [ETYM. < μsn. έμβατίκι(-ον) (συνήθ. πληθ.) < ελνστ. έμβατικός / έμβατός (-όν) < αρχ. έμβαίνω > *εμπατίκι > μπατίκι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > μπαχτίκι, με ιδιωμ. ανάπτ. [χ] (για [β > μπ] / έμβαίνω, βλ. μπαλώνω / έμπα, ετυμ.)].

ΜΠΕ (το) ζώο που βελάζει (νηπιακή γλώσσα) ΦΡ. **κοίτα ένα μπε!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το βέλασμα ζώου].

ΜΠΕΖΑΧΤΑΣ (μπιζαχχτάς) (ο) **1.** συρτάρι οινοπωλείου όπου φυλάγονται οι εισπράξεις **2.** χρηματοκιβώτιο ΦΡ. **τα 'χει στον μπεζαχτά!**

έχει πολλά και φυλασσόμενα χρήματα [ETYM. < τουρκ. bezahta + παραγ. επίθ. -ς].

ΜΠΕΖΕΡΙΖΩ (μπιζιρίζου) κουράζομαι σωματικά και ψυχικά, παιδεύομαι, δυσφορώ ΦΡ. **μπεζέρισε ο έρμος απ' τα βάσανα!** [Κ. Κρυστ. Σ.: Μπεζέρισα νά περπατῶ στοῦ κάμπου τὰ λιοβόρια.] [δ. δίστ.: Μπεζέρισα, μανούλα μου, μαντίλια να κεντώ / την πήρα την απόφαση, θα πάω να παντρευτώ.] – ουσ. **μπεζέρισμα** (το) – μππ. **μπεζερισμένος** (-η, -ο) – συνών. **μπεξερώ** ΦΡ. **δεν μπεζεριούνται τα μήλα μας!** είναι πολύ καλά και αρέσουν [ETYM. < τουρκ. bezer «κουράζομαι» + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΜΠΕΗΣ (ο) **1.** τίτλος υποτελών ηγεμόνων ή ανώτερων υπαλλήλων της οθωμανικής αυτοκρατορίας [παροιμ.: Πάει ο μπέης να πνιγεί για ένα κούτσουρο δαδί.] [δ. τρ.: Κάτω στον τρανό τον κάμπο και στις θάλασσας τον άμμο / στέκει μπέης ξαπλωμένος μες στο αίμα βουτηγμένος.] **2.** (μτφ.) που καλοπερνάει, επιδεικνύοντας ενίοτε αυταρχική συμπεριφορά [παροιμ.: Σαν τον μπέη στ' άχυρα.] – (θηλ.) **μπεΐνα / μπέισσα** (η) **1.** η σύζυγος μπέη **2.** (μτφ.) ματαιόδοξη, καυχησιάρα γυναικά [παροιμ.: Να με λεν Αλή μπεΐνα κι ας ψοφάω από την πείνα.] – παράγ. ουσ. **μπεϊλίκι** (το) **1.** το αξίωμα του μπέη **2.** (μτφ.) ηγεμονική, αυταρχική συμπεριφορά ΦΡ. **άφησε τα μπεϊλίκια!** (ά'σι τα μπιϊλίκια!) [ETYM. < μσν. μπέης (ò) < τουρκ. bey «κύριος, ηγεμόνας» + παραγ. επίθ. -ς].

ΜΠΕΚΙΑΡΗΣ (μπικκιάρ'ς) (-α / -ισσα, -ικο) **1.** άγαμος [δ. τρ.: Όταν ήμουνα μπεκιάρης, έτρωγα κρέας ποδάρι, / τώρα που παντρεύτηκα όλα τα στερέθηκα.] **2.** μικρός, οικονομικός ΦΡ. (α) **μπεκιάρα μπουκάλα** μικρής περιεκτικότητας φιάλη (β) **είναι μπεκιάρικο το ...** (είνι μπικκιάρ'κου του ...) είναι οικονομικής τιμής [ETYM. < τουρκ. bekâr «ανύπαντρος» + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΠΕΚΙΟΝΙ (μπικιόν') (το) **1.** δοχείο για νερό ή γάλα **2.** τενεκεδένιο κύπελο [ETYM.· πιθ. < παραφθ. της λ. μετόνι < ιταλ bidone «μπετόνι, τενεκές, ...» (πρβ. γαλλ. bidon «δοχείο για μεταφορά υγρών»)].

ΜΠΕΚΤΣ'ΗΣ (μπικτσσής) (ο) συμπέθερος από την πλευρά της νύμφης, που είναι προσκεκλημένος σε γαμήλιο τραπέζι [ETYM. < τουρκ. bekç(i) «φύλακας» + παραγ. επίθ. -ής].

ΜΠΕΛΑ (η) ονομασία κατσίκας ή προβατίνας, που έχει άσπρο τρίχωμα στο κεφάλι, που είναι όμορφη [ETYM. < θηλ. bella, του ιταλ. επιθ. bello «ωραίος, όμορφος, καλός», με απλοπ.].

ΜΠΕΛΙΑ (το) (άκλ.) λούσιμο, λουτρό (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **έλα να σε κάνω μπέλια μπέλια!** ... να σε λούσω [ETYM.· πιθ. ηχομιμ. λ.].

ΜΠΕΛΙΑΣ (μπιλλιάς) (ο) 1. μπελάς, πρόβλημα, δυσκολία ΦΡ. **βρήκα τον μπελιά μου!** 2. που δημιουργεί μπελάδες ΦΡ. **βρε, τον μπελιά, τι πήγε κι έκαμε!** – επίθ. **μπελιαδίτικος** (-η, -ο) μπελαλίδικος ΦΡ. **είναι μπελιαδίτικο αυτό το κέντημα!** (είνι μπιλλιαδίτ'κου αυτό του κέντ'μα!) έχει απαιτητικό σχέδιο – ρ. **ξεμπελιάζω** τελειώνω κάποια εργασία, απαλλάσσομαι από ανειλημμένη υποχρέωση ΦΡ. **τελείωσα το σκάλισμα και ξεμπέλιασα!** – ουσ. **ξεμπέλιασμα** (το) [ETYM. < τουρκ. bel(a) (< αραβ. balā) + παραγ. επίθ. -ιάς].

ΜΠΕΡΔΕΥΩ (μπιρρδεύου) 1. μπλέκω κάτι έτσι που να μην μπορώ να το ξεμπλέξω εύκολα 2. ανακατεύω 3. βάζω πράγματα σ' άλλη θέση από την κανονική και δεν μπορώ να τα βρω 4. (μτφ.) προκαλώ ασάφεια και σύγχυση ΦΡ. **μη μιλάς και τον μπερδεύεις!** 5. (μτφ.) ασχολούμαι με κάτι ΦΡ. **μ' αρέσει να μπερδεύομαι με το νοικοκυριό!** 6. (μτφ.) καταφέρνω κάτι ΦΡ. **δεν το μπερδεύομαι και τόσο το ράψιμο!** – ουσ. **μπέρδεμα** (το) ΦΡ. (α) **τι μπέρδεμα ήταν κι αυτό!** (β) **έχει πολλά μπερδέματα!** – μππ. **μπερδεμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεμπερδεύω** 1. ολοκληρώνω, τελειώνω ΦΡ. **μόλις ξεμπερδέψω με το μαγείρεμα, θα 'ρθω!** 2. κουράζω πολύ, εξοντώνω ΦΡ. **κοιτάει να τον ξεμπερδέψει με τις δουλειές!** (κκ'τάει να τουν ξιμπιρδέψ' μι τ'ς δ'λλειές!) – ουσ. **ξεμπέρδεμα** (το) – μππ. **ξεμπερδεμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. έμπερδεύω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < έμπερδ(ένω) μεταπλ. -εύω < *έμπεριδένω «δένω μέσα κι έξω» (συγκ. του άτ. [i]) < έν- (βλ. εν-, ετυμ.) + αρχ. περιδέω «δένω ολόγυρα» (κατά την εξέλ. δέω > δένω, βλ. λ., ετυμ.) / (LSJ) Μεταπλ. τ. του αμάρτ. έμπεριδέω (παραδίδεται μσν. έμπροδέσω), πρβ. πλέω > πλεύσω, ρέω > ρεύω)].

ΜΠΕΡΕΚΕΤΙ (μπιρικέτ') (το) αφθονία αγαθών, καλή σοδειά, οικονομική ευμάρεια [ευχή: Καλά μπερεκέτια!] [ETYM. < τουρκ. bereket (< αραβ. barakat) + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΕΡΕΤΑ¹ (η) σκούφος, σκούφια, μπερές ΦΡ. **τα 'καμε σκούφιας και μπερέτες!** σπατάλησε όλη την περιουσία [ETYM.· μσν. < ιταλ. beret(to) «μπερές, σκούφος» + παραγ. επίθ. -α].

ΜΠΕΡΕΤΑ² (η) αυτόματο όπλο με πολλές σφαίρες κυρ. για οδομαχίες [ETYM. < ιταλ. Beretta ονομασία εταιρείας όπλων, από το επώνυμο του ιδρυτή της, Bartolomeo Beretta (1490-1565)].

ΜΠΕΡ(Μ)ΠΕΚΑΩ (μπιρ(μ)πικκάου) μαζεύω καρπούς (μήλα, καρύδια, κάστανα, κ.λπ.) ή γεννήματα (φασόλια, κ.λπ.), που έχουν απομείνει από την κύρια συγκομιδή πάνω στα φυτά ή έχουν πέσει στο έδαφος και τα ψάχνω ανάμεσα στα φύλλα, αναμερίζοντάς τα με κάποιο

ξύλο – ουσ. **μπερ(μ)πέκημα / μπερ(μ)πέκι** (το) ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **τον στείλαμαν για μπερμπέκι!** τον στείλαμε ν' ασχοληθεί με κάτι, αφού δεν τα είχε καταφέρει σ' άλλη ανειλημμένη ενασχόλησή του – (πληθ. **μπερ(μ)πέκια**, τα) υπολείμματα καρπών στο έδαφος ή σε κλαδιά [Σ. Δ. Γεωργ. Πλατ.: Μέ τόν έρχομό τοῦ φθινοπώρου κανένα σχεδόν έποχιακό φρούτο δέν λείπει ἀπό τό χωριό. Τώρα ραβδίζουν καί τίς καρυδιές καί ὅσοι βοηθοῦν στό μάζεμα ἔχουν τό δικαίωμα νά κάμουν τό «μπερμπέκι», δηλαδή νά μαζέψουν δικαιωματικά γιά λογαριασμό των ὅσες καρύδες βρεθοῦν κάτω ἀπό τά φύλλα μετά τήν ἀποχώρησι τοῦ νοικοκύρη.] ΦΡ. **έμασα κάτι μπερπέκια σήμερα!** – μεε. **μπερ(μ)πεκώντα(ς)** ΦΡ. **πέρασα ὅλη τη μέρα μπερμπεκώντας!** – σύνθ. **συχομπερ(μ)πεκῶ** [ETYM.: πιθ. < περι- (βλ. λ.) + αρχ. πέκω «κουρεύω ζῶο, ξαίνω ή ξυστρίζω μαλλί, χτενίζω» (Όμ. Ξ 175, χαίτας πεξαμένη «χτένισε τα μαλλιά της») > *περιπέκω > περπεκῶ, με συγκ. και μετάθ. του τόνου > μπερ(μ)πεκῶ (-άω), με ηχηροπ. (η ετυμ., ἀπό τον παραλληλισμό των εικόνων ξασίματος, ξυστρίσματος ή χτενίσματος μαλλιού, με την εικόνα αναζήτησης καρπών μέσα σε κλαδιά δέντρων ή σε πεσμένα φύλλα)].

ΜΠΕΣΑ (η) αμοιβαίος λόγος τιμής [παροιμ.: Απ' οχτρό (βλ. λ.) μην καρτερείς μπέσα.] ΦΡ. (α) **μπέσα για μπέσα!** σύμφωνοι (β) **δεν έχει μπέσα!** [ETYM. < αλβ. besa].

ΜΠΕΧΑΡΟΣ (μπέχαρους) (-η, -ο) πρόσχαρος, ευχάριστος, γελαστός ΦΡ. (α) **είναι πολύ μπέχαρο παιδί!** (β) **έχει μπέχαρη διάθεση!** [ETYM. < ελνστ. επίχαρος (-ον) «χαριτωμένος, ευχάριστος, θελκτικός, ...», (< επίχαρις (-ι) (ίδια σημ. με το επίχαρος), Αἰσχύλ. Έπτ. 910, οὐδ' επίχαρις Ἄρης «τον άχαρο Ἄρη, τον φονιά») > πίχαρος, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > πέχαρος, με τροπή του [ι] σε [ε] > μπέχαρος, με ηχηροπ.].

ΜΠΕΧΟΥ **επίρρ.** χωρίς να προσφέρει κάποιος κάτι για ό,τι λαμβάνει ως αμοιβή ΦΡ. **του δίνουμε τα λεφτά μπέχου** (τσακ. διάλ. μπέχου «σκεπάζω») [ETYM.: πιθ. < αρνητ. μόρ. μη (βλ. μεδά) + έχω (βλ. λ.) > *μέχω > *μπέχου, με κώφ. του [ο] σε [ου] και ηχηροπ.].

ΜΠΗΓΩ (μπήγου) **1.** χώνω [δ. τρ.: Το χρυσομάχαιρο έβγαλε απ' τ' αργυρό θηκάρι, / ψηλά ψηλά το σήκωσε και στην καρδιά το μπήγει.] **2.** χτυπώ, δέρνω ΦΡ. **του 'μπαζαν** (αντικατ. του [η] με [α], έμπαζαν αντί έμπηξαν) **ένα καλό ξύλο!** τον χτύπησαν πολύ **3.** (μτφ.) δίνω κάτι στη θέση άλλου, εξαπατώ [παροιμ.: Άλλη του δείξαν (προξένεψαν), άλλη του μπήξαν (έδωσαν ως σύζυγο).] **4.** χάνω τη ζωτικότητα και τις δυνάμεις μου ΦΡ. **τα 'μπηξε γρήγορα!** – συνών. **μπήχνω** – ουσ.: α)

μπήξη (η) – σύνθ. **απόμπηξη** (η) **1.** απόληξη κορμού, κυρ. θάμνου, που έχει κοπεί λίγο πιο πάνω από τη βάση **2.** αιχμηρό ξύλο· β) **μπηξιά** (η)· γ) **μπήξιμο** (το) – μππ. **μπη(γ)μένος** (-η, -ο) – επίρρ. **(α)μπηχτοκέφαλα, τ'** (τ' α/μπηχτουκίεφαλα) με το κεφάλι προς τα κάτω ΦΡ. **γλίστρησα κι έπεσα τ' αμπηχτοκέφαλα!** – συνών. **μπηχτιά** – σύνθ. **ξεμπήχνω 1.** ξεμπήγω **2.** διώχνω, συνήθ. μετά από προσπάθεια, κάποιον που μ' ενοχλεί ΦΡ. **τον ξέμπηξα από δω και γλίτωσα!** (τουν ξέμπ'ξα απέδου κι γλλίτουσα!) – ουσ. **ξέμπηγμα** (το) – μππ. **ξεμπηγμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. μπήγω, μπήζω, μπήγνω < μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. έμπηξ- του ελνστ. έμπηγνύω < αρχ. έμπήγνυμι < έμ- (< έν-, βλ. εν-, ετυμ.) + πήγνυμι / πηγνύω «μπήγω, στερεώνω, ...», Όμ. Δ 460, έν δέ μετώπω πήξε «το 'μπηξε στο μέτωπο»].

ΜΠΙΑΚΑ (μπγιάκα) (η) πετρώδης υπώρεια ρεματιάς, όπου κυλάει νερό από ψηλά σχηματίζοντας καταρράκτη [ETYM. (;)].

ΜΠΙΜΤΣΑ (η) θολωτό συνήθ. υπόγειο με μυστική είσοδο, χωρίς παράθυρα, που χρησιμοποιείται ως αποθήκη τροφίμων, ως κρυψώνα τιμαλφών και ως καταφύγιο [Κ. Δ. Βακατσ., σ. 317: Ο μπίμτζας ή μπίμιτσα ήταν μικρή αποθήκη, κάτω από το πάτωμα, στα χωρίς υπόγειο δωμάτια. Σ' αυτήν κατέβαινε κανείς από ξύλινη καταπακτή, την γκλαβανή (βλ. λ.). Ο υπόγειος και ψυχρός αυτός χώρος συνήθ. χρησίμευε ως κελάρι για τη φύλαξη τυριού, κρασιού, κ.λπ., διατηρείται δε ακόμη σήμερα κάτω από το παντοπωλείο του Νησιού (ενν. της λίμνης Παμβώτιδας).] – συνών. **(μ)πίμιτσα** (η) [ETYM. (;)].

ΜΠΙΣΚΟΤΑ (μπισσκότα) (η) μπισκότο ΦΡ. **ήρθε η Τασιά και μου 'φερε μπισκότες!** (ήρθ' η Τασσιά κι μου 'φيري μπισσκότις!) [ETYM. < ιταλ. biscotto].

ΜΠΙΣΤΕΥΟΜΑΙ (μπιστεύουμι) εμπιστεύομαι – ουσ. **μπίστεμα** (το) – επίθ. **μπιστικός** (-ή, -ό) **1.** έμπιστος **2.** πιστικός (βλ. λ.), τσοπάνος – μππ. **μπιστεμένος** (-η, -ο) έμπιστος, εγκάρδιος ΦΡ. **μπιστεμένος φίλος** – επίρρ. **μπιστιού επί πιστώσει** ΦΡ. **την κάπα την πήρα μπιστιού** [Άνδρ. Λασκ. Τάλ. Β': Πάρε τα, Άδάμ μου ... πάρε τα μπιστιού ...] [ETYM.· μσν. < αρχ. έμπιστεύομαι «έχω την πεποίθηση, εμπιστεύομαι, τυγχάνω εμπιστοσύνης, ...» (Λουκ. Δημών. 51, τήν άρχήν έμπιστευθέντι έκ βασιλέως «την εξουσία την είχε λόγω της μεγάλης εμπιστοσύνης του βασιλιά») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΜΠΙΣΤΟΥΡΑ (μπισστιούρα) (η) (πληθ. **μπιστούρες**, οι / **μπιστούρια** (τα) **1.** βράχος, μεγάλη πέτρα που η όψη της μοιάζει ν' αποτελείται από πολλές μικρές πέτρες· είδος κροκαλοπαγούς πετρώματος **2.** σπήλαιο ΦΡ. **κρύφτηκε στη μπιστούρα η αλεπού!** **3.** το περιεχόμενο

του στομάχου και των εντέρων (κόπρανα) σφαγμένου ζώου **4.** τοπωνύμιο – συνών. **πριτσίρα** (η) [ETYM.· πιθ. < κουτσοβλάχ. bistirjáο «βράχος» < pestereāo «σπήλαιο» < σλαβ. peštera].

ΜΠΙΤ επίρρ.· εντελώς, καθόλου ΦΡ. **μπιτ για μπιτ!** – συνών. **μπίτου** / **ντιπ** (βλ. λ.) – ρ. **μπιτίζω** (μπιτίζου) φέρω κάτι εις πέρας, τελειώνω ΦΡ. **μπίτισα τις δουλειές!** (μπιτ'σα τ'ς δ'λλειές!) – ουσ. **μπίτισμα** (το) – μππ. **μπιτισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **μπιτχαβάς** (ο) βραδύνους – επίρρ. **μπιτχαβά 1.** πώληση ζώων ή άλλου προϊόντος με υπολογισμό του βάρους όχι με ζύγισμα, αλλά κατ' εκτίμηση και με το ελάχιστο κέρδος, φθηνά [Γ. Κοτζ. Λημ. ... κι η πληρωμή του ήταν με τούρκικους παράδες, μπιτχαβά] (βλ. χαβάς) **2.** δωρεάν [ETYM. < τουρκ. bit, προστ. του ρ. bitirmek «τελειώνω, ...»].

ΜΠΙΧΛΙΜΠΙΔΙ (μπιχλιμπιδ') (το) **1.** μικρού μεγέθους και ευτελούς αξίας αντικείμενο που χρησιμοποιείται ως στολίδι ΦΡ. (α) **όλο μπιχλιμπίδια είναι!** (β) **πολλά μπιχλιμπίδια, βλέπω ... 2.** (μτφ.) κάθε μικρό και ασήμαντο πράγμα ΦΡ. **τι τα θες αυτά τα μπιχλιμπίδια;** **3.** (ειρων.) παράσημο ΦΡ. **φοράει τα μπιχλιμπίδια του!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά την ανατάραξη ευτελών στολιδιών, ή (LSJ) < λεμπλεμπίδια «στραγάλια» (πρβ. τουρκ. leblebi) / (Τριαντ.) (;) / (Βικιπ.) (;)].

ΜΠΛΑΖΩ (μπλλάζου) **1.** συναντώ ανέλπιστα πρόσωπο που αναζητούσα ΦΡ. **κάπου θα τον μπλάζω, πού θα μου πάει!** **2.** συλλαμβάνω κάποιον επ' αυτοφώρω ΦΡ. **τους έμπλαξε που φιλιούνταν στα κρυφά!** (τ'ς έμπλλαξι π' φ'λλιόνταν στα κρυφά!) – ουσ. **μπλάξιμο** (το) [ETYM. < αρχ. πελάζω «πλησιάζω, προσεγγίζω, ...» (Όμ. Ε 282, αἰχμὴ χαλκείη πταμένη θώρηκι πελάσθη «η μύτη η χάλκινη κι ακούμπησε στον θώρακα του απάνω») > π(ε)λάζω > πλάζω, με συγκ. > μπλάζω, με ηχηροπ.].

ΜΠΛΑΜΟΥΤΣΑ (η) **1.** μεγάλη και χοντροκομμένη παλάμη ή πατούσα **2.** χοντροκομμένο παπούτσι ΦΡ. **τι μπλαμούτσες είν' αυτές π' φοράς!** **3.** (μτφ.) χοντρή κι άκομψη γυναίκα [ETYM. < αρχ. παλάμ(η) (ή) «παλάμη, χέρι» (βλ. (α)παλάμη) + μεγεθ. κατάλ. -ούτσα > παλαμούτσα > πλαμούτσα, με συγκ. > μπλαμούτσα, με ηχηροπ.].

ΜΠΛΑΝΑ (η) **1.** μεγάλος σβώλος χρώματος σε οργωμένο χωράφι ΦΡ. **κάτσε καλά, γιατί θα σου σφίξω** (βλ. λ., 2) **καμιά μπλάνα!** **2.** μεγάλο κομμάτι τυριού ΦΡ. **σου 'φερα μια μπλάνα τυρί!** **3.** το ένα από τα κομμάτια χοντρού κορμού, όταν τον σχίσουμε στα δύο [ETYM. < κουτσοβλάχ. blánă «σχίζα ξύλου, τεμάχιο πράγματος, ...» (πρβ. ρουμ. blană, σλαβ. blania, ιταλ. piana)].

ΜΠΛΑΝΗ (μπλλάν') (η) εργαλείο ή μηχανήμα που χρησιμοποιείται για τη λείανση σκληρών επιφανειών, πλάνη – ρ. **μπλανίζω** λειαίνω με πλάνη – ουσ.: α) **μπλάνισμα** (το)· β) **μπλανίδι** (το) ροκανίδι ΦΡ. **γέμισε ο τόπος μπλανίδια!** (γιέμ'σ' ου τόπους μπλανίδια!) – συνών. **μπλανούδι** (το) – μππ. **μπλανισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < λατ. plana «ροκάνι», ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. planus (-a, -um) «ομαλός» μεταπλ. > πλάνη > μπλάνη, με ηχηροπ.].

ΜΠΛΑΣΤΗΣ (μπλάσστ'ς) (ο) πλάστης για το άνοιγμα φύλλων (βλ. πέτρο) ΦΡ. (απειλ.) **άμα σε περιλάβω με τον μπλάστη, θα ιδείς!** [ETYM. < πλάστης < θ. πλάσ- του πλάθω (< αρχ. πλάσσω / πλάττω «δίνω μορφή, πλάθω, σχηματίζω» (Ήσ. Έργ. 70, ἐκ γαίης πλάσσε «έπλασε από χώμα») + παραγ. επίθ. -της > μπλάστης, με ηχηροπ.].

ΜΠΛΑΣΤΙ (μπλασсті) επίρρ.: μια κι έξω, παρασύροντας μπροστά (κυριολ. & μτφ.) [δ. τρ.: Τους Τούρκους παίρνουνε μπλαστί, σα γίδια τους σκορπίζουν.] ΦΡ. **τον πήρε μπλαστί!** [ETYM. [(;)].

ΜΠΛΑΣΤΡΙ (μπλλάστρ') (το) κατάπλασμα, έμπλαστρο ΦΡ. **έβαλα μπλάστρι κι ησύχασε ο πόνος!** – συνών. **μπλάθρι / νιόψυχο** (το) – ρ. **μπλαστρώνω** 1. επιθέτω έμπλαστρο 2. επιθέτω κάτι όπως όπως 3. (μτφ.) χτυπώ, δέρνω – ουσ. **μπλάστρωμα** (το) – μππ. **μπλαστρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. έμπλαστρ(ον) (τό) «φάρμακο που αλείφεται σε πάσχον σημείο του σώματος» (Γαλην. Σύνθ. Φ. 1.13, ως έν έμπλάστροις «όπως στα έμπλαστρα») + παραγ. επίθ. -ι, με αποβ. του έ-].

(Μ)ΠΛΑΤΗΣ (μπλλάτ'ς) (ο) πλάτη ΦΡ. (α) **με πονεί ο μπλάτης!** (β) **από τον μπλάτη μ' περνάν όλα!** οι εργασίες, οι κακουχίες, κ.λπ. [ETYM. < αρχ. πλάτ(η) (ή) «ωμοπλάτη, πλατύ και επίπεδο μέρος, το πλατύ μέρος κουπιού, ...» (Σοφ. Αϊ. 359, ἄλιον ὃς επέβας ἐλίσσων πλάταν «που με κουπί ευλύγιστο κάνει τα πλοία να πετούν») + παραγ. επίθ. -ης και ηχηροπ.].

ΜΠΛΑΤΣ επίρρ. 1. ακατάστατα, ατάκτως ριγμένα, άνω κάτω, λερωμένα ΦΡ. **τ' άφησε όλα μπλατς κι έφυγε!** (τ' άφ'σι ούλα μπλάτς κι έφ'γι!) 2. (για φρούτα) πιεσμένα, πολτοποιημένα ΦΡ. **έμασε σύκα και τα 'φερε μπλατς!** – ρ. **μπλατσιάζω** 1. συμπιέζω ΦΡ. **έβαλε τα σύκα στο σακούλι και τα μπλάτσιασε!** (ιέβαλι τα σσύκα στου σακκούλι κι τα μπλάτσιασε!) 2. συναντώ αναπάντεχα κάποιον ΦΡ. (α) **μπλατσιαστήκαν και δεν είπαν καλημέρα!** (β) **παρά λίγο να μπλατσιαστώ με τον ...** – ουσ. **μπλάτσιασμα** (το) – μππ. **μπλατσιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που ακούγεται, όταν πατάμε σε υδαρείς λάσπες ή από τη συμπίεση ώριμων φρούτων].

ΜΠΛΈΤΣΙ (μπλέτσσ') (το) 1. πολύ φαγητό ΦΡ. **κάναμαν μπλέτσι!** 2. γυμνό (βλ. ζαρκώνω → επίθ. συνών.) (πληθ. **μπλέτσια**, τα) γυμνά στήθη ΦΡ. (α) **σκέπασε τα μπλέτσια σου!** (β) **φαίνονται τα μπλέτσια σου!** – υποκορ. **μπλετσινάρι** (μπλιτσσ'νάρ') (το) γυμνό παιδί – επίρρ. **μπλέτσι** [παροιμ.: Μάθαμαν μπλέτσι και ντρεπόμαστε ντυμένοι!] – επίθ. **μπλέτσος** (-α, -ο) γυμνός ΦΡ. **το 'ναι μπλέτσο το παιδί, θα πουντιάσει!** – συνών. **μπλετσιάρης** (μπλιτσσιάρ'ς) / **μπλετσουνάρης** (μπλιτσσ'νάρ'ς) (-α, -ικο) – ρ.: α) **μπλετσ(κ)ώνω** τρώω πάρα πολύ ΦΡ. **μπλετσκώσαμεν για τα καλά στον γάμο!** [παροιμ.: Στεφάνωσε και μπλέτσωσε και βάφτισε και φεύγα.] – ουσ. **μπλετσίκωμα** / **μπλέτσ(κ)ωμα** (το) – μεγεθ. **μπλετσούκι** (μπλιτσσουόκι) (το) το πολύ φαγητό ΦΡ. **κάναμαν καλό μπλετσούκι!** β) **μπλετσιάζω** / **ξεμπλετσιαάζω** / **ξεμπλετσώνω** αφαιρώ τα ρούχα κάποιου, απογυμνώνω – ουσ. **μπλέτσιασμα** / **ξεμπλέτσιασμα** / **ξεμπλέτσωμα** (το) – επίθ. **ξεμπλέτσωτος** (-η, -ο) 1. γυμνός ΦΡ. **τι φέρνεις γύρα ξεμπλέτσωτος;** (τι φέρ'ς γύρα ξιμπλέτσσουτους;) 2. που φοράει λίγα για την εποχή ενδύματα ΦΡ. **έκατσε ξεμπλέτσωτος και πούντιασε!** (βλ. πόντος¹ → ρ.) 3. (θηλ., μτφ.) που, ενώ είναι ντυμένη, αφήνει σημεία του σώματός της γυμνά, προκλητικά ντυμένη ΦΡ. **γυρίζει ξεμπλέτσωτη!** – μππ. **ξεμπλετσωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. επίθ.: α) **μπλετσοκέφαλος** (-η, -ο) φαλακρός· β) **μπλετσοπόδαρος** (-η, -ο) ξυπόλυτος [ETYM. < σλαβ. blets(ka) «κόρφοι, πλευρά» + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΛΙΌΡΑ (η) πρωτόγεννη προβατίνα ή κατσίκα [ETYM. < αρχ. μῆλ(ον) (τό) «μικρό πρόβατο ή αίγα (πληθ. & κοπάδι)» (Ώμ. Ε 556, καί ἴφια μῆλα «και δειλά πρόβατα») + παραγ. επίθ. -ιόρα > μηλιόρα > μπλιόρα, με συγκ. και ηχηροπ. / (LSJ) < αρωμουνικό ml'or].

ΜΠΌΓΙΑΣ (ο) 1. δήμιος 2. που έχει οριστεί, για να μαζεύει αδέσποτα σκυλιά 3. (μτφ.) αυταρχικός, εγωιστής ΦΡ. **έρχεται ο μπόγιας!** [ETYM.: αντδ. < ιταλ. boia «δήμιος, κακός, υπερβολικός, πολύς» < λατ. boia «κλοιός, κολάρο από δέρμα βοδιού» < αρχ. βόειος (-α, -ον) «βοδινός, που είναι από δέρμα βοδιού», Ώμ. Δ 122, καί νεῦρα βόεια «και βοδινές χορδές τόξου»].

ΜΠΌΖΑ (η) 1. πόζα, στάση για φωτογράφιση ΦΡ. **πάρε μια καλή μπόζα!** 2. (μτφ.) σοβαροφάνεια, ακαταδεξιά ΦΡ. (α) **όλο μπόζες είναι!** (ούλου μπόζις είναι) (β) **κοίτα μπόζα που πήρε!** (γ) **κάνει κάτι μπόζες!** (κάν' κάτ' μπόζις!) [ETYM.: αντδ. < ιταλ. posa «σταμάτημα στην κίνηση, ...» < λατ. pausa < ελνστ. παῦσις (ή) (-εως) < αρχ. παύω «κρατώ, παύω, στέκομαι, ...», Ώμ. Α 192, ἤε χόλον παύσειεν «για να μερώσει το άγριο πάθος του»].

ΜΠΟΙ (το) ανάστημα [παροιμ.: Σαν το μπόι σου θα βρεις, σαν την καρδιά σου, κανέναν. [δ. τρ.: ... να 'χει τα μάτια μαύρα, το μπόι του ψηλό, / να σειέται να λυγιέται σαν τον βασιλιά.] – επίθ. **μποϊλής** (-ίτισσα, -ικο) ψηλός [ETYM < τουρκ. boy «ύψος»].

ΜΠΟΛΑΚΙ [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μπολάκι**, εἶθε. Ταυτόσημον τῷ ἄμποτε. «Μπολάκι σέ λιανίσουνε 'ς τήν πόρτα μ' ἀπό κάτω», δ. ἄ. Ἔχει καί τήν σημασίαν τοῦ ἴσως.] [ETYM. (;)].

ΜΠΟΛΙΑ (μπόλλια) (η) **1.** κεφαλόδεσμος, φακιόλι [δ. τρ.: Σαν παίρνεις τον κατήφορο, την άκρη το ποτάμι, / με το πλατύ πουκάμισο, με τ' άσπρο σου ποδάρι, / χαμήλωσε τη μπόλια σου και σκέπασε τα φρύδια.] – συνών. **ομπόλια** (η) [δ. τρ.: Τσαρούχι τελατίνη (βλ. τελατίνα) κι ομπόλια σιαφρανί (βλ. σιαφράνι → ουσ. β)] **2.** το περιτόναιο, η σκέπη των σπλάχνων – συνών. **ποδιά** (η) (βλ. λ., 3) [ETYM.· μσν. < αρχ. πόλ(ος) (ὀ) «κεφαλόδεσμος, κάλυμμα της κεφαλής των θεινών, ειδικά της Αφροδίτης» (Παυσ. 2.10.5, φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πόλον «φορώντας στο κεφάλι της πόλο») + παραγ. επίθ. -ια > πόλια > μπόλια, με ηχηροπ. / (LSJ) < βεν. imbolia].

ΜΠΟΜΠΟΤΑ (μπουμπότα) (η) **1.** ψωμί από καλαμποκάλευρο ΦΡ. **έφτιαξα μπομπότα με ωραία κατσίκια** (βλ. κατσίκια → υποκορ. β, 2)! – συνών. **μπαμπανάτσα** (η) **2.** χόμα καλής ποιότητας [ETYM. < αλβ. bobotë «καλαμποκάλευρο, χυλός, αλλά και ψωμί από καλαμποκάλευρο»].

ΜΠΟΡ(Μ)ΠΟΛΙ (μπουρρ(μ)πόλι) (το) σαλίγκαρος, κοχλίας ΦΡ. **έβρεξε και βγήκαν μπορμπόλια** – συνών.: α) **μπομπόλι** (το) [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: – Μαζώνουμε μπομπόλια, δάσκαλε! τόν πληροφόρησε κάποιος.]· β) **μπόμπολος** (ο) **1.** [...] **2.** το στομάχι των πτηνών [ETYM. [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **μπόμπολος**: ὁ κοχλίας, ἀλλ' ἰδίως ὁ ὀγκώδης θαλάσσιος κοχλίας, οὗ τό κέλυφος οἱ ἄλιεις τρυπῶντες εἰς τό ἄκρον χρησιμοποιοῦσιν ὥς σάλπιγγα, *βομβύλιος*, ὁπόθεν ἡ λέξις.], ἡ < αλβ. bobolje «σαλιγκάρι»].

ΜΠΟΡΤΣΙ (μπόρτσσ') (το) χρέος, πρόστιμο – ρ. **μπορτσιαίζω** επιβάλλω πρόστιμο, χρεώνω [ETYM. < τουρκ. borç «χρέος, δάνειο, οφειλή» + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΟΣΤΑΝΙ (μπουστάν') (το) λαχανόκηπος, έκταση με κηπευτικά – ουσ. **μποστανικό** (μουσταν'κό) (το) ό,τι καλλιεργείται στο μποστανί, λαχανικό [ETYM. < τουρκ. bostan + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΟΤΗΣ (μπότ'ς) (ο) πήλινο, ξύλινο ή μεταλλικό δοχείο για τη μεταφορά νερού, με στενό στόμιο και χερούλια· τον 20° αι. κατασκευάστηκαν μπότηδες κι από πλαστικό [παροιμ.: Άλλος μπότης με χερούλι

είν' αυτός!)] [Π. Άραβ. Γλ. λήμμα **μπότυς** (ό), καί **μπότυ** (τό), πήλινον δοχείον οίνου εὐμέγεθες μέ στενόν λαιμόν.] – συνών. **μπότι** (το) ΦΡ. **είναι σαν μπότι με ρακί!** είναι αδρανής – υποκορ.: α) **μποτάκι** ΦΡ. **πάαιναν** (βλ. λ.) **στη σειρά σαν μποτάκια!** σαν τα μποτάκια που τα βάζουν στη σειρά στη βρύση, για να τα γεμίσουν με νερό β) **μποτό-πουλο** (μπουτόπ'λλου) (το) [Πρόδρ. Α', στ. 165: Άλλά καί τό μποτό-πουλον νά γέμιζα κρασίτζιν. / στ. 195: Τό ἄσπρον ἔμποτόπουλον γεμάτον κρασοβόλιν.] – σύνθ. **κουτσομπότι** (κουτσοσιουμπότ') (το) παλιό, μισοσπασμένο ή μικρό μπότι ΦΡ. **πού πας μ' αυτό το κουτσομπότι να κουβαλήσεις νερό!** [ETYM. < μσν. ἐμπότης (ό) «κανάτα με στενό λαιμό, μπότης» (Άνν. Κομν. 94d, ἐμπότης κρύος «κανάτα με κρύο νερό») < θ. ἔμπο- του αρχ. ἐμπίνω «πίνω ακόρεστα, πίνω χορταστικά, ...» (Ηρόδ. 3.11.3, ἐμπιόντες δὲ τοῦ αἵματος πάντες «ήπιαν ὅλοι ἀπό το αἷμα αυτό» + παραγ. επίθ. -της, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΜΠΟΤΣΙΚΑ (μπότσσ'κα) (η) κρομμυδόσκιλλα, σκιλλοκρέμμυδο, α-γριοκρέμμυδο, ασκίλλα, η σκίλλα η σχινοκέφαλος (*scilla maritima* ή *urginea maritima*) (αρχ. σκίλλα, ή) [λάχνισμα: Άμα - Δήμα - Τσάκα - Λούγκα - Πέγκα - Μούιδου - Σούισου - Ντάλι - Γράφι - Μπούτσικα μ' - κι Έβγα.] [ETYM. < αλβ. *bocka*].

ΜΠΟΥΓΑΤΣ(Ι)Α (η) **1.** πίτα με γέμιση από κρέμα ή τυρί **2.** γαμή-λιος άρτος (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 69 & Μν., σ. 148) ΦΡ. **τι ω-ραία που στόλισες τη μπουγάτσια!** [ETYM. < μσν. πογάτσα (ή) (< τουρκ. *boğaza* < ιταλ. *focaccia* < ελνστ. λατ. *focaccius* (*panis*) «αρτο-σκεύασμα ψημένο σε φούρνο») > μπουγάτσ(ι)α, με κώφ. του [ο] σε [ου], ιδιωμ. προσθήκη [ι] και ηχηροπ.].

ΜΠΟΥΓΙΟ (μπούγιου) (το) **1.** κάτι ογκώδες **2.** που κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, που κάνει εντύπωση χωρίς να το αξίζει ΦΡ. (α) **για μπου-γιο! 1.** για διασκέδαση, για πλάκα **2.** για να φαίνονται πολλοί (β) **έχει μπουγιο!** έχει όγκο, προκαλεί εντύπωση [ETYM. < ιταλ. *buio* «σκο-τάδι, σκοτεινός»].

ΜΠΟΥΓΙΟΥΡΝΤΙ (το) **1.** έγγραφη διαταγή αξιωματούχου της οθω-μανικής αυτοκρατορίας [δ. τρ.: Το μπουγιουρντί διαβάσανε Μπιρμπί-λη να κρεμάσουνε.] **2.** κοινοποίηση δυσάρεστου εγγράφου, διαταγή ΦΡ. **μας έστειλαν το μπουγιουρντί!** [ETYM. < τουρκ. *buyurdi*, γ' εν. του ρ. *buyur* «διατάζω» < τουρκ. *buyrultu* «επίσημη διαταγή»].

ΜΠΟΥΓΛΑ (η) τενεκεδένιο δοχείο για τη μεταφορά λαδιού, πετρε-λαίου, κ.λπ. ΦΡ. (α) **μπούγλα λάδι** (β) **μπούγλα πετρέλαιο** (γ) **άμα πας στην πόλη, φέρε μου δυο μπούγλες λάδι!** [ETYM.· ηχομιμ. λ.

από τον ήχο που παράγεται κατά την ανακίνηση μπούγλας, που περιέχει κάτι υγρό].

ΜΠΟΥΖΙΑΖΩ (μπουζιάζου) (για ανθρώπους και ζώα) βγάζω έρπητα στα χείλη· στη λαϊκή θεραπευτική αντιμετωπίζεται με επάλειψη κεραλοιφής (βλ. κερί → σύνθ. α), λαδιού ή ιωδίου – ουσ. **μπούζιασμα** (το) – μππ. **μπουζιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < γαλλ. bouch(e) «στόμα» + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ (η) κουλούρα (βλ. λ., 1) τριμμένη σε ανομοιογενή κομμάτια και αναμεμειγμένη με βούτυρο ή λάδι [παροιμία: Τότε έτρωγαν και τα σκυλιά μπουκουβάλα.] ΦΡ. **τι ωραία μπουκουβάλα!** (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 112 & Μν., σ. 171)] [ETYM. < κουτσοβλάχ. bukunálā].

ΜΠΟΥΚΟΥΡΑΪΚΑ (τα) επαγγελματική συνθηματική γλώσσα των μπουκουραίων, δηλ. των ραφτάδων από την περιοχή των Τζουμέρκων και των Αγράφων, αλλά και από τον Βάλτο και το Ξηρόμερο. [Χρ. Σούλ. Μπουκ.: Τά «μπουκουραίικα», [...], είναι συνθηματική γλώσσα τῶν ραφτάδων τῶν Τζουμέρκων. Ὑπό τῶν ιδίων ὀνομάζονται καί «ξτονιαίικα», ὑπό δέ τῶν ἄλλων, τῶν μή ραφτάδων, «ραφτάτ'κα». Πατρίς τῶν «μπουκουραίικων» εἶναι τά Σχωρέτσανα, Καταρράκτης ἤδη ἐπονομασθέντα, χωρίον ἔχον 200 οἰκογενείας καί κείμενον εἰς τήν δυτικήν πλευράν τῶν Τζουμέρκων. Ἐκεῖθεν μετεδόθησαν μετέπειτα καί εἰς τοὺς ραφτάδες τῶν Αγράφων, τοῦ Βάλτου, τοῦ Ξηρομέρου καί τῆς Ἡπείρου. Τά Σχωρέτσανα ἐπεσκέφθην τόν παρελθόντα Αὐγουστον πρὸς ἐπιτόπιον μελέτην καί καταγραφὴν τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν ραφτάδων. Ἐκεῖ συνήντησα τόν ράπτην Δημ. Ντίλζαν γέροντα ἡλικίας 66 ἐτῶν, ὁ ὁποῖος ἔχασε τήν ὄρασίν του κεντῶντας καί σεραδιάζοντας πισλιά καί σταυρωτά καί σιγγούνια καί φκειάνοντας πισωβελονιές καί ψαθιά στές κάλτσες καί στές σκούφιες τῶν νέων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς ἐρώτησίν μου, πόθεν ἔμαθε τήν γλῶσσαν ταύτην καί ποιός τήν ἔφκειασεν, ὁ ἀπλοϊκός γέρο - Ντίλζας μέ τήν συνήθη εἰς τήν βόρειον ἐλληνικὴν διάλεκτον προφοράν μου εἶπε: Ἰδῶ στά Σχουρέτσανα τν ἔμαθα ἀπ' τς παπποῦδῖς μ'. Τά μπουκουραίικα τά φκειάζαν οἱ Σχουρετσανῖτες οἱ ραφτάδες μουνάχ' τς γιά νά μή τς καταλαβαίν'νε οἱ γιάλλ'. Τς πιρσσότιρις τς λέξεις τς πῆραν ἀπ' τά βλάχ'κα, γιατίς τν τέχν' οἱ παπποῦδῖς μας τνι μάθαν π' τς Βλάχ'ς π' τ' Συράκ' κι τς Καλαρρύτις. Κάμπουσις πάλι τς πῆραν κι' ἀπ' ἄλλῃς γλῶσσις, γιατίς κάπουτι π'πάινα στγ Κέρκ'ρα ἄκσα στοῦ παπόρ' ξέν'ς νά κ(ου)βιντιάζ'ν κ' εἶδα νά λέν πουλλές λέξεις π' τς ἔχουμι κι μεῖς οἱ ραφτάδες. Τ' γλῶσσ' αὐτὴ τν ἔχουμι γιά νά μή μᾶς νοιώθ'ν οἱ ν'κου-

κυραϊοι π' τς ράβουμι». Εἰς δευτέραν μου ἐρώτησιν, ἂν τά «μπουκου-
ραϊκα» ὁμιλοῦνται καί ἄλλοῦ, ὁ γέρο - Ντίλζας μοῦ ἀπήντησε: «Τά
λέν κι' ἄλλοῦ, μ' ἀπ' τς Σχουριτσανῖτις τά μαθαν. Τά Σχουρέτσανα
εἶν' ἡ πηγὴ τς κ' ἡ μάνα τς».] [ETYM. (;)].

ΜΠΟΥΛΑ¹ (η) 1. μπέμπα 2. (σκωπτ.) μεγάλη γυναίκα που παριστά-
νει τη μπέμπα ΦΡ. **κάνει τη μπούλα!** [ETYM. < (μπε)μπούλα, υπο-
κορ. του μπέμπα < αγγλ. bab(y) ἢ < ιταλ. beb(i) + παραγ. επίθ. -α].

ΜΠΟΥΛΑ² (η) 1. πέπλο, μαντίλα 2. γυναίκα με καλυμμένο πρόσωπο
[ETYM. < μπόλια (βλ. λ., ετυμ.) > μπούλα, με κώφ. του [ο] σε [ου]
και έκπτωση].

ΜΠΟΥΛΜΠΕΡΗ (η) 1. σκόνη ΦΡ. **έγινε στάχτη και μπουλμπερη!**
για κάποιον ἢ κάτι που εξαφανίστηκε, που χάθηκε ἢ που καταστρά-
φηκε ακαριαία κι ολοκληρωτικά, ἢ για ολοσχερὴ καταστροφή, καθώς
και την προσωπικὴ ἀδιαφορία γι' αὐτή 2. (μτφ.) πυρίτιδα, μπαρούτι –
συνών. **μούρμπερε** (η) [ETYM. (Βικιπ.) μσν. πούλβερις < ιταλ. pol-
vere < λατ. pulvis (-eris) «σκόνη»].

ΜΠΟΥΛΝΤΟΥΜ (μπ'λντούμ) μπλουμ ΦΡ. **έπεσε μπουλντούμ στο
νερό!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. ἀπὸ τον παραγόμενο ἦχο κατὰ την πτώση
ατόμου ἢ πράγματος σε νερό].

ΜΠΟΥΛΟΥΚΙ (μπ'λλούκκι) (το) 1. ασύνταχτο πλήθος, κοπάδι ΦΡ.
(α) **πέρασε ένα μπουλούκι παιδιά!** (πιέρας' ἰένα μπ'λλούκκι πιδγιά!)
(β) **πέρασαν μπουλούκια, μπουλούκια ο κόσμος για το πανηγύρι!**
(πιέραςαν μπ'λλούκκια, μπ'λλούκκια ου κόσμους για του παν'γύρ'!)
πέρασαν κατὰ ομάδες, παρέες παρέες 2. μικρὸ τμήμα ἀτακτου στρα-
τοῦ κατὰ την οθωμανικὴ περίοδο 3. περιοδεύων θίασος 4. ομάδα τε-
χνιτῶν, π.χ. κτιστῶν, που ασκεῖ το ἐπάγγελμα μετακινούμενη ἀπὸ τό-
πο σε τόπο [ETYM. < τουρκ. bölük «λόχος» + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΠΟΥΛΟΥΚΜΠΑΣΗΣ (ο) διοικητὴς μπουλουκιού (βλ. λ., 2) [δ.
τρ.: Μπουλουκμπασάδες κάθονταν κι ὅλο Μαργαριτιώτες] [ETYM. <
τουρκ. bölükbaşı(i) + παραγ. επίθ. -ης].

ΜΠΟΥΛΤΡΑ (η) πούδρα, φκιασίδι ΦΡ. **ὅλο μπούλτρες εἶναι!** ασχο-
λεῖται πολὺ με τα φκιασίδια [ETYM.· πιθ. < παραφθ. της λ. πούντρα <
γαλλ. poudre < λατ. pulvis, -eris «σκόνη»].

ΜΠΟΥΛΩΝΩ (μπουλλώνου) (-ομαι) 1. τυλίγω το κεφάλι και το με-
γαλύτερο μέρος του προσώπου μου με μαντίλα ΦΡ. **μουλώσου, έχει
κρύο!** 2. σκεπάζομαι με κουβέρτα ως το κεφάλι – ουσ. **μούλωμα**
(το) – μππ. **μουλωμένος** (-η, -ο) – συνών. **μου(ρ)μουλώνομαι** –
ουσ. **μου(ρ)μούλωμα** (το) – επίρρ.: α) **μου(ρ)μούλι** ΦΡ. **φοράει
μουρμούλι το μαντίλι, γιατί πενθάει** β) **μουρμούλια** πολὺ νω-

ρίς το πρωί, πριν καν φέξει, έχοντας μόλις βγει κάποιος από τα κλινοσκεπάσματα, ή αναγκαστικά φορώντας μαντίλα, λόγω ψύχους – μππ. **μπου(ρ)μπουλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μπούλ(α²) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΜΠΟΥΥΜ (το) (άκλ.) (παιδική γλώσσα) 1. πτώση, πέσιμο ΦΡ. **θα κά- νεις μπουμ!** θα πέσεις! 2. χτύπημα ΦΡ. **θα σε κάνω μπουμ!** θα σε χτυπήσω! [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο πτώσης ή χτυπήματος].

ΜΠΟΥΥΜΠΟΥΝΙΖΕΙ (μπουμπ'νίζ') 1. ρίχνει κεραυνούς [δ. τρ.: Θε μου, κι αν είμαι καθαρή, κι αν είμαι γω παρθένα, / άστραψε και μπου- μπούνιξε να χαλαστούν τα μάγια.] 2. λέγεται για τον θόρυβο που α- κούγεται από θαλερή φωτιά ΦΡ. **θα βάλω κι άλλα ξύλα, να μπου- μπουνίσει η στιά** (βλ. λ.)! 3. (μτφ.) λέγεται για όποιον μιλά γρήγορα και δυνατά ΦΡ. **δε μιλάει, μπουμπουνίζει!** – ουσ. **μπουμπούνισμα** / **μπουμπουνητό** (το) – μεγεθ.: α) **μπουμπουναρίκι** / **μπουμπουναριό** (το)· β) **μπουμπουνοσταριά** (-ό) (η, το) ΦΡ. (α) **τις φοβάμαι πολύ τις μπουμπουνοσταριές!** (τ'ς φουβάμι πολύ τ'ς μπουμπουν'σταρργιές!) (β) **τι μπουμπουνοσταριό κι αυτό!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του μπουμπουνητού].

ΜΠΟΥΥΝΑ (η) πολύ ώριμο φρούτο ΦΡ. **φάε μπούνες, να δεις νοστι- μιά!** [παροιμ.: Πέσε μπούνα να σε φάω!] – ρ. **μπουνιάζω** ωριμάζω ΦΡ. **μπούνιασαν τ' απίδια κι είναι γλύκα!** – ουσ. **μπούνιασμα** (το) – μππ. **μπουνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ιταλ. bu(o)na, θηλ. του επιθ. buono «ωραίος, ευχάριστος», με έκπτωση].

ΜΠΟΥΥΝΑΜΑΣ (ο) 1. μπουναμάς, γιορτινό δώρο 2. φιλοδώρημα 3. (μτφ.) κάτι που επιβάλλει πληρωμή ΦΡ. (ειρων.) **ήρθε ο μπουναμάς!** 4. (μτφ.) απρόσμενο κέρδος ή δώρο ΦΡ. **μας ήρθε μπουναμάς!** – συ- νών. **μπουλαμάς** (ο) [ETYM. (Τριαντ.) < βεν. bonama(n) «φιλοδώρη- μα για ανταμοιβή υπηρεσίας, χριστουγεννιάτικο ή πρωτοχρονιάτικο δώρο» (πρβ. ιταλ. *bona mano* «φιλοδώρημα»)].

ΜΠΟΥΥΝΙΑ (τα) 1. οπές σε κατάστρωμα πλοίου, μέσα από τις οποίες γίνεται η αποχέτευση νερών που συγκεντρώνονται σ' αυτό ΦΡ. **ως τα μπούνια** μέχρι τελευταίου ορίου 2. η περιοχή γύρω από το στόμα ΦΡ. **άμα σ' δώκω μία στα μπούνια, θα δεις!** – σύνθ. **μπουνοπρησμένος** (-η, -ο) [ETYM.· σημ. 1. (Βικιπ.) < ιταλ. bugna «η άκρη του πανιού των ιστιοφόρων» / σημ. 2. (;)].

ΜΠΟΥΥΝΤΑΛΑΣ (-ού) αδέξιος, άξεστος, ηλίθιος, ανόητος [δ. τρ.: Η μάνα μου στην εκκλησιά, κι ο αφέντης μου στα Γιάννενα, / κι εσύ κο- ντά στον μπουνταλά με τα ματάκια χαμηλά.] [ETYM. < τουρκ. budala + παραγ. επίθ. -ς].

ΜΠΟΥΝΤΡΟΥΜΙ (μπουντρούμ') (το) 1. υπόγειο 2. (μειωτ.) α. κάθε κλειστός χώρος, στενός και σκοτεινός ΦΡ. **σ' ένα μπουντούμι ζει!** β. κρατητήριο ή φυλακή – συνών. **μπιντρούμι** (το) ΦΡ. **τον έριξαν στα μπιντρούμια!** [ETYM.: αντδ. < τουρκ. bodrum (< μσν. ιππόδρομος < ελνστ. ιππόδρομος, ο οποίος είχε υπόγεια για τα θηρία) + παραγ. επίθ. -ι και κώφ. του [ο] σε [ου] > μπουντρούμι].

ΜΠΟΥΡΑΖΑΝΑ (η) 1. γυναικείο ένδυμα από μάλλινο ύφασμα, διακοσμημένο με φέλπα (βλ. λ.) (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 460) 2. είδος παντελονιού σχετικό με κείνο των Οθωμανών σαλπικτών – συνών. **μπουραζάνι** (το) [ETYM. < τουρκ. borazan «σάλπιγγα» + παραγ. επίθ. -α > μποραζάνα > μπουραζάνα, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΜΠΟΥΡΑΣ (ο) 1. εύσωμος και δυνατός νέος άντρας ΦΡ. **πώς να μην καμαρώσεις τέτοιον μπούρα!** 2. (μτφ.) βραδύνους και πεισματάρης ΦΡ. **τι να πεις σ' έναν μπούρα!** – υποκορ.: α) **μπουρατσέλι** (το)· β) **μπρουρέλι** (το) 1. αιχμηρό απόκομμα θάμνου 2. μεγάλο αγκάθι 3. (μτφ.) πέος – ρ. **μπουράω / μπουρίζω** (για ζώα με κέρατα) επιτίθεμαι, χτυπάω κάποιον ή κάτι με τα κέρατα ΦΡ. **πρόσεχε, μπουράει ο τράγος!** – ουσ. **μπούρημα / μπούρισμα** (το) [ETYM.: αντδ. < αρβ. burr(ëi) «άντρας, γενναίος» (< ελλην. όν. Πύρρος, ό) + παραγ. επίθ. -ας, με απλοπ.].

ΜΠΟΥΡΛΙΑΖΩ (μπουρλλιάζου) 1. διαπερνώ, συνδέω, αρμαθιάζω 2. (μτφ.) αφθονώ, περισσεύω, προκαλώ σύγχυση ΦΡ. **τους μπούρλιαξαν τα λεφτά και δεν ξέρουν τι να κάνουν!** (τ'ς μπούρλλιαξαν τα λιφτά κι δε γκζέρ'ν τι να κάν'ν!) – ουσ. **μπούρλιασμα** (το) – μππ. **μπουρλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < βούρλ(ο) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω > βουρλιάζω > μπουρλιάζω, με ηχηροπ. [β > μπ]· (Αδ. Κορ. Άτ., λήμμα *ΜΠΟΥΡΛΙΑΖΩ*, [...]) Άν δέν άπατῶμαι, άπό τό Βοῦρλον ἤ Βροῦλλον (Άτακτ. IV, σελ. 66). [...] Άλλά τοῦ Μπουρλιάζω ἡ πρώτη σημασία εἶναι [...] συνδέω μέ βροῦλλον, ὡς συνδέονται τά μικρά ὀψάρια, ἡ τά άγρευόμενα μικρά ὀρνίθια, περασμένα εἰς βροῦλλον, καί πωλούμενα εἰς τήν άγοράν. 2) Μεταφορ. Μπουρλιάζω, συνδέω μέ κλωστήν ἡ μέ ἄλλον ὅποιονδῆποτε δεσμόν. 3) Πλέκω τι διά βρούλων, ὡς πλέκονται τά καλάθια, τά κυρτάρια καί ἄλλα τοιαῦτα. 4) Μπουρλιάζω καί τό άνακατόνω [...]· καί ἡθικῶς άκόμη, Μπουρλιάζει τις τούς φίλους, ἡγουν τούς έχθρεύει κατ' ἄλλήλων.)).

ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΝΙ (μπουρμπούν') (το) έντομο ΦΡ. **ωχ! γέμισε πάλι ο τόπος με μπουρμπούνια!** – συνών. **μπορμπότσιαλο** (το) – μεγεθ. **μπούρμπουνας** (ο) – υποκορ. **μπουρμπουτσέλι** (το) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον βόμβο των εντόμων].

ΜΠΟΥΣΟΥΛΛΩ (μπουσσ'λλάου) / **μπουσουλώ** / **μπουσουλίζω** 1. τετραποδίζω, σύρομαι με τα τέσσερα άκρα [πρόληψη: Όταν μπουσουλάει ένα παιδί μεγαλύτερης ηλικίας απ' αυτή που συνηθίζεται, προμηνύεται κάτι κακό ή ερχομός επισκέπτη ή ξενιτεμένου] 2. (μτφ.) ενεργώ με αργούς ρυθμούς, είμαι ράθυμος – ουσ. **μπουσουλήμα** / **μπουσουλισμα** (το) – επίρρ. **μπούσλα** (τα) μπουσουλώντας ΦΡ. **πα-αίνει** (βλ. λ.) **τα μπούσλα!** – μεε. **μπουσουλώντα(ς)** ΦΡ. **θα 'ρθει μπουσουλώντα και θα παρακαλάει!** – παράγ. ουσ.: α) **μπουσλιά** (η) 1. σβόλος 2. σκουλήκια μαζεμένα σαν σβόλος μέσα σε μεμβράνη· συμβαίνει σε αλεύρι πολυκαιρισμένο ή σε αλεύρι, το οποίο προήλθε από στάρι που δεν έχει λιαστεί καλά ΦΡ. **γέμισε μπουσλιές το αλεύρι!** (γέμ'σι μπουσσλλιές τ' αλλιεύρ'!) 3. βολβός· β) **μπουσλίνα** (η) (ιδιόλ. κτιστών) ελιά [ETYM. < κουτσοβλάχ. bušulunda «αρκουδίζοντας», ή < αλβ. bishulla «με τα τέσσερα»].

ΜΠΟΥΥΤΑ (η) 1. δοχείο σε σχήμα ανεστραμμένου κώλουρου κώνου, φτιαγμένο από ξύλινες δούγκες (βλ. δού(γ)ια) δεμένες με στεφάνια από λαμαρίνα, στο οποίο χτυπούν το γάλα και ξαφρίζουν το βούτυρο – συνών.: α) **γαλόβουτσα** / **γαλόκαδα** / **μπουτινέλα** (η)· β) **μπουτινέλος** (ο) [Π. Άραβ. Γλ., **μπούτυνα** καί **μπουτυνέλος**, τό ύψηλόν ξύλινον ιγδίων, ἐν ᾧ τό γάλα κτυπούμενον ἐξαφρίζει τό βούτυρον. Πυτίνη, γαῦλος.] ΦΡ. **φέρε τη μπούτα να βαρέσουμε το γάλα!** [ETYM. < ελνστ. βούτ(η) (ή) (Μηναῖα 4.29, κελεύει ἀχθῆναι βούτην σιδηράν «διατάζει να φέρουν σιδερένια βούτη») (< ελνστ. βούτ(τ)ις (ή), βλ. βαρέλι → βουτσέλι) μεταπλ. -α > βούτα > μπούτα, με ηχηροπ. [β > μπ]].

ΜΠΟΥΥΦΟΣ (μπούφους) (ο) 1. νυκτόβιο αρπακτικό πτηνό 2. (μτφ.) ανόητος ΦΡ. (α) **είναι μπούφος!** (β) **πιάστηκε σαν του μπούφου το πουλί!** (πγιάσσ'κι σαν τ' μπούφου του π'λί!) παγιδεύτηκε εύκολα (γ) **σαν ανοιξιιάτικος μπούφος τα 'χει τα μαλλιά του!** τα έχει μακριά κι απεριποίητα – επίθ. **μπουφιάρης** (-α, -ικο) που τον αρπάζει ο μπούφος ΦΡ. (απειλ. για όρνιθα, όταν μπαίνει σε κήπο και κάνει ζημιές) **αχ! μωρή, μπουφιάρη, θα δεις τι θα πάθεις, άμα σε πιάσω!** – σύνθ. **μπουφογέρακο** (το) ονομασία του σταυραετού [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: Άμ ἐκεῖνο ἦταν μπουφογέρακο, δέν τά γνωρίζω ἐγώ;] [ETYM. < μσν. μποῦφος / μσν., ελνστ. βοῦφος (ό), (LSJ) < λατ. bufus, παράλλ. τ. του bubo (-onis) «το πτηνό βύας»].

ΜΠΟΥΧΑΡΗΣ (ο) 1. η καμινάδα του τζακιού 2. εξωτερική προεξοχή, μικρή ή πιο μεγάλη, πάνω από τον χώρο καύσης του τζακιού, στο σημείο όπου, εσωτερικά, οδηγείται βαθμιαία ο καπνός από τη βάση της εστίας στην καπνοδόχο· εκεί τοποθετούνται το λυχνάρι, η λάμπα

πετρελαίου, κ.λπ. ΦΡ. **άναψε τη λάμπα και βάλε την στον μπουχαρή!** (άναψ' τ' λάμπα κι βάλλ' τη στουν μπουχαρή!) **3. τζάκι** ΦΡ. **κάθισε στον μπουχαρή!** (ενν. κοντά στον μπουχαρή, δίπλα στο τζάκι) – συνών.: α) **μουχαρί** (το)· β) **καπνολόγος** (ο) – σύνθ. **μπουχαροποδιά** (η) ύφασμα του εμπορίου ή υφαντό, συχνά κεντημένο με υπέροχα σχέδια και χρώματα, με το οποίο καλύπτουν τον μπουχαρή (σημ. 2)· λέγεται και **ποδιά** (βλ. λ.) [ETYM. < κουτσοβλάχ. buhár^u «καπνοδόχος» < τουρκ. buhar «ατμός, άχνα» + παραγ. επίθ. -ής].

ΜΠΟΥΧΟΣ (μππουχχός) (ο) **1.** πυκνή σκόνη, κουρνιαχτός ΦΡ. (α) **σηκώθηκε μπουχός!** (β) **έγινε μπουχός!** χάθηκε, τράπηκε σε φυγή **2.** πλήθος υδρατμών, θολούρα **3.** (μτφ.) διακοπή εργασίας, ανάπαυλα – ρ. **μπουχαβιάζω** **1.** έχω πρησμένο το πρόσωπό μου λόγω ασθένειας ή λόγω πολύ ύπνου ΦΡ. **τον είδες πώς μπουχάβιασε;** (τον είδεις πώς μππουχχάβγιασι;) **2.** είμαι αδιάθετος, είμαι καχεκτικός **3.** μουτρώνω **4.** τεμπελιάζω – ουσ. **μπουχάβιασμα** (το) – επίθ. **μπούχαβος** (-η, -ο) καχεκτικός, κακομοίρης – μππ. **μπουχαβιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Ακαδημ. / LSJ) < σλαβ. mŭhŭ / (Τριαντ.) < σλαβ. ruh + παραγ. επίθ. -ός, κατά το κουρνιαχτός (ηχηροπ. του αρχικού [p > b] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. [ton-p > tomb > tom-b])].

ΜΠΟΦΚΑ (η) ανόητα λόγια, φλυαρία ΦΡ. (α) **από μπόφκες, άλλο τίποτα!** (β) **όλο μπόφκες είναι!** [ETYM. < πομφόλυγα (η) «φουσαλίδα, φουσκάλα, (μτφ.) λόγος ανόητος, αερολογία» > *μποφόλυγα, με μετάθ. του [μ] > *μόφογα, με έκπτωση > μπόφκα, με τροπή του [γ] σε [κ] (< αιτ. πομφόλυγα του αρχ. πομφόλυξ (ή, ό) (-υγος) «φουσαλίδα, φουσκάλα, πομφολυγώδες κόσμημα ασπίδας, άλλως ομφαλός, αρχιτεκτονικό κόσμημα, είδος κοσμήματος για τη γυναικεία κεφαλή, ...» (Πλάτ. Τίμ. 66b, όνομα πομφόλυγας «το όνομά τους είναι πομφόλυγες») / (LSJ) < αρχ. πομφός (ό) «φλύκταινα ή οίδημα του δέρματος», με εκφραστικό ένθημα λ και ουρ. επίθ. -υγ-ς (πρβ. μορμώ > μορμολύττομαι) / Ήσύχ., <πομφόλυγες> τῶν ἀσπίδων αἰ ἐξοχαί. καὶ ἐν τῷ ὕδατι γενόμεναι οἰδήσεις, ἥ φυσήματα ὕδατος. ἐπὶ τῶν διακενῆς φυσιωμένων λέγεται ἡ λέξις / <πομφόλυξ> ὕδατος κάχλασμα. καὶ τῶν ἀσπίδων αἰ ἐξοχαί].

ΜΠΡΑΒΟΥΤΣΟ (μπραβούτσου) επιφών.: **μπράβο, εύγε, συγχαρητήρια** ΦΡ. (ειρων.) **μπραβούτσο σου!** [ETYM. < ιταλ. brav(o) «καλός, ικανός, τίμιος» + παραγ. επίθ. -ούτσο].

(Μ)ΠΡΑΓΚΑΛΟ (μ/πρράγκαλλου) (το) (συνήθ. στον πληθ.) **1.** ποικίλα αντικείμενα, μικροαντικείμενα ΦΡ. **τι τα θες τόσα μπράγκαλα;** **2.** πολλές και, συχνά, μικρές αποσκευές, τις οποίες δυσκολευόμαστε

να μεταφέρουμε ή ν' αποθηκεύσουμε και νοιώθουμε δυσαρέσκεια γι' αυτό ΦΡ. **είχα δεν είχα, έμασα ένα σωρό μπράγκαλα!** 3. οικιακά σκεύη και αντικείμενα [Σπ. Μουσ. Ραγ.: Την αυγή ο αστραποκαμένος (βλ. αστραπή → μππ.) μ' ένα παλιοσκούτι (βλ. σκουτί) ριμμένο στον πλάτη (βλ. (μ)πλάτης), η γυναίκα φορτωμένη τα πράγκαλα του νοικοκυριού,...] – συνών. **συμπράγκαλο** (το) – σύνθ. **σιαπράγκαλο** (το) 1. κάτι ευτελές, άχρηστο 2. (μτφ.) ανόητος ΦΡ. **είναι ντιπ** (βλ. λ.) **σιαπράγκαλο!** – συνών. **τσαμπράγκαλο** (το) – επίθ. **σιαπράγκαλος** (-η, -ο) άχρηστος ΦΡ. **τι λέει πάλι ο σιαπράγκαλος;** – συνών. **τσιαπράγκαλος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο της ανακίνησης ή της πτώσης αντικειμένων, ή < βεν. branc(a) «χεριά» + παραγ. επίθ. -αλο]. **ΜΠΡΑΣΤ** (μπράσστ) επίρρ.· αιφνίδιο πέταγμα, αιφνίδια αναχώρηση ΦΡ. **έκατσε λίγο και χωρίς να πει τίποτα, μπραστ, έφυγε!** (έκατσι λίγου κι χουρίς να πει τίπουτα, μπράσστ, έφ'γι!) – συνών. **μπραφ!** [ETYM.· πιθ. λ. συνθηματικής γλώσσας (αργκό)]. **ΜΠΡΑΤΣΟΛΙ** (μπρατσόλλι) (το) είδος πριονιού [ETYM.· αντδ. < ιταλ. bracc(io) (< λατ. brachium < αρχ. βραχίων (ὅ), βλ. βραχιόλι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -όλι]. **(Μ)ΠΡΕΚΙ** (το) 1. λίθινο ή ξύλινο δοκάρι, το οποίο τοποθετείται στο πάνω μέρος θύρας ή παραθύρου, για να στηρίζεται ο τοίχος πάνω από το άνοιγμά τους ΦΡ. (μτφ.) **τ' άλλαξε τα πρέκια!** τον ταλαιπώρησε πολύ, τον βασάνισε 2. (μτφ.) καταχρηστική παραμονή σε χώρο που δε σου ανήκει ΦΡ. **ήρθε για λίγο, και το 'πιασε μπρέκι!** [ETYM.· πιθ. < βεν. brechia, breccia «άνοιγμα»]. **(Μ)ΠΡΕΚΝΑ** (η) υπομέλανη κηλίδα στο πρόσωπο, φακίδα (βλ. λ.) – συνών. **(μ)πρέχνα** (η) – ρ. **(μ)πρεκνιάζω** – ουσ. **(μ)πρέκνιασμα** (το) – επίθ.: α) **(μ)πρεκνιάρης** (-α, -ικο)· β) **(μ)πρεκνός** (-ή, -ό) – μππ. **(μ)πρεκνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. επιθ. περκν(ός) (-ή, -όν) «που έχει μελανό χρώμα, ...» (Όμ. Ω 316, περκνόν καλέουσιν «τον λένε πρεκνό» / πέρκωμα «μελανίζουσα κηλίδα») μεταπλ. -α > πέρκνα, με μετάθ. του τόνου > πρέκνα, με αντιμετ. > μπρέκνα, με ηχηροπ. / Ήσύχ., <περκνόν> μελανόν. ποικίλον / <περκνός> γλαυκός. μέλας. καὶ τὰ ὅμοια / <περκώματα> τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου ποικίλματα)]. **ΜΠΡΕΣΚΛΑ** (η) 1. μεγαλόσωμος βάτραχος, που πίστευαν πως θηλάζει ζώα (βλ. μπάκακας) 2. (μτφ., χλευ.) κοντή και χοντρή γυναίκα – συνών. **μπράσκα** (η) – ρ. **μπρεσκλιάζω** γίνομαι σαν μπρέσκλα, παχαίνω – ουσ. **μπρέσκλιασμα** (το) – μππ. **μπρεσκιασμένος** (-η, -ο) που έχει εξογκωμένη κοιλιά [ETYM. < κουτσοβλάχ. bróaskā «χελώνα»].

ΜΠΡΙΓΙΑΝΤΙΝΗ (μπριγιαντίν') (η) είδος λιπαρού καλλυντικού που διατηρεί τη φόρμα των μαλλιών· πριν κάποια χρόνια ήταν του συρμού ΦΡ. **έβαλε τις μπριγιαντίνες του και πάει για χορό!** [ETYM. < ιταλ. brillantina «μπριγιαντίνη»].

ΜΠΡΙΚΙ (το) βραστήρας καφέ [παροιμ.: Με πότισε τ' αφράτο (ενν. τις στενοχώριες) με το μπρίκι.] ΦΡ. **μπίκια κολλάμε;** κάνουμε εργασία δύσκολη, δεν κολλάμε μπρίκια· παλιότερα, όταν ξεκολλούσε η χειρολαβή μπρικιού ή τρυπούσε σε κάποιο σημείο δεν το πετούσαν, αλλά το πήγαιναν σε τεχνίτες για επισκευή [ETYM. < τουρκ. (i)brik «κανάτα» (< αραβ. ibrik < περσ. âbriz) + παραγ. επίθ. -ι, με αποβ. του αρχικού [i]].

ΜΠΡΙΜΙ (μπρίμ') (το) **1.** γήινη κοιλότητα, γούρνα με νερό **2.** μικρή γούρνα από την οποία αναβλύζει πόσιμο νερό [ETYM.· πιθ. < κουτσοβλάχ. brúma, mi «πάχνη» < λατ. bruma (-ae) «χειμώνας» ή pruina «πάχνη, χειμώνας»].

ΜΠΡΙΟΛΙ (μπριόλλι / μπριγιόλλι) (το) άρωμα ΦΡ. (α) **μοσχοβολάει το μπριόλι!** (β) **βάζει τα μπριόλια του και βγαίνει στο μεσοχώρι!** (βλ. μεσο- → σύνθ. ζ) [ETYM.· πιθ. < γαλλ. briller (μπριγιέ) «λάμπω» + αγγλ. oil «λάδι» > brilloil > brioli > μπριόλι].

ΜΠΡΙΣΓΚΟΣ / **μπρουσγκός** (-ή, -ό) που αναδίδει ξινή μυρουδιά, όπως του ξινισμένου γάλακτος – ρ. **μπρισγκιάζω / μπρουσγκιάζω** (για γάλα ή παράγωγό του) λόγω μη σωστής συντήρησης, αλλοιώνονται και αναδίδω άσχημη μυρουδιά – ουσ.: α) **μπίσγκιασμα / μπούσγκιασμα** (το)· β) **μπρισγκίλα / μπρουσγκίλα** (η) η μυρουδιά που αναδίδει μπρισγκό γάλα ΦΡ. **μου 'ρθε στη μύτη η μπρισγκίλα!** – επίρρ. **μπρισγκίλα(ς) / μπρουσγκίλα(ς)** ΦΡ. **μυρίζει μπρουσγκίλας!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. brúsg(ă) «κατακάθι λαδιού, κρασιού» + παραγ. επίθ. -ός].

ΜΠΡΟΚΑΛΙΕΜΑΙ (μπρουκαλλιέμι) / **μπροκαλιούμαι** (για βρέφη και ζώα) κλαυθυμρίζω, σιγοκλαίω με λυγμούς, εκφράζοντας παράπονο για κάτι ή αιτούμενος κάτι ΦΡ. **όλο μπροκαλιόταν το βυζανιάρικο, κάτι θα το πόναγε!** [παράδοση: Τό φεγγάρι μιά φορά τό κατέβασε στ' άλων' μιά γρηά από τό χωριό μας, μάγισσα. Κι μπροκαλιώνταν αυτό, κι' είδε κι' έπαθε ώς που νά τ' άνεβάση πάλι στόν τόπο του. Ή μάγισσα αυτή πέθανι πέρσι» (Ν. Γ. Πολ. Παρ. Α', σ. 132)] – ουσ. **μπροκάλημα / μπροκαλητό** (το) [ETYM. < αρχ. προκαλῶ «καλώ, προσκαλώ, παρακινώ, προτείνω, ...» (Θουκ. 2.72.1, ἄπερ καὶ πρότερον ἤδη προυκαλεσάμεθα «όπως σας το έχομε κιόλας πει») με ηχη-ροπ.].

ΜΠΡΟΣΤΑ επίρρ. 1. που βρίσκεται πριν από κάποιον ή από κάτι άλλο, μπρος, εμπρός [παροιμ.: Μπροστά σ' απλώνει τα χαλιά, πίσω σ' ανοίγει λάκκους.] 2. πριν ΦΡ. **μπροστά από τη Λαμπρή** – συγκρ. **μπροστώτερα** πρωτότερα – σύνθ.: α) **μπροστινέλα** (η) 1. → μπροστομούνι (το) 2. αρχηγός, οδηγός ομάδας ή αγέλης 3. εμπροσθοφυλακή· β) **μπροστογυρίζω** γυρίζω σε παλιό ένδυμα την εσωτερική πλευρά προς τα έξω ΦΡ. **μπροστογύρισα τη ζακέτα και φαίνεται σαν καινούργια!** (μπρουστουγύρ'σα τ' ζακέτα κι φαίν'τι σα γκινούργια!) – ουσ. **μπροστογύρισμα** (το) – μππ. **μπροστογυρισμένος** (-η, -ο)· γ) **παραμπροστά** λίγο πιο μπροστά – υποκορ. **παραμπροστούλια** [ETYM. < μσν. ὀμπροστά, με αποβ. του αρχικού άτ. φων., κατά τα επιρρ. σε -τα (πρβ. χωριστά) < μσν. ἐμπρός < αρχ. φρ. ἐν πρόσ].

ΜΠΡΟΣΤΟΜΟΥΝΙ (μπρουστουμούν') (το) περίζωμα, η ποδιά που φορούν οι νοικοκυρές [Απ. Ντάλ.: Όταν πάω στο νεροχύτη, / πλένω πιάτα εις τη βρύση. / Μπροστομούνι δε φορώ, / γιατί το αντιπαθώ.] – συνών.: α) **μπροσθομούνι** (το)· β) **μπροστέλα** / **μπροστοποδιά** (η) (βλ. ποδιά, 1) [ETYM. < μπροστ(ά) (βλ. λ.) -ο- + μουνί (βλ. απαλομουνίδα, ετυμ.)].

ΜΠΥΡΙΖΩ (μπυρίζου) συνήθ. στο γ' πρόσ. (για φωτιά) ανάβει, καίει καλά, δυναμώνει – ουσ. **μπύρισμα** (το) – μεε. **μπυρίζοντα(ς)** [ETYM. < θ. πυρ- του ουσ. πῦρ (βλ. πυρο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω > πυρίζω > μπυρίζω, με ηχηροπ.].

ΜΥΓΑ (η) 1. [...] ΦΡ. **είναι σαν τη μύγα μες στο γάλα** διακρίνεται εύκολα [παροιμ.: Βγάζει από τη μύγα σπλήνα.] 2. η μεγάλη μύγα που μολύνει εκτεθειμένα κρέατα, τα ρουθούνια, τα μάτια και πληγές ζώων, αλλά και τον άνθρωπο ΦΡ. **τον έφτυσε μύγα!** τον μόλυνε και του προκάλεσε μυίαση – συνών. **στρατιώτης** (ο) 3. ονομασία εντόμων που μοιάζουν με μύγα – ρ. **μυγιάζω** μολύνω, διαφθείρω – υποκορ.: α) **μυγούλα** / **μυγίτσα** (η)· β) **μυγάκι** (το) – μεγεθ. **μυγάρα** (η) – παθ. **μυγιάζομαι** 1. (για ζώο) ενοχλούμαι από μύγα 2. (μτφ.) εκλαμβάνω κάτι που λέγεται, σαν να είναι υπαινιγμός για μένα [παροιμ.: Όποιος έχει τ' μύγα, μυγιάζεται.] – σύνθ.: α) **μυγόφτυσμα** (μυγόφτ'ζμα) (το) 1. μολυσματικό «φτύσιμο» μύγας 2. (μτφ.) τιποτένιος – ρ. (για μύγες) **μυγοφτύνω** – μππ. **μυγοφτυσμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **κρέας μυγοφτυσμένο**· β) **μυγοχάφτης** (μυγουχάφτ'ς) (ο) 1. στρουθιόμορφο εντομοφάγο πουλάκι (*muscicapa striata*) 2. που χάσκει (βλ. λ.), ανόητος· γ) **μυγόχεσμα** (το) 1. χέσιμο μύγας 2. (μτφ., υποτιμ.) ασήμαντος, τιποτένιος, τεμπέλης ΦΡ. **ένα μυγόχεσμα είναι!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. μυα < αρχ. μυῖα (ή), Όμ. Δ 131, έέργη μυῖαν «απομακρύνει τη μύγα»].

ΜΥΛΑΝΗΣ (μυλλάν'ς) (ο) μεγάλος μύλος – συνών. **μύλαρος** (ο) [ETYM. < ελνστ. μύλ(ος) (ὀ) < αρχ. μύλη (ή) «μύλος» (Όμ. η 104, αἰ μέν ἀλετρεύουσι μύλησ' «άλλες αλέθουν στους χερόμυλους») + μεγεθ. παραγ. επίθ. -άνης].

ΜΥΛΛΥΛΑΚΑΣ (ο) το αυλάκι που οδηγεί το νερό σε νερόμυλο και εξασφαλίζει τη λειτουργία του – συνών. **μυλάυλακο** (το) [ETYM. < μύλ(ος) (βλ. μυλάνης) + ελνστ. αὐλάκ(ιον) (τό), υποκορ. του αρχ. αὐ-λαξ (ὀ) (-ακος) (Ήσ. Έργ. 439, ἐρίσαντε ἐν αὐλακι «μαλώνοντας στ' αυλάκι») + παραγ. επίθ. -ας].

ΜΥΛΟ (το) μυαλό ΦΡ. (α) **μυλό ξουράφι!** (β) **μυλό κουκούτσι!** (γ) **πάει το μυλό μου!** 1. σκέφτομαι κάποιον ή κάτι 2. έχω την αίσθηση πως χάνω το μυαλό μου – υποκορ. **μυλούδι** / **μελούδι** (το) μεδούλι – σύνθ. **μυλοκέφαλα** (τα) το κεφάλι με το μυαλό ΦΡ. **ξόδεψε τα μυλο-κέφαλά του!** ξόδεψε πάρα πολλά [αίνιγμα: – Το κλιτσί (βλ. λ.) μου κάνει γάμο, το ξεπλάτισμά μου βαφτίσια και τα μυλοκέφαλά μου βασιλιά εξυπηρετούνε. – Τι είναι; – Ο καλογιάννος. (βλ. καλο- → σύνθ. β)] [ETYM. < μσν. μυαλό(ν) (τό) (< ελνστ. μυαλός < αρχ. μυελός (ὀ) «μεδούλι, τροφή, ...», Όμ. Υ 482, μυελός αὖτε σφονδυλίων ἔκπαλθ' «τότ' ἔξω από τον σφόνδυλα πετάχθη το μεδούλι») με έκπτωση].

ΜΥΛΟΚΟΠΗ (μυλουκόπ') (το) ειδικό σφυρί, κατάλληλο για τη χάραξη των μυλοπετρών [ETYM. < μύλ(ος) (βλ. μυλάνης) -ο- + θ. κοπ-του κόπτω (βλ. κόβω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΥΛΟΝΟΜΗ (μυλουνόμ') (το) η αμοιβή του μυλωνά σε είδος, η οποία καθοριζόταν από την ποσότητα δημητριακών που άλεθε και συνίστατο σε ποσότητα αλευριού, την οποία παρακρατούσε (βλ. ξαγιάρα) – συνών.: α) **(α)ξάγι** (το) [παροιμ.: Όλοι έκλαιγαν το χάλι τους κι ο μυλωνάς τ' αξάγι του.] / **ξαγάρι** / **ξάι** (το) [δ. τρ.: ... γιατί 'ναι Τούρκος μυλωνάς κι Αράπης πασπαλιάρης (βλ. πάσπαλη). / Παίρνουν το ξάι φίλημα και την πασπάλη (βλ. πάσπαλη) μάτια.]· τα εν λόγω συνών. αναφέρονται και σε μονάδα μέτρησης δημητριακών ισοδύναμης με μισό κιλό (βλ. ξαγιάρα, ετυμ.)· β) **τσιτούρι** (τσσ'τούρ') (το) [ETYM. < μύλ(ος) (βλ. μυλάνης) -ο- + θ. νομ- του αρχ. νέμω «βόσκω, κατέχω, νέμομαι, ...» (Όμ. Μ 313, τέμενος νεμόμεσθα μέγα «τρανό μετόχι μας εχάρισαν») + παραγ. επίθ. -ι].

ΜΥΛΩΝΟΥ (μυλλουνού) (η) η σύζυγος μυλωνά [παροιμ.: Κι η μυλωνού τον άντρα της, με τουςπραματευτάδες.] – συνών. **μυλωνέσια** (η) [ETYM. < θηλ. του μσν. μυλωνᾶς (ὀ) < αρχ. μυλών (-ῶνος) «μύλος» (Εὐρ. Κύκλ. 240, ἥ 'ς μυλῶνα καταβαλεῖν «ή σ' αλευρόμυλο θα σ' έριχναν») + παραγ. επίθ. -ᾶς (-οῦ)].

ΜΥΞΑ (η) **1.** βλέννα που βγαίνει από τα ρουθούνια **2.** βλέννα **3.** (περιφρ.) αντί της λ. μυξιάρης (-α, -ικο) ΦΡ. **φεύγα από δω, μωρή, μύξα!** (φεύγ' απέδου, μωρή, μύξα!) – επίθ. **μυξιάρικος** (-η, -ο) **1.** που του τρέχουν μύξες **2.** (μτφ.) μικρός στην ηλικία ΦΡ. **μυξιάρικο και κάνει τον άντρα!** (μυξιάρ'κου κι κάν' τουν άντρα!) – σύνθ.: α) **μυξοκλαίω** κλαίω ρουφώντας τις μύξες μου, υποκρίνομαι ότι κλαίω – συνών. **σκλημουριέμαι** β) **μυξομάντιλο** (το) μαντίλι για το καθάρισμα της μύτης [ETYM. < αρχ. μύξα (ή), Ἡσ. Ἀσπ. 267, ἐκ ῥινῶν μύξαι ῥέον «απ' τα ρουθούνια της τρέχανε μύξες»].

ΜΥΡΙΑΖΩ (μυργιάζου) χιλιάζω (βλ. μιλιάζω) ΦΡ. **τα μύριασε τα πρόβατα ο γιος μου!** – ουσ. **μύριασμα** (το) [ETYM. < αρχ. μυρί(ος) (-α, -ον) «αναρίθμητος, άπειρος, ...» (Ὅμ. β 16, καί μυρία ἤδη «που ἔξερε μύρια ο νους του») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΜΥΡΙΑΝΘΩ (μυργιανθώ) (συνήθ. στο γ' πρόσ.) γεμίζω με άνθη, ανθοβολώ [ETYM. < μυρί(ος) (βλ. μυριάζω, ετυμ.) + αρχ. άνθῶ (-έω) «φύομαι, ανθίζω, ακμάζω, ...», Ἡσ. Ἔργ. 582, Ἦμος δὲ σκόλυμός τ' άνθει «Και μόλις το γαϊδουράγκαθο ανθίζει»].

ΜΥΡΙΖΩ (μυρίζου) **1.** αντιλαμβάνομαι μια οσμή με την όσφρηση [δ. τρ.: Βασιλικός μυρίζ' εδώ, κάποια τον έχει στον χορό.] [παροιμ.: Ο Φλεβάρης κι αν φλεβίσει, καλοκαίρι θα μυρίσει.] **2.** αναδίδω οσμή **3.** (μτφ.) έχω την αίσθηση πως συμβαίνει κάτι ΦΡ. (α) **μου μυρίζει χορτασίλα!** (μ' μυρίζ' χουρτασίλα!) αισθάνομαι χορτάτος (β) **του μύρισε παράδεισος!** πλησιάζει ο καιρός του θανάτου του· λέγεται ως σχόλιο, όταν άνθρωποι προχωρημένης ηλικίας συζητούν θεολογικά και μεταφυσικά θέματα με επιμονή που δεν τους διέκρινε πρωτότερα (γ) **μύρισε άνοιξη!** (μύρ'σι άν'ξ'!) πλησιάζει (δ) **μύρισε τα νύχια σου;** πώς το κατάλαβες; – παθ. **μυρίζομαι** έχω υπόνοιες για κάτι, διαισθάνομαι ΦΡ. **κάτι μυρίζομαι!** – ουσ. **μύρισμα** (το) [ETYM.: μσν. < αρχ. μυρίζω «αλείφω κάποιον ή κάτι με μύρο», Ἡρόδ. 1.195.1, μεμυρισμένοι πᾶν τὸ σῶμα «αλείφουν όλο τους το σώμα με μύρα»].

ΜΥΡΙΟΡΗΜΟΣ (μυργιόρ'μους) (-η, -ο) παντέρημος [ETYM. < μυρί(ος) (βλ. μυριάζω, ετυμ.) -ο- + (ἐ)ρῆμος (βλ. έρμος, ετυμ.)].

ΜΥΡΜΗΓΚΙ (το) **1.** [...] [παροιμ.: Δουλεύει σαν το μυρμήγκι.] **2.** (μτφ.) μικρός, ασήμαντος – συνών. **μερμήγκι** (το) – ρ. **μυρμηγκιάζω** νιώθω κνησμό, μουδιάζω – ουσ.: α) **μυρμήγκιασμα** (το)· β) **μυρμηγκιά** (αρχ. *μυρμηκιά*) (η) **1α.** το σύνολο των μυρμηγκιών που ζουν σε μια μυρμηγκοφωλιά β. (μτφ.) για μεγάλο πλήθος ιδίως ανθρώπων γ. μικρό σαρκώδες εξόγκωμα στο δέρμα ιδίως των χεριών ή των ποδιών του ανθρώπου (βλ. παραδαβίτσα) – σύνθ.: α) **μυ/ερμηγκόστρατα** (η)

η διαδρομή των μυ/ερμηγκιών (Άριστοφ. Θεσμ. 100, μύρμηκος άτρα-
ποί «τα μονοπάτια των μυρμηγκιών»)· β) **μυρμηγκοφάγης** (ο) μυρμη-
γκοφάγος [ETYM. < μσν. μυρμήγκιν / μερμήγκιν / μερμήκιν < ελνστ.
μυρμήκιον (τό), υποκορ. του αρχ. μύρμηξ (ό) (-ηκος) (βλ. μαρμάγκα,
ετυμ.)].

ΜΥΡΟΜΑΙ (μύρουμι) θρηνώ, μοιρολογώ, οδύρομαι ΦΡ. **κλαίει και
μύρεται η έρμη!** κλαίει και οδύρεται [ETYM. < αρχ. μύρομαι «οδύ-
ρομαι, χύνω δάκρυα», Όμ.Ζ 373, έφεστήκει γοόωσά τε μυρομένη τε
«έστεκε να οδύρεται να κλαίει»].

ΜΥΡΟΣ (μύρους) (ο) 1. άρωμα 2. πολύ ευχάριστη οσμή [ETYM. <
αρχ. μύρον (τό) «ευώδης φυτικός χυμός για την παραγωγή αρωματι-
κών ελαίων, ...» (Ηρόδ. 3.22.10, τρίτον ερώτα τό μύρον «την τρίτη
φορά ρώτησε για το μύρο») με αλλαγή γένους].

ΜΥΡΟΥΔΗ (η) μυρωδιά [παροιμ.: Πορδή τ', μυρουδή τ'.] – συνών.
μυρουδιά (η) 1. [...] 2. άνηθος ΦΡ. **έβαλα πολλές μυρουδιές** (βλ. λα-
γάνα → πεταστή) **και μοσκοβολάει η πίτα!** [ETYM. < μυρουδ(ιά) (<
μσν. μυρωδιά (ή) < ελνστ. μυρώδης (-ες) «αρωματισμένος», Σχόλ.
Λουκ. Λεξιφ. 8, έντρίμματος μυρώδους «καλλυντικού αρωματισμέ-
νου») + παραγ. επίθ. -ή].

ΜΥΡΠΛΟ (μύρπλου) (το) πλήθος ανθρώπων, αμέτρητο πλήθος [E-
TYM. < μυρ(ίος) (βλ. μυριάζω, ετυμ.) + αρχ. πολ(ύς) (πολλή, πολύ)
(Όμ. Γ 381, έκάλυψε δ' ἄρ' ήέρι πολλῇ «με καταχνιά τον σκέπασε») +
παραγ. επίθ. -ο > *μύρπολο > μύρπλο, με συγκ.].

ΜΥΤΗ (μύτ') (η) 1. [...] ΦΡ. (μτφ.) **την έχει ψηλά τη μύτη!** ('ν έχει
ψ'λά τ' μύτ') είναι πολύ εγωιστής [παροιμ.: Ο κώλος στη στάχτη κι η
μύτη στον ουρανό.] 2. (μτφ.) ακίδα, προεξοχή, κορυφή ΦΡ. **στη μύτη
στο βουνό** 3. (μτφ.) ελάχιστη ποσότητα ΦΡ. (α) **σαν μύτη από βελό-
νι!** (β) **στη μύτη από το κουτάλι βάλε ζάχαρη στον καφέ** 4. (μτφ.) η
ικανότητα να αντιλαμβάνομαι ΦΡ. **έχω μύτη!** (ιέχχου μύτ') – παράγ.
ουσ. **μυτιά** (η) 1. πρέζα ταμπάκου ΦΡ. **θέλω μια μυτιά ταμπάκο!** 2.
μικρή ποσότητα, όση πιάνει η μύτη κουταλιού ΦΡ. **μυτιά πιπέρι** 3.
γενικά, η μικρή ποσότητα ΦΡ. **μυτιά τυρί** – σύνθ.: α) **κουτσομύτης** (-
α, -ικο) / **κουτσομύτικος** (κουτσοσιουμύτ'κος) (-η, -ο) 1. που δεν έχει
μύτη ΦΡ. **είναι κουτσομύτικο το βελόνι και δεν μπορώ να ράψω!** 2.
που έχει μικρή μύτη· β) **μισομύτης** (μπ'σουμύτ'ς) (-α / -ω, -ικο) 1.
που έχει ελαττωματική στην εμφάνιση μύτη 2. που μιλάει με τη μύτη·
γ) **μυτογυάλια** (τα) ματογυάλια· παλιά, τα γυαλιά τα στήριζαν μόνο
πάνω στη μύτη· δ) **κουτσομυτιάζω** (βλ. κουτσούμπι → επίθ.) [E-
TYM.· μσν. < αρχ. μύτ(ις) (ή) (-ιδος) «το σημείο των μαλακίων που

αντιστοιχεί με το ήπαρ, θηλυκό ψάρι, μύτη, ρύγχος, ...» (Άριστ. Ζ. Ί. 4.1. 19, ή μύτις κείται υπό τό στόμα «η μύτις βρίσκεται κάτω από το στόμα») μεταπλ. -η].

ΜΩΚΟΣ (μώκους) (ο) **1.** νεογνό (βλ. δράκος, 3) **2.** που σιωπά επίτηδες [Ι. Βηλ. Μῶκ.: Πές μέ Μῶκο! στή ζωή σου, / Πῶς τό νιόθεις τό κορμί σου, / Ζωντανό κάνένα πρᾶμα, / Ὡ τῆς τέχνης εἶσαι θᾶμα;] **3.** ανόητος [ETYM. < ελνστ. μῶκος (ὁ) «εμπαιγμός, ...» < αρχ. μωκός (ὁ) «χλευαστής, που λέει αστεία και πειράζει ή κοροϊδεύει», Άριστ. Ζ. Ί. 491b.17, μωκοῦ καί εἴρωνος «χλευαστή και εἴρωνα»].

ΜΩΡΑ (η) **1.** διανοητική νωθρότητα, προσωρινή πνευματική και σωματική αδράνεια ΦΡ. (α) **μ' έπιακε μώρα** (β) **τι μώρα είναι αυτή π' νιόθω;** **2. Μώρα** (η) κακοποιό φάντασμα, εφιάλτης (βλ. μπαούτα, 1)· (πρβ. αρχ. Μορμώ (ή) «τέρας της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, φόβητρο των παιδιών», Σχόλ. Αἰλ. Άριστ. 176Α.7, λέγει δέ τήν Μορμώ, ἣν ἀκούοντα ὁρ' ῥωδεῖ τά παιδιά «αναφέρει τη Μορμώ, η οποία λένε τρομάζει τα παιδιά») [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. μωρός (-ά, -όν), αττ. μῶρος (-ον) «νωθρός, άτονος, ανόητος, ...» (Σοφ. Άντ. 220, οὐκ ἔστιν οὕτω μῶρος ὅς θανεῖν ἐρᾶν «κανένas δεν είναι τόσο ανόητος που να θέλει να πεθάνει») > μώρα, με μετάθ. του τόνου].

ΜΩΡΕ / **μώρ'** / **μω** / **ορέ** επιφών.: εκφράζει χαρά, ξάφνιασμα, ανησυχία, αγανάκτηση, κλητική προσφώνηση, ... ΦΡ. (α) **μωρέ, Γιώργο!** (β) **Γιώργο, μωρέ!** (γ) **μωρ', τι λες;** (δ) **τι λέει, μω, παιδί μου!** (ε) **κάτσε, ορέ, να σε δούμε λίγο!** [ETYM. < κλητ. του αρχ. επιθ. μωρός (βλ. μώρα, ετυμ.)].

ΜΩΡΟ- & **μωρό-** α' συνθ. λ., που προσδίδει στο δηλούμενο από το β' συνθ. τη σημ. του ανόητος, νωθρός, λίγος, ..., π.χ. μωροφιλόδοξος – σύνθ: α) **μωρόβραση** (μουρόβρασ') (η) κουφόβραση, συννεφόκαμα· β) **μωρογαρίζω** (μουρουγαρίζου) αναβάλλω, καθυστερώ κάποια εργασία, αποσπώμαι από το έργο μου χάσκοντας σαν μωρός – ουσ. **μωρογάρισμα** (το)· γ) **μωρόξινος** (μουρόξ'νους) (-η, -ο) υπόξινος [ETYM. < θ. μωρ(ο)- της λ. μωρός (βλ. μώρα, ετυμ.) -ο-].

N

ΝΑ μόριο **1.** [...] **2.** πάρε ΦΡ. (α) **να και νόμου** (βλ. λ.) πάρε και δώσ' μου (β) **το 'χουν να και νόμου!** (το 'χ'ν να κι νόμ'!) συνηθίζουν να ανταλλάσσουν υπηρεσίες ή προϊόντα [ETYM.: μσν. < *ηνά με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < *ήνα (μετάθ. του τόνου;) < αρχ. ἤν με προσθήκη του -α των επιρρ. (Τριαντ.)].

ΝΑΜΟΚΌΠΟΥ επίρρ. (Π. Άραβ. Γλ.) άδιακόπως / (Σύγγρ. Π., σ. 580) ναμοκόπου αντί νομοκόπου] [ETYM. (;)].

ΝΑΝΑΡΙΖΩ (ναναρίζου) νανουρίζω – ουσ. **νανάρισμα** (το) – μππ. **ναναρισμένος** (-η, -ο) – συνών. **νανουρίζω** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο νάνι - νάνι του νανουρίσματος].

ΝΑΧΑΣ (ο) που χρησιμοποιεί φρ. όπως, **να είχα κάνει** (να 'χα κάν'), **αν είχα κάνει** (αν είχα κάν'), προκειμένου να δικαιολογήσει λάθος επιλογές, οι οποίες οδήγησαν σε μη ποθητά αποτελέσματα [παροιμ.: Ο νάχας κι ο τάχας (βλ. τάχα → παράγ. ουσ.) ήταν αδέρφια.] [ETYM. < συμφυρ. των λ. να (εί)χα (βλ. έχω) + παραγ. επίθ. -ς].

ΝΕΙΡΕΎΟΜΑΙ (νειρεύουμι) **1.** βλέπω όνειρα, ονειρεύομαι ΦΡ. **νειρεύτηκα πως γίνηκα νύφη!** (νειρεύ'κα πως γίγ'κα νύφ'!) **2.** επιθυμώ κάτι πολύ και θέλω να το απολαύσω – συνών.: α) **νειρόμαι** ΦΡ. **όλο νείρεται να ταξιδέψει, αλλά του λείπονται τα λεφτά!** (ούλου νείριτι να ταξιδέψ', αλλά τ' λείπ'ντι τα λιφτά!); β) **νοριάζομαι** – ουσ. **νόριασμα** (το) – μππ. **νοριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (ὀ)νειρεύομαι (< αρχ. ὄνειρ(ον) (βλ. είνоро, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύομαι) με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΝΕΚΡΑ (η) **1.** έλλειψη κάθε εκδήλωσης ζωής **2.** νεκρική σιγή **3.** αίσθηση μεγάλης πείνας ΦΡ. (α) **με τσάκισε νέκρα!** (β) **μου 'ρθε νέκρα!** – μεγεθ. **νεκραμάρα** (η) απόλυτη σιωπή, απονέκρωση [Ιφ. Γκότσ. Απρ. Τ.: Μαύρη μαυρίλα πλάκωσε, τριγύρω νεκραμάρα!] [ETYM. < αρχ. νεκρ(ός) (βλ. νεκρο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α].

ΝΕΚΡΟ- & **νεκρό-** & **νεκρ-** α' συνθ. σε σύνθ. λ.: δηλώνει ότι το β' συνθ. αναφέρεται στους νεκρούς, αφορά στους νεκρούς, π.χ. νεκρανάσταση και σε επιστ. όρους, π.χ. νεκροσκοπία – σύνθ.: α) **νεκραλλαξιά** (η) τα ενδύματα, συχνά καινούργια, που προορίζονται για το ντύσιμο νεκρού – συνών. **νεκροσκοούτι** (το) **1.** (συνήθ. στον πληθ.) [...] [Π. Π. Λάμπρη Αγ. Στ., σ. 56: – Τα νεκροσκοούτια! Πηγαionoφέρνεις για χρόνια τα νεκροσκοούτια σου!] **2.** (συνήθ. στον πληθ.) κάθε ένδυμα και κλινοσκέπασμα που μεταχειριζόταν ο νεκρός και τρεις μέρες μετά τον θάνατό του πλένεται και χρησιμοποιείται από τους οικείους του ή καίγεται **3.** (μτφ.) άχρηστος· β) **νεκροκρέβατο** (το) ειδικό ξύλινο φορείο, κοινό για όλους, με το οποίο μετέφεραν τον νεκρό από την κατοικία του στον τάφο· ανήκε στην εκκλησία και χρησιμοποιείτο, πριν γενικευτεί η χρήση των ατομικών φερέτρων – συνών. **ξυλοκρέβατο** (το) [κατάρα: Στο ξυλοκρέβατο να τον φέρουν!] [ETYM. < αρχ. θ. νεκρ(ο)- του ουσ. νεκρός (ό), Όμ. κ 526, κλυτά ἔθνεα νεκρῶν «στων νεκρῶν των πολυδόξαστων τα πλήθη»)].

ΝΕΟΡΤΕΝΙ (νιουρτέν') (το) ορτανσία [ETYM. < παραφθ. της λ. ορτανσία < γαλλ. hortensia].

ΝΕΡΑΝΤΖΟΚΩΛΟΣ (νιραντζόκουλους) (-η, -ο) περιπαικτικός χαρακτηρισμός για τους Αρτινούς, λόγω των εσπεριδοειδών που ευδοκιμούν στον κάμπο της Άρτας [ETYM. < μσν. νεράντζ(ι) (τό) (< *ναράντζιον, υποκορ. του βεν. naranza «πικρό πορτοκάλι» < αραβ. nāranj < περσ. nārang) -ο- + κώλος (βλ. κωλο-, ετυμ.)].

ΝΕΡΓΑΤΟ (νέργατου) (το) υπόνοια ΦΡ. **βάνει όλο νέργατα!** (βάν' ούλου νέργατα!) υποπτεύεται, ραδιουργεί [ETYM. < ιδιωμ. προθεμ. ν- + έργατο (βλ. λ.)].

ΝΕΡΓΗΜΑ (το) ενέργημα, σύμπτωση, κακή συγκυρία ΦΡ. **τι νέργημα ήταν κι αυτό!** [ETYM. < αρχ. (ἐ)νέργημα (τό) (-ατος) (ἐνεργῶ) «ενέργεια, έργο, πράξη, ...» (Πολύβ. 4.8.7.4, διαφέρουσι τῶν ἐνεργημάτων «διαφέρουν στις ενέργειες») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΝΕΡΛΙΑΖΩ (νιρλιάζου) **1.** νερουλιάζω, γίνομαι νερουλός ΦΡ. **έβρεξε και νέρλιασαν τα σταφύλια!** **2.** (μτφ.) γίνομαι πλαδαρός **3.** (μτφ.) ανοηταίνω – ουσ. **νέρλιασμα** (το) – επίθ. **νερλός** (-ή, -ό) νερουλός, ρευστός σαν το νερό, υδαρής [ETYM. < νερ(ου)λιάζω, με συγκ. < μσν. επίθ. νερουλ(ός) (< νερ(ό) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ουλός) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΝΕΡΟ (νιρό) (το) **1.** [...] ΦΡ. **νερό δάκρυ** πεντακάθαρο **2.** νερό διαβασμένο από ιερέα ή άλλο πρόσωπο που γνωρίζει, κατάλληλο, μέσω της πόσης ή του ραντισμού, για το διώξιμο της βασκανίας, αλλά και

για ίαση ΦΡ. **πρέπει να του βγάλουμε το νερό!** (βλ. ευχολονέρι & Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 472) **3. νερό για πιει** (νιρό για πγiei) νερό για να το πιεί κάποιος, πόσιμο **4. νερό για σκέρεμα** (νιρό για σκιέριμα) νερό, που συλλέγεται από πηγές και μεταφέρεται στο σπίτι, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για τον καθαρισμό οικιακών σκευών, κ.λπ. – συνών. **νελό** (νιλό) / **λο** (το) νερό (νηπιακή γλώσσα) ΦΡ. **μάνα, λο!** – παράγ. ουσ. **νέρατο** (το) υδρόβιο φυτό – σύνθ.: α) **νερομπούλι** (το) φαγητό με περισσότερο νερό από το κανονικό ΦΡ. **νερομπούλι είναι η φασολάδα!** (νιρουμπούλλι είν' η φασ'λλάδα!)· β) **νεροπούλι** (το) **1.** κάθε πτηνό που ζει κοντά σε λίμνη, ποταμό ή θάλασσα **2.** (μτφ.) δεινός κολυμβητής – ρ. **νερώνω 1.** προσθέτω νερό σε υγρό, για να το νοθεύσω ή για να ελαττώσω τη δύναμή του [δ. τρ.: Μια χήρα πούλαγε κρασί και μας δανείζει στάρι. / Μεσ στο κρασί ρίχνει νερό, στο στάρι ρίχνει βρόμη. / – Γιατί νερώνεις το κρασί, στο στάρι ρίχνεις βρόμη; / – Έχω κόρη για παντρεία, θέλει να κάνει προίκα.] **2.** γίνομαι σαν νερό ΦΡ. **νέρωσε το αίμα του και πέθανε!** πέθανε από λευχαιμία – ουσ. **νέρωμα** (το) – μππ. **νερωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξενερώνω 1.** ξεμεθώ **2.** προσγειώνομαι απότομα στην πραγματικότητα **3.** κάνω κάποιον να προσγειωθεί απότομα στην πραγματικότητα [ETYM. < μσν. νερό(ν) < ελνστ. νηρόν (τό) «νερό φρέσκο και δροσερό, νερό της πηγής» (τροπή του άτ. [η > ε]) ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. νηρός (-α, -όν), συνηρ. τ. του αρχ. επιθ. νεαρός (-ά, -όν) «νέος, πρόσφατος», Όμ. Β 289, παῖδες νεαροί «νέα παιδιά» / Φρυν. Έκλ. 72.2, Νηρόν ὕδωρ οὐκ εἶποις, ἀλλὰ «πρόσφατον, ἀκραιφνές» / Ἡσύχ., <νηρόν> τὸ ταπεινόν].

ΝΕΡΟ- & νερό- & νερ- α' συνθ. λ. που δηλώνει ότι αυτό που εκφράζεται στο β' συνθ. (Τριαντ.): **1.** αναφέρεται στο νερό, π.χ. νεροκουβαλητής· **2.** είναι κατάλληλο για νερό, π.χ. νεροπότηρο· **3.** δουλεύει με τη δύναμη του νερού, π.χ. νερόμυλος ή γίνεται με τη δύναμη του νερού, π.χ. νεροτριβή· **4.** έχει σχέση με την παρουσία του νερού, π.χ. νερόκρασο· **5.** αναπτύσσεται μες στο νερό, π.χ. νέρατο (βλ. νερό → παράγ. ουσ.)· **6.** έχει ως βασικό συστατικό το νερό, π.χ. νερόβραστος – σύνθ.: α) **νεραγώης** (ο) αυλάκι κατασκευασμένο στη μέση ή στην άκρη χωραφιού, για να διοχετεύονται τα νερά της βροχής έξω απ' αυτό – συνών.: **1. αραγώης** (ο)· **2. νεραγώι** (το)· β) **νεροκουβέρτα** (η) υφαντή μάλλινη κουβέρτα που, για να είναι έτοιμη προς χρήση, πρέπει να μπει για συγκεκριμένη ώρα σε νεροτριβή (βλ. νεροτροβιά)· γ) **νεροπάπαλη** (η) χιονόνερο (βλ. πάσπαλη, 2)· δ) **νερόπιασμα** (το) ασθένεια, κατά την οποία συγκεντρώνεται «νερό» στην κοιλιακή χώρα ή σε άλλη κοιλότητα του σώματος, υδρωπικία (βλ. δρώπικας)· ε) **νερο-**

ποντιά (η) νεροποντή – συνών. **νεροπόντι** (το) (βλ. ανύχι, Γ. Κοτζ. Χάρ.)· στ) **νεροπρούτσκαρας** (-η, -ο) (για φαγητό) που έχει λίγο υλικό και πολύ ζουμί ΦΡ. **η φασολάδα είναι νεροπρούτσκαραη!** ζ) **νεροσυρμιά** (η) το αυλάκι που σχηματίζεται από τα όμβρια ύδατα σε πλαγιές – συνών.: **1. νεροσυρμή** (η)· **2. νεροφαγιά** (η)· η) **νεροφίδα** (η) **1.** νερόφιδο (natrīx natrīx), [Αἰσ. Μῦθοι 92.1, Ἔχιν καὶ ὕδρος «Ἡ οχιά και η νεροφίδα»] **2.** (μτφ.) που πίνει πολύ νερό, κρασί, κ.λπ. ΦΡ. **πίνει σαν νεροφίδα!** (πίν’ σα νιρουφίδα!)· θ) **νεροφόρος** (ο) που διαχειρίζεται κοινόχρηστο νερό για το πότισμα χωραφιών, υδρονομέας – συνών. **αραδάρης** (ο)· ι) **νεροκρατάω** δεν έχω στεγνώσει καλά ΦΡ. **τ’ αλάτι** (βλ. λ.) **δεν πρέπει να νεροκρατάει, γιατί λιώνει!** – ουσ. **νεροκράτημα** (το) [ETYM. < θ. της λ. νερ(ό) (βλ. λ., ετυμ.) -ο-].

ΝΕΡΟΤΡΟΒΙΑ (νιρουτρουβγιά) (η) νεροτριβή· πρόκειται για διάταξη, η οποία περιλαμβάνει τρεχούμενο νερό που πέφτει από ύψος σε βαθιά ξύλινη λεκάνη, όπου συντελείται ισχυρή περιδίνηση του νερού, προκειμένου να κατεργαστούν ή να πλυθούν υφαντά, κ.λπ. [παροιμ.: Πουθενά δεν θα το πει, μόνο στον μύλο και στ’ νεροτροβιά.] – συνών.: α) **(α)νιτροβιά** (η)· β) **νεροτριβειό** (το) – επίθ. **νεροτροβιάρης / νιτροβιάρης** (-ισσα) που διαχειρίζεται τη νεροτροβιά [ETYM. < νεροτριβιά (< νερο- (βλ. λ., ετυμ.) + θ. τριβ- του αρχ. ουσ. τριβή (ή) (βλ. λογοτριβή, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά) > νεροτροβιά, με αφομ.].

ΝΕΥΡΙΑΖΟΜΑΙ (νιυριάζουμι) (με ενεργ. σημ.) νευριάζω ΦΡ. **(α) τι έπαθες και νευριάζεσαι έτσι; (β) μη νευριάζεσαι τόσο, θα πάθεις τίποτα!** [ETYM. < νεύρ(ο) (< αρχ. νεῦρον (τό) «νεῦρο, χορδή τόξου, ...», Όμ. Π 316, νεῦρα διεσχίσθη «κι έκοψε τα νεύρα») + παραγ. επίθ. -ιάζομαι].

ΝΗ άρθρο· τη ΦΡ. **νη θέλω** τη θέλω [ETYM. < την, αιτ. θηλ. του άρθου ο, η, το (< αρχ. άρθρο τήν, Όμ. β 109, τήν γ’ ἀλλύουσας ἐφεύρομεν ἀγλαὸν ἰστόν· «το πανί την πιάσαμε τ’ όμορφο να ξηλώνει») με αντιμετ. και αποβ. του αρχικού τ-].

ΝΗΣΤΙΚΟΜΑΡΑ (νηστ’κουμάρα) (η) μεγάλη πείνα ΦΡ. **μ’ έπιασε νηστικομάρα!** – συνών. **ξηνηστικομάρα** (η) – ρ. **ξηνηστικώνομαι** πεινάω πολύ ΦΡ. **δε φάγαμαν τίποτα από το πρωί κι ξηνηστικωθήκαμαν!** (δε φά’μαν τίπουτα απού του προυί κι ξινηστ’κουθήκαμαν!) – ουσ. **ξηνηστίκωμα** (το) – μππ. **ξηνηστικωμένος** (-η, -ο) θεονήστικός [ETYM. < μσν. επίθ. νηστικ(ός) «πεινασμένος, που νηστεύει, ...» (< αρχ. νηστικός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αναφέρεται στο κλώσιμο, ...», Πλάτ. Πολ. 282a, ξαντική γε καί νηστική «και στην τέχνη του λαναρίσματος και του κλωσίματος») + παραγ. επίθ. -ομάρα].

ΝΙΑ μια ΦΡ. **νια μέρα** [ETYM. < μία (βλ. ένα), με τροπή του ένρ. [μ] σε ένρ. [ν] και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΝΙΑΖΩ (νιάζου) κλαίω με λυγμούς ΦΡ. **ένιαξε στο κλάμα!** – ουσ. **νιάξιμο** (το) – μεε. **νιάζοντα(ς)** [ETYM. < αρχ. ἀνιάζω «ενοχλώ, πειράζω, ερεθίζω, λυπούμαι, πειράζομαι, ...» (Όμ. Ψ 721, ἀλλ' ὅτε δὴ ῥ' ἀνιάζον ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς «ὁμῶς οἱ Ἀργῖτες πῖα οἱ πολέμαρχοι σαν πήραν να βαριούνται») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΝΙΑΝΙΑΡΟ (νιάνιारου) (το) **1.** πολύ μικρό παιδί **2.** (μτφ.) που έχει συμπεριφορά μικρού παιδιού – συνών. **νιάκανο** (το) ΦΡ. **κάνει σαν νιάκανο!** [ETYM. < νιανιά (παιδική γλώσσα) λιωμένη τροφή, ή < νιν(ί) (< μσν. νινάκι < ελνστ. νιννίον (τό) «νήπιο, βρέφος, ...») + παραγ. επίθ. -ιαρο > *νίνιαρο > νιάνιαρο, για ευφωνία].

ΝΙΑΟΥΡΙΖΩ (νιαουρίζου) **1.** [...] [παροιμ.: Όταν οι γάτες κυνηγούν ποντίκια, δε νιαουρίζουν.] **2.** μιμούμαι τη φωνή της γάτας ΦΡ. **τι νιαουρίζεις;** **3.** (μτφ.) κλαψουρίζω, γκρινιάζω – ουσ. **νιαούρισμα** (το) – μεε. **νιαουρίζοντα(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το νιαούρισμα].

ΝΙΑΦΑΣ (ο) **1.** αδύναμος, ασθενικός **2.** (μτφ.) αχαΐρευτος, ανεπρόκοπος [ETYM.· πιθ. < αρχ. δωρ. τ. νάφω του ρ. νήφω «αναλαμβάνω δυνάμεις, είμαι προσεκτικός, προνοητικός, ...» (Επίχαρ. Άποσπ. 250, νᾱφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν «να είσαι νηφάλιος και να θυμάσαι να δυσπιστείς» > θ. ναφ- > ιδιωμ. προφ. νιαφ- + παραγ. επίθ -ας, με αλλαγή σημ.].

ΝΙΖΩ (ννίζου) **1.** πλένω **2.** καθαρίζω [αίνιγμα: – Σκίζω, νίζω το δεντρό, βρίσκω νύφη και γαμπρό, πεθερά και πεθερό. – Τι είναι; – Το καρύδι.] [ETYM. < αρχ. νίζω «νίβω, πλένω», Όμ. Π 230, νίψατο δ' αὐτὸς χεῖρας, ἀφύσσατο δ' αἶθοπα οἶνον «κι ατός του ως νίφτηκε, φλογόμαυρο κρασί ανασέρνει»].

ΝΙΚΟΛΟΒΑΡΒΑΡΑ (νικουλλουβάρβαρα) (τα) οι πρώτες μέρες του Δεκεμβρίου, οπότε εορτάζεται η μνήμη της Αγίας Βαρβάρας, του Αγίου Σάββα και του Αγίου Νικολάου [ETYM. < Νικόλ(αος) (< αρχ. όν. Νικόλαος, ό) -ο- + μσν. όν. Βαρβάρα (ή) (< αρχ. επίθ. βάρβαρος «μη ελληνόφωνος, ξένος, ...», ηχομιμ. λ., Ήρόδ. 1.58.1, καὶ ἄλλων ἐθνέων βαρβάρων συχῶν «ἀλλὰ και πολλά ἄλλα βαρβαρικά φύλα») με μετάθ. του τόνου].

ΝΙΛΑΚΑΣ (ο) θάμνος [ETYM. < αρχ. σμίλαξ (ή) (-ακος) (παλ. αττ. μίλαξ) «φυτό της ίδιας οικογένειας με το πουρνάρι» (Θεόφρ. Φ. Ί. 1. 10.5.11, καθάπερ τά (φύλλα) τοῦ μίλακος «όπως ακριβώς τα φύλλα του μίλακα») (αιτ. εν. μίλακα / πληθ. μίλακας) > μίλακας, με τροπή του ένρ. [μ] σε ένρ. [ν] > νίλακας].

ΝΙΟ- & **νιό-** (προφ. λαϊκότρ.) α' συνθ. σε σύνθ. ονόματα· δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. έγινε τώρα τελευταία, πρόσφατα, π.χ. νιόφερτος – σύνθ.: α) **νιόγαμπρα** (τα) νεόνυμφοι [δ. τρ.: Σ' όσους γάμους κι αν επήγα, τέτοια νιόγαμπρα δεν είδα / να 'ναι η νύφη αστεράκι κι ο γαμπρός περιστεράκι.] – συνών.: α) **νιογάμπρια** / **νιόπαντρα** (τα)· β) **νιόκοσμος** (ο) νεολαία· γ) **νιοφύτι** (το) νέα φυτεία [ETYM. < θ. νιο- του μσν. επίθ. νι(ός) -ο- < αρχ. νέος (-α, -ον), Αἰσχύλ. Ἔπτ. 327, νέας τε καί παλαιάς «και νέες και παλιές»].

ΝΙΟΝΙΟ (ννιουννιό) (το) μυαλό ΦΡ. (α) **δεν έχει νιονιό!** (β) **ποιος το 'χασε το νιονιό να το βρει αυτός;** [ETYM. < αρχ. νό(ος), νοῦς (ὁ) «νους, σκέψη, ψυχή, ...» (Όμ. Β 192, οὐ γάρ πω σάφα οἶσθ' οἶος νόος Ἀτρεΐωνος «τι κρύβει ακόμα δεν κατάλαβες ο γιος του Ατρέα στον νου του») > νονό, με αναδιπλ. του θ. νο- > νιονιό, με ιδιωμ. προσθήκη [ι] πριν το [ο] / (Τριαντ.) < ίσως ιταλ. (νότια διάλ.) gnoɡno [νόνο] «κουτός» με μετάθ. τόνου (αναδρ. σχημ.)].

ΝΙΟΥΤΣΙΚΟΣ (ννιούτσ'κους) (-η, -ο) άτομο νεαρής ηλικίας, νεαρούλης [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.81: καί τ' ὄνομα τοῦ νιούτσικου Ρωτόκριτον ἐλέγα· / Ν. Καζ. Ἀν. Γκρ.: Καμιά φορά, εἶπε ὁ νιούτσικος, μιά γυναίκα ξεθαρρεύεται, ντύνεται σάν ἄντρας καί ξεμπαρκέρνει· μά οἱ καλόγεροι φρουροί εὐτύς τήν ξεχωρίζουν καί τή διώχνουν.] [ETYM.· μσν. < νι(ος) (βλ. νιο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούτσικος].

ΝΙΣΑΦΙ (ν'σάφ') (το) (άκλ.) χάρη, έλεος, ευσπλαχνία ΦΡ. (α) **νισάφια!** έλεος, αρκετά, φτάνει πια (β) **έκανε νισάφι!** λυπήθηκε, ευσπλαχνίστηκε [ETYM. < τουρκ. insaf + παραγ. επίθ. -ι > ινσάφι > νισάφι, με αντιμετ.].

ΝΟΓΑΩ (νουγάου) / **νογώ 1.** αντιλαμβάνομαι, κατανοώ, νιώθω [παροιμ.: Να νογάς και να βλογάς.] ΦΡ. **δε νογάει πού βρίσκεται!** 2. σκέπτομαι [δ. τρ.: Να ταξιδέψει δεν μπορεί, να φύγει δε νογάει.] 3. έχω ορισμένη ικανότητα, μπορώ να κάνω κάτι ΦΡ. **δε νογάει να μετρήσει ούτε μέχρι το δέκα!** [ETYM. < μσν.(;) νογῶ < αρχ. νοῶ (-έω) «αντιλαμβάνομαι, νομίζω, επινοώ, ...» (Όμ. Γ 396, ἐνόησε θεᾶς περικαλλέα δειρήν «είδε της θεάς την εξαίσια τραχηλιά») με ανάπτ. [γ] για αποφυγή της χασμ. (πρβ. αέρας > αγέρας)].

ΝΟΙΚΟΚΥΡΗΣ (νν'κουκύν'ς / γ'κουκύν'ς) (-ά) 1. [...] [παροιμ.: Ο νοικοκύρης κουβαλάει με τη βελόνα κι η νοικοκυρά σκορπάει με τον τορβά (βλ. λ.).] [δ. τρ.: Μπαίνω μες τ' αμπέλι σαν νοικοκυρά, / να κι ο νοικοκύρης που 'ρχεται κοντά.] ΦΡ. (κυριολ. & ειρων.) (α) **ξέρεις τι νοικοκυρά είν' αυτή!** (β) **είναι νοικοκυραίοι, όχι αστεία!** 2. ως προσφώνηση μεταξύ συζύγων· πιο παλιά δε συνηθιζόταν η προσφώνηση

με τ' όνομά τους ΦΡ. (α) **να δούμε τι θα πει κι ο νοικοκύρης!** (βλ. γέροντας, 3) [παροιμ.: Όσα ξέρει ο νοικοκύρης δεν τα ξέρει ο μουσαφίρης ή ο κόσμος όλος.] (β) (κατ' ευφ.) **μπήκαν στο σπίτι και τον έκαμαν νοικοκύρη!** του προκάλεσαν μεγάλη ζημιά, μεγάλο κακό [ETYM.· μσν. < μσν. οίκοκύρης / οίκοκύριος / οίκοκυρός (ό) με ανάπτ. [ν] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. < οίκ(ος) (βλ. (α)γρέκι, ετυμ.) -ο- + αρχ. κύριος «που έχει εξουσία, ...» (Πίνδ. Ί. 5.53, Ζεύς ό πάντων κύριος «ο Δίας ο κύριος των πάντων») > κύρης].

ΝΟΜΑΤΙΖΩ (νουματίζου) **1.** δίνω όνομα σε κάποιον **2.** αναφέρω το όνομα κάποιου ΦΡ. **άκουσα καλά, τον νομάτισαν!** (άκ'σα καλά, τουν νουμάτ'σαν!) [ETYM. < ελνστ. όνοματίζω < θ. όνοματ- του αρχ. ουσ. όνομα (βλ. όνομα) + παραγ. επίθ. -ίζω, με αποβ. του αρχικού άτ. ό-].

ΝΟΜΟΥ δώσ' μου (βλ. να) [δ. τρ.: Νόμου κυρά μου τον λουφέ (βλ. λ.), νόμου τη δούλεψή μου.] [ETYM.· ιδιωμ. < παραφθ. φρ. δώσ' μου (πρβ. αρχ. δός μοι) (βλ. δίνω, ετυμ.)].

ΝΟΤΑΩ (νουτάου) **1.** υγραίνω κάτι ΦΡ. **η υγρασία νότησε τ' απλωμένα ρούχα!** **2.** υγραίνομαι, αναδίδω υγρασία – ουσ. **νότημα** (το) – επίθ. **νοτερός** (-ή, -ό) υγρός ΦΡ. **έχει νοτερό αέρα σήμερα!** – μππ. **νοτημένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. νοτέω (-ω) «είμαι πλήρης υγρασίας, είμαι νοτερός, στάζω» < νότος (βλ. νοτίζω, ετυμ.)].

ΝΟΤΗ (η) υγρασία, υγρός καιρός ΦΡ. **έχει νότη!** – συνών. **νότια** (η) [ETYM. < αρχ. νοτή (ή) «(πληθ.) βροχές» (Όμ. Θ 307, καρπῶ βριθομένη νοτήσί τε εἶαρινῆσιν «που την εβάρυνε η ανοιξιάτικη δροσιά για κι ο καρπός της») με απλοπ. και μετάθ. του τόνου].

ΝΟΤΙΖΩ (νουτίζου) → νοτάω ΦΡ. **νότισε ο καιρός!** – ουσ. **νότισμα** (το) – μππ. **νοτισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. νοτίζω «υγραίνω, βρέχω, ...» < αρχ. νότ(ος) (ό) «νότιος άνεμος, ...» (Όμ. ε 295, σὺν δ' Εὐρύς τε Νότος τ' ἔπεσον Ζέφυρός τε δυσαιῆς «νοτιάς, λεβάντες χύμηξαν μαζί κι ανήμερος πονέντης») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΝΟΥΜΑΣΙΑ (η) ονομασία [ETYM. < αρχ. όνομασία (ή) (Πλάτ. Πολιτ. 275d, ήμᾱς ἔλαθε κατὰ τήν όνομασίαν έκφυγών «έτυχε να μας διαφεύγει ως προς την ονομασία») > νουμασία, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΝΟΥΝΟΣ (-ός, -α / -ά) νονός, νονά (βλ. γιομίζω → επίθ. 3) [δ. τρ.: Και στη χαρά με προσκαλούν και για κουμπάρο με καλούν, / νούνο για να στεφανώσω δυο κορμάκια να ενώσω.] [παροιμ.: Πρέπ' ο νονός να ντρέπεται κι ο αναδεχτός να γνώθει.] [ETYM. < ελνστ. νόννος (ό) «πατέρας, καλόγερος» > νούνος, με απλοπ. και κώφ. του [ο] σε [ου] (< αρχ. νέννος (ό) «θείος ή παππούς», με αφομ. / Ήσύχ., <νάν-

ναν> τὸν τῆς μητρὸς ἢ τοῦ πατρὸς ἀδελφόν· οἱ δὲ τὴν τούτων ἀδελφήν / <νάννη> μητρὸς ἀδελφή / <νέννος> <πατρὸς> ἀδελφός) (LSJ) < λατ. nonnus, nonna «τροφός»].

ΝΟΥΡΑ (η) ουρά [παροιμ.: Φτωχό αρνί, πλατιά νουρά.] – συνών. **νούρος** / **νόρλος** (ο) – υποκορ. **νουρέτσικος** (ο) η κάτω άκρη της σπονδυλικής στήλης, κόκκυγας – συνών. **νουρέτσικα** (η) ΦΡ. **χτύπησα στη νουρέτσικα μου και πέθανα στον πόνο!** (χτύπ'σα στ' νουρέτσσ'κα μ' κι πέθανα στου μπόνου!) – σύνθ. επίθ.: α) **κλιτσονούρης** (κλιτσ'νούρ'ς) (-α, -ικο) **1.** που έχει γυριστή ουρά **2.** (μτφ.) διάβολος, καλικάντζαρος· β) **κοντονούρης** (-α, -ικο) που έχει κοντή ουρά ΦΡ. **γίδα κοντονούρα** – αντών. **μακρονούρης** [αίνιγμα (Ήπειρ. Χρ., 1926, σ. 320): – Καρακά'ξια μακρονούρα γληγορομαειρευτοῦρα. – Τί εἶναι; – Τό τ'γάν' (τηγάνι)]· γ) **κουτσονούρης** (-α, -ικο) **1.** που έχει κομμένη ουρά ή δεν έχει καθόλου, κολοβός **2.** (θηλ.) **Κουτσονούρα** (η) ονομασία γίδας – συνών. **κοψονούρης** (κουψουνούρ'ς) (-α, -ικο)· δ) **κωλονούρι** (το) το τελευταίο οστό της σπονδυλικής στήλης, το ιερό οστό· ε) **πλατονούρης** (-α, -ικο) που έχει πλατιά ουρά [ETYM. < αρχ. οὐρά (ιων. οὐρή) (ή) «ουρά, οπισθοφυλακή στρατεύματος, ...» (Όμ. Υ 170, οὐρῇ δέ πλευράς τε μαστίεται «χτυπάει τα πλευρά με την ουρά του») με ανάπτ. [ν] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. > νουρά].

ΝΟΧΗ (νουχή) (η) αρρώστια, ανημπόρια [ETYM. < ελνστ. ἐνοχή (ή) «υπαιτιότητα, ευθύνη για αξιόποινη πράξη, σφάλμα, ...» (< αρχ. ἐνέχω «(για λόγο, πράξη, γεγονός) κρατώ ή διατηρώ κάτι μέσα μου, συνήθ. κακό, ...», Ήρόδ. 1.118.2, κρύπτων τόν οἱ ἐνεῖχε χόλον «κρύβοντας την οργή που είχε μέσα του») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και αλλαγή σημ.].

ΝΟΧΗΜΕΝΟΣ (νουχνημένους) (-η, -ο) άρρωστος, ανήμπορος ΦΡ. **είναι καιρό νοχημένος, δεν ξέρω πού θα καταλήξει!** [ETYM.· λαϊκότρ. μπε. < (;) (βλ. νοχή)].

ΝΤΑΒΑΝΟΣ (ντάβανους) (ο) το έντομο οίστρος, που κεντά και ερεθίζει τα βόδια, τ' άλογα, κ.λπ. [λογοπ.: Άλφα βήτα ντάβανος, στα σανίδια ντράβαλος (βλ. λ.).] (πληθ. **νταβάνια**, τα) – συνών. **οιστρήγκα** (η) < αρχ. οἷστρ(ος) (ό) + παραγ. επίθ. -ήγκα) (βλ. έστρος, ετυμ.) [ETYM. < ιταλ. tabano + παραγ. επίθ. -ς < λατ. tabanus (-i) «μεγάλη μύγα, αλογόμυγα»].

ΝΤΑΒΑΝΤΟΥΡΙ (νταβαντούρ') (το) θόρυβος, ταραχή λόγω συγκέντρωσης πολλών ανθρώπων, σύγχυση [παροιμ.: Μεσ στα τόσα νταβαντούρια είχαμε και γεννητούρια.] [ETYM. < τουρκ. tevatür «φήμη, η παρουσία πολλών μαρτύρων σε δικαστήριο, από την οποία προκαλεί-

ται ο ανάλογος θόρυβος» + παραγ. επίθ. -ι, με αφομ. [e > α] και ηχηροπ. των [τ]].

ΝΤΑΒΑΣ (ο) χάλκινο ταψάκι [δ. τρ.: ... σο' 'χω ψαράκια στον νταβά / δεν είμαι μοναχή μου.] ΦΡ. **θέλει έναν νταβά φαΐ να χορτάσει!** – υποκορ. **νταβαδάκι / νταβαδέλι** (το) [ETYM. < τουρκ. tava «τηγάνι» + παραγ. επίθ. -ς, με ηχηροπ.].

ΝΤΑΒΕΛΗΣ (νταβέλλης) (ο) αψύς, εγωιστής, παλληκαράς ΦΡ. **έρχεται κάθε λίγο και λιγάκι και μας κάνει τον νταβέλη!** [ETYM. < επών. Νταβέλης «επών. γνωστού Αρβανιτόβλαχου ληστή της Αττικής του 19^{ου} αι.» < κουτσοβλάχ. davel(i) «όνομα που δίνεται σε ασπρόμαυρο σκύλο» + παραγ. επίθ. -ης].

ΝΤΑΒΛΑΡΩΝΟΜΑΙ (νταβλαρρώνουμι) ξαπλώνομαι απότομα καταγής, πέφτω κάτω απότομα ΦΡ. **νταβλαρώθηκε και δεν έλεγε να σηκωθεί!** – ουσ. **νταβλάρωμα** (το) – μππ. **νταβλαρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τάβλ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -αρώνομαι, με ηχηροπ.].

ΝΤΑΒΡΑΝΤΑΩ (νταβραντάου) **1.** είμαι πλήρης ζωτικότητας **2.** ρέπω υπέρμετρα προς το γυναικείο φύλο – ουσ. **νταβράντημα** (το) – μππ. **νταβραντημένος** – συνών. **νταβραντίζω** – ουσ. **νταβράντισμα** (το) – μππ. **νταβραντισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι νταβραντισμένος!** [ETYM. < τουρκ. davrand(im), αόρ. ρ. davranmak «ενεργώ, συμπεριφέρομαι» + παραγ. επιθ. -άω].

ΝΤΑΓΙΑΝΤΑΩ (νταγιαντάου) (-ώ) **1.** στηρίζω, φέρω κάτι εις πέρας **2.** αντέχω, υπομένω [δ. τρ.: Δεν νταγιαντώ, δεν νταγιαντώ τον edikó σου τον καημό.] **3.** καταδέχομαι [δ. τρ.: Κόρη που 'σαι στον αργαλειό, / που υφαίνεις και κρουσταίνεις (βλ. λ.) / και δεν νταγιαντάς να κρένεις (βλ. λ.).] **4.** υπολογίζω, λογαριάζω ΦΡ. **δεν νταγιαντά κανέναν!** – ουσ. **νταγιάντημα** (το) – συνών. **νταγιαντίζω** – ουσ. **νταγιάντισμα** (το) – μππ. **νταγιαντισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. dayan-d(im), αόρ. του dayanmak «στηρίζομαι, αντέχω» + παραγ. επιθ. -άω].

ΝΤΑΓΚΑΣ (ο) **1.** ξεροκέφαλος **2.** χαζούλης [ETYM. < τουρκ. dag «βουνό» + παραγ. επίθ. -ας].

ΝΤΑΉΣ (ο) παλληκαράς ΦΡ. **μη μ' κάνεις τον νταή!** – συνών. **ντελικανής** (ο) [Ι. Κονδ. Πατ.: – Εϊντα κάνεις, Μανωλιό; Καί τοῦ λόγου σου γίνηκες κοντζά ντελικανής! Πότε τῶσυρες τοσονά μπόϊ;] – ρ. **νταεύω** γίνομαι νταής, κάνω τον νταή ΦΡ. **από πότε ντάεψες;** [ETYM. < τουρκ. dayi «θείος, αδελφός της μητέρας» + παραγ. επίθ. -ς].

ΝΤΑΪΑΚΙ (το) στήριγμα, υποστύλωμα – ρ. **νταϊκώνω** στηρίζω – ουσ. **νταϊκωμα** (το) – μππ. **νταϊκωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. dayanak + παραγ. επίθ. -ι και έκπτωση].

ΝΤΑΪΛΙΑΝΑ (η) ψηλή και εύσωμη γυναίκα [δ. τρ.: Δε μπόρεσα, ντα-
ϊλιάνα μου, / δεν μπόρεσα να βρω καμιά / σαν τη δική σου λεβεντιά.]
[ETYM. < τουρκ. dalyan «λεβέντικος» + παραγ. επιθ. -α, με προσθή-
κη [ι] μετά το πρώτο [α] (πρβ. άκουσμα > άικουσμα)].

ΝΤΑΪΡΕΣ (ο) ντέφι – συνών.: α) **νταχαρές** (ο)· β) **ταγαράκι** / **οργα-
νάκι** (το) [ETYM. < τουρκ. daire «κύκλος» -ς < αραβ. dā'ira].

ΝΤΑΛΙΚΩΝΟΜΑΙ (νταλλικώνουμι) καρφώνομαι με ξύλο ΦΡ. **ντα-
λικώθηκα η έρμη!** – ουσ. **νταλίκωμα** (το) – μππ. **νταλικωμένος** (-η,
-ο) [ETYM. < τουρκ. dal «κλαδί δέντρου» + παραγ. επιθ. -ικώνομαι].

ΝΤΑΜΑΡΙ (νταμάρ') (το) 1. λατομείο ΦΡ. **βρήκαμαν τόπο για ντα-
μάρ!** 2. (μτφ.) γενιά, σόι ΦΡ. **πήραμαν νύφη από νταμάρ!** [ETYM.
< τουρκ. dammar «φλέβα, εδώ πετρώματος» + παραγ. επιθ. -ι].

(Ν)ΤΑΜΠΑΝΑΩ (ν/ταμπανάου) επιτίθεμαι λεκτικά ΦΡ. **την ταμπά-
νησε για τα καλά!** – ουσ. **νταμπάνημα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από
τον ήχο επιθετικού, συχνά ακατανόητου, λόγου].

ΝΤΑΝΑ (η) στοίβα από όμοια αντικείμενα, συνήθ. εμπορεύματα ΦΡ.
(μτφ.) **είναι ντάνα στο μεθύσι!** είναι πολύ μεθυσμένος – ρ. **ντανιάζω**
(νταννιάζου) τοποθετώ αντικείμενα σε ντάνα, στοιβάζω, δημιουργώ
επάλληλη σειρά ή στήλη ομοειδών πραγμάτων – ουσ. **ντάνιασμα** (το)
– μππ. **ντανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Τριαντ.) < ιταλ. tana «βαθιά
τρύπα στο χώμα, λουρίδα υφάσματος», με ηχηροπ. του αρχικού [t >
d] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. (tin-ta > tinda > tin-da)].

ΝΤΑΟΥΛΙ (νταούλλι) (το) 1. τύμπανο 2. (μτφ.) φούσκωμα της κοι-
λιάς, τυμπανισμός ΦΡ. **έφαγα φασόλια κι έγινε η κοιλιά μ' νταούλι!**
– ρ. **νταουλιάζω** γίνομαι σαν νταούλι, πρήζομαι – ουσ. **νταούλιασμα**
(το) – μππ. **νταουλιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν νταουλιασμένο
μετά από πέντε μέρες!** τον βρήκαν νεκρό και πρησμένο [ETYM. <
τουρκ. davul «τύμπανο» (< αραβ. tabl) + παραγ. επιθ. -ι, με έκπτωση].

ΝΤΑΡΝΤΑΝΑ (η) εύσωμη και δραστήρια γυναίκα [N. Καζ. Άλ. Ζ.:
Τρογυρνούσα ποῦ λές τό παζάρι, ὅπου βλέπω νά πηδᾷ ἀπό ἓνα κάρο
μιά χωριατοπούλα, νταρντάνα, δύο μέτρα μπόι, μέ μπλάβα μάτια θά-
λασσα, μέ κάτι γοφούς, σά φοράδα ...] – συνών. **φακλάνα** (η) ΦΡ. **πού
τη γνώρισες αυτή τη φακλάνα;** – σύνθ. **νταρντανογύναικα** (η) [E-
TYM. < ιταλ. tartana «μεγάλο πλοίο, μεγαλόσωμη γυναίκα» > νταρ-
ντάνα, με ηχηροπ. των [τ]].

ΝΤΑΥΡΟΣ (-η, -ο) πολύ δυνατός (συνήθ. ως α' συνθ. δηλώνει τον
δυνατό σαν ταύρο, π.χ. νταυρόπαπας) [ETYM. < αρχ. ταῦρος (ὁ) (Όμ.
λ 131, ἄρνειόν ταῦρόν τε «κριάρι και ταύρο») > νταύρος, με ηχηροπ.
του [τ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ.].

ΝΤΕ μόριο· έλα ΦΡ. **ντε, άνθρωπέ μ', τι κάνεις έτσι;** (ντε, άνθρωπέ μ', τι κάν'ς έτσ'); [ETYM. < τουρκ. διαλεκτ. de].

ΝΤΕΛΗΣ (ντιλής) (ο) τρελός [ETYM. < τουρκ. del(i) + παραγ. επίθ. -ής].

ΝΤΕΛΟ (ντέλλου!) (το) **1.** τέλος ΦΡ. **μας έφερε στον ντέλο!** μας έφερε στο αμήν **2.** (μτφ.) μεγάλη ποσότητα ΦΡ. **έφαγα ένα ντέλο φαΐ κι έσकाσα!** [ETYM. < αρχ. τέλος (τό) «σκοπός, ...» (Όμ. Β 122, τέλος δ' οὐ πώ τι πέφανται «και να μη φαίνεται άκρη») με ηχηροπ. του [τ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. και αλλαγή γένους > ντέλο].

ΝΤΕΡΕΚΙ (ντιρέκκι) (το) **1.** στύλος, δοκάρι **2.** ξύλο γερό, κατάλληλο για υποστήριγμα **3.** (μτφ.) εύσωμος και πολύ ψηλός άνθρωπος – ρ. **ντερεκώνω** (ζντιρικκώνου) **1.** στέκομαι όρθιος και ακίνητος **2.** καμαρώνω **3.** παθαίνω νεκρική ακαμψία, πεθαίνω ΦΡ. **τα ντερέκωσε!** τα τίναξε, πέθανε – παθ. **ντερεκώνομαι 1.** σηκώνω το ανάστημά μου, τεντώνομαι **2.** (μτφ.) περηφανεύομαι ΦΡ. (α) **τι ντερεκώνεσαι έτσι;** **3.** έχω απειλητικές διαθέσεις – ουσ. **ντερέκωμα** (το) ΦΡ. **έκανε ένα ντερέκωμα!** (ιέκαν' ένα ζντιρέκκουμα!) – μππ. **ντερεκωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. direk «δοκάρι» + παραγ. επίθ. -ι, με αφομ.].

ΝΤΕΡΛΙΚΩΝΩ (ντιρλλικώνου) χορταίνω, τρώω μέχρι σκασμού ΦΡ. **ντερλικώσαμεν στον γάμο!** – ουσ. **ντερλίκωμα / ντερλίκι** (το) – μππ. **ντερλικωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. dirlik «καλή και άνετη ζωή» + παραγ. επίθ. -ώνω, με ανομ.].

ΝΤΕΡΜΑ επίρρ.: ξάπλα και σε ακινησία ΦΡ. **γλίστρησε κι έπεσε ντέρμα καταγής!** [ETYM. < μσν. τέρμα (ως επίρρ.) επιτέλους (< αρχ. τέρμα (τό) (-ατος) «όριο, σημάδι, τέρμα, ...», Όμ. Ψ 309, οἴσθα γάρ εὖ περὶ τέρμαθ' έλισσέμεν «καλά κατέχεις πως το αμάξι σου να στρίψεις στα σημάδια») > ντέρμα, με ηχηροπ. του [τ]].

ΝΤΕΡΤΙ (ντέρτ') (το) μεράκι, καημός, ψυχική ταλαιπωρία ΦΡ. **έχει μεγάλα ντέρτια!** [παροιμ.: Όλα ντέρτια κι αυτό βάσανο.] – επίθ.: α) **ντέρτικος** (-η, -ο) που εκφράζει καημό· β) **ντερτιλής** (-ού) που έχει ντέρτια, καημούς [δ. τρ.: Καλώς ανταμωθήκαμαν εμείς οι ντερτιλίδες, / να κλάψουμε τα ντέρτια μας και τα παράπονά μας.] (βλ. μαράζι, 2) [ETYM. < τουρκ. dert «στενοχώρια, βάσανο» (< περσ. dared «πόνο, θλίψη, ασθένεια») + παραγ. επίθ. -ι].

ΝΤΕΡΤΙΛΙΝΑ (ντιρτιλλίνα) (η) **1.** που είναι νηστικό ΦΡ. **η κοιλιά μου είναι ντερτιλίνα!** **2.** που είναι πολύ αδύνατο ΦΡ. (α) **το αρνί που σφάζαμαν είναι ντερτιλίνα!** (β) **η γελάδα γίνηκε ντερτιλίνα!** – ρ. **ντερτιλινιάζω** γίνομαι σαν ντερτιλίνα ΦΡ. **ντερτιλίνιασε ο έρμος!** αδυνάτισε [ETYM.: πιθ. < ντέρτ(ι) (βλ. λ., όπου στην περσ. λ. υπάρχει

και η έννοια της ασθένειας, επομένως και οι συνέπειες που απ' αυτή απορρέουν) + παραγ. επίθ. -ιλίνα].

ΝΤΕΦΙ (ντέφ') (το) κρουστό μουσικό όργανο ΦΡ. (α) **όλο ντέφια και χαρές είναι!** (β) **ντέφι να γένει!** ας πάει στα κομμάτια [κατάρρα: Να γένεις ντέφι!] [ETYM. < περσ. def (> τουρκ. tef) + παραγ. επίθ -i > ντέφι].

ΝΤΙΠ επίρρ. 1. εντελώς ΦΡ. **δεν έχει ντιπ μυαλό!** 2. κυριολεκτικά 3. καθόλου ΦΡ. **ντιπ για ντιπ!** – σύνθ. **καταντίπ** ΦΡ. **ντιπ καταντίπ!** [ETYM. < τουρκ. dip «κατώτατο σημείο, ...»].

ΝΤΙΡΕΥΟΜΑΙ (ντιρεύουμι) 1. κάνω υπερβολική οικονομία, με αποτέλεσμα να στερούμαι και τα άκρως απαραίτητα για την επιβίωσή μου 2. παίρνω λίγο από κάτι που μου προσφέρουν, για να μην τους ζημιώσω, διστάζω [ETYM.· πιθ. < στερεύομαι «στερούμαι» [Ι. Βηλ. Θάν.: ... άφοῦ καί πλιό στερεύομαι τή μόνη παντοχή μου.] (βλ. στερεύω) > *σντιρεύομαι, με κώφ. του [ε] σε [ι] και τροπή του [τ] σε [ντ] > ντιρεύομαι, με αποβ. του σ-].

ΝΤΙΡΙΕΜΑΙ (ντιριγέμι) δυσκολεύομαι να το πω, διστάζω, ντρέπομαι ΦΡ. (α) **ντιριέμαι, αλλά θα το πω!** (β) **μη ντιριέσαι τόσο, έλα!** [δ. τρ.: Να τη φιλήσω ντρέπομαι να της το ειπώ ντιριέμαι / να την αφήσω αφίλητη ταχιά (βλ. λ.) γελάει με μένα.] [ETYM. < αντιριέμαι < άντιριοῦμαι / άντεριοῦμαι «συστέλλομαι, ντρέπομαι» (Λεξ. Δίγλωσσο, τ. 2) με αποβ. του αρχικού άτ. α-].

ΝΤΙΣΙΑΝΙΚΟΣ (ντισσιάν'κους) (-η, -ο) ποικιλόχρωμος, παρδαλός ΦΡ. **ντισιάνικο γίδι** [ETYM. (;)].

ΝΤΙΧΑΛΑ (ντ'χχάλα) (η) 1. διχάλα 2. μακρύ διχαλωτό ξύλο για το φόρτωμα ζώων ή τη συγκέντρωση χόρτων – επίρρ. **ντιχάλα** το να κάθεται στη ράχη ζώου, ενώ τα πόδια κρέμονται από τις δυο πλευρές του ΦΡ. **κάτσε ντιχάλα, μην πέσεις!** (κάτσι ντ'χχάλα, μη μπέ'εις!) – συνών. **ντιχαλωτά** [ETYM. < διχάλα (< αρχ. δίχηλος / δίχαλος (-ον) «που έχει στα πόδια του δύο χηλές», Ήρόδ. 2.713., (ποτάμιος ἵππος) δίχηλον ως και βοῦς «ο ιπποπόταμος είναι δίχηλο ζώο όπως και το βόδι, (ουδ.) δίχηλον (τό) «λαβίδα κρέατος, ...») με διατήρηση της αρχ. προφ. του [δ] ως [ντ] μετά από ένρ. σύμφ. > την διχάλα > ντιχάλα].

ΝΤΟΠΟΡΟΣ (ντόπουρους) (-η, -ο) που πατάει στη γη, προσγειωμένος, ήσυχος, προκομμένος ΦΡ. (α) **ντόπορα πράματα, όχι αστεία!** (β) **είναι πολύ ντόπορη γυναίκα!** (είνι πουλύ ντόπουρ' γ'ναίκα!) [ETYM. < τόπ(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ορος > *τόπορος > ντόπορος, με τροπή του [τ] σε [ντ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ.].

(Ν)ΤΟΡΟΣ (ν/τουρός) (ο) **1.** ίχνη ζώου [παροιμ.: Τον λύκο βλέπουμε, τον τορό γυρεύουμε.] **2.** πατήματα ανθρώπου ΦΡ. **έχασα τον ντορό!** έχασα τα ίχνη κάποιου **3.** κατεύθυνση ΦΡ. (α) **κοίτα τον ντορό!** (β) **πάω με τον ντορό!** συμπεριφέρομαι και ζω συμβατικά [ETYM.: πιθ. < ουσιαστικοπ. αρσ. αρχ. επιθ. τορός (-ά, -όν) «δυνατός, οξύς, σαφής, ...» (Αίσχύλ. Άγ. 616, τοροῖσιν ἔρμηνεῦσιν εὐπρεπῶς λόγον «σαν ξάστερος εξηγητής, τα ωραία της λόγια»), ή < αλβ. togu «ίχνος»].

ΝΤΟΥΛΑΜΑΣ (ο) αστικός επενδύτης, πανωφόρι· φορέθηκε από άνδρες και γυναίκες, με των γυναικών να ονομάζεται πιρπιρί, τόσο στον ελλαδικό χώρο όσο και στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, κυρ. τον 19^ο αι. [ETYM. < τουρκ. dolama «τύλιγμα» + παραγ. επίθ. -ς > ντουλαμάς, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΝΤΟΥΜΑΝΙ (ντ'μάν') (το) **1.** πυκνός καπνός προερχόμενος από φωτιά ή από το άναμμα τσιγάρων σε κλειστό χώρο **2.** (μτφ.) λεκτική επίθεση ΦΡ. **του 'χα πολλά μαζεμένα και του 'δωκα ένα ντουμάνι!** (του 'χα πουλλά μαξιμένα κι το 'δουκα ιένα ντ'μάν'!) του είπα τα εξ αμάξης **3.** (μτφ.) βρακί – ρ. **ντουμανιάζω** – ουσ. **ντουμάνιασμα** (το) – μππ. **ντουμανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. duman «καπνός» + παραγ. επίθ. -ι].

ΝΤΟΥΜΟΥΣΙΑΡΗΣ (ντουμουσιάρ'ς) (-α, -ικο) **1.** άπληστος, λαίμαργος ΦΡ. **είναι πολύ ντουμουσιάρα γυναίκα!** **2.** (μτφ.) γυναικάς [ETYM. < τουρκ. domuz «γουρούνι» + παραγ. επίθ. -ιάρης > ντομουζιάρης > ντουμουσιάρης, με τροπή του [ζ] σε [σ] και κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΝΤΟΥΝΙΑΣ (ντουννιάς) (ο) **1.** επίγειος κόσμος, ανθρωπότητα [δ. τρ.: Απ' όντε δεν εσμίξαμε, ψηλέ λιγνέ μου, κρίνε, / δεν αναντράνισα (βλ. ανατρανίζω) να ιδώ, είναι ντουννιάς, δεν είναι.] **2.** λαοθάλασσα ΦΡ. **ήρθε κόσμος και ντουννιάς στο πανηγύρι!** (ήρθι κόσμους κι ντουννιάς στου παν'γύρ'!) [ETYM. < τουρκ. dünya «κόσμος, γη» (< αραβ. dunyā') + παραγ. επίθ. -ς].

ΝΤΟΥΡΟΣ (ντούρους) (ο) **1.** σκληρός, άκαμπτος, ίσιος, ευθυτενής ΦΡ. **στέκεται ντούρος!** **2.** υγής, ακμαίος ΦΡ. **είναι ντούρος!** – επίρρ. **ντούρα** [ETYM. < βεν. duro (< λατ. durus (-a, -um) «σκληρός») + παραγ. επίθ. -ς].

ΝΤΟΥΡΟΥ ΝΤΟΥΡΟΥ· λ. χωρίς νόημα, για να δηλωθεί η μη ποιοτική μουσική ΦΡ. **μουσική είν' αυτό ή ντούρου ντούρου;** [ETYM.: ηχομιμ. λ.].

(Ν)ΤΟΥΦΕΚΙ (ν/τ'φέκκι) (το) ατομικό πυροβόλο όπλο· αποτελείται από την κάννη και από το σύστημα εκτόξευσης του βλήματος, που

στερεώνονται σε ξύλινο στέλεχος, το κοντάκι (βλ. τσιαμπάς) [δ. τρ.: Τουφέκια να μη ρίξετε, τραγούδια να μην πείτε.] ΦΡ. (α) **οι γειτόνοι βρίσκονται στα ντουφέκια!** φιλονικούν (β) **το θέμα πήγε ντουφέκι!** είχε αίσιο τέλος (γ) **άναψε το ντουφέκι!** (ενν. ο πόλεμος) (δ) **ψάχνω με το ντουφέκι!** αναζητώ κάτι εναγωνίως – επίρρ. (ν)τουφέκι ίσια ΦΡ. **η στράτα βγάζει ντουφέκι στη δημοσιά** – σύνθ. (ν)τουφεκα-λεύρης (ν/τ'φικαλλιεύρ'ς) (ο) φυγόπονος, αχαΐρευτος – ρ. (ν)τουφε-κάω / (ν)τουφεκίζω 1. τουφεκίζω 2. κυνηγώ 3. (μτφ.) ολοκληρώνω κάτι, ενώ δεν έχει επιτευχθεί το ποθούμενο ΦΡ. **τουφέκησε η δου-λειά!** (τ'φέκησι η δ'λλειά!) τελείωσε άδοξα – ουσ.: α) (ν)τουφέκημα / (ν)τουφέκισμα (το)· β) (ν)τουφεκιά (η) 1. [...] 2. (μτφ.) συνουσία, που οδηγεί σε γονιμοποίηση ΦΡ. **ντουφεκιάς στον αέρα ρίχνει!** (ντ'φικκιάς στουν αέρα ρίχν'!) δεν είναι γόνιμο το σπέρμα του – μππ. (ν)τουφεκημένος / (ν)τουφεκισμένος (-η, -ο) ΦΡ. **τον βρήκαν ντουφεκισμένο!** [ETYM. < τουρκ. tüfek + παραγ. επίθ. -ι].

ΝΤΡΑΒΑΛΟΣ (ντράβαλλους) (ο) / **ντράβαλο** (το) 1. φασαρία ΦΡ. **γίνηκε ντράβαλος!** (γίγ'κι ντράβαλλους!) (βλ. ντάβανος) 2. περιπλοκή ΦΡ. **θα 'χουμε ντράβαλα!** – ρ. **ντραβαλιέμαι** προκαλώ φασαρία, βρίζω και φωνάζω δυνατά, καυγαδίζω – επίθ. **ντραβαλιάρης** (ντραβαλλιάρ'ς) (-α, -ικο) / **ντραβαλιάρικος** (ντραβαλλιάρ'κους) (-η, -ο) φασαριόζος, εριστικός [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < τραβ(άω) (βλ. λ., ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -αλο > τράβαλο > ντράβαλο, με τροπή του [τ] σε [ντ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ., ή < ιταλ. travaglio «βάσανο, ταλαιπωρία, ...»].

ΝΤΡΙΛΙ (ντρίλλι) (το) είδος λεπτού βαμβακερού υφάσματος ευτε-λούς αξίας – επίθ. **ντρίλινος** (-η, -ο) [ETYM. < αγγλ. drill + παραγ. επίθ. -ι].

ΝΤΡΟΥΜΕΡΟ (ντρούμιρου) (το) 1. είδος άγριου γεώμηλου, που εί-ναι σκληρό κι έχει άσχημη γεύση 2. κάθε φρούτο ή βολβός λαχανικού που είναι σκληρός σαν το ντρούμερο [ETYM. (;)].

(**N**)**ΤΡΟΧΑΛΟ** (ν/τρόχαλλου) (το) 1. λιθάρι ακανόνιστο, σαν αυτά που αποκόβονται από βράχους [Γ. Ρίτσ. Ρ. II: Καί νὰ πὺν ροβολάει τὰ τρόχαλα τὸ κρητικὸ φεγγάρι.] 2. άσπρη κοφτερή πετρούλα ΦΡ. **έχει ντρόχαλα εκεί που πατάς, κοίτα μην κοπείς!** 3. μικρή πέτρα που χρησιμοποιείται για τη στερέωση ή το γέμισμα αγροτικών τοίχων ΦΡ. **μάσε λίγα τρόχαλα για τον τοίχο!** – επίρρ. (ν)τροχάλα τροχάδην [E-TYM. < τρόχαλος (ο) «σωρός από λιθάρια, τοίχος από ξερολιθιά» (< αρχ. τροχαλός (-ή, -όν) «ταχύς, που κυλιέται γρήγορα (ελνστ. σημ.) στρογγυλός, κυκλικός», Ήσ. Έργ. 518, τροχαλὸν δὲ γέροντα τίθησιν

«τον γέροντα γοργόδρομο τον κάνει») > ντρόχαλο, με τροπή του [τ] σε [ντ] από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ. και αλλαγή γένους].

ΝΤΡΟΧΙΑΖΩ (ντρουχιάζου) **1.** περικλείω κάποιον σε στενό τόπο, ώστε να μην μπορεί να βγει από κει ΦΡ. **τον ντρόχιασαν για τα καλά!** **2.** τοποθετώ δίπλα δίπλα, πρόσωπα ή πράγματα – ουσ.: α) **ντρόχιασμα** (το)· β) **ντρόχι** (ντρόχχι) (το) στένωμα, δύσβατο πέρασμα – μππ. **ντροχιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Ἀθ. Ἀνάλ., λήμμα ντροχιάζω) < (ἐ)ντροχιάζω «ἐν τροχιά περιλαμβάνω, περικλείω σε τροχιά, περικλείω» < ἐν- (βλ. εν-, ετυμ.) + αρχ. τροχ(ός) (ὁ) «τροχός, δίσκος, ρόδα, ...» (Ὁμ. μ 173, κηροῖο μέγαν τροχὸν ὀξέϊ χαλκῷ «με κοφτερό χαλκό, χωρίζω φέτα από κερί») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΝΤΥΝΩ (ντύνου) **1.** φορώ **2.** επενδύω ΦΡ. **να ντύσουμε τα βιβλία, να μη χαλάσουν!** **3.** εξασφαλίζω το αναγκαίο ντύσιμο κάποιου ΦΡ. **καλύτερα να σε ντύνω, παρά να σε ταΐζω!** – συνών. **νταίνω** (-ομαι) ΦΡ. **κάθε πρωί τον ένταινε η μάνα του, για να πάει στο σκολειό!** [δ. τρ.: Τα μαύρα νταίνει τη Λαμπρή, τ' άσπρα το πανηγύρι.] – ουσ.: α) **ντύσιμο** (το)· β) **ντύμα** (το) **1.** ένδυμα **2.** περίβλημα, κάλυμμα, δέρμα [Ἀγγ. Σικ. Ἀλαφρ., I 721: κάθε φιδιοῦ πού από τό ντύμα βγαίνει] **3.** μεμβράνη ΦΡ. **έπιασε ντύμα το ξίδι** – συνών. **πάγρα** (η) **1.** [...] **έπιασε πάγρα το ξίδι** **2.** η ψυχρή υγρασία του χιονιού· γ) **ντυμασιά** (η) ενδυμασία ΦΡ. **τι ωραία ντυμασιά είν' αυτή!** – μππ. **ντυμένος** (-η, -ο) – αντών. **άντυγος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** που δεν είναι κατάλληλα ντυμένος ΦΡ. **σαν άντυγη είμαι!** **3.** (μτφ.) που δεν έχει να ντυθεί, φτωχός [παροιμ.: Έμαθε άντυγος και δεν μπορεί ντυμένος.] [ETYM. < μσν. ντύνω < αρχ. ένδύνω «φορώ» (Ὁμ. Β 42, μαλακόν δ' ένδυνε χιτῶνα «και φόρεσε μαλακό χιτῶνα») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και διατήρηση της αρχ. προφ. του [δ] ως [ντ] μετά από ένρ. σύμφ.].

ΝΥΦΗ (νύφ') (η) **1.** [...] ΦΡ. **στέκεται σα νύφη από Δευτέρα!** συμπεριφέρεται διστακτικά και άβουλα σαν νύφη την πρώτη μέρα μετά τον γάμο στο νέο σπιτικό της [παροιμ.: Αλλού βαρούν τα όργανα κι αλλού χορεύει η νύφη.] [δ. τρ.: Ελένη προξενολογούν (βλ. προξενώ, 2 → σύνθ.), Ελένη κάνουν νύφη.] **2.** η νύφη, ως συγγενική σχέση, για τα πεθερικά και τους κοντινούς συγγενείς του συζύγου – συνών. **νυφαδιά** (η) ΦΡ. **καλώς τη νυφαδιά μας!** – σύνθ. **μοσκονύφη** (η) πολύ καλή νύφη ΦΡ. **δεν κάναμαν νύφη, μοσκονύφη κάναμαν!** **3.** γαμήλιος μιμητικός χορός – υποκορ. **νυφούλα** (η) ΦΡ. **σαν νυφούλα είναι η μυγδαλιά!** [ETYM. < μσν. νύφη < αρχ. νύμφη (ή) (Ὁμ. λ 38, νύμφαι τ' ήϊθεοί τε πολύτλητοί τε γέροντες «άγουροι, νιόπαντρες και γέροντες χιλιοβασανισμένοι») > νύφη, με αφομ. > νύφη, με απλοπ.].

ΝΥΦΙΤΣΑ (ν'φίτσα) (η) **1.** μικρόσωμο σαρκοφάγο θηλαστικό, η ι-κτίς η χιονώδης (*mustela nivalis*) [λογοπ.: Η νυφίτσα (βλ. σφοντύλι, 1 → δ. τρ.) με τον Γιάννη, / γάμο στο χωριό θα κάνει. / Συμπεθέρ' είναι πολλοί, / ψύλλοι, μύγες, ποντικοί.] **2.** πονηρός ΦΡ. **είναι νυφίτσα!** [ETYM. < μσν. νυμφίτσα (ή) < νύμφ(η) (βλ. νύφη, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίτσα].

ΝΥΧΤΑ (η) [...] ΦΡ. (α) **νύχτα χρόνος** η χειμωνιάτικη νύχτα, λόγω διάρκειας (β) **είναι σαν τρεις ώρες νύχτα!** για κάτι που είναι πολύ σκοτεινό, πολύ άσχημο – επίρρ. **νυχτούλια** νύχτα, πριν ξημερώσει ΦΡ. **θα 'ρθω νυχτούλια, νυχτούλια!** – σύνθ. **νυχτολούλουδο** (το) λουλούδι που ανθίζει τη νύχτα και έχει ποικιλόχρωμα άνθη (*cestrum nocturnum*) – συνών. **νυχτολουλουδιά** (η) – ρ. **νυχτώνω** με βρίσκει η νύχτα κάπου, (γ' πρόσ.) πέφτει η νύχτα, νυχτώνει ΦΡ. (α) **νύχτωσα στο χωράφι** (β) (μτφ.) **έφεξε νύχτωσε** (έφιξι νύχτουςι) είναι λίγος ο καιρός, περνάει γρήγορα ο καιρός – ουσ.: α) **νύχτωμα** (το)· β) **νυχτέριο** (το) νυχτέρι – μππ. **νυχτωμένος** (-ή, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) που αγνοεί πράγματα που όφειλε να γνωρίσει ΦΡ. **είναι βαθιά νυχτωμένος!** – σύνθ.: α) **νυχτοβασιλιάς** (ο) ο σύζυγος για τη σύζυγο [Γ. Αθάν. Τ. Β. 1.202: ... τόν θέλω τόν άντρούλη μου, τόν νυχτοβασιλιά μου, / τόν θέλω ντίπ (βλ. ντιπ) ξαπόστατο τό βράδυ στο κρεβάτι!]. β) **νυχτοπάτης** (ο) που κλέβει τη νύχτα, κλέφτης· γ) **καλονυχτώνω** «δέχομαι» τη νύχτα χωρίς να μου έχει συμβεί κάτι κακό [ευχή: (α) Να καλονυχτώσουμε! (β) Να καλονυχτωθούμε!] – ουσ.: α) **καλονύχτωμα** (το) [ευχή / χαιρετισμός: Καλονύχτωμα!]. β) **καλονυχτιά** (η) ευχή για καλή νύχτα [δ. τρ.: Σ' αφήνω την καλονυχτιά, αγάπη μου γραμμένη, / κι εγώ πάω στο σπίτι μου με την καρδιά καμένη.] – αντών. **καλοξημερώνω** [ευχή: (α) Να καλοξημερώσουμε! (β) Να καλοξημερωθούμε!] – ουσ. **καλοξημέρωμα** (το) [ευχή / χαιρετισμός: Καλοξημέρωμα!] [ETYM.: μσν. < νύκτα, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] < αρχ. νύξ (ή), νυκτός (αιτ. νύκτα) (Όμ. Κ 252, παροίχωκεν δέ πλέων νύξ τῶν δύο μοιράων «και πέρασαν τα δυο μέρη της νύχτας»)].

(Ν)ΩΜΟΣ (ν/ώμους) (ο) ώμος ΦΡ. **στηρίζου στον νόμο μ'!** [ETYM. < αρχ. ὤμος (ὅ) (Όμ. Α 46, ἔκλαγξαν δ' ἄρ' οἴστοι ἐπ' ὤμων «κι αντιβροντούσαν οι σαγίτες του στις πλάτες») > νόμος, από συμπροφ. με το άρθρο στην αιτ.].

ΝΩΠΗ (νώπ') (η) υγρασία [ETYM.: ουσιαστικοπ. τ. του μσν. επίθ. νωπός < νεωπός, με συγκ. < αρχ. νέ(ος) (βλ. νιο-, ετυμ.) + παραγ. ε-πίθ. -ωπός].

ΞΑΓΙΑΡΑ (η) ξύλινο ή μεταλλικό δοχείο, με το οποίο ο μυλωνάς μετρούσε την αμοιβή του (βλ. μυλονόμι) [ETYM. < μσν. ξάγ(ι) (τό) αμοιβή που παρακρατεί σε είδος, ως ποσοστό του καρπού, ο μύλος ή το ελαιοτριβείο, δοχείο, μέσα στο οποίο μετρά τα αλεστικά ο μυλωνάς, μονάδα μέτρησης χωρητικότητας δημητριακών, κ.λπ., ισοδύναμο με μισό κιλό (< ελνστ. ἐξάγιον (τό) «βάρος μιας και μισής δραχμής», Πορφυρ. 39813, ἔστησεν ἡ βούλλα ἐξάγια ιη' «σφραγίστηκαν δεκαοκτώ ἐξάγια») + παραγ. επίθ. -άρα].

ΞΑΓΚΛΙ (ξάγκλλι) (το) χειροποίητη ξύλινη χτένα με αραιά δόντια ΦΡ. **ποπό, τι ωραίο ξάγκλι είν' αυτό!** – συνών.: α) **τσαγκλάρι / τσαγκλό** (το)· β) **τσάγκλος / τσιάγκλος** (ο) – ρ. **ξαγκλίζω** χτενίζω μπερδεμένα μαλλιά με ξάγκλι ΦΡ. **μάνα, έλα να μου ξαγκλίσεις τα μαλλιά, μπερδεύτηκαν!** (μάνα, ιέλα να μ' ξαγκλίσ'εις τα μαλλιά, μπιδρεύ'καν!) – ουσ. **ξάγκλισμα** (το) – μππ. **ξαγκλισμένος** (-η, -ο) – αντίθ. **αξάγκλιγος** (-η, -ο) – συνών. **τσαγκλίζω / τσιαγκλίζω** ΦΡ. **έλα να σου τσιαγκλίσω τα μαλλιά!** – ουσ. **τσάγκλισμα / τσιάγκλισμα** (το) [ETYM.· πιθ. < ξ- (βλ. ξε-) + άγκλ(όν) (τό) «σκολιόν» (Ήσυχ.) + παραγ. επίθ. -ι (πρβ. άγκλίζω «αντλώ»)].

ΞΑΓΟΡΑΖΩ (ξαγουράζω) **1.** καταβάλλω τίμημα για να ελευθερώσω κάποιον που αιχμαλωτίστηκε, εξαγοράζω **2.** αγοράζω – ουσ.: α) **ξαγορά** (η) εξαγορά [δ. τρ.: ... χίλια φλουριά είν' η ξαγορά και δεκαπέντε γρόσια (βλ. λ.)· β) **ξαγορασμός** (ο) [δ. τρ.: ... και το κορμί της το λιγνό, ξαγορασμούς δεν έχει.]· γ) **ξαγόρασμα** (το) [δ. τρ.: Κι αν είναι για ξαγόρασμα θέλω ν-τον ξαγοράσω. / Χίλια φλωριά 'ν' τα χέρια του, χίλια φλωριά 'ν' τα πόδια / το λυγρό του το κορμί, ξαγορασμό δεν έχει.] – μππ. **ξαγορασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Τη νύφη που σου φέραμε βαριά είν' ξαγορασμένη.] [ETYM. < ελνστ. (ἐ)ξαγοράζω «αγοράζω κάτι από κάποιον, ελευθερώνω, ...» (Πολύβ. 3.42.2, ἐξηγόρασε

παρ' αὐτῶν τά τε μονόξυλα πλοῖα καί τίς λέμβους «αγόρασε απ' αυτούς τα μονόξυλα και τις λέμβους») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΞΑΓΡΙΕΎΩ (ξαγριεύου) εξαγριώνω ΦΡ. **πρόσεξε μην ξαγριέψεις το σκυλί και μας χυμήσει!** (πρόσιξι μη γκζαγριέψεις του σσκ'λί κι μας χχυμήσ'!) – ουσ. **ξαγρίεμα** (το) – μππ. **ξαγριεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **μπήκε στο σπίτι ξαγριεμένος και δεν ήξερε τι έλεγε!** [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + μσν. άγριεύω < άγριος (βλ. αγρεύω, ετυμ.)].

ΞΑΔΕΡΦΪΖΟΜΑΙ (ξαδιρφίζουμι) χάνω όλα τ' αδέρφια μου ΦΡ. **ξαδερφίστηκα και δε με χωράει ο τόπος!** (ξαδιρφίσ'κα κι δε μι χουράει ου τόπους!) – ουσ. **ξαδέρφισμα** (το) – μππ. **ξαδερφισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + < αδερφ(ός) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζομαι].

ΞΑΛΛΆΖΩ (ξαλλάζου) βγάζω τα λερωμένα ρούχα μου και φορώ καθαρά ΦΡ. **δεν πρόλαβα να ξαλλάξω!** – ουσ. **ξάλλα(γ)μα** (το) – μππ. **ξαλλα(γ)μένος** (-ή, -ο) [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + μσν. αλλάζω < αρχ. αλλάττω (βλ. αλλαξιά, ετυμ.)].

ΞΑΛΜΟΣ (ξάλλμους) (-η, -ο) σκοτεινός, καταστροφικός (βλ. έρμος) [ETYM. < ξαλειμός (ο) / ξάλειμα (το) «αφανισμός, εξολόθρευση, χαλασμός» [παροιμ.: Ξερακιανός γάιδαρος, ξαλειμός στον αχυρώνα.] (< μσν. έξαλειμμός & έξαλεισμός < αρχ. έξαλείφω, βλ. αλείφτω, ετυμ.) > ξάλμος, με συγκ. και μετάθ. του τόνου].

ΞΑΜΩΝΩ (ξαμώνου) **1.** προσπαθώ, επιχειρώ, τολμώ **2.** τείνω το χέρι, για να χτυπήσω, επιτίθεμαι ΦΡ. **ξάμωσε να τον δείρει!** [B. Κορν. Έρωτ. 2.1131-32: κι άπόκει τρέχ' άπάνω ντου μέ τ' άγριωμένο χέρι, / κι έξάμωσε νά τοῦ βαρηῇ 'ς τσί κεφαλῆς τά μέρη·] **3.** ξανάβω, απειλώ ΦΡ. **τι ξάμωσες έτσι;** – ουσ. **ξάμωμα** (το) **1.** [...] **2.** πονηρό χάδι σε γυναίκα – συνών. **ξαμωσιά** (η) – μππ. **ξαμωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (έ)ξαμώνω (< αρχ. έξαμῶ «θερίζω, δρέπω, (μτφ.) κατασπαράσσω», Άριστοφ. Λυσ. 367, τοὺς πλεύμονας καὶ τάντερ' έξαμήσω «θα σου φάω κι άντερα και τζιγέρια») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΞΑΝΘΪΖΩ (ξανθίζου) **1.** γίνομαι ξανθός **2.** (για φυτά) βγάζω ξανθά στάχυα ΦΡ. **ξάνθισαν τα σπαρτά!** **3.** (για ανθρώπους) ενηλικιώνομαι, ωριμάζω ΦΡ. **ξάνθισε κι αυτός!** **4.** (στη μαγειρική) ροδίζω ελαφρά σε λάδι ή βούτυρο – συνών. **ξανθαίνω** – ουσ. **ξάνθισμα / ξάνθεμα** (το) – μππ. **ξανθισμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεσταχυάζω** [ETYM. < αρχ. ξανθίζω «κάνω κάτι ξανθό, βάφομαι ξανθός, ...», Άριστοφ. Λυσ. 43, αἱ καθήμεθ' έξηνθισμένοι «που 'μαστε όλο καθισιό και βαψίματα»].

ΞΑΝΟΪΕΙΟ (ξαν'ξξιό) (το) τόπος ανοιχτός και ευάερος, ξέφωτο – συνών. **ξανγκούσιο** (το) [ETYM. < θ. ξανοίξ- του ξανοίγω (Άρ. Βαλ.

Φ. 1.103-4: Κανείς ποτέ δέν ἔμαθε τί ξάνοιξε τό μάτι / πάνου σ' αὐτό τό κόκκαλο, κι εὐθύς τοῦ λέει:) (< αρχ. ἐξανοίγω «ανοίγω, ανοίγω ε-ντελώς», Ἀριστοφ. Ἀχ. 391, ἀλλ' ἐξάνοιγε μηχανάς τάς Σισύφου «κι ἄρχισε μετά τις μηχανές του Σίσυφου») + παραγ. επίθ. -ιό].

ΞΑΝΤΑΜΕΪΒΩ (ξανταμεΐβου) ανταμεΐβω, ανταποδίδω, αποζημιώνω – συνών. **ξαντιμεύω** ΦΡ. **τον ξαντίμεψε!** – ουσ. **ξαντίμεμα** (το) [δ. τρ.: Ο ρήγας που σ' αγάπησε ξαντίμεμα δε θέλει, / μόν' τα 'στειλε για να σε ιδεί, δυο λόγια να σου κρίνει.] [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + μσν. ἀνταμεΐβω < αρχ. ἀνταμεΐβομαι «ανταποδίδω, αποκρίνομαι, ...», Ἡρόδ. 9.78.3, ὁ δ' ἀνταμεΐβετο τοισίδε «κι ο ἄλλος του αποκρίθηκε»].

ΞΑΝΤΕΡΓΑΝΩ (ξαντιργάνου) / **ξεντεργάνω** τελειώνω ανειλημμένη εργασία ΦΡ. (α) **να δω πότε θα ξαντεργάνω με τις δουλειές!** (β) **επιτέλους ξεντέργανα και θα ξεκουραστώ λιγάκι!** [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + αντ(ι) (βλ. αντι-) + έργ(ο) (< ἔργον, βλ. ἔργος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άνω > ξαντεργάνω].

ΞΑΠΛΩΤΑΡΙΑ (ξαπλουταργιά) (η) **1. άνετο ξάπλωμα, ξάπλα** [Ἀνδρ. Καρκαβ. Ζ.: Ὁ Τζιριτόκωστας ἔπειτ' ἀπό τό ἄφθονο φαγοπότι, ἔπese ξαπλωταριά γιγάντια ἐπάνω στό μαλακόν ἀχυρόστρωμα καί ἀμέσως ἀποκοιμήθηκε.] – συνών. **ξαπλαταριά** (η) **2. (ως επίρρ.) ξαπλωτά** [ETYM. < μσν. επίθ. (ἐ)ξαπλωτ(ός) (< ἐξαπλώνω < ελνστ. ἐξαπλῶ «ξε-τυλίγω, ...» < ἐξ- (βλ. ξε-, ετυμ.) + αρχ. ἀπλῶ (-όω) «καθιστώ κάτι απλό, απλώνω, ...», βλ. ἀπλα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αριά].

ΞΑΠΟΡᾶΩ (ξαπουρράου) απορώ, εκπλήσσομαι ΦΡ. **ξαποράω και θιαμαίνομαι** (βλ. λ.) **μ' αυτά που κάνεις!** – ουσ. **ξαπόρημα** (το) ΦΡ. **αυτό κι αν ήταν ξαπόρημα!** – μππ. **ξαπορημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **στεκόταν ακίνητος και ξαπορημένος!** [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + αρχ. ἀπορῶ (-έω) «στερούμαι πόρων, βρίσκομαι σε αμηχανία, αγνοώ, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 326e, ἀπορεῖς εἰ διδακτόν ἐστιν ἡ ἀρετή «και βρίσκεσαι σε α-μηχανία αν μπορεί να διδαχθεί η αρετή») μεταπλ. -άω].

ΞΑΡΙΖΩ (ξαρρίζου) **1. ξύνω, σκαλίζω κάτι με μυτερό όργανο ή όχι** ΦΡ. **το άλογο ξάρισε** (ενν. με τις οπλές του) **όλο τον τόπο!** (τ' άλλου-γου ξάρ'σι όλλου του ντόπου!) **2. καθαρίζω βρόμικο μέρος** **3. απαλ-λάσσω τον λάρυγγά μου από φλέγμα** **4. ισοπεδώνω** – ουσ. **ξάρισμα** (το) – μππ. **ξαρισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του ξαρίσματος].

ΞΑΡΧΗΣ επίρρ.· από την αρχή [Γ. Ρίτσ. Ρ.: Νάτη πετιέται από ξαρ-χῆς κι άντριεύει καί θεριεύει.] ΦΡ. **ξαρχῆς έδειξε ποια ήταν!** [ETYM. < μσν. ἐξαρχῆς (Διγ. Ἀκρ. Ζ 772, Οὐ μνημονεύεις ἐξαρχῆς τι μετά σοῦ ἐγεγόνει;) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. φρ. ἐξ ἀρχῆς,

Ἡρόδ. 5.120.1, οἱ δὲ αὖτις πολεμέειν ἐξ ἀρχῆς ἀρτέοντο «κι αμέσως ετοιμάζονταν να ξαναρχίσουν τον πόλεμο»].

ΞΑΣΠΡΟΥΛΙΑΖΩ (ξασπρουλλιάζου) **1.** χάνω το αρχικό μου χρώμα, ξεθωριάζω ΦΡ. **πάλιωσαν τα ρούχα μου και ξασπρούλιασαν!** **2.** έχω χρώμα άτονο, ξεθωριασμένο – ουσ. **ξασπρούλιασμα** (το) – επίθ. **ξασπρουλιάρικος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι ξασπρουλιάρικο κείνο το παιδάκι!** έχει ανοιχτόχρωμα χαρακτηριστικά – συνών. **ξέθωρος** (-η, -ο) – μππ. **ξασπρουλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + ασπρουλιάζω < μσν. ασπρουλ(ός) «που έχει σχεδόν άσπρο χρώμα» + παραγ. επίθ. -ιάζω < άσπρ(ος) -ουλός (βλ. ασπρο-, ετυμ.)].

ΞΑΣΤΕΡΩΝΩ (ξαστιρώνου) / **ξεστερώνω** **1.** (για τον ουρανό, συνήθ. στο γ' πρόσ.) είμαι έναστρος και χωρίς σύννεφα, γίνομαι ξάστερος **2.** (μτφ.) γίνομαι διαυγής, φωτεινός, χαρούμενος ΦΡ. **ξαστέρωσε το πρόσωπό της!** – ουσ. **ξα/εστεριά** (η) [δ. τρ.: Σ' όλον τον κόσμο ξαστεριά, σ' όλον τον κόσμο η ήλιος, / και στα καημένα Γιάννενα μαύρο, παχύ σκοτάδι.] – επίθ. **ξάστερος** / **ξαστέρωτος** / **ξεστέρωτος** (-η, -ο) **1.** χωρίς αστέρια **2.** (μτφ.) λαμπερός, καθαρός ΦΡ. **ξάστερα μάτια!** – μππ. **ξα/εστερωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + θ. άστέρ- του αρχ. ουσ. άστήρ (ό) (βλ. αστέρι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΞΑΧΛΥΑΖΩ (ξαχλλυάζου) διασκορπίζω την αχλή, την κατήφεια του προσώπου, αποβάλλω την αχλή, ευχαριστιέμαι, ξεγνοιάζω, ψυχαγωγούμαι ΦΡ. **πήγαμαν στο πανηγύρι και ξαχλυάσαμεν λιγάκι!** – ουσ. **ξάχλυασμα** / **ξάχλυο** (το) – μππ. **ξαχλυσασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + αρχ. άχλυ(όω) «κάνω κάτι σκοτεινό, (παθ.) γίνομαι σκοτεινός, (μτφ.) θολώνω, σκοτίζομαι» (Θεόφρ. Άν. 35, ό άήρ άχλυούμενος «ο αέρας σκοτεινιάζοντας») μεταπλ. -άζω > ξαχλυάζω].

ΞΕ- & **ξέ-** & **ξ-** προθήματα λ., για να εκφραστεί (Τριαντ.): **1.** αντίθετη ενέργεια από αυτή που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ. φράζω / ξεφράζω· **2.** λήξη κατάστασης ή ενέργειας που δηλώνει η πρωτότ. λ., π.χ. μεθώ / ξεμεθώ· **3.** αφαίρεση του αντικειμένου που δηλώνει η πρωτότ. λ., π.χ. ξεφλουδίζω· **4.** η σημ. του έξω, π.χ. ξεχειλίζω· **5.** χρονική διάρκεια, π.χ. ξεχειμωνιάζω· **6.** έννοια υποκορ., π.χ. ξεκλέβω· **7.** σε φρ. έντονη αντίρρηση, αδιαφορία κ.λπ., π.χ. είπα ξείπα – σύνθ.: α) **ξεθεώνω** (-ομαι) **1.** καταπονώ, κουράζω υπερβολικά, εξαντλώ, βασανίζω ΦΡ. **ξεθεώθηκα στην κούραση!** **2.** (μτφ.) βρομάω υπερβολικά ΦΡ. **τράβα** (πήγαινε) **να πλύνεις τα ποδάρια σου, μας ξεθέωσες!** – ουσ. **ξεθέωμα** (το) – μππ. **ξεθεωμένος** (-η, -ο)· β) **ξελάστρα** (η) χωράφι άγονο ΦΡ. **είναι ξελάστρα, ό,τι και να φυτέψεις δεν προκόβει!** [ETYM. < μσν. ξε- < μσν. έξε- < αρχ. προθ. έκ / έξ (βλ. (ε)ξεπιτούτου)].

ΞΕΒΑΦΤΙΖΟΜΑΙ (ξιβαφτίζουμι) **1.** υβρίζω τα ιερά και τα όσια **2.** βρίσκομαι υπό την επήρεια βωμολογιών ή άσεμνων αστείων ΦΡ. **θα μας ξεβαφτίσεις μ' όσα λες!** **3.** πλένομαι τόσο πολύ, που κινδυνεύει να φύγει η ευλογία της βάπτισης ΦΡ. **πλύθηκα τόσες φορές σήμερα, που ξεβαφτίστηκα!** (πλύθ'κα τό'ις φουρές σήμιρα, π' ξιβαφτίσ'κα!) – ουσ. **ξεβάφτισμα** (το) – μππ. **ξεβαφτισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + βαφτίζομαι, παθ. του βαφτίζω (βλ. βαφτισιάρικα, ετυμ.)].

ΞΕΒΡΙΖΩ (ξιβρίζου) βρίζω, βρίζω υπερβολικά ΦΡ. **ήρθε, μας ξέβρισε και έφυγε!** (ήρθι, μας ξέβρισι κι έφ'γι!) – ουσ. **ξέβρισμα** (το) – μππ. **ξεβρισμένος** (-η, -ο) – αντών. **άβριστος** (-η, -ο) που δεν τον έχουν βρίσει [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. βρίζω < αρχ. ύβρίζω «φέρομαι υβριστικά, συμπεριφέρομαι με υπεροψία, ...» (Όμ. α 227, ώς τέ μοι ύβρίζοντες ύπερφιάλως δοκέουσι «πολύ ξεδιάντροποι μου φαίνονται, μεγάλη η ξιπασιά τους») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΞΕΓΑΡΙΑΖΩ (ξιγαργιάζου) **1.** καθαρίζω καλά, λευκαίνω ΦΡ. **ξεγάριασαν μια χαρά τα σεντόνια!** **2.** (μτφ.) βοηθάω κάποιον να μάθει πολλά για τη ζωή **3.** (μτφ.) συμβουλεύω κάποιον, του ανοίγω τα μάτια **4.** (μτφ.) ξεπροβοδίζω – ουσ. **ξεγάριασμα** (το) ΦΡ. **το ξεγάριασμα θέλει υπομονή!** – μεε. **ξεγαριάζοντα(ς)** [ETYM. ξε- (βλ. λ.) + γαριάζω < μσν. γαρίζω < γάρος (βλ. γαρίδα, ετυμ.)].

ΞΕΔΡΑΚΟΥΝΑΩ (ξιδρακ'νάου) **1.** ανακινώ τη θράκα, για να αναζωπυρωθεί η φωτιά ΦΡ. **ξεδρακούνα λίγο τη θράκα!** **2.** αναμερίζω τη θράκα, για να τοποθετήσω κάτι, μέσα σε αγγείο ή όχι, για να ψηθεί – ουσ. **ξεδρακούνημα** (το) – συνών. **ξεθρακώνω** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + θ. θρακ- (βλ. (α)θράκι, ετυμ.) + κουνάω (< μσν. κουνάω (-ῶ) < αρχ. κινῶ (βλ. κινάω, ετυμ.) > *ξεθρακκουνάω > ξεδρακουνάω, με ανομ. τρόπου άρθρωση [θρ > δρ] και απλοπ.].

ΞΕΘΕΡΜΙΖΩ (ξιθιρρμίζου) **1.** πλένω μαγειρικά σκεύη με σταχτόνερο, ξεπλένω κάτι με ζεστό νερό ΦΡ. **ξεθέρμισα τ' αγγειά** (βλ. λ.)! **2.** κάνω λουτρό με ζεστό νερό – ουσ. **ξεθέρμισμα** (το) – μππ. **ξεθερμισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. θερμίζω «προσβάλλομαι από πυρετό, (ελνστ.) περιχύνω με ζεστό νερό», Θεοφ. 286.15, Θεοδώρα [...] έξήλθεν εις τά θερμά τῶν Πυθίων τοῦ θερμίσαι «η Θεοδώρα πήγε στα θερμά λουτρά των Πυθίων, για να κάνει ζεστό λουτρό»].

ΞΕΘΗΚΑΡΩΝΩ (ξιθηκαρώνου) **1.** βγάζω κάτι (μαχαίρι, σπαθί) από το θηκάρι του [N. Καζ. Ίσπ.: Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σπαθὶ καὶ ξεθηκάρωσε ἀπὸ τό σῶμα.] **2.** (μτφ.) χρησιμοποιώ ό,τι όπλο έχω στη διάθεσή μου ΦΡ. **(α) ήταν να μην ξεθηκαρώσει! (β) ξεθηκάρωσε και ποιος τον κρατεί!** – ουσ. **ξεθηκάρωμα** (το) – μππ. **ξεθηκαρωμέ-**

νος (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + θηκαρώνω < ελνστ. θηκάρ(ιον) (τό), υποκορ. του αρχ. θήκη (ή) «σκεύος, κιβώτιο χρημάτων, περίβλημα, μνήμα, τάφος, ...» (Ηρόδ. 3.130.5, <ἐς> τοῦ χρυσοῦ τήν θήκην «στην κασέλα με το χρυσάφι») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΞΕΘΡΑΛΙΖΩ (ξιθθραλλίζου) κόβω τα χοντρά ξύλα από μεγάλα κλωνάρια δέντρου – ουσ. **ξεθράλισμα** (το) – μππ. **ξεθραλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. θραῦλ(ος) (-η, -ον) «εύθραυστος» (θραύω) + παραγ. επίθ. -ίζω > *ξεθραυλίζω (προφ. ξεθραβλίζω) > ξεθραλλίζω, με αφομ. > ξεθραλίζω, με απλοπ.].

ΞΕΘΡΩΙΖΩ (ξιθθρρουίζου) σε γεροντική ηλικία έχω κηλίδες μικρού ή μεγαλύτερου μεγέθους στο πρόσωπο – ουσ. **ξεθρώισμα** (το) – μππ. **ξεθρωισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + θωριάζω «χρωματίζω, βάζω χρώμα» > θρωιάζω, με αντιμετ. > θρωίζω, με έκπτωση].

ΞΕΘΥΜΑΙΝΩ (ξιθθ'μαίνου) **1.** εξατμίζομαι, μετά από εξάτμιση χάνω το αρχικό μου άρωμα ΦΡ. **έμεινε μισάνοιχτο το μουκάλι και ξεθύμανε το τσίπουρο!** **2.** (μτφ.) λέω αυτά που με βαραίνουν και ανακουφίζομαι, καταλαγιαζώ την οργή μου ΦΡ. **μόλις ξεθυμάνει, θα γίνεις άλλος άνθρωπος!** [παροιμ.: Ο φορτωμένος γάιδαρος με πόρδους ξεθυμαίνει.] **3.** λέγεται για τη μείωση της έντασης άσχημων καιρικών φαινομένων ΦΡ. **μη φεύγεις, περίμενε να ξεθυμάνει η βροχή!** – ουσ. **ξεθύμασμα** (το) – μππ. **ξεθυμασμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεθυμάω** [ETYM.· μσν. < ἐξεθύμηνα, αόρ. του ελνστ. ἐκθυμαίνω, επιτατ. του αρχ. θυμαίνω «οργίζομαι, θυμώνω» (Ησ. Άσπ. 262, δεινὰ ἐς ἀλλήλας δράκον ὄμμασι θυμήνασαι «φοβερά η μια την άλλη κοίταζαν στα μάτια οργισμένες») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΞΕΚΑΜΠΑΩ (ξικαμπάου) φαίνομαι ερχόμενος από μακριά, εμφανίζομαι, προβάλλω ΦΡ. **από πού ξεκάμπησες; από πού ήρθες;** – συνών. **ξεκαμπίζω** – ουσ. **ξεκάμπημα / ξεκάμπισμα** (το) – μεε. **ξεκαμπώντα(ς) / ξεκαμπίζοντα(ς)** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + κάμπ(ος) (ὁ) (βλ. καρκαμπίλα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άω].

ΞΕΚΛΕΙΔΩΝΟΜΑΙ (ξικλλειδώνουμι) παραλύουν οι κλειδώσεις μου από την πολλή κούραση ή από ασθένεια ΦΡ. **ξεκλειδώθηκα σήμερα!** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. κλειδώνομαι < ελνστ. κλειδ(όω) (-ῶ) (< κλείς, κλειδός, βλ. βούκλειδα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνομαι].

ΞΕΚΟΝΤΑΚΙΑΖΩ (ξικουντακιάζου) **1.** αφαιρώ το κοντάκι όπλου **2.** (μτφ.) ενεργώ εκτός ορίων ΦΡ. **είπαμε να κάνεις ό,τι σου αρέσει, αλλά εσύ το ξεκοντάκιασες!** – ουσ. **ξεκοντάκισμα** (το) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + κοντάκ(ιον) (τό) «μικρό ραβδί, ξύλινο οπίσθιο μέρος πυροβόλου όπλου, ...», υποκορ. του μσν. κόνταξ (ὁ) (-ακος) «κοντά-

ρι» (< αρχ. κοντός, βλ. κοντά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω (πρβ. κοντακιάζω «φασκιώνω»)].

ΞΕΚΟΥΜΠΙΖΩ (ξικουμπίζου) (-ομαι) / **ξεκουμπάω** (-ιέμαι) **1.** απομακρύνω ανεπιθύμητο πρόσωπο ΦΡ. **ήθελε δεν ήθελε, τον ξεκούμπισα!** **2.** ξεκολλώ οφθαλμό (μάτι), κλαδάκι δέντρου ή νέο άνθος από τη βάση του ΦΡ. **μη ξεκουμπάς τ' ανθάκια, δεν θα καρπίσει το δεντράκι!** – παθ. **1.** φεύγω από κάπου μετά από μακροχρόνια παραμονή, φεύγω κακήν κακώς ΦΡ. **ξεκουμπίστηκε επιτέλους!** **2.** (για κλαδί) αποκολλώμαι από τον κορμό δέντρου ΦΡ. **είχε θησαυρό μήλα το κλωνάρι και ξεκουμπίστηκε!** – ουσ.: α) **ξεκούμπισμα** / **ξεκούμπημα** (το)· β) **ξεκουμπίδι** (το) αυτό που ξεκουμπίστηκε – (πληθ. ως επίρρ.) **ξεκουμπίδια** ΦΡ. **στα ξεκουμπίδια!** ξεκουμπίσου! – μππ. **ξεκουμπισμένος** / **ξεκουμπημένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. ἐκκομίζω «διώχνω, απομακρύνω» < ἐκ (κ. ξε-, βλ. λ., ετυμ.) + κομίζω «φροντίζω, αποκομίζω, φέρνω» (Ώμ. Ε 359, κόμισαί τέ με «βοήθησέ με») > ξεκομίζω > ξεκουμπίζω, με κώφ. του[ο] σε [ου] και ηχηροπ., ή < (ξε-, βλ. λ.) + μσν. ἀκουμπ(ῶ) (βλ. ακουμπάω, ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΞΕΚΡΕΜΑΩ (ξικρριμάου) **1.** κατεβάζω κάτι από το σημείο, στο οποίο είναι κρεμασμένο **2.** (μτφ.) βοηθώ και βγάζω κάποιον από δύσκολη θέση ΦΡ. **τον ξεκρέμασα στα δύσκολα, αλλά το ξέχασε!** **3.** (μτφ.) πλειοδοτώ σε δημοπρασία – ουσ. **ξεκρέμασμα** (το) – μππ. **ξεκρεμασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ξεκρεμῶ < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. κρεμῶ (βλ. κρεμάδα, ετυμ.)].

ΞΕΛΑΣΗ (ξέλασ') (η) συλλογική προσφορά βοήθειας για κοινωφελή ή ιδιωτικό σκοπό ΦΡ. **έχουμε ξέλαση στον γείτονα!** – συνών. **μεντάτι** (μιντάτ') (το) (< τουρκ. imdat «βοήθεια») [Θ. Κολοκ. Δ.: Έσεῖς κλεισθῆτε καὶ ἐγὼ σας ἔρχομαι μεντάτι, σᾶς παίρνω εἰς τὸν λαιμό μου.] [ETYM. < αρχ. ἐξέλασις (-εως) «έξωση, εκδίωξη, εξόρμηση, ...» (< αρχ. ἐξελαύνω «βγάζω, οδηγώ έξω, εξορμώ, ...», Ώμ. Λ 360, ἐξέλασ' ἐς πληθύν «μες στο πλήθος πήρε κι έφευγε») > ξέλαση, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και μεταπλ. -η].

ΞΕΛΑΣΚΑΡΩ (ξιλλασκάρου) **1.** χαλαρώνω, ξεσφίγγω **2.** βρίσκω ελεύθερο χρόνο **3.** (μτφ.) αρχίζω να χάνω τα λογικά μου ΦΡ. **κάποια βίδα του ξελάσκαρε!** – επίρρ. **ξέλασκα** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + λασκάρω (LSJ) < ιταλ. lascare / (Βικιπ.) < βεν. lascar + παραγ. επίθ. -ω].

ΞΕΛΑΣΠΩΝΩ (ξιλασπώνου) **1.** καθαρίζω κάποιον ή κάτι από λάσπες **2.** (μτφ.) βοηθάω κάποιον να βγει από μια δύσκολη κατάσταση ΦΡ. **τον ξελάσπωσε!** **3.** (μτφ.) απαλλάσσομαι από διάφορες υποχρεώ-

σεις – ουσ. **ξηλάσπωμα** (το) – μππ. **ξηλασπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + λασπώνω < λάσπ(η) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω]. **ΞΕΛΟΓΑΡΙΑΖΩ** (ξιλουγαργιάζου) (κυριολ. & μτφ.) ξεκαθαρίζω λογαριασμούς, κάνω εκκαθάριση – ουσ. **ξελογάρισμα** (το) ΦΡ. **ήρθε η ώρα για ξελογάρισμα!** – μππ. **ξελογαριασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είμαστε ξελογαριασμένοι!** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. λογαριάζω < λογάρ(ι) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΞΕΛΥΘΡΩΝΩ (ξιλλυθθρρώνου) **1.** ξεπλένω, καθαρίζω, ξεθεμελιώνω ΦΡ. **έκανε συντελείο (βλ. λ.) όλη τ' νύχτα και τα ξελύθρωσε!** **2.** (μτφ.) ξεκαθαρίζω κάτι, μην αφήνοντας περιθώρια παρανόησης, κουράζω κάποιον με τις πολλές εξηγήσεις ΦΡ. **είπε, είπε, τον ξελύθρωσε τον άνθρωπο!** – ουσ. **ξεθύθρωμα** – μππ. **ξελυθρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + ελνστ. λυθρ(ῶ) «μολύνω, κηλιδώνω με λύθρο, με αίμα» (< αρχ. λύθρος (ὁ) / λύθρον (τό) «αίμα φόνου, αίμα λερωμένο με χώμα», Όμ. Ζ 268, αἵματι καὶ λύθρῳ πεπαλαγμένον εὐχετάσθαι «δεν γίνεται με ματωμένο χώμα μολυσμένοι, ευχές να κάνουμε») μεταπλ. -ώνω].

ΞΕΜΑΚΡΑ επίρρ. του επιθ. **ξέμακρος** (-η, -ο) μακριά, απόμακρα [δ. τρ.: Μόδεσαν και τ' άλογό μου ξέμακρα σε ρίζα δέντρου.] [Γ. Βλαχ. Μ. χρ.: Καί τό Σούλι πέφτει ξέμακρα, καί σάν λησμονημένο εἶναι καί εκείνο τ' άχαρο.] [Γ. Μαρκ. Όρκ.: Έλπίδα θεία, 'ποῦ ξέμακρα, σέ βάσανα, σέ πόνους, / έκαμες πλάσματα ὡς αὐτὰ ν' άντισταθοῦν τρεῖς χρόνους.] [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. επίθ. μακρ(ύς) (< αρχ. μακρός (βλ. μάκρεμα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α > ξέμακρα].

ΞΕΜΕΤΟΧΙΑΡΙΚΟΣ (ξιμιτουχιάρ'κους) (-η, -ο) που τον έχουμε για αποκλειστική χρήση – επίρρ. **ξεμετόχου** αποκλειστικά, με συγκεκριμένο σκοπό, επί τούτου ΦΡ. **πήγα ξεμετόχου να τον βρω!** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. μετοχ(ή) (ή) «συμμετοχή, μέθεξη, συνάφεια, ...» (Ηρόδ. 1.144.1, έξεκλήϊσαν τῆς μετοχῆς «αρνήθηκαν τη συμμετοχή») + παραγ. επίθ. -iάρικος].

ΞΕΜΕΤΡΑΩ (ξιμιτράου) **1.** μετράω, λογαριάζω ΦΡ. **ξεμέτρησε τον βίο!** πέθανε **2.** ως γνώστης της μεθόδου διώχνω το κακό μάτι, «μετρώντας» με τη φουρκή (βλ. φούρκα → παράγ. ουσ.) και με σχοινί [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 472: Άλλος τρόπος (ενν. ξεματιάσματος) ήταν το μέτρημα με σχοινί. Απαραίτητα γι' αυτό ήταν ένα σχοινί κι ένα βιβλίο ευχών. Το μέτρημα γινόταν με τη φουρκή κι απαιτούσε συγκεκριμένες γνώσεις, γι' αυτό όφειλες ν' απευθυνθείς σε «ειδικό».] ΦΡ. **θα πάω να τον ξεμετρήσω, μπα και συνέρθει!** – ουσ. **ξεμέτρημα** (το) ΦΡ. **είναι για ξεμέτρημα!** – μππ. **ξεμετρημένος** (-η, -ο) [E-

ΤΥΜ. < ξε- (βλ. λ.) + μετράω < αρχ. μετρέω (-ῶ) < μέτρον (βλ. μέτρος, ετυμ.)].

ΞΕΜΟΥΤΣΟΥΝΙΑΖΩ (ξιμουτσουννιάζου) 1. αφαιρώ τη μάσκα, το προσωπείο κάποιου 2. χτυπώ κάποιον δυνατά στο πρόσωπο, στη μούτσούνα ΦΡ. **τον ξεμουτσούνιασε!** 3. παραμορφώνω το πρόσωπο κάποιου 4. παθ. **ξεμουτσουνιάζομαι** αναγκάζομαι να ταπεινωθώ ζητώντας κάτι από κάποιον, ντροπιάζομαι ΦΡ. **ξεμουτσουνιάστηκε και πήγα!** – ουσ. **ξεμουτσούνιασμα** (το) – μππ. **ξεμουτσουνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μουτσούν(α) «μάσκα, κυρ. αποκριατική, πρόσωπο» (< μσν. μουσούνα (ή) < ιταλ. musone «που κάνει γκριμάτσες σε ένδειξη δυσαρέσκειας») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΞΕΝΙΟΤΕΥΩ (ξιννιουτεύου) ξανανιώνω, ανανεώνομαι, δυναμώνω ΦΡ. **πάχυνε λίγο και ξενιότρεψε!** – ουσ. **ξενιότεμα** (τα) – μππ. **ξενιοτεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ξενιοτεμένο τον βλέπω!** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + νιοτεύω < μσν. νιότ(η) (< αρχ. νεότης (ή) (-ητος), Όμ. Ξ 86, ἐκ νεότητος ἐς γῆρας «από τα νιάτα στα γηρατειά») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΞΕΝΟ- & ξενό- α' συνθ. σε σύνθ. λ.: αναφέρεται, αφορά, προορίζεται για ξένους, π.χ. ξενολατρία, ή για ξένους σε αντιδιαστολή με τους Έλληνες, π.χ. ξενομανία, ή σε επιστ. όρους, π.χ. ξενογαμία – σύνθ.: α) **ξενογεννώ** 1. (για κότα) γεννώ σε ξένη φωλιά ΦΡ. **όλο ξενογεννάει αυτήν η κότα!** 2. (μτφ.) διαπράττω συζυγική απιστία – ουσ. **ξενογέννημα** (το) – μππ. **ξενογεννημένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι ξενογεννημένος!** γεννήθηκε από συζυγική απιστία· β) **ξενογονιαστής** (ο) που παραμελεί τις δικές του υποθέσεις για υποθέσεις ξένων ΦΡ. **που να δει προκοπή ο ξενογονιαστής!** γ) **ξενοδούλι** (το) μεροκάματο σε εργασία ξένου [Κ. Βάρν. Μπ.: Μεροδούλι, ξενοδούλι! / Δέρναν οὔλοι: άφέντες, δοὔλοι / οὔλοι: δοὔλοι, άφεντικό / καί μ' άφήναν νηστικό.]· δ) **ξενομάλλια** (τα) 1. περούκα 2. πρόσθετα ξένα μαλλιά, που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία όγκου σε διάφορα χτενίσματα και κυρ. στους κότσους (πρβ. σύγχρονα extensions) 3. τεχνητό μαλλί για πλέξιμο· ε) **ξενομίζω** 1. στέλνω κάποιον στην ξενιτιά ΦΡ. **τον ξενόμισε εδώ και χρόνια η φτώχεια!** 2. αναγκάζομαι να στείλω κάποιον στην ξενιτιά 3. εξορίζω – ουσ. **ξενόμισμα** (το) – μππ. **ξενομισμένος** (-η, -ο)· στ) **ξενόμπατος** (-η, -ο) ξενόφερτος· ζ) **ξενοψωμίζω** υπηρετώ ξένους, για να ζήσω – ουσ. **ξενοψώμισμα** (το) – μππ. **ξενοψωμισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ξενο- θ. του επιθ. ξένο(ς) (βλ. λ., ετυμ.) ως α' συνθ., π.χ. ξενο-δαίτης «(για Κύκλωπες) που τρώει τους ξένους ή τους φίλους», Εὐρ. Κύκλ. 658, θηρὸς τοῦ ξενοδαίτα «του θεριού τ' ανθρωποφάγου»].

ΞΕΝΟΣ (ξένους) (-η, -ο) **1.** που δεν είναι δικός μου **2.** που κατάγεται ή προέρχεται από άλλη χώρα **3.** που δεν μου είναι οικείος **4.** που δεν έχει σχέση με κάποιον ή με κάτι **5.** που δεν ανήκει σε οικογένεια ή συγγενικό περιβάλλον, για τα οποία γίνεται λόγος – (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **ξένα** (τα) ξενιτιά [δ. τρ.: Την ξενιτιά, την αρφανιά, την πίκρα, την αγάπη, / τα τέσσερα τα ζύγιασαν, βαρύτερα είν’ τα ξένα.] – υποκορ. **ξενάκι** (το) [Π. Π. Λάμπρη Χάσ., σ. 168: Το μεγαλώσαμε, το αγαπήσαμε πολύ αυτό το ορφανό ξενάκι, το εντάξαμε στο δικό μας μικρό κοπάδι και απολάμβανε πράγματι για καιρό όλα τα καλά της φιλοξενίας μας!...] – ρ. **ξενεύω** νιώθω κάτι ως ξένο ΦΡ. **ξένεψε το δάχτυλό μου απ’ τον πόνο!** – παθ. **ξενεύομαι** συμπεριφέρομαι με συστολή μπροστά σε ξένους – ουσ.: α) **ξένεμα** (το)· β) **ξενεμάρα** (η) **1.** αποξένωση ΦΡ. **πολύ ξενεμάρα σ’ αυτόν τον τόπο!** **2.** (μτφ.) μούδιασμα ΦΡ. **νιώθω ξενεμάρα στο χέρι μου·** γ) **ξενούρα** (η) πλήθος ξένου κόσμου ΦΡ. **δεν είδα άλλη φορά τόση ξενούρα στο χωριό!** [δ. τρ.: Σε κάθε σπίτι τραγουδούν, σε κάθε αυλή χορεύουν / κι οι δρόμοι εγείμισαν απ’ την πολλή ξενούρα.] – επίθ. **ξενιτικός** (-ιά, -ό) που είναι από ξένο, μακρινό μέρος ΦΡ. (α) **ξενιτικός σπόρος** (ξινιτ’κός σπόρους) (β) **ξενιτικός γαμπρός** (γ) **ξενιτικά ρούχα** – μππ. **ξενεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το ’ναι ξενεμένο το ποδάρι μ’!** το νιώθω σαν να μην είναι δικό μου, είναι μουδιασμένο – σύνθ. **αλλόξενος** (-η, -ο) ξένος σε ξένη χώρα, άγνωστος – συνών. **παντάξενος** (-η, -ο) (βλ. ματα- → σύνθ. λ) [ETYM. < αρχ. ξένος / ξείνος (-η, -ον) «φιλοξενούμενος, ξένος, παράξενος», Όμ. Λ 779, ἅ τε ξείνοις θέμις ἐστίν «και από συνήθεια προσφέρονται στους ξένους»].

ΞΕΠΕΙΣΜΩΝΩ (ξιπειζμώνου) παύω να είμαι θυμωμένος, ξεθυμώνω ΦΡ. **να του δώσουμε (ενν. να πιεί) λίγο ξίδι να ξεπεισμώνει!** – ουσ. **ξεπίσμωμα** (το) – μππ. **ξεπεισμωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + πεισμώνω < μσν. πείσμ(α) (τό) «επιμονή (ελνστ. σημ.) πεποίθηση» (< θ. πεισ- του αρχ. πείθω «πείθω, καθησυχάζω, ...» (Σόλ. από-σπ. 13.12, ἀδίκους ἔργμασι πειθόμενος «προβαίνοντας σ’ άδικες πράξεις») + παραγ. επίθ. -μα) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΞΕΠΕΤΡΙΖΩ (ξιπιτριζου) καθαρίζω τις πέτρες από χωράφι ή άλλον τόπο – ουσ. **ξεπέτρισμα** (το) – μππ. **ξεπετρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. πέτρ(α) / πέτρη (ή) (βλ. πετραρώνα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΞΕΠΛΑΤΙΖΩ (ξιπλλατίζου) **1.** εξαρθρώνω την ωμοπλάτη κάποιου ΦΡ. **μην το τραβάς έτσι το παιδί, θα το ξεπλάτισεις!** **2.** καταπονώ τους ώμους ή την πλάτη κάποιου με βαρύ φορτίο ΦΡ. **τον ξεπλάτισε**

τον άνθρωπο! – παθ. **ξεπλατίζομαι** **1.** μου βγαίνει η πλάτη ΦΡ. **γλίστρησα στο χιόνι και ξεπλατίστηκα!** **2.** (μτφ.) νιώθω υπερβολική κούραση από το σήκωμα βάρους στις πλάτες ή από άλλη εργασία που τις επιβαρύνει ΦΡ. **κουβάλησα ένα σωρό ξύλα και ξεπλατίστηκα!** – ουσ. **ξεπλάτισμα** (το) – μππ. **ξεπλατισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + πλάτ(η) (βλ. (μ)πλάτης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΞΕΠΟΥΛΙΑΖΩ (ξιπουλλιάζου) **1.** (για πτηνό) μετά από επώαση αβγών, βγάζω πουλιά **2.** (για πτηνό) παύω να είμαι νεοσσός, μεγαλώνω, εγκαταλείπω τη φωλιά μου **3.** (μτφ.) απαιτώ ελευθερία **4.** (μτφ.) παντρεύω τα παιδιά μου, απαλλάσσομαι από τη φροντίδα τους (βλ. πέρδικας → σύνθ. α) – ουσ. **ξεπούλιασμα** (το) – μππ. **ξεπουλιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξαναπουλιάζω** ξανανιώνω – συνών. **ξεπουλώνω** [δ. τρ.: Ξεπούλωσε κι η νύφη κι αντάμωσ' τα παιδιά σου.] [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + πουλ(ι) (βλ. πούλα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΞΕΠΟΥΡΔΑΛΙΑΖΟΜΑΙ (ξιπουρδαλλιάζουμι) μειώνονται οι δυνάμεις μου, λόγω κόπωσης, ασθένειας, καταχρήσεων ή γήρατος ΦΡ. **είχα τόσες δουλειές, π' ξεπουρδαλιάστηκα!** – ουσ. **ξεπουρδάλιασμα** (το) – μππ. **ξεπουρδαλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + πορδαλ(ιά) (βλ. λ.) (προφ. πουρδαλιά) + παραγ. επίθ. -ιάζομαι· αν και νοηματικά η λ. πορδαλιά, μοιάζει άσχετη με την έννοια του ρ., δεν βρήκα κάποια άλλη, η οποία να πλησιάζει ετυμολογικά σ' αυτό· πιθ., η θορυβώδης καύση του ξύλου της πορδαλιάς, από την οποία πετιούνται εδώ κι εκεί μικρά αποκαΐδια της, να σχετίζεται μτφ. με το σκόρπισμα των δυνάμεων ενός κουρασμένου, κ.λπ., ανθρώπου].

ΞΕΡΑΜΕΝΟΣ (ξηραμένους) / **ξηραμένος** (-η, -ο) **1.** αποξηραμένος, ξερός **2.** (μτφ.) παράλυτος **3.** (μτφ.) κακός, δυσάρεστος ΦΡ. **μ' έπιασε πάλι ο ξεραμένος ο πόνος!** **4.** (μτφ.) μέλος του σώματος (πόδι ή χέρι), με το οποίο ενοχλούμε κάποιον ΦΡ. (α) **μάζεψέ το, το ξηραμένο σου!** (β) **μάσε τα ξεραμένα σου από ψηλά μου!** (μάσι τα ξηραμένα σ' απού ψ'λά μ'!) **5.** (θηλ. ως ουσ.) ψωλή, πέος ΦΡ. **δεν δουλεύει η ξεραμένη του!** **6.** (ουδ. ως ουσ.) φίδι ΦΡ. **πού βρέθηκε αυτό το ξεραμένο και με τσίμπησε;** **7.** (ουδ. ως ουσ.) λύκος ΦΡ. **πώς ουρλιάζει έτσι το ξεραμένο;** [ETYM.· μππ. του μσν. ρ. ξεραίνω [κατάρα: Να ξεραθεί!] (< αρχ. ξηραίνω «αποξηραίνω, στεγνώνω, ...», Θεόφρ. Φ. Αйт. 5.14.5.2, ἐξήρानται τό πλεῖστον «έχει αποξηραθεί το μεγαλύτερο μέρος») με τροπή του άτ. [η > ι] σε [ε] > ξεραίνω].

ΞΕΡΑΩ (ξιράου) **1.** ξερνώ, κάνω εμετό ΦΡ. (μτφ.) **ξέρασε λαγκιόλια** (βλ. λ.) έκανε πολύ εμετό **2.** (μτφ.) παράγω, παρουσιάζω, δείχνω ΦΡ. **τι ξερνάει ο λογαριασμός;** – ουσ. **ξέρασμα** / **ξερατό** (το) ΦΡ. ήπιε,

ήπιε και μετά δεν σταμάταγε το ξερατό! (έπγι, έπγι, κι μιτά δε σταμάτα'ι του ξιρατό!) – συνών.: α) **ξερνάω** β) **ξεροκοπάω** ΦΡ. **όλη τη νύχτα ξεροκόπαγε!** – ουσ. **ξεροκόπημα** (το) – μεε. **ξεροκοπώντα(ς)** [ETYM. < μσν. ξερνῶ (-άω) < αρχ. έξερῶ (-έω) «αδειάζω, κάνω εμετό» (Άριστοφ. Σφ. 993, φέρ' έξεράσω τάς ψήφους «στάσου να αδειάσω τις ψήφους απ' την κάλπη») (έκ- > ξε-, βλ. λ., ετυμ.) μεταπλ. -νώ (πρβ. περῶ > περνῶ, -άω)].

ΞΕΡΗΧΑΪΝΩ (ξिर'χχαίνου) 1. γίνομαι πολύ ρηχός, αβαθής 2. αφήνω κάτι ζεστό να κρυώσει ΦΡ. **βάλε το φαΐ στα πιάτα, να ξερηχάνει!** (βάλλι του φαΐ στα πγιάτα, να ξिर'χχάν'!) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + ρηχαίνω < επίθ. ρηχ(ός) «αβαθής, (μτφ.) επιφανειακός, ...» + παραγ. ε-πίθ. -αίνω < αρχ. ραχός, ιων. ρήχός (ή) «πλεχτός φράχτης, που ίσως χρησιμοποιείτο στα ρηχά για ψάρεμα», Ήρόδ. 7.142.1, ή άκρόπολις ρήχῳ έπέφρακτο «η ακρόπολη ήταν οχυρωμένη με ξύλινο φράχτη»].

ΞΕΡΟ- & **ξερό-** & **ξερ-** α' συνθ. λ. που δηλώνει (Τριαντ.): 1. ότι κάτι είναι ξερό, π.χ. ξεροκόμματο 2. απουσία σωματικών υγρών, π.χ. ξεροκαταπίνω 3. ότι κάποιος τόπος δεν έχει βλάστηση, π.χ. ξερότοπος 4. ότι κάποιο φαγητό έχει ψηθεί πολύ, π.χ. ξεροψημένος 5. ότι κάτι δεν συνοδεύεται από κάτι, π.χ. ξεροσφύρι 6. ότι κάποιος είναι επίμονος, π.χ. ξεροκέφαλος 7. απουσία κινήσεων, π.χ. ξεροσταλιάζω – σύνθ.: α) **ξεροβόρι** (το) ξηρός και ψυχρός βοριάς [Κ. Πολ. Χατζ.: Μέ τό ξεροβόρι, σφίξανε τά κρέατα, άνάψανε τά αίματα, κοκκινίσανε τά μάγουλα, καί τό μυαλό ξαράχνιασε.] – συνών. **ξεροκαίρι** (το)· β) **ξερογλείφομαι** επιθυμώ κάτι πολύ, μου τρέχουν τα σάλια· γ) **ξερολιθιά** (η) πέτρινος τοίχος αντιστήριξης, χτισμένος χωρίς συνδετικό αρμό [Π. Π. Λάμπρη, Σταθμ.: Όμοιες μέ πελώρια φίδια καφετιά / στίς πλαγιές καί στίς ράχες / τής αιθέριας Κύθνου / σέρνονται οί άνθεκτικές ξερολιθιές.]· δ) **ξεροπαγιά** (η) καιρός με ανομβρία και παγωνιά· ε) **ξερόπονος** (ο) 1. πόνος χωρίς εμφανή αιτία ΦΡ. **με πέθανε ένας ξερόπονος!** 2. πόνος ρευματοπάθειας· στ) **ξεροφάι** (το) ξηρά τροφή· ζ) **ξεροχτενίζομαι** 1. χτενίζομαι χωρίς να λουστῶ 2. (μτφ.) ετοιμάζομαι σε άκαιρο χρόνο για κάτι [παροιμ.: Ο γάμος προσδιάβαινε (βλ. διαβαίνω → παρασύνθ.) κι η γριά ξεροχτενίζονταν.] [ETYM. < ξερ(ο)- θ. αρχ. επιθ. ξερός (-ά, -όν), ιων. αντί ξηρός (Όμ. ε 402, μέγα κύμα ποτί ξερόν ήπειριοιο «το μέγα κύμα πάνω στις ξέρες») ως α' συνθ.].

ΞΕΡΟΣ (ξिरός) (-ή, -ό) 1. αφυδατωμένος 2. (μτφ.) αναίσθητος, νεκρός ΦΡ. **έπεσε ξερός!** 3. (μτφ., πληθ.) τα χέρια ή τα πόδια ΦΡ. **μάζεψε τα ξερά σου!** 4. για ό,τι λέγεται ψυχρά ΦΡ. **μου 'πε ένα ξερό «ναι»!** 5. για κάτι που προσφέρεται μόνο του, ενώ θα 'πρεπε να προ-

σφέρεται μαζί με κάτι άλλο ΦΡ. **μας κέρασε έναν ξερό καφέ!** – πα-
ράγ. ουσ.: α) **ξέρα** (η) **1.** μεγάλη ανομβρία, ξηρασία [παροιμ.: Του ή-
λιου ο κύκλος για βροχή, του φεγγαριού για ξέρα.] **2.** ξηρός, βραχώ-
δης τόπος [Κ. Παλ. Όμ. Ύμν.: ... κ' ἔμεινε ἡ γῆ καθὼς εἶταν, ὀλόγυ-
μνη, ξέρα, νεκρίλα·]· β) **ξεράδι** (το) **1.** ξερό κλαδί [παροιμ.: Κάθε δέ-
ντρο ἔχει και τα ξεράδια του.] **2.** (μτφ. τα πόδια και τα χέρια) ΦΡ. **μά-
ζεψε τα ξεράδια σου!** (μάζιψ' τα ξιράδγια σ'!)· γ) **ξέρακας** (ο) δέ-
ντρο που ξεράθηκε μετά από χτύπημα κεραυνού [λογοπ.: – Πού τα
'ναι τα κάρβουνα; – Στον ξέρακα!] – ρ. **ξερακιάζω** ξεραίνομαι ΦΡ.
ξεράκιασε η συκιά! [δ. τρ.: ... να στείλω μοσκοστάφυλο κι αυτούνο
ξερακιάζει.] – επίθ. **ξερα(γ)κιανός** (-ή, -ό) λιπόσαρκος που μοιάζει
αφυδατωμένος· δ) **ξεραμάρα** (η) **1.** ξήρανση **2.** (μτφ.) αναισθητοποιί-
ηση μέλους του σώματος ΦΡ. **τι ξεραμάρα είναι αυτή που μ' έπιακε
στο χέρι;** (τι ξιραμάρα είν' αυτήν π' μ' έπιακι στου χέρ';)· ε) **ξερι-
κός** (-ή, -ό) **1.** (για φυτό) που αναπτύσσεται χωρίς νερό ΦΡ. **είναι ξε-
ρικά τ' αραποσίτια κι είναι νόστιμα!** **2.** (για γη) που δεν αρδεύεται
3. (μτφ.) που δεν έχει ουσία ή αιτία ύπαρξης ΦΡ. **ξερικό γέλιο** [E-
TYM. < αρχ. ξερός (βλ. ξερό-, ετυμ.)].

ΞΕΡΩ (ξέρου) [...] [παροιμ.: Ξέρει η μάνα πώς να φτιάξει πίτα, μα
δεν έχει αλεύρι.] ΦΡ. **δεν το ξέρω από την αρχή** δεν έχω τις αρχικές,
τις βασικές γνώσεις, ώστε να κατανοώ κάτι που μου λένε – σύνθ. **πα-
ραξέρω** γνωρίζω καλά κάποιον ή κάτι ΦΡ. **δεν τον παραξέρω!** [E-
TYM.· μσν. < μσν. ἡξεύρω / ἐξεύρω (αποβ. του αρχικού άτ. φων. και
του [β], προφ. ξέβρω) < αρχ. ἐξεῦρον, αόρ. β' του ἐξευρίσκω (βλ. α-
νήξερως, ετυμ.)].

ΞΕΣΓΑΛΛΩ (ξιζγαλλάου) γδέρνω, ξύνω κάτι πολύ, προκαλώ εκδο-
ρές ΦΡ. **ξεσγάλησα το χέρι!** – συνών. **ξεσγαλίζω** ΦΡ. **πού ξεσγαλί-
στηκες έτσι;** – ουσ. **ξεσγάλημα / ξεσγάλισμα** (το) – μππ. **ξεσγαλη-
μένος / ξεσγαλισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που
προκαλείται κατά το γδάρισμα].

ΞΕΣΙΜΟ (ξέσς'μου) (το) ξάσιμο μαλλιού [ETYM. < αρχ. ξέσ(ις) (ή)
(-εως) «ξύσιμο, σκάλισμα» (Θεόφρ. Φ. Ί. 5.6.4, καί ἡ ξέσις ὁμοίως
«και το ξύσιμο το ίδιο») + παραγ. επίθ. -ιμο].

ΞΕΣΚΕΠΟΣ (ξίσσκιπους) (-η, -ο) **1.** χωρίς σκεπή, σε εκτεθειμένο
χώρο [Οδ. Έλ. Μον.: Ἀλλά θέλω τῆς ξέσκεπης ὄρθιας θάλασσας τόν
καλπασμό.] **2.** ξεσκεπαστος ΦΡ. **έμεινα ξέσκεπος και κρύωσα!** **3.** σε
κοινή θέα, ακάλυπτος, φανερωμένος ΦΡ. **ξέσκεπα κάλλη!** **4.** χωρίς
κάλυμμα στο κεφάλι, ασκεπής – συνών. **ξεσκούφωτος** (-η, -ο) ΦΡ.
πήγε ξεσκούφωτη στην εκκλησιά! (πήγι ξισκούφουτ' σ'ν ικκλησ-

σιά!) πήγε χωρίς κεφαλόδεσμο, κάτι ασύνηθες παλιά 5. (μτφ.) καθαρός, ηθικός ΦΡ. **έχω το πρόσωπό μου ξέσκεπο!** δεν έχω κάνει κάτι, για το οποίο πρέπει να ντρέπομαι – συνών. **ξήσκεπος** [ETYM. < ξεσκεπ(άζω) (< ξε- (βλ. λ.) + αρχ. σκεπάζω «καλύπτω, ...» < σκεπάζω «στεγάζω, προφυλάσσω, ...», Όμ. ν 99, αἶ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα «που όξω κρατούν των δυνατών ανέμων τ' άγριο κύμα») + παραγ. επίθ. -ος > ξέσκεπος (αναδρ. σχημ.)].

ΞΕΣΚΛΙΖΩ (ξισσκλίζου) ξεσχίζω, κουρελιάζω ΦΡ. **ξεσκλίστηκα στα βάτια!** (ξισσκλίσ'κα στα βάγια!) – ουσ. **ξέσκλισμα** (το) – επίθ. **ξεσκλιάρης** (-α / -ω, -ικο) κουρελής, φτωχός [Άρ. Βαλ. Φ. 1.198-9: – Έγώ ... ό φτωχός, ό Φωτεινός, ό γέρος, ό ξεσκλιάρης, / ποῦ ρίχνω έδῶ τό σπόρο μου γιά νά μοῦ τόνε πάρης.] – μππ. **ξεσκλισμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεσκλάω** [ETYM. < ξεσκίζω (< μσν. ξεσχίζω (αόρ. έξέσχισα) < αρχ. έκσχίζω (< έκ (κ. ξε-, βλ. λ.) + σχίζω), Άριστ. Κ. 400b.4, ό τοῦ πυρός ποταμός έξεσχίσθη «το ποτάμι της λάβας ξεχύθηκε») με ανάπτ. [λ] > ξεσκλίζω].

ΞΕΣΚΟΛΙΖΩ (ξισσκουλίζου) 1. τελειώνω το σχολείο, αποφοιτώ ΦΡ. **ξεσκόλισα με άριστα!** 2. (μτφ.) με «ξεβγάζουν» στη ζωή και μαθητεύω στον άσχημο δρόμο 3. (μειωτ.) αποκτώ εμπειρία περί τα σεξουαλικά, μαθαίνω ερωτικά κόλπα ΦΡ. **την ξεσκόλισαν οι παρέες!** – ουσ. **ξεσκόλισμα** (το) – μππ. **ξεσκολισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + σκολ(ειό) [Ί. Δραγ. Πόλλ.: Ή γλώσσα στό σκολειό πρέπει νά είναι τό μέσο γιά νά μάθουμε άλλα πράματα.] + παραγ. επίθ. -ίζω < ελνστ. σχολεῖον (τό) «χώρος διδασκαλίας» (< αρχ. σχολή (ή) «ευκαιρία, ανάπαυση, πνευματική εργασία, ...», Εὐρ. Ίων 276, οὐ κάμνω σχολῇ «δεν έχω χρόνο») με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] και συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΞΕΣΠΑΡΙΖΩ (ξισσπαρίζου) μετακινούμαι από τη θέση μου – ουσ. **ξεσπάρισμα** (το) – συνών. **ξεσπαράω** ΦΡ. **ξεσπάρα λιγάκι, να περάσω!** (βλ. σπάραμα) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + σπαρίζω «αναπηδώ, τινάζομαι, ...» < αρχ. σπαίρω «κινούμαι σπασμωδικά, σπαράζω, τινάζομαι» (Πολύβ. 15.33.5, έτι σπαίροντα «σπάραζε ακόμα») + παραγ. επίθ. -ίζω (πρβ. σκαρίζω < σκαίρω)].

ΞΕΣΠΙΘΩΝΩ (ξισσπιθώνου) (για φωτιά) σβήνω ΦΡ. **έμεινε η φωτιά χωρίς ξύλα και ξεσπίθωσε!** – ουσ. **ξεσπίθωμα** (το) – μππ. **ξεσπιθωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. σπίθ(α) (βλ. λ., ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΞΕΣΤΑΧΙΑΖΩ (ξισταχχιάζου) (για φυτό) βγάζω στάχυ ΦΡ. (α) **ξεστάχιασε το σιτάρι** (β) **ξεστάχιασαν τα βλίτα** – ουσ. **ξεστάχιασμα**

(το) – μππ. **ξεσταχιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. στάχ(υς) (ὅ) (βλ στέη, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω (βλ. αστάχυ)].

ΞΕΣΤΡΩΝΩ (ξιστρρώνου) **1.** αφαιρώ το στρώμα ή το επικάλυμμα **2.** τρέπω σε φυγή [δ. τρ.: Ομπρός ξεστρώνει την Τουρκιά με το σπαθί στο χέρι, / κι απ' τη φωνή του την ψηλή αχολογάει ο τόπος.] – ουσ. **ξέστρωμα** (το) – επίθ. **ξέστρωτος** (-η, -ο) **1.** που δεν έχει στρωθεί **2.** (μτφ.) που δεν τον έχουν δαμάσει, ατίθασος, ξεδιάντροπος ΦΡ. **είναι ξέστρωτο μουλάρι** (βλ. λ.)! (είνι ξέστρρουτου μπ'λάρ'!) – μππ. **ξεστρωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ξε- (βλ. λ.) + στρώνω < ελνστ. στρωννύω «στρώνω, ...» < αρχ. στρώννυμι «στρώνω, απλώνω», Ξεν. Κ. Π. 8.2.6.3, ὁ αὐτός κλίνην στρώννυσι, ... «ο ἴδιος στρώνει το κρεβάτι, ...»].

ΞΕΣΥΛΛΟΓΙΣΤΟΣ (ξισυλλό'ιστους) (-η, -ο) ασυλλόγιστος, αδιάφορος, αφελής (βλ. συλλοή) ΦΡ. **τι περιμένεις από έναν ξεσυλλόγιστο!** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. συλλογ(ίζομαι) «σκέπτομαι, υπολογίζω, ...» (< συ(ν)-, βλ. συν-, ετυμ.) + λογίζομαι, Πλάτ. Ἀπολ. 21d, ἐλογιζόμην ὅτι σοφώτερός εἰμι «σκεφτόμουν ὅτι εἰμαι σοφότερος») + παραγ. επίθ. -ιστος (πρβ. αρχ. ἄσυλλόγιστος)].

ΞΕΣΦΑΪΖΩ (ξισφαΐζου) **1.** κόβω τον αυχένα κάποιου, σφάζω **2.** χτυπώ αλύπητα **3.** διώχνω ΦΡ. **τον ξεσφάισαν!** – παθ. **ξεσφαΐζομαι** **1.** [...] **2.** κουράζομαι πολύ ΦΡ. **ξεσφαΐστηκα σήμερα!** – ουσ. **ξεσφάισμα** (το) – μππ. **ξεσφαϊσμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + σφαγίζω «σφάζω» (< αρχ. σφαγιάζω «σφάζω σε θυσία, προσφέρω θυσία, ...», Ἡρόδ. 9.72.1, ἐπειδὴ ἐσφαγιάζετο «την ώρα που έκανε θυσίες») με έκπτωση].

ΞΕΤΑΖΩ (ξιτάζου) **1.** εξετάζω ΦΡ. **ήρθε ο γιατρός και τον ξέτασε!** **2.** ανακρίνω [δ. τρ.: 'Ξήντ' Αρβανίτες την κρατούν κι εξήντα την 'ξετάζουν.] – συνθ. **συχοξετάζω** ρωτώ επίμονα [δ. τρ.: Στέκω τον ρωτώ και τον συχοξετάζω] – ουσ. **ξεταή** / **ξέταξη** (η) / **ξέταμα** (το) ΦΡ. **είμαι για ξεταή!** – επίθ. **ξεταχτάρικος** (ξιταχτάρ'κους) (-η, -ο) που εξετάζει σχολαστικά – επιρρ. **ξεταχτάρικα** – μππ. **ξεταμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ἐξετάζω (Πλάτ. Φαῖδρ. 261a, ἐξέταξε τί καί πῶς λέγουσιν «εξέτασε τι λένε και πώς») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΞΕΤΟΠΙΖΩ (ξιτουπίζου) **1.** φεύγω από κάποιο τόπο και πάω σ' άλλον ΦΡ. **ξετόπισε και δε ματαγύρισε!** **2.** απομακρύνομαι ΦΡ. **γιατί ξετοπίστηκες;** – ουσ. **ξετόπισμα** (το) – μππ. **ξετοπισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι από χρόνια ξετοπισμένος!** [ETYM. < αρχ. ἐκτοπίζω (ἐκ, κ. ξε-, βλ. λ.) «απομακρύνω, αποδημώ, ...», Ἀριστ. Πολιτ. 1314b. 9, τοῖς γ' ἐκτοπίζουσι τυράννοις «σ' αυτούς που εκτοπίζουν τους τυράννους»

/ Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα **ΞΕΤΟΠΙΖΩ**, ἐνεργ. Σ. Ἐκβάλλω τι ἀπό τόν τόπον του [...]. 2) Χαλῶ τήν συναρμογήν καί κλείδωσιν τῶν ἄρθρων [...]. 3) Ξετοπίζω, οὐδετ. καί **Ξετοπίζομαι**, μέσ. ἀφίνω τόν τόπον τῆς γεννήσεώς μου [...], ἢ τῆς παρούσης οἰκήσεως διατριβῆς [...]. Οὕτως εἶπεν ὁ Πλούταρχος (Δημητρ. § 46) «Δι' ὑποψίας ἦν ὡς ἐπ' Ἀρμενίαν καί Μηδίαν ἐκτοπίζων»].

ΞΕΤΡΙΒΩ (ξιτρίβου) 1. τρίβω ΦΡ. **τρίψε το, ξέτριψέ το!** (τρίψ' του, ξέτριψ' του!) για όσους δεν ικανοποιούνται με τίποτα 2. (μτφ.) ξεπερνῶ κάποιο πρόβλημα, υποχωρῶ, μειώνομαι ΦΡ. (α) **ὅταν ξέτριψε η πείνα** όταν υποχώρησε η πείνα και είχαμε επαρκές φαγητό για τη διατροφή μας (β) **ὅταν ξέτριψε η φτώχεια** [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + τρίβω (βλ. τριβάλα)].

ΞΕΤΣΙΜΠΛΙΑΖΩ (ξιτσιμπλιάζου) 1. αφαιρώ τσίμπλες 2. αφαιρώ τη στάχτη από λυχνάρι, καντήλι, κ.λπ. ΦΡ. **ξετσίμπλιασε το καντήλι, θα σβήσει!** 3. (μτφ.) διαφωτίζω κάποιον για κάποιο θέμα, ενημερώνω ΦΡ. **μίλησε μαζί του και τον ξετσίμπλιασε!** (μίλλησι μαζί τ' κι τουν ξιτσιμπλιασι!) – ουσ. **ξετσίμπλιασμα** (το) – μππ. **ξετσιμπλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. τσιμπλιάζω «έχω ή κάνω τσίμπλες» (Τριαντ.) < ελνστ. σιπαλ(ός) (-ή, -όν) «μύωπας, ακάθατος, ...» + παραγ. επίθ. -ιάζω > *σιπαλιάζω > *τσιπαλιάζω, με ηχηροπ. > *τσιπλιάζω, με συγκ. > τσιμπλιάζω, με αφομ. ηχηροπ. / Ἡσύχ., <σιπαλόν> ἀκάθατον. εἰδεχθέστατον / <σιπαλή> ἐπάργεμος. βλοσυρά. δεινή. τουτέστι λεύκας ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχουσα / <σιπαλός> χαλεπός. καὶ τὰ ὅμοια» / (Ακαδημ. & LSJ) <σιφλή, θηλ. του επιθ. σιφλός (-ή, -όν) «που δεν βλέπει καλά», απ' όπου πιθ. και το *σιπαλός*].

ΞΕΤΣΙΟΝΙΑΖΩ (ξιτσιουννιάζου) 1. συμπεριφέρομαι με περισσότερο θάρρος απ' αυτό που ταιριάζει στην ηλικία μου ΦΡ. **σαν νωρίς δεν ξετσιόνιασες;** 2. αποθρασύνομαι ΦΡ. **πάει αυτός, ξετσιόνιασε!** 3. αλητεύω – ουσ. **ξετσιόνιασμα** (το) – μππ. **ξετσιονιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'ναι ξετσιονιασμένο από καιρό το παιδί!** [ETYM.· πιθ. < ξε- (βλ. λ.) + τσιόν(ος) (βλ. τσιμπάω → ουσ. β, 2) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΞΕΦΑΝΕΡΩΝΟΜΑΙ (ξιφανιρώνουμι) παρουσιάζομαι ξαφνικά ΦΡ. **από πού ξεφανερώθηκες;** [δ. τρ.: Εκεί πέρα κι αντίπερα, στα γυάλινα πηγάδια, / στοιχειό ξεφανερώθηκε που τρώει τους αντρεωμένους.] – ουσ. **ξεφανέρωμα** (το) – μππ. **ξεφανερωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + φανερώνομαι < αρχ. φανεροῦμαι (-όομαι) «αναδεικνύομαι, γίνομαι πασίγνωστος, ...», Ἡρόδ. 6.122.1, ἐφανερώθη ἐς τούς Ἑλληνας δαπάνησι μεγίστησι «έγινε πασίγνωστος στον ελληνικό κόσμο για τα υπερβολικά μεγάλα ποσά που δαπάνησε»].

ΞΕΦΕΓΓΑΛΑ (ξιφιγγάδα) (η) κομμάτι γης μέσα σε λόγγο (βλ. λ.), που δεν έχει δέντρα, ξέφωτο – υποκορ. **ξεφεγγαδούλα** (η) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + φεγγάδα (η) «φως, φωτεινότητα» < αρχ. φέγγ(ος) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -άδα].

ΞΕΦΛΟΥΔΙΖΩ (ξιφλλουδίζου) **1.** (για ανθρώπους) χάνω κομμάτια από την επιδερμίδα μου ΦΡ. **έπεσε καυτό νερό στο χέρι μου κι άρχισε να ξεφλουδίζει!** **2.** (για καρπούς, κ.λπ.) αφαιρώ τον φλοιό – συνών.: α) **ξεφλάω** (< ξεφυλλάω)· β) **ξεφλίζω** (< ξεφυλλίζω)· γ) **ξεφλουδάω** **3.** (μτφ.) κάνω κάποιον να υποφέρει, ταλαιπωρώ ΦΡ. **την ξεφλούδισε την έρμη!** **4.** (μτφ.) αναγκάζω κάποιον να πληρώσει για κάτι πολύ περισσότερο από την πραγματική του αξία ΦΡ. **πήγε ν’ αγοράσει από γνωστό και τον ξεφλούδισε!** – ουσ.: α) **ξεφλούδισμα** (το) **1.** η αποφλοιώση καρπού **2.** η αφαίρεση των φύλλων καλαμποκιού, (πληθ. **ξεφλουδίσματα**, τα) ομαδικό ξεφλούδισμα καλαμποκιών (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 180)· β) **ξέφλος** (ο) η διαδικασία αφαίρεσης των φύλλων καλαμποκιού [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + μσν. φλούδ(α) κ. φλοίδα (ή) / φλούδι (τό) (< ελνστ. φλούδιον (τό), υποκορ. του αρχ. φλόος (ὅ), συνηρ. φλοῦς, σπάν. τ. του φλοιός «φλούδα», Όμ. Α 237, ἔλεψε / φύλλά τε καί φλοιόν «τα φύλλα και το φλούδι ξελέπισε») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΞΕΦΡΑΖΩ (ξιφράζου) **1.** βγάζω τον φράχτη **2.** ξεβουλώνω **3.** (μτφ.) παρεκτρέπομαι – ουσ. **ξέφραγμα** (το) – επίθ. **ξέφραγος** (ο) **1.** χωρίς φράχτη ΦΡ. **έγινε ξέφραγο αμπέλι!** **2.** απροφύλαχτος – συνών. **άφραγος** (-η, -ο) – μππ. **ξεφρα(γ)μένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. ἐκφράσσω < ἐκ- (κ. ξε-, βλ. λ.) + αρχ. φράσσω / -ττω (αόρ. ἔφραξα) «φράζω, κλείνω» (Όμ. Ν 130, φράξαντες δόρυ δουρί «φράχτη από ασπίδες έφτιαξαν») μεταπλ. -ζω].

ΞΕΦΡΟΝΤΙΖΩ (ξιφρουντίζου) σταματάω να έχω φροντίδα για κάτι ΦΡ. **μεγάλωσε τα παιδιά του και ξεφρόντισε!** – συνών. **ξεφροντάω** – ουσ. **ξεφρόντισμα** / **ξεφρόντημα** (το) – μππ. **ξεφροντισμένος** / **ξεφροντημένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. φροντίζω «σκέπτομαι, είμαι γεμάτος φροντίδες, μεριμνώ, ...», Πλάτ. Νόμ. 10.888c, θεοὺς εἶναι μὲν, φροντίζειν δὲ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων «ότι οι θεοί υπάρχουν, αλλά δεν φροντίζουν καθόλου για τα ανθρώπινα»].

ΞΕΦΤΕΡΙ (ξιφφτέρ') (το) **1.** (πληθ. **ξεφτέρια**) εξαπτέρυγα, τα λάβαρα που στο άκρο τους φέρουν μεταλλικό ή ξύλινο δίσκο, όπου απεικονίζονται τα Σεραφείμ **2.** είδος μη γνήσιου γερακιού (accipiter nisus) **3.** (μτφ.) που μαθαίνει κάτι εύκολα, έξυπνος και δραστήριος, εύστροφος ΦΡ. **είναι ξεφτέρι!** [δ. τρ.: Έλα ύπνε από τη φτέρη, κοίμησέ μου

το ξεφτέρι.] – σύνθ. **λιμοξέφτερο** (το) ευφυής, πανέξυπνος ΦΡ. **ξέρεις τι λιμοξέφτερο είναι!** [ETYM. < μσν. ξεφτέρι(ν) (Τριαντ.) < ξεπτέριον (ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ], αποφυγή της χασμ. και αποβ. τελικού συμφ.) < έξυπτέριον < ελνστ. όξυπτέριον (τό) «γεράκι» (παρετυμ. εξ- πτερ(ό) -ιον), υποκορ. του ελνστ. όξύπτερος (-ον) «που έχει αιχμηρά ή γρήγορα φτερά, ...»].

ΞΕΦΩΛΙΑΖΩ (ξιφουλλιάζου) χαλάω τη φωλιά πτηνού ΦΡ. **γιατί τα ξεφώλιασες τα καημένα τα πουλάκια;** (γιατί τα ξιφώλλια'ις τα καημένα τα π'λλάκια;) – ουσ. **ξεφώλιασμα** (το) – μππ. **ξεφωλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + φωλιάζω < φωλ(ιά) (βλ. φώλι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΞΕΧΑΩ (ξιγχάου) ξεχνάω ΦΡ. **όλο και ξεχάω τελευταία!** [ευχή: Να σε ξεχάσει ο Χάρος!] – ουσ. **ξέχαμα** (το) ξέχασμα, ξεχασιά, έλλειψη μνήμης – μππ. **ξεχαμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχουν ξεχαμένον τα παιδιά του!** [ETYM. < ξεχνάω / ξεχνῶ, με έκπτωση < μσν. ξεχάνω < ξε- (βλ. λ.) + χάνω < ελνστ. χα(ῶ) «ρίχνω στο χάος» + παραγ. επίθ. -(ώ)νω < αρχ. χάος (βλ. χάβος², ετυμ.)].

ΞΕΧΕΡΟΥΛΙΑΖΩ (ξιχιρουλλιάζου) αφαιρώ από κάτι τα χερούλια – ουσ. **ξεχερούλιασμα** (το) – μππ. **ξεχερουλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + χερουλιάζω «αδράχνω, χουφτώνω» < μσν. χερούλ(ι) (τό) + παραγ. επίθ. -ιάζω (< χέρ(ι) (βλ. λ., ετυμ.) -ούλι)].

ΞΕΧΕΡΣΩΝΩ (ξιχισώνου) μεταβάλλω χέρσα γη σε καλλιεργήσιμη, εκχερσώνω ΦΡ. **ξεχέρσωσα το χωράφι και φύτεψα πατάτες** – ουσ. **ξεχέρσωμα** (το) – επίθ. **ξέχερσος** (-η, -ο) ΦΡ. **στο ξέχερσο, θα σπείρω φακές** – μππ. **ξεχερσωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + αρχ. χέρσ(ος) (ή) «ξηρά, στεριά, ...» (Όμ. Δ 425, χέρσω ρήγνύμενον «πάνω στην ξέρα σπάζει με ορμή») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΞΕΧΡΟΝΙΑΖΟΜΑΙ (ξιχρουνιάζουμι) καθυστερώ να επιστρέψω από κάπου ή παρατείνω ασυλλόγιστα την παραμονή μου ΦΡ. **πήγες, και ξεχρονιάστηκες!** (πήγεις, κι ξιχρουνιάσ'κεις!) – ουσ. **ξεχρόνιασμα** (το) – μππ. **ξεχρνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ξε- (βλ. λ.) + χρόν(ος) (βλ. χρονική(ς), ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζομαι].

ΞΕΧΩΝΙΑΖΩ (ξιχουννιάζου) 1. σκάβω βαθιά ακαλλιέργητη γη (βλ. λάκκα → σύνθ. ρ., β) 2. εμφανίζω κάτι που το είχα κρυμμένο για καιρό ΦΡ. **από πού το ξεχώνιασες αυτό το φόρεμα;** 3. κάνω ανακομιδή λειψάνων ΦΡ. **ξεχωνιάσαμεν τον πατέρα τη Μ. Πέμπτη!** – ουσ. **ξεχώνιασμα** (το) – μππ. **ξεχωνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ξεχών(ω) (< αρχ. έκχώννυμι < έκ (κ. ξε-, βλ. λ.) + χώννυμι / χωννύω «συσσωρεύω χώμα, φράζω με χώμα, ...», Πολύβ. 1.47.3.4, χωννύειν

τό στόμα τοῦ λιμένου ἐπεχείρησαν «ἐπιχείρησαν να φράζουν με χώμα την είσοδο του λιμανιού») μεταπλ. -ιάζω].

ΞΕΧΩΡΙΣΜΑΤΑ (ξυχουρίζματα) (τα) **1.** αποχωρισμός αγαπημένων προσώπων, συνήθ. λόγω αδήριτων αναγκών (π.χ. θάνατος, ξενιτιά) – συνών. **ξεχωρισμός** (ο) [δ. τρ.: Κλαίγουν οι μαύροι τη σκλαβιά, οπού είναι σκλαβωμένοι, / κλαίγουν και τον ξεχωρισμό, το πώς θα ξεχωρίσουν.] **2.** τραγούδι και χορός της Ηπείρου σε τετράσημο ρυθμό [δ. τρ.: Τώρα στα ξεχωρίσματα, έλα να φιληθούμε, / γιατί έχουμε ζωή και θάνατο, ποιος ξέρει αν θ’ ανταμωθούμε.] [ETYM. < θ. ξεχωρίσ- του ρ. ξεχωρίζω (βλ. ξέχωρος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ματα].

ΞΕΧΩΡΟΣ (ξέχουρους) (-η, -ο) **1.** ξεχωριστός, διαλεχτός, εκλεκτός ΦΡ. **ό,τι και να πεις, είναι ξέχωρο παιδί!** **2.** απόμερος [δ. τρ.: Μα μια γιορτή, μια Κυριακή, μια ’πίσημον ημέρα, / που βγήκε η κόρη απ’ το λουτρό κι ο νιος απ’ το μπαρμπέρη / και συναπαντηθήκανε σε ξέχωρο σοκάκι, / εξεδιαντράπη και της λέει και της το φανερώνει:] – επίρρ. **ξέχωρα** **1.** χωριστά ΦΡ. **θα πάμε ξέχωρα!** **2.** σε κάποια απόσταση ΦΡ. **πώς και περπατάτε ξέχωρα;** **3.** εκτός από, ανεξάρτητα, κατεξοχήν, ιδιαίτερα ΦΡ. **ξέχωρα από το τι θα γίνει, θα ’ρθω!** [ETYM.· μσν. < ξεχωρ(ίζω) (< αρχ. ἐκχωρίζομαι < ἐκ (κ. ξε-, βλ. λ.) + χωρίζω «αποχωρίζω, διακρίνω», Πλάτ. Φαίδ. 97b, χωρίζεται ἕτερον ἀφ’ ἑτέρου «χωρίζεται το ένα από τ’ άλλο») + παραγ. επίθ. -ος (αναδρ. σχημ.)].

ΞΕΨΥΧΑΩ (ξιψψ’χάου) **1.** μου βγαίνει η ψυχή, πεθαίνω **2.** φθίνω, λιγοστεύω σταδιακά ΦΡ. **ξεψύχησε το καντήλι!** τρεμοσβήνει **3.** δίνω και την ψυχή μου για κάτι ΦΡ. **ξεψυχάει ο ένας για τον άλλον!** [ETYM.· μσν. < μσν. (ἐ)ξεψυχῶ, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ἐξεψύχησα άόρ. του αρχ. ρ. ἐκψύχω «λιποθυμῶ, πεθαίνω, ασθμαίνω, ...», Άριστ. Προβλ. 886b.14, τοὺς ἀπαγχομένους ἔνιοι ὀρῶντες ἐκψύχουσιν «μερικοί βλέποντας τους απαγχονισμένους ασθμαίνουν» / Ἑσύχ., <ἐκψύχουσι> λιποθυμοῦσιν].

ΞΙΔΙ (το) **1.** [...] (βλ. κοψίδι, 1 → λογοπ., α) [παροιμ.: Πιο πολύ ψωμί τρως με το μέλι, παρά με το ξίδι.] **2.** κάτι πολύ ξινό ΦΡ. **ξίδι είναι τα σταφύλια!** **3.** (μτφ.) κάτι πολύ στενάχωρο ΦΡ. **τον πότισαν ξίδι!** τον στενοχώρησαν πολύ – επίθ. **ξιδάτος** (-η, -ο) **1.** που είναι αρτυμένος με ξίδι **2.** που έχει έντονη γεύση ξιδιού, αφύς **3.** (μτφ.) πολύ δυνατός – αντών. **λαδάτος** (βλ. αλάδωτος → αντών., 2 & σκορδομπάτσος) – σύνθ.: α) **λαδόξιδο** (το) μείγμα ξιδιού και λαδιού [παροιμ.: Δυο το λάδι, τρεις το ξίδι, πέντε το λαδόξιδο.]· β) **ξιδότριψα** (η) φαγητό αποτελούμενο από ψωμί βουτηγμένο σε διάλυμα νερού, ξιδιού και ζάχαρης (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 172) [ETYM. < μσν. ξίδι(v) < ελνστ.

ὀξύδιον (τό), υποκορ. του αρχ. ὄξος (τό) (-ους) «οῖνος ὀξίνος ἢ ελαφρός, αδύνατος», Ἀθήν. 2.76, ὄξους κοτύλην «κύπελλο κρασιού»].

ΞΙΘΆΛΛΙ (ξιθάλλι) (το) **1.** μακρύ ξύλο με μέταλλο στην άκρη σαν μασιά (βλ. μάσια) που το χρησιμοποιεί ο φούρναρης, για ν' αναμοχλεύει τη φωτιά, για να φουρνίζει και να ξεφουρνίζει **2.** (μτφ.) τα μακριά και γυμνά πόδια – ρ. **ξιθαλίζω** ανασκαλεύω τη φωτιά ΦΡ. **ξιθάλισε λίγο!** – ουσ. **ξιθάλισμα** (το) – επίθ. **ξιθαλιάς** (-ού) ψηλός, σωματώδης [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + μσν. ἀθάλη (< αρχ. αἰθάλη (ἦ) «καπνιά» < αἶθω «ανάβω, καίω κάτι, (αμτβ.) φλέγομαι, λάμπω, (παθ.) φλέγομαι, καίγομαι», Όμ. Κ 246, καὶ ἐκ πυρὸς αἶθομένοιο «και από της φωτιάς τις φλόγες») > ξαθάλη > ξιθάλι, με αλλαγή γένους και ανομ.].

ΞΙΚΙ (ξίκκι) (το) εύχρηστο ιδίως ως επίρρ. ΦΡ. (α) **ξίκι να γένει!** συγχωρώ τη μέχρι τώρα ζημιά μου (β) **να γένεις ξίκι και πάστρα!** χάσου, δε θέλω να σε βλέπω [κατάρα: Ξίκι να σου γένει! (να μη σου φανεί χρήσιμο κάτι, να μην το χαρείς)] – παράγ. ουσ. **ξίκης** (ο) που κλέβει στο ζύγισμα ΦΡ. **δεν έχει εμπιστοσύνη ο ξίκης!** – επίθ. **ξίκικος** (-η, -ο) λιποβαρής, νοθευμένος, λειψός, ψεύτικος ΦΡ. **ξίκικο μας το 'δωσε το στάρι!** – επίρρ. **ξίκικα** ΦΡ. **όλο ξίκικα ζυγίζει!** – συνών. **ξικιμένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** που τον καταριέται κάποιος να γίνει ξίκι ΦΡ. **πού το 'βαλα το ξικιμένο το κόσκινο;** [ETYM. < τουρκ. (e)ksik «λειψός» + παραγ. επίθ. -ι, με αποβ. του αρχικού e-].

ΞΙΝΟΣ (ξ'νός) (-ή, -ό) **1.** που έχει όξινη γεύση **2.** (μτφ.) πεισματάρης, ιδιότροπος ΦΡ. **είναι πολύ ξινή!** **3.** (μτφ.) κάτι το ευχάριστο που είχε άσχημη κατάληξη ΦΡ. **μου βγήκαν ξινά τα γέλια!** (μ' β' ήκαν ξ'νά τα γέλλια!) **4.** **ξινά** (τα) (μτφ.) οι ερωτικές παρεκτροπές ΦΡ. **της αρέσουν τα ξινά!** (τ'ς αρέ'ν τα ξ'νά!) **5.** (ουδ. ως ουσ.) **ξινό** (το) το κιτρικό οξύ· χρησιμοποιείτο στη μαγειρική, κυρ. στα ορεινά χωριά, λόγω ελλείψεως λεμονιών – ρ. **ξινίζω** **1.** έχω ξινή γεύση ΦΡ. **ξίνισε το φαΐ!** **2.** κάνω ξινή τη γεύση **3.** (μτφ.) δυσφορώ και το δείχνω με σύσπαση του προσώπου ΦΡ. **τι τα ξινίζεις τα μούτρα** (βλ. λ., 1) **σου;** **4.** (μτφ.) **α.** για αρνητική εξέλιξη υποθέσεων ΦΡ. **μας ξίνισαν τα τυριά!** **β.** για κάτι που μας είναι αδιάφορο ΦΡ. **σιγά μη μας ξινίσουν τα τυριά!** – ουσ.: **α)** **ξίνισμα** (το)· **β)** **ξινήθρα** (η) **1.** άσχημη ξινή μυρουδιά **2.** (συνήθ. στον πληθ.) άσχημη ξινή γεύση στο στόμα που έρχεται από το στομάχι – συνών. **ξινίλα** (η) ΦΡ. **νιώθω ξινίλα!** – μππ. **ξινισμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: **α)** **ξινόγαλα / ξινόγαλο** (το) γάλα, που, μετά από ζύμωση και ειδική επεξεργασία, έχει ευχάριστη υπόξινη γεύση (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 183 & Μν., σ. 60)· **β)** **ξινογαλόπιτα** (η) γαλατόπιτα, για την παρασκευή της οποίας χρησιμοποιείται ξινόγαλο αντί για

γάλα (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Μν., σ. 128) [ETYM.: μσν. < ελνστ. (ὄ)ξινος (-η, -ον) «ξινός», με αποβ. του αρχικού άτ. φων. από συμπροφ. με το άρθρο < ὄξος (βλ. ξίδι, ετυμ.)].

ΞΙΟΜΑΙ (ξξιόμι) ξύνομαι ΦΡ. **τι έπαθες και ξιόσαι έτσι;** – συνών. **ξιέμαι** [ETYM. < αρχ. ξέομαι «γδέρνομαι, προκαλώ αμυχές, ...», παθ. του ξέω «ξύνω, λειαινώ, ...» (Όμ. ε 245, ξέσσε δ' έπισταμένως «και τα 'ξυσε με επιμέλεια») με κώφ. του [ε] σε [ι] και μετάθ. του τόνου > ξιόμαι].

ΞΙΟΥ λ. χωρίς νόημα που επαναλαμβανόμενη χρησιμοποιείται για απομάκρυνση των ορνίθων ΦΡ. **ξιού ξιού, κοτούλες μ', φύγετε απ' τον κήπο!** [ETYM.: ηχομιμ. λ.].

Ξ(Ι)ΟΥΡΑΣ (ξξιούρας) (ο) **1.** άξεστος, αγροίκος ΦΡ. **τι ξούρας είν' αυτός;** **2.** δύσμορφος **3.** αλλοπαρμένος ΦΡ. **καλά, μ' αυτόν τον ξιούρα έμπλεξες;** **4.** ξεκούτης, ανόητος ΦΡ. **γέρο ξιούρας** ξεμωραμένος γέρος [λογοπ.: – Τι κάνεις, γέρο ξιούρα; – Δεν πέθαν' ακόμα!] [ETYM. < αρχ. έξωρ(ος) (-ον) «άκαιρος, εκτός εποχής, ανάρμοστος, απρεπής, ...», (Σοφ. Ήλ. 618, έξωρα πράσσω «το φέρσιμό μου δεν είναι της ηλικίας μου») + παραγ. επίθ. -ας > ξώρας, με αποβ. του έ- > ξούρας, με κώφ. του [ω] σε [ου] > ξιούρας, με ιδιωμ. προφ.].

ΞΟΒΕΡΓΑ (ξόβιργα) (η) / **ξόβεργο** (το) βέργα που την αλείφουν με κόλλα, για να παγιδεύονται τα πουλιά, παγίδα [παροιμ.: Όταν περνάνε τα καλά πουλιά στήνουμε ξόβεργα.] [δ. τρ.: Έριξα την ξόβεργά μου, κι ήρθε το πουλί κοντά μου.] [ETYM. < *μσν. ιξόβεργα (ή) (πρβ. μσν. ξόβεργον / ιξόβεργον, τό) < αρχ. ιξ(ός) (ὀ) «το παρασιτικό φυτό γκι, η κολλητική ουσία που βγαίνει από τον καρπό του ιξού» (Εϋρ. Κύκλ. 433, ὥσπερ πρὸς ιξῶ τῇ κύλικι λελημμένος «σαν σε ξόβεργα κολλημένος στο κρασοπότηρο») -ο- + μσν. βέργα (βλ. λ., ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > ξόβεργα].

ΞΟΓΑΝΟ (ξόγανου) (το) **1.** ξύλινο λατρευτικό άγαλμα, συνήθ. κακότεχνο, ξόανο **2.** (μτφ., υβρ.) **α.** για άνθρωπο άσχημο, χωρίς σωματική χάρη ΦΡ. **σαν ξόγανο είναι!** **β.** για άνθρωπο ανόητο, κουτό ΦΡ. **καθόταν σαν ξόγανο!** [ETYM. < αρχ. ξόανο(ν) (τό) «είδωλο σκαλισμένο σε ξύλο, είδωλο, άγαλμα» (Εϋρ. Ί. Τ. 1359, κλέπτοντες έκ γῆς ξόανα «κλέβοντας απ' τη χώρα αγάλματα») με ανάπτ. [γ] > ξόγανο].

ΞΟΔΙ (ξξόδ') (το) κηδεία [δ. τρ.: Μάνα για την κεροδοσιά (βλ. κερί → σύνθ. β), γυναίκα για το ξόδι, / παπάδες και πνευματικούς για το καλό το σχώριο!] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Ο γάμος και το ξόδι όλα μας τα φανερώνει.] [ETYM. < έξόδι(ον) «εκφορά νεκρού», υποκορ. του αρχ. έξοδος (ή) (βλ. καλοξόδευτος, ετυμ.) με αποβ. του άτ. φων.].

ΞΟΔΙΑΖΟΜΑΙ (ξουδιιάζουμι) ξοδεύω [δ. τρ.: Γιωργάκη μη ξοδιάζεσαι και μη χαλάς τα γρόσια / πικρή 'ναι η λαβωματιά φαρμακερό το βόλι.] – ουσ. **ξόδιασμα** (το) – μππ. **ξοδιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αποξοδιάζω** ξοδεύω ό,τι έχω [δ. τρ.: Άμα τ' αποξόδιασε, βγήκε στο παραθύρι.]· β) **καταξοδιάζομαι** κάνω πολλά έξοδα, ξοδεύω ό,τι έχω και δεν έχω ΦΡ. **καταξοδιάστηκε να την παντρέψει!** (καταξουδιιάσ'κι να τ' μπαντρέψ'!) [ETYM. < παθ. του μσν. ξοδιάζω < ελνστ. έξοδιάζω (βλ. καλοξόδευτος, ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΞΟΜΠΛΙΟ (ξόμπλλιου) (το) **1.** ξόμπλι, κέντημα, στολίδι, υπόδειγμα [Γ. Άθάν. Τ. Β. 2.42: Πολλοί σέ τραγουδήσανε κανέννας δέ σοῦ τό 'πε / μέ λίγα λόγια καί καλά τό ξόμπλιο, πού σοῦ πρέπει: / Παράεισαι όμορφοστόλιστος, εύλογημένε τόπε!] **2.** (μτφ.) κουτσομπολιό, συχνά κακόβουλο, κακολογία ΦΡ. **όλο ξόμπλια είναι!** – ρ. **ξομπλιάζω 1.** συλλογίζομαι, σχεδιάζω, διακοσμώ κάτι με ξόμπλια **2.** εξετάζω, παρατηρώ με προσοχή [Β. Κορν. Έρωτ. 2.1321-22: θωρώντας πώς ή Κόρη / τόν άσπροφόρο έξόμπλιαζε, κ' έκεϊνον πάντα έθώρει] **3.** (μτφ.) κουτσομπολεύω – ουσ. **ξόμπλιασμα** (το) [δ. τρ.: ... κοράσια για το ξόμπλιασμα και νιες για τ' αργαστήρι (βλ. λ.).] – επίθ. **ξομπλιαστός** (-ή, -ό) που έχει πάνω ξόμπλια – μππ. **ξομπλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ξόμπλι < μσν. έξόμπλιν < έξόμπλιον (τό), υποκορ. του ελνστ. έξομπλον (τό) < λατ. exemplum (-i) «παράδειγμα»].

ΞΟΥΡΑΦΙ (ξουράφ') (το) **1.** ξουράφι [δ. τρ.: Ξουράφι από τα Γιάννενα κι ακόνι από τα Τρίκαλα.] [παροιμ.: Ξουράφι αγόραζε ο σπανός.] **2.** (μτφ.) πολύ έξυπνος ΦΡ. **είναι ξουράφι!** – ρ. **ξουραφίζω** ξυρίζω – ουσ. **ξουράφισμα** (το) – μππ. **ξουραφισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ξουράφι(ν) (< ελνστ. ξυράφιον (τό), υποκορ. του αρχ. ξυρόν (τό) / ξυρός (ό) «ξυράφι» < ξυρέω, βλ. ξουρίζω) > ξουράφι· τ. όπου το [υ] εμφανίζει την αρχ. προφ. [ου] (πρβ. τύμπανο > τούμπανο), LSJ].

ΞΟΥΡΙΖΩ (ξουρίζου) **1.** ξυρίζω [παροιμ.: Στο τέλος ξουρίζουν τον γαμπρό.] **2.** (μτφ., γ' πρόσ.) κάνει πολύ κρύο ΦΡ. **ξουρίζει σήμερα!** [ETYM. < ελνστ. ξυρίζω (< αόρ. έξύρησα του αρχ. ρ. ξυρέω «ξυρίζω», Ήρόδ. 2.65.4, ξυρώντες τῶν παιδίων τήν κεφαλήν «ξυρίζουν το κεφάλι των παιδιών τους») για το [υ] ως [ου] (βλ. ξουράφι, ετυμ.).]

ΞΥΛΟ (ξύλου) (το) **1.** [...] [παροιμ.: Κάνεις τον χωριάτη φίλο; Κράτα και κομμάτι ξύλο.] **2.** δαρμός ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **έφαγε πολύ ξύλο!** **3.** μονόξυλο – παράγ. ουσ. **ξυλιάς** (ξ'λλιάς) (ο) πολύ λεπτός – σύνθ.: α) **ζυγιαστόξύλο** (το) χοντρή ράβδος, στην οποία στηρίζουν το στατέρι (βλ. λ.), για να ζυγίσουν διάφορα αντικείμενα (βλ. ζύγι → ζυγιάζω)· β) **καταξυλή** (η) **1.** παλιό σαμάρι (βλ. λ.), στο οποίο έχει απο-

μείνει μόνο ο ξύλινος σκελετός 2. (μτφ.) σκελετός, κόκαλα, πτώμα ΦΡ. **όπως φαίνεται, εδώ θ' αφήσω την καταξυλή μου!** (όπους φαίνιτι, ιδώ θ' αφήσου τ' γκαταξ'λή μ'!)· γ) **καταξυλιάς** (ο) κρεμανταλάς· δ) **κολυμπηθρόξύλο** (το) 1. ξύλο που επιπλέει στο νερό 2. (μτφ.) μεγάλη καταστροφή ΦΡ. **ούτε κολυμπηθρόξύλο δεν έμεινε!** (ούτι κουλυμπηθρόξ'λου δεν έμ'νι!)· ε) **περηφανόξύλο** (το) (μτφ.) αλαζόνας· στ) **ξυλόπρογκα** (η) 1. ξύλινη πρόκα, χρήσιμη στους τσαγκάρηδες 2. (μτφ.) αιχμηρός λόγος, κακολογία ΦΡ. **όλο ξυλόπρογκες είναι!** (ούλου ξ'λλόπρουγκις είνι!)· ζ) **σαπόξύλο** (το) σάπιο ξύλο – συνών. **σαπίλι** (το) ΦΡ. **μάζεψα κάτι σαπίλια για τη φωτιά!** (μάξιψα κάτ' σαπίλλια για τ' φουτγιά!) – ρ. **ξυλιάζω** γίνομαι σαν ξύλο, σκληραίνω, τα άκρα μου γίνονται σαν ξύλα από το κρύο, ξεπαγιάζω ΦΡ. **ξύλιασαν τα χέρια μ', δεν τα νιώθω!** (ξύλλιασαν τα χέργια μ', δε ντα νιώθου!) – ουσ. **ξύλιασμα** (το) – μππ. **ξύλιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξύλώνω** ΦΡ. **ξύλωσε το μαστάρι της γίδας!** σκλήρυνε από το πολύ γάλα· για γίδα ή άλλο γαλακτοφόρο ζώο σε εγκυμοσύνη αποτελεί ένδειξη πως πλησιάζει ο τοκετός [ETYM. < αρχ. ξύλον (τό) «ξύλο, σχίζα, ...», Όμ. Ψ 327, έστηκε ξύλον αὔον «ξύλο ορθώνεται ξερό»].

ΞΥΛΟ- & **ξύλο-** & **ξύλ-** α' συνθ. σε σύνθ. λ. και δηλώνει (Τρια-ντ.): 1. ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. είναι κατάλληλο, προορίζεται για ξύλινο αντικείμενο, κ.λπ., π.χ. ξυλαποθήκη, προέρχεται από το ξύλο, π.χ. ξυλάνθρακας 2. ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. αφορά στο ξύλο, π.χ. ξυλογραφία, αναφέρεται στην έννοια του ξύλου, π.χ. ξυλόσομπα ή αναφέρεται στην έννοια του ξύλου, με τη σημασία του ξυλοδαρμού, π.χ. ξυλοφορτώνω – σύνθ.: α) **ξυλάγγουρο** (το) 1. ποικιλία πεπονιού, ο σικυός ο πέπων (cucumis melo)· μοιάζει με αγγούρι και ο καρπός του φτάνει έως τα εβδομήντα εκατοστά [παροιμ.: Η γριά ξυλάγγουρα γυρεύει τον χειμώνα.] 2. (μτφ.) που περπατάει μονοκόμματα, χωρίς χάρι ΦΡ. **είναι σαν ξυλάγγουρο!** β) **ξυλοπόδαρα** (τα) υποτυπώδη υποδήματα με πέλμα ξύλινο, δεμένα στο πάνω μέρος με ιμάντες υφασμάτινους ή από άλλο υλικό· γ) **ξυλόσοφος** (-η, -ο) (ειρων.) που παριστάνει τον σοφό· δ) **ξυλοφάης** (ο) ξυλοφάγος, είδος λίμας που χρησιμοποιούν οι ξυλουργοί για την κατεργασία και τη λείανση ξύλων – συνών. **ξυλοφάι** (το)· ε) **ξυλοχάλαση** (η) βίαιη θύελλα, που ξεριζώνει δέντρα κι αφήνει πίσω της πολλές καταστροφές ΦΡ. **τι ξυλοχάλαση ήταν αυτήν σήμερα!** – συνών. **κοσμοχάλαση** (η)· στ) **ξυλοχέρης** (-α, -ικο) 1. που έχει βαρύ χέρι 2. (μτφ.) αδέξιος, ανοικκύρευτος ΦΡ. **τι ξυλοχέρα είν' αυτή!** [ETYM. < μσν. ξυλ(ο)- θ. του ουσ. ξύλ(ο) -ο- ως α' συνθ., π.χ. μσν. ξυλάλογον (τό) «ξυλογαϊδάρα

(παιδικό παιχνίδι)» < αρχ. ξυλ(ο)- θ. του ουσ. ξύλο(ν) (βλ. ξύλο, ε-
τυμ.), π.χ. αρχ. ξυλο-κόπος].

ΞΥΠΝΑΩ (ξ'πνάου) **1.** σηκώνομαι από τον ύπνο **2.** διακόπτω τον ύ-
πνο άλλου [δ. τρ.: Να μας ζηλεύουν οι αετοί, να μας ξυπνούν τ' αηδό-
νια.] **3.** (μτφ.) αποκτώ γνώσεις και εμπειρίες που με βοηθούν να εξε-
λιχθώ πνευματικά και κοινωνικά **ΦΡ. πήγε στην πόλη για δουλειά
και ξύπνησε!** (πήγι σ' μπόλη για δ'λλειά κι ξύπνησι!) – ουσ. **ξύπνημα**
(το) – επίθ. **ξύπνηγος** (-η, -ο) ξυπνητός – μππ. **ξυπνημένος** (-η, -ο)
[ETYM. < μσν. ξυπνῶ (-άω) < μσν. ἐξυπνῶ < ελνστ. ἐξυπνίζω «ση-
κώνω κάποιον από τον ύπνο» κατά το σχήμα χαιρετῶ > χαιρετίζω, με
αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ελνστ. ἐξυπνος (-ον) «που έχει ξυπνή-
σει, ξύπνιος» < πρόθ. ἐξ (βλ. ξε-, ετυμ.) + αρχ. ὕπνος (βλ. υπονοφαγός,
ετυμ.)].

ΞΥΠΟΛΙΕΜΑΙ (ξ'πουλλιέμι) βγάζω τα υποδήματά μου **ΦΡ. ξυπο-
λήσου και διάβα στη γωνιά!** (ξ'πουλλήσ' κι διάβα στ' γουνιά!) ...
και πέρασε να καθίσεις στη γωνιά (βλ. λ., 2), όπου κάθεται η οικογέ-
νεια και οι γεροντότεροι, άρα τιμητικά – ουσ.: α) **ξυπολιάς** (ο) ξυπό-
λυτος, που δεν έχει υποδήματα να φορέσει, πάμφτωχος **ΦΡ. έναν ξυ-
πολιά παντρεύτηκε!** (ιέναν ξ'πουλλιά παντρεύ'κι!)· β) **ξυπολυσιά** (η)
το να μη φοράει κάποιος υποδήματα – συνών. **ξυπολυσιό** (το) – επίθ.
ξυπόλυτος (-η, -ο) – μππ. **ξυπολημένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ἐξυ-
πολ(ύομαι) μεταπλ. -ιέμαι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων < ἐξυπολύ-
ω «βγάζω τα υποδήματα κάποιου» < πρόθ. ἐξ- (βλ. ξε-, ετυμ.) + αρχ.
ὑπολύω (-ομαι) «λύνω, βγάζω τα υποδήματα, ...», Αἰσχύλ. Άγ. 944-5,
ὑπαί τις ἀρβύλας / λύοι τάχος «γοργά τα πέδιλ' ας μου λύσουν»].

ΞΥΣΤΡΑ (η) **1.** μαγειρικό μεταλλικό φτυαράκι, με το οποίο βγάζουν
από το ταψί πίτες, ψωμί, κ.ά. **2.** σφηνωμένη στη μία άκρη της βουκέ-
ντρας ξύστρα, που χρησιμεύει στο καθάρισμα του υνιού [λογοπ.: Στη
Νησίστα. Σε βαρούν με την ξύστρα.] **3.** όργανο, με το οποίο ξύνουν
τα μολύβια – υποκορ. **ξυστρί** (το) είδος μεταλλικής χτένας για το χτέ-
νισμα - καθάρισμα των αλόγων – ρ. **ξυστρίζω** καθαρίζω κάτι με ειδι-
κή για κάθε περίπτωση ξύστρα (π.χ. το δέρμα ζώου, το ταψί, κ.λπ.) –
ουσ. **ξύστρισμα** (το) – μππ. **ξυστριμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ.
ξύστρα (ή) «ξέστρα με λαβή· τη χρησιμοποιούσαν μετά το λουτρό για
σκούπισμα και στέγνωμα του σώματος, ...» < θ. ξυσ- (πρβ. αόρ. ἔξυ-
σα) του ρ. ξύω «ξύνω, λειαίνω» (Όμ. χ 456, λίστροισιν δάπεδον ξύν
«με ξύστρες έτριβαν το δάπεδο») + παραγ. επίθ. -τρα].

ΞΥΦΑΪΝΩ (ξυφφαίνου) τελειώνω την ύφανση [δ. τρ.: Όσο είναι το
ύψος τ' ουρανού, το βάθος της θαλάσσης, / τόσο διασίδι ίδιαζε (βλ.

(ι)διάζομαι) μια κόρη στην αυλή της. / Το ίδιαζε, το ξίδιαζε, το υφαίνει, το ξυφαίνει, / για να περάσει ο καιρός, για να 'ρθει ο καλός της.] [N. Καζ. Άσκ.: Μέσα στά κατώγια μου, οί πέντε μου άνυφάντρες δουλεύουν, ύφαίνουν καί ξυφαίνουν τόν καιρό καί τόν τόπο, τή χαρά καί τή θλίψη, τήν ύλη καί τό πνέμα.] ΦΡ. **σήμερα ξύφανα την κουρελού!** – ουσ. **ξύφα(ν)ση** (ξύφα'σ') (η) **1.** τελείωμα υφαντού **2.** (μτφ.) καθυστερημένη άφιξη **3.** (μτφ.) τέλος, ολοκλήρωση ΦΡ. **είμαι στην ξύφαση!** [ETYM. < ξ- (βλ. ξε-) + αρχ. ύφαίνω (βλ. ύφαμα, ετυμ.)].

ΞΩ- & **ξώ-** λεξικό πρόθημα για δήλωση της σημ. του «έξω», π.χ. **ξώ-ραφο** – σύνθ.: α) **ξώγραμμα** (το) ό,τι γράφεται έξω από την επιστολή, τα στοιχεία του αποστολέα και του παραλήπτη [δ. τρ.: Απέξω λέει το ξώγραμμα και μέσα λέει το γράμμα.]: β) **ξωλοίμικο** (ξουλλοίμ'κου) (το) επιδημία, λοιμός: γ) **ξώμαντρα** (η) πρόχειρη μάντρα (βλ. λ., 2), πλησίον της κανονικής, φτιαγμένη από κλαδιά δέντρων: δ) **ξωρέξιο** (το) ορεκτικό, νοστιμιά, εκλεκτό φαγητό, ιδιαίτερο φαγητό που μας αρέσει ΦΡ. **όλο ξωρέξια θέλει!** (ούλου ξουρέξια θέλλει!) [ETYM. < μσν. ξω- ως α' συνθ. < αρχ. έξω- (< αρχ. επίρρ. έξω «προς τα έξω, έξω», Όμ. Κ 94, κραδίη δέ μοι έξω «να βγει απ' το στήθος») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.: μσν. ξω-μένω, έξώ-στρατα «έξω απ' τη στρατά, από το δρόμο» (Τριαντ.)].

O

ΌΒΟΡΟΣ (όβουρους) (ο) **1.** θύρα αυλής, αυλόπορτα **2.** περιφραγμένη αυλή οικίας [δ. τρ.: Κόρη με τα λιανά κουμπιά και με τα μαύρα μάτια / στην πόρτα μου να μη διαβείς, ούτε στον όβορό μου.] **3.** περίβολος γύρω από κατοικία, όπου διανυκτερεύουν βόδια, βοϊδόμαντρα [Αρ. Βαλ. Φ. 2.5: πλατύς καθάριος όβορός ζωσμένος διπλολίθι.] **4.** τα ίχνη της πορείας ποιμνίου, δηλ. τα πατήματα ή η κοπριά των ζώων – συνών. **οβορός** / **βορός** (ο) [ETYM.· πιθ. < αρχ. ὄροβος (βλ. ρόβι, ε-τυμ.), με αντιμετ.· οι αυλές, περιφραγμένες ή όχι, χρησιμοποιούνταν για το αλώνισμα (βλ. αλώνι, 3) / η λ. **βορός** απαντά στην ελλην. γλώσσα από την αρχαιότητα· στο λεξ. Δημητρ. υπάρχουν τρία σχετικά λήμματα: **1.** **βορός** (-ά, -όν) «αδηφάγος, λαίμαργος, εύγευστος», Ίππ. 267.18, τά βορά [...] παιδιά «τα λαίμαργα παιδιά» **2.** **βορός** (ο) (Ήσύχ., <βορός> πολυφάγος, ἄπληστος. καὶ ὁ ἐκ τῶν στεμφύλων ἐπὶ τῆς ἀρυστίδος ὀλκός. Λάκωνες) **3.** **βορός** (ο) βλ. σημ. του εδώ λήμματος όβορος / Ν. Σαρ. Λέξ., λήμμα οβορός: [...] Δάνειο από το σλαβ. oboг, «στάβλος». Συχνή και η παραλλαγή βοράς (διότι το αρχικό [ο] θεωρήθηκε άρθρο). [...]].

ΟΒΡΑΪΟΣ (-α) / **Οβριός** (-ά) (λαϊκότρ.) Εβραίος (Τριαντ., σχετικό λήμμα, σημ.) **1α.** παλαιότερη (πριν απ' τον 4ο αι. π. Χ.) ονομασία των Ιουδαίων **β.** αυτός που, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής και την πολιτική υπηκοότητά του, κατάγεται από τον αρχαίο λαό της Παλαιστίνης και, κυρ., πιστεύει στη μονοθεϊστική του θρησκεία· Ισραηλίτης [παροιμ.: Κίνησε ο Οβραίος να παντρευτεί και βρέθηκε η μέρα Σάββατο.] **2.** (μτφ., μειωτ.) για άνθρωπο υπερβολικά φιλάργυρο και γι' αυτό σκληρό και ανάλγητο στις οικονομικές ή εμπορικές συναλλαγές του· ΦΡ. **είναι Οβριός!** (είν' Ουβριός!) [ETYM. < μsn. Όβραϊος (< ελνστ. Έβραϊος (ὁ) < αραμ. 'ebrai) με τροπή [ε > ο] από συμπροφ. με το άρθρο [ο-εβρ > οβρ] και αποβ. του [ε] πλάι σε [ο] > Οβραίος].

ΟΔΕΚΕΪ (ουδικεΐ) επίρρ.· εκεί δα ακριβώς, εκεί κοντά ΦΡ. **οδεκεί να με καρτερείς!** – συνών.: α) **αδεκεί** ΦΡ. **έλα αδεκεί για!** έλα εκεί δα· β) **εδεκεί**· γ) **εδεφτού** [ETYM. < αρχ. αντων. ὅδ(ε), ἦδε, τότε «αυτός εδώ» (ως επίρρ. σημαίνει «εδώ» (Ώμ. Α 287, ὅδ' ἀνήρ «αυτός εδώ ο άντρας»)) + αρχ. επίρρ. ἐκεῖ «σ' κείνο το μέρος, ...», Σοφ. Ἡλ. 685, πᾶσι τοῖς ἐκεῖ σέβας «που όλων κίνησε τον θαυμασμό»].

ὍΘΕ (όθι / ούθι) επίρρ.· όπου ΦΡ. (α) **μην πετάς τα πράματά σου, όθε να 'ναι!** (β) **κάνει ό,τι του αρέσει και όθε τον βγάλει η άκρη!** (κάν' ό,τ' τ' αρέ'ει κι όθι τουν βγάλλει η άκρ'!) ... ό,τι θέλει ας γίνει [δ. τρ.: Εγώ είμαι αψύς και γλήγορος, να πάγω όθε κι αν είναι, / οπού είναι γάμος και χαρά πάνε τα νια μουλάρια, / οπού 'ναι πόλεμος φρικτός, παίρνουν εμέ τον γέρο.] [ETYM. < αρχ. επίρρ. ὅθι «όπου», Ώμ. ξ 73, ὅθι ἔθνεα ἔρχατο χοίρων «όπου πολλούς χοίρους έκλειναν»].

ΟΪ / ΟΥΙ επιφών. 1. **μπα ΦΡ. ούι, τι κάνεις έτσι;** (ούι, τι κάν'ς έτς';) 2. για έκφραση πόνου ΦΡ. **όι! όι! όι!** 3. για έκφραση έκπληξης ή αποδοκιμασίας ΦΡ. **ούι, τι πήγε κι έκανε!** 4. για έκφραση κατάφασης, που δηλώνει και ικανοποίηση ΦΡ. **ούι, έχουμε καλή σοδειά φέτος!** 5. για έκφραση απορίας ΦΡ. **ούι, τι κάνεις έτσι, άνθρωπέ μου!** [ETYM. < μσν. όι < αρχ. οἷ (με διατήρηση της αρχ. προφοράς [όι]), ηχομιμ. λ., Αἰσχύλ. Πέρσ. 445, οἷ γὼ τάλαινα διαπεπραγμένου στρατοῦ «ω συμφορά μου, η άραχλη και μαύρη μοίρα!].

ΟΪΔΕ γνωρίζει ΦΡ. **τις οΐδε** (τις οΐδι) ποιος γνωρίζει (β) **τις οΐδε πό-τε θα πεθάνει;** (τις οΐδι πότι θα πιθάν';) (γ) **τις οΐδε αν έχει σκοπό να γυρίσει από την ξενιτιά!** [ETYM. < γ' πρόσ. οΐδε του αρχ. ρ. οΐδα «γνωρίζω», Ώμ. η 25, τῷ οὐ τινα οἶδα ἀνθρώπων «εδώ δεν ξέρω άνθρωπο κανένα»].

ΟΪΔΙΖΩ (ουιδίζου) / **οΐντίζω** / **οΐτίζω** μοιάζω, ταιριάζω [δ. τρ.: Τα μάτια οΐδίζουν του παπά, τα φρύδια τ' αναγνώστη (βλ. λ., 2).] ΦΡ. (α) **όιτισαν και συμπεθέρεψαν!** (όι'τ'σαν κι συμπιθέριψαν!) (β) **σ' οΐδίζει πολύ το φουστάνι!** (σ' ουιδίζ' πουλύ του φ'στάν'!) σου ταιριάζει (γ) **οΐντίζουν σαν αδέρφια!** – ουσ.: α) **οΐδισμα** / **οΐντισμα** / **οΐτισμα** (το) ΦΡ. **έκαναν κακό οΐτισμα!** (έκαναν κακό όι'τ'ζμα!) ταίριασαν πολύ· β) **οΐντή** (η) ομοιότητα, ταίριασμα ΦΡ. **έχει μία οΐντή με τον πατέρα της** (έχει μία ουιντή μι του μπατέρα τ'ς) μοιάζει πολύ – μππ. **οΐδισμένος** / **οΐντισμένος** / **οΐτισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι οΐντισμένο ζευγάρι!** (είνι ουιντ'ζμένου ζιυγάρ'!) [ETYM. < αρχ. αντων. ἴδ(ιος) (-α, -ον) «ιδιωτικός, που μου ανήκει, ... (νεότ.) ἴδιος, ...» (Ώμ. δ 314, δῆμιον ἢ ἴδιον; «δικό σου ή του λαού σου;») και συμπροφ. με το άρθρο [ο-ἴδ > οἶδ] + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΟΪΚΑΔΕ επίρρ.: στο σπίτι, στην πατρίδα, προς το σπίτι, προς την πατρίδα ΦΡ. **θα πάω οϊκάδε!** [ETYM. < αρχ. οϊκάδε, Όμ. γ 160, οϊκάδε ἰέμενοι «ποθώντας την επιστροφή στην πατρίδα»].

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ (οικκουγενειακό) (το) **1.** η κληρονομικότητα ΦΡ. **το οικογενειακό του φταίει!** – (πληθ.) **οικογενειακά** (τα) οι μεταξύ οικογενειών διαφορές ΦΡ. **έχουν οικογενειακά!** (έχ'ν οικκουγενειακά!) **2.** η φήμη κάποιας οικογένειας, καλή ή κακή ΦΡ. **δεν έχει καλό οικογενειακό, να προσέχεις!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. οικογενειακός (-ή, -ό) < ελνστ. οἰκογένει(α) (ή) «πιστοποιητικό κατάγωγής ενός οικογενούς, η κατάσταση του οικογενούς» (< αρχ. οἰκογενής (-ές) «δούλος γεννημένος στο σπίτι και όχι αγορασμένος, κατοικίδιος,...», Ἀριστοφ. Εἰρ. 789, ὄρτυγας οἰκογενεῖς «με ορτύκια που θρέφουνε μες στα κλουβιά») + παραγ. επίθ. -ακός].

ΟΚΑ (ουκά) (η) μονάδα βάρους στερεών και υγρών προϊόντων που υποδιαιρείται σε 400 δράμια (βλ. λ.) (1 οκά = 1282 gr) [παροιμ.: Να 'καναν οι μύγες μέλι, τρεις οκάδες στον παρά (βλ. λ.).] ΦΡ. (α) (απειλ.) **άμα σε πιάσω, θα σε κάνω οχτακόσιες οκάδες!** θα σε δείρω ανηλεώς (β) (για δήλωση μεγέθους) **νιώθω το κορμί μου σαν να 'ναι εκατό οκάδες!** νιώθω μεγάλη κούραση (γ) **είναι της οκάς** είναι κακής ποιότητας – επίθ. **οκάρικος** (-η, -ο) που ζυγίζει μια οκά [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. ὀκά (ή), αντδ.(;) < τουρκ. okka < αραβ. ūqīyah ίσως < αρχ. οὐγγία ἢ οὐγκία (ή) «το δωδεκατημόριο ενός συνόλου,...» / (LSJ) < τουρκ. okka].

ΟΚΝΑ (η) / **κνα** (το) φυτική χρωστική ουσία που τη χρησιμοποιούν για το βάψιμο και την περιποίηση των μαλλιών, η χένα [παροιμ.: Σαν η Σούλτω με την οκνά.] ΦΡ. **έμεινε σαν τη Σούλτω** (Σουλτάνα) **με το κνα!** (έμ'νι σα ντ' Σούλτου μι του κνα!) έμεινε στα κρύα του λουτρού, εγκαταλείφθηκε ξαφνικά· η φρ. απηχεί γαμήλιο έθιμο, κατά το οποίο οι υποψήφιος Τουρκάλες νύφες έβαφαν τα χέρια τους με χένα, με την αναφερθείσα φρ. να υποδηλώνει εγκατάλειψη νύφης λίγο πριν τη γαμήλια τελετή [ETYM. < τουρκ. kına].

ΟΚΝΕΎΩ (οκνεύου) γίνομαι οκνηρός, τεμπελιάζω [Ι. Βηλ. Τζίντζ.: Στά νιάτα σου ἄν ὀκνεύεις, / γέρος κακά πορεύεις (βλ. πόρος → ρ., 1).] [παροιμ.: Σύρε κι έλα και μ' οκνεύεις.] – ουσ.: α) **οκναμάρα** (η) οκνηρία, χαύνωση ΦΡ. **τι οκναμάρα είν' αυτή που μ' έπιασε!** β) **οκνιά** (η) τεμπελιά, νωθρότητα, δισταγμός – επίθ.: α) **οκνάρικος** (-η, -ο) τεμπέλικο· β) **οκνός** (-ή, -ό) οκνηρός, τεμπέλης [παροιμ.: Ο οκνός πααίνει (βλ. λ.) μακριά, ο φιλάργυρος πληρώνει πολλά.] – σύνθ. **οκνοφέρνω** μοιάζω με οκνηρό [ETYM. < αρχ. ὀκν(είω) / ὀκνέω «δια-

στάζω, ...» (Όμ. Ε 255, ὀκνεῖω δ' ἵππων ἐπιβαινέμεν «μου ἔναι τ' αμάξι βαρετό») μεταπλ. -εύω].

ΌΛΙΓΑ / **λίγα** επίρρ. **1.** λίγα **2.** (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **λίγα** (τα) λίγα υπάρχοντα (βλ. ὑπαρχε) – αντών. **πολλά** (τα) ΦΡ. **μάζεψε τα πολλά του και τα λίγα του κι έφυγε!** [ETYM. < ὀλίγα, ονομ. πληθ. ουδ. του αρχ. ὀλίγος (βλ. λιγο-, ετυμ.) με μετάθ. του τόνου].

ΟΛΟΒΟΛΟΣ (ουλόβουλους) (-η, -ο) ακέραιος, ολόκληρος, σύγκορμος, αυτούσιος ΦΡ. **τον είδα ολόβολο μπροστά μου!** [Κ. Κρυστ. Π.: Δέκα βραδιές ὀλόβολες ἔς τὰ παραθύρια ἀπάνου.] – συνών. **ολοσούμπιτος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. επίθ. ὀλόβολος < ελνστ. ὀλ(ο)- θ. του αρχ. επιθ. ὅλο(ς) (βλ. αλότελα, ετυμ.) ως α' συνθ. + -βόλος (< αρχ. -βόλος θ. συγγ. του ρ. βάλλω ως β' συνθ., παραγωγικό ονομάτων που δηλώνουν ενέργεια), πρβ. μονόλοβος].

ΟΛΟΜΙΑ (ουλουμία) / **ολομίνια** **1.** με τη μία, μονομιάς **2.** παραλίγο ΦΡ. **ολομία να πέσω!** (ουλουμία να πέσου!) [ETYM. < ὅλο- (βλ. αλότελα, ετυμ.) + μία (βλ. μιανού, ετυμ.)].

ΟΛΟΥΘΕ (ουλούθι) επίρρ. **1.** παντού ΦΡ. **έπαξα ολούθε να σε βρω!** **2.** από παντού [παροιμ.: Το παλιό καράβι, νερά απ' ολούθε μπάζει.] [ETYM. < μσν. ὀλοῦθεν < ὅλο- (βλ. αλότελα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -θεν > ὀλόθεν / ὀλοῦθεν].

(Ο)ΜΑΛΑΣ (ου/μαλάς) (ο) εργαλείο, με το οποίο οι χτίστες στιλβώνουν το επίχρισμα σε τοίχους [ETYM. < αρχ. ὁμαλ(ός) (-ή, -όν) «χωρίς εσοχές ή εξοχές, λείος, ...» (Όμ. ι 327, ὃ δ' ὁμαλὸν ποίησαν «κι ὅπως το ισιώσαν») + παραγ. επίθ. -άς].

ΟΜΟΡΦΑΔΑ (η) ομορφιά, κάλλος [δ. τρ.: Ψηλό μου κυπαρίσσι, λυγάει η κορφάδα σου, / και ποιος θα τη γλεντήσει την ομορφάδα σου.] – συνών. **εμορφάδα** (η) [δ. τρ.: Πού ἔναι η πρώτη σου εμορφάδα, πού ἔναι τα κάλλη σου.] [ETYM.· μσν. < μσν. επίθ. ὁμορφ(ος) (< ἔμορφος < αρχ. εὔμορφος (-ον) «που έχει ωραία μορφή, ὁμορφος, ευπρεπής, ...», Αἰσχύλ. Ἀγ. 416-17, εὐμόρφων κολοσσῶν «στα ωραία τ' αγάλματα») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΟΜΠΛΟΣ (ουμπλός) (-ή, -ό) χαλαρός, πλεγμένος χαλαρά ΦΡ. **έγινε ομπλό το πλεχτό!** [ETYM. < ὁμαλός (βλ. ομαλάς, ετυμ.) > *ομλός, με συγκ. > ομπλός, με ηχηροπ.].

ΟΜΠΡΟΣ επίρρ.· εμπρός, μπροστά (βλ. λ.) (βλ. ξεστρώνω, 2) [παροιμ.: Ομπρός βαθύ κι οπίσω ρέμα.] [ETYM. < μσν. ὀμπρός < ἐμπρός < αρχ. φρ. ἐν πρός].

ΌΝΟΜΑ (όνουμα) (το) **1.** το κύριο όνομα, το οποίο, πιο παλιά, δινόταν από τον νουνό, κατά κανόνα χωρίς τη μεσολάβηση των γονέων·

όλα σχεδόν διαφοροποιούνται κατά την προσφώνηση των ατόμων που τα έφεραν με ιδιαίτερη ποικιλότητα σ' όλη την Ήπειρο· ακολουθούν μερικά, ενδεικτικά: **Αθηνιά / Αθήνω** (η) Αθηνά – **Αλέξω / Τσιάντα** (η) Αλεξάνδρα – **Αννιώ / Νέτω** (η) Άννα – **Αυγένω / Βγενιά / Βγένω** (η) Ευγενία – **Αυδοκία / Βδοκιά** (η) Ευδοκία – **Βαγγελή / Βάγγιω** (η) Ευαγγελή – **Βαϊούλα / Βαϊτσα** (η) Βαΐα – **Βασίλης / Τσίλιας** (ο) Βασίλειος – **Βασίλω / Βάσιω** (η) Βασιλική – **Γάκης / Γάκias / Γκόγκος / Γώγος** (ο) Γεώργιος – **Γιάννης / Γιαννακούλας / -ης** (ο) Ιωάννης – **Γιούλα / Νάγιω / Πανάγιω** (η) Παναγιώτα – **Γκέλω / Γκίω** (η) Αγγελική – **Δημήτρω / Μητρούλα** (η) Δήμητρα – **Ζάχος** (ο) Ζαχαρίας – **Θοδώρω / Θόδω** (η) Θεοδώρα – **Κατέρω / Ρίνα** (η) Αικατερίνη – **Κολιός / Νικολός** (ο) Νικόλαος – **Λαμπρούσιω / Λάμπρω** (η) Λαμπρινή – **Μανθία** (η) Ευανθία – **Μαριγούλα / Μαριγώ / Μαρούσιω / Μαρίτσα / Μάρω** [παροιμ.: Αγάπαε η Μάρω τον χορό και βρήκε άντρα λυριστή!] / **Ρούσια** (η) Μαρία – **Μήτρος / Μήτσιοις / Τάκης** (ο) Δημήτριος – **Μπάκias** (ο) Λάμπρος – **Μυγδάλω** (η) Μαγδαληνή – **Νάστω / Τασία / Τασιά** (η) Αναστασία – **Κωστάκης / Κωστής / Κωστούλας / Κώτσιοις / Ντίνος / Ντούλας** (ο) Κωνσταντίνος – **Ξενούλα** (η) Πολυξένη – **Πατρούλα** (η) Κλεοπάτρα – **Πηνελιά** (η) Πηνελόπη – **Ράκος** (ο) Ηρακλής – **Ρέτσος / Ριτσούλης** (ο) Αριστείδης – **Σκεύω / Τσέβου / Τσιάβω / Τσιβούλα** (η) Παρασκευή – **Πίπης / Σπύρος** (ο) Σπυρίδων – **Τάκης / Τακούλας** (ο) Χρήστος – **Ταξάκης** (ο) Ταξίαρχος – **Φάνias** (ο) Θεοφάνης – **Φταλία** (η) Ευθαλία – **Φτύχω** (η) Ευτυχία – **Χρύσω** (η) Χρυσούλα, κ.λπ. [κατάρα: Να σου σβηστεί τ' όνομα!] **2. επώνυμο 3. ονοματεπώνυμο 4. καλή ή κακή φήμη ΦΡ. του βγήκε τ' όνομα!** (βλ. (α)νάμι) [παροιμ.: Ο λύκος έχει τ' όνομα κι η αλεπού τη χάρη.] [ETYM. < αρχ. ὄνομα / οὔνομα (τό) (-ατος), Όμ. Γ 235, τ' οὔνομα μυθησαίμην «να πω τα ονόματά τους»]. **ΌΝΤΑ(Σ)** χρον. σύνδ.: όταν ΦΡ. **όντας έρθει ο καιρός, θα με θυμηθείς!** [δ. τρ.: Γυναίκειος είν' ο πόλεμος, νυφαδιακός ο κούρσος! / Κι η λυγερή όντας τ' άκουσε, στον Αϊ - Γιώργη τρέχει.] – συνών. **φόντα(ς)** [δ. τρ.: (α) Φόντα πάαινα (βλ. λ.) εκεί / μου 'στρωνε παλιό σακί, μου τηγάνιζε τυρί. (β) Φόντας κινάω να 'ρθω χιόνια και βροχές, / κι όντας γυρίζω πίσω, ήλιος ξαστεριά.] (βλ. αφόντας) [ETYM. < μsn. ὄντας < αρχ. ὄντας, αιτ. πληθ. αρσ. της μεε. (ὄν, οὔσα, ὄν) του ρ. εἰμί «είμαι» > εἶμαι (βλ. λ., ετυμ.)]. **ΟΝΤΑΣ** (ο) **1. δωμάτιο** (βλ. στέρφος) ΦΡ. **όλο στον οντά κάθεται! 2. χώρος υποδοχής** ΦΡ. **τον έχει για τον οντά!** [ETYM. < τουρκ. oda + παραγ. επίθ. -ς].

ΌΞΩ (όξου) επίρρ.· έξω [δ. τρ.: Παίρνει τα όρη πίσω του και τα βου-
νά μπροστά (βλ. λ.) του. / Βρίσκει την κι εχτενίζονται όξω στο φεγ-
γαράκι.] – σύνθ.: α) **απόξω** απέξω (βλ. βρίσκω → φρ. δ / γράμμα →
σύνθ. α / λίλια, 3 / σεκλέτι) – υποκορ. **αποξούλια**· β) **παρόξω** πιο έ-
ξω, πιο πέρα (βλ. τραγουλάω) [ETYM. < αρχ. επίρρ. έξω (βλ. ξω-,
ετυμ.)].

ΟΠ / **όπα** / **όπαρτα** επιφων., λέγεται: **1.** όταν κάποιος κάνει μια σύ-
ντομη και απότομη κίνηση **2.** σε χορούς, εκφράζοντας ευχάριστη διά-
θεση **3.** επιτακτικά ως προσταγή σε κάποιον, για να σταματήσει κάτι
4. για έκφραση έκπληξης, θαυμασμού, επιδοκιμασίας, ειρωνείας **5.** σε
ταχτάρισμα μωρού ή παιδιού **ΦΡ. τον έχει στα όπα όπα!** του δείχνει
ιδιαίτερη σημασία, τον προσέχει πολύ [δ. τρ.: – Σήκω, Διαμάντω μ',
να σε παντρέψω! / – Όπαρτα, μάνα μ', όπαρτα / κι όσα κι αν έχεις
δώσ' του τα.] [ETYM.· ηχομιμ. λ.].

ΟΠΟΙΑΝΟΥ (ουπγοιανού) όποιου **ΦΡ. (απειλ.) οποιανού τ' βαστά-
ει, ας κοπιάσει!** όποιος νιώθει δυνατός ... [ETYM. < γεν. αρσ. / ουδ.
της αντων. όποιος (-α, -ο) < μσν. ὅποιος < αρχ. ποῖος (-α, -ον) «τι λο-
γής, ποιος», Όμ. Α 552, ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες; «τι λόγια αυτά που
κρένεις;»].

ΟΡΑΣΙΑ (ουρασσιά) (η) όραμα **ΦΡ. λέει ότι βλέπει ορασιές!** [Κ.
Παλ. Πεντ., 45: Μέσα στοῦ κόσμου / τή χαλασιά / προβάλλει ἐμπρός
μου / μίαν όρασιά.] [ETYM. < αρχ. ὀρ(άω) (-ῶ) (Όμ. α 301, σ' ὀράω
καλόν «θωρώ τη χάρη σου») + παραγ. επίθ. -ασιά (αναδρ. σχημ.)].

ΟΡΓΙΑ (ουργιά) (η) μέτρο μήκους που ισοδυναμεί με το άνοιγμα και
των δύο χεριών σε έκταση [δ. τρ.: (α) Σαν της Ωριάς το κάστρο δεν
ελόγιασα. / Κάστρο θεμελιωμένο, κάστρο ξακουστό, / σαράντα οργιές
του ψήλου, δώδεκα πλατύ. (β) Στον δρόμο που πηγαίνουν κι όπου πή-
γαιναν / βρίσκουν ένα πηγάδι, ξεροπήγαδο, / σαράντα οργιές το πλά-
τος κι εκατό βαθύ.] [ETYM. < ελνστ. ὀργυιά (< αρχ. ὄργυια (ή) «χω-
ρομετρική ράβδος, 9¼ βασιλικές σπιθαμές», Όμ. ι 325, ὅσον τ' ὄρ-
γυιαν ἐγὼν «μακρύ σαν την οργιά μου») με ορθογρ. απλοπ.].

ΟΡΓΙΖΟΜΑΙ (ουργίζουμι) θυμώνω **ΦΡ. θα μας οργιστεί ο Θεός μ'
αυτά π' κάνουμε!** θα θυμώσει και θα μας τιμωρήσει – ουσ. **οργή** (η)
θυμός, δυσμένεια, συμφορά [κατάρα: Κακή οργή να το 'ρθει μ' αυτό
που πήγε κι έκανε!] – μππ. **οργισμένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** καταραμέ-
νος, που αξίζει τη θεϊκή οργή [δ. τρ.: Μα 'ρθανε χρόνοι δίσεκτοι και
μήνες οργισμένοι.] [ETYM. < αρχ. ὀργίζομαι «οργίζομαι, αγανακτώ,
θυμώνω», Θουκ. 2.59.3.4, τό ὀργιζόμενον τῆς γνώμης «η οργισμένη
διάθεση»].

(Ο)ΡΓΙΟ (ου/ργιό) (το) **1.** ρίγος (βλ. θέρμη → δ. τρ. & ριάζομαι) ΦΡ. **μ' έπιασε οργιό από τον πυρετό!** (μ' έπιασ' ουργιό απού του μπυριτό!) **2.** κρύωμα – συνών. **συνέριο** (το) [ETYM. < αρχ. ρίγιον «ψυχρότερο, (μτφ.) φοβερότερο», συγκρ. ουδ. επιθ. που σχηματίστηκε από το αρχ. ρίγος (τό) «ψύχος, το να τρέμεις απ' το ψύχος» (Όμ. ε 472, ρίγος καὶ κάματος «το τούρτουρο κι η κούραση») από συμπροφ. με το άρθρο και αποβ. του αρχικού τ- [το-ριγ > οριγ] > *ορίγιον > οριγιό(ν), με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > οργιό, με συγκ.].

ΌΡΓΟΣ (όργους) / **οργός** (ο) το αυλάκι που χαράσσει το αλέτρι ΦΡ. **μπήκε το γουρούνι στον κήπο και τον έκαμε όργο ή όργωμα!** τον όργωσε, τον κατέστρεψε [ETYM. < αρχ. όργάς (ή) (-άδος) (ενν. γή) «γη που καλλιεργείται και ποτίζεται τακτικά, εύφορος αγρός, καρποφόρο κομμάτι γης αφιερωμένο σε κάποια θεότητα» (< αρχ. όργῶ (-άω) «(αρχική σημ.) αρδεύομαι και είμαι έτοιμος για παραγωγή καρπού, επιθυμώ πολύ, επείγομαι, (για καρπούς) είμαι ώριμος, ...», Ήρόδ. 4.199.3, πρῶτα τά παραθαλάσσια (τῶν καρπῶν) όργᾱ «πρῶτα τους παραθαλάσσιους από τους καρπούς ωριμάζει») με αλλαγή γένους > όργος / οργός].

ΌΡΘΑ (η) ορθή όψη ενός πράγματος – συνών. **αλόρθα** (η) – αντών. **ανάποτη** (η) – επίρρ. **αλόρθα, τ'** από την ίσια όψη, από την καλή – αντών. **ανάποτα, τ'** [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. επιθ. όρθός (-ή, -όν) «όρθιος, ευθύς, (μτφ.) σωστός, γνήσιος, ...» (Όμ. Κ 153, ἔγχεα ὄρθ' «ολόρθα τα κοντάρια») > όρθα, κατά τα ουσ. σε -α και μετάθ. του τόνου].

ΟΡΘΟ- & **ορθό-** & **ορθ-** α' συνθ. σε σύνθ. λ.: (Τριαντ.) I. δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. αναφέρεται στην έννοια: **1.** σε κατακόρυφη θέση, π.χ. ορθοστάτης **2.** όρθια στάση του ανθρώπινου σώματος, π.χ. ορθοστασία II **1.** χωρίς λάθη, π.χ. ορθοφωνία || ορθόδοξος, π.χ. ορθοδοξία **2.** (επιστ., ιατρ.) κανονικός σχηματισμός, διάπλαση κ.ά., π.χ. ορθοδοντική III. ορθός λόγος, π.χ. ορθολογισμός IV. ορθή γωνία, π.χ. ορθογώνιο – σύνθ.: α) **ορθοκατουρίστρα / ορθοκατούρω** (η) **1.** αντρογυναίκα, δυναμική γυναίκα **2.** (περιφρ.) γυναίκα άθλια και βδελυρή· β) **Ορθοκέρα** (η) ονομασία γίδας που έχει όρθια κέρατα· γ) **ορθοποδιάζω** **1.** ορθοποδώ, αναλαμβάνω τις χαμένες μου δυνάμεις **2.** διορθώνω τα λάθη μου, παύω να κάνω λάθη [ETYM. < αρχ. όρθ(ο)-θ. του επιθ. όρθός(ς) (βλ. όρθα) ως α' συνθ., αρχ. όρθο-γώνιον].

ΟΡΘΟΜΗ (ουρθουμή) (η) **1.** ορθή θέση ΦΡ. **εδώ, στην ορθομή!** **2.** ορθότητα **3.** διόρθωση ΦΡ. **δεν έχει ορθομή!** δεν διορθώνεται [ETYM. < όρθ(ός) (βλ. όρθα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ομή].

(Ο)ΡΘΟΥΝΙ (ου/ρρθθούν') (το) ρουθούνι ΦΡ. **πού τα 'μασες τα 'ρθούνια σ'**; πού τα χτύπησες; [ETYM. < μσν. ῥουθούνιν / ῥουθούνιον / ῥώθωνιον (τό), υποκορ. του ελνστ. ῥώθων (ὀ) (-ωνος) «καθένα από τα δύο ελλειψοειδή ανοίγματα στο κάτω μέρος της μύτης» (Στράβ. 7.4.8, πίνων τοῖς ῥώθωσιν «που πίνει με τα ρουθούνια») > ουρθούνι, με αντιστρεφ. > ορθούνι, χωρίς κώφ.].

ΟΡΘΩΝΩ (ουρθώνου) 1. ανακτώ τις δυνάμεις μου 2. ακολουθώ τον ίδιο δρόμο 3. προκόβω ΦΡ. **δεν έχει σκοπό να ορθωθεί αυτό το παιδί!** – ουσ. **ὀρθωμα** (το) – μππ. **ορθωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ὀρθ(όω) (-ῶ) «σηκώνω, ...» (Όμ. Κ 21, ὀρθωθείς δ' ἔνδυνε χιτῶνα «σηκώθηκε κι έντυσε τον χιτῶνα») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΟΡΙΖΩ (ουρίζου) 1. κατέχω 2. (για μέλος του σώματος) το αισθάνομαι ως δικό μου και το χρησιμοποιώ φυσιολογικά ΦΡ. **δεν ορίζω το κορμί μ' απ' τα βάρητα** (βλ. βάρος) **π' σήκωνα για χρόνια!** [ETYM. < αρχ. ὀρίζω «χωρίζω, καθορίζω, βάζω ὅρια, ...», Πλάτ. Νόμ. 737d, ταῦτα ὀριοῦμεθα ἔργῳ καὶ λόγοις «αυτά θα τα ορίσουμε με έργα και με λόγια»].

ΟΡΜΑΝΙ (ουρμάν') (το) πυκνό δάσος [Κ. Κρυστ. Μ.: ... χιλιόχρονα, παλιά, βαθιά, ἱσκιωμένα ὀρμάνια.] – συνών. **ρουμάνι** (το) [ETYM. < τουρκ. orman + παραγ. επίθ. -ι].

ΟΡΜΗΝΕΥΩ (ουρμηνεύου) συμβουλεύω [δ. τρ.: – Εμένα τι μου λέτε, τι μ' ορμηνεύετε; / Χέρι για να τραβήξω, αυτό δε γίνεται.] – ουσ.: α) **ορμήνεια** (η) 1. συμβουλή ΦΡ. **δεν παίρνει από ορμήνεις!** (δε μπαίρ' απ' ουρμήνεις!) 2. εξήγηση, διασαφήνιση ΦΡ. **του 'δωκε τις τελευταίες ορμήνεις**· β) **ορμήνεμα** (το) – μππ. **ορμηνεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ήρθε ορμηνεμένος!** – αντών. **ανορμήνευτος** (-η, -ο) – επίρρ. **ανορμήνευτα** [ETYM. < μσν. ὀρμηνεύω (στη νέα σημ.) < αρχ. ἔρμη-νεύω «εξηγώ, αποσαφηνίζω, διαφωτίζω, ...» (Θουκ. 2.60.5, καὶ ἔρμη-νεῦσαι ταῦτα «να διαφωτίσω περί αυτών τους άλλους») με «κράση» [ου-ε > ο] από τη φρ. σου ερμηνεύω (Τριαντ.)].

ΟΡΜΩΝΩ (ουρμώνου) 1. ορμώ, ανηφορίζω ορμητικά 2. (για κοπάδι ζώων) συμμαζεύω και κατευθύνω ΦΡ. **πάω να ορμώσω τα ζωντανά!** – ουσ.: α) **ὀρμωμα** (το)· β) **ὀρμωση** (η) – μππ. **ορμωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ὀρμ(άω) (-ῶ) «ωθώ, κινώ, παροτρύνω, ...» (Όμ. Ε 855, αὖθ' ὠρμάτο Διομήδης «τότε εφόρμησε ο Διομήδης») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΌΡΝΙΟ (όρνιου) (το) 1. είδος γύπα (gyps fulvus) [κατάρα: Να σε φαντα όρνια!] [παροιμ.: (α) Έπεσαν στο φαῖ σαν τα όρνια! (β) Μαζεύτηκαν σαν τα όρνια στο ψοφίμι.] [δ. τρ.: ... μόν' σκούζουν όρνια κι αε-

τοί, τρώγοντας τα κουφάρια.] **2.** (μτφ.) άξεστος, βραδύνους ΦΡ. **είναι μεγάλο όρνιο!** [ETYM. < αρχ. όρνεον (τό) «πουλί» (Όμ. Ν 64, όρνεον άλλο «άλλο πουλί») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΌΡΣΕ επιφών.· ορίστε, λέγε ΦΡ. **όρσε μας!** στα μούτρα μας! [ETYM. < προστ. όρ(ι)σε του αρχ. όρίζω (βλ. ορίζω, ετυμ.) με συγκ.].

ΌΤΕ σύνδ.· μόλις, όταν ΦΡ. **ότ' ήρθε, άρχισε να βρέχει!** [ETYM. < αρχ. ότε «όταν, ...», Όμ. Γ 33, Ώς δ' ότε «Πώς όταν»].

ΌΤΙΝΟΣ (ότ'νους) όποιου ΦΡ. **ότινος και να 'ναι το παιχνίδι, μην το πειράξεις!** (ότ'νους κι να 'νι του πιγνίδ', μη ντου π'ρά'εις!) [ETYM. < γεν. οὔτινος / ότινος, αρχ. αναφ. αντων. όστις / ότις, ήτις, ότι, όττι «οιοσδήποτε, ...», Όμ. Α 294, όττί κεν εἴπης «σε ό,τι κι αν έλεγες»].

ΟΥΖΕΡΗ (η) καραμέλα με γεύση ούζου ΦΡ. (α) **θέλεις μια ουζερή;** (β) **μμμ! τι ωραία ουζερή!** [ETYM. < ούζ(ο) (το) «αρωματικό αλκοολούχο ποτό» + παραγ. επίθ. -ερή (Βικιπ.) < τουρκ. üzüm «σταφύλι» ή < ιταλ. φρ. *uso Massalia* «για εμπορική χρήση της Μασσαλίας» ή, κατά τον γλωσσολόγο, Κώστα Καραποτόσογλου, < μσν. οὔζος (ό) «το φυτό δαμασκηνιά, απόσταγμα δαμάσκηνων, χυμός» < τουρκ. öz «ορός, χυμός»].

ΟΥΚΟΥ αρνητ. μόρ.· όχι [ETYM. < αρχ. αρνητ. μόρ. οὐ / οὐκ / οὐκί «όχι», Όμ. Κ 445, ήε καί οὐκί «σωστό 'τανε για κι όχι»].

ΟΥΛΟΣ (ούλλους) (-η, -ο) όλος [δ. τρ.: Για βγάλε τα στολίδια μου, δω 'μου τη λεβεντιά μου, / μη λιώσω ούλα τα χιόνια μου και θάλασσα σε κάμω.] [ETYM. < αρχ. όλος (βλ. αλότελα, ετυμ.) με κώφ. του [ο] σε [ου] > ούλος].

ΟΥΝΤΡΑ (η) **1.** για ρούχο ή άλλο αντικείμενο από δεύτερο χέρι ΦΡ. **είναι της ούντρας!** (είνι τ'ς ούντρας!) **2.** για κάτι πολύ παλιό ΦΡ. **είναι από την ούντρα!** (είν' απ' ν' ούντρα!) [ETYM. < UNRA / United Nations Relief and Rehadiliation Administration - Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως των Ηνωμένων Εθνών (ιδρύθηκε το 1943)].

ΟΥΡΑΝΟΣ (ο) **1.** [...] [δ. τρ.: Σήμερα λάμπει ο ουρανός, σήμερα λάμπει η μέρα, / σήμερα στεφανώνεται αϊτός την περιστέρα.] [παροιμ.: (α) Μάνα, το μάνα τ' ουρανού και τα καλά του κόσμου. (β) Στον ουρανό σε γύρευα, στη γη σε βρήκα.] **2.** κεφαλόδεσμος **3.** χαραγμένο στο δάπεδο ημικύκλιο σχήμα σε παραλλαγή του παιχνιδιού «πατώ» [βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 392] – παράγ. ουσ. **ουρανί** (το) χρώμα σαν του ουρανού – σύνθ. **κατούρανα / κατουρανίς** στη μέση του ουρανού ΦΡ. **στέλνει προσευχές στα κατούρανα!** – συνών. **μεσούρανα**

/ **μεσουρανίς** [Μελισσ.: Τῶν σιωπηλῶν πλασμάτων τὰ χαμόγελα / ρόδινη ἀνταύγεια ὑψώνουν στά μεσοῦρανα, ...] [ETYM. < αρχ. οὐρανός (ὀ), Ὅμ. α 67, οὐρανόν εὐρύν «στα ουράνια πλάτη»].

ΟΥΡΝΙΑ (ουρνια) (η) **1.** η πτώση πολλῶν σταλαματιῶν βροχῆς στις ἀκρες της σκεπῆς ΦΡ. **ποπό, ουρνιαές! 2.** υγρό που χύνεται σε ποσότητα ΦΡ. **πήγε ουρνια το δάκρυ ή το αίμα** ἐκλαψαν πάρα πολύ ή χύθηκε πολύ αίμα – συνών. **ρουνια** (η) [ETYM. < γ' πληθ. ρού(ου)ν, με ἐκπτώση, (προφ. ρουν, φρ. *ρουν τα νερά, τα αίματα*, κ.λπ.) του ρ. ρούω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά > ρουνια > ουρνια, με αντιμετ. / (LSJ) λήμμα ρονιά / ρουνια (η), πρόκειται μάλλον για συμφυρ. των λ. ροή + σταλιά, πιθ. κατ' ἐπίδρ. του ρ. ραίνω].

ΟΥΡΣΙΔΑ (η) **1.** φυσικό στένωμα, πολύ κατηφορικό και γυμνό από βλάστηση **2.** διάβρωση επικλινούς εδάφους από δυνατή βροχή, νεροφαγιά ΦΡ. **έβρεξε πολύ και γέμισε ο τόπος ουρσίδες! 3.** βαθιά ρεματιά – συνών. **ρουσίδα** (η) [ETYM. < θ. ρουσ- του ρούω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίδα > ρουσίδα > ουρσίδα, με αντιμετ.].

ΟΧΕΝΤΡΑ (όχιντρα) (η) **1.** οχιά, φίδι [δ. τρ.: Ἦπιασε κι ηστολίζονταν τρεις μέρες και τρεις νύχτες, / βάνει τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρ' αστήθι (βλ. (α)στήθι), / την όχεντρα την πλουμιστή κορδέλα στα μαλλιά της.] **2.** (μτφ.) ύπουλος, κακεντρεχής, συκοφάντης, άπιστος ΦΡ. (α) **περιμένει σαν την όχεντρα!** περιμένει την κατάλληλη στιγμή, για να επιτεθεί (β) **είναι όχεντρα κακιά!** – ρ. σύνθ. **αναχεντρώνομαι** ανασηκώνομαι σαν την όχεντρα ΦΡ. **αναχεντρώθηκε η πλάτη μ' απ' το κρύο!** [ETYM. < μσν. ὄχεντρα (ή) < μσν. ἔχεντρα με την ἐπίδρ. της λ. ὄφιν και κατάλ. -εντρα, κατά το σκολόπεντρα «σαρантаποδαρούσα» < αρχ. ἔχιδνα (ή) «οχιά, ...», Σοφ. Τρ. 1099, δεινῆς Ἐχίδνης θρέμμα «της φριχτής Ἐχιδνας θρέμμα» (LSJ)].

ΟΧΤΟΣ (όχχτους) (ο) (πληθ. **όχτια**, τα) / **οχτιά** (ουχχτιγιά) (η) (πληθ. **οχτιές**, οι) **1.** τοίχος ή επικλινές έδαφος που χωρίσει δύο πεζούλια (βλ. λ.) **2.** όχθη ποταμού ή μεγάλου αυλακιού [ETYM. < αρχ. ὄχθος (ὀ) (-ου) «ύψωμα γης, όχθη, ... (Ὅμ. Ὑμν. Ἀπόλλ. 17, Κύθνιον ὄχθον «στο ύψωμα της Κύθνου») με ανομ. τρόπου ἀρθρωση [χθ > χτ] > όχτος].

ΟΧΤΡΟΣ (ο) εχθρός [δ. τρ.: Τουφέκι μου περήφανο, σπαθί ξεγυμνωμένο, / πόσες φορές με γλίτωσες απ' του οχτρού τα χέρια;] [παροιμ.: Ἄμα έχεις τέτοιους φίλους, τι τους θέλεις τους οχτρούς.] – (θηλ.) **οχτρούδα** (η) κακιά, εχθρική ΦΡ. **οχτρούδα σαν αυτή δεν έχει άλλη!** – **οχτρεύομαι** (ουχχτρεύουμι) αισθάνομαι έχθρα, μισώ – ουσ. **όχτρια** / **οχτρια** (η) – σύνθ.: α) **οχτροπάθεια** (η) μεγάλο μίσος – συνών. **οχτρομαχία** (η) – επίθ. **οχτριγιάρικος** (-η, -ο) εχθρικός [ETYM. < αρχ.

ἐχθρός (ὁ) (᾽Ομ. ξ 156, ἔχθρός γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλησιν») με υποχωρ. αφομ. [ε-ο > ο-ο] και ανομ. τρόπου άρθρωση [χθ > χτ] > οχτρός].

ΟΨΙΑΖΩ (ουψιάζου) καθυστερώ ΦΡ. **όψιασες και σε περίμενα!** – ουσ. **όψιασμα** (το) – μππ. **οψιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **οψιασμένος ήρθε!** [ETYM. < αρχ. ὄψι(ος) (-α, -ον) «όψιμος, αργός, ...» (Ξεν. Έλλ. 5.4. 3, ἡνίκαπερ οἱ ἀπὸ τῶν ἔργων ὀψιαίτατοι «την ἴδιαν ὥρα με τους αργοπορημένους χωρικούς») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΟΨΙΜΙΑ (ουψιμνιά) (η) όψιμο φρούτο ή λαχανικό [ETYM. < αρχ. ὄψιμ(ος) (-ον) «που έρχεται αργά» (᾽Ομ. Β 325, ὄψιμον ὀψιτέλεστον «θα ᾽ρθει και θα εκπληρωθει με τους καιρούς») + παραγ. επίθ. -ιά].

Π

ΠΑΑΪΝΩ (πααίνου) / **πάνω** πηγαίνω [δ. τρ.: Πάνω στην κρύα βρύση να πιώ κρύο νερό / κι εκεί βρίσκω την κόρη που 'παιρνε νερό.] – προστ. **πάηγε** πήγαινε [δ. τρ.: Πάηγε, λεβέντη μ', στο καλό κι άσε με να γεμίσω, / την Κυριακή παντρεύομαι, τον άντρα θα φιλήσω.] – αόρ. **πάησα** πήγα [δ. τρ.: Όλες οι καπετάνισσες των καπεταναραίων, / όλες πάησαν, προσκύνησαν στ' Αλή πασά την πόρτα.] ΦΡ. (α) **πααίνω τα ποδάρια μου σωρό** (πααίνου τα πουδάργια μ' σουρό) λόγω γήρατος ή αναπηρίας, βαδίζω με δυσκολία (β) **πααίνω προς νερού μου** πηγαίνω να ουρήσω (γ) (ειρων.) (βλ. έρχομαι → φρ. β) (δ) **πήγε το αίμα ποτάμι** έγινε μεγάλη σφαγή (ε) **ο καιρός το πααίνει για χιόνι**, κ.λπ., πρόκειται να χιονίσει, κ.λπ. (στ) **πάει του θαλάσσου** χάθηκε (ζ) **πήγε ο ήλιος μια βουκέντρα** (βλ. λ., 2) ανέβηκε ο ήλιος μια βουκέντρα, έχει ξημερώσει πριν δύο ώρες περίπου (η) **πήγε ο ήλιος μια τριχιά** (βλ. λ., 3) ανέβηκε ο ήλιος μια τριχιά, έχει ξημερώσει πριν τρεις ώρες περίπου (θ) **πααίνω από σκοπού** (πααίνου απού σκοπού) στο περίπου (ι) **τον πααίνει χέρι ποδάρι** (του μπααίν' χέρ' πουδάρ') τον ακολουθεί επίμονα, συνήθ. από ιδιοτέλεια (κ) **μου πααίνει στη γνώμη** (μ' πααίν' στ' γνώμ') επινοώ, σκέπτομαι (λ) **μου πήγε το στόμα στ' αφτί!** είπα, είπα κι ύστερα κατάλαβε (μ) **ετούτες οι κοπέλες είναι να σε παίρνουν εφτά χαρές** (ιτούτις οι κουπέλις είνι να σι παίρ'ν ιφτά χαρές) είναι πολύ χαριτωμένες κι όμορφες (ν) **τέτοιιοι πααίνουν στο σεφέρι!** (τέτγοιοι πααίν'ν στου σιφέρ'!) (υποτιμ.) για ανθρώπους μίζερους και αναποτελεσματικούς [παροιμ.: Τέτοιιοι πηγαίνουν στο σεφέρι κι έρχονται με το σκατό στο χέρι!] – ουσ. **πάε** / **πάεμα** / **πάημα** (το) πηγαϊμός – μππ. **παϊμένος** (-η, -ο) – συνών.: α) **πάγω** [δ. τρ.: ... κι εγώ πάγω στον τόπο μου, γυρνά στους εδικούς μου]· β) **πάνω**· γ) **πάω** – σύνθ.: α) **καλοπάει** (με πρόταξη: δε + μου, σου, του, μας, σας, τους) δε μου αρέσει, δε με συγκινεί, κ.λπ. ΦΡ. **δε μου καλοπάει να**

πάω σώγαμπρος! β) **προπάω / προπίζω** προλαβαίνω ΦΡ. **τρέχα να τον προπήσεις!** (τρέχα να τουν προυπή'εις!) [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.9: Πῶς νά τήν κυνηγήσω ἐγώ καί πῶς νά τήν προπίσω;] [ETYM. < παγαίνω, με αποβ. του [γ] < μσν. ὑπαγαίνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων., από τον παρατ. και αόρ. του αρχ. ὑπάγω «πηγαίνω, υποτάσσω, φέρω μακριά από ...» (Όμ. Λ 163, Ἔκτορα δ' ἐκ βελέων ὕπαγε Ζεὺς «έφερε ο Δίας τον Ἐκτορα μακριά από τα βέλη») κατά το σχήμα: έτυχα > τυχαίνω].

ΠΑΓΆΔΑ (η) **1.** ψύχρα ΦΡ. **έχει καλή παγάδα!** **2.** σημείο απάνεμο, γαλήνη [Ἀγγ. Σικ. Ἀλαφρ., Π 101: ... ἡ χελιδόνα ἀπάνωθε, / βαθιά μιά φρονιμάδα / τή σάρκα μου ἐκατάλαμπε, / κι ἀπ' τή βαθιά παγάδα, / τό μέτωπό μου λούζοντας / στήν παγερή ἀπαλάμη, ...] – ρ. **παγαδώνω** ελαττώνω, μαλακώνω, ηρεμώ ΦΡ. **παγάδωσε λίγο ο πόνος!** – ουσ. **παγάδωμα** (το) [ETYM. < πάγ(ος) + παραγ. επίθ. -άδα (< θ. παγ- του αρχ. πήγνυμι (βλ. μπήγω, ετυμ.) / (Βικιπ.) < ιταλ. pacata «ήρεμη, γαλήνια», θηλ. του pacato < pacare < λατ. paco < pax, pacis «ειρήνη» / (LSJ) < βεν. pag(are) «ησυχάζω» (< λατ. pacare) -άδα].

ΠΑΓΆΝΑ (η) **1.** ομαδικό κυνήγι αγρίων ζώων **2.** κυνηγοί που συμμετέχουν σε παγάνα **3.** καταδίωξη, κυνηγητό [Κ. Κρυστ. Ποδ. Μ.: ... παγάνα πήραν τά χωριά του βασιλιᾶ ἄνθρωποι / καί δείχνουνε στές λυγρές ποδιά γεμάτη ἀστέρια.] – ρ. **παγανίζω** αναζητώ ίχνη στο έδαφος με την όσφρησή μου ΦΡ. **κοίτα πώς παγανίζει το σκυλί!** – ουσ. **παγάνισμα** (το) [ETYM. < μσν. παγαν(έα) (ή) + παραγ. επίθ. -α > παγάνα < μσν. παγανεύω «ζω ως ιδιώτης» (αναδρ. σχημ.) [Ἀδ. Κορ. Ἄτ., ΠΑΓΑΝΕΥΩ, τό κυνηγῶ λαγούς ἢ πέρδικας] < παγανός (βλ. παγανό)].

ΠΑΓΑΝΟ (το) **1.** (συνήθ. στον πληθ.) καλικάντζαρος ΦΡ. **ήρθαν τα παγανά!** [παροιμ.: Ἀγιασαν τα νερά, παν τα παγανά.] **2.** νεογνό, βρέφος (ως αβάπτιστο, ονομάστηκε έτσι κατά τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους) **3.** (μτφ.) κουτοπόνηρος ΦΡ. **τι παγανό είν' αυτό!** [ETYM. < ελνστ. παγανός (ό) «αγρότης, αγροίκος, ειδωλολάτρης, ...» (Ήσύχ., <παγανός> ιδιώτης, ἄφρων) < λατ. paganus (-a, -um) «χωρικός, κάτοικος αγροτικής περιοχής, αγροίκος»].

ΠΑΓΚΑΡΙ (παγκάρ') (το) **1.** πάγκος στην είσοδο των ναών, όπου τοποθετούνται τα προς πώληση κεριά [Ἀλ. Παπαδ. Ἀπ.: Μόνο ἐπήγαινε ἀκόμα στήν Ἐκκλησιά, κ' ἐκολλοῦσε κεράκια στους Ἀγίους. Ὑστερα, ἐπειδή μέμφθηκε τόν ἐπίτροπο, πώς ἔκλεψε τάχα ἀπ' τό παγκάρι, ἔπαψε ν' ἀγοράζει ἀπ' τήν Ἐκκλησιά, κ' ἔπαιρνε ἀπ' τόν μπακάλη. Ἐπειτα, ὁ παπᾶς, ὁποῦ δέν τά 'χε ἀκόμα καλά μαζί της, τῆς εἶπε νά μή

φέρνη νοθεμένα κεριά, μόνε νά ψωνίζη ἀπ' τό παγκάρι. Τότε κι αὐτὴ ἔπαψε νά κολλᾷ κεριά.] 2. (συνεκδ.) τα εκκλησιαστικά έσοδα 3. πάγκος εμπόρου [ETYM. < μσν. παγκάριον (τό), υποκορ. του πάγκος (ό) < ιταλ. banco «πάγκος, τράπεζα»].

ΠΑΓΚΛΪΔΙ (παγκλίδ') (το) διαλυμένο, σχισμένο, συντρίμμα ΦΡ. **τα 'καμε παγκλίδια!** (τα 'καμι παγκλίδγια!) – συνών. **φραγκλίδι / φριγκλίδι** (το) ΦΡ. **το 'βγαλε φραγκλίδια το σακάκι!** (το 'βγαλλι φραγκλίδγια του σακάκι!) το έσκισε εντελώς [ETYM.: πιθ. < θ. παντης αντων. πᾶς, πᾶσα, πᾶν (βλ. πάσα ένας, ετυμ.) + ἀγλίδιον (τό) «σκελίδα σκόρδου» < ἄγλις (ή) (βλ. γουλί, ετυμ.) > *παναγλίδι(ον) > *παγλίδι(ον), με έκπτωση > παγκλίδι, με ηχηροπ.].

ΠΑΓΟΥΡΙ (παγούρ') (το) μικρό φορητό δοχείο νερού ΦΡ. **έμεινε παγούρι!** έμεινε χωρίς εφόδια – υποκορ. **παγουράκι** (το) – επίθ. **παγουράς** (-ού) περιπαικτικός χαρακτηρισμός των Ιωαννιτών, που σύμφωνα με παράδοση, βλέποντας την αντανάκλαση του φεγγαριού στη λίμνη Παμβώτιδα, θεώρησαν πως αυτό είχε πέσει μέσα, οπότε έσπευσαν ν' αδειάσουν τη λίμνη με παγούρια, για να το πιάσουν! [ETYM. < μσν. παγούρι(ο)ν (τό), υποκορ. του αρχ. πάγουρος (ό) «κάβουρας», λόγω του αρχικού σχήματός του, Άριστοφ. Ίππ. 606, ήσθιον δέ τούς παγούρους αντί ποίας Μηδικής «κι αντίς τριφύλλι τρώγανε καβούρια χοντρά»].

ΠΑΖΑΡΙ (παζάρ') (το) 1. λαϊκή αγορά [παροιμ.: Της αλεπούς το τομάρι στο παζάρι κρέμεται.] [δ. τρ.: Ένας δερβίσης διάβαινε στη μέση στο παζάρι, / τον είδε ο ήλιος κι έλαμψε και λάμπει όλη η χώρα.] 2. διαπραγμάτευση για την τιμή εμπορεύματος ΦΡ. **ήρθε ο έμπορος κι έκοψαν παζάρι για τα μήλα** 3. εμποροπανήγυρη 4. (μτφ.) κοινοποίηση μυστικού σε πολύ κόσμο ΦΡ. **δεν είναι να της λες τίποτα, γιατί το βγάζει στο παζάρι!** – παράγ. ουσ. **παζαριλίκι** (παζαρλίκκι) (το) παζάρεμα, διαπραγμάτευση – ρ. **παζαρεύω** – ουσ. **παζάρεμα** (το) [ETYM. < τουρκ. pazar (< περσ. pāzār «αγορά») + παραγ. επίθ. -ι].

ΠΑΘΙΑ (πάθγια) (τα) στενοχώριες, βάσανα [Άλ. Παπαδ. Μοιρ. Φ.: Σάν νά 'χαν ποτέ τελειωμό / τά πάθια κ' οί καημοί τοῦ κόσμου.] ΦΡ. **από πάθια, άλλο τίποτα!** έχουμε πολλά – ρ. **παθιάζω** 1. (ενεργ., μ.) έχω πάθος για κάτι, παθιάζομαι 2. στενοχωριέμαι, υποφέρω – ουσ. **πάθιασμα** (το) – μππ. **παθιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεπαθιάζω** 1. εκτονώνω επιθυμία μου μετά από απόλαυσή της ΦΡ. **έφαγα δυο σταφύλια και ξεπάθιασα!** (ιέφαγα δυο σταφύλια κι ξιπάθγιασα!) 2. απαλλάσσομαι από ψυχικό βάρος, ξαλαφρώνω ΦΡ. **έλα να τα πούμε, να ξεπαθιάσουμε!** (ιέλα να τα πούμε, να ξιπαθγιάσουμε!) [ETYM. <

πληθ. πάθεα του αρχ. πάθος (τό) «πάθημα, ...» (Ήρόδ. 5.4.1, ἀνηγεόμενοι τὰ ἀνθρωπήια πάντα πάθεα «αραδιάζοντας όλα τα βάσανα του ανθρώπου») > πάθια, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΠΑΙΔΑ (η) παγίδα για πουλάκια – συνών.: α) **πλακοπαγίδα** (η)· β) **τσιόπνα** (η) (βλ. Π. Π. Λάμπρη Ροδ.², σ. 390) ΦΡ. **πάμε να στήσουμε τσιόπνες**; [ETYM. < παγίδα, αιτ. του αρχ. ουσ. παγίς (ή) (-ίδος) «όργανο ή ειδική κατασκευή που χρησιμεύει για την εξαπάτηση και τη σύλληψη θηράματος ή την εξόντωση βλαβερού ζώου» (βλ. παῖδι), Ἀριστοφ. Ὀρν. 527, ἴστησι βρόχους, παγίδας «στήνει θηλειές, παγίδες» (< θ. παγ- του παθ. αορ. ἐπάγην του αρχ. πήγνυμι, βλ. μῆγω, ετυμ.) > παῖδα, με αποβ. του [γ] > πάιδα, με μετάθ. του τόνου].

ΠΑῖΔΑ (η) οριζόντια σανίδα στο πλάι σαμαριού [ETYM. < μσν. παγίδα (ή) «η πλευρά του σκελετού των ανθρώπων ή των ζώων» < αρχ. παγίς (αιτ. παγίδα) (βλ. πάιδα / παῖδι, ετυμ.)].

ΠΑΙΔΕΎΩ (πιδεύου) **1.** ταλαιπωρώ κάποιον [παροιμ.: Ὅπου αγαπάει παιδεύει.] **2.** καταβάλλω πολύ κόπο, για να πετύχω κάτι **3.** (παρωχ.) εκπαιδεύω – παθ. **παιδεύομαι** ταλαιπωρούμαι, βασανίζομαι, κουράζομαι – ουσ.: α) **παίδεμα** (το)· β) **παιδεμάρα** (η)· γ) **παιδεμός** (ο)· δ) **παίδεψη** (η) – μππ. **παιδεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **παιδεμένος άνθρωπος!** [ETYM. < αρχ. παιδεύω «ανατρέφω, διδάσκω, διορθώνω, ... (η σημερινή σημ. μσν.)», Πλάτ. Πολ. 606ε, λέγουσιν ὥς τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής «λένε ότι αυτός ο ποιητής (ενν. ο Ὀμηρος) διαπαιδαγόγησε όλους τους Ἕλληνες»].

ΠΑΙΔΙ (πιδί) (το) **1.** [...] [παροιμ.: Από τη μάνα και τη μαμή χάθηκε το παιδί.] **2.** αγόρι ΦΡ. **έχω δυο παιδιά και μια κοπέλα!** – μεγεθ. **παιδάνι** (πιδάν') (το) μεγάλο παιδί, παίδαρος – υποκορ.: α) **παιδάκι** (το) **1.** [...] **2.** (πληθ.) οι μικρές φέτες πορτοκαλιού, που αναπτύσσονται στο κέντρο του· β) **παιδούλι** (πιδούλλι) (το) **1.** [...] ΦΡ. **ελάτε, παιδούλια μου, να σας πω παραμύθι!** **2.** (συνήθ. στον πληθ.) σκουληκάκι που αναπτύσσεται σε κακοσυντηρημένο τρόφιμο – ρ. **παιδουλιάζω** βγάζω παιδούλια ΦΡ. **δεν έριξα αρκετό αλάτι και παιδούλιασε το τυρί!** γ) **παιδούρι** (το) **1.** [...] ΦΡ. **γέμισε ο τόπος παιδούρια!** (γέμ'σι ου τόπους πιδούργια!) μαζευτήκαν πολλά παιδιά **2.** νεαρός· δ) **παιδόπουλο** (πιδόπ'λλου) (το) αγοράκι [δ. τρ.: ... τα τρυφερά παιδόπουλα στη σέλλα αραδιασμένα.] – (θηλ.) **παιδοπούλα** (η) κοριτσάκι – σύνθ.: α) **αποπαιδί** (το) **1.** παραμελημένο παιδί **2.** αποκληρωμένο παιδί **3.** (μτφ.) κάθε παραγκωνισμένο πρόσωπο – συνών.: **1. απόπαιδο** (το) ΦΡ. **το 'κανε απόπαιδο!** το αποκλήρωσε· **2. αποσπόρι** (το)· β) **δασκαλοπαιδί** (το) μαθητής· γ) **καταπαιδί** (το) πλακούντας ΦΡ. **δεν**

έπεσε το καταπαίδι της γίδας ακόμα – συνών.: **1. κατάποδο** (το)· **2. ύστερο** (το) (βλ. κυτάρι)· **δ) μοσκοπαίδι** (το) πολύ καλό παιδί ΦΡ. **ξέρεις τι μοσκοπαίδι είναι;** (ξέρ’ς τι μουσκουπαίδ’ είναι;)· **ε) παιδιο-φέρνηω / παιδοφέρω** **1.** συμπεριφέρομαι σαν παιδί **2.** μοιάζω με παιδί στην όψη· **στ) παιδοκομάω** ανατρέφω, φροντίζω παιδιά· **ζ) παιδολά-σι** (το) παιδομάνι· **η) πυκνοπαιδούσα** (η) γυναίκα που γεννά πολλά παιδιά σε σύντομο χρονικό διάστημα· **θ) τεκνοπαίδι** (τικνουπαίδ’) (το) ψυχοπαίδι [ETYM. < μσν. παιδί(ν) < αρχ. παιδίον (τό), υποκορ. του πάις, παῖς (ὁ) (-δός) (Όμ. κ 5, τοῦ καί δώδεκα παῖδες γεγάασιν «εἶχε παιδιά αποχτήσσει δώδεκα»)].

ΠΑΪΔΙ (το) οστό της πλευράς των θηλαστικών μαζί με τις σάρκες ή χωρίς ΦΡ. **(α) (απειλ.) κάτσε καλά, γιατί θα στα σπάσω τα παῖδια!** **(β) με πονάν τα παῖδια μ’!** [ETYM. < ελνστ. παγίδι(ον) (τό), υποκορ. του παγίς (βλ. πάιδα / παῖδα, ετυμ.), με αποβ. του [γ], Βατραχομ. 117, ξύλινον δόλον ἐξευρόντες, ἦν παγίδα καλέουσι «εφηύραν καινούργιο τέχνασμα, που παγίδα το λένε»].

ΠΑΙΝΑΩ (πινάου) επιδοκιμάζω, παινεύω [παροιμ.: Τα ξένα παίνα τα και μην τα περπατήσεις.] – παθ. **παινιέμαι** περηφανεύομαι, καυχιέμαι [παροιμ.: Πάντρεψέ με μακριά, να ξέρω να παινιέμαι.] – ουσ.: **α) παί-νεμα** (το) ΦΡ. **όλο παινέματα είναι!** (ούλου πινέματα είναι!)· **β) παίνια** (η) αυτοέπαινος ΦΡ. **άσε τις παίνιες!** (άσ’ τ’ς παίνιες!) – επίθ. **παινε-σιάρης** (-α, -ικο) που επαινεί τον εαυτό του, καυχησιάρης, εγωιστής – συνών. **παινιάρης** (-α, -ικο) – μππ. **παινεμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Αχ, Φροσύνη παινεμένη, / και στον κόσμο ξακουσμένη!] – συνών. **παινο-σουσάμενος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Μια γριά γερόντισσα, μια παινοσουσαμέ-νη.] [ETYM. < αρχ. ἐπαινέω (-ῶ) «επιδοκιμάζω, επαινῶ» (Όμ. Φ 290, Ζηνός ἐπαινῆσαντος «και με την επιδοκιμασία του Δία») μεταπλ. -άω και αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΑΙΝΕΤΆΔΕΣ (πινιτάδης) (οι) **1.** κεράσματα, που γίνονται εν όψει αποχαιρετισμών ΦΡ. **ελάτε στο σπίτι μας για παινετάδες!** **2.** λόγια (ευχές, συμβουλές, ...) που λένε σε αγαπημένα τους πρόσωπα οι μελ-λοθάνατοι ΦΡ. **μας αφήνει παινετάδες!** [ETYM. < αρχ. (ἐ)παινετ(ός) (-ή, -όν) «αξιέπαινος, παινεμένος, ξακουστός» (< ἐπαινῶ, βλ. παινάω, ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επίθ. -άδες].

ΠΑΪΡΝΩ (παίρνου) / **παίρω** [...] [δ. τρ.: Παίρει νερό στα νύχια του και χιόνι στα φτερά του, / ρεντίζει (βλ. λ.) τον αφέντη του, ρεντίζει την κυρά του, / μ’ αυτά τ’ απορεντίσματα ρεντίζει τα παιδιά του.] ΦΡ. **(α) παίρνω άρατα πήρατα** βασανίζομαι, υποφέρω πολύ, δεν αντέχω, είμαι εκτός ελέγχου (βλ. άρατος) **(β) θα πάρω τα μάτια μου και θα**

φύγω! θα φύγω ρίχνοντας μαύρη πέτρα, παύοντας να ενδιαφέρομαι για ό,τι έμεινε πίσω (γ) **παίρνω τα πλάγια** περιπλανιέμαι στις πλαγίες, χάνω τα λογικά μου (δ) **δε σου 'παιρνε την πάρτη** δεν αντιλογούσε (ε) **με πήραν τα χρόνια σβάρνα** περνούν τα χρόνια μου, γερνώ (στ) **με παίρνει κάποιος στα ποδάρια** με παίρνει κατά πόδας, με κυνηγάει, μου δημιουργεί υποχρεώσεις ΦΡ. **τον πήρε η φαμιλιά στα ποδάρια!** (του μπήρ' η φαμπ'λλιά στα πουδάργια!) (ζ) **παίρω με τα ποδάρια** παρασύρω με τα πόδια μου (η) **παίρνω λίγο ή έναν ύπνο** κοιμάμαι [δ. τρ.: Μάνα, στο περιβόλι μας και στις πορτοκαλιές μας / έγειρα ν' αποκοιμηθώ λίγον ύπνο να πάρω, / κι εκεί περάσαν τρεις αϊτοί και τρεις καλοί λεβέντες.] (θ) **πήρα φόβο** φοβήθηκα (ι) **δεν παίρει από φόβο** δεν φοβάται (κ) **πήρε ό,τι κι ό,τι κι έφυγε** (πήρι ό,τ' κι ό,τ' κι έφ'γι) πήρε βιαστικά ό,τι βρήκε μπροστά του κι έφυγε (λ) **είναι να τον πάρει το ποτάμι!** (είνι να του μπάρ' του ποτάμ'!) έχει πολλά προβλήματα, είναι δυστυχής (μ) **με πήρε που με πήρε το ποτάμι** είμαι που είμαι χαμένος (ν) **είναι να της πάρεις το κεφάλι!** (είνι να τ'ς πάρ'ς του κιφάλι!) είναι πολύ όμορφη (ξ) **πήρε το φτυάρι της νερό!** (πήρι του φκυάρ' τ'ς νιρό) ξιπάστηκε λόγω αλλαγής των υλικών συνθηκών ζωής (ο) **δεν του παίρεις κουβέντα** (δε ντ' παίρ'ς κ'βέντα) είναι εχέμυθος (π) **δεν παίρνει από Ρωμαίικα** (δε μπαίρ' απού Ρουμαίικα) δεν μπορεί ή δεν θέλει να καταλάβει (ρ) **πήρε την κάπα ανάποδα** πέθανε (σ) **παίρνω κατάκαρδα** στενοχωριέμαι πολύ (τ) **μου πήρε ο Θεός το χέρι** στερήθηκα πρότερη ικανότητα των χεριών (υ) **μ' έπιασε ο Θεός από το χέρι** με βοήθησε (φ) **του παίρνω το χέρι** ζητώ τη γνώμη του (χ) (ειρων.) **θα τον πάρω πόρτα για τον χειμώνα;** δεν χρειάζομαι τη βοήθειά του (ψ) **παίρνω από κοντά** δίνω σημασία στο παραμικρό που λέει κάποιος (ω) **πήρε την αποξηλωμένη** (πήρι ν' απουξηλουμέν') πήρε τα άσχημα αποτελέσματα κακών επιλογών (αα) **να ξεραθεί το χέρι του, άμα το πήρε!** εν είδει κατάρας για κάποιον που πήρε κρυφά κάτι (αβ) **πήρε γυναίκα ή άντρα από καλό σόι** παντρεύτηκε / νυμφεύτηκε ... (αγ) **παίρνω τα χρόνια κάποιου** φθάνω στην ηλικία κάποιου, που έζησε πολλά χρόνια [ευχή: Να μου πάρεις τα χρόνια και να τα περάσεις!] (αδ) **ή με παίρεις ή σε παίρω ή με σκοτώνεις ή σε σκοτώνω** (αε) **με πήρε με κακό ίσκιο!** δεν με συμπάθησε, με μίσησε (αστ) **πήραν ν' ανθίζουν οι κερασιές** άρχισαν ... – (σπάν. παθ.) **πάρθηκα** παρέλυσα, λόγω υπερβολικής κούρασης ή ασθένειας ΦΡ. **έπαθε εγκεφαλικό και του πάρθηκε το δεξί το χέρι!** – ουσ.: α) **παρμάρα** (η) 1. λοιμώδης αγαλαξία, ασθένεια των αιγοπροβάτων που οδηγεί σε παράλυση των άκρων και αγαλαξία, συχνά και

στον θάνατο ΦΡ. **τα πήρε βαριά η παρμάρα και χάθηκαν!** αρρώστησαν βαριά από παρμάρα και ψόφησαν 2. μεγάλος πόνος στα πόδια, αίσθημα παραλυσίας· πίστευαν ότι προκαλείται, αν κάποιος βγει έξω από το σπίτι του τη νύχτα, ενώ έχει λουστεί, καθώς παραμονεύουν διαβολικά πνεύματα, για να του κάνουν κακό· αν παρ' ελπίδα έβγαινε, έπρεπε να ρίξει επάνω του ή να βάλει στην τσέπη του αλάτι, ώστε να απωθηθούν οι δαίμονες! – συνών. **παρμός** (ο) – σύνθ. **διαβολοπαρμάρα** (η) που προήλθε από παρέμβαση του διαβόλου, πολύ κακή· β) **πάρος** (ο) 1. ό,τι παίρνει κάποιος 2. προίκα 3. κληρονομιά – συνών.: α) **παρσίδι** (το)· β) **πάρτη** (η)· γ) **παρτίδιο** (το) – επίθ. **παρτικός** (-ιά, -ό) νευρικός – μππ. **παρμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **διαβολοπαρμένος** (-η, -ο) 1. που τον «πήρε» ο διάβολος και του έμαθε να κάνει διαβολιές 2. (μτφ.) έξυπνος, καταφερτζής, επικίνδυνος· β) **νεραϊδοπαρμένος** αλαφροϊσκιωτος – σύνθ. ρ.: α) **αναπαίρνει** (γ' πρόσ.) 1. βελτιώνεται ο καιρός, ξεθυμαίνει η κακοκαιρία ΦΡ. **κάτσε ν' αναπάρει ο καιρός και φεύγεις** 2. αρχίζει να φουσκώνει το ζυμάρι ΦΡ. **αναπήρε το προζύμι**· β) **αποπαίρνω** 1. μιλώ απότομα σε κάποιον, επιπλήττω 2. απομακρύνω τα μάτια μου από κάτι που κοιτάζω 3. παίρνω ό,τι έμεινε από κάτι· γ) **ξωπαίρνω** (ξουπαίρου) ξεφεύγω, ξεπερνώ τα όρια ΦΡ. **ξωπήρε και ποιος τον πιάνει!** – ουσ.: α) **ξώπαρμα** (το) που τον πήραν τα ξωτικά· β) **ξωπαρμάρα** (η) χαζομάρα ΦΡ. **άσε τις ξωπαρμάρες!** – μππ. **ξωπαρμένος** (-η, -ο) 1. αφηρημένος, βλάκας 2. που τον πήραν τα ξωτικά, αλλοπαρμένος 3. αλαζονικός· δ) **παραπαίρω** 1. δίνω σε κάτι περισσότερη σημασία απ' όση έχει 2. επιπλήττω 3. κάνω κάτι κατά λάθος – παθ. **παραπαίρομαι** είμαι εκτός ελέγχου, εκνευρίζομαι, παραφέρομαι ΦΡ. **παραπαίρεται στην κουβέντα!** ε) **προσπαίρω** προσλαμβάνω, αφομοιώνω κάτι νοητικά· στ) **προσωπαίρω** προσβάλλω κάποιον κατά πρόσωπο, εξευτελίζω – συνών. **προσωποπαίρω** [ETYM.: μσν. < έπαίρνω (αποβ. του αρχικού άτ. φων.) < αρχ. έπαίρω «σηκώνω και τοποθετώ, υψώνω, ...», Σοφ. Ο. Τ. 1328, τίς σ' έπηρε δαιμόνων; «ποιος δαίμονας σε πήρε και σε σήκωσε;].

ΠΑΪΡΟΜΑΙ (παίρουμι) επαίρομαι, καμαρώνω [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **παίρομαι, επαίρομαι**, «τί μοῦ παίρεςσαι 'ς τά κάλλη, πῶς στόν κόσμο δεν εἶν' ἄλλη» δ. ᾱ.] [ETYM. < αρχ. επαίρομαι «εγείρομαι, ερεθίζομαι, περηφανεύομαι, ...» (Ήρόδ. 5.81.2, εὐδαιμονίη τε μεγάλη ἐπαερθέντες «καμαρώνοντας για τη μεγάλη τους ευδαιμονία») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΑΪΤΟΝΙ (παϊτόν') (το) άμαξα που τη σέρνει άλογο και χρησιμοποιείται για τη μεταφορά επιβατών, μόνιππο [ETYM.: αντδ. < τουρκ.

fayton / payton < γαλλ. phaéton < όν. Phaéton < λατ. Phaethon < αρχ. Φαέθων (ό) < φαέθων, μεε. του ρ. φαέθω «λάμπω, εκπέμπω φως, ...», Όμ. λ 16, Ήλιος φαέθων καταδέρκεται άκτίνεσσιν «ουδέ ποτέ κοιτάζει αυτούς ο ακτινοβόλος Ήλιος»].

ΠΑΚΤΩΝΩ (πακκτώνου) 1. ενώνω δύο μέταλλα 2. μπήγω ή εντοιχίζω κάτι, προκειμένου να το στερεώσω – ουσ. **πάκτωμα** (το) – μππ. **πακτωμένος** (-η, -ο) – συνών. **παχτώνω** [ETYM.: μσν. < αρχ. πακτ(όω) (-ώ) «στερεώνω, ασφαλίζω, φράζω, στουπώνω, ...» (Άριστοφ. Λυσ. 265, κλήθροισιν τὰ προπύλαια πακτοῦν «βάλαν στα Προπύλαια την αμπάρα») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΠΑΛΑ (η) δρεπανοειδές σπαθί ανατολίτικης προέλευσης, γιαταγάνι [δ. τρ.: ... που 'χουν τ' ασήμια τα πολλά, τις ασημένιες πάλες.] – σύνθ. **παλαστρίζω** παλεύω ΦΡ. **παλαστρίζει με τον Χάρο!** [ETYM.: αντδ. < τουρκ. pala < αρχ. πάλη (ή) (δωρ. πάλα) «πάλη, συμπλοκή, αγώνας, ...», Πίνδ. Ό. 8.20, κρατέων πάλα «νίκησε στο πάλεμα»].

ΠΑΛΑΒΩΝΩ (παλαβώνου) 1. φέρομαι σαν παλαβός 2. τρελαίνομαι, τα χάνω – ουσ.: α) **παλάβωμα** (το)· β) **παλαβωμάρα** (η)· γ) **παλαβωσιά** (η) ΦΡ. **έκανε μεγάλη παλαβωσιά!** έκανε μεγάλη απερίσκεψία – μππ. **παλαβωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < παλαβ(ός) (< ποντ. πάλαλος (-η, -ο) (βλ. άλαλος) / παλαλ(ός) (-ή, -ό) με ανομ. [παροιμ.: Οι παλαλοί εχόρευαν σ'η παλαλού τ' αλώνι κι ο παλαλός πα έλεεν αούτοιν ολ' τεμόν είν'.) + παραγ. επίθ. -ώνω / (LSJ) < παλαλός < άπολωλός, μτχ. του άπόλλυμαι, ή < ουσ. παλάβρα (παλάβρα > παλάβια > παλαβιός > παλαβός (πρβ. τύφλα > τυφλός), ή < αρχ. πάλαος, αιολ. τ. του παλαιός (βλ. παλιός, ετυμ.)].

ΠΑΛΑΝΤΖΑ (η) 1. είδος παλιάς κρεμαστής ζυγαριάς που ζύγιζε δείχνοντας από τη μια πλευρά τα μεγάλα βάρη (βαριές) και από την άλλη τα μικρά (ελαφριές) ΦΡ. (α) **ζυγιάζει από τις αλαφριές!** (ζ'γιάζ' απ' τ'ς αλαφριγιές!) είναι ελαφρόμυαλος – αντών. **ζυγιάζει από τις βαριές!** (ζ'γιάζ' απ' τ'ς βαργιές!) είναι μυαλωμένος (β) **μην τα βάζεις όλα στην παλάντζα!** (μη ντα βά'εις ούλα στ' μπαλλάντζα!) μην τα παίρνεις όλα τοις μετρητοίς 2. ισολογισμός ΦΡ. **κάνω παλάντζα** 3. (μτφ.) ασταθής χαρακτήρας [παροιμ.: Όπου γέρνει η παλάντζα κι ε-μείς.] ΦΡ. **αυτός κι η παλάντζα είναι ένα!** – παράγ. ουσ. **παλάντζας** (ο) επιπόλαιος, άστατος, που αλλάζει εύκολα απόψεις και συμπεριφορές ΦΡ. **πώς να κάνεις παρέα μ' αυτόν τον παλάντζα;** [ETYM.: αντδ. < βεν. balanza, με αποχηροπ. του αρχικού b < λατ. palagga < αρχ. φάλαγξ (ή) (-αγγος) (αιτ. φάλαγγα) «ξύλινος κύλινδρος για τη μετακίνηση βαρών, ζυγαριά», Ήρόδ. 3.97.3, φάλαγγες έβένου «ξύλι-

νοι κορμοί από έβενο», ή < αρχ. πάλ(λομαι) «ταλαντεύομαι, τρέμω, ...» (Άριστοφ. Βάτρ. 345, γόνυ πάλλεται γερόντων «σαλεύουν τα γόνατα των γέροντων») + παραγ. επίθ. -άντζα].

ΠΑΛΑΣΚΑ (η) θήκη φυσιγγίων [παροιμ.: Όποιος έχει γρόσια (βλ. λ.) στην παλάσκα, όπου θέλει κάνει Πάσχα.] [ETYM. < τουρκ. palaska].

ΠΑΛΕ επίρρ.: πάλι ΦΡ. **πέρασα πάλε και πάλε, αλλά δε σ' ηύρα!** [ETYM.: μσν. < αρχ. επίρρ. πάλιν «πίσω, αντίθετα, ...», Όμ. Α 380, χωόμενος δ' ό γέρον πάλιν ὤχετο «όλο θυμό τα πίσω ο γέροντας γυρνάει») κατά το *πότε, τότε*].

ΠΑΛΙΟ- & **παλιό-** α' συνθ. λ. που δηλώνει: 1. παλαιότητα, π.χ. παλιόσπιτο 2. το παλιό σε αντιδιαστολή με το νέο, π.χ. παλιοελλαδίτης 3. κακή ποιότητα, π.χ. παλιόρουχο – σύνθ.: α) **παλιοαρρώστια** (παλλι'αρρώστια) (η) 1. δύσκολα ιάσιμη ασθένεια 2. καρκίνος· β) **παλιογκούφαλο** (παλλιουγκούφαλλου) (το) 1. ξύλο αποκομμένο και πεσμένο από κουφάλα 2. (μτφ.) άνθρωπος μεγάλης ηλικίας, γηραλέος· γ) **παλιόλογα** (παλλιόλλουγα) (τα) αισχρολογίες, βωμολοχίες [παροιμ.: Παλιόλογα ακούει, παλιόλογα λέει.] – συνών. **παλιοκούβεντες / παλιοκουβέντες** (οι)· δ) **παλιόμυλος** (παλλιόμπ'λλους) (ο) παλιός μύλος· ε) **παλιοσάμαρο** (παλλιουσάμαρου) (το) παλιό σαμάρι (βλ. λ.) [παροιμ.: Το καλό τ' άλογο φαίνεται κάτω από το παλιοσάμαρο.] [ETYM. < θ. του επιθ. παλι(ός) (βλ. λ.) -ο- ως α' συνθ.].

ΠΑΛΙΟΣ (παλλιός) (-ά, -ό) [...] [παροιμ.: Καινούργιο φίλο έκανες, παλιό μη λησμονήσεις.] [δ. τρ.: Καινούργια λόγια μου 'ρθανε απ' την παλιά μ' αγάπη.] ΦΡ. (α) **παλιοί** (οι) άνθρωποι του παλιού καιρού, οι πρόγονοι (β) **στα παλιά τα χρόνια** στο παρελθόν (γ) **του παλιού καιρού** για να δηλωθεί κάτι που συνέβαινε παλιά και λόγω της χρονικής απόστασης, όταν συμβαίνει σήμερα, φαντάζει ως ασυνήθιστο, παράξενο, σπουδαίο 1. **βγάλαμαν πατάτες του παλιού καιρού!** μεγάλες, όπως παλιά 2. **έριξε βροχή του παλιού καιρού!** έβρεξε πολύ 3. **έπεσε χιόνι του παλιού καιρού!** έπεσε πολύ χιόνι 4. **λέει κουβέντες του παλιού καιρού!** μιλάει για πολλή ώρα ή λέει σοφά λόγια – παράγ. επιθ.: α) **παλι(α)κός** (-ή / -ιά, -ό) πολύ παλιός· β) **παλιοτικός** (-ή, -ό) 1. που γνωρίζει τα παλιά [Χρ. Μηλ. Ταμπ.: Παλιοτικός άνθρωπος. Τα 'χε ζήσει αυτά και τα 'λεγε.] 2. (μτφ.) που έχει παλιές, αναχρονιστικές αντιλήψεις [ETYM.: μσν. < αρχ. παλαιός (-ά, -όν) «παλιός, ηλικιωμένος, ...» (Όμ. Ζ 215, ξεϊνος παλαιός «φίλος από φιλοξενία παλιός») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΠΑΛΙΟΥΡΙΑ (παλλιουργιά) (η) 1. το αυτοφυές θαμνώδες φυτό, παλιούρος· στη λαϊκή θεραπευτική, το αφέψημα των σπόρων του χορη-

γείται ως διουρητικό [δ. τρ.: Γιούρια, γιούρια, γιούρια στα παλιούρια.] [παροιμ.: Άφησε τον γάμο, να πάει για παλιούρια.] – συνών. **παλιούρι** (το) 1. [...] 2. μεγάλο και σκληρό αγκάθι ΦΡ. **μου μπήκε ένα παλιούρι στο χέρι κι υποφέρω!** – μεγεθ. **πάλιουρας** (ο) [Γ. Άθαν. Τ. Β. 2.5: Μέ ξέγδαρε, μέ μπόλιασε τραχύ στουρνάρι ό βράχος, / μέ κέντρωσεν ό πάλιουρας δριμύ βουνίσιο άγκάθι.] [ETYM. < αρχ. παλίουρ(ος) (ό, ή) «το δέντρο ζίζυφος η κεντροφόρος» (Θεόφρ. Φ. Ί., 1. 3.1.9-10, ἄμπελος θάμνος δέ τό από ρίζης πολύκλαδον, οἶον βάτος, παλίουρος «η άμπελος είναι θάμνος από τη ρίζα του, όπως ο βάτος κι ο πάλιουρας» / Ήσύχ., <παλίουρος> κάδος. άντλητήρ. καί τὸ θαμνῶδες δένδρον) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΠΑΛΟΥΚΩΣΙΑ (παλλουκουσσιά) (η) 1. σειρά πασσάλων μπηγμένων στο έδαφος για οριοθέτηση χώρου, φράχτης κατασκευασμένος από πασσάλους ΦΡ. **τι ωραία παλουκωσιά έχετε!** 2. σημείο όπου δέονται ζώα ΦΡ. **έδεσα τη γίδα στην παλουκωσιά!** [ETYM. < μσν. παλουκωσία (ή) (σημερινές σημ.) 1. [Άπολλ. Ψημ. 679-80, Έκάμαν ταῖς παλουκωσίαις, τόν τόπον διαμοιράζουν, / Έκεῖ ποῦ τρέχουν τᾶλογα, ὡς ἔπρεπε ὀρδινιάζουν.] 2. [Διγ. Άκρ. 5.428-9, καί εἶδαμεν από μακριά, πέραν τοῦ ποταμίου, / παλουκωσίες <καί> ἡστέκοντα δεμένα τά φαρία, ...] > παλουκωσιά, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < θ. αόρ. παλουκωσ- του μσν. ρ. παλουκώνω (< μσν. παλούκιον (τό), υποκορ. του λατ. paluceus < palus «παλούκι») + παραγ. επίθ. -ία / -ιά].

ΠΑΝΑΘΕΜΑ (πανάθιμα) επιφων. λ. που συντάσσεται με έναρθη αιτ. ον. ή συνηθέστερα αντων. και εκφράζει την έντονη αγανάκτησή μας για κάτι που μας έχει συμβεί ή για κάποιον που είναι ο αίτιος της δυστυχίας μας [παροιμ.: Πανάθεμα δυο πράματα, φτώχεια και γεροντάματα (βλ. γερο- → σύνθ. δ).] [δ. τρ.: Πανάθεμά τον που θα πει τ' αδέλφια δεν πονιούνται.] ΦΡ. (α) **πανάθεμα την ώρα και τη στιγμή που ...** (β) **πανάθεμά σε, τι πήγες κι έκανες;** – ρ. **παναθεματίζω** καταριέμαι, αναθεματίζω – ουσ. **παναθεμάτισμα** (το) – μππ. **παναθεματισμένος** (-η, -ο) [κατάρα: Παναθεματισμένοι να 'ναι μ' αυτό που 'καμαν!] [ETYM. < φρ. π(ου) ανάθεμα (να έχει) < ελνστ. ανάθεμα (τό) (-ατος) (βλ. αναθεμάτος, ετυμ.), Κ. Δ. Κορ. 1.16.22, εἴ τις οὐ φιλεῖ τον Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἤτω ἀνάθεμα «αν κάποιος δεν αγαπά τον Κύριο Ιησού Χριστό, ας είναι αφορισμένος»].

ΠΑΝΊ (το) 1. κομμάτι υφάσματος [παροιμ.: Καλά τα πλατυμάνικα, μα το πανί δεν φτάνει.] ΦΡ. (α) **τον είναι πανί με πανί** δεν έχει καθόλου λεφτά (β) **η τσέπη μου είναι πανί με πανί** η τσέπη μου είναι άδεια, δεν έχει χρήματα· διότι, όταν η τσέπη δεν έχει χρήματα, οι δύο

υφασμάτινες πλευρές της εφάπτονται 2. οθόνη κινηματογράφου 3. ιστίο πλοίου – μεγεθ. **πάνα** (η) 1. η μεμβράνη μέσα στην οποία κρατούνται τα σπλάχνα 2. ο καταρράκτης των ματιών ΦΡ. **έχω πάντα στα μάτια και δε βλέπω καλά** 3. προσοψίδα (βλ. λ.) 4. ειδικό κομμάτι υφάσματος για το τύλιγμα βρέφους – παράγ. ουσ. **πανάδα** (η) 1. χλόμιασμα προσώπου από ασθένεια ή φόβο 2. καταρράκτης ματιών ΦΡ. **νιώθω πανάδα στα μάτια μου!** 3. πρόσκαιρη απώλεια όρασης 4. σκουρόχρωμη κηλίδα στο πρόσωπο – επίθ. **πανένιος** (-α, -ο) πάνινος – ρ. **πανιάζω** 1. γίνομαι άσπρος σαν πανί, χλομιάζω από φόβο ή αδυναμία ΦΡ. **μόλις έμαθε τα νέα, πάνιασε το προσωπάκι της!** 2. χάνω πρόσκαιρα την όρασή μου ΦΡ. **ζαλίστηκα και πάνιασαν τα μάτια μου!** (ζαλίσ'κα κι πάννιασαν τα μάτια μ'!) 3. πάσχω από καταρράκτη των ματιών 4. μαραίνω λαχανικά σε ζεστό νερό – ουσ. **πάνιασμα** (το) – μππ. **πανιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ραδιόπανο** (το) κάλυμμα ραδιοφώνου από ύφασμα απλό ή κεντημένο· β) **σωπάνι** (το) ύφασμα λεπτό για την επένδυση ενδυμάτων [ETYM. < μσν. πανίον (τό), υποκορ. του ελνστ. πάννος (ό) «πανί, κουρέλι, ...» < αρχ. πήνη (ή) «υφάδι, ύφασμα» (Εὐρ. Έκ. 471, ἀνθοκρόκοισι πήναις «υφάδια ανθοκλωσμένα») / πήνος (ό) (Ήσύχ., <πῆνος> ὕφασμα) > πάννος, με τροπή του [η] σε [α], αλλαγή γένους και ανάπτ. [ν] > πανίον, με απλοπ. > πανί / (LSJ & Τριαντ.) < λατ. rannus (-i) «κουρέλι, ταινία, ...»].

ΠΑΝΤΑ (η) 1. η καθεμιά από τις πλευρές ενός πράγματος ΦΡ. (α) **κάνε στην πάντα!** κάνε στην άκρη (β) **τον έβαλε στην πάντα!** τον παραμέρισε (γ) **βάλε κάτι στην πάντα!** αποταμίευσε 2. κεντητό ύφασμα, στον αργαλειό ή στο χέρι, που μπαίνει ως διακοσμητικό στον τοίχο πάνω από κρεβάτι ή μπάσι (βλ. λ.) ΦΡ. **ωραία πάντα!** [ETYM. (Τριαντ.) < ιταλ. banda, με αποχηροπ. του αρχικού b].

ΠΑΝΤΑΛΟΝΙ (πανταλλόν') / **παντελόνι** (παντιλλόν') (το) [...] ΦΡ. (μτφ.) **το 'χει τρύπιο το πανταλόνι!** είναι πάρα πολύ φτωχός – ρ. **παντα/ελονιάζω** 1. βάζω χρήματα στην τσέπη παντελονιού 2. αποταμιεύω 3. εξασφαλίζω χρήματα με δόλιο τρόπο – ουσ. **παντα/ελόνιασμα** (το) ΦΡ. **είναι πρώτος και καλύτερος στο παντελόνιασμα!** – μππ. **παντα/ελονιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τα 'χει παντελονιασμένα τα λεφτά!** [ETYM. < ιταλ. pantalone].

ΠΑΝΤΟΙΟΣ (πάντγοιους) (-α, -ο) παντοειδής, καθένας, ποικίλος ΦΡ. **έλεγε, «ο τέτοιος, ο πάντοιος** (για να μην ειπωθούν οι βαριοί χαρκτηρισμοί), **που καλή μέρα να μην ιδεί!»** για πρόσωπο που προξένησε μεγάλο κακό [ETYM. < αρχ. παντοῖος (-α, -ον) (Όμ. Β 397, παντοίων άνέμων «απ' όλους τους ανέμους») με μετάθ. του τόνου].

ΠΑΝΤΡΕΎΩ (παντρεύου) 1. [...] ΦΡ. **απόψε θα παντρεύουμε τη φωτιά!** η φρ. αφορά σε έθιμο του Δωδεκαημέρου, σύμφωνα με το οποίο παντρεύουν τη φωτιά, ρίχνοντας σ' αυτή κλαδιά κέδρου και α-γριοκερασιάς που κάνουν θόρυβο και αναδίδουν ωραίο άρωμα, ενώ λένε την ευχή «Αρνιά, κατσίκια, νύφες, γαμπρούς!» (βλ. Π. Π. Λά-μψη, Ροδ.², σ. 108) 2. (μτφ.) σπάω ΦΡ. **το πάντρεψα το ποτήρι!** – ουσ. **πάντρεμα** (το) – μππ. **παντρεμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Και πα-ντρεμένος γάιδαρος κι ανύπαντρος γομάρι!] ΦΡ. **φασόλια παντρεμέ-να** είδος φαγητού από ξερά φασόλια μπαρμπούνια, βρασμένα και ψη-μένα σε ταψί με κρεμμύδια και διάφορα καρυκεύματα (βλ. Π. Π. Λά-μψη Μν., σ. 76) – σύνθ. **καλόπαντρος** (-η, -ο) (απλοπ. της μππ. κα-λοπαντρεμένος, -η, -ο) που έχει κάνει καλό γάμο, καλοπαντρεμένος [δ. τρ.: Οπό' 'χει γιούς μη χαίρεται, γαμπρούς μην καμαρώνει, / κι όποια 'ναι και καλόπαντρη καμάρι να μη σούρνει.] [ETYM. < μσν. (ύ)πανδρεύω (< ελνστ. ύπανδρος (-ον) «(για γυναίκες) έγγαμη», Πο-λύβ. 10.26.3, ύάνδρου γυναικός) (προφ. [nd]) και αποβ. του αρχικού άτ. φων. > παντρεύω].

ΠΑΠΑ (το) ψωμί (παιδική γλώσσα) [παροιμ.: Πέσε πάπα, να σε φά-ω!] (βλ. μπούνα, η).

ΠΑΠΑΡΔΈΛΑ (η) φλυαρία, φληνάφημα ΦΡ. **κόψε τις παπαρδέλες!** – παράγ. ουσ. **παπαρδέλας** (ο) φλύαρος, που λέει όλο ανοησίες ΦΡ. **μας κούρασε ο παπαρδέλας!** – συνών. **φαρλαφούδας** (ο) [ETYM. < ιταλ. rappardelle «λαζάνια, σχοινοτενής λόγος»].

ΠΑΠΑΣ (ο) 1. [...] ΦΡ. (α) **πέρασε σαν ο παπάς με τον αγιασμό!** πέρασε βιαστικά (β) **έπαθε σαν τον παπά με τις πολλές εκκλησιές!** έχει πολλές και διαφορετικές υποχρεώσεις [δ. τρ.: – Εχτές βραδís επή-γαμε πέρα στον Αϊ - Γιάννη, / κι εθύμιασέ μας ο παπάς με περισσό λιβάνι.] [παροιμ.: Ο παπάς είναι αμπάρι (βλ. λ.), θέλει να φάει και να πάρει.] 2. σκουληκάκι που αναπτύσσεται σε φρούτα (κεράσια, σύκα, ...) ΦΡ. **να τ' ανοίγεις τα σύκα, μην έχουν παπάδες και σε κόψει η κοιλιά!** ... και πάθεις διάρροια 3. το κεντρικό ξύλο στήριξης στέγης, η κορυφή στέγης – παράγ. ουσ.: α) **παπαδικό** (το) το δόσιμο (βλ. δίνω → ουσ.) των παπάδων· πιο παλιά οι ιερείς δεν ήταν μισθοδοτούμενοι, όποτε σε κάθε ενορία οριζόταν ο τρόπος αμοιβής τους, συνήθ. σε εί-δος, π.χ. ποσότητα δημητριακών, κ.λπ.· β) **παπαδίτσα** (η) μικρό κα-λαμπόκι ψημένο σε ψήστη (βλ. λ.) – συνών. **φακιόλα** (η) (βλ. φακιό-λι) ΦΡ. **πήγαμε στη γιαγιά και μας έψησε φακιόλες!** – σύνθ. **παπα-τρέχας** (ο) 1. που διαβάζει πολύ γρήγορα τα ιερά κείμενα 2. που λέει πολλά και γρήγορα ΦΡ. **που να καταλάβεις τι λέει ο παπατρέχας!** 3.

που τρέχει άσκοπα από δω κι από κει [ETYM. < μσν. παπᾱς < ελνστ. παπᾱς / πάπας «τιμητικός τίτλος για ιερείς» < αρχ. πάππας (ὁ) «μπαμπάς» (νηπιακή λ.), υποκορ. του αρχ. ουσ. πατήρ (ὁ) (πατρός), Όμ. ζ 57, πάππα φίλ' «καλέ παπάκη»].

ΠΑΠΟΥΤΣΙ (παπούτσσι) (το) [...] [παροιμ.: Όποιος σπέρνει αγκάθια, ας μην περιπατεί χωρίς παπούτσια.] ΦΡ. **δεν τρώγεται, είναι σαν παπούτσι!** (δε ντρώ'ιτι, είνι σα μπαμπούτσσι!) είναι πολύ σκληρό – παράγ. ουσ.: α) **παπουτσιά** (παπ'τσσιά) (η) ίχνος παπουτσιού, πατημασιά ΦΡ. **είδα παπουτσιές στο χιόνι και κατάλαβα ότι κάποιος ήρθε· β) παπουτσιάρι** (παπ'τσσιάρ') (το) που ακολουθεί κάποιον κατά πόδας – υποκορ. **παπουτσιαράκι** (παπ'τσιαράκι) (το) ΦΡ. **τον έχει παπουτσιαράκι!** τον έχει πάντα μαζί του [ETYM.· μσν. < τουρκ. raruş / rabuş (< περσ. rāruš) + παραγ. επίθ. -ι].

ΠΑΠΠΟΣ (πάππους / παππ'ς) (ο) παππούς (πληθ. **παππούδες / πάππηδες / παππούληδες**, οι) ΦΡ. (α) **μιλάει σαν πάππος!** μιλάει σοφά (β) **πάππου προς πάππου!** πατροπαράδοτα, από οικογενειακή παράδοση [παροιμ.: Αϊ - Μηνάς εμήνυσε του πάππου του χειμώνα: – Έρχομαι ή δεν έρχομαι και τ' Αϊ - Φιλίππου αυτού είμαι.] – σύνθ.: α) **προσπάππος** (ο) προπάππος· β) **κουτσοπάππος** (ο) πολύ γέρος [ETYM. < αρχ. πάππος (ὁ), Ξεν. Κ. Π. 1.3.2.13, ως καλός μοι ὁ πάππος «πόσο καλός είναι ο παππούς μου»].

ΠΑΠΥΡΙ (παπύρ') (το) το φυτό, τύφη η πλατύφυλλος (typha latifolia) που αναπτύσσεται συνήθ. σε στάσιμα νερά, αλλά όχι μόνο· απαντάται με ονόματα, όπως ψάθα, ψαθί, βούρλο, ...· χρησιμοποιείται για την κατασκευή του εσωτερικού σαμαριών, καθισμάτων (ψάθινες καρέκλες), ψαθών, τις οποίες παλιά χρησιμοποιούσαν και ως μονωτικά στρωσίδια κάτω από τις κουρελούδες, κ.λπ. – επίθ. **παπυρένιος** (-α, -ο) 1. [...] 2. εύθραυστος [ETYM < ελνστ. παπύριον (τό), υποκορ. του αρχ. πάπυρος (ὁ) «υδρόβιο φυτό που φύεται κυρ. στην Αίγυπτο και από τον κορμό του κατασκεύαζαν γραφική ύλη, ὅτι είναι κατασκευασμένο από πάπυρο, ...», Θεόφρ. Φ. Ί. 4.8.3.1, φύεται ὁ πάπυρος «φυτρώνει ο πάπυρος»].

ΠΑΡΑ- & παρά- & παρ- ως α' συνθ. λ. δηλώνει (Τριαντ.): 1. κοντά, π.χ. παραποτάμιος 2. παράλληλα, π.χ. παρακράτος 3. κάτι που γίνεται εκτός νόμου, π.χ. παρανομία 4. απόκλιση από το κανονικό, π.χ. παράνοια 5. σύγκριση, παραβολή, π.χ. παραπλήσιος 6. υποκατάσταση, π.χ. παραγιός 7. στέρηση, απομάκρυνση, αποφυγή, π.χ. παρακάμπτω 8. υπερβολή, π.χ. παραλέω 9. έμφαση, π.χ. παραφωνία – σύνθ.: α) **πα-ραβόλα** (η) άκρη σπαρμένου χωραφιού, που δεν είναι σπαρμένη – ρ.

παραβολιάζω βόσκω τα ζώα σε παραβόλα, δένω τα ζώα στην άκρη σπαρμένου χωραφιού ή σε όχτο (βλ. λ.), για να βοσκήσουν – ουσ. **παραβόλιασμα** (το) – μππ. **παρβολιασμένος** (-η, -ο)· β) **παραγάλανος** (-η, -ο) που έχει γαλανά μάτια [δ. τρ.: Θέλεις τη ρούσαν έπαρε θέλεις τη μαυρομάτα, / θέλεις την παραγάλανη, που 'ναι φλωριά γιομάτη.]· γ) **παραγάληνε** (γ' πρόσ.) γαλήνεψε η κακοκαιρία ΦΡ. **περίμενε να παραγαλήνει και φεύγεις!** δ) **παραγαλιάζω** (για ζώα) αρρωσταίνω, με αποτέλεσμα να έχω λίγο ή καθόλου γάλα ΦΡ. **παραγάλιασε η γίδα κι έκοψε το γάλα** – ουσ. **παραγάλιασμα** (το) – μππ. **παραγαλιασμένος** (-η, -ο)· ε) **παραγγέλλω** 1. παραγγέλνω 2. ειδοποιώ – επίθ. **παραγγελίσιος** (-α, -ο) 1. που τον έχουμε παραγγείλει 2. που τον έχουμε ειδοποιήσει εκ των προτέρων για κάτι· στ) **παραγεράζω** είμαι ή φαίνομαι πολύ γερασμένος ΦΡ. **τον είδες πώς παραγέρασε;** ζ) **παραγκολίσιος** (-α, -ο) ιδιότροπος, παράξενος· η) **παραθεός** (ο) 1. χρήμα 2. ισχυρός προστάτης ΦΡ. **τον έχει Θεό και παραθεό!** θ) **παραλέκατος** (-η, -ο) 1. αδέξιος, άσχημος 2. σκανταλιάρης· ι) **παραλλάζω** αλλάζω, διαφοροποιούμαι – ουσ. **παράλλαμμα** (το) 1. που παραμορφώθηκε λόγω ασθένειας 2. έκτρωμα – μππ. **παραλλα(γ)μένος** (-η, -ο)· κ) **παρανιός** (ο) πολύ νέος [δ. τρ.: ... ο άντρας μου είναι παρανιός και χήρος δεν του πρέπει.]· λ) **παραπανίσιος** (-α, -ο) επιπλέον, πλεονάζων, περιττός [παροιμία: Το παραπανίσιο χαλάει το ίσιο.] – επίρρ. **παραπανίσια**· μ) επίρρ. **παραπέρα** – υποκορ. **παραπερούλια** λίγο πιο πέρα (βλ. περαπερού)· ν) **παραψήφου** επίρρ.· παρά το πρόπον, άτοπα, υπερβολικά ΦΡ. **τι σ' έπιασε κι έκανες τόσα πράματα παραψήφου;** [ETYM. < αρχ. πρόθ. παρά ως α' συνθ. (παρα-) (Όμ. Ι 227, παρά γάρ μενοεικέα πολλά δαίνυσθ' «κι άφθονα υπάρχουνε καλά στο πλούσιο τραπέζι»)].

ΠΑΡΑΓΚΩΜΙΑΖΩ (παραγκουμνιάζω) 1. βγάζω παραγκώμι (βλ. λ.) σε κάποιον 2. κοροϊδεύω, διακωμωδώ ΦΡ. **δεν έχει τι να κάνει και παραγκωμιάζει τον καθένα!** – συνών. **παραγκωμίζω** – ουσ. **παραγκώμι(α)σμα** (το) – μππ. **παραγκωμι(α)σμένος** (-η, -ο) [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + (ε)γκωμιάζω (κατ' ευφ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. έγκωμιάζω «εγκωμιάζω, επαινώ, ...», Πλάτ. Γοργ. 519α, Θεμιστοκλέα δέ καί Κίμωνα καί Περικλέα έγκωμιάσουςιν «θα εγκωμιάσουν τον Θεμιστοκλή, τον Κίμωνα και τον Περικλή»].

ΠΑΡΑΓΚΩΜΙ(Ο) (παραγκώμι/ιου) (το) πρόσθετο όνομα, συνήθ. ειρωνικό ή σκωπτικό – συνών. **παράβγαλμα** / **παρανόμι** / **παρατσούκλι** (το) (βλ. σουσούμι) [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + (ε)γκώμιο (κατ' ευφ.), με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ελνστ. έγκώμιον (τό) «έ-

παινος, ...» ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. ἐγκώμιος (-ον) «ωδή, έπαινος, ...», Άριστ. Ρητ. 1367b, τὸ δ' ἐγκώμιον τῶν ἔργων ἐστίν «το εγκώμιο, αντίθετα, μιλάει για τις πράξεις» / (Ακαδημ. & LSJ) < συμ-φυρ. των λ. παρωνύμιο «παρατσούκλι» + εγκώμιο (κατ' ευφ.)].

ΠΑΡΑΕΞΩΤΕΡΟΣ (παραϊξώτιρους) (-η, -ο) πιο μακρινός [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + ελνστ. ἐξώτερος (-α, -ον) < αρχ. επίρρ. ἐξωτέ-ρω, συγκρ. βαθμ. του ἔξω (βλ. ξω-, ετυμ.)].

ΠΑΡΑΚΑΙΡΑ (παράκαιρα) επίρρ.· άκαιρα, ανεπίκαιρα [παροιμ.: Ο πέτος (βλ. πετείνει → μεγεθ., 1) που παράκαιρα λαλεί, τον λαιμό τού κόβουν.] [δ. τρ.: Το παλληκάρι το καλό παράκαιρα γεράζει, / γεράζει από τις όμορφες κι από τις μαυρομάτες.] ΦΡ. **γέρασε παράκαιρα απ' τα βάσανα!** [ETYM. < αρχ. επίρρ. παράκαιρα / παρακαίρως «άκαιρα, όψιμα, υπέρμετρα, ...», Ίσοκρ. Δημ. 1.9, οὐδέ τόν πλοῦτον παρακαί-ρως ἡγάπα «ούτε αγαπούσε υπέρμετρα τον πλούτο»].

ΠΑΡΑΚΑΛΙΕΜΑΙ (παρακαλλιέμι) προσεύχομαι, εύχομαι ΦΡ. **πα-ρακαλιέται ολημερίς να γίνει καλά ο γιος της!** [δ. τρ.: Παρακαλιέ-μαι στον θεό και στην Αγιασωτήρα / να γίνει κάνα σύνταμα (βλ. συ-ντάζω → ουσ.), κάνα κακό σεφέρι.] – ουσ.: α) **παρακάλεσμα / παρα-καλητό** (το)· β) **παρακαλιά** (η) αλληλοβοήθεια, συνήθ. μεταξύ γεωρ-γών [ETYM. < παρακαλώ (παθ. παρακαλιέμαι / παρακαλούμαι) < ελ-νστ. παρακαλῶ «ικετεύω, παρακαλώ, ...» < αρχ. παρακαλῶ «προσκα-λώ, ζητώ βοήθεια, ...», Θουκ. 5.31.2, Ἡλείων παρακληθέντων ὑπὸ Λεπρεατῶν «οι Λεπρεάτες είχαν ζητήσει τη βοήθεια των Ηλείων»].

ΠΑΡΑΚΕΪΤΕΡΟΣ (παρακείτιρους) (-η, -ο) που κείται πιο πέρα – επίρρ. **παρακείτερα** ΦΡ. **περίμενέ με παρακείτερα!** [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + θ. κειτ- του αρχ. κεῖμαι «βρίσκομαι, ...» (Όμ. η 244, ἀπόπροθεν εἰν ἀλί κεῖται «στο πέλαγο βρίσκεται μακριά») + παραγ. επίθ. -ερος].

ΠΑΡΑΚΛΙ (παράκλλι) (το) 1. μικρό χώρισμα, δεξιά και αριστερά, σε σεντούκι για την εναπόθεση αντικειμένων αξίας, όπως κοσμημάτων, χρημάτων, εγγράφων, ... ΦΡ. **βάλε τα λεφτά στο παράκλι!** 2. γωνια-κό ερμάρι, χρησιμοποιούμενο ως εικονοστάσι [ETYM. < παρ- (βλ. παρα-) + άρκλ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ι > *παράρκλι > παράκλι, με αποβ. του [ρ] για ευφωνία].

ΠΑΡΑΚΟΥΜΠΑΡΟΣ (παρακούμπαρους) (-α) 1. ο βοηθός του κου-μπάρου κατά την τέλεση βάπτισης ή γάμου 2. (μτφ.) απρόσκλητος συνοδός παρέας ΦΡ. **τον έχομε για παρακούμπαρο!** [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + κουμπάρος (< μσν. κουμπάρος (ό) < ιταλ. compar(e) «νονός, κουμπάρος, ...») με μετάθ. του τόνου].

ΠΑΡΑΛΉΣ (-ού) λεφτάς, που έχει και ξοδεύει αφειδώς χρήματα [ETYM. < τουρκ. paral(i) + παραγ. επίθ. -ής]

ΠΑΡΑΛΟΓΙΖΟΜΑΙ (παραλουΐζουμι) σκέφτομαι, μιλώ ή ενεργώ με παράλογο τρόπο, χάνω τα λογικά μου ΦΡ. **ένιωθε πως παραλογιζόταν από τον μεγάλο πόνο!** [δ. τρ.: Έχω δυο μέρες να το ιδώ και τρεις να το φιλήσω, / κι α' δεν το ιδώ ως το βραδύ, θενά παραλοΐσω.] – ουσ. **παραλό(γ)ισμα** (το) [Χρ. Χρηστ. Δ. Μ.: Τώλεγε καί τό ξανάλεγε αυτό τό τραγούδι καί μέσα στό παραλόγισμα τοῦ θανατᾶ ἔχανε τούς στίχους κι' ἔλεγε ἄλλ' ἄντ' ἄλλων, κι' ἔδινε διαταγές, σᾶν ὅταν εἶταν γερή:] – μππ. **παραλο(γ)ισμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Τότε ξύπνησε κι ο Γιωργής, σαν παραλογισμένος, / το χατζαράκι άρπαξε πώς ήταν μαθημένος.] [ETYM. < αρχ. παραλογίζομαι «υπολογίζω λαθεμένα, εξαπατώ με σοφίσματα, ...», Πλούτ. Ἡθ. Σ. Δ. 30.6, ἡ τῆς ἐσθῆτος ὄψις παραλογιζομένη τὴν ἐπιδημίαν ἡμῶν «ἡ ὄψη του ἐνδύματος ἔδινε ἐσφαλμένη ἐντύπωση για τὴν παραμονή μας»].

ΠΑΡΑΜΑΛΪΣ επίρρ. 1. κάτω από τη μασχάλη, υπό μάλης 2. επίτηδες ΦΡ. **ήρθε παραμαλίσ, να δει!** – συνών. **παραμάσκαλα / παραμάσχαλα** ΦΡ. **τον έχει παραμάσκαλα!** τον έχει υπό τον έλεγχο του [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + αρχ. μάλ(η) (ή) «μασχάλη» (Ξεν. Ἑλλ. 2.3.23.6, ξιφίδια ὑπό μάλης ἔχοντας «κρύβοντας εγχειρίδια κάτω απ' τη μασχάλη») + παραγ. επίθ. -ίς].

ΠΑΡΑΜΕΡΑΩ (παραμιράου) 1. βάζω παράμερα, παραμερίζω 2. πηγαίνω και κάθομαι σε κάποια άκρη [δ. τρ.: Παραμεράτε λυγερές, παραμεράτε νέοι, / για να 'μπ' ο γέρος στον χορό που η καρδιά του λέει / τα νιάτα του θυμήθηκε κι από μεράκι κλαίει.] 3. (μτφ.) υποσκελίζω, παραγκωνίζω – ουσ. **παραμέρημα** (το) – μππ. **παραμερημένος** (-η, -ο) – συνών. **παραμεριάζω** ΦΡ. **κάπου παραμέριασα το κλειδί και δεν το βρίσκω!** – ουσ. **παραμέριασμα** (το) – μππ. **παραμεριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. παράμερ(ος) (-ον) (δωρ. τ.) / παρήμερος (-ον) «καθημερινός, που συμβαίνει κάθε δεύτερη μέρα, (δημοτ.) απομονωμένος, απόκεντρος, ...» (Πίνδ. Ὀ. 1.99-100, τό δ' αεί παράμερον ἐσλόν ὕπατον ἔρχεται παντί θνητῷ «το αγαθό που έρχεται κάθε μέρα είναι ὅ,τι καλύτερο για τους θνητούς») + παραγ. επίθ. -άω].

ΠΑΡΑΜΟΡΦΟΣ (παράμουργος) (-η, -ο) πανέμορφος [δ. τρ.: Βουλήθηκε κι αγάπησε κόρη βασιλοπούλα, / που ήτανε παράμορφη και παινεμένη σ' όλα.] ΦΡ. **δεν είναι όμορφη, παράμορφη είναι** [ETYM. < παρά- (βλ. παρα-, ετυμ.) + μσν. (ὄ)μορφος (βλ. ομορφάδα, ετυμ.)].

ΠΑΡΑΜΠΟΥΚΙ (παραμπούκκι) (το) που μπαίνει ως εμπόδιο, ακίνητο εμπόδιο ΦΡ. (α) **στέκει σαν παραμπούκι!** (β) **γιατί γίνηκες πα-**

ραμπούκι; [Ἄνθ. Γαζ. Λεξ., λήμμα Ἐμβόλιον, τό. Πᾶν ὅ,τι βάλλεται ἀνάμεσα εἰς ἄλλα, τό παραμποῦκι.] [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα παραμποῦκι (τό), ἐμπόδιον. Ἐκ τοῦ παρεμπίπτων.] [Ἄντ. Ἡπ. Λεξ., λήμμα παραμποῦκι, τό [διάλ. Ἡπειρου], τό ἐμπόδιον (ἐκ τοῦ παρεμπίπτων).] [Γ. Χαιρετ. Κρ. Δ.: παραμπούκι «το ἐπιδόρπιο» (Τσιριγωτάκης 2008), παραμπουκίδι «το λίγο φαγητό» (Πάγκαλος 2000 (1955))] [ΕΤΥΜ. πιθ. < παραφθ. του ουδ. παρεμπίπτων της μεε. του αρχ. ρ. παρεμπίπτω «παρεμβάλλομαι, εισδύω λαθραία ἢ δύσκολα, μεσολαβῶ μεταξύ δύο ἢ περισσοτέρων πραγμάτων, ...» (Αἰσχ. Παραπρ. 2.173.5, παρεμπεσόντων δ' εἰς τὴν πολιτείαν ἡμῶν «έχοντας εισχωρήσει κρυφά στις υποθέσεις της πολιτείας μας»)· το τέταρτο παράθεμα μας οδηγεί για παραγωγή της λ. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + μπουκι(ά) (η) (< μπούκ(α) + παραγ. επίθ. -ιά) (βλ. (α)μπούκα, ετυμ.)].

ΠΑΡΑΝΤΑΡΙΚΙ (παρανταρίκι) (το) το να γυρίζει κάποιος ἀπὸ πόρτα σε πόρτα ΦΡ. **το πήρε παρανταρίκι, δεν τη χωράει ο τόπος!** (του πήρι παρανταρίκι, δε ντ' χωράει ου τόπους!) – παραγ. ους. **παραντόρω** (η) **1.** που επιδίδεται στο παρανταρίκι **2.** (μτφ.) κουτσομπόλα – συνών. **πορτογυρίστρα / πορτοθύρω** (η) – επίρρ. **παρα(ν)ταριά** (βλ. ράστι) [ΕΤΥΜ. < παραντ(ουρώ) & παραντερίζω «παραπαίω, παραπατώ», πιθ. < επίρρ. πάραντα «προς τα πλάγια» (Ὁμ. Ψ 116, πολλὰ δ' ἄναντα κάταντα πάραντά τε δόχμιά τ' ἦλθον «ανεβοκατεβήκαν ράχες πολλές, λοξά, στριφτά μες στ' ἄγρια μονοπάτια») + παραγ. επίθ. -αρίκι, ἢ < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + αγγλ. do(o)r «πόρτα», με ἐκπτώση + παραγ. επίθ. -ίκι > παραντορίκι > παρανταρίκι, με αφομ.].

ΠΑΡΑΞΟΦΑΙΝΕΤΑΙ (παραξουφαίν(ι)τι) φαίνεται παράξενο, αλλόκοτο ΦΡ. **μου παραξοφαίνεται να 'φτασε τόσο γρήγορα περπατώντα(ς)!** (μ' παραξουφαίν'τι να 'φτασι τόσο γλή'ουρα πηρπατώντα!) [ΕΤΥΜ. < ελνστ. παράξεν(ος) (-ον) «αλλόκοτος, παράδοξος, ...» -ο- + γ' πρόσ. εν. του αρχ. ρ. φαίνομαι (Ὁμ. μ 230, πρῶτα φανεῖσθαι «να ξεπροβάλλει πρώτα») > παραξενοφαίνεται > παραξοφαίνεται, με ἐκπτώση].

ΠΑΡΑΠΟΥΛΙ (παραπούλλι) (το) **1.** βλαστάρι που φύεται δίπλα σε κεντρικό βλαστό, παραφυάδα **2.** βλαστός που αναφύεται σε λάχανα κ. λπ., όταν κοπεί ο κεντρικός [παροιμ.: Καιρός φέρνει τα λάχανα, καιρός τα παραπούλια.] [ΕΤΥΜ. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + πουλί (στην Ἡπειρο, το μικρό και τρυφερό φύλλο λάχανου, το λένε και πούλα (βλ. λ., 3)].

ΠΑΡΑΣ (ο) **1.** νόμισμα της οθωμανικής περιόδου **2.** (συνεκδ. κυρ. στον πληθ.) χρήματα, περιουσία [παροιμ.: Ἀπιαστα πουλιά, χίλια στον

παρά.] – σύνθ.: α) **αναπαραδιά** (αναπαραδγιά) (η) έλλειψη χρημάτων ΦΡ. **αναπαραδιές έχουμε!** β) **παραδόπιστος** (παραδόμπ'στους) (-η, -ο) φιλοχρήματος, φιλάργυρος [ETYM. < τουρκ. para (< περσ. pāra) + παραγ. επίθ. -ς].

ΠΑΡΑΣΑΝΤΑΛΟΣ (παρασάνταλλους) (-η, -ο) 1. που έχει πάθει κάποιο ατύχημα και περπατάει με δυσκολία, ανάπηρος ΦΡ. **έμεινε παρασάνταλος ο καημένος!** 2. άσχημος 3. αποκαμωμένος, εξαντλημένος – συνών.: **παρτσακλός / πατσιακλός / πατσιαλός** (-ή, -ό) (βλ. πατρακλός → συνών.) – ρ.: α) **παρασανταλεύω** – ουσ. **παρασαντάλεμα** (το) – μππ. **παρασανταλεμένος** (-η, -ο)· β) **πατσιαλώνω** 1. στραβώνω ΦΡ. **τι το πατσιαλώσες έτσι το χερούλι από το τηγάνι;** (τι του πατσιαλλου'ις έτσ' του χιρούλλι απ' του τ'γάν';) 2. διευθετώ κάτι όπως όπως, κάνω κάτι ως αγγαρεία ΦΡ. **τα πατσιαλώσε και τ' άφησε στη μέση!** 3. αναρρώνω, αναλαμβάνω δυνάμεις ΦΡ. **πατσιαλώσες βλέπω!** – ουσ. **πατσιαλώμα** (το) – μππ. **πατσιαλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + σαντάλ(ι) / σανδάλι + παραγ. επίθ. -ος < αρχ. σανδάλιον, υποκορ. του σάνδαλον (τό) «υπόδημα με ξύλινο συνήθ. πέλμα δεμένο με λουριά στο πόδι», Όμ. Ύμν. Έρμ. 79, σάνδαλα δ' αὐτίκα ρίψιν ἐπὶ ψαμάθοις ἀλίησιν «και τα σαντάλια του αμέσως άφησε πάνω στη θαλασσινή άμμο»].

ΠΑΡΑΣΉΜΕΙΩΜΑ (παρασήμνειουμα) (το) 1. άνθρωπος με γενετικές ανωμαλίες [Τ. Κώτσ. Εφτ. Π.: Αν την είχαν αφήσει έγκυο; Αν από το αλλόκοτο αυτό βάτεμα γεννιόταν κάποιο τέρας, κανένα παρασήμειωμα, που έλεγε η μάνα, με δυο μύτες, τρία αυτιά, σαράντα δάχτυλα; Γιατί όσοι ξεστρατίζουν από το σωστό δρόμο δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να διαστρεβλώνουν τη φύση.] 2. (μτφ.) άξιος χλευασμού, περιθωριοποίησης, αποπομπής – επίθ. **παράσημος** (-η, -ο) σακάτης [ETYM. < παρασημει(ώνω) (-ώνομαι) «γράφω σημείωμα σε περιθώριο κειμένου, τοποθετώ στο περιθώριο» (< ελνστ. παρασημειοῦμαι (-όομαι) «σημειώνω κάτι στο περιθώριο», Σχόλ. Ίλ. Κ 398, τόν Άρίσταρχον παρασημειώσασθαι αὐτούς «ότι ο Αρίσταρχος σημείωσε γι' αυτούς στο περιθώριο») + παραγ. επίθ. -ωμα (αναδρ. σχημ.)].

ΠΑΡΑΣΟΛΙ (παρασσόλλι) (το) ομπρέλα [ETYM. < ιταλ. parasole «ομπρέλα ήλιου»].

ΠΑΡΑΣΟΛΑΩ (παρασουλλάου) 1. ζαλίζομαι από τον ήλιο ΦΡ. **έκατσα πολύ στον ήλιο και παρασόλησα!** 2. (μτφ.) αγανακτώ, υποφέρω, δεν αντέχω, τρελαίνομαι ΦΡ. **παρασόλησε από τα βάσανα!** – συνών. **παρασολίζω** – ουσ.: **παρασόλημα / παρασόλισμα** (το) – μππ.: **παρασολημένος / παρασολισμένος** (-η, -ο) – συνών. **παρατοράω** (βλ.

παρανταρίκι → ετυμ.) ΦΡ. **παρατορευτήκε ο άνθρωπος!** (παρατου-
ρεύ'κι ου άνθρουπους!) απελπίστηκε [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.)
+ ιταλ. sol(e) «ήλιος» + παραγ. επίθ. -άω].

ΠΑΡΑΤΑΩ (παρατάου) (-ιέμαι) **1.** εγκαταλείπω κάτι ή κάποιον ορι-
στικά ή στην τύχη ΦΡ. **την παράτησε με πέντε παιδιά!** (τ' μαράτ'σι
μι πέντι πιδιγιά!) **2.** παύω, σταματώ ΦΡ. **παράτησε το σκολειό!** **3.** α-
φήνω κάποιον ήσυχο ΦΡ. **παράτα με!** – ουσ. **παράτημα** (το) – μππ.
παρατημένος (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχει παρατημένο τον πατέρα του!** [E-
TYM. < αρχ. παραιτούμαι «αιτούμαι χάρη, ικετεύω, ..., (ελνστ. σημ.)
απολύω, διώχνω, ...» (Αίσχύλ. Ίκ. 521, λιταῖς παραιτοῦ τῶν σ' ἔρως
ἔχει τυχεῖν «προσευχήσου ό,τι ποθείς να σου το δώσουν») μεταπλ. με
βάση τον αόρ. παρῒητησάμην κατά το σχ.: παρήκουσα > παρακούω].

ΠΑΡΑΦΟΡΜΟΣ (παράφουρμος) (-η, -ο) **1.** που οργίζεται ή δυσα-
νασχετεί από ασήμαντη αφορμή **2.** ορμητικός, θυελλώδης [ETYM. <
αρχ. παράφορος (-ον) «σφοδρός, ορμητικός, πλανημένος, ...» (Πλούτ.
Θεμ. 3.4, παράφορος πρὸς δόξαν εἶναι «ότι είχε μανία ν' αποχτήσει
δόξα») με ανάπτ. [μ] > παράφορος].

ΠΑΡΔΑΒΙΤΣΑ (η) καλοήθης όγκος της επιδερμίδας, η μυρμηκία, κ.
μυρμη(γ)κία (βλ. μυρμήγκι → ουσ. β, γ)· συχνά την έδεναν με μετα-
ξωτή κλωστή, για να μαραθεί και να πέσει· συνήθως βγαίνουν περισ-
σότερες από μία, όποτε, για ν' απαλλαγούν απ' αυτές, τις μετρούσαν,
μάζευαν ίσο αριθμό χαλικιών, τα τοποθετούσαν σε παρδαλό μαντίλι,
τις σταύρωναν μ' αυτό και το πετούσαν σ' ένα σταυροδρόμι για να τις
πάρουν οι διαβάτες! (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 473) – συνών. **πορ-
δοβίτσα / πορθοβίτσα** (η) [ETYM.· ιδιωμ. τ. < παρδαλίτσα < παρ-
δαλ(ός) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίτσα· λόγω του ότι το δέρμα αλλάζει
χρώμα, όπου βγαίνουν οι παρδαβίτσες, γενόμενο κατά κάποια έννοια
παρδαλό].

ΠΑΡΔΑΛΟΣ (-ή / πάρδαλη / παρδάλω, -ό) **1.** πολύχρωμος ΦΡ. **χαί-
ρεται σαν παρδαλό κουτάβι!** (χαίριτι σα μαπαρδαλό κ'τάβ'!) εκδηλώ-
νει έντονα τη χαρά **2.** διαφορούμενος ΦΡ. **τι παρδαλά είναι αυτά που
λες;** **3.** (θηλ.) γυναίκα ελαφρών ηθών ΦΡ. **ποια, αυτήν η παρδαλή!** **4.**
(θηλ. ως ουσ.) **Παρδάλω** (η) ονομασία γίδας – υποκορ. **παρδαλούδι**
(παρδαλλούδ') (το) παρδαλό, χρωματιστό, στολισμένο ΦΡ. (α) **γέμισε
παρδαλούδια το κορμί μου!** ... με κηλίδες (β) **ωραία παρδαλούδια
έχει το φόρεμα!** [ETYM. < ελνστ. πάρδαλος (ό) «λεοπάρδαλη» (<
αρχ. πάρδαλις (ό, ή), Όμ. Ν 103, θώνων παρδαλίων τε λύκων τ' ἤϊα
πέλονται «λύκους και τσάκαλους και λιόπαρδους, ως τρέχουν δώθε
κείθε») με μετάθ. του τόνου].

ΠΑΡΕΞ πρόθ.: παρά, αντί, εκτός, παρεκτός [Δ. Σολ. Ὑ. Έ. 65: Ποιὸς ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο, / ἄρεξ ὅταν ξαπλωθεῖ;] (βλ. μήγαρις) [ETYM. < αρχ. επίρρ. - πρόθ. παρέξ / παρέκ «μπροστά και κοντά, πέραν, πίσω, παρά τις απαγορεύσεις του λογικού, ...», Ὅμ. Υ 133, Ἦρη μὴ χαλέπαινε παρ' ἐκ νόον «Ἦρα, φωτιά μην παίρνεις ἀδίκαι»].

ΠΑΡΗΓΟΡᾶΩ (παρηγουράου) 1. μιλά, συμπεριφέρομαι σε κάποιον με διάθεση ν' ανακουφίσω τον ψυχικό του πόνο από κάτι δυσάρεστο που βίωσε [παροιμ.: Ο ξυπόλυτος είδε τον κουτσό και παρηγορήθηκε.] 2. συλλυπούμαι, προσφέρω παρηγοριά με αφορμή θάνατο οικείου προσώπου ΦΡ. **το βράδυ θα πάμε να παρηγορήσουμε στου** (τάδε) (βλ. παρηγοριά) [ETYM. < αρχ. παρηγορῶ (-έω) «προτρέπω, παρηγορώ, καταπραΰνω τον ψυχικό πόνο, ...» (Αἰσχύλ. Πέρσ. 530, παρηγορεῖτε καὶ προπέμπετ' ἐς δόμους «παρηγοράτε τον εσεῖς κι ως τα παλάτια να τον συνοδέψετε») μεταπλ. -άω].

ΠΑΡΗΓΟΡΙΑ (παρηγουργιά) (η) η προσπάθεια μετριασμού του ψυχικού πόνου που προκαλείται από κάτι δυσάρεστο, καθετί που παρηγορεί, παραμυθία [παροιμ.: Παρηγοριά στον άρρωστο όσο να βγει η ψυχή του.] [δ. τρ.: Παρηγοριά έχει ο θάνατος και λησμοσύνη ο χάρος / ο ζωντανός ξεχωρισμός παρηγοριά δεν έχει.] [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 97: Μέχρι τα σαραντάμερα γίνονταν νεκρόδειπνα, η λεγόμενη **παρηγοριά**, η οποία συνιστούσε προσπάθεια συμπαράστασης στο πένθος της οικογένειας. Όσοι πήγαιναν, πρόσφεραν πίτα, ψωμί, τσίπουρο και έμεναν ως αργά για συντροφιά και νεκρόδειπνο.] ΦΡ. (α) **πήγαμαν παρηγοριά** (β) **έγραψα παρηγοριές** έστειλα συλλυπητήρια [ETYM.· μσν. < αρχ. παρηγορία (ή) (-ίας) «προτροπή, παρηγοριά σε πένθος, ...» (Πλούτ. Κίμ. 4.10.6, επί παρηγορία τοῦ πένθους «για παρηγοριά στο πένθος») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΠΑΡΛΙΑΚΟΣ (-ή, -ό) (μειωτ.) που υστερεί σωματικά και διανοητικά, ελαφρόμυαλος, ανόητος, μωρός ΦΡ. (α) **πώς κάνεις παρέα μ' αυτόν τον παρλιακό;** (β) **τι παρλιακό είν' αυτό;** [ETYM. < παραλογικός (-ή, -ό) «παράλογος» (< παρα- (βλ. λ., σημ. 4) + λογικός < αρχ. λογικός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αρμόζει ή αναφέρεται στον λόγο, που αρμόζει στη λογική σκέψη ή συζήτηση, ...», Πλούτ. Κοριολ. 38, μέρεσι λογικοῖς γέγονεν «έχει γίνει, για να ταιριάζει στον λόγο») > παραλ(ογ)ικός > παρλιακός, με έκπτωση και μετάθ. του [α]].

ΠΑΡΜΑΧΙ (παρρμάχχι) (το) δοκάρι που ενώνει την παραστάδα θύρας με το σκέπαστρό της, στηρίζοντάς το κιόλας [ETYM. < παρα- (βλ. λ., ετυμ.) + θ. μαχ- του μάχομαι (βλ. μαχιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι > παραμάχι > παρμάχι, με έκπτωση].

ΠΑΡΠΑΛΟ (πάρπαλλου) (το) **1.** που είναι διαλυμένο, κομματιασμένο, κατεστραμμένο ΦΡ. **το 'καμε πάρπαλο το παιχνίδι!** (το 'καμι πάρπαλλου του πιγνίδ'!) **2.** (μτφ.) το χωρίς φραγμούς, απύλωτο ΦΡ. **το 'χει πάρπαλο το στόμα!** – ρ. **παρπαλιάζω** εξαρθρώνω, καταστρέφω – συνών. **ξεπαρπαλιάζω** ΦΡ. (α) **καινούργια παπούτσια και τα ξεπαρπάλιασε!** (β) **μάθαινε σκοποβολή και ξεπαρπάλιασε έναν τε-νεκέ!** – ουσ. (ξε)παρπάλιασμα (το) – μππ. (ξε)παρπαλιασμένος (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο καταστρεφόμενων αντικειμένων].

ΠΑΣΑ ΈΝΑΣ (πάσα ιένας) / **πασάνας** [Ι. Βηλ. Άλ. Λ.: Όσο κι αν είναι φοβερό / τό καθετί, μέ τόν καιρό / πασάνας συνηθάει / νά τό καταφρονάει.] / **πάσα μία / πάσα ένα** καθένας, καθεμιά, καθένα [δ. τρ.: ... όπου σ' είχα συνοδεία, πάσα γιόμα και βραδιά.] ΦΡ. **πάσα μέρα** κάθε μέρα [ETYM. < θηλ. του αρχ. πᾶς, πᾶσα, πᾶν (Όμ. Α 289, πᾶσι δέ σημαίνει «όλους να ορίζει») + ένας (βλ. ένα)].

ΠΑΣΈΣΑ (πασσιέσσα) (η) η σύζυγος πασά [δ. τρ.: ... πως κλαίει και πως μοιρολογάει, πως χύνει μαύρα δάκρυα / πως κλαίει τα τέσσερα παιδιά και την πασέσα πέντε.] [ETYM. < τουρκ. ρας(a) + παραγ. επίθ. -έσα].

ΠΑΣΚΑΩ (πασκάου) πασχίζω, προσπαθώ ΦΡ. **πασκάει όλη τ' μέρα!** [ETYM. < πάσχ(ω) (βλ. κακοπαθαίνω, ετυμ.) με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] + παραγ. επίθ. -άω > πασκάω].

ΠΑΣΜΑΣ (ο) μικρή στρογγυλή πλακουτσωτή πίτα από λιασμένα και αλεσμένα σύκα ΦΡ. **λιάστηκαν οι πασμάδες!** – συνών. **πασμάδα** (η) ΦΡ. **φάε πασμάδα, είναι πολύ νόστιμη!** [ETYM. < αρχ. πάσμα (τό) (-τος) «που πασπαλίζεται, (μσν.) επίθεμα» (ο πασμάς πασπαλίζεται με ρίγανη, για να μην προσβάλλεται από ζούφια, αλλά και, πριν πλασθεί, θυμίζει κατάπλασμα) (Άξιόν. Φιλ. 4.9, ή της άγρίας ἄλμης πάσμασι «ή πασπάλισμα δυνατής αλμύρας» / Ήσύχ., <πάσμα> ὃ συνήρηται πρὸς τὸ τοῦ φυτοῦ φύλλον. ἔνιοι μαλλὸν ἐρίου) με μετάθ. του τόνου και αλλαγή γένους > πασμάς].

ΠΑΣΠΑΛΗ (πάσσπαλη) / **πασπάλη** (η) **1.** η σκόνη αλευριού που εκτινάσσεται κατά το άλεσμα (βλ. κούρβα, 2) **2.** στρώμα από λεπτό αλεύρι, ζάχαρη, σκόνη, χιόνι, ... [Άρ. Βαλ. Φ. 1.208-9: Έγ' ό φτωχός ό μυλωνᾶς, ποῦ ζῶ σ' αἰώνια ζάλη / καί παίρνω κέρδος, πληρωμή, προσφάγι τήν πασπάλη.] – συνών.: α) **πασπάλα** (η) ΦΡ. **μια πασπάλα έριξε** λίγο χιόνι, τόσο που έκανε λεπτό στρώμα· β) **πασπάλι** (το) – ρ. **πασπαλίζω / πασπαλώνω / πασπαλάω 1.** καλύπτω μια επιφάνεια με πολύ λεπτό στρώμα από σκόνη, κόκκους κ.λπ. ορισμένης στερεάς ουσίας, ρίχνω καρυκεύματα σε φαγητό ή γλυκό ΦΡ. **πασπάλα λίγη ζά-**

χαρη στο ψωμί μου! 2. (μτφ.) κάνω κάτι πρόχειρα και επιφανειακά – ουσ.: α) **πασπάλισμα** (το)· β) **πασπαλιάρης** (πασπαλλιάρ'ς) που μαζεύει την πασπάλη, ο βοηθός του μυλωνά [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.211: Καλά μοῦ κάνει ὁ μυλωνάς, καλὰ κι ὁ πασπαλιάρης!] – μππ. **πασπαλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πασπάλη (ἥ) «το πολύ λεπτό αλεύρι, κοιν. πάσπαλη, (μτφ.) ελάχιστος», Ἀριστοφ. Σφ. 91, ὕπνου οὐδέ πασπάλην «οὔτε ελάχιστο ὕπνο» / Ἡσύχ., <πασπάλη> τὸ τυχόν. οἱ δὲ κέγχρον· ἢ ἄλευρα κρίθινα].

ΠΑΣΠΑΤΕΥΩ (πασσπατεύου) **1.** ψάχνω με την αφή, ψηλαφώ, ψαχουλεύω [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.1588: τυφλά πασπάτευε να ἔβρῃ τὸν ἀγαπᾶ νά μάθῃ.] **2.** αγγίζω κάτι απαλά με τα δάχτυλα **3.** αγγίζω κάποιον με ερωτική διάθεση ΦΡ. **είδα που την πασπάτευε!** – ουσ. **πασπάτεμα** (το) – επίρρ. **πασπατευτά** – μππ. **πασπατεμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν., πιθ. < *πασπαλεύω < πασπάλη (βλ. λ., ετυμ.)].

ΠΑΣΤΑ (η) **1.** συμπυκνωμένος πολτός τομάτας (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 79) **2.** φθινό υλικό κατασκευής μικροαντικειμένων – επίθ. **παστένιος** (-α, -ο) φτιαγμένος από πάστα, που μοιάζει με πάστα – συνών. **πάστινος** (-η, -ο) [ETYM.· αντδ. < ιταλ. pasta < ελνστ. παστά (ἥ) «εἶδος κρέμας» < ουδ. του αρχ. επιθ. παστός (-ή, -όν) «πασπαλισμένος με αλάτι, αλατισμένος» < πάσσω «σκορπίζω, πασπαλίζω», Ὅμ. Ε 401, ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσων «παυσίπονα φάρμακα βάζοντάς του»].

ΠΑΣΤΡΕΥΩ (πασστρεύου) **1.** καθαρίζω **2.** τελειώνω **3.** καταστρέφω **4.** εξαφανίζω – ουσ.: α) **πάστρεμα** (το)· β) **πάστρα** (η) καθαριότητα – επίθ. **παστρικός** (-ή / -ιά, -ο) **1.** καθαρός **2.** αλαφροϊσκιωτος **3.** αναμάρτητος **4.** (θηλ. & **παστρίκω**) γυναίκα αμφιβόλου ηθικής, πουτάνα – επίρρ. **παστρικά** – μππ. **παστρεμένος** (-η, -ο) – αντών. **άπαστρος** (-η, -ο) **1.** ακάθαρτος, βρόμικος **2.** που δεν αγαπάει την καθαριότητα ΦΡ. **άπαστρη γυναίκα!** (άπαστρ' γ'ναίκα!) [Ἀλ. Παπαδ. Χριστ.: Καὶ δὲν ἔλεγε μόνα τὰ ἐλαττώματά της, ἀλλὰ τὰ ἀβγάτιζε· δὲν ἦτο μόνον «μαρμάρα», τουτέστι στεῖρα, ἢ νύμφη της, τοῦτο δὲν ἤρκει, ἀλλ' ἦτο ἄπαστρη, ἀπασσάλωτη, ξετσίπωτη, ...] – σύνθ. **ξεπαστρεύω** σκοτώνω, εξαφανίζω – ουσ. **ξεπάστρεμα** (το) ΦΡ. **τον έχουν για ξεπάστρεμα!** – συνών. **ξεπαστρεμός** (ο) [κατάρα: Ξεπαστρεμός κακός να σε βρει!] [ETYM.· μσν. < μσν. σπαστρεύω, με ανομ. αποβ. του αρχικού σ- < *σπαρτεύω «καθαρίζω με σκούπα από σπάρτα», με επανάλ. του [σ] της πρώτης συλλ. και μετάθ. του [ρ] < αρχ. σπάρτ(ον) (τό) / σπάρτος (ὁ) «ο θάμνος σπάρτο, σχοινί από σπάρτο» (Ξεν. Κυν. 9.13.4, πεπλεγμένον σπάρτου «πλεγμένο με σπάρτο») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΠΑΣΧΑΛΙΑ (πασχάλλια) (τα) ΦΡ. **έχασε τ' αβγά και τα πασχάλια!** έχασε τα λογικά (βλ. μουρδουλώνω, ετυμ.) [ETYM. < πληθ. του μσν. ουσ. πασχάλιον (τό) «πίνακας που περιέχει τις κινητές εορτές, οι οποίες εξαρτώνται από την ημερομηνία του Πάσχα» < ελνστ. Πάσχ(α) (τό) (< εβρ. pāsah) + παραγ. επίθ. -άλιον].

ΠΑΤΑΓΩΝΩ (παταγώνου) 1. κρυώνω, ξεπαγιάζω 2. (μτφ.) τρομάζω, παγώνω από φόβο που προκλήθηκε από αναπάντεχο ισχυρό θόρυβο ή άλλη αιτία – ουσ. **πατάγωμα** (το) – μππ. **παταγωμένος** (-η, -ο) – συνών. **παταγουδιάζω** ΦΡ. (α) **παταγούδιασαν τα χέρια μ'!** (β) **παταγούδιασε άμα τον είδε!** 3. (μτφ.) εκπέμπω ψυχρότητα χαρακτήρα – ουσ. **παταγούδιασμα** (το) – επίρρ. **παταγούδι** κάτι πολύ κρύο ΦΡ.: α) **τα ποδάρια μ' είναι παταγούδι!** β) **αυτή δεν είναι γυναίκα, είναι παταγούδι!** – μππ. **παταγουδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. παταγ(ῶ) «θορυβώ πολύ, κράζω, (για δόντια) τρίζω, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 378, ῥήγγυνται καὶ παταγοῦσιν «σπάνε και γίνεται βρόντος») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΠΑΤΑΙΑ (η) μια φορά ΦΡ. (α) **θα πάω μια πατάια ακόμα, να δω αν ήρθε!** (β) **πήγα δυο παταίες ως το μαγαζί, αλλά ήταν κλειστό!** [ETYM.· πιθ. < πατά(ω) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ια].

ΠΑΤΑΚΑ (η) πατάτα [λογοπ.: Μη φας πατάκα, κάνει ο κώλος τάκα τάκα.] [ETYM.· ιδιωμ. τ. < ισπαν. patata].

ΠΑΤΑΜΜΑ (το) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **πάταμμα**, τό ἐξαίσιον, θαυμάσιον, ἔκτακτον, «ἡῦραν ψάρια πάταμμα», ἐξόχως πολλά.] [ETYM. (;)].

ΠΑΤΑΤΟΥΚΑ (η) 1. κοντό και χοντρό υφαντό πανωφόρι από μαλλί γίδας 2. πολύ χοντρό πανωφόρι [ETYM. < βεν. patatuc(o) + παραγ. επίθ. -α].

ΠΑΤΑΩ (πατάου) [...] [παροιμ.: Όποιος νύχτα περπατεί, λάσπες και σκατά (βλ. σκατο-, ετυμ.) πατεί.] [δ. τρ.: ... και τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας. / Τούρκους δεν επροσκύνησαν, Τούρκοι μην τα πατήσουν».] ΦΡ. (α) **τα πατάει** είναι πλούσιος (β) **δεν πατάει σε σάπιο ξύλο** προφυλάσσεται και δεν πέφτει σε παγίδες [παροιμ.: Πάτησε σε σάπιο ξύλο.] (γ) **πάτησε τον λόγο του** δεν τήρησε τον λόγο του (δ) **πατήσαμεν έναν χορό, που δε λέγεται!** χορέψαμε πολύ (ε) **πάτησαν τα σπίτια του χωριού, χωρίς να λογαριάσουν τίποτα!** τα λήστευσαν (στ) **πάτησε γερό φαΐ!** έφαγε πάρα πολύ (ζ) **την πατήσαμεν!** αποτύχαμε (η) **τον πάτησε!** τον εξαπάτησε, τον πρόσβαλε (θ) **πατάω στα νύχια** περπατώ αθόρυβα (ι) **πατάει επί πτωμάτων!** δεν έχει ηθικές αναστολές, είναι αδίστακτος (κ) **πάτησε το στεφάνι του!**

διέπραξε μοιχεία – ουσ.: α) **πάτημα** (το) 1. [...] 2. (μτφ.) το αδύνατο σημείο ΦΡ. **του βρήκε τα πατήματα και τον κάνει ό,τι θέλει!** 3. (μτφ.) ιδιαιτερότητα χαρακτήρα, συνήθειες ΦΡ. **βρήκε τα πατήματα της πεθεράς της και περνάει μια χαρά!** – σύνθ. **κλεφτοπάτημα** (το) το πάτημα με το άκρο του ποδιού, αθόρυβο βάδισμα· β) **πατησιά** (η) πατημασιά, ίχνος από πόδι ανθρώπου ή ζώου ΦΡ. **είδα πατησιές στο χιόνι** (είδα πατ'τσιές στου χιόν')· γ) **πατούνα** (η) 1. κοντή μάλλινη χειροποίητη κάλτσα 2. πέλμα μάλλινης χειροποίητης κάλτσας 3. πλεχτό πασουμάκι – συνών. **πατούνι** (το)· δ) **πατήθρα** (η) 1. εξάρτημα αργαλειού και ραπτομηχανής, όπου πατούν οι υφάντρες, για να σταυρώνουν τα νήματα του στημονιού, ώστε να «εναγκαλίζεται» το υφάδι και να δημιουργείται το υφαντό και οι ράφτες κι οι ράφτρες, για να κινούν τη ραπτομηχανή 2. ληνός, πατητήρι σταφυλιών – επίρρ.: α) **πατίκι** ΦΡ. **φεύγω πατίκι!** φεύγω κατευθείαν· β) **πατούρα** λέρωμα ή βρέξιμο των ενδυμάτων ή του σώματος από πάνω ως κάτω ΦΡ. **έγινες πατούρα!** – ρ.: α) **ξεπατουνιάζω** ανανεώνω την πατούνα μάλλινης χειροποίητης κάλτσας – ουσ. **ξεπατούνιασμα** (το)· β) **πατικώνω** συμπιέζω κάτι, για να καταλάβει λιγότερο χώρο, στουπώνω – ουσ. **πατίκωμα** (το) – μππ. **πατικωμένος** (-η, -ο)· γ) **σκραπατάω** τραβώ σκανδάλη όπλου, για να εκπυρσοκροτήσει – ουσ. **σκραπάτημα** (το)· δ) **στραβοπατάω** 1. παραπατώ, παραπαίω 2. αλλοιώνω το κανονικό σχήμα παπουτσιών με αδέξιο ή ακανόνιστο περπάτημα 3. (μτφ.) σφάλω, παρεκτρέπομαι ηθικά ΦΡ. **κοίτα μην στραβοπατήσεις!** – ουσ. **στραβοπάτημα** (το) [ETYM. < αρχ. πατέω (-ῶ) «πατώ, βαδίζω, καταπατώ, ... (Όμ. Δ 157, ὄρκια πιστά πάτησαν «πάτησαν τους ιερούς ὄρκους»)] μεταπλ. -άω].

ΠΑΤΕΡΟ (πάτιρου) (το) μεγάλο ξύλινο δοκάρι, που στηρίζει άλλα μικρότερα δοκάρια της στέγης ή τις σανίδες του πατώματος ΦΡ. (α) **σήκωσα το πάτερο!** διεκπεραίωσα όλη τη δύσκολη δουλειά μόνος μου (β) **τον έχει για πάτερο!** τον έχει για στήριγμα (γ) **κολοκύθια στο πάτερο!** λόγια ή πράξεις που δεν έχουν νόημα, που είναι ασήμαντα [ETYM. < μσν. πατερόν (τό) < πάτ(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ερόν, με μετάθ. του τόνου].

ΠΑΤΟΣ (πάτους) (ο) 1. βυθός, πυθμένας, κατώτατο σημείο [παροιμ.: Όταν παίρνεις και δε βάνεις, γρήγορα στον πάτο φθάνεις.] 2. (μτφ.) τελευταίος σε κλίμακα αξιολόγησης, έσχατο σημείο αποτυχίας 3. τέλος ΦΡ. **στον πάτο θα δούμε!** (στου μπάτου θα δούμε!) 4. όμορφη γυναίκα ΦΡ. **είναι πάτος!** – ουσ.: α) **πατινάδα** (η) μουσική που εκτελείται από παραδοσιακούς οργανοπαίκτες και συνοδεύει γαμήλια πομπή·

β) **πατουλιά** (πατ'λλιά) (η) **1.** φυσικός φράχτης από βάτα ή άλλα φυτά που δημιουργείται στον τελευταίο όχτο (βλ. λ.) σειράς πεζουλίων (βλ. λ.) **2.** τούφα (βλ. λ., 1) **3.** κοίτη λαγού – επίθ. **πατινός** (-ή, -ό) που βρίσκεται στον πάτο, τελευταίος στη σειρά ΦΡ. (α) **στην πατινή πεζούλα** (βλ. πεζούλι → συνών.) (σ' μπατ'νή πιζούλα) (β) **κρατάει πατινή!** κρατάει απόσταση από τα γεγονότα και τη ζωή που διαδραματίζεται, για να προστατέψει τον εαυτό του – σύνθ.: α) **δίπατος** (-η, -ο) **1.** που έχει δύο πάτους, δύο πυθμένες **2.** διώροφος **3.** (ουδ. ως ουσ.) πατάρι με κάγκελα, στο καθημερινό δωμάτιο, για την εναπόθεση οικιακών σκευών· β) επίρρ. **πατόκορφα** από το κεφάλι μέχρι τα νύχια, από πάνω μέχρι κάτω ΦΡ. **χέστηκε πατόκορφα από τη χαρά του!** – ρ. **πατώνω** **1.** αγγίζω τον πυθμένα υδάτινης κοιλότητας **2.** (μτφ.) αποτυγχάνω πλήρως – σύνθ. **ξεπατώνω** **1.** αφαιρώ τον πάτο από κάτι **2.** (μτφ.) κουράζω κάποιον υπερβολικά ΦΡ. **τον πήρε για δουλειά και τον ξεπάτωσε!** **3.** (μτφ.) καταστρέφω – παθ. **ξεπατώνομαι** **1.** μου φεύγει ο πάτος ΦΡ. **ξεπατώθηκαν τα ποδήματά μου κι είμαι για καινούργια!** **2.** (για φυτά) ξεραίνομαι ΦΡ. **ξεπατώθηκαν οι πανσέδες μου!** **3.** (μτφ.) κουράζομαι υπερβολικά ΦΡ. **ξεπατώθηκα στις δουλειές!** – ουσ. **ξεπάτωμα** (το) – μππ. **ξεπατωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πάτος (ό) «δρόμος, πατημένος δρόμος, ...», Όμ. Υ 137, ἐκ πάτου ἐς σκοπιήν «από τον δρόμο στη σκοπιά» / ελνστ. άάτος (τό) «εσθήτα, ένδυμα», Καλλ. Άποσπ. 495, Ἡρης πάτος «η εσθήτα της Ἡρας»].

ΠΑΤ ΠΑΤ αθόρυβα κι αργά ΦΡ. **θα πάω πατ πατ!** [ETYM.· πιθ. < θ. πατ- του πατάω (βλ. λ.)].

ΠΑΤΡΑΚΛΟΣ (-ή, -ό) **1.** που δεν έχει ευστάθεια, τρεκλός (βλ. λ.), χωλός **2.** στραβοπόδαρος **3.** (μτφ.) ακατάστατος, ανοικοκύρευτος ΦΡ. **τι περίμενες από μια πατρακλή!** – συνών. **τραπάτσαλος / τραπατσιαλός / πατσιαλός** (-ή, -ό) (βλ. παρασάνταλος → συνών.) – επιρρ. **πατρακλά / τραπατσαλά / τραπατσιαλά / πατσιαλά** ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **πατρακλά, πατρακλά!** [ETYM. < πατ(άω) (βλ. λ., ετυμ.) + τρακλός, με απλοπ.: (Δ. Πετρ. Όρια, σ. 243: Σχετικό μέ τήν όροθεσία είναι καί τό ρήμα **τρακλώ** καί έπίθετο **τρακλός**, συνήθη στους βυζαντινούς χρόνους. Έχρησιμοποιούντο μέ τήν έννοιαν ότι τό τρακλόν όριον δέν προχωρεί κατ' ευθείαν γραμμήν, αλλά τεθλασμένως, π.χ. ό ρύαξ καί εκείθεν τρακλά. Κατά τόν Ξανθουδίδη, «Λέξεις Έρωτοκρίτου», Λεξικογρ. Άρχ. Α', σ. 144-5 εκ τοῦ ρ. κατα-κλώ.)].

ΠΑΤΡΙΤΖΙΑΝΑ (η) μελιτζάνα [ETYM.· πιθ. < παραφθ. της μσν. λ. μελιτζάνα (ή) < αραβ. bādinġan < περσ. bādengān, με επίδρ. του ιταλ. τ. melanzana].

ΠΑΤΣΙΑΜΟΥΡΑ (πατσιαμούρα) (η) **1.** πανί για καθάρισμα, πατσαβούρα ΦΡ. **έγινε σαν πατσιαμούρα!** απόκτησε πολλές ρυτίδες – συνών. **πατσιαμούρι** (το) **2.** (μτφ.) γυναίκα ανήθικη και χυδαία ΦΡ. **μια πατσιαμούρα είναι!** – ρ. **πατσιαμουριάζω** συμπιέζω, κουρελιάζω, κάνω κάτι σαν πατσαβούρα – ουσ. **πατσιαμούριασμα** (το) – μππ. **πατσιαμουριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < παραφθ. της λ. πατσαβούρα (Τριαντ.) < βεν. spazzadura «βρομιά για σκούπισμα» / (LSJ) < βεν. spazzaura / λόγω της εικόνας του αντικειμένου < πατσίας (βλ. λ.) + μσν. μούρη «(συνήθ. μειωτ.) το πρόσωπο του ανθρώπου, ...» < ιταλ. διαλεκτ. αρσ. murgu «μουσούδι», πληθ. murgì που θεωρήθηκε θηλ. εν· μούρ(η) > πατσιαμούρα, κατά τα θηλ. σε -α].

ΠΑΤΣΙΑΣ (πατσιαάς) (ο) **1.** στομάχι **2.** σούπα παρασκευασμένη από πατσά και πόδια μοσχαριού ή αιγοπροβάτων (πληθ. **πατσιάδες** / **πατσιές**, οι / **πατσιάδια**, τα) ΦΡ. (α) **κρέμονται οι πατσιές τ'!** κρέμεται η κοιλιά του, είναι πολύ παχύς (β) (μτφ.) **τα λέω για πατσιάδια!** (τα λλιέου για πατσιαδγία!) θεωρώ πως λέγονται για εντυπωσιασμό – παράγ. ουσ. **πατσιαλίκια** (τα) εντόσθια – συνών. **πατσιακλίκια** (τα) – ρ. **ξεπατσιαλιάζω** **1.** βγάζω τα εντόσθια **2.** συνθλίβω μέρος ή ολόκληρο το σώμα ενός μικρού οργανισμού **3.** (μτφ.) διαλύω [ETYM. < τουρκ. paşa (< περσ. rāṣa) + παραγ. επίθ. -ς > πατσίας, ιδιωμ. προφ.].

ΠΑΤΣΟΥΡΑΣ (παττσιούρας) (-ω) **1.** που έχει πλακουτσωτή μύτη **2.** ρυτιδωμένος, κακάσχημος **3.** ατημέλητος [ETYM. < πατσουρ(ός) (-ή, -ό) «πλακομύτης, πλατσουκομύτης» (< επίθ. πατσός «κοίλος, πλακουτσωτός, πλακουτσομύτης», πιθ. < πατάω, βλ. λ., ετυμ.) + μεγεθ. παραγ. επίθ. -ας, με μετάθ. του τόνου > πατσούρας].

ΠΑΤΩΣΙΑ (πατουσιά) (η) **1.** το κάτω πεζούλι (βλ. λ.) ή το κάτω μέρος χωραφιού ΦΡ. **έδεσα τη γελάδα στην πατωσιά να βοσκήσει!** (έδισα τ' γιαλάδα σ' μπατουσιά να βουσσικήσ'!) **2.** ικρίωμα, σκαλωσιά **3.** επίστρωση με σανίδες, πάτωμα ΦΡ. **είναι γερή η πατωσιά μας!** **4.** στρώση ΦΡ. **βάλε τα σύκα στο καλάθι πατωσιές πατωσιές ...** σε αλλεπάλληλες στρώσεις [ETYM. < θ. πατώσ- του ρ. πατώνω (< πάτος, βλ. λ. → ρ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΠΑΦΛΑΣ (ο) **1.** δοχείο από λευκοσίδηρο – συνών.: α) **παφίλα** (η)· β) **παφίλι** (το) **1.** [...] [δ. τρ.: Καλαντζή με τα παφίλια, να σε φίληγα στα χείλια.] **2.** ορειχάλκινο κόσμημα στο κοντάκι ή στα ξύλινα μέρη των παλιών όπλων [Αρ. Βαλ. Άθ. Δ. 3.39: ποιός τρίβει τά παφίλια / συγνεφιασμέν' από νοτιά] [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **παφύλια** (τά), αί έκ κιτρίνου λευκοσιδήρου (τενεκέ) ζώναι τοῦ καρυοφυλλιοῦ.] **3α.** κρουστά όργανα των δακτύλων, τα ζίλια **β.** τα μπρούτζινα κρόταλα του ντεφιού

(βλ. λ.) 2. (μτφ.) ανάξιος, ευτελής ΦΡ. **είναι πάφλας!** – επίθ. **παφιλένιος** (παφ'λλιένιους) (-α, -ο) [ETYM. < ουσιαστικοπ. θ. παφλάσ- του αρχ. ρ. παφλάζω «βράζω, κοχλάζω, παράγω τον ήχο *φλα φλα*, ...» (Όμ. Ν 798, κύματα παφλάζοντα «τα κύματα που πάφλαζαν») με μετὰθ. του τόνου· τα δοχεία από λευκοσίδηρο παράγουν ήχο *φλα φλα* σε κάθε μετακίνηση ή χτύπημα, ειδικά άδεια].

ΠΑΧΝΙΑΖΩ¹ (παχχνιάζου) 1. καλύπτομαι με πάχνη ΦΡ. **πάχνιασε ο τόπος!** 2. καλύπτομαι με υδρατμούς ΦΡ. **πάχνιασαν τα τζάμια και δεν βλέπω έξω!** – ουσ. **πάχνιασμα** (το) – μππ. **παχνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. παχνίζω ως απρόσ. παχνίζει «πέφτει πάχνη» < πάχνη (ή) «η πρωινή παγωμένη δροσιά» (Όμ. ξ 476, αὐτὰρ ὕπερθε χιών γένετ' ἥύτε πάχνη «το χιόνι, σαν την πάχνη, πέφτει πάνω μας») + παραγ. επίθ. -ίζω / -ιάζω > παχνίζω / παχχνιάζω].

ΠΑΧΝΙΑΖΩ² (παχχνιάζου) ρίχνω χόρτο στο παχνί για να θρέψω τα ζώα, δίνω τροφή στα ζώα ΦΡ. **τα πάχνιασα τα ζωντανά γι' απόψε!** – ουσ. **πάχνιασμα** (το) – μππ. **παχνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < παχν(ί) (< παθνίον (τό), υποκορ. του ελνστ. πάθνη < αρχ. φάτνη (ή) «παχνί» (Όμ. Ε 271, τοὺς μὲν τέσσαρας αὐτὸς ἔχων ἀτίταλλ' ἐπὶ φάτνη «κι ατός του ανάστησε τα τέσσερα (ενν. άλογα) μες στο παχνί δικά του») με τροπή [τν > θν > χν] (πρβ. ατμός > αθμός > αθνός > αχνός) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΠΑΧΤΩΤΗΣ (παχχτουτής) (ο) μισθωτής χωραφιών [ETYM. < λατ. pact(um) (-i) «συνθήκη, ομολογία, συμφωνία» + παραγ. επίθ. -ωτής, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] > παχτωτής].

ΠΑΨΗ (πάψ') (η) διακοπή ΦΡ. **πότε κάνουν πάψη τα σκολειά;** – συνών. **πάψιμο** (το) [ETYM. < παύση < ελνστ. παῦσις (ή) (-εως) < αρχ. παύω «παύω, σταματώ, ...» Όμ. δ 801, παύσειε κλαυθμοῖο «να πάψει πια να κλαίει»].

ΠΕΒΩ (πέβου) πέμπω, στέλνω [δ. τρ.: Σου πέβω χαιρετήματα με του γιαλού τα κύματα.] [ETYM. < αρχ. πέμπω «στέλνω, μεταφέρω» (Όμ. α 38, Ἑρμείαν πέμψαντες «του ἔχαμε στείλει τον Ερμή») με αποχηροπ. και τροπή του ψιλού χειλ. [π] σε μέσο χειλ. [β]].

ΠΕΔΙΚΛΩΝΩ (πιδικλώνου) [Γ. Αθάν. Τ. Β. 3.145(235), Άλησμονᾶ με ὅ,τι περνᾶ πὼς γυρισμό δέν ἔχει / Καί δέν τό πεδικλώνουμε νάν τό χαροῦμε άκόμα!] / **πεδουκλώνω** [Β. Κορν. Έρωτ. 4.1867, Παραγλυστῆ ὁ Ῥωτόκριτος, πέτρα τόν πεδουκλώνει.] / **περδικλώνω** / **περδουκλώνω** / **σπερδουκλώνω** 1. βάζω τρικλοποδιά σε κάποιον 2. δένω τα πόδια ζώου με σχοινί, ώστε να μην μπορεί να μετακινηθεί – συνών. **κοστεκιάζω** – ουσ. **κοστέκιασμα** (το) – μππ. **κοστεκιασμένος** (-η, -

ο) (< τουρκ. köstek «πέδικλο») – αντών. **ξεπεδικλώνω** / **ξεπεδουκλώνω** / **ξεπερδικλώνω** / **ξεπερδουκλώνω** / **ξεσπεδρουκλώνω** – ους. **πεδίκλωμα** (το) / **περδικλωμός** (ο) / **πεδικλωσιά** / **περδικλωσιά** (η) – αντών. **ξεπεδίκλωμα** (το) / **ξε-** ... – παθ. **πεδικλώνομαι** / **ξε-** ... προσκρούω σε εμπόδιο ή απλώς μπερδεύονται τα πόδια μου και κινδυνεύω να πέσω ή πέφτω ΦΡ. **πεδικλώθηκα κι έπεσα!** – μππ. **πεδικλωμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Γάιδαρος πεδικλωμένος, νοικοκύρης σιγουρεμένος.] – αντών. **ξεπεδικλωμένος** (-η, -ο) / **ξε-** ... [ETYM. < ελνστ. πεδικλ(όω) (-ō) «τοποθετώ πέδικλα, κάνω κάποιον να πέσει παρεμβάλλοντάς του εμπόδιο, ...» (< αρχ. πεδάω «δεσμεύω, μπερδεύω, εμποδίζω» < αρχ. πέδη (ή) «πέδικλα, σχοινί με το οποίο δένουν τα πόδια των υποζυγίων που βόσκουν», Όμ. Ν 36, πέδας έβαλε χρυσειάς «έδεσε πέδικλα χρυσά») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΠΕΔΙΛΟΓΑ (πιδιλόγα) (η) **1.** κουβάρι νήματος τυλιγμένο στο χέρι ή σε αδράχτι **2.** κομμάτι υφάσματος, το οποίο στρίβεται σε σχήμα σπείρας και μπαίνει πάνω στο κεφάλι κατά τη μεταφορά στάμνας ύδατος ή άλλων βαρών – συνών. **ποδολόγα** (η) **3.** χοντρό ένδυμα ή ύφασμα, που μπαίνει ανάμεσα στην πλάτη και το φορτίο και καθιστά πιο υποφερτό το βάρος κατά το ζαλίκωμα (βλ. ζαλιά → ους.) – σύνθ. **σκορδοπεδιλόγα** (η) πλεξούδα σκόρδων, όταν έχουν αφαιρεθεί τα σκόρδα· αυτή στρίβεται και ράβεται σε σχήμα σπείρας και χρησιμοποιείται για την εναπόθεση οικιακών σκευών, όταν τα κατεβάζουν από τη φωτιά [Π. Π. Λάμπρη Αγ. Στ., σ. 139: Την έβλεπε να κρατά μια πλεξούδα ορφανή από τα σκόρδα της, να τη στρίβει με τη δέουσα προσοχή σε σχήμα επίπεδης σφιχτής σπείρας και κάθε λίγο να μπηγεί τη χοντρή βελόνα, στην οποία είχε περάσει γερή κλωστή, για να στερεώνει και να δίνει το σχήμα και την ανθεκτικότητα που ήθελε στο χειροτέχνημά της. Όταν περνούσε τη στερνή βελονιά, έπιανε ένα χοντροψάλιδο και με περισσή φροντίδα έκοβε κάθε μικρό ξεράδι, το οποίο προεξείχε. Περιεργαζόταν τότε το έργο της, το χάιδευε απαλά, κοίταζε μην έχει κάποια ατέλεια που μπορούσε να διορθώσει, το καμάρωνε με την ψυχή της κι ένιωθε απέραντη ευτυχία.] – ρ. **πεδιλογιάζω** φτιάχνω πεδιλόγες – ους. **πεδιλόγιασμα** (το) – μεε. **πεδιλογιάζοντα(ς)** [ETYM. < πέδ(η) (βλ. πεδικλώνω, ετυμ.) -ο- + παραγ. επίθ. -λόγα > πεδολόγα > πεδιλόγα, με ανομ.].

ΠΕΔΟΥΚΛΙ (πιδούκλι) (το) πέδικλο, σχοινί που χρησιμοποιείται για πεδίκλωμα (βλ. πεδικλώνω) [ETYM. < ελνστ. πέδικλον (τό) (< αρχ. πέδ(η) (βλ. πεδικλώνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικλον) > *πεδόκλι(ν), με αντιμετ. > πεδούκλι, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΠΕΖΕΥΩ (πιζεύου) κατεβαίνω από υποζύγιο [δ. τρ. – Πέζε-, νύφη. – Δεν πεζεύω, θέλω τάμα να πεζέψω, / τάμα από τον πεθερό μου, τάμα από την πεθερά μου.] – ουσ.: α) **πέζεμα** (το)· β) **πεζούρα** (η) **1.** πεζό στρατιωτικό τμήμα **2.** κάθε πομπή πεζών (π.χ. γαμήλια πομπή) [δ. τρ.: Σήκω ν' αλλάξεις, κόρη μου, να βάλεις τ' άρματά (βλ. λ., 3) σου, / γιατί ήρθαν να σε πάρουνε πεζούρα και καβάλα.] – μππ. **πεζεμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεπεζεύω** [παροιμ.: Όποιος καβαλικεύει ξένο άλογο, γρήγορα ξεπεζεύει.] – ουσ. **ξεπέζεμα** (το) – μππ. **ξεπεζεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πεζ(ός) (ό) (Όμ. Λ 529, ίππηες πεζοί τε «πεζοί και ιππείς») + παραγ. είθ. -εύω].

ΠΕΖΟΥΛΙ (πιζζούλλι) (το) **1.** λιθόκτιστο τοίχιο, που χρησιμεύει ως κάθισμα ή ως σημείο αφίππευσης **2.** χωράφι σε ορεινό ή ημιορεινό έδαφος διαρθρωμένο σε βαθμίδες που η μία ξεχωρίζει από την άλλη με όχτο (βλ. λ.) ή τοίχο **3.** κυκλικός τοίχος γύρω από τη ρίζα δέντρου – συνών. **πεζούλα** (η) [ETYM. < μσν. πεζούλιον / πεζούλι / πεσούλιον (τό), υποκορ. του ελνστ. πέζα (ή) «μπορντούρα υφάσματος» < αρχ. πέξη / πέζα (ή) «πόδι, το άκρο ή το σύνορο, το τελείωμα οποιουδήποτε πράγματος, λέγεται για ένδυμα, (μτφ.) η άκρη ή το τέλος ενός σώματος», Όμ. Ω 272, πέξη έπι πρώτη «στην άκραν άκρα ομπρός»].

ΠΕΘΑΙΝΗΣΚΩ (πιθινήσκου) **1.** πεθαίνω [δ. τρ.: Ψες είδα στο εινόρο (βλ. λ.) μου μαύρα μάτια στο πλευρό μου. / Και ξυπνώ και δεν τα βρίσκω αναλώ και πεθαινήσκω.] **2.** κουράζομαι πολύ ΦΡ. **άλλοι πεθαινήσκουν κάθε μέρα κι άλλοι μία φορά!** – συνών. **πεθνήσκω** [παροιμ.: Άντρα μου, τέτοια ζωή δεν την μπορώ, ή εσύ πεθνήσκεις ή εγώ χηρεύω!] – ουσ. **πεθαμός** (ο) **1.** θάνατος **2.** υπερβολική κόπωση ΦΡ. **αυτή δεν είναι κούραση, είναι πεθαμός!** (μσν. άπεθαμός) [ETYM. < μσν. πεθαίν(ω) (< άπεθαίνω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < άπέθαν- θ. β' αορ. του αρχ. άποθνήσκω «πεθαίνω, ...» (Όμ. μ 393, βόες δ' άποτέθνασαν ήδη «τι είχαν σφαχτεί οι γελάδες») κατά τα ρ. σε -αίνω) + παραγ. επίθ. -ήσκω, από τον ενεστ. άποθνήσκω > πεθαινήσκω].

ΠΕΙΡΑΖΩ (π'ράζου) **1.** ενοχλώ, παρενοχλώ ΦΡ. **μη με πειράξεις!** (μη μι π'ρά'εις!) **2.** χωρατεύω **3.** βλάπτω – ουσ.: α) **πείρα(γ)μα** (το)· β) **πειρασμικό** (το) πειραχτήρι – συνών. **πειραχτήριο** (το) ΦΡ. **είναι μεγάλο πειραχτήριο!** [ETYM. < αρχ. πειράζω «δοκιμάζω, προσπαθώ ν' αποπλανήσω, (παθ.) ταλαιπωρούμαι, βασανίζομαι, ...», Όμ. ι 281, ώς φάτο πειράζων «έτσι είπε δοκιμάζοντας»].

ΠΕΛΕΚΑΩ (πιλλικκάου) (-ιέμαι / -ιώμαι) **1.** κόβω ξύλο με πελέκι, κατεργάζομαι ξύλο με πελέκι **2.** (μτφ.) βήχω ΦΡ. **πελέκαε όλη τη νύ-**

χτα! 3. (μτφ.) τρώω κάτι με βουλιμία ΦΡ. **τα πελεκάω τα κεράσια! 4.** (μτφ.) μαλώνω με κάποιον ΦΡ. **πελεκήθηκαν εχτές!** (πιλλικκήθ'καν ιχτές!) **5.** (μτφ.) δέρνω ανηλεώς κάποιον ΦΡ. **τον πελέκησε στο ξύλο! 6.** (μτφ.) φονεύω κάποιον συντρίβοντας τα μέλη του [Άρ. Βαλ. Κατσ. 60-64: Χτυπάτε, πελεκάτε με, / σκυλιά, τόν Κατσαντώνη / δέν τόν τρομάζει Αλήπασας, / φωτιά, σφυρί κι άμόνι.] – ουσ.: α) **πελεκάνος** (ο) **1.** ξυλουργός ή λιθοξόος **2.** ομώνυμο μεγαλόσωμο υδρόβιο πτηνό **3.** (λαϊκότρ.) δρυοκολάπτης· β) **πελέκι** (το) **1.** πέλεκυς, τσεκούρι **2.** αρουραίος – συνών. **πέλεκας** (ο) **3.** (συνήθ. στον πληθ.) κάθε μεταλλικό εργαλείο που χρησιμοποιείται στη λιθοτομία [δ. τρ.: Επήρα τα πελέκια μου να στήσω ένα κιβούρι (βλ. λ.).]· γ) **πελέκημα** (το) η ενέργεια του πελεκάω· δ) **πελεκούδα** (η) κομματάκι ξύλου που εκτινάσσεται από το πελέκημα ξύλου – συνών. **πελεκούδι** (το) ΦΡ. (α) **γιόμισε** (βλ. λ.) **ο τόπος πελεκούδια!** (β) (μτφ.) **κάηκε το πελεκούδι στον γάμο!** διασκέδασαν πολύ – μππ. **πελεκημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πελεκ(κ)άω «κόβω ξύλο με πελέκι ή κατεργάζομαι με πελέκι ξύλο ή αντικείμενο από ξύλο, ...», Όμ. ε 244, πελέκκησεν δ' ἄρα χαλκῷ «πελέκησε με τον χαλκό»].

ΠΕΝΤΕ (πέντι) (το) αριθμτ. [...] [παροιμ.: Ο παπάς κι η παπαδιά πέντε μήνες δυο παιδιά.] ΦΡ. **του πήγε πέντε - πέντε!** φοβήθηκε πολύ – σύνθ.: α) **πενταήτικος** (-η, -ικο) πενταετής ΦΡ. **πενταήτικο βόδι** (πινταήτ'κου βόιδ')· β) **πεντεδείλινος** (ο) επωνυμία του Μάη (βλ. δειλινό) [παροιμ.: Μάης πεντεδείλινος και πάντα δέιλι θέλει.] [ETYM. < αρχ. πέντε, Όμ. Κ 317, μετά πέντε κασιγνήτησιν «μες σ' αδερφάδες πέντε»].

ΠΕΝΤΕΡΟΥΓΑ (πιντιρούγα) (η) καμπούρα ΦΡ. (α) **με πονάει η πεντερούγα** (β) **έπεσε και βάρεσε στην πεντερούγα του** [ETYM.· η λ. απαντά και ως *πενταρούγα*, *βεντερούγα* [Κ. Παλ. Θάν. Π.: ... στοῦ γιατροῦ ἔτρεξαν ἀμέσως, καί δέν ἄκουσαν τή Δήμαινα ποῦ γύρευε νά πάρουν τήν κοκόνά Μαριγή τήν πολίτισσα, ποῦ ξόρκιζε τό μάτιασμα, πρόφταινε τή βεντερούγα, ἴσαζε τά βγαλμένα κόκκαλα, κ' ἦταν καλή γιά κάθε τι.], *βροντορούγα*· η λ. *βεντερούγα*, από την οποία πιθ. να προήλθαν οι άλλες, πιθ. < ιταλ. *verte(bra)* «σπόνδυλος» + *ruga* «ρυτίδα» > *verteruga* > *βεντερούγα*, με ανομ. > *πεντερούγα*, με τροπή του μέσου χειλ. [β] σε ψιλό χειλ. [π]].

ΠΕΝΤΟΒΟΛΑ (τα) παιδικό παιχνίδι· για να παιχθεί απαιτούνται πέντε κυπαρισσόμηλα ή πέντε μικρά λιθαράκια, που τα λένε πεντόβολα (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 393) [ETYM. < πεντόβολο < πέντ(ε) (βλ. λ., ετυμ.) -ο- + -βολο (βλ. -βολος, ετυμ.)· (πρβ. πεντόβολος (-ον) «που

αξίζει πέντε οβολούς» (ουδ. πεντόβολον (τό) «πέντε οβολοί») & πεντώβολος (-ον) «που αξίζει πέντε οβολούς, ουδ. πεντώβολον ως επίρρ. «αντί ημερήσιας αμοιβής πέντε οβολών», Άριστοφ. Ίππ. 798, πεντωβόλου ήλιάσασθαι «παίρνοντας πέντε οβολούς για κάθε δικάσιμη»)].

ΠΕΡΑΠΕΡΟΥ επίρρ.· πέρα για πέρα, από το ένα άκρο στο άλλο, στο τέρμα ενός σκοπού ΦΡ. **του πέρασε το μαχαίρι πέρα περού!** [Γ. Σαρ. Ποντ., Κ' εσκώθεν θρήνος θάνατος, πέρα περού στον Πόντον.] [Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα: ΠΕΡΑ ΠΕΡΟΥ. Είναι τό Διαμπερές τῶν παλαιῶν.] [ETYM. < αρχ. επίρρ. πέρα / πέραν / πέρην «πέρα, αντίκρυ, παρακάτω από ...», Όμ. Β 626, αἱ ναίουσι πέρην ἁλός Ἥλιδος ἄντα «που κατοικούν πέρα απ' της Ἡλίδας τη θάλασσα αντίκρυ»].

ΠΕΡΑΤΑΡΗΣ (πιρατάρ'ς) (ο) βαρκάρης που διακομίζει ανθρώπους, ζῶα και εμπορεύματα από τη μία όχθη ποταμού στην άλλη, πορθμέας – συνών. **περατάρος / περαματάρης / περάτης** (ο) [δ. τρ.: – Διαβάτες που διαβαίνετε, περάτες που περνάτε.] – παράγ. ουσ. **περαταριά** (η) **1.** αυτοσχέδιο ξύλινο γεφύρι δεμένο με σχοινιά, το οποίο στηριζόταν μόνο στις όχθες του ποταμού **2.** μεγάλο καλάθι, μέσα στο οποίο μεταφέρονταν άνθρωποι και είδη πρώτης ανάγκης, και μετακινείτο σαν τελεφερίκ από τη μία όχθη ποταμού στην άλλη **3.** διαδοχική μετάβαση από τόπο σε τόπο ΦΡ. **πήραν περαταριά τα χωριά να βρουν μεροκάματο!** [ETYM. < ελνστ. περάτ(ης) (ὁ) «πορθμέας, κοσμογυριστής» (< θ. περατ- του περάω, βλ. (α)περάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άρης].

ΠΕΡΑΤΙΑΝΟΣ (πιρατγιανός) (-ή, -ό) **1.** που είναι από άλλον τόπο, ξένος [δ. τρ.: Μια παπαδιά περατιανή πάει με τους λεβέντες.] ΦΡ. **περατιανός κόκορας** που τον έχουν φέρει από άλλο μέρος και, κατά τα λεγόμενα, υστερούσε στο λάλημα από τους ντόπιους! **2.** χορός και τραγούδι της Ηπείρου που χορεύεται στον ρυθμό του συρτού και του τσάμικου [δ. τρ.: Ο Γιάννος ο περατιανός, που περπατεί καμαρωτός.] [ETYM. < ελνστ. περατ(ικός) (-ή, -όν) «που έρχεται από απέναντι μέρος, μη εγχώριος, ξενικός, ...» (< αρχ. περάω, βλ. περατάρης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιανός].

ΠΕΡΒΑΤΩ (πιρβατάου) περπατάω, βαδίζω [παροιμ.: Γάιδαρος βαστάει σαμάρι, περβατεί και δεν το νιώθει.] [δ. τρ.: Πέτρα την πέτρα περβατούν, λιθάρι το λιθάρι.] – ουσ.: α) **περβάτημα** (το)· β) **περβαταριά** (πιρβαταργιά) (η) **1.** ξύλινη κατασκευή με ρόδες, μέσα στην οποία έβαζαν τα παιδιά, πριν αρχίσουν να περπατούν – συνών. **περπατούρα / περπατούσα / στράτα** (η) **2.** γυναίκα που γυρίζει από σπίτι σε σπίτι, αργόσχολη, κουτσομπόλα ΦΡ. **πού 'σαι, μωρή, περβατα-**

ριά; [ETYM. < μσν. περπατάω (-ῶ) (< αρχ. περιπατῶ (-έω), Ἀριστοφ. Ἰππ. 744, ἐγὼ δέ περιπατῶν γ' ἀπ' ἐργαστηρίου «κι ἐγὼ, περιδιαβάζοντας ἐξὼ ἀπὸ το ἐργαστήρι») > περβατάω, με τροπή του ψιλῶ χειλ. [π] σε μέσο χειλ. [β]].

ΠΕΡΓΟΛΑ (πέργουλα) (η) 1. κληματαριά 2. εξωτερικός χώρος, διαμορφωμένος ἔτσι ὥστε οἱ περιπατητές νὰ βαδίζουν κάτω ἀπὸ αναρριχώμενα φυτὰ – συνών. **περγουλιά** (η) [ETYM. < ιταλ. pergola].

ΠΕΡΔΙΚΑΣ (ο) αρσενική πέρδικα (βλ. χλίβομαι) – (θηλ.) **πέρδικα** (η) 1. [...] ΦΡ. **περπατεῖ σαν πέρδικα!** (βλ. κοτρώνι) 2. χορός τῆς Ηπείρου σε ἐξάσημο ρυθμὸ – υποκορ.: α) **περδικούλα** (η) 1. [...] 2. (μτφ.) θάρρος ΦΡ. **το λέει ἡ περδικούλα του!** εἶναι θαρραλέος, δυνατός· β) **περδικάκι** (το)· γ) **περδίκι** (το) 1. [...] 2. (μτφ.) υγιής ΦΡ. **ἐγινε περδίκι!** – σύνθ.: α) **ξεπερδικώνω** μεγαλώνω τὰ παιδιὰ μου καὶ ἀπαλλάσσομαι ἀπὸ τὴ φροντίδα τοὺς ΦΡ. **τὰ ξεπερδίκωσε καὶ ξέγνοιασε!** (τὰ ξιπιρδίκουσι κι ξέ'νοιασι!) – οὐς. **ξεπερδίκωμα** (το) – μππ. **ξεπερδικωμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεπουλιάζω** (βλ. λ.) β) **περδικάβγο** (το) αβγὸ πέρδικας· γ) **περδικογέρακο** (το) εἶδος γερακιού, οἰκτίνος [ETYM. < θ. πέρδικ- του αρχ. πέρδιξ (ὄ, ἦ) (-κος) (Νικοφ. Ἑγχ. 18.1, τοὺς πέρδικας ἐκείνους «κείνες τὶς πέρδικες») + μεγεθ. πα-ραγ. ἐπίθ. -ας].

ΠΕΡΙ- & περί- & περ- (Τριαντ.) α' συνθ. λ. που δηλώνει: I. 1α. το γύρω γύρω, π.χ. περιλαίμιο· β. επιστ. ὅρους, π.χ. περικάρδιο· 2. τῆ σημ. τοῦ κοντὰ σ' αὐτὸ που εκφράζει ἡ πρωτότ. λ., π.χ. περίοικος· 3. κυκλικὴ κίνηση, π.χ. περιστροφή· 4. κίνηση χωρὶς συγκεκριμένη κατεύθυνση ἢ στόχο, π.χ. περιδιαβαίνω· 5. τῆ σημασία τοῦ ἔχω, κρατῶ μέσα, π.χ. περιέχω. II. (σε ἐπίθ.) με επιτατ. λειτουργία δηλώνει ὅτι το προσδιοριζόμενο χαρακτηρίζεται σε πολὺ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν ιδιότητα που συνεπάγεται ἡ πρωτότ. λ., π.χ. περίλυπος. III. (σε ρ.) γιὰ νὰ δηλώσει: 1. φροντίδα, προσπάθεια, κ.λπ., σχετικὴ με αὐτὸ που εκφράζει ἡ πρωτότ. λ., π.χ. περισώζω· 2. μὴ επιθυμητές ἐξελίξεις, π.χ. περιπίπτω· 3. τὴν ἐνέργεια που γίνεται εἰς βάρος ἢ ἐναντίον κάποιου, π.χ. περιπαίζω· IV. ἀπώλεια σημασίας, π.χ. περίπτερο || σε λ. που στα νέα ἑλλην. δὲν παρουσιάζουν ετυμ. διαφάνεια καὶ δὲν εἶναι αὐτόματη ἡ ἀνάλυσή τους, π.χ. περίσταση – σύνθ. **περιαύλι** (το) αὐλὴ μεγάλου οἰκοδομήματος [ETYM. < αρχ. περι- < πρόθ. περί (Ὅμ. Β 43, περί δέ μέγα βάλλετο φᾶρος «καὶ φόρεσε μεγάλο πανωφόρι») ὡς α' συνθ. «γύρω γύρω» καὶ ὡς επιτατ., π.χ. αρχ. περι-έχω].

ΠΕΡΙΔΡΟΜΟΣ (πιρίδρουμος) (ο) 1. μικρῆς διάρκειας πόνος στὴν κοιλία, ἀλλὰ ἔντονος [κατάρα: Περίδρομος νὰ σε κάψει!] 2. φλεγμονή

του δέρματος γύρω από νύχι [κατάρα: Να βγάλεις τον περίδρομο, να βγάλεις!] **3.** (λαϊκότρ.) πολυφαγία ΦΡ. (α) **έφαγε τον περίδρομο!** **1.** [...] **2.** (μτφ.) καταχράστηκε πολλά χρήματα (β) **κατέβασε τον περίδρομο!** [παροιμ.: Φάτε μάτια ψάρια κι η κοιλιά περίδρομο.] **4.** (μτφ.) άτακτος ΦΡ. **κοίτα τι πήγε κι έκανε ο περίδρομος!** **5.** (ως υβρ. προσταγή) ΦΡ. **βγάλε, επιτέλους, τον περίδρομο!** σταμάτα να κάνεις κάτι που είναι κακό ή ενοχλητικό [Άρ. Βαλ. Φ. 1.32-3, Περίδρομος, κεφάλα, / μή βλαστημήσω τό βυζί πού σόδωκε τό γάλα.] – ρ. **περιδρομιάζω** τρώω τον περίδρομο, τρώω πολύ περισσότερο απ’ όσο πρέπει ΦΡ. **περιδρόμιασε και πήγε για ύπνο!** – ουσ. **περιδρόμιασμα** (το) – μεε. **περιδρομιάζοντα(ς)** [ETYM. < φρ. *περίδρομος δαίμων* «περιφερόμενος δαίμονας» που είναι αίτιος της λαιμαργίας, ή < αρχ. *περίδρομος* (ὁ) «που τρέχει πέριξ, στρογγυλός, ικέτης, φυγάς, περιπλανώμενη, αισχρή γυναίκα, οτιδήποτε περιβάλλει κυκλικά κάτι, περικυκλωμένος, ...», Όμ. ξ 7, αὐλή μεγάλη τε, περίδρομος «αὐλή μεγάλη κι ολόγυρα κλεισμένη»].

ΠΕΡΙΣΠΩΜΕΝΗ (πιρισσπουμέν') (η) **1.** ειδικό τονικό σημάδι **2.** (μτφ.) εγωισμός, αλαζονεία ΦΡ. (α) **ο καθένas κι η περισπωμένη τ'!** (β) **στέκεται με την περισπωμένη του!** (στέκιτι μι τ' μπιρισσπουμέν' τ'!) [ETYM. < ελνστ. *περισπωμένη* (ενν. προσωδία) «προφορά με ανεβοκατέβασμα της φωνής» < αρχ. *περισπωμένη*, θηλ. *μπε. του ρ. περισπῶμαι* (ενεργ. *περισπάω* (-ῶ) «αφαιρώ, ασχολούμαι με κάτι, ενοχλώ, ...», Πολύβ. 9.5, ἐξέπληττε καὶ περιέσπα Ῥωμαίους «προκαλούσε κατάπληξη κι αποσπούσε την προσοχή των Ρωμαίων»].

ΠΕΡΟΝΙ (πιρόν') (το) καρφί [δ. τρ.: Στον Φαραά διατάζανε για δυο για τρία περόνια / και κείνος ο παράνομος βαρεί και φκιάνει πέντε.] – ρ. **περονιαζώ** **1.** τρυπάω με περόνι, διαπερνώ **2.** (μτφ.) υποφέρω, στενοχωριέμαι ΦΡ. **με περόνιασε στην καρδιά η συμφορά του!** (μι πιρόννιασι σ' γκαρδιά η συμφουρά τ'!) [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Κάνω καρδιά για τους εχτρούς και λέγω δε με νοιάζει, μα 'γώ έχω μαχαίρι στην καρδιά κι όλο με περονιαζει.] **3.** (μτφ.) υποφέρω από το πολύ κρύο ΦΡ. **με περόνιασε ως τα κόκκαλα το κρύο!** [λαϊκ. δίστιχο: Χειμώνιασε, χειμώνιασε, / το κρύο μας περόνιασε!] – ουσ. **περόνιασμα** (το) – επίθ. **περονιαστός** (-ή, -ό) ΦΡ. **έχει περονιαστό κρύο σήμερα!** ... διαπεραστικό κρύο – μππ. **περονιασμένος** (-η, -ο) (πρβ. αρχ. *περονάω* «τρυπάω, ...», Όμ. Ν 397, δουρί μέσον περόνησε «στη μέση με λόγχη τον περόνιασε») [ETYM. < ελνστ. *περόνι(ον)* (τό) «μικρό καρφί», υποκορ. του αρχ. *περόνη* (ή) «κάθε οξύ άκρο για διάτρηση, καρφίτσα, ...», Όμ. Ε 425, χρυσή περόνη «στη χρυσή καρφίτσα»].

ΠΕΡΠΥΡΟ (πέρπυρου) (το) χρυσό βυζαντινό νόμισμα· κόπηκε επί Μ. Κων/νου, το 309 [παροιμ.: Αν πάρεις χίλια πέρπυρα και κακαειδή (βλ. κακο- → σύνθ. α) γυναίκα, τα πέρπυρα χαθήκανε κι η κακαειδή απομένει.] [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **πέρπυρα** (τά), χρυσοῦν νόμισμα Βυζαντινόν, τά ὑπέρπυρα. Ἀκούει τις ἀπό γραίας διηγουμένας παραμύθια τήν φράσιν «μέ τό ταγάρι τᾶχε τά φλωρία καί τά πέρπυρα», προκειμένου περί ἀνθρώπου ἐκθειαζομένου ἐπί πλούτῳ.] – ρ. **περπυρίζω** λαμπυρίζω, αντανακλώ ΦΡ. **τι όμορφα που περπυρίζει η λίμνη!** – ουσ. **περπύρισμα** (το) – επίθ. **περπυρός** (-ή, -ό) λαμπερός, χρωματιστός, όμορφος – μεε. **περπυρίζοντα(ς)** [ETYM. < μσν. ὑπερπυρο(ν) (τό) (< ὑπέρπυρον, ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. ὑπέρπυρος (-ον) «πολύ θερμός, διάπυρος, πύρινος, τοποθετημένος στη φωτιά», Ἀριστ. Ἄν. 477b, ὥσπερ τά ὑπέρπυρα «όπως ακριβώς τα πολύ θερμά») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΕΣΙΑΔΑ (πισσιάδα) (η) καρπός πεσμένος από δέντρο ΦΡ. **πήγα κι έμασα κάτι πεσιάδες!** [ETYM. < θ. πεσ- β' αόρ. ἔ-πεσ-ον του αρχ. πίπτω (βλ. πέφτω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάδα].

ΠΕΣΚΕΣΙ (πισσκέσ') (το) 1. δώρο σε είδος, αποτελούμενο κυρ. από φαγώσιμα είδη και ποτά ΦΡ. (α) **είναι για τον διάολο πεσκέσι!** για άνθρωπο κακό και πονηρό ή για αντικείμενο κακής ποιότητας (β) (ειρων.) **έφυγε και μας άφησε πεσκέσι τον λογαριασμό!** 2. δωροδοκία, δώρο [δ. τρ.: ... μας πήρε τις γυναίκες μας, μας πήρε τα παιδιά μας, / στον Τούρναβο τις πάησε, πεσκέσι του βεζίρη.] [ETYM. < τουρκ. peşkes + παραγ. επίθ. -ι].

ΠΕΤΑΚΑΣ (ο) χαράδρα με κάθετα πετρώδη τοιχώματα [ETYM. < πέτρ(α) (βλ. πετραρώνα, ετυμ.) + μεγεθ. παραγ. επίθ. -ακας > πέτρακας > πέτακας, με έκπτωση].

ΠΕΤΑΥΡΟ (πέταυρου) (το) 1. σανίδα αιώρας, κούνιας 2. (πληθ.) α. σανίδες για το στήριγμα των πλακών σκεπής β. σανίδες για τον χωρισμό δωματίων – ρ. **πεταυρώνω** επενδύω κάτι με σανίδες – ουσ. **πεταύρωμα** (το) – μππ. **πεταυρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πέταυρον / πέτευρον (τό) «σανίδα πάνω στην οποία κοιμούνται οι κότες, κάθε σανίδα, ...», Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 667 / Pollux X, 156. Πέτευρον δέ, οὗ τας ἐνοικίδας ὄρνιθας ἐγκαθεύδειν συμβέβηκεν, Ἀριστοφάνης λέγει. / Photius p. 426, 12. Πέτευρον: πᾶν τό μακρόν καί ὑπόπλατυ καί μετέωρον ξύλον. Ἀριστοφάνης ἐν τῷ ε. Nam etiam πέταυρον dictum est.].

ΠΕΤΕΪΝΙ (πιττείν') (το) μικρός πετεινός ΦΡ. **άρχισαν να λαλούν τα πετεινία!** – υποκορ. **πετεινάρι** (το) 1. [...] [παροιμ.: Λάλησε το πε-

τεινάρι, θενά βγει του Θεού το ζωνάρι (βλ. λ., 1).] 2. (μτφ.) άνθρωπος ευερέθιστος και καβγατζής – μεγεθ. **πέτος** (ο) 1. πετεινός ΦΡ. **τι όμορφος πέτος!** 2. (μτφ.) κλειτορίδα – ρ. **πετεινιάζομαι** (για κότα) συνουσιάζομαι για πρώτη φορά – σύνθ. **πετεινοκάυκαλος** (-η, -ο) κοκορόμυαλος (βλ. καύκαλο, 1) [ETYM. < αρχ. πετειν(ός) (-ή, -όν) (πετηνός / πετεηνός) «που μπορεί να πετάξει, πτηνό» (Όμ. Θ 247, αϊετόν ἦκε τελειότατον πετεηνῶν «έστειλε τον αϊτό, το τελειότερο απ' τα πετούμενα» + υποκορ. παραγ. επίθ. -ι > πετείνι].

ΠΕΤΡΑΡΩΝΑ (πιτραρώνα) (η) πολύ μεγάλη πέτρα ΦΡ. **έπεσε μια πετραρώνα στη μέση του δρόμου!** [ETYM. < αρχ. πέτρ(η) / πέτρα (ή) «βράχος, πέτρα» (Όμ. ν 196, πέτραι τ' ἡλίβατοι «οι βράχοι οι απόγκρεμοι») + μεγεθ. παραγ. επίθ. -αρώνα].

ΠΕΤΡΕΛΙΑΣ (πιτριλιάς) (ο) μυρουδιά που αναδύει το πετρέλαιο, αλλιώς **πετρόλαδο** (το), που χρησιμοποιείται για το άναμμα **πετρόλαμπας**, δηλ. λάμπας πετρελαίου ΦΡ. **μυρίζει πετρελιάς!** [ETYM. < πετρέλ(αιο) (< αρχ. πέτρ(η/α) (βλ. πετραρώνα, ετυμ.) + ἔλαιον (βλ. αλάδωτος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάς].

ΠΕΤΡΙΤΗΣ (πιτρίτ'ς) (ο) είδος γερακιού (falco peregrinus) που, με κατάλληλη εκγύμναση, χρησιμοποιείται στο κυνήγι [Κ. Κρυστ. Σ.: ... τοῦ κάμπου τὰ πετούμενα καὶ τοῦ βουνοῦ οἱ πετρίτες.] [ETYM.· μσν. < πέτρ(η/α) (βλ. πετραρώνα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίτης].

ΠΕΤΡΟ (πέτρου) (το) 1. φύλλο για πίτα ΦΡ. **ανοίγω πέτρα** απλώνω φύλλα για πίτα ή χυλοπίτες 2. (συνήθ. στον πληθ.) χυλοπίτες ΦΡ. **χωρίς πέτρα και τραχανά δε βγαίνει ο χειμώνας!** – σύνθ. **πετροργιάρης** (ο) πλάστης για το άνοιγμα πέτρων (βλ. μπλάστης) [ETYM. < πέτουρον / πέτουρο «φύλλο πίτας», με έκπτωση < αρχ. πέτ(αλον) (τό) «φύλλο, πλατύ φύλλο μετάλλου» (η σημερινή σημ. μσν.) (Όμ. Β 312, πετάλοις ὑποπεπτηῶτες «κρυμμένα μες στα φύλλα) + παραγ. επίθ. -ουρο].

ΠΕΤΡΟΚΑΤΑΛΟΥΣΑ (πιτρουκαταλλούσα) (η) που διακρίνεται για την υπερφυσική της δύναμη, την οποία διαθέτει για κακό [δ. τρ.: Εκεί στονέρα μαχαλά, στην παραδώθε ρούγα (βλ. λ.), / ήταν μια σκύλα πεθερά, μια πετροκαταλούσα, ...] [ETYM. < πέτρ(η/α) (βλ. πετραρώνα, ετυμ.) -ο- + καταλούσα < μεε. καταλύουσα του αρχ. καταλύω «καταστρέφω, αφανίζω, ...» (Όμ. Β 117, ὃς δὴ πολλῶν πολίων κατέλυσε κάρηνα «που πλήθος πόλεων κάστρα αφάνισε») με έκπτωση].

ΠΕΤΡΟΚΑΤΑΛΥΤΗΣ (πιτρουκαταλύτ'ς) (ο) πολύ δυνατός άνεμος, σίφουνας ΦΡ. (α) **ετούτος δεν ήταν αέρας, ήταν πετροκαταλύτης!** (β) **τα σήκωσε όλα ο πετροκαταλύτης!** [ETYM. < πέτρ(η/α) (βλ. πε-

τραρώνα, ετυμ.) -ο- + ελνστ. καταλύτης (ὁ) «που καταλύει, που καταστρέφει» < αρχ. καταλύω (βλ. πετροκαταλούσα, ετυμ.)].

ΠΕΤΡΩΝΩ (πιτρώνου) **1.** με υπερφυσικό τρόπο μετατρέπω κάποιον ή κάτι σε πέτρα, απολιθώνω [παροιμ.: Αν δεν παινέσ' ο γύφτος το καλύβι του, πέφτει και τον πετρώνει.] ΦΡ. **πέτρωσε η καρδιά του!** δεν νιώθει συναισθήματα **2.** (μτφ.) προφθάνω κάποιον, ενώ αποχωρεί ΦΡ. **κατάφερα και τον πέτρωσα!** **3.** τοποθετώ πέτρες πάνω σε κάτι, για να το συμπίεσω ή για να το σταθεροποιήσω ΦΡ. **πέτρωσε το λινάρι μην το πάρει το νερό!** (πέτρουσ' του λλ'νάρ' μη ντου πάρ' του νιρό!) (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 449) **4.** (μτφ.) μένω κατάπληκτος ΦΡ. **μόλις άκουσε το νέο, πέτρωσε!** **5.** καταδιώκω, επιτίθεμαι, βλάπτω ΦΡ. **μας πέτρωσε μεγάλο κακό!** – ουσ. **πέτρωμα** (το) – μππ. **πετρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πετρ(ῶ) (-όω) «πετρώνω, απολιθώνω, (παθ.) λιθοβολούμαι» (Εὐρ. Ὀρ. 564, ὡς πετρωθῆναί με χρή «μου λες να με λιθοβολήσουν») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΠΕΤΡΩΤΟ (πιτρουτό) (το) **1.** κατασκευασμένο ή στρωμένο με πέτρες ΦΡ. **πετρωτό μονοπάτι** **2.** πετρώδης, βραχώδης τόπος, (πληθ.) τα πετρώδη μέρη των βουνών [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **πετρωτά**, τά πετρώδη μέρη τοῦ βουνοῦ, «ς' τά πλάγια καί 'ς τά πετρωτά καί 'ς τές κοντορραχοῦλες» δ. ᾱ.] [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. πετρωτός (-ή, -ό) «κατασκευασμένος από πέτρα» < πέτρ(η/α) (βλ. πετραρώνα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ωτός].

ΠΕΤΣΑ (η) **1.** δέρμα, επιδερμίδα ΦΡ. (α) (απειλ.) **θα σου βγάλω την πέτσα!** (θα σ' βγάλλου τ' μπέτσα!) (β) **δεν έχει πέτσα!** είναι ξεδιάντροπος **2.** (πληθ.) σύκα ανοιγμένα και ξεραμένα στον ήλιο (βλ. πασμάς) **3.** φλοιός, φλούδα **4.** κόρα ψωμιού – συνών. **πετσί** (το) ΦΡ. **το 'χω αργασμένο** (βλ. αργάζω) **το πετσί μου!** αντέχω στις κακουχίες – υποκορ. **πετσούλα / πετσαλούδα** (η) – σύνθ. **πετσόκομμα** (το) **1.** ευτελές τεμάχιο δέρματος **2.** (μτφ.) κάθε τι ευτελές και άχρηστο (βλ. κομμάτι) – ρ.: α) **πετσιαάζω** **1.** γίνομαι σαν πετσί **2.** πιάνω πέτσες – συνών. **πετσιαλώνω** **3.** παχαίνω, αποκτώ καλό δέρμα ΦΡ. **πέτσιασε λίγο το πρόσωπό του κι ομόρφυνε!** – σύνθ. **ξεπετσαλιάζω / ξεπετσιαάζω** **1.** αφαιρώ πέτσα, φλοιό, δέρμα **2.** (μτφ.) ανανεώνομαι – ουσ. **ξεπετσάλισμα / ξεπέτσιασμα** (το) – μππ. **ξεπετσαλιασμένος / ξεπετσιασμένος** (-η, -ο) – επίθ. **ζώπεττος** (-η, -ο) **1.** που βρίσκεται στην επιφάνεια του δέρματος **2.** (μτφ.) επιφανειακός, επιπόλαιος – επίρρ. **ζώπετσα**· β) **πετσώνω** **1.** επενδύω με προστατευτικό κάλυμμα βιβλίο ή τετράδιο **2.** σολιάζω υπόδημα **3.** (μτφ.) αποστομώνω **4.** (μτφ.) τρώω καλά ΦΡ. **πήγαμαν στον γάμο και την πετσώσαμεν!** **5.** (μτφ.) πετυ-

χαίνω καίρια ΦΡ. **του 'ριξε μια πέτρα και τον πέτσωσε στο μάτι!** – ουσ. **πέτσωμα** (το) – μππ. **πετσωμένος** (-η, -ο) – αντών. **απέτσωτος** (-η, -ο) χωρίς πέτσα / πετσί ΦΡ. **απέτσωτο τσαρούχι** που δεν έχει διπλή σόλα – σύνθ. **ξεπετσώνω** ΦΡ. **τον ξεπέτσωσε!** (του γκξιπέτσουσι!) τον κούρασε, τον ταλαιπώρησε υπερβολικά [ETYM. < μσν. πέτσα (ή) < ιταλ. pezza «κομμάτι υφάσματος για τύλιγμα»].

ΠΕΤΥΧΑΪΝΩ (πιτ'χαίνου) **1.** καταφέρνω, φτάνω στον σκοπό **2.** συναντώ κατά τύχη ΦΡ. **τον πέτυχα στον δρόμο!** **3.** βρίσκω, αγοράζω, προμηθεύομαι ΦΡ. **πού το πέτυχες αυτό το στολίδι;** – ουσ.: α) **πετύχημα** (το)· β) **πετυχιά** (πιτ'χιά) (η) ΦΡ. **έκανε πετυχιά!** – μππ. **πετυχημένος** (-η, -ο) – συνών. **φτυχάω** (φτ'χάου) ΦΡ. **δεν το φτύχησα!** δεν το πέτυχα [ETYM. < θ. β' αορ. ἐ-πέτυχ-ον του αρχ. ἐπιτυγχάνω «πετυχαίνω τον στόχο, κατορθώνω, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 535, ἦν που 'πιτύχη θεαταῖς οὕτω σοφοῖς· «μη βρει ξύπνιους ὅπως πρὶν θεατές») + παραγ. επίθ. -αίνω > πετυχαίνω].

ΠΕΦΤΗ (Πέφτ') (η) Πέμπτη – σύνθ. **μεγαλοπεφτίσιος** (-α, -ο) που ανήκει στη Μ. Πέμπτη ή σχετίζεται μ' αυτή ΦΡ. **Μεγαλοπεφτίσιο αβγό** (το) αβγό γεννημένο ή βαμμένο τη Μ. Πέμπτη (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 136) [ETYM. < ελνστ. Πέμπτη (ή) «πέμπτη μέρα μετά το Σάββατο» (< ουσιαστικοπ. θηλ. του αρχ. τακτ. αριθμτ. πέμπτος (-η, -ον), Όμ. Π 197, πέμπτης δ' Ἀλκιμέδων Λαέρκεος «και της πέμπτης αρχηγός ήταν ο Λαερκίδης Αλκιμέδων») με έκπτωση και ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] > Πέφτη].

ΠΕΦΤΩ (πέφτου) **1.** [...] [παροιμ.: Όσα πέφτουν, όλα δεν τρώγονται.] **2.** κόβομαι [δ. τρ.: Ένας αράπης, το σκυλί, να του 'χε πέσ' το χέρι, / πικρό ντουφέκι έριξε στου Μάρκου το κεφάλι.] [κατάρα: Α! που να σου πέσει το χέρι!] **3.** σκοτώνομαι [δ. τρ.: Φωτιάν εδώσαν στη φωτιά, κι έπεσαν εις τον τόπο.] ΦΡ. (α) **πέφτω σε κουβέντα** κουβε-ντιάζω συγκεκριμένο θέμα [δ. τρ.: Κει που τρώγαν, κει που πίναν, κει που γλένταγαν, / κάπου πέσαν σε κουβέντα για τις όμορφες.] (β) **έπεσαν τα ίσκια στο ποτάμι!** κατά τη δύση του ήλιου οι ίσκιοι έφτασαν στο ποτάμι· παλιά, βάσει αυτών υπολογιζόταν η ώρα και ο προγραμματισμός των σχετικών με αυτή δραστηριοτήτων ΦΡ. **άμα πέσουν τα ίσκια στο ποτάμι** (ή αλλού), **θα φύγουμε από το χωράφι!** (γ) **της έπεσαν λίγο τα πάχια!** αδυνατίσε (δ) **έπεσα απ' τα ποδάρια μ'!** κουράστηκα πολύ λόγω εντατικής εργασίας ή, λόγω γήρατος, νιώθω αδυναμία στα πόδια (ε) **δεν πέφτει η μύτη του!** δεν υποχωρεί, δεν ταπεινώνεται ΦΡ. (για αλαζόνες) **η μύτη της να πέσει, δε θα σκύψει να τη σηκώσει!** (στ) **έπεσε σαν το γεράκι στην κότα!** άρπαξε κάτι βίαια (ζ)

έπεσε από μούρη του! έπεσε με τα μούτρα σε κάτι, οπότε δεν άφησε περιθώρια στον εαυτό του για κάποια αντίδραση (η) **έπεσε το παιδί από τη μάνα του** γεννήθηκε – σύνθ.: α) **κακοπέφτω** 1. δυστυχώς, αντιμετωπίζομαι με εχθρότητα ή αδιαφορία 2. κακοπαντρεύομαι, παντρεύομαι και ζω με κακή οικογένεια ή σε κακές συνθήκες ΦΡ. **ήταν καλή κοπέλα, αλλά κακόπεσε!** β) **ξεπέφτω** 1. χάνω τη σωματική δύναμη, γερνώ ΦΡ. **πώς ξέπεσε έτσι ο καψερός!** 2. χάνω υλικά αγαθά, φτωχαίνω ΦΡ. **είχαν πλούτια, αλλά ξέπεσαν!** 3. (για νερό) χλιαίνω ΦΡ. **ξέπεσε κάπως το νερό!** [ETYM. < μσν. πέφτω < αρχ. πίπτω «πέφτω, σκοτώνομαι, ...» (Όμ. Α 594, με ἄφαρ κομίσαντο πεσόντα «εὐθύς με περιποιήθηκαν») με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] και [ι > ε] από το συνοπτ. θ. πεσ-].

ΠΗΓΆΔΙ (π'γάδ') (το) στενό και σχετικά βαθύ όρυγμα, κυλινδρικού σχήματος, από το βάθος του οποίου πηγάζει νερό που αντλείται για διάφορες χρήσεις [δ. τρ.: Ανάθεμα ποιος μου 'ριξε τα μάγια στο πηγάδι / και μάγεψε τον άντρα μου και θέλ' να μου τον πάρει.] [παροιμ.: Γυρεύει με το βελόνι ν' ανοίξει πηγάδι.] – μεγεθ. **πηγάδα** (η) – υποκορ.: α) **πηγαδάκι** (το) 1. [...] 2. (μτφ.) μικρή ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι συζητούν όρθιοι έχοντας σχηματίσει κύκλο· β) **πηγαδόπουλο** (το) – επίθ. **πηγαδίσιος** (-α, -ο) ΦΡ. **πηγαδίσιο νερό** – αντίθ. **βρυσίσιο** ή **τρεχούμενο νερό** – σύνθ. **μεσοπήγαδο** (το) πηγάδι, φτιαγμένο στη μεσοτοιχία της αυλής δύο γειτόνων, που ανήκει και στους δύο ΦΡ. **δεν έχουν τι να κάνουν και μαλώνουν για το μεσοπήγαδο!** [ETYM.· μσν. < ελνστ. πηγάδιον (τό), υποκορ. του αρχ. πηγή (ή), Όμ. ζ 124, καὶ πηγάς ποταμῶν «στὼν ποταμῶν τα κεφαλῶβρυσσα»].

ΠΗΓΟΥΝΙΑ / **πηγωνιά** / **πιγουνιά** (η) το αγριολούλουδο παιώνια που, εκτός από ομορφιά, διαθέτει και φαρμακευτικές ιδιότητες [Άντ. Μάτ. Β.: ... ἔχω τό λουλουῖδι τῆς πηγουνιάς διὰ τόν ἴσκιο (βλ. λ., 6)] [ETYM. < παιώνια (< ελνστ. παιωνία (ή) < αρχ. Παιήων (ὁ)· γιατρός και θεός, που θεράπευε με βότανα· ο Όμηρος (Ε 395-405) αναφέρει πως ο Παιήονας θεράπευσε τον τραυματισμένο από τον Ηρακλή Άδη κατά τον πηγαιμό του στον Κάτω Κόσμο (12^{ος} άθλος), προκειμένου να πάρει τον Κέρβερο που φύλαγε τις πύλες του· ο Παιήονας απάλλαξε τον Άδη από τους πόνους του «ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσων ἠκέσαστ'» (Ε 401 & 900), δηλ., απιθώνοντας πάνω στην πληγή βοτάνια μαλαχτικά· στην ίδια ραψωδία (Ε 900-904) αναφέρεται πως γιάτρεψε με τον ίδιο τρόπο και τον θεό Άρη] > παιωνιά, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > παιουνιά, με κώφ. του [ω] σε [ου] > πηγουνιά, με τροπή του [αι > ε] σε [η] και ανάπτ. [γ]].

ΠΗΖΩ (πήζου) **1.** (για υγρό) μεταβάλλομαι σε στερεό **2.** παγώνω [δ. τρ.: ... τα περιγιάλια πήξανε κι οι βρύσες μαρμαρώσαν.] **3.** μεταβάλλω κάτι υγρό σε στερεό **ΦΡ. έπηξα γιαούρτι!** (έπ'ξα δγιαούρτ'!) **4.** (μτφ.) γεμίζω ασφυκτικά **ΦΡ. έπηξε από κόσμο η πλατεία!** **5.** (μτφ.) ταλαιπωρούμαι **6.** (μτφ.) ωριμάζω **ΦΡ. άργησε, αλλά έπηξε το μυαλό του!** **7.** έχω καλή συνεργασία, κάνω καλή παρέα με κάποιον **ΦΡ. τα πήζουν οι δυο τους!** (τα πήζ'ν οι δγυο τ'ς!) – ουσ. **πήξιμο** (το) – μππ. **πηγμένος** (-η, -ο) – αντών. **άπηχτος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. αόρ. ἔ-πηξ-α του ελνστ. πήσσω / πήττω «πήζω» < αρχ. πήγνυμι (βλ. μπήγω, ε-τυμ.) (πρβ. έκραξα > κράζω)].

ΠΗΛΑΛΛΩ (πηλαλλάου) **1.** τρέχω γρήγορα **ΦΡ. τι πηλαλάς έτσι; 2.** (για άλογα) καλπάζω [Κ. Θεοτ. Σταλ.: Ἐπειτα τ' ἄλογο θά πηλαλουῖ-σε στὸν ἴσιο δρόμο, καὶ πῶς θά δυνότουν νά τό προφτάκει;] – ουσ. **πηλάλα** (η) – μεε. **πηλαλώντα(ς)** **ΦΡ. έφυγε πηλαλώντα!** – επίρρ. **πηλάλα** **ΦΡ. έκανε μια πηλάλα!** [ETYM. < μσν. πηλαλάω (-ῶ) < α-όρ. ἐπήλασα του αρχ. ἐπελαύνω «καλπάζω εναντίον, επιτίθεμαι ορμη-τικά» (Ἡρόδ. 1.164.1, ὡς ἐπήλασε τὴν στρατιὴν «αφοῦ μετακίνησε τον στρατό του»), ή < αρχ. ἀπηλάλησα, αόρ. του ρ. ἀπολαλῶ «φλυα-ρώ» (ἀπο- (βλ. απο-, ετυμ.) + λαλῶ (βλ. λαλάω, ετυμ.), ή < μσν. ἐπι-λαλῶ «φλυαρώ», εξού και η γραφή *πιλαλώ* (LSJ)].

ΠΗΛΟΠΙΘΙ (πηλουπίθ') (το) πιθάρι πήλινο [ETYM. < αρχ. πηλ(ός) (ὁ) «λάσπη, ...» (Ἀριστοφ. Ὀρν. 839, πηλὸν ἀποδύς ὄργασον «γυμνός τη λάσπη δούλευε») -ο- + αρχ. πίθ(ος) (ὁ) «πιθάρι» (Ὅμ. β 340, ἐν δέ πίθοι οἶνοιο παλαιοῦ ἡδυπότοιο «εκεί ήταν στημένα τα πιθάρια με το παλιό γλυκόπιστο κρασί») + παραγ. επίθ. -ι].

ΠΗΡΕΤΕΥΩ (πηριτετεύου) **1.** υπηρετώ, εξυπηρετώ **2.** περιποιούμαι – ουσ.: α) **πηρέτιο** (το) **ΦΡ. όλο για πηρέτια μ' έχουν! μ' έχουν για ε-ξυπηρετήσεις – συνών. πηρέτημα** (το)· β) **πηρετούσιω** (η) γυναίκα που υπηρετεί τους δικούς της χωρίς να βαρυγκωμά **ΦΡ. πήραμαν πη-ρετούσιω νύφη!** – παθ. **πηρετεύομαι** χρησιμοποιώ, εξυπηρετούμαι, ευκολύνομαι **ΦΡ. (α) αγόρασα μερικά ποτήρια, για να πηρετεύο-μαι! (β) σου 'φερα παντόφλες, να τις πηρετεύεσαι!** [ETYM. < αρχ. ὑπηρετ(ῶ) «κωπηλατώ, υπηρετώ, βοηθώ, ...», Πλάτ. Συμπ. 196c, πᾶς ἐκὼν Ἑρωτι πᾶν ὑπηρετεῖ «καθένας μπαίνει εθελούσια στη δούλεψη του Ἑρωτα») + παραγ. επίθ. -εύω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΗΧΗ (η) (πληθ. **πήχες, οι / πήχια, τα**) μέτρο μήκους ισοδύναμο με οχτώ ρούπια (βλ. λ.), εμπορικός πήχης (64 cm) / τεκτονικός πήχης (75 cm) / βασιλικός πήχης (1m) [παροιμ.: Καθένας με τον πήχη του με-τράει το πανί του.] [δ. τρ.: Φάγε, πουλί, τα νιάτα μου, φάγε και την

ανδρειά μου, / να κάμεις πήχη το φτερό και πιθαμή το νύχι·] [ETYM.· ελνστ. < αρχ. πῆχυς (ὁ) (-εως) «το τμήμα του χεριού από τον αγκώνα μέχρι τον καρπό, το τμήμα του τόξου που συνδέει τους βραχίονές του, ...», Όμ. Ε 314, ἐχεύατο πήχεε λευκῷ «αγκάλιασε με τα λευκά της χέρια»].

ΠΗΧΤΗ (η) φαγητό από κεφαλή χοίρου ή χοιρινό κρέας με προσθήκη πράσων και σέλινου· καρυκεύεται με πιπέρι, αλάτι, λάδι και λεμόνι (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 112) [ETYM. < θηλ. αρχ. ρημ. επιθ. πηκτός (-ή, -όν) «στερεός, πηγμένος, ...» (Όμ. Κ 353, πηκτὸν ἄροτρον «στερεό αλέτρι») με ανομ. τρόπου ἄρθρωση [κτ > χτ] > πηχτή].

ΠΙΑΜΑ (πγιάμα) (το) πλεκτό δημιούργημα, ή κομμάτι υφάσματος κατάλληλα ραμμένο, για το πιάσιμο μαγειρικών σκευών, όταν καίνε ΦΡ. **έρασα πιάματα, πάρε κι εσύ ένα!** – συνών.: α) **πιαστήρι** (το)· β) **πιάστρα** (η) – υποκορ. **πιαστράκι** (το) [ETYM. < θ. πιασ- του αορ. έ-πιασ-α του πιάνω (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -μα > πιάσμα > πιάμα, με έκπτωση].

ΠΙΑΝΩ (πγιάνου) 1. συλλαμβάνω [παροιμ.: Γάτος κλεισμένος ποντικούς δεν πιάνει.] 2. γονιμοποιούμαι, συλλαμβάνω έμβρυο στη μήτρα ΦΡ. **έπιασε παιδί η νύφη!** (έπγιασι πιδί η νύφ'!) 3. κολλάω αρρώστια ΦΡ. **μ' έπιασε γρίπη!** 4. φυτρώνω, αναπτύσσομαι ΦΡ. **έπιασαν όλα τα λάχανα!** 5. εμφανίζομαι, δημιουργούμαι ΦΡ. **όταν πιάστηκε σκολειό στο χωριό!** – μέλλ. **θα σε πιάσω / πιάκω** – αόρ. **έπιασα / έπιακα** (βλ. αίμα → φρ. ε) ΦΡ. (α) **στα μάτια να μας πιάκει, αν είπαμαν κακιά κουβέντα!** να κλείσει το οπτικό μας πεδίο, να τυφλωθούμε [δ. τρ.: Μα, του πατρός μου το ψωμί στα μάτια να σας πιάκει!] (β) **με πιάνει τ' αμάξι!** (μι πγιάν' τ' αμάξ'!) μου δημιουργεί ναυτία (γ) **τον έπιασε από λόγο** του είπε κάποια στιγμή κάτι για ένα θέμα κι εκείνος το θεώρησε ως δεδομένο (δ) **κάνει λες και τον έπιασε ο διάβολος από το ποδάρι** συμπεριφέρεται πολύ άσχημα, λες και βρίσκεται υπό την επήρεια του διαβόλου (ε) **πιάνω τις σταλαματιές** (πγιάνου τ'ς σταλλαματιές) σε στέγη προσπαθώ να εντοπίσω και να επισκευάσω σημεία που στάζουν (στ) **το 'πιασε χάσια** δεν το έλαβε υπόψη (ζ) **με πιάνει ο ήλιος** μαυρίζω εύκολα [δ. τρ.: Βάγιες την πάνε από μπρος και βάγιες από πίσω / και βάγιες απ' τα δυο πλευρά, να μην την πιάσει ο ήλιος.] (η) **πιάνω τη γωνιά** (βλ. λ., 2) κάθομαι δίπλα στο τζάκι ΦΡ. **έπιασε τη γωνιά και δε λέει να σηκωθεί!** (θ) **έπιασε την ακρούλα του!** πέθανε (ι) (για χρώμα) ταιριάζω ΦΡ. **δε σε πιάνει αυτό το χρώμα!** (κ) **με πιάνουν τα νεύρα άμα τον ακούω** εκνευρίζομαι (λ) **μου πιάνεται το φαΐ** χορταίνω (μ) **πιάνω τον ανάποτο χορό** πράττω αντί-

θετα από τα προσδοκώμενα (ν) **μόλις έμαθε τα νέα, πιάσ' τον δέσ' τον μόλις έμαθε τα νέα έφτασε σε έξαλλη κατάσταση (ξ) πάω να πιάκω το τζάκι ... να πιάσω θέση δίπλα στο τζάκι ή, γενικότερα, να πάω στο σπίτι μου (ο) όποιο και να πιάσεις (όπγοιου κι να πγιά'εις) όποιο και ν' αναφέρεις (π) μ' έπιακε το εμβόλιο! 1. αισθάνομαι αδιαθεσία, λόγω εμβολιασμού 2. εμβόλιο, που έκανα, ήταν αποτελεσματικό – παθ. **πιάνομαι 1. παραλύω, παθαίνω δυσκαμψία ΦΡ. πιάστηκε το ποδάρι μου από την κούραση (πγιάσ' κι του πουδάρ' μ' απού τ' γκούρας')** 2. είμαι απασχολημένος ΦΡ. **άνοιξε την πόρτα, έχω πιασμένα τα χέρια!** (αν'ξ' τ' μπόρτα, ιέχου πγιαζμένα τα χέργια!) 3. είμαι πλήρης, είμαι τακτοποιημένος ΦΡ. **πιάστηκε από καλή δουλειά!** 4. μεγαλώνω ΦΡ. **πότε πιάστηκαν αυτά τα λουλούδια;** πότε κιόλας μεγάλωσαν 5. συλλαμβάνομαι [παροιμ.: Παλιά αλεπού στην παγίδα δεν πιάνεται.] ΦΡ. **πιάστηκε εκεί που 'μπαινε στο σπίτι!** 6. με αντιλαμβάνονται πως λέω ψέματα ΦΡ. **πιάστηκε στα πράσα!** 7. μαλώνω ΦΡ. **κακοσύναχος** (βλ. κακο- → σύνθ. ν) **άνθρωπος, μ' όλους πιάνεται!** 8. στηρίζομαι ΦΡ. **πιάστηκε από γερές πλάτες!** 9. κάνω καλό γάμο ΦΡ. **πιάστηκε από καλό σόι!** 10. αρχίζω [παροιμ.: Καινούργια αγάπη πιάνεται, παλιά δε λησμονιέται.] ΦΡ. **πιάστηκε πόλεμος 11. κρατιέμαι ΦΡ. μ' πιάνεται το κάτουρο** (μ' πγιάν'τι του κάτ'ρου) έχω κατακράτηση ούρων – ουσ. **πιάσιμο (το) – μππ.: α) πιασμένος (-η, -ο)· β) πιανούμενος (-η, -ο) 1α. αρκετά μεγάλος ΦΡ. έχουν πιανούμενο σπίτι!** β. (για πρόσ.) γεροδεμένος, ηλικιωμένος 2. (μτφ.) που έχει πολλά αγαθά, πλούσιος ΦΡ. **είναι από πιανούμενη οικογένεια!** – συνών. **πιασούμενος (-η, -ο) – σύνθ.: α) αναπιάνω 1. προσθέτω μαγιά σε αλεύρι και φτιάχνω ζυμάρι 2. (μτφ.) αρχίζω ΦΡ. σήμερα θ' αναπιάσουμε τα προζύμια για τις μπουγάτσ(ι)ες** (βλ. λ., 2)· έθιμο που ξεκινούσε τις καθαυτό ετοιμασίες του γάμου 3. δημιουργώ τις κατάλληλες συνθήκες για την πρόκληση καβγά ΦΡ. **έχουν μέρες π' αναπιάνουν τα προζύμια!** (έχ'ν μέρις π' αναπγιάν'ν τα προζύμνια!) 4. αναφέρω κάποιον κακολογώντας τον ΦΡ. **μη μ' αναπιάνεις στο στόμα σ'!** – ουσ. **ανάπιασμα (το) ΦΡ. (α) αγάπη σ' αναπιάσματα** οι πρώτες συναντήσεις και τα κρυφομιλήματα των ερωτευμένων (β) **είναι στ' αναπιάσματα!** δρομολογείται η προξενιά – μππ. **αναπιασμένος (-η, -ο)· β) αποπιάνω 1. έχω ή επινοώ δικαιολογία, για να μη συμπεριφερθώ όπως πρέπει, προφασίζομαι 2. (για γυναίκα) συλλαμβάνω παιδί σε προχωρημένη ηλικία – ουσ. **απόπιασμα (το) 1. [...]** 2. παιδί που η σύλληψή του έγινε παρά τη θέληση των γονιών του· γ) **καταπιάνω** δίνω τον λόγο μου πως θα παντρευτώ [δ. τρ.: – Δε μ' αρραβω-****

νιάσανε, δε με καταπιάσανε, / χρυσικός (βλ. λ.) απέρασε (βλ. (α)περάω), δαχτυλίδια πούλαγε, / δαχτυλίδ' αγόρασα, στο χεράκι μ' το 'βαλα.] – ουσ. **κατάπιασμα** (το) σύλληψη εμβρύου· δ) **λογοπιάνω** μιλάω για κάποιον, κουτσομπολεύω ΦΡ. **τον λογοπιάνει χωρίς αιτία κι αφορμή!** – ουσ. **λογόπιασμα** (το) – μππ. **λογοπιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < συνοπτ. θ. πιασ- του ελνστ. πιάζω «κρατώ σταθερά» (αόρ. ἐπίασα) (παράλλ. τ. του αρχ. πιέζω) (Θεόκρ. Εἰδ. 4.35, ἄγε πιάξας «ἄρπαξε από το νύχι» / Anecdota graeca: Οἱ μὲν Ἴωνες καὶ Ἀττικοὶ πιέζω, οἱ δὲ Δωριεῖς πιάζω ...) μεταπλ. κατά το σχ.: ἐφθασα > φθάνω].

ΠΙΓΚΙΑΖΩ (πιγκιάζου) πιέζω, δένω σφιχτά, πατικώνω ΦΡ. (α) **έκασα αχτένιστη και πίγκιασαν τα μαλλιά μου!** (β) **πίγκιασα τουλούπες** (βλ. λ.) έβαλα τουλούπες μέσα σε τσουβάλι και κάθισα πάνω να πατικωθούν, για να 'ναι έτοιμες για γνέσιμο – ουσ. **πίγκιασμα** (το) – μππ. **πιγκιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < πιγκ(ώνω) (βλ. γκώνω → συνών.) + παραγ. επίθ. -ιάζω, ή < πίγκ(α) (η) «λιτό υπόδημα από δέρμα γουρουνιού δεμένο στο επάνω μέρος με σπάγκους ή δερμάτινα λουριά» (< ;) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΠΙΚΑ (η) **1.** σφαιρικό σχέδιο πάνω σε ύφασμα **2.** σφαιρική κηλίδα πάνω σε δέρμα **3.** (μτφ.) μνησικακία, οργή ΦΡ. **το 'κανε από πικά!** **4.** (μτφ.) ηλίαση [ETYM.· πιθ. < ιταλ. picca «(αρχική σημ.) μπαστούνι, δόρυ» < γαλλ. pique «τσακωμός»].

ΠΙΚΕΝΤΡΑ επίρρ.· ενάντια, αντίθετα [ETYM. [Γ. Κοτζ. Χάρ.: ... νισάφι (βλ. λ.), τόσα χρόνια, ποῦ τοῦ πάαιναν πίκεντρα καὶ δέν τόν λογάριαζαν, καὶ ποῦ ἔκανε τ' ἀνάποδο ὁ καθένas ξεπιτούτου, ...] [ETYM. < ουδ. πληθ. ἐπίκεντρα του ελνστ. επιθ. ἐπίκεντρος (-ον) «πού βρίσκεται πάνω από το κέντρο, που βρίσκεται σε κεντρικό σημείο» (< αρχ. ἐπί (βλ. επί, ετυμ.) + κέντρον (τό) «κεντρί, μαστίγιο, ...», Όμ. Ψ 387, ἄνευ κέντροιο θέοντες «χωρίς μαστίγιο ως τρέχαν») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΙΚΡΑ (η) **1.** πικρή γεύση, πικρίλα, πικράδα **2.** (μτφ.) στενοχώρια [δ. τρ.: ... αν τύχει πίκρα γή χαρά, εγώ να σου τη φέρω.] – συνών.: α) **πικραμάρα** (η) ΦΡ. **τι πικραμάρα είν' αυτή!** β) **πίκρητα** (η) [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.18: Κρυφοπηγή τοῦ τραγουδιοῦ δέν εἶναι μόνο ἡ γλύκα, / δέν εἶναι μόνο ἡ πίκρητα, μά εἶναι κ' ἡ σκέτη ἀνάγκη!] [ETYM. < μσν. πίκρα (ή) < αρχ. πικρ(αίνω) «κάνω κάποιον ή κάτι να αισθανθεί πίκρα, (παθ.) δοκιμάζω την αίσθηση του πικρού, φαρμακώνομαι, ...» (Ίππ. Διαίτ. 30, τό στόμα πικραίνεται «το στόμα νιώθει πίκρα») + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.)].

ΠΙΚΡΟ- & **πικρό-** & **πικρ-** (Τριαντ.) ως α' συνθ. σε σύνθ. λ. δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθ. έχει πικρή γεύση, π.χ. πικρόχορτο, ότι αναφέρεται στην κοινή ονομασία ποικιλίας του φυτού που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. πικραμυγδαλιά, ότι συνδέεται με την έννοια της πίκρας, της στενοχώριας, π.χ. πικρόγλωσσος ή μ' αυτόν που με πικρά λόγια προκαλεί ή υφίσταται θλίψη, π.χ. πικρόχολος ή αναφέρεται στην πίκρα του θανάτου, π.χ. πικροθάλασσα – σύνθ.: α) **πικραγγουριά** (η) 1. βότανο· το εκβάλλιον το ελατήριο (ecballium elaterium)· στη λαϊκή θεραπευτική χρησιμοποιείται για τη θεραπεία της ιγμορίτιδας 2. (μτφ.) γυναίκα φαρμακόγλωσση ΦΡ. **εἶν' αὐτή μια πικραγγουριά!** β) **πικραλήθρα** (η) πικραλίδα, το φυτό ταραξάκο το φαρμακευτικό, πικραλίδα ή ραδίκι του βουνού ή αγριοράδικο ή taraxacum officinale L. ή dandelion (το δόντι του λιονταριού)· γ) **πικροκαρδίζω** πικραίνω / πικραίνομαι ΦΡ. **τον πικροκάρδισε τον πατέρα του!** (του μπικρουκάρδισι του μπατέρα τ'!)· δ) **πικρορακοποτίζομαι** πίνω φαρμάκια, στεναχωριέμαι πολύ· ε) **πικρόσκοτος** (-η, -ο) (μτφ.) μοχθηρός, κακός, φαύλος ΦΡ. **περίμενες καλό από έναν πικρόσκοτο!** [ETYM. < αρχ. πικρο- θ. του επιθ. πικρό(ς) (-ή, -όν) «δριμύς, πικρός, ...» (Όμ. Δ 118, πικρόν οἶστόν «πικρό βέλος») ως α' συνθ., π.χ. αρχ. πικρόγλωσσος «με πικρά λόγια»].

ΠΙΛΑΤΕΥΩ (πιλατεύου) ταλαιπωρώ, παιδεύω, βασανίζω εξακολουθητικά ΦΡ. **τι με πιλατεύεις έτσι;** (τι μι πιλατεύ'ς έτσι;) – ουσ. **πιλάτεμα** (το) [ETYM. < κύριο όν. Πιλάτ(ος) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΠΙΛΟΓΗ (η) απάντηση, απολογία [δ. τρ.: Ν' ακούσετε μια πιλογή κι έναν καινούργιο λόγο.] [ETYM. < (ε)πιλογή (< ελνστ. έπιλογή (ή) «εκλογή, ξεδιάλεγμα, ...», Πολύβ. 7.16.7, διά τήν έπιλογήν τῶν ἀνδρῶν «για το ξεδιάλεγμα των αντρών») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και αλλαγή σημ., ή < απηλογιά (βλ. απολογιέμαι → ουσ.) > πηλογιά, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > πιλογή, με απλοπ. και μεταπλ. -ή].

ΠΙΛΟΤΑ (η) υφασμάτινη κατασκευή σε διάφορα σχήματα, συχνά σε στρογγυλό, γεμισμένη με πίτουρο ή συμπιεσμένο μαλλί, όπου τσιτάνε (βλ. τσίτα → ρ.) βελόνια και καρφίτσες οι ράφτρες και οι ράφτες ΦΡ. **η μάνα μου έφτιαχνε ωραίες πιλότες!** [ETYM. < πίλ(ος) «κάλυμμα κεφαλιού από συμπιεσμένο μαλλί ή τρίχες, κάλυμμα κεφαλιού χωρίς γύρο, σκούφος, ...» (< αρχ. πῖλος (ὁ) «μαλλιά ή τρίχες κατεργασμένες με συμπίεση για τη δημιουργία εσωτερικής επένδυσης περικεφαλαίων, καλυμμάτων κεφαλιού και υποδημάτων, μπάλα, ...», Όμ. Κ 265, μέσση δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει «από μέσα το 'ντνε μαλλί πατικωμένο») + υποκορ. παραγ. επίθ. -ότα].

ΠΙΝΑΚΪΔΙ (πινακίδ') (το) μικρή ξύλινη επιφάνεια αλειμμένη με κερί· χρησιμοποιείτο από μαθητές για να γράφουν [δ. τρ.: Μικρός ήμουν στα γράμματα, μικρός στα πινακίδια / και τώρα στα γεράματα αρματολός και κλέφτης.] – συνών. **πενεκίδι** (το) [ETYM. < αρχ. πινακίδιον (τό) «πινάκιο, πινακίδι κερωμένο, ...», υποκορ. του αρχ. πίναξ (ὁ) (-ακος) «σανίδα, πιάτο, πλάκα», Όμ. Ζ 169, γράψας ἐν πίνακι πτυκτῶ «χαράζοντας στο διπλωτό πινάκι»].

ΠΙΝΙΟΤΑ (η) **1.** ευμέγεθες πήλινο πιάτο, με διακόσμηση ή όχι **2.** μικρό πήλινο πιθάρι με ευρύ στόμιο και καπάκι για αποθήκευση τροφίμων ΦΡ. **φέρε μ' μια πινιότα!** [ETYM. < πιν(άκι) «μικρό πήλινο πιάτο» (< αρχ. πινάκιον (τό) «μικρός πίνακας, όπου οι δικαστές έγραφαν τις αποφάσεις τους, πινάκι, πιάτο, ...», υποκορ. του πίναξ, βλ. πινακίδι) + μεγεθ. παραγ. επίθ. -ιότα].

ΠΙΝΩ (πίνου) [...] [παροιμ.: Κρασί, σε πίνω για καλό και συ με πας στον βράχο.] ΦΡ. (α) (μτφ.) **πόσες τσιγάρες** (βλ. λ.) **πίνεις τη μέρα;** (πό'ις τσ'γάρις πίν'ς τ' μέρα;) πόσα τσιγάρα καπνίζεις; (β) **δεν πίνεις νερό από το χέρι της!** (δε μπίν'ς νιρό απ' του χέρ' τ'ς!) είναι τσιγκούνα και κακότροπη (γ) **το ήπια με το ζουμί μου!** (το 'πγ'α μι του ζ'μί μ') ανέχτηκα χωρίς αντίδραση (δ) **πίνει νερό στ' όνομά του!** τον ευγνωμονεί με κάθε τρόπο – ουσ. **πιόμα** (το) **1.** ποτό ΦΡ. **τον έφαγε το πιόμα!** (τουν έφα'ι του πγιόμα!) έπαθε ανήκεστη βλάβη στην υγεία του **2.** πόσιμο νερό ΦΡ. **το νερό δεν είναι για πιόμα!** – σύνθ. **κουτσοπίνω** πίνω λίγο ή λίγο λίγο – συνών. **κακοπίνω 1.** [...] **2.** πίνω με δυσκολία ΦΡ. **δεν τα θέλει τα φάρμακα, τα κακοπίνει!** [ETYM. < αρχ. πίνω, Όμ. β 396, πλάζε δέ πίνοντας «πίνοντας τους πλάνεψε»].

ΠΙΟΤΙ (πγιουτί) (το) **1.** ποτό ΦΡ. **τον έφαγε το ποτιτί!** (τουν έφα'ι του πγιουτί!) **2.** ο εθισμός στην κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών ΦΡ. **το 'ριξε στο ποτιτί!** – παράγ. ουσ. **ποτιής / πιότης** (ο) πότης [ETYM. < ποι(τό) (< μσν. ποιτόν < αρχ. ποτόν (τό) «ποιοτό», Όμ. Α 470, ἐπὶ δὲ κρόμυον ποτῶ ὄψον «και με το ποιοτό κρομμύδι για προσφάγι») + παραγ. επίθ. -ί > ποιτί].

ΠΙΠΕΡΙ (πιπέρ') (το) [...] [δ. τρ.: Πώς το τρίβουν το πιπέρι του διαβόλου οι καλογέροι;] [παροιμ.: Όποιος έχει πολύ πιπέρι, ρίχνει και στα λάχανα (βλ. λ., 1).] ΦΡ. **πιπέρι ήμερο** γλυκό πιπέρι – σύνθ. **πιπερολόγος** (ο) πιπεροθήκη [ETYM. < μσν. πιπέρι(ον) (τό), υποκορ. του ελνστ. πίπερι, παράλλ. τ. του αρχ. πέπερι (τό), ανατολ. προέλ.].

ΠΙΠΙΤΑ (η) η σκλήρυνση του άκρου της γλώσσας όρνιθας, συνήθ. λόγω δίψας, που την κάνει να καθαρίζει κάνοντας **πι πι πι**, αντί για **κο κο κο** – ρ. **πιπιτιάζω 1.** βγάζω πιπίτα **2.** διψώ πολύ ΦΡ. **πιπίτιασα,**

φέρε μου λίγο νεράκι! – ουσ. **πιπίτιασμα** (το) – μππ. **πιπιτιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεπιπιτιάζω** αφαιρώ την πιπίτα από τη γλώσσα όρνιθας – συνών. **ξεσκαρφιάζω** (βλ. σκάρφη → ρ.) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο *πι πι πι*].

ΠΙΡΟΣ (πίρους) (ο) ξύλινο πώμα ξύλινου αγγείου, κυρίως βαρελιού [ETYM.: αντδ. < ιταλ. *piro* < λατ. *epiurus* < αρχ. *ἐπίουρος* (ὁ) «ξύλινο πώμα, φρουρός», Όμ. ν 405, ὕὼν ἐπίουρος «χοιροβοσκός»].

ΠΙΣΛΙ (πισσλί) (το) είδος ανδρικού επενδύτη, χωρίς κουμπιά και με χαμηλό γιακά, ξεχωριστής τέχνης και ομορφιάς· το μήκος του έφτανε ως τη μέση και κατασκευαζόταν από εγχώριο, υφασμένο σε αργαλειό ύφασμα ή από τσόχα· τα μανίκια δεν ράβονταν σ' όλον τον ώμο του, αλλά μόνο στο ένα πέμπτο και έπεφταν ελεύθερα πίσω· απ' αυτό ονομάστηκαν **πισλιά** και το ένδυμα στο σύνολό του **πισλί**· διέθετε εσωτερική επένδυση, ενώ απέξω ήταν κεντημένο με μεταξωτά μαύρα και λεπτά κορδόνια διαφόρων σχημάτων, όπως κοχλία, αλυσίδα, ρόδακα, κ.λπ.· η κόσμησή του απαντά και σε παραλλαγές – συνών. **(μ)πελσές** (ο) [ETYM. < θ. *πεσ-* του ρ. *πέφτω* (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. *επίθ.* -ουλί > *πεσουλί* > *πισουλί*, με κώφ. του [ε] σε [ι] > *πισλί*, με συγκ.].

ΠΙΣΠ λ. χωρίς νόημα, που επαναλαμβανόμενη χρησιμοποιείται για το κάλεσμα των γάτων.

ΠΙΣΤΑΡΙ (πιστάρ') (το) το πίσω μέρος του σαμαριού (βλ. λ.) [ETYM. < αρχ. *επίρρ.* ὀπισθ(εν) «πίσω, αποπίσω, κατόπιν» (Όμ. Α 197, στῆ δ' ὀπιθεν «του εστήθη οπίσω») + παραγ. *επίθ.* -άρι > **οπισθάρι* > **πισθάρι*, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > *πιστάρι*, με ανομ. τρόπου άρθρωση [σθ > στ]].

ΠΙΣΤΗ (μπίστ') (η) πίστη, εμπιστοσύνη ΦΡ. (α) **την έχασα την πίστη μου σ' αυτόν!** (’ν έχασα τ’ μπίστη μ’ σ’ αυτόν!) (β) **του ’χε μεγάλη πίστη και της βγήκε σε κακό!** [ETYM. < αρχ. *πίστ(ις)* (ή) (-εως) «πεποίθηση, εμπιστοσύνη, ...» (Ήσ. Έργ. 372, *πίστεις δ’ ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπισταὶ ὤλεσαν ἄνδρας «γιατί η ευπιστία και η δυσπιστία εξίσου καταστρέφουν τους ανθρώπους»*) + παραγ. *επίθ.* -η].

ΠΙΣΤΙΚΟΣ (μπιστικός) (ο) βοσκός [παροιμ.: Ο λύκος θέλει αντάρα κι ο πιστικός τζαμάρα (βλ. λ., 2).] (βλ. κράσος → σύνθ. δ) – (θηλ.) **πιστικιά** (η) [Κ. Κρυστ. Καπ.: Νάμουνα κάλλια πιστικά, κάλλια θερίστρα νάμουν, / παρὰ ἡ καπετάνισσα τοῦ Γέρω - Δήμου ἡ νύφη.] [ETYM. (LSJ) < *πιστός* (βλ. *αγγουρόπιστος*, ετυμ.) > *πιστικός*, κατά το σχήμα *αφέντης* > *αφεντικός*].

ΠΙΣΤΟΒΛΙΑΚΟΣ (μπ'στόβλιακους) (-η, -ο) **1.** (για ζώο) που δεν έχει διάθεση ν' απομακρυνθεί από το γαλάρι (βλ. γάλα → *επίθ.* 5) και

περιφέρεται γύρω απ' αυτό **2.** (μτφ.) που τρώει ό,τι φαγητό βρεθεί μπροστά του, λαίμαργος **3.** (μτφ.) ιδιότροπος, ζημιάρης – ουσ. **πιστοβλιακιά** (η) **1.** έλλειψη διάθεσης, χαύνωση **2.** (μτφ.) αχορταγιά, λαιμαργία **3.** (μτφ.) ιδιοτροπία ΦΡ. **μας κούρασες με τις πιστοβλιακιές σου!** [ETYM. < πιστ(ός) (βλ. αγγουρόπιστος) -ο- + (< θρακ. ιδίωμα) βλιάκος (ο) «ευτελής φαγητό, φαγητό αποτυχημένο στην παρασκευή του», ή ως β' συνθ. η λ. βλάκ(ας) (< βλάξ, βλ. ζαβλακώνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος > *πιστόβλακος > πιστόβλιακος, με ιδιωμ. προφ.].

ΠΙΣΤΟΛΑ (μπ'στόλα) (η) **1.** κοντόκανο πυροβόλο όπλο μικρού μεγέθους, που συνήθ. διαθέτει μόνο μία κάννη και κρατιέται με το ένα χέρι [δ. τρ.: Έβγαλε την πιστόλα του, με μιας μου την αδειάζει, / και μ' εξαπλώνει προύμυτα στου λαγκαδιού τον όχτο.] **2.** παλιό χρυσό νόμισμα [ETYM. < ιταλ. pistola].

ΠΙΣΤΡΟΦΙΑ (πιστρόφγια) (τα) εκδήλωση με την οποία ολοκληρώνονται κατά κάποια έννοια οι γαμήλιες τελετές· πρόκειται για την πρώτη επίσκεψη της νύφης στο πατρικό της σπίτι μετά την τέλεση του γάμου, μαζί με τον σύζυγο και τα πεθερικά της, όπου παρατίθεται δείπνο και γίνεται συνήθ. την επόμενη από τον γάμο Δευτέρα ΦΡ. **πήγαμαν στα πιστρόφια!** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **πιστρόφια** (τά), ή κατά την ογδόην μετά τόν γάμον ήμέραν έν τῇ οἰκίᾳ τῶν γονέων ἐστίασις τῆς νύμφης ἐπισκεπτομένης τό πρῶτον τήν ἑαυτῆς μητέρα. Ἐπιστρόφια, τά ἀλλαχοῦ ἀντίχορα.] [ETYM. < (ε)πιστρόφια < θ. επιστροφ-του επιστρέφω (< αρχ. ἐπιστρέφω «στρέφω, γυρίζω», Όμ. Γ 370, ἔλκε δ' ἐπιστρέψας «κι αφού τον έστρεψε, τον έσερνε») + παραγ. επίθ. -ια, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΙΣΤΡΩΝΩ (πισστρώνου / π'στρώνου) **1.** γυρίζω κάτι προς τα μέσα **2.** φτιάχνω τον ποδόγυρο ενδύματος **3.** στρώνω σεντόνι και γυρίζω τις άκρες του κάτω από το στρώμα **4.** σκεπάζω καλά ΦΡ. **πιστρώσου να μην κρυώσεις!** **5.** (μτφ.) υποχωρώ, αναδιπλώνομαι, μπαίνω στη θέση μου ΦΡ. (α) **τα πίστρωσε!** (τα πίσστρουσι!) (β) **πίστρωσε την ουρά στα σκέλια!** (γ) **πού θα πάει, θα τα πιστρώσει!** – αντών. **ξεπιστρώνω** – παθ. **πιστρώνομαι** **1.** τακτοποιώ τα ρούχα που φορώ και κάθομαι έτσι, ώστε να μην φαίνονται τα πόδια μου ΦΡ. **πιστρώθηκε κι έκατσε με τις ώρες!** **2.** γυρίζω τα κλινοσκεπάσματα σαν φάκελο και σκεπάζομαι καλά – ουσ. **πίστρα** (η) το γύρισμα ποδόγυρου – συνών. **πίστρωμα** (το) ΦΡ. **μου ξηλώθηκε το πίστρωμα** (μ' ξ'λλώθ'κι του πίσστρουμα) – μππ. **πιστρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < πίσ(ω) (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. στρώνω (βλ. ξεστρώνω, ετυμ.) > *πισστρώνω > πιστρώνω, με απλοπ.].

ΠΙΣΩ (πίσου) επίρρ. **1.** [...] [παροιμ.: Πίσω να πάει ντρέπεται, εμπρός να πάει φοβάται.] **2.** πάλι ΦΡ. (α) **αρχίνησε πίσω τις φοβέρες!** (αρχίν’σι πίσου τ’ς φουβέρις!) (β) **τώρα, πίσω πίσω!** τώρα, μετά από τόσο καιρό – σύνθ. **αποπίσω** (αχ’πίσου) **1.** από την πίσω μεριά **2.** πίσω από **3.** ύστερα από – σύνθ.: α) **πισωβόλι** εκ νέου, και πάλι ΦΡ. **μας ήρθε πισωβόλι!** β) **πισόκωλα** με τα νώτα, πηγαίνοντας προς τα πίσω ΦΡ. **μη πααίνεις** (βλ. λ.) **τα πισόκωλα, θα πέσεις!** (μη μπααίν’ς τα μπ’σόκουλα, θα πέ’εις!) [Λ. Μαβ. Στεφ.: Μέ γενικές απόλυτες καί ισόκωλα / άντίς νά πᾶμε ὀμπρός, πᾶμε πισόκωλα.]· γ) **πισώπλata** **1.** πίσω απ’ την πλάτη **2.** (μτφ.) ύπουλα [ETYM. < αρχ. ὀπίσ(σ)ω «πίσω, προς τα πίσω, κατόπιν» (Όμ. Γ 218, οὔτ’ ὀπίσω «μήτε πίσω») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. από συμπροφ. με το άρθρο > πίσω].

ΠΙΤΑ (η) **1.** φαγητό ή γλύκισμα με φύλλο ζύμης ή χωρίς και με διάφορα υλικά, που ψήνεται σε φούρνο [ευχή: Κυρά να μπεις (ενν. στον φούρνο), κυρά να βγεις, κι αφέντης να σε φάει.] [παροιμ.: Τέτοιος φίλος, τέτοια πίτα.] ΦΡ. **πίτα ξεβράκωτη** κάθε πίτα χωρίς φύλλο **2.** λιωμένο κερί μέλισσας, που το έχουν βάλει μέσα σε μικρό ταψί και παγωμένο μοιάζει με πιτούλα· μ’ αυτό το κερί φτιάχνουν τα ψυχοκέρια (βλ. ψυχο- → σύνθ. γ) **3.** (μτφ.) α. μεθύσι ΦΡ. **έγινε πίτα στο μεθύσι!** κατανάλωσε μεγάλη ποσότητα αλκοολούχου ποτού β. κάτι ισοπεδωμένο ΦΡ. **έπεσε ο τοίχος κι έκανε πίτα ό,τι ήταν εκεί!** γ. για κάτι που έχει εξουθενωθεί ΦΡ. **τον έκανε πίτα!** [ETYM.· μσν. (νέα σημ.) < αρχ. (αττ. διάλ.) πίττα παράλλ. τ. του πίσσα (ή) (Ηρόδ. 4.195. 2, πτεροῖσι ὀρνίθων κεχριμένοισι πίσση «με φτερά πουλιών αλειμμένα με πίσσα»), ή αντδ. < μσν. πίτα < λατ. picta < αρχ. πηκτή (ή) (βλ. πηχτή)].

ΠΙΤΕΡΟ (πίτιρου) (το) ο φλοιός από σπόρους αλεσμένων δημητριακών, το πίτουρο – παράγ. ουσ. **πιτερίδα** (η) πιτυρίδα – συνών. **πιτυρήθρα** (η) ΦΡ. **γιόμισε** (βλ. γιομίζω) **το κεφάλι πιτυρήθρα!** (γιόμ’σι του κιφάλι πιττ’ρήθρα!) [ETYM.· μσν. < αρχ. πίτυρον (τό) «φλοιός σιταριού, πιτυρίδα», Θεόφρ. Φ. Ί. 8.4.4.11, οὐδέ πίτυρον ἔχειν πολὺ «ότι δεν έχει πολύ πίτουρο») με τροπή του άτ. [υρ > ερ] > πίτερο].

ΠΙΧΕΙΡΑ (τα) **1.** βάσανα, ταλαιπωρίες ΦΡ. **πέρασα τα πίχειρα!** **2.** τιμωρία ΦΡ. **δε θα τα γλυτώσει τα πίχειρα μ’ όσα κάνει!** – συνών. **πίχερα** (τα) [ETYM. < λόγ. (ἐ)πίχειρα (τά) «τιμωρία για κάτι κακό, ιδίως για ορισμένη κακή πράξη» (< αρχ. ἐπίχειρα (τά) «ανταμοιβή, ...», Αἰσχύλ. Π. Δ. 319, τὰπίχειρα γίγνεται «τα επίχειρα ποια είναι») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. / Ἡσύχ., <ἐπίχειρα> τὰ ὑπὲρ τὸν μισθὸν διδόμενα τοῖς χειροτέχναις].

ΠΙΧΕΙΡΙΖΟΜΑΙ (πειχιρίζουμι) 1. ασχολούμαι επισταμένως με κάτι ΦΡ. **άμα το πιχειριστώ, θα το τελειώσω στο άψε σβήσε!** (άμα του πιχειρ'στού, θα του τιλλειώσου στου άψι σβήσι!) 2. επιτίθεμαι λεκτικά σε κάποιον ΦΡ. **τον πιχειρίστηκε για τα καλά!** (του μπιχειρίσ'κι για τα καλά!) [ETYM. < μσν. (ἐ)πιχειρίζομαι «επιχειρώ, επεμβαίνω, χρησιμοποιώ, συναναστρέφομαι, ...», με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ελνστ. ἐπιχειρίζω «προσβάλλω, επιχειρώ, αναλαμβάνω, ...» (Ήσύχ., <ἀλληλίζεσθαι> τὸ ἀλλήλους ἐπιχειρίσαι) < αρχ. ἐπιχειρέω (-ῶ) «βάζω, απλώνω χέρι, προσπαθώ, επιτίθεμαι, ...», Όμ. ω 386, ἔνθ' οἱ μὲν δειπνῶ ἐπεχείρεον «μα εκεί στα φαγητά που λέγανε ν' απλώσουν»].

ΠΛΑΙ (το) πλαγιά ΦΡ. **πήρε τα πλάια!** έχασε τα λογικά – ρ. **πλαϊιάζω** πλαγιάζω, κοιμάμαι ΦΡ. **πλάιασε να ξεκουραστείς!** – ουσ. **πλάιασμα** (το) – μππ. **πλαϊιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **πλαϊώνω** – σύνθ. **ξεπλαϊιάζω** παρασύρω, εξαπατώ, παραπλανώ ΦΡ. **τον ξεπλάιασε και τον γέλασε!** [ETYM. < ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. πλάγιος (-α, -ον), Ξεν. Οἰκ. 19.9.4, πλάγιόν τι «κάτι πλάγιο» > πλάγι(ον) > πλάι, με έκπτωση].

ΠΛΑΚΑ (η) 1. σχιστολιθική πέτρα, μαύρη ή άσπρη, λαξευμένη κατάλληλα για την κάλυψη στεγών ή την επίστρωση δαπέδων 2. άβακας μαθητών 3. δίσκος γραμμοφώνου ΦΡ. **σπάσαμε πλάκα!** διασκεδάσαμε πολύ 4. αστεϊσμός 5. ταφόπλακα [δ. τρ.: Κι η πλάκα τον ανατριχιά, πώς θα τον εσκεπάσει / πώς θα σκεπάσει τον αϊτό, της γης τον αντρειωμένο.] 6. οθωμανικό κτηματολόγιο ΦΡ. **το 'ναι γραμμένο στην πλάκα!** (το 'νι γραμμένου σ' μπλάκα!) δεν αμφισβητείται – υποκορ. **πλακατσίδα / πλακίτσα / πλακούλα** (η) – μεγεθ. **πλακάνα** (η) – επίθ.: α) **πλακερός** (-ή, -ό) που έχει το σχήμα πλάκας· β) **πλακουτσός / πλακουτσωτός** (-ή, -ό) που έχει σχήμα πεπλατυσμένο – παράγ. ουσ. **πλακωτή** (η) αυτοσχέδιο στραγγιστήρι που τοποθετείται λίγο πριν την κάναλη (βλ. λ., 1) του νερόμυλου για την παρακράτηση φύλλων, ξύλων, κ.λπ. [ETYM. < μσν. πλάκα < αρχ. πλάξ (ή) (-ακός) (αιτ. πλάκα) «πεδιάδα, πλάκα, ...», Λουκ. Έν. 3.13, κατεάγη ή πλάξ «έσπασε η πλάκα»].

ΠΛΑΚΑΝΗΘΡΑ (η) 1. σημείο του εδάφους, όπου υπάρχουν μεγάλης επιφάνειας συμπαγείς, σχιστολιθικές και επικλινείς συνήθ. πλάκες 2. λίθινη κοιλότητα εδάφους, που ενίοτε χρησιμοποιείτο για το πότισμα ζώων ή για το ξέπλυμα ρούχων ΦΡ. **θα πάω να ποτίσω τα ζωντανά στην πλακανήθρα!** – συνών. **πλακανίδα** (η) 3. (εν. & πληθ.) τοπωνύμιο ΦΡ. **στην Πλακανήθρα / στις Πλακανήθρες** [ETYM. < θ. μεγεθ. πλακάν(α) (βλ. πλάκα) + παραγ. επίθ. -ήθρα].

ΠΛΑΚΩΝΩ (πλακώνου) **1.** σκεπάζω κάτι με πλάκες (βλ. λ.) **2.** καταπλακώνω, ποδοπατώ [παροιμ.: Άμα δεν παινέψεις το σπίτι σου, θα πέσει να σε πλακώσει.] **3.** προκαλώ θλίψη ΦΡ. **μου πλάκωσε την καρδιά!** **4.** εμφανίζομαι κάπου ορμητικά και ξαφνικά ΦΡ. **πλάκωσε μ' όλη τη φαμιλιά!** (πλάκουσι μ' ούλη τ' φαμπ'λλιά!) [δ. τρ.: (α) – Μήνα την πλάκωσε Τουρκιά και πόλεμος την καίει; (β) Παιδιά μου, μην πικραίνεστε και μας πλακώσει αρρώστια.] **5.** (λαϊκ.) συνουσιάζομαι **6.** χτυπώ – ουσ. **πλάκωμα** (το) – (πληθ.) **πλακώματα** (τα) μονοκόμματα υπέρθυρα σε θύρες και παράθυρα – μεγεθ. **πλακωμάρα** (η) **1.** αίσθημα δυσφορίας στο στομάχι ή στο στήθος, στενοχώρια **2.** βαρεμάρα, οκνηρία – μππ. **πλακωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. πλακώνω «πιέζω με πλάκες στο στήθος» < ελνστ. πλακ(ω̃) (-όω) «καλύπτω με πλάκες» (< θ. πλακ- του αρχ. πλάξ (βλ. πλάκα, ετυμ.) -ω̃) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΠΛΑΝΕΥΩ (πλλανεύου) εξαπατώ, αποπλανώ [δ. τρ.: Τι 'ναι ο Γιάννος στο πηγάδι ο πλανό-Γιαννος, / που πλανεύει τα κορίτσια και τις έμορφες.] ΦΡ. (α) **τον πλάνεψαν τα πλούτη!** (β) **τον πλάνεψαν τα ξένα!** – ουσ. **πλάνεμα** (το) – μππ. **πλανεμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεπλανεύω** ΦΡ. (α) **τον ξεπλάνεψε με τα κάλλη της!** τον ξελόγιασε (β) **την ξεπλάνεψε!** την παρέσυρε [ETYM.· μσν. < αρχ. πλάν(η) (ή) «απάτη των αισθήσεων, περιπλάνηση, ηθικό παράπτωμα, ...» (Ήρόδ. 2.103.2, τῇ πλάνῃ αὐτοὶ ἄχθεσθέντες «αγανακτισμένοι από την περιπλάνηση») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΠΛΑΝΟΣ (πλάνους) (-α, -ο) που εξαπατά με υποσχέσεις, απατεώνας [ETYM. < αρχ. πλάνος (-α, -ον) «που παραπλανά, που παραπλανιέται, απατεώνας, ...», Θεόκρ. Εἰδ. 21.43, ἐκ καλάμῳ δὲ πλάνον κατέσειον ἐδωδάν «τα ψάρια παραμόνευα μ' ένα μακρύ καλάμι»].

ΠΛΑΝΤΑΖΩ (πλλαντάζου) **1.** στενοχωριέμαι υπερβολικά, υποφέρω [δ. τρ.: – Λίγο νερό βρε πεθερά και πλάνταξε η καρδιά μου. / – Μικρή 'μουν και εγέρασα, τη βρύση δεν την ξέρω.] **2.** σκάω από το κακό μου [Ἄδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΘΕΛΩ*, ... *Θέλουν χαρὴν οἱ φίλοι σου καὶ οἱ ἐχθροὶ θέλουν πλαντάξιν, ...*] ΦΡ. (α) **πλάνταξε στο κλάμα!** (β) **άμα μάθει τα νέα, θα πλαντάξει!** (γ) **πλάνταξε από τη ζήλια ή το κακό του!** [κατάρα: Να σκάσεις και να πλαντάξεις!] – ουσ. **πλάνταγμα** (το) – επίθ. **πλαντούρης** (-α / -ω, -ικο) που κάνει κάποιον να πλαντάζει ΦΡ. **τι πλαντούρα γυναίκα είν' αυτή!** [δ. τρ.: Μια κακιά μου συννυφάδα, με γελάει με λέει πλαντούρω / με γελάει με λέει πλαντούρω και μου λέει πως δεν δουλεύω.] – μππ. **πλανταγμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. πλαντάσσω < αρχ. πλατάσσω «χτυπώ δύο επίπεδα αντικείμενα,

κροταλίζω» (Θεόκρ. Σχόλ. 11.57, ἀπὸ τοῦ πλατάσσειν, ὃ ἐστὶ ψοφεῖν) (πρβ. τάζω < τάσσω) με ἐνρ. [ν], το οποίο απαντά ήδη στον μσν. τ. > πλαντάζω].

ΠΛΑΝΩ 1. πλανεύω, εξαπατώ ΦΡ. (α) **τον πλάνεσε η ξενιτιά και δε ματάρθε** (βλ. ματα- → σύνθ. λ.)! (β) **τον πλάνεσαν τα λόγια της!** 2. γοητεύω, αποπλανώ ερωτικά [δ. τρ.: Μαύρα μάτια με πλανούνε / κι άδικα με τυραννούνε.] (βλ. λεφτόκαρο → δ. τρ.) [ETYM. < αρχ. πλανάω (-ῶ) «περιφέρω κάποιον ή κάτι εδώ κι εκεί, εξαπατώ, ...», Ἡρόδ. 2.115.3, πλानωμένου δὲ ἐν τῷ λόγῳ «ὅταν άρχισε να τα στρίβει στην κουβέντα»].

ΠΛΑΣΙΑ (πλασσιά) (η) αυτό που δημιουργεί κάποιος, δημιούργημα ΦΡ. **πλασιά του διαβόλου!** (πλασσιά τ' δγια'όλ'!) – σύνθ. **καταπλασιά** (η) κτηματική ιδιοκτησία που βρίσκεται στην ίδια περιοχή ΦΡ. **έχει τα χωράφια του καταπλασιά** [ETYM. < θ. πλασ- του πλάθω (< αρχ. πλάσσω, βλ. μπλάστης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΠΛΑΣΤΗΡΙ (πλαστήρ') (το) μεγάλη στρογγυλή σανίδα με χερούλι πάνω στην οποία ανοίγουν φύλλο για πίτες ή τοποθετούν τις ψημένες πίτες ΦΡ. **σου 'φερα πλαστήρι, ν' ανοίγεις φύλλο!** – υποκορ. **πλαστηράκι** (το) [αίνιγμα: – Από πάνω σκαφιδάκι, από κάτω πλαστηράκι και στη μέση το παιδί μπουσουλάει. – Τι είναι; – Η χελώνα.] [ETYM. < θ. αόρ. ἔ-πλασ-α του αρχ. πλάσσω (βλ. μπλάστης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τήρι].

ΠΛΑΤΕΑ (η) πλατεία [ETYM. < ουσιαστικοπ. αρχ. πλατέα, ιων. τ. του πλατεῖα, θηλ. του επιθ. πλατύς (-εῖα, -ύ), Ὅμ. ξ 101, τόσ' αἰπόλια πλατέ' αἰγῶν «τόσα γιδιών κοπάδια σκόρπια»].

ΠΛΑΤΟΝΙ (πλατόν') (το) ελάφι που τα κέρατά του έχουν πλατιά βάση με πολλές διακλαδώσεις [Κ. Κρυστ. Σ.: Θέλω τ' άνήμερο καπρί, τ' άρκούδι, τὸ πλατόνι, / καθημερινή μου κι άκριβή νά τάχω συντροφιά μου.] – (θηλ.) **πλατόνα** (η) 1. ελαφίνα 2. (μτφ.) γυναίκα φυγόπονη [παροιμ.: Πέντε μήνες έξι αδράχτια (βλ. λ., 1), πότε τα 'γνεσα η πλατόνα!] [ETYM. < πλατ(ύς) (βλ. πλατέα) + παραγ. επίθ. -όνι].

ΠΛΑΤΣΑΝΑΩ (πλατσοσιανάου) 1. ανακατεύω νερά ασκόπως 2. πλατσορίζω 3. (μτφ.) φλυαρώ, λέω ανοησίες ΦΡ. **όλη μέρα πλατσανάει!** – συνών. **πλατσανίζω / πλατσιαρίζω** – ουσ. **πλατσάνημα / πλατσάνισμα / πλατσιαρίσμα** (το) – μεε. **πλατσανώντα(ς) / πλατσανίζοντα(ς) / πλατσιαρίζοντα(ς)** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο πλατς που κάνει ό,τι πέφτει σε νερό + παραγ. επίθ. -ανάω].

ΠΛΑΤΣΙΚΩΝΩ (πλιατσσ'κώνου) παραμορφώνω κάτι συμπιέζοντάς το, συνθλίβω – ουσ. **πλατσίκωμα** (το) – επίθ. **πλατσικωτός** (-ή, -ό) –

μππ. **πλατσικωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **πλατσικοκέφαλος** (πλιατσσ’-κουκιάφαλους) (-η, -ο) που το κρανίο του είναι σχεδόν επίπεδο στο πίσω μέρος, λες και κάποιος το συμπίεσε [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο πλατς συνθλιβόμενων φρούτων, κ.λπ. + παραγ. επίθ. -ικώνω].

ΠΛΑΧΟΥΡΑΣ (πλλαχχούρας) (-α / -ω, -ικο) που έχει μεγάλα αφτιά [ETYM. < (ά)πλα (βλ. λ., ετυμ.) + χώρ(ος) (< αρχ. χῶρος (ὁ) «μέρος εδάφους, ...», Όμ. Γ 315, χῶρον μὲν πρῶτον διεμέτρεον «τον τόπο πρώτα μέτρησαν») + παραγ. επίθ. -ας > πλαχώρας, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > πλαχούρας, με κόφ. του [ω] σε [ου]].

ΠΛΕΓΗ (η) πληγή ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **εἶν’ ἀκόμα ανοιχτή η πλεγή!** [ETYM. < αρχ. πληγή (ή) «χτύπημα, συμφορά, ...» (Όμ. Ξ 414, ὑπό πληγῆς Διὸς «ἀπό του Δία τ’ ἀστροπελέκι») με τροπή του [η > ι] σε [ε] > πλεγή].

ΠΛΕΓΩ (πλέγου) πλέκω [δ. τρ.: Στης Αλεξάντρας το βουνό κανείς δεν ανεβαίνει. / Κόρη ξανθιά τ’ ανέβαινε πλέγοντας το γαϊτάνι (βλ. λ.), / πλέγοντας κι αναπαίζοντας (βλ. αναμπαίζω → συνών.) και ψιλοτραγουδώντας.] [ETYM. < πλέκω (βλ. πλέξα) > πλέγω, με τροπή του ψιλού ουρ. [κ] σε μέσο ουρ. [γ]].

ΠΛΕΜΟΝΙ (πλλιμόν’) (το) πνεύμονας [λογοπ. (από το «Πάτερ ἡμῶν ...»): – Πάτερ ημών. – Τ’ς γάτας το πλεμόνι.] ΦΡ. **με πόνεσαν τα πλεμόνια μου!** – μεγεθ. **πλεμονάρα** (η) πνευμονία ΦΡ. **παραλίγο να τον πάρει ο Χάρος με την πλεμονάρα που πέρασε!** [ETYM.· μσν. < *πλευμόνι(ον), υποκορ. του αρχ. πλευμών (ὁ) (-ονος) (Όμ. Δ 528, πάγη δ’ ἐν πλευμόνι χαλκός «και ο χαλκός μες στο πνευμόνι μπήχθηκε») > πλεμμόνι, με αφομ. [υμ (προφ. βμ) > μμ] > πλεμόνι, με απλοπ.].

ΠΛΕΞΑ (η) πλεξούδα – συνών. **πλεξίδα** (η) (βλ. πλέχτρα, 2) – υποκορ. **πλεξούδι** (το) είδος καρφίτσας, κόσμημα για τις πλεξούδες [δ. τρ.: Χρυσά πλεξούδια σου ’φερα να δέσεις στα μαλλιά σου.] – μεγεθ. **πλεξάνα** (η) (βλ. πλέχτρα, 3) – σύνθ. **σκορδοπλεξάνα** (η) [ETYM. < θ. αορ. πλεξ- του αρχ. πλέκω «πλέκω, σχεδιάζω, ...» (αόρ. ἔ-πλεξ-α) (Όμ. Ξ 176, πλοκάμους ἔπλεξε φαεινούς «πλεξούδες έπλεξε όμορφες») + παραγ. επίθ. -α].

ΠΛΕΥΡΙΖΩ (πλλιυρίζου) 1. προφθάνω κάποιον προπορευόμενο και συμβαδίζω δίπλα του με σκοπό να τον χρησιμοποιήσω για αθέμιτους σκοπούς ή έχοντας ερωτική διάθεση, διπλωρώνω ΦΡ. **την πλεύρισε!** (τ’ μπλεύρισι!) 2. (για ξυλουργούς) τοποθετώ κάποιο ξύλο δίπλα σ’ άλλο, για να το ενισχύσω – ουσ.: α) **πλεύρισμα** (το)· β) **πλευραμιά** (η) νεφραμιά – επίρρ. **πλεύρα / πλεύρια** πλευρικά, δια της πλαγίας οδού – συνών. **πλευρώνω** [ETYM. < αρχ. πλευρ(ά) & πλευρή (ή) /

πλευρόν (τό) «πλευρό, το πλάγιο μέρος του σώματος ανθρώπου ή ζώου» (Όμ. Ω 10, ἐπὶ πλευρὰς «πάνω στο πλευρό») + παραγ. επίθ. -ίζω]. **ΠΛΈΧΤΡΑ** (η) 1. γυναίκα που πλέκει 2. πλεξούδα μαλλιών (βλ. πλέξα) 3. πλεξούδα σκόρδων ή κρεμμυδιών ΦΡ. **έφτιακα τριάντα πλέχτρες κρεμμύδια!** (έφκιακα τριάντα πλέχτρις κριμμύδγια!) [ETYM. < πλέκ(ω) (βλ. πλέξα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -τρα > πλέκτα > πλέχτα, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]].

ΠΛΗΣΤΟΥΡΕΣ (πληστούρις) (οι) τα υπάρχοντα στα έντερα σφαγμένου ζώου κόπρανα (βλ. μπιστούρα, 3) ΦΡ. **ποπό, πληστούρες!** [ETYM. < πληστ(εύω) «γεμίζω» (< αόρ. ἔ-πλησ-α του αρχ. πί-μπλη-μι «γεμίζω, χορταίνω, ...», Εὐρ. Κύκλ. 146, οὗτος μὲν οὐδ' ἄν τήν γνάθον πλήσειέ μοι «τούτο δε μου φτάνει ούτε τα δόντια να ξεπλύνω») + παραγ. επίθ. -ούρες].

ΠΛΙΑΚΟΣ (πλλιάρχους) (ο) γέρος – σύνθ. **γεροπλιάκος** (ο) που έχει άσπρα μαλλιά, γέρος [ETYM. < αρχ. πολίος (-ά, -όν / -ός, -όν) «υπόλευκος, ψαρός, σταχτής, ...» (Όμ. Κ 334, ῥινόν πολιοῖο λύκοιο «τομάρι σταχτιού λύκου») > πλι(ός), με συγκ. + παραγ. επίθ. -άκος].

ΠΛΙΑΤΣΙΚΟ (πλλιάτσ'κου) (το) 1. λεηλασία και αρπαγή πλούτου και αντικειμένων αξίας σε καιρό πολέμου ή σε άλλες έκρυθμες καταστάσεις – συνών. **πλιατσικολόγημα** (το) 2. γενικά, η αρπαγή, η λεηλασία ΦΡ. **ώρα για πλιάτσικο!** – (πληθ.) **πλιάτσικα** (τα) 1. [...] 2. τα γεννητικά όργανα του άνδρα – υποκορ. **πλιατσικούρι** (πλλιατσσ'κούρ') (το) αιδού – επίθ. **πλιάτσικας / πλιατσίκω** (ο, η) 1. που κάνει πλιάτσικο, άρπαγας 2. ατημέλητος και ρυπαρός – συνών. **πλιατσικολόγος** (ο) – ρ. **πλιατσικολογώ** [ETYM. < αλβ. plack(ë) «πράγμα, λάφυρο» (< σλαβ. pljatska) + παραγ. επίθ. -ικο].

ΠΛΙΘΡΑ (η) πλίνθος, χωμάτινος κύβος που χρησιμεύει ως οικοδομικό υλικό – συνών. **πλιθί** (το) ΦΡ. **σε μια καλύβα από πλιθιά ζει!** [ETYM. < αρχ. πλίνθος) (ή) (Ηρόδ. 1.180.2, πλίνθων ὀπτέων «από ψημένα πλιθιά») + παραγ. επίθ. -ρα > *πλίνθρα > πλίθθρα, με αφομ. > πλίθρα, με απλοπ.].

ΠΛΙΟ επίρρ.· πια, πλέον [δ. τρ.: Αδύνατο είναι μια καρδιά σαν πληγωθεί να γιάνει / μοιάζει δεντρί που μαραθεί και πλιο καρπό δεν κάνει.] – συνών. **πλια** [ETYM. < μσν. πλιό < αρχ. πλέον / πλεῖον, ουδ. του συγκρ. του επιθ. πολύς, πολλή, πολύ, Όμ. Γ 381, ἐκάλυψε δ' ἄρ' ἡέρι πολλῇ «με καταχνιά πολλή τον σκέπασε»].

ΠΛΙΧΟΥΡΑΣ (πλλίχουρας) (ο) σκόνη που σηκώνεται από τη γη λόγω ισχυρού ανέμου ή άλλη αιτία και καλύπτει τον χώρο, κουρνιαχτός ΦΡ. **σηκώθηκε πλίχουρας!** – συνών.: α) **πλίχουρο** (το) ΦΡ. **ρίξε νερό**

να κατακάτσει το πλίχουρο! β) **μπουχός** (βλ. λ., 1) [ETYM. < πλι(ο) (βλ. λ., ετυμ.) + χώρ(ος) (βλ. πλαχούρας, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ας > πλίχωρας > πλίχουρας, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΠΛΩΣΚΑ (η) **1.** ξύλινο βαρελάκι για κρασί **2.** μικρή φιάλη λαδιού **3.** (μτφ.) μαστός θηλαστικών πλήρης γάλακτος [ETYM. < κουτσοβλάχ. plōská / plōskā «ξύλινη φιάλη, αγγείο για κρασί» < υστλατ. flaskō «φιάλη»].

ΠΛΟΥΜ(Π)ΪΔΙ (πλουμ(π)ίδ') (το) στολίδι, κέντημα, σχέδιο [δ. τρ.: ... κι εδώ με στέλνει η μάνα μου πλουμίδια να με μάθεις, / πλουμίδια και κεντίσματα κι απ' ό,τι θέλει ο νους μου.] – ρ. **πλουμ(π)ίζω** κοσμώ με πλουμίδια – ουσ. **πλούμ(π)ισμα** (το) – επίθ. **πλουμ(π)ιστός** (-ή, -ό) στολισμένος με πλουμίδια ΦΡ. **πλουμπιστό φόρεμα** (πλουμπ'στό φόριμα) [ETYM. < μσν. πλουμ(ίον) (τό), υποκορ. του λατ. pluma (-ae) «χνούδι, πούπουλο, φολίδες θώρακα» + παραγ. επίθ. -ίδι > πλουμίδι > πλουμπίδι, με ηχηροπ.].

ΠΛΟΥΝΤΡΑ (η) η σκόνη που βγαίνει από τη γρήγορη κίνηση ζώων, όταν τρέχουν ή ανατινάζονται [ETYM.· πιθ. < συμφυρ. των λ. πολύ (βλ. πλιο, ετυμ.) > πλου-, με αντιμετ. + (α)ντάρα (βλ. λ., 1, 2), με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > πλουντάρα > πλούντρα, με έκπτωση και μετάθ. του τόνου].

ΠΛΥΜΑ (το) **1.** πλύσιμο ΦΡ. **αυτή η λεκάνη είναι για πλύμα** την έχω για το πλύσιμο ή θέλει πλύσιμο **2.** νερό μέσα στο οποίο έχει πλυθεί κάτι **3.** (πληθ.) νερά από το ξέπλυμα πιατικών· τα ρίχνουν ως τροφή σε ζώα, κυρ. σε γουρούνια (βλ. απόπλυμα) **4.** (μτφ.) φαγητό νερόβραστο και άνοστο ΦΡ. **φαϊ είν' αυτό ή πλύμα;** [ETYM. < αρχ. πλύμα (τό) (-ατος) «νερό μέσα στο οποίο έχει πλυθεί κάτι, (μτφ.) πόρνη» (Πλάτ. Κωμ. Ν. 82.1, ιχθύων δέ πλύμα «και απόπλυμα ψαριών») < πλύνω, Όμ. ζ 59, ές ποταμόν πλυνέουσα «στον ποταμό να πλύνω»].

ΠΛΥΣΤΑΡΙΑ (πλυσταργιά) (η) πλυσταριό, τόπος σε πηγή με τρεχούμενο νερό ή σε ποτάμι, όπου οι γυναίκες έπλεναν ρούχα ΦΡ. **την περισσότερη μέρα την πέρασα στην πλυσταριά!** (τ' μπιρ'σσότειρ' μέρα τ' μπέρασα σ' μπλυσταργιά!) [ETYM. < πλύστρ(α) (< πλύση < αρχ. πλύσις (ή) (-εως) «πλύσιμο, καθαρισμός, ...» (Πλάτ. Πολ. 429e, ή πλύσις οϋτ' άνευ ρύμμάτων οϋτε μετά ρύμμάτων δύναται αυτών τό άνθος αφαιρεϊσθαι «το πλύσιμο, ούτε χωρίς αλίσίβες ούτε μ' αλίσίβες, δεν μπορεί να τα κάμει να χάσουν το άνθος της βαφής τους») + παραγ. επίθ. -αριά > πλυστραριά > πλυσταριά, με ανομ. αποβ.].

ΠΛΥΤΑΡΙ (πλλυτάρ') επίρρ.· μούσκεμα ΦΡ. **γίνηκα πλυτάρι στον ιδρώτα!** – συνών. **πλυτσίκι** [ETYM. < αρχ. πλυτ(ός) (-ή, -όν) «πλυ-

μένος, καθαρός, ...» (Ἰππ. Ἀρθρ. 36, τῷ σιτανίῳ, τῷ πλυτῷ «με το σιτάρι, με το ελαφρύ ψωμί») + παραγ. επίθ. -άρι].

ΠΛΩΜΑΤΣΑ (πλλουμάτσα) (η) στρώμα [ETYM. < πάπλωμ(α) (< μσν. ἐφάπλωμα (τό) «πάπλωμα» < αρχ. ἐφαπλόω (-ῶ) «απλώνω κάτι πάνω σε κάτι άλλο, σκορπίζω,...», Πλούτ. Ἡθ. Δεισ. 167a, σκότος ἐφήπλωται πολυφάνταστον «εἶχε απλωθεί εντυπωσιακό σκοτάδι») + παραγ. επίθ. -άτσα > παπλωμάτσα > πλωμάτσα, με ἐκπτώση].

ΠΝΙΓΩ (πνίγου / πνί'ου / πν'ου) (-ομαι) 1. [...] [δ. τρ.: Τ' ακούσατε τι γίνηκε στα Γιάννενα, στη λίμνη, / που πνίζανε τις δεκαεφτά με την κυρά Φροσύνη;] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Εδώ φωτιά κι εκεί νερό και πού να πέσω να πνιγώ.] [λογοπ.: Πήγα στον Νίκα, μου 'δωσε τυρί και πνί'κα (πνίγηκα)!] ΦΡ. (α) **με πίνηξες με τ' αστεία σου!** (μι πίν'ξες μι τ' αστεία σ'!) μ' ἐπνίξες (β) (ειρων.) ΦΡ. **τα καράβια σου πνίγηκαν;** (τα καράβια σ' πνί'καν;) 2. μουσκεύω κάτι μέσα σε κάτι υγρό ΦΡ. **ἐπνίξα ψωμί σε γάλα και το 'δωσα στη γάτα** 3. ρίχνω περισσότερο νερό απ' όσο χρειάζεται σε κάτι και το κάνω πολύ μαλακό ΦΡ. **ἐπνίξα το ζυμάρι και δεν το χορταίνω αλεύρι!** – ουσ. **πίνημα / πνίξιμο** (το) ΦΡ. **είναι για πίνημα!** (είνι για πίν'μα!) είναι για πνίξιμο – συνών. **πηνίγω** [ETYM. < αρχ. πνίγω «πνίγω, σφίγγω τον λαιμό, ...», Ξεν. Οἰκ. 17.14.1, τί γάρ, ἔφη, ἄν ὕλη πνίγη τῷ σίτῳ «θα μπορούσαν, εἶπε, τα ζιζάνια να πνίξουν το σιτάρι»].

ΠΟΔΑΓΡΑ (η) χρόνια πάθηση των αρθρώσεων των ποδιών [Κ.Ε.Ε. Λ., παροιμ.: Πόδας ἔχων και ποδάγρας ἐλπίζε.] [ETYM. < ελνστ. ποδάγρα «χρόνια νόσος των αρθρώσεων» < αρχ. ποδάγρα (ή) «παγίδα για σύλληψη θηραμάτων από τα πόδια, ...», Ξεν. Κ. Π. 1.6.28, δυο-λουῖν ἐλάφους τε ποδάγρας «κι ἐπιανε ἐλάφια με ποδάγρες»].

ΠΟΔΑΡΙ (πουδάρ') (το) πόδι [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.16: Μονοπατάκι τοῦ βουνοῦ, δέ σ' ἔχει ἀνοίξει χέρι / μηδέ σέ φρεσκοπάτησε ποδάρι ἀνθρώπου ἀκόμα!] ΦΡ. (α) **όλοι στο ποδάρι;** ξυπνήσατε όλοι; (β) **τον άφησα στο ποδάρι μου** τον άφησα στη θέση μου (γ) **πήρε ποδάρι** 1. αναπτύσσεται κανονικά 2. τον έδιωξαν (δ) **τον πήρε στα ποδάρια** τον ακολούθησε, τον κυνήγησε (βλ. παίρνω → φρ. ζ) (ε) **τον πήρε χέρι ποδάρι** τον πήρε από κοντά στα γρήγορα, δεν τον αφήνει να σταματήσει (στ) **την πήραμαν χέρ' ποδάρι τη δουλειά και την τελειώσαμεν νωρίς!** (τ' μπήραμαν χέρ' πουδάρ' τ' δ'λλειά κι ντιλλειώσαμεν νουρίς!) δουλέψαμε εντατικά και τελειώσαμε τη δουλειά γρήγορα (ζ) **είμαι από το πρωί στο ποδάρι** κάνω δουλειές απ' το πρωί (η) **τον είναι με το ένα το ποδάρι στον λάκκο!** είναι κοντά στον θάνατο, λόγω ασθένειας ή λόγω ηλικίας – υποκορ. **ποδαράκι** (το) – μεγεθ. **ποδάρα**

(η) – παράγ. ουσ. **ποδονάρι** (το) **1.** το ένα σκέλος παντελονιού ή μακριού σώβρακου **2.** (πληθ.) τα δύο σκοινιά με τα οποία δενόταν το σώβρακο κάτω από το γόνατο **3.** άκρη χωραφιού – επίθ. **ποδαράτος** (-η, -ο) που γίνεται με τα πόδια ΦΡ. **ήρθαμαν ποδαράτοι!** – επίρρ. **ποδαράτα** – ρ. **ποδαρώνω** παίρνω πόδι, αναρρώνω, ανανεώνομαι – ουσ. **ποδάρωμα** (το) – μππ. **ποδαρωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **γοργοποδιάζομαι** βιάζομαι, σπεύδω, τρέχω· β) **ξεποδαριάζομαι** κουράζομαι πάρα πολύ στα πόδια μου από το πολύ περπάτημα, την ορθοστασία, τις πολλές εργασίες ΦΡ. (α) **ξεποδαριάστηκα από το πρωί!** (β) (ε-νεργ.) **μην τρέχεις έτσι, με ξεποδάριασες!** (μη ντρέχεις έτς', μι ξι-πουδάργια'ις!) – ουσ. **ξεποδάριασμα** (το) – μππ. **ξεποδαριασμένος** (-η, -ο)· γ) **ποδοκόπι** (το) **1.** κούραση από πεζοπορία **2.** φόρος που πλήρωναν οι πλούσιοι χριστιανοί στον αγά, για τον κόπο των ποδιών του, όταν ανέβαινε τη σκάλα του σπιτιού τους, για να τους επισκεφθεί **3.** αποζημίωση που έπαιρνε ο δραγάτης (βλ. λ.) από τον ιδιοκτήτη ζώων, όταν τα έπιανε να τρώνε σε ξένο χωράφι – συνών. **πεδικόπι** (το)· δ) **ποδοστατώ** **1.** (για βρέφος) στέκομαι στα πόδια μου, κάνω τα πρώτα βήματα **2.** (για ασθενή) αναρρώνω, στέκομαι πάλι στα πόδια μου – ουσ. **ποδοστάτημα** (το)· ε) **ποδοστράγαλο** (το) το μέρος του ποδιού από το πέλμα μέχρι τον αστράγαλο [δ. τρ.: Φύσηξε βοριάς, μαϊστρος, τραμουντάνα / κι ανασήκωσε το μεσοφούστανό της / και της φάνηκε το ποδοστράγαλό της / κι έλαμψ' ο γιαλός κι έλαμψ' ο κόσμος όλος.]· στ) **νυχοπόδαρα** (τα) τα νύχια και τα άκρα των ποδιών [δ. τρ.: Ήλιε μ', δεν κρους τ' αποταχύ, μόν' κρους το μεσημέρι / να ζεσταθούν τα νύχια μου τα νυχοπόδαρά μου.] [Κ. Βάρν. Χορ.: Καί ρεκάζοντας ανά-ρια, / παίζουνε τά κουκουνάρια / στό λαιμό του τόν χοντρό / καί τά νυχοπόδαρά του / άντηχάνε τή χαρά του / σέ στουρνάρι (βλ. λ., 1) άστραφτερό.] [ETYM. < μσν. ποδάρι < αρχ. ποδάριον (τό), υποκορ. του ουσ. πούς (ό), ποδός, Όμ. α 164, έλαφρότεροι πόδας είναι «πιο γρήγορα να γίνουν τα ποδάρια»].

ΠΟΔΑΡΙΚΌ (πουδαρ'κό) (το) **1.** αποστολή παιδιού, συμβόλου ευτυχισμένης ζωής, σε σπίτι γείτονα, για να ευχηθεί το πρωί των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς· κατά προτίμηση στελνόταν αρσενικό παιδί, για να γεννηθούν αρσενικά αρνιά και κατσίκια ή ό,τι άλλο γεννιόταν στη διάρκεια της νέας χρονιάς (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 110, 113) **2.** έλευση καλοτυχίας σε σπίτι ή κατάσταση με τον ερχομό κάποιου, οποιαδήποτε μέρα του χρόνου ΦΡ. **μας έκανε ποδαρικό!** **3.** πόδι τραπεζιού, κρεβατιού, κ.λπ. ΦΡ. **ωχ! έσπασε το ποδαρικό του κρεβατιού!** [ETYM. < ποδάρ(ι) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικό].

ΠΟΔΈΝΩ (πουδένου) (-ομαι) **1.** φοράω υποδήματα ο ίδιος ή σε κάποιον που δεν μπορεί να τα φορέσει μόνος του ΦΡ. (α) **περίμενε να ποδεθώ!** (β) **κάτσε να σε ποδέσω!** **2.** (μτφ.) αγοράζω υποδήματα για κάποιον [παροιμ.: Κάλλιο να σε ποδένω, παρά να σε ταΐζω.] – αντών. **ξεποδένομαι** – ουσ.: α) **πόδεμα** (το)· β) **ποδεσιά** (η) ζευγάρι υποδημάτων ΦΡ. **αγόρασα μια ποδεσιά** – αντών. **αποδεσιά** (η) ξυπολυσιά – μππ. **ποδεμένος** (-η, -ο) – αντών. **απόδετος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. ὑποδένω (< αρχ. ὑποδέω «φορώ και δένω τα ποδήματά μου, ...», Πλάτ. Πρωτ. 321b, ὑποδῶν ὀπλαῖς «τα πόδεσε με σπλές») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΠΟΔΙΑ πουδγιά) (η) **1.** → μπροστομούνι (το) ΦΡ. **κοίτα τι έχω στην ποδιά μου για σένα!** η ποδιά, ιδιαίτερο τμήμα της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς, χρησιμοποιείται όχι μόνο ως στολίδι -αυτό ισχύει για τις επίσημες- και κατά το μαγείρεμα, αλλά και για τη μεταφορά διαφόρων πραγμάτων, όπως αβγών από τη φωλιά, λαχανικών από τον κήπο, λίγων ξύλων για τη φωτιά, για τη συλλογή φρούτων από τα δέντρα, κ.λπ. [δ. τρ.: Στα Σάλωνα σφάζουν αρνιά και στο Χρυσό κριάρια / και της Μαρίας την ποδιά σφάζονται παλληκάρια.] [παροιμ.: Εμακρύναν οι ποδιές τους, σκεπαστήκαν οι πομπές (βλ. λ., 2) τους.] [B. Κορν. Έρωτ. 3.1575: εἰς τὴν ποδιά τσῆ Νένα τση ἤπεσε κι λιγώθη·] **2.** ποσότητα που χωράει σε μια ποδιά ΦΡ. **έμασα δυο ποδιές μήλα** **3.** ο υμένας που επικαλύπτει την κοιλιά και τα έντερα, το επίπλοο, η μπόλια (βλ. λ., 2) [ETYM. < μσν. ποδέα (ή) (με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.) < αρχ. πόδειον / ποδεῖον (τό) «κάλυμμα των ποδιών, ταινία τυλιγμένη γύρω από τα σφυρά των δρομέων», Θεόφρ. Φ. Ι. 7.13.8, πόδεια καὶ ἄλλα ἱμάτια «καλύμματα ποδιών κι άλλα ενδύματα»].

ΠΟΘΈΥΩ (πουθεύου) εκτρέφω και φροντίζω ένα ζώο προς πώληση, καλοταΐζω ΦΡ. **τα ποθεύουμε τα μοσχάρια μας!** – ουσ. **πόθεμα** (το) ΦΡ. **τα 'χουμε για πόθεμα αυτά τ' αρνιά!** – μππ. **ποθεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **ήταν ποθεμένο το ζώο κι έχει πολύ λίπος!** [ETYM. < αρχ. θωπεύω «κολακεύω, διακονώ, φροντίζω, χαϊδεύω» > πωθεύω, με αντιμετ. > ποθεύω, με απλοπ.: (Anthologia Graeca X, 117, Φωκυλίδου 3, οὐδένα θωπεύω «κανέναν δεν κολακεύω», στο υπόμνημα σημειώνεται: 3 θωπεύω ΡΙ ποθεύω)].

ΠΟΙΣΟΣ (ποιήσιους) (-α) μειωτ. χαρακτηρισμός για πρόσ. [Άλ. Παπαδ. Χριστ.: Όλα τά είχεν, «ή ποίσα, ή δείξα, ή ἄκληρη».] – συνών. **ποιίξος** (ποιίξιους) (-α) (βλ. δείξος) [ETYM. < ουσιαστικοπ. μσν. μέλλ. (θά) ποίσι(ω) «θα του κάνω, θα του δείξω» του αρχ. ποιῶ «κάνω, δημιουργώ, ...» (Όμ. Σ 482, ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίησι πραπί-

δεσσιν «λογής λογής πλουμίδια χάραξε με τη σοφή του τέχνη») + παραγ. επίθ. -ος].

ΠΟΚΑΡΙ (πουκάρ') (το) δέμα μαλλιού από το κούρεμα προβάτων (βλ. κωλόκουρο) [ETYM. < ελνστ. ποκάρι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. πόκος (ὁ) (πέκω) «ποκάρι, τουλούπα», (Ώμ. Μ 451, πόκον ἄρσενος οἶός «ποκάρι κριαριού»)].

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ (πουλλίτ'κους) (-η, -ο) **1.** προερχόμενος από την Πόλη ΦΡ. **πολίτικα έθιμα** **2.** κάθε προϊόν προερχόμενο από την Πόλη, το οποίο θεωρείτο καλής ποιότητας ΦΡ. **πολίτικο μαντίλι** **3.** κάθε προϊόν καλής ποιότητας, το οποίο, πιο παλιά, θεωρείτο πως παραγόταν στις πόλεις ΦΡ. (α) **γλυκό πολίτικο** (β) **ψωμί πολίτικο** **4.** η ομιλία των κατοίκων της πόλης ΦΡ. **πήγε στην πόλη και κρένει** (βλ. λ.) **πολίτικα!** (πήγι σ' μπόλλη κι κρέν' πουλλίτ'κα!) [ETYM. < Πολίτ(ης) (< αρχ. πολίτης (ὁ) (-ου) «κάτοικος της πόλης, που έχει την ιδιότητα του πολίτη, ...», Ώμ. Ο 558, Ἴλιον αἰπεινὴν ἑλέειν κτάσθαι τε πολίτας «την Ἴλιον ρίξουν και σφαγούν μέσα οι πολίτες όλοι») + παραγ. επίθ. -ικος].

ΠΟΛΙΤΣΙΑΝΗΣ (πουλλιτσιάν'ς) (-α, -ικο) **1.** που ζει σε πόλη ΦΡ. **είναι πολιτσιάνα και δε μας κρένει** (βλ. λ.)! **2.** που φέρεται σαν τους ανθρώπους που ζουν σε πόλη ΦΡ. **κρένει** (βλ. λ.) **πολιτσιάνικα!** (βλ. πολίτικος, 4) [ETYM. < αρχ. πολίτ(ης) (βλ. πολίτικος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάνης > πολιτιάνης > πολιτσιάνης, με ηχηροπ.].

ΠΟΛΚΑ (η) **1.** γυναικείο ένδυμα το οποίο κουμπώνει στο στήθος και σκεπάζει το πάνω μέρος της φούστας – υποκορ. **πολκάκι** (το) γιλεκάκι **2.** γυναικείο χτένισμα, στο οποίο τα μαλλιά φθάνουν μέχρι τον λαιμό, με οριζόντιο κόψιμο [δ. τρ.: Στο παραθύρι κάθεσαι, λυγαριά πορτοκαλιά / πόλκα τα 'χεις τα μαλλιά, θα σε κλέψω μια βραδιά.] [ETYM. (Βικιπ.) < ιταλ. polca < γαλλ. polka < τσέχ. polka].

ΠΟΛΤΙΚΩ (πουλλττίκου) (η) γυναίκα ελευθερίων ηθών, κοινή γυναίκα ΦΡ. **πολτίκω έγινε!** [ETYM. < πολιτικ(ιά) / πολιτική (η) «πόρνη» [παροιμ.: Επλούτην' η πολιτικιά κι αγόρασε και ψάθα.] + παραγ. επίθ. -ω > πολιτίκω > πολτίκω, με συγκ. < αρχ. πολιτικός (-ή, -όν) «που σχετίζεται με τον πολίτη, ο σχετικός με τον δημόσιο βίο, ...» (Άριστ. Πολιτ. 1253a, πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον «ο άνθρωπος είναι ον που ζει σε κοινωνία)].

ΠΟΛΥΚΑΙΡΙΑΤΙΚΟΣ (πουλυκιργιάτ'κους) (-η, -ο) πολυκαιρισμένος, ξεθυμασμένος ΦΡ. **είναι πολυκαιριάτικος ο σπόρος, δεν θα φυτρώσει** [ETYM. < θ. πολύ- του πολύς (βλ. πλιο, ετυμ.) + καιρ(ός) (βλ. ακαιριά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάτικος].

ΠΟΛΥΣΠΟΡΙΑ (πουλλυσπόργια) (τα) παγκαρπία, που γίνεται εθιμικά στη γιορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου, καθώς και του Αγίου Ανδρέα (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ², σ. 103 & Μν., σ. 83 / Αγ. Στ., σ. 81: Ετοίμαζα πολυσπόρια! Έλα να σου δώσω και να σταυρώσουμε καναδυό κουβέντες. – Σε λίγο, θεια! Θα 'ρθω, αλλά πολυσπόρια δεν θέλω, έφκιασα. Τι, δεν θα τηρούσα το πανάρχαιο έθιμό μας!) – συνών. **πολλοσπόρια** / **μπορμπουρέλια** (τα) [ETYM. < θ. πολύ- του πολύς (βλ. πλιο, ετυμ.) + σπόρ(ος) (πληθ. σπόροι, οι / σπόρια, τα) < αρχ. σπόρος (ὁ) «σπορά, σπέρμα, ...» (Θεόκρ. Εἰδ. 10.14, ἀπό σπόρω «αφότου τα 'σπείρα») + παραγ. επίθ. -ια > πολυσπόρια].

ΠΟΜΠΕΥΩ (πουμπεύου) διαπομπεύω, υφίσταμαι δημόσιο διασυρμό, ατιμάζομαι [παροιμ.: Όπου κρυφά παντρεύεται, φανερά πομπεύεται.] – ουσ. **πόμπεμα** (το) – μππ. **πομπεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πομπεύω «φροντίζω το ταξίδι κάποιου, οδηγώ πομπή, υβρίζω», Όμ. ν 422, αὐτή μιν πόμπευον «μαζί του κι εγώ πήγα»].

ΠΟΜΠΗ (η) 1. χαρούμενη (π.χ. γάμος) ή πένθιμη (π.χ. κηδεία) συνοδεία ΦΡ. **ξεκίνησε η πομπή, πάμε!** 2. δημόσιος διασυρμός, διαπόμπευση [παροιμ.: Ούτε πόρτα χωρίς καρφί, ούτε σπίτι χωρίς πομπή.] 3. (για πρόσ.) ο άξιος χλεύης, ο αμφιβόλου ηθικής [παροιμία: Βγήκε η πομπή στον δρόμο και περιγελάει τους διαβάτες.] [ETYM. < αρχ. πομπή (ή) (-ής) «προπομπή, συνοδεία, ...», Όμ. ε 32, οὔτε θεῶν πομπῇ οὔτε θνητῶν ἀνθρώπων «ασυντρόφιαστος από θεούς κι ανθρώπους»].

ΠΟΝΑΩ (πουνάου) 1. [...] ΦΡ. **τον πόνηγαν τα δόντια του!** τον πονούσαν 2. νιώθω στοργή για κάποιον [δ. τρ.: Ποια σκύλα μάνα το 'λεγε τ' αδέρφια δεν πονιούνται, / τ' αδέρφια σκίζουν τα βουνά ώσπου ν' ανταμωθούνε.] 3. επιθυμώ πολύ [δ. τρ.: Μου πόνεσε για λευτεριά, θα πάω να γίνω κλέφτης, / και παίρνω το ντουφέκι μου και ζώνω τ' άρματα μου.] ΦΡ. (α) (κυριολ.) **με πονάει η κοιλιά** (β) (μτφ.) **με πονάει η κοιλιά για ...** επιθυμώ πολύ κάτι (γ) **μου πόνεσε να σε δω** πεθύμησα ... (δ) **τον πονάει το δοντάκι** είναι ερωτευμένος (ε) (γ' προσ.) **μου πονεί** νοσταλγώ ΦΡ. **μου πόνεσε για το χωριό μου!** – ουσ. **πόνεμα** (το) – υποκορ. **πονίδι** (το) 1. μικρός πόνος ΦΡ. **ένα πονίδι δε μ' αφήνει να ησυχάσω!** 2. πληγή που μαζεύει πύον – επίθ. **πονετικός** (-ή, -ό) συμπονετικός, πονόψυχος – μππ. **πονεμένος** (-η, -ο) που πονάει σωματικά ή ψυχικά – αντών. **ξεπονάω** – ουσ. **ξεπόνιο** (το) ΦΡ. **το 'φαγα για ξεπόνιο!** (το 'φα'α για ξιπόνιου!) το έφαγα για να μου φύγει η επιθυμία που είχα [ETYM. < αρχ. πονέω / πονέομαι «ενεργώ, κάνω, κοπιάζω, προξενώ ψυχική οδύνη, προκαλώ λύπη, ...» (Όμ. Β 409, ἦδεε ὥς ἐπονείτο «γνώρισε πόσες φροντίδες είχε») μεταπλ. -άω].

ΠΟΝΗΡΕΥΟΜΑΙ (πουνηρεύουμι) καθίσταμαι καχύποπτος για κάτι, υποπτεύομαι [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Όποιος πονηρεύεται στο τέλος 'ξολοθρεύεται!]
ΦΡ. **πονηρεύτηκε, αλλά δεν άλλαξε κάτι!** – ουσ. **πονήρεμα** (το) – μππ. **πονηρεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **πήγα πονηρεμένη, να δω τι θα βρει να πει!** [ETYM. < αρχ. πονηρεύομαι «βρίσκομαι σε κακή κατάσταση, είμαι άρρωστος, ενεργώ πονηρά, ...», Διοσκ. 1.106, πονηρεύομενα ἔλκη «κακοήθεις πληγές»].

ΠΟΝΗΡΙΑ (η) πονηριά ΦΡ. **όλο πονήριες είν' αυτός ο άνθρωπος!**
ETYM. < μσν. πονηριά (< αρχ. πονηρία (ῆ) (-ίας) «καχεξία, πανουργία, κακότητα, ...», Πλάτ. Θεαίτ. 176b, πονηρίαν μὲν φεύγειν, ἀρετὴν δὲ διώκειν «ν' αποφεύγει την κακία και να επιδιώκει την αρετή») με μετάθ. του τόνου].

ΠΟΝΗΡΟΣ (πόνηρους) (-η / **πονήρω**, -ο) πονηρός ΦΡ. (α) **είν' αυτή μια πονήρω!** (β) **άσε τα πόνηρα που ξέρεις!** – συνών. **πονηράδι** (το) [ETYM. < αρχ. πονηρός (-ά, -όν) «κουρασμένος, κουραστικός, ελεεινός, άθλιος, ...» (η σημερινή σημ. μσν.) (Άριστοφ. Πλ. 220, παπαῖ, πονηρούς γ' εἶπας ἡμῖν ξυμμάχους «πω πω! ελεεινούς συμμάχους δίνεις!») με μετάθ. του τόνου].

ΠΟΝΙΑΖΟΜΑΙ (πουννιάζουμι) **1.** τρώω κάτι, παρά τη θέληση κάποιου, οπότε προκαλώ τη δυσαρέσκειά του ΦΡ. (έκφρ. αγανάκτησης) **φάε να πονιαστείς!** (φάι να πουνιαστείς!) **2.** τρώω πολύ και δεν αφήνω άλλον να φάει, λαιμαργώ – ουσ. **πόνιασμα** (το) – μππ. **πονιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πον(ῶ) (βλ. πονάω, ετυμ.) στη σημ. «προξενώ ψυχική οδύνη, προκαλώ λύπη» + παραγ. επίθ. -ιάζομαι].

ΠΟΝΟΙΑΖΟΜΑΙ (πουννοιάζουμι) αντιλαμβάνομαι κάτι ύποπτο, υποπτεύομαι ΦΡ. (α) **το πονοιάστηκα, αλλά δεν μπορούσα να το πω!** (β) **δεν το πονοιάστηκα και την έπαθα!** – ουσ. **πόνοιασμα** (το) – μππ. **πονοιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (ύ)ποννοιάζομαι (Θ. Μυρ. Εὐχ., σ. 6, καί ύποννοιάζομαι· καί διαβάλλω· καί γαστριμαργῶ·) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. πρόθ. ύπό, που εκφράζει επιρρ. σχέσεις, όπως τόπο, αίτιο, υποταγή, κίνηση, ...» (Όμ. Φ 56, ύπὸ ζόφου ἡερόεντος «θ' αναστηθούν μέσα απ' το μαύρο σκότος») + νοιάζομαι < μσν. έννοιάζομαι (βλ. γνοιάζομαι, ετυμ.)].

ΠΟΝΤΙΚΙ (πουντίκκι) (το) **1.** μικρό συνήθ. γκρίζο θηλαστικό ζώο, που ανήκει στα τρωκτικά, έχει μυτερό ρύγχος και μακριά, λεπτή ουρά και ζει στα σπίτια, στις πόλεις ή στους αγρούς [παροιμ.: Όταν λείπει ο γάτος, χορεύουν τα ποντίκια.] **2.** σωματικός μυς **3.** (μτφ.) πονηρός, ύπουλος ΦΡ. **είν' αυτός ένα ποντίκι!** – συνών. **ποντικός** (ο) [παροιμ.: Ένας ποντικός τρώει τ' αλεύρι, όλοι οι ποντικοί φταίνει.] [δ. τρ.: Είπα-

με πολλά ψέματα, ας πούμε και μια αλήθεια, / φορτώσαμ' έναν ποντικό σαράντα κολοκύθια.] – (θηλ.) **ποντικίνα** (η) – υποκορ. **ποντικάκι** (το) – μεγεθ.: α) **πόντικας** (ο) [δ. τρ.: – Πού 'σουν παιδάκι πόντικα, πού 'σουν καλέ Ζαφείρη; / – Πάω στην Πόλη γι' άρματα και στη Φραγκιά για ρούχα.]· β) **ποντίκαρος** (ο) – σύνθ.: α) **λαδοπόντικας** (ο) 1. που αλείφει τα μαλλιά του με μπριγιαντίνη (βλ. λ.) 2. (μτφ.) κομψεύόμενος 3. που έχει τα μαλλιά του λαδωμένα λόγω απλυσιάς· β) **ποντικοκούραδο** (το) αποπάτημα ποντικού – συνών. **ποντικοκότσιλο** (το)· γ) **ποντικολόγος** (πουντ'κουλλόγους) (ο) ξύλινη αυτοσχέδια ποντικοπαγίδα· δ) **ποντικότρυπα** (η) τρύπα που οδηγεί σε φωλιά ποντικού· ε) **ποντικοφωλιά** (η) φωλιά ποντικού [ETYM. < μσν. ποντίκιν (τό), υποκορ. του μσν. ποντικός (ό) < ουσιαστικοπ. τ. του επιθ. ποντικός (μῦς) «είδος νυφίτσας» (< Πόντος, πρβ. αρχ. Ποντικός μῦς «ποντίκι από τον Πόντο, από τη Μαύρη Θάλασσα»), ή το ποντικός (μῦς) < αρχ. πόντος (βλ. πόντος¹) κι έχει τη γενικότερη σημ. «θαλάσσιος μύς των πλοίων»· η λ. χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως επιθ. προσδιορισμός και στη συνέχεια ουσιαστικοποιήθηκε κατά την παράλειψη της λ. μῦς (πρβ. αρουραίος < ἄρουραῖος μῦς) (LSJ)].

ΠΟΝΤΙΛΙΟ (πουντίλλιου) (το) 1. πείσμα, μανία [παροιμ.: Ο Μάρτης ο κλαψόγελος μας φέρνει κρύο κι ήλιο και παίζει το ποντίλιο.] ΦΡ. (α) **τον έπιασε το ποντίλιο!** (β) **τι ποντίλιο είν' αυτό!** 2. συναγωνισμός ΦΡ. **έχει ποντίλιο με τον γείτονα!** [ETYM.· πθ. < ιταλ. pontil(e) «αποβάθρα» + παραγ. επίθ. -ιο].

ΠΟΝΤΟΣ¹ (πόντους) (ο) ανοιχτή θάλασσα, πέλαγος – ρ. **ποντιάζω** [Π. Αραβ. Γλ., λήμμα **ποντιάζω**, βρέχομαι υπό σφοδρού ύετου. Ρίζ. πόντος.] / **πουντιάζω** (πουντγιάζου) 1. βρέχομαι από σφοδρή βροχή 2. κρυώνω υπερβολικά ΦΡ. **πήγε τα ζώα για βοσκή και πούντιασε!** 3. κρυολογώ – ουσ.: α) **πούντα** (η) βαρύ κρυολόγημα· β) **πούντιασμα** (το) – μππ. **πουντιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πόντος (ό) «θάλασσα, πέλαγος, γεωγραφικός προσδιορισμός, π.χ. Εύξεινος πόντος, ...», Όμ. Α 350, όρών ἐπ' ἀπείρονα πόντον «το απέραντο το πέλαγο θωρώντας»].

ΠΟΝΤΟΣ² (πόντους) (ο) 1. θηλιά πλεκτού 2. (μτφ.) υπαινιγμός ΦΡ. **του 'ριξα έναν πόντο να δω τι θα κάνει!** 3. (μτφ.) πονηρός ΦΡ. **είν' αυτός ένας πόντος!** 4. ακριβής ώρα, στιγμή ΦΡ. **ήρθε στον πόντο!** [ETYM. < βεν. ponto (ιταλ. punto «θηλιά») + παραγ. επίθ. -ς].

ΠΟΡΔΑΛΙΑ (πουρδαλλιά) (η) το χρυσόξυλο, ο κότινος ο κογγύγριος (cotinus coggygria): όταν τα ξύλα πορδαλιάς καίγονται, ειδικά χλωρά, ακούγονται θορυβώδη σκασίματα και πετάγονται σπίθες· απ' αυτόν

τον θόρυβο προήλθε η λαϊκή της ονομασία [ETYM. < πόρδ(ος) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -αλιά].

ΠΟΡΔΟΣ (πόρδους) (ο) πορδή [παροιμ.: Ο βαρυφορτωμένος γάιδαρος, με πόρδους ξεθυμαίνει.] [λογοπ.: Σκούζει, σκούζει (βλ. λ.) και γελάει, / πέντε πόρδους απολάει / και τους βάζει στο γυαλί (βλ. λ., 3) / να τους πίνει κάθε αυγή!] – σύνθ. **πορδοκλάνω** / **πορδοκοπάω** πέρδομαι, κλάνω συνεχώς – ουσ.: α) **πορδοκλάσιμο** / **πορδοκόπημα** / **πορδοκόπι** (το)· β) **πορδόλυσσα** (η) 1. ασθένεια των σκύλων [κατάρα: Πορδόλυσσα να σε μάσει!] 2. (μτφ.) ανυπόληπτη γυναίκα – επίθ. **πορδαλός** (-ού) 1. που ρίχνει πορδές 2. (μτφ.) φοβιτσιάρης, δειλός – συνών. **πορδίλας** (-ω) ΦΡ. **τρέμει τον ίσκιο τ' ο πορδίλας!** [ETYM. < αρχ. πορδή (ή) (Άριστοφ. Νεφ. 394, ταῦτ' ἄρα καὶ τῶνόματ' ἄλληλοιν βροντή καὶ πορδή ὁμοίω «γι' αυτό και μοιάζουν τα ονόματα, ε; Βροντή πορδή το ίδιο») με αλλαγή γένους].

ΠΟΡΟΣ (πόρους) (ο) 1. πέρασμα, διέλευση, μετάβαση 2. σημείο ποταμού, όπου μπορείς να περάσεις από τη μία όχθη στην άλλη με τα πόδια, συνήθ. το καλοκαίρι που το ποτάμι έχει λίγο νερό, ή με μονόξυλο, όταν το ποτάμι έχει περισσότερο νερό – ρ. **πορεύω** 1. περνάω τη ζωή μου [δ. τρ.: ... κι όντας διαβαίνει μοναχός, γλυκό φιλί ν' αρπάζει, / κι όντας του λέν' πώς πόρεψες, να λέει της αγάπης: / Καλοπερνώ όντας έρχομαι, κακοπερνώ όντας φεύγω.] ΦΡ. (α) **δεν τα πορεύει καλά με τον άντρα της!** (β) **πώς πορεύεις;** 2. επαρκώς, έχω κάτι για πολύ καιρό ΦΡ. **φάτε από λίγο, για να πορέψουμε!** – ουσ.: α) **πόρεμα** (το)· β) **πόρεψη** (η) – σύνθ.: α) **αργοπορεύω** αργοπορώ· β) **γιατροπορεύω** φροντίζω ασθενή· γ) **κακοπορεύω** κακοπερνώ λόγω έλλειψης βασικών αγαθών ή λόγω κακής συμβίωσης με συγγενικά ή άλλα πρόσωπα ΦΡ. **κακοπόρεψε στον γάμο της!** – ουσ. **κακοπόρια** (η) – αντών. **καλοπορεύω** ΦΡ. **καλοπορεύει, τι ανάγκη έχει;** – ουσ. **καλοπόρεψη** (η) καλοπέραση [ETYM. < αρχ. πόρος (ό) (-ου) «πέρασμα, δρόμος, ...», Όμ. Ξ 433, πόρον ποταμοῖο Ξάνθου «στο πέρασμα του ποταμού Ξάνθου»].

ΠΟΡΤΑ (η) θύρα, είσοδος [παροιμ.: Όποιο χορτάρι γελάς, στην πόρτα σου φυτρώνει.] – υποκορ.: α) **πορτόνι** (το) 1. αυλόπορτα 2. πόρτα κήπου· β) **πορτούλα** / **πορτοπούλα** (η) 1. μικρή πόρτα 2. πίσω πόρτα σπιτιού [δ. τρ.: Βάλ' τον φερετζέ κατσούλα (βλ. κατσ(ι)ούλα) κι έλα από την πορτοπούλα.] – σύνθ. **παραπόρτι** (το) μυστικό βοηθητικό πορτάκι ΦΡ. **από το παραπόρτι έλα!** – μεγεθ. **πορτάρα** (η) – παράγ. ουσ. **πορτιό** (το) 1. πόρτα εισόδου ΦΡ. **τι στέκεσαι στο πορτιό, πέρνα μέσα!** 2 σημείο δωματίου, που αποτελεί πέρασμα ΦΡ. **βάλε στην**

άκρη τα παπούτσια, τι τα 'φερεις στο πορτιό; (βάλλι σ'ν άκρ' τα παπούτσια, τι τα 'φίρις στου πουρτιγί;) [ETYM. < ελνστ. πόρτα (ή) < αρχ. πόρ(ος) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -τα, ή < λατ. porta «καστρόπορτα» & ιταλ. porta «πόρτα σπιτιού»].

ΠΟΣΟΣ (-η, -ο) 1. αρκετός, μεγαλούτσικος ΦΡ. **είναι πόσο παιδάκι!** **2.** αξιόλογος, σημαντικός ΦΡ. **είπες πόση κουβέντα!** [ETYM. < αρχ. ερωτ. επίθ. αντων. πόσος (-η, -ον) «πόσος ως προς τον αριθμό,...», Αίσχύλ. Πέρσ. 334, ναῶν πόσον δὴ πλῆθος ἦν Ἑλληνίδων «πόσα τάχα να'ταν τα Ελληνικά καράβια»].

ΠΟΣΤΑ (η) 1. πιέτα **2.** (μτφ.) ΦΡ. **τον έβαλε πόστα!** του επιτέθηκε φραστικά και του επιβλήθηκε – ρ. **ποστιάζω 1.** φτιάχνω πιέτες **2.** βάζω πολλά πράγματα το ένα πάνω στο άλλο ΦΡ. **τι τα πόστιασες έτσι τα ξύλα, θα πέσουν!** – ουσ. **πόστιασμα** (το) – μππ. **ποστιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ιταλ. posta «θέση»].

ΠΟΤΑΜΙ (Πουτάμ') (το) επωνυμία του Αράχθου – συνών.: α) **Ποτάμι της Άρτας** (το)· β) **Θεοπόταμος** (ο)· γ) **Μέγας** (ο) (βλ. μέγα) (δ) **Φίδαρης** (ο) [ETYM. < μσν. ποτάμιν < αρχ. ποτάμιον (τό), υποκορ. του ποταμός (βλ. λ., ετυμ.)].

ΠΟΤΑΜΟΣ (ο) **1.** ποτάμι [παροιμ.: Ο ξένος και ο ποταμός τον τόπο τους γυρεύουν.] [δ. τρ.: Αν πέσουνε στον ποταμό, ο ποταμός θα στρίψει, / αν πέσουνε στη θάλασσα, πνίγονται τα καράβια.] [Ἄγγ. Σικελ. Ἴ. ὁδ. 13-16: Φανερωμένος / μέγας ποταμός, κυλοῦσε ἐδῶθε / ἀργά σερνάμενα ἀπὸ τὰ βόδια ἀμάξια, γεμάτα ἀθεμωνιές (βλ. αθημωνιά → συνών.) ἢ ξύλα, ...] **2.** το κεντρικό ξύλο στήριξης της στέγης, η κορυφή της στέγης [ETYM. < αρχ. ποταμός (ὀ) (-οῦ), Ὅμ. Β 659, τὴν ἄγερ' ἐξ Ἑφύρης ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος «απ' όπου την Εφύρα βρέχει ο Σελλήεις ποταμός»].

ΠΟΤΙΖΩ (πουτίζου) **1.** [...] [παροιμ.: Με τον ήλιο τα βγάζω, με το ήλιο τα μπάζω, δρόμο δρόμο τα πηγαίνω, σε ξερό λάκκο τα ποτίζω, τί έχουν τα έρμα και ψοφάν.] [δ. τρ.: Αχ! Ουρανέ, μη βρέχεις πια, κάνε μου αυτήν τη χάρη, / κι εγώ με τα ματάκια μου ποτίζω το χορτάρι.] ΦΡ. **τον ποτίζει φαρμάκια από το πρωί ως το βράδυ!** **2.** δίνω σε κάποιον να πιεί μαγικό βοτάνι (βλ. λ., 3) εν αγνοία του – ουσ.: α) **πότισμα** (το)· β) **ποτισιάτικο** (πουτ'σσιάτ'κου) (το) **1.** αμοιβή για την κατασκευή αρδευτικού αυλακιού **2.** η αμοιβή του νεροφόρου (βλ. νερο- → σύνθ. η) για το πότισμα των χωραφιών· γ) **ποτιστής** (μποτ'σστής) (ο) **1.** που παρέχει νερό, που ποτίζει **2.** το κεντρικό αρδευτικό αυλάκι – μππ. **ποτισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχει ποτισμένο** (ενν. με βοτάνι) **και τον κάνει ό,τι θέλει!** – αντών. **απότιγος** (-η, -ο) ΦΡ. **έμεινε από-**

τιγο το χωράφι και δίψασε! [ETYM. < αρχ. ποτίζω «δίνω σε κάποιον να πιεί κάτι, αρδεύω, ...», Πλάτ. Φαῖδρ. 247e, νέκταρ ἐπότισε (ενν. τούς ἵππους) «τους πότισε νέκταρ»].

ΠΟΤΟΣ (πότους) (ο) πότισμα ζώων [ETYM. < αρχ. πότος (ὁ) «συμπόσιο, φαγοπότι», Ξεν. Ἀν. 7.3.26, προῦχώρει ὁ πότος «συνεχιζόταν το φαγοπότι»].

ΠΟΥΓΚΙ (το) **1.** χρηματικό απόθεμα, κομπόδεμα [δ. τρ.: Δεν ήβρα φίλο μπιστικό, μήδ' αδελφό καλλιάν του, / σαν το σπαθάκι μ' αδελφό, σαν το πουγκί μου φίλο.] ΦΡ. **έχει γερό πουγκί!** **2.** νομισματική μονάδα αξίας 500 γροσιών (βλ. γρόσι) **3.** μικρό σακουλάκι που στο άνοιγμα έφερε σκοινί, για να κλείνει και χρησιμοποιείτο ως πορτοφόλι **4.** γωνία μαντιλιού χειρός, στην οποία τοποθετείται μικρό ποσό χρημάτων και δένεται κόμπο (βλ. λ., 2 & ρ., α 2) [ETYM. < μσν. πουγγίον (το), υποκορ. του μσνλατ. *runga].

ΠΟΥΘΕΝΑ (π'θινά) **1.** [...] [δ. τρ.: Μην είδες κλέφτες πουθενά, τους Κολοκοτρωναίους;] **2.** καθόλου ΦΡ. **δεν έχουμε πουθενά για πουθενά σύκα φέτος!** δεν έχουμε καθόλου [ETYM. < πούθε (βλ. (α)πούθε) + δεικτ. επίθημα -να].

ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ (ππ'κάμ'σου) (το) **1.** [...]· απαντά και ως **κάμισο** **2.** υφασμάτινο μεσοφόρι, συχνά διακοσμημένο με δαντέλες και κεντήματα· τα νυφιάτικα ήταν μοναδικά έργα τέχνης **3.** (συνεκδ.) το φιδοπουκάμισο (βλ. φιδο- → σύνθ. β) [ETYM. < μσν. πουκάμισον < ὑποκάμισον (τό) < αρχ. πρόθ. ὑπό (βλ. πονοιάζομαι, ετυμ.) + μσν. καμίσιον / καμίσιν (τό) «λινό ένδυμα» < υστλατ. camisa].

ΠΟΥΛΑ (η) **1.** θηλυκό κοτόπουλο περίπου ενός έτους – υποκορ.: α) **πουλακίδα** (π'λακίδα) (η)· β) **πουλακιδούλα** (η) **1.** [...] **2.** (μτφ.) νεαρή γυναίκα, συνήθ. ανύπαντρη [δ. τρ.: Κότα μου, κοτούλα μου, και πουλακιδούλα μου, / να μην περάσεις από δω, γιατί θα γίνει φονικό.] **2.** διακοσμητική χάντρα με τρυπούλα στο κέντρο **3.** μικρό και τρυφερό φύλλο λάχανου – άκλ. λ. **πουλ** επαναλαμβανόμενη χρησιμοποιείται για το κάλεσμα των ορνίθων ΦΡ. **πουλ! πουλ! ελάτε κοτούλες μου, πουλ! πουλ! πουλ!** [ETYM.· ηχομιμ. λ., ή < μσν. πουλ(ί) (Τριαντ.) < πουλλίον, υποκορ. του ελνστ. πούλλους < λατ. pullus «μικρό ζώου, πουλάκι, κοτόπουλο» (ορθογρ. απλοπ. κατά την ύστερη μσν. προφ.) / (LSJ) < πούλος / πούλλος «νεοσσός πτηνού» < λατ. pullus) + παραγ. επίθ. -α].

ΠΟΥΛΕΎΩ (πουλλεύου) πετώ, πετώ και φεύγω κρυφά ΦΡ. **πούλεψαν τα χελιδόνια κι άδειασε η φωλιά!** (βλ. ξεπουλιάζω) – ουσ. **πούλεμα** (το) [ETYM. < πουλ(ί) (βλ. πούλα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -εύω].

ΠΟΥΝΤΟΣ (πούντους) που είναι [ETYM. < φρ. *πού είναι τος*].

ΠΟΥΡΙ (το) **1.** παρόλιθος **2.** ασβεστούχο υπόλειμμα που επικάθεται ως επίστρωμα σε μαγειρικά σκεύη, σε είδη υγιεινής, σε δόντια, κ.λπ. [ETYM. < ελνστ. *πωρίον* (τό), υποκορ. του αρχ. *πῶρος* (ὁ) «είδος ελαφρού μαρμάρου, σταλακτίτης, ...» (Ἀριστοτ. Μετ. 388b, οἱ πῶροι οἱ ἐν τοῖς σπηλαῖοις «οἱ σταλακτίτες που βρίσκονται στα σπήλαια») > *πωρί* > *πουρί*, με κώφ. του [ω] σε [ου] (πρβ. *πῶλος* > *πουλάρι*)].

ΠΟΥΡΚΟ (το) οπωροφόρο δέντρο [ETYM. < μσν. *πωρικόν* (τό), ουσιαστικοπ. ουδ. του ελνστ. επιθ. ὀπωρικός (-ή, -όν) «που ανήκει ή αναφέρεται σε οπώρα», με κώφ. του [ω] σε [ου], συγκ. και αποβ. του αρχικού άτ. φων. από συμπροφ. με το άρθρο (< αρχ. ὀπώρη (ή) «τέλος του καλοκαιριού», Ὅμ. λ 192, τεθαλυῖά τ' ὀπώρη «και μεστώνουν οι καρποί»)].

ΠΟΥΡΝΟ / **προυνό** (το) πρωί ΦΡ. **θα κινήσω πουρνό, πουρνό!** [δ. τρ.: Απ' όλα τ' άστρα τ' ουρανού ένα είναι που σου μοιάζει, / ένα που βγαίνει το πουρνό, όταν γλυκοχαράζει.] (βλ. προβοδάω → συνών. α) – επίθ. **πουρνίσιος** (-α, -ο) πρωινός ΦΡ. **ήρθε πουρνίσιος, πουρνίσιος!** – επίρρ. **πουρνίσια** [ETYM. < μσν. *πουρνό(ν)* < *προυνό*, με μετάθ. του [ρ] < *πρωνό*, με κώφ. του [ω] σε [ου] < ελνστ. *πρωινόν* (αποφυγή της χασμ.) ουδ. του επιθ. *πρωινός* (-ή, -όν) «που αναφέρεται, που γίνεται το πρωί, ...», Πλούτ. Ἡθ. Σ. 726f, *πρωινήν ἐδωδήν* «την πρωινή τροφή»].

ΠΟΥΣΠΟΥΣ (πουσσπούς) (το) ψιθύρισμα, συνομιλία που γίνεται κρυφά και χαμηλόφωνα – επίθ. **πουσπούρης** (-α, -ικο) φλύαρος, κουτσομπόλης – ρ. **πουσπουρίζω** **1.** μιλώ χαμηλόφωνα σε κάποιον, έτσι ώστε να μην ακούν τυχόν παρευρισκόμενοι, κρυφομιλώ, κουτσομπολεύω ΦΡ. **πουσπουρίστηκαν κι πήγαν να μάθουν λεπτομέρειες!** **2.** (μτφ.) συλλέγω ξεχασμένους στο δέντρο καρπούς **3.** (μτφ.) προβάλλω ασθενικές δικαιολογίες – ουσ. **πουσπούρισμα** (το) – μππ. **πουσπουρισμένος** (-η, -ο) μιλημένος – συνών. **πουσπουράω** (πουσσπουράου) ΦΡ. **τι πουσπουράτε;** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά το ψιθύρισμα].

ΠΟΥΤΣΑΡΑΣ (π'τσαράς) (ο) **1.** που έχει μεγάλο πέος **2.** (μτφ.) ανθεκτικός, δυνατός, γενναίος **3.** (ειρων.) απερίσκεπτος, χαζούλης ΦΡ. **πουτσαρά μπουλούκι είν' αυτός!** – υποκορ.: α) **πουτσαρούλης** (ο) ΦΡ. (μειωτ.) **δε μας τα λες καλά, πουτσαρούλη μου!** – (θηλ.) **πουτσαρίνα** (η) δυναμική γυναίκα, αντρογυναίκα – συνών. **καραντάνα** (η) ΦΡ. **είναι αυτήν μια καραντάνα!** – παράγ. ουσ. **πουτσαρείο** (το) ονομασία του καφενείου, επειδή σ' αυτό συχνάζουν άνδρες [ETYM.

< πούτσος) (< αρχ. πέος) (τό) (Άριστοφ. Άχ. 158, τίς τό πέος ἀποτε-
θρίακεν «ποιος αποτρίχωσε έτσι το πέος») + παραγ. επίθ. -ούτσος >
*πεούτσος > πούτσος, με έκπτωσηση) + μεγεθ. παραγ. επίθ. -αράς (πρβ.
τουρκ. ρυς & ιταλ. ruzzo)].

ΠΟΥΤΣΙΝΑΡΙ (πουτςσ'νάρι') (τα) 1. σωληνωτό στόμιο κανατιού,
από το οποίο πίνουν νερό 2. μικρός πίδακας νερού 3. (πληθ.) τα νερά
που πετάγονται από μικρές τρύπες της κάναλης (βλ. λ.) [ETYM. <
πούτσος) (βλ. πουτσαράς, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ινάρι].

ΠΟΧΑ (η) 1. μεγάλη απόχη ψαρέματος 2. το επάνω μέρος τσαρου-
χιού 3. (κυριολ. & μτφ.) παγίδα ΦΡ. **τον έπιασε στην πόχα!** [ETYM.
< ελνστ. (ύ)ποχή (ή) (υπέχω) «είδος διχτυού που περιφράζει και περι-
κλείει μέρος της θάλασσας, είδος γρίπου» (Αιλ. Ζ. 13. 17.30, κορακί-
νους ταῖς ὑποχαῖς πολλούς συλλαβόντες «αφού έπιασαν πολλούς κο-
ρακίνους (ψάρια παρόμοια με τις πέγκες) με απόχες») > πόχη, με α-
ποβ. του αρχικού άτ. φων. και μετάθ. του τόνου > πόχα, μεταπλ. -α].

ΠΡΑΜΑΤΑ (τα) 1. [...] 2. ζώα που χρησιμοποιούνται για μεταφορές,
π.χ. άλογα 3. αιγοπρόβατα ΦΡ. **πήγαινε να ταΐσεις τα πράματα!** [E-
TYM. < πληθ. του ουσ. πράμα < μσν. πρᾶμα < αρχ. πρᾶγμα / πρήγμα
(τό) (-ατος) «ό,τι υπάρχει, κάθε τι άψυχο, συγκεκριμένο αντικείμενο,
...», Ήρόδ. 5.33.2, πρήγμα τοιόνδε συνηνείχθη γενέσθαι «το 'φερε η
τύχη να γίνει ένα τέτοιο περιστατικό»].

ΠΡΑΝΤΖΑΦΛΙΔΙ (πραντζαφλλίδ') (το) μικροαντικείμενο ή κόσμη-
μα ευτελούς αξίας [ETYM. (;)].

ΠΡΑΣΟΥΛΗΘΡΑ (πρασ'λλήθρα) (η) πολυετής βολβώδης, βρώσιμη
πόα που μοιάζει με σκόρδο· το άγριο πράσο (allium ampeloprasum) –
συνών. **πρασουλίδα** (η) [ETYM. < αρχ. πράσ(ον) (τό), Άριστοφ. Βά-
τρ. 621, πάντα τᾷλλα, πλὴν πράσῳ «όλα τ' άλλα, εκτός από πράσο») +
παραγ. επίθ. -ουλήθρα].

ΠΡΑΤΟ (πράτου) / **πρότο** (πρό(βα)το) (το) πρόβατο 1. [...] [παροιμ.:
Δεμένο σκυλί, πρόβατα δε φυλάει.] [Κ. Καρυωτ. Τσ.: Μπροστά του
θά πηδοῦνε / τά πρόβατα τρελά· / βελάσματα, κουδούνια, / θ' άκού-
γονται πολλά.] 2. (μτφ.) α. κύματα β. σύννεφα γ. (εν. & πληθ.) χαρα-
κτηρισμός για αθώους, οκνηρούς, άβουλους ΦΡ. **είναι πρόβατο!** –
(θηλ.) **πρατίνα** (η) προβατίνα [παροιμ.: Κλωτσιά της πρατίνας, χαρά
του λύκου.] – σύνθ.: α) **μουστοπρατίνα** (η) προβατίνα μέσης ηλικίας·
β) **στερφοπρατίνα** (η) στείρα προβατίνα – παράγ. ουσ.: α) **πρατάρης**
(ο) προβατοβοσκός, βοσκός συνοδός και φύλακας κοπαδιού (πληθ.
πρατάρηδες / **πραταραιίοι**, οι) – συνών. **προβατάρης** (ο) (πληθ. **προ-
βατάρηδες** / **προβαταραιίοι**, οι) [δ. τρ.: ... τους τσελιγκάδες σύνταξες

(βλ. λ., 2) και τους προβαταραίους.]· β) (θηλ. ως επίθ.) **πρατάρα** (η) ΦΡ. **πρατάρα γίδα** που ακολουθεί το κοπάδι των προβάτων, αντί των γιδιών· γ) **πρατίλα** (η) η μυρουδιά που αποπνέει το σώμα των προβάτων – συνών. **προβατίλα** (η) – σύνθ.: α) **πρατόγαλο** (το) γάλα προβατίνας· β) **πρατομάνι** (το) πλήθος προβάτων ΦΡ. **ποπό, πρατομάνι!** – συνών. **πρατομανιό** (το)· γ) **πρατομάχος** (ο) που αγαπά πολύ τα πρόβατα και τα φροντίζει ιδιαίτερα· δ) **προβατοψάλιδο** (το) ψαλίδι κατάλληλο για την κουρά προβάτων (βλ. κούρος)· ε) **στερφόπρατα** (τα) κοπάδι από στείρα πρόβατα [ETYM. < πρόβατο, με έκπτωση < αρχ. πρόβατον (τό) «ό,τι κινείται προς τα μπρος, πρόβατο, ...», Όμ. Ξ 124, πολλά δέ οί πρόβατ' ἔσκε «κι είχε και πλήθος αρνοκάτσικα»].

ΠΡΑΤΣΑΛΪΔΑ (πρατσσαλλίδα) (η) σπίθα φωτιάς – ρ. **πρατσανάω** / **πρατσανίζω** 1. (για φωτιά) πετάω σπίθες 2. δημιουργώ θόρυβο προσπαθώντας να πυροδοτήσω αναπτήρα ή κάτι άλλο – ουσ. **πρατσάνημα** / **πρατσάνισμα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο *πρατς πρατς* των πρατσαλίδων].

ΠΡΑΤΣΙΑΛΛΑΩ (πραττσιαλλάου) 1. γονιμοποιώ ΦΡ. **την πρατσιαλήσε τη γίδα ο τράγος!** 2. (μτφ.) συνουσιάζομαι 3. (μτφ.) κάνω κάτι προβληματικό ή χρονοβόρο ΦΡ. **τι την πρατσιαλάς την κουβέντα;** (τι τ' μπραττσιαλλάς τ' γκουβέντα;) γιατί την καθιστάς αδιέξοδη; – παθ. **πρατσιαλιέμαι** ζευγαρώνω, συνουσιάζομαι, γονιμοποιούμαι – ουσ. **πρατσιαλός** (ο) / **πρατσιαλήμα** / **πρατσιαλισμα** (το) – μππ. **πρατσιαλημένος** / **πρατσιαλισμένος** (-η, -ο) – συνών. **πριτσιαλάω** / **πριτσιαλιέμαι** – ουσ.: α) **πριτσιαλός** (ο)· β) **πριτσιαλήμα** / **πριτσιαλισμα** (το)· γ) **πριτσιαί** / **πριτσιαλίλα** (η) η οσμή του τράγου κατά την περίοδο της οχείας – επίθ. **πριτσιαλής** (ο) επιβήτορας / **πριτσιαλώ** (η) γυναίκα που έχει πολλούς εραστές – επίρρ. **πριτσιαλίλα(ς)** ΦΡ. **μυρίζει πριτσιαλίλα!** – μππ. **πριτσιαλημένος** / **πριτσιαλισμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **πριτσιλόγαλο** (το) γάλα γκαστρωμένης γίδας· β) **ξεροπριτσιαλιέμαι** 1. συνουσιάζομαι χωρίς να βρίσκομαι σε οίστρο 2. (μτφ.) ταλαιπωρούμαι· γ) **στραβοπρατσιαλιέμαι** 1. θεωρώ πως βρίσκοντας σύντροφο, ακόμα και ασήμαντο, πέτυχα κάτι σπουδαίο ΦΡ. **στραβοπρατσιαλίστηκε μ' έναν χαμένο** (βλ. χάνω → μππ. 3) **κι έχασε όσο μυαλό είχε!** 2. (μτφ.) θεωρώ πως κάνω κάτι σημαντικό [ETYM. < πρατσίλ(α) / πριτσίλα / πρατίλα (η) «οσμή που αναδύουν τα πρόβατα, προβατίλα, οσμή που αναδύουν τα κριάρια και οι τράγοι κατά την περίοδο της οχείας» (< πληθ. της λ. πράτ(ο) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίλα > πρατίλα > πρατσίλα, με ηχηροπ. > πριτσίλα, με ανομ.) + παραγ. επίθ. -άω > πρατσιαλάω > πρατσιαλάω, με ιδιωμ. προφ.].

ΠΡΕΒΕΝΤΑ (η) το κρέας, το τσίπουρο και το ψωμί, συνήθ. γαμήλιος άρτος, που πήγαιναν ως δώρο σε γάμο οι προσκεκλημένοι, συμμετέχοντας ως έναν βαθμό στα έξοδά του και αποκτώντας ένα είδος δικαιώματος συμμετοχής στο γαμήλιο φαγοπότι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 67) ΦΡ. (α) **ετοιμάζω πρεβέντα!** (β) **δεν πας σε γάμο χωρίς πρεβέντα!** – συνών. **προβέντα** (η) [ETYM. < προβαίν(ω) «ενεργώ, προβάλλω, παρουσιάζομαι, ...» (< αρχ. προβαίνω «προοδεύω, μεγαλώνω, υπερέχω, ...», Όμ. Ζ 125, πολύ προβέβηκας άπάντων σῶ θάρσει «και τώρα με την τόλμην σου κάθ' άλλον υπερβαίνεις») + παραγ. επίθ. -τα > προβαίντα > προβέντα, με απλοπ. > πρεβέντα, με αφομ.].

ΠΡΕΝΤΖΑ (η) παράγωγο του γάλακτος· γίνεται, αφού ζεσταθεί ξινόγαλο πάνω στη φωτιά μέχρι να «κόψει», δηλ. να πάψει να είναι ομοιογενής μάζα και να κάνει μικρούς γαλακτώδεις όγκους· μόλις κρυώσει, στραγγίζεται σε τουλπάνι και μετά από λίγες ώρες η πρέντζα είναι έτοιμη, για να φαγωθεί ωμή ή τηγανιτή με αβγά (πρεντζάβγα) (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν. σ. 28)· παλιά, όση δεν καταναλωνόταν άμεσα, αλατιζόταν και φυλασσόταν για μεταγενέστερη χρήση σε πρεντζάσκι και σε ξύλινο ή πήλινο αγγείο [παροιμ.: Πρέντζα μῶδωκες, τυρί σου δίνω.] [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: ... δέν είχαμε γιά προσφάι παρά ἡ άρμυρή πρέντζα σέ φύλλα κουτσουπιάς (βλ. κουτσου(μ)πιά → σύνθ.) ἡ λίγα στεγνά φασούλια.] ΦΡ. **με κουλούρα** (βλ. λ.) **και πρέντζα μεγαλώσαμεν!** μεγαλώσαμε τρώγοντας ... ή (μτφ.) μεγαλώσαμε με λίγα υλικά αγαθά – συνών. **πνίχτρα** (η) – σύνθ. **πρεντζοτύρι** (το) μείγμα πρέντζας και τυριού [ETYM. < brenze «βλάχικο τυρί», λ. που καταγράφηκε πρώτη φορά στο κροατικό λιμάνι του Ντουμπρόβνικ το 1370· η λ. απαντά σε παραλλαγές [πρβ. brenca (σερβ., ρωσ.), brimsen (γερμ.), κ.λπ.] και με αποκλίσεις στο είδος του γαλακτοκομικού προϊόντος που αποδίδει· άλλοτε αναφέρεται σε προϊόντα σαν την πρέντζα, άλλοτε σαν τη φέτα, κ.λπ.].

ΠΡΕΠΙΖΩ (πριπίζου) ευπρεπίζω, στολίζω [δ. τρ.: (α) Κορμιά χυτά και λυγερά ψηλά σαν κυπαρίσσια / όπου πρεπίζουν τις στολές κι οϊντίζουν (βλ. οϊδίζω) τις αρμάτες (βλ. άρματα → συνών. α). (β) πέτε τραγούδι του σκαμνιού, την τάβλα να πρεπίσει] ΦΡ. **για πού πρεπίζεσαι;** – ουσ. **πρέπισμα** (το) / **πρέπια** (η) καλή εμφάνιση, ευπρέπεια – επίθ. **πρέπιος** (-α, -ο) ευπρεπής ΦΡ. **είναι πρέπια γυναίκα!** – μππ. **πρεπισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. (εὖ)πρεπίζω, με αποβ. της αρχικής άτ. διφθ. < αρχ. εὖπρεπ(ής) (-ές) «που έχει ωραίο σχήμα, όμορφος, ...» (Ήρόδ. 1.60.4, εὖπρεπέστατον φανέεσθαι ἔχουσα «ώστε να φαίνεται όσο γινόταν πιο μεγαλόπρεπη») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΠΡΕΠΩ (πρέπου) αρμόζω, ταιριάζω [δ. τρ.: Δεν πρέπειστε για κρέμασμα κι ουδέ για το παζάρι, / μόν' πρέπειστε για λεβεντιά και για λιανή μεσούλα.] – ουσ. **πρέπος** (το) αρμόζον, σωστό [ETYM. < αρχ. πρέπω «διαπρέπω, εξέχω, αρμόζω», Όμ. Μ 104, ὃ δ' ἔπρεπε «αυτό που άρμοζε»].

ΠΡΗΣΚΑΛΟ (πρήσκαλλου) (το) άγουρο σύκο ΦΡ. **μην τρως τα πρήσκαλα, θα σε πονέσει η κοιλιά!** – υποκορ. **πρησκαλάκι** (το) – ρ. **πρησκαλάω** στραμπουλάω πόδι ή χέρι, με αποτέλεσμα να πρησθεί ΦΡ. **έπεσα και πρησκάλησα το ποδάρι μου!** – συνών.: α) **πρασκαλάω**· β) **πρησκαλίζω** – ουσ.: α) **πρη/ασκάλημα** (το)· β) **πρησκάλισμα** (το) – επίθ. **πρήσκας** (-ω) **1.** παχύς **2.** (μτφ.) αποκρουστικός, αντιπαθητικός – μππ. **πρη/ασκαλημένος / πρησκαλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. πρησκ- του μσν. ρ. πρήσκω «φουσκώνω, πρήζω» (< αρχ. πρήθω «φυσώ, φουσκώνω, διογκώνω» (Όμ. Α 481, ἐν δ' ἄνεμος πρήσεν μέσον ἱστίον «κι ο άνεμος εφούσκωνε το μεσιανό κατάρτι») + παραγ. επίθ. -αλο].

ΠΡΙΑΚΟΝΟ (πριάκουνου) (το) λίμα για το τρόχισμα σιδερένιων αντικειμένων [ETYM. < πρί(ω) «κόβω με πριόνι, πριονίζω, ...» (Θουκ. 4.100.2, κεραϊάν μεγάλην δίχα πρίσαντες «πριόνισαν του μάκρους ένα μακρύ δοκάρη») + παραγ. επίθ. -άκονο].

ΠΡΙΑΟΡΑΣ (πριάουρας) (ο) **1.** απόκρημνος τόπος σε υπώρειες όρους **2.** τοπωνύμιο [ETYM.· πιθ. < συμφυρ. φρ. *πριν τα όρη* > *πρινταόρ(η) + παραγ. επίθ. -ας > *πριντάορας > πριάορας, με έκπτωση για ευφωνία < αρχ. επίρρ. *πρίν* «προηγούμενως, πριν να ..., πριν, ...» (Όμ. Χ 156, τὸ πρίν ἐπ' εἰρήνης «στα χρόνια της ειρήνης» + άρθρο *τα* (< ουδ. πληθ. αρχ. άρθρο ὃ, ή, τό, Όμ. Α 69, τά τ' ἐόντα «και τα παρόντα») + πληθ. ὄρη του αρχ. ουσ. ὄρος (τό) (-ους) «βουνό, ...» (Όμ. Α 157, οὔρεά τε σκίοεντα «όρη κατάσκια»)].

ΠΡΙΟΒΟΛΟΣ (πριόβουλους) (ο) / **πριόβολο** (το) **1.** μεταλλικό εργαλείο, με το οποίο χτυπούν πάνω σε άσπρη πέτρα (στουρναρόπετρα) κομμάτι ή σκνας (βλ. λ.), για ν' ανάψει και στη συνέχεια ν' ανάψουν τσιγάρο ή κάτι άλλο **2.** εργαλείο σιδηρουργού, άλλως γύφτου (βλ. λ., 4) [παροιμ.: Δε βρίσκεις στον γύφτο πριόβολο.] – (πληθ.) **πριόβολα** (τα) σκαλιστά σίδερα, τα οποία μπήγουν στις παραστάδες της κύριας εισόδου του σπιτιού – συνών. **πριοβόλια** (τα) – σύνθ. **κουτσοπριόβολος** (ο) κακοτυχία [παροιμ.: Είναι να μην κινήσει ο κουτσοπριόβολος!] [ETYM. < ουσιαστικοπ. αρσ. αρχ. επιθ. πυροβόλος (-ον) «που ρίχνει φωτιά, που παρουσιάζει φλόγωση, (πληθ.) ακόντια και βέλη που φέρουν φωτιά, ...» (Πλούτ. Σύλ. 9, ἐκέλευε χρῆσθαι τοῖς πυρο-

βόλοις «διέταξε να χρησιμοποιήσουν τα πυροβόλα») > πρυόβολος, με αντιμετ. και μετάθ. του τόνου > πριόβολος, με ορθογρ. απλοπ.].

ΠΡΙΤΣΙΛΙΝΑ (πριτсс'λίνα) (η) (συνήθ. στον πληθ.) 1. πέτσα από κοιλιά σφαχτού 2. (μτφ.) το πάχος που κρέμεται στην κοιλιά ή στα πλευρά ανθρώπου 3. (μτφ.) έντονη κυτταρίτιδα [ETYM. < πριτσίλ(α) (βλ. πρατσιαλάω, ετυμ.), λόγω της θέσης των γεννητικών οργάνων, που, όταν τα ζώα βρίσκονται σε οχεία, αποπνέουν αυτά και το σώμα τους τη χαρακτηριστική μυρουδιά + παραγ. επίθ. -ίνα].

ΠΡΙΧΟΥ επίρρ.: προτού, πριν [Άλ. Παπαδ. Μητ.: Στήν άγκαλιά σου τή γλυκειά, μανούλα μου, ν' άράξω, / μέσ στό βαθύ τό πέλαγο αυτό πριχοῦ βουλιάζω.] [παροιμ.: Άναψε το καντήλι σου, πριχού να σ' εύρ' η νύχτα.] [ETYM. < μσν. πριχοῦ (Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα ΠΡΙΧΟΥ [...]) πιθανώτερον ὅμως νομίζω τό ἐξῆς. Καθώς τό *Έως* καί *Μέχρις* προσλαμβάνουν τό χρονικόν *Οὔ*, *Έως οὔ*, *Μέχρις οὔ* (χρόνου), ὁμοίως καί τό *Πρίν* εὐλόγως δύναται νά λέγεται καί *Πρίν οὔ* (ἡγουν Πρίν τοῦ χρόνου, οὔ), τό ὁποῖον σημαίνει τό αὐτό καί τό *Πρίν ὅτε* τοῦ Ποιητοῦ (Οδύσσ. δ', 477), *Πρίν γ' ὅτ' ἄν Αἰγύπτοιο, Διυπετέος ποταμοῖο, / Αὔτις ὕδωρ ἔλθῃς*, ..., ὡς καί νά ἔλεγεν, *Έωσοῦ νά ἔλθῃς*, ἢ *Πριχοῦ νά ἔλθῃς*. Καί πάλιν αὐτός (Ύμν. εἰς Δήμητρ. 94), *Οὐδέ τις ἀνδρῶν, / Εἰσορόων γίνωσκε, βαθυζώνων τε γυναικῶν, / Πρίν γ' ὅτε δή Κελεοῖο δαΐφρονος ἴκετο δῶμα*, ἡγουν, Κάνεις δέν τήν ἐγνώρισε, *πριχοῦ ἔλθῃ* (ἢ *έωσοῦ ἦλθε*) εἰς τοῦ Κελεοῦ τόν οἶκον. Ὅπως ἂν ἦναι, τό *Πριχοῦ* δέν πρέπει νά καταφρονηθῇ ὡς βάρβαρον.)).]

ΠΡΟΒΑΖΟΜΑΙ (προυβάζουμι) προβιβάζομαι, προάγομαι ΦΡ. **προβάστηκα για την έκτη** (ενν. τάξη) (προυβάσ'κα για ν' έκτ') [ETYM. < αρχ. προβιβάζω (-ομαι) «κάνω κάτι να πάει μπροστά, ...» (Σοφ. Ο. Κ. 180, προβίβαζε, κούρα, πόρσω «οδήγησέ τον προς τα μπρος») > προβιβάζομαι > προβάζομαι, με απλολ. (πρβ. δάσκαλος < διδάσκαλος)].

ΠΡΟΒΑΣΤΗΡΑ (προυβασστήρα) (η) κατασκευή - παιχνίδι από χαρτί [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 390: Κατασκευάζουν [...] προβαστήρες, με τις οποίες προσπαθούν να μαντέψουν τον βαθμό προβιβασμού τους ή να απαντήσουν στα πρώτα ερωτικά σκιρτήματα, ...] ΦΡ. (α) **έλα να φτιάξουμε προβαστήρα!** (β) **η προβαστήρα μάντεψε πως θα πάρω καλό βαθμό!** [ETYM. < θ. προβάσ- του προβάζομαι (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -τήρα].

ΠΡΟΒΟΔΑΩ (προυβουδάου) προπέμπω, ξεπροβοδίζω [δ. τρ.: Εννιά μουλάρια εφόρτωσεν ασήμι και λογάρι, / της Αρετής τα προβοδά με τον επιστολάρη.] – ουσ. **προβόδημα** (το) – μτχ. **προβοδημένος** (-η, -

ο) – συνών.: α) **ξεπροβοδάω** [δ. τρ.: Πουρνό (βλ. λ.) φιλεί τη μάνα του, πουρνό ξεπροβοδιέται.] – ουσ. **ξεπροβόδημα** (το)· β) **συμπροβόδω** – ουσ. **συμπροβόδισμα** (το) [ETYM. < αρχ. προ- (βλ. προπεθερός, ετυμ.) + αρχ. εὐοδῶ (βλ. βοδώνω, ετυμ.)].

ΠΡΟΓΚΑΩ (προυγκάου) 1. διώχνω κάποιον με φωνές 2. διώχνω με εχθρικές εκδηλώσεις 3. αποδοκιμάζω ή χλευάζω θορυβωδώς 4. τρέπομαι σε φυγή από φόβο [δ. τρ.: Τα πρόβατα προγκήσανε και τα σκυλιά γαυγίζουν, / έβγα, Γεωργούλα μ', για να ιδείς, να ιδείς και ν' αγναντέψεις, / μην είν' ο Χρήστος ο ληστής και οι καπεταναίοι.] – ουσ. **πρόγκημα** (το) / **πρόγκος** (ο) ΦΡ. **πήραν πρόγκο** άρχισαν (τα ζώα) να τρέχουν φοβισμένα – συνών. **προγκίζω** – σύνθ. **ξεπρογκάω** σκορπίζω, τρομάζω κοπάδι [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τους χωρίς νόημα επαναλαμβανόμενους φθόγγους που λέγονται για το διώξιμο των ζώων και τη χλαλοή που ακολουθεί / (Τριαντ.) < πρόγκα < σλαβ. *poroga με ανομ. αποβ. του πρώτου [ο] / (Βικιπ.) < πρόγκα < σλαβ. poruga (rōruga: «χλευάζω, ...») < πο- + ругати < πρωτοσλαβική *rŭgati].

ΠΡΟΓΟΝΙ (προυγόν') (το) / **προγονή** (η) προγονός, παιδί του συζύγου ή της συζύγου από προηγούμενο γάμο [ETYM. < αρχ. πρόγον(ος) (-ον) «τέκνο από προηγούμενο γάμο,...» (Εὐρ. Ἴων 1329, προγονοῖς δάμαρτες δυσμενεῖς αἰεί ποτε «άσχημα φέρονται πάντα οι μητρίες») + παραγ. επίθ. -ι, με μετάθ. του τόνου].

ΠΡΟΙΚΙΟ (προικκιό) (το) η προίκα [Άλ. Παπαδ. Φόν.: – ὦ! νά τὸ προικιό μου! εἶπε. Αὐταῖ ὑπήρξαν αἱ τελευταῖαι λέξεις της. Ἡ γραῖα Χαδούλα εὔρε τὸν θάνατον εἰς τὸ πέραμα τοῦ Ἀγίου Σώστη, εἰς τὸν λαιμὸν τὸν ἐνώνοντα τὸν βράχον τοῦ ἐρημητηρίου μὲ τὴν ξηράν, εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δρόμου, μεταξὺ τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης.] – σύνθ. (α)**πανωπροίκι** (το) προίκα, την οποία δίνουν οι γονεῖς της νύφης στον γαμπρό πάνω από την κανονική προίκα· συνήθ. αιτείτο από αφερέγγυους γαμπρούς ή, όταν, κατά δήλωσή τους, η γυναίκα τους δεν ήταν παρθένα [παροιμ.: Η γριά παντρεία δεν ήλπιζε, πανωπροίκι γύρευε!] [δ. τρ.: Άιντε τρεις χρόνους γράφουν τα προικιά, / και τρεις τα πανωπροίκια, Κωνσταντάκη μου, / και τρεις τα πανωπροίκια, λεβεντάκη μου.] – συνών.: α) **εξώπροικα** (η)· β) **παράφερνα** (τα) (< αρχ. φερνή (ή) «προίκα») – ρ. **προικιώνω** προικίζω – ουσ. **προίκιωμα** (το) – μππ. **προικιωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **την έχει προικωμένη τη θυγατέρα!** – σύνθ. **βαρυπροικιώνω** / **βαρυπροικίζω** δίνω μεγάλη προίκα [δ. τρ.: κι αν το 'βρει κόρη άσκημη, να τη βαρυπροικίσω.] [ETYM. < μσν. προικίον (τό), υποκορ. του αρχ. προίξ (ή) (-κός) «δώρο» (βλ. γεύομαι, ετυμ.) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΠΡΟΚΟΝΑΩ (πρρουκουνάου) προοικονομώ, διευθετώ από πριν, καταστρώνω κάποιο σχέδιο, προκαλώ κάτι [ETYM. < προοικονομάω (< αρχ. προοικονομέω (-ῶ) «οικονομώ, τακτοποιώ εκ των προτέρων κάτι, ...», Ἀριστ. Οἰκ. 1343b.26, προωκονόμηται ὑπό τοῦ θεοῦ ἢ φύσις ἑκατέρου «ἡ φύσις του καθενός ἔχει προοικονομηθεῖ ἀπό το θεῖο») > προκονομιάω (βλ. κονομάω) με συγκ. > προκονάω, με έκπτωσης].

ΠΡΟΜΙΟΥ (προυμνιού) επίρρ.· πριν, προτού [Ι. Βηλ. Χλ.: Πλακώνουν τά γεράματα, / προμιοῦ τά φανταστῆς κι ἄν μετανιώσης ὕστερα / διπλά θά παιδευτῆς.] [ETYM.· διαλεκτ. τ. του προτού < ελνστ. προτοῦ < αρχ. πρό τοῦ «πριν ἀπό», Θουκ. 1.32.4, ξύμμαχοί τε γὰρ οὐδενός πω ἐν τῷ πρὸ τοῦ χρόνῳ ἐκούσιοι γενόμενοι «διότι, ἐνὸς κανενός ποτέ δεν θελήσαμε κατὰ το παρελθόν να γίνουμε σύμμαχοι»].

ΠΡΟΝΟΙΑΖΩ (προυννοιάζου) 1. παραχωρώ, συνήθ. σε στρατιωτικό αξιωματούχο, πρόνοια, τιμάριο· ως ηγεμόνας του παραχωρώ εκτεταμένα αγροτική περιοχή, προκειμένου να καρπώνεται τα έσοδα κι έχοντας την υποχρέωση να την προστατεύει από επιδρομείς και καταπατητές [Χρον. Μ. 1939 Η, Τὸν μισερ Ὅτον ντὲ Ντουρνᾶ ἐπρόνοιασεν ὡσαύτως νὰ ἔχη τὰ Καλάβρυτα.] 2. (μτφ.) παραχωρώ κάτι που μου ανήκει σε άλλον, για να το χρησιμοποιεί για ένα χρονικό διάστημα – ουσ. **πρόνοιασμα** (το) – μππ. **προνοιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χε προνοιασμένο για δέκα χρόνια το χωράφι!** [ETYM. < μσν. προνοιάζω < μσν. πρόνοι(α) «τιμάριο, φέουδο, ...» (< αρχ. πρόνοια (ή) (γεν. προνοίας) «πρόβλεψη, φροντίδα, ...», Σοφ. Αἶ. 536, ἐπήνεσ' ἔργον καὶ πρόνοιαν ἦν ἔθου «βρίσκω σωστό και φρόνιμο το φέρσιμό σου») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΠΡΟΞΕΝΩ (προυξινώ) 1. γίνομαι αίτιος να συμβεί κάτι, προκαλώ 2. προξενεύω [δ. τρ.: Την προξενάν στα Γιάννενα, την προξενάν στην Ἀρτα.] – ουσ.: α) **προξένεμα** (το)· β) **προξεντής** (ο) προξενητής [παροιμ.: Ανύπαντρος προξεντής, κακά για λόγου του.] (μσν. προξενητής) – (θηλ.) **προξενήτρα** (η) – μππ. **προξενεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **την έχουν προξενεμένη!** (’ν έχ’ν προυξινιμέν’!) – σύνθ. **προξενολογώ** [ETYM. < αρχ. προξενῶ (-έω) «εκτελώ χρέη προξένου, ενεργώ υπέρ κάποιου, ...», Ξεν. Ἑλλ. 6.4.24.11, διὰ τό προξενεῖν ἡμῶν «επειδὴ εἶναι πρόξενός μας»].

ΠΡΟΠΕΘΕΡΟΣ (προυπιθιρός) (-ά) πεθερός (-ά) του πεθερού μου [ETYM. < αρχ. προ- (< πρόθ. πρό «εμπρός, ενώπιον, ...» (Ὅμ. Θ 561, Ἴλιόθι πρό «μπροστά στο Ἴλιον») ως α' συνθ., π.χ. αρχ. προ-πύλαια) + μσν. πεθερός < αρχ. πενθερός (ὅ), Ὅμ. Ζ 170, δεῖξαι δ' ἡνώγειν ᾧ πενθερῷ «του πεθερού του εκεί να τα 'δειχνε» (βλ. συμπέθερος)].

ΠΡΟΠΟΔΙΑ (προυπόδγια) (τα) **1.** τα άκρα των ποδιών, κυρ. αμνοε-
ριφίων, μαδημένα, βρασμένα και αρτυμένα με αλάτι και πιπέρι (βλ. Π.
Π. Λάμπρη Μν., σ. 112) **2.** μάλλινες κάλτσες, συνήθ. από τραγόμαλ-
λο, που στο κάτω μέρος είχαν λάστιχο από σαμπρέλα και φοριούνταν
ως υποδήματα **3.** κοντές μάλλινες περικνημίδες [ETYM. < θ. προποδο-
του αρχ. πρόπους (ὁ) (-οδος) «που προχωράει μπροστά» (< προποδίζω
«προχωρώ», Όμ. Ν 158, κοῦφα ποσί προποδίζων «και δρασκελούσε
ελαφρά») + παραγ. επίθ. -ια].

ΠΡΟΣ- & πρόσ- (Τριαντ.) πρόθ., που συνήθως δηλώνει κίνηση προς
ένα τέρμα, π.χ. προσελκύω, εγγύτητα, π.χ. προσκαλώ, σχετική ομοιό-
τητα, π.χ. προσομοιάζω (βλ. λ.), συμφωνία, σχέση, ..., π.χ. προσαρ-
μόζω, εχθρική σχέση, π.χ. προσκρούω, χρονική εγγύτητα, π.χ. πρό-
σκαιρος, επίταση, επαύξηση αυτού που εκφράζει η πρωτότ. λ., π.χ.
προσαναζάνω, προσθήκη, π.χ. προσυπογράφω – σύνθ.: α) **προσάναμι-
μα** (το) **1.** διαδικασία, κατά την οποία ανάβουμε φωτιά **2.** ύλη που
χρησιμοποιείται για το άναμμα φωτιάς, π.χ. ξερά κλαδιά, φύλλα, κ.ά.)·
β) **προσβάλλα** (η) μεγάλη πέτρα που ρίχνεται εναντίον κάποιου· γ)
προσγονατίζω πέφτω στα γόνατα, γονατίζω [δ. τρ.: Προσγονατίζει ο
μαύρος του και πίσω του τους παίρνει.]· δ) **προσθηλάζω** (προυσ-
'λλάζου) βοηθάω νεογέννητα ή μικρά ζώα να θηλάσουν· ε) **προσκά-
μνι** (προυσκάμν') (το) **1.** μεγάλη πέτρα ή τμήμα χοντρού κορμού δέ-
ντρου στην είσοδο στάνης, όπου κάθετα όποιος αρμέγει τα αιγοπρό-
βατα **2.** υποπόδιο· στ) **πρόσπουλα** (προσπ'λα) (τα) **1.** φιλοξενία που
προσφέρεται σε γιορτή ή πανηγύρι **2.** γενικά, προσφορά φιλοξενίας σε
συγγενείς, φίλους, και όχι μόνο – συνών. **πρόσφιλα** (πρόσφφ'λα) (τα)
ΦΡ. **μας πήραν πρόσφιλα!** μας φιλοξένησαν· ζ) **προστύχι** (προυσ-
στύχι) (το) η προσυμφωνία αγοράς καρπών ή προϊόντων ενός κτήμα-
τος· η) **προσφάγι** (προυσφά'ι) (το) **1.** καθετί, π.χ. τυρί, ελιές, κ.λπ.,
που τρώγεται με ψωμί ως πρόχειρο φαγητό [δ. τρ.: Είχες λεβέντες σα
θεριά, γυναίκες αντρειωμένες, / πο 'τρωγαν βόλια για ψωμί, μπαρούτι
για προσφάγι.] **2.** (μτφ.) ΦΡ. **το 'χει για προσφάγι!** συνηθίζει να λέει
ή να κάνει κάτι συχνά – ρ. **προσφαγίζω** **1.** τρώω το φαγητό μου με
ψωμί **2.** κάνω κάτι σιγά σιγά – ουσ. **προσφάγισμα** (το) – μππ. **προ-
σφαγισμένος** (-η, -ο)· θ) **πρόσχερο** (το) πρόχειρο [ETYM. < αρχ.
προσ- < πρόθ. πρόσ (Όμ. Ε 307, πρόσ δ' ἄμφω «και τα δύο») ως α'
συνθ. με ον. και ρ. δηλωτικό της κίνησης προς, του επιπλέον, του ε-
κτός, π.χ. αρχ. προσ-έρχομαι, ελνστ. προσ-αύξεις].

ΠΡΟΣΚΥΝΑΩ (προυσσκυννάου) **1.** παρακαλώ κάποιον, υποκύπτω
2. λατρεύω, πιστεύω ΦΡ. (μτφ.) **δεν ξέρω τι Θεό προσκυνάει!** δεν

ξέρω τα πιστεύω, τις αξίες του **3**. παρουσιάζομαι αυτοβούλως και δηλώνω μεταμέλεια για αξιόποινες πράξεις μου **ΦΡ. είχε δεν είχε, στο τέλος προσκύνησε!** **4**. φέρομαι δουλικά, έχω δουλοπρεπή συμπεριφορά **ΦΡ. τι τον προσκυνάς;** (τι του μπρουσκυννάς;) [δ. τρ.: – Όσο 'ν' ο Χρήστος ζωντανός, Τούρκους δεν προσκυνάει.] [παροιμ.: Με το κεφάλι που 'χω σας προσκυνάω.] **5**. κοιμάμαι καθιστός γέρνοντας το κεφάλι πότε δω και πότε κει **ΦΡ. τι προσκυνάς και δεν πας για ύπνο στο κρεβάτι σου;** **6**. χαιρετώ σε ένδειξη σεβασμού [παροιμ.: Άμα ξαναγίνω νύφη, θα ξέρω να προσκυνήσω.] – ουσ.: α) **προσκύνημα** (το)· β) **προσκύνα** (η) **1**. η θεότητα που προσκυνά κάποιος **2**. προσκυνητάρι [ύβρη: Γαμώ την προσκύνα σου!] [Π. Π. Λάμπρη Πρ. Ερμ.: Για όποιο λόγο και να χτιζόταν ένα προσκυνητάρι θεωρείτο τόπος ιερός, τον οποίο φρόντιζαν κυρίως οι ιδρυτές του, αλλά τον σεβόντουσαν και έκλειναν το γόνυ μπροστά του οι διαβάτες, οι οποίοι συχνά άναβαν την καντήλα του. Το πόσο σημαντική ήταν αυτή η σχέση, ειδικά με τους πρώτους, φαίνεται κι από την υβριστική φράση, «Γαμώ την προσκύνα μου / σου / του!», η οποία λέγεται από αγανακτισμένο για τον εαυτό του ή από άλλον για άνθρωπο, ο οποίος έχει χτίσει προσκύνα, δηλαδή προσκυνητάρι, ενώ χρησιμοποιείται αδιακρίτως κι από άλλους, κατά περίπτωση. Το να υβρίσεις κάποιου την προσκύνα εκλαμβάνόταν ως κάτι πολύ σοβαρό, γι' αυτό δεν έλειπαν προειδοποιήσεις, όπως, «κοίτα μη βρίσεις την προσκύνα μου ή του!», υπονοώντας πως η αντίδραση θα είναι εκ μέρους του υβριζομένου άμεση και σοβαρή.] – μππ. **προσκυνημένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Προσκυνημένο κεφάλι ποτέ δεν κόβεται.] [ETYM. < αρχ. προσκυνῶ (-έω) «τιμώ, λατρεύω, ...» (Πλάτ. Πολ. 469a, προσκυνήσομεν αὐτῶν τάς θήκας «θα τιμήσουμε τους τάφους τους») μεταπλ. -άω].

ΠΡΟΣΟΜΟΙΑΖΩ (προυσουμοιάζω) παρομοιάζω, θεωρώ ότι κάποιος ή κάτι παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με κάποιον άλλο ή με κάτι άλλο **ΦΡ. τον προσόμοιασα με τον αδερφό του!** – ουσ. **προσόμοιασμα** (το) – συνών. **προσοφέρω** **ΦΡ. (α) τον προσέφερα με τον πατέρα του!** (του μπρόσ'φira μι του μπατέρα τ'!) **(β) την προσοφέρω στο μυαλό μου** τη θυμάμαι ως πρόσωπο, θυμάμαι το πρόσωπό της – μεε. **προσομοιάζοντα(ς)** [ETYM.: ελνστ. < αρχ. επίθ. προσόμοι(ος) (-ον) «παρόμοιος, παρεμφερής, ...» (Εὐρ. Φοίν. 128, γίγαντι γηγενέτα προσόμοιος «γίγαντας μοιάζει τέρας της γης») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΠΡΟΣΟΨΙΔΑ (προυσουψίδα) (η) ο υμένας που καλύπτει το πρόσωπο των εμβρύων και τη στιγμή της γέννησής τους αφαιρείται προσεκτικά, για να μην βλάψει την όρασή τους **ΦΡ. τράβηξαν απρόσεκτα**

την προσοψίδα κι έμεινε αλλήθωρη η κοπέλα! [ETYM. < αρχ. πρό-σοψ(ις) (ή) (-εως) «όψη, θέα, ...» (Εὐρ. Ὀρ. 952, καί πρόσοψις ἀθλία «και όψη άσχημη») + παραγ. επίθ. -ίδα].

ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ (προυσώπειου) (το) προσωπείο, μάσκα ΦΡ. **όποτε βγάζει το προσώπειο, δείχνει ποιος είναι!** – συνών. **προσωπίδα** (η) [ETYM. < αρχ. προσωπεῖον (τό) (Θεόφρ. Χαρ. 6.3.1, κού προσωπεῖον ἔχων ἐν κωμαστικῷ χορῷ «και δεν φοράει προσωπείο σε χορό μεταμφιεσμένων») με μετάθ. του τόνου].

ΠΡΟΣΩΠΟ (πρόσσουπου) (το) **1.** [...] [παροιμ.: Η γλώσσα τιμάει το πρόσωπο.] **2.** σελίδα τετραδίου ΦΡ. **έλυσα ένα πρόσωπο ασκήσεις!** – παράγ. ουσ. **προσώπατο** (το) επιφανές πρόσωπο ΦΡ. **είδα πολλά προσώπατα στο χωριό!** – σύνθ. επίθ. **φεγγαροπρόσωπος** (-η, -ο) **1.** (μτφ.) πανέμορφος **2.** (θηλ.) καθιστικό τραγούδι της Ηπείρου σε τετράσημο ρυθμό [δ. τρ.: Μικρή φεγγαροπρόσωπη, του ήλιου η θυγατέρα, / συ μ' έκανες κι αρνήθηκα και μάνα και πατέρα.] [ETYM. < αρχ. πρόσωπον (τό) (Ὅμ. θ 85, κάλυψε δέ καλά πρόσωπα «σκέπασε τ' όμορφο πρόσωπό του»)].

ΠΡΟΥΣΙΑ (προύσσια) (η) θράκα ΦΡ. **ρίξε λίγη προύσια στο μαγκάλι** (βλ. γάστρα, 2) **να ζεσταθούμε!** [ETYM. < θ. πυρ- του αρχ. ρ. πυρῶ (βλ. πύρα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούσια > *πυρούσια > προύσια, με συγκ.].

ΠΡΟΥΤΟ (προύτου) (το) νερό (παιδική γλώσσα) ΦΡ. **έλα, θες λίγο προύτο;** [ETYM. (;)].

ΠΡΟΧΑΩ (προυχχάου) περιχύνω [ETYM. < αρχ. προχέω «χύνω, χύνω προς τα μπρος, ...» (Ὅμ. Β 465, ἐς πεδίον προχέοντο Σκαμάνδριον «στου Σκάμανδρου χυνότανε τον κάμπο») μεταπλ. -άω].

ΠΡΩΙΜΙΑ (προυιμιά) (η) πρώιμη παραγωγή γεωργικού προϊόντος, απαρχή κάποιου καρπού – συνών. **πρωτολάτι / πρωτόλειβο** (το) [ETYM. < αρχ. πρώιμ(ος) (-ον) (< αρχ. επίρρ. πρωί «το πρωί, νωρίς», Ὅμ. ω 28, πρωϊ παραστήσεσθαι ἔμελλε «νωρίς έμελλε να πας») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΠΡΩΤΟ- & πρωτό- & πρωτ- & πρωθ- (Τριαντ.) α' σύνθ. λ. που δηλώνουν ότι κάποιος είναι πρώτος, π.χ. πρωτόπλαστος, ότι κάποιος ενεργεί ή δέχεται ενέργεια πρώτος, π.χ. πρωτόβγαλτος, ότι κάποιος ή κάτι βρίσκεται πρώτος στη σειρά, π.χ. πρωθυπουργός, ότι κάποιος ή κάτι ανήκει στην πρώτη φάση μιας ιστορικής περιόδου, π.χ. πρωτοκυκλαδικός – σύνθ.: α) **πρωτάρης** (πρρουτάρ'ς) (-α, -ικο) **1.** που κάνει κάτι για πρώτη φορά ΦΡ. **είναι πρωτάρης, θα μάθει!** **2.** πρωτότοκος ΦΡ. **είναι ο πρωτάρης μου!** β) **πρωτόγερος** (πρρουτό'ιρους) **1.**

πρώτος από τους γέροντες ΦΡ. **κάθεται σαν πρωτόγερος!** 2. γέρος που ασχολείται με τα κοινά [Κ. Κρυστ. Μάρμ.: Ός τό σαββατόβραδο τᾶλλο, πού ὁ πρωτόγερος θά φώναζε πάλι στό μεσοχώρι καί σ' ἀνηφορικά σταυροδρόμια τό συνηθισμένο διαλάλημά του.] 3. (μτφ.) σεβαστός, σεβάσμιος· γ) **πρωτοστάλαμα** (το) το τσίπουρο που βγαίνει στην αρχή της απόσταξης· είναι πολύ δυνατό και, αν το ρίξεις στη φωτιά, ανάβει, όπως το οινόπνευμα· χρησιμοποιείται για εντριβές σε περίπτωση κρυολογήματος (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 210) [ETYM. < αρχ. πρωτ(ο)- θ. του τακτ. αριθμτ. πρῶτο(ς) (Όμ. Ζ 40, ἐν πρώτῳ ῥυμῷ «στης ἀμαξας την ἀκρη») ως α' συνθ., π.χ. πρωτό-γονος «πρωτότοκος»].

ΠΥΚΝΑΔΑ (η) κόσκινο ή σήτα με μικρές τρύπες – συνών. **πυκνόση-τα** (η) [ETYM. < αρχ. πυκν(ός) (-ή, -όν) «συμπαγής, σφιχτός, πυκνός, ...» (Όμ. Η 61, τῶν δέ στίχες εἶατο πυκναί «κι ἦταν οι ἀράδες στριμωχτές») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΠΥΞΑΡΙ (πυξάρ') (το) ο πύξος, αειθαλής καλλωπιστικός θάμνος ή μικρό δένδρο με μικρά σκληρά φύλλα και κιτρινωπό ξύλο κατάλληλο για ξυλογλυπτική (*buxus sempervirens*) [δ. τρ.: Δε σε φοβούμαι, κυρ Βοριά, φυσήσεις δε φυσήσεις, / 'τι έχω καράβι από καρυά και τα κουπιά πυξάρι, / έχω κι αντένες προύντζινες κι ατσάλενα κατάρτια.] [ETYM. < ελνστ. *πυξάριον (τό), υποκορ. του αρχ. πύξος (ὁ) «πυξάρι», Όμ. Ω 269, πύξινον ὀμφαλόεν «πύξινο ἦταν κι ομφαλωτός»].

ΠΥΡΑ (η) 1. ακτινοβολία, θερμότητα που εκπέμπεται από φωτιά ΦΡ. (α) **έχει ωραία πύρα το τζάκι!** (β) **θα πάρω μια πύρα και θα πάω για ύπνο!** θα καθίσω κοντά στη φωτιά να ζεσταθώ και ... [παροιμ.: Από μπροστά πύρα κι από πίσω κλαδευτήρα.] – συνών. **πύρνα** (η) 2. φλόγωση πάσχοντος σημείου του σώματος 3. (μτφ.) ερωτικό πάθος, έξαψη [Διγ. Ακρ. 252: ... κι ἀπό τήν πύραν τήν πολλήν ὁ νοῦς του ἐσκορπᾶτον.] – επίθ. **πυρός** (-ή, -ό) 1. πύρινος, διάπυρος, (μτφ.) φλογερός, ορμητικός 2. (για ποτό) δυνατός, δριμύς, αφύς ΦΡ. **είναι πυρό το ρακί** (βλ. λ.)! [ETYM. < αρχ. πυρ(ῶ) (-όω) «πυρώνω, καίω με φωτιά, ...» + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.)].

ΠΥΡΟ- & πυρό- & πυρι- & πυρί- & πυρ- & πύρ- (Τριαντ.) ως α' συνθ. σε σύνθ. λ. με αναφορά: 1. στη φωτιά: α. σε επίθ., π.χ. πυρίμαχος· β. σε ουσ., π.χ. πυρασφάλεια 2. στην ανάφλεξη, π.χ. πυροδοτώ 3. στα πυρά, στη βολή, π.χ. πυροβολισμός – σύνθ.: α) **πυρομάδα** (πυρουμάδα / π'ρουμάδα) (η) φέτα ψωμιού πυρωμένη στη φωτιά ΦΡ. **φέρε ψωμί να φκιάσουμε πυρομάδες!** [Απ. Ντάλ.: Στέλναν ψωμί απ' το χωριό / μία την εβδομάδα, / κι όταν αυτό μπαγιάτιζε / το 'κανα πυ-

ρομάδα.]. β) **πυροστιά** (πυρουστιά) (η) τρίποδη σιδερένια βάση που τοποθετείται πάνω σε φωτιά· σ' αυτή βάζουν τα οικιακά σκεύη για μαγείρεμα ή για ζέσταμα νερού [δ. τρ.: ... και την κακιά την πεθερά, τη βάνουμε στην πυροστιά, / και τον κακό τον πεθερό τον κάνω όπως θέλω εγώ.] – συνών. **σιδεροστιά** (η) [ETYM. < αρχ. πυρ(ο)-, πυρι- θ. του ουσ. πῦρ (τό), πυρός (Όμ. Κ 12, πυρά πολλά «πολλές φωτιές») ως α' συνθ., π.χ. αρχ. πυρί-καυστος].

ΠΥΡΟΜΑΧΟΣ (πυρουμάχους) (ο) η χαμηλή πέτρινη περίφραξη του τζακιού, για να μη σκορπίζονται οι στάχτες και η φωτιά ΦΡ. **ακούμπα τα ποδάρια στον πυρομάχο να ζεσταθούν!** [ETYM. < αρχ. πυρομάχος (-ον) «πυριμάχος, που αντιστέκεται στη φωτιά», Θεόφρ. Λίθ. 9, ώσαύτως και οί πυρομάχοι «όπως ακριβώς κι αυτοί που αντιστέκονται στη φωτιά»].

ΠΥΡΩΝΩ (πυρώνου / ππ'ρώνου) **1.** μεταδίδω μεγάλη θερμότητα **2.** ξεροψήνω (βλ. πυρο- → σύνθ. α) **3.** ζεσταίνω, πυρακτώνω – παθ. **πυρρώνομαι 1.** κάθομαι μπροστά σε θερμαντική εστία και ζεσταίνομαι από την εκπεμπόμενη θερμότητα [δ. τρ.: Φέρνουν βαρέλια με νερό και ξύλα ζαλωμένες (βλ. ζαλιά → μππ.), / να 'χουν οι Έλληνες νερό, φωτιά να πυρωθούνε.] **2.** έχω εξάψεις – ουσ. **πύρωμα** (το) ΦΡ. **πύρωμα ψυχής!** – μππ. **πυρωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (αστεία) **μωρέ, πυρωμένο κούτσουρο!** μωρέ, βλάκα! [ETYM. < πυρ(ῶ) (βλ. πύρα) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΠΥΤΙΑ (π'τγιά) (η) **1.** πηχτή άσπρη μάζα που βρίσκεται στο στομάχι των αμνοεριφίων και χρησιμοποιείται για το πήξιμο τυριού [παροιμ.: Χωρίς πυτιά τυρί δε γίνεται.] **2.** (μτφ.) ΦΡ. **τάισε το παιδί, να πιάσει λίγο πυτιά!** (τάισ' του πιδί, να πιάσ' λίγου π'τγιά!) να δυναμώσει – ρ. **πυτιάζω 1.** βάζω πυτιά σε γάλα, για να γίνει η ζύμωση **2.** (μτφ.) δυναμώνω – ουσ. **πύτιασμα** (το) – μππ. **πυτιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **απύτιαγος** (απύτγιαγους) (-η, -ο) **1.** που δεν έχει πυτιά **2.** που τρώει και δεν τον «πιάνει» το φαγητό **3.** (μτφ.) καχεκτικός, κακορίζικος – παθ. **πυτιαρίζομαι** (πυτγιαρίζουμι) (για γάλα, γ' πρόσ.) ζυμώνομαι μετά από την πρόσμιξή μου με πυτιά – ουσ. **πυτιάρισμα** (το) – μππ. **πυτιαρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. πυτία (ή) «ένζυμο του γαστρικού υγρού των αμνοεριφίων, που χρησιμοποιείται για το πήξιμο του γάλακτος και την παρασκευή τυριού» (Άριστ. Ζ. Ή. 729a.12, ό δέ όπός, ή πυτία «κι ο χυμός, η πυτιά») με συνίζ. για αποφυγή της χα-σμ.].

P

ΡΑΒΔΑ (η) ράβδος μεγάλου μεγέθους που χρησιμοποιείται για το ράβδισμα καρπών, όπως καρυδιών, κ.ά. [παροιμ.: Η ράβδα το ξέρει.] – συνών. **λούρα** (η) (βλ. λουρί → μεγεθ.) – υποκορ. **ραβδί** (το) **1.** μακρύ και κυλινδρικό ξύλο που το κρατάμε στο χέρι, συνήθ. για στήριγμα, για πρόχειρο όπλο άμυνας ή επίθεσης ή για οποιαδήποτε άλλη χρήση **2.** (μτφ.) τιμωρία, ξυλοδαρμός ΦΡ. **ήρθε η ώρα για ραβδί!** – ρ. **ραβδίζω 1.** χτυπώ τα κλαδιά δέντρων με ράβδα, για να πέσουν οι καρποί **2.** (μτφ.) κάνω κάποιον να υποφέρει ΦΡ. **τον ράβδισε ο πόνο!** – ουσ.: α) **ραβδιάνος** (ραβδγιάνους) (ο) που τιμωρεί ρίχνοντας ξύλο με ραβδί· β) **ράβδισμα** (το) η ενέργεια του ραβδίσματος· γ) **ραβδιστίκι** (ραβδιστίκκι) (το) η ποσότητα των καρυδιών, η οποία δίνεται ως αμοιβή σ' αυτόν που ραβδίζει καρυδιές – μππ. **ραβδισμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Είναι κι οι νιοι ξαρμάτωτοι κι οι νιες ξεστολισμένες, / και των μανάδων τα παιδιά σα μήλα ραβδισμένα] – σύνθ. **ραβδοσκόπος** (ο) ειδικός που ψάχνει με ραβδί για υπόγεια νερά [ETYM. < αρχ. ράβδος (ή) (-ου) (Όμ. Ω 343, εΐλετο δέ ράβδον «το ραβδί πήρε») μεταπλ. -α].

ΡΑΓΚΑΛΑ (τα) **1.** οικιακά σκεύη **2.** σύνεργα και ό,τι άλλο απαραίτητο παίρνει κάποιος στη δουλειά του **3.** παλιά δοχεία ΦΡ. **τι τα θες τόσα ράγκαλα;** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται από το συγύρισμα οικιακών σκευών ή άλλων εργαλείων (βλ. (μ)πράγκαλο)].

ΡΑΔΙΝΟΣ (-ή, -ό) λεπτοκαμωμένος, ευλύγιστος, τρυφερός, ευκίνητος – συνών. **ροδανός** (-ή, -ό) [ETYM. < αρχ. ραδινός / ροδανός / (-ή, -όν) «ευλύγιστος, λεπτός, ...» (Όμ. Ψ 583, ἰμάσθλην / χερσίν ἔχε ραδινήν «πάρε στα χέρια μάστιγα ευλύγιστη» / Όμ. Σ 576, παρά ροδανόν δονακῆα «σε ευλύγιστο καλαμιώνα»)].

ΡΑΔΙΟ (ραδγίο) (το) **1.** μεγάλος βράχος **2.** απότομος γκρεμός με λίγα δέντρα, φαράγγι – συνών. **ραδί** / **ραϊδιό** (το) [Κ. Κρυστ. Σ.: ... θέλω

νὰ περπατῶ γκρεμούς, ραϊδιά, ψηλά στεφάνια (βλ. λ., 4).] [ETYM. (;)].

ΡΑΖΩ (ράζου) καταφθάνω, αράζω [δ. τρ.: Ράζουν καράβια Τούρκικα, ράζουν και τα Ρωμαίικα. / Τα Τούρκικα ήσαν δεκαοχτώ και τα Ρωμαίικα δέκα.] [ETYM. < μσν. (ἀ)ράζω < αρχ. ἀράσσω «κτυπώ» (Όμ. Π 324, ἀπό δ' ὁστέον ἄχρῖς ἄραξε «το κόκαλο πέρα για πέρα σπάει») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΡΑΙΒΑ (ριβά) επίρρ.: γερτά, πλαγιαστά ΦΡ. **τι πααίνεις** (βλ. λ.) **έτσι ραιβά;** (τι πααίν'ς έτo' ριβά;) [ETYM. < αρχ. ραιβός (-ή, -όν) «κυρτός, καμπύλος, στρεβλός, στραβοπόδαρος, ...», Λυκόφρ. 238, ραιβοί νηρίται «κυρτοί κοχλίες»].

ΡΑΪΖΩ (ραΐζου) **1.** ραγίζω [δ. τρ.: Δεν έχω τίνος να το ειπώ το ντέρτι (βλ. λ.) μου ο καημένος. / Να σας το ειπώ, ψηλά βουνά, φοβούμαι μη ραΐστε.] [K.E.E.Λ., παροιμ.: Αλησμονώ και χαίρομαι, θυμώμαι και ραΐζω.] **2.** (μτφ.) προκαλώ ρήγμα σε ανθρώπινη σχέση ΦΡ. **είναι να μη ραΐσει το γυαλί!** – ουσ.: α) **ραΐσιά / ραΐσματιά** (η)· β) **ράισμα** (το) – μππ. **ραΐσμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ραγίζω (< θ. β' παθ. αορ. (έρ)ράγ(ην) (γ' πληθ. έρράγησαν) του αρχ. ρήγνυμι «σχίζω, συντρίβω», (Όμ. Β 544, θώρηκας ρήξειν «τους θώρακες να σπάσουν») + παραγ. επίθ. -ίζω) > ραγίζω > ραΐζω, με αποβ.].

ΡΑΚΙ (το) οίνοπνευματώδες ποτό που παράγεται μετά από ζύμωση και απόσταση σταφυλιών, κούμαρων, μούρων, κ.λπ., τσίπουρο [παροιμ.: Άλλος μπότης (βλ. λ.) με ρακί είν' αυτός.] – παράγ. ουσ. **ρακιάτικο** (το) ο φόρος οίνοπνεύματος κατά την οθωμανική περίοδο – σύνθ. **ρακοπούλος** (ο) ταβερνιάρης [ETYM. < θ. ραγ- του αρχ. ρ. ρήγνυμι (βλ. ραΐζω, ετυμ.) (η ρώγα (βλ. λ.) ή άλλος καρπός, από τον οποίο παράγεται ρακί, πρέπει να σπάσει, να συνθλιβεί, για να γίνει η ζύμωση) + παραγ. επίθ. -ι > ραγί > ρακί, με τροπή του μέσου ουρ. [γ] σε ψιλό ουρ. [κ] / (Τριαντ.) < τουρκ. raki < αραβ. 'arak / (LSJ) < τουρκ. raki < ινδ. arrak «οινόπνευμα από ρύζι»].

ΡΑΜΜΑ (το) **1.** λεπτή κλωστή [παροιμ.: Ποιος σε ρωτάει για ράμμα-τα και λες πέντε κουβάρια φτάνουν;] **2.** μέτρο ποσότητας **3.** πολύ ρευστή αποπάτηση ΦΡ. **τον πήγε ράμμα!** – υποκορ. **ραμματάκι** (το) ΦΡ. **ένα ράμμα** (ή **ραμματάκι**) **τρέχει από την πηγή** ρέει ελάχιστη ποσότητα νερού, λόγω ανομβρίας ή από άλλη αιτία – επίθ. **ραμμαντάνης** (-α, -ικο) ψηλός, λεπτός και άχαρος ΦΡ. **έναν ραμμαντάνη πήρε γι' άντρα!** – ρ. **ραμματιάζω / ραμματίζω** αφαιρώ λεπτές τρίχες από το πρόσωπο με ράμμα – ουσ. **ραμμάτι(α)σμα** (το) – σύνθ. **ραφοματιά** (η) χαραμάδα, μικρή ή μεγάλη ΦΡ. **γέμισε ραφοματιές το τα-**

βάνι! (γέμ'σι ραφουματγιές του νταβάν'!) [ETYM. < αρχ. ράμμα (τό) (-ατος) (ράπτω) «ραφή, στερέωση επιδέσμου με ραφή», Πλάτ. Κωμ. Έ. 36.2, ἐκφέρεσθε δέ τὰ ράμματα «να αφαιρέσετε τις ραφές»].

ΡΑΝΩ (ράνου) (βλ. κάνω → φρ. κ) [ETYM. < κάνω (με επίδρ. της υποτ. ράνω του αρχ. ρ. ραίνω «ραντίζω, πασπαλίζω, ...», Όμ. Α 282, ραίνοντο δὲ νέρθε κονίη «κι ο κουρνιαχτός τα πόδια τους γέμιζε»].

ΡΑΠΑΝΙ (ραπάν') (το) ονομασία διάφορων φυτών με σαρκώδη τραγανή ρίζα και η ίδια η ρίζα τους, η οποία τρώγεται ως ορεκτικό ή σαλάτα – υποκορ. **ραπανάκι** (το) [παροιμ.: Ραπανάκια για την όρεξη!] – συνών. **ρεπάνι** (το) [παροιμ.: Θέλει κόπο το ρεπάνι, κάθε τόπος δεν το κάνει.] – υποκορ. **ρεπανάκι** (το) [ETYM. < ελνστ. ραπάνιον / ραφάνιον (τό) < αρχ. ραφανίς (ή) (-ῖδος) «ραπάνι», Άριστοφ. Νεφ. 981, οὐδ' ἀνελέσθαι δειπνοῦντ' ἐξῆν κεφάλαιον τῆς ραφανίδος «λιχουδιές δε ζητούσε· ρεπανιού πού να πάρει κεφάλι στο δείπνο;»].

ΡΑΣΑ (η) ονομασία όρνιθας με γκρίζο φτέρωμα [ETYM. < κουτσοβλάχ. ράσα (rasă) (η) «μάλλινο επανωφόρι, ράσο» < λατ. rasus (-a, -um) «ξυσμένο, λειασμένο ύφασμα»].

ΡΑΣΤΙ (ραστ') (το) ευκολία, ευκαιρία ΦΡ. **με το ράστι σου, έλα!** [Γ. Άθαν. Τ. Β. 2.43: Σιγά - σιγά καί ταπεινά καί μ' όλο μου τό ράστι / άράδα πήρα τά βουνά, παραταριά (βλ. παρανταρίκι → επίρρ.) τίς ράχες ...] [ETYM. < υπερθ. βαθμ. ρᾱστ(ος) του αρχ. επιθ. ρᾱδιος (-α, -ον) «εύκολος, έτοιμος, ...» (Εὐρ. Ίππ. 1047, ταχύς γάρ Άιδης ρᾱστος άνδρί δυστυχεῖ «να πεθάνεις μια κι όξω· ο τέτοιος Άδης βολικός γι' ασεβείς») + παραγ. επίθ. -ι].

ΡΑΧΑΤΙ (ραχάτ') / **ρεχάτι** (το) ανάπαυση, οκνηρή διάθεση, άνεση ΦΡ. (α) **δε χαλάει το ραχάτι τ!** (β) **με το ρεχάτι μ!** – επίθ. **ρα/εχατιλής** (ρα/εχατ'λής) (-ού) τεμπέλης – ρ. **ρα/εχατεύω** – συνών. **ρα/εχατιάζω** – ουσ. **ρα/εχάτεμα** (το) [ETYM. < τουρκ. rahat (< араβ. rāḥa «ξεκούραση, άνεση») + παραγ. επίθ. -ι].

ΡΑΧΟΥΛΙΑ (ραχχούλια) (τα) οι μικρές ράχες, οι ραχούλες – σχετικά σύνθ.: α) **ανάραχο** (το) κορυφή ράχης· β) **διάρραχο** (το) ράχη βουνού, βουνοπλαγιά ΦΡ. **διάβηκε το διάρραχο το συμπεθεριό!** (δγιαβ'κι του δγιαρραχου του συμπιθιργιό!) [Κ. Κρυστ. Γκ.: Ροβόλαε από διάρραχο ψηλό κατά τή στρούγγα / καί κάπου άκούετο σαλαγή κᾱπου βραχνή φλογέρα.]. γ) **κοντοραχιά** (η) μικρός λόφος – συνών. **κοντοραχούλα** (η) [δ. τρ.: Ποιος είδε τέτοιο θάμασμα, παράξενο μεγάλο, / να κουβεντιάζουν τα βουνά, με τις κοντοραχούλες.]. δ) επίρρ. **κατάραχα / καταραχίς** στην κορυφή της ράχης [δ. τρ.: Βγήκα ψηλά, κατάραχα, στου Βαλτετισιού τη ράχη / κι ακούω κουβέντες όμορφες του

γέρου καπετάνιου, ...]· ε) **μεσόρραχη** (η) ονομασία ράχης που βρίσκεται ανάμεσα σε δύο άλλες ισοϋψείς ράχες· στ) **ξεραχιάζω** 1. χτυπώ κάποιον στη ράχη ΦΡ. **τον ξεράχιασε τον άνθρωπο!** 2. ξεπροβοδώνω κάποιον ως τη ράχη, ως την κορυφογραμμή ΦΡ. **τον ξεράχιασα και γύρισα!** – ουσ. **ξεράχιασμα** (το) – μππ. **ξεραχιασμένος** (-η, -ο) ζ) **σύρραχο** (το) κορυφή ράχης [ETYM. < μσν. ράχ(η) (< αρχ. ράχης (ή) (-εως) «ράχη», Όμ. Ι 208, ἐν δέ συὸς ῥάχιν «με χοίρου ράχη») + παραγ. επίθ. -ούλια].

ΡΕΒΑΝΙ (ριβάν') (το) 1. (για άλογα) πλαγιοτροχασμός, πλαγιοποδισμός, γρήγορος βηματισμός σε δύο χρόνους, κατά τον οποίο το άλογο σηκώνει εναλλάξ τα δύο δεξιά και τα δύο αριστερά πόδια 2. άλογο που τρέχει 3. επίρρ. **ρεβάνι** πολύ γρήγορα ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **ρεβάνι!** – επίθ. **ρεβανιάρικος** (ριβαννιάρρ'κους) (-η, -ο) που είναι εθισμένος σε γρήγορο και ρυθμικό τρέξιμο ΦΡ. **ρεβανιάρικη φοράδα** [ETYM. < ραβάνι < τουρκ. rahvan «τριποδισμός» + παραγ. επίθ. -ι, με ανομ.].

ΡΕΒΩ (ρέβου) / **ρεύω** καταρρέω (κυριολ. & μτφ.) ΦΡ. (α) **έρεψε ο τοίχος!** (β) **έρεψα στη δουλειά!** (γ) **τον έρεψαν τα βάσανα!** [κατάρα: Να σου ρέψουν τ' άντερα (βλ. λ.)!] [ETYM. < θ. αόρ. ἔρρεψα < ἔρρευσα του αρχ. ῥέω (βλ. ρούω) (πρβ. κλέβω < ἔκλεψα)].

ΡΕΓΓΟΣ (ρέγγους) (ο) 1. **ρέγγα & ρέγκα· το ψάρι chupea harengus** ΦΡ. **ψήσε έναν ρέγγο να τον φάμε με τη φασολάδα!** (ψήσ' έναν ρέγγου να τουν φάμι μι τ' φασ'λάδα!) 2. (μτφ.) αδύνατος κι άσχημος [ETYM. < βεν. reng(a) + παραγ. επίθ. -ος].

ΡΕΖΕΣ (ο) (πληθ. **ρεζέδες, οι & ρεζέδια, τα**) στρόφιγγας που εξασφαλίζει την κίνηση σε πόρτες και παράθυρα, μεντεσές [ETYM. < τουρκ. reze (< αραβ. razza) + παραγ. επίθ. -ς].

ΡΕΚΑΖΩ (ρικάζου) 1. **βελάζω δυνατά και επίμονα, βελάζω σπαρακτικά** – συνών. **ρεκοβελάζω / ρεκομανάω** 1. [...] 2. (μτφ.) **κλαίω γοερά** ΦΡ. **τι ρεκομανάς έτσι;** 3. (μτφ.) **κλάνω** [λογοπ.: Θανάση, ο κώλος σου να ρεκάξει!] – ουσ. **ρέκασμα** (το) – συνών. **ρεκατό / ρεκοβέλασμα / ρεκομάνημα / ρεκομανητό / ρεκομανιό / ρυάσιμο** (το) / **ρέκος** (ο) [ETYM. < λόγ. ρεγχάζω «ροχαλίζω» < αρχ. ρέγκω / ρέγχω «ροχαλίζω, βγάζω ισχυρή αναπνοή, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 5, οἱ δ' οἰκέται ῥέγκουσιν «οι δούλοι ροχαλίζουν») > ρεχάζω, με αποβ. του [γ] > ρεκάζω, με τροπή του δασέως ουρ. [χ] σε ψιλό ουρ. [κ]].

ΡΕΚΛΑ (η) 1. σωματική ή ψυχική εξάντληση ΦΡ. **τον είναι ρέκλα από την πολλή δουλειά!** 2. **χαύνωση, τεμπελιά** ΦΡ. **μ' έπιασε ρέκλα, δε μπορώ να κάνω τίποτα!** – επίρρ. **ρέκλα** ξάπλα, ξαπλωτά ΦΡ. **έπε-**

σε ρέκλα στο κρεβάτι! – συνών. **ρέλα** ΦΡ. **έπεσε ρέλα!** **1.** ξάπλωσε **2.** (μτφ.) παραιτήθηκε – ρ. **ρεκλιάζω** (ρικκλιάζου) **1.** αισθάνομαι μεγάλη κούραση, σχεδόν εξάντληση **2.** νιώθω χαύνωση, τεμπελιάζω – παθ. **ρεκλιάζομαι** ξαπλώνω, ξαπλώνω τεμπέλικα – ουσ. **ρέκλιασμα** (το) ΦΡ. **τι ρέκλιασμα είν’ αυτό!** – μππ. **ρεκλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: στη σ. <https://www.slang.gr/definition/8096-rekla-rexla> υπάρχει η αναφορά: «Η ετυμ. της λ. δεν είναι εύκολη. Η άποψη ότι προέρχεται από την καρέκλα στην οποία αράζουμε και χαλαρώνουμε σε σημείο που βαριόμαστε καν να πούμε το κα- είναι μεν ευρηματική αλλά μάλλον δεν ευσταθεί. Ίσως, η ρέκλα να προέρχεται από το ιταλ. *recluso* «ερημίτης, απομονωμένος». Στα Επτάνησα απαντάται η λέξη ρεκλούτης που σημαίνει ρακένδυτος, εξαθλιωμένος και εξ αυτού λένε ότι και κάποιος είναι ρέκλα όταν βρίσκεται σε κακό χάλι - έχει απομονωθεί, δεν προσέχει τον εαυτό του, είναι βρόμικος και ατημέλητος κ.λπ. Όλα αυτά με επιφύλαξη.» / Στο βιβλίο του Ν. Γ. Πολίτη, Παροιμίες Δ', σ. 128, υπάρχει η παροιμία «Βγάνει ή γριά τά ρέγκλια της, ρήχνει τα τοῦ γέρου της.» και συνοδεύεται από το ακόλουθο υπόμνημα: «Ρέγκλια, τά, ἢ ρέγκλια ἐν Πελοποννήσῳ λέγονται πλατύτατα βρακία, τά ἄλλως σαλβάρια. Ἐκλήθησαν δ' οὕτω ἀπὸ τοῦ ὑφάσματος, ἐξ οὗ συνήθως κατασκευάζονται· τοῦτο λέγεται ρέγκλι, ἢ ρέκλι, τό, (καί ἄλλως κουμάσι), ἴσως ἀπὸ τοῦ λατ. *regula*, ὁπόθεν ἤδη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐπλάσθησαν αἱ λέξεις ρήγλα, ρέκλα.»].

ΡΕΛΙ (ρέλλι) (το) μακρόστενο κομμάτι υφάσματος που ράβεται ως τελείωμα ή ως διακόσμηση σε ενδύματα ή υφάσματα διαφόρων χρήσεων – υποκορ. **ρελάκι** (το) – ρ. **ρελιάζω** ράβω ρέλι – ουσ. **ρέλιασμα** (το) – μππ. **ρελιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (Τριαντ.) < ιταλ. αρσ. *reglio* «ανεμόσκαλα με κυλινδρικά ξύλα για σκαλοπάτια», πληθ. *regli* που θεωρήθηκε ουδ. εν.].

ΡΕΜΑΤΙΚΑ (ριματικά) (τα) ρευματικά, ρευματοπάθεια ΦΡ. **υποφέρει από ρεματικά!** [ETYM. < ονομ. ουδ. πληθ. του επιθ. ρευματικός (< αρχ. ρευματικός (-ή, -όν) «που υπόκειται καταρροή ή ρευματισμό στους οφθαλμούς, ...», Διοσκ. 2.126, ἔλκη ρευματικά «πληγές ρευματικές») > ρευματικά > ρεμματικά, με αφομ. [υμ (προφ. βμ) > μμ] > ρεματικά, με απλοπ.].

ΡΕΜΠΙΑΠ (ριμπάπ) (το) **1.** μουσικό όργανο παρόμοιο με την κρητική λύρα **2.** (μτφ.) ξυλοδαρμός ΦΡ. **έπεσε ρεμπάπ!** [ETYM. < τουρκ. *re-bar* «μουσικό όργανο»].

ΡΕΜΠΕΛΟΣ (ρέμπιλλους) (-η, -ο) αργόσχολος, ακατάστατος ΦΡ. **είναι πολύ ρέμπελη!** – ρ. **ρεμπελεύω** (ριμπιλλιεύου) γίνομαι ρέμπε-

λος, χαζολογώ ΦΡ. (α) **όλο ρεμπελεύει!** (β) **τι έπαθες και ρεμπελεύεις έτσι;** – ουσ.: α) **ρεμπέλεμα** (το)· β) **ρεμπελιά** (η) ακαταστασία, τεμπελιά ΦΡ. **έχει μεγάλη ρεμπελιά!** – συνών. **ρεμπελιό** (το) ΦΡ. **θα τον φάει το ρεμπελιό!** [ETYM. < βεν. rebel(ο) «επαναστάτης, ρέμπε-λος» (< λατ. rebellis (-is) «επαναστατικός») + παραγ. επίθ. -ος].

ΡΕΜΠΕΣΚΈΣ (ριμπισσκιές) (ο) φυγόπονος, ανεπρόκοπος, αργό-σχολος ΦΡ. **τι περιμένεις από έναν ρεμπεσκέ;** [ETYM. (LSJ) κατά μία ελάχιστα πιθ. άποψη < αλβ. rrebesh «ατύχημα»].

ΡΕΜΠΕΣΤΙΝΑ (ριμπισστίνα) (η) 1. επαινετικός λόγος ΦΡ. **άσε τις ρεμπεστίνες!** (ας' τ'ς ριμπισστίνας!) 2. υπερβολικός λόγος ΦΡ. **κόβει ρεμπεστίνες!** λέει πολλά και υπερβολικά λόγια [ETYM.· πιθ. < ιταλ. reb(us) «(κυριολ. & μτφ.) γρίφος, αίνιγμα» + παραγ. επίθ. -εστίνα].

ΡΕΝΤΖΕΛΟ (ρέντζιλλου) (το) 1. ένδυμα ή ύφασμα πολύ παλιό και φθαρμένο, υπόλειμμα υφάσματος, κομμάτι από ύφασμα παλιό και σκισμένο, κουρέλι ΦΡ. (α) **τι το φοράς αυτό το ρέντζελο;** (β) **τι τα θες όλ' αυτά τα ρέντζελα;** – συνών. **ρεντζούκλι / ρεντζοπάνι / ρούντο** (το) 2. (μτφ.) που είναι ευτελής, ασήμαντος ΦΡ. **ένα ρέντζελο είναι!** – ρ. **ρεντζε(κ)λιάζω** 1. κουρελιάζω 2. (για φυτό) α. λόγω σκιάς έχω λεπτούς και αναπτυγμένους βλαστούς β. λόγω απουσίας κλαδέ-ματος τα κλωνάρια μου έχουν απλωθεί πέριξ ΦΡ. **ρεντζέκλιασε το κλήμα, θέλει κλάδεμα!** – ουσ.: α) **ρεντζέ(κ)λιασμα** (το)· β) **ρεντζε-λιά** (η) το να φοράς κουρέλια ΦΡ. **πήγα στον λόγγο κι έγινα ρεντζε-λιά!** – επίθ. **ρέντζελος** (-η / **ρεντζέλω**, -ικο) κουρελής, ρακένδυτος [αίνιγμα: – Της Ρεντζέλως τα παιδιά στον χορό κατέβαιναν, με κου-βάρια ράμματα, με σακιά μπαλώματα. – Τι είναι; – Η διάστρα, το κλουβί διασίματος και τα μασούρια.] – συνών.: α) **ρέντζ(ι)ος** (-ω)· β) **ρεντζε(κ)λιάρης** (-α, -ικο) 1. που είναι σαν ρέντζελο 2. (για φυτό, βλ. πιο πάνω, ρεντζεκλιάζω, 2) ΦΡ. **γίνηκαν ρεντζεκλιάρες οι ντομα-τιές!** – συνών. **ρεντζε(κ)λιάρικος** (-η, -ο) – μππ. **ρεντζε(κ)λιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά το σχίσιμο υφασμάτων].

ΡΕΝΤΙΖΩ (ριντίζου) ραντίζω, περιβρέχω, ψεκάζω (βλ. παίρνω / παί-ρω → δ. τρ.) – συνών. **ρεντάω** – ουσ. **ρέντισμα / ρέντημα** (το) – συ-νών. **ρέντος** (ο) ΦΡ. **έχουμε ρέντο σήμερα!** – μππ. **ρεντισμένος / ρεντημένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. ραντίζω «ραντίζω, εξαγνίζω, ...» (Π. Δ. Ψ., ραντιείς με ύσώπω καὶ καθαρισθήσομαι «θα με ρα-ντίσεις με βασιλικό και θα καθαριστώ») > ρεντίζω, με τροπή του [α] σε [ε] (< αρχ. ραντός (-ή, -όν) «ραντισμένος, ...», ρημ. επίθ. του ραί-νω (βλ. ράνω, ετυμ.)].

PENTIKOLO (ριντίκουλλου) (το) 1. που έχει γελοιοποιηθεί, γελοίος ΦΡ. **μας έκανε ρεντίκολο!** 2. ανάξιος ΦΡ. **ένα ρεντίκολο είναι!** [ETYM. < ιταλ. ridicolo < λατ. ridiculus (-i) < ridere «γελώ, ...»].

ΡΕΟΥΛΙ (ριούλλι) (το) χατίρι, περιποίηση ΦΡ. **η γιαγιά μου κάνει όλα τα ρεούλια!** [ETYM. < λατ. re(s), rei «πράγμα» + υποκορ. παραγ. επίθ. -ούλι].

ΡΕΠΙ (ρέπ') (το) ερείπιο ΦΡ. **κάτι ρέπια θυμίζουν το παλιό αρχοντικό!** (κάτ' ρέπγια θ' μίζ'ν του παλλιό αρχουντ'κό!) [Λ. Μαβ. Στεφ.: Άπ' τὰ εἰδωλά τους δὲ θὰ μείνη ρέπι.] – συνών. **ρέπιο** (το) [Κ. Παλ. Φ. Β.: Σκοτεινό ρέπιο κ' ή έκκλησιά, καί δίχως πολεμίστρες / τό κάστρο, καί χορτάριασε κ' ἔγινε βοσκοτόπι.] [ETYM. < ερείπιο (< αρχ. έρείπιον (τό) «συντρίμμι, απομεινάρι, ...», Αἰσχύλ. Πέρσ. 425, ἀγαῖσι κωπῶν θραύμασιν τ' έρειπίων «με κουπιά σπασμένα, ή μ' ό,τι συντρίμμι από τα ναύαγια») > ρείπιο, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > ρέπιο, με τροπή [ει (προφ. ι) > ε] > ρέπι].

ΡΕΤΑΛΙ (ριτάλλι) (το) 1. υπόλοιπο υφάσματος 2. κουρέλι 3. (μτφ.) άνθρωπος αχρείος που από επιλογή δεν έχει δουλειά, τεμπέλης ΦΡ. **ένα ρετάλι είναι!** 4. (μτφ.) ψυχικό ράκος ΦΡ. **γίνηκε ρετάλι από τον καημό!** (γίγ'κι ριτάλλι απ' του γκαημό!) – ρ. **ρεταλιάζω** – ουσ. **ρετάλιασμα** (το) [ETYM. < ιταλ. ritaglio «υπόλειμμα»].

ΡΗΜΑΔΙ (ρημάδ' / ρ'μάδ') (το) 1. κάθε τι φθαρμένο, ερείπιο, χάλασμα [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Αμ' έχω ρημάδια αμ' είναι άχαρα!] 2. έρημο σπίτι, σπίτι στο οποίο ζεις χωρίς συντροφιά – συνών. **ρημαδιακό** (το), ουσιαστικοπ. ουδ. του επιθ. ρημαδιακός (-ή / -ιά, -ό) «ερειπωμένος, εγκαταλειμμένος» 3. κάτι που ενοχλεί ή εμποδίζει ΦΡ. (α) **άνοιξε το ρημάδι το στόμα του και δεν έλεγε να το κλείσει!** (β) **πάρε το ρημάδι σου από δω!** [ETYM. < μσν. ρημάδιν (τό) < *έρημάδιν, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < *έρημάδιον, υποκορ. του ελνστ. έρημάς (ή) «έρημη, μοναχική» (αιτ. έρημάδα), ανώμ. θηλ. του επιθ. έρῆμος (βλ. έρμος, ετυμ.)].

ΡΗΝΙΑ (ρρήννια) (η) ειρήνη ΦΡ. **άμα δεν υπάρχει ρήνια, τίποτα καλό δε γίνεται!** [ETYM. < θ. (εί)ρην- του αρχ. ουσ. ειρήνη (ή) (Όμ. Χ 156, τό πρίν έπ' ειρήνης «καιρούς ειρήνης είχαν») + παραγ. επίθ. -ια, με αποβ. της αρχικής άτ. διφθ.].

ΡΗΝΙΑΖΩ (ρρηννιάζου) ειρηνεύω, συμφιλιώνομαι ΦΡ. **ρηνιάστε, τι κάνετε έτσι;** – ουσ. **ρήνιασμα** (το) – μππ. **ρηνιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι ρηνιασμένοι!** [ETYM. < θ. (εί)ρην- του αρχ. ειρηνεύω «συμφιλιώνω, καταπραΰνω, ...» (Δίων Κ. 77.12, ως δή ειρηνεύσων αὐτούς «για να τους συμφιλιώσει») + παραγ. επίθ. -ιάζω (βλ. ρήνια, ετυμ.)].

ΡΙΑΖΟΜΑΙ (ρ'γιάζουμι) ριγώ, τρέμω, ανατριχιάζω (βλ. θέρμη → δ. τρ.) – ουσ. **ρίασμα** (το) ΦΡ. **τι ρίασμα είν' αυτό που μ' έπιασε;** – μππ. **ριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. / αρχ. ρίγιάζομαι «όντας άρρωστος, έχω πυρετό και ρίγος», με αποβ. του [γ] και έκπτωση < αρχ. ρῖγ(ος) (τό) «ψύχος» (Όμ. ε 472, ρῖγος καὶ κάματος «το κρύο κι ο κάματος») + παραγ. επίθ. -ιάζομαι].

ΡΙΓΑ (η) **1.** ευθεία γραμμή χαραγμένη σε χαρτί ή άλλου είδους επιφάνεια ΦΡ. **τράβηξα ρίγες, για να γράψω ίσια!** **2.** ξύλινος χάρακας ΦΡ. **τράβα μια γραμμή με τη ρίγα!** **3.** ειδικός ξύλινος χάρακας που χρησιμοποιείται στη ραπτική ΦΡ. **ωχ! μου 'σπασε η ρίγα!** [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. ρίγα (ή) < ιταλ. riga «γραμμή, χάρακας, ...» / (LSJ) < ῥῆγλα (ή) «χάρακας, κανόνας» (λατ. regula «κανόνας, νόμος, μέτρο») ή < ιταλ. riga / (Χατζηδ.) ῥηγιά / ῥῆγα - ῥῆγλα = regula)].

ΡΙΓΑΝΕΎΩ (ριγανεύου) **1.** μαζεύω ρίγανη **2.** (μτφ.) χασομεράω – ουσ. **ριγάνεμα** (το) – μεε. **ριγανεύοντα(ς)** ΦΡ. **πέρασα τη μέρα ριγανεύοντας!** [ETYM. < ρίγαν(η) (< μσν. ᾠρίγανη (ή) < αρχ. ὀρίγανον (τό) / ὀρίγανος (ή) «ρίγανη», Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 1030, ὑποστώρεσαί νυν πρῶτα τῆς ὀριγάνου «βάλει μια στρώση ρίγανη στον πάτο») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΡΙΖΑ (η) **1.** [...] [παροιμ.: Στη ρίζα του τριαντάφυλλου, φυτρώνουνε αγκάθια.] [δ. τρ.: Λεμονιά με τ' άνθη και με τον καρπό / στρώσε μου στη ρίζα ν' αποκοιμηθώ.] **2.** περιοχή, τόπος καταγωγής **3.** γενιά – συνών. **ριζί** (το) [δ. τρ.: Όποιος τον κόψει, κόβεται, κι όποιος τον φάει, πεθαίνει, / κι όποιος τον πάει στο σπίτι του, ριζί δεν απομένει.] **4.** μονάδα μέτρησης φυτών ΦΡ. **φύτεψα εκατό ρίζες πράσο!** – παράγ. ουσ.: α) **ριζάρι** (το) **1.** το φυτό ερυθρόδανο το βαφικό ή ρούβια η βαφική (rubia tinctorum) **2.** η βαφή που γίνεται από τη ρίζα ριζαριού και χρησιμοποιείται για το βάψιμο νημάτων και λαμπριάτικων αβγών – συνών.: α) **λιζάρι** (το)· β) **κολοβάβιζα** (η)· γ) **κωλοβάβιτσα** (η)· β) **ριζό** (ρ'ζό) (το) υπώρειες, πρόποδες βουνού ΦΡ. **πήγα ως το ριζό να κόψω κλαρί** (βλ. λ., 2) – επίθ. **ριζιμιός** (-ά, -ό) **1.** που είναι ριζωμένος **2.** ογκώδης ακίνητος λίθος [δ. τρ.: Θέλω να πάρω ανήφορο, να πάρω ανηφοράκι, / να βρω κλαράκι φουντωτό και ριζιμιό λιθάρι.] – συνών. **ρίζινος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Σαν παίρνω έναν ανήφορο, να βγω σε κορφοβούνι. / Να βρω κλαράκι φουντωτό, λιθάρι ρίζινο.] – σύνθ. **ριζόδοντο** (ρ'ζόδουντου) (το) ρίζα δοντιού ΦΡ. (α) **πόνεσα ως τα ριζόδοντα μ' όσα άκουσα!** πόνεσα πολύ, στενοχωρήθηκα (β) **σαν να με πονάει ριζόδοντο!** για κάτι που με πονάει πάρα πολύ [ETYM. < αρχ. ρίζα (ή) (-ης), Όμ. Λ 846, ἐπὶ δέ ρίζαν βάλε πικρὴν «ρίζα του έβαλε πικρή»].

ΡΙΚΈΛΑ (η) κουβαρίστρα ΦΡ. **θέλω να μ' αγοράσεις δυο ρικέλες, άσπρη και μαύρη!** – συνών. **ρουκέλα** (η) [ETYM. < θ. ρε- του ρέ(ω) (< αρχ. ρέω, βλ. ρούω, ετυμ.) + θ. κυλ- του κυλῶ (βλ. (γ)κυλάω, ε-τυμ.) + παραγ. επίθ. -α > ρεκύλα > ρεκέλα, με αφομ. > ρικέλα, με κώ-φ. του [ε] σε [ι]].

ΡΙΜΜΑ (το) **1.** πρόσθετος πόντος που ρίχνουμε σε πλεχτό **2.** ασθένεια των οφθαλμών· στη λαϊκή θεραπευτική αντιμετωπίζεται με ξόρκια και γιατροσόφια (βλ. λ. & λέφα) – υποκορ. **ριμματσίδι** (το) μικρή ίνα που βοηθά το κλήμα ή άλλο φυτό ν' αναρριχάται – σύνθ. **αντίρριμμα** (το) παραφυάδα [Κ. Κρυστ. Γκ.: Χωρίς αντίρριμμα χλωρό, χωρίς κλωνί άνθισμένο.] – συνών. **παραβλάσταρο** (το) [ETYM. < αρχ. ρῖμμα (τό) (-ατος) «τίναγμα, κίνηση, ...», Ἀρίων 6, ποδῶν ρίμματα «ποδιῶν τινάγματα»].

ΡΙΝΙ (το) τρίπλευρη λίμα, τροχός – συνών. **τριάγκωνο** (το) [ETYM. < αρχ. ρίνη (ή) «λειαντικό όργανο, λίμα» (Ξεν. Κ. Π. 6.2.33.1, ἀγαθόν δέ καί ρίνην φέρεσθαι «καλό είναι να έχει και λίμα») με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου].

ΡΙΠΑ (η) **1.** φλύσχης· λιθολογικός σχηματισμός, αποτελούμενος από μια σειρά από εναλλαγές στρωμάτων αργίλων, ψαμμιτών, μαργών, ασβεστολίθων και κροκαλοπαγών **2.** γκρεμός – ρ. **ριπάω** κατηφορίζω – ουσ. **ρίπημα** (το) [ETYM. (λόγω της φύσης του πετρώματος) < αρχ. ρίψ (ή) (γεν. ρίπος, αιτ. ρῖπα) «πλατύ πλέγμα από καλάμια ή βούρλα, καλαμωτή», παράλλ. τ. ρῖπος (τό) «ψάθα» (Όμ. ε 256, φράξε δέ μιν ρίπεσσι διαμπερές οἰσυῖνησι «και με κλαδιά της λυγαριάς την έφραξε όλη πέρα») / Ἡσύχ., <Ὶπαι> ὄρη Σκυθικά· ὅθεν βορρῶς ὁ ἄνεμος πνεῖ / <ρίπες(ς)> ψιάθοις. πλέγμασιν ἐκ καλάμων / <ρίπος> ἔδαφος πρὸς κοίτην, δηλ. ὄχθη, γκρεμός (πρβ. λατ. rīpa «όχθη, ακτή» / rupes, -is «γκρεμός, πέτρα»)].

ΡΙΡΙΚΑ (η) προσωνυμία ελαφρόμυαλης γυναίκας ΦΡ. (α) **για πού το 'βαλε η ριρίκα;** (β) **ντύθηκε σαν ριρίκα!** [ETYM. < όν. Ριρίκα (η) (πρβ. οπερέτα Γ. Πρινέα / Στ. Μάστορα «Η Ριρίκα μας», [...]) Η Ριρίκα ξελογιάζει κάθε γνωστικό / είν' μοναδικό λένε θηλυκό / μπρος σ' αυτήνε μούντζες (βλ. μού(ν)τζα) να 'χει η Μαρί Σουαζί / όλοι σαν χαζοί μου το λεν μαζί. [...])].

ΡΙΤΣΩΝΩ (ριτσώνου) κολλώ επίμονα σε κάτι, τρώω με βουλιμία ΦΡ. **ρίτσωσαν τα γίδια στα βάτα, θα βρέξει!** τα τρώνε σε γρήγορο ρυθμό, για να προλάβουν την προοιωνιζόμενη κατά τη λαϊκή μετεωρολογία βροχή – ουσ. **ρίτσωμα** (το) – μππ. **ριτσωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ρίτσ(α) (η) «κοινή ονομασία του βρώσιμου, από ανθρώπους

και ζώα, κιχώριου, το οποίο απαντά σε πολλά είδη, όπως αντίδι, ραδί-
κι, πικραλίδα, ...» + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΡΙ(Χ)ΝΩ (ρί(χ)νου) **1.** [...] [παροιμ.: Ρίχνει λάδι στη φωτιά.] [δ. τρ.: Σήμερα, Δήμο μ', Πασκαλιά, σήμερα πανηγύρι· / τα παλληκάρια χαίρονται και ρίχνουν στο σημάδι, ...] ΦΡ. (α) **ρίνω ποτήρια** ρίχνω βεντούζες (β) **ρίχνω τα κάρβουνα** απομακρύνω τη βασκανία, ξεματιά-
ζω (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 472) (γ) **ρίχνω τ' αφτιά** κατεβάζω το κεφάλι απογοητευμένος ή ντροπιασμένος (δ) **του ρίχνω στ' αφτιά** επιτίθεμαι, ορμώ (ε) **της έριξαν τον φτρα** (πιθ. < παραφθ. τουρκ. *fitre* «ελεημοσύνη του ραμαζανιού» ή < τουρκ. *fit* «πρόκληση, συμβιβασμός» + παραγ. επίθ. -τρα) τη βάσκαναν (στ) **τον έριξε εκεί τον φτρα** έριξε εκεί το ενδιαφέρον (ζ) **κάτσε καλά, γιατί θα σ' ρίξω κανέναν χορό!** θα σου ρίξω κανένα χέρι ξύλο (η) **ρίχνω τα πρόβατα** οδηγώ τα πρόβατα σε συγκεκριμένο τμήμα λιβαδιού για βοσκή (θ) **ρίχνει πολύ νερό** βρέχει πολύ **2.** αποβάλλω έμβρυο [δ. τρ.: Οι μαύροι μου, όσοι τ' άκουσαν, ούλοι βουβοί απομείναν, / κι όσες φοράδες τ' άκουσαν, έριξαν τα πουλάρια.] **3.** διακομίζω ΦΡ. **ήρθε ο περατάρης** (βλ. λ.) **και μ' έριξε πέρα από το ποτάμι** – ουσ.: α) **ρίξιμο** (ρίξ'μου) (το)· β) **ριξιά** (ρ'ξιιά) (η) **1.** πυροβολισμός **2.** συνουσία **3.** μικροκαμωμένος άνθρωπος – σύνθ. **μισοριξιά** (η) **1.** μισόδραμο (βλ. δράμι → σύνθ. α) **2.** (μειωτ.) μικρόσωμος, καχεκτικός – παθ. **ρί(χ)νομαι 1.** πηγαίνω, πηδάω απέναντι **2.** πέφτω με τα μούτρα σε κάτι **3.** παρενοχλώ σεξουαλικά – επίρρ. **ριχτού** με γρήγορο τρέξιμο, καλπάζοντας ΦΡ. **πήγε κι ήρθε ριχτού!** (πήγι κι ήρθι ρ'χτού!) – σύνθ.: α) **αναρίχνομαι 1.** πετάγομαι πάνω απότομα ΦΡ. **αναρίχτηκε σαν την οχιά!** (αναρρίχ'κι σαν 'ν ουχχιά!) **2.** (μτφ.) σκιρτώ ΦΡ. **αναρίχτηκε η καρδιά μου, μόλις τον είδα!** β) **απορίχνω 1.** αποβάλλω, γεννώ πρόωρα νεκρό έμβρυο ΦΡ. **απόριξε η γίδα 2.** (μτφ. για τη γη) βγάζω, μετά από πρωτοβρόχι, χόρτο, που ξεραίνεται σύντομα ΦΡ. **απόριξε η γης!** (απόρ'ξ' η γης!) – ουσ.: α) **απορμός** (ο)· β) **απόρριμμα** (το) **1.** που γεννιέται πρόωρα και δεν επιβιώνει, θνησιγενές **2.** (μτφ.) καθετί που δεν αναπτύχθηκε καλά – μππ. **απορριμμένος** (απουρρ'μμένους) (-η, -ο) **1.** [...] ΦΡ. **είναι απορριμμένη η γίδα!** απέβαλε το έμβρυο **2.** (μτφ.) καχεκτικός ΦΡ. **σαν απορριμμένος είναι!** [ETYM. < μσν. ρίχνω < *ρίφνω (πρβ. αχνός, βλ. λ., ετυμ.) < *ρίφτω (μεταπλ. -νω) < αρχ. ρίπτω «πετώ, ρίχνω», Όμ. θ 374, ρίπτασκε ποτί νέφεα σκιόνετα «ως τα βαθύσκιωτα τη σφεντονούσε νέφη») με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] (Τριαντ.)].

ΡΟΒΙ (το) φυτό ψυχανθές, που οι καρποί του είναι βρώσιμοι (*vicia ervilia*) [Άρ. Βαλ. Φ. 1.190-1: Άν έξεράθη τό κλαρί, πάντα χλωρή εἶν'

ἡ ρίζα / καί μένει πάντα ζωντανό, ἢ ρόβι φάγ' ἢ βρίζα.] [ETYM. < αρχ. ὀρόβιον (τό), υποκορ. του ὄροβος (ὅ) «ρόβι, σπέρμα του φυτού» (Διόδ. 2.57, φέροντα καρπὸν παρεμφερῆ τοῖς λευκοῖς ὀρόβοις «που ἔχει καρπὸ παρεμφερὲς με τοῦ λευκοῦ ροβιού») με αποβ. του αρχικοῦ ἀτ. φων.].

ΡΟΒΟΛΑΩ (ρουβουλλάου) **1.** κατεβαίνω γρήγορα ἀπὸ ὕψωμα, κατηφορίζω [δ. τρ.: Βλαχούλα ν' εροβόλαγε ἀπὸ τα κορφοβούνια, / με τη ροκούλα (βλ. ρόκα → υποκορ.) γνέθοντας, τ' αδράχτι (βλ. λ.) της γιομάτο (βλ. γιομίζω → ἐπίθ.).] **2.** ρίχνω κάτι σε κατηφορικό σημεῖο, π.χ. πέτρες **3.** γκρεμίζομαι ΦΡ. **ροβόλησε ο τοίχος!** – ουσ.: α) **ροβόλημα** (το)· β) **ρόβολος** (ο) κατηφόρα – ἐπίθ. **ροβολιστός** (-ή, -ό) **1.** που μετακινήθηκε ἢ μετακινεῖται με κατρακύλισμα **2.** τόπος κατηφορικός, συχνά, με πέτρες που ροβολοῦν ΦΡ. **εἶναι ροβολιστός ο τόπος, να προσέχεις!** – ἐπίρρ. **ροβολιστά** – μππ. **ροβολημένος** (-η, -ο) [ETYM. < ρέβ(ω) (βλ. λ.) + λόγ. & αρχ. -βολῶ & -άω θ. του ρ. βάλλω «ρίχνω» (βλ. βάνω, ετυμ.) ως β' συνθ. > ρεββολῶ > ροβολῶ (-άω), με απλοπ. και αφομ.].

ΡΟΓΑ (η) αμοιβή που δίνεται σε κτηνοτρόφο για τη φύλαξη και τη βοσκή ζώων, για ορισμένη περίοδο, μισθός, αμοιβή [δ. τρ.: Αφέντη μ', Αμιρά μου και σουλτάνε μου, / αν πάρω γω το κάστρο, τί ν' ἡ ρόγα μου;] – ρ. **ρογιάζω** προσλαμβάνω κάποιον στην υπηρεσία μου προσφέροντάς του φαγητό και στοιχειώδη μισθό [δ. τρ.: Από μικρὸς ρογιάστηκα σε μιας χήρας ζευγάρι (βλ. λ., 2).] – ουσ. **ρόγιασμα** (το) – ἐπίθ. **ρογιάρικος** (-η, -ο) – μππ. **ρογιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χει ρογιασμένο το παιδί!** (το 'χει ρου'ιαζμένου του πιδί!) – αντών. **ξερογιάζω** [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. ρόγα «ελεημοσύνη, απλοχεριά, ...» < ρογ(εύω) «διανέμω, ...» -α (αναδρ. σχημ.) < λατ. erog(o) «πληρώνω» -εύω, με αποβ. του αρχικοῦ ἀτ. φων. / (LSJ) < λατ. erogatio «διανομή» (< erogo «απονέμω, δίνω, παρέχω»)].

ΡΟΓΓΙ (το) **1.** καλλιεργήσιμη γη που δημιουργεῖτο ἀπὸ το κάψιμο θαμνώδους βλάστησης, κυρ. στην Κατοχή· σ' αὐτὴ ἐρίχναν σπόρους δημητριακῶν, τους σκέπαζαν πρόχειρα και περίμεναν να φυτρώσουν, να ωριμάσουν τα σπαρτά και να τα θερίσουν· κάποιες φορές, τα ρόγια αναφέρονται με τ' ὄνομα ἐκείνου που τα δημιούργησε, π.χ. **το ρόγγι τ' Ντούλα**· και τοπωνύμια γεννήθηκαν ἀπὸ την ὑπαρξή τους, αν και με την πάροδο του χρόνου αὐτά ἐξέλειπαν, π.χ. **Ρόγγια** (τα) [Ἀλ. Παπαδ. Φόν.: Ἐπάνω, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ρεύματος, εἰς ἓνα ζυγὸν σχηματιζόμενον μεταξὺ δύο βουνῶν, *ἀνάμεσα εἰς τοῦ Κονόμου τὰ ρόγγια* καὶ εἰς τὸν Μικρὸν Ἀνάγυρον, ἐκεῖ εὕρισκετο ἀπὸ παλαιὸν

καιρὸν τὸ ἀρχαῖον, ἔρημον μονύδριον, ὃ Ἄις Γιάννης ὁ Κρυφός. Ἦτο πράγματι κρυφός, κείμενος ὀπισθεν τοῦ μικροῦ αὐχένος, καλυπτόμενος ἀπὸ τὰ δύο βουνά, καὶ ἀπὸ πυκνὴν λόχμην. Εἶτε ἐκ τοῦ βορείου μέρους ἤρχετό τις, ὅπως τώρα ἡ Φραγκογιαννοῦ ἀπὸ τ' Ἀχειλᾶ τὸ ρέμα, εἶτε ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ, *ἐκ τῆς τοποθεσίας τῆς καλουμένης τοῦ Κονόμου τὰ ρόγγια*, καὶ ἂν ἐγγύτατα διήρχετο πλησίον τοῦ παλαιοῦ σεβάσματος, ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑποπτεύσῃ τὴν ὑπαρξίν του, ἂν δὲν ἐγνώριζε καλῶς τὰ μέρη, ὅπως τὰ ἐγνώριζεν ἡ Φραγκογιαννοῦ.] [παροιμ.: – Πού πας, πασά μ'; – Στο ρόγγι.] [δ. τρ.: Τ' εἶν' το κακό που γίνεται, ἡ ταραχὴ ἡ μεγάλη, / στα ρόγγια, στα παλιόρογγια καὶ στα παλιορογγάκια; / Μπουκουβαλαῖοι πολεμᾶν με Τούρκους, με Ρωμαίους.] 2. τμήμα δασώδους ἐκτασης που καίγεται σκόπιμα, ὥστε νὰ φυτρώσουν στη συνέχεια χόρτα, γιὰ νὰ βοσκήσουν ποίμνια ΦΡ. (α) **γίνηκαν ρόγγι** ἢ **τα 'κανε ρόγγι** ἀπὸ τὴν παρέμβαση ἀνθρώπων ἢ κακῶν καιρικῶν συνθηκῶν προκλήθηκε μεγάλη καταστροφή σε φυτὰ (β) **βγάζω ρόγγι** δημιουργῶ ρόγγι – ρ.: α) **ρογγίζω** δημιουργῶ ρόγγι – ουσ.: α) **ρόγγισμα** (το)· β) **ρογγάλι** (το) χοντρό κλωνάρι δέντρου, που ἔχει καεὶ ἀπὸ κεραυνό ἢ ἔχει ξεραθεῖ ἀπὸ ἄλλη αἰτία – συνών. **τσιο-ρόγγι** (το) – ἐπίθ. **ρογγάτσικος** (-η, -ο) ἀρσενικός, που ἔχει υποβληθεῖ σε ἀποτυχημένο ευνουχισμό, διατηρεῖ τὴ σεξουαλικότητα, ἀλλὰ ἔχει χάσει τὴ γονιμότητά του – μππ. **ρογγισμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξερογγίζω** ἐκχερσῶνω λόγγο ἢ δάσος, φτιάχνω ρόγγι· β) **ρογγαλιάζομαι** πέφτω πάνω σε ρογγάλια καὶ καρφώνομαι, τραυματίζομαι ΦΡ. **πρόσεχε μην πέσεις καὶ ρογγαλιαστεῖς ἐκεῖ που περπατάς!** – ουσ. **ρογγάλιασμα** (το) – μππ. **ρογγαλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.: πιθ. < ἰταλ. rogo (πληθ. -ghi) «πυρά, φωτιά» < λατ. rogos (-i) «πυρά, θάνατος, ἀφανισμός»].

ΡΟΓΟΣ (ρουγός) (ο) σανιδένιο χῶρισμα σε σιταποθήκη [ETYM.: < ἀρχ. ῥογός (ὁ) «σιταποθήκη, σιτοβολῶνας», Πολυδ. Θ', 45, καὶ σιτοβόλια· ταῦτα δέ ῥογούς Σικελιῶται ὠνόμαζον «καὶ σιταποθήκες· αὐτές οἱ Σικελιώτες τις ὠνόμαζαν ρογούς» / Ἡσύχ., <ῥογοί> ὄροι σιτικοί, σιτοβολῶνες].

ΡΟΔΑΜΙ (το) τα τρυφερά βλαστάρια τοῦ πουρναριοῦ [δ. τρ.: ... μόν' καρτερῶ τὴν ἀνοιξή, τ' ὁμορφο καλοκαίρι, / νὰ μπουμπουκιάσῃ το κλαρί, ν' ἀνοίξῃ το ροδάμι.] (βλ. μούγκρος) – ρ. **ροδαμίζω** εἶμαι γεμάτος με χλοερούς ἀνθισμένους βλαστούς ἢ θάμνους – ουσ. **ροδάμισμα** (το) [ETYM.: < ῥοδάμνι(ον), ὑποκορ. τοῦ ἐλνστ. ῥόδαμνος / ῥάδαμνος (ὁ) «ἀπαλός μικρός βλαστός, μικρό κλαδί» (< ἀρχ. ὀρόδαμνος / ὄραμνος (ὁ) «κλωνάρι, βλάστημα», Θεόφρ. Φ. Ἰ. 9.16.3.7, τῶν φύλ-

λων καί τῶν ὀροδάμνων) > ροδάμνι > ροδάμι, με αποβ. (Ἡσύχ., <ρό-
δαμνοι> κλῶνες, βλαστοί)].

ΡΟΔΙΖΩ 1. παίρνω το χρώμα του ρόδου 2. (γ' πρόσ.) χαράζει η αυγή, ξημερώνει [ETYM. < αρχ. ροδίζω «έχω ίδιο χρώμα ή άρωμα με το ρόδο», Ἀθήν. 15.677b, ἐπέδειξε τόν ροδίζοντα λωτόν «έδειξε τον ρο-
δαλό λωτό» < ρόδον (τό) «τριαντάφυλλο, ...», Όμ. Ὑμν. Δημ. 6, αἰ-
νυμένην ρόδα «παίρνοντας τριαντάφυλλα»].

ΡΟΪΔΑΝΙ (ρουιδάν') (το) 1. εργαλείο με το οποίο μαζεύεται το νήμα της ανέμης σε μασούρια, ροδάνι 2. ακατάσχετη φλυαρία ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **η γλώσσα του ροϊδάνι!** – ρ. **ροϊδανίζω** τυλίγω νήμα με το ροϊδάνι – ουσ. **ροϊδάνισμα** (το) [ETYM. < αρχ. ροδάνη (ή) «υφάδι, νήμα, στριμμένη κλωστή» (Βατραχομ. 183, πέπλον ὃν ἐξύφηνα κα-
μοῦσα ἐκ ροδάνης λεπτῆς «τον πέπλο που με κούραση ύφανα από λε-
πτή κλωστή») > ροϊδάνι, με ανάπτ. [ι] και αλλαγή γένους].

ΡΟΙΔΟ (ρόιδου) (το) ρόδι [δ. τρ.: Μήλο μου κόκκινο, ρόιδο βαμμένο, / γιατί με μάρανες τον πικραμένο.] [ευχή: Σαν το λιθάρι γεροί και σαν το ρόιδο γεμάτοι.] ΦΡ. **τα 'κανε ρόιδο!** [ETYM. < μσν. ρόιδ(ι) μετα-
πλ. -ο < ελνστ. ροϊδιον (τό), υποκορ. του αρχ. ρόα / ροιά / ροιή (ή) «ροδιά, ρόδι, ...» (βλ. κόκαλο, ετυμ.)].

ΡΟΚΑ (η) 1. ηλακάτη [δ. τρ.: Σου είπα πέτα αυτή τη ρόκα, / τι τα θέ-
λεις τα προικιά, κόρη του παπά;] [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.211: ... τή ρόκα μου βαραίνομαι νά γνέθω νά ξεγνέθω!...] ΦΡ. **το 'χω ρόκα το ποδά-
ρι!** δεν μπορώ να το λυγίσω 2. το φυτό και ο καρπός του αραβοσίτου – υποκορ. **ροκούλα** (η) (βλ. ροβολάω, 1) – παράγ. ουσ. **ροκιά** (η) το φύλλωμα και ο κορμός του αραβοσίτου που αποξηραίνονται για ζωο-
τροφή – επίθ. **ροκίσιος** (-α, -ο) που είναι φτιαγμένος από αλεύρι ρό-
κας [δ. τρ.: ... μ' ασημένια θυμιατά και ροκίσια λειτουργιά (βλ. λ.).] – ρ. **ροκώνω** κρύβω – σύνθ.: α) **ροκομάνι** (το) ποιοτική και ποσοτική παραγωγή ροκών ΦΡ. **φέτος είχαμαν ροκομάνι!** – συνών. **ροκομανιό** (το)· β) **ροκόφυλλα** (ρουκόφ'λλα) (τα) τα φύλλα της ρόκας, καθώς κι εκείνα που περιβάλλουν τον καρπό της [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. ρό-
κα (ή), 1. < ιταλ. rocca, 2. < ιταλ. ruca].

ΡΟΚΑΝΙΖΩ (ρουκανίζου) 1. μασώ κάτι με θόρυβο 2. (μτφ.) τροχί-
ζω, λειαίνω 3. (μτφ.) κατατρώνω, σπαταλώ ΦΡ. **του ροκάνισε ό,τι είχε και δεν είχε!** 4. (μτφ.) υπονομεύω ΦΡ. **του ροκάνισε υπομονετικά τη θέση!** – συνών. **ροκανάω** ΦΡ. **τι ροκανάς τόση ώρα;** – ουσ. **ροκάνι-
σμα / ροκάνημα** (το) – μππ. **ροκανισμένος / ροκανημένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. ρουκανίζω < ελνστ. ρυκανίζω «ροκανίζω, λειαίνω ξύ-
λο με ροκάνι, πλανίζω, ...», με τροπή του [υ] σε [ου] < ελνστ. ρυκάνη

(δωρ. ρυκάννα) (ή) «εργαλείο τροχισμού, πλάνη, ροκάννα, ...», Ἡσύχ., <ρυκάνη> ἄλθητήριον. χειρομήριον. ἀμυντήριον. τεκτονικὸν ἐργαλεῖον / Λ. Ταραντ. 6.204 πέλεκυν ρυκάναν τ' εὐαγέα «πέλεκυ τροχισμένο και λαμπερό»].

ΡΟΜΠΟΪΛΑΤΟ (ρουμπουιέλατου) (το) ρόμπολο, η πεύκη η λευκό-δερμη (pinus heldreichii) [ETYM. < λατ. rob(ur, -oris) «ρώμη, κάθε στερεό και σκληρό ξύλο, ...» -ο- + έλατο < έλατος, μεταπλ. σε ουδ. με βάση την αιτ. < αρχ. έλάτη (ή) «έλατο, κουπί» (Όμ. Ξ 287, εις έλάτην ἀναβάς περιμήκετον «σ' έλατο σκαρφάλωσε πανύψηλο»)].

ΡΟΠΟΚΙ (ρουπόκκι) (το) το κοντό μαλλί των προβάτων ΦΡ. **έχω να γνέσω ροπόκια!** [ETYM. < *(ε)ριοπόκι (< αρχ. έριο(ν) < είρος (τό) «μαλλί», Όμ. δ 135, ήλακάτη τετάνυστο ιδονεφές είρος έχουσα «γεμάτο γνέμα αφρόξαντο κι απάνω είχε γυρμένη τη ρόκα») + πόκ(ος) (βλ. ποκάρι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι) > ριοπόκι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. > ροπόκι, με έκπτωσηση].

ΡΟΥΓΑ (η) 1. δρόμος ή πλατεία [δ. τρ.: Ο Κωσταντής ο μορφονιός, ο Μικροκωσταντίνος, / μια μέρα θέλησε να βγει να λαγοκυνηγήσει, / και διάβαινε καμαρωτός απ' την πλατιά τη ρούγα.] [παροιμ.: Άσχημη στην κούνια, όμορφη στη ρούγα.] ΦΡ. **πήρε τις ρούγες να μάθει τα κουτσομπολία!** ... να μάθει τα κουτσομπολιά 2. δρομάκι 3. συνοικία [ETYM.: μσν. < αρχ. ρώξ (ή), ρώγός «σχισμή, στενός διάδρομος, ...» (Όμ. χ 143, ανά ρώγας μεγάροισι «μέσα από τους στενούς διαδρόμους») > αιτ. ρώγα > ρούγα, με κώφ. του [ω] σε [ου] / (LSJ) < λατ. ruga «πτυχή» / (Τριαντ.) < ιταλ. ruga].

ΡΟΥΜΠΑΛΟ (ρούμπαλου) (το) ρόπαλο, μακρύ ξύλο στην άκρη του οποίου προσαρμόζεται κατάλληλο πανί για στεγανοποίηση και χρησιμοποιείται για το βούλωμα των λάκκων, όπου συγκεντρώνουν νερό για το πότισμα των χωραφιών ΦΡ. **τράβα το ρούμπαλο να ποτιστεί ο κήπος!** [ETYM. < ρόπαλο (< αρχ. ρόπαλον (τό), Όμ. Λ 559, ὧ δὴ πολλὰ περὶ ρόπαλ' ἀμφὶς ἐάγη «στην πλάτη του ραβδιά πολλά κι ας σπάζουν») > ρούμπαλο, με κώφ. του [ο] σε [ου] και ηχηροπ.].

ΡΟΥΝΤΟ (ρρούντου) (το) πρόβατο με κοντό σγουρό μαλλί [ETYM. < κουτσοβλάχ. rúd^u (< λατ. rud(is) (-is) «ακατέργαστος, (μτφ.) αμαθής») + παραγ. επίθ. -ο].

ΡΟΥΠΑΚΙ (ρουπάκκι) (το) 1. βελανιδιά η κήρρις (quercus cerris) [Κ. Κρυστ. Τσέλ.: Νάχω από πάλιουραν (βλ. παλιουριά → μεγεθ.) βορό (βλ. όβορος → συνών.) και στρούγγα από ροδάμι (βλ. λ.), / νάχω και σε ψηλήν κορφή καλύβα από ρουπάκια, ...] [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 6.72-74: Τοῦ ρουπακιοῦ τὰ φύλλα / φωτοκαμμένα ρεύουνε ... Κανένas δέν ξα-

νοίγει / ποῦ 'ναι τοῦ Διάκου τὸ κορμὶ σ' αὐτὴν τὴν καταβόθρα (βλ. λ., 1).] **2.** τόπος με βελανιδιές – συνών. **ρουπακιά** (η) **1.** [...] **2.** τόπος θαμνώδης, ρεματιά, πλαγιά (πρβ. αρχ. ῥωπήιον (τό) «τόπος γεμάτος με θάμνους», Όμ. ξ 473, κατὰ ῥωπήϊα πυκνά «στα χαμόδεντρα χωθήκαμε») [ETYM. < μσν. ῥωπάκι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. ῥωπᾶς (ῆ) - ἄδος) / ῥώψ (ῆ), ῥωπός (μόνο στον πληθ.) «(χλωρές) βέργες, κλαδιά χλωρά» (Όμ. κ 166, σπασάμην ῥωπᾶς τε λύγους «ανάσπασα κλαδιά και λυγαριάς κλωνάρια») > ρουπάκι, με κώφ. του [ω] σε [ου]].

ΡΟΥΠΙ (ρούπ') (το) το ὄγδοο του εμπορικού πήχη (βλ. λ.) που ισοδυναμεί με 8 cm ΦΡ. **δεν το κουνάει ρούπι!** (δε ντου κουνάει ρούπ'!) δεν απομακρύνεται καθόλου [παροιμ.: Ρίχνει ρούπι και βελονιά.] [ETYM. < μσν. ρούπι(ν) (τό) < τουρκ. ugr < αραβ. rub].

ΡΟΥΠΩΝΩ (ρουπώνου) **1.** κλείνω τις ρωγμές που δημιουργούνται ανάμεσα στις δούγες (βλ. δούγ(ι)α) ξύλινων αγγείων λόγω ξήρανσης, που προκύπτει από αχρησία τους, τοποθετώντας τα σε νερό ή γεμίζοντάς τα με νερό ΦΡ. **ρίξε νερό στη μπούτα** (βλ. λ.) **να ρουπώσει! 2.** φράζω ρωγμή ξύλινου αγγείου με κάνναβη ή με κομμάτι υφάσματος, το οποίο πιέζω με αιχμηρό αντικείμενο, ώστε να εισχωρήσει σ' αυτή και να τη στεγανοποιήσει **3.** (μτφ.) χορταίνω ΦΡ. (α) **φάε να ρουπώσεις!** (β) **όσα λεφτά και να του δώσεις, δε ρουπώνει!** (όσα λλιφτά κι να τ' δώ'εις δε ρουπών'!) **4.** (μτφ.) λέω κάτι αποστομωτικό, που καταρρίπτει τα επιχειρήματα συνομιλητή μου ΦΡ. **τον ρούπωσε!** – ουσ. **ρούπωμα** (το) – μπ. **ρουπωμένος** (-η, -ο) – αντών. **αρούπωτος** (-η, -ο) **1.** που δε ρουπώνει **2.** (μτφ.) αχόρταγος, πλεονέκτης [ETYM. < φωνητική προσθήκη του [ρ] + αρχ. ὀπ(ή) (βλ. γκούτουπας, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω > ροπώνω > ρουπώνω, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΡΟΥΣΟΣ (ρούσσους) (-α, -ο) (κυρ. για το χρώμα των μαλλιών) κοκκινωπός, ξανθοκόκκινος [δ. τρ.: (α) Οι μαυρομάτες θα σε φαν κι οι ρούσες θα σε χάσουν. (β) ... ποια 'ν' η άσπρη, ποια 'ν' η ρούσα, ποια 'ν' η γαϊτανοφρυδούσα.] – θηλ. **Ρούσα** (η) **1.** κύριο όνομα **2.** ονομασία γίδας με ξανθοκόκκινο τρίχωμα [ETYM. < μσν. επίθ. *ρόϋσος < λατ. russus (-a, -um) «ξανθός, ξανθοκόκκινος» (πρβ. ελνστ. ρούσιος (-ον) «ξανθοκόκκινος, κοκκινωπός», Διοσκ. 4.133, καρπόν δέ φέρει ρούσιον «και κάνει καρπό κοκκινωπό»)].

ΡΟΥΣΦΑΓΙΑ (ρουσφα'ιά) (η) (συνήθ. στον πληθ.) αυλάκωση του εδάφους, που δημιουργείται σε χωράφια, χωματόδρομους, υπώρειες, μετά από δυνατή βροχή ΦΡ. **γέμισε ο δρόμος ρουσφαγιές!** [ETYM. < θ. ρουσ- του ρούω (βλ. λ., ετυμ.) + θ. φαγ- (συνοπτ. θ. του τρώω, βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ιά > ρουσφαγιά].

ΡΟΥΤΙ (ρούτ') (το) **1.** μακρύ, λινό ή βαμβακερό υποκάμισο, με πλατιά μανίκια **2.** γυναικείο μεσοφόρι – σύνθ.: α) **παλιορούτι** (παλλιουρούτ') παλιόρουχο (το) – συνών. **παλιοσκούτι** (παλλιουσκούτ') (το) (βλ. σκουτί)· β) **φιδορούτι** (βλ. φιδο- → συνών. α, β) [ETYM. < θ. ρούσ- του ρούω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ι > *ρούσι (που είναι χυτό, που ρέει από πάνω ως κάτω στο σώμα, μέχρι τον αστράγαλο ή την κνήμη) > ρούτι, με τροπή του [σ] σε [τ]].

ΡΟΥΦΉΧΤΡΑ (η) **1.** δίνη **2.** (μτφ.) πότης ΦΡ. **είναι καλή ρουφήχτρα!** [ETYM. < θ. ρουφηκ- του ρουφ(ώ) (< αρχ. ροφῶ (-έω) (Ξεν. Άν. 4.5.32.2, ἔδει ῥοφοῦντα πίνειν «έπρεπε να πίνει ρουφώντας») + παραγ. επίθ. -τρα, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] > ρουφήχτρα].

ΡΟΥΧΑ (τα) **1.** ενδύματα [παροιμ.: Από σιγανό ποτάμι, μακριά τα ρούχα σου.] **2.** είδη προικός (σεντόνια, κ.ά.) **3.** έμμηνος ρύση· μάλλον, επειδή πιο παλιά τις μέρες της εμμήνου ρύσεως φορούσαν εσώρουχο σε αντίθεση με τον υπόλοιπο καιρό – σύνθ. **ρουχοβολιό** (το) πολλά ρούχα [ETYM. < μσν. ρούχον (το) < σλαβ. ruho].

ΡΟΥΧΝΑΩ (ρουχνάου) ροχαλίζω – συνών. **ρουχνίζω** (βλ. μανός, 2) – ουσ. **ρούχνημα** / **ρούχνισμα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του ροχαλίσματος].

ΡΟΥΩ (ρου) **1.** ρέω, κυλάω, κατεβαίνω [δ. τρ.: Για μένα ρούει ο πόταμος θολός κατεβασμένος.] – προστ. **ρούσε** **2.** οδηγώ, περνώ γρήγορα το κοπάδι ΦΡ. **ρούσαμεν τα πρόβατα πρωί πρωί!** – ουσ. **ρούσιμο** (το) – μεε. **ρούοντα(ς)** [ETYM. < θ. ῥο- (πρβ. ῥοή, ή) του αρχ. ῥέω «τρέχω, χύνομαι» (Όμ. Α 249, ῥέεν αὐδή «ανάβρυζαν τα λόγια του») + παραγ. επίθ. -ω > ρόω > ρούω, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΡΥΪΖΟΜΑΙ (ργυάζουμι) ουρλιάζω, οδύρομαι [Δ. Σολ. 'Υ. Έ. 104.4: Τὴν αἰσθάνονται καὶ ἀφρίζουν / τὰ νερά, καὶ τ' ἀγρικῶ / δυνατὰ νὰ μουρμουρίζουν / σὰν ρυάζετο θηριό.] [Άρ. Βαλ. Άθ. Δ. 6.86-88: Ῥυάζονται, φεύγουν τὰ θεριά. Κλεφτὰ, κλεφτὰ κι ὁ γύφτος / χωνεύει 'ς τὴν κουφάλα του. Κανεὶς δὲν ἀπομένει. / Παρ' ἡ ἀχτίδες τοῦ ἡλιοῦ, ποῦ ἀσπάζονται τὸ μνημα!] – ουσ. **ρύασμα** (το) – μεε. **ρυάζοντα(ς)** [ETYM. < αρχ. ῥύ(ομαι) «ουρλιάζω, φωνάζω, ...» (Ήρόδ. 3.117.21, βοῶσι ῥυρόμενοι «φωνάζουν οδυρόμενοι») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + παραγ. επίθ. -άζομαι > ρυάζομαι].

ΡΩΓΑ (η) **1.** μικρός σφαιρικός καρπός, που, μαζί με άλλους, αποτελούν το τσαμπί του σταφυλιού [Γ. Σεφ. Ν.: Ὁ σταυραῖτός ἐδάγκωσε μιά ρώγα κι ἄλλη ρώγα / καὶ κάρφωσε τὰ νύχια του στήν ἄγωνα κοιλιά / ...] [παροιμ.: Μάζευε κι ας εἶν' και ρώγες.] **2.** η θηλή του μαστού **3.** η εσωτερική πλευρά των ακροδάχτυλων – ρ. **ξηρωγιάζω** αφαιρώ μια -

μια τις ρώγες σταφυλιού – ουσ. **ξερώγιασμα** (το) – μππ. **ξερωγιασμέ-
 νος** (-η, -ο) – συνών.: α) **ξετσιμπουράω** (ξιτσιμπ'ράου)· β) **ξετσι-
 μπουρίζω** [ETYM. < ιων. & ελνστ. ρώξ, ρωγός (αιτ. ρῶγα) / αρχ. ράξ
 (ή), ραγός «ρώγα σταφυλιού», Πλάτ. Νόμ. 845a, κατά ῥᾱγα βοτρύων
 «για κάθε μια ρώγα των σταφυλιών» / Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΡΩΓΑ*, Σ.
 Δ. Ῥόγα, Δ. Ῥάξ, Ἑλλ. καί Ῥώξ, Ἑλλ. παρακμ. (grain de raisin). Ἐδῶ
 σημειώνει ὁ Δ. καί τήν παροιμίαν· «Τζίτζικας ἐλάλησε, μαύρη ρώγα
 ὑάλισε» γεννηθεῖσαν ἀπό τόν συγχρονισμόν τῶν τεττίγων (cigales)
 καί τῆς ὀριμάνσεως τῶν σταφυλίων. 2.) Μεταφορ. Ῥῶγα τοῦ βυζίου
 (mamelon), Σ. Δ. Θηλή, Ἑλλ. 3.) Ῥῶγα (Ῥόγα, Δ.) γένος τι ἀράχνης
 φαρμακερόν, Σφαλάγγι καί Φαλάγγι, Σ. ἢ Σφαλάγκη, Δ. Ῥάξ, Ῥώξ καί
 Φαλάγγιον, Ἑλλ. (tarentule). [...] (βλ. ρούγα, ετυμ.)].

Σ

ΣΑΓΑΝΙ (σαγάν') (το) **1.** μικρό χάλκινο πιάτο με σκαλιστά σχέδια **2.** μικρό τηγάνι, που, αντί για ουρά, έχει δυο μικρά χερούλια – υποκορ. **σαγανάκι** (το) – ρ. **σαγανεύω** (σαγανεύου) **1.** ψάχνω τα σαγάνια, μήπως βρω κάτι να φάω **2.** ψάχνω αθόρυβα [δ. τρ.: ... βρίσκω λύκο που χορεύει / κι αλεπού που σαγανεύει.] **3.** (μτφ.) ξοδεύω ασκόπως την ώρα μου – ουσ. **σαγάνεμα** (το) – επίθ. **σαγανιάρης** (-α, -ικο) ζητιάνος [ETYM. < τουρκ. sahan (< αραβ. ṣaḥn) + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΑΙΣΜΑ (σάιζμα) (το) (πληθ. **σαΐσματα**, τα) χοντρό στρωσίδι ή κλινοσκεπάσμα από τραγόμαλλο [ETYM. < αρχ. σαγ(ή) (ή) «καθετί που φέρει κάποιος μαζί του, οδοιπορικός σάκος, το επίσαγμα, που υπήρξε πρόδρομος της σέλλας και αποτελείτο από δέρμα ή χοντρό ύφασμα, το σαμάρι, του οποίου η επένδυση γινόταν από ύφασμα φτιαγμένο από τραγόμαλλο, όπως και το σάισμα, ...» (Αίσχύλ. Χο. 675, στείχοντα δ' αὐτόφορτον οἰκεία σαγῆ εἰς Ἄργος «καθώς για τ' Ἄργος ξεκινούσα φορτωμένος τα πράματά μου μόνος μου») + παραγ. επίθ. -ισμα > σάγισμα > σάισμα, με αποβ.].

ΣΑΪΤΑ (η) **1.** το φίδι δεντρογαλιά (βλ. λ.) **2.** υφαντικό εργαλείο **3.** μικρός χαρταετός **4.** (μτφ.) δηλώνει ευφυία και εγρήγορση ΦΡ. **σαΐτα το μάτι της!** **5.** (μτφ.) κουτσομπόλα – συνών. **σαϊτούρα** (η) ΦΡ. **εὶν' αυτή μια σαϊτούρα!** [ETYM. < μσν. σαΐτα (ή) < σαγίτα < ελνστ. σαγίττα < λατ. sagitta (-ae) «βέλος», με ορθογρ. απλοπ.].

ΣΑΚΑΡΙΜΙ (σακαρρίμι') (το) **1.** που είναι εξαντλημένο από αρρώστια ή γηρατειά **2.** αδύνατο, κοκαλιάρικο σφαχτό ΦΡ. **τι να φας απ' αυτό το σακαρίμι!** – επίθ. **σακαρίμικος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. sakar «αδέξιος, άγαρμπος» + παραγ. επίθ. -ίμι].

ΣΑΚΑΤΗΣ (σακάτ'ς) (-ισσα, -ικο) **1.** ανάπηρος [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Γεννιέται κανείς γερός και πεθαίνει σακάτης.] **2.** με κατεστραμμένη υγεία – συνών. **σακάτικος** (σακάτ'κους / σακάτ'γους) (-η, -ο) ΦΡ. **με**

πονάει το σακάτικο το ποδάρι μ'! – παράγ. ουσ. **σακατιλίκι** (σακα-τ'λλίικκι) (το) αναπηρία ΦΡ. **τον έφαγε το σακατιλίκι!** τον κατέστησε ανήμπορο και τον κούρασε ψυχικά [ETYM. < τουρκ. sakat (< αραβ. saqat «πέφτω, πτώση») + παραγ. επίθ. -ης]

ΣΑΚΙ (το) **1.** στενόμακρη θήκη από λινάτσα, ανοιχτή στο πάνω μέρος, για τη μεταφορά προϊόντων [παροιμ.: Στο σπασμένο το σακί θέλεις βάλε, θέλεις μη.] **2.** (μτφ.) η μεγάλη ποσότητα ΦΡ. **μάζεψα ένα σακί βάσανα** ή **ένα σακί στενοχώριες** ή **ένα σακί χολή** στενοχωρήθηκα πολύ **3.** ποσότητα που χωράει σ' ένα σακί ΦΡ. **έμασα δέκα σακιά πατάτες** **4.** ύφασμα για την κατασκευή σακιών, λινάτσα· το χρησιμοποιούν οι γυναίκες ως ύφασμα πάνω στο οποίο κεντούν· χρησιμοποιείται και ως πόρτα σε αποθήκες, αποχωρητήρια, κ.λπ. – συνών. **ζιάκα** (η) – υποκορ. **σακαρέλα** / **ζιακούλα** / **ζιακοπούλα** (η) – μεγεθ.: α) **σάκος** (ο) **1.** σακούλι **2.** σακάκι ΦΡ. **φόρεσα τον σάκο, κρύωσε ο καιρός!** β) **σάκινα** (η) φαρδύ σακί από λινάτσα – ρ.: α) **σακεύομαι** έχω ηρεμία και σιγουριά – ουσ. **σάκεμα** (το) – μππ. **σακεμένος** (-η, -ο)· β) **σακιάζω** βάζω κάτι σε σακί – ουσ. **σάκισμα** (το) – μππ. **σακισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χω σακισμένο το στάρι!** – σύνθ.: α) **σακοράφα** (η) μεγάλη χοντρή βελόνα για το ράψιμο σακιών ή άλλων χοντρών υφασμάτων· β) **σακότρυπα** (η) **1.** σπόρος φυτού που έχει την ικανότητα να διεισδύει στα σακιά και στα ενδύματα των αγροτών **2.** αγκάθι· γ) **σακατρύπας** (σσιακατρύπας) (ο) **1.** που τρυπάει τα σακιά, σακοτρύπας **2.** (μτφ.) σκανταλιάρης, άτακτος, ανήσυχος· δ) **τρυποσάκι** (το) σακί τρύπιο [ETYM. < μσν. σακ(κ)ίν < αρχ. σακκίον (τό), υποκορ. του αρχ. σάκος / σάκκος (ὁ) «ύφασμα από μαλλί γίδας, σακί, λεπτό κόσκινο, ...», Ἡρόδ. 9.80.8, σάκκους ἐπ' ἅμαξέων εὕρισκον «εὕρισκαν σακιά πάνω στις ἅμαξες»].

ΣΑΚΟΥΛΑ (η) **1.** είδος μικρού σάκου σε διάφορα σχήματα κι από ποικίλα υλικά **2.** μικρός σάκος που χρησιμεύει ως βαλάντιο, πουγκί [παροιμ.: Του μπαμπά μας η σακούλα βάνει καθενός μια βούλα.] ΦΡ. **βαστάει ή βροντάει η σακούλα του!** έχει πολλά χρήματα – υποκορ. **σακουλίτσα** (η) – μεγεθ. **σακουλάρα** (σακ'λλάρα) (η) – ρ. **σακουλιάζω** **1.** βάζω κάτι σε σακούλα **2.** (για ένδυμα) δεν εφαρμόζω καλά – ουσ. **σακούλιασμα** (το) – σύνθ.: α) **καπνοσάκουλα** (η) **1.** υφασμάτινο ή δερμάτινο σακουλάκι, στο οποίο ο καπνιστής τοποθετεί κομμένο καπνό **2.** (πληθ., μτφ.) γεροντικοί όρχεις ΦΡ. **κρέμονται σαν αδειανές καπνοσάκουλες!** (κρέμ'ντι σαν αδειανές καπνουςάκ'λλις!)· β) **καρμυροσάκουλος** (-η, -ο) άνθρωπος μίζερος, που δεν χαίρεται τη ζωή του, για να μην ξοδέψει χρήματα, τσιγκούνης· γ) **σακουλογδύτης** (ο)

1. προσωνύμιο του Μάρτη, όταν φθάνει με πολλά κρύα **2.** που αδειάζει τα βαλάντια· δ) **σακουλόσχοινο** (το) σχοινί κατάλληλο για το δέσιμο σακιών [ETYM. < σάκ(ος) (βλ. σακί → μεγεθ. α) + υποκορ. παραγ. επίθ. -ούλα].

ΣΑΛΑ (η) μικρό δωμάτιο συνήθ. ανάμεσα σε δύο μεγαλύτερα, που χρησιμοποιείτο και ως ξενώνας [ETYM. < ιταλ. sala].

ΣΑΛΛΑΓΉΩ (σαλλαγάου) **1.** οδηγώ ζώα στη βοσκή με φωνές **2.** παρακινώ τα βόδια κατά το όργωμα να προχωρήσουν πιο γρήγορα **3.** (μτφ.) χάνω τα λογικά ΦΡ. **σαλάγησε!** (σαλλά'ησι!) – συνών. **σαλαγίζω** (σαλλαΐζου) – ουσ. α) **σαλά(γ)ημα** / **σαλά(γ)ισμα** (το)· β) **σάλαγος** (ο) ο θόρυβος που δημιουργείται κατά το σαλάγημα [Κ. Κρυστ. Τσέλ.: ...νὰ μοῦ βοηθάει στὸ σάλαγο, νὰ μοῦ βοηθάει στὰ γρέκια (βλ. (α)γρέκι).] – συνών. **σαλαγή** (η) (βλ. ραχούλια → σύνθ. β) (Ἡσύχ., <σαλαγή> βοή) – μππ. **σαλα(γ)ημένος** / **σαλα(γ)ισμένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) φευγάτος, που τα 'χει χαμένα, άμυαλος – συνών.: α) **σαλεμένος** (-η, -ο)· β) **σαλός** (-ή, -ό) – αντών. **ασαλάγητος** (ασαλλά'ητους) (-η, -ο) **1.** που δεν τον έχουν σαλαγήσει **2.** (μτφ.) ακαταλόγιστος, απείθαρχος [ETYM. < ελνστ. σαλαγάω (-ō) < σαλάγη / σαλαγ(ή) (ή) «κραυγή, θόρυβος, βοή» + παραγ. επίθ. -άω < αρχ. σάλος (ό) «ασταθής και παλμική ή επαναληπτική κίνηση, (μτφ.) ταραχώδης ανακίνηση, ανησυχία, ...», Σοφ. Φιλ. 271, ἐκ πολλοῦ σάλου «απ' τον πολύ τον σάλο»].

ΣΑΛΑΚΑΤΑΣ (σσιαλλακατάς) (ο) φασαρία ΦΡ. **έγινε μεγάλος σαλακατάς!** – συνών. **σαλακατουριά** (η) – ρ. **σαλακατάω** πειράζω, ενοχλώ ΦΡ. **μη με σαλακατάς!** (μη μι σσιαλλακατάς!) – ουσ. **σαλακάτημα** (σσιαλλακατ'μα) (το) [ETYM. < σαλαγ(ή) (βλ. σαλαγάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ατάς > *σαλαγατάς > σαλακατάς, με τροπή του μέσου ουρ. [γ] σε ψιλό ουρ. [κ]].

ΣΑΛΑΜΕΝΤΡΑ (η) μικρό αμφίβιο ερπετό που ζει στη στεριά, έχει τη μορφή και το μέγεθος σαύρας, δέρμα μαύρο με κίτρινες κηλίδες και εκκρίνει κάποιο τοξικό υγρό, η σαλαμάνδρα ή σαλαμάντρα – συνών. **βραχαλίδα** (η) [ETYM. < αρχ. σαλαμάνδρα (ή) (Θεόφρ. Πυρ. 60.2, περί τήν σαλαμάνδραν «γύρω απ' τη σαλαμάνδρα») με προφ. [nd] και ανομ. > σαλαμέντρα].

ΣΑΛΑΜΙΔΙ (σαλαμίδ') (το) μικρόσωμη νυκτόβια σαύρα· το μεσογειικό σαμιαμίδι (hemidactylus turcicus) [ETYM. < σαμιαμίδι, με ανομ. < σαμιαμίδι [Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα: ΣΑΜΙΑΜΙΔΙΝ καί Σαμιαμίδιον (Σαμιαμύθιν, οὐδ. καί Σαμιάμινθος, ἄρσ. Δ.), γένος τί σαύρας (lézard), ὁποῖαι φαίνονται ἀναβαίνουσαι τοίχους· ὅθεν ὠνομάσθη καί

Τοιχοβάτης, Δ. Ὁ Βελλώνιος (Observat. II, 35) τό ἤκουσεν εἰς τήν Αἴγυπτον προφερόμενον *Σαμιάμιτος*, καί προσθέτει ὅτι εἶναι ἡ *Χαλκιδική Σαῦρα* τῶν παλαιῶν (Chalcide). Ἴσως ἡ ὀνομαζομένη Χαλκίς ἀπό τόν Ἀριστοτέλην (Περί ζ. ἱστορ. VIII, 24), ἡ καί *Ζυγνίς* ἢ *Ζιγνίς* ὀνομαζομένη· «Ζιγνίς, ἡ χαλκή σαῦρα» λέγει ὁ Ἡσύχιος. Ἔχει συνών. τό *Κολισαῦρα*, Σ. Δ. *Κολοσάφρα*, Δ. *Χολοσαῦρα*, Σ. καί *Χρυσαῦρα* (ἀντί τοῦ *Χρυσαῦρα*), Σ. Δ. Τήν ὠνόμαζαν καί *Χλωροσαῦραν*, κατὰ τόν σχολιαστήν τοῦ Θεοκρίτου (II, 58). Ὅπως ἂν ἦναι, ἀπορεῖται τοῦ νέου αὐτῆς συνήθους ὀνόματος (Σαμιαμίδιν) ἡ γένεσις. Ἐμπορεῖ τις νά τό παράξη ἀπό τό ὑποκορ. *Σαυρίδιον* (σημαῖνον σήμερον εἰς ἡμᾶς γένος τί ὀψαρίου), μεταπλασθέν εἰς *Σαμνίδιον*, κατὰ τροπήν του υ εἰς τό μ (ἦτις ἔγινε καί εἰς τό Ἑμνοστος ἀπό τό Εὔνοστος, καί τό Ἀχαμνός ἀπό τό Χαῦνος) καί ἀποχυδαῖσθέν εἰς τό *Σαμιαμίδιν*. Φαίνονται ὁμῶς παραδοξότερα τά γενέθλια τῆς λέξεως, ἂν τά ὑποθέσωμεν ἀπό τό Ἑβραϊκόν *חַמְשָׁן* (Σεμαμίτ), τό ὁποῖον οἱ Ἑβδ. (Παροιμ. λ', 28) ἡρμήνευαν Καλαβώτης, εἶδος σαύρας καί οὗτος (lézard Gecko). Κατά τόν Ἡσύχιον «Καλαβώτης, ἰχθύς ποιός· καί Σαῦρος»].

ΣΑΛΑΜΟΥΡΑ (η) 1. ἄρμη γιὰ τὴ συντήρηση διαφόρων τροφίμων, π.χ. τυριού, ἐλιών, κ.λπ. ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **τα 'καμες σαλαμούρα!** τα ἀνακάτωσες, τα βρόμισες 2. το πολὺ ἀρμυρὸ φαγητὸ ΦΡ. **εἶναι σαλαμούρα το φαῖ, δὲν τρώγεται!** – συνών. **αλμύρα** (η) – παράγ. ουσ. **σαλαμούρας** (ο) ἀκατάστατος, βρόμικος – ἐπίθ. **σαλαμούτσιος** (-ω) βρομιάρης ΦΡ. **εἶν' αὐτὴ μὴ σαλαμούτσιω!** [ETYM. < βεν. salamo-ra < μσν. λατ. salimuria «αλμυρὸ νερό»].

ΣΑΛΙΑΡΙΖΩ (σαλλιαρίζου) χαριεντίζομαι, προσπαθῶ νὰ κατακτῇσω γυναῖκα με ἀνόητα γλυκόλογα (βλ. σιαλίζω), φλυαρῶ, μωρολογῶ ΦΡ. **γέρασε κι ἀκόμα σαλιαρίζει!** – ουσ.: α) **σαλιάρισμα** (το)· β) **σαλιώρα** (η) σαλιάρα – συνών. **σαλιαρίστρα** (η) [ETYM. < σαλιάρ(ης) (< σάλιο < αρχ. σίαλον / σίελον (τό), Ξεν. Ἀπομν. 1.2.54.7, τὸν σίαλον ἀποπτύουσιν «φτύνουν το σάλιο») + παραγ. ἐπίθ. -ίζω].

ΣΑΛΙΒΑΡΑ (σαλλιβάρα) (η) παντελόνι, με πτυχώσεις, ἀπὸ μάλλινο υφαντὸ ὕφασμα, συνήθ. λευκὸ – συνών.: α) **σαλβάρι** (το) (βλ. σκουτί, 3)· β) **τσ(ι)ακτσίρα** (η) (τουρκ. tsaktšir > κουτσοβλάχ. tsâksäre) – σύνθ. **κοντοτσιάκτσιρα** (η) (κουντουτσοσιάκτσοιρα) (η) εἶδος ἀνδρικοῦ παντελονιοῦ, φαρδιοῦ μέχρι τὸ γόνατο καὶ εφαρμοστοῦ στὴ γάμπα, με κουμπιά, ραμμένο ἀπὸ υφαντὸ μάλλινο ὕφασμα· στὴ μέση κοσμεῖτο με φαρδὺ λευκὸ ζωνάρι [ETYM. < αρχ. σαράβαρα (τά) «περσικὲς πλατιὲς βράκες» (Ἀντιφ. Σκ. 201.1, σαράβαρα καὶ χιτῶνας «βράκες καὶ χιτῶνες») > σαλάβαρα, με τροπὴ τοῦ υγροῦ [ρ] σε υγρό

[λ] > σαλιβάρα, με ανομ., μετάθ. του τόνου και αλλαγή γένους / Ἡσύχ., <σαράβαρα> τὰ περὶ τὰς κνημίδας ἐνδύματα & <σκέλει> τὰ τῶν σκελῶν σκεπάσματα. Πάρθοι <σαράβαρα> / Φώτ., «Σαράβαρα, ἐσθῆς Περσική· ἔνιοι δὲ λέγουσι βρακία» (πρβ. τουρκ. salvar)].

ΣΑΛΙΒΑΡΙ (σαλλιβάρ') (το) εἶδος φίμωτρου που το βάζουν στο στόμα των σκύλων, για να μη δαγκώνουν, και των αμνοεριφίων, για να σταματήσουν τον θηλασμό· αποτελείται από ένα μικρό ξύλο που το τοποθετούν οριζόντια ανάμεσα στην κάτω και την άνω γνάθο και το δένουν, ανάλογα, από τον λαιμό ή τα κέρατα των ζώων – ρ. **σαλιβώνω** **1.** βάζω σαλιβάρι στο στόμα ζώου **2.** (μτφ.) δεν επιτρέπω σε κάποιον να μιλήσει ΦΡ. **τον σαλίβωσε!** – ουσ.: α) **σαλίβωμα** (το)· β) **Σαλίβω** (η) ονομασία γίδας που έχει στο στόμα σημάδι σαν να φοράει σαλιβάρι – μππ. **σαλιβωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ιταλ. saliv(a) «σάλιο» + παραγ. επίθ. -άρι].

ΣΑΛΙΤΡΑΣ (σάλλιτρας) (το) (πληθ. **σαλίτρια**, τα) γυμνοσάλιαγκας ΦΡ. **τα 'φαγαν τα σαλίτρια τα φύλλα!** [ETYM. < σάλ(ιο) (βλ. σαλιαρίζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιτρας].

ΣΑΛΜΑ (το) (πληθ. **σαλίματα**, τα) στέλεχος, καλάμι σιτηρών, άχυρο, με το οποίο έφτιαχναν καλύβες στο σύνολό τους (τοιχώματα και στέγες) ή μόνο τις στέγες τους [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **σάλμα** (ή), φυτόν τοῦ ἔλους, ὡς ὑψηλόν ἄχυρον, χρησιμεῦον πρὸς στέγασιν τῶν καλυβῶν. Ἰδίως τό στέλεχος τῆς βρίζας.] ΦΡ. **μαζέψαμαν σαλίματα για καλύβα!** – συνών. **σάλομα** (το) [<http://www.kallipefki.gr/>: Γύφτοι στο χωριό: Κατόπιν πήρε σάλομα και το άναψε κάτω από το κεφάλι του.] – σύνθ.: α) **σαλμόδεμα** (το) δέμα από σαλίματα· χρησιμοποιεῖτο ως σημάδι, ως σύνορο, που απαγόρευε τη βοσκή σε κάποιο χωράφι, αλλά και για την κατασκευή καλυβών – συνών. **σιόρτι** (σσιόρτ') (το) – ρ. **σαλμοδένω** **1.** δημιουργώ σαλμόδεμα **2.** τοποθετώ σαλμόδεμα σε χωράφι [ETYM. < σάλμα «σησάμη (ή), δηλ. σουσαμιά» (Ἡσύχ.), ή <κουτσοβλάχ. σάλμα (sālmă) «μικρά καλάμη κριθῆς, σίτου, κ.τ.λ. κοιν. σάλμη καί σάλμα», ή σύμφωνα με την αναφορά του Κ. Οίκον. στο έργο του «Περὶ τῆς συγγένειας τῶν σλαβικῶν γλωσσῶν μέ τήν ἑλληνική», λήμμα Σολόμα, Ῥωσσικ. καί Σλαβ. Слѣма, (κλάμα), συγκοπή ἀντί καλάμα, καλάμη (σίτου), κάλαμος, Γρμ. Halm, λτ. culmen (καί α = ο καλάμα, κολόμα, Σολόμα), ὅθεν καί Σ. ή σαλόμα, παρά Πελοποννησίους, παρά δέ Θετταλοῖς, τό σάλομα· (σ = κ. βλ. Слѣва)].

ΣΑΛΟΥΤΙΑΖΩ (σσιαλλουτγιάζου) έχω πολλές έγνοιες και δεν μπορώ να οργανώσω τη σκέψη μου, βρίσκομαι σε σύγχυση, μπερδεύομαι, ζαλίζομαι, πονοκεφαλιάζω ΦΡ. (α) **ησυχάστε λίγο, με σαλουτιάσα-**

ταν! (β) **σαλούτιασε ο άνθρωπος με τόσες στενοχώριες!** – ουσ. **σαλούτιασμα** (το) – μππ. **σαλουτιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < σάλ(ος) (βλ. σαλαγᾶω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ουτιάζω].

ΣΑΛΠΑ (η) **εσάρπα** – συνών. **σάρπα** (η) [ETYM. < γαλλ. écharpe «ταινία, εσάρπα»].

ΣΑΜΑΡΙ (σαμάρ') (το) **1.** ξύλινο εξάρτημα που εφαρμόζει στη ράχη των φορτηγών ζώων, π.χ. αλόγων, γαϊδουριών, κ.λπ., για να στερεώνεται το φορτίο που μεταφέρουν ή για να κάθεται ο αναβάτης [παροιμ.: Σαράντα τ' άλογο κι εξήντα το σαμάρι.] **2.** καθετί που μοιάζει με σαμάρι [Π. ΗΠ. ΤΡ., δ. τρ.: Κι ο Κώστας δεν το βάσταξε τ' ανάθεμα της μάνας / ρίχνει την πλάκα από μεριά, την πλάκα από την άλλη / φκιάνει το χώμα άλογο, την πλάκα του σαμάρι.] – υποκορ. **σαμαράκι** (το) – επίθ. **σαμαριάτικος** (-η, -ο) ζώο που είναι σε ηλικία να του φορέσουν σαμάρι – ρ. **σαμαρώνω** βάζω σαμάρι σε υποζύγιο – αντών. **ξεσαμαρώνω** – ουσ. **σαμάρωμα** (το) – αντών. **ξεσαμάρωμα** (το) – μππ. **σαμαρωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεσαμαρωμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξεσαμάρωτος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι γομάρι** (βλ. λ.) **ξεσαμάρωτο!** είναι ατίθασος, αναιδής – σύνθ.: α) **σαμαροβέλονα** (η) χοντρή βελόνα, με την οποία ράβουν το ύφασμα των σαμαριών· β) **σαμαροσκουτί** (σαμαρουσκούτ') (το) χοντρό μάλλινο ύφασμα που μπαίνει στην πλάτη των υποζυγίων κάτω από το σαμάρι (βλ. σκουτί → σύνθ. α) – συνών. **σαμαρόσκουτο** (το)· γ) **σαμαροπαῖδα** (σαμαρουπαῖδα) (η) μια από τις σανίδες που αποτελούν τον σκελετό του σαμαριού [ETYM. < μσν. σαγμάρ(ον), υποκορ. του αρχ. ουσ. σάγμα (τό) (-ατος) «κάλυμμα, σαμάρι, ...» (Πλούτ. Πομπ. 41.4.8, τά σάγματα τῶν ὑποζυγίων «τα σαμάρια των υποζυγίων») > σαμμάρι, με αφομ. > σαμάρι, με απλοπ.].

ΣΑΝ 1. ωσάν **2.** όταν ΦΡ. **σαν έρθεις, τα λέμε!** (σαν έρ'ς, τα λλιέμι!) **3.** **σαν και** μήπως ΦΡ. **σαν και ήξερα;** [ETYM. < μσν. σάν < ελνστ. ώσάν < αρχ. φρ. ώς ἄν, Ξεν. Έλλ. 1.6.5, ώς ἄν δύνωμαι κράτιστα «όσο μπορώ καλύτερα»].

ΣΑΟΥΡΑ (η) **1.** απόλυτη ησυχία ΦΡ. **έπεσε σαούρα!** **2.** (μτφ.) **σαβούρα** – ρ. **σαουριάζω 1.** ησυχάζω ΦΡ. (α) **δε σαουριάζουν καθόλου το μεσημέρι!** (β) **τι κάνετε έτσι, σαουριάστε λίγο!** **2.** **λουφάζω** από φόβο – ουσ. **σαούριασμα** (το) – επίρρ. **σαούρα** – μππ. **σαουριασμένος** (-η, -ο) ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο σσς, όταν ζητούμε σε κάποιον να κάνει ησυχία].

ΣΑΠΙΤΗΣ (σαπίτ'ς) (ο) μεγάλο ιοβόλο, αλλά ακίνδυνο φίδι (malprolon monspessulanus)· το δηλητηριό του είναι ασθενές και ως οπισθό-

γλυφο δύσκολα μπορεί να επιφέρει δάγκωμα με έγχυση δηλητηρίου στον άνθρωπο [ETYM. < θ. σαπ- του παθ. αορ. β' έ-σάπ-ην του αρχ. σήπομαι (βλ. σέπω) + παραγ. επίθ. -ίτης].

ΣΑΠΛΑΟΥΡΑΣ (σσιαπλλαούρας) (-ω) άκομπος, ατημέλητος, απεριποίητος [ETYM.· πιθ. < σαπλα(ή) (ή) «είδος δοχείου νερού μέ μακρύ χερούλι προς χρήσιν τῶν πλυντρῶν» (Ρέκκας). Ἡ λ. φαίνεται τούρκ. Τή σαπλαή τή χρησιμοποιουσαν καί για πτυελοδοχεῖο» (Εὐάγγ. Μπόγκ.), ή < τουρκ. sarl(i) (επίθ.) «με χερούλι, μπηγμένος», ή < ισπαν. sarla «μεγάλο μαχαίρι, επώνυμο οικογένειας, (επίθ.) ξινός» + παραγ. επίθ. -ούρας].

ΣΑΠΟΚΑΙΡΟΣ (σαπόκιρους) (ο) υγρός καιρός ΦΡ. **τι σαπόκαιρος είν' αυτός!** [ETYM. < θ. σαπ- (βλ. σαπίτης, ετυμ.) -ο- + καιρός (βλ. ακαιρία, ετυμ.)].

ΣΑΠΟΥΡΑ (η) σαπίλα ΦΡ. **μυρίζει σαπούρα!** – ρ. **σαπουριάζω** σαπίζω – ουσ. **σαπούριασμα** (το) – μππ. **σαπουριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. σαπ- (βλ. σαπίτης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα].

ΣΑΡΑ¹ (σιάρα) (η) εργαλείο με το οποίο «έβγαζαν» σανίδια οι σαρτζήδες (βλ. λ.) [ETYM. < κουτσοβλάχ. sîāra «πριόνι» < λατ. serra (-ae) «πριόνι»].

ΣΑΡΑ² (η) (σσάρα) **1.** χαλιάς (βλ. λ., 1) **2.** σκουπίδι **3.** (συνήθ. μαζί με τη λ. μάρα) ΦΡ. **μαζεύτηκε η σάρα κι η μάρα** (βλ. λ.)! ανυπόληπτοι άνθρωποι, συρφετός – υποκορ. **σαρίδι** (το) σκουπίδι ΦΡ. **γέμισε ο τόπος σαρίδια!** [ETYM. < μσν. σαρ(ώνω) + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) < ελνστ. σαρῶ (-όω) (άλλος τ. του σαίρω, βλ. αποσαρίδι, ετυμ.) «σαρώνω, σκουπίζω, ...», Κ. Δ. Ματθ. 12.44, οἶκος σεσαρωμένος «σπίτι καθαρισμένο» / Ἡσύχ., <σάρων> κάλ(λ)υντρον. Βυζάντιοι / <σαρμός> σωρός γῆς. καὶ κάλλυσμα. ἄλλοι ψάμμον, ἄλλοι χόρτον].

ΣΑΡΑΙ / σεράι (το) **1.** (στον ισλαμικό κόσμο) πύργος, παλάτι, ανάκτορο του σουλτάνου ή άλλων αξιωματούχων [δ. τρ.: Αφήνω γεια στις όμορφες και γεια στις μαυρομάτες / εγώ πάω στα Γιάννενα στου μπέη τα σαράια.] **2.** (μτφ.) μεγάλο και πολυτελές οίκημα **3.** (ειρων.) κάθε σπίτι, ακόμα και φτωχικό ΦΡ. **πάω για το σαράι μ'!** [παροιμ.: Τον γύφτο (βλ. λ.) τον πήγαιναν στο σαράι (ή να τον κάνουν βασιλιά) κι αυτός, να, λόγγος (βλ. λ.) για κάρνα (βλ. λ.)! / (παραλλαγή) Τον γύφτο τον πήγαιναν στο σαράι κι αυτός, πού να κρεμάσω τα όργανα!]] [ETYM. < τουρκ. saray < περσ. sarāi «παλάτι»].

ΣΑΡΑΚΑΣ (ο) **1.** σαράκι, σκουλήκι που τρώει και καταστρέφει το ξύλο **2.** (μτφ.) ύπουλη ασθένεια ή συνεχής θλίψη που κατατρώει τον άνθρωπο ΦΡ. **τον έφαγε ο σάρακας!** [δ. τρ.: Το μήλον είναι κόκκινο

κι έχει και τη θωριά του, / μα κείνο έχει σάρακα και τρώει την καρδιά του.] – συνών. **σαράκι** (το) – επίθ. **σαρακιάρικος** (-η, -ο) που έχει προσβληθεί από σαράκι – σύνθ. **σαρακοκέρα** (η) **1.** κατσίκα ή προβατίνα που βγάζει σκουλήκια στα κέρατά της **2.** (μτφ.) ηλικιωμένη γυναίκα – ρ. **σαρακιάζω 1.** βγάζω σαράκια **2.** (μτφ.) στενοχωριέμαι ΦΡ. **σαράκιασε η ψυχή μου! 3.** (μτφ.) γεράζω – ουσ. **σαράκισμα** (το) – μππ. **σαρακισμένος** (-η, -ο) – συνών. **σαρακώνομαι** [ETYM. < ελνστ. σάραξ (ὁ) (-κος) (αιτ. σάρακα) «σκόρος» (πρβ. σάραξ (ή) «δέρμα και, ιδίως, ένδυμα μακρύ που ριχνόταν από τους ώμους ως τις κνήμες», Ί. Λυδ. Ἀρχ. 12.4, Σάρακας θηρείους «δέρματα από άγρια ζώα»)].

ΣΑΡΑΚΟΣΤΕΎΩ (σαρακουσστεύου) νηστεύω, στερούμαι [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.208: Γυναίκα πῆρες ὁμορφη καί τή σαρακοστεύεις – / Καλά πού μ' ἔχεις γείτονα, καλά καί πού εἶμαι χῆρος!] – ουσ. **σαρακόστημα** (το) – επίθ. **σαρακοστιανός** (-ή, -ό) που σχετίζεται με τη σαρακοστή [ETYM. < ελνστ. σαρακοστ(ή) (ή) < τεσσαρακοστή (ενν. ημέρα πριν το Πάσχα) με σύντμ. κατά το σαράντα (βλ. σαρανταλείτουργο, ετυμ.) < αρχ. τεσσαρακοστή (ενν. ημέρα), Θουκ. 1.60.3.2, ἀφινκοῦνται τεσσαρακοστῇ ἡμέρα «φτάνουν την τεσσαρακοστή μέρα») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΣΑΡΑΝΤΑΛΕΪΤΟΥΡΓΟ (σαρανταλείτουργου) (το) οι σαράντα λειτουργίες που γίνονται στη διάρκεια της νηστείας πριν τα Χριστούγεννα, στις οποίες ο ιερέας μνημονεύει καθημερινά τα ονόματα των ζώντων υπέρ υγείας, αλλά και των τεθνεώτων υπέρ αναπαύσεως της ψυχής τους [ETYM. < μσν. σαράντα < αρχ. τεσσαράκοντα «σαράντα», Όμ. Β 524, τεσσαράκοντα μέλαινα νῆες ἔποντο «ακολουθούσαν σαράντα μαύρα πλοία») με απλολ. κατά το πενήντα και αποβ. της αρχικής άτ. συλλ. + λειτουργ(ία) (βλ. λειτουργιά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ο > σαρανταλείτουργο].

ΣΑΡΑΝΤΙΖΩ (σαραντίζου) **1.** γίνομαι σαράντα ετών – συνών. **σαρανταρίζω** ΦΡ. **σαραντάρισε, αλλά πού μυαλό! 2.** (για λεχώνες) συμπληρώνω σαράντα μέρες από τον τοκετό, οπότε πηγαίνω σε ιερέα, για να λάβω μαζί με το βρέφος, σχετικές ευχές **3.** (για βρέφος) συμπληρώνω σαράντα μέρες από τη γέννησή μου [παροιμ.: Σα σαραντίσει το παιδί, δαιμόνους δεν φοβάται.] **4.** (για νεκρό) συμπληρώνονται σαράντα μέρες από τον θάνατό μου – ουσ.: α) **σαράντισμα** (το)· β) **σαραντισμός** (ο) – μππ. **σαραντισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ασαράντιγος** (ασαράντ'γους) (-η, -ο) [ETYM. < σαράντ(α) (βλ. σαρανταλείτουργο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΑΡΑΦΗΣ (σαρράφ'ς) (-ισσα) που ασχολείται επαγγελματικά με την αγοραπωλησία νομισμάτων, χρυσού, κ.λπ., αργυραμοιβός – πα-
ράγ. ουσ. **σαράφικο** (το) κατάστημα σαράφη [ETYM. < τουρκ. sarraf
(< αραβ. šarrāf) + παραγ. επίθ. -ης].

ΣΑΡΓΙΑ (σαρργιά) (η) **1.** λιπαρή ουσία με χαρακτηριστική οσμή· α-
ναδύεται από τη σάρκα ορισμένων ζώων, π.χ. των προβάτων, και κα-
θιστά το τρίχωμά τους λιπαρό **2.** βρόμα ΦΡ. **από την απλυσιά, έπιασε**
σαργιά το κορμί τ'! – παράγ. ουσ. **σαργί** (το) λιπαρό μαλλί [ETYM.
< σάρκ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά > σαρκιά > σαργιά, με
τροπή του ψιλού ουρ. [κ] σε μέσο ουρ. [γ]].

ΣΑΡΚΑ (η) **1.** το μυώδες μέρος του σώματος των ανθρώπων και των
ζώων, σε αντιδιαστολή προς τα οστά **2.** το μαλακό και χυμώδες μέρος
των φρούτων, σε αντιδιαστολή προς τον πυρήνα **3.** το ξυλώδες μέρος
των δέντρων [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2, σ. 12: Τό τρεχαντήρι πού μέ πῆγε ἄ-
λαργινά / εἶχε ἀπό ἐλάτου σάρκα τό τιμόνι.] **4.** η βρομιά που αφήνει η
σάρκα πάνω στα ενδύματα **5.** (μτφ.) η υλική υπόσταση του ανθρώπου,
σε αντίθεση με το πνεύμα Ν Καζ. Πειρ.: Κάθε ἄνθρωπος εἶναι θεάν-
θρωπος, σάρκα καί πνέμα·] ΦΡ. **έγινε δούλος της σάρκας!** – επίθ.
σαρκερός (-ή, -ό) **1.** σαρκώδης, παχουλός **2.** γερός· πιο παλιά, ο πα-
χύς θεωρείτο δυνατός και υγιής – ρ. **σαρκεύω 1.** παχαίνω **2.** δυναμώ-
νω ΦΡ. **κοίτα πώς σάρκεψε το παιδάκι!** – ουσ. **σάρκεμα** (το) – μππ.
σαρκεμένος (-η, -ο) – σύνθ.: α) **κατασάρκι** (το) φανέλα· β) επίρρ.
κατασαρκίς κατάσαρκα· γ) **παρασαρκίδα** (η) εξόγκωση του φλοιού
γερασμένου δέντρου· δ) **σαρκοθρέφτης** (ο) βοτάνι που επουλώνει τις
πληγές (βλ. θρέφω, 2) [ETYM. < αρχ. σάρξ (ή), σαρκός (αιτ. σάρκα),
Όμ. λ 219, οὐ γάρ ἔτι σάρκας τε ἴνες ἔχουσιν «τα νεύρα δεν κρατούν
τις σάρκες του»].

ΣΑΡΜΑΝΙΤΣΑ (η) ξύλινη κούνια για βρέφη, συχνά σκαλιστή με
υπέροχα σχέδια της λαϊκής τέχνης· στην εξοχή, όχι σπάνια, χρησιμο-
ποιείτο το κοίλο μέρος του σαμαριού (βλ. λ.) ως κούνια [δ. τρ.: Θέλεις
στην κούνια, Χάιδω μ', βάλε με, θέλεις στη σαρμανίτσα. / Με το 'να
πόδι κούνα με και με τα χέρια γνέσε / και με το στόμα το γλυκό, πες
μου γλυκά τραγούδια.] [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: Ἐμεῖς δέν ξέραμε οὔτε μπά-
λες οὔτε χαρταῖτους οὔτε σιδερόδρομους. Αὐτά δέ συνηθίζονταν ἐκεῖ,
γιατί θέλουν παράδες κι ἐμεῖς δέν εἶχαμε. Ἕνα φτηνό βραγκανίδι (βλ.
βραγκαλίδι → συνών.) ὅλο ὅλο μᾶς ἔπαιρναν οἱ δικοί μας ὅταν εἴμα-
σταν μικρά, στή σαρμανίτσα, νά μᾶς τό βροντᾶν ἀποπάνω καί νά με-
ρῶνουμε, νά παύουμε τό κλάμα.] [ETYM. < κουτσοβλάχ. sârmânítsă
«λίκνο, κούνια, βρέφος»].

ΣΑΡΤΖΗΣ (σσιαρτζής) (ο) υλοτόμος [ETYM. < αρβ. sharrëxhi, -u «πριονιστής» + παραγ. επίθ. -ής].

ΣΑΦΉ επίρρ. 1. με σαφήνεια 2. καθαρό βάρος, χωρίς το απόβαρο ΦΡ. **σαφή πέντε οκάδες** (βλ. λ.) [ETYM. < ονομ. πληθ. ουδ. (σαφή) του αρχ. επιθ. σαφής (-ές) «σαφής, καθαρός, φανερός, ...» (Αἰσχύλ. Πρ. 641, σαφεῖ δέ μύθω πᾶν ὅπερ προσχρήζετε πεύσεσθε «ένα προς ένα, ξάστερα, θ' ακούσετε όλα που ζητάτε από με») ως επίρρ., ή < αρχ. επίρρ. σαφ(ῶς) / σάφα (Όμ. Β 252, οὐδέ τί πω σάφα ἴδμεν «κι ακόμα δεν γνωρίζουμε καλά») + παραγ. επίθ. -ή].

ΣΑΦΡΑΚΙΑΖΩ (σσιαφρακιάζου) 1. (αμτβ.) ζαρώνω μετά από πολύωρη παραμονή σε νερό, (μτβ.) κάνω κάτι να ζαρώσει αφήνοντάς το μες σε νερό ΦΡ. **σαφράκιασαν τα χέρια μ'!** 2. (αμτβ.) ζαρώνω, γίνομαι καχεκτικός, μαραίνομαι, (μτβ.) μαραίνω 3. έχω ρυτίδες ΦΡ. **την είδες πώς σαφράκιασε;** – ουσ. **σαφράκιασμα** (το) – μππ. **σαφρακισμένος** (-η, -ο) ζαρωμένος, άσχημος, καχεκτικός ΦΡ. **τι να παντρευτεί η καλλονιά απ' αυτό το σαφρακισμένο;** – συνών. **ζαβρακιάζω** ΦΡ. **ζαβράκιασαν από τη δίψα τα λάχανα** – ουσ.: α) **ζάβρακας** (ο) ισχνός, αδύνατος, ζαρωμένος· β) **ζαβράκιασμα** (το) – μππ. **ζαβρακισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < σουφρακιάζω (< σούφρ(α) (βλ. σουφρώνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ακιάζω) > σαφρακιάζω, με αφομ.].

ΣΑΨΑΛΟ (σσάψαλου) (το) 1. κάτι σαθρό, σάπιο 2. (συνεκδ.) άνθρωπος εξαντλημένος λόγω ασθένειας ή γήρατος [Άνδρ. Καρκαβ. Άρχ.: ... λεβεντονιά άσημοφορτωμένη ή κόρη, σάψαλο χρονῶν καί φτώχιας ή μάννα.] 3. νωθρός, καχεκτικός, κουρασμένος ΦΡ. **γίνηκε σάψαλο!** – ρ. **σαψαλιάζω** ξεραίνομαι, έχω ξηρή υφή – ουσ. **σαψάλιασμα** (το) – μππ. **σαψαλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. σηψ- του αρχ. σήπομαι (βλ. σέπω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -αλο > σήψαλο > σάψαμο, με αφομ.].

ΣΒΑΡ(Ν)Α (η) 1. έδαφος με μεγάλη κατωφέρεια 2. κατάβαση σε κατωφερές έδαφος 3. ξύλινο γεωργικό εργαλείο σε τριγωνικό σχήμα, το οποίο σύρουν πάνω από οργωμένο χωράφι, για να σπάσουν οι σβώλοι ΦΡ. **παίρνω σβάρα!** 1. πηγαίνω με τη σειρά σε διάφορα μέρη ΦΡ. **πήρε σβάρα τα χωριά, να βρει νύφη!** 2. παρασύρω, συντρίβω (βλ. (γ)κυλάω → μεγεθ.) [δ. τρ.: ... σβάρνα την πήρε την Τουρκιά, πάνε οι μπουλουκμπασάδες.] [παροιμ.: Η φωτιά και το νερό παίρνουν σβάρνα το χωριό.] – σύνθ. **κωλοσβάρνα** (η) παιδικό παιχνίδι που μοιάζει στη σύλληψη και την εκτέλεση με τη σημερινή τσουλήθρα (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 383) – ρ. **σβαρ(ν)άω** 1. σέρνω τη σβάρνα πάνω σε οργωμένο χωράφι, για να διαλυθούν οι σβώλοι 2. σύρω τα πέλματά μου στο έδαφος 3. σέρνω κατά γης [παροιμ.: Αστειεύεσαι ή την κάπα

σβαρνάς;] – συνών. **σβαρ(ν)ίζω** – παθ. **σβαρνιέμαι** σέρνομαι, ταλαιπωρούμαι ΦΡ. **έμεινε μόνος του και σβαρνιέται!** – ουσ.: α) **σβάρνημα / σβάρ(ν)ισμα** (το)· β) **σβαρνισιό** (το) απουσία τάξης και φροντίδας ΦΡ. **από σβαρνισιό, άλλο τίποτα!** – επίρρ. **σβάρρα** ορμητικά, ακατάστατα – μππ. **σβαρνημένος / σβαρ(ν)ισμένος** (-η, -ο) – επίθ.: α) **σβαρνιάρης** (-α, -ικο) τσαπατσούλης, ακατάστατος / (θηλ. **σβαρνιάρρα**, η) **1.** απεριποίητη, ανοικοκύρευτη γυναίκα ΦΡ. **τι σβαρνιάρρα είν' αυτή!** **2.** παραδοσιακός χορός σε τετράσημο ρυθμό· β) (χλευ.) **σβαρνίλας** (-ω) που σβαρνίζονται τα ρούχα του, ατημέλητος, αφρόντιστος – σύνθ. **σβαρνοπόδαρος** (-η, -ο) που περπατάει σβαρνίζοντας τα πόδια του [ETYM.: μσν., ηχομιμ. λ. από τον ήχο του σβαρνίσματος, ή < κουτσοβλάχ. σβάρνα (η) (svárnä) «βωλοκόπον ὄργανον συρόμενον, κοιν. σβάρνα ἐν Μακεδονία, ὅπερ ἐκ τοῦ αλβ. brane, σερβ. brana, σλαβ.» / (Τριαντ.) < σλαβ. barna].

ΣΒΕΡΚΟΣ (ζβέρκους) (ο) το πίσω μέρος του λαιμού, ο αυχένας [παροιμ.: (α) Ο λύκος έχει τον σβέρκο χοντρό, γιατί κάνει τη δουλειά μόνος του. (β) Έπιασε από σβέρκο.] ΦΡ. **του 'κατσε στον σβέρκο!** του φορτώθηκε, του έγινε βάρος – ρ. **σβερκώνω 1.** πιάνω από τον σβέρκο **2.** (μτφ.) έχω υπό τον έλεγχο μου, εξουσιάζω, καταπατώ ΦΡ. **τον σβέρκωσε για τα καλά!** – συνών. **σβερκιάζω** – ουσ.: α) **σβέρκωμα / σβέρκισμα** (το)· β) **σβερκιά** (η) χτύπημα με την παλάμη στον σβέρκο – μππ. **σβερκωμένος / σβερκιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεσβερκιάζω** χτυπώ κάποιον στον σβέρκο – παθ. **ξεσβερκιάζομαι 1.** τραυματίζομαι ή παθαίνω θλάση στον σβέρκο **2.** κουράζομαι υπερβολικά από το σήκωμα μεγάλου βάρους – ουσ. **ξεσβέρκισμα** (το) – μππ. **ξεσβερκιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αλβ. zverk «λαιμός» + παραγ. επίθ. -ος].

ΣΒΗΜΑΡΑ (η) αίσθηση ότι χάνω τις δυνάμεις μου, σκοτοδίνη, λιποθυμία ΦΡ. **του 'ρθε κακιά σβημάρα!** (βλ. λιποθυμία → συνών. φρ.) – συνών. **σωμάρα** (η) ΦΡ. **τι σωμάρα είν' αυτή σήμερα;** [ETYM. < θ. σβησ- του σβήνω (< αρχ. σβέννυμι «σβήνω», Όμ. Π 293, ἔσβεσεν αἰθόμενον πῦρ «έσβησε την αναμμένη φλόγα») + παραγ. επίθ. -μάρα > σβησμάρα > σβημάρα, με σίγηση].

ΣΒΙΓΓΟΣ (ζββίγγους) (ο) σβούρα [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο της σβούρας].

ΣΒΙΝΤΖΟΥΚΙ επίρρ.: αστραπιαία, εν ριπή οφθαλμού ΦΡ. **πέρασε σβιντζούκι από μπροστά μου!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται από αστραπιαίο πέταγμα πτηνού, από αστραπιαία κίνηση προσώπου ή από αστραπιαία ρίψη πράγματος].

ΣΒΟΕΡΑΣ (σβόιρας) (ο) που περιφέρεται ή βομβεί σαν σβούρα, αεικίνητος, δραστήριος, ζωηρός, ανήσυχος ΦΡ. **αυτός είναι σβόερας κι όχι άλλος!** είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα [ETYM.: ηχομιμ. λ.].

ΣΒΟΡΔΩΝΑΣ (ζβόρδουνας) (ο) μικροκαμωμένος και αεικίνητος ΦΡ. **είναι αυτός ένας σβόρδωνας!** [ETYM.: η λ. απαντά στο λεξ. της Ακαδημ. ως κερκυραϊκή, στο λήμμα, *βόδως* (ὁ) «ημίονος, (υβρ.) παιδί, μεγάλη πέτρα, σκληρό έκφυμα του δέρματος,..., (μετων.) άνθρωπος βραδυκίνητος, αγροίκος, (επίθ.) που δεν κοιμάται, άυπνος» < θ. βορδων- του μτγν. ουσ. βο(υ)ρδών (-ῶνος) / βόρδων (-ονος) (ὁ) «ημίονος, γεννημένος κυρ. από άλογο και θηλυκό γάιδαρο» (< λατ. *burdo*) + παραγ. επίθ. -ας > βόρδωνας > σβόρδωνας, με προσθήκη προθεμ. σ-].

ΣΒΟΥ σβήνω ΦΡ. **σβου τη φωτιά!** (σβου τ' φουτγιά!) – συνών. **ζηβάω** (ζηβάου) ΦΡ. **ζήβα το κερί!** (ζήβα του κιρί!) σβήσε το κερί [ETYM.: ιδιωμ. τ. < σβήνω (προφ. σβήνου), με έκπτωση (βλ. σβημάρα)].

ΣΒΟΥΝΙΑ (η) κοπριά βοοειδών και άλλων μεγάλων ζώων [παροιμ.: Τον άφησε σαν η γελάδα τη σβουνιά.] [N. Γ. Πολ. Παρ.: 'Ο τσοπάνης τών φλωριῶν: 'Ετσι κι ἐγώ ηῦρα ἐκεῖ, στά χαλάσματα άπάνου σέ μία σβουνιά ἕνα βενέτικο φλωρί·] [N. Γ. Πολ. Παροιμ., τ. Α', σ. 173: Τόν ἕνα πιάνει άγάπη γιά φέτα βούτυρο, τόν ἄλλον γιά σβουνιά.] – ρ. **σβουνιάζω** επιστρώνω εσωτερικούς τοίχους και δάπεδα οικημάτων με μείγμα σβουνιών, χώματος και αχύρων – ουσ. **σβούνιασμα** (το) – μππ. **σβουνιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεσβουνιάζω** καθαρίζω κάποιον τόπο από τις σβουνιές [ETYM. < σ- προθεμ. + βουνιά < βοῦς «βόδι» (βλ. βόι, ετυμ.) (πρβ. κόνις > σκόνη), ή < σ- προθεμ. + θ. βοων- του ελνστ. βοών (ὁ) (-ῶνος) «στάβλος βοδιών, βουστάσιο» (Φρύν. Σοφ. Παρ. 52 Β, ή τών βοῶν στάσις / 'Ησύχ., <βουστάνη> βοοστασία, ή τών βοῶν στάσις) + παραγ. επίθ. -ιά > σβοωνιά > σβονιά, με απλοπ. > σβουνιά, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΣΒΟΥΡΙΖΩ (ζβουρρίζου) **1.** περιφέρομαι ή βουίζω σαν σβούρα **2.** (μτφ.) χάνω τη δύναμή μου ΦΡ. **σβούρισε!** (ζβούρρ'σι!) **3.** (μτφ.) χτυπώ, χαστουκίζω – ουσ. **σβούρισμα** (το) – μππ. **σβουρισμένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν. < σβούρ(α) (< τον ήχο *σβουρρρρ...* της σβούρας») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΓΑΝΤΖΙΚΙ (ζζγαντζίκκι) (το) **1.** που είναι γαντζωμένο πάνω σε κάτι **2.** (μτφ.) άτακτος και δύστροπος, ιδιότροπος, παράξενος ΦΡ. **είναι πολύ μεγάλο σγαντζίκι!** – ρ. **σγαντζιώνω** ΦΡ. **τι έπαθες και σγαντζιώνεις έτσι;** – ουσ. **σγάντζιωμα** (το) – μππ. **σγαντζιωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < σ- προθεμ. + γάντζ(ος) (αντδ. < βεν. *ganzo* < αρχ. γαμπός (-ή, -όν) «καμπύλος, αγκυλωτός», Άριστ. Ζ. 'Ι. 609b, γαμπώ-

νυχος ἐστιν (ενν. ὅς) «έχει γαμψά νύχια ο κάπρος») + παραγ. επίθ. -ίκι > σγαντζίκι].

ΣΓΑΡΕΛΙ (ζγαρέλλι) (το) **1.** αιχμηρό σίδερο **2.** σκαλιστήρι **3.** (μτφ.) πειραχτήρι – παράγ. ουσ. **σγαρλέντζα** (η) αταξία, πείραγμα, τέχνασμα **ΦΡ.** **άφησε τις σγαρλέντζες!** (ά'σι τ'ς ζγαρλέντζις!) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο των αντικειμένων (σημ. 1, 2) κατά τη χρήση τους].

ΣΓΑΡΛΑΩ (ζγαρλλάου) **1.** σκαλίζω επιφάνεια, σκάβω χώμα τσαπατσούλικά όπως οι κότες **2.** σκαλίζω τη μύτη μου **ΦΡ.** **μη σγαρλός τη μύτη σου, θα ματώσει!** **3.** πειράζω κάποιον αγγίζοντάς τον με κάτι αιχμηρό, ενοχλώ **ΦΡ.** **μη με σγαρλός!** – συνών.: α) **σγαρλίζω**· β) **ξεσγαρλίζω**· γ) **σγρουβάω** **ΦΡ.** **μη με σγρουβάς, γιατί θα σε δείρω!** – ουσ. **σγρούβημα** (το) – μππ. **σγρουβημένος** (-η, -ο) **4.** ανακινώ ενοχλητικό θέμα που, σχεδόν, είχε ξεχαστεί **ΦΡ.** **μην τα ξεσγαρλίζεις!** (μη ντα ξιζγαρλλι'εις!) **5.** αποσυντονίζω, χαλάω κάτι **ΦΡ.** **το σγάρλισες κι άντε να το φκιάξεις!** (του ζγάρλλι'ις κι άντι να του φκιά'εις!) – ουσ. **σγάρλημα** / **σγάρλισμα** / **ξεσγάρλισμα** (το) – μππ. **σγαρλημένος** / **σγαρλισμένος** / **ξεσγαρλισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. (βλ. σγαρέλι, ετυμ.)].

ΣΓΑΡΟΝΙ (ζγαρρόν') (το) **1.** κομμάτι δέρματος από γδαρμένο χοίρο **2.** υπόδημα από ελαφρά κατεργασμένο δέρμα χοίρου **2.** μανίκι εφαρμοστό στον καρπό του χεριού, περικάρπιο – παράγ. ουσ. **σγαρονάς** (ο) **1.** που φοράει σγαρόνια **2.** (υποτιμ.) χαρακτηρισμός των κατοίκων του κάμπου της Άρτας για τους ορεινούς, οι οποίοι φορούσαν, αντί άλλων υποδημάτων, σγαρόνια [ETYM. < *γδαρόνι < θ. γδαρ- του γδέρνω (βλ. γδάρτης, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -όνι > δγαρόνι, με αντιμετ. > σγαρόνι, με τροπή του [δ] σε [σ]].

ΣΓΚΟΡΙΖΩ (ζγκουρρίζου) ξύνω, ανασκαλεύω, ανακατεύω [παροιμ.: Όσο σγκορίζεις τον χαλέ (βλ. λ., ετυμ.), τόσο βρομάει.] – ουσ. **σγκόρισμα** (το) – μππ. **σγκορισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του σγκορίσματος].

ΣΓΡΙΜΠΟΣ (ζγρριμπός) (-ή, -ό) που πάσχει από κύφωση, καμπούρης – συνών. **σγρουμπός** (-ή, -ό) – ρ. **σγριμπιάζω** **1.** καμπουριάζω **ΦΡ.** **είδες πώς σγρίμπιασε;** (είδης πώς ζγρρίμπγιασι;) **2.** λυγίζω – συνών. **σγρουμπιάζω** – ουσ. **σγρίμπιασμα** / **σγρούμπιασμα** (το) – μππ. **σγριμπιασμένος** / **σγρουμπιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < σ- προθεμ. + γρυπός (βλ. γκρυμπώνα, ετυμ.) > σγρυπός > σγριμπός, με απλοπ. και ηχηροπ., ή < κουτσοβλάχ. σγκρόμπ^{ον} (sgrób^u) «όγκος, καμπούρα»].

ΣΕΑ (τα) αποσκευές, πράγματα [Μ. Βαμβ. Μ. Α.: Μάζεψα τα υπάρχοντα, παίρνω το μπουγιουρντί μου / τα σέα μου, τα μέα μου και βουρ

για το τσαρδί μου.] ΦΡ. **πού έχεις τα σέα σου;** (πού έ'εις τα σέα σ';) [ETYM. < λατ. κτητ. αντων. mea «δική μου», απ' την οποία δημιουργήθηκε αναλογικά η *sea στη φρ. «τα σέα μου, τα μέα σου», αλλάζοντας αριθμό, ή < τουρκ. esya «πράγμα»].

ΣΕΒΑΣ (το) σεβασμός ΦΡ. **δεν έχει καθόλου σέβας!** [Κ. Π. Καβ. Δυν.: Όποιος τό πνεῦμα του ποθεῖ νά δυναμώσει / νά βγεῖ ἀπ' τό σέβας κι ἀπό τήν ὑποταγή.] [ETYM. < αρχ. σέβας (τό) «σεβασμός, αιδώς, θαυμασμός», Όμ. Σ 178, σέβας δέ σε θυμόν ικέσθω «ας νιώσεις σεβασμό μες την ψυχή σου»].

ΣΕΒΔΑΣ (ο) 1. ερωτική λαχτάρα [δ. δίστ.: Με του σεβδά τα κάρβουνα όποιος καεί δεν γιαίνει.] ΦΡ. **έπεσαν σε σεβδά!** αισθάνονται μεγάλη συμπάθεια, ερωτεύτηκαν 2. ερωτικό τραγούδι και χορός της Ηπείρου σε τετράσημο ρυθμό – συνών. **σεβντάς** (ο) [δ. τρ.: ... πες μου λογάκια του σεβντά και παρηγόρησέ με.] – σύνθ. **καρασεβντάς** (ο) [δ. τρ.: Αχ! Μωρέ σεβντά, καρασεβντά, / πώς μ' έχεις καταντήσει, το μαύρο.] – επίθ. **σεβδαλής / σεβνταλής** (-ού) μερακλής, ερωτιάρης – ρ. **σεβδαλίζομαι / σεβνταλίζομαι** έχω σεβδά [ETYM. < τουρκ. seveda + παραγ. επίθ. -ς].

ΣΕΓΚΟΥΝΑ (-ι) / **σιγκούνα** (-ι) (η, το) 1. μάλλινο γυναικείο πανωφόρι, το οποίο χωρίς μανίκια λέγεται **κουτσομάνικο** και με μανίκια **μανικωτό** [Απ. Ντάλ.: Να φτιάξουν τα σιγκούνια τους / τις φούστες τα γιορτάνια (βλ. γιορντάνι).] 2. (μτφ.) κάθε άκομμο ένδυμα ΦΡ. **τι σιγκούνι είναι αυτό που φοράς;** (τι σιγκούν' είν' αυτό π' φουράς;) 3. (μτφ.) **γίνηκε σιγκούνι το χωράφι!** διαβρώθηκε πολύ από ισχυρή βροχή [ETYM.· αντδ. < κουτσοβλάχ. sigúñā «μάλλινο γυναικείο ένδυμα, ανοιχτό μπροστά, κοιν. σιγκούνα καί σιγκούνι» < υστλατ. gun-na «φόρεμα», με επίδρ. του λατ. sagum (-i) «χοντρή χλαμύδα» < αρχ. σάγος (βλ. σ(ι)αγιακι, ετυμ.)].

ΣΕΙΕΜΑΙ (σσειέμι) / **σειώμαι** (σσειώμι) κουνιέμαι [δ. τρ.: Πατεί και σειέται το βουνό, κράζει κι αχάν οι λόγγοι, / κι εκράταγε στον ώμο του δέντρο ξεριζωμένο, / κι απάνω στα κλωνάρια του θεριά είχε κρεμασμένα.] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Άμα έχω σσειέμαι, άμα δεν έχω ξυειέμαι.] ΦΡ. **όλο σειέται και λυγιέται!** περπατάει καμαρώνοντας, ενίοτε υπεροπτικά – ουσ.: α) **σεισμάρα** (η)· β) **σεισίμο** (σσειίσ'μου) (το) – συνών. **σεισίμα** (το) 1. [...] [δ. τρ.: Να 'χεν η γης πατήματα κι ο ουρανός κερκέλια, / να πάθιουν τα πατήματα, να 'πιανα τα κερκέλια, / να δώσω σεισίμα τ' ουρανού, να βγάλει μαύρα νέφη, / να βρέξει χιόνι και νερό κι αμάλαγο χρουσάφι·] 2. σεισμός 3. κομψή κίνηση κατά το βάδισμα ΦΡ. **έχει ωραίο σεισίμα!** – μππ.: α) **σεισμένος** (-η, -ο)· β) **σει-**

νάμενος (-η, -ο) αδικαιολόγητα άνετος και υπερόπτης, καμαρωτός
ΦΡ. **έρχεται σεινάμενος και κουνάμενος!** [Ν. Καζ. Χρ.: Μοῦ κλέβεις
τό βίός μου, μοῦ ρημάζεις τό σπίτι μου κι ὕστερα μοῦ ῥχεσαι σεινά-
μενος κουνάμενος καί θές νά μοῦ φιλήσεις τό χέρι!] [ETYM. < παθ.
σειόμαι του αρχ. ρ. σείω «σειώ, κινώ, τινάζω, ...» (Όμ. Γ 345, σείοντ’
ἐγχείας ἀλλήλοισιν κοτέοντε «με το μίσος στην καρδιά τινάζαν τα κο-
ντάρια») μεταπλ. -ιέμαι με αποβ. του ενός από τα δύο όμοια φων.].

ΣΕΙΡΑ (η) 1. [...] [παροιμ.: Όποιος σπέρνει τον Οκτώβρη, έχει ο-
κτώ σειρές στ’ αλώνι.] ΦΡ. (α) **είναι της σειράς!** είναι μέτριας, χαμη-
λής αξίας (β) **το πήρα της σειράς!** το αγόρασα για καθημερινή χρήση
2. γενιά, καταγωγή ΦΡ. (α) **πήραμαν νύφη από καλή σειρά!** (β) **σει-
ρά του διαβόλου!** – συνών. **σειριά** (η) [παροιμ.: Όλοι οι γύφτοι (βλ.
λ.) μια σειριά.] [δ. τρ.: ... καμάρι είν’ η πολλή σειριά, τ’ αδέλφια και
ξαδέλφια, / σαν το καμάρι του γαμπρού με τις πολλές κουνιάδες.] –
(πληθ.) **σειρές** (οι) πλούτη ΦΡ. **έχει σειρές και προκοπές ο γαμπρός!**
– επίθ. **σειριάρικός** (-η, -ο) που είναι από καλή σειρά – υποκορ. **σει-
ράδι** (το) ταινία κεντημένη και προσαρμοσμένη γύρω από σεντόνι
ΦΡ. **τι ωραία σειράδια!** – σύνθ. **σειρολόι** (το) συγγενολόι [ETYM. <
ελνστ. σειρά (ή) «γραμμή, ακολουθία» < αρχ. σειρή / σειρά (ή) «σχοι-
νί, δεσμός, αλυσίδα, ...», Όμ. Ψ 115, σειράς τ’ εὐπλέκτους «και κα-
λόπλεχτα σχοινιά»].

ΣΕΚΛΈΤΙ (σικκλέτ’) (το) στενοχώρια, βάσανο [δ. τρ.: – Πολλά σι-
κλέτια μου ῥθανε, απόξω απ’ τους ραγιάδες.] – ρ. **σεκλετίζω** (σι-
κλιτιίζου) προκαλώ σε κάποιον στενοχώρια, τον κάνω να λυπάται [δ.
τρ.: Αγάπησα μια πέρδικα, παρακαλώ να ζήσει, / παρακαλώ τη μάνα
της να μη την σεκλετίσει.] – παθ. **σεκλετίζομαι** [δ. τρ.: Μελαχρινή κι
αν είσαι μη σεκλετίζεσαι, / πούντρα θε’ να σου πάρω να πουντραρίζε-
σαι.] – ουσ.: α) **σεκλέτισμα** (το)· β) **σεκλετιμάρα** (σικκλιτ’μάρα) (η)
μακροχρόνια στενοχώρια – μππ. **σεκλετισμένος** (-η, -ο) [Ν. Καζ.
Μιχ.: Μιά φορά, σεκλετισμένος, είχε πάρει μιά βάρκα μοναχός του,
ἄνοιξε πανί, κι ὕστερα ἀπό ὥρες ἔπιασε στό ξερονήσι κι ἄραξε στό
πετραδερό λιμανάκι τῆς Παναγιᾶς.] [ETYM. < τουρκ. siklet + παραγ.
επίθ. -ι].

ΣΕΛΑΧΙ (σιλλάχχι) (το) δερμάτινη ζώνη των παλιών φουστανελοφό-
ρων με θήκες και πτυχές για την τοποθέτηση όπλων, κ.λπ. [δ. τρ.: ...
λάμπει απ’ το μάλαμα μακριά σαν το φεγγάρι η σέλα, / λάμπει και το
σελάχι του το χρυσοκεντημένο, / μα λάμπει ακόμα πióτερο το ωραίο
μέτωπό του, ...] [ETYM. < τουρκ. silah «όπλο» (< αραβ. silāh) + πα-
ραγ. επίθ. -ι].

ΣΕΛΗΝΙΑΖΟΜΑΙ (σιλληννιάζουμι) παθαίνω κρίση επιληψίας – ου-
σ.: α) **σελήνιασμα** (το)· β) **σεληνιασμός** (ο) – συνών. **φλάτο** (το) **1.**
[...] ΦΡ. **έπαθε το φλάτο!** **2.** (μτφ.) παλαβομάρα **3.** συνήθεια **4.** κλη-
ρονομημένο πρόβλημα σωματικής ή ψυχικής υγείας (βλ. Π. Π. Λά-
μπρη, Ροδ.², σ. 469) – επίθ. **φλατόζικος** (-η, -ο) **1.** που πάσχει από ε-
πιληψία **2.** (μτφ.) χαζούλης, ελαφρόμυαλος – μππ. **σεληνιασμένος** (-η,
-ο) [ETYM. < ελνστ. σεληνιάζομαι < αρχ. σελήν(η) (ή) (Ώμ. Θ 555,
φαεινήν ἀμφί σελήνην «στο λαμπρό φεγγάρι ολόγυρα») + παραγ. ε-
πίθ. -ιάζομαι].

ΣΕΜΠΡΟΣ (σέμπρρους) (ο) **1.** συνεταίρος στην καλλιέργεια χωρα-
φιού **2.** συνιδιοκτήτης ζώου [παροιμ.: Ψόφησε το βόιδι (βλ. βόι), σκό-
λασε ο σέμπρος.] – ρ. **σεμπρεύω** γίνομαι σέμπρος – αντών. **ξεσε-**
μπρεύω – ουσ.: α) **σέμπρεμα** / **ξεσέμπρεμα** (το)· β) **σεμπριά** (η) το
να είναι κάποιος σέμπρος, συνεργάτης, συνέταιρος [παροιμ.: Αν θέ-
λεις σεμπριές, θα κρένω (βλ. λ.) και θα κρένεις.] / **ξεσεμπριά** (η) –
επίθ. **σεμπρικός** (-ιά, -ό) μεσιακός [ETYM. < σλαβ. sebr(ŭ) + παραγ.
επίθ. -ος].

ΣΕΝΤΟΥΚΙ (σιντούκκι) (το) κασέλα, συνήθ. με θολωτό καπάκι, μέ-
σα στην οποία τοποθετούνταν τα προικιά, κυρ. είδη ρουχισμού της
νύφης· την ακολουθούσε στο συζυγικό σπίτι και πιστοποιούσε ως έ-
ναν βαθμό τα δικαιώματά της εκεί ΦΡ. **της έβγαλαν το σεντούκι**
στον δρόμο! την έδιωξαν – συνών. **μπαούλο** / **σουπέτι** (το) [ETYM.
< μσν. σεντούκιν (τό)· Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα **ΣΕΝΤΟΥΚΙ**, Σ. Σεντού-
κιον, Σενδούκιον, Συνδούκιον, καί Συνδούχιον, Δ. (caisse), Κιβωτός,
Έλλ. Εἶπα (Άτ. Ι, σ. 77), ότι τό *Σενδούκιον* (caisse) παράγεται από τό
Σάνδυξ, μάρτυρα φέρων τόν Ἡσύχιον, «Σάνδυξ, δένδρον θαμνῶδες...
καί κιβωτός» ὡς τό έτυμολογοῦσε καί ὁ Σαλμάσιος. Ἀλλ. ἴσως τίς,
κινούμενος από τήν τελευταίαν γραφήν, *Συνδούχιον* τοῦ Δ. προκρίνη
νά τό γενεαλογήση από τό *Συνδόχιον* ἤ *Συνδοχεῖον*. / Ἡσύχ., <σάν-
δυξ> δένδρον θαμνῶδες, οὗ τὸ ἄνθος χροιάν κόκκω έμφορῇ ἔχει, ὡς
Σωσίβιος. ἢ φάρμακον ἱατρικόν. καί κιβωτός» (πρβ. αραβ. sanduk)].

ΣΕΝΤΡΑ (η) [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **σέντρα**, ἡ έχθρότης. Ἐπί ζῶων
ιδίως διαιτωμένων εἰς τόν αὐτόν σταῦλον. «Ἔχουν σέντρα τ' ἄλογά
μας». Ἴσως έκ τοῦ ἔρις κατ' ἀναγραμματισμόν.] [ETYM. (;)].

ΣΕΠΩ (σσέπου) **1.** κάνω κάτι να σαπίζει, σαπίζω [δ. τρ.: Σέπω (ενν.
ο Χάρος) μανάδων τα παιδιά, των αδερφών τ' αδέρφια.] [παροιμ.: Το
σάπιο λεμόνι σέπει και τα γερά.] **2.** (μτφ.) διαφθείρω – παθ. **σέπομαι**
(σσέπουμι) σαπίζω [δ. τρ.: Μήλο, αν σου στείλω, σέπεται, τριαντά-
φυλλο μαδιέται.] ΦΡ. **σάπηκαν οι πατάτες!** σάπισαν [ETYM. < αρχ.

σήπω / σήπομαι «σαπίζω» (Όμ. Β 135, καί δὴ δοῦρα σέσηπε «και τα καράβια σάπησαν») με τροπή του [η > ι] σε [ε]].

ΣΕΡΒΩ (σέρβου) (η) όμορφη [ETYM.· πιθ. < αρχ. νεβρ(ός) (ό) «ε-λαφάκι» (Όμ. Δ 243, ἤϋτε νεβροί «καθώς τα μικρά ελάφια») + παραγ. επίθ. -ω > νέρβω, με αντιμετ. > σέρβω, με τροπή του [ν] σε [σ] για ευφωνία, ή από κάποια όμορφη Σέρβα < εθν. Σέρβ(α) -ω > Σέρβω (< σλαβ. srb)].

ΣΕΡΓΙΑΝΙ (σιργιάν') (το) περίπατος, βόλτα [δ. τρ.: Πάγει κι ο Χρόνης για να ιδεί, σεργιάνι για να κάνει.] (βλ. γλέντι → συνών.) ΦΡ. **όλο σεργιάνια είναι!** – ρ. **σεργιανάω** 1. περπατώ, περιδιαβάζω 2. (μτφ.) πηγαίνω κάποιον περίπατο, τον σεργιανίζω – ουσ. **σεργιάνισμα** (το) (βλ. μπαξίσι) – επίθ. **σεργιανολόγος** (-α) που σεργιανάει σε δρόμους και γειτονιές – συνών. θηλ. **σεργιάνω** (η) 1. [...] 2. κουτσομπόλα [ETYM. < τουρκ. seyrān «εκδρομή» (< αραβ. sayarān) + παραγ. επίθ. -ι, με αντιμετ.].

ΣΕΡΚΟΣ (σιρρκός) (-ή / -ιά, -ό) 1. αρσενικός ΦΡ. **τούμπουρ τούμπουρ το καζάνι και σερκό παιδί θα κάνει!** (σύμφωνα με παράδοση, πλανόδιοι «μάντεις» σκέπασαν κάτω από καζάνι (βλ. λ.) έγκυο, προκειμένου να «προφητεύσουν» το γένος του εμβρύου, ενώ, έλεγαν την εν λόγω φράση, χτυπώντας το· την ίδια στιγμή, κάποιοι εξ αυτών ξάφριζαν το σπίτι της) 2. (θηλ.) για μη καρπερό θηλυκό – σύνθ.: α) **σερκοθήλυκος** (-η, -ο) ερμαφρόδιτος· β) **σερκόχορτο** (το) είδος άγριας ορχιδέας που, κατά τη λαϊκή πίστη, συμβάλλει στη γέννηση αρσενικού παιδιού, σερνικοβότανο (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 50) – συνών. **σερκοβότανο** (το) ΦΡ. **σερκοβότανο θα ήπια και κάνει μόνο σερκά!** [ETYM. < σερ(νι)κός, με έκπτωση < ελνστ. άρσενικός (-ή, -όν), με μετάθ. του [ρ] και αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ἄρσην / ἄρρην, ἄρσενος «το άρρεν φύλο, αρσενικός, ανδρικός, ...», Όμ. Ψ 377, ἄρσενες ἵπποι «τ' αρσενικά άλογα»].

ΣΕΡ(Ν)Ω (σέρ(ν)ου) 1. έλκω, παίρνω με το μέρος μου, παρασύρω [παροιμ.: Δε βαστάει γκέμια, τον σέρουν οι άλλοι!] 2. πηγαίνω (προστ. **σύρε**) [δ. τρ.: Σύρε, παιδί μου, στο καλό και στην καλή την ώρα, / και να γιομίσει (βλ. λ.) η στράτα σου τριαντάφυλλα και ρόδα.] (πληθ. προστ. **σύρετε** / **συρείτε**) ΦΡ. **συρείτε κι έρχομαι!** 3. έχω (βλ. φουσέκι) 4. (για βοοειδή) είμαι σε περίοδο οργασμού (βλ. αγγρίζω, 4) ΦΡ. **η γελάδα θέλει να σύρει!** 5. για τους μήνες που έχουν 31 μέρες ΦΡ. **σέρνει αυτός ο μήνας** 6. (για νερό) κυλάω, κυλάω ορμητικά [δ. τρ.: Εσύρανε τα ρέματα, εσύραν τα λαγκάδια, / κι εκόπηκε το πέραςμα κι εκόπη το γιοφύρι.] 7. **σέρνω κρασί** αντλώ κρασί από βαρέλι ΦΡ. **έλα**

να σύρουμε κρασί, να το δοκιμάσουμε! 8. σέρνω κουκούλι βγάζω το μετάξι από κουκούλι **9. επισκευάζω** τη σκεπή σπιτιού **10. λέω, κατηγορώ** ΦΡ. (α) **τι του σέρνει δε λέγεται!** (β) **είπε όσα σέρει η σκούπα** **11. φωνάζω** [παροιμ.: Σέρνει ο κλέφτης τη φωνή, να φύγει ο νοικοκύρης.] **12. (για τον ουρανό)** βγάζω σύννεφα «μακρουλά» και σειρές σειρές, κάτι που στη λαϊκή μετεωρολογία σημαίνει πως θα χαλάσει ο καιρός ΦΡ. **έσυρε από πρωί ο καιρός! 13. επιχωριάζει επιδημία** ΦΡ. **σέρεται γρίπη** – ουσ.: α) **σέρσιμο / σύρσιμο** (το)· β) **σερμή** (η) επιδημία· γ) **σερνάρια** (τα) (Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **σερνάρια** (τά) οί τρεις έπίτονοι (το σκοινί καταρτιού ή πανιού ενός ιστιοφόρου πλοίου) του ίστου, έξ ὧν ὁ μέν καλεῖται **πλωριό**, ὁ δέ **μεσιανό** καί ὁ τρίτος **σκοτῖνα** (ή). Έκ τοῦ σύρειν.] – μππ.: **1. σερμένος** (-η, -ο) **2. σερνάμενος** (-η, -ο) που σύρεται αναγκαστικά ΦΡ. **τον πήγαν σερνάμενο στον γιατρό!** – σύνθ.: α) **κωλοσέρομαι** **1. σέρνομαι** καταγής **2. (μτφ.) ταιλαιπωρούμαι, υποφέρω, κακοπερνώ** ΦΡ. (ειρων.) **την υγειά σου να 'χεις κι ας κωλοσέρεσαι!** – ουσ. **κωλόσερμα / κωλωσύρσιμο** (το) – επίρρ. **κωλοσερτά·** β) **ξεσέρω** **1. ξεσφίγγω** **2. (μτφ.) το ρίχνω έξω, χαλαρώνω** **3. (μτφ.) κινούμαι, περπατώ, προκειμένου να αθληθώ και να νιώσω ευεξία** ΦΡ. **βγήκαμαν να ξεσύρουμε λίγο!** [ETYM.: μσν. < σύρνω, με τροπή του [υρ] σε [ερ] πριν από άλλο σύμφ. < αρχ. σύρω «σύρω, σέρνω, ...» (Ξεν. Κυν. 5.13.3, ύγρομελῆ ὄντα ἐπισύρεται ὅλα ἐπὶ τῆς γῆς «τα νεογνά που έχουν ευλύγιστα μέλη σέρνονται όλα καταγής») μεταπλ. -νω].

ΣΕΡΠΕΤΟ (σσιέρπιτου) (το) **1. ερπετό** ΦΡ. **έχει σέρπετα στο χωράφι, να προσέχεις! 2. σαρκοφάγο ζώο** **3. (μτφ.) ευτελής, χωρίς αξία** άνθρωπος ΦΡ. **ξέρεις τι σέρπετο είναι;** – συνών. **σερπετό** (το) [Αρ. Βαλ. Φ. 1.196: Τότε, πουλί τό σερπετό, ποιός ξέρει πού θά φτάση!...] [ETYM. < σ- προθεμ. + αρχ. έρπετόν (τό) «κάθε τι που έρπει, που σύρεται, που κινείται, που ζει» (Όμ. δ 418, ὅσσ' ἐπὶ γαῖαν έρπετὰ γίγνονται «κάθε λογής απ' ό,τι σέρπει στη γης») με μετάθ. του τόνου].

ΣΕΡΣΈΓΚΙ (σσιρσσέγκι) (το) έντομο που μοιάζει με ογκώδη σφήκα, σφήκα η Ευρωπαϊκή (vespa crabro) [παροιμ.: Αν έκαναν όλες οι μέλισσες μέλι, θα έκαναν και τα σερσέγκια.] – μεγεθ. **σέρσεγκας** (ο) – συνών. **σκούρκος** (ο) (πρβ. Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **σέρσινος** καί **σέρσουνας** (ό) ή άγριομέλισσα. Ίσως έκ τοῦ τενθρήνη.) [ETYM.: ηχομ. λ. από τον ήχο του βόμβου του εντόμου].

ΣΕΧΛΙΑΖΩ (σιχλλιάζου) (για φαγητό) μουχλιάζω, χαλάω ΦΡ. **σέχλιασε το φαΐ, είναι για πέταμα!** – ουσ. **σέχλιασμα** (το) – μππ. **σεχλιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **σιαχλιάζω** [ETYM. < σαχλιάζω «γίνο-

μαι σαχλός, πλαδαρός, μαλακός, γλοιώδης, ...», με τροπή του [α] σε [ε] < μσν. επίθ. σαχλ(ός) «πλαδαρός, μαλακός, γλοιώδης, (συνεκδ. για ανθρώπους) ανούσιος, άνοστος» (Πρόδρ. 2.225, ἄσπαστρον, ἄξυντον, σαχλόν, ἀνάλατον, βρωμιάριν) (< ελνστ. σαχνός (-ή, -όν) «αδύναμος, ασθενής, αχαμνός», Γαλην. 16.761, σαχνά κρέα «τρυφερά κρέατα») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΣΗΑΜΑΝΤΟΥΡΑ / **σιαμαντούρα** (η) χαρταετός ΦΡ. **κοίτα τι ω-ραία σηαμαντούρα έφκιασαν τα παιδιά!** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **ση-αμαντοῦρα** (ή), τό χάρτινον πτηνόν, ὅπερ διά νήματος ήρτημένον άνίπται παιδιᾶς χάριν. Ὁ ἄλλαχοῦ ἁετός, τσιρκένι. Ἰσως ἐκ τοῦ σημα-ντοῦρα.] [ETYM. < σημαδούρα (< σημάδ(ι) (βλ. σημαδεύω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούρα) > σηαμαντούρα, με ιδιωμ. προφ. και ηχηροπ.].

ΣΗΚΩΝΩ (σς'κκώνου) **1.** [...] [παροιμ.: Σήκω, λύκε, να φας τον αφέντη σου.] ΦΡ. (α) **σηκώνω χέρι** κινούμαι απειλητικά με υψωμένο το χέρι, χτυπώ (β) (απειλ.) **κοίτα μη σηκώσεις χέρι στο παιδί!** (γ) **σηκώνω ευχές** κάνω πρόποση (δ) **σήκωσαν πολλές ευχές!** σήκωσαν πολλές φορές τα ποτήρια, ευχόμενοι (ε) (ειρων.) **που σήκωνες ευχές;** πού τα έπινες; (στ) **σηκώνει κονίσματα** (βλ. λ.)! είναι πολύ καλός **2.** επωμίζομαι βάρος, αντέχω **3.** επαινώ ΦΡ. **του σήκωσαν το μήλο!** τον επαίνεσαν υπερβολικά **4.** βγάζω νεκρό από το σπίτι, για να κηδευτεί ΦΡ. **τι ώρα θα τον σηκώσουν;** – παθ. **σηκώνομαι 1.** [...] **2.** ξυπνώ [δ. τρ.: Σηκώνομαι πολύ πρωί, τρεις ώρες πριν να φέξει. / Παίρνω νε-ρό και νίβομαι και ζώνω τ' άρματά μου / και παίρνω δίπλα τα βουνά, ψηλά τα κορφοβούνια.] – ουσ.: α) **σήκωμα** (το) **1.** [...] **2.** κηδεία· β) **σηκωτικά** (τα) έξοδα κηδείας – μππ. **σηκωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ασήκωτος** (ασσήκουτους) (-η, -ο) **1.** πολύ βαρύς **2.** (μτφ.) ανυπόφο-ρος ΦΡ. (α) **ασήκωτος πόνος!** (β) **ασήκωτος καημός!** – σύνθ. **σηκα-πιθώνω** (σηκαπ'θώνου) **1.** σηκώνω κι απιθώνω ΦΡ. **μ' έχουν σηκα-πίθου!** (μ' έχ'ν σσηκαπίθ'!) μ' έχουν σήκω κάτσε, με χρησιμοποιούν κατά το δοκούν **2.** μετακινώ, τακτοποιώ αντικείμενα του σπιτιού – ουσ. **σηκαπίθωμα** (το) – συνών. **σηκαποθώνω** – ουσ.: α) **σηκαπό-θωμα** (το)· β) **σηκαποθέτης** (ο) που πηγαίνει από σπίτι σε σπίτι και ανακοινώνει αθυρόστομα ό,τι έχει ακούσει ΦΡ. **είναι σηκαποθέτης, όνομα και πράμα!** [ETYM. < μσν. σηκώνω «ανεγείρω, ανορθώνω, ...» < ελνστ. σηκ(ῶ) «ζυγίζω σε ζυγαριά, σταθμίζω, ισορροπώ» (< αρχ. σηκός (ό) «φράχτης, φωλιά, κυρ. ναός, ..., (μσν.) βάρος, βαρίδι», Όμ. Σ 589, ιδὲ σηκούς «και μάντρες») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΗΜΑΔΕΥΩ (σς'μαδεύου) **1.** βάζω διακριτικό σημάδι **2.** αποκτώ ή έχω σημείο αναγνώρισης ΦΡ. **σημάδεψαν τα γίδια!** η γέννα (βλ. γεν-

νάω → ουσ. α, 1) τους είναι εξογκωμένα και δηλώνει τον επερχόμενο τοκετό **3.** (κυριολ & μτφ.) στοχεύω [παροιμ.: Ρίξε κι εγώ σημαδεύω.] **4.** (μτφ.) καθορίζω τη μετέπειτα εξέλιξη προσώπου ή πράγματος **5.** προκαλώ ή αποκτώ αναπηρία [κατάρα: Να τον σημαδέψει ο Θεός!] **ΦΡ. σημαδεύτηκε για μια ζωή! 6.** μαθαίνω **ΦΡ. στο σκολειό όλο και σημαδεύει κανένα γράμμα!** όλο και κάτι μαθαίνει – ουσ. **σημάδεμα** (το) – μππ. **σημαδεμένος** (-η, -ο) – συνών. **σημειωμένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν. < σημάδ(ι) + παραγ. επίθ. -εύω < μσν. σημάδιν < ελνστ. σημάδιον (τό) «σύμβολο, σημαία», υποκορ. του αρχ. σῆμα (τό) (-ατος) «σημείο, διακριτικό, μνῆμα, σημάδι πρόβλεψης», Όμ. Β 814, ἄθάνατοι δέ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης «και τάφο της πολύσκιρτης Μυρίνης την ελέγαν»].

ΣΗΜΕΙΟ (το) **1.** [...] **2.** θεϊκό σημάδι **ΦΡ. μας έστειλε σημείο ο Θεός! 3.** μεγάλη κακοκαιρία **ΦΡ. τι σημείο είν' ετούτο;** [ETYM. < αρχ. σημείον (τό) «διακριτικό γνώρισμα, σημάδι, οίωνος, ...», Θουκ. 1.49.1, ἐπειδὴ τὰ σημεία ἑκατέροις ἦρθη «όταν υψώθηκε και από τις δύο μεριές το σῆμα της μάχης»].

ΣΗΤΑ (η) λεπτό κόσκινο, κρησάρα **ΦΡ. τον πέρασε από σήτα!** τον εξέτασε επισταμένως για κάτι – σύνθ. **καφόσητα** (η) σήτα για κοσκίνισμα καφέ – συνών. **μεταξόσητα** (η) – ρ. **ξεσητάω** (ξισ'ττάου) κοσκινίζω **ΦΡ. ξεσήτα λίγο αλεύρι, το χρειάζομαι!** – ουσ. **ξεσήτημα** (το) – μππ. **ξεσητημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. σήθ(ω) «κοσκινίζω» + παραγ. επίθ. -α > σήθα > σήτα, με τροπή του δασέως οδοντ. [θ] σε ψιλό οδοντ. [τ] / Ήσύχ., <σῆστρα> κόσκινα. ἢ κύμβαλα / Σουϊδ., Σήθοντες· κοσκινίζοντες].

ΣΙΑ (σσιά) πρόθ.· προς / σύνθ. με επιρρ. α) **σιαδῶ / σιαδῶθε** (σσιαδῶθι / σσιαδῶθ') **ΦΡ. έλα λίγο σιαδῶθε!** (ιέλα λίγου σσιαδῶθι!) προς τα εδώ – αντών. **σιακεί / σιακείθε** (σσιακείθι) ίσια πέρα, προς τα πέρα – συνών. **σιαπέρα / τσιαπέρα 1.** [...] **2.** για προσδιορισμό ανόητου, άχρηστου **ΦΡ. αυτός είναι ντιπ** (βλ. λ.) **σιαπέρα!** – αντών. **σιαδῶθε** (σσιαδῶθι / σσιαδῶθ') / **τσιαδῶθε** (τσσιαδῶθι / τσσιαδῶθ') προς τα δω – παράγ. ουσ. **σιαπέρας** (ο) ανυπόληπτος, άχρηστος – συνών. **αἷσιαπέρας** (ο) / **σιαπέρατος** (-η, -ο) αγαθούλης· β) **σιακάτω** (σσιακάτ') προς τα κάτω – αντών. **σιαπάνω** (σσιαπάν')· γ) **σιαπού** προς τα πού **ΦΡ. δεν ήξερε σιαπού να κάνει!** (δεν ήξιρι σιαπού να κάν'!) δεν ήξερε προς τα πού να πάει, πώς να προφυλαχτεί· ενίστε, το αρχικό [σ] προφέρεται ως [τσ], οπότε προκύπτουν σχετικές λ., όπως κάποιες αναφερθείσες στο παρόν λήμμα, καθώς και οι ακόλουθες: α) **τσιαπού / τσιπού** επίρρ.· προς τα πού [δ. τρ.: – Βλάχα μ', απούθε (βλ.

λ.) ν' έρχεσαι, βλάχα μ', τσιαπού πααίνεις (βλ. λ.); / – Από τα πράτα (βλ. λ.) μ' έρχομαι, στο σπίτι μου πηγαίνω.]· β) **τσιαυτού** (τσσιαυτού) προς αυτό το σημείο· γ) **τσιαδώ** προς τα δω ΦΡ. **έλα λίγο τσιαδώ, κάτι θέλω να σου πω!** – αντών. **τσιακεί / τσικεί** [ETYM.: πιθ. < ισιά (ισσιά) «ισιάδα, ίσιωμα» (φρ. εκεί, στην ισιά) (βλ. ίσιος → ουσ. & ε-τυμ.) > σιά, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

Σ(Ι)ΑΓΙΑΚΙ (σσιαγιακκι) (το) σεγκούνα (βλ. λ.) επίσημης ενδυμασίας [δ. τρ.: Σιαγιάκι μου, λιανόραφτο και πικροκεντημένο.] – σύνθ. **σιαγακοποδιά** (η) ποδιά που φοριέται με την επίσημη ενδυμασία και δένεται με λεπτή ζώνη, την οποία φέρουν πολλές φορές γύρω από τη μέση και καταλήγει σε φούντες [ETYM. < αρχ. σάγ(ος) (ό) «χονδρός μανδύας, στρατιωτικός μανδύας» (Πολύβ. 2.28.8.1, τούς εὔπετεῖς τῶν σάγων «τους ελαφριούς από τους μανδύες» / Ήσυχ., <σάγος> μέρος τι τῆς πανοπλίας) + παραγ. επίθ. -ιάκι > σαγιάκι > σιαγιάκι, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΑΔΙ (σσιιάδ') (το) 1. τόπος οριζόντιος κι επίπεδος, ίσιωμα [παροιμ.: Βγήκε η ντροπή στο σιάδι.] ΦΡ. (α) **τον έριξε στο σιάδι!** (τουν έρρ'ξι στου σσιιάδ'!) (β) (κυριολ. & μτφ.) **τα 'κανε όλα σιάδι!** δεν άφησε τίποτα όρθιο 2. ίσιος, ομαλός δρόμος 3. (μτφ.) ανευθυνότητα ΦΡ. **το 'χει σιάδι!** (το 'χχει σσιιάδ'!) συμπεριφέρεται ανεύθυνα, έχει άγνοια – επίρρ. **σιιάδι** ΦΡ. **τα 'βγαλε όλα στο σιάδι!** (τα 'βγαλι ούλα στου σσιιάδ'!) τα έβγαλε όλα στο φως, τα μαρτύρησε [ETYM. < (ι)σιιάδι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < ίσι(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άδι].

ΣΙΑΖΩ (σσιιάζου) 1. φτιάχνω, διορθώνω [δ. τρ.: ... τράβα σιάσε τον χορό, / είμαι ξένος και θα δω και θα πάω να μολογώ ...] ΦΡ. **τα έσιασαν!** (τα 'σσιασαν!) συμφιλιώθηκαν 2. τακτοποιώ, στολίζω ΦΡ. **σιάσου να πάμε στον γάμο!** 3. έρχομαι σε σεξουαλική επαφή, συχνά χωρίς τη θέληση του άλλου, αποπλανώ ΦΡ. **την έσιασε και την παράτησε!** ('ν έσσιασι κι τ' μπαράτ'σι!) δεν την παντρεύτηκε 4. (μτφ.) κινούμαι απειλητικά εναντίον κάποιου με λόγια ή πράξεις ΦΡ. **θα τον σιάσω εγώ!** θα τον εκδικηθώ 5. δημιουργώ ερωτική σχέση ΦΡ. **τα 'χουν σιασμένα από καιρό!** (τα 'χ'ν σιαζμέν' απού κιρό!) 6. τελειώνω προξενιό ΦΡ. **τα 'σιασαν κι είναι για γάμο!** 7. ηρεμώ, συμβιβάζω ΦΡ. **δε σιάζεται με τίποτα!** – ουσ.: α) **σιάσιμο** (το)· β) **σιάση** (η) συμφιλίωση, ειρήνη – συνών. **σιασμός** (ο) [παροιμ.: Σιασμός αγιασμός.]· γ) **σιάσματα** (τα) συμφωνία προξενιάς· δ) **σιαστικός** (ο) μνηστήρας· ε) **σιάστρα** (η) αυτή που στολίζει τη νύφη – συνών. **στολίστρα** (η) (βλ. στολίζω → ουσ. β) – μππ. **σιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τα**

΄χουμε όλα σιασμένα! ... τακτοποιημένα – αντών. **άσιαστος / άσια-χτος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (i)σιάζω, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ισάζω «φέρω σε ισορροπία, εξισώνω, ...», Όμ. Μ 435, ανέλκει ισάζουσ' «ίσια κρατεί σηκώνοντας»].

ΣΙΑΚΑΣ (σσιακάς) (ο) αστείο, χωρατό, πείραγμα, χαριεντισμός [δ. τρ.: Ασημένια μ' αλυσίδα, έχω μέρες που δε σ' είδα, / έχω μέρες και βδομάδες που δεν κάναμαν σιακάδες.] – υποκορ. **σιακάδι** (σσιακάδ') (το) χάδι ΦΡ. **είναι όλο σιακάδια!** (είν' ούλου σσιακάδια!) – επίθ. **σιακατζής** (-ού) που χωρατεύει, που κάνει αστεία και φτιάχνει τη διάθεση των άλλων, που ελαφρύνει την κατάσταση με αστείο του [ETYM. < τουρκ. şaka «αστείο» + παραγ. επίθ. -ς].

ΣΙΑΛΙΖΩ (σσιαλίζου) **1.** σαλιώνω **2.** εκκρίνω πολλά σάλια, έχω σιε-λόρροια **3.** (μτφ.) σαλιαρίζω (βλ. λ.) – ουσ.: α) **σιάλισμα** (το) ΦΡ. **σταμάτα τα σιαλίσματα!** β) **σιαλισμός** (ο) (< αρχ. σιαλισμός / σιελι-σμός (ό) «έκκριση σάλιου») [ETYM. < αρχ. σιαλίζω / σιελίζω «εκ-κρίνω σάλιο», Ίππ. Προρρ. 1.114, ήχοι συχνοί σιελίζοντες «συχνοί ήχοι στον φάρυγγα με αποχρέμψεις»].

ΣΙΑΜΑΝΟΥΚΛΑ (σσιαμαννούκλα) (η) **1.** μπέρδεμα, φιλονικία ΦΡ. **γίνηκαν σιαμανούκλα!** έγιναν μαλλιά κουβάρια **2.** σύνθλιψη, κατα-στροφή ΦΡ. **έβαλε τα σύκα στο δισάκι και τα ΄κανε σιαμανούκλα!** – παράγ. ουσ. **σιαμουνίκλι** (το) κουρέλι – παράγ. ουσ. **σιαμουνίκλω** (σσιαμουνίκλου) (η) γυναίκα ρακένδυτη και βρόμικη ΦΡ. **μια σια-μουνίκλω είναι!** [ETYM.· πιθ. < συμφυρ. των λ. σαν (βλ. λ.) + πα-νούκλα (μτφ. σημ. «μεγάλο κακό, άσχημη και κακιά γυναίκα») (< μσν. πανούκλα (ή) «η νόσος πανώλη» < λατ. ranuncula, -ae) > σανπα-νούκλα > σαμπανούκλα, με τροπή του ένρ. [ν] σε ένρ. [μ] > σιαμα-νούκλα, με ιδιωμ. προφ. και έκπτωση του [π]].

ΣΙΑΜΑΝΤΑΣ (σσιαμαντάς) (ο) σαματάς, θόρυβος [δ. τρ.: ... πολλά ντουφέκια πέφτουνε και σιαμαντάς μεγάλος.] ΦΡ. (α) **όλο σιαμαντά-δες είναι!** (β) **γίνηκε σιαμαντάς!** [ETYM. < σαματάς < τουρκ. şama-ta (< αραβ. šamāta) + παραγ. επίθ. -ς > σιαμαντάς, με ιδιωμ. προφ. και ηχηροπ.].

ΣΙΑΜΟΥΡΛΟΣ (σσιαμουρλός) (ο) μισότρελος, χαζούλης – συνών. **σιαμτελός / σιατλός** (-ή, -ό) [ETYM. < σαν (βλ. λ.) + μουρλός (< βεν. murlo(n) «χαζός» + παραγ. επίθ. -ς) > σανμουρλός > σιαμουρλός, με ιδιωμ. προφ. και έκπτωση του [ν]].

ΣΙΑΜΟΥΤΑ (σσιαμούτα) (η) το τσίπουρο, το οποίο βγαίνει τελευ-ταίο από τον αποστακτήρα και είναι κακής ποιότητας – επίθ. **σιαμού-τας** (-ω) άκομπος, χοντροκομμένος [ETYM. (;)].

ΣΙΑΜΠΑΛΟΣ (σσιάμπαλλους) (-η, -ο) 1. άχρηστος ΦΡ. **ένα σιάμπαλο είναι!** 2. (μτφ.) χαζούλης, απονήρευτος – (ουδ. ως ους.) **σιάμπαλο** (το) άχρηστο ξύλο ΦΡ. **πάμε να μάσουμε σιάμπαλα για τη φωτιά!** – σύνθ. **παλιοσιάμπαλο** (παλιουσσιάμπαλλου) (το) ΦΡ. **είναι κι αυτήν ένα παλιοσιάμπαλο, έμπλεξε ο άνθρωπος!** [ETYM.: πιθ. < ισπαν. sábalο «άτομο χαμηλής κοινωνικής στάθμης» + παραγ. επίθ. -ς > σάμπαλος > σιάμπαλος, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΑΝΑΦΑΡΟ (σσιαννάφαρου) (το) 1. σκουπίδι ΦΡ. **να σκουπίσω κάτι σιανάφαρα κι έρχομαι!** 2. ό,τι μένει στο αλώνι μετά το λίκνισμα ΦΡ. **φύσησε αέρας και δεν έμεινε σιανάφαρο για σιανάφαρο στ' αλώνι!** (φύσ'σι αιέρας κι δεν έμ'νι σσιαννάφαρου για σσιαννάφαρου στ' αλών'!) 3. (πληθ.) ανάκατα φύλλα δέντρων στο έδαφος 4. (μτφ.) ευτελής, χωρίς αξία άνθρωπος – συνών. **σιάφαρο** (το) – ρ. **σιαφαρίζω** 1. καθαρίζω τα σιάφαρα 2. ξοδεύω άσκοπα την περιουσία μου – ους. **σιαφάρισμα** (το) – μεε. **σιαφαρίζοντα(ς)** [ETYM.: πιθ. < σαν (βλ. λ.) + -άφαρο (Ήσύχ., <ἄφαρον> άνήροτον (Callim. fr. 287) «που δεν έχει οργωθεί, ακαλλιέργητο» / <ἄφαροι> άνείματοι, άνένδυτοι) > σανάφαρο > σιανάφαρο, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΑΠΕΣ (οι) οι βλέννες της μύτης, παχύρρευστες μύξες ΦΡ. **του τρέχουν οι σιάπες και δεν τον μέλλει!** [ETYM. < σάπιες, ονομ. πληθ. θηλ. του επιθ. σάπιος (-α, -ο) < μσν. επίθ. σάπιος «σάπιος, σαπρός, ...» (< σαπίζω (αναδρ. σχημ.) < θ. σαπ- του αρχ. σήπομαι (βλ. σέπω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω) > σιάπες, με αναγραμμ.].

ΣΙΑΡΤΑ (σσιάρτα) (η) ασφαλές πηγαινέλα ΦΡ. **πήγα δυο σιάρτες μέχρι το χωράφι σήμερα!** [ETYM. [;].

ΣΙΑΤΙΛΙ (σσιατίλλι) (το) κάδος για άντληση νερού [ETYM. < κουτσοβλάχ. sĭát(e) «δίψα» (< λατ. sitis (-is) «δίψα») + παραγ. επίθ. -ίλι].

ΣΙΑΦΡΑΝΙ (σσιαφράν') (το) 1. το φυτό κρόκος (crocus sativus) 2. που έχει το κιτρινωπό χρώμα του κρόκου ΦΡ. **έγινε σιαφράνι από τον φόβο του!** 3. χλόμισμα, κιτρινάδα – ρ. **σιαφρανιάζω / σιαφρανίζω** 1. βάφω κάτι με σιαφράνι 2. (μτφ.) χλομιάζω, κιτρινίζω ΦΡ. **τι έπαθες και σιαφράνιασες;** – ους.: α) **σιαφράνισμα** (το) ΦΡ. **είναι μέρα για σιαφράνισμα σήμερα!** β) **σιαφρανί** (το) το κιτρινωπό χρώμα που βγάζει το σιαφράνι, με το οποίο, έβρασαν άλλων, έβαφαν και τις μπόλιες (βλ. λ., 1) [ETYM. < γαλλ. safran (< λατ. safranum (-i) < αραβ. asfar < περσ. za'farān) + παραγ. επίθ. -ι > σαφράνι > σιαφράνι, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΑΧΛΑ (σσιάχλα) (η) σάχλα, σαχλαμάρα ΦΡ. (α) **όλο σιάχλες είναι!** (β) **άσε τις σιάχλες!** – επίθ. **σιαχλός** (-ή, -ό) σαχλός, ανόητος,

γλοιώδης ΦΡ. **είναι πολύ σιαχλή!** – συνών.: α) **σιάχλας** (σσιάχλας) (ο)· β) **σιαχάλι** (το) – ρ. **σιαχλαμαρίζω** 1. λέω σαχλαμάρες 2. αστειεύομαι – ουσ. **σιαχλαμάρισμα** (το) – επίθ. **σιαχλαμάρας** (-ού) – μεε. **σιαχλαμαρίζοντα(ς)** ΦΡ. **περνάει τον καιρό του σιαχλαμαρίζοντας!** [ETYM. < σαχλ(ός) (βλ. σεχλιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) > σάχλα > σιάχλα, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΒΟΣ (σσίβους) (-α, -ο) ζώο που έχει γκριζόμαυρο χρώμα, συνήθ. άλογο, μουλάρι, γαϊδούρι ΦΡ. **αγόρασα σίβο άλογο!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. σίν(“) «τεφρώδης, σταχτής» (βλ. αλισίβα) + παραγ. επίθ. -ος].

ΣΙΓΑΛΟΣ (-ή, -ό) ήσυχος, σιγανός, αργός [Μ. Μαλ. Δ.: Τό σιγαλό τραγούδισμα / πού σ' έσερνε διαβάτη / σέ μαγικό παλάτι / δίχως έλπίδα αύγης, ...] – επίρρ. **σιγαλά** [δ. τρ.: Σιγαλά βρέχει ο ουρανός, σιγαλός ψιχαλισμός / σιγαλά πάω κι εγώ την αγάπη μου να βρω.] – συνών. **σίγαλος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι σίγαλος άνθρωπος, δεν πειράζει κανέναν!** [ETYM. < αρχ. δωρ. σιγαλός (-ή, -όν) (Πίνδ. Π. 9.92, σιγαλόν άμαχανίαν έργω φυγών «και με τον μόχθο σου ξέφυγες την άγωνα σιωπή») / αρχ. σιγηλός (-ή, -όν) «που δεν ακούγεται, σιωπηλός, άφωνος, ...» < σιγ(ή) (ή) (Όμ. δ 776, άλλ' άγε σιγή τοϊον άναστάντες «κι ας σηκώθουμε αθόρυβα») + παραγ. επίθ. -αλός / -ηλός. / Ήσυχ., <σιγαλ[φ]οί> οί άφωνοι. και οί άγριοι τέττιγες / <σιγηλός> άφωνος].

ΣΙΔΕΡΟ (το) 1. το μέταλλο σιδήρος 2. κάθε μη ευγενές μέταλλο, κάθε μεταλλικό αντικείμενο [παροιμ.: Θα φάει η μύγα σίδηρο και το κουνούπι ατσάλι.] ΦΡ. (α) **είναι για τα σίδερα!** είναι τρελός (β) **τον έβαλαν στα σίδερα!** τον φυλάκισαν 3. συσκευή σιδερώματος που λειτουργεί με κάρβουνα και είναι σιδερένια, κατ' επέκταση κάθε τέτοια συσκευή 4. δόκανο, παγίδα 5. (μτφ.) κάθε τι που είναι κρύο 6. (μτφ.) που χαρακτηρίζεται από δύναμη, αντοχή, σκληρότητα [δ. τρ.: – Σίδηρον η καρδούλα μου, σίδηρο το γιοφύρι, / σίδηρο τα μαλλάκια μου, σίδηρο κι οι διαβάτες. / Τι έχω αδερφό στην ξενιτιά, μη λάχει και περάσει.] ΦΡ. **κάνε την καρδιά σου σίδηρο!** – επίθ.: α) **σιδερένιος** (-α, -ο) 1. που είναι από σίδηρο 2. που είναι δυνατός σαν το σίδηρο [ευχή: Σιδερένιος!]. β) **σιδέρικος** (-η, -ο) που έχει το χρώμα του σιδήρου [Αρ. Βαλ. Φ. 1.59-61: έν' άλογο σιδέρικο σκορπᾶ λιθάρια, σβόλους / καί στή χρυσή τή σέλα του βαστᾶ έναν καβαλάρη / όποϋ πετάει σάν αϊτός καί πού κρατεί κοντάρι.] – ρ. **σιδερώνω** 1. [...] 2. ασημώνω – σύνθ. **σιδερόχορτο** / **σιδηρόχορτο** (το) απήγανος· πόα με ιαματικές και «μαγικές» ιδιότητες· η ρούτα η βαρύοσμη (ruta graveolens) [Κ. Κρυστ. Μ. Β.: Χαρά στήν νιά τήν ώμορφη ποϋ ή Μοϊρα θά τής δείξη /

Τό σιδηρόχορτο νά βρῇ, τήν πόρτ' αὐτή ν' ἀνοίξη.] – παράγ. ουσ. **σι-δερικό** (το) **1.** κομμάτι σιδήρου **2.** (συνήθ. στον πληθ.) υλικά, εργαλεία, σκεύη ή όπλα από μέταλλο και κυρ. από σίδηρο **ΦΡ. τι τα θες τόσα σιδερικά; 3.** (μτφ.) φορητό πυροβόλο όπλο [ETYM. < μσν. σίδερον (τό) < ελνστ. σίδηρα τά, με τροπή του [η > ι] σε [ε] < αρχ. σίδηρος (ό) «αιχμή βέλους, ξίφος ή μάχαιρα ως όπλο, δρεπάνι, ...», Όμ. Ζ 48, πολύκμητός τε σίδηρος «και καλοδουλεμένο σίδερο»].

ΣΙΕΣΚΛΟ (σσιέσσκλου) (το) σέσκλο ή σέσκουλο **ΦΡ. βάλε και λίγα σιέσκλα στην πίτα!** [ETYM. < σέσκλο < αρχ. ιων. σεϋτλον / αττ. τεϋτλον (τό) (Άριστ. Εἰρ. 1014, όλόμαν αποξηρωθεῖς τᾶς ἐν τεϋτλοισι λοχευομένας «χάθηκα αχ, στερημένος απ' αυτή που σε σέσκουλα κείται») > *σεϋκλο(ν) με τροπή του [τλ] σε [κλ] > σέσκλο, με απλοπ. και προσθήκη σ- για ευφωνία > σιέσκλο, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΖΑΝΟ (σσιζανου) (το) **1.** (κυριολ. & μτφ.) ζιζάνιο **ΦΡ. είναι μεγάλο σίζανο! 2.** κακόβουλος λόγος, συκοφαντία, κουτσομπολιό **ΦΡ. βάζει όλο σίζανα στ' γειτονιά!** (βάζ' ούλου σσιζανα στ' γειτουνιά!) [ETYM. < (διαλεκτ.) σιζάνιο < ελνστ. ζιζάνιον (τό) (Κ. Δ. Ματθ. 13. 25, ἦλθεν ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐνέσπειρεν ζιζάνιον) με ανομ. > σίζανο, με έκπτωση του [ι] και μετάθ. του τόνου].

ΣΙΚΛΟΣ (σσίκλλους) (ο) κάδος άντλησης, κυρ. νερού, από πηγάδια και στέρνες [δ. τρ.: Σαράντα σίκλους έβγαλε στα μάτια δεν την είδα, / κι απάνω στους σαρανταδυό τη βλέπω δακρυσμένη.] – συνών. **σιούκλος** (ο) [ETYM. < αρχ. σίκλος / σίγλος (ό) «μονάδα βάρους, νομισματική μονάδα», Ξεν. Άν. 1.5.6.3, ὁ δέ σίγλος δύναται ἐπτά ὀβολούς «ο σίγλος ισοδυναμεί με επτά οβολούς» / Ήσύχ., <σίγλαι> ένώτια / <σίγλον> νόμισμα Περσικὸν δυνάμενον ὀκτὼ ὀβολούς Ἀττικούς. καὶ εἶδος ένωτίων. Ξενοφῶν ἐν ἔκτη ἀναβάσεως λέγει. δύναται δὲ ὁ σίγλος δύο δραγμᾶς Ἀττικᾶς].

ΣΙΛΙΑΡΙΚΟΣ (σσιλλιάρ'κους) (-η, -ο) (για ζώο) που φορεί σέλα, σελωμένος [παροιμ.: Θα φέρεις σιλιάρικο άλογο!] [ETYM. < σελιάρικος, με κώφ. του [ε] σε [ι] < σέλ(α) (< ελνστ. σέλλα (ή) «κάθισμα» < λατ. sella (-ae) «κάθισμα, φορείο») + παραγ. επίθ. -iάρικος].

ΣΙΜΑ (σς'μά) επίρρ.· σε μικρή απόσταση, κοντά [δ. τρ.: Εκεί σιμά, εκεί κοντά στο σπίτι του να φτάσει, / ο μαύρος του χλιμίντρισε κι η κόρη αναστενάζει.] [παροιμ.: Μακριά ο αδερφός και σιμά ο γείτονας.] **ΦΡ. (α) σιμά κοντά είν' τα Γιάννενα!** πλησιάζει ο καιρός που θα γίνει το αναμενόμενο **(β) τώρα σιμά** τώρα γρήγορα, σύντομα – υποκορ. **σιμούτσικα** (σς'μούτσσ'κα) [ETYM. < μσν. σιμά < αρχ. σιμ(ός) (-ή, -όν) «που έχει πλακουτσωτή, κοντή μύτη, κοίλος, ...» (Ξεν. Κ. Π. 8.

4.21, ἡ γαστήρ τῶν ἀδείπνων γίνεται σιμή «η κοιλιά των νηστικών είναι κοίλη») + παραγ. επίθ. -ά].

ΣΙΜΙΤΖΗΣ (ο) κουλουρτζής [ευχή: Και σιμιτζής στην Πόλη! (αρκετοί Ηπειρώτες είχαν πλουτίσει ως κουλουρτζήδες στην Πόλη· κάποιοι εξηγούν με την εν λόγω ευχή και το σχήμα της κεφαλής πολλών εξ αυτών, δηλ. το κάπως πλακουτσωτό πίσω μέρος της· μυθολογείται πως, όταν λεγόταν η ευχή, τους χτυπούσαν στο σημείο αυτό, οπότε έπαιρνε το συγκεκριμένο σχήμα!)] [ETYM. < τουρκ. simi(tçi) (< simit «κουλούρι») + παραγ. επίθ. -τζής].

ΣΙΝΑΠΙΔΙ (το) λεπτή ανοιξιάτικη βροχή, που υποβοηθά το φύτευμα του σιναπιού μέσα σε σιτηρά ή σ' άλλες καλλιέργειες – ρ. **σιναπιδιάζω** (για καλλιέργειες) γεμίζω από το παρασιτικό φυτό σινάπι ΦΡ. **σιναπίδιασαν τα στάρια!** – ουσ. **σιναπίδιασμα** (το) [ETYM. < σινάπ(ι) (< ελνστ. σινάπιον (τό), υποκορ. του αρχ. ουσ. σίναπι (τό) (-εως) < αρχ. νᾱπυ (τό) (-υος) «σινάπι», Ἀριστοφ. Ἰππ. 631, κᾶβλεψε νᾱπυ καί τά μέτωπ' ἀνέσπασεν «έριξε ματιές - σινάπι κι όλοι σούφρωσαν τα φρύδια τους») + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΣΙΝΑΦΙ (σς'νάφ') (το) **1.** συντεχνία **2.** (μτφ.) που έχουν τις ίδιες ιδέες ή ανήκουν στην ίδια κατηγορία ΦΡ. (α) **σινάφι του διαβόλου!** (β) **είναι από το ίδιο σινάφι!** [ETYM. < τουρκ. esnaf «μικρέμπορος» (πληθ. sinıf) (< αραβ. asnāf) + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΙΝΙ (σς'νί) (το) ταψί χαλκωματένιο μικρού βάθους και μεγάλης επιφάνειας – ρ. **σινίζω** **1.** κοσκινίζω αλεύρι **2.** κουνώ έντονα και με ειδικό τρόπο καρπούς δημητριακών σε ταψί, προκειμένου να απομακρυνθούν ξένα σώματα, π.χ. πετρούλες, κ.λπ. – ουσ. **σίνισμα** (το) [ETYM. < τουρκ. sini < περσ. sini].

ΣΙΟΜΕΤΡΟΣ (σσιόμιτρος) (-η, -ο) **1.** ισόμετρος, συμμετρικός **2.** (μτφ.) αμερόληπτος – επίρρ. **σιόμετρα** ΦΡ. **σιόμετρα να κρένεις** (βλ. λ.)! (σσιόμιτρα να κρέν'ς!) [ETYM. < αρχ. ισόμετρος (-ον) «ίσιος κατά το μέτρο, συμμετρικός, ...» (Έφειπ. 14.9, ιματίων ισόμετρα έλίγματα «συμμετρικές πτυχώσεις των ενδυμάτων») με αντιμετ.].

ΣΙΟΝΤΟΡΙ (σσιουντόρ') (το) **1.** κακή είδηση **2.** (μτφ.) σχισμένο ένδυμα – επίθ. **σιοντόρης** (-α /-ω, -ικο) **1.** που φέρνει δυσάρεστες ειδήσεις **2.** (μτφ.) ατημέλητος, ανεπιθύμητος στη συντροφιά – ρ. **σιοντοριάζω** (σσιουντουργιάζου) **1.** κομίζω κακές ειδήσεις **2.** (μτφ.) κομματιάζω – ουσ. **σιοντόριασμα** (το) [ETYM.· πιθ. < αρχ. σίντ(ης) / σίντις / σίντος (ὀ) «που κατασπαράζει, ληστής, πανούργος» (Όμ. Λ 480-1, ἐπί τε λῖν ἥγαγε δαίμων σίντην «κι η τύχη το 'φέρε να ξεπροβάλει λιώντας αρπαχτικός» / Ήσύχ. <σίνται> βλαπτικοί, κακοῦργοι / <σί-

ντην ἢ σίντης> βλαπτικός, κακοῦργος, βλαβερός) + παραγ. επίθ. -όρι > σιντόρι > σιοντόρι, με ιδιωμ. προφ.].

Σ(Ι)ΟΡΟΠΙ (σσι(ι)ουρόπ') (το) **1.** παχύρρευστο υγρό με μεγάλη περιεκτικότητα σε ζάχαρη, σιρόπι ΦΡ. **τον πήραν τα σιορόπια!** (του μπήραν τα σσιουρόπια!) εκδήλωσε ερωτική επιθυμία ή κολακευτική συμπεριφορά με πολύ γελοίο τρόπο **2.** φαρμακευτικό παρασκεύασμα σε υγρή μορφή [ETYM. < μσν. σιρόπιον (τό) (Τριαντ.) < ιταλ. αρσ. sciorro, πληθ. sciorri που θεωρήθηκε ουδ. εν. (< αραβ. šarūb)].

ΣΙΟΥΓΚΡΑΒΟ (σσιούγκραβου) (το) **1.** ξαφνική νεροποντή **2.** έντονη χαλαζόπτωση **3.** κοκ(κ)ορόχινο (βλ. λ.) **4.** χιονοθύελλα **5.** (μτφ.) που, παρά τις συμφορές, περηφανεύεται, ή αντιστέκεται σε δυνάμεις που τον ξεπερνούν – συνών. **σιούγκραβος** (ο) [παροιμ.: Γίδι βαρεί ο σιούγκραβος, μα η νουρά (βλ. λ.) του απάνω!] [Μ. Γκαν. Βρ.: Χάλαζα χαλάζι χαλαζόκοκκος / (σιούγκραβος στα όρη Τσαμαντά).] – υποκορ. **σιουγκραβίτσα** (η) [ETYM.: πιθ. < σεί(ω) (βλ. σειέμαι) -ο- + λατ. grav(e) «βαρύς, πολύ κακός» + παραγ. επίθ. -ο > σειόγκραβο > σιούγκραβο, με απλοπ. και ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΟΥΛΙ (σσιούλλι) (το) **1.** πολύ μικρό κομμάτι πράγματος **2.** κομμάτι μαλλιού, χνούδι ΦΡ. **δεν έχει ούτε σιούλι!** (δεν έχχει ούτε σσιούλλι!) είναι πάμφτωχος **3.** σκουπίδι ΦΡ. (μτφ.) **τον έκανε σιούλι!** [ETYM.: πιθ. ηχομιμ. λ., καθώς, με το φύσημα του ανέμου, από παρασυρόμενα μικροαντικείμενα ακούγεται ο ήχος *σιουου σιουου*].

ΣΙΟΥΜΑΛΛΩ (σσιουμαλλάου) **1.** μασουλάω ΦΡ. **τι σιουμαλάς; 2.** τρώω λίγο λίγο **3.** (για ζώο) βόσκω εδώ κι εκεί – ουσ. **σιουμάλημα** (το) – συνών. **τσιουμαλάω** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του μασουλήματος].

ΣΙΟΥΜΑΛΟ (σσιούμαλλου) (το) (συνήθ. στον πληθ. **σιούμαλα**, τα) ξερό φύλλο ή χόρτο, χρήσιμο ως προσάναμμα, που, πατώντας το, ακούγεται ένας ιδιαίτερος, διακριτός ήχος – ρ. **σιουμαλίζω 1.** θορυβώ λίγο **2.** ψιθυρίζω – ουσ.: α) **σιουμάλισμα** (το) θόρυβος στα ξερόφυλλα ή στα ξερόχορτα· β) **σιουμάλα** (η) τόπος με στρώμα από σιούμαλα [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που δημιουργείται κατά το πάτημα ή το φύσημα του ανέμου σε ξερά φύλλα ή χόρτα]

ΣΙΟΥΜΠΕΙ (σσιουμπέι) (το) ενδιαφέρον, έγνοια, σκέψη ΦΡ. **τον έφαγε το σιουμπέι!** – συνών. **σιουμπιή** (η) – ρ. **σιουμπειάζω** έχω πολλές έγνοιες – αντών. **ξεσιουμπειάζω** – ουσ. **ξεσιουμπείασμα** (το) – επίθ. **ξεσιουμπείαστος** (-η, -ο) ξέγνοιαστος, ασυλλόγιστος – συνών. **ασιουμπείαστος** (-η, -ο) [ETYM.: πιθ. < τουρκ. supheyle «εργασία, μόχθος, κόπος»].

ΣΙΟΥΜΠΟΥΣΙ (σσιουμπούσσι) (το) συζήτηση, η οποία συνοδεύεται από φαγητό ή άλλα κεράσματα, από αστεϊσμούς και ευχάριστη ατμόσφαιρα ΦΡ. (α) **είμαστε για σιουμπούσι!** μας έχουν καλέσει σε ... (β) **κάναμαν ωραίο σιουμπούσι!** (γ) **δώσ' του σιουμπούσια και τίποτ' άλλο!** (δ) **ετοιμάζουμε σιουμπούσι!** κάνουμε τις αναγκαίες ετοιμασίες – συνών. **ζιαφέτι** (το) (βλ. λ.) [ETYM. < αρχ. συμπόσι(ον) (τό) «συμπόσιο, ευχία, φαγοπότι» (Ηρόδ. 2.78.7, ταῦτα παρά τὰ συμπόσια ποιεῦσι «αυτά κάνουν στα συμπόσια» / Ἡσύχ., <συμπόσιον> τόπος εὐωχίας καὶ πόσεως) > *σιουμπούσι, με τροπή του [υ] σε [ου] και κώφ. του [ο] σε [ου] > σιουμπούσι, με ιδιωμ. προφ.].

ΣΙΟΥΝΤΕΛΟ (σσιούντιλλου) (το) αγαθός, χαζούλης ΦΡ. **πού βρέθηκε αυτό το σιούντελο!** – ρ. **σιουντουλάω** 1. περνώ άσκοπα τον χρόνο μου, χαζολογάω 2. ασχολούμαι με μικροδουλειές, των οποίων δεν φαίνεται το αποτέλεσμα – συνών. **σιουντουλίζω** ΦΡ. **όλη μέρα σιουντουλίζει, πώς να τελειώσει τις δουλειές;** – ουσ.: α) **σιουντούλημα / σιουντούλισμα** (το)· β) **σιουντούλω** (η) που ξοδεύει τον χρόνο της άσκοπα, τεμπέλα ΦΡ. **είναι τέτοια σιουντούλω, που δε λέγεται!** (είνι τέτοια σσιουντούλλου, π' δε λλιέιτι!) [ETYM. (;)].

ΣΙΟΥΡΑΩ (σσιουρράου) / **σιουρίζω** 1. σφυρίζω ΦΡ. (α) **είναι σιούρηξε να χορέψουμε!** (είνι σσιούρρ'ξι να χουρέψουμι!) είναι αλαφρόμυαλος / -η (β) **μη σιουράς συνέχεια, μ' πήρες τ' αφτιά!** [δ. τρ.: ὦστε να πει, να καλοειπεί, να καλοκουβεντιάσει, / βαριά φουρτούννα πλάκωσε και το τιμόνι τρίζει, / ασπρογυαλίζει η θάλασσα, σιουρίζουν τα κατάρτια, / σκώνονται κύματα βουνά, χορεύει το καράβι.] 2. (συνήθ. με άρνηση) δεν λαμβάνω κάποιον υπόψη, δεν υπολογίζω ΦΡ. **δε σιουράει κανέναν!** 3. ξεπαγιάζω ΦΡ. (α) **μας σιούρηξε το κρύο!** (β) **τι φυσάει έτσι, μας σιούρηξε!** 4. βουίζω ΦΡ. **σιουρίζουν τ' αφτιά μ', κάτι θ' ακούσω!** 5. πίνω ρουφηχτά και με ήχο που θυμίζει σφύριγμα ΦΡ. **έλα να σιουρίζουμε** (ή να σφυρίζουμε) **ένα** (ενν. ποτό)! 6. καλώ κάποιον με σφύριγμά μου, καθοδηγώ ΦΡ. **τον σιούρηξε ο διάολος!** συμπεριφέρεται σαν να βρίσκεται υπό την επήρεια του διαβόλου – ουσ.: α) **σιούρισμα** (το) – συνών.: α) **σιούριγμα** (το)· β) **σιουριματιά / σιουρξιά** (η)· β) **σιουρίχτρα** (η) σφυρίχτρα – επίθ. **σιουριστός / σιουριχτός** (-ή, -ό) σφυριχτός – επίρρ. **σιουριστά / σιουριχτά** – μππ. **σιουρημένος / σιουρισμένος** (-η, -ο) που έχει χάσει τα λογικά του, ελαφρόμυαλος, χαζούλης [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του σφυρίγματος (πρβ. αρχ. συρίζω)].

ΣΙΟΥΡΟΣ (σσιούρους) (ο) φερτές ύλες οι οποίες παρασύρονται από νερά που κυλούν ορμητικά [ETYM. < σωρός (βλ. σωροβολιάζω, ε-

τυμ.) > σιούρος, με κώφ. του [ω] σε [ου], μετάθ. του τόνου και ιδιωμ. προφ., ή ηχομιμ. λ. από τον ήχο των μετακινούμενων μες σε ορμητικό νερό υλικών].

ΣΙΟΥΡΟΥΚ - ΜΟΥΡΟΥΚ λόγια χωρίς νόημα [ETYM. (;)].

ΣΙΟΥΤΟΣ (σσιούτους) (-α, -ο) 1. χωρίς κέρατα 2. (θηλ.) **Σιούτα** (η) ονομασία γίδας χωρίς κέρατα 3. μαγειρικό σκεύος χωρίς χερούλια ΦΡ. **φέρε μου την κατσαρόλα τη σιούτα!** 4. (μτφ.) άνδρας με δυσδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του φύλου του, ανίκανος [παροιμ.: Σιούτο άνδρα ήθελε, μαρμάρα (βλ λ.) έμεινε!] [κατάρα: Σιούτο άντρα να παντρευτείς!] – ρ. **σιουτίζομαι** βρίσκομαι υπό την επήρεια της αναφερθείσας στο παρόν λήμμα κατάρας 5. (πληθ. **σιούτες**, οι) ψευδείς διαδόσεις, ψέματα ΦΡ. **όλο σιούτες λέει!** – σύνθ.: α) **σιουτοκρίαρο** (το) κριάρι χωρίς κέρατα· β) **σιουτοπούρναρο** (το) πουρνάρι, που τα φύλλα του δεν έχουν αγκάθια [ETYM. < κουτσοβλάχ. šjut^(u) -tă «κερασφόρο ζώο στερημένο κεράτων, σιούτο» (< αλβ. šjout, ρουμ. ciut) + παραγ. επίθ. -ος].

ΣΙΤΖΙΜΙ (σσιτζζίμ') (το) λεπτή σφιχτόκλωνη και γερή τριχιά, σπάγκος [Κ. Πολ. Χατζ.: Γιατί, αν είχες σπάγγο σιτζίμι ή διμισκί, κι ό άλλος είχε σπάγγο τσουβαλίσιο, σίγουρα τόν έκοβες.] [ETYM. < τουρκ. sicim + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΙΦΟΥΝΑΩ (σς'φουννάου) στεγνώνω κάπως, μισοστεγνώνω ΦΡ. **σιφούνησαν τα σεντόνια!** (σς'φούνν'σαν τα σιντόνια!) – συνών. **σιφουνίζω** – ουσ.: α) **σιφούνημα** (σς'φούνν'μα)· β) **σιφούνισμα** (το)· γ) **σ(ι)φούνι** (σςφούνν') (το) το φυσούνι, η άκρη του προκάναλου (βλ. κάναλη) του νερόμυλου, στην οποία προστίθενται και μεταλλικά τρύπια χωνάκια, που λέγονται κι αυτά **σ(ι)φούνια** ή **μαγλάρια** και ρυθμίζουν την ποσότητα του νερού που απαιτείται για τη λειτουργία του μύλου (βλ. φυσάω → ουσ. δ) – επίθ. **σίφνος** (-η, -ο) στεγνός, ξηρός – συνών. **σιφνός** (-ή, -ό) [ETYM. < θ. σιφων- του αρχ. σίφων (ό) (-ωνος) «σωλήνας, λυγισμένος σωλήνας για την άντληση κρασιού από πιθάρι ή αμφορέα, αντλία, ...» (Ίπών. Άποσπ. 56.1, σίφωνι λεπτῶι «με λεπτό αντλητικό σωλήνα» / Ήσύχ., <σίφων> [...] καί οἷς οἱ κάπηλοι τὸν οἶνον ἀρύονται) + παραγ. επίθ. -άω > σιφωνάω > σιφουνάω, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΣΙΩΚΟΣ (σσιώκους) (ο) γενναίος, δυνατός, επιτήδειος [Ι. Θ. Κακρ. Έλλ., σ. 29: Δουλεύει σάν Έλληνας, είναι σῶκος σάν Έλληνας.] [ETYM. < αρχ. σῶκος (ό) «ισχυρός, δυνατός, επίθετο του Ερμή, προσωμμία του πλανήτη Ερμή, ...» (Όμ. Υ 72, σῶκος έριούνιος Έρμης «ο δυνατός και πανέξυπνος Ερμής») με ιδιωμ. προφ.].

ΣΚΑΛΑ (η) 1. [...] [δ. τρ.: Στη σκάλα π' ανεβαίνεις ν' ανέβαινα κι εγώ, / σε κάθε σκαλοπάτι να σε γλυκοφιλώ.] 2. ηλικία ΦΡ. **είμαι στην ίδια σκάλα με τον ...** 3. η οικονομική κατάστασή μας σε σχέση με κάποιου άλλου ΦΡ. **τον περνάει πολλές σκάλες!** 4. η τριχιά που υπάρχει στα σαμάρια (βλ. λ.) και χρησιμεύει για το φόρτωμα 5. αναβατήρας, αναβολέας [Β. Κορν. Έρωτ. 2.2403-4: Χάνει τσί σκάλες και τσί δυό, τό χαλινάρ' άφηκε, / έξάπλωσε τά χέρια ντου, κι από τή σέλλα έβγῆκε.] (βλ. λουρί → σύνθ. β) 6. καθετί που μοιάζει με σκάλα ΦΡ. **έχουν ωραίες σκάλες τα μαλλιά σου!** είναι κάπως σπαστά, κατσαρά – υποκορ.: α) **σκαλάκι / σκαλί / σκαλίδι** (το)· β) **σκαλίτσα** (η) σκαλοπάτι – επίθ. **σκαλιάρικος** (-η, -ο) που διαφέρει λίγο από άλλον ως προς την ηλικία ή το ύψος ΦΡ. **τούτες οι φασολιές είναι σκαλιάρικες με τις διπλανές** (τούτις οι φασ'λλιές είναι σκαλλιάρ'κис μι τ'ς διπλανές) – σύνθ.: α) **αυλόσκαλα** (η) πέτρινη σκάλα που οδηγεί σε σπίτι· β) **σύσκαλος** (-η, -ο) 1. που βρίσκεται στην ίδια σκάλα 2. (μτφ.) α. ίδιας ηλικίας ΦΡ. **είναι σύσκαλος με τον αδερφό μου!** β. ισότιμος· γ) **σκαλοφρύδα** (η) θυρίδα σε τοίχο (βλ. θουρίδα → σύνθ.) [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: ... έφκιασε τρία-τέσσερα κηριά, από ένα κρουγγί (βλ. κομμάτι → συνών.) κηρί, πού είχε ψηλά σέ μιά σκαλοφρύδα, γέμισε τό ροϊ της λάδι, πήρε τό πρόσφορό της, και κίνησε για τήν εκκλησιά, κλειώνοντας πίσω της τή θύρα μόνον μέ τό μάνταλο, για νά μπορέσει νά μπει μέσα μονάχο του, τό ξενιτευμένο της τό παιδί.] – ρ. **σκαλώνω** 1. σκαρφαλώνω, ανεβαίνω ΦΡ. **σκάλωσα στο δέντρο και δεν μπορώ να κατεβώ!** 2. (μτφ.) συναντώ εμπόδιο ΦΡ. **κάπου σκάλωσα και δεν έλυσα το πρόβλημα!** 3. (μτφ.) βρίσκομαι σε αμηχανία, δυσκολεύομαι ΦΡ. **πού σκάλωσες, να σε βοηθήσω!** 4. (μτφ.) μπλέκω σε προβληματική κατάσταση, βασανίζομαι 5. (μτφ.) στριμώχνομαι σε κάποιο σημείο 6. (μτφ.) τοποθετώ, κρεμάω, φορτώνω ΦΡ. **σκάλωσέ το στο σαμάρι** (βλ. λ.) **το σακί** (βλ. λ.)! (σκάλλουσ' του στου σαμάρ' του σακί!) – ουσ. **σκάλωμα** (το) – μππ. **σκαλωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεσκαλώνω** [ETYM. < θ. σκαλ- του σκάλλω (βλ. σκάλος) + παραγ. επίθ. -α (οι σκάλες σε επικλινές έδαφος γίνονται με σκάψιμο) / (LSJ) < scando «ανεβαίνω» / (Τριαντ.) < ελνστ. σκάλα (ή) < λατ. scala (-ae) «κλίμακα, σκάλα» / Ήσύχ., <σκαλοβατεϊ> κλίμακι βαίνει]. **ΣΚΑΛΟΣ** (σκάλους) (ο) σκάλισμα χωραφιών ΦΡ. (α) **ήρθε ο καιρός για σκάλο!** (β) **πάμε για σκάλο;** [ETYM. < σκαλ(ίζω) < θ. σκαλ- του αρχ. σκάλλω «σκαλίζω, σκάβω, ...» (Ήρόδ. 2.14.10, οὔτε σκάλλοντες «ούτε σκάβοντας» / Ήσύχ., <σκάλλοντες> σκάπτοντες) + παραγ. επίθ. -ος (αναδρ. σχημ.) > σκάλος].

ΣΚΑΜΝΙ (σκαμνί) (το) ξύλινο χαμηλό κάθισμα [παροιμ.: Κάλλιο να κάθομαι στο σκαμνί, παρά να πιάνω το τσαπί.] [δ. τρ.: Της δίνει και η μάνα της χρυσή ρόκα να γνέθει, / της τάζουν και τ' αδέρφια της χρυσό σκαμνί να κάτσει.] ΦΡ. **τον κάθισαν στο σκαμνί!** τον κατήγγειλαν, για να λογοδοτήσει – υποκορ. **σκαμνάκι** (το) – σύνθ. **προσκάμνι** (το) (βλ. προσ- → σύνθ. ε) [ETYM.· μσν. (Τριαντ. / Βικιπ.) < σκαμνίον, υποκορ. του ελνστ. σκάμνον (τό) «κάθισμα, σκαμνί» < λατ. scamn(um) -ον / (LSJ) < λατ. scamnum «βάθρο, εδώλιο» (πρβ. σκάμνος (ὁ) = σκίμπους (ὁ) (-ποδος) «διπλωτό σκαμνί, δίφρος», Ἀριστοφ. Νεφ. 254, κάθιζε τοίνυν ἐπὶ τὸν ἱερὸν σκίμποδα «κάθισε τότε στο ἱερό ντιβάνι»)].

ΣΚΑΜ(Ν)ΙΑ (σκαμνιά) (η) συκαμιά, μουριά [ETYM. < σ(υ)καμιά (< αρχ. συκάμιμος (ή, σπαν. ὁ), Θεόφρ. Φ. Ἰ. 1.9.7.2, ὥσπερ ἡ συκάμιμος «ὅπως ακριβῶς ἡ συκαμιά») με ἐκπτώση].

ΣΚΑΜΝΟ (σκάμνου) (το) **1.** μούρο **2.** → αμούρα, η (1) [ETYM. < σ(υ)κάμ(ι)νο (< αρχ. συκάμινον (τό) «μούρο, χυμός μούρου», Ἀθήν. 13.6, συκαμίνω τάς γνάθους κεχριμέναι «που είχαν αλείψει τα σαγόνια τους με χυμό μούρου») με ἐκπτώση των [υ] και [ι] > σκάμνο].

ΣΚΑΝΙΑΖΩ (σκανιάζου) (μτβ.) προκαλώ στενοχώρια σε κάποιον, (αμτβ.) δυσανασχετώ, στενοχωριέμαι πάρα πολύ [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.32: Σκανιάξεις νά ᾿βρης ξέφωτο, νά βρῆς νερό μιά στάλα. / Κιοτεύεις καί μαυρόμαλλα Στοιχειά σέ κατατρέχουν ...] ΦΡ. **μη μου σκανιάξεις!** – ουσ.: α) **σκάνιασμα** (το)· β) **σκάνιο** (το) ΦΡ. **τον έφαγε το σκάνιο!** γ) **σκάνια** (η) – επίθ. **σκάνιαρος** (σκανιάρα, -ικο) γκρινιάρης – μππ. **σκανιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. σκάν(ιξ) (ὁ, ἡ) (-ικος) «σκαϊός» + παραγ. επίθ. -ιάζω, Ἡσύχ., <σκάνιξ> ἐπαρίστερα / <σκανεύεσθαι> ἐπαρι(σ)τερεύεσθαι (ἐπαριστερεύομαι «εἶμαι ἐπαρίστερος, που βρίσκομαι αριστερά, (μτφ.) αδέξιος, αγροίκος,») / <σκάνος> αἰτία, κώλυμα].

ΣΚΑΝΤΑΛΑΡΙ (σκανταλλάρι) (το) **1.** εξάρτημα της τσιόπνας (βλ. πάιδα → συνών. β), το οποίο, μόλις σκανταλίζεται, πέφτει η παγίδα και πλακώνει το πουλί που είχε πάει να φάει το δόλωμα **2.** (μτφ.) σκανταλιάρης ΦΡ. **είναι μεγάλο σκανταλάρι!** **3.** κάθε τι ασταθές και επίφοβο να διαλυθεί ή να καταρρεύσει [ETYM. < αρχ. σκανδάλ(ηθρον) (τό) «καμπύλο τεμάχιο ξύλου στις παγίδες, όπου τοποθετείται το δόλωμα και το οποίο, καθώς το ακουμπά το ζώο, αναπηδά κλείνοντας την παγίδα» (Ἀριστοφ. Ἀχ. 687, σκανδάληθρ' ἱστάς ἐπῶν «στήνοντας παγίδες λόγων») (προφ. [nd]) + παραγ. επίθ. -άρι > σκανταλάρι, ή < σκανταλ(ίζω) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άρι (αναδρ. σχημ.)].

ΣΚΑΝΤΑΛΙΖΩ (σκανταλλίζου) 1. προκαλώ βλάβη, απορρυθμίζω 2. πειράζω, ενοχλώ – συνών.: α) **σκανταλάω** ΦΡ. (α) **μην το σκανταλές το εργαλείο, θα το χαλάσεις!** (μη ντου σκανταλλάς του ιργαλείου, θα του χαλά'εις!) (β) **μην τον σκανταλές, στενοχωριέται!** (μη ντουν σκανταλλάς, στινουχουργιέτι!)· β) **σκανταλεύω** – παθ. **σκανταλίζομαι / σκανταλιόμαι / σκανταλιέμαι** ΦΡ. **σκανταλίστηκε το κλουβί κι έφυγε το πουλί!** [δ. τρ.: ... πώς σκανταλιόται το κλουβί κι η πέρδικα τους φεύγει.] – συνών. **ξεσκανταλίζομαι / ξεσκανταλιόμαι** – ουσ. **σκαντάλημα / σκαντάλισμα** (το) – μππ. **σκανταλημένος / σκανταλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. σκανδαλίζω «γίνομαι αίτιος σκανδάλου, κάνω κάτι να σκοντάψει, ...» (Κ. Δ. Κορ. Α' 8.13, Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. «Γι' αυτό, αν φαγητό βάζει σε πειρασμό τον αδελφό μου, δεν θα φάω ποτέ κρέας, για να μην τον προκαλέσω.») < σκάνδαλ(ον) (βλ. σκάνταλο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΚΑΝΤΑΛΟ (σσκάνταλλου) (το) μικρό παιδί που κάνει σκανταλιές, παιδί πολύ ζωηρό, πειραχτήρι ΦΡ. **είναι μεγάλο σκάνταλο!** – συνών. **σκάνταλος** (ο) 1. [...] 2. σκανδάλη (Ήσύχ., <σκάνδαλος> ἐμποδισμός) – υποκορ. **σκανταλάκι** (το) – επίθ. **σκανταλιάρης** (-α, -ικο) 1. που κάνει σκανταλιές [δ. τρ.: Ζηλιάρικο, ζηλιάρικο, μικρό και σκανταλιάρικο.] 2. πειραχτήρι 3. προσωνύμιο του Μάη, επειδή ευνοεί τον έρωτα ΦΡ. **έφτασε κι ο Μάης, ο σκανταλιάρης!** [ETYM. < ελνστ. σκάνδαλον (τό) «παγίδα ή βρόχος που έχει τεθεί από εχθρό, σκανδάληθρον (βλ. σκανταλάρι, ετυμ.), (μτφ.) πειρασμός, πρόσκομμα, εμπόδιο» (Κ. Δ. ΄Ρ. 9.33, πέτραν σκανδάλου «δυσχέρεια ανυπέρβλητη») (προφ. [nd]) > σκάνταλο].

ΣΚΑΝΤΖΙΛΗΘΡΑ (σκαντζ'λλήθρα) (η) 1. σπινθήρας – συνών. **σπίθα** (η) (βλ. λ.) [Δ. Άμπ. Μυθ.: ... κατά πῶς φαίνεται κάμμία σκαντζιλήθρα, ὅποῦ δέν ἀπείκασα ἀπό ταῖς φωτίαις ὅποῦ ἔκανα, νά ἔμεινε μέσα καί τήν ἔφθειρεν ὅποταν ἤμουν ξέμακρα ἀπό αὐτήν·] 2. η καμένη άκρη του φυτιλιού καντηλιού ή λυχναριού ΦΡ. **καθάρισε τη σκαντζιλήθρα του λυχναριού!** [ETYM. < σκάνω / σκάζ(ω) (βλ. σκάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιλήθρα > σκαζιλήθρα > σκαντζιλήθρα, με ηχηροπ. (πρβ. κουτσοβλάχ. skântéli^u «σπινθήρας»)].

ΣΚΑΝΤΖΙΩΝΩ (σκαντζιώνου) πεισμώνω ΦΡ. **τι σκάντζιωσες έτσι;** (τι σκάντζιου'εις έτσι;) – συνών.: α) **σκαντζιουρώνω**· β) **σκαρφελώνω** – ουσ. **σκάντζιωμα / σκαντζιούρωμα / σκαρφέλωμα** (το) – επίθ. **σκαντζ(ι)ούρης** (-α / -ω, -ικο) πεισματάρης, εριστικός, ιδιότροπος –

μππ. **σκαντζιωμένος / σκαντζιουρωμένος / σκαρφελωμένος** (-η, -ο) [πρβ. Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **σκαντσίκι** (τό), τεμάχιον λεπτής πλακός, καί **σκάντσικος**, ὁ ἰσχνός καί ἄσαρκος. **Σκαντσίκια** (τά), λέγεται καί ἡ παιδιά, καθ' ἣν πετῶσιν ὀριζοντίως εἰς τὴν θάλασσαν λεπτάς πλάκας διολισθαινούσας καί ἐπανειλημμένως ἀναπηδῶσας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος.] [ETYM. < σγαντζιώνω (βλ. σγαντζίκι → ρ.) με τροπή του μέσου ουρ. [γ] σε ψιλὸ ουρ. [κ]].

ΣΚΑΠΕΤΑΩ (σκαπιττάου) 1. εξαφανίζομαι πίσω από ύψωμα, διαφεύγω, γλυτώνω ΦΡ. **δεν τον είδε κανένας πού σκαπέτησε!** 2. πετώ κάτι μακριά, εκσφενδονίζω, συχνά θυμωμένος ΦΡ. **σκαπέτα το στο λαγκάδι!** 3. (μτφ.) χάνω τα λογικά μου ΦΡ. **πάει αυτός, σκαπέτησε!** – συνών. **σκαπετίζω** – ουσ. **σκαπέτημα / σκαπέτισμα** (το) ΦΡ. **είναι για σκαπέτημα όλα αυτά!** είναι για πέταμα – σύνθ. **σκαπετορράχης** (ο) 1. που εξαφανίστηκε πίσω από ράχη 2. (μτφ.) που έχει χάσει τα λογικά του ΦΡ. **για πού το 'βαλε ο σκαπετορράχης;** – μεε. **σκαπετώντα(ς) / μππ. σκαπετημένος / σκαπετισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < συμφυρ. σκά(ω) (βλ. λ., 5) + πετάω (βλ. (α)πετάω → σύνθ., ετυμ.) > σκαπετάω / (Βικιπ.) < ιταλ. scappato με τροπή του [a] σε [e], μτχ. του scappare «ξεφεύγω, δραπετεύω» / (LSJ) < ιταλ. scappare «φεύγω, ξεφεύγω, τρέχω» / (πρβ. κουτσοβλάχ. σκάπιτ^{ου}, (skápit^u, skâpitáⁱ, -tatá, -tare) «δύω, εξαφανίζομαι» / Ήσυχ., <σκάπετος> τάφος. ἄλλοι τάφος)].

ΣΚΑΠΕΥΩ (σκαπεύου) συνουσιάζομαι (ιδιόλ. κτιστών) – ουσ.: α) **σκάπεμα** (το)· β) **σκάπος** (ο) συνουσία (πρβ. κυпр. ιδίωμα **σκάπουλλος** (ο) ανύμφευτος νεαρός) [ETYM.· πιθ. < αρχ. σκάπ(ος) (ὁ) (δωρ. τ. του σκῆπτρον «ραβδί, ραβδί ως ἐμβλημα εξουσίας, ...»· ἄλλοι δωρ. τ.: σκάπτον, σκάπτρον, Πίνδ. Ὀ. 1.12, θεμιστεῖον ὃς ἀμφέπει σκάπτον «που της δικαιοσύνης κρατάει το σκῆπτρο» / Ήσυχ., <σκάπος> κλάδος. καὶ ἄνεμος ποιός) + παραγ. επίθ. -εύω (βλ. σκόπι, ετυμ.)].

ΣΚΑΠΟΥΛΑΡΩ (σκαπουλλάρου) διαφεύγω, ξεφεύγω από κίνδυνο ΦΡ. **την σκαπούλησε!** (τ' σκαπούλλ'σι! & τ' σκουπούλλ'σι!) & **την σκαπούλαρε!** [ETYM. (LSJ) < ιταλ. scapolare «φεύγω από φόβο» / (Τριαντ.) < ιταλ. scapolar(e) ή βεν. scapolar -ω)].

ΣΚΑΡΒΕΛΙ (σκαρββέλλι) (το) το ένα από τα δύο ξύλινα εξαρτήματα στο πίσω μέρος του σαμαριού, μέρος του σκελετού του, όπου στηρίζεται η τριχιά, με την οποία δένονται τα αντικείμενα κατά το φόρτωμα [Ν. Καζ. Γκρ.: ... τά μαλλιά τους, δεμένα κότσο μυτερό ἀπάνω ἀπό τό κούτελό τους, σάν σκαρβέλι σαμαριοῦ.] – συνών. **σκαρφέλι** (το) – ρ. **σκαρβελώνω** αναρτώ, κρεμώ ΦΡ. **σκαρβέλωσε τον τορβά** (βλ. λ.)

στον ώμο και κίνησε για το πανηγύρι – ουσ. **σκαρβέλωμα** (το) [ETYM. < σκαρ(ί) (βλ. λ.) + θ. βελ- του αρχ. βάλλω (βλ. βάνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι (Λεξ. Cornelii Schrevelii): Στόν κολοφῶνα τῆς σελίδας ἕνα (1) σώζονται μέ μαῦρο μελάνι κτητορικό σημείωμα 'Τό παρόν βιβλίο σκαρβέλιον ὀνομαζόμενον πρῶτον κύριον εἶχε γρηγόριον τινά Ἱεροσολυμίτην μοναχόν οὗτινος μακαρισθέντος ἐδώθη φιλοθέῳ Ἱερομονάχῳ Περιστεριώτῃ διά μιχαήλ τοῦ συμμαθητοῦ αὐτοῦ αψο' (1770).].

ΣΚΑΡΙ (το) **1.** σκελετός πάνω στον οποίο στηρίζεται το πλοίο που κατασκευάζεται ή επισκευάζεται, εσχάρα ναυπηγείου ΦΡ. **(α) το 'χω στα σκαριά!** σε προετοιμασία [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Ὅποια ἔχει κόραις (ή θυγατέρας) στο σκαρί, να βουβαθή να μη μιλή.] **(β) από σκαρί** καινούριο [δ. τρ.: Κι ένα καράβι από σκαρί δε φτάνει σε λιμάνι. / – Δε σε φοβάμαι κυρ Βοριά όσο κι αν θέλεις φύσα.] **2.** σκελετός πλοίου **3.** (μτφ.) η δομή του ανθρωπίνου σώματος ΦΡ. **είναι γερό σκαρί!** **4.** (μτφ.) το ποιον του χαρακτήρα ΦΡ. **είναι το σκαρί του τέτοιο!** **5.** βάση, το ξύλινο υποστήριγμα των βαρελιών ΦΡ. (κυριολ. & μτφ.) **δε στέκει στα σκαριά του!** είναι ετοιμόρροπος, δεν στέκει καλά – ρ. **σκαριάζω** υποστηρίζω [ETYM. < μσν. σκαρίον < ελνστ. ἐσχάρι(ον) (τό) «πύραυνο, μέρος όπου κάποιος στέκεται ή στηρίζεται, βάση, σημείο καθέλκυσης πλοίου, ...», υποκορ. του αρχ. ἐσχάρα/η (ή) «εστία, ...» (Ὅμ. ε 59, πῦρ μέν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο «τρανή φωτιά στο τζάκι έκαίγε») με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] και αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΣΚΑΡΙΖΩ (σκαρρίζου) **1.** βγάζω τα πρόβατα από το μαντρί ή τον στάλο και τα οδηγώ στη βοσκή ΦΡ. **πάμε να τα σκαρίσουμε!** **2.** βγαίνω από την κρύπτη μου, από τη φωλιά μου ΦΡ. **για πού σκάρισαν τόσα μυρμήγκια;** **3.** (μτφ.) χάνω το μυαλό μου ΦΡ. **πάει αυτός, σκάρισε!** – συνών. **ξεσκαρίζω** [Άνθ. Γάζ. Λεξ., λήμμα ξεσκαρίζω = άνασκαρίζω, σκαρίζω] ΦΡ. **(α) μετά τη βροχή, ξεσκάρισαν και τα σαλιγκάρια!** **(β) του ξεσκάρισε το μυαλό!** (τ' ξισκάρ'σι του μυ'λό!) **4.** (μτφ.) καθαρίζω πέτρες, άχρηστες ρίζες, κ.λπ., σε χωράφι ή άλλον τόπο – ουσ.: **α) σκάρισμα / ξεσκάρισμα** (το)· **β) σκάρος** (ο) **1.** νυχτερινή έξοδος αιγοπροβάτων από το μαντρί για βοσκή [Κ. Κρυστ. Τσέλ.: ... νάχω μέ τά βοσκόπουλα σέ κάθε σκάρων γλέντι.] – σύνθ. **νυχτοσκάρος** (ο) – συνών. **νυχτοσκάρι** (το) [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Γλυκό 'ν' το γάλα, το τυρί, πικρό 'ν' το νυχτοσκάρι.] **2.** λαϊκή μουσική σύνθεση με θέμα τον σκάρο – υποκορ. **σκαρούδι** (το) πουλί που μόλις πέταξε από τη φωλιά του ΦΡ. **κοίτα τα σκαρούδια πώς πετούν!** – μππ. **σκα-**

ρισμένος / ξεσκαρισμένος (-η, -ο) ανόητος, φευγάτος ΦΡ. **είναι σκαρισμένος από καιρό!** [ETYM. < ελνστ. σκαρίζω «αναπηδών» (Ήσύχ., <σκαρίζεται> ταράττεται. βράζει) < αρχ. σκαίρω (παρατ. σκαίρεσκε) «σκιρτώ, αναπηδών, χοροπηδών, χορεύω», Όμ. Σ 572, σκαίροντες έποντο «ακολουθούσαν χορεύοντας»].

ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ (σκαρλλάτους) (-η, -ο) πορφυρός, βαθυκόκκινος, (για ζώα) που έχει κοκκινωπό τρίχωμα ΦΡ. **όμορφο, σκαρλάτο άλογο!** [ETYM. < μσν. σκαρλάτος (-η, -ον) (LSJ) < βεν. scarlato < μτγν. λατ. scarlata, scarlatum «κομμάτι υφάσματος» < περσ. saqalāt «είδος ακριβού υφάσματος» / (Βικιπ.) < βεν. scarlato < μσνλατ. scarlatum < περσ. saqerlāt «ζεστό μάλλινο ύφασμα»].

ΣΚΑΡΦΗ (σσκάρφ') (η) **1.** το φυτό ελλέβορος ο κυκλόφυλλος (helleborus cyclophyllus), το τρελόχορτο (βλ. αγ(κ)λέουρας) [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: – Στάχτη στή γλώσσα τ'ς, παιδάκι μ'!... Διέκοψε ή κάκω (βλ. λ.) ή Μήτραινα μέ θυμό... – ... Μ' έκανε νά μοῦ φαίνεται φαρμάκι ή γλυκύτατη Πατρίδα, νά μοῦ φαίνεται έρημιά! Μέρα μέ τήν ήμέρα ὅμως συνήθισα μέ τήν ιδέα τοῦ θανάτου σ'... – Άλας καί σκάρφη στή γλώσσα τ'ς... Ξανάειπε ή Μήτραινα.] **2.** κάτι πολύ αλμυρό ή πικρό ΦΡ. **το 'καμες σκάρφη το φαΐ!** (το 'καμης σσκάρφ' του φαΐ!) – ρ. **σκαρφιάζω** (σσκαρφγιάζου) **1.** στα πλαίσια της λαϊκής θεραπευτικής επιθέτω σκάρφη σε χαλασμένο δόντι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 474) **2.** νιώθω το στόμα μου πικρό, σαν να έχω μασήσει σκάρφη – ουσ. **σκάρφιασμα** (το) – μππ. **σκαρφιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· Άδ. Κορ. Άτ., λήμμα ΣΚΑΦΡΗ, οὐσ. θηλ. Σ. Δ. με συνών. Έλλέβορος (...), Κάρφη και Κάρπη, Δ. καί οὐδετ. Καρπίν, Δ. ήγουν Καρπίον, ή Καρφίον, Έλλέβορος μέλας, Έλλ. Οί Γραικοί ιατροί τοῦ μεσαιῶνος ὠνόμαζον τόν έλλέβορον Κάρφην καί Καρφίον, διά τάς ρίζας του (τάς ὁποίας καί μετεχειρίζοντο εἰς ἰατρείαν), ἀπό τό Έλλ. Κάρφος (...): «Κάρφος... κεραία ξύλου λεπτή» λέγει ὁ Ήσύχιος. Περί τῶν ριζῶν ὁ Διοσκορίδης (IV,151), «Ρίζαι δ' ὕπεισι λεπταί, μέλαναι, οἰονεῖ ἀπό τινος κεφαλίου κρομμυῶδους ήρτυμέναι.», ή < θ. σκαρφ- του σκαρφᾶσθαι «σκεδάννυσθαι» (Ήσύχ.) (αρχ. σκεδάννυμι «σκορπίζω, διασκορπίζω, ...», σε συνδυασμό με τη λαϊκή ονομασία του φυτού, δηλ. τρελόχορτο) + παραγ. επίθ. -η > σκάρφη].

ΣΚΑΤΟ- & σκατό- α' συνθ. λ. που δηλώνει: **1.** κάτι που σχετίζεται με τα κόπρανα, σκατά, π.χ. σκατοφαγία **2.** σε σύνθ. που χαρακτηρίζουν μειωτικά, υβριστικά αυτό που δηλώνει το β' συνθ., π.χ. σκατόφατσα – σύνθ.: α) **σκατοβολιό** (το) πολλά σκατά· β) **σκατόγερος** (σκατό'ιρους) (ο) **1.** που βρίσκεται στο έσχατο γήρας, πολύ γέρος **2.**

(υβρ.) κακός, ανήθικος γέρος ΦΡ. **τι πήγες κι έκαμες, μωρέ, σκατόγερε!** γ) **σκατογκύλι** (το) μαύρος σκαραβαίος που τρέφεται με κοπριές ζώων, τις οποίες μετατρέπει σε σβώλους και τις αποθηκεύει σε κρύπτες μέσα στη γη ΦΡ. **κοίτα με τι τέχνη δουλεύει το σκατογκύλι!** δ) **σκατοκόνακο** (το) (μτφ.) κοιλιά ΦΡ. **τι να κάνει και το σκατοκόνακο, όλο φαΐ γυρεύει!** ε) **σκατολοΐδια** (τα) μικροπράματα, άχρηστα πράματα ΦΡ. **πέτα αυτά τα σκατολοΐδια, γέμισε ο τόπος!** στ) **σκατόπαιδο** (το) άτακτο παιδί· ζ) **σκατοταΐζω** λέω άσχημα λόγια σε κάποιον ΦΡ. **τον σκατοτάισε για χρόνια!** η) **σκατοφκιάνω** ως γεννήτορας δίνω σε παιδί μου τη χάρη να κάνει μόνο το καλό – μππ. **σκατοφκιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τον έχει σκατοφκιασμένον η μάνα του!** (τονν έχχει σκατουφκιαζμένουν η μάνα τ'!) θ) **σκατόψυχος** (-η, -ο) 1. κακόψυχος 2. που λόγω της κακίας του δεν μπορεί να παραδώσει το πνεύμα του – ρ. **σκατώνω** αποτυχαίνω ΦΡ. **τα σκάτωσε!** – ουσ.: α) **σκάτωμα** (το)· β) **σκατιώνας** (ο) αφοδευτήριο, αποχωρητήριο ΦΡ. **σαν σκατιώνα το 'χει το σπίτι!** το έχει βρόμικο και ακατάστατο – επίθ. **σκατένιος** (-α, -ο) κακοήθης, άτιμος, κακός ΦΡ. **είναι πολύ σκατένια γυναίκα!** (είνι πουλλύ σκατέννια γ'ναίκα!) – συνών. **σκατός** (-ή, -ό) – σύνθ. **ξεσκατίζω** 1. καθαρίζω τα σκατά κάποιου 2. φροντίζω κάποιον στα γεράματά του, που ενίοτε έχει ακράτεια κοπράνων ΦΡ. **τον ξεσκάτισε, αλλά τα λεφτά τα πήρε άλλος!** – ουσ. **ξεσκάτισμα** (το) – μεε. **ξεσκατίζοντα(ς)** [ETYM. 1: λόγ. < αρχ. σκατο- θ. σκατ- του ουσ. σκῶρ (τό) (γεν. σκατός) «περίττωμα, αποπάτημα, σκατό» (Άριστοφ. Βάτρ. 146, σκῶρ ἀείνων «αστέρευτη βρομιά») -ο- ως α' συνθ.: αρχ. σκατο-φάγος «που τρώει περιττώματα» 2: μσν. σκατο- θ. του ουσ. σκατ(όν) -ο: μσν. σκατό-γερος (βλ σκατο- → σύνθ. β) (Τριαντ.)].

ΣΚΑΦΙΔΑ (η) μεγάλη ξύλινη σκάφη για το ζύμωμα ψωμιού ή για το πλύσιμο ρούχων, κατασκευασμένη συνήθ. από κατάλληλα βαθουλωμένο κορμό δένδρου, συχνά πλατάνου· σε μεταγενέστερο χρόνο, σκάφες για τις ίδιες χρήσεις κατασκευάζονταν από σανίδες· στη συνέχεια, αντικαταστάθηκαν από αλουμινένιες ή τσίγκινες και στις μέρες μας από πλαστικές – συνών. **σκαφίδι** (το) ΦΡ. **τον έπλασε το σκαφίδι!** στερείται τα πάντα, δεν έχει ούτε φαγητό – υποκορ. **σκαφιδάκι** (το) (βλ. πλαστήρι → υποκορ.) – μεγεθ. **σκαφώνα** (η) 1. [...] 2. μεγάλη τρύπα, δημιουργημένη από σκάψιμο 3. μεγάλο βάθος ΦΡ. **η πληγή άνοιξε σκαφώνα!** – σύνθ. **πλυτοσκάφιδο** (πλυτουσκάφ'δου) (το) σκαφίδι προορισμένο για το πλύσιμο ρούχων [ETYM. < σκαφίδα, αιτ. του αρχ. ουσ. σκαφίς (ή) (-ίδος) «μικρή σκάφη», υποκορ. του σκάφη

(ή) «κάθε τι που έχει σκαφτεί και κοιλανθεί, λεκάνη, ...», Ἡρόδ. 4. 73.2, ἐσβάλλουσι ἐς σκάφην «τα ρίχνουν σε σκάφη» / Λουκ. Ἰστ. 41. 2, τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην δὲ σκάφην ὀνομάσων «να ονομάζει "τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη"» / Ἡσύχ., <σκάφαι> ὀψοπλύνια / <σκαφίδες> ποιμενικά ἀγγεῖα / <σκαφηφόροι> οἱ μέτοικοι οὕτως ἐκαλοῦντο· σκάφας γὰρ ἔφερον ἐν τοῖς Παναθηναίοις, ἵνα ὡς εὔνοι ἀριθμῶνται μετέ[ρ]χοντες τῶν θυσιῶν / <σκάφος> πλοιάριον].

ΣΚΑΦΤΙΑΣ (σκαφτγιάς) (ο) σκαπανέας, εργάτης γης [παροιμ.: Στον τεμπέλη σκαφτιά κάθε αξίνα τού φαίνεται βαριά.] ΦΡ. (υποτιμ.) **πήγε και παντρεύτηκε έναν σκαφτιά!** [ETYM. < αρχ. σκαφεύς (ὁ) (-έως) «που σκάβει, ...» (Εὐρ. Ἡλ. 252, σκαφεύς τις ἢ βουφορβὸς ἄξιος δόμων «τέτοιο καλύβι σε σκαφτιά ἢ τσοπάνο ἀξίζει») με ἐπίδρ. του ρ. σκάπτ(ω) (< παρακ. ἔ-σκαφ-α του αρχ. σκάπτω / στον λαϊκό λόγο υπάρχει ως παρατ. ο τύπος ἐσκαφτα) + παραγ. ἐπίθ. -ιάς].

ΣΚΑΩ (σκάου) 1. εκρήγνυμαι, (μτβ.) στενοχωρῶ, ενοχλῶ πολύ, κάνω κάποιον να αγανακτήσει ΦΡ. **σκάει γαίδαρο!** 2. ζεσταίνομαι ΦΡ. **τι ζέστα είναι αυτή, ἐσκάσα!** 3. εμφανίζομαι, ανατέλλω [δ. τρ.: Κέρνα μας, Ρίνα μ', κέρνα μας / όσο να σκάσ' ο αυγερινός, / να πάει η πούλια γιόμα.] 4. (για φυτά) φυτρώνω ΦΡ. **ἐσκάσε ο μαϊντανός!** 5. φεύγω, φεύγω κρυφά ΦΡ. **το 'σκάσε!** 6. στεναχωριέμαι πολύ ΦΡ. (α) **μη με σκας!** (β) **ἐσκάσα, δεν αντέχω άλλο!** (γ) **άμα μου πιάσεις τη μύτη, σκάω!** [παροιμ.: Αργεί ο Θεός και σκάει ο φτωχός.] 7. κοινοποιῶ τη σκέψη μου για κάτι, λέω κάτι που σκεφτόμουν επίμονα ΦΡ. **μας το 'σκάσε το μυστικό!** 8. αρνούμαι ΦΡ. **δε μ' σκάει να ...** δε θέλω να... (αγενής ἀρνηση με στόχο να ενοχλήσει τον αποδέκτη) 9. φορτώνω κάτι στην πλάτη ή στον ώμο ΦΡ. **ἐσκάσε τ' αρνί στην πλάτη κι εδώ πάνε οι άλλοι!** (ἐσκάσι τ' αρνί σ' μπλάτ' κι ιδώ πάν' οι άλλοι!) – ουσ.: α) **σκάσιμο** (το)· β) **σκασιματιά** (η) 1. σκάσιμο, ράγισμα 2. ρωγμή, χαραμάδα· γ) **σκασμός** (ο) 1. σιωπή [κατάρα: Α! Που να βγάλεις τον σκασμό!] 2. μεγάλη στενοχώρια – συνών. **σκασμάρ** (η) ΦΡ. **έχω τέτοια σκασμάρ, που δε λέγεται!** (έχου τέτοια σκαζμάρ, π' δε λλιέιτι!) – ἐπίθ. **σκαῖλας** (-ω) που σκάει, που στενοχωριέται, επειδή του δείχνουν αδιαφορία – μππ. **σκασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) **πήγε σκασμένος!** πέθανε πολύ στενοχωρημένος (β) **κοίτα τι πήγε κι έκανε το σκασμένο!** ... το άτακτο – σύνθ. **λιανοσκάω** → μππ. **λιανοσκασμένος** (-η, -ο) που έχει μικρά σκασίματα στην επιφάνειά του ΦΡ. **τα σύκα τα λιανοσκασμένα είναι γλύκα!** [ETYM. < μσν. σκάζω, *σκάω < αρχ. σχάζω, σχάω «λύνω, σχίζω, παραμελώ, ...» με α-νομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] (Ξεν. Ἑλλ. 5.4.58.6, Συρακόσιός τις

ιατρός σχάζει τήν παρά τῷ σφυρῷ φλέβα αὐτοῦ «κάποιος Συρακόσιος γιατρός του ανοίγει τη φλέβα που βρίσκεται κοντά στο σφυρό»)].

ΣΚΕΒΟΜΑΙ (σκέβουμι) **1.** βλέπω, αντιλαμβάνομαι [Π. Ἀραβ. Γλ., λήμμα **σκέβομαι**, «Μήπως σκέφ’κες δυό μουλάρια ἐδώθενες;» μήπως τα είδες;] **2.** σκέφτομαι ΦΡ. **σκέβομαι, σκέβομαι, αλλά λύση δε βρίσκω!** [ETYM. < αρχ. σκέπτομαι «βλέπω ολόγυρα, παρατηρώ με προσοχή, κοιτάζω, εξετάζω, κρίνω, ...» (Όμ. Ρ 652, σκέψο νῦν Μενέλαε «κοίταξε τώρα Μενέλαε») με τροπή του ψιλού χειλ. [π] σε μέσο χειλ. [β] και έκπτωση].

ΣΚΕΔΙΟ (σκέδγιου) (το) **1.** σχέδιο ΦΡ. **βρήκα ωραίο σκέδιο για κέντημα!** **2.** είδος, τύπος ΦΡ. **να ιδώ τι σκέδιο είν’ ετούτο!** **3.** χαρτακτήρας ΦΡ. **τι σκέδιο άνθρωπος είσαι συ!** **4.** σκέψη, επιθυμία ΦΡ. **όλο σκέδια είναι!** [ETYM. < ελνστ. σχέδιο(ν) (τό) «πρόχειρη διατύπωση, αυτοσχεδιασμός», ουσιαστικοπ. ουδ. του αρχ. επιθ. σχέδιος (-α, -ον) «κοντινός, παροδικός, ...», με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] < σχεδόν «πολύ κοντά, πιθανόν, ...» Όμ. Κ 100, δυσμενέες δ’ ἄνδρες σχεδὸν εἶται «οι εχθροί κοντά ἐδώ πέρα κάθονται»].

ΣΚΕΛΪΔΙ (σσκιλίδ’) (το) **1.** καθένα από τα μέρη από τα οποία αποτελείται το ενδοκάρπιο του καρπού των εσπεριδοειδών, φέτα ΦΡ. **φάε δυο σκελίδες πορτοκαλιού να δροσιστείς!** ... λίγες φέτες ... **2.** σκελίδα σκόρδου – συνών. **τσικλίδι / τσιουκλίδι** (το) [ETYM. < μσν. σκελίδ(α) (< αιτ. του ελνστ. σκελίσ (ή) (-ίδος) < αρχ. σχειλís / σκελλίς (ή) «επίμηκες τεμάχιο κρέατος, σκελίδα», Ἀριστοφ. Ἰππ. 362, ἀλλά σχειλίδας ἐδηδοκῶς ὠνήσομαι μέταλλα «έτσι και κατεβάσω μπριζόλες, θ’ αγοράσω μεταλλεία») + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΚΕΛΝΑΩ (σσκιλννάου) ερεθίζω, ενοχλώ, πειράζω – σύνθ. **ανασκελνάω** [Ἄντ. Ἡπ. Λεξ., λήμμα **σκελνάω** (διάλ. Ἡπείρου), τό ἀλλαχοῦ σκυλλιάζω, πειράζω, ἐρεθίζω, ἐνοχλῶ τινά.] [ETYM.· πιθ. < αρχ. σκέλλ(ω) «ξηραίνω, στεγνώνω, σκληρύνω» (Όμ. Ψ 191, σκήλει’ ἀμφί περί χροά ἴνεσιν ἡδέ μέλεσσιν «να σκληρύνει τα νεύρα και τα μέλη») + παραγ. επίθ. -άω > σκελλάω > σκελνάω, με ανομ. και αλλαγή σημ.].

ΣΚΕΜΠΙ (σκέμπ’) **1.** πολύ μεγάλη πέτρα, βράχος, γκρεμός **2.** (μτφ.) επίμονος, ισχυρογνώμων ΦΡ. **το ’χει σκέμπι το κεφάλι!** – σύνθ. **σκεμποκέφαλος** (-η, -ο) ισχυρογνώμων [ETYM.· πιθ., λόγω του όγκου < τουρκ. (i)şkemb(e) «προκοίλι» (< περσ. işkanba) + παραγ. επίθ. -ι, με αποβ. του αρχικού [i]].

ΣΚΕΠΑΪΝΩ (σκιππαίνου) (-ομαι) **1.** σκεπάζω, καλύπτω εντελώς **2.** τοποθετώ κάλυμμα σε κάτι **3.** στεγάζω **4.** (μτφ.) αποσιωπώ σκοπίμως, συγκαλύπτω ΦΡ. **δεν σκεπαίνονται οι πομπές του!** – ουσ.: α) σκέ-

πα(σ)μα (το) **1.** κάλυμμα **2.** κλινοσκέπασμα [παροιμ.: Άπλωνε τα πόδια σου κατά το σκέπασμά σου.]· β) **σκέπαση** (η) σκεπή – αντών. **ξεσκεπαίνω** ΦΡ. (α) **μη με ξεσκεπαίνεις, θα κρυώσω!** (μη μι ξισκκιπαίν'ς, θα κρυγιώσου!) (β) **ο Θεός το ξεσκεπαίνει τ' άδικο!** [ETYM. < αρχ. σκέπ(ω) «στεγάζω, ...», Πολύβ. 19.29.13, ἔχει δὲ λιμένα δυνάμενον σκέπειν ἀπὸ παντὸς ἀνέμου τοὺς ἐνορμοῦντας «ἔχει λιμάνι που μπορεί να προστατεύει ἀπὸ κάθε ἀνεμο τους ἐλλιμενισμένους» + πα-ραγ. ἐπίθ. -αίνω].

ΣΚΕΠΑΡΙ (σκιπάρ') / **σκεπάρνι** / **σκερπάνι** (το) **1.** εἶδος ξυλουργικού εργαλείου για κόψιμο, πελέκημα, κ.λπ. ΦΡ. (ειρων.) **καμαρώνει σαν γύφτικο σκεπάρνι!** καμαρώνει υπερβολικά **2.** (μτφ., μειωτ.) α-γράμματος, αστοιχειώτος, κουτός ΦΡ. **εἶναι σκεπάρνι!** – συνών. **σκεπετάρι** (το) ΦΡ. **τι σκεπετάρι εἶν' αυτός!** – υποκορ. **σκεπαράκι** / **σκεπαρνάκι** / **σκερπανάκι** (το) [ETYM. < μσν. σκεπάρ(ν)ιν < ἐλ-νστ. σκεπάρνιον (τό), υποκορ. του αρχ. σκέπαρνον (τό) «σκεπάρνι», Όμ. ε 237, σκέπαρνον ἐϋξοον «σκεπάρνι ακονισμένο»].

ΣΚΕΠΗ (σκέπ') (η) **1.** κάλυμμα, σκέπασμα **2.** (μτφ.) προστασία ΦΡ. **την ἔχει υπό τη σκέπη του και δεν την αφήνει!** [ETYM. < αρχ. σκέπη (ή) «σκέπασμα, προστασία, ...», παράλλ. τ. του ουσ. σκέπας (τό) (-ας) «κάλυμμα, προφύλαξη», Όμ. ζ 210, ὅθ' ἐπὶ σκέπας ἔστ' ἀνέμοιο «σε μιαν ἀπάνεμη ἀκρη»].

ΣΚΕΡΒΕΛΈΣ (σκιρβιλιές) (-ή, -ό) (μειωτ.) αναξιόλογος, ανεπρόκοπος, τεμπέλης ΦΡ. **εἶναι σκερβελή!** [ETYM.· πιθ. < αρχ. σκέρβολος (ὁ) «κακολόγος, βλάσφημος, υβριστής» > *σκερβολές (ρ. σκερβολέω «περιγελῶ, περιπαίζω») > σκερβελές, με αφομ. (< σκερβόλλω «υβρίζω, κακολογῶ, ...», Ἀριστοφ. Ἰππ. 821, «ὦ» παῦ', οὔτος, καὶ μὴ σκέρβολλε πονηρά «άνθρωπέ μου, πάψε να ξερνάς πονηριές» / Ἡσύχ., <σκέρβολον> λοίδορον. ἀπατεῶνα / <σκέρβολλε> λοιδόρει / <σκερβόλλει> ἀπατᾶ / <σκέρβολος> λοίδ(ορ)ος. καὶ τὰ ὅμοια) (πρβ. ιταλ. scervellato «άμυαλος» / Βικιπ., πιθ. < γαλλ. écer-velé «ανεγκέφαλος, κουφιοκέφαλος»)].

ΣΚΕΡΤΣΟ (σκέρτσου) (το) **1.** χαριτωμένη και φιλάρεσκη προσποίηση στη στάση, κίνηση και συμπεριφορά, νάζι ΦΡ. **όλο σκέρτσα εἶναι!** **2.** (πληθ.) ερωτικά παιχνίδια, πείσματα ΦΡ. **άσε τα σκέρτσα σου!** [ETYM.· αντδ. < ιταλ. scherzo < αρχ. σκιρτάω (-ῶ) «αναπηδῶ, χοροπηδῶ, (για άνεμο) στριφογυρίζω, (μτφ.) εἶμαι ανυπότακτος, απείθαρχος, ...», θαμιστ. του σκαίρω (βλ. σκαρίζω, ετυμ.)].

ΣΚΙΑΔΙ (σσκιάδ') (το) ψάθινο καπέλο [παροιμ.: Ποιος ἔφαγε το μέλι; Όποιος ἔχει τη μύγα στο σκιάδι.] – συνών. **σκιάδα** (η) [ETYM. <

λόγ. σκιάδιον < αρχ. σκιάδ(ε)ιον (τό) «παραπέτασμα που προστατεύει από το φως του ήλιου, υπόστεγο, καπέλο, ...», υποκορ. του σκιά (βλ. ίσκιος, ετυμ.)].

ΣΚΙΑΖΕΛΗΣ (σσκιαζέλλης) (-ω, -ικο) (σκωπτ.) που σκιάζεται, φοβητσιάρης – συνών.: α) **σκιαζούκλας** (-ω) [Γ. Κοτζ. Β.: Ακούρμα δῶ νά μήν εἶσαι σκιαζούκλας. (βλ. ακουρμάζομαι)]· β) **σκιαζούρης** (-α, -ικο)· γ) **σκιαζούρικος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. σκιάζ(ω) «καλύπτω, ρίχνω σκιά, ...» (Όμ. Φ 232, σκιάση δ' ἐρίβωλον ἄρουραν «και να σκιάσει την εύφορη γη») + παραγ. επίθ. -έλης].

ΣΚΙΑΣ (σσκιάς) (ο) 1. σκaiός, φριχτός, κακούργος ΦΡ. **είναι πολύ σκιάς, να προσέχεις!** 2. (μτφ.) άξεστος, αγροίκος ΦΡ. **τι σκιάς είν' αυτός!** [ETYM. < αρχ. σκai(ός) (-ά, -όν) «αριστερός, άκομψος, δυσοίωνος, επιβλαβής, ...» (Πίνδ. Ό. 9.104, σεσιγαμένον οὐ σκaiότερον χρῆμ' ἕκαστον «καλύτερα η σιγή να το σκεπάζει») + παραγ. επίθ. -άς > σκaiάς > σκιάς, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΣΚΙΖΑ (η) κομμάτι από ξύλο που έχουμε σχίσει – υποκορ. **σκιζάρι** (το) [ETYM. < αρχ. σχίζα (ιον. σχίζη) (ή) (σχίζω) «σχίζα, κομμάτι ξύλου κομμένου με τσεκούρι, ...» (Όμ. Β 425, σχίζησιν άφύλλοισιν κατέκαιον «με σκίζες άφυλλες καίγανε») με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] > σκίζα].

ΣΚΙΝΤΟ (σσκίντου) (το) σκίνο (pistacia lentiscus) [ETYM. < αρχ. σχίνος (ή) (Θεόκρ. 26.11, σχίνον ἐς άρχαίαν καταδύς, επιχώριον ἔρνος «πίσω από σκίνο γέρικο, εθώρει ό,τι γενόταν») > σκίντο, με αλλαγή γένους, ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] και ηχηροπ.].

ΣΚΙΟΡΕΜΑ (σσκιορό'μα) (το) 1. σκιάχτρο που βάζουν στα χωράφια, για να φοβίζουν τα πουλιά ή άλλα ζώα, ώστε να μην καταστρέφουν τις καλλιέργειες ΦΡ. **φκιάνω σκιόρεμα για τον κήπο!** 2. φάντασμα που βγαίνει από τα σκοτάδια δάσους, ρεματιάς, κ.λπ. (βλ. ι-σκιώνω → ίσκιωμα, 2) 3. καθετί άσχημο ΦΡ. **είναι σαν σκιόρεμα!** – συνών. **σκιάζμα / σκιαζούρι** (το) [ETYM. < αρχ. επίθ. σκιο(εις) (-εσσα, -εν) «που δημιουργεί σκιά, σκοτεινός, τρομερός, ασαφής, ...» (Όμ. λ 334, κατά μέγαρα σκιοέντα «στο σκιερό παλάτι») + μσν. ρέμα < αρχ. ρεῦμα (τό) (-ατος), Αισχύλ. Πρ. 139, άκοιμήτω ρεύματι «με τ' ακοίμητο ρέμα του»].

ΣΚΙΤΖΗΣ (ο) 1. μπαλωματής 2. (μειωτ.) αδέξιος τεχνίτης ΦΡ. **είναι μεγάλος σκιτζής!** 3. (μτφ.) άνθρωπος πεπαλαιωμένων μεθόδων και αντιλήψεων [ETYM. < μσν. σκίζ(ω) (< σχίζω, βλ. σκίζα, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ής > σκιζής > σκιτζής, με ηχηροπ., ή < τουρκ. (e)skic(i) «παλιατζής» + παραγ. επίθ. -ής].

ΣΚΛΑΒΩΝΩ (σσκλαβώνου) **1.** αιχμαλωτίζω, υποδουλώνω [δ. τρ.: Όλες οι καπετάνισσες από το Κακοσούλι / όλες στην Άρτα πέρασαν, στα Γιάννινα τις πάνε, / σκλαβώθηκαν οι ορφανές, σκλαβώθηκαν οι μαύρες, / κ' η Λένω δεν επέρασε, δεν την επήραν σκλάβα.] **2.** υποχρεώνω κάποιον με την ευγενική μου συμπεριφορά, τον παίρνω με το μέρος μου, τον «κερδίζω» ΦΡ. **τον σκλάβωσε με την καλοσύνη της!** (τουν σσκλλάβουσι μι τ' γκαλουσύνη τ'ς!) **3.** (μτφ.) γοητεύω ΦΡ. **με σκλάβωσε με τα κάλλη της!** – ουσ. **σκλάβωμα** (το) – μππ. **σκλαβωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. σκλαβ(ος) (-α) < λατ. sclavus (-i) + παρ. επιθ. -ώνω, ή < μσν. εθν. Σκλαβηνός «Σλάβος» (< Στλάβος, με τροπή του [τ] σε [κ], πρβ. αντλώ > αγκλώ, στιλβώνω > σκλιβώνω) επειδή οι Σλάβοι ακολουθούσαν ως υποτακτικοί λαούς που εξεστράτευαν· η σημ. «αιχμάλωτος, δούλος» μαρτυρείται ήδη από τον 8^ο μ.Χ. αι. (LSJ)].

ΣΚΛΈNTΖA (σσκλλιέντζα) (η) **1.** παιδικό παιχνίδι· το τσιλίκι ή ξυλίκι **2.** το πιο μεγάλο από τα δύο ξύλα, με τα οποία παίζεται το ομώνυμο παιχνίδι – υποκορ. **σκλεντζάρι** (το) **1.** το πιο μικρό από τα δύο ξύλα, με τα οποία παίζεται η σκλέντζα **2.** κάτι πολύ λεπτό ΦΡ. **σαν σκλεντζάρια είναι τα ποδάρια της!** – παράγ. ουσ. **σκλέντζας** (ο) πολύ αδύνατος [ETYM.· πιθ. < ξυλ(ο)- (βλ. λ.) + άντζα (βλ. κρεμαντζαλιώμαι, ετυμ.) > *ξυλάντζα > *ξυλέντζα, με τροπή του [α] σε [ε] > *κσ'λέντζα, με συγκ., > σκλέντζα, με αντιμετ.· στην κουτσοβλάχ. απαντά η λ. sklintsj^u, -ntsä, που η σημ. της, δηλ. φιλάργυρος, δεν οδηγεί στη σκλέντζα· κατά τον Νίκο Σαραντάκο η λ. είναι σλαβ. προέλ., αλλά δεν αναφέρει τη λ. (<https://sarantakos.wordpress.com/2013/09/1/100slav/>)· το ουσ. **σκλέντζας** απαντά και ως επών. (Ανδρέας Σκλέντζας, ποιητής, τέλη 15^{ου} αι.)].

ΣΚΛΪΔA (η) **1.** λιναροσκουλίδα (βλ. λ.) **2.** πολλά χερόβολα (βλ. χειρο- → σύνθ. β) δεμένα σε δέσμη ΦΡ. **είναι έτοιμες οι σκλίδες!** **3.** τόπος όπου έχει μπηχθεί σκλίδα ως σημάδι, για να δηλώνεται το όριο βοσκότοπου· σ' αυτόν δεν μπορεί να πάει άλλος να βοσκήσει, πλην εκείνου που την έμπηξε· η σκλίδα, τοποθετημένη πάνω σε σαμári αλόγου ή άλλου ζώου, σε παζάρι, ήταν ένδειξη πως ο ιδιοκτήτης του το έχει προς πώληση ΦΡ. **βάνω σκλίδα** τοποθετώ σκλίδα ως σημάδι [ETYM. < σκ(ου)λίδα > σκλίδα, με έκπτωση < σκουλ(λ)ί (βλ. λ.) < μσν. σκουλλίν < ελνστ. σκουλλίον (τό) < αρχ. σκόλλυς (ὁ) (-υος) «τρόπος κουρέματος, κατά τον οποίο αφήνεται λοφίο από τρίχες στην κορυφή», Ἀθήν. 11.88, οἱ μέλλοντες ἀποκείρειν τὸν σκόλλυν ἔφηβοι «οἱ ἔφηβοι που πρόκειται να κουρέψουν το λοφίο»].

ΣΚΟΙΝΙ (σσκκ'νί) (το) **1.** [...] **2.** νεύρο ΦΡ. **με πονάν τα σκοινιά μου!** (μι πουνάν τα σσκκ'ννιά μ'!) – σύνθ. **σκοινόπαλκος** (-η, -ο) επίμονος, ισχυρογνώμων – ρ. **σκοινιάζω** (σσκκοιννιάζου) **1.** δένω κάποιον πισθάγκωνα, με σκοινί **2.** δένω τα πόδια ενός ζώου με σκοινί **3.** (μτφ.) εμμένω σε κάτι και δεν αλλάζω γνώμη – παθ. **σκοινιάζομαι** πεδικλώνομαι (βλ. πεδικλώνω) – ουσ. **σκοίνιασμα** (το) – μππ. **σκοινιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. σκοινί, σκοινίον < σχοινί, σχοινίον με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] < αρχ. σχοινίον (τό) «μικρό, λεπτό σχοινί, ...», υποκορ. του ουσ. σχοῖνος (ὁ) «το φυτό σχοῖνος, κοιν. βούρλο, σχοινί, ...», Ἡρόδ. 1.26.2, ἐξάψαντες ἐκ τοῦ νηοῦ σχοινίον ἐς τὸ τεῖχος «δένοντας ένα σχοινί από το ναό ως το τείχος»].

ΣΚΟΛΑΦΝΙΖΩ (σκουλαφφννίζου) αποσπώ την προσοχή κάποιου, τον απασχολώ – ουσ. **σκολάφνισμα** (το) [ETYM.· πιθ. < αρχ. ἀσχο-λέω (-ῶ) «(ενεργ.) παρέχω ασχολία σε κάποιον, τον απασχολώ, (μ.) απασχολούμαι, καταγίνομαι σε κάτι, εργάζομαι» (Ἀριστ. Πολ. 333a.4, δεῖ μὲν γὰρ ἀσχολεῖν δύνασθαι καὶ πολεμεῖν «και πρέπει να μπορούμε να εργαζόμαστε και να πολεμούμε») > ιδιωμ. (α)σκολ(ώ) / ασκολούμαι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. + διαλεκτ. *αφνίζω* «αναδίδω καπνό, εξατμίζομαι» > σκολαφνίζω].

ΣΚΟΛΑΩ (σκουλάου) / **σχολάω** φέρω κάτι εις πέρας, τελειώνω – ουσ. **σκόλασμα** (το) – μππ. **σκολασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αποσκολάω** τελειώνω, ολοκληρώνω κάτι ΦΡ. **αποσκόλα την κουβέντα κι έλα να φάμε!** [ETYM. < αρχ. σχολάζω «ξεκουράζομαι, ευκαιρώ, χρονοτριβώ, αφοσιώνομαι» (Ξεν. Κ. Π. 8.1.18.1, οὐκ ἐσχόλαζε «δεν ευκαιρούσε») με ανομ. τρόπου άρθρωση [σχ > σκ] και μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. σχολασ-].

ΣΚΟΛΥΜΠΡΙ (σκουλλύμπρ') (το) βρώσιμο αγκάθι, το ασπράγκαθο (*scolymus hispanicus*) – συνών.: α) (α)σκόλυμπρος (ο)· β) **σκολύμπριο** (το) ΦΡ. **μάζεψα λίγα σκολύμπρια!** [ETYM. < αρχ. σκόλυμος (ὁ) [LSJ, λήμμα: σκόλῦμος: ὁ, εἶδος ἀκάνθου ἐδωδίου ἀνθοῦντος ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ θέρους, ἴσως ἢ ἀγκινάρα, «λάχανον ἄγριον ἀκανθῶδες» [...] καὶ παρὰ Ζωναρᾶ *σκόλυμον*, τό] [Ἀδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα: *ΣΚΟΛΥΜΠΡΟΣ*, Δ. *Σκόλυμος*, Ἑλλ. ὁ Βελλώνιος (*Obscrqat. I, 18*) τὸν ἤκουσεν ὀνομαζόμενον *Ἀσκόλυμβρος* (*Scolyme d' Espagne*), εἰς δὲ τὴν Λῆμνον νῆσον (*Ibid. I,a5*). *Σκομβρόβολος*. Κατὰ δὲ τὸν Ἀγγλον ἐκδότην τοῦ Θεοφράστου (*Stackhouse, Ixxxv*), ὀνομάζεται σήμερον ἀπὸ τούς Γραικοῦς, *Σκόλυμος*, *Σκόλυμβρος*, καὶ *Κεφαλάγκαθο*. Τό τελευταῖον ὄνομα τοῦτο *Κεφαλάγκαθο* ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸν Διοσκουρίδην (*III,16*) «Σκόλυμος... καυλὸν ἀνίησι» μακρόν, περίπλεον φύλλων, ἐφ'

οὗ *ΚΕΦΑΛΗ ΑΚΑΝΘΩΔΗΣ*». Φέρει καὶ Ἡσύχιος: «Σκόλυμος, ὁ ἐσθιόμενος «βολβός» καὶ «Σκόλυμος, λάχανον ἄγριον ἀκανθῶδες». Οἱ φυτολόγοι διστάζουν, ἂν ὁ Σκόλυμος τοῦ Διοσκουρίδου ἦναι ὁ αὐτός μέ τοῦ Θεοφράστου τόν Σκόλυμον.].

ΣΚΟΝΤΑΦΤΩ (σσκουντάφτου) 1. βαδίζοντας συναντῶ με το πόδι μου εμπόδιο και πέφτω πάνω του, χάνοντας κάπως την ισορροπία μου [B. Κορν. Ἑρωτ. 1.1520: σκοντάφτει, πεδουκλώνεται, καὶ πέφτει, καὶ βαρίσκει] [παροιμ.: Ξαπλωμένος, κανεῖς δε σκοντάφτει.] 2. (μτφ.) για κάτι που δεν εξελίσσεται ομαλά ΦΡ. **σκόνταψε η δουλειά!** – ουσ.: α) **σκονταψιά** (η)· β) **σκόνταμμα** (το) – μππ. **σκονταμμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) κακότυχος [ETYM. < μσν. κονδάπτω / σκονδάπτω < κοντάπτω, πιθ. < κοντ(ός) «πάσσαλος, κοντάρι» (βλ. κοντά, ετυμ.) + αρχ. ἄπτω «αγγίζω» (βλ. ἀφτρα²) με ἀνάπτ. προθεμ. σ-].

ΣΚΟΠΙ (σσκκόπ') (το) 1. ξύλο ή καλάμι, που χρησιμοποιείται ως μέσο προφύλαξης, ως στήριγμα, ως μπαστούνι 2. ράβδος κατάλληλη για ξυλοδαρμό [παροιμ.: Είναι καλά να μην πέσει η φτώχεια στο σπίτι· άμα πέσει, όσο και να βαρείς με το σκόπι, δε φεύγει.] – συνών. **τζιουμανίκα** (η) / **τζιουμανίκι** (το) ΦΡ. (απειλ.) **θ' αρπάξω κανένα τζιουμανίκι και θα δεις!** 3. (μτφ.) ξυλοδαρμός ΦΡ. **έφαγε γερό σκόπι!** 4. (μτφ.) αγράμματος ΦΡ. **είναι σκόπι!** – συνών. **σκόπας** (ο) ΦΡ. (υβρ.) **γαμώ τον αί - σκόπας!** 5. (μτφ.) μεθυσμένος ΦΡ. **τον είναι σκόπι στο μεθύσι!** (τουν είνι σσκκόπ' στου μιθύσ'!) – σύνθ. **κοντόσκοπο** (κουντόσσκκουπου) (το) 1. κοντό σκόπι 2. (μτφ.) ξυλοδαρμός – συνών. **κοντόξύλο** (κουντόξ'λου) (το) – ρ. **σκοπιάζω** 1. δέρνω, ξυλοφορτώνω ΦΡ. **τον σκόπιασε για τα καλά!** (τουν σσκκόπγιασι για τα καλά!) 2. (μτφ.) (για βλαστούς) σκληραίνω, ξηραίνομαι ΦΡ. **σκόπιασαν τα μαρούλια!** – ουσ. **σκοπιά** (η) χτύπημα με σκόπι [παροιμ.: Σκοπιά σε ξένο κώλο.] – συνών. **σκόπιασμα** (το) – μππ. **σκοπιασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· αντδ. < αλβ. škop (λεξ. Χριστοφ.) < αρχ. σκήπτρον (τό) (βλ. σκαπεύω, ετυμ.) «ράβδος, βακτηρία, στήριγμα, ...» (Πίνδ. Ὀ. 7.28, σκάπτω θενών σκληρᾶς ἐλαίας ἔκτανεν «με ραβδί σκληρῆς ἐλιάς τον κτυπά και τον σκοτώνει») < θ. σκηπ- του σκήπτω «ακουμπῶ, στηρίζω») + παραγ. επίθ. -ι < σκήπι, με τροπή του [η > ι] σε [ο] > σκόπι].

ΣΚΟΡΔΟΜΠΑΤΣΟΣ (σκουρδουμπάτσους) (ο) ἄλλη ονομασία του παιχνιδιού κότσια (βλ. κότσι) ΦΡ. **θα παίζουμε σκορδομπάτσο;** [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 402, [...]] Κάθε κότσι έχει τέσσερις πλευρές και η καθεμιά έχει το όνομα της. Η καμπυλωτή πλευρά λέγεται «γομάρα ή γαιδούρα», το κοίλωμα λέγεται «λεκάνη ή λίμπα», η πλαϊνή πλευρά, που έχει το μεγαλύτερο αυλάκι, λέγεται «λόρδος» και η ἄλλη «βασι-

λιάς». Ο σκορδομπάτσος παίζοταν τουλάχιστον από τέσσερις παίκτες, οι οποίοι κάθονταν κυκλικά. Ο καθένας με τη σειρά του ρίχνει στη μέση του κύκλου το κότσι και δοκιμάζει την τύχη του. Όποια πλευρά φέρει ο καθένας, τέτοιος είναι. Ο «*βασιλιάς*» διατάζει, η «*γαϊδούρα*» τις τρώει, ο «*λόρδος*» δέρνει - όποιος βρίσκεται σ' αυτή θέση κρατά μια διπλωμένη ζώνη (λουρί) και ρίχνει λουριές (βλ. λουρί → ουσ. β) κατά τις εντολές του «*βασιλιά*» - και η «*λεκάνη*» είναι ουδέτερη, ούτε τη δέρνουν ούτε δέρνει. Στη διάρκεια του παιχνιδιού οι ρόλοι αλλάζουν πολλές φορές. Ο «*βασιλιάς*» ορίζει την ποσότητα σε λουριές, αλλά και την ποιότητα: «*λαδάτες*» (βλ. αλάδωτος → αντών., 2 & ξίδι → αντών.) είναι οι ελαφριές, «*ξιδάτες*» (βλ. ξίδι → επίθ.) οι πιο δυνατές και «*βουρλίσιες*» (βλ. βουρλίζω → επίθ. β) οι πάρα πολύ δυνατές. Όταν το κότσι κάθεται όρθιο, αυτός που το έριξε κερδίζει «*λόρδο*» και «*βασιλιά*» και επιλέγει, όποιον από τους δύο ρόλους θέλει. Τα παιδιά για ν' αντέχουν τις λουριές συχνά έτριβαν τα χέρια τους με τσουκνίδα. [...] [ETYM. < αρχ. σκόροδον / σκόρδον (τό) «σκόρδο» (Διογ. Λ. «Κράτης», 6.85.9, σκόρδα φέρει καί σῦκα καί ἄρτους) + μπάτσος (βλ. μπάτσα)].

ΣΚΟΡΙΠΙΔΙ (σσκκουρπίδ') (το) 1. μικρό αραχνοειδές αρθρόποδο, που η ουρά του καταλήγει σε δηλητηριώδες κεντρί, ο σκορπιός ΦΡ. **κοίτα μη σε τσιμπήσει κανένα σκορπίδι!** (βλ. κοντο- → σύνθ. ζ) 2. είδος μικρής φτέρης, το σκορπιδόχορτο (*asplenium ceterach*), που φυτρώνει πάνω σε βράχια ή σε κορμούς δέντρων και το αφέψημά της στη λαϊκή θεραπευτική θεωρείται κατάλληλο για τη θεραπεία του βήχα, του πονόδοντου, αλλά και για τη διάλυση - σκόρπισμα αιματώματος, ή πέτρας στα νεφρά ΦΡ. (α) **έβρασα σκορπιδόχορτο, να πιώ να μαλακώσει ο πόνος!** (β) (μτφ.) **γίνηκε σκορπιδόχορτο!** σπαταλήθηκε [ETYM. < αρχ. σκορπ(ίος) (ὁ) «σκορπίος» (Πλάτ. Κωμ. Φ. 1.21, σκορπίος αὖ «ο σκορπίος πάλι» / Ἡσύχ., <σκορπίος> τὸ ἄστρον. καὶ τὸ χερσαῖον ἑρπετόν. καὶ θαλάσσιος ἰχθῦς. καὶ πόα, ἦν ἔνιοι <σκορπίουρον>) + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΣΚΟΤΕΙΝΙΑΖΕΙ (σκουτεινιάζ') (γ' προσ.) θαμπώνει, σκοτεινιάζει, νυχτώνει – συνών. **σκοτειδιάζει** [N. Βρεττ. Πορ.: Τήκονται τά ὕψη καὶ σκοτειδιάζει!] [δ. τρ.: Πολύ σκοτεΐδιασε ο ουρανός, πάλε να βρέξει θέλει, / σκοτεΐδιασε η μαυρομηλιά και της Μηλιάς ο κάμπος.] ΦΡ. (α) **σκοτεΐδιασε ο τόπος!** (β) (μτφ.) **σκοτεΐδιασε η ψυχή μου!** σκοτεΐνιασε, είναι πολύ θλιμμένη – ουσ. **σκοτεΐνιασμα / σκοτεΐδιασμα** (το) ΦΡ. **τι σκοτεΐδιασμα είν' αυτό, γίνηκε η μέρα νύχτα!** – επίθ. **σκοτιδερός** (-ή, -ό) θαμπός, σκοτεινός [μαντινάδα: Την ώρα που στ'

ανάπλαγα 'θέλα κουρνιάσει ο ήλιος / γίνηκε ούλος ο ντουνιάς σκοτι-
δερός μου φίλος.] – συνών. **σκοταδερός** (-ή, -ό) ΦΡ. **έχει σκοταδερή
ψυχή!** [ETYM. < σκοτειν(ιά) (< σκοτεινός < αρχ. σκοτεινός (βλ. σκό-
τεινος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζει].

ΣΚΟΤΕΙΝΟΣ (σσκοττεινους) (-η, -ο) **1.** σκοτεινός **2.** (μτφ.) δυστυ-
χής ΦΡ. **έρμος** (βλ. λ.) **και σκότεινος!** – σύνθ. **σκοτεινοβλέφαρος** (-
η, -ο) (μτφ.) φθονερός [ETYM. < αρχ. σκοτεινός (-ή, -όν) με μετάθ.
του τόνου (Αίσχύλ. Χο. 661, νυκτὸς ἄρμ' ἐπείγεται σκοτεινόν «γιατί
βιάζεται κι η νύχτα»)].

ΣΚΟΤΟΥΡΙΑΖΩ (σσκουτουργιάζου) σκοτεινιάζω, έχω έντονες και
κουραστικές σκέψεις, έχω βαριές έγνοιες ΦΡ. **σκοτούριασα, δεν α-
ντέχω άλλο!** – ουσ. **σκοτούριασμα** (το) – μππ. **σκοτουριασμένος** (-η,
-ο) [ETYM. < μσν. σκοτούρ(α) (ή) «σκοτοδίνη, δυσάρεστη κι επίμονη
φροντίδα» (< αρχ. σκότος (ὁ, τό) «θάνατος, ο κάτω κόσμος, σκοτάδι,
...», Όμ. Δ 461, τὸν δέ σκότος ὅσσε κάλυπεν «κι εσκέπασε τα μάτια
του σκοτάδι») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΣΚΟΤΩΝΟΜΑΙ (σσκουττώνουμι) **1.** [...] **2.** (μτφ.) κοπιάζω πολύ,
κουράζομαι ΦΡ. **σκοτώθηκα στις δουλειές!** – ουσ. **σκότωμα** (το)
ΦΡ. **τι σκότωμα ήταν ετούτο!** τι κούραση! – μππ. **σκοτωμένος** (-η, -
ο) ΦΡ. **σκοτωμένο αίμα** αιμάτωμα – σύνθ. **κατασκοτώνομαι 1.** χτυ-
πώ πολύ σε σημείο του σώματός μου ΦΡ. **γλίστρησα και κατασκο-
τώθηκα! 2.** (μτφ.) βιάζομαι πολύ να κάνω κάτι, σπεύδω ΦΡ. **κατα-
σκοτώθηκαν ποιος θα φτάσει πρώτος!** (κατασσκουτώ'καν πγοιος
θα φτάσ' πρρώτους!) [ETYM. < μσν. σκοτώνω < αρχ. σκοτ(όω) (-ῶ)
«σκεπάζω με σκοτάδι, θαμπώνω, ...» (Σοφ. Αἴ. 85, ἐγὼ σκοτώσω
βλέφαρα καὶ δεδορκότα «εγὼ κι ολάνοιχτα τα βλέφαρα θα τ' αμαυ-
ρώσω») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΚΟΥΔΙ (το) ξυλάκι το οποίο χρησιμοποιείται ως οδοντογλυφίδα
[ETYM.· ιδιωμ. τ. (LSJ) λήμμα σκουδί: 1. τρυφερό βλαστάρι λαχανι-
κών, όπως λ.χ. της κράμβης και του σπαραγγιού 2. το σκουντί «κυνη-
γετικός σκύλος, λαγωνικό»· πρόκειται για λ. αραβ. προέλ.].

ΣΚΟΥΖΩ (σσκκούζου) **1.** βγάζω διαπεραστικές κραυγές [παροιμ.:
Αντί να σκούζει το γαϊδούρι, σκούζει το σαμάρι.] ΦΡ. **τι έπαθε και
σκούζει έτσι; 2.** κλαίω γοερά [δ. τρ.: Απ' τα μαλλιά την άρπαξε κι η
κόρη κλαίει και σκούζει / να και τ' αδέρφια που 'φτασαν ψηλά απ' το
κορφοβούνι / τον Χάροντα κυνήγησαν και γλύτωσαν την κόρη.] ΦΡ.
σα να σκούζει ο διάλογος τη μάνα του! για παραφωνία άδοντος ή α-
δόντων – ουσ.: α) **σκουζιμο** (το)· β) **σκουσμός** (ο)· γ) **σκουσμάρα** (η)
πολύ σκούξιμο, πολλά κλάματα ΦΡ. **έβαλε κάτι σκουσμάρες, που**

΄παμαν θα πάθει τίποτα! δ) **σκούξα / σκούξη** (η) παράπονο, διαμαρτυρία ΦΡ. **σταμάτα τις σκούξες!** ε) **σκούξας** (ο) 1. που όλο κλαίει 2. που όλο κλαίγεται – μεε. **σκούζοντα(ς)** ΦΡ. **ήρθε κι έφυγε σκούζοντα!** [ETYM. < αρχ. σκύζ(ομαι) «οργίζομαι, αγανακτώ, χολώνομαι, ...» (Όμ. Ι 198, οἱ μοι σκυζομένῳ περ «κι ας είμαι χολωμένος») + παραγ. επίθ. -ω > σκύζω, με τροπή του [υ] ως [ου] > σκούζω].

ΣΚΟΥΛΗ (σσκκούλλη) (η) 1. το πίσω μεταλλικό μέρος του τσεκουριού ή άλλων γεωργικών αντικειμένων, που είναι πεπλατυσμένο ΦΡ. **του ΄δωκε μία με τη σκούλη και πάει!** 2. η πλευρά κάθε κοφτερού αντικειμένου, που δεν κόβει, π.χ. μαχαιριού, ξίφους, ... [ETYM.· πιθ. < αρχ. σκολ(ιός) (-ά, -όν) «που έχει λυγίσει, συνεστραμμένος, λοξός, ..., (μτφ.) κακότροπος, ασαφής, ...» (Ηρόδ. 2. 86.3, πρῶτα μὲν σκολιῷ σιδήρῳ «πρώτα μ' έναν σιδερένιο γάντζο») + παραγ. επίθ. -η > σκόλη > σκούλη, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΣΚΟΥΛΗΚΙ (σσκκ'λλήκκι) (το) 1. μικρό ζώο με επίμηκες, αρθρωτό και συσταλτό σώμα, χωρίς σκελετό και άκρα [Ν. Γκάτσ. Άμ.: Στοῦ πικραμένου τήν αὐλή ἥλιος δέν ἀνατέλλει / Μόνο σκουλήκια βγαίνουνε νά κοροϊδέψουν τ' ἄστρα.] [παροιμ.: Το πρωινό πουλί πιάνει το σκουλήκι.] ΦΡ. **σκουλήκια έχετε στον κώλο σας και δεν μπορείτε να καθίσετε λίγο;** 2. (μτφ.) α. άνθρωπος τιποτένιος, χαμερπής ΦΡ. **ένα σκουλήκι είναι!** β. έγνοια που βασανίζει και φθείρει σταδιακά ΦΡ. **τον τρώει το σκουλήκι!** – μεγεθ. **σκουληκαντέρα** (σσκκ'λλη-καντέρα) (η) 1. λεπτό και μακρύ σκουλήκι, που ζει σε υγρά μέρη 2. (μτφ.) γυναίκα άσχημη, πολύ αδύνατη και ψηλή – επίθ. **σκουληκιάρης** (-α, -ικο) 1. (για δέντρο) που οι καρποί του βγάζουν σκουλήκια ΦΡ. **η καστανιά είναι σκουληκιάρα, θέλει κόψιμο!** 2. (μτφ.) ρυπαρός, βρόμικος – συνών. **σκουληκιάρικος** (-η, -ο) – αντών. **ασκουλήκιαστος** (-η, -ο) – σύνθ. **γοργοσκούληκος** (-η, -ο) ζωηρός, δυναμικός ΦΡ. **είναι πολύ γοργοσκούληκος!** [ETYM.· μσν. < αρχ. σκωλήκιον (τό), υποκορ. του σκώληξ (ό) (-ηκος) (Όμ. Ν 654, ὥς τε σκώληξ ἐπὶ γαίῃ «σαν το σκουλήκι στη γη») με κώφ. του [ο] σε [ου] (πρβ. κώδων > κουδούνι)].

ΣΚΟΥΛ(Α)Ί (το) 1. λιναροσκουλίδα (βλ. λ.) 2. μικρή δέσμη από οποιοδήποτε πράγμα [παροιμ.: Σκουλί σκουλί το μάραθο (βλ. (α)μάραθο) γεμίζει η γριά το καλάθι.] [ETYM. (βλ. σκλίδα, ετυμ.)].

ΣΚΟΥΝΙ (σσκκούν') (το) 1. χοντρή μάλλινη πλεχτή κάλτσα· στην ιστοσελίδα του Λυκείου των Ελληνίδων γράφει: «σκούνια ή τσερέπια, πλεχτές μάλλινες κάλτσες διακοσμημένες με γράμματα» 2. (μτφ.) παρξενιά, ιδιοτροπία, ιδιορρυθμία ΦΡ. **όλο σκούνια είσαι τελευταία!**

(ούλου σσκούννια είσι τιλιυταία!) – ρ. **σκουνιάζω** ανησυχώ, φωνάζω – ουσ. **σκούνιασμα** (το) [ETYM. (;)].

ΣΚΟΥΝΤΡΑ (σσκούντρα) (η) πρόσκομμα, εμπόδιο, ατυχία ΦΡ. **από σκούντρα σε σκούντρα!** – ρ. **σκουντράω** προσκρούω σε εμπόδιο, σκοντάφτω – ουσ. **σκούντρημα** (το) [ETYM. < σκόνδρον (Ήσύχ., <σκόνδρον> δρυπτόν. ἢ δρύπτει· αρχ. δρύπτω «σχίζω, ξεσχίζω, σπαράζω, (σε πένθος) ξεσχίζω τα μάγουλά μου, οδύρομαι, επιδρώ επιβλαβώς στην υγεία» (Όμ. Π 324, δρύψ' ἀπὸ μυώνων «τους μυώνες τού κόφτει») > σκόνδρ(ον) + παραγ. επίθ. -α > σκούνδρα, με κώφ. του [ο] σε [ου] (προφ. [nd]) > σκούντρα, ή < ιταλ. scontro «σύγκρουση», με παρόμοιο τρόπο].

ΣΚΟΥΠΡΟ (σσκούπρου) (το) **1.** απόρριμμα, σκουπίδι **2.** κοπριά ζώων **3.** (μτφ.) άνθρωπος χαμηλής υποστάθμης, άχρηστος ΦΡ. **είναι σκούπρο!** – σύνθ. **σκουπροσάκι** (το) παλιό σακί, που προορίζεται για την εναπόθεση και μεταφορά κοπριάς ζώων – συνών. **κοπροσάκι** (το) [ETYM. < σ- προθεμ. + αρχ. κόπρ(ος) (ή) «περίττωμα, αποπάτημα, σωρός κοπριάς, ακαθαρσία, ...» (Όμ. ι 329, καὶ τὸ μὲν εὖ κατέθηκα κατακρύψας ὑπὸ κόπρῳ «έπειτα το ἔχωσα βαθιά μες στην κοπριά από κάτω») + παραγ. επίθ. -ο > σκόπρο > σκούπρο, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΣΚΟΥΡΟ (σσκούρου) (το) εξώφυλλο παραθύρου ΦΡ. **άνοιξε καλά τα σκούρα, να μπει ήλιος και φως!** [ETYM. < σκούρο(ν), ουδ. μsn. επιθ. σκούρος (-α, -ον) < ιταλ. oscuro «σκούρος» (< λατ. obscurus (-a, -um) «σκοτεινός») με αποβ. του αρκτικού [ο] λόγω της ταύτισής του με το άρθρο ο].

ΣΚΟΥΡΤΙΖΩ (σσκουρρτίζου) ρίχνω κλήρο, ρίχνω τον λαχνό [δ. τρ.: Σκουρτίζουν, ξεσκουρτίζουν, ρίχνουν τον λαχνό, / κι όλο του Κώστα πέφτει, του μικρότερου.] – ουσ. **σκούρτισμα** (το) [ETYM. < αλβ. škurt(ε) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΚΟΥΤΙ (σσκκ'τί) (το) **1.** ολόκληρο το υφαντό, όταν βγαίνει από τον αργαλειό **2.** χοντρό μάλλινο ύφασμα **3.** (κυρ. στον πληθ.) **σκουτιά** (τα) καθετί που χρησιμοποιείται για το ντύσιμο του ανθρώπου [δ. τρ.: (α) ... πο' φόρηγαν χρυσά σκουτιά και κόκκινα σαλβάρια (βλ. σαλιβάρα → συνών. α). (β) Ξενιτεμένο μου πουλί, εκεί στα ξένα που 'σαι / ξένοι σου πλένουν τα σκουτιά ξένοι στα σαπουνίζουν.] – υποκορ. **σκουτάκι** (το) – μεγεθ. **σκούτα** (η) παιδική κουβέρτα – σύνθ.: α) **μεσοσκούτι** (το) ύφασμα που μπαίνει ανάμεσα στο σαμάρι (βλ. λ.) και στο κορμί υποζυγίου β) **χοντροσκούτι** (το) **1.** χοντρό ένδυμα **2.** (μτφ.) χοντροκομμένο, ακαλαίσθητο ένδυμα ΦΡ. **ένα χοντροσκούτι φόρα-**

γε! (βλ. νεκρο- → συνών.) [ETYM. < αρχ. σκυτίον «δερμάτινος φαλλός» (Άριστοφ. Νεφ. 538, οὐδὲν ἦλθε ῥαψαμένη σκυτίον καθειμένον ἐρυθρὸν ἐξ ἄκρου «δε σας ἦρθε ἐδῶ μ' ἓνα πέτσινον πράμα, χοντρό και στην ἄκρη κόκκινο, κρεμασμένο μπροστά»), υποκορ. του σκυῖτος (τό) «δέρμα κατεργασμένο» (Όμ. ξ 34, σκυῖτος δέ οἱ ἔκπεσε χειρός «αν το τομάρι δεν πέταγε απ' το χέρι») > σκουτίον, με τροπή του [υ] σε [ου] > σκουτί (πρβ. ξυράφιον > ξουράφι).

ΣΚΟΥΦΙΑ (σσκκούφγια) (η) 1. πλεχτό συνήθ. κάλυμμα του κεφαλιού, που, συχνά, δένεται στον λαιμό με κορδελάκι [παροιμ.: Πάρε τη σκούφια σου και βάρα με.] ΦΡ. (α) **γελάει κι η σκούφια του!** είναι πολύ χαρούμενος (β) **τα 'καμε σκούφιας και μπερέδες!** (ενν. τα χρήματα) τα σκόρπισε, τα ξόδεψε (γ) (απειλ.) **θα του φέρω τη σκούφια γύρω!** θα τον κανονίσω, θα του δείξω (δ) **πούθε κρατάει η σκούφια σου;** [Κ. Παλ. Σατ., 4: Ποῦθε κρατεῖ τοῦ κάθε ἀχρείου ἡ σκούφια / κράχ' το μέ λόγια πού νά ξεσκεπάζουν·] 2. η πόσθη, το δέρμα που περιβάλλει το ανδρικό πέος – σύνθ. (α) **ατλαζόσκουφα** (η) σκούφια από ατλάζι, δηλ. από στιλπνό ολομέταξο ύφασμα ή συννυφασμένο με μαλλί, βαμβάκι ή λινάρι (β) **ξεσκούφωτος** (-η, -ο) 1. που δεν φορά σκούφο ή σκούφια 2. που δεν φοράει κεφαλόδεσμο 3. που δεν είναι καλυμμένος [ETYM.: αντδ., σκούφα / σκούφια (η) < ιταλ. scuffia < αρχ. σκυφίον (τό), υποκορ. του σκύφος (ὅ) (-ου) «πήλινο αγγείο με βαθύ σώμα και με δύο οριζόντιες λαβές κοντά στα χείλη, ποτήρι που χρησιμοποιούσαν κυρ. οι φτωχοί αγρότες» (Όμ. ξ 112, καί οἱ πλησάμενος δῶκε σκύφος «του πρόσφερε να πει απ' το καυκί του») με τροπή του [υ] σε [ου] > σκουφίον > σκούφια].

ΣΚΡΑΠΑΝΑΩ (σσκρραπανάου) 1. προκαλώ θόρυβο σκανταλίζοντας άδειο όπλο ή προσπαθώντας ν' ανάψω φωτιά με αναπτήρα, κ.λπ. ΦΡ. **τι σκραπανάς και σκραπανάς, μας πήρες τ' αφτιά!** 2. (μτφ.) δεν γνωρίζω, έχω πλήρη άγνοια ΦΡ. **δεν σκραπανάει τίποτα από αριθμητική!** – ουσ.: α) **σκραπάνημα** (το)· β) **σκράπας** (ο) που δεν έχει επιδόσεις στα γράμματα ή σε κάτι άλλο ΦΡ. **είναι μεγάλος σκράπας!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο *σκραπ σκραπ*, που παράγεται κατά το πάτημα της σκανδάλης όπλου ή κατά το άναμμα αναπτήρα, κ.λπ., ή < αρβ. shkrep «σπινθηρίζω, ανάβω»].

ΣΚΡΕΚΙ (σσκρέκκι) (το) 1. πέτρα σκληρή, δύσκολα κατεργάσιμη 2. (μτφ.) επίμονος, ισχυρογνώμων ΦΡ. **ξέρεις τι σκρέκι είναι;** – συνών. **σκρέκας** (ο) 1. [...] 2. αγροίκος, άξεστος, αμόρφωτος [ETYM. < αλβ. skërk(ë) «πέτρα, πέτρωμα, γκρεμός,...», με μετάθ. του [r] + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΚΡΕΝΤΙΖΩ (σσκριντίζου) ενοχλώ με χειρονομίες ή λόγια, πειράζω επίμονα, ενοχλώ, μαλώνω με κάποιον ΦΡ. **ποιος ξέρει τι έπαθαν και σκρεντίστηκαν!** (πγοιος ξέρ' τι έπαθαν κι σσκριντήσ'καν!) – συνών. **σκρεντάω** – ουσ.: α) **σκρέντισμα / σκρέντημα** (το)· β) **σκρέντας** (ο) που ενοχλεί με χειρονομίες ή λόγια ΦΡ. **είναι μεγάλος σκρέντας!** – μππ. **σκρεντισμένος / σκρεντημένος** (-η, -ο) [ETYM. < σ- προθεμ. + αρχ. κεντρίζω «(για έντομα) κεντρίζω, τσιμπώ, αναγκάζω το άλογο να προχωρήσει, σπιρουνίζω, πληγώνω, βασανίζω, (μτφ.) παρακινώ, εξάπτω, ...» (Ξεν. Κ. Π. 8.7.12, κεντρίζεσθαι υπό φιλονεικίας «να παρακινούνται από άμιλλα» > σκεντρίζω > σκρεντίζω, με μετάθ. του [ρ]].

ΣΚΡΙΚΑ (σσκκρίκα) (η) **1.** πέτρωμα από άσπρες και αιχμηρές πέτρες **2.** τρύπα ανάμεσα σε ανώμαλα βράχια ΦΡ. **κρύφτηκε σε μια σκρίκα και δεν έλεγε να βγει!** **3.** στενό σημείο που δημιουργείται, όταν δύο βράχια σμίγουν στο κάτω μέρος κι επάνω είναι ανοιχτά – ρ. **σκρικώ-νομαι** σφηνώνομαι μέσα σε σκρίκα [ETYM. < κουτσοβλάχ. scírcă «πετρώδης τόπος, βράχος, ...», με μετάθ. του [r] > σκρίκα].

ΣΚΡΟΥΜΠΟΣ (σσκκρρούμπους) (ο) **1.** σκόνη από καμένο μάλλινο ύφασμα ή νήμα **2.** η μυρουδιά που αποπνέει το καμένο ύφασμα ή νήμα **3.** (μτφ.) πολύ μεγάλη στενοχώρια ΦΡ. **μου 'καμες την καρδιά σκρούμπο!** (μο' 'καμης τ' γκαρδγιά σσκκρρούμπου!) με στενοχώρη-σες πολύ **4.** (ιδιόλ. κτιστών) καφές – ρ. **σκρουμπιάζω** **1.** γίνομαι σαν σκρούμπος **2.** (μτφ.) μαυρίζω, ξεραίνομαι ΦΡ. **σκρούμπιασαν τα χείλια μου από τη στενοχώρια!** (σσκκρρούμπιασαν τα χχείλια μ' απού τ' στινουχώργια!) – ουσ.: α) **σκρούμπιασμα** (το)· β) **σκρουμπίλα** (η) η μυρωδιά που αποπνέει ο σκρούμπος – επίρρ. **σκρουμπίλας** – μππ. **σκρουμπιασμένος** (-η, -ο)]. [ETYM. < αλβ. škump «λειχήνας, καμένο μαλλί» + παραγ. επίθ. -ος].

ΣΚΡΟΦΑ (η) **1.** μεγάλο θηλυκό γουρούνι, γουρούνα [παροιμ.: Το καλό το μήλο η σκρόφα το τρώει.] **2.** (μτφ.) πόρνη, γυναίκα που ζει από την πορνεία **3.** (συνεκδ.) γυναίκα ξεπεσμένη ηθικά ΦΡ. **είν' αυτήν μια σκρόφα!** [ETYM. < λατ. scrofa (-ae) / Ήσύχ., <γρομφάς> ὥς παλαιά, σκρόφα. ὁμοίως καὶ ἡ <γρόμφις>].

ΣΚΥΒΑΛΟ (σσκκύβαλου) (το) **1.** ό,τι απομένει στο κόσκινο μετά το κοσκίνισμα δημητριακών [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.): Α δε ριπίσης σκύβαλα, δεν τσι μαυλάς τσι κότταις.] **2.** σκουπίδι (βλ. σκούπρο) ΦΡ. **τον έκαμε σκύβαλο!** **3.** (μτφ.) τιποτένιος ΦΡ. **ένα σκύβαλο είναι!** [ETYM. < ελ-νστ. σκύβαλον (τό) «κοπριά, απομεινάρι, σκουπίδι, ...» (Αλέξ. Άφρ. Προβλ. 1.18.12, σκύβαλον καί οὔρον / Ήσύχ., <σκύβαλα> κόπρος) / (LSJ), πιθ. από τη φρ. ές κύνας βαλεῖν].

ΣΚΥΛΙ (σσκκ'λλί) (το) **1.** [...] **2.** (μτφ.) πολύ δυνατός, πολύ γερός
ΦΡ. άνθρωπος σκυλί! (β) **σκυλιά βγήκαν τα παπούτσια!** – σύνθ.: α)
παλιόσκυλο (το) **1.** άγριο, κακό σκυλί **2.** (μτφ.) κακός άνθρωπος, πα-
 λιάνθρωπος· β) **σκυλοκέφαλος** (-η, -ο) ισχυρογνώμων **ΦΡ. είναι πολύ**
σκυλοκέφαλος! γ) **σκυλοκούμασο** (το) ξύλινη συνήθ. κατοικία σκύ-
 λου· δ) **σκυλοκουνιά** (σσκκυλλουκ'ννιά) (η) έθιμο της Καθαρής Δευ-
 τέρας στην Καμπή Άρτας, πιθ. και αλλού· στήνονταν αντικριστά δύο
 ψηλοί στύλοι στο επάνω άκρο των οποίων έδεναν δύο σχοινιά πολύ
 χαλαρά· σ' αυτά έβάζαν έναν σκύλο και μετά τα έστριβαν μαζί με το
 ζώο, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να υψώνεται αυτό πολύ πάνω
 από το έδαφος και, αφού έφτανε στο καθορισμένο ύψος, άφηναν ε-
 λεύθερα τα σχοινιά, τα οποία ξεστρίβονταν, οπότε το ζωντανό έπεφτε
 στα νερά του υδάτινου ρεύματος που περνούσε ανάμεσα στους στύ-
 λους· τούτη η βάρβαρη συνήθεια συνεχιζόταν μέχρι πριν από αρκετά
 χρόνια και οι κάτοικοι την τηρούσαν, γιατί πίστευαν ότι με την εν λό-
 γω διαδικασία οι σκύλοι δεν θα προσβάλλονταν από λύσσα· το έθιμο
 έπαψε πλέον να τελείται· ε) **σκυλολόι** (σσκκυλλουλλόι) (το) **1.** αγέλη
 σκύλων **2.** ομάδα ανθρώπων που συμπεριφέρονται ως αγέλη, ομάδα
 ανυπόληπτων ανθρώπων· στ) **σκυλοτάιμο** (το) ψωμί προορισμένο για
 σκύλο, φαγητό σκύλου· ζ) **σκυλόχορτο** (το) το ποώδες φυτό μαρρού-
 βιο το κοινό ή λευκό μαρρούβιο (*marrubium vulgare*)· στη λαϊκή θε-
 ραπευτική χρησιμοποιείται για αναπνευστικά, πεπτικά, κ.λπ. προβλή-
 ματα – ρ. **σκυλεύομαι** (σσκκ'λλεύουμι) **1.** (για σκύλους, λύκους, αλε-
 πούδες) βρίσκω ταίρι, ζευγαρώνω **2.** (για ανθρώπους) συνουσιάζομαι
 σε κοινή θέα, όπως οι σκύλοι, κ.λπ. – ουσ. **σκύλεμα** (το) [ETYM.
 μσν. < σκυλί(ο)ν (τό), υποκορ. του σκύλος < αρχ. σκύλαξ (ό) (-ακος)
 «νεογνό σκύλου», Όμ. ι 289, ὥς τε σκύλακας ποτί γαίῃ / κόπτ' «τους
 κοπάνησε στη γη σαν τα κουτάβια» / Ήσύχ., <σκύλαξ> σχῆμα ἀφρο-
 δισιακόν, ὡς τὸ τῶν φοινικίζόντων].

ΣΚΥΦΑΡΙ (σσκκυφάρ') (το) μικρή σκάφη, πελεκημένη σε ξύλο ή
 πέτρα – συνών. **σκύφος** (ο) [ETYM. < αρχ. σκύφος) (ό) (βλ. σκού-
 φια, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άρι].

ΣΚΥΦΤΟΥΛΙΑ (σσκκυφφτούλλια) επίρρ.· σκυφτά, σκυφτά και με
 προφύλαξη **ΦΡ. πήγαινε σκυφτούλα σκυφτούλα, μη σε δουν!** [E-
 TYM. < επίθ. σκυφτ(ός) (-ή, -ό) «που περπατάει, στέκεται ή κάθεται
 με σκυμμένο το κεφάλι» + παραγ. επίθ. -ούλια (< θ. σκυφ- του ρ. *σχύ-*
βω + παραγ. επίθ. -τός, με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] > σκυ-
 φτός / *σχύβω* < μσν. σκύφτω / σκύπτω, μεταπλ. -βω, ή < αόρ. *έκυψα*
 του αρχ. κύπτω «σχύβω, γέρνω, ...» κατ' αναλογία προς το *έθλιψα* >

θλίβω, με ανάπτ. προθεμ. σ- (Ώμ. λ 585, ὅσσάκι γάρ κύψει ὁ γέρον «κάθε που ἔσκυβε ο γέροντας» / Ώσύχ., <ἔκυψεν> ἀπήγξατο)].

ΣΜΕΡΔΟΣ (σμερδός) (-ή, -ό) **1.** ζωηρός, δύσκολος, κακός ΦΡ. **εἶναι πολύ σμερδός!** **2.** νόθος, εξώγαμος, (μτφ.) δαιμόνιο· σύμφωνα με λαϊκές δοξασίες, ὅποιο νόθο παιδί πεθαίνει γίνεται δαιμόνιο, που λυμάνεται τα πρόβατα (βλ. Ν. Γ. Πολ. Παρ. Β', 1221) [Κ.Ε.Ε.Λ., Σμερδάκι ασθένεια τη ποιμήν εκ στοιχειών προερχομένη και ἰδία εκ νηπίων ἄτινα ἀβάπτιστα ἀποθνήσκοντα παρουσιάζονται ὡς πονηρά πνεύματα, πνίγοντα τα πρόβατα. Ἐχον μορφήν κυναρίου ἢ γαλῆς (σμερδός = διεστραμμένος, κακοποιός.)] ΦΡ. **γεννήθηκε σμερδή και πέρασε πολλά!** **3.** διγενής ΦΡ. **πρόβατο σμερδό** που γεννήθηκε ἀπὸ το σμίξιμο δύο διαφορετικῶν ειδῶν προβάτων **4.** ποικιλόχρωμος ΦΡ. **σμερδή γίδα** [ETYM. < αρχ. σμερδ(ν)ός (-ή, -όν) «φοβερός, τρομακτικός», με ἐκπτώση, Ώμ. Ε 742, ἐν δέ τε Γοργεῖη κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου / δεινή τε σμερδὴν τε «και της Γοργούς η κεφαλὴ, τρομακτικό και μέγα τέρας» / Ώσύχ., <σμερδόν> δεινόν, καταπληκτικόν, πολεμικόν, σκυθρωπόν / <σμέρδ[ν]ος> λῆμα, ῥώμη, δύναμις, ὄρμημα].

ΣΜΙΓΟΣ (ζμιγός) (ο) **1.** μίγμα σιταριού και κριθαριού ἢ σιταριού και σίκαλης **2.** αλεύρι ἀνάμικτο ἀπὸ αλεύρι σιταριού και κριθαριού ἢ σιταριού και σίκαλης ΦΡ. **σμιγὸ ψωμί** **3.** μίγμα σπόρων κριθαριού και σίκαλης που σπέρνεται στο ἴδιο χωράφι **4.** (μτφ.) ἀνάμικτος, μιγᾶς – παράγ. ουσ. **σμιγᾶρι** (ζμιγάρ') (το) ψωμί ἀπὸ μίγμα αλεύρων (βλ. οἰκείο λήμμα, 2) [ETYM. < αρχ. συμμιγής (-ές) «αναμειγμένος, σύμμικτος, συγκεχυμένος, πυκνός, ...» (Εὐρ. Ῥῆσ. 430-1, ἔνθ' αἵματηρὸς πέλανος ἐς γαῖαν Σκύθης ἠντλεῖτο λόγχῃ, Θρήξ τε συμμιγῆς φόνος «εκεί να δεις αἵματα στο χῶμα κι ἀφρούς και πτώματα σωρούς Θράκες και Σκύθες») με σίγηση του [υ > ι] μετὰ ἀπὸ [σ] (πρβ. σιτᾶρι > στᾶρι) και μεταπλ. -ός > σμιγός > σμιγός, με ἀπλοπ.].

ΣΜΙΓΩ (ζμί'ου / ζ'μου) (-ομαι) **1.** ἀναμειγνύω, ἀνακατεύω **2.** συναντῶ, συναντιέμαι [παροιμ.: Ο Χάρος φίλους και ἐχθρούς σ' ἓνα τραπεζί σμίγει.] [δ. τρ.: ... και να σουρίζω (βλ. σιουράω) κλέφτικα, να σμίξω τους συντρόφους, ...] [Κ. Κρυστ. Νερ. 92: ... καί μέ τίς ἄλλες σμίγεται, στίς τρίσβαθες σπηλιές τους:] **3.** (για ἀνδρόγυνο) ἐπανασυνδέομαι μετὰ ἀπὸ χωρισμό – ουσ.: α) **σμίξιμο** (το)· β) **σμίμα** (το) μίγμα· γ) **σμίξη** (η) σημεῖο στο ὁποῖο συμβάλλουν δύο ἢ περισσότερα ρέματα, ποτάμια, δρόμοι, κ.λπ.· δ) **σμίχτης** (ο) κτηνοτρόφος που ἔχει το κοπάδι του ἐνωμένο με το κοπάδι ἐνός ἄλλου ἢ περισσότερων κτηνοτρόφων και τα βόσκουν εκ περιτροπῆς – ἐπίρρ. **σμιχτά** ἀντάμα, μαζί – μππ. **σμι(γ)μένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. μίσγω (παράλλ. τ. του

μείγνυμι) «αναμειγνύω, ...» (Όμ. α 110, οἱ μὲν ἄρ' οἶνον ἔμισγον «κι αναμείγνυναν το κρασί») με μετάθ. του [σ] > σμίγω].

ΣΜΙΛΛΑΡΙ (σμιλλάρ') (το) ξυλουργικό και λαξευτικό εργαλείο, σμίλη [ETYM. < ελνστ. σμιλάρι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. σμίλη (ή) «μαχαίρι για ποικίλες χρήσεις», Άριστοφ. Θεσμ. 779, δέξασθε σμίλης ὀλκούς «δεχθείτε τα σμιλέματα της δυστυχίας μου»].

ΣΜΟΥΡΑΩ (ζμμουρράου) 1. συμπιέζω, συνθλίβω, πολτοποιώ ΦΡ. **σμούρα δυο ντομάτες για το φαΐ!** 2. βουτάω λερωμένα ρούχα στο νερό και τα συμπιέζω να μουλιάσουν, για να τα πλύνω ΦΡ. **πάω να σμουρήσω λίγα ρούχα!** 3. πασαλείφω ΦΡ. **σμούρησε τον τοίχο και τον άφησε!** – συνών. **σμουρίζω** – ους. **σμούρημα / σμούρισμα** (το) – μππ. **σμουρημένος / σμουρισμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά το σμούρημα ρούχων, τη σύνθλιψη τοματών, κ.λπ.].

ΣΜΠΑΡΆΛΙΑ (ζμπαράλλια) (τα) (ουδ., μόνο στον πληθ.) 1. τρίμμα-τα, θρύψαλα 2. (μτφ.) κόπωση, εξουθένωση σωματική ή ψυχική ΦΡ. **είμαι σμπαράλια!** – ρ. **σμπαραλιάζω** 1. μεταβάλλω κάτι σε συντρίμια, διαλύω 2. (μτφ.) προκαλώ σωματική ή ψυχική φθορά ΦΡ. **σμπαραλίασε ο καημένος!** – ους. **σμπαραλίασμα** (το) – μππ. **σμπαραλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. (LSJ) < ιταλ. sbaraglio «σκόρπισμα, άτακτη φυγή, καταστροφή»].

ΣΜΠΟΡΑΩ (ζμπουρράου) 1. συνομιλώ, χαριτολογώ, αστειεύομαι 2. γκρεμίζω ΦΡ. **σμπόρισε ο τοίχος!** (ζμπόρρ'σι ου τοίχους!) 3. (αλειφιάτ.) φλυαρώ – συνών. **σμπορίζω** – σύνθ. **γλυκοσμπορίζω** (Μακεδ.) <http://repository.academyofathens.gr/document/31418.pdf> γλυκομιλώ – επίθ.: α) **γλυκοσμπόρης** (-α, -ικο) γλυκομίλητος – συνών. **γλυκοσμπόριστος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (ειρων.) που μιλάει με τραχύτητα ΦΡ. **είναι γλυκοσμπόριστος!** (είνι γλυκουζμπόρρ'στους!) – ους.: α) **σμπόρημα / σμπόρισμα** (το)· β) **σμπούρης** (ζμπούρρ'ς) (ο) 1. γρουσουζης 2. ζωηρός 3. που του αρέσει πολύ το άλλο φύλο – συνών. **σμπούρικός** (ζμπούρρ'κους) (ο) [ETYM. < σερβ. zbor «συνάθροιση και διάλογος, κουβεντολόι» + παραγ. επίθ. -άω].

ΣΟΔΕΎΩ (σσοудδεύου) 1. συγκεντρώνω και αποθηκεύω για χρήση ή για πούλημα καρπούς και άλλα προϊόντα 2. έχω ως εισόδημα – συνών. **σοδιάζω** – ους.: α) **σόδεμα** (το) σοδειά, εισόδημα, πλούτη· β) **σοδειά** (η) 1. η αγροτική παραγωγή μιας χρονιάς [παροιμ.: Οκτώβρη και δεν έσπειρες, λίγ' η σοδειά σου θα 'ναι.] 2. ποσότητα ΦΡ. **ήταν ακριβό το πιτέρι κι ήταν λίγη η σοδειά που 'χαμαν στο σπίτι!** 3. (ειρων.) ΦΡ. **πήρε καλή σοδειά!** παντρεύτηκε άνθρωπο ανάξιο – μππ.

σοδεμένος (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. (εἰ)σοδεύω «εισέρχομαι», με τη σημ. των ελνστ. εισοδιάζω «συλλέγω χρήματα», εισόδιον (τό) «εισόδημα» (< αρχ. εἴσοδος (ή) (-ου), Όμ. κ 90, ἀραιή δ' εἴσοδός ἐστιν «κι ἦταν στενό του λιμανιού το στόμα») με αποβ. της αρχικής άτ. διφθ.].

ΣΟΙ (το) **1.** γενιά ΦΡ. **είναι από σόι!** είναι από καλή γενιά **2.** είδος, κατηγορία ΦΡ. **ο κόσμος είναι σόια - σόια** – ρ. **σοεύομαι** είμαι ή θεωρούμαι συγγενής κάποιου ΦΡ. **κάπου σοεύονταν** πρέπει να είχαν κάποια συγγένεια – αντών. **ξεσοεύω** ΦΡ. **πάει, ξεσοέψαμαν!** – ουσ. **σόεμα / ξεσόεμα** (το) – επίθ. **σοϊλίτικος** (-η, -ο) **1.** που είναι από σόι **2.** (μτφ.) ιδιόρρυθμος – συνών. **σοϊλής** (-ού) [ETYM. < πληθ. αρχ. κτητ. αντων. β' προσ. σοί «δικοί σου, συγγενείς σου» (ποιητ. σοῖοι) (σός, σή, σόν «που είναι για σένα κι από σένα, ...», Όμ. Ε 474, οἶος σὺν γαμβροῖσι κασιγνήτοισί τε σοῖσι «εσύ με τους γαμπρούς σου και τ' αδέρφια σου») > σόι, ή < τουρκ. soy «γένος, συγγενολόι»].

ΣΟΚΑΚΙΑΡΗΣ (-α, -ικο) **1.** που γυρίζει στα σοκάκια **2.** (θηλ.) ανυπόληπτη γυναίκα – συνών. **σοκακιάρικος** (-η, -ο) [ETYM. < σοκάκ(ι) (Βικιπ.) < τουρκ. sokak «στενό δρομάκι ανάμεσα σε κτίσματα» < αραβ. zuqāq / (LSJ) < τουρκ. sokak + παραγ. επίθ. -iάρης· βέβαια, η γραφή σωκάκιον, Άραβικόν Μυθολογικόν, τ. 1, σ. 171: «περνῶντες ἀπό τό σωκάκιον κατά τύχην», οδηγεί σε ελληνογενή προέλευση της λ. (Ν. Μπαλ. Ελλ. λ.: < έσω + κακ (και εκ = και έξω) > εσωκάκιον # όπου μπαίνεις και έχει έξοδο για να βγεις)· στο Λεξ. της Νέο-Ελλην. και της Γερμ. γλώσσης σύντομον, υπάρχει λήμμα Σωκάκιον, τό, f. Σοκκάκιον, χωρίς άλλες πληροφορίες].

ΣΟΚΟΛΙ (σουκόλλι) (το) υποτακτικός, δούλος [Λαογρ. τ. Α', σ. 416: Έσकाσα μέ κείνο τό σοκόλι πού οὔλο τούς ρουφιάνευε, καί ἄναβε ὁ καυγάς.] [ETYM. < αρχ. αντων. só(ς) (βλ. σόι) + τουρκ. köl(e) «δούλος, σκλάβος» + παραγ. επίθ. -ι > σοκόλι].

ΣΟΥΓΙΑΣ (σς'γιάς) (ο) μικρό μαχαίρι με λάμα, το οποίο διπλώνει και κρύβεται μέσα στη λαβή του ΦΡ.: (α) **βρήκε τον σουγιά με τη λουρίδα!** (βρήκε τουν σς'γιά μι τ' λουρίδα!) συνάντησε πολύ μεγάλη δυσκολία, βρήκε το βάσανό του (β) **σουγιάς κολοκοτρωναίικος** που ανήκει ή αναφέρεται στον Κολοκοτρώνη [Τα προπολεμικά μπακάλικά πουλούσαν κάτι φτηνούς σουγιάδες με ξύλινη λαβή, που τους έλεγαν «Κολοκοτρώνηδες». Ήσαν μέτριου μεγέθους και πολύ πρακτικοί για κάθε πρόχειρη χρήση. Το μοιραίον έτος 1825 οι μισαλλόδοξοι πολιτικοί (καλαμαράδες) ξεσήκωσαν ολόκληρη εκστρατεία εξόντωσης του Θ. Κολοκοτρώνη. Αφού πρώτα δολοφόνησαν «μπαμπέσικα» τον γιο του, Πάνο, κατάφεραν να συλλάβουν και τον ίδιο και μαζί με άλλους

οπλارχηγούς, τους απομόνωνσαν στο γνωστό μοναστήρι της Ύδρας. Πριν μπουν στο καΐκι στο Ναύπλιο, ο Γέρος είδε ένα παιδαρέλι, να πουλάει σουγιάδες μέσα σε ένα ζεμπίλι. Απλώνει το χέρι και παίρνει έναν για να κόβει το ψωμάκι του. Επειδή δεν είχε χρήματα, λέει στο παιδί: «Παλικάρι μου, χρέωσε με και ίσως μπορέσω κάποτε να σε πληρώσω. Κολοκοτρώνη με λένε!» Το παιδί, που δεν είχε ιδεί ποτέ τον θρυλικό Γέρο, μόλις άκουσε το όνομα του, αρπάζει το ζεμπίλι και το αδειάζει στα πόδια του, λέγοντας: «Όλοι δικοί σου είναι καπετάνιε. Όχι τους σουγιάδες, αλλά και το κεφάλι μου δίνω για σένα!...». Το περιστατικό διαδόθηκε αστραπιαία και από τότε οι σουγιάδες ονομάστηκαν Κολοκοτρωνέικοι ή απλά Κολοκοτρώνηδες. (<https://www.odosarkadias.gr/kolokotroneikos-sougias/>) – συνών. **κολοκοτρώνης** (ο) (βλ. λ.) ΦΡ. **φέρε μου τον κολοκοτρώνη!** (φέρει μ' του γκουλου-κουτρών'!) [ETYM.: 1. αναζητώντας την ετυμ. της λ. βρέθηκα στο ηλεκτρ. λήμμα *Σούγια* (χωριό του νομού Χανίων), το οποίο βρίσκεται στη θέση της αρχαίας πόλης Συία, που το όνομά της προέρχεται από την αρχ. λ. σῦς (σύος) «χοίρος», με τη σημερινή ονομασία να αντανakλά τη μακρινή της καταγωγή και δίνοντας βάση, όπως κι άλλες για το ταξίδι των λ. στον χρόνο· να είναι ο σουγιάς μαχαίρι κατάλληλο για τον τεμαχισμό χοίρου, καθώς, και κοφτερός είναι και σε διάφορα μεγέθη απαντά; 2. (Κ. Καραπ. Έτυμ. (συνοπτικά): ο Κ. Οικονόμος, σημειώνει: «παρά δέ Παφίοις σοάνα = άξίνη, ὅθεν και ὁ Σ. σοιάς και σοιά, ἡ = ξοΐα, ξοΐς, ξοΐδος (μαχαιρίδιον)»· ο Ανδριώτης, ο Βυζάντ., ο Τριαντ. έχουν καταχωρίσει τη λ. ως αγνώστου ετύμου· ο Εὐάγγ. Μπόγκας διαφωνεί με όσους θεωρούν τη λ. τουρκ. σημειώνοντας πως: «αὕτη τυγχάνει παντάπασιν ἄγνωστος εἰς τοὺς Τούρκους, χρησιμοποιοῦντας πρὸς τήν δήλωσιν μὲν τοῦ μαχαιριδίου τήν τουρκ. çakı, πρὸς δήλωσιν δέ τῆς «μαχαίρας» τήν ἐπίσης τουρκ. bıçak [...]. Ἡ λ. σουγιάς τυγχάνει ἀγνώστου ἐτύμου, οὐδεμιᾶς γνώμης εὐστοχησάσης μέχρι τοῦδε» 5. ο Λ. Ζώης θεωρεῖ τη λ. αλβ. χωρίς να δίνει την αλβ. λ.: ο Κ. Παπαχρίστος < τουρκ. süngü «ξιφολόγχη»)].

ΣΟΥΔΑ (η) 1. δίνη 2. στενή δίοδος 3. αυλάκι, όπου ρέουν ακάθαρτα νερά [ETYM. < μsn. σούδα (ή) «πάσσαλος, (συνεκδ.) φράγμα κατασκευασμένο με πασσάλους» < λατ. sudēs / sudis «παλούκι, τάφος»].

ΣΟΥΜΠΡΟΣ (σσουνμπρρους) (ο) / **σούμπρο** (το) το βρώσιμο μέρος του καρυδιού, η ψίχα ΦΡ. (α) **ωραίος σούμπρος!** (β) **φάε σούμπρα με ξερά σύκα, να δεις πόσο νόστιμα είναι!** [ETYM.: πιθ. < σου, γεν. κτητ. αντων. (βλ. σόι, ετυμ.) + αρχ. πυρός (ὁ) «κόκκος σταριού» (έχει ίδιο χρώμα με την ψίχα του καρυδιού) (Όμ. Θ 188, μελίφρονα πυρὸν

«γλυκό στάρι») > *σούπυρος > *σούπρος, με συγκ. > σούμπρος, με ηχηροπ. (βλ. σπυρί, ετυμ.)].

ΣΟΥΠΕΤΙ (σσουπέτ') (το) 1. μικρό ξύλινο μπαούλο για τη φύλαξη πολύτιμων αντικειμένων ΦΡ. **ωραία σκαλίσματα έχει το σουπέτι!** 2. (μτφ.) κάτι παλιό, συχνά φθαρμένο ΦΡ. **τι το θες αυτό το σουπέτι, πέτα το!** – σύνθ. **παλιοσουπέτι** (το) [ETYM.· πιθ. < σου, γεν. κτητ. αντων. (βλ. σόι, ετυμ.) + πετ(άζω) «πετώ, μετακινούμαι από τόπο σε τόπο, (Ήσύχ. <πετάζει> άπλοϊ. σκεπάζει») + παραγ. επίθ. -ι > σουπέτι «που σκεπάζει, προφυλάσσει τα δικά σου πράγματα»].

ΣΟΥΡΑΥΛΙ (σσουρραύλλι) (το) ποιμενικός αυλός ΦΡ. **έπαιζε το σουραύλι του κι αντιλαλούσε ο τόπος!** [ETYM. < μσν. *συραύλιον (τό) (< αρχ. σϋριγξ (ή) (-ιγος) «ποιμενικός αυλός, φλογέρα», Όμ. Σ. 526, δύν νομῆες τερπόμενοι σύριγξι «δύο βοσκοί με σύριγγες επαίζαν» + αὐλός (ὁ) «κάθε πνευστό μουσικό όργανο», Όμ. Κ 13, αὐλῶν συρίγγων τ' ένοπήν «ήχο συρίγγων άκουε κι αυλών», βλ. κούτσαβλος, ετυμ.)· ο τ. *συραύλιον*, αντί του αναμενόμενου *συριγγαύλιον*, ερμηνεύεται από το ότι συχνά χρησιμοποιείται το μικρότερο μέρος του θ. για τον σχημ. τών συνθ.· επίσης, έχουμε τροπή του [υ] σε [ου] (πρβ. ξυράφι > ξουράφι / σύρω > σούρω) (LSJ)].

ΣΟΥΡΓΟΥΝΙ (σουρργούν') (το) 1. εξορία, εκτόπιση [Άλ. Παπαδ. Βεν.: ... τόν έκαμε «σουργούνι» τόν Μαλάκιαν, τόν έξώρισε δηλαδή άπλῶς και καθαρῶς άπό τόν τόπον.] 2. (μτφ.) γελοιοποίηση, εξευτελισμός ΦΡ. (α) **μας έκαμες σουργούνι!** (β) **γίναμαν σουργούνι!** – αντών. **ξεσουργούνι** (το) ΦΡ. **σουργούνι, ξεσουργούνι μαθεύτηκαν τώρα!** [ETYM. < τουρκ. sürgün «εξορία» + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΟΥΡΕΤΙ (σουρρέτ') (το) 1. χαρακτηριστικό γνώρισμα, ιδιαιτερότητα ΦΡ. **ο καθένας με τα σουρέτια του!** 2. στολίδι ΦΡ. **βγήκε μ' όλα τα σουρέτια του!** (β'ήκι μ' ούλα τα σουρρέτια τ'!) στολίστηκε υπερβολικά 3. όριο ΦΡ. **δεν έχει σουρέτι για σουρέτι!** – σύνθ. **σουσουρέτι** (το) [ETYM. < τουρκ. suret «σχήμα, αντίγραφο» + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΟΥΡΛΑ (σσούρρλα) (η) 1. κάθε τι ψηλό, που έχει κωνοειδή απόληξη 2. μουσούδα γουρουνιού [παροιμ.: Όλα τα γουρούνια μια σούρλα έχουν.] – ρ. **σουρλάω / σουρλίζω** (για γουρούνια) ανασκαλεύω με τη σούρλα μου το χώμα, για να βρω ρίζες, βολβούς, κ.λπ., βγάζοντας χαρακτηριστικό ήχο [παροιμ.: Το γουρούνι και να του κόψεις τη σούρλα, πάλι θα σουρλίζει.] – ουσ. **σούρλημα / σούρλισμα** (το) – μεε. **σουρλίζοντα(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του σουρλήματος, ή (LSJ) < σλαβ. surla «προβοσκίδα, φλογέρα»].

ΣΟΥΡΟΜΑΔΑΩ (σσουρουμαδάου) **1.** τραβάω τα μαλλιά άλλου ατόμου ΦΡ. **τη σουρομάδησε!** **2.** (μ., παθ.) τραβάω τα δικά μου μαλλιά από απελπισία – ουσ. **σουρομάδημα** (το) – μππ. **σουρομαδημένος** (-η, -ο) [ETYM. < σούρ(ω) < σύρω (βλ. σέρνω / σουραύλι, ετυμ.) -ο- + αρχ. μαδάω (-ῶ) «(για τρίχες) μαδάω, πέφτω», Άριστοφ. Πλ. 266, ῥυσόν, μαδῶντα, νωδόν «λιγδιάρη, φαλακρό, φαφούτη»].

ΣΟΥΡΟΥΠΑ επίρρ.: στο δειλινό, στο σούρουπο – υποκορ. **σουρουπούλια** ΦΡ. **σουρουπούλια ήρθαν τα παιδιά!** [ETYM. < συν- (βλ. λ.) + ρύπ(ος) (< αρχ. ῥύπος (ὁ) «καθαρότητα, κηλίδα», Όμ. ζ 93, τε κήτη-ράν τε ῥύπα πάντα «και καθάρισαν τη λέρα απ' τα ρούχα») + παραγ. επίθ. -α > *σύρρυπα > σούρουπα, με απλοπ. και τροπή των [υ] σε [ου] από επίδρ. του [ρ] και του [π]].

ΣΟΥΡΤΑ ΦΕΡΤΑ (τα) **1.** δοσοληψίες ΦΡ. **άρχισε τα σούρτα φέρτα!** **2.** σχέσεις ΦΡ. **έχουν τα σούρτα φέρτα τους!** **3.** αμφίδρομη μεταφορά κουτσομπολιών – συνών. **σύρτα φέρτα** (τα) ΦΡ. **όλο σύρτα φέρτα είναι!** – παράγ. ουσ. **συρταφέρτας** (ο) κουτσομπόλης [ETYM. < σούρ' τα φέρτ' τα, προστ. των ρ. σούρνω < σύρνω (βλ. σέρνω, ετυμ.) & φέρ(ν)ω (βλ. λ., ετυμ.)].

ΣΟΥΡΤΟΥΚΗΣ (σουρρτούκης) (-α / -ω, -ι) **1.** ατημέλητος, άχαρος **2.** (θηλ.) ανοικοκύρευτη, ακατάστατη γυναίκα – συνών. **σερφέλα** (η) **3.** (ουδ. ως ουσ.) **α.** μάλλινο ύφασμα, καθώς και το ένδυμα που ράβεται απ' αυτό, συνήθ. χονδροειδές ΦΡ. **πού το βρήκες αυτό το σουρτούκι;** **β.** καθετί ακαλαίσθητο και άκομψο – συνών. **σουλτούκης** (-α / -ω, -ι) – σύνθ. **παλιοσουλτούκης** (-α / -ω, -ι) **1.** που δεν του αρέσει να μένει στο σπίτι του, που γυρίζει άσκοπα στους δρόμους **2.** που είναι αμφιβόλου ηθικής ΦΡ. **είν' αυτή μια παλιοσουλτούκω!** – ρ. **σουρτουκεύω / σουλτουκεύω** ΦΡ. **πού σουρτουκεύεις;** (πού σουρρτουκ-κιεύ'ς;) [ETYM. < τουρκ. sürtük «σουρλουλού» + παραγ. επίθ. -ης].

ΣΟΥΡΩΝΩ **1.** φτιάχνω πτυχές σε ένδυμα **2.** μαζεύω κομμάτι υφάσματος έτσι, ώστε να κάνει πτυχές **3.** αδυνατίζω ΦΡ. **σούρωσε από τη στενοχώρια!** **4.** αποκτώ πολλές ρυτίδες στο πρόσωπο **5.** (μτφ.) μεθώ – ουσ.: **α)** **σούρωμα** (το)· **β)** **σούρα** (η) **1.** πτυχή υφάσματος **2.** ρυτίδα **3.** (μτφ.) μεθύσι [παροιμ.: Κάθε σούρα τρεις μέρες.]· **γ)** **σούρος** (ο) πότης, μέθυσος – επίθ. **σουρωτός** (-ή, -ό) – σύνθ. **σουροπάνι / σουρόπανο** (το) ύφασμα με κάπως αραιή ύφανση, συχνά τουλπάνι, για το σούρωμα γάλακτος ή άλλου υλικού που πρέπει να διηθηθεί (βλ. τσαντίλα) – μππ. **σουρωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **σουρωμένος ήταν!** μεθυσμένος ... [ETYM. (LSJ) < σειρῶ / -ώνω «στραγγίζω» (< Σείριος) (βλ. ζούρα, ετυμ. & στραγγάω)].

ΣΟΥΣΝΙΚΙ (σσιουσσνίκκι) **1.** ξέφτι που βγαίνει από το σχίσμο ενδύματος ή υφάσματος **2.** λωρίδα υφάσματος – συνών. **τσιφτέκι** (το) ΦΡ. **γέμισε ο τόπος τσιφτέκια!** [ETYM. (;)].

ΣΟΥΣΟΥΜΙ (σουσούμ') (το) **1.** ιδιαίτερο και χαρακτηριστικό γνώρισμα **2.** διακριτικό γνώρισμα του σώματος, σημάδι [δ. τρ. – Πες μου σουσούμια του κορμιού, για να σ' ανοίξω να 'μπεις.] **3.** παρατσούκλι (βλ. θήκι / παραγκώμιο) – σύνθ. επίθ.: α) **αλλοσούσουμος** (-η, -ο) που έχει αλλοιωμένη, αλλαγμένη όψη ΦΡ. **σαν αλλοσούσουμος μου φαίνεται!** (σαν αλλουσουσους μ' φαίν'τι!)· β) **κακοσούσουμος** (-η -ο) άσχημος· γ) **παρασούσουμος** (-η -ο) **1.** που έχει τα ίδια σουσούμια με κάποιον, που μοιάζει πολύ με κάποιον **2.** που λόγω ασθένειας αλλοιώθηκαν τα χαρακτηριστικά του, μεταμορφωμένος, αγνώριστος **3.** άσχημος· δ) **ολοσούσουμος** (-η -ο) που έχει όλα τα χαρακτηριστικά της φύσης του – ρ. **σουσουμιάζω** **1.** περιγράφω τα σουσούμια **2.** επαινώ τα σουσούμια **3.** συνθέτω, δημιουργώ στίχους, μύθους, κ.λπ. ΦΡ. **τι σουσουμιάζεις πάλι;** [ETYM. < μσν. σουσούμιν (τό) «σκωπτικό παρωνύμιο, παρατσούκλι, διακριτικό γνώρισμα, χαρακτηριστικό, ...» [B. Κορν. Έρωτ. 2.483-4: Δρακόκαρδος εκράζουντον, δράκου σουσούμιν ἔχει, / ποτέ του δέν ἐγέλασε, οὐδέ χαράν κατέχει.] < *συσσήμιον, υποκορ. του ελνστ. σύσσημον (τό) «σύμβολο, σύνθημα, καθορισμένο ή συμφωνημένο σημείο, σήμα, διακριτικό, ...» (Διόδ. Σ. 1. 70.18 τοῖς τῆς ἀρχῆς συσσήμοις κοσμήσαντα τὸ σῶμα «κόσμησε το σῶμα με τα διακριτικά της εξουσίας»· για την τροπή τών [υ] και [η] σε [ου], πρβ. αντίστοιχα *σύρω* > *σούρνω* και *σηπία* > *σουπιά* (LSJ)].

ΣΟΥΦΛΙ (το) **1.** σουβλί **2.** μεταλλικό εργαλείο, με το οποίο τρυπούν οι υποδηματοποιοί το δέρμα **3.** καθετί αιχμηρό **4.** (μτφ.) ανυπόστατος λόγος που διαδίδεται, για να προκαλέσει διχόνοια [παροιμ.: Ο πονηρός ο άνθρωπος το βράδυ φτιάχνει σουφλιά και το πρωί κοιτάζει πού θα τα χάσει.] **5.** σουβλί σε σχήμα κεφαλαίου Γ, που η οριζόντια γραμμή του είναι η λαβή και η κάθετη, πιο μεγάλη, έχει αιχμηρή απόληξη, με την οποία ανοίγουν τρύπες για το φύτεμα λαχανικών – ρ. **σουφλάω / σουφλίζω** **1.** περνώ σε σούβλα **2.** τρυπάω με σούβλα ΦΡ. (μτφ.) **με σουφλάει ο πόνος!** **3.** ανασκολοπίζω – ουσ.: α) **σουφλάκias** (ο) **1.** που βάζει σουφλιά, που διαδίδει ανυπόστατα λόγια, προκειμένου να προκαλέσει πρόβλημα στις σχέσεις τρίτων ΦΡ. **είναι μεγάλος σουφλάκias!** **2.** πειραχτήρι· β) **σούφλημα / σούφλισμα** (το) **1.** η ενέργεια του σουφλάω **2.** ανασκολοπισμός· γ) **σουφλιά** (η) **1.** σούβλισμα πόνου **2.** (μτφ.) κακοήθης λόγος ΦΡ. **όλο σουφλιές είναι!** δ) **σουφλιμάς** (ο) σουβλάκι (βλ. κασιαή) – σύνθ. **τσαγκαροσούφλι** (το)

η βελόνα, με την οποία ράβει ο τσαγκάρης τα υποδήματα [ETYM. < μσν. σουβλί(ν) / σουβλίον (τό) (με ανομ. τρόπου άρθρωση [βλ > φλ] > σουφλί), υποκορ. του μσν. ουσ. σούβλα (ή) < λατ. subula «σουβλί»· Ἀδ. Κορ. Ἄτ. Ι, σ. 168: ΣΤΙΧ. 154, ΣΟΥΒΛΙΝ. Συγκοπή τοῦ Σουβλίον ὑποκοριστικοῦ τοῦ Σούβλα, τό ὁποῖον εἶναι τῶν Λατίνων τό Subula, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω (σελ. 118), σημαῖνον εἰς ἐκείνους κυρίως, ὅτι σημαίνομεν ἡμεῖς διά τοῦ ὑποκοριστικοῦ Σουβλίον, ἤγουν τό ἐργαλεῖον (...) μέ τό ὁποῖον οἱ σκυτοτόμοι τρυποῦν τά δέρματα διά νά περάσωσι τό ράμμα. Τό δέ πρωτότυπον, Σούβλα, σημαίνει εἰς ἡμᾶς τῶν παλαιῶν τόν ὀβελόν (...), διά τοῦ ὁποίου ὀπτῶνται τά κρέατα.].

ΣΟΥΦΡΑ (σσούφρα) (η) **1.** πτύχωση, σούρα (βλ. σουρώνω), ρυτίδα **2.** οι πόνοι στην κοιλιακή χώρα των βρεφών [βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 475] **3.** πρωκτός – παράγ. ουσ.: α) **σουφραΐδα** (η) **1.** πρωκτός **2.** σφραγίδα – συνών. **σουφρίδα** (η)· β) **σουφριτσάλι** (το) ο ελαστικός σωλήνας του κλύσματος – σύνθ. **σουφρόχορτο** / **σουφροχόρτι** (το) είδος άγριου καρότου (daucus maximus)· στη λαϊκή θεραπευτική χρησιμοποιείται για τη θεραπεία της βρεφικής σούφρας [ETYM. (LSJ / Τριαντ. / Βικιπ.), κοινή εν πολλοίς ετυμ., < λατ. / υστλατ. *sup(p)la «γονυκλισία» < supplo < suplico / supplicare «ικετεύω, ...», χωρίς άλλη επεξήγηση σχετική με την ετυμολογούμενη λ., της οποίας η σημ. συνδέεται περισσότερο με όσα αναφέρονται στο λήμμα σουφρώνω (βλ. λ., ετυμ.)].

ΣΟΥΦΡΩΝΩ (σσουφρώνω) **1.** συμπτύσσω κάτι και το κάνω ν' αποκτήσει σούρες (βλ. σουρώνω), πτυχές ή ρυτίδες **2.** κάνω μορφασμούς ΦΡ. **τι τα σουφρώνεις τα φρύδια;** **3.** παίρνω, κλέβω ΦΡ. **το σούφρωσε το βιβλίο!** – επίθ. **σουφρωτός** (-ή, -ό) – μππ. **σουφρωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < παραφθ. του σουρώνω (βλ. λ., ετυμ.) / (Τριαντ.) < σούφρ(α) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ώνω [Ἀδ. Κορ. Ἄτ. Ι, σ. 169: ΣΤΙΧ. 156, ΠΕΡΙΣΟΥΦΡΟΣΩ. Ἦγουν περιμαζέσω, συνενώσω τά διηρημένα καί σχισμένα. Τό δέ ἀπλοῦν Σουφρόνω ἐξηγήθη ἄλλοῦ (Πρόδρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. σελ. 346· ἐδῶ, μεταξύ ἄλλων, σημειώνει: [...]) αὐτό δε τοῦτο τό Συνοφρυόω ῥῆμα παραλαβοῦσα ἡ συνήθεια, καί συγκόψασα, μετασχημάτισε πρῶτον εἰς τό Συμφρυόω ἢ Συμφρυόνω (ἐπί καί Φρύδιον ἔφτασε καλέσασα τό Ὅφρυδιον), εἶτα εἰς τό κεχυδαῦσμένον Σουφρόνω· σημαίνει δέ τοῦτο παρ' ἡμῖν οὔτε τήν συναγωγήν τῶν ὀφρύων, οὔτε τήν λύπην, ἀλλά τό εἰς πτυχάς συνάγω ὀθόνην τινά ἢ ἐσθῆτα· πιστούσθω δέ τήν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως ἢ παράθεσις τῆς τῶν Γάλλων φωνῆς, παρ' οἷς τό Froncement ἐπ' ἀμφοτέρων τέτακται, ἐπί τε τοῦ διά λύπην Συνοφρυώματος (Froncer le sourcil de chagrin)

καί ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ συνηθείᾳ Σουφρώματος (Froncer une chemise), ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ τὸ *Συνοφρυόω*, συστέλλω τὰ ὀφρύδια (froncer les sourcils), ὡς κάμνουν οἱ συλλογιζόμενοι τί πολλῆς φροντίδος ἄξιον, ἢ σκυθρωπάζοντες. Εἰς ἡμᾶς τὸ *Σουφρόνω* ἔλαβε σημασίαν μεταφορικὴν, τοῦ συνάγω τι εἰς πολλάς δίπλας, οἷον Σουφρόνω χιτῶνα (froncer une chemise).].

ΣΠΑΘΗ (σπάθ') (η) **1.** σπαθί [Ν. Γ. Πολ. Παροιμ.: Τέμνει σου τὸ ξίφος ὕδωρ, ἢ δέ σπάθη σου χιόνα. «Κόβει το ξίφος σου το νερό και το σπαθί σου το χιόνι.»] **2.** εξάρτημα του αρότρου που συνδέει την αλετροπόδα (βλ. λ.) με το σταβάρι (βλ. λ.) [ETYM. < αρχ. σπάθη (ἡ) «πλατὺ ἐπίπεδο ξύλο που χρησιμοποιοῦσαν οἱ παλιοὶ υφαντές στον ὀρθιο ιστό, ἀντὶ του χτενιοῦ που ἀργότερα χρησιμοποιήθηκε στον οριζόντιο, ἡ πλατιά πλευρά του ξίφους, ...», Αἰσχύλ. Χο. 232, σπάθης τε πληγὰς «με ξόμπλια της σαῖτας σου»].

ΣΠΑΡΑΜΑ (το) ξύλινος μοχλὸς που ἀνεβοκατεβάζει τὴ μυλόπετρα του νερόμυλου και ρυθμίζει τὸ πάχος (ψιλό-χοντρό) του αλευριοῦ (βλ. σταυρός, 2) – ρ. **σπαράω** **1.** κινῶ, μετακινῶ [δ. τρ.: Σπαράξου νου ν' ἀπ' αὐτοῦ και σύρε παρακάτω.] **2.** μετακινούμαι ἀπὸ τὴ θέση μου ΦΡ. (α) **του σπάραξε το μυαλό!** τρελάθηκε (β) **σπαράξου!** κουνήσου! (γ) **σπάρα ἀπὸ δῶ!** κουνήσου, μετακινήσου ἀπὸ δῶ (δ) **σπάρα ἀπὸ τον τόπο σου, τι εἶναι αὐτό που λες;** (σπάρ' ἀπ' του ντόπου σ', τι εἶν' αὐτό π' λλιές;) κουνήσου ἀπὸ τὴ θέση σου (ενν. προληπτικά, για ν' ἀποφευχθεῖ τὸ κακό, στο οποίο ἀναφέρθηκες) – συνών. **ξεσπαράω** (βλ. ξεσπαρίζω → συνών.) [ETYM. < αρχ. σπάραγμα (τό) (-ατος) «μέρος ἀποσπασμένο, τεμάχιο σχισμένο,...» (< σπαράσσω, βλ. ἀσπάραγος, ετυμ.) με ἐκπτώση].

ΣΠΑΡΓΑΝΟ (σπάργανου) (το) μακρὺ και πλατὺ ὕφασμα στο οποίο τυλίγουν τὰ βρέφη, φασκιά [παροιμ.: Ὅ,τι ἀποκτάς στο σπάργανο, στο σάβανο τ' ἀφήνεις.] [δ. τρ.: (α) (κάλαντα) Ελάτ' ἐδῶ γειτόνισσες και 'σεις γειτονοπούλες μου, / τὰ σπάργανα νὰ φτιάξουμε και τον Χριστό ν' ἀλλάξουμε. / Τὰ σπάργανα για τον Χριστό ἐλάτε ὅλες σας ἐδῶ. (β) Ἀρρωστημένο μ' ἤβρανε, ξαρμάτωτο στο στρώμα, / ὡσάν μωρό στην κούνια του, στα σπάργανα δεμένο.] [ETYM. < αρχ. σπάργανον (τό), Ὅμ. Ὑμν. Ἑρμ. 306, σπάργανον ἄμφ' ὅμοισιν ἐελμένος «καλυμμένος με φασκιές στους ὤμους»].

ΣΠΑΡΜΟΣ (ο) σπορά – συνών. **σπάρσιμο** (το) [ETYM. < θ. σπαρτου αρχ. σπείρω (βλ. σπέρω, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -μός].

ΣΠΑΤΑΛΛΩΝΩ (σπαταλλώνου) συνέρχομαι μετὰ ἀπὸ ἀσθένεια που εἶχε προκαλέσει καταβολή στον οργανισμό, ἀναρρώνω, ἐνδυναμώνο-

μαι ΦΡ. **σπατάλωσε λίγο και βγήκε στην αυλή!** – ουσ. **σπατάλωμα** (το) – μππ. **σπαταλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. ;]

ΣΠΑ(Χ)ΗΣ (ο) υπέας κατά την οθωμανική περίοδο· ήταν συνήθ. τιμαριούχος και είχε την υποχρέωση να παρέχει τις στρατιωτικές του υπηρεσίες κάθε φορά που του ζητούντο [δ. τρ.: Μέγα κακό μας έφερες τούτο το καλοκαίρι, / εχάλασες τόση Τουρκιά, σπαήδες κι Αρβανίτες.] ΦΡ. **ήρθε σαν σπαής και τα 'θελε όλα δικά του!** [ETYM. < μσν. σπαχής (ὁ) < τουρκ. (i)srah(i) + παραγ. επίθ. -ης].

ΣΠΑΩ (σσπάου) σπάζω, τσακίζω ΦΡ. (α) (ειρων.) **σιγά μη σπάσεις τ' αβγά!** (β) **δεν τη σπάει τη μέση!** περπατάει πολύ κορδωτός [παροιμ.: Όταν χτυπιούνται δυο σταμνιά, το ένα από τα δύο θα σπάσει.] – ουσ. **σπάσιμο** (σσπάσ'μου) (το) **1.** [...] **2.** κατέβασμα κήλης (βλ. κατεβάζω → φρ. γ) – μππ. **σπασμένος** (-η, -ο) (βλ. αρχιδάς → σύνθ.) [ETYM. < αρχ. σπάω (-ῶ) «τραβώ βίαια, εξαρθρώνω, σπάζω, ...», Όμ. κ 166, σπασάμην ῥῶπας τε λύγους τε «έκοψα ψαθιά και λυγαριάς κλωνάρια»].

ΣΠΕΛΑ (η) ελαφρύς παρόλιθος, πορώδης ασβεστολιθικό πέτρωμα, σύνηθες σε σπήλαια, όπου δημιουργούνται σταλακτίτες – επίθ. **σπέλας** (-ω) που έχει ελαφρύ μυαλό σαν σπέλα, ανόητος, ελαφρόμυαλος [ETYM. < σπηλιά (η) (< αρχ. σπήλαιον (τό) / σπήλυγξ (ή) / σπέος (επικ. σπεῖος) (τό) «βαθιά σπηλιά, σπήλαιο», Όμ. Δ 279, ὑπό τό σπέος ἤλασε μήλα «κι οδήγησε μες στο άντρο το κοπάδι» / Ήσυχ., <σπέος> σπήλαιον, ἄντρον) > σπήλα, με έκπτωση και μετάθ. του τόνου > σπέλα, με τροπή του [η > ι] σε [ε] και πιθ. επιρροή από το σπέος].

ΣΠΕΡΔΟΥΚΛΙ (σπιρδδούκλι) (το) ασφόδελος (*aspfodelus ramosus*), [ETYM. < αρχ. ἄσφοδελος (ὁ), με τις όποιες παραφθορές στη ρύμη του χρόνου, αφού απαντά κατά τόπους με ονόματα που παραπέμπουν στο αρχικό, όπως *ασφόνδυλος*, *ασφόντηλας*, *ασφόντριλας*, *ασφέντριλας*, *σπερδοκλάρι*, *σπερδούκλα*, *σφεντούκλι*, κ.λπ.: ο λαός και *νεκρολούλουδο* το λέει· καθόλου τυχαίο, αφού κι ο Οδυσσέας, κατά την κάθοδό του στον κόσμο των νεκρών, σ' ένα λιβάδι με ασφοδέλους βρέθηκε: Όμ. λ 538-540, ὥς ἐφάμην, ψυχὴ δὲ ποδώκεος Αἰακίδαο / φοίτα μακρὰ βιβᾶσα κατ' ἄσφοδελὸν λειμῶνα, / γηθοσύνη ὃ οἱ υἱὸν ἔφην ἄριδείκετον εἶναι «είπα, και του γοργόποδου η ψυχή του Αχιλλέα / στον κάμπο με τ' ασφόδελα κίνησε δρασκελώντας, / όλη χαρά, π' αγροίκησε τις δόξες του παιδιού του» / (LSJ) «τὸ «σπερδοῦκλι», εἶδος φυτοῦ κρινοειδοῦς, οὔτε αἱ ρίζαι ἐτρώγοντο, Ἡσ. Ἔργ. & Ἡμ. 41· «βοτάνη τῶν βολβοδῶν... πολλὰ εἰς τροφήν παρεχομένη χρήσιμα· καὶ γὰρ ὁ ἀνθέρικος ἐδώδιμος σταθευόμενος καὶ τὸ σπέρμα φρυγόμενον

καὶ πάντων δὲ μάλιστα ἡ ρίζα κοπτομένη μετὰ σύκου», Θεοφρ. Ἰστ. Φ. 1.10,7, 7.13,2-4)].

ΣΠΕΡΤΕΡΟΣ (σπερτίρους) (-η, -ο) πολύ έξυπνος, ανώτερος, χαριτωμένος ΦΡ. **πήρε γυναίκα σπέρτερη!** (πήρι γ'ναίκα σσπερτίρ'!) [ETYM. < σ- προθεμ. + αρχ. συγκρ. βαθμό της πρόθ. υπέρ, υπέρτερος (-α, -ον) «ψηλότερος, (μτφ.) που υπερέχει κατά την ιδιότητά του, ανώτερος, ευγενέστερος, καλύτερος, ...» (Όμ. Λ 290, ἴν' υπέρτερον εὔχος ἄρησθε «που πιο να δοξαστείτε») > σπέρτερος, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΣΠΕΡΩ (σπέρου) σπέρνω [παροιμ.: Με τη φούχτα σπέρουν, όχι με το σακί.] – σύνθ.: α) **αποσπέρω** τελειώνω τη σπορά· β) **ξεσπέρω** λέω ό,τι ξέρω και δεν ξέρω, δεν κρατώ μυστικό ΦΡ. **τα ξεσπείρει όλα!** τα μαρτύρησε [ETYM. < μσν. σπέρ(ν)ω (< αρχ. σπείρω «σπέρνω σπόρο, σπέρνω παιδιά, ...», Ἡρόδ. 4.42.1, ἂν σπείρεσκον τὴν γῆν «έσπερναν τη γη»), κατά το σχήμα φέρω > φέρνω].

ΣΠΙΘΑ (η) 1. σπινθήρας [Β. Κορν. Ἑρωτ. 1.269-70, Εὔκολα καὶ τὰ κάρβουνα, κ' ἡ σπίθα ἀναλαμπάνει] [παροιμ.: Από μια σπίθα γίνεται μεγάλη πυρκαγιά] 2. (μτφ.) η αρχική αιτία, το έναυσμα ΦΡ. **η σπίθα της επανάστασης** 3. (μτφ.) εσωτερική ενέργεια και δύναμη [δ. τρ.: Τα μάτια του σπίθες και φλόγα βγάζασιν] 4. (μτφ.) ευφυής άνθρωπος ΦΡ. **είναι σπίθα!** 5. χιονονιφάδα ΦΡ. **έριξε πέντε σπίθες χιόνι!** έριξε λίγο χιόνι – υποκορ.: α) **σπιθούλα** (η)· β) **σπιθούρι** (το) μικρό σπυρί – υποκορ. **σπιθουράκι** (το) [ETYM.: μσν. < σπιθ(ίζω) «σπινθηρίζω, ...» + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) < θ. σπινθ- της λ. σπινθήρ (ό) (-ος) «σπίθα» (Άριστοφ. Πλ. 1053, εἷς μόνος σπινθήρ «μόνο μια σπίθα») με αποβ. του [ν] + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΠΙΤΙ (σσπίτ') (το) 1. [...] [παροιμ.: Εκεί που θα καίγονταν δυο σπίτια, ας καεί ένα.] [δ. τρ.: Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει, ...] 2. κάθε κατοικία – επίρρ. **παρασπιτιού** (παρασπ'τγιού) στο σπίτι 3. πορνείο – σύνθ.: α) **σπιτοκάλυβο** (το) καλύβα φροντισμένη, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως κατοικία ΦΡ. **τι ωραίο σπιτοκάλυβο!** β) **σπιτοξυλή** (η) ξυλεία, που απαιτείται για την κατασκευή σπιτιού· γ) **σπιτότοπος** (ο) 1. οικόπεδο με σπίτι 2. ο τόπος γύρω από σπίτι – υποκορ. **σπιτόπουλο** (το) σπιτάκι που χρησιμοποιείται ως βοηθητικός χώρος – επίθ. **σπιτικός** (-ιά, -ό) άνθρωπος ή αντικείμενο του σπιτιού – συνών. **σπιτίσιος** (-α, -ο)· δ) **κλεισοσπίτης** (βλ. λ.) [ETYM. < μσν. σπίτιν < ελνστ. όσπί/ήτιον (τό) (< λατ. hospitium «ξε-νώνας» < hospes (-itis) «ξένος, φιλοξενούμενος») με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΣΠΛΗΝΙΑΖΩ (σσπληννιάζου) **1.** πάσχω από πάθηση του σπλήνα **2.** (μτφ.) γίνομαι δύσθυμος και καχεκτικός **3.** (μτφ.) εκνευρίζομαι **ΦΡ. τι έπαθες και σπληνιάζεις; 4.** (μτφ.) στενοχωρώ [Άνθ. Γαζ. Λεξ.: σπληνιάζω = σπληνίζω] – παθ. **σπληνιάζομαι** βρίσκομαι σε κατάσταση ψυχικής έντασης περιμένοντας κάτι, αδημονώ – ουσ. **σπλήνιασμα** (το) – επίθ.: α) **σπληνιάρης** (-α, -ικο) ευερέθιστος, νευρικός **ΦΡ. πάψε, σπληνιάρικο, μας κούρασες! β) σπληνικός** (-ή, -ό) που πάσχει από πάθηση του σπλήνα **ΦΡ. είναι σπληνικός!** – μππ. **σπληνιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **σπληνοβότανο** (το) είδος αειθαλούς φτέρης, το σκολοπένδριο (*asplenium scolopendrium*), το οποίο στη λαϊκή θεραπευτική θεωρείται κατάλληλο για τη θεραπεία παθήσεων του σπλήνα, του ήπατος, κ.λπ. – συνών. **σπληνοχόρτι / σπληνόχορτο** (το) [ETYM. < αρχ. σπληνι(άω) (-ῶ) «πάσχω από εξόγκωση του σπλήνα, ...» (Πλούτ. Πύρρ. 3, τοῖς δὲ σπληνιῶσιν ἐδόκει βοηθεῖν ἀλεκτρυόνα θύων λευκόν «πίστευε πως μπορεί να βοηθήσει τους πάσχοντες από διόγκωση της σπλήνας, θυσιάζοντας λευκό πετεινό») (< σπλήν (ὀ) (γεν. σπληνός) «σπλήνα, στενοχώρια, ...») + παραγ. επίθ. -άζω > σπληνιάζω].

ΣΠΟΡΙΑ (σσπουργιά) (η) **1.** το μέρος του χωραφιού, το οποίο χωρίζεται από αυλάκι **2.** το μέρος του αγρού, όπου μπορεί να σπείρει ο σπορέας σε μία διαδρομή **ΦΡ. δυο σποριές τόπος!** μικρή έκταση [ETYM. < θ. σπορ- του αρχ. σπείρω (βλ. σπέρω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΣΠΟΡΙΔΙ (σσπουρίδ') (το) σπόρος που προορίζεται για σπορά – επίθ. **σποριάρης** (σσπουργιάρ'ς) (-α, -ικο) μικρός σπόρος, μικρός καρπός (συνήθ. το θηλ. προσδιορίζει μικρές πατάτες, που τις κρατούν για σπόρο) – σύνθ. **παρασποριάρης** (ο) έμμισθος γεωργός, στον οποίο δίνεται το δικαίωμα να καλλιεργεί για δικό του όφελος μικρό τεμάχιο γης, το **παρασπόρι**, δίπλα από το κυρίως χωράφι – ρ. **σποριάζω** (για φυτά) αποκτώ σπόρους – ουσ. **σπόριασμα** (το) – μππ. **σποριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. σπορ- του αρχ. σπείρω (βλ. σπέρω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίδι].

ΣΠΟΡΙΖΩ (σσπουρίζου) **1.** (μτβ.) αρχίζω τη σπορά, ρίχνω σπόρους, διασκορπίζω **2.** (αμτβ.) διασκορπίζομαι **ΦΡ. (α) σπόρισαν τα γίδια!** (σσπόρ'σαν τα γίδγια!) **(β) τελείωσε το πανηγύρι και σπόρισε ο κόσμος!** – ουσ. **σπόρισμα** (το) **ΦΡ. άρχισε το σπόρισμα!** – μππ. **σπορισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. σπορ- του αρχ. σπείρω (βλ. σπέρω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΠΟΡΙΜΑΤΑ (σσπουρρίματα) (τα) τα δημητριακά, δηλ. το σιτάρι, η σίκαλη, το κριθάρι, κ.λπ. [ETYM.· ιδιωμ. πληθ. ουδ. ως ουσ. του επιθ.

σπόριμος (-η, -ο) «(για αγρό) κατάλληλος για σπορά, για καλλιέργεια σιτηρών, ...» (< αρχ. σπόριμος (-ον) «(θηλ. ως ουσ.) γη κατάλληλη για σπορά, (ουδ. πληθ. ως ουσ.) οι σπαρμένοι αγροί, φρ. αιδώς σπόριμος "το αιδοίο"», Ξεν. Έλλ. 3.2.10, πολλήν δὲ κάγαθὴν σπόριμον «πολλή και καλή γη για σπορά») > σπόριμα > σπορίματα].

ΣΠΟΥΔΑΖΩ (σσπουδάζου) σπεύδω, βιάζομαι ΦΡ. **τι συμβαίνει και σπουδάξεις;** – συνών. **σπουδιάζω** (σσπουδγιάζου) [δ. τρ.: Για σπούδιαξε μερμπέρη (βλ. μερμπέρης → συνών.) μου, μερμπέρη μου το χέρι σου / κι έχουμε στράτες μακρινές, ποτάμια να περάσουμε.] [ETYM. < αρχ. σπουδ(ή) (ή) (σπεύδω) «ζήλος, προθυμία, βιασύνη» (Όμ. ο 209, σπουδῇ νῦν ἀνέβαινε «ανέβα γρήγορα») + παραγ. επίθ. -άζω].

ΣΠΡΟΥΧΝΗ (σσπρούχν') (η) στάχτη που περιέχει μικρά αναμμένα κάρβουνα – ρ. **σπρουχνιάζω** βγάζω στο σώμα διάσπαρτα εξανθήματα – ουσ. **σπρούχνιασμα** (το) – μππ. **σπρουχνιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < σφυρ(ί) (βλ. λ.) + άχνη (βλ. άχνα, ετυμ.) < *σφυράχνη > *σφυρόχνη, με τροπή του [α] σε [ο] > σπρούχνη, με συγκ. και κώφ. του [ο] σε [ου] (πρβ. < κουτσοβλάχ. sgrouñă «θράκα»)].

ΣΠΥΡΙ (σπ'ρί) (το) **1.** σπόρος, κόκκος δημητριακού [παροιμ.: Αδικιάς σπυρί σπαρμένο κι αν φυτρώσει δε σταχιάζει.] [Δ. Σολ. Έλ. Π. 2.1.1-2: Άκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει / λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί κι ἡ μάνα τό ζηλεύει.] **2.** (μτφ.) δερματικό εξάνθημα **3.** (μτφ.) κακοήθης όγκος [κατάρα: Κακό σπυρί να βγάλει!] **4.** (μτφ.) πολύ μικρή ποσότητα ΦΡ. **δώσ' μου ένα σπυρί αλάτι!** (δώ' μ' iένα σπ'ρί αλάτ'!) **5.** δήλωση απέχθειας για κάποιον ή για κάτι ΦΡ. **βγά-ζω σπυριά, μόλις τον δω!** (βγάζου σπ'ριά, μόλις τουν δου! – ρ. **σπυριάζω** βγάζω σπυριά – ουσ. **σπύριασμα** (το) – επίθ. **σπυριάρης** (-α, -ικο) που έχει σπυριά στο σώμα του – μππ. **σπυριασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **ξεσπυρίζω** **1.** βγάζω τους σπόρους από δημητριακό – ουσ. **ξεσπύρισμα** (το) – μππ. **ξεσπυρισμένος** (-η, -ο) – αντών. **αξεσπύρι-γος / αξεσπύριστος** (-η, -ο) – συνών.: α) **ξεσποριάζω** β) **ξεσπουράω** **1.** [...] **2** (μτφ.) λέω ό,τι γνωρίζω, διακοινώνω ΦΡ. **τις ξεσπουράει τις κουβέντες!** τις διαδίδει, δεν κρατά μυστικό **3.** (μτφ.) ξοδεύω αφειδώς χρήματα ΦΡ. **τα ξεσπούρησε τα λεφτά κι έμεινε με τη γλώσσα στε-γνή!** (τα ξισπούρ'σι τα λιφτά κι έμ'νι μι τ' γλώσσα στιγνή!)· γ) **ξε-σπυράω** β) **σπυραλατίζω** ρίχνω, εν είδει σποράς, χοντρό συνήθ. α-λάτι πάνω σε τυρί ή άλλο τρόφιμο – ουσ. **σπυραλάτισμα** (το) – μππ. **σπυραλατισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. σπυρίον (τό), υποκορ. του αρχ. σφυρός (ό) «κόκκος σιταριού», παράλλ. τ. του ομηρ. πυρός

& Συρακούσιος τ. του πυρός (ΕΜ 742.32, [...] Ἡρωδιανός λέγει, ὅτι τοὺς πυρούς. σπυρούς λέγουσιν οἱ Συρακόσιοι παρά τοὺς σπόρους.)). **ΣΤΑΒΑΡΙ** (σταβάρι) (το) το τμήμα του αρότρου, που συνδέει τον ζυγό με την αλετροπόδα (βλ. λ.) – συνών. **στιβάρι** (το) [ΕΤΥΜ. < *ἱστοβοάριον (τό), υποκορ. του αρχ. ἱστοβοεύς (ὁ) (-έως) «τιμόνι αρότρου» (Ἡσ. Ἔργ. 433, πελάσας προσαρήσεται ἱστοβοῦνι «το προσαρμόσει πλησιάζοντάς το στο σταβάρι» (πρβ. ελνστ. ἱστοβόη (ῆ) «ἱστοβοεύς») > στοβάρι(ον), με αποβ. του αρχικού ἀτ. φων. και ἐκπτώση > σταβάρι, με αφομ.].

ΣΤΑΓΓΗΣΙΟΣ (σταγγήσιους) (-α, -ο) οικιακό σκεῦος, πιάτο, κουτάλα, κ.λπ., από μέταλλο ή εμαγιέ ή πορσελάνη με κυανό επίχρυσμα [ΕΤΥΜ. (;)].

ΣΤΑΙΝΩ (σταίνου) στήνω [δ. τρ.: Αράχνη ἔστησε ψηλά και πιάστηκε σ' εκείνη.] ΦΡ. (α) **σταίνω αφτί** κρυφακούω (β) **σταίνω πόλεμο** αρχίζω πόλεμο ή φιλονικία (γ) **σταίνω κουβέντα** συζητώ (δ) **σταίνω βρόχι** (βλ. λ.) (κυριολ. & μτφ.) παγιδεύω – σύνθ. **παρασταίνω** μιμούμαι [ΕΤΥΜ. < μσν. στήνω, μεταπλ. -αίνω με βάση το συνοπτ. θ. στησ- του ελνστ. ἱστάνω < αρχ. ἴστημι «ορθώνω, στήνω, ...» (βλ. στέκομαι, ετυμ.)].

ΣΤΑΛΑΖΩ (σταλλάζου) 1. (μτβ.) αφήνω υγρό να στάξει 2. (αμτβ.) στάζω σταγόνα σταγόνα [παροιμ.: Αν δε βρέξει, θα σταλάξει.] ΦΡ. (α) **σταλάζει η σκεπή** (β) **μην κάθεται κάτω απ' τα δέντρα, σταλάζουν και θα γένεις μούσκεμα!** 3. (μτφ.) ενσταλάζω σταδιακά στον νου ή στην ψυχή κάποιου μια ιδέα ή ένα συναίσθημα, εκφράζω μια ιδέα ή ένα συναίσθημα ΦΡ. (α) **του στάλαξε μίσος στην ψυχή!** (β) **σταλάζει φαρμάκι απ' τα χείλια της!** – ουσ.: α) **στάλα** (η) 1α. σταλαγματιά, σταγόνα – συνών.: α) **σταλαματιά** (η) [παροιμ.: Σταλαματιά, σταλαματιά, γεμίζει η στάμνα η πλατιά!] ΦΡ. **έριξε δυο σταλαματιές βροχή και σταμάτησε!** β) **σταλαξιά** (η)· γ) **σταξιά** (η) [δ. τρ.: – Για στάξε, βρύση μ', μια σταξιά, για στάξε τρεις και πέντε.]· δ) **στάλαμα** (το) (συνήθ. στον πληθ., **σταλάματα**, τα) 1. το βροχόνερο, που σταλάζει από τις στέγες· οι νοικοκυρές το συγκέντρωναν για ποικίλες χρήσεις, όπως για το πλύσιμο των ρούχων, για το λούσιμο, ... και θεωρείτο καλής ποιότητας, αφού καθάριζε πολύ καλά ό,τι πλενόταν μ' αυτό, αλλά κι ἔδινε μεταξένια υφή στο τριχωτό της κεφαλής 2. τα σημεία όπου πέφτει από τις στέγες το νερό της βροχής ΦΡ. **μην κάθεται στα σταλάματα, θα γίνεις μούσκεμα!** 3. σημείο στέγης, που στάζει ΦΡ. **πρέπει να πιάσουμε τα σταλάματα, έρχεται χειμώνας!** πρέπει να επιδιορθωθούν τα σημεία της στέγης που στάζουν 4. σταξιά αναμμένου

κεριού· ε) **σταλάκια** (τα) **1.** οι σταλαγματιές που πέφτουν από το άκρο στέγης **2.** τα κομμάτια πάγου, τα οποία κρέμονται από τις στέγες τον χειμώνα και θυμίζουν σταλακτίτες· **2α.** λίγη, μικρή ποσότητα ΦΡ. (α) **κάτσε μια στάλα να σε δω!** (β) **δεν έχω ούτε στάλα λάδι να ρίξω στο φαΐ!** – συνών. **σταλιά** (η) ΦΡ. **φάε μια σταλιά να δυναμώσεις!** **3α.** μικρή ηλικία ΦΡ. **μια στάλα παιδί και πήγε για δουλειά!** – επίρρ. **στάλα** μούσκεμα ΦΡ. **μ’ έπιασε η βροχή στον δρόμο και γίνηκα στάλα!** – σύνθ. (γ’ πρόσ.): α) **ανασταλάζει** σταματάει η βροχή ΦΡ. **δεν θέλει ν’ ανασταλάξει λίγο!** β) **συσταλάζει** σιγοβρέχει ΦΡ. **όλη τη νύχτα συστάλαζε!** [ETYM.: ελνστ. < αρχ. σταλάσσω, εκφραστικό παράγωγο του ρ. στάζω «στάζω, χύνω», Σαπφ. 116, ήμιτύβιον σταλάσσων «μαντίλι κάθυγρο» / Όμ. Τ 348, στάξον ἐνί στήθεσς’ «να στάξεις μες στα στήθη του»].

ΣΤΑΛΪΚΙ (σσταλλίκκι) (το) **1.** πάσσαλος, παλούκι, στύλος [παροιμ.: Τον Μάρτη ξύλα φύλαγε, μην κάψεις τα σταλίκια.] **2.** δοκάρι στέγης, όπου τοποθετούν κρεμάδες (βλ. λ.) **3.** ξύλινο κοντάρι για την καθοδήγηση βάρκας σε αβαθή νερά [Κ. Παλ. Φ. Κ.: – Νά ἤμουν, ξυπνώντας ρυθμικά, ψαρᾶς μέ τό σταλίκι, / τά κοιμισμένα σου νερά, καημένο Μισολόγγι!] **4.** (μτφ.) ορθοστασία ΦΡ. **είμαι σταλίκι απ’ το πρωί!** – ρ. **σταλικώνω** **1.** τοποθετώ σταλίκια **2.** στέκομαι σ’ ένα σημείο για πολλή ώρα ΦΡ. **σταλίκωσε να σε περιμένει!** **3.** κουράζομαι λόγω ορθοστασίας ΦΡ. **σταλίκωσα σήμερα!** – ουσ. **σταλίκωμα** (το) – μππ. **σταλικωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. σταλικ- του αρχ. στάλιξ (ὁ) (-ικος) «πάσσαλος, κυρ. αυτός που δένονται τα δίχτυα» (Πλούτ. Πελοπ. 8.3.4, στάλικας ἔχοντες «κρατώντας πασσάλους» / Ήσυχ., <στάλικες> πάσσαλοι. ζύστραι. στήλαι / <στάλιξ> ζύστρα. ἢ πάσσαλος) + παραγ. επίθ. -ι].

ΣΤΑΛΟΣ (σστάλλους) (ο) τόπος σκιερός στον οποίο αναπαύεται κοπάδι τα μεσημέρια του καλοκαιριού [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **στάλος** (ὁ), στολισμός (ἀντί στόλος). «Τό στάλο ποῦ᾽χες σπίτι σου, κανένας δέν τόν εἶχε» δ. ᾱ. Καί ἐπὶ ζῶων, μεσημβριασμός.] – συνών. **στάλισμα** (το) – ρ. **σταλίζω** / **σταλιάζω** **1.** (για ζώα) αναπαύομαι στη σκιά το μεσημέρι **2.** οδηγώ στη σκιά ποίμνιο [δ. τρ.: ... και στον ψηλό τον έλατο μην πας και τα σταλίσεις.] **3.** παραμένω [παροιμ.: Εκεί που σταλίζει η ψείρα!] – σύνθ.: α) **κρυοσταλιάζω** στέκομαι και αναμένω κάποιον μέσα στο κρύο ΦΡ. **κρυοστάλιασα να σε περιμένω!** – ουσ. **κρυοστάλιασμα** (το)· β) **ξεροσταλίζω** / **ξεροσταλιάζω** στέκομαι κάπου ακίνητος για πολλή ώρα· γ) **παρασταλίζω** στέκομαι άπρακτος ΦΡ. **παρασταλίζει από πόρτα σε πόρτα!** [ETYM. < ελνστ. στάλ(η)

(ή) «ποιμνιοστάσιο, στάβλος» (Ἡσύχ., <στάλη> ταμείον κτηνῶν. ὁ σταλός) μεταπλ. σε αρσ. -ος ίσως κατά το στάβλος (Τριαντ.)].

ΣΤΑΛΩΜΕΝΟΣ (σταλλομένους) (-η, -ο) ἄρτιος, μεστός, εὐρωστος, γενναίος [Κ. Παλ. Θρ.: ... κι ἀπό καρδιά καί στοχασιά πλούσιος καί σταλωμένος.] ΦΡ. **εἶναι σταλωμένα τα ρεβίθια, θέλουν μάζεμα!** εἶναι μεστά – αντών. **αστάλωτος** (-η, -ο) [ΕΤΥΜ.· μππ. του ρ. σταλώνω «αποκτώ ερείσματα, ανακτώ τις δυνάμεις μου, δυναμώνω» < αρχ. σταλ(ίς) (ή) (-ίδος) = στάλιξ (βλ. σταλίκι, ετυμ.) (Ἡσύχ., <σταλίδας> τοὺς κάμακας, ἢ χάρακας / <σχαλίδες> δι' ὧν σχάζουσι τὰ δίκτυα ὀρθὰ ἐστῶτα) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΤΑΜΑΤΗΡΑ (η) **1.** εξάρτημα του νερόμυλου που αποτελείται από μια σανίδα, η οποία σταματά τη λειτουργία του **2.** εξάρτημα του αργαλειού που συγκρατεί το αντί, ώστε να μην κυλάει το υφαντό κατά την ύφανση **3.** σταμάτημα ΦΡ. **δεν έχει σταματήρα!** εἶναι αεικίνητος [ΕΤΥΜ. < θ. σταματ- της μσν. λ. στάμα (τό) (-τος) «μέρος όπου στέκεται κάποιος, κάθισμα, ανάπαυλα, σταμάτημα, ...» (< θ. στα- του ρ. ἴστημι, βλ. στέκομαι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ήρα].

ΣΤΑΜΕΝΑ (τα) τα τρεφόμενα σε στάβλο ἄλογα· οι «στατοὶ ἵπποι» των αρχαίων [Όμ. Ο 282, ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος, ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ, / δεσμὸν ἀπορρήξας θείῃ πεδίῳ κροαίνων, / εἰωθὼς λούεσθαι ἐϋρρεῖος ποταμοῖο, ... «κι ὡς ὅταν σπάσει τον δεσμό καλοθρεμμένος ἵππος, / βροντὰ τετραποδίζοντας στην ανοικτὴ πεδιάδα, / να λούζεται στο καθαρό ποτάμι μαθημένος»] [παροιμ.: Οπού 'χει γοργὰ στάμενα, γοργὰ καβαλικεύει.] [ΕΤΥΜ. < ονομ. πληθ. ουδ. μπε. (ι)στάμενος (-η, ον) του ρ. ἴσταμαι / ἴστημι (βλ. στέκομαι, ετυμ.)].

ΣΤΑΝΗ (σστάν') (η) ποιμνιοστάσιο [δ. τρ.: Δεν ημπορώ, παιδιά μου, γιατί' εγέρασα. / Περάστε ἀπὸ τη στάνη και τα πρόβατα / και πάρτε τον υγιό μου τον μικρότερο, / πόχει λαγού ποδάρη, δράκου δύναμη.] ΦΡ. **έχει μια στάνη παιδιά!** έχει πολλά παιδιά – σύνθ.: α) **στανοτόπι** (το) **1.** στάνη **2.** τόπος με στάνες· β) **στανοφύλαξη** (η) η φύλαξη της στάνης – ρ. **στανεύω** (σσανεύου) **1.** στήνω στάνη, εγκαθίσταμαι, εδραιώνομαι **2.** (μτφ.) προκόβω ΦΡ. **δεν μπόρεσε να στενέψει!** – ουσ. **στάνεμα** (το) – μππ. **στανεμένος** (-η, -ο) [ΕΤΥΜ. < θ. σταν- του ελνστ. ιστάνω < ἴστημι (βλ. στέκομαι) + παραγ. επίθ. -η / (Τριαντ.) ελνστ. *στάνη (πρβ. ελνστ. βουστάνη «στάβλος για βόδια»].

ΣΤΑΝΙΚΩΝΩ (σσαν'κόνου) τελειώνω, ολοκληρώνω κάτι ΦΡ. **το στανίκωσα το πλεκτό μου!** – ουσ. **στανίκωμα** (το) – μεε. **στανικώ- νοντα(ς)** [ΕΤΥΜ. < θ. σταν- του ελνστ. ιστάνω < ἴστημι (βλ. στέκομαι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ικώνω].

ΣΤΑΡΙ (σστάρ') (το) **1.** σιτάρι [παροιμ.: Έσπειρε στάρι και φύτρωσε κριθάρι.] **2.** (συνεκδ.) κόλλυβα ΦΡ. **φτιάχνουμε το στάρι για τα σαράντα του πατέρα!** ετοιμάζουμε τα κόλλυβα [κατάρα: Να σου φάω το στάρι!] – παραγ. ουσ.: α) **σταρίδα** (η) το πτηνό σιταρήθρα, ο κορυδαλλός· β) **σταραμιά** (η) **1.** χωράφι με στάρι **2.** χωράφι που μόλις θερίστηκε το στάρι – συνών. **σταριά** (η) – επίθ. **σταρένιος** (-α, -ο) **1.** που είναι φτιαγμένος από αλεύρι σιταριού **2.** που έχει το χρώμα του σιταριού ΦΡ. **σταρένιο δέρμα** – συνών. **σταρίκοβος / σταρίκοπος** (-η, -ο) / **σταρίσιος** (-α, -ο) ΦΡ. **σταρίσιο ψωμί** [ETYM. < μσν. σ(ι)τάρι, με έκπτωση < αρχ. σιτάριον (τό), υποκορ. του σίτος (ὅ), Ἡρόδ. 4.17.4, σῖτον σπείρουσι «σπέρνουν σιτάρι»].

ΣΤΑΣΙΟ (σστασιό) (το) **1.** σταμάτημα, ηρεμία ΦΡ. **δεν έχει στασιό!** είναι αεικίνητος (βλ. σταματήρα, 3) **2.** επίπεδο χωράφι **3.** τόπος στον οποίο εγκαθίσταται κοπάδι αιγοπροβάτων ανάλογα με τις εποχές – συνών. **σταμός** (ο) [ETYM. < αρχ. στάσ(ις) (ή) (-εως) «τοποθέτηση, στήσιμο, σταμάτημα, σταθερότητα, ...» (Ἀριστοφ. Πλ. 954, κὰ γὼ γὰρ εἶχον τὴν στάσιν ταύτην «κι εγώ εκεί κατέφευγα») + παραγ. επίθ. -ιό].

ΣΤΑΤΕΡΙ (σσταττέρ') (το) στατήρας, ζυγαριά, παλάντζα (βλ. λ.) – συνών. **σατέρι** (το) – υποκορ. **σ(τ)ατεράκι** (το) [ETYM. < θ. στατηρ- του αρχ. στατήρ (ὅ) (-ῆρος) «βάρος, νόμισμα ορισμένου βάρους,...», (Ἀριστοφ. Νεφ. 1041, ἡ μυρίων ἔστ' ἄξιον στατήρων «κι από χρυσάφι πιο ακριβό εἶν' αυτό» / Ἡσύχ., <στατήρ> τετράγραμμος / <στατῆρσι προστιθέντες> ὑπὲρ στατήρων ὀρ[γ]ιζόμενοι, συνθήκας τιθέντες περὶ στατῆρος. ἐλέγετο δὲ καὶ τὸ χρυσίον <στατήρ>) + παραγ. επίθ. -ι > στατήρι > στατέρι, με ανομ.].

ΣΤΑΥΡΟΣ (ο) **1** [...] [παροιμ.: Ούτε τον διάβολο να δεις, ούτε τον σταυρό σου να κάνεις.] [δ. τρ.: ... το 'να να πάρει τον Σταυρό και τ' άλλο το Βαγγέλιο, / το τρίτο, το καλύτερο, την Άγια Τράπεζά μας, ...] ΦΡ. **έβαλα σταυρό** τελείωσα κάποια εργασία **2.** σταυροειδές εξάρτημα του νερόμυλου, το οποίο ρυθμίζει ο μυλωνάς, ώστε να γίνεται το αλεύρι χοντρό ή ψιλό (βλ. σπάραμα) **3.** τοποθεσία όπου υπάρχει ή υπήρχε προσκυνητάρι (βλ. προσκυνάω → ουσ. β, 2) ή τόπος, όπου είχε «διαβάσει» ο παπάς, για να φύγουν τα σαϊτανικά (βλ. διάολος → συνών. γ) **4.** (πληθ.) τα σταυρώματα (βλ. σταυρώνω → ουσ. 1) των δέντρων **5.** μέτωπο ΦΡ. (α) **του την έφερε στον σταυρό!** τον χτύπησε στο μέτωπο (β) **βαράω στον σταυρό** ενεργώ άμεσα χωρίς να υπολογίζω τίποτα **6.** ο σκελετός της φτερωτής του μαντανιού (βλ. λ.) **7.** σταυροδρόμι – σύνθ.: α) **ζυγόςταυρος** (ο) ξύλινη βάση σε σχήμα σταυρού πάνω στην οποία κτίζουν τις αψίδες των γεφυριών· β) **σταυ-**

ρολούλουδα (τα) όσα λουλούδια τοποθετούνται κάτω και γύρω από τον Σταυρό τις ημέρες που αυτός τιμάται από την Εκκλησία (βλ. μανούσι)· γ) **σταυρομάνα** (η) μάνα σταυραδελφού (βλ. βλάμης, 1), μάνα πολυαγαπημένου φίλου· δ) **σταυρονύφη** (η) σύζυγος σταυραδελφού· ε) **σταυροπατέρας** (ο) θετός πατέρας, πατέρας σταυραδελφού, πατέρας εγκάρδιου φίλου [ETYM. < ελνστ. σταυρός (ό), αρχ. σημ. «μακρύ ξύλο, στημένο όρθιο, πάσσαλος», Όμ. ξ 11, σταυροῖσιν πυκινόισι «με πυκνά παλούκια» / Ήσύχ., <σταυροί> οί καταπεπηγότες σκόλοπες, χάρακες, καί πάντα τὰ ἐστῶτα ξύλα, ἀπὸ τοῦ <ἐστάναι> / <σταυρούς> ἐκ τοῦ εἰς τὴν αὔραν ἵστασθαι].

ΣΤΑΥΡΩΝΩ (σταυρρώνου) 1. [...] [Κ. Βάρν. Π. Π.: Χίλιες φορές νά γεννηθεῖς, τόσες θά σέ σταυρώσουν.] ΦΡ. **σταυρώνω τα χέρια** μένω αδρανής 2. φέρνω κάποιον σε σημείο να ομολογήσει ή να κάνει κάτι που δεν θέλει ΦΡ. **τον σταύρωσα να μου πει την αλήθεια!** 3. ανταλλάσσω λόγια εν συντομία, συζητώ ΦΡ. **κάτσε να σταυρώσουμε δυο κουβέντες!** 4. χλιοπαρακαλώ ΦΡ. **τον σταύρωσα να μείνει για φαγητό, αλλά τίποτα!** 5. συναντώ τυχαία, διασταυρώνομαι με κάποιον ΦΡ. **σταυρωθήκαμαν στον δρόμο!** [δ. τρ.: Κάτω στα δασιά πλατάνια στην κρυόβρυση, / σταύρωσε δυο παλληκάρια ώρια λυγερή.] – ουσ. **σταύρωμα** (το) 1. το σημείο όπου διακλαδίζονται τα κλαδιά των φυτών (βλ. σταυρός, 4) 2. σχηματισμός του σημείου του σταυρού πάνω σε άνθρωπο (για ευλογία ή απομάκρυνση κακού) ή αντικείμενο (ευλογία πρόσφορου, φαγητού, εργασίας, κ.λπ.) – σύνθ. **ξεσταυρώνω** κάνω ανακομιδή λειψάνων – ουσ. **ξεσταύρωμα** (το) – συνών. **ξεσταύρι** (το) [ύβρη: Γαμώ το ξεσταύρι σ'!] – μππ. **ξεσταυρωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. σταυρ(όω) (-ώ) «σταυρώνω, θανατώνω με σταυρικό θάνατο, ..., (αρχ. σημ.) περιβάλλω χώρο με σταυρούς, περιφράζω με πασσάλους, ...» (< σταυρός, βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω / Ήσύχ., <σταύρου> σταύρωσον].

ΣΤΑΦΝΟΣ (στάφφνους) (ο) 1. ζυγαριά 2. (μτφ.) μέτρο, φειδώ ΦΡ. **ξόδεψε με στάφνο!** 3. (μτφ.) ετοιμασία, στόλισμα – ρ. **σταφνίζω** 1. μετρώ με τη στάθμη, σταθμίζω, τακτοποιώ 2. (μτφ.) επιπλήττω, μιλάω άσχημα ΦΡ. **τον στάφνισε για τα καλά!** 3. (παθ., μτφ.) **σταφνίζομαι** στολίζομαι υπερβολικά ΦΡ. (α) **για πού σταφνίζεσαι;** (β) **σταφνίστηκε κι έφυγε!** (σσταφφνίσ'κι κι έφ'γι!) – ουσ. **στάφνισμα** (το) – επίθ. **άσταφνος** (-η, -ο) 1. αζύγιστος 2. που δεν σταθμίζει τα έξοδά του, σπάταλος 3. (μτφ.) άτακτος, απρόσεκτος, αστόλιστος ΦΡ. **είναι πολύ άσταφνη!** – μππ. **σταφνισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < στάφνη (η) «το αλφάδι ή το νήμα της στάθμης» < αρχ. στάθμη (ή) «γνώμονας,

γεωμετρικό όργανο για τη χάραξη ορθών γωνιών και κάθετων γραμμών, ...» (Όμ. Ο 410, ἀλλ' ὥς τε στάθμη δόρυ νήϊον ἐξιθύνει «κι ὅπως η στάφνη, αν την κρατεί καλού τεχνίτη χέρι») με ανομ. τρόπον άρθρωση [θμ > φν] και αλλαγή γένους].

ΣΤΑΦΥΛΙΑ (σταφφ'λλιά) (η) 1. τσαμπί σταφυλιού 2. (μτφ.) το από ζύμη ομοίωμα τσαμπιού σταφυλιού, σύμβολο αφθονίας, πάνω σε γαμήλιο άρτο (βλ. μπουγάτσ(ι)α, 2) [ETYM. < σταφύλ(ι) (< μσν. σταφύλιον (τό), υποκορ. του αρχ. σταφυλή, βλ. σταφυλίτης, ετυμ.) + παρ. επιθ. -ιά].

ΣΤΑΦΥΛΙΤΗΣ (σταφφ'λλίτ'ς) (ο) φλεγμονή της σταφυλής η οποία στη λαϊκή θεραπευτική αντιμετωπίζεται με γαργάρες αλατόνερου και κομπρέσες (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 475) [ETYM < σταφυλ(ή) «σαρκώδης απόφυση που κρέμεται από το πίσω άκρο της μαλακής υπερώας» (< αρχ. σταφυλή (ή) (επειδή μοιάζει με ρώγα σταφυλιού) «σταφύλι, ...», Όμ. Σ 561, ἐν δ' ἐτίθει σταφυλῆσι μέγα βρίθουσιν ἄλων «κι έβαζε μέγα αμπέλι απάνω του σταφύλια φορτωμένο») + παρ. επιθ. -ίτης].

ΣΤΑΧΤΗ (σστάχτ') (η) 1. τέφρα, ό,τι απομένει μετά την καύση ενός πράγματος ΦΡ. **στάχτη στη γλώσσα μου!** (όταν γινόταν αναφορά σε καλή πράξη, λεγόταν ως συγγνώμη, γιατί δεν θεωρείτο σωστό να γίνεται μνεία της) 2. (κυριολ. & μτφ.) πλήρης καταστροφή ΦΡ. **γίνηκαν όλα στάχτη!** 3. (μτφ.) παραπλάνηση ΦΡ. **του 'ριξε στάχτη στα μάτια!** – παράγ. ουσ.: α) **σταχταλήθρα** (η) η λευκόγκριζη στάχτη, που βγαίνει από το κάψιμο χαρτιών, κ.λπ.· είναι ελαφριά και αιωρείται εύκολα· β) **στάχταρης** (ο) 1. που έχει λευκόγκριζα μαλλιά 2. (μτφ.) ηλικομένος που δε βγαίνει από το σπίτι και κάθεται κοντά στο τζάκι [δ. τρ.: Ποιος είν' αυτός ο στάχταρης, που γουργουράει (βλ. λ.) τη στάχτη;] – σύνθ.: α) **σταχτοκουλούρα** (η) κουλούρα (βλ. λ.) τυλιγμένη σε ξερά φύλλα καστανιάς ή κουτσου(μ)πιάς (βλ. λ.), ψημένη στη χόβολη· β) **σταχτοπύρι** (το) βρεγμένη χόβολη, τυλιγμένη σε ύφασμα· στη λαϊκή θεραπευτική τοποθετείται σε σημείο του σώματος, που πιστεύεται ότι πάσχει λόγω κρυώματος ή άλλη αιτία, και για τη θεραπεία απαιτείται ζεστό επίθεμα ΦΡ. **του 'βαλα σταχτοπύρι να μαλακώσει ο πόνος!** – ρ. **σταχτιάζω** 1. (για φωτιά) μεταβάλλομαι σε στάχτη ΦΡ. **στάχτιασαν τα κάρνα** (βλ. λ.)! 2. (για φυτά) προσβάλλομαι από την ασθένεια στάχτη 3. καλύπτω κάτι με στάχτη 4. παίρνω το χρώμα της στάχτης – ουσ. **στάχτιασμα** (το) – μππ. **σταχτιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **σταχτώνω** – ουσ. **στάχτωμα** (το) – μππ. **σταχτωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. στάκτη (ή) «στάχτη» (< θηλ. ελνστ. επιθ. στακτός (-ή,

-όν)· στακτή κονία «σκόνη από τέφρα, αλισίβα»· τά στακτά «αγγεία κατάλληλα για διήθηση», Αριστοφ. Πλ. 529, οὔτε μύροισιν μυρίσαι στακτοῖς ὅποταν νύμφην ἀγάγησθον «δε θα βρίσκεις αρώματα, για να ραντίσεις τη νύφη») με ανομ. τρόπου ἀρθρωση [κτ > χτ] > στάχτη].

ΣΤΕΓΝΩΝΩ (σστιγνώνου) **1.** (μτβ.) κάνω κάτι στεγνό **2.** (αμτβ.) γίνομαι στεγνός **3.** (μτφ.) χάνω τις δυνάμεις μου, χάνω τις αντοχές μου ΦΡ. **στέγνωσε η ψυχή μου!** **4.** (μτφ.) μένω χωρίς χρήματα – ουσ.: α) **στέγνωμα** (το)· β) **στέγνια** (η) ἔλλειψη βροχής σε χειμερινή κυρ. περίοδο ΦΡ. **έχει στέγνια φέτος!** – επίθ.: α) **στέγνιος** (-α, -ο)· β) **στεγνός** (-ή, -ό) [παροιμ.: Να ἔναι Χριστούγεννα στεγνά, τα Φώτα χιονισμένα και τα Λαμπρά βρεχούμενα (βλ. βρεχάμενος → συνών.), αμπάρια γιομισμένα.] ΦΡ. (μτφ.) **την έχει στεγνή την τσέπη του!** δεν έχει καθόλου χρήματα – μππ. **στεγνωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. στεγν(όω) (-ῶ) «κάνω κάτι αδιαπέραστο από το νερό» (< αρχ. στεγνός (-ή, -όν) «αδιάβροχος, αδιαπέραστος από υγρό, στεγνός, ...», Εὐρ. Κύκλ. 324, ἐν τῇδε πέτρα στέγν' «στη στεγνή μου τη σπηλιά») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΤΕΗ (η) στάχυα δημητριακών που, αφού τους αφαιρεθεί ο καρπός, γίνονται δεσμίδες και χρησιμοποιούνται για την κατασκευή των τοιχωμάτων και της στέγης καλυβών ή μόνο της στέγης – επίθ. **στέινος** (-η, -ο) που είναι από στέη ΦΡ. **στέινη καλύβα** [ETYM. < αρχ. σταχ(υς) (ὁ) (-υος), (Ὁμ. Ψ 598, ὡς περί σταχύεσσιν ἔερση «σαν τη δροσιά στα στάχυα» / Ἡσύχ., <στάχυς> ἱατρικὸς ἐπίδεσμος. καὶ πόα τις. καὶ τῆς σιτηρουσίας ἢ ἔκφυσις. καὶ παρὰ τοῖς ναυπηγοῖς τὸ ἐπὶ τῆς φάλαγγος μεριζόμενον) (βλ. αστάχυ) + παραγ. επίθ. -η > *στάχη > *στέχη, με τροπή του [α] σε [ε] > στέη, με ἐκπτώση, ἢ < αρχ. στέ(γ)η (ἡ) «στέγη, κατοικία, ...» (λόγω της χρήσης των σταχυών) (Ἡρόδ. 6. 27.2, ἐνέπεσε ἡ στέγη «έπεσε η στέγη») > στέη, με ἐκπτώση].

ΣΤΕΙΛΙΑΡΙ (σστ'λλιάρ') (το) **1.** κυλινδρικό μακρύ ή πιο κοντό, ανάλογα με τη χρήση, στέλεχος (ξύλο), που χρησιμοποιείται ως λαβή σε γεωργικά εργαλεία [παροιμ.: Ο λόγγος (βλ. λ.) δεν φοβήθηκε το τσεκούρι (βλ. λ.), αλλά το στειλιάρι.] **2.** (μτφ.) ανεπίδεκτος μαθήσεως ΦΡ. **είναι στειλιάρι!** **3.** (μτφ.) ξυλοδαρμός ΦΡ. **θέλει γερό στειλιάρι!** – ρ. **στειλιώνω** στερεώνω το στειλιάρι σε γεωργικό εργαλείο [ETYM. < μσν. στειλιάρι(ον) (τό), υποκορ. του ελνστ. στειλει(ός) -άριον (ορθογρ. απλοπ.) < αρχ. στελεά / στελεή / στειλειή / στειλέα (ἡ) / στειλειόν (τό) «στειλίари, ...», Ὁμ. ε 236, στειλειόν περικαλλές «πανέμορφο στειλιάρι» / Ἡσύχ., <στειλε(ι)ή> τοῦ πελέκυος ἡ ὀπή, εἰς ἣν ἐντίθεται τὸ ξύλον].

ΣΤΕΪΡΟΣ (σστείρους) (-α, -ο) **1.** μη γόνιμος, στέρφος (βλ. λ.) **2.** (μτφ.) άγονος, ατελέσφορος ΦΡ. (α) **στείρος νους** (β) **στείρα γη** (γ) **στείρα ζωή** – σύνθ.: α) **στειροβότανο** (το) βότανο που πιστεύεται ότι προκαλεί στείρωση, το αλκιβιάδειο φυτό (< αρχ. άλκιβιάδειον ή άλκιβιάδιον (τό) «φυτό, αντίδοτο για το δάγκωμα φιδιού, το αρχ. «έχιον», φιδοβότανο, φιδόχορτο», βλ. δρακοντιά & φιδο- → σύνθ. δ) – συνών. **στειρόχορτο** (το)· β) **στειρολογάω** κόβω μέρος των βλαστών κλήματος, για να το καταστήσω πιο γόνιμο· γ) **στειροπούλα** (η) προβατίνα τριών ετών· δ) **στειροχωρίζω** χωρίζω τα γόνιμα από τα στείρα ζώα – ουσ. **στειροχώρισμα** (το) – μππ. **στειροχωρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. στεῖρος (-α, -ον), Όμ. λ 30, στεῖραν βοῦν «στέρφα δαμάλα»].

ΣΤΕΚΟΜΑΙ (σσττέκουμι) / **στέκω** (σσττέκου) [...] [δ. τρ.: Τ' έχεις καημένε πλάτανε και στέκεις μαραμένος;] [παροιμ.: Εκεί που στέκεις έστεκα κι εδώ που στέκω θα 'ρθεις.] – προστ. **στάκα** / **στέκα** στάσου ΦΡ. (α) **στέκομαι κλαρίνο** πειθαρχώ, συχνά από φόβο (β) **στέκομαι λαμπάδα αναμμένη** βοηθώ, συμπαραστέκομαι (γ) **στέκομαι σα νύφη** είμαι σε ετοιμότητα να εξυπηρετήσω όποιον μου ζητήσει κάτι· η φρ. προήλθε από τη συνήθεια που υπαγόρευε στις νύφες να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, ανά πάσα στιγμή, σε όλα τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας, στην οποία συνήθ. ζούσαν μετά τον γάμο (δ) **στέκομαι σα νύφη από Δευτέρα** στέκομαι χωρίς να παίρνω κάποια πρωτοβουλία, λόγω δισταγμού ή άγνοιας· η φρ. προήλθε από το ότι η νύφη, τη Δευτέρα μετά τον γάμο, βρισκόταν σε αμηχανία στο νέο της σπίτι και δεν ήξερε τι πρωτοβουλία να πάρει (ε) **στέκομαι σούζα** στέκομαι ακίνητος μπροστά σε κάποιον, πειθαρχώ από φόβο (στ) **στέκομαι στα νύχια 1.** κάθομαι, ενώ δεν το θέλω **2.** είμαι έτοιμος να φύγω (ζ) **στέκομαι στο ένα το ποδάρι** είμαι έτοιμος για δράση (η) **στέκομαι σαν το σκατό στο χιόνι** κάθομαι απόμακρα – σύνθ. **κοντοστέκομαι 1.** στέκομαι για λίγο, περιμένω ΦΡ. **κοντοστάθηκα, αλλά δεν είδα να 'ρχεσαι κι έφυγα! 2.** διστάζω ΦΡ. **κοντοστάθηκα, αλλά πήρα την απόφαση και πήγα!** (κουντουστάθ'κα, αλλά πήρα 'ν απόφασ' κι πήγα!) [ETYM. < μσν. στέκ(ω) (-ομαι) αναλ. προς τα *κάθομαι, έρχομαι* < ελνστ. στήκω < πρκ. έ-στηκ-α του αρχ. ἵστημι, Όμ. Κ 520, ὅθ' ἔστασαν ὠκέες ἵπποι «όπου 'στεκαν τα γρήγορα άτια πρώτα»].

ΣΤΕΝΕΥΟΜΑΙ (σστιννεύουμι) **1.** αισθάνομαι ψυχική πίεση, στενοχωριέμαι **2.** δεν έχω διαθέσιμο χρόνο **3.** δεν έχω οικονομική ευχέρεια – ουσ.: α) **στένεμα** (το) **1.** η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του στενεύω **2.** (μτφ.) οικονομική δυσχέρεια – συνών. **στενεμάρα** (η) ΦΡ. **είμαι σε μεγάλη στενεμάρα!** έχω οικονομικές δυσκολίες· β) **στενούρα** (η) **1.**

στένωμα, στενό πέρασμα, στενό μέρος ΦΡ. **πώς μπήκες σ' αυτή τη στενούρα;** 2. (μτφ.) δυσκολία· γ) **στενωσιά** (η) 1. στενότητα 2. (μτφ.) ψυχικό βάρος, στενοχώρια ΦΡ. **τι στενωσιά είν' αυτή!** – μππ. **στενεμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **στενόψυχος** (-η, -ο) στενάχωρος [ETYM. < αρχ. στεν(ός) (-ή, -όν), ιων. στεινός (-ή, -όν) «στενός, δύσκολος, λεπτός, ...» (Ηρόδ. 2.8.3, στεινή Αίγυπτος «η στενή Αίγυπτος») + παραγ. επίθ. -εύομαι].

ΣΤΕΡΕΥΩ (σστιρρεύου) 1. παύω να έχω ή να βγάζω νερό, γάλα, δάκρυα [δ. τρ.: Τα μοιρολόγια τα 'σωσα, τα δάκρυα μου στερέψαν] 2. παύω να παράγω ΦΡ. **στέρεψε η γη** 3. παύω να είμαι δημιουργικός ΦΡ. **στέρεψαν οι ιδέες μου** – παθ. **στερεύομαι** στερούμαι [παροιμ.: Όποιος ντρέπεται, πολλά στερεύεται.] – ουσ. **στέρεμα** (το) – συνών. **στέρεψη** (η) [Γ. Αθάν. Τ. Β. 2.40: Δέν καμαρώνω ἐσᾶς, ἐλίές, μέ τ' ἀσημένια φύλλα! / Στέρεψη δέ γνωρίσατε, ξέφυλλες δέ σᾶς βρῆκα ...] – μππ. **στερεμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. στερειύω «είμαι στείρος, άγονος» < αρχ. στείρος (βλ. στείρος, ετυμ.)].

ΣΤΕΡΙΩΝΩ (στιρργιώνου) 1. γίνομαι στέρεος, σταθεροποιούμαι [δ. τρ.: Αν δε στοιχειώσετε άνθρωπο, γιοφύρι δε στεριώνει.] 2. μένω κάπου μόνιμα 3. (μτφ.) ενισχύω, σταθεροποιώ – ουσ. **στέριωμα** (το) / (πληθ.) **στεριώματα** (τα) αίσια έκβαση προξενιού – μππ. **στεριωμένος** (-ή, -ο) [γαμήλια ευχή: Στεριωμένοι!] [ETYM. < αρχ. στερε(όω) (-ῶ) «στεριώνω, κάνω κάτι σταθερό, ενδυναμώνω,...» (Ξεν. Ἰππ. 4.3, στερεοῦν τούς πόδας «στηρίζοντας τα πόδια») + παραγ. επίθ. -ώνω > στερεώνω > στεριώνω, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΣΤΕΡΦΟΣ (σστέρφους) (-α, -ο) (για ζώα) στείρος, άγονος [δ. τρ.: Ανέβα, Λουλούδου μ', στον οντά (βλ. λ.) κι απάνω στο κρεβάτι / σο' 'χω αρνιά που ψένονται και στέρφες προβατίνες.] – συνών. **στερφάδι** (το) – ρ. **στερφεύω** 1. γίνομαι στέρφος 2. «χάνω», μου τελειώνει το γάλα μετά από τοκετό 3. στερεύω (βλ. λ.) 4. (για πηγάδι) ξηραίνομαι – σύνθ. **στερφοπατώ** (για ζώο) μένω στέρφο μετά από συνουσία ΦΡ. **στερφοπάτησε η γίδα και θέλει πάλι τραγί!** [ETYM. < αρχ. στέριφος (-η, -ον) «άγονος, άκαρπος, ...» (Άριστοφ. Θεσμ. 641, στερίφη είμι «είμαι στείρα» / Ήσύχ., <στέρφος> δέρμα, βύρσα) > στέρφος, με συγκ.].

ΣΤΕΦΑΝΙ (σστιφάν') (το) 1. [...] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Να σου ιδώ χρυσό στεφάνι, πες μου ο άνδρας σου τι κάνει.] 2. ο, η σύζυγος [ευχή: Να χαίρεσαι το στεφάνι σου!] 3. μέτωπο ΦΡ. **τον φίλησε στο στεφάνι** 4. γκρεμός (βλ. ραδιό, 2) 5. ξύλινο ή μεταλλικό τσέρκι που χρησιμοποιείται για το δέσιμο των δουλγών (βλ. δούγ(ι)α) των βαρελιών, της

κάναλης (βλ. λ.), της μπούτας (βλ. λ.) κ.ά. (βλ. αγκαλιά, 3) – ρ. **στεφανώνομαι** 1. φορώ στεφάνι 2. παντρεύομαι / νυμφεύομαι – ουσ. **στεφάνωμα** (το) – μππ. **στεφανωμένος** (-η, -ο) – αντών.: α) **αστεφάνωτος** (-η, -ο) ΦΡ. **την έχει αστεφάνωτη πέντε χρόνια!** β) **ξεστεφάνωτος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι ξεστεφάνωτοι ακόμα!** – σύνθ.: α) **στεφανοκέρατος** (-η, -ο) κερασφόρο ζώο, το οποίο έχει μεγάλα κέρατα, γυριστά σαν στεφάνι (βλ. κοιλιά → επίθ.). β) **στεφανοσκέπασμα** (το) ύφασμα με το οποίο καλύπτουν τις πλάτες των νεονύμφων την ώρα της στέψης, σύμβολο της συνένωσής τους· είναι δώρο του κουμπάρου και προορίζεται, για να ράψει φόρεμα η νύφη ΦΡ. **ω, τι όμορφο στεφανοσκέπασμα!** γ) **στεφανοχάρτι** (το) το πιστοποιητικό του γάμου [ETYM. < μσν. στεφάνι(ν) < ελνστ. στεφάνιον (τό), υποκορ. του αρχ. στέφανος (ὁ) «κλοιός, (μτφ.) ο κλοιός του πολέμου», Όμ. Ν 736, πάντη γάρ σε περὶ στέφανος πολέμοιο δέδηκε «τι σ' έχει η φλόγα ολούθε ολόγυρα ζωσμένα του πολέμου» (πρβ. αρχ. στεφάνη (ή) «στεφάνι, άκρη βράχου, διάδημα, ...», Όμ. Ν 138, κατά στεφάνης ποταμός χείμαρρος «από το φρύδι βουνού ποτάμι ξέχειλο») / Ήσύχ., <στεφάνη> ὄρους ἑξοχή. καὶ εἶδος περικεφαλαίας ἑξοχὰς ἐχούσης. καὶ κόσμος γυναικεῖος].

ΣΤΗΘΑΜΙ (στηθαίμ') (το) 1. το στηθαίο οστό των πουλερικών, το οποίο θεωρείται κατάλληλο για οιωνοσκοπία 2. το ψαχνό του στήθους των πουλερικών – συνών. **αστάνι** (το) [ETYM. < αρχ. στήθ(ος) (τό) (Όμ. α 341, ἐνὶ στήθεσσι φίλον κῆρ/τείρει «σκίζεται κάθε φορά η καρδιά μου») + παραγ. επίθ. -άμι].

ΣΤΗΘΟΧΤΥΠΙΕΜΑΙ (στηθουχ'πγιέμι) 1. χτυπώ το στήθος από θλίψη ή απελπισία ΦΡ. **όλη μέρα στηθοχτυπιέται και παρηγορά δε βρίσκει!** 2. θρηνώ χτυπώντας τα στήθη – ουσ. **στηθοχτύπημα** (το) – συνών.: α) **στηθοδέρνομαι** β) **στηθοκοπιέμαι** [ETYM. < στήθ(ος) (βλ. στηθάμι, ετυμ.) -ο- + χτυπιέμαι < μσν. χτυπῶ (σημερινή σημ.) (-ιέμαι) < αρχ. κτυπῶ (βλ. αποχτυπάω, ετυμ.)].

ΣΤΙΑ (η) εστία, τζάκι [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: Χρόνια καὶ χρόνια ἀπό τότε ή δόλια ή κάκω (βλ. λ.) Μήτραινα περνούσε τή ζωή της μονάχη στό σπιτοκάλυβό της, ἔχοντας γιά μόνη συντροφιά της τούς τέσσερους τοίχους, τό εἰκόνισμα, τή στία, μιά γίδα, μιά γάτα, μιά σκύλα καί καμιά δεκαριά κότες, μ' ἕναν ὁμορφο πετεινό, πού τῆς χρησίμευε κάθε πρωί σάν ὠρολόγι, νά τήν ξυπνάει γιά ν' ἀνάβει τή φωτιά της καί ν' ἀρχινάει τό ἐργόχειρό της: ρόκα ἢ πλέξιμο ἢ μπάλωμα ἢ γιά νά πηγαίνει στό λόγγο (βλ. λ.) νά ζαλκώνεται (βλ. ζαλιά → ρ. παθ.) καί νά κουβαλάει ξύλα.] – σύνθ. επίρρ. **παραστιά(ς)** παρά την εστία, γύρω

από την εστία ΦΡ. **ξάπλωσε παραστιάς** [ETYM. < αρχ. (έ)στία (ή), ιων. ιστίη (ή) «εστία», Όμ. ξ 159, ιστίη τ' Όδυσῆος «του Οδυσσέα το τζάκι») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και συνίζ. για αποφυγή της χα- συμ.].

ΣΤΟΙΒΑΝΙΑ (η) 1. καυσόξυλα στοιβαγμένα στη σειρά [Γ. Κοτζ. Σ. Μ.: ... καί μιάν ἄλλη (ενν. φωλιά), ὅξω στή στοιβανιά, ἀνάμεσα σέ ἀμετακίνητα κούτσουρα.] 2. στοίβες, σωροί από φύλλα και κλαδιά [Κ. Κρυστ. Σ.: Κλωνάρια ἀπ' ἀγριοπρίναρα, φουρκάλες ἀπὸ ἐλάτια / θέ- λω νά στρώνω στοιβανιές κι ἀπάνου νά πλαγιάζω, ν' ἀκούω τὸν ἦχο τῆς βροχῆς καὶ νὰ γλυκοκοιμιέμαι.] – συνών. **στοιφανιά** (η) [ETYM. < ελνστ. στοιβασία (ή) «στοίβαγμα, επισώρευση» (< θ. στοιβασ- του ελνστ. στοιβάζω «επισωρεύω, συνενώνω, συμπυκνώνω» < αρχ. στοι- βή (ή) «προσκέφαλο, γέμισμα, σωρός, ...», Ἀριστοφ. Βάτρ. 1178, ἢ στοιβήν ἴδης «αν μου βρεις κανένα προσκέφαλο» / Ἡσύχ., <στοιβή> σύνθεσις. καὶ εἶδος χόρτου) > στοιβασία, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > στοιβανιά, με τροπή του [σ] σε [ν] για ευφωνία].

ΣΤΟΚΟΣ (σστόκους) (ο) το φυτό κουφοξυλιά, αφροκυλάνθη (*sambucus nigra*)· έχει αναγνωρισμένες θεραπευτικές ιδιότητες [ETYM.· πιθ. < ιταλ. stocco + παραγ. επίθ. -ς, λόγω της παχιάς, ελαφριάς και μαλακής ψίχας, που βρίσκεται στο κέντρο των βλαστών].

ΣΤΟΛΙΖΩ (σστουλλίζου) 1. διακοσμώ, κοσμώ, καλλωπίζω, ντύνω με ωραία ενδύματα και κοσμήματα [παροιμ.: Πριν να δούμε τον γα- μπρό, στολίσαμε τη νύφη.] [δ. τρ.: Βάλτε νερό και λούστε τη, σύρτε τη στο χαμάμι, / αλλάχτε τη, στολίστε τη την πρώτη τη στολή της, / και να βαρέσουν τάργανα (βλ. ἄργανο, ετυμ.) και τα γλυκά παιχνίδια.] 2. (μτφ.) επιτιμώ, λέω σε κάποιον άσχημα λόγια ΦΡ. **τον στόλισε για τα καλά!** – ουσ.: α) **στόλισμα** (το)· β) **στολίστρα** (η) αυτή που, κυρί- ως, αναλαμβάνει το στόλισμα της νύφης [Β. Κορν. Έρωτ. 5.1209: πέ- μπουν τό γληγορότερο στολίστρα νά τή ντύση.] (βλ. σιάζω → ουσ. ε, συνών.) – συνών. **στολίστρια** (η) – μππ. **στολισμένος** (-η, -ο) [E- TYM. < αρχ. στολίζω «εξοπλίζω, ενδύω, στολίζω, ...», Εὐρ. Ίκέτ. 659, ἐστολισμένον δορί «οπλισμένος με δόρυ»].

ΣΤΟΛΟΣ (σστόλους) (ο) 1. [...] 2. η στολή, τα στολίδια της νύφης 3. τα γυναικεία στολίδια (βλ. στάλος) [ETYM. < αρχ. στόλος (ὀ) «εξο- πλισμός, στολισμός, ...», Έπιγρ. 45, πραθέντος τε τοῦ στόλου «κι α- φού αγοράστηκε ο στολισμός»].

ΣΤΟΜΑ (το) 1. [...] [παροιμ.: Γλύτωσε από το στόμα του λύκου.] [δ. τρ.: ... και με το στόμα το γλυκό πες μου γλυκά τραγούδια.] ΦΡ. **είναι με την κοιλιά στο στόμα** είναι ετοιμόγεννη 2. η οπή μέσα στην οποία

μπαίνει το στειλιάρι (βλ. λ.) γεωργικού εργαλείου – συνών. **στόμας** (ο) – μεγεθ. **στοματάς** (ο) **1.** που έχει μεγάλο στόμα **2.** (μτφ.) αθυρόστομος, βωμολόχος [ETYM. < αρχ. στόμα (τό) (-ατος), Όμ. Κ 375, ἄραβος διά στόμα γίγνεται ὀδόντων «μες το στόμα του τα δόντι' αντικτυπούσαν»].

ΣΤΟΜΩΝΩ (σστουμώνου) **1.** αμβλύνομαι, χαλάει η κόψη μου ΦΡ. **στόμωσε το μαχαίρι και δεν κόβει** **2.** (μτβ.) σαλαγάω τα ζώα και τα οδηγώ στη βοσκή, στο μαντρί ή όπου αλλού **3.** αποστομώνω ΦΡ. **τον στόμωσε με τα βρισιδιά του!** **4.** γεμίζω τελείως, μπουκώνω – ουσ. **στόμωμα** (το) – μππ. **στομωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. στομ(όω) (-ῶ) «φιμώνω, κλείνω το στόμα, ...» (Ἡρόδ. 4.69.1, στομώσαντες κατεργνῶσι ἐς μέσα τὰ φρύγανα «φιμωμένους, τους στριμώνχουν μες στα φρύγανα») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΤΟΥΜΠΟΣ (σστουμπους) (ο) (πληθ. **στούμποι**, οι / **στούμπια**, τα) **1.** γουδί ή γουδοχέρι πέτρινο **2.** μεγάλη πέτρα – συνών. **μπισμπίλι** (το) **3.** η διαδικασία στουμπίσματος των δημητριακών **4.** κάτι που, ενώ ήταν μαλακό, σκλήρυνε ΦΡ. **γίνηκε στούμπος το ψωμί!** **5.** (μτφ.) γεροδεμένος, δυνατός ΦΡ. **είναι στούμπος!** – ρ. **στουμπάω** / **στουμπανίζω** / **στουμπίζω** **1.** αλωνίζω δημητριακά, για ν' αφαιρέσω τον καρπό ΦΡ. **στουμπίζω σε στρωσιές** στουμπίζω σε στρώσεις τα χειρόβολα (βλ. χειρο- → σύνθ. β) στ' αλώνι **2.** (μτφ.) λέω ΦΡ. **ήρθα να στουμπίσουμε δυο κουβέντες!** **3.** (μτφ.) πίνω ΦΡ. **στουμπίσαμαν πεντέξι τσίπουρα!** (σστουμπίσαμαν πιντέξ' τσίπ'ρα!) **4.** σπάζω κάτι ΦΡ. **στουμπάω καρύδια** **5.** χτυπώ σε σημείο του σώματος και προκαλείται πρήξιμο ή μελανή φλεγμονή ΦΡ. **έπεσα και στουμπίστηκε το πλευρό μου!** **6.** οικονομώ ΦΡ. **πήγε στη γιαγιά και το στούμπισε το χιλιάρικο!** – ουσ.: α) **στούμπημα** / **στουμπάνισμα** / **στούμπισμα** (το)· β) **στουμπιά** (η) το χτύπημα και το σημάδι που δημιουργείται από χτύπημα με στούμπο, δηλ. πέτρα – μππ. **στουμπημένος** / **στουμπανισμένος** / **στουμπισμένος** (-η, -ο) – αντών. **αστούμπηγος** / **αστουμπάνηγος** / **αστούμπιστος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. στοῦμπος (ὅ), ηχομιμ. λ. από τον ήχο *στουμπ στουμπ*, που ακούγεται κατά το στούμπισμα].

ΣΤΟΥΠΩΝΩ (σστουπώνου) **1.** φράζω οπή ή ρωγμή με στουπί, αποτελούμενο συχνά από υφαντικές ίνες, συνήθ. καννάβινες, μάλλινες, λινές, ... **2.** παραγεμίζω κάτι συμπιέζοντας το περιεχόμενό του – επίθ. **στούπινος** (-η, -ο) που είναι φτιαγμένος από λιναρίσιο νήμα ΦΡ. **μου δώρισε ένα μαξιλάρι στούπινο!** – ουσ. **στούπωμα** (το) – μππ. **στούπωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < μσν. στουπ(ί) (< ελνστ. στουππίον

< αρχ. στυππεῖον (τό) «στουπί», Ξεν. Κ. Π. 7.5.23.2, πολλήν πίτταν καί στυππεῖον «πολλή πίσσα και στουπί» / Ἡσύχ., <στυππίον> τὸ λί-
νον) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΤΟΥΡΝΑΡΙ (σστουρρνάρ') (το) 1. είδος κοκκινωπής σκληρής πέ-
τρας που, όταν τριφτεί με άλλη ίδια, βγάζει σπινθήρες (βλ. φουσέκι,
1), τσακμακόπετρα (βλ. παλιουριά → μεγεθ.) [παροιμ.: Γδέρνει τη γί-
δα με το στουρνάρι.] 2. κάθε σκληρή και αιχμηρή πέτρα 3. (μτφ.) α-
γράμματος, κακός μαθητής – συνών. **στούρνος** (ο) 1. [...] 2. το κακής
ποιότητας στουρνάρι 3. (μτφ.) κουτός, χαζός – μεγεθ. **στούρνα** (η) 1.
[...] 2. τρίχα από την ουρά αλόγου ή μουλαριού, που χρησιμοποιείται
στα βρόχια (βλ. λ.) και ως χορδή βιολιού – σύνθ.: α) **στουρναρόπε-**
τρα (η) τσακμακόπετρα, στουρνάρι [Αρ. Βαλ. Ἀθ. Δ. 3.38: ποιός ἐπε-
λέκαε τεχνικά τή στουρναρόπετρά του / στό λύκο τοῦ καριοφιλιού]·
β) **στουρναροτόπι** (το) τόπος όπου υπάρχουν πολλά στουρνάρια [Ε-
ΤΥΜ.: πιθ. < *στορυνάρι(ον) (< ελνστ. στορύνη (ή) «χειρουργικό ερ-
γαλείο με οξεία αιχμή, νυστέρι (με επέκταση της σημ. για τις κοφτε-
ρές πέτρες)», Ἀρετ. Ὁξ. Ν. Θ. 1.2.9.3, ἢ τό καλεόμενον (σ)τορύνη «ή
το ονομαζόμενο στορύνη») > στουρνάρι, με αντιμετ.].

ΣΤΡΑΒΟΣ (σστραβός) (-ή, -ό) 1. που πάσχει από στραβισμό, αλλή-
θωρος (βλ. γκαβός, 1) 2. στρεβλός, λοξός, μη ορθός, λαθεμένος, δό-
λιος [παροιμ.: Τα στραβά τα κουλούρια η νύφη τα κάνει.] [Β. Κορν.
Ἑρωτ. 1.264-6: καί τό κακό, πού μελετᾶ, δέ μᾶς τό φανερώνει· / τήν
ῖσα στράτα δέν πατεῖ, μά τή στραβή γυρεύγει, / φαρμακεμένες μαγε-
ριές πάντα μᾶς μαγερεύγει.] – σύνθ.: α) **αγριόστραβος** (-η, -ο) 1. θεό-
στραβος, εντελώς τυφλός 2. (μτφ.) άσχημος· β) **στραβογερνάω** γερά-
ζω πρόωρα ΦΡ. **τον είδες πώς στραβογέρασε;** – ουσ. **στραβογέρα-**
σμα (το) – μππ. **στραβογερασμένος** (-η, -ο)· γ) **στραβοκάνης** (-α / -ω,
-ικο) στραβοπόδαρος· δ) **στραβοκατουράω** (μτφ.) τιμωρόμαι αναί-
τια με αβάσιμη κατηγορία· ε) **στραβολέκατος** (-η, -ο) 1. που έχει
στραβό σώμα 2. (μτφ.) δύστροπος, παράξενος· στ) **στραβομούτσου-**
νος (-η, -ο) άσχημος· ζ) **στραβοτσιαγουλιάζω** στραβώνω το σαγόνι
κάνοντας γκριμάτσες ή μου έχει στραβώνει το σαγόνι λόγω ψύξης ή
ασθένειας – ουσ. **στραβοτσιαγουλιασμα** (το) – μππ. **στραβοτσια-**
γουλιασμένος (-η, -ο)· η) **στραβοτσιαγούλος** (ο) 1. που έχει στραβό
σαγόνι 2. (μτφ.) άσχημος· θ) **στραβοτσιμπέρω** (η) 1. που φορά στρα-
βά το τσιμπέρι (βλ. τσεμπέρι) 2. σατιρικό τραγούδι και χορός της Η-
πείρου σε τετράσημο ρυθμό [δ. τρ.: Μωρή στραβοτσιμπέρω, με σβά-
ρα (βλ. σβάρ(ν)α → επίρρ.) την ποδιά, / τρελαίνεις παλληκάρια κι α-
νύπαντρα παιδιά.]· ι) **σιάστραβος** (-η, -ο) σαν στραβός, άσχημος και

αδαής· κ) **στραβοκατινίζω** κατατρομάζω, όντας τρομαγμένος τρέπομαι σε φυγή – ρ. **στραβώνομαι** (σστραβώνουμι) **1.** (κυριολ. & μτφ.) τυφλώνομαι [παροιμ.: Όσο να μπει και να βγει η νύφη, στραβώθηκε ο γαμπρός!] [κατάρα: Α! που να στραβωθεί!] **2.** (μτφ.) κάνω αδικαιολόγητο λάθος, δεν βλέπω κάτι που είναι ολοφάνερο ΦΡ. **στραβώθηκε κι έπεσε σαν του μπούφου το πουλί!** ... έπεσε σε παγίδα – ουσ. **στράβωμα** (το) – μππ. **στραβωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **αποστραβώνομαι** **1.** στραβώνομαι παντελώς, δεν βλέπω καθόλου **2.** (μτφ.) βυθίζομαι στην άγνοια και την αμάθεια ΦΡ. **παράτησε το σκολειό κι αποστραβώθηκε!** – αντών. **ξεστραβώνομαι** ΦΡ. **μάθε γράμματα, να ξεστραβωθείς!** [ETYM.: (LSJ) το επίθ. ανάγεται στη συνεσταλμένη βαθμίδα *στραβ-* του επιθ. *στρεβλός* (βλ. λήμμα στρέφω του λεξ. LSJ). Το επίθ. *στραβός* με αρχική σημ. «αυτός που πάσχει από στραβισμό, αλλήθωρος» στη Νέα Ελληνική χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει γενικά αυτόν που δεν είναι ίσιος, τον στρεβλό, τον λοξό, και μτφ. τον μη ορθό, τον λαθεμένο. Τη λ. δανείστηκε η λατινική, πρβ. *strabus, strabo.*)· αρχ. *στρεβλός* (-ή, -όν) «συνεστραμμένος, δύστροπος, ... (μτφ.) πανούργος, ...», Μέν. Άποσπ. 711, μηδέποτε πειρῶ στρεβλόν ὀρθῶσαι κλάδον «ποτέ δεν θα προσπαθήσω να ισιώσω στραβό κλαδί»].

ΣΤΡΑΓΓΑΩ (σστραγγάου) / **στραγγίζω** **1.** αφαιρώ υγρό με στραγγιστήρι, διηθώ, σουρώνω (βλ. λ.) ΦΡ. **στράγγα το γάλα!** **2.** (κυριολ. & μτφ.) στερεύω ΦΡ. **στράγγισαν τα ρέματα!** **3.** (μτφ.) χάνω την ικμάδα και την αντοχή μου ΦΡ. **στράγγισε από τα βάσανα!** – ουσ.: α) **στράγγημα** / **στράγγισμα** (το)· β) **στράγγα** (η) ελάχιστη σταγόνα, ρανίδα· γ) **στραγγίδι** (το) (συχνά στον πληθ.) υπόλειμμα νερού από βρεγμένο ρούχο, αυλάκι ή βρύση που σταδιακά λιγοστεύει· δ) **στραγγίστρα** (η) σουρωτήρι – επίθ. **στραγγερός** (-ή, -ό) τόπος, συνήθ. επικλινής, που στραγγίζει γρήγορα τα νερά της βροχής ΦΡ. **είναι στραγγερό το χωράφι μας!** – συνών. **στράγγειος** (-α, -ο) ΦΡ. **στράγγειος τόπος** [ETYM. < θ. στραγγ- της αρχ. λ. *στράγξ* (ή) (γεν. *στραγγ-ός*) «σταλαματιά, σταγόνα, ...» (Σχόλ. Άριστοφ. Νεφ. 131, *στράγξ* έστιν ὁ διά λεπτοτάτης ὀπῆς σχολῇ κατιών σταλαγμός «σταγόνα είναι η σταλαματιά που πέφτει αργά από οπή») + παραγ. επίθ. -άω].

ΣΤΡΑΓΓΟΥΛΑΩ (σστραγγ'λλάου) / **στραγγουλίζω** (σστραγγ'λλίζου) **1.** πνίγω, θανατώνω κάποιον σφίγγοντας τον λαιμό του με τα χέρια, με σχοινί ή με ύφασμα **2.** παθαίνω διάστρεμμα ΦΡ. **στραγγούλησα το χέρι μ'!** **3.** (μτφ.) πίνω κάτι μονορούφι ΦΡ. **στραγγούλησα δυο ποτηράκια!** (βλ. τραγγουλάω) – παθ. **στραγγουλιέμαι** / **στραγγουλίζομαι** **1.** [...] **2.** (μτφ.) κάνω νάζια ΦΡ. (ειρων.) **μη στραγγουλιέσαι**

τόσο, θα πάθεις τίποτα! – ουσ. **στραγγούλημα / στραγγούλισμα** (το) – μππ. **στραγγουλημένος / στραγγουλισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. στραγγ(αλίζω) «πνίγω με αγχόνη» (< αρχ. στραγγάλη (ή) (-ης) «σκοινί αγχόνης, αγχόνη, απαγχονισμός» < θ. στραγγ- της λ. στράγξ + παραγ. επίθ. -άλη, βλ. στραγγάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ουλάω].

ΣΤΡΑΚΑ ΣΤΡΟΥΚΑ (η) παιδικό παιχνίδι [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 403: Τα παιδιά παίρνουν μια χοντρή καλαμιά καλαμποκιού που να έχει τρεις κόμπους (βλ. λ., 4). Κάνουν μ' ένα μαχαίρι δύο σχισμές κάθετες μέχρι τον δεύτερο κόμπο, έτσι ώστε η μισή καλαμιά να χωριστεί σε τρία μέρη, εκ των οποίων το μεσαίο να είναι πιο παχύ. Στη συνέχεια κρατούν την καλαμιά από την άλλη μεριά και την κουνάνε με δύναμη πάνω κάτω, για να κάνει θόρυβο.] [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον θόρυβο *στρακ στρουκ* που δημιουργείται στο παιχνίδι].

ΣΤΡΑΚΩΝΩ (σστρακκώνου) **1.** γίνομαι σκληρός σαν όστρακο, ζη-
ραίνομαι ΦΡ. **στράκωσαν τα χέρια μ'!** **2.** σκληρώνω εδαφική επιφά-
νεια, π.χ. δάπεδο δωματίου, αυλή, κ.λπ., με περιστρεφόμενο κύλινδρο,
με πάτημα ή με αλώνισμα, πατικών ΦΡ. **το στρακώσαμεν το δρο-
μάκι!** **3.** επιστρώνω αυλή με πλάκες **4.** σιδερώνω – ουσ. **στράκωμα**
(το) ΦΡ. **θέλει στράκωμα η αυλή μας!** – μππ. **στρακωμένος** (-η, -ο)
[ETYM. < (ò)στρακώνω (< αρχ. òστρακόω (-ō) «κάνω κάτι σκληρό
σαν το όστρακο, καλύπτομαι με σκληρό περίβλημα, ...», Λυκόφρ.
Άλεξ. 89, κελυφάνου στρόβιλον òστρακωμένην «καλυμμένη με περί-
βλημα οστράκου» < òστρακον (τό) «τεμάχιο πήλινου αγγείου, περί-
βλημα οστρακόδερων, ...», Θεόκρ. Είδ. 9.25, καλόν òστρακον) με
αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΣΤΡΑΤΑ (η) **1.** δρόμος ΦΡ. **τον έφαγαν οι στράτες!** **2.** πορεία, ταξί-
δι [ευχή: Καλή στράτα!] **3.** δρομολόγιο ΦΡ. **με δέκα στράτες λέω να
τελειώσω το κουβάλημα!** **4.** περβαταριά (βλ. περβατάω → ουσ. β, 1)
5. (μτφ.) τρόπος [Β. Κορν. Έρωτ. 1.1025: Μέ πόσες στράτες μᾶς γελᾷ
(ενν. ο έρωτας), μέ πόσες μᾶς πειράζει, / πώς μᾶς-ε δείχνει δροσερόν
έκεῖνον όπου βράζει!] – υποκορ. **στρατί** (το) [δ. τρ.: Πήρα τη στράτα
το στρατί πάν' τα ματάκια μου βροχή.] – ρ.: α) **στρατεύω** **1.** μπαίνω
σε στράτα, μπαίνω σε δρόμο, αρχίζω να περπατάω (για βρέφη) **2.**
(μτφ.) ανακτώ δυνάμεις, αναρρώνω **3.** (μτφ.) βελτιώνομαι ΦΡ. **πήρε
να στρατεύει ο καιρός!** – ουσ. **στράτεμα** (το) – μππ. **στρατεμένος** (-
η, -ο)· β) **στρατίζω** (για νήπιο) κάνω τα πρώτα μου βήματα, περπατώ,
οδοιπορώ – αντών. **ξεστρατίζω** **1.** αλλάζω στράτα **2.** (μτφ.) παίρνω
τον κακό δρόμο, εκτρέπομαι ΦΡ. **πάει, ξεστράτισε!** – ουσ. **ξεστράτι-
σμα** (το) – επίρρ. **ξέστρατα** έξω από τον δρόμο – μππ. **ξεστρατισμέ-**

νος (-η, -ο) – σύνθ.: α) **καλοστρατίζω** κάνω καλή στράτα, έχω καλό ταξίδι [ευχή: Να πάτε στο καλό, να καλοστρατίσετε!]. β) επίρρ. **κατάστρατα** / **καταστρατίς** στη μέση του δρόμου ΦΡ. **έμεινε καταστρατίς από την κούραση!** γ) **στρατοκαρτέρι** (το) καρτέρι σε δρόμο για φονική επίθεση ή άλλο λόγο (π.χ. ερωτική συνάντηση) [δ. τρ.: Στρατοκαρτέρι μου 'καναν, πεντέξι οκτώ νομάτοι / και ρίζαν και με λάβωσαν στο χέρι στο ποδάρι.] ΦΡ. **της έκανε στρατοκαρτέρι!** δ) **στρατοκοπάω** περπατώ συνέχεια λόγω εργασίας ή αναψυχής, ταξιδεύω· ε) **στρατοκόπος** (ο) οδοιπόρος – παρασύνθ. **αποκατώστρατα** (απ'κατώστρατα) (η) στράτα που είναι σε χαμηλότερο επίπεδο από άλλη – αντών. **αποπανώστρατα** (αχ'πανώστρατα) [ETYM.: ελνστ. < αρχ. στρατ(ός) (ὁ) «στράτευμα», αρχικά ρημ. επίθ. του στόρνυμι / στορέννυμι «απλώνω, στρώνω» (θ. στερ- που μετέπεσε σε ουσ.) (Ώμ. I 213, άνθρακινήν στορέσας «στρώνει τη θράκα») + παραγ. επίθ. -α, με μετάθ. του τόνου, από τη σημ. που ενυπάρχει στο ρ., από το οποίο παράγεται η λ. στρατός, αλλά και από το ότι, πέραν άλλων, η δράση του στρατού σχετίζεται με τη στράτα, με τον δρόμο / (LSJ, Τριαντ.) < λατ. (via) strata «λιθόστρωτος δρόμος», θηλ. της μτχ. stratus (-a, -um) του sterno «στρώνω»].

ΣΤΡΕΓΚΛΑ (η) ο οίστρος· μεγάλη μύγα, κυκλόρραφο έντομο, που οι προνύμφες του εισδύουν σε διάφορα όργανα των κατοικίδιων ζώων, προκαλούν μυιάσεις και ιδίως τον λεγόμενο ίλιγγο του οίστρου, ο οποίος τα «ξετρελαίνει» και τα κάνει να φέρνουν μανιασμένα γύρω από τον εαυτό τους ή να τρέχουν αφηνιασμένα, η αλογόμυγα ή βοϊδόμυγα ΦΡ. **στρέγκλα σε τσίμπησε;** – ρ. **στρεγκκλίζομαι** **1.** (για βοοειδή) καταλαμβάνομαι από οίστρο και τρέχω αλλοπρόσαλλα **2.** (μτφ.) για παιδιά ζαβολιάρικα – ουσ. **στρέγκλισμα** (το) – μππ. **στρεγκλισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι έπαθες και κάνεις σαν στρεγκλισμένο, παιδάκι μου;** (τι έπαθες κι κάν'ς σαν σστριγκλιζμένου, πιδάκι μ';) [ETYM. < παραφθ. της αρχ. λ. οἶστρος (ὁ) (βλ. έστρος, ετυμ.), ή < συμφυρ. αρχ. στρό(μβος) (βλ. στρόιρας, ετυμ.) + (ί)γκλα (βλ. λ., ετυμ.) > στρόγκλα, με τροπή του [ο] σε [ε] > στρέγκλα].

ΣΤΡΕ(Γ)Ω (σστρέου) (παθ. **στρέ(γ)ομαι**) **1.** συμφωνώ, συγκατατίθεμαι [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: – Πιστεύω, τόν ψεύτικο θάνατο σ' τόν έπλασε ό μακαρίτης ό πεθερός μ', γιά νά μέ κάνει γαμπρό τ'. Αλλά βλέπ'ς; δέν τό 'στρεξε τό άδικο ό Θεός! Όπως δούλεψε έτσι άπόλαψε, κι όπως έστρωσε έτσ' πλάγιασε!] **2.** βγαίνω αληθινός ΦΡ. **έστρεξε το είνоро** (βλ. λ.)! – ουσ. **στρέξιμο** (το) – επίθ. **στρεχτός** (-ή, -ό) – αντών. **άστρεχτος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) μονόχνοτος, ακοινώνητος –

συνών. **ασυνάστρεγος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. στέργω «αγαπώ, συναινώ» (Ίσοκρ. Δημ. 15.1, μήτε γέλωτα προπετὴ στέργε «να μην αποδέχεται το προκλητικό γέλιο») με αντιμετ.].

ΣΤΡΙΒΩ (στρίβου) 1. συστρέφω, περιστρέφω [δ. τρ.: Κι εκείνος τ' αποκρίθηκε και στρίβει το μουστάκι.] 2. (για αγροτικά προϊόντα) ωριμάζω ΦΡ. **έστριψαν τα σπαρτά και είναι για θέρισμα!** 3. (για θηλαστικά) ευνουχίζω (βλ. μουνούχος) 4. αλλάζω κατεύθυνση 5. (μτφ.) υπαναχωρώ ΦΡ. **τα 'στριψε!** πήρε πίσω ό,τι είπε ή υποσχέθηκε – ουσ.: α) **στρίψιμο** (το) 1. [...] 2. πονόκοιλος· β) **στρίμμα** (το) στριμμένο νήμα· γ) **στριμούρα** (η) πιεστική ανάγκη ΦΡ. **έχει στριμούρες!** – μππ. **στριμμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) ιδιότροπος, δύστροπος ΦΡ. **είναι στριμμένο άντερο!** – αντών. **ξεστρίβω** 1. [...] 2. (μτφ.) ξεφεύγω, φεύγω χωρίς να με αντιληφθούν 3. (μτφ., παθ.) εξαντλούμαι ΦΡ. (α) **ξεστρίφτηκα από την κούραση!** (ξισστρίφ'κα απ' τ' γκούρασ'!) (β) **μου ξεστρίφτηκε ο αφαλός απ' τις στροφές!** – σύνθ.: α) **ξεροστρίβομαι** διστάζω, δυσκολεύομαι ν' αποφασίσω ΦΡ. **τι έπαθες και ξεροστρίβεσαι;** β) **στριφτοκέρα** (η) ονομασία κατσίκας ή προβατίνας που έχει στριφτά κέρατα· γ) **στριψάντερος** (-η, -ο) ιδιότροπος [ETYM.· μσν. < θ. αόρ. ἔ-στρεψ-α του αρχ. στρέφω «στρέφω, γυρίζω» (Όμ. Ε 305, ὑπὸ δ' ἔστρεφον ἡνιοχῆες «κι έστρεφαν οι αμαξολάτες τ' άτια»), κατά το σχήμα *έτριψα* > *τρίβω*, *έθλιψα* > *θλίβω*].

ΣΤΡΙΓΚΑΝΙ (στριγκάν') (το) 1. είδος πόας 2. η γύρη των κωνοφόρων ή άλλων δέντρων που, όταν πέφτει στο νερό ποταμού, ναρκώνει τα ψάρια, οπότε αυτά αλιεύονται εύκολα [ETYM. (;)].

ΣΤΡΙΓΚΛΙΖΩ (στριγκκλίζου) φωνάζω με δυνατή και άσχημη φωνή – ουσ.: α) **στρίγκλισμα** (το)· β) **στριγκλιά** (η) διαπεραστική φωνή – συνών. **στρινιά** (η) – επίθ.: α) **στριγκλιάρης** (-α, -ικο) ΦΡ. **στριγκλιάρα φωνή**· β) **στρίγκλικος** (-η -ο) άτακτος ΦΡ. **τι στρίγκλικο παιδί είν' αυτό!** γ) **στρίγκλος** (-α, -ο) 1. κακός, ιδιότροπος 2. (θηλ.) δαιμονική άσχημη γριά, που επιβουλεύεται τις λεχώνες και τα βρέφη 3. (θηλ., μτφ.) κακή και άσχημη συνήθ. γυναίκα – μεγεθ. **στριγκλάνα** (η) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του στριγκλίσματος (πρβ. ιταλ. strigliare «ξυστρίζω, (μτφ.) κατσαδιάζω»), ή (LSJ) < μσν. στρίγκλα < αρχ. τρίγλη «είδος ψαριού με ακανθοπερύγια», ή < λατ. striga «φάντασμα που κακοποιεί τα βρέφη» (< αρχ. στρίγξ / στρίξ (ή) ονομασία της κουκουβάγιας, εξαιτίας της διαπεραστικής φωνής της, (στη μυθολογία) δύσμορφο πτερωτό ον που απομυζά το αίμα των βρεφών.)].

ΣΤΡΙΖΩ (στρίζου) τρίζω ΦΡ. **βαδίζει και στρίζει!** για εντυπωσιακή παρουσία, συνήθ. γυναικεία – ουσ. **στρίξιμο** (το) – σύνθ. **στριζο-**

βολάω περπατώ και κροτούν τα κοσμήματα ή ο οπλισμός μου ΦΡ. **στριζοβολάει και σειέται** (βλ. λ.)! [ETYM. < σ- προθεμ. + αρχ. τρίζω «εκπέμπω τριγμό, τσιρίζω, ...», Όμ. Β 314, ἔλεεινὰ τετριγῶτας «που έτρίζαν ελεεινά»].

ΣΤΡΙΞΗ (σστρίξ') (η) 1. στρίμωγμα, συμπίεση, πίεση, δύσκολη θέση 2. (για ζώα) δυσκολία εύρεσης τροφής [ETYM. < θ. στριμωξ- του ρ. στριμώχνω / στριμώνω < μσν. στρυμώνω (< ελνστ. στρύμοξ, Ήσύχ., < στρύμοξ> ξύλον μεμηχανημένον έν ταῖς ληνοῖς πρὸς τήν τῶν σταφυλῶν ἔκθλιψιν) + παραγ. επίθ. -η > στρί(μω)ξη > στρίξη, με έκπτω-ση].

ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΣ (σστρόγγυλλους) (-η, -ο) 1. που έχει στρογγυλό ή κυκλικό σχήμα 2. (μτφ.) συνετός, φρόνιμος ΦΡ. **τα λόγια του είναι πάντα στρόγγυλα και χαίρεσαι να τον ακούς!** – παράγ. ουσ. (πληθ.) **στρογγύλια** (τα) 1. οι στρογγυλοί μονόλιθοι, με τους οποίους κατασκευάζονται οι σπόνδυλοι κίονα 2. μεγάλα στρογγυλά αντικείμενα 3. (ιδιόλ. κτιστών) αβγά ΦΡ. **βράσε δυο στρογγύλια να φάμε!** [ETYM. < αρχ. στρογγύλος (-η, -ον) «στρογγυλός, κυκλοτερής, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 676, έν θυεία στρογγύλη γ' άνεμάττετο «σε στρογγυλή καυκιά ζύμωνε πάντα») με μετάθ. του τόνου].

ΣΤΡΟΙΡΑΣ (σστρόιρας) (ο) ο στύλος στη μέση αλωνιού, όπου δένονται τα ζώα που αλωνίζουν κινούμενα κυκλικά ΦΡ. **μην τρέχεις γύρω γύρω σαν τ' άλογα στον στρόιρα, θα ζαλιστείς!** – συνών. **στρήουρας / στήουρας / στούρος** (ο) [ETYM. < αρχ. στρόμβ(ος) «στρόβιλος, σβούρα, κοχλίας, ...» (Όμ. Ξ 413, στρόμβον δ' ὥς ἔσσευε βαλῶν «σαν σβούρα τον τράνταξε») ή < αρχ. στρόβ(ος) (ὀ) «συστροφή, περιστροφή, δίνη» (Αἰσχύλ. Άγ. 657, ποιμένος κακοῦ στρόβῳ «σαν και κακός βοσκός τα 'χε προγκήξει») + παραγ. επίθ. -ιρας > *στρόμβιρας / *στρόβιρας > στρόιρας, με έκπτωσηση].

ΣΤΡΟΥΓΚΑ (η) μαντρί με πρόχειρο φράχτη, όπου αρμέγουν τα αιγοπρόβατα [δ. τρ.: Βρίσκει τα πρόβατα μπροστά και τους τσιομπανα-ραίους / στη στρούγκα πήγε κι έκατσε και τους καλημεράει.] ΦΡ. (μτφ.) **τον έβαλε στη στρούγκα!** του έβαλε περιορισμούς – συνών. **αρμεγώνας** (ο) – σύνθ. **στρουγκολίθι** (το) 1. λιθάρι πάνω στο οποίο κάθεται ο βοσκός στην είσοδο της στρούγκας, για ν' αρμέξει 2. (μτφ.) κάθε πέτρα σε άκρη χωραφιού, που μπορεί να καθίσει κάποιος – ρ. **στρουγκιάζω** 1. οδηγώ στη στρούγκα τα ζώα 2. περιορίζω, εγκλωβίζω – ουσ. **στρούγκιασμα** (το) [ETYM. < κουτσοβλάχ. strunga].

ΣΤΡΟΥΜΠΟΥΛΩ (σστρουμπούλλου) (η) 1. γυναίκα με στρογγυλό πρόσωπο ΦΡ. **είναι στρουμπούλω κι όμορφη!** 2. στρουμπουλή και

μικρού αναστήματος γυναίκα [δ. τρ.: Στρουμπούλω μου, στ' αλώνια σου / κι όξω στα περιβόλια σου.] [ETYM. < στρούμπ(ος) (ο) «στρογγυλό αντικείμενο, κόπανος, ...» + παραγ. επίθ. -ούλω < αρχ. στρόμβος (βλ. στρόιρας, ετυμ.) (προφ. [mb]) και κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΣΤΡΟΦΟΣ (σστρόφους) (ο) δυνατός κοιλιακός πόνος, ειλεός ΦΡ. **μ' έπιασε στρόφος!** [ETYM. < αρχ. στρόφος (ὁ) (στρέφω) «στριμμένο λουρί από δέρμα, μαλλί, λινάρι, σχοινί, ...», Όμ. ν 438, έν δέ στρόφος ἦεν ἄορτήρ «κρεμόταν κοντά σε σχοινί στριμμένος»].

ΣΤΡΩΜΑ (το) **1.** η κάτω μυλόπετρα του νερόμυλου και του χειρόμυλου **2.** μεγάλος σάκος, γεμάτος με μαλακό υλικό (π.χ. φύλλα, πούπουλα,...), που τοποθετείται πάνω σε σκελετό κρεβατιού ή σε δάπεδο, για να διευκολύνει το ξάπλωμα [δ. τρ.: Στον άντρα μ' στρώνω στρώματα, στον φίλο μου παπλώματα, / στον άντρα μ' φκιάνω (βλ. φκιά(χ)νω) τραχανά (βλ. λ.), στον φίλο μου τυρί κι αβγά.] ΦΡ. **έπεσαν στρώμα** για φρούτα που έπεσαν στη γη πολλά μαζί – ρ. **στρώνω [...]** ΦΡ. **τον έστρωσε στο κυνήγι** τον κυνήγησε επίμονα – ουσ.: α) **στρώση** (η) **1.** η κάλυψη μιας επιφάνειας μ' ένα υλικό **2.** το στρώσιμο **3.** η διάταξη πετρωμάτων ή άλλων υλικών κατά στρώματα **4.** μεγάλο υφαντό χαλί· β) **στρωσιά** (η) στρώση [ETYM. < αρχ. στρῶμα (τό) «ύφασμα απλωμένο, κάλυμμα, ...», Άριστοφ. Άχ. 1090, προσκεφάλια, στρώματα «τα προσκέφαλα, τα καλύμματα»].

ΣΤΥΒΩ (σσύβου) **1.** ασκώ πίεση σε κάτι, για να βγάλω το υγρό που περιέχει, στραγγίζω **2.** (κυριολ. & μτφ.) στερεύω [δ. τρ.: Πού να βαλθούν τα δάκρυα για τον ξεχωρισμό σου; /.../ Αν πέσουνε στον ποταμό, ο ποταμός θα στύψει.] [παροιμ.: Στύβει την πέτρα και βγάζει ζουμί (βλ. λ.).] **3.** (για θηλαστικό) χάνω το γάλα, μου τελειώνει το γάλα ΦΡ. **η γίδα έστυψε το γάλα!** **4.** εκμεταλλεύομαι ΦΡ. **τον έστυψε σαν λεμονόκουπα!** – ουσ.: α) **στύψιμο** (το)· β) **στύμα** (το) ό,τι απομένει από το στύψιμο φρούτου ή λαχανικού – σύνθ. **λεμονόστυμα** (το) λεμονόκουπα ΦΡ. **τον πήραν με τα λεμονοστύματα!** τον αποδοκίμασαν έντονα – συνών. **ζίφω** (ζζίφου) [δ. τρ.: Χαμήλωσε τους κλώνους σου να κόψω ένα λεμόνι, / για να το ζίψω να το πιώ, να μου διαβούν οι πόνοι.] – ουσ.: α) **ζιψιά** (ζιψιψιά) (η)· β) **ζίψιμο** (ζζίψ'μου) (το) – επίθ. **άξιφτος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. στείβω «πατώ, περπατώ, πιέζω κάτι με τα πόδια μου, ...», Όμ. Λ 534, στείβοντες νέκυάς τε καί άσπίδας «και πατούσαν νεκρούς κι ασπίδες»· η γραφή με [υ] προέκυψε από παρετυμ. προς το αρχ. *στύφω* «σουφρώνω τα χείλια από στυφή γεύση»· είναι πιο συνηθισμένη από την ετυμ. συνεπή *στείβω* (Τριαντ. / Βικιπ.).].

ΣΤΥΛΙΩΝΩ (στυλλιώνου) (-ομαι) **1.** στυλώνω, στηρίζω, στερεώνω **2.** (μτφ.) επιμένω σε κάτι ΦΡ. **τα στύλιωσε!** **3.** (μτφ.) δυναμώνω ΦΡ. **φάε λίγο να στυλιωθείς!** – ουσ. **στύλιωμα** (το) – μππ. **στυλιωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **στυλιωμένο τον βλέπω!** δυναμωμένο ... [ETYM. < μσν. στυλώνω, με ιδιωμ. προφ. < ελνστ. στυλ(όω) (< αρχ. στῦλος (ὁ) «στήριγμα, γραφίδα, (μτφ.) προστάτης, ...», Εὐρ. Ἴ. Τ. 57, στῦλοι οἴκων παῖδές εἰσιν ἄρσενες «εἶναι στηρίγματα των σπιτιών τ' αρσενικά παιδιά») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΥΒΑΖΟΜΑΙ (συμβάζουμι) **1.** συμβιβάζομαι, συμφωνώ, παραδέχομαι **2.** μνηστεύομαι ΦΡ. **συβάστηκε η αδερφή μ' με τον ...** – ουσ.: **α)** **σύβαση** (η)· **β)** **συβάσια** (τα) αρραβωνιάσματα ΦΡ. **έγιναν τα συβάσια κι είμαστε για γάμο!** – συνών.: **α)** **σεβάσια** (τα) ΦΡ. **θα πάμε σε σεβάσια απόψε!** **β)** **σεβάσματα** (τα) – μππ. **συβασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ασύβαστος** (-η, -ο) [ETYM. < παθ. συμβιβάζομαι του αρχ. ρ. συμβιβάζω «συμφιλιώνω, συνάπτω, ...» (Ηρόδ. 1.74.15, συμβιβάσαντες αὐτούς «κι αφού τους συμφιλίωσαν») > *συμβάζομαι, με απλολ. (πρβ. διδάσκαλος > δάσκαλος) > συβάζομαι, με έκπτωση].

ΣΥΓΓΕΝΆΔΙ (συγγινάδ') (το) **1.** συγγενής [δ. τρ.: Να 'χα τα βράχια αδέλφια μου, τα δέντρα συγγενάδια, / να με κοιμάν οι πέρδικες, να με ξυπνάν τ' αηδόνια.] **2.** κουνιάδος [ETYM. < αρχ. συγγεν(ής) (-ές) «φυσικός, έμφυτος, συγγενής, ...» (Ηρόδ. 1.109.3, ὅτι αὐτῷ μοι συγγενής ἐστί ὁ παῖς «πρώτα εμένα του ίδιου μου εἶναι συγγενής το παιδί») + παραγ. επίθ. -άδι].

ΣΥΓΓΕΝ'ΗΔΕΣ (συγγινήδης) (οι) συγγενείς ΦΡ. **μας αδίκησαν κι οι συγγενήδες!** [ETYM.· ιδιωμ. πληθ. αρσ. του επιθ. συγγενής (συγγενείς / συγγενήδες, οι) (βλ. συγγενάδι, ετυμ.)].

ΣΥΓΚΑΙΡΑ επίρρ.: έγκαιρα, συγχρόνως – συνών. **σύνωρα** [Άνδρ. Καρκαβ. Ζ., Τρίτο έκανε τόν παράλυτο· άκουμποῦσε στή γῇ τίς δύο παλάμες, έσήκωνε μέ πηδήματα γοργοπόδαρου λαγοῦ τά νεκρά καί άλύγιστα ποδάρια του, σύνωρα ψηλώνοντας τά μάτια καθαρά καί ᾄδολα καί χύνοντας στό δροσοπεριχυμένο πρόσωπο θλίψην ἡμερη καί άσκητικήν,...] [ETYM. < επίθ. σύγκαιρος (-η, -ο) «έγκαιρος, σύγχρονος» < συγ- (βλ. συν-) + καιρός (βλ. ακαιριά, ετυμ.)].

ΣΥΓΚΑΜΆΡΑ (η) σύγκαμα ΦΡ. **έπαθα κακιά συγκαμάρα!** συγκά-ηκα πολύ [ETYM. < θ. συγκα- του ρ. συγκαίω «προκαλώ σύγκαμα, ερεθισμό του δέρματος» (< αρχ. συγκαίω «καίω αμέσως, φλογίζω, (αμτβ.) υπόκειμαι φλόγωση, (παθ.) κατακαίγομαι», Πλάτ. Τίμ. 22c, τά τ' επί γῆς συνέκαυσεν «τα ευρισκόμενα πάνω στη γη τα έκαψε αμέσως» (βλ. καίω) + παραγ. επίθ. -μάρα].

ΣΥΓΚΕΡΙΑΖΩ (σσυγκιργιάζου) 1. αναμειγνύω νερό κρύο με ζεστό ή κρασί με νερό 2. συνδέω διάφορα αντικείμενα ή λόγια μεταξύ τους, συνταιριάζω, συναρμολογώ, τακτοποιώ ΦΡ. (α) **συγκέριασα τ' άλογα κι είμαι για δρόμο!** έδεσα το καπίστρι του επόμενου αλόγου στο σάμαρι (βλ. λ.) του προηγούμενου, για να βαδίζουν το ένα πίσω από τ' άλλο (β) **την είδες πώς συγκεριάζει τις κουβέντες;** πώς τις συνταιριάζει (γ) **μόλις συγκεριάσω την πίτα θα 'ρθω!** μόλις την ετοιμάσω και τη βάλω να ψηθεί – ουσ. **συγκέριασμα** (το) – μππ. **συγκεριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < συγκεράζω «συνθέτω, συνδυάζω αντιθέσεις ή διαφορές, ...», με ιδιωμ. προφ. < ελνστ. συγκεράω (< αρχ. συγκεράν-νυμι «αναμειγνύω, συνθέτω, ...», Πλάτ. Κρατ. 424d, συγκεραννύντα πολλά [ένι] «αναμειγνύοντας πολλά σ' ένα μείγμα») μεταπλ. -άζω με βάση το συνοπτ. θ. συγκερασ-].

ΣΥΔΑΥΛΙΖΩ (σσυδαυλλίζου) 1. υποδαυλίζω τη φωτιά, τη συνδαυλίζω, τη φυσάω ν' ανάψει 2. (μτφ.) υποκινώ πάθη ΦΡ. **συδαυλίζεις κι εσύ... λίγο!** – συνών. **συνοβάνω** ΦΡ. **όλο συνοβάνει!** – ουσ.: α) **συδαύλισμα** (το)· β) **συδαύλιστρο** (το) σιδερένια ράβδος ή μασιά, με τα οποία γίνεται το συδαύλισμα· γ) **σύδαυλα** (τα) κομμάτια ξύλων που ρίχνονται στο τζάκι για υποδαύλιση της φωτιάς ΦΡ. **έριξα σύδαυλα και φούντωσε η φωτιά!** (βλ. καταρρύχωμα) – συνών.: α) **συμπάω** 1. [...] [παροιμ.: Σύμπα γριά το μονοδαύλι (βλ. δαυλί → σύνθ. β, 1) ώσπου να 'ρθει το τριδαύλι (βλ. τρι- → σύνθ. β).] [δ. τρ.: Τρεις λαμπαδούλες λυγερές συμπούν κι ανάβουν τις φωτιές.] 2. (μτφ.) παρακινώ ΦΡ. **σύμπα τον να μας πει κανένα μασκαραλίκι** (βλ. λ.) **να γελάσουμε!** [δ. τρ.: Συμπούν τον γέρο τα παιδιά για να τους τραγουδήσει.]· β) **συμπίζω** (σ'μπίζου) – ουσ. **σύμπημα** / **σύμπισμα** (το) – μππ. **συμπημένος** / **συμπισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < συ- (βλ. σύν-) + δαυλ(ί) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΣΥΔΥΟ / **συνδυό** επίρρ.: ανά δύο, δυο μαζί [ETYM. < συ- (βλ. συν-) + αρχ. αριθμτ. δύο / δύνω, Όμ. Α 16, Άτρεΐδα δέ μάλιστα δύνω «μα απ' όλους περισσότερο τους δυο τους γιους του Ατρέα»].

ΣΥΘΟΛΑ επίρρ.: στο μούχρωμα, στο θάμπωμα ΦΡ. [ETYM. < συ- (βλ. συν-) + αρχ. θολ(ός) «θολωμένος, μη διαυγής» (Άθήν. 10.420d, πολύ θολώτερος έφαινετο ό οΐνος «το κρασί φαινόταν πιο θολό») + παραγ. επίθ. -α > σύθολα].

ΣΥΚΟ (σσύκου) (το) [...] [Γ. Άθάν. Τ. Β. 2.40: Μόν' καμαρώνω τίς συκιές, πού τά γυμνά τους ξύλα / άκαρτεράν λαχταριστά τά φύλλα καί τά σύκα!] – μεγεθ.: α) **συκάνι** (το)· β) **σύκαρος** (ο)· ενδημικές ποικιλίες σύκων: αγριόσυκα, αρτ(ι)νά, βασιλικά, δίφορα, καρβελάτικα /

καρβελόσυκα, ναζιώτικα, τσαπελίσια / τσιοπελίσια / τσιοπελόσυκα, σκουπιώτικα, φτενοπέτσικα, φουσκόσυκα,... – σύνθ.: α) **συκόγαλο** (το) το λευκό έκκριμα που βγαίνει από τη συκιά (κορμό, φύλλα, σύκα, όταν κόβονται) και το οποίο σε επαφή με το δέρμα δημιουργεί κνησμό – ρ. **συκογαλιάζω** αισθάνομαι κνησμό από την επαφή του δέρματος με συκόγαλο· β) **συκολογάω** τρώω ή μαζεύω σύκα στα κρυφά (Άριστοφ. Εἰρ. 1347, οὐ πράγματ' ἔχοντες, ἀλλὰ συκολογοῦντες «δίχως πόλεμο και μάχες κι ὅλο θα συκολογάτε»)· γ) **συκολόγος** (ο) που συκολογεί (Άριστοφ. Πλ. 873.10, συκαστάς ἔλεγον καὶ συκολόγους «συκοφάντες ἔλεγαν και τους συκολόγους»)· δ) **συκομαΐδα** / **συκομαΐδα** (η) **1.** λιασμένο σύκο **2.** πασμάς (βλ. λ.)· ε) **συκοτόπι** (το) τόπος όπου καλλιεργούνται συκιές – συνών. **συκότοπος** (ο)· στ) **συκοφαγός** (ο) **1.** που του αρέσει να τρώει σύκα **2.** ομώνυμο πτηνό που αρέσκεται στο να τρώει σύκα (oriolus oriolus) – συνών. **συκοφάγος** (ο) [ETYM. < αρχ. σῦκον (τό), Όμ. η 121, αὐτάρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλή, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ «σύκο στο σύκο απάνω, αδιάκοπα, σταφύλι στο σταφύλι»].

ΣΥΚΩΤΑΡΑΣ (σσκουταράς) (ο) που του αρέσει να τρώει συκώτια (χλευ. για τους πότες, που πίνουν τρώγοντας για μεζέ συκώτια) [ETYM. < μσν. συκώτ(ι) (< μσν. συκώτιον (τό), υποκορ. του ελνστ. επιθ. συκωτός (-ή, -όν) «που τρέφεται και παχαίνει με σύκα» < φρ. *ἡπαρ συκωτόν* «ήπαρ ζώου που έχει τραφεί και παχυνθεί με σύκα») + μεγθ. παραγ. επιθ. -αράς].

ΣΥΛΛΟΉ (συλλουή) (η) συλλογισμός, βαθιά σκέψη ΦΡ. **έπεσε σε συλλοή!** (βλ. ξεσυλλόγιστος) – παράγ. ουσ. **συλλοϊκά** (τα) ΦΡ. **έχασε τα συλλοϊκά τ'!** δεν έχει καθαρή σκέψη, έχασε τα λογικά, τρελάθηκε [Ι. Γρυπ. Πρ.: με πλάνεσε μιὰ ξωτικιά στην ξενητειὰ καὶ πῆρε τὰ συλλοϊκά μου!] [ETYM. < ελνστ. συλλο(γ)ή (ή) «συγκέντρωση στις σκέψεις, (αρχ. σημ.) συγκέντρωση, ...» (Θουκ. 3.3, «πρόφασιν ἐπὶ λαχανισμὸν καὶ φρυγάνων ξυλλογὴν ἐλθόντες «βρήκαν ως πρόφαση το να βγουν να μαζέψουν λάχανα και φρύγανα») με έκπτωση].

ΣΥΜΠΑΘΑΩ (συμπαθθαού) **1.** δικαιολογώ, συγχωρώ [δ. τρ.: Μια χάρη, κυρά μου, σου ζητώ και να με συμπαθήσεις, / το παραθύρι τ' ακρινό απόψε μην το κλείσεις.] [Άλ Παπαδ. Άλιβ.: – Νά μέ συμπαθῆς, θεια-Μολώτα, εἶπε. Σά χωριάτης πού 'μαι, ἔσφαλα. Θέλησα νά σοῦ χαρίσω αὐτό τό καβούρι, γιά νά κάμης μεζέ ἀπόψε, καί μέ τόν τρόπο πού σοῦ τό 'ριξα στήν ποδιά σου σ' ἐτρόμαξα.] **2.** εκτιμώ κάποιον – ουσ. **συμπάθιο** (το) ΦΡ. **με το συμπάθιο!** με την κατανόηση, με τη συγχώρησή σου [ETYM. < αρχ. συμπαθῶ (-έω) «συμπαθῶ, συ-

μπαραστέκομαι, ...» (Πλούτ. Τιμ. 14.2.4, καί συμπαθοῦντες ἐθεῶντο «και κοιτούσαν με συμπάθεια») μεταπλ. -άω].

ΣΥΜΠΕΘΕΡΟΣ / συμπεθέρα (ο, η) οι συγγενείς της νύφης για τον γαμπρό και του γαμπρού για τη νύφη ΦΡ. **κάθεται σαν συμπεθέρα** κάθεται αμέτοχος [παροιμ.: Όσο είναι τ' αβγό προσφά(γ)ι (βλ. προσ- → σύνθ. η), τόσο κι ο συμπέθερος γενιά (βλ. λ.)] – παράγ. ουσ.: α) **συμπεθεριό** (το) [δ. τρ.: Γαρούφαλλο είναι η νύφη μας, μπουμπούκι ο γαμπρός μας / και μαντζουράνα τρίκλωνη είν' το συμπεθεριό μας.]· β) **συμπεθεριακό** (το) γαμήλια πομπή – συνών. **ψίκι** (το) [Κ. Κρυστ. Μ.: ... μέ νύφην, μέ γαμπρό, μέ φλάμπουρα, μέ ψίκι.] [ETYM. < μσν. συμπέ(ν)θερος < ελνστ. συμπενθερός (ὁ) / μσν. συμπε(ν)θέρα < ελνστ. συμπενθερά (ῆ) (με μετάθ. των τόνων στις δύο λ.) < συμ- (βλ. συν-) + αρχ. πενθερός / πενθερά (ὁ, ῆ) (βλ. προπεθερός, ετυμ.)].

ΣΥΝ- / **συμ-** / **συγ-** / **συν-** / **συν-** / **συν-** / **συν-** / **σύν-** / **σύμ-** / **σύγ-** / **σύλ-** / **σύρ-** / **σύσ-** / **σύ-** η πρόθ. **συν** ως πρόθημα για τη δήλωση ποικίλων επιρρ. σχέσεων (Τριαντ.): 1. ότι αυτό που δηλώνει η πρωτότ. λ. γίνεται με τη βοήθεια, με τη συμμετοχή κάποιου, ..., π.χ. συνένοχος· 2. στενή σχέση, ένωση, π.χ. σύντροφος || (ιατρ.) δηλώνει παθολογική κατάσταση κατά την οποία είναι ενωμένα τα μέλη του σώματος που υπονοεί η πρωτότ. λ., π.χ. συνδακτυλία· 3. συγκέντρωση, π.χ. συμμαζεύω· 4. ταυτότητα, ομοιότητα, π.χ. συμμετρία· 5. λειτουργεί επιτατικά, π.χ. συντρίβω. II. χωρίς να έχει στη νέα ελλην. κάποια συγκεκριμένη σημ. σε περιπτώσεις που δεν είναι εμφανής η παραγωγή, π.χ. συχώριο, συμφορά – σύνθ.: α) **σύβρεμος** (-η, -ο) λίγο βρεγμένος ΦΡ. **είναι σύβρεμα τα σεντόνια, μην τα μαζεύεις ακόμα!** β) επίρρ. **συγκαλόκαιρα** μες στο καλοκαίρι· γ) επίρρ. **σύγκλαρο** πανδημεί, όλος ο λαός· δ) **σύγκρια** (η) συννυφάδα· ε) **συμπαγός** (-ή, -ό) ομαδικός, με ομαδικό πνεύμα ΦΡ. **παγαίνουν συμπαγοί για δουλειά**· στ) **συνόμοιος** (-α, -ο) όμοιος σε όλα· ζ) **σύφερτος** (-η, -ο) σύμφορος, που σε οδηγεί σωστά, που έχει εύκολη πρόσβαση ΦΡ. **σύφερτος τόπος**· η) **σύφλογο** (το) δίνη δημιουργημένη από φλόγες που συναντιούνται· θ) **συφόρια** (η) συμφορά· ι) **συχώστρα** (σς'χώστρα) (η) ξύλινο βοήθημα για το φόρεμα των υποδημάτων· κ) **συγκλίζεται** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **συγκλίζεται**, επί γυναικός θνησκούσης σύν τῷ βρέφει κατά τόν τοκετόν. Επίσης καί εις τήν σημασίαν τοῦ βρίθει, «ή μηλιά συγκλίζεται ἔς τά μῆλα».]· λ) επίρρ. **συνάπαλα** με ησυχία, σιγά [ETYM.· λόγ. < αρχ. συν- (και συμ-, συγ-, συν-, συρ-, συ- ανάλογα με το σύμφ. που ακολουθεί) < αρχ. πρόθ. σύν / ξύν (Όμ., α 182, ξύν ἐτάροισι «με τους συντρόφους μου») ως α' συνθ., π.χ. αρχ. συμ-βαίνω].

ΣΥΝΑΓΩΓΙ (το) **1.** συναγωγή [δ. τρ.: ... έλα το Σαββάτο βράδυ, / πο 'χουν γιορτή οι Οβραίοι (βλ. λ.), / πο 'χουν τα συναγώγια] **2.** (μτφ.) α-τέρμονο κουβεντολόι ΦΡ. **στήσατε καλό συναγώι!** [ETYM. < ελνστ. συναγώγι(ον) (τό) «συμπόσιο που γίνεται με έρανο, ο τόπος όπου γίνεται τέτοιο συμπόσιο, συναγωγή εβραϊκή, κ. «χάβρα», ...» (Μέν. Έμπιπρ. 6, Έπλήρωσέν τε τό συναγώγιον) > συναγώι, με έκπτωσης].

ΣΥΝΑΖΩ (συνάζου) **1.** συναθροίζω, συγκεντρώνω [δ. τρ.: Τοιμάζονταν, συνάζονταν του κόσμου οι αντρειωμένοι.] [παροιμ.: Όποιος στα νιάτα δε συνάζει, στα γεράματα ψωριάζει.] **2.** σοδεύω [ETYM.· μσν. < αρχ. συνάγω «συνάπτω, συγκεντρώνω, ...» (Όμ. Γ 269, όρκια πιστά θεών σύναγον «εφέραν των θείων όρκων τα σφαχτά») μεταπλ. -άζω, με βάση το συνοπτ. θ. συνάξ- κατά το σχήμα: στενάξ- (εστέναξ-α) - στενάζω].

ΣΥΝΕΡΙΖΟΜΑΙ (συνερίζουμι) **1.** παρακινούμαι από ζήλο να κάνω κάτι, αμιλλώμαι, ανταγωνίζομαι ΦΡ. **μη τον συνερίζεσαι!** **2.** λαβαίνω υπόψη μου και λογαριάζω αυτά που λέει κάποιος σε βάρος μου, θυμώνω μαζί του – συνών. **ξεσυνερίζομαι** [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Ζουρλούς και παλαβούς, ο Θεός δεν τσου ξεσυνερίζεται.] – ουσ.: α) **συνέ-ρια** (η)· β) **συνέρισμα** (το)· γ) **ξεσυνεριά** (η) – επίρρ. **αξεσυνέριγα** χωρίς ζήλο, χωρίς άμιλλα [ETYM. < ελνστ. συνερίζομαι, παθ. φ. του συνερίζω «μάχομαι εναντίον» < συν- (βλ. λ.) + αρχ. έρίζω «αμιλλώμαι, φιλονικώ», Όμ. δ 78, ή τοι Ζηνί βροτῶν οὐκ ἄν τις έρίζει «με το Δία δε γίνεται να παραβγεί κανείς μας»].

ΣΥΝΟΔΕΙΑ (συνουδγεία) / **συνοδιά** (η) ομάδα ανθρώπων, ζώων,..., που συνοδεύει κάποιον, συντροφιά ΦΡ. (α) **τον έχει για συνοδεία!** (β) **έχω τα ζωντανά μ' για συνοδεία!** (γ) **εκεί που θα πάω, σε θέλω για συνοδεία!** [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Λύκου και προβάτου ποία συνοδιά.] [ETYM. < ελνστ. συνοδεία / συνοδιά (ή) «συνοδοιοπορία, συντροφιά ταξιδιωτών,...» (< αρχ. συνοδιά (ή) «συναναστροφή, συντροφιά, ...», Μέν. Γν. 24, άνδρὸς πονηροῦ φεῦγε συνοδιαν ἀεὶ «πάντα ν' αποφεύγεις τη συντροφιά φαύλου ανθρώπου») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. > συνοδεία / συνοδιά].

ΣΥΝΟΡΙΑΖΩ (συνουργιάζου) βάζω όρια, βάζω σύνορα [δ. τρ.: Σύνόριασέ μου τα βουνά και πάγω μοναχή μου.] ΦΡ. **πού συνοριάζετε;** σε ποιο σημείο είναι τα σύνορά σας; – ουσ. **συνόρτα** (τα) **1.** σύνορα **2.** τα όρια κτηματικής περιουσίας ΦΡ. **μια ζωή μαλώνουν για τα συνόρτα!** (μνια ζουή μαλών'ν για τα συνόρτα!) – επίθ. **συνορίτικος** (-η, -ο) που συνορεύουμε μαζί του – συνών. **συνορίτης** (-ισσα) ΦΡ. **είμαστε συνορίτες!** [ETYM. < αρχ. σύνορ(ος) (-ον) «όμορος, γείτονας»

(Πλούτ. Λύσ. 29.7.8, ἡ Βοιωτία τῇ Ἀττικῇ σύνορος «ἡ Βοιωτία εἶναι ὁμορὴ μετὰ τὴν Ἀττικὴν») + παραγ. ἐπίθ. -ιάζω].

ΣΥΝΤΑΖΩ 1. οργανώνω ἄλλους γιὰ ἀναχώρηση, ετοιμάζω 2. συγκεντρώνω (βλ. πρᾶτο → συνών.) 3. βιάζομαι, σπεύδω, ολοκληρώνω (βλ. μπαρμπέρης) ΦΡ. **σύνταξε τις δουλειές, γιατί νυχτώνει!** – παθ. **συντάζομαι** 1. διευθετῶ ὅσα με ἀφοροῦν, ετοιμάζομαι [δ. τρ.: Εγὼ τώρα συντάζομαι στὸν Ἄδη νὰ κατέβω. / Ποῖα ἔχει λόγῳ νὰ μου πεῖ καὶ γράμμα γιὰ νὰ στείλω;] 2. συνεννοοῦμαι – ουσ. **σύνταμα** (το) – ἐπίρρ. **σύντα(ς)** μόλις, ὅταν, συγχρόνως [δ. τρ.: Σύντας ξελειουργήσανε καὶ βγήκαν στὴν κουβέντα, / πετάχτηκε ὁ Κωσταντῆς καὶ λέει τοῦ Δημητράκη.] [Ἀγγ. Σικελ. Γ. Κήτης: ... σύντας γυμνὸ θὰ σ' ἔλουζε καὶ μ' ὁμορφὸ θὰ σ' ἔντυνε / χιτῶνα ἢ Πολυκάστη.] – μππ. **συνταμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ἀρχ. συντάσσω «τοποθετῶ μαζί, βάζω σὲ τάξη, διευθετῶ, τακτοποιῶ, ...» (Ἡρόδ. 7.78.1, τούτους δὲ συνέτασσαν ἄρχοντες οἶδε «κι αὐτοὶ ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὰς τῶν ἐξῆς ἀρχόντων:») μεταπλ. -άζω με βάση τὸ συνοπτ. θ. συνταξ- (βλ. συνάζω, ετυμ.)].

ΣΥΝΤΕΛΕΙΟ (συντιλλείου) (το) 1. καταιγίδα, κατακλυσμὸς, θεομηνία, τέλος τοῦ κόσμου [Κ. Δ. Ματθ. 13.49, οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος] 2. (μτφ.) καταστροφή ΦΡ. **ἐγίνε συντελεῖο!** – συνών. **συντέλεια** (η) – ρ. **συντελεύομαι** καταστρέφομαι πλήρως [ETYM. < ελνστ. συντέλεια (ἦ) «συμπλήρωση, τέρμα, τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» (Ἐπιγρ. Ἀρδ., τὰν τῶν μυστηρίων καὶ τῶν θυσιῶν συντέλειαν «τὸ τέλος τῶν μυστηρίων καὶ τῶν θυσιῶν») με ἀλλαγὴ γένους καὶ μετάθ. τοῦ τόνου].

ΣΥΝΤΡΕΪΣ τρεῖς τρεῖς, ἀνά τρεῖς [δ. τρ.: Τῆς Αραβίνας τὰ βουνά, τῆς Σύρας τὰ λαγκάδια, / ποὺ κεῖ συνδυὸ δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάσουν, / παρὰ πενήντα κι ἐκατὸ καὶ πάλε φόβον ἔχουν.] [ETYM. < ἀρχ. σύντρεῖς (Ὅμ. ι 429, σύντρεῖς αἰνύμενος· «τρεῖς τρεῖς τοὺς ἀρπάζε·») με μετάθ. τοῦ τόνου].

ΣΥΝΤΡΟΦΙ (συντρόφ') (το) σῶβρακο [ETYM. < ἀρχ. σύντροφος (-ον) «ποὺ ἔχουμε ἀνατραφεῖ σαν ἀδελφία, ποὺ ἔχουμε κοινὲς συνήθειες, ποὺ κάνουμε συχνὴ συντροφιά, ...» (Ἡρόδ. 1.99.9, ἐόντες σύντροφοί τε ἐκείνῳ «καὶ εἶχαν ἀνατραφεῖ μαζί μ' ἐκεῖνον») + υποκορ. παραγ. ἐπίθ. -ι καὶ μετάθ. τοῦ τόνου > συντρόφι].

ΣΥΝΤΥΧΑΪΝΩ (συντ'χαίνου) 1. συναντῶ κάποιον τυχαίᾳ [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.9: Ἀφοῦ σᾶς λέω τὴ σύντυχα κι ἀφοῦ σᾶς λέω τὴν εἶδα. / γιατί δέ μέ πιστεύετε; τὴν ὁμορφὴ ἀλαφίνα!] ΦΡ. **πού τον σύντυχε;** 2. μιλῶ, συνομιλῶ [δ. τρ.: Γιὰ ποῖα μου λες, γιὰ ποῖα λαλεῖς, γιὰ ποῖα μου συντυχαίνεις; / Γιὰ μιὰ ξανθὴ, γιὰ μιὰ λιγνὴ, μιὰ χαμηλοβλεπούσα, /

οπού γελά και πέφτουνε τα ρόδα στην ποδιά της.] – ουσ. **συντυχιά** (η) τυχαία συνάντηση, σύμπτωση (< αρχ. συντυχία, ή) [δ. τρ.: ... ακόμα ο λόγος έστεκε κι η συντυχιά κρατιόταν.] [ETYM. < μσν. συντυχάνω < αρχ. συντυγχάνω «συναντώ κάποιον τυχαία, ...» (Άριστοφ. Νεφ. 608, ή Σελήνη ξυντυχοῦς' ήμῖν ἐπέστειλεν φράσαι «μας αντάμωσε η Σελήνη και σας παραγγέλνει αυτά») με αποβ. του [γ] πριν από [χ] και μεταπλ. κατά το τυγχάνω > τυχαίνω].

ΣΥΡΜΑ (το) **1.** [...] **2.** μονοπάτι [δ. τρ.: Ξέρει τα μονοπάτια και τα σύρματα, / ξέρει και τα λημέρια που λημέριαζα.] **3.** τμήμα λιβαδιού γνώριμο για κάθε κοπάδι προβάτων [ETYM. < μσν. σύρμα «χρυσή ή ασημένια κλωστή» < ελνστ. σύρμα (τό) (-ατος) «θεατρική εσθήτα με μακριά ουρά, (αρχ. σημ.) κάθε τι που σύρεται καταγής, ίχνη διάβασης», Δίων Χρυσ. 5.19, τοῖς σύρμασι τῶν ὄφεων «στα ίχνη των φιδιών»].

ΣΥΡΜΗ (η) **1.** αυλάκι, νεροσυρμή **2.** κρυολόγημα **ΦΡ. τι συρμή είν' αυτή;** **3.** επιδημία – παράγ. ουσ. **συρμητό** (το) ροή πολλών όμβριων υδάτων στην επιφάνεια του εδάφους [ETYM. < ελνστ. συρμή (ή) (-ής) «σειρά από ίχνη, συρμός, ειδικά φιδιών» (Σχόλ. Λουκ. Έρμότ. 79, λέγεται όλκός καί τό σῶμα τοῦ ὄφεως. Από τοῦ ἔλκω λέγεται όλκός καί από τούτου ἵχνος ἤγουν ή κοινῶς συρμή.) < συρμός (ό) «η ορμητική κίνηση των κυμάτων και των ανέμων, ίχνη πορείας φιδιού, ...» < σύρω (βλ. σέρ(ν)ω, ετυμ.)].

ΣΥΡΤΑΡΙ (συρτάρ') (το) **1.** [...] **2.** εξάρτημα που ενώνει το άροτρο με τον ζυγό **3.** η τριχιά που δένουν σε καπίστρι, για να σέρνουν το ζώο – ρ. **συρταριάζω** (για ζώο) ακολουθώ συγκεκριμένη πορεία [ETYM. < μσν. συρτάρι(ον) (τό), υποκορ. του ρημ. επιθ. συρτ(ός) (-ή, -όν) «παρασυρόμενος, που σέρνεται, ...» του αρχ. σύρω (βλ. σέρ(ν)ω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άριον].

ΣΥΡΤΗΣ (σύρτ'ς) (ο) συρόμενος μηχανισμός που χρησιμοποιείται συνήθ. για το κλείσιμο της εξώθυρας σπιτιού από το μέσα μέρος, αλλά και σε εισόδους στάβλων και φραχτών **ΦΡ. τράβα τον σύρτη!** – ρ. **συρτώνω** τραβώ τον σύρτη και κλείνω με αυτόν την πόρτα – ουσ. **σύρτωμα** (το) – μππ. **συρτωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. σύρτης (ό) «σκοινί με το οποίο σύρει κάποιος, χαλινάρι, ...» < σύρω (βλ. σέρ(ν)ω, ετυμ.)].

ΣΥΧΝΩΝΩ (συχνώνου) πυκνώνω, δυναμώνω **ΦΡ. όλο και συχνώνει τις επισκέψεις!** [ETYM. < αρχ. συχν(ός) (-ή, -όν) «συνεχής, μεγάλης διάρκειας, μακρός, ...» (Ηρόδ. 8.52.11, επί συχνόν χρόνον «για πολύ χρόνο») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΣΥΧΩΡΙΟ (σς'χχώργιου) (το) 1. συγχώρεση [παροιμ.: Με ξένα κόλλυβα κάνει δικό του συχώριο.] 2. μνημόσυνο, κόλλυβα ΦΡ. (α) **ήρθε να πάρει συχώρια!** (ήρθι να πάρ' σς'χχώργια!) ήρθε να ζητήσει συγγνώμη (β) **πάρε λίγο σιταράκι για συχώριο** (πάρι λίγου σσταράκκι για σς'χχώργιου!) ... για να συγχωρήσεις (γ) **θα σου πιαστεί για συχώριο!** (θα σ' πγιαστεί για σς'χχώργιου!) αυτό που κάνεις θα έχει ως αποτέλεσμα να σου συγχωρεθεί κάτι [ETYM. < μσν. συγχώριο(ν) (τό) (< αρχ. συγχωρέω (-ῶ) «προχωρώ μαζί, υποχωρώ, συγχωρώ», Εὐρ. Ἰ. Τ. 741, ἥ καὶ τύραννος ταῦτα συγχωρήσεται «κι ο βασιλιάς σ' αυτά θα συμφωνήσει;») με αποβ. του [γ] > συχώριο].

ΣΦΑΖΩ (σφάζου) [...] [δ. τρ.: Αυτά τα μαύρα μάτια που είναι σαν ελιές, / είναι σαν να με σφάζουν σαΐτες κοφτερές.] ΦΡ. (α) **με σφάζει το κορμί!** υποφέρω από πόνους στο σώμα (β) **έχει μάτια που σφάζουν!** – ουσ.: α) **σφάξιμο** (το)· β) **σφαγινό** (το) 1. μεγάλος και ξαφνικός πόνος, σφάχτης 2. ωδίνη ΦΡ. **τη βάρεσαν τα σφαϊά!** την έπιασαν οι ωδίνες του τοκετού· γ) **σφάχτης** (ο) δυνατός πόνος· δ) **σφαχτιάς** (ο) σφαγέας, χασάπης· ε) **σφαγή** (η) το κάτω μέρος του τραχήλου· στ) **σφαγάρι** (το) σφαχτάρι, ζώο σφαγμένο για το κρέας του [παροιμ.: Κάλλιο σφαγάρι, παρά ψοφίμι.] [ETYM. < αρχ. σφάζω (βλ. δέρνω → ετυμ.)].

ΣΦΑΛΑΓΓΑΣ (ο) μεγάλη δηλητηριώδης αράχνη (πληθ. **σφάλαγγες** (οι) / **σφαλάγγια**, τα) [κατάρα: Προκοπή σαν τ' σφάλαγγα να κάνει!] – συνών. **σφαλάγγι** / **σφαλαγγούδι** (το) – παράγ. ουσ. **σφαλαγγονιά** / **σφαλαγγουδιά** (η) ιστός αράχνης – ρ. **σφαλαγγουδιάζω** γεμίζω με σφαλαγγουδιές – ουσ. **σφαλαγγούδιασμα** (το) [ETYM. < σ- προθεμ. + αρχ. φαλάγγ(ιον) (τό) «είδος δηλητηριώδους αράχνης, ο ιστός αυτής της δηλητηριώδους αράχνης, βότανο για τη θεραπεία των δηγμάτων της δηλητηριώδους αράχνης» (Πλάτ. Εὐθύδ. 290a, καὶ φαλαγγίων καὶ σκορπίων «και δηλητηριωδὼν αραχνῶν και σκορπιῶν») + παραγ. ε-πίθ. -ας > σφάλαγγας, με μετάθ. του τόνου].

ΣΦΑΛΤΗΣ (σσφάλ'τς) (ο) που έχει υποπέσει σε σφάλμα, φταίχτης ΦΡ. **είναι μεγάλος σφάλτης!** (βλ. άσφαλτος) [ETYM. < ελνστ. σφάλτης (ό) (-ου) «που ανατρέπει, που καταρρίπτει» (Λυκόφρ. Άλεξ. 207, σωτήρα Βάκχον τῶν πάροιθε πημάτων Σφάλτην άνευάζοντες «για τις προηγούμενες συμφορές τους τον σωτήρα Βάκχο, Σφάλτη υμνώντας τον κραυγάζουν») (< αρχ. σφάλλω, βλ. άσφαλτος, ετυμ.)].

ΣΦΑΝΤΑΛΟ (σφφάνταλλου) (το) κόλαφος, χαστούκι, μπάτσος ΦΡ. **θα σου δώκω κανένα σφάνταλο, που θα σου 'ρθει ο κόσμος γύρα!** (θα σ' δώκου κα'να σφφάνταλλου, π' θα σο' 'ρθ' ου κόζμους γύρα!) –

ρ. **σφανταλιάζω** χαστουκίζω – ουσ. **σφαντάλιασμα** (το) – μεε. **σφανταλιάζοντα(ς)** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του σφάνταλου].

ΣΦΕΛΗΣ (-ω) (σσφιέλλ'ς / -ου) (ο, η) (ιδιόλ. κτιστών) **1.** άνδρας / γυναίκα **2.** που κάθεται σε κάθισμα, αφεντικό / αφεντικίνα **ΦΡ.** **ό,τι πει η σφέλω!** [ETYM. < αρχ. σφέλ(ας) (το) «σκαμνί, υποπόδιο όπου πατούν όσοι κάθονται σε θρόνο, βάθρο, κοίλο τεμάχιο ξύλου που χρησίμευε ως θήκη» (Όμ. ρ 231, πολλά οί ἀμφί κάρη σφέλα «πλήθος απάνω στο κεφάλι του σκαμνιά θα πεταχτούν») + παραγ. επίθ. -ης].

ΣΦΕΛΪΔΑ (σφφιλλίδα) (η) **1.** πλατύ και επίμηκες κομμάτι ψωμιού, πίτας, τυριού, μεγάλου καρπού ή αντικειμένου [Δαμ. Έερομ. Χρηστ., σ. 143: Καί τόν ἄρτον τό ψωμί, τό κόπτης μέ τά χέρια σου, ὡσάν νά τό διασπαράττης νά τό ξεσχίξης, ἀμή κόπτετο μέ τό μαχαίρι· ἔξω ἄν'ίσως, καί πουθενά τό ψωμί, ὅπου εἶναι βαλμένον κείμενον ἔμπροσθεν εἰς τοῦ λόγου σου, δέν ἤθελε εἶναι τέμμαχος κομμάτι σφελίδα.] **2.** σκελίδα μανταρινιού ή πορτοκαλιού **3.** ορθογώνιο ή ρομβοειδές τεμάχιο εδέσματος ή γλυκού – συνών.: α) **θελί** (το) **ΦΡ.** **έφαγα δυο θελιά πίτα** β) **φελί** (το) [ETYM.: μσν. < σκελίδα (βλ. σκελίδι, ετυμ.) με τροπή του συμπλέγματος [σκ] σε [σφ] > σφελίδα].

ΣΦΗΝΑ (η) **1.** πρισματοειδές τεμάχιο ξύλου ή μετάλλου, αιχμηρό στην άκρη, που χρησιμοποιείται για τον διαχωρισμό δύο σωμάτων ή των μερών ενός σώματος [παροιμ.: Ο καλός ρόζος θέλει καλή σφήνα.] **2.** κομμάτι τυριού **3.** φέτα πορτοκαλιού (βλ. σφελίδα, 3) [ETYM. < αρχ. σφήν (ὀ) (-ηνός) (αιτ. σφήνα) «σφήνα, ...», Ἀριστοφ. Βάτρ. 801, καί διαμέτρους καί σφήνας «διαμέτρων ρίγες, σφήνες»].

ΣΦΙΓΓΩ (σσφιγγου) **1.** δένω σφιχτά, πιέζω **ΦΡ.** (α) **σφίξε τα δόντια!** άντεξε (β) (μτφ.) **μ' έσφίξε η πείνα!** πεινάω πολύ **2.** εκσφενδονίζω **ΦΡ.** (απειλ.) **θα σου σφίξω κανένα λιθάρι και θα δεις!** [δ. τρ.: ... της σφίγγει ένα λιθάρι, της σπάει το ποδάρι.] – παθ. **σφίγγομαι** **1.** αγκαλιάζω σφιχτά **2.** νιώθω εσωτερική πίεση, φοβάμαι **ΦΡ.** **σφίχτηκε η καρδιά μου!** **3.** πιέζομαι να προλάβω, τρέχω **ΦΡ.** **σφίξου λίγο και θα φτάσεις!** – ουσ. **σφίξη** (η) **1.** σφίξιμο **2.** (μτφ.) βιασύνη **3.** (μτφ.) τάξη, τήρηση κανόνων **4.** (μτφ.) οικονομική δυσπραγία **ΦΡ.** **έχουν μεγάλη σφίξη!** (έχ'ν μεγάλη σσφφίξ'!) **5.** (μτφ.) μεγάλη ανάγκη [παροιμ.: Η σφίξη βγάζει λάδι.] **6.** (μτφ.) δυσκοιλιότητα [ETYM. < αρχ. σφίγγω «δένω σφιχτά, περιδένω, ...», Πλάτ. Τίμ. 58a, ή τοῦ παντός περιόδου σφίγγει πάντα «η περιφορά του σύμπαντος περιδένει τα πάντα»].

ΣΦΛΈΚΑ (σσφλλιέκα) (η) **1.** παιδικό παιχνίδι [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 404: Παίρνουν ένα κομμάτι από ξύλο στόκου (βλ. λ.) και αφαιρούν το μαλακό εσωτερικό του εισάγοντας ένα ίσιο λεπτό ξύλο, κατά προ-

τίμηση κρανιάς, οπότε δημιουργείται μια οπή κατά μήκος του. Στη συνέχεια μασούν λίγο χαρτί, φτιάχνουν μια στρογγυλή μπαλίτσα, την οποία βάζουν στην άκρη της οπής που έχουν ανοίξει και με τη βοήθεια του λεπτού ίσιου ξύλου, την πετάνε μακριά. Νικητής είναι, όποιος πετάζει τη μπαλίτσα πιο μακριά.] **2.** μηχανισμός μηχανής ψεκασμού – παράγ. ουσ. **σφλέκι** (το) εξάρτημα της σφλέκας – επίθ. **σφλέγκας / σφλέκας** (-ω) (σκωπτ.) αδύναμος, άσημος – σύνθ. **νεροσφλέκα** (νιρουσσοφλλιέκα) (η) παιδικό παιχνίδι φτιαγμένο από κορμό καλαμιού, προάγγελος του σύγχρονου νεροπίστολου (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 404) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του παιχνιδιού και του μηχανισμού ψεκασμού].

ΣΦΟΝΤΥΛΙ (σφουντύλλι) (το) **1.** μικρού βάρους εξάρτημα, το οποίο προσαρμόζεται στην άκρη του αδραχτιού και ρυθμίζει την περιστροφική κίνησή του, σφόνδυλος αδραχτιού [δ. τρ.: Πέντε ποντικοί και δεκαοχτώ νυφίτσες, / γάμο έκαναν μ' ένα κλωνάκι (βλ. κλωνί → υποκορ.) στάρι, / πήγαν και τ' αλέσανε στου σφοντυλιού την τρύπα.] – συνών. **σφοντυλοκύλιντρο** (το) **2.** (μτφ.) η αίσθηση πως όλα έρχονται γύρω, μετά από δυνατό χτύπημα ή ζάλη ΦΡ. (α) **μου 'ρθε ο ουρανός σφοντύλι!** (β) **είδε τον ουρανό σφοντύλι και τ' άστρα μακαρόνια!** **3.** (μτφ.) η βάλανος του πέους – (πληθ.) **σφοντύλια** (τα) **1.** [...] **2.** φαγητό με κρεμμύδια, ρύζι και διάφορα αρτύματα, στο ταψί – ρ. **σφοντυλάω** **1.** στρέφω το σφοντύλι του αδραχτιού **2.** στριφογυρίζω όπως το σφοντύλι **3.** πετώ κάτι μακριά – ουσ.: α) **σφοντύλισμα** (το): β) **σφοντυλιά** (η) **1.** το γύρισμα του αδραχτιού με το σφοντύλι **2.** το χτύπημα με το χέρι στον αυχένα [παροιμ.: Ουδέ διάβολο απαντήσεις, ουδέ σφοντυλιά του δώκεις.] [ETYM. < αρχ. σφονδύλιον (τό) «σφοντύλι, ...» (προφ. [nd]) > σφοντύλι (βλ. μυλό → ετυμ.)].

ΣΦΟΥΓΓΑΩ (σφουγγάου) / **σφουγγίζω** απομακρύνω τα υγρά ή τη βρομιά από μια επιφάνεια με τη χρήση απορροφητικού υλικού, π.χ. σφουγγαριού, καθαρίζω [δ. τρ.: ... κι εσφούγγιζε τα μάτια του μ' ένα χρυσό μαντίλι.] ΦΡ. (α) (ειρων.) **κάποιος τη φιλεί και σφουγγιέται!** δεν τη φιλά κανείς (β) **ποιος σε φίλησε και σφουγγιέσαι;** λέγεται για όποιον σπεύδει να θεωρήσει κάτι ως βέβαιο, το οποίο, ενώ το επιθυμεί, κάνει πως δεν του αρέσει και το σχολιάζει αρνητικά – ουσ. **σφουγγήμα / σφούγγισμα** (το) – μππ. **σφουγγημένος / σφουγγισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < *σπογγάω < αρχ. σπόγγ(ος) (ὁ) (Ὁμ. α 111, σπόγγοισι πολυτρήτοισι «με χιλιότρυπα σφουγγάρια») + παραγ. επίθ. -άω > σφουγγάω, με κώφ. του [ο] σε [ου] και ανομ. τρόπου άρθρωσης [σπ > σφ] (πρβ. σφουγγίζω < ελνστ. σφογγίζω < αρχ. σπογγίζω)].

ΣΦΡΟΥΤΖΟΥΛΛΩ (σφρρρουτζ'λλάου) πετάω κάτι μακριά, ενίοτε εκνευρισμένος – συνών. **σφρατζουλιάω / σφρατζουλίζω** ΦΡ. **σφρατζούλα τα αυτά τα παλιοπράματα!** – ουσ. **σφρουτζούλημα / σφρατζούλημα / σφρατζούλισμα** (το) [ETYM.: πιθ. < *σφαιροκυλάω (πρβ. μσν. σφαιροκύλισις (ή) «κυκλική κίνηση των σφαιρών», Καισαρίου Ζητ. 36, λεξ. Δημητρ.) > *σφαιροτσυλάω, με τροπή του [κ] σε [τσ] πριν από [i] > *σφαιρουτσυλάω, με κώφ. του [ο] σε [ου] και τροπή του [υ] σε [ου] > σφρουτζουλιάω, με συγκ. και τροπή του συμπλέγματος [τσ] σε [τζ]].

ΣΧΑΡΙΚΙΑ (σ'χαρίκια) (τα) ανακοίνωση είδησης, συνήθ. ευχάριστης, που συνοδεύεται από κέρασμα [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: – Μανούλα μ'! Ποιός σου πήρε τά σχαρίκια καί βγήκες τέτοια ώρα έδω νά μέ καρτερᾷς; – Ή Έλπίδα μ', ψυχούλα μ'. Ή άνίκητη Έλπίδα μ' πού φώλιαζε μέσα έδω στήν καρδιά μ' βαθιά!] [παροιμ.: Καλό μήνα και καλά σχαρίκια.] ΦΡ. (ειρων.) **πήγε να του πάρει τα σχαρίκια!** πήγε να του αναγγείλει κάποια είδηση – παράγ. ουσ. **σχαρ(ι)κιάρης** (ο) που φέρνει τα σχαρίκια [δ. τρ.: Κι όταν ο γάμος πέρασε στο τρίχινο γεφύρι, / τους σχαρκιαρέους έστειλαν, στην πεθερά να πάνε.] [ETYM. < πληθ. σ(υ)χαρίκια (τά) της μσν. λ. συχαρίκιν (τό), με έκπτωση < ελνστ. συγχαρίκια ή συγχαρίκεια (τά) «συγχαρητήρια δώρα» (Θεοφάν. 514.17, ό βασιλεὺς τῶν Ἰνδῶν πέμπει συγχαρίκια τῷ Ἡρακλείῳ ἐν τῇ Περσῶν νίκη, μαργαρίτας καί λίθους τιμίους ἱκανοὺς «ο βασιλιάς των Ἰνδῶν έστειλε συγχαρητήρια δώρα στον Ηράκλειο για τη νίκη του εναντίον των Περσών, πολλά μαργαριτάρια και πολύτιμους λίθους») < θ. συγχαρ- του αρχ. συγχαίρω «χαίρομαι μαζί με κάποιον άλλο, ...», Αἰσχύλ. Ἀγ. 793, καί ξυγχαίρουσιν ὁμοιοπρεπεῖς «κι ἄλλοι κάνουν πως χαίρουν μ' ενός τη χαρά»].

ΣΩΚΉΠΙΑ (η) τόπος με ποικίλη και καλή βλάστηση, που προφυλάσσεται από βράχια και έχει στενή δίοδο, από την οποία περνούν τα ζώα, για να βοσκήσουν – υποκορ. **σωκήπι** (το) κήπος που βρίσκεται στην αυλή του σπιτιού ή δίπλα απ' αυτή ΦΡ. **έχουμε ωραία λαχανικά στο σωκήπι!** [ETYM. < σω- < εἶσω / ἔσω «εντός, μέσα» (Όμ. η 135, έβήσετο δώματος εἶσω «στο σπίτι μέσα μπήκε») + -κήπα < αρχ. κήπος (βλ. κηπάρι, ετυμ.) μεταπλ. -α].

ΣΩΝΩ (σώννου) 1. προφτάνω, φτάνω [κατάρα: Να μη σώσεις να φτάσεις!] [παροιμ.: Είπαμε πολλά και σώνει, ας λαλήσει κι άλλο αηδόني.] [δ. τρ.: Σώνουν, κυρά μ', οι προσευχές, σώνουν και οι μετάνοιες.] ΦΡ. **λίγο ακόμα και θα σώσουμε στο χωράφι!** 2. τελειώνω, ολοκληρώνω κάτι ΦΡ. (α) **όπου να 'ναι, το σώνω το πλύσιμο!** (β)

σώθηκε το ψωμί κι είμαι για ζύμωμα! ... πρέπει να ζυμώσω **3.** γλυτώνω ΦΡ. **τον έσωσε!** του έσωσε τη ζωή ή τον έσωσε από κάτι άλλο **4.** επιμένω ΦΡ. **ήθελε σώνει και καλά να πάμε στον γάμο!** **5.** χάνομαι, δεν ελπίζω ΦΡ. **σώθηκες, αν περιμένεις να σε βοηθήσει!** **6.** απαλλάσσομαι από βάρη ΦΡ. **δε σώνεται με την ελεημοσύνη, πρέπει να δουλέψει!** **7.** (μτφ.) πεθαίνω ΦΡ. **σώθηκε το καντήλι του ή το λαδάκι του** **8.** (για έκφρ. αγανάκτησης) ΦΡ. **μη σώσει και το κάνει!** ας μην το κάνει ποτέ **9.** πιάνω κάτι που βρίσκεται ψηλά ΦΡ. **σώσε μ' δυο κεράσια!** **10.** (γ' πρόσ.) αρκεί ΦΡ. **σώνει ως εδώ!** – ουσ.: α) **σώσιμο** (το) διάσωση, σωτηρία, τελείωμα· β) **σω(σ)μός** (ο) **1.** τελειωμός, χαμός **2.** σωτηρία ΦΡ. **δεν έχει σωμό!** – μππ.: α) **σω(σ)μένος** (-η, -ο) **1.** που έχει διασωθεί **2.** (μτφ.) τελειωμένος **3.** (μτφ.) πολύ αδύνατος λόγω ασθένειας, εξαντλημένος ΦΡ. **πολύ σωμένο τον είδα!** – αντών. **ανέσω(σ)τος** (-η, -ο) (ελνστ. σωστός «σωσμένος», Πορφ. Πυθαγ. Βίος Σχόλ., σ. 28, σωστόν είναι (ενν. τό πλοῖον) «να έχει σωθεί») **1.** [...] **2.** (μτφ.) λανθασμένος, ελλιπής, ασθενικός ΦΡ. **μισός κι ανέσωστος!** – επίρρ. **ανέσω(σ)τα·** β) **σωζούμενος** (-η, -ο) ευκατάστατος, εύπορος, πλούσιος ΦΡ. **είναι πολύ σωζόμενοι!** [ETYM.: μσν. < αρχ. σῶζω «σώζω, προφυλάσσω, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 356e, τί ἂν ἔσφωζεν ἡμῖν τόν βίον; «τι θα μας έσωζε τη ζωή;») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. σωσ- κατά το σχ.: χασ- (έχασα) - χάνω].

ΣΩΠΙΚΑ (τα) η συνθηματική γλώσσα των πλανόδιων βαγενάδων (βλ. βαγένι) [ETYM. (;)].

ΣΩΡΟΒΟΛΙΑΖΩ (σσουρουββουλλιάζου) φτιάχνω σωρό, σωριάζω – παθ. **σωροβολιάζομαι** **1.** καταρρέω **2.** πέφτω εκτάδην, πέφτω φαρδύς πλατύς **3.** (για ηλικιωμένους ή βαριά πάσχοντες) είμαι αδύναμος, δεν έχω δυνάμεις να σταθώ ΦΡ. **πάει, σωροβολιάστηκε!** – ουσ.: α) **σωροβόλιασμα** (το)· β) **σωροβολιό** (το) **1.** πτώση, κατάρρευση ΦΡ. **παράτησα στο πρώτο σκαλί και κύλησα σωροβολιό ως τον πάτο!** **2.** αντικείμενα ατάκτως ριγμένα, ακατάστατα ΦΡ. **μπήκα στο σπίτι της και τα 'χε όλα σωροβολιό!** **3.** για περιγραφή μπερδεμένης κατάστασης ή πολύ γρήγορης κίνησης ΦΡ. **έτρεξαν σωροβολιό να προλάβουν!** – μππ. **σωροβολιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. σωρ(ός) (ό) «σωρός σταριού, μεγάλη ποσότητα,...» (Ήσ. Έργ. 776, ὅτε τ' ἴδρις σωρόν ἄμαται «όταν κι ο γνωστικός μαζέψει τον σωρό του») -ο- + θ. βολ- του βάλλω (βλ. βάνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΣΩΡΟΦΥΛΛΑ (σσουρρόφ'λλα) (τα) ξερά φύλλα πεσμένα ανάκατα στη γη [ETYM. < σωρ(ός) (βλ. σωροβολιάζω, ετυμ.) -ο- + φύλλα (βλ. φυλλιούρι, ετυμ.)].

T

ΤΑΒΛΑ (η) **1.** ορθογώνιο ή κυκλικό ξύλινο τραπέζι με χαμηλά πόδια, που το τοποθετούν συνήθ. δίπλα στο τζάκι και τρώνε [παροιμ.: Σε τάβλα που δεν έστρωσες, το χέρι μην απλώνεις.] **ΦΡ. έκατσε σε τάβλα** έπαθε εγκεφαλικό· κατά τη λαϊκή πίστη, κάθισε σε τάβλα και έφαγε μαζί με δαίμονες, οι οποίοι του προκάλεσαν το κακό **2.** γενικά, τραπέζι φαγητού [δ. τρ.: Κι εκεί που τρώγαν κι έπιναν και που χαροκοπούσαν, / πουλάκι πήγε κι έκατσε δεξιά μεριά στην τάβλα.] **3.** σανίδα, σχετικά χοντρή **4.** επίρρ. **τάβλα** ξαφνικά και ακίνητα **ΦΡ. (α) έπεσε τάβλα!** έπεσε αιφνίδια κι έμεινε ακίνητος, ξαπλώθηκε φαρδύς πλατύς (β) **είναι τάβλα στο κρεβάτι!** είναι άρρωστος (γ) **είναι τάβλα στο μεθύσι!** είναι πολύ μεθυσμένος [ETYM. < ελνστ. τάβλα / τάβλη (ή) «τραπεζάκι πάνω στο οποίο παίζουν κύβους (η σημερινή σημ. μsn.)» < λατ. tab(u)la (-ae) «πίνακας, σανίδα, πλάκα», με συγκ.].

ΤΑΓΑΡΙ (ταγάρ') (το) **1.** μάλλινος υφαντός σάκος για ποικίλες χρήσεις, που κρεμιέται στον ώμο ή στο σαμάρι βλ. λ.) ζώων, τορβάς (βλ. λ. & δισάκι) [παροιμ.: Περήφανος καλόγερος, άδεια τα ταγάρια του.] **2.** μονάδα μέτρησης σιτηρών (1 ταγάρι = 20 οκάδες, βλ. λ.) – παραγ. ουσ. **ταγάρας** (ο) βραδύνους **3.** τάγιστρο – σύνθ. **ταγαροκέφαλος** (-η, -ο) που έχει μεγάλο και ατσούμπαλο κεφάλι [ETYM. < μsn. ταγάρι(ον) (τό), υποκορ. του ελνστ. ταγή (βλ. λ.)].

ΤΑΓΓΙΖΩ (ταγγίζου) (για λάδι) έχω οξύτητα, που με καθιστά ακατάλληλο για βρώση – ουσ.: α) **τάγγισμα** (το)· β) **ταγγίλα** (η) – επίθ. **ταγγός** (-ή -ό) – επίρρ. **ταγγίλα(ς)** – μππ. **ταγγιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τάγγ(η) (ή) «ταγγάδα, ...» (Άλέξ. Άφρ. Προβλ. 2.70.13, τάγγην ύπομένει «διατηρεί την ταγγάδα») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΤΑ(Γ)Η (η) / **ταϊ** / **ταϊμι** / **τάιμο** / **ταϊνι** (το) **1.** τροφή που δίνουν οι άνθρωποι στα ζώα (χορτάρι, κριθάρι, κ.λπ.) [παροιμ.: Το καλό τ' άλογο αβγατάει (βλ. αβγατίζω, 1) το ταϊ μόνο του.] **2.** η μερίδα φαγητού

[ETYM. < ελνστ. ταγή (ή), (αρχ. σημ.) «παράταξη, διάταξη, γραμμή μάχης, ...», Ἀριστοφ. Λυσ. 105, καὶ κ' ἐκ τᾶς ταγᾶς ἔλση ποκά «σαν τύχει να το σκάσει από τον λόχο του» / Ἡσύχ., <ταγή> βασιλική δωρεά. καὶ ἡ σύναξις τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων)].

ΤΑΔΕ(Σ) ἀκλ. ἀόρ. αντων.· χρησιμοποιεῖται με ἄρθρο και στα τρία γένη (ο τ. **τάδες** μόνο στο αρσ.), στη θέση ους. ή επιθ., για πρόσ. ή πράγμ., στα οποία ο ομιλητής αναφέρεται ἀόριστα, γιατί δεν είναι σε θέση ή δεν θέλει να τα ονομάσει, να τα ορίσει· συχνά ακολουθείται από την αντων. δείνα ΦΡ. **μην ακούς τι λένε ο τάδε κι ο δείνα! 2.** (μτφ.) διάβολος ΦΡ. **άει στον τάδε!** (άει στου ντάδι!) [ETYM. < αρχ. τάδε «αυτά εδώ, αυτός εδώ» (πληθ. του τόδε, αρσ. ὅδε), Θουκ. 1. 128.6, ἐνεγέγραπτο δέ τάδε ἐν αὐτῇ «εἶχαν γραφεῖ αὐτά σ' αὐτὴ ἐδώ»].

ΤΑΖΩ (τάζου) **1.** κάνω τάμα σε ἅγιο ή αγία, ζητώντας κάτι ΦΡ. **έταξα στον ἅγιο να γίνω καλά! 2.** υποσχομαι δώρο ή προίκα ΦΡ. **τάζω καλούδια!** [παροιμ.: Του παιδιού τάξε ψέματα και του γαμπρού αλήθεια!] [δ. τρ.: Αυτά κόρη μ' τον τάζω κι αυτό είναι το προικιό / κι αν θέλει να σε πάρει, να 'ρθει να τον ιδώ.] **3.** προτείνω κάποιον ή κάποια για γάμο ΦΡ. **της τάζουν τον έναν, της τάζουν τον άλλον, αλλά δε θέλει κανέναν!** (τ'ς τάζ'ν τουν έναν, τ'ς τάζ'ν τουν άλλουν, αλλά δε θέλλει κα'έναν!) – ους. **τάξιμο** (το) – μππ. **ταμένος** (-η, -ο) αφιερωμένος, υπεσχημένος [ETYM.· μσν. < ελνστ. τάσσω / τάττω «υπόσχομαι, (αρχ. σημ.) τακτοποιώ, κατατάσσω, παρατάσσω, ορίζω,...» (Ξεν. Ἑλλ. 3.4.20.4, Ξενοκλέα ἔταξεν ἐπὶ τοὺς ἱππέας «τον Ξενοκλή τον ὀρισε αρχηγό, για να διοικήσει τους ἱππεῖς») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. ταξ- (πρβ. ἐκραξα > κράζω)].

ΤΑΙ (το) **1.** αποφασιστική ενέργεια **2.** προσφορά βοήθειας – συνών. **τάιο** (τάιου) (το) ΦΡ. **δώσ' μ' ένα τάιο να τελειώσω γρήγορα τις δουλειές!** [ETYM.· πιθ. < τουρκ. tay «πουλάρι, ...» ή taya «βρεφοκόμος»].

ΤΑΪΖΩ (ταΐζου) **1.** δίνω τροφή, ιδίως σε ζώα **2.** (σχετικά με βρέφος, γέροντα ή ασθενή) βοηθώ κάποιον να φάει **3.** (για μυλωνάδες) με το καρύκι (βλ. καρύκι²) επιτρέπω να πέσει περισσότερο γέννημα (βλ. λ., 2, 3) στις μυλόπετρες **4.** (μτφ.) παρέχω τροφή ή άλλα αγαθά σε κάποιον, για να μου κάνει εκδουλεύσεις – ους.: α) **τάισμα** (το) ΦΡ. **το τάισμα της βρύσης** [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 109: Πριν την ανατολή του ήλιου, η κάθε οικοδέσποινα πήγαινε στη βρύση για να φέρει «το αμίλητο νερό», το οποίο λεγόταν έτσι, διότι στη διαδρομή από το σπίτι ως τη βρύση και κατά την επιστροφή δεν έπρεπε να μιλήσει σε ό-

ποιον συναντούσε. Έπαιρνε μαζί της διάφορα φαγώσιμα, όπως ψωμί, χοιρινό κρέας, ένα κεφάλι άγριου πουλιού, γλυκίσματα, κ.ά., για να «ταΐσει» τη βρύση. Τα απίθωνε στο πεζούλι της βρύσης, για να τα πάρουν προφανώς άνθρωποι, οι οποίοι δεν είχαν την ευτυχία να μπορούν ν' απολαύσουν ένα χριστουγεννιάτικο γεύμα, κι έλεγε: «*Καλημέρα και Χρόνια Πολλά, όπως τρέχει το νερό, να τρέχει το βιος!*» Στη συνέχεια γέμιζε το αγγείο, το οποίο είχε φέρει μαζί της, με νερό και το έφερνε στο σπίτι για να πλύνουν όλοι το πρόσωπό τους. Το έθιμο αυτό αποσκοπεί «*με τις εξιλαστικές προσφορές προς το πνεύμα, που θεωρείται ότι κατοικεί στα νερά*» να φέρει ευτυχία στο σπιτικό, του αποδίδεται μαγική δύναμη και μαρτυρεί την πίστη του λαού στη θαυμαστή δύναμη της ημέρας των Χριστουγέννων, καθώς και όλων των μεγάλων εορτών.]. β) **ταϊσάρι** (το) ειδικό σακούλι, μέσα στο οποίο βάζουν ζωοτροφή και το κρεμούν στον λαιμό αλόγων και μουλαριών, για να τρώνε. γ) **τάισμα** (το) 1. παροχή τροφής 2. κουλούρα (βλ. λ.) από πίτουρα καλαμποκίσσιου αλευριού. δ) **ταϊστρα** (η) 1. ειδικό σκεύος μέσα στο οποίο βάζουν την τροφή ζώων 2. παχνί. ε) **ταϊστό** (το) υφαντό που έχει υφανθεί πολύ πυκνά και με σχετικά λεπτή κλωστή – μππ. **ταϊσμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (μτφ.) **τον έχουν ταϊσμένο!** (τουν έχ'ν ταϊζμένου!) τον έχουν υποχρεωμένο λόγω δικών τους παροχών [ETYM. < τα(γ)ίζω «δίνω τροφή σε άλογα», με αποβ. του [γ] < ταγ(ή) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΤΑΙΝΙΑΖΩ (τιννιάζου) 1. προκαλώ καχεξία, δεν επιτρέπω την ανάπτυξη, κατσιαίζω 2. είμαι καχεκτικός λόγω του παράσιτου «ταινία», που υπάρχει στο έντερό μου και δεν μου επιτρέπει να τραφώ κανονικά και να παχύνω, είμαι αδύναμος, είμαι ατροφικός ΦΡ. **πώς ταίνιασες έτσι;** (πώς ταίνια'ις έτσ';) – ουσ. **ταίνιασμα** (το) – μππ. **ταινιασμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεταινιάζω** παύω να είμαι καχεκτικός, αναλαμβάνω δυνάμεις ΦΡ. **ήρθε στο χωριό και ξεταινίασε!** (ήρθη στου χωριού κι ξιταίνιασι!) – ουσ. **ξεταινίασμα** (το) – μππ. **ξεταινιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. ταιν(ία) (ή) «λωρίδα υφάσματος, κεφαλόδεσμος, κορδέλα ως σημείο νίκης αντί για στεφάνι, σκουλήκι των εντέρων, ...» (Ξεν. Συμπ. 5.9.5, καί τῷ νικήσαντι μή ταινίας ἀλλὰ φιλήματα «και στον νικητή όχι κορδέλα, αλλά φιλία») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΤΑΚΑΤΙ (τακάτ') (το) δύναμη, κουράγιο ΦΡ. **δεν έχει τακάτι!** [ETYM. < τουρκ. takat + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΑΛΑΡΟΣ (τάταρους) (ο) 1. (πληθ. **τάταροι**, οι / **ταλάρια**, τα) ξύλινο δοχείο διαφόρων μεγεθών, κατάλληλο για τη ζύμωση των σταφυλιών ή για την αποθήκευση τυριού, κ.λπ., φτιαγμένο με δούγκες (βλ.

δούγ(ι)α) [παροιμ.: Κύλησε ο τάλαρος και να δούμε πού θα σταματήσει!] (βλ. κρατάω, 12) – συνών. **γκούτουπας** (ο) (βλ. λ.) **2.** (μτφ.) παχύς ΦΡ. **έγινε σαν τάλαρος!** – ρ. **ταλαριάζω** βάζω κάτι μέσα σε τάλαρο – ουσ. **ταλάριασμα** (το) – μππ. **ταλαριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τάλαρος (ὁ) «κάνιστρο, πλεχτό κλουβί ορνίθων, (μτφ.) αυτό που περιέχει κάτι», Όμ. δ 125, ἀργύρεον τάλαρον φέρε «ένα ασημοπάνερο της φέρνει»].

ΤΑΛΙΑΜΠΡΟΥΤΣΟΣ (ταλλιαμπρούτσους) (ο) που κάνει τον γενναίο, ενώ κατά βάθος είναι δειλός, ψευτοπαλληκαράς [ETYM.: πιθ. < ιταλ. tagli(o) «κόψιμο, κοπή» -α- + brutt(o) «άσχημος, επικίνδυνος» + παραγ. επίθ. -ος > ταλιαμπρούτος > ταλιαμπρούτσος, με τροπή του [τ] σε [τσ]].

ΤΑΜΑΧΙ (ταμάχχι) (το) απληστία, λαιμαργία, πλεονεξία [παροιμ.: Το πολύ το ταμάχι, χαλάει το στομάχι.] – επίθ. **ταμαχιάρης** (-α, -ικο) **1.** άπληστος, πλεονέκτης **2.** λαίμαργος στη δουλειά, δουλευταράς [ETYM. < τουρκ. tamah + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΑΜΠΑΚΗΣ (ταμππάκης) (ο) τεχνίτης που κατεργάζεται δέρματα, βυρσοδέψης [παροιμ.: Όσο να κοιτάζει η αλεπού τα κιτάπια της, βρέθηκε το τομάρι της στον ταμπάκη.] – συνών. **ταμπάκος** (ο) [Δ. Χατζ. Σ. Ταμπ.: Πίσω απ' τήν ανατολική πλευρά τοῦ κάστρου, στήν ἄκρη ἄκρη τῆς λίμνης, πάνω στήν ὄχτη της, βρισκόταν ὁ μαχαλάς τῶν ταμπάκικων. Ἐτσι τά λέγανε τά βυρσοδεψεῖα. Καί ταμπάκους λέγανε τούς βυρσοδέψες – ταμπάκηδες πού τούς λένε στίς Σέρρες, στό Βόλο, θαρρῶ καί στή Σύρα.] [ETYM. < τουρκ. tabak + παραγ. επίθ. -ης].

ΤΑΜΠΑΚΤΕΛΑ (η) κασετίνα στην οποία τοποθετούσαν οι καπνιστές τον κομμένο καπνό για το στριφτό τσιγάρο ή το τσιμπούκι [ETYM. < ιταλ. tabacchiera, με τροπή του υγρού [ρ] σε υγρό [λ] > ταμπακιέλα].

ΤΑΜΠΑΚΟΣ (ταμππάκος) (ο) **1.** σκόνη από φύλλα καπνού **2.** ΦΡ. (μτφ.) **μου 'ρθε στη μύτη σαν τσάμικος ταμπάκος!** (μου 'ρθι στ' μύτ' σαν τσσιάμ'κους ταμππάκους!) ήρθε σκόπιμα, για να μ' ενοχλήσει – συνών. **ταμπάκο** (το) **1.** [...] **2.** παιδικό παιχνίδι με ερωταποκρίσεις [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 407: Παίζεται από δύο παίκτες. Ο ένας σφίγγει το χέρι του γροθιά, υποτίθεται ότι κρατά ταμπάκο, και το τοποθετεί πάνω σε σταθερό σημείο. Ο άλλος αγγίζει με τον δείκτη τη σφιγμένη γροθιά, μετά τον φέρνει στη μύτη του, για να «μυρίσει» το ταμπάκο, ζητά πληροφορίες γι' αυτό και ακολουθεί ο διάλογος: – *Πού το αγόρασες;* – *Στην πόλη.* / – *Πόσα γρόσια;* – *100 (π.χ.).* / – *Πώς πήγες στην πόλη;* – *Με τα πόδια (π. χ.).* / – *Τι είδες;* – / Ο ερωτών

επινοεί συνεχώς ερωτήματα και κατά τη διάρκεια των ερωταποκρίσεων προσπαθεί, κάθε φορά που αγγίζει τη γροθιά του άλλου, για να «μυρίσει» το ταμπάκο, να χτυπήσει με τη γροθιά του τη γροθιά του συμπαίκτη του. Ο απαντών πρέπει να είναι σε εγρήγορση, για να αποφύγει το χτύπημα σηκώνοντας τη γροθιά του από το σταθερό σημείο. Αν ο ερωτών χτυπήσει τη γροθιά του στο τραπέζι, γίνεται αλλαγή· ο απαντών γίνεται ερωτών και το παιχνίδι συνεχίζεται.] [ETYM. < ιταλ. tabacc(o) «καπνός» + παραγ. επίθ. -ος].

ΤΑΜΠΑΝΙ (ταμπάν') (το) **1.** το μεγάλο δοκάρι της στέγης, στο οποίο στηρίζονται τα πάτερα **2.** (μτφ.) το στήριγμα της οικογένειας – ρ. **ταμπανάω** ταλαιπωρώ κάποιον λέγοντάς του πολλά λόγια, συνήθ. άσχημα ΦΡ. **τον ταμπανάει από το πρωί ως το βράδυ!** (του νταμπανάει απού του προνι ους του βράδ'!) – ουσ. **ταμπάνισμα** (το) [ETYM. < τουρκ. taban «θεμέλιο, βάση, πάτωμα, δάπεδο» + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΑΜΠΛΑΣ / **νταμπλάς** (ο) **1α.** λεπτό διακοσμητικό σανίδωμα που τοποθετείται σ' ένα παχύτερο ξύλινο πλαίσιο **β.** μεγάλη χοντρή σανίδα [δ. τρ.: Κι ο γρίβας αντλιοθήκη απ' τον ταμπλά δεμένος.] **2α.** αποπληξία, συγκοπή ΦΡ. **του 'ρθε ταμπλάς!** [κατάρα: Κακός νταμπλάς να σε βαρέσει!] (βλ. κόλπος) **β.** μεγάλη και αναπάντεχη στενοχώρια, ξάφνιασμα – σύνθ. **ταμπλοβαρεμένος** (-η, -ο) που τον έχει «βαρέσει» ταμπλάς [δ. τρ.: Μωρ' ταμπλοβαρεμένη, ταμπλάς σε βάρεσε, / όσα παιδιά σου 'τάζαν, κάνα δε σ' άρεσε.] [ETYM. < ελνστ. τάβλ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άς και ηχηροπ. > (ν)ταμπλάς].

ΤΑΜΤΕΛΑ (η) δαντέλα ΦΡ. (α) **ποπό, τι ωραίες ταμτέλες έπλεξες!** (β) **φοράει φόρεμα με ταμτέλα!** – συνών. **ταντέλα** (η) [ETYM. < δαντέλα (< γαλλ. dentell(e) + παραγ. επίθ. -α) με τροπή του μέσου οδοντ. [δ] σε ψιλό οδοντ. [τ] και του ένρ. [ν] σε ένρ. [μ] > ταμτέλα].

ΤΑΝ ΠΙ ΤΑΣ (με επίρρ. σημ.) κατηγορηματικά [ETYM. < παραφθ. της αρχ. φρ. «ἢ τᾶν ἢ ἐπὶ τᾶς» (Πλούτ. Ἡθ. Λακ. Ἀπ. 241.16)].

ΤΑΝΥΟΜΑΙ (ταννύομι) τινάζομαι, εκτείνομαι, τεντώνομαι, ανακλαδίζομαι – συνών. **τανιέμαι** – ουσ. **τάνυσμα** (το) [ETYM. < τανύομαι, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. τάνυμαι «τεντώνομαι», Όμ. Ρ 393, τάννυται δέ τε πᾶσα διά πρό «τεντώνεται ως την άκρη»].

ΤΑΠΕΙΝΟΣ (-ή, -ό) **1.** σεμνός, κόσμιος, σοβαρός, συνεσταλμένος ΦΡ. **είναι ταπεινό παιδί!** **2.** που έχει μικρή αξία **3.** ήρεμος, ήσυχος – επίρρ. **ταπεινά** [δ. τρ.: Σε παρακαλώ, βοριά μου, τράβα (βλ. λ., 8) ταπεινά, / τράβα ταπεινά κι αγάλια, κι όλο σιγανά.] [ETYM. < αρχ. ταπεινός (-ή, -όν) «χαμηλός, ταπεινόφρων, ταπεινωμένος, ...», Εὐρ. Όρ. 1411, πεφυρμένοι, ταπεινοί «ταπεινοί και ολοφυρόμενοι»].

ΤΑΡΑΖΟΜΑΙ (ταράζουμι) 1. [...] Κ. Παλ. Τρ.: ... σάν κάποια / πού χαϊδεύονται φύλλα / πού ταράζονται κύματα, ...] 2. συγκλονίζομαι 3. μετακινούμαι, σηκώνομαι από κει που κάθομαι ΦΡ. **μπήκα στο σπίτι και δεν ταράχθηκε από τη θέση της!** (μπήκα στου σπít' κι δε νταράχ'κι απ' τ' θέση τ'ς!) – ουσ. **τάραμα** (το) 1. τάραγμα, ταραχή 2. (μτφ.) βρέξιμο μέχρι το κόκαλο ΦΡ. **έγινα τάραμα!** – μππ. **ταραμένος** (-η, -ο) – αντών. **ατάραγος** (-η, -ο) 1. ατάραχος, ήρεμος, απαθής, ψυχραιμος ΦΡ. **ό,τι και να γίνει, μένει ατάραγος!** 2. ασήκωτος, πολύ βαρύς [παροιμ.: Η πέτρα είν' ατάραγη στον τόπο της.] – επίρρ. **ατάραγα** – σύνθ. **ταράκουλο** (το) 1. τράνταγμα, ταρακούνημα 2. μεγάλος φόβος [ETYM.: μσν. < συνοπτ. θ. ταράξ- του αρχ. ταράσσω «ανακατώνω, είμαι αναστατωμένος» (Όμ. ε 291, ἐτάραξε δέ πόντον «το πέλαγο συντάραξε») (πρβ. ἐκραξα > κράζω)].

ΤΑΡΑΜΟΣ (ο) 1. ταραχή ΦΡ. **γίνηκε μεγάλος ταραμός!** 2. βαριά επίπληξη ΦΡ. **αυτό δεν ήταν μάλωμα, ταραμός ήταν!** [ETYM. < αρχ. ταρα(γ)μός (ὁ) «ταραχή, σύγχυση, ...» (Αἰσχύλ. Χο. 1056, ἐκ τῶνδὲ τοι ταραγμός ἐς φρένας πίτνει «κι αυτό 'ναι που σου φέρνει ταραχή στον νου σου») > ταραμός, με έκπτωση].

ΤΑΡΝΑΡΙΖΩ (ταρρναρρίζου) 1. χορεύω στα χέρια μου βρέφος, λέγοντάς του τραγούδια, συχνά αυτοσχέδια, για να το καθησυχάσω ή να το διασκεδάσω ΦΡ. **δώσ' μου το μωρό να το ταρναρίσω!** 2. κουνάω βρέφος στην κούνια του, νανουρίζω – ουσ. **ταρνάρισμα** (το) 1. η ενέργεια του ταρναρίζω 2. (πληθ.) δημοτικά τραγούδια που τα τραγουδούν, όταν χορεύουν τα μωρά στα χέρια τους – επίρρ. **ταρναριστός** (-ή, -ό) κουνιστός – συνών. **ταχταρίζω** [δ. τρ.: Κοιτάζω τις γειτόνισσες και τις καλοτυχίζω, / πώς ταχταρίζουν τα παιδιά και τα γλυκοβυzaίνουν.] – ουσ. **ταχτάρισμα** (το) [ETYM. < ταρναν(ά), λ. με την οποία αρχίζει το ταρνάρισμα / ταχτάρισμα «Ταρνανά και πο πο πο, το παιδί μας θέλει χορό, / το παιδί μας θέλει χορό, τα βιολιά δεν είναι εδώ, / τα βιολιά δεν είναι εδώ, τα 'ναι πέρα στο χωριό. / Ποιον να στείλω να τα φέρει, τον Βασίλη (ή άλλο όνομα ανάλογα με τον ταχταριζόμενο) το ξεφτέρει.» (Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 240) + παραγ. επίθ. -αρίζω > ταρναναρίζω > ταρναρίζω, με απλολ. (πρβ. διδάσκαλος > δάσκαλος)].

ΤΑΡΤΑΡΑ (τα) ο κάτω κόσμος [δ. τρ.: Κάτου στα Τάρταρα της γης, τα κρυοπαγωμένα, / μοιρολογούν οι λυγρές και κλαίν' τα παλληκάρια.] ΦΡ. (α) **είναι για τα τάρταρα!** (β) **τον έριξε στα τάρταρα!** – ρ. **ταρταρίζω** κρυώνω πολύ, τουρτουρίζω, παγώνω ΦΡ. **τι κρύο είν' αυτό, ταρταρίσαμεν!** – ουσ. **ταρτάρισμα** (το) [ETYM. < ονομ. πληθ. του αρχ. ουσ. Τάρταρος (ὁ, ἡ) «ο τόπος κάτω από τον Άδη σε όση

απόσταση βρίσκεται ο ουρανός από τη γη», Όμ. Θ 13, ρίψω ἐς Τάρταρον ἡρόεντα «θα τον ρίξω στα σκότη του Ταρτάρου»].

ΤΑΤΑΡΗΣ (ο) έκτακτος ταχυδρόμος [δ. τρ.: Νάταν οι κάμποι θάλασσα και τα βουνά ποτάμι, / να πνίγανε τον τάταρη, που φέρνει τα φερμάνια.] [ETYM. < τουρκ. tatar «ταχυδρόμος» + παραγ. επίθ. -ης].

ΤΑΤΑΣ (ο) πατέρας (παιδική γλώσσα) [παροιμ.: Κατά μάνα, κατά τάτα, κατά γιο και θυγατέρα.] [ETYM. < αρχ. ἄττα (ως προσφών. η-λικιωμένων προσώπων) παππούλη, πατερούλη] (Όμ. Ι 607, Φοῖνιξ, ἄττα γεραιέ «Φοίνικα, γέροντά μου») > τάτας, με αντιμετ. + παραγ. επίθ. -ς].

ΤΑΥΤΗ αυτή (πληθ. **ταύτες**) – **ταυτό** αυτό ΦΡ. **για ταυτό ήρθα** [ETYM. < αρχ. αντων. οὔτος, αὕτη, τοῦτο «αυτός» (βλ. αούτης, ετυμ.)].

ΤΑΧΑ επίρρ.: δῆθεν, τάχα [δ. τρ.: Τάχα ποια θενά φιλήσει τα μεσάνυχτα, / τάχα ποιαν θεν' αγκαλιάσει το ξημέρωμα;] ΦΡ. (α) **το πήραμαν στο τάχα - τάχα!** το εκλάβαμε ως κάτι ασήμαντο (β) **το φέραμαν στο τάχα - τάχα!** κάναμε ότι δε γνωρίζαμε, ενώ γνωρίζαμε κάτι για συγκεκριμένο θέμα και περιμέναμε να μας το πουν – συνών.: α) **ταχαμπιά**· β) **τάχατες** [δ. τρ.: Να τα βγάλω στο παζάρι / και να βάλω τον τελάλη, / τάχατες να τα πουλήσω.] – παράγ. ουσ. **τάχας** (ο) σπουδαίος (βλ. νάχας) [ETYM. < αρχ. επίρρ. τάχα «αμέσως, ίσως,...», Όμ. Α 205, τάχ' ἄν ποτε θυμόν ὀλέσση «γρήγορα θα χάσει τη ζωή του»].

ΤΑΧΙΑ επίρρ.: αὐριο το πρωί [δ. τρ.: ... κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν το μεσημέρι.] ΦΡ. (α) **ταχιά να πας, ταχιά να 'ρθεις!** (β) **ταχιά το πρωί** – σύνθ.: α) **αποταχιά** πολύ πρωί (βλ. ταχυνεύω → επιρρ.) – συνών. **αποταχύ** (βλ. ώρα → επίρρ. πάρωρα)· β) **παραταχιά** μεθαύριο [ETYM.: μσν. < αρχ. ταχέα (ονομ. πληθ. ουδ. του επιθ. ταχύς (-εῖα, -ύ) (Όμ. β 307, ἵνα θᾷσσον ἵκηαι «και έτσι γοργά θα φτάσεις») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΤΑΧΥΝΕΥΩ (ταχυνεύου) αρχίζω κάποια δουλειά πρωί πρωί – επίρρ. **ταχυνά** νωρίς το πρωί, ξημερώματα – συνών. **σύνταχα** – σύνθ. **παραταχυνεύω** βγαίνω από το σπίτι μου πολύ πρωί [ETYM. < αρχ. ταχύν(ω) «κάνω κάτι εσπευσμένα, επισπεύδω» (Σοφ. Αἵ. 1404, ἀλλ' οἱ μὲν κοίλην κάπετον / χερσὶ ταχύνετε «σκάντε γρήγορα κοίλο τάφο») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΤΕΓΓΙΑΖΩ (τιγγιάζου) βάζω ξεραμένο τριφύλλι ή άλλα χόρτα σε τεγγιάρα (βλ. οικείο λήμμα → ουσ. γ) και τα κάνω δέματα ΦΡ. **πάμε να τεγγιάσουμε το τριφύλλι!** – ουσ.: α) **τέγγιασμα** (το) η ενέργεια του τεγγιάζω· β) **τέγγι** (το) δέμα τριφυλλιού ή άλλων χόρτων· γ) **τεγγιάρα** (η) ξύλινη ορθογώνια παραλληλεπίπεδη κατασκευή, της οποίας

οι δύο πλευρές είναι ελεύθερες, για να τοποθετούνται τα χόρτα που πρόκειται να τεγγιαστούν και στη συνέχεια να αφαιρείται εύκολα το δημιουργημένο δέμα – μππ. **τεγγιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τέγγ(ω) «υγραίνω, μαλακώνω, (μτφ.) προκαλώ οίκτο, ...» (το τριφύλλι ή άλλα χόρτα, για να τεγγιαστούν πρέπει να έχουν μαλακώσει από την πρωινή ή την απογευματινή δροσιά) (Αίσχλ. Πρ. 1008, τέγγη γάρ οὐδέν οὐδὲ μαλθάσση λιταῖς ἐμαῖς «κι είναι η καρδιά σου αμάλαχτη και δε λυγίζει με παρακάλια») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΤΕΚΝΙΣΜΑ (το) τοκετός ETYM. < αρχ. τέκν(ον) (τό) (Ὅμ. Α 362, Τέκνον, τί κλαίεις; «Τι κλαις, παιδί μου;») + παραγ. επίθ. -ισμα].

ΤΕΛΑΤΙΝΑ (τιλατίνα) (η) κόκκινο δέρμα πολυτελείας για την κατασκευή τσαρουχιών ΦΡ. **τον έκανε τελατίνα στο ξύλο!** – συνών. **τελατινή** (η) – επίθ. **τελατινένιος** (-α, -ο) που είναι κατασκευασμένος από τελατίνα [δ. τρ.: Τσαρούχια τελατινένια, Ζαχαρούλα μ', και παρδαλή ποδιά.] [ETYM. < τουρκ. telâtin + παραγ. επίθ. -α].

ΤΕΛΕΎΩ (τιλλιεύου) **1.** τελειώνω κάτι **2.** (μτφ.) δέρνω, βασανίζω ΦΡ. **τον τέλεψε στο ξύλο!** **3.** (μτφ.) δυσκολεύομαι να διαπαιδαγωγήσω κάποιον, υποφέρω ΦΡ. **δεν μπορώ να το τελέψω το παιδί!** **4.** (μτφ.) πεθαίνω ΦΡ. **τέλεψε απ' τα βάσανά!** – παθ. **τελεύομαι** βασανίζομαι, παιδεύομαι, κουράζομαι ΦΡ. **τελεύτηκα από το πρωί!** – (γ' πρόσ.) **τελεύεται** υποφέρεται, αντέχεται ΦΡ. **δεν τελεύεται αυτός ο πόνος!** – ουσ. **τέλεσμα** (το) – μππ. **τελεμένος** (-η, -ο) – αντών. **ατέλευτος** (-η, -ο) ανυπόφορος [ETYM. < αρχ. τέλ(ος) (τό) (-ους) «πέρας, τέρμα, ...» (Ὅμ. Β 122, τέλος δ' οὐ πώ τι πέφανται «δεν ξέρουμε πότε θα ῥθει το τέλος») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΤΕΝΤΑ επίρρ.· ορθάνοιχτα, διάπλατα ΦΡ. **τι την άφησες τέντα την πόρτα;** – σύνθ. **κωλοτέντα** (η) **1.** διάρροια ΦΡ. **τον έπιασε κωλοτέντα!** **2.** φόβος – επίρρ. **τεντούκι** **1.** τεντωμένα, ξαπλωτά ΦΡ. (α) **γλίστρησε κι έπεσε τεντούκι!** (β) **είναι τεντούκι στο κρεβάτι!** είναι ξαπλωμένος, είναι άρρωστος **2.** διάπλατα ανοιχτά ΦΡ. **έφυγε κι άφησε την πόρτα τεντούκι!** (έφ'γι κι άφ'σι τ' μπόρτα τιντούκι!) [ETYM.· αντδ. < μσν. τένδα / τέντα (ή) < λατ. tenda (-ae) «σκηνή» < λατ. tendo «τεντώνω, ...» < αρχ. τείνω «απλώνω, εκτείνω, αραδιάζω, ...», Ὅμ. Υ 101, τείνειεν πολέμου τέλος «το τέλος της μάχης ίδια τέντωσε»].

ΤΕΡΛΟΣ (τιρλλός) (-ή, -ό) τρελός – ρ. **τερλαίνω** τρελαίνω ΦΡ. **δεν τερλάθηκα ακόμα!** – ουσ.: α) **τέρλαμα** (το)· β) **τέρλα** (η) ΦΡ. (α) **τι τέρλα είν' αυτή!** (β) **ο καθένας κι η τέρλα τ'!** – μππ. **τερλαμένος** (-η, -ο) τρελός [ETYM. < μσν. επίθ. τρελός, με αντιμετ. < ελνστ. επίθ. τρηρός «ελαφρός» < αρχ. τρήρων (-ωνος) (ό, ή) «που τρέμει, ντροπα-

λός, δειλός (επίθ. των άγριων περιστεριών)» (Όμ. μ 63, οὐδέ πέλειαι τρήρωνες «μήτε τα φοβισμένα αγριοπερίστερα») με τροπή του [η] σε [ε] πριν από υγρό σύμφ. (πρβ. σίδηρος > σίδηρο) και ανομ. τροπή του δεύτερου [ρ] σε [λ], ή το επίθ. θα μπορούσε να συνδεθεί με τα ανθρωπωνύμια *Τρέλλος* & *Τρέλλων*, που μαρτυρούνται στον μιμογράφο του 5^{ου} π.Χ. αι. Σώφρονα (LSJ)].

ΤΕΤΡΑΒΕΛΟΝΙΑ (τιτραβιλουνιά) (η) δημιουργία σταυροβελονιάς σταυρωτά πάνω σε άλλη [ETYM. < αρχ. τετρά(κις) «τέσσερις φορές» (Όμ. Ε. 306, τρις μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις «μακαρισμένοι τρεις και τέσσερις φορές οι Έλληνες») + αρχ. βελόν(η) (βλ. βελονιάζω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΤΕΤΡΙΜΪΔΑ / **τιτριμίδα** (η) **1.** χρυσό αστεράκι με πολλές ακτίνες, που κρέμεται σε σχετικά μικρό κρίκο σκουλαρικιού, ολοκληρώνοντας τη διακόσμησή του, κατ' επέκταση το σκουλαρίκι που έχει τετριμίδα **ΦΡ. τι ωραίες τετριμίδες φοράς!** **2.** μεταλλικό κόσμημα, που κρέμεται ως σκουλαρίκι σε λαβές μαχαιριών, σταυρών, κ.λπ. [δ. τρ.: ... τετριμίδες στο σπαθί και φούντες στο ντουφέκι.] **3.** πούλια ραμμένη σε κεφαλόδεσμο· συνήθ. ράβονταν πολλές μαζί σχηματίζοντας ποικίλα σχέδια **4.** το έντομο γρύλλος (βλ. καρκαλέτσι, 1) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **τιτριμίδα** (ή), έντομον, ὅμοιον κανθάρω, ὅπερ ἐγκλείουσιν εἰς μικρόν κλωβίον, ἵνα τό ἀκούωσι νά **τριγλύζη**· «τιτριμίδα μου χρυσή, νά σέ βάλω 'ς τό κλουβί» δ. ᾱ. Λέγεται καί **τριτσόνι** καί **κιγκίδι** καί **κερκίδι**. Ὁ γρύλλος. / λήμμα **τιτριμίδα** (τά), σειρά ἀργυρῶν κομβίων, προσερραμμένων εἰς τό ἔνδυμα τῶν χωρικῶν γυναικῶν ὡς κοσμήματα.] [ETYM. < πρκ. τετρέμ(ηκα) του αρχ. τρέμω (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίδα > τετρεμίδα > τετριμίδα, με κόφ. του [ε] σε [ι]].

ΤΕΨΙ (τιψί) (το) ταψί **ΦΡ. (α) τον χόρεψε στο τεψί! (β) θα τον χορέψω στο τεψί! (γ) θέλει ένα τεψί φαΐ να χορτάσει!** – υποκορ. **τεψάκι** – μεγεθ.: α) **τέψα** (η)· β) **τέψαρος** (ο) [ETYM. < τουρκ. *tersi*].

ΤΖΑΜΑΡΑ (η) **1.** είδος σφυρίχτρας [παροιμ.: Τζαμάρα να λαλήσου-με να μη μας πάρουν τα γκόρτσα (βλ. λ.)!] **2.** είδος ποιμενικής φλογέρας **3.** το κεντρικό στέλεχος του κρεμμυδιού, το οποίο είναι κούφιο και στην κορυφή του βγαίνει το άνθος και στη συνέχεια ο σπόρος· χρησιμοποιείται για την κατασκευή σφυριχτρών, ενώ οι νοικοκυρές το ψιλοκόβουν και το αναμειγνύουν μ' άλλα λαχανικά, με τα οποία παρασκευάζουν τις χορτόπιτες, καθώς, όταν ψήνεται, έχει διακριτή γλυκιά γεύση [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο της τζαμάρας].

ΤΖΕΡΕΜΕΣ (τζιερεμές) (ο) **1.** αδικαιολόγητη οικονομική επιβάρυνση, ζημιά [παροιμ.: Σκότωνε τρελούς, πλήρωνε τζερεμέδες.] **2.** (μτφ.)

άνθρωπος άχρηστος, τιποτένιος, τεμπέλης – σύνθ. **παλιοτζερεμές** (ο) ζημιάρης ΦΡ. **τι παλιοτζερεμές είν' αυτός!** – ρ. **τζερεμετίζω** ζημιώνω – ουσ. **τζερεμέτισμα** (το) [ETYM. < τουρκ. cereme «πρόστιμο» (< αραβ. ghrama) + παραγ. επίθ. -ς].

ΤΖΙΟΥΜΑ (η) **1.** το ογκώδες μέρος της ρίζας της ρείκης, το οποίο, αφού καεί σε καμίνι, γίνεται κάρβουνο πολύ καλής ποιότητας· επίσης, είναι κατάλληλο για την κατασκευή τσιμπουκιών ΦΡ. **το 'χει τζιούμα το κεφάλι!** είναι ισχυρογνώμων **2.** ξύλινο δοχείο, στο οποίο φυλασσόταν προζύμι **3.** πρήξιμο που δημιουργείται μετά από χτύπημα **4.** ζιόγκος (βλ. λ., 1) **5.** κάθισμα από κορμό ξύλου ΦΡ. **κάτσε λίγο στη τζιούμα να ξεκουραστείς!** **6.** μικρός λόφος **7.** μεγάλο ξύλινο γουδί από λαξευμένο κορμό δέντρου, αλλά και μεγάλο λίθινο γουδί από λαξευμένη πέτρα – σύνθ. **τζιουμοκέφαλος** (-η, -ο) ξεροκέφαλος [ETYM.· πιθ. < αλβ. tšume «πέτρινο γουδί»].

ΤΖΟΒΑΪΡΙΚΟ (τζζιουβαϊρ'κό) (το) κόσμημα ΦΡ. **ωραία τζοβαϊρικά κρεμάει στον λαιμό!** [ETYM. < τζοβαϊρ(ι) (το) «πολύτιμος λίθος, θησαυρός» (< τουρκ. cevahir < αραβ. jawāhir) + παραγ. επίθ. -ικό].

ΤΖΟΡΑΣ (τζζιόρας) (ο) **1.** χοντρή βέργα, ρόπαλο **2.** (μτφ.) ισχυρογνώμων, ξεροκέφαλος **3.** (μτφ.) αγράμματος, άσχετος [ETYM.· πιθ. < σερβοκρ. zoran «ρωμαλέος, βίαιος»].

ΤΖΟΥΛΈΠΗΣ (τζιουλλέπ'ς) (ο) εκτιμητής, που περνούσε κατά την οθωμανική περίοδο από τα κτήματα των ραγιάδων και εκτιμούσε την παραγωγή, από την οποία το 30% το αποθήκευαν στο κοτσέκι (βλ. λ.) και το υπόλοιπο το άφηναν σ' αυτούς [ETYM. < τουρκ. celer «ζωέμπορος» + παραγ. επίθ. -ης > τζελέπης > τζολέπης, με ανομ. > τζουλέπης, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΤΗΓΑΝΙΖΟΜΑΙ (τ'γανίζουμι) υποφέρω, βασανίζομαι [παροιμ.: Τα ψάρια στο ίδιο τηγάνι τηγανίζονται, αλλά το ένα τ' άλλο δεν το πιστεύει.] ΦΡ. **τηγανίστηκε από τα πολλά βάσανα!** [ETYM. < ελνστ. τηγανίζω < αρχ. ταγηνίζω «τηγανίζω, ψήνω στο τηγάνι», Άθήν. 1.30d, μισῶ λακωνίζειν, ταγηνίζειν δέ κᾶν πριαίμην «δεν θέλω να μιμούμαι τους Λάκωνες, θ' αγοράζα τηγάνι»].

ΤΗΓΑΝΙΣΤΟ (τηγαν'στό) (το) χυλώδες φαγητό φτιαγμένο στο τηγάνι με αλεύρι καλαμποκιού, λάδι ή βούτυρο, νερό και τυρί φέτα, ή με πρέντζα (βλ. λ.) και αβγά (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 39) ΦΡ. **έλα να φας ωραίο τηγανιστό!** [ETYM. < αρχ. τήγαν(ον) / τάγηνον (τό) «τηγάνι» (Άριστοφ. Ίππ. 929, τό μέν τάγηνον τευθίδων έφεστάναι σίζον «να 'ναι πάνω στη φωτιά το τηγάνι με καλαμάρια και να τσιτσιρίζει») + παραγ. επίθ. -ιστό].

ΤΗΓΑΝΙΤΑ (η) πρόχειρο φαγάκι από χυλό, που το ρίχνουν κουταλιά κουταλιά σε καυτό λάδι και το τηγανίζουν· ο χυλός, εκτός από αλεύρι, αλάτι και νερό, περιέχει μαγιά ή τσίπουρο· οι τηγανίτες τρώγονται αρτυμένες με μέλι ή ζάχαρη (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 98) ΦΡ. (α) **αρτύσιμες τηγανίτες** είναι ίδιες με τις αναφερθείσες στην παρασκευή, με τη διαφορά πως στον χυλό προστίθενται αβγά, γάλα και τυρί φέτα, ή ό,τι ο καθένας προτιμά απ' αυτά (β) **πήγαμε στον γάμο και φάγαμε τηγανίτες!** (προσφέρονται εθιμικά στους γάμους) – συνών. **λαλαγγίτα** (η) – σύνθ. **λαχανοτηγανίτα** (η) (βλ. λάχανο → σύνθ. β) ΦΡ. **οι λαχανοτηγανίτες σου είναι μπουκιά και συχώριο!** είναι πάρα πολύ νόστιμες ETYM. < αρχ. τηγανίτης (ενν. ἄρτος) (ὁ) & ταγηνίας (ὁ) «τηγανίτα» (Ιπών. Ἀποσπ. 26a.2, οὐ τηγανίτας σησάμοισι φαρμάσσων «να μην καρυκεύσω τις τηγανίτες με σουσάμι;» / Ἡσύχ., <ταγηνία(ι)> πεμμάτια (ἀπὸ) τηγάνων. οἱ δὲ στέας ὑγρόν, ἐπιχεόμενον τηγάνῳ, ὃ προσβάλλεται μέλι, (ση)σάμη, τυρός) μεταπλ. σε θηλ.].

ΤΗΡΑΩ (τ'ράου) 1. βλέπω κάτι, παρατηρώ ΦΡ. **πειράζει αν τηράω;** (π'ράζ' α ντ'ράου;) [δ. τρ.: Ούλοι τον ήλιο τον τηράν, που πάει να βασιλέψει, / κι η κόρη που είχε τον καημό, το πέλαγο αγναντεύει.] [Κ. Κρυστ. Γ. Κ.: Ἄκουγε ὁ γέρος τό πουλί, τήραε τά κορφοβούνια.] 2. περιποιούμαι ΦΡ. **είναι τυχερός, γιατί τον τηράν τα παιδιά του!** (είνι τυχιρός, γιατί του ντ'ραν τα πιδγιά τ'!) [παροιμ.: Τήρα με με το 'να μάτι, να σε τηράζω με τα δυο!] 3. περιμένω 4. τηρώ συμφωνία 5. παρμονεύω 6. προσπαθώ ΦΡ. **τήραγε να βάλει σειρά!** προσπαθούσε να βάλει τάξη – ουσ. **τήραμα** (το) – επίθ. **ατήρητος** (-η, -ο) που δεν τον έχουν δει ξένα βλέμματα – σύνθ.: α) **ανατηράω** βλέπω, παρατηρώ προσεκτικά· β) **γλυκοτηράω** γλυκοκοιτάζω [Ι. Βηλ. Ἄν.: Ἡ γλυκυτάτη ἄνοιξι / μέ τ' ἄνθια στολισμένη, ροδοστεφανωμένη / τή γῆ γλυκοτηράει.]· γ) **κατατηράω** παρατηρώ με προσοχή, συχνά χωρίς να γίνομαι αντιληπτός ΦΡ. **κατατήραξα, αλλά δε μπόρεσα να ιδώ!** – ουσ. **κατατήριο** (το) επανειλημμένη παρατήρηση· δ) **τηρογυάλι** (το) καθρέφτης· ε) **τηρομερίζω** αναβάλλω κάτι [ETYM. < αρχ. τηρέω (-ῶ) «φυλάω, προσέχω, παρατηρώ» (Ξεν. Κυν. 6.1.4, οὐ καλῶς τηροῦσι τοὺς κύνας «δεν προσέχουν πολύ τα σκυλιά») μεταπλ. -άω].

ΤΙ σύνδ. αιτιολ. (λαϊκότρ., λογοτ.) γιατί [ETYM. < αρχ. ὅτι «επειδή» (επικ. ὅττι), Ὅμ. Λ 408, οἶδα γὰρ ὅττι κακοὶ μὲν ἀποίχονται πολέμοιο «το ξέρω, γιατί οι λιγόκαρδοι ξεκόβουν απ' τη μάχη»].

ΤΙΚΩ (Τίκου) (η) ονομασία γίδας [ETYM. (;)].

ΤΙΜΑΡΕΥΩ (τιμαρεύου) 1. παρέχω τις υπηρεσίες μου σε κάποιον 2. φροντίζω [Γ. Μακρυγ. Ἀπ., Ἐπίλογος, ... ἤμουν φτωχὸς κ' ἔκανα τὸν

ὑπερέτη καὶ τιμάρευνα ἄλογα κι' ἄλλες πλῆθος δουλειὲς ἔκανα νὰ βγάλω τὸ πατρικὸ μου χρέος, ὅπου μᾶς χρέωσαν οἱ χαραμῆδες (βλ. λ.)...]

3. τακτοποιῶ – παθ. τιμαρεύομαι φροντίζω τον εαυτό μου, στολίζομαι – ουσ. **τιμάρημα** (το) [ETYM. < τουρκ. timar «τιμάριο» + παραγ. επίθ. -εύω].

ΤΙΝΑΖΩ (τ'νάζου) [...] [δ. δίστ.: Μίλα μου μερτζανόχειλη και μη μου κάνεις νάζι, / γιατί ο Θεός την ομορφιά σαν άνθη την τινάζει.] [παροιμ.: Τον τίναξε, ὅπως η αλεπού την κότα!] ΦΡ. **τα τίναξε τα πέ-ταλα!** πέθανε – παθ. **τινάζομαι** **1.** κουνιέμαι με δύναμη, για να πέσουν αυτά που έχω πάνω μου **2.** πετιέμαι από τη θέση μου λόγω έντονου σωματικού πόνου ή συναισθήματος **3.** (μτφ.) κάνω τον παλληκαρά, κοκορεύομαι ΦΡ. **μη μου τινάζεσαι εμένα!** (μη μ' τ'να'ισι ιμένα!) – ουσ. **τίνα(γ)μα** (το) – μππ. **τινα(γ)μένος** (-η, -ο) – σύνθ. **κωλοτι-νασσάτης** (ο) που τινάζει τον κώλο, δηλ. τον πάτο σακιών με αλεύρι· χρησιμοποιείται ως προσωνύμιο του Μαρτίου [ETYM.: μσν. < αρχ. τινάσσω «τινάζω» (Όμ. Μ 298, δύο δοῦρε τινάσσων «σειόντας δύο λόγχες») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. τιναξ- (πρβ. έκραξα > κράζω)].

ΤΙΡΙ ΤΙΡΙ ΦΡ. **είναι τίρι τίρι!** είναι ελαφρόμυαλος (-η, -ο) [ETYM. (;)].

ΤΟΪΧΟΣ (τοίχους) (ο) **1.** [...] [παροιμ.: Έχει ο τοίχος αφτιά κι ο λόγος (βλ. λ.) έχει μάτια.] [δ. τρ.: Έρχομαι τον τοίχο, τοίχο δεν μπορώ να σου 'πιτύχω.] **2.** (μτφ.) αμετακίνητος στις θέσεις του, επίμονος ΦΡ. **ακούει ο τοίχος;** – συνών. **τοιχάρι** (το) – υποκορ.: α) **τοιχούλης** (ο)· β) **τοιχάκι** (το) – μεγεθ. **τοίχαρος** (ο) [ETYM. < αρχ. τοίχος (ό), Όμ. Π 212, ὥς δ' ὅτε τοῖχον ἀνὴρ ἀράρη πυκινοῖσι λίθοισι «πῶς αρμοδένει τοίχο ο μάστορας με αδρές σφιγμένες πέτρες»].

ΤΟΛΜΗ (τόλμ') (η) **1.** η περιφρόνηση του κινδύνου ή άλλων δυσκολιών [Ανδρ. Κάλβ. Σ.: Όσοι τό χάλκεον χέρι / βαρύ τοῦ φόβου αἰσθάνονται, / ζυγόν δουλείας, ἅς ἔχωσι / θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην / ἡ ἐλευθερία.] **2.** θράσος, αναίδεια – μεγεθ. **τολμάρα** (η) [ETYM. < αρχ. τόλμη (ή) «θάρρος, αφοβία, θρασύτητα, ...», Αριστοφ. Θεσμ. 702, ὥς ἅπαντ' ἄρ' ἐστὶ τόλμης μεστὰ κἄναισχυντίας «ἀρα ὅλα εἶναι μεστὰ ἀπὸ ἀδιαντροπία και θράσος»].

ΤΟΠΑ (η) τόπι φτιαγμένο από παλιά υφάσματα και παραγεμισμένο με κουρέλια, μαλλί ή άχυρα ΦΡ. (α) **έφτιαξα ωραία τόπα!** (β) **θέλεις να παίξουμε με την τόπα;** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του χτυπήματος της τόπας / (LSJ, Τριαντ.) < τουρκ. top «σφαίρα» + παραγ. επίθ. -α].

ΤΟΠΟΣ (τόπους) (ο) [...] ΦΡ. **πήγε άκρη τόπου!** πήγε πολύ μακριά [δ. τρ.: Από ξένο τόπο κι απ' αλαργινό (βλ. αλαργεύω → επίθ.), ήρθ' ένα κορίτσι φως μου δεκαοχτώ χρονώ'] [παροιμ.: Η πέτρα είναι βαριά στον τόπο της!] (πληθ. **τόποι**, οι / **τόπια**, τα) **1.** [...] **2.** σημεία – συνθ.: α) **βουρτόπι** (το) **1.** επίπεδος τόπος περικλειστος από βράχια **2.** τόπος με βόρειο προσανατολισμό (βλ. βουργιάζει)· β) **σιοτόπι** (το) τόπος επίπεδος – συνών. **σιοτοπιά** (η) [ETYM. < αρχ. τόπος (ό) «τόπος, τοποθεσία, ...», Αισχύλ. Εὐμ. 249, χθονὸς γὰρ πᾶς πεποίμανται τόπος «που τόπο γης δεν άφησα να μην περάσω»].

ΤΟΡΒΑΣ (τουρβάς) (ο) μάλλινος υφαντός σάκος που έχει σχοινί, για να κρεμιέται από τον ώμο [δ. τρ.: Για άπλωσε, Χρόνη, στον τουρβά, για λύσε το δισάκι, / να βρεις δυο μήλα κόκκινα, δυο πατρινά λεμόνια.] – συνών. **τροβάς** (ο) [παροιμ.: Έβαλε το κεφάλι του στον τροβά.] – υποκορ. **τροβαδάκι** (το) **1.** [...] **2.** μικρό πλεχτό σακούλι για τον ώμο **3.** σχολική τσάντα από υφαντό συνήθ. ύφασμα – συνών. **τροβατσούλι** (το) [ETYM. < τουρκ. torba (< περσ. tobra «σάκος») + παραγ. επίθ. -ς].

ΤΟΤΕΣ επίρρ.: τότε ΦΡ. **από τα τότες** από τότε – συνών.: α) **τότενε**· β) **τότενες** [ETYM. < αρχ. χρον. επίρρ. τότε (Όμ. Ε 454, δὴ τότε θοῦρον Ἄρηα προσήδα «τότε φώναξε τον άγριο τον Άρη») με προσθήκη του -ς αναλ. προς άλλα επιρρ. σε -ς, π.χ. χτες].

ΤΟΥΛΟΥΠΑ (τ'λλούπα) (η) **1.** μαλλί λαναρισμένο (βλ. λανάρι → λαναρίζω) και τυλιγμένο κατάλληλα, για να τοποθετηθεί στην ηλακάτη, να γνεστεί και να γίνει νήμα ΦΡ. **τα 'χει τουλούπα τα μαλλιά!** έχει λευκά μαλλιά **2.** (μτφ.) μεγάλη νιφάδα χιονιού ΦΡ. **ρίχνει τουλούπες!** – ρ.: α) **τουλουπιάζω** (τ'λλουπιάζου) φτιάχνω τουλούπες – ουσ. **τουλούπιασμα** (το) – **τουλουπιασμένος** (-η, -ο)· β) **τουλουπώνω** **1.** σκεπάζω, καλύπτω ΦΡ. (α) **τουλουπώσου καλά, κάνει πολύ κρύο!** (β) **τουλούπωξέ τη!** (τ'λλούπουξ' τ'!) σκέπασέ την **2.** (μτφ.) συγκαλύπτω ΦΡ. **το τουλούπωσαν!** (του τ'λλούπουσαν!) – ουσ. **τουλούπωμα** (το) – μππ. **τουλουπωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τολύπ(η) (ή) «τουλούπα, κολοκύθα σε σχήμα τουλούπας, ...» (Άριστοφ. Λυσ. 586, τολύπην μεγάλην «μεγάλη τουλούπα» / Ήσύχ., <τολύπη> τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ἃ καὶ βήρηκας καλοῦσιν. καὶ ἀγαθίδιον στήμονος, ἥ ροδάνης / <τολύπαι> τὸ κατασκευαστὸν ἔριον) μεταπλ. -α > τουλούπα, με κώφ. του [ο] σε [ου] και τροπή του [υ] σε [ου]].

ΤΟΥΜΠΑ (η) **1.** ανθοδέσμη ΦΡ. **μάζεψα μια τούμπα ανεμώνες** **2.** περιστροφή του σώματος στον αέρα με ή χωρίς στήριξη των χεριών στο έδαφος, τούμπα στον αέρα, κυβίστηση ΦΡ. (α) **θα σε φέρω τού-**

μπα, πού θα μου πας; θα σε κάνω να συμφωνήσεις μαζί μου (β) **κάνει τούμπες μπροστά του!** έχει δουλοπρεπή συμπεριφορά (γ) **νεροτροβιά** (βλ. λ.) **της τούμπας** είδος νεροτριβής που η κάναλη (βλ. λ.) είναι τοποθετημένη κατακόρυφα και το νερό στο καδί (βλ. λ.) κάνει περιστροφές **3. ξάπλα, ύπνος ΦΡ. ο πατέρας έκαμε τούμπα** κοιμήθηκε **4. φούντα 5. συστάδα** από ρίζες καλαμιών, που αποτελούν στερεό έδαφος μέσα σε λίμνη **6. λόφος – υποκορ. τουμπούλα** (η) – συνών. **τουμπάκι** (το) – σύνθ. **κωλοτούμπα** (κουλλ'τούμα) (η) **1. κυβίστηση 2. (μτφ.) υπερβολική ένδειξη χαράς, ενδοτικότητα** [ETYM.· μσν., α-ντδ. < λατ. tumba (-ae) «γήλοφος, τάφος» < αρχ. τύμβος (ὀ) / τύμβα (ή), Όμ. α 239, τῷ κέν οἱ τύμβον μέν ἐποίησαν «όλοι θα του σήκωναν τρανό μνημούρι τότε»].

ΤΟΥΡΚΟ- & τουρκό- α' συνθ. λ. που δηλώνει κάτι, το οποίο σχετίζεται με τους Τούρκους ή την Τουρκία – σύνθ.: α) **τουρκόγυφτος** (-ισσα) (ο, η) **1. μουσουλμάνος τσιγγάνος** [Αλ. Σακελλ. Γαρ.: Χτύπα τα πόδια τσίφτισσα, / τσιγγάνα τουρκογύφτισσα.] **2. (μειωτ.) άνθρωπος βρόμικος ή με μελαψό δέρμα 3. πειραχτικός χαρακτηρισμός σε φιλικό πρόσωπο, που μας λέει ή μας κάνει κάποιο αστείο ή κάτι ενοχλητικό ΦΡ. φεύγα από δω, τουρκόγυφτε! 4. ζητιάνος· β) τουρκοκαβάλα** (η) το κουβάλημα κάποιου στους ώμους μου, ενώ αυτός έχει τα πόδια του εκατέρωθεν του λαιμού μου· κατά την οθωμανική περίοδο οι Έλληνες μετέφεραν στους ώμους όποιον Τούρκο τούς το ζητούσε, αλλά κι ένωθαν την τουρκική δουλεία ως βάρος στους ώμους – επίρρ. **τουρκοκάβαλα** ΦΡ. **τον πήρε τουρκοκάβαλα· γ) τουρκοπαιδεύω** τυραννώ, βασανίζω, παιδεύω – ουσ. **τουρκοπαιδεμα** (το) ΦΡ. **αυτό κι αν ήταν τουρκοπαιδεμα!** – μππ. **τουρκοπαιδεμένος** (-η, -ο)· δ) **τουρκόπιασμα** (το) **1. παιδί που κυοφορήθηκε μετά από βιασμό Τούρκου κατά την οθωμανική περίοδο 2. (μτφ.) σκληρό και άπονο παιδί· ε) τουρκοπούλια** (τα) αποδημητικά πουλιά ΦΡ. **ήρθαν και τα τουρκοπούλια!** [ETYM. < θ. μσν. Τουρκ(ος) (βλ. λ.) -ο-].

ΤΟΥΡΚΟΣ (Τούρκους) / **Τουρκάλα & Τούρκισσα** (ο, η) **1. [...]** [Β. Ούγκω. Έλλην.: Τουρκοί διαβήκαν. Χαλασμός. Θάνατος πέρα ως πέρα. / 'Η Χίος, τ' όμορφο νησί, μαύρη άπομένει ξέρα.] [δ. τρ.: Γίνεσαι Τούρκος, Διάκο μου, την πίστη σου ν' αλλάξεις, / να προσκυνήσεις στο τζαμί, την εκκλησιά ν' αφήσεις;] ΦΡ. **έγινε Τούρκος!** οργίστηκε πολύ, θύμωσε **2. (μτφ.) για φαγητό ή ποτό με πολύ αψιά γεύση ΦΡ. αυτό δεν είναι φαΐ, είναι Τούρκος!** – ρ. **τουρκεύω** (τουρκκιεύου) **1. παραμελώ τα θρησκευτικά μου καθήκοντα, αλλάζω πίστη και από χριστιανός γίνομαι μωαμεθανός, εξισλαμίζομαι 2. (μτφ.) έχω άσχημη**

συμπεριφορά ΦΡ. **τούρκεψε αυτό το παιδί!** 3. (μτφ.) πιέζω επίμονα και κάνω κάποιον να χάσει την υπομονή του, τον εξοργίζω ΦΡ. **με τούρκεψαν στο χάλεμα!** (βλ. χαλεύω → ουσ.) [ETYM. < μσν. Τοῦρκος (ὁ) < τουρκ. Türk + παραγ. επίθ. -ος].

ΤΟΥΡΛΑ (η) για κάτι που έχει τη σφαιρική μορφή του τρούλου, προεξοχή, διόγκωση – επίρρ. **τούρλα** ΦΡ. **τον έχει τούρλα τον κώλο!** έχει προτεταμένο κώλο ή περπατά έτσι, ώστε να τον προτάσσει επιτηδευμένα – ρ. **τουρλώνω** 1. δημιουργώ σωρό 2. συνήθ. για τμήμα του σώματος που, όταν το προτείνω, παίρνει σχήμα σφαιρικό 3. (ειρων., παθ.) υπερηφανεύομαι, κοκορεύομαι – ουσ. **τούρλωμα** (το) – επίθ. **τουρλωτός** (-ή, -ό) – συνών. **τσουρλωτός** (-ή, -ό) – μππ. **τουρλωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **περπατάει με τουρλωμένο τον κώλο!** – ρ. **τουρλιάζω** χάνω την πνευματική διαύγεια από το πλήθος των ενασχολήσεων ΦΡ. **τούρλιασα απ' το πρωί!** – ουσ. **τούρλιασμα** (το) – μππ. **τουρλιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξετουρλιάζω** ΦΡ. **με ξετούρλιασαν σήμερα!** (μη ξιτούρλλιασαν σήμερα!) – σύνθ. **ανεμοτουρλιάζω** 1. κουράζομαι πνευματικά και σωματικά, ζαλίζομαι ΦΡ. **ανεμοτούρλιασα από τις δουλειές!** (ανιμουτούρλλιασα απ' τ'ς δ'λλειές!) 2. ταλαιπωρώ κάποιον, όπως ο ανεμοστρόβιλος (βλ. ανεμιστρόφος), που λέγεται και **ανεμότουρλα** (η) [δ. τρ.: Τους Τούρκους παίρνουν ομπροστά, τους ανεμοτουρλιάζουν.] [ETYM.· μσν. < ελνστ. τρούλλα / τροῦλλα (ή) «κύπελλο, κούπα ως μέτρο υγρών, κουτάλα, μικρό σφαιρικό αγγείο», με μετάθ. του [ρ] και απλοπ. < λατ. trulla].

ΤΟΥΡΤΟΥΡΑ (η) το πτηνό τρυγόνα ή τρυγόνι (*streptopelia turtur*) [δ. τρ. (για την τρυγόνα): – ν-Αυτού ψηλά που περπατείς, τρυγόνα, μωρή τρυγόνα, / και χαμηλά λογιάζεις (βλ. λ., 1, 2 & σύνθ. β), τρυγόνα μου γραμμένη, ...] [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το κελάδημα του πτηνού].

ΤΟΥΡΤΟΥΡΙΑ (τουρτουργιά) (η) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **τουρτουριά** (ή), ομάς ανθρώπων εξερχομένων διά τινα έργασίαν καί ειδικώτερον ή συνοδεία τῶν μεταβαινόντων κατά τήν παραμονήν τοῦ γάμου χωρικῶν πρὸς συλλογὴν ξύλων διά τό ψήσιμο τῶν ἀμνῶν τοῦ γάμου.] [ETYM. (;)].

ΤΟΥΦΑ (η) 1. πυκνός και χαμηλός θάμνος, λόχμη [παροιμ.: Η μικρή η τούφα έχει τον λαγό.] 2. δέσμη μαλλιών – σύνθ. **αγιότουφα** (η) εκκλησία [ETYM.· μσν., αντδ. < λατ. stuppa & tufa (-ae) «χαίτη κράνους» < αρχ. στύπη (ή) / στυππεῖον «χοντρή ίνα από λινάρι ή κάνναβη», Ἡρόδ. 8.52.1, ὅκως στυππεῖον περὶ τοὺς οἴστοὺς περιθέντες «τύλιγαν τα βέλη με στουπιά»].

ΤΟΥΦΕΚΑΩ (τ'φικκάου) **1.** τουφεκίζω **2.** (μτφ.) κάνω κάτι κατόπιν εορτής ΦΡ. **τουφέκησε η δουλειά!** πλέον δεν μπορεί να γίνει – **τουφέκημα** (το) – σύνθ. **τουφεκαλεύρης** (ο) σπάταλος, ανοικοκύρετος, άχρηστος [ETYM. < τουρκ. tüfek + παραγ. επίθ. -άω].

ΤΡΑΒΑΩ (τραβάου) **1.** έλκω, σύρω ΦΡ. (α) **τραβάει** (ενν. τον καπνό) **καλά ο μπουχαρής** (βλ. λ., 1)! (β) **τράβα την πόρτα να κλείσει!** **2.** υποφέρω, υπομένω ΦΡ. (α) **μη ρωτάς, τι τραβάει!** (β) **οι γυναίκες τραβάν τ' σίβα κι τη λίβα!** ... τα πάνδεινα **3.** αδιαφορώ ΦΡ. **τραβάω μια γιώτα ή γιώτες!** **4.** **τραβάω καμάρι!** καμαρώνω [παροιμ.: Ο κώλος μας βρακί δεν είχε και το καμάρι το τράβαγε!] **5.** πίνω ΦΡ. **ελάτε να τραβήσουμε κανένα ποτηράκι!** **6.** έχω καλή απόδοση ή επίδοση σε κάτι ΦΡ. (α) **τραβάνε τα τσίπουρα!** έχει καλή απόδοση η απόσταξη των στέμφυλων (β) **τα τραβάει τα γράμματα!** τα μαθαίνει εύκολα **7.** πηγαίνω ΦΡ. (α) **τραβάτε γρήγορα να προλάβετε!** (β) **τράβησε τον ανήφορο!** (τράβ'σι τουν ανήφουρου!) **8.** φυσώ [δ. τρ.: – Τράβηξε βοριάς κι αέρας και τα γκρέμισε.] **9.** κουρεύω ΦΡ. **τραβάει καλό ψαλίδι!** κουρεύει καλά – παθ. **τραβιέμαι** **1.** έλκομαι από κάτι, επιθυμώ ΦΡ. (α) **κρύωσε ο καιρός και τραβιέται ο τραχανάς** (βλ. λ.)! **2.** χάνομαι, απομακρύνομαι [δ. τρ.: Ερόδισε γη ανατολή και ξημερώνει η δύση, / γλυκοχαράζουν τα βουνά κι ο αυγερινός τραβιέται, / παν' τα πουλάκια στη βοσκή κι οι λυγερές στη βρύση.] **3.** (για υποζύγια) ζευγαρώνω – ουσ. **τράβημα** (τραβ'μα) (το) τράβηγμα – μππ. **τραβημένος** (-η, -ο) – σύνθ. **τραβομαδάω** κάνω κάποιον να υποφέρει ΦΡ. **όλοι την τραβομαδάν!** (ούλοι τ' ντραβουμαδάν!) περνάει τα πάνδεινα απ' όλους [ETYM.· μσν. (Τριαντ.) < τραβίζω (μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. τραβισ-) < ταυρίζω με μετάθ. του [r] < ταύρ(ος) -ίζω «σέρνω με δύναμη (όπως ο ταύρος)»].

ΤΡΑΒΖΙΚΑ (η) **1.** δέρμα προβάτου **2.** (μτφ.) αδύνατος ΦΡ. **σαν τραβζικά γίνηκε!** [ETYM.· πιθ. < θ. τραβισ- (βλ. τραβάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -κα > *τραβίσκα > *τραβσίκα, με αντιμετ. > τραβζικά, με ηχηροπ. (τα δέρματα, για να στεγνώσουν και να μπορέσουν να τα επεξεργαστούν, τα τραβούν, τα τεντώνουν)].

ΤΡΑΓΑΝΑ (η) έδαφος με πετρώδη σύσταση και γι' αυτό τον λόγο όχι ιδιαίτερα γόνιμο [ETYM. < θηλ. ελνστ. τραγανός (-ή, -όν) «μίγμα από χοντραλεσμένο σιτάρι, όμοιος με χόνδρο, λίγο σκληρός» (< θ. τραγ- του β' αορ. ἔ-τραγ-ον του αρχ. τρώγω, βλ. τρώω) μεταπλ. -α και μετάθ. του τόνου].

ΤΡΑΓΓΟΥΛΑΩ απολαμβάνω κάτι που πίνω [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 223, αίνιγμα: – Καλά το πίνω το κρασί, καλά το τραγουλάω, όταν

μου λένε πλέρωσε, τραβιέμαι σαν παρόξω. – Τι είναι; – Ο τσιγκούνης.] [ETYM. < στραγγουλάω (βλ. λ., 3), με αποβ. του σ-, Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Καλά το πίνω το κρασί καλά το στραγγουλίζω (βλ. στραγγουλάω) κι όντα μου λκέουν πλέρωνε μουν στρίφω το μουστάκι.].

ΤΡΑΓΙΟΣ (τρά'ιους) (-α, -ο) **1.** που είναι φτιαγμένος από μαλλί τράγου (βλ. διακονάω, 1) [παροιμ.: Άλλο λάγιο (βλ. λ.) κι άλλο τράγιο.] **2.** (ουδ. ως ουσ.) **τράγιο** (το) κλινοσκέπασμα από μαλλί τράγου – ουσ. **τραγίλα** (η) **1.** η μυρωδιά που αποπνέει το σώμα του τράγου **2.** βαρβατίλα – επίρρ. **τραγίλα(ς)** – σύνθ.: α) **τραγόμαλλο** (το) μαλλί τράγου· β) **τραγότσιολο** (το) κλινοσκέπασμα ή στρωσίδι υφασμένο από μαλλί τράγου (βλ. τσόλι) [ETYM. < αρχ. τράγιος (-α, -ον) / τράγειος (-εΐα, -ον) «που ανήκει ή αναφέρεται σε τράγο ή προέρχεται από τράγο», Φιλόστρ. Γυμν. 43.4, τῶν κρεῶν τὰ βόειά τε καὶ ταύρεια καὶ τράγεια «από τα κρέατα τα βοδινά, τα βόια και τα τράγια» < τράγος (ό), Όμ. ι 239, ἄρνειούς τε τράγους τε «και τα κριάρια και τους τράγους»].

ΤΡΑΝΟΣ (-ή, -ό) **1.** μεγάλος σε μέγεθος [δ. τρ.: Εμείς εψές διαβαίναμε μες στον τρανό τον κάμπο, / πήγαμε και τον ηύραμε κομμένο και σφαμένο.] **2.** μεγάλος σε ηλικία (βλ. αλαργεύω → επιρρ. α) **3.** (αρσ. ως ουσ.) παππούς, γιαγιά ΦΡ. **ό,τι πει ο τρανός!** **4.** (μτφ.) φημισμένος ΦΡ. **έγινε μεγάλος και τρανός!** – ρ. **τρανεύω** (τρανεύου) **1.** μεγαλώνω, δυναμώνω [δ. τρ.: Το δαχτυλίδι να φορεί και το κουμπί να πέσει / να πέσει να τρανεύεται στου δράκου τα λιβάδια.] **2.** (μτφ.) κάνω τον τρανό, μεγαλοπιάνομαι – ουσ. **τράνεμα** (το) – επίθ. (περιπ. & υβρ.) **τρανέλης** (-ω, -ικο) που ενώ είναι τρανός, κάνει απατεωνιές – μππ. **τρανεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. τρανός (-ή, -όν) «ξεκάθαρος» < αρχ. τρανής (-ές) «ολοφάνερος, σαφής», Σοφ. Αἴ. 23, ἴσμεν γάρ οὐδέν τρανές «τίποτε βέβαιο ακόμη όμως»].

ΤΡΑΦΟΣ (η) **1.** τάφος, βαθύ χαντάκι **2.** ανάχωμα κατά μήκος τάφρου από το χώμα που εκσκάφτηκε **3.** ξερολιθιά **4.** σωρός πραγμάτων που σχηματίζουν τοίχο [Β. Κορν. Έρωτ. 4.1097: τῷ σκοτωμένῳ τά κορμιά, πού κοίτουνταν ἀντάμη, τράφους ἐκάναν καὶ βουνιά.] – σύνθ. **τραφοκοπώ** οργώνω βαθιά [ETYM.· ελνστ. < αρχ. τάφος (ή), Όμ. Θ 213, τάφος ἔεργε «η τάφος έκλείνει»].

ΤΡΑΧΑΝΑΣ (ο) παραδοσιακό ζυμαρικό (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 40) [παροιμ.: Θα μας ξινίσει ο τραχανάς.] ΦΡ. **έχω τραχανά απλωμένο!** έχω υποχρεώσεις που δεν μου αφήνουν ελεύθερο χρόνο – σύνθ.: α) **τραχανοδικαστήριο** (το) συζήτηση που γίνεται χωρίς κανόνες και στόχο· β) **τραχανόπιτα** (η) πίτα που έχει ως βασικό υλικό τον τραχα-

νά (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Μν., σ. 128)· γ) **τραχανοχάφτης** (ο) 1. που του αρέσει πολύ ο τραχανάς, που τρώει τον τραχανά με βουλιμιά 2. (μτφ.) λαίμαργος [ETYM. < τραγαν(ός) (βλ. τραγάνα, ετυμ.: ο τραχανάς είναι είδος χόνδρου που παρασκευάζεται από χοντραλεσμένο σιτάρι, αλλά και, πριν βράσει, έχει τραγανή υφή) + παραγ. επίθ. -άς > τραγανάς > τραχανάς, με τροπή του μέσου ουρ. [γ] σε δασύ ουρ. [χ] (πρβ. τουρκ. tarhana)].

ΤΡΑΧΗΛΙΑ (τραχχ'λλιά) (η) 1. λαιμός, αυχέννας [Ὁδ. Ἑλ. Ροδ.: ... πού σπάει μέ φῶς καταμεσίς τοῦ κόσμου τίς κακοκαιριές τοῦ δαίμονα / πού πέρα ὡς πέρα τήν κροκάτη ἀπλώνει τραχηλιά τῆς μέρας...] 2. το πάνω από το στήθος τμήμα του φορέματος 3. κοσμήματα κρεμασμένα γύρω από τον τράχηλο [δ. τρ.: Ἐλαμπαν τα χέρια της κι ἀστραφτ' η τραχηλιά της.] – επίθ.: α) **τραχηλάτος** (-η, -ο) ζώο, κυρ. βόδι, που έχει γερό τράχηλο (βλ. κοιλιά → επίθ.)· β) **τραχήλης** (-ω) ζώο που ο τράχηλος και το στήθος του έχουν διαφορετικό χρώμα από το υπόλοιπο σώμα (βλ. βόι) [ETYM. < μσν. τραχλιά, τραχλέα (ή) (< αρχ. τράχηλος (ό), Ἡρόδ. 2.40.8, τοὺς ὤμους τε καὶ τόν τράχηλον «και τοὺς ὤμους και τον τράχηλο») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΤΡΕΚΛΟΣ / **τρικλός** (-ή, -ό) που παραπατά κατά το βάδισμα, που τρεκλίζει – συνών. **στρεπεκλός** (-ή, -ό) – επίρρ. **τρεκλά** ΦΡ. **πααίνει** (βλ. λ.) **τρεκλά τρεκλά!** – ουσ. **τρεκλάδα** (η) ασταθές βάδισμα, ζάλη [ETYM. (LSJ) υποχωρ. σχημ. < τρεκλίζω / τρικλίζω. Ο τ. *τρικλίζω* < *τρεκλίζω* με αφομ. < *τρακλίζω* με τροπή του [α] σε [ε] λόγω του παρακείμενου υγρού (πρβ. κράββατος > κρεββάτι, κ. ά.). Ο τ. *τρακλίζω*, όπως και ο τ. *τρακλῶ*, από τον οποίο προήλθε κατά το αντών. *ομαλίζω* «βαδίζω ομαλά», απαντούν στον Μεσαίωνα. Ο τ. *τρακλῶ* θεωρείται ότι έχει σχηματιστεί με ανάπτ. ενός [ρ] από το *τακλῶ* / *κατακλῶ*, διαλεκτ. τ. του Πόντου με σημ. «κάνω κυβίστηση». Η άποψη ότι ο τ. *τρακλῶ* < επιτατ. τρι- + κλῶ «σπάζω» δεν θεωρείται πιθ. / Ἄδ. Κορ. Ἄτ., λήμμα *ΤΡΕΚΛΙΟΣ*, επίθ. ἄρσ. μέ ἐξήγησιν *Incurvo* (...), Σ. *Κυρτός*, *Κυφός*, Ἑλλ. – 2) Τρεκλός, μέ ἐξήγησιν *Mutilus*, *Mancus* (...), Δ. *Πηρός*, Ἑλλ. Δέν συμφωνοῦν κατά πάντα αἱ δύο ἐξηγήσεις. Κατά τον Σ. τήν ἐξήγησιν, ἴσως ἐχυδαῖσθη ἡ λέξις ἀπό τό *Τροχαλός*, ἢ *Τροχηλός*, κατά συγκοπὴν *Τροχλός*, *Τροκλός* καὶ *Τρεκλός*. Εἰς τόν Ἡσίοδον (Ἔργ. καὶ ἡμ. 518), τό *Τροχαλόν* ἐξηγεῖται ἀπό τόν σχολιαστήν «Κε-κυφότα» (βλ. πατρακλός)].

ΤΡΕΜΩ (τρρέμου) [...] [παροιμ.: Το άλογο το πληγωμένο, όταν δει τη σέλα, τρέμει.] – ουσ.: α) **τρέμισμα** (το) (κυριολ. & μτφ.) ελαφρύ τρέμουλο· β) **τρεμούλα** (η) τρομώδης κίνηση, ρίγος, φόβος· γ) **τρέ-**

μουλας (ο) που τρέμει από τον φόβο του, περιδεής – μεγεθ. **τρεμτάνα** (τριμττάνα) (η) ΦΡ. **τον έπιασε τρεμτάνα απ' τον πυρετό!** – ρ. **τρεμουλιάζω** (τριμ'λλιάζου) ριγώ, τρέμω από φόβο – ουσ. **τρεμούλιασμα** (το) – επίθ.: α) **τρεμουλιάρης** (-α, -ικο)· β) **τρεμουλιαστός** (-ή, -ό) – μππ. **τρεμουλιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **τρεμογιαλάω** γελώ με υποσχέσεις· β) **τρεμοκωλιάζω** τρέμω από το κρύο – ουσ. **τρεμοκώλιασμα** (το)· γ) **τρεμοτσαγουλιάζω** (τριμουτσιαγ'λλιάζου) τρέμουν τα σαγόνια μου από το κρύο [ETYM. < αρχ. τρέμω & τρέω «τρέμω, φεύγω», Όμ. Ε 256, τρεῖν μ' οὐκ ἔᾱ Παλλὰς Ἀθήνη «κι η Αθηνά δε στέργει εγώ να φεύγω»].

ΤΡΙ- & **τρί-** λεκτικό πρόθημα, το οποίο δηλώνει ότι κάτι γίνεται ή υπάρχει τρεις φορές – σύνθ. α) **τριανέμι** (το) **1.** σημείο όπου φυσάνε αντίθετοι άνεμοι **2.** συμβολή τριών δρόμων ΦΡ. **εκεί, στο τριανέμι να με καρτερείς!** β) **τριδαύλι** (το) τρικέρι (βλ. συδαιλίζω → συνών. α)· γ) **τριέτικος** (-η, -ο) τριετές ζώο, συνήθ. βόδι ή άλογο – συνών. **τριότικος** (-η, -ο)· δ) **τριζεύγι** (το) ζεύξη τριών βοδιών ή αλόγων στο όργωμα· το τρίτο ζώο μπαίνει στον ζυγό για εκμάθηση· ε) **τρικράνι** (το) ξύλινο γεωργικό εργαλείο που μοιάζει με μεγάλο πιρούνι που φέρει τρία βέλη· χρησιμοποιείται στο λίχνισμα, κ.λπ. (βλ. δικριάνι, το) – συνών. **τρικούλι** (το)· στ) **τριμήνι** (το) είδος σιταριού που σπέρνεται και θερίζεται μέσα σε τρεις μήνες· ζ) **τριοξαμνίτικος** (-η, -ο) που είναι τριών εξαμήνων· η) **τριτάρα** (η) γίδα ή προβατίνα, που γέννησε για τρίτη φορά· θ) **τριτόημερα** επίρρ.· κάθε τρίτη μέρα [ETYM. < αρχ. τρι- θ. του αρχ. αριθμτ. τρεῖς, τρία, ως α' συνθ.: αρχ. τρί-γωνον, Όμ. Δ 51, ἦτοι ἐμοί τρεῖς μὲν πολὺ φίλταταῖ εἰσι πόλῃες «απ' όλες υπεραγαπώ τρεις πόλεις εις τον κόσμο»].

ΤΡΙΒΑΛΛΑ (η) θρυμματισμένο ψωμί – ρ. **τριβαλιάζω** **1.** θρυμματίζω **2.** μεταβάλλω ψωμί σε τρίμματα – ουσ.: α) **τριβάλιασμα** (το)· β) **τρίβαλο** (το) τρίμμα ψωμιού· γ) **τριβέλι** (το) τρυπάνι ΦΡ. **με τρυπάει ο πόνος σαν τριβέλι!** δ) **τριφτάρι** (το) ποταμίσια πέτρα κατάλληλη για το τρίψιμο αλατιού, κ.λπ. – επίθ. **τριβιτός** (-ή, -ό) τριφτός – μππ. **τριβαλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τρίβ(ω) «τρίβω, κατατρίβομαι, ...» (Όμ. Υ 496, μή δέ τρίβεσθε κακοῖσι «και μην ταλαιπωρεῖσθε») + παραγ. επίθ. -άλα (αναδρ. σχημ.)].

ΤΡΙΜΜΑ (το) **1.** ψιχίο, ψίχουλο, θρύψαλο – συνών. **τσιβαλο** (το) ΦΡ. **το 'καμε τσίβαλα το ψωμί!** **2.** καθετί τριμμένο **3.** (μτφ.) μικρή ποσότητα ΦΡ. **δώσ' μου ένα τρίμμα ψωμί!** – ρ. **τριμματίζω** προσφέρω ελεημοσύνη – ουσ. **τριμμάτισμα** (το) ΦΡ. **κανένas δεν πλουτίζει απ' το τριμμάτισμα!** – μεε. **τριμματίζοντα(ς)** – σύνθ. **τριμμό-**

ψιχα (η) μικρό τρίμμα ψωμιού ΦΡ. (α) **ρίξε τις τριμόψυχες στην αυλή, θα 'ρθουν τα πουλάκια να τις φαν!** (β) **δε ζει ο άνθρωπος με τριμόψυχες!** [ETYM. < αρχ. τρῖμμα (τό) (-ατος) «που είναι τριμμένο, φθαρμένο, (μτφ.) πεπειραμένος, πανούργος, ...», Αριστοφ. Νεφ. 260, λέγειν γενήσκει τρῖμμα, κρόταλον, παιπάλη «θα γίνεις μάνα ρήτορας, ροδάνι, φίνος σαν άχνη»].

ΤΡΙΤΣΑΚΙ (τριτσάκι) (το) ψάθινο θερινό καπέλο ΦΡ. **φόρα το τριτσάκι, να μη σε κάψει ο ήλιος!** [ETYM. < τρίτσ(α) (η) «ψάθινο καπέλο, το παιχνίδι τρίλια, παιχνίδι με ρίψη λίθων προς τα πάνω» + πα-ραγ. επίθ. -άκι, (LSJ) (< ιταλ. terza «τρίτη», με επίδρ. του τρία, βλ. τρι-, ετυμ.)].

ΤΡΙΧΙΑ (τριχιά) (η) **1.** σκοινί από στριμμένο νήμα λιναριού, με το οποίο δένουν τα ζώα σε παχνί ή στη βοσκή, για να μην απομακρύνονται, αλλά έχει κι άλλες χρήσεις [παροιμ.: (α) Αγάπα με μια οργιά, να σ' αγαπώ μια τριχιά.] (β) **Κάνει την τρίχα τριχιά!**] ΦΡ. **έκοψε την τριχιά!** έχασε τον νου του, τρελάθηκε – συνών. **αργανέλα** (η) **2.** μάλ-λινο πολύχρωμο και χειροποίητο σχοινί πλεγμένο πλεξούδα, που το χρησιμοποιούν οι γυναίκες για το φόρτωμα διαφόρων αντικειμένων στις πλάτες τους **3.** μέτρο μήκους, όχι σταθερού μεγέθους, που ορίζεται γύρω στα πέντε μέτρα, με το οποίο μετρούσαν την απόσταση του ήλιου από την ανατολή ή τη δύση του, και ελλείπει ρολογιών υπολό-γιζαν την ώρα ΦΡ. (α) **ο ήλιος ανέβηκε δυο τριχιές!** (β) **έχει ακόμα μια τριχιά ήλιο!** [ETYM. < ελνστ. τριχία (ή) «τριχιά» (< αρχ. θρίξ (ή) τριχός (αιτ. τρίχα), Όμ. Γ 273, τάμνε τρίχας «απέκοψε τις τρίχες») με συνίζ. για την αποφυγή χασμ.].

ΤΡΙΨΑ (η) **1.** ψωμί τριμμένο σε γάλα ή σε φαγητό που έχει ζουμί, παπάρα ΦΡ. **θες μια τρίψα ξινόγαλο;** – υποκορ. **τριπούλα** (η) – με-γεθ. **τριψάνα** (η) **2.** (μτφ.) μεγάλη σφαγή ΦΡ. **έγινε μεγάλη τρίψα!** [ETYM. < αρχ. τρῖψ(ις) (ή) (-εως) «τριβή, τρίψιμο, ...» (Πλάτ. Θεαίτ. 153a, γεννᾶται ἐκ φορᾶς καὶ τρίψεως «γεννιέται από την κίνηση και το τρίψιμο») μεταπλ. -α].

ΤΡΟΓΥΡΙΖΩ (τρου'υρίζου) τριγυρίζω, γυροφέρνω [δ. τρ.: Τούρκος το τρογυρίζει χρόνους δώδεκα, / δεν μπορεί να το πάρει το ερημόκα-στρο.] – ουσ. **τρογυρίστρα** (η) **1.** γυναίκα αφρόντιστη, που γυρνάει στους δρόμους και από σπίτι σε σπίτι **2.** πυώδης φλεγμονή γύρω από νύχι (βλ. μεθάω → ουσ. γ, 3) – επίρρ. **τρογύρω** (τρο'ύρω) ολόγυρα, γύρω γύρω [λογοπ.: Τρεις τρο'ύρω, μώρ' Αργύρω!] – συνών. **ολο-τρόγυρα** [ETYM: άλλη μορφή του μσν. ρ. τριγυρίζω, με δυσερμήνευ-τη την πιθ. ιδιωμ. παρουσία του [ο] στην πρώτη συλλαβή, < επίρρ.

τριγύρ(ω) + παραγ. επίθ. -ίζω < τρι- (βλ. λ., ετυμ.) + μσν. γύρω < αιτ. του ουσ. γύρος (βλ. γύρα, ετυμ.) κατά το επίρρ. κάτω, ή < γύρωθεν με αποβ. του -θεν].

ΤΡΟΞΑ (τρρόξα) (η) φυγή απότομη και ακατάστατη ΦΡ. **πήρε τρρόξα!** τράπηκε σε φυγή από φόβο – επίθ. **τροξίτικος** (τρρουξίτ'κους) (-η, -ο) απρόσεκτος, λοξός, βλαμμένος, χαζός – συνών. **τροξός** (-ή, -ό) ΦΡ. **είναι τροξή η κοπέλα!** – σύνθ. **τροξογεννημένος** (τρρουξουγιν-ν'μένους) (-η, -ο) που εκ γενετής έχει χαμηλό δείκτη νοημοσύνης [ΕΤΥΜ. < θ. τροχ- του αρχ. τρέχω (Πλάτ. Γοργ. 468a, βαδίζειν καί τρέχειν) + παραγ. επίθ. -α > *τρόχα > τρόξα, με πιθ. επίδρ. από το θ. τρεξ- του ίδιου ρ. στη νεοελλ.].

ΤΡΟΠΟΣ (τρόπους) (ο) **1.** το πώς κάνει κάποιος κάτι [παροιμ.: Άλλοι ζουν με τον κόπο κι άλλοι με τον τρόπο.] **2.** συμπεριφορά ΦΡ. (ειρων.) **ωραίος τρόπος!** **3.** (μτφ.) τα υλικά μέσα, η περιουσία ΦΡ. **έχουν τον τρόπο τους!** (έχ'ν του ντρόπου τ'ς!) [ΕΤΥΜ. < αρχ. τρόπος (ὁ) «διεύθυνση, συνήθεια, ύφος λόγου, ...», Ἡρόδ. 2.108.3, ἐοῦσαι πολλαὶ καὶ παντοίους τρόπους ἔχουσai «εἶναι πολλές (ενν. οι διώρυγες) και ακολουθούν διάφορες κατευθύνσεις»].

ΤΡΟΥΚΙ (το) μεταλλικό στεφάνι που περικλείει τα κουτάλια (φτερά) της φτερωτής νερόμυλου (βλ. κουτάλα → υποκορ.) [ΕΤΥΜ.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο *τρουκ τρουκ* που προκαλεί η κίνηση της φτερωτής].

ΤΡΟΥΜΠΟΥΚΙ (το) **1.** κοντόχοντρο συμπαγές ξύλο, χοντρός κορμός δέντρου, κατάλληλος για κόψιμο σανίδων **2.** όργανο βασανισμού [Εὐλ. Κουρ. Λαυρ., Γρηγ. Ἀργυρ., σ. 9: ... καὶ ὅλους τοὺς Ῥωμαίους τοὺς ἔχουν βάλει εἰς τό τιμωρικόν ξύλον τρουμπούκι λεγόμενον ἐξ αἰτίας τοῦ σκοτομοῦ ὅπου τοὺς ἔχομεν κάμει, καὶ ἐλυπήθημεν σφόδρα»] [Αφρ. Κουτρ. Ισλάμ Ν., σ. 180: Ἐνα ἀπὸ τα χειρότερα δεσμοτήρια της Κωνσταντινούπολης ἦταν τα «μπουντρούμια». Ἦταν θεοσκότεινοι, γεμάτοι υγρασία και δυσωδία ὑπὸ γειοι χώροι, κυριολεκτικά προθάλαμοι του θανάτου. Σε κάθε μπουντρούμι υπήρχε, ἀπαραιτήτως, το γνωστό «δρουμπούκι» ή «τουμρούκι» ή «τρουμπούκι», μακρὺ βαρὺ μαδέρι με ειδικὰ ανοίγματα στα οποία περνούσαν τα πόδια των κρατουμένων. Ἐτσι ἦταν σίγουροι ὅτι οι κρατούμενοι δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να αποδράσουν.»] – συνών. **τουμρούκι** (το) [δ. τρ.: ... στον άλυσσο, στο κούτζουρο, στο έρημο τουμρούκι.] **3.** (μτφ.) άνθρωπος άξεστος, αγενής **4.** (μτφ.) ευτραφής, παχουλός ΦΡ. **το 'χει τρουμπούκι το μάγουλο!** (το 'χχει τρρουμπούκκι του μάγουλου!) – επίθ. **τρουμπουκένιος** (τρουμπουκκιέννιους) (-α, -ο) που έχει παχουλά μάγουλα, χοντρούλης ΦΡ. **τι τρουμπουκένιο μωρό είν' αυ-**

τό! [ETYM. < τουρκ. tomruk «κούτσουρο» + παραγ. επίθ. -ι > τρομούκι, με μετάθ. του [ρ] > τρομπούκι, με ηχηροπ. > τρουμπούκι, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΤΡΥΓΑΩ (τρυγάου) **1.** συλλέγω τα ώριμα σταφύλια από αμπέλι [παροιμ.: Άλλος σπέρνει και τρυγάει κι άλλος πίνει και μεθάει.] [Κ. Κρυστ. Τρ.: ... την ιδρωμένην άργατιὰ δροσίζουν, ανασαίνουν, / τήν άργατιὰ πού όλημερίς όλο τρυγάει κι άπλώνει, ...] **2.** παίρνω από κυψέλη μελισσών τις κερήθρες που είναι γεμάτες με μέλι **3.** γυροφέρνω, φθείρω ΦΡ. **με τρυγάει η γρίπη!** – ουσ.: α) **τρύγημα** (το)· β) **Τρυγητής** (ο) Σεπτέμβριος – επίθ. **τρυγητήσιος** (-α, -ο) **1.** που παράγεται τον Σεπτέμβριο **2.** που συμβαίνει τον Σεπτέμβριο – μππ. **τρυγημένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τρυγάω, Όμ. Σ 566, ότε τρυγόφεν άλωήν «όταν τρυγούν τ' αμπέλι»].

ΤΡΥΠΑ (η) **1.** κάθε άνοιγμα σε μια επιφάνεια, οπή [παροιμ.: Έκανε μια τρύπα στο νερό.] **2.** σχισμή, οπή βράχου ή εδάφους, υπόγεια φωλιά ζώου, καταφύγιο [παροιμ.: (α) Η αλεπού δεν χωρούσε στην τρύπα της και κουβαλούσε και κολοκύθια. (β) Κι ο ποντικός στην τρύπα του μεγάλος νοικοκύρης.] – επίθ. **τρυπιάς** (-ιού) ύπουλος, πονηρός – σύνθ.: α) **μερμηγκότρυπα** (η) μυρμηγκοφωλιά· β) **τρυποδέντρης** (ο) που ψάχνει και βρίσκει κρυμμένα πράγματα· γ) **τρυπολογάω** κρύβομαι – ουσ. **τρυπολόγημα** (το) – μεε. **τρυπολογώντα(ς)**· δ) **τρυποφράχτης** (ο) **1.** το μικρό πουλί troglodytes troglodytes, που του αρέσει να κρύβεται σε θαμνώδεις φράχτες **2.** (μτφ.) που, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη, μαθαίνει διάφορα στοιχεία για τη ζωή άλλων και σε δεδομένη στιγμή τα αποκαλύπτει εν αγνοία τους σε τρίτους – ρ. **τρυπώνω** **1.** κρύβω, κρύβομαι [δ. τρ.: – Αφέντη μου, Αϊ - Γιώργη, μεγάλο να 'ν' τ' όνομά σου, / τη Λάμπρω που την τρύπωνες, να μου την ξετρυπώσεις.] **2.** περνάω τρύπωμα σε ρούχο που ράβω, περνάω βελονιές – ουσ.: α) **τρύπωμα** (το) **1.** κρύψιμο **2.** είδος κλωστής **3.** διαδικασία περάσματος τρυπώματος σε ύφασμα· β) **τρυπησιόνι** (το) τρυπητήρι – επίθ. **τρυπωτός** (-ή, -ό) κρυφός, ύπουλος – επίρρ. **τρυπωτά** κρυφά – μππ. **τρυπωμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξετρυπώνω** [ETYM. < ελνστ. trüpa (ή) < αρχ. τρυπάω (-ῶ) (Όμ. ι 384, ως ότε τις τρυπᾷ άνήρ τρυπάνω «καθώς ο μάστορας τρυπάει με το τρυπάνι») (αναδρ. σχημ.)].

ΤΡΥΦΕΡΙΤΣΙΑ (τρυφίριτσια) (τα) λεπτότητα, αβρότητα, απαλότητα, τρυφερότητα ΦΡ. **όλο τρυφερίτσια είναι!** [ETYM. < αρχ. τρυφερ(ός) (-ά, -όν) (Εὐρ. Βάκχ. 150, τρυφερόν <τε> πλόκαμον εἰς αἰθέρα ρίπτων «ανεμίζοντας στον αιθέρα τους αβρούς βοστρύχους του») + -ίτσια].

ΤΡΥΦΕΡΟΥΔΙ (τρυφιρρούδ') (το) 1. άνθρωπος ή ζώο μικρής ηλικίας ΦΡ. **θέλει όλο τρυφερούδια!** 2. καθετί τρυφερό [ETYM. < αρχ. τρυφερ(ός) (βλ. τρυφερίτσια, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ούδι].

ΤΡΩΩ (τρώου) [...] [κατάρα: Α, που να φας το κεφάλι σ'!] [παροιμ.: Δένει τη γάτα και τρώει ψωμί!] ΦΡ. (α) **τρώω σαν μάστορας** τρώω πολύ (β) **κάτσε να φάμε λίγο ψωμί!** κάτσε να φάμε (γ) **τον τρώει το αίμα του!** πάει γυρεύοντας (δ) **τον έφαγε η αρρώστια!** τον έβλαψε, τον κατέβαλε (ε) **τον έφαγε, τότε π' τον έφαγε, το φίδι!** υπέστη συγκεκριμένο ανεπανόρθωτο και πολύ μεγάλο κακό, π.χ. θάνατο, αρρώστια, κ.ά.) [δ. τρ.: ... γιατί αν το μάθει ο Αλήπασας, θενά σε φάει το φίδι.] (στ) **θα το φάει το κεφάλι του!** κινδυνεύει να χάσει τη ζωή του ή να υποστεί υλική ή συναισθηματική βλάβη (ζ) **τα 'φαγε το χώμα τα μήλα!** σάπισαν (η) **σα στερημένα τα 'φαγα τα κεράσια!** ενώ υπήρχαν, έφαγα λίγα (θ) **στέκεται σαν να του 'φαγε η σκύλα τ' αλεύρι!** θύμωσε (ι) **έφαγα κρέας από σκυλί!** κάνω υπομονή κι αντιπαλεύω τα δύσκολα (κ) **φάε σαν άνθρωπος!** φάε με ευπρέπεια – επίθ.: α) **άφαγος** (-η, -ο) (άφαγους / άφα'ους) νηστικός – ουσ. **αφαγιά** (η) το να μην τρώει ή το να μην θέλει να τρώει κάποιος – σύνθ. **αναφαγιά** (η) 1. πείνα, ασιτία 2. ανορεξία· β) **τρωγόςιμος** (-η, -ο) 1. που τρώγεται 2. ημέρα, κατά την οποία δεν νηστεύουν – σύνθ.: α) **αεροτρώω** τρώω βιαστικά με αποτέλεσμα να κατεβάζω στο στομάχι μου και πολύ αέρα – ουσ. **αεροφαγιά** (η)· β) **αποτρώω** τελειώνω το φαγητό μου ΦΡ. **απόφάε το το φαγάκι!** (απουφά' του του φαγάκι!) – ουσ. **αποφαγούδι** (το) υπόλειμμα από φαγητό που έτρωγε κάποιος ΦΡ. **ρίξε τ' αποφαγούδια στη γάτα!** (ρίξ' τ' απουφα'ούδγια στ' γάτα!) – συνών.: α) **αποφάι** (το)· β) **αποφαούρι** (το)· γ) **κατατρώω** 1. τρώω κάτι τελείως 2. καταστρέφω 3. (μτφ.) σπαταλώ 4. (μτφ.) βασανίζω – ουσ. **καταφαγιά** (η) καταλαλιά, κατακραυγή ΦΡ. **τον έφαγε η καταφαγιά του κόσμου!** (τουν έφα'ι η καταφα'ιά τ' κόσμ'!)· δ) **μοσκοτρώω** (μουσσκοτρώου) 1. τρώω καλό φαΐ ΦΡ. **πήγαμαν σε γάμο και μοσκοφάμαν!** 2. τρώω με ευχαρίστηση ΦΡ. **μην τα ρωτάς πόσο καλό ήταν το φαΐ σου, μοσκόφαγα!** ε) **παρατρώω** τρώω περισσότερο απ' όσο πρέπει ΦΡ. **σαν να παρατρώς, θα παχύνεις!** – ουσ. **παραφαγάς** (ο) που τρώει πολύ [παροιμ.: Δεν είμαι παραφαγάς, αλλά παραπονιάρης.]· στ) **τριχοφάης** (ο) δερματοπάθεια, μορφή αλωπεκίας, που προκαλεί την πτώση των μαλλιών κατά τόπους, ανάλογη πάθηση του δέρματος που παρουσιάζεται κυρ. στα γένια [ETYM. < ελνστ. τρώγω, (αρχ. σημ.) «τραγανίζω, ροκανίζω, ...» (Όμ. ζ 90, τρώγειν ἄγρωστιν μελιηδέα «να βόσκουν τη γλυκιά την αγριάδα») με αποβ. του [γ]].

ΤΣΑΓΓΑΔΑ (η) γίδα ή προβατίνα που απέβαλε έμβρυο και έχει λίγο γάλα ή που της έχουν πάρει τα μικρά, για να σταματήσουν τον θηλασμό – ρ. **τσαγγαδεύομαι** – ουσ. **τσαγγάδεμα** (το) – μππ. **τσαγγαδεμένος** (-η, -ο) [ETYM.: πιθ. < μσν. ταγγ(ός) «που έχει υποστεί τάγγιση, που έχει αλλοιωθεί και έχει προσλάβει δυσάρεστη οσμή και γεύση» (< αρχ. ταγγή (ή) «ταγγάδα, είδος όγκου, ...», Ίππ. 312.6, οϊον τάγγαι «όπως οι τάγγες») + παραγ. επίθ. -άδα > ταγγάδα > τσαγγάδα, με τροπή του σ- σε τσ- και αλλαγή σημ.].

ΤΣΑΪΡΙ (τσαϊρ') (το) ακαλλιέργητη γη με πλούσια βλάστηση [δ. τρ.: ... τα τίνος είν' τα γίδια, που βόσκουν στα τσαϊρία;] [ETYM. < τουρκ. çayır «λιβάδι, νομή» + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΣΑΚΙΖΩ (τσακίζου) **1.** [...] [παροιμ.: Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει.] [δ. τρ.: ...να τσάκιζα τον μαστραπά (βλ. λ.) που 'χει τον μόσχο (βλ. λ.) μέσα, ...] **2.** λυγίζω **3.** (μτφ.) ΦΡ. (α) **τσάκισε η μέρα!** (τσσάκκ'σ' η μέρα!) πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της μέρας (β) **με τσάκισε ο κούκος σήμερα!** άκουσα για πρώτη φορά κούκο (γ) **τσάκισα λιανά** έδωσα μεγάλης αξίας νομίσματα και πήρα ψιλά (δ) **με τσάκισε κρύος ιδρώτας!** λόγω πυρετού ή λόγω αγωνίας και φόβου ιδρώσα πολύ – παθ. **τσακίζομαι / τσακιέμαι 1.** πέφτω και χτυπάω άσχημα [παιδικό τρ.: Τράμπα τραμπαλίζομαι, πέφτω και τσακίζομαι.] ΦΡ. **εκεί, τσακιέται κι ο λύκος!** λέγεται για τόπο εξαιρετικά δύσβατο **2.** (μτφ.) σπεύδω να προσφέρω υπηρεσία σε κάποιον ΦΡ. **τσακίστηκε να τον περιποιηθεί!** – ουσ.: α) **τσάκισμα** (το) **1.** [...] **2.** χορευτική φιγούρα· β) **τσακίδια** (τα) τόπος στον οποίο κάποιος γκρεμίζεται ΦΡ. (υβρ.) **στα τσακίδια!** τσακίσου, φύγε από δω – επίθ. **τσακιστός** (-ή, -ό) ΦΡ. **τσακιστός τόπος** δύσβατος τόπος – μππ. **τσακισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ατσάκιγος** (-η, -ο) **1.** που δεν τσακίζεται **2.** ατσαλάκωτος ΦΡ. **το 'χει ατσάκιγο το παντελόνι!** – συνών. **τσακάω** ΦΡ. **δεν τσακάει τη μέση του!** είναι περήφανος ή αλαζόνας – ουσ. **τσάκημα** (το) – μππ. **τσακημένος** (-η, -ο) [ETYM.: μσν., ηχομιμ. λ. από τον ήχο τσακ του τσακίσματος + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΤΣΑΚΝΟ (τσσάκνου) (το) **1.** μικρό ξύλο, ξυλάκι **2.** κλαδάκι κατάλληλο για προσάναμμα, ξερόκλαδο ΦΡ. **φέρε λίγα τσάκνα ν' ανάψουμε τη φωτιά!** **3.** (μτφ.) πολύ αδύνατο μέλος του σώματος ή ολόκληρο το σώμα ΦΡ. (α) **τα 'χει τσάκνα τα ποδαράκια του!** (β) **είναι σαν τσάκνο!** **4.** (μτφ.) κάτι λεπτεπίλεπτο, εύθραυστο – υποκορ. **τσακνάκι** (το) – επίθ. **τσακνιάρης** (-α, -ικο) πολύ αδύνατος – συνών. **τσακνιάρικος** (-η, -ο) – σύνθ. **τσακναρίδας** (-α / -ω, -ικο) που έχει πάρα πολύ λεπτές αρίδες – συνών. **τσακνοπόδαρος** (-η, -ο) [ETYM.: ηχομιμ. λ.

από τον ήχο *τσάκ*, όταν σπάζουμε τσάκνα / (LSJ) < τσακ-ίζω, μέσω ενός τ. τσάκ-ανο (< θ. τσακ- + επίθ. -ανο, πρβ. έδρανο) με συγκ. του [α], ή η λ. πρέπει να συνδεθεί με τον τ. *κάγκανος* «καύσιμος, ξερός», πιθ. μέσω τ. *κάκνα* < κάγκανα «ξύλα ξηρά και ελαφρά» (βλ. κάρκανο, ετυμ.)).

ΤΣΑΛΑΦΟΥΤΗ (τσιαλαφούτ') (η) παράγωγο του γάλακτος [Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 63: Για να παρασκευάσουμε αυτό το εύγευστο παράγωγο του γάλακτος, βράζουμε γάλα και, μόλις κρυώσει, το αλατίζουμε και το αφήνουμε σε μια άκρη. Αν θέλουμε να γίνει πιο γρήγορα, του ρίχνουμε ως μαγιά λίγη γιαούρτη ή λίγη κορφή (βλ. λ., 3). Σε δυο τρεις μέρες, έχοντας αποκτήσει υπόξινη γεύση και μικρούς γαλατένιους όγκους, η τσιαλαφούτη είναι έτοιμη, οπότε τη βάζουμε στο ψυγείο και την απολαμβάνουμε δροσερή, σκέτη ή με ψωμί. Το έδεσμα αυτό, όπως και τον τραχανά και τις χυλοπίτες, συνήθιζαν να τα φτιάχνουν κατά τη νηστεία του Δεκαπενταύγουστου, μια και τότε περίσσευε το απαραίτητο για την παρασκευή τους γάλα.] – συνών.: α) **τσαλαφούτι** (το)· β) **στριγκλέτα** (η) [ETYM. (;)· οι κουτσοβλάχ. λ. που μας οδηγούν ηχητικά στην τσαλαφούτη, δεν ταιριάζουν νοηματικά μ' αυτή, εκτός και υπάρχει σχετική ιστορία, που αγνοώ, ή, όταν συντίθενται αλλάζει το νόημά τους· οι λ. είναι: tsjáľ^u «κυρία» + fút^u «γαμώ»].

ΤΣΆΛΙ (τσιαλιάλι) (το) **1.** ξερό χορτάρι, χρησιμοποιούμενο ως προσάναμμα **2.** αγκαθωτός θάμνος, βάτος **3.** (μτφ.) κομμάτι, θρύψαλο ΦΡ. **μου 'πεσε το πιάτο και το 'καμα τσάλια!** – ρ. **τσαλιάζω** σπάζω, διαμελίζω, συνθλίβω – ουσ. **τσάλιασμα** (το) – μππ. **τσαλιασμένος** (-η, -ο) – επίθ. **τσαλαφός** (-ή, -ό) χαζούλης, ελαφρόμυαλος [ETYM. < τουρκ. çalı «θάμνος, βάτος»].

ΤΣΑΜΑΡΩ (τσαμαάρου) (η) προσωνυμία της αλεπούς [παραμύθι: Η κυρά Τσαμάρω ήθελε να εκδικηθεί τον κυρ-Νικολό...] ΦΡ. **κλείσε τις κόττες, μη μπει η Τσαμάρω!** κλείσε τον ορνιθώνα ... [ETYM. < προθεμ. τσα- + Μάρω < ελνστ. Μαρ(ία) (ή) (< Μαριάμ, εβρ. Miryām < αραμ. Maryām) + παραγ. επίθ. -ω].

ΤΣΑΜΠΑΡΔΈΛΙ (τσιαμπαρδέλλι) (το) μικρό και κρεμάμενο εξάρτημα πράγματος [ETYM. < τσαμπ(ί) (βλ. τσάμπουρο) + παραγ. επίθ. -αρδέλι].

ΤΣΑΜΠΟΥΝΑ (τσαμππούνα) (η) **1.** παραδοσιακό πνευστό μουσικό όργανο με ασκό, αντίστοιχο του αρχαίου άσκαυλου **2.** είδος σφυρίχτρας, αυλός **3.** (μτφ.) ορμητική εκροή μεγάλης ποσότητας υγρού ΦΡ. **πήγε τσαμπούνα το αίμα!** – ρ. **τσαμπουνάω / τσαμπουνίζω** **1.** παίζω την τσαμπούνα **2.** (μτφ.) φλυαρώ, μιλώ πολύ και ανόητα ΦΡ. **τι τσα-**

μπουνάς; (τι τσσαμπ'νάς;) – ουσ. **τσαμπούνημα / τσαμπούνισμα** (το) – μεε. **τσαμπουνώντα(ς) / τσαμπουνίζοντα(ς)** [ETYM. < μσν. *τσαμπούνα (ή), αντδ. < ιταλ. zampogna < λατ. symphonia < αρχ. συμφωνία (ή) (ως μουσ. όρος), Πλάτ. Κρατ. 405d, τήν ἐν τῇ ᾠδῇ ἁρμονίαν, ἥ δὴ συμφωνία καλεῖται «την αρμονία στο τραγούδι, η οποία ονομάζεται συμφωνία»].

ΤΣΑΜΠΟΥΡΟ (τσσάμπ'ρου) (το) το στέλεχος που συγκρατεί τις ρόγες του σταφυλιού [δ. τρ.: Εσύ 'σαι το σταφύλι κι εγώ το τσάμπουρο, / φίλα με συ στα χείλη κι εγώ στο μάγουλο.] – σύνθ. **κατσάμπουρο** (κατσσάμπ'ρου) (το) βατόμουρο – συνών. **τσάμπρο** (το) [ETYM. < μσν. τσαμπ(ί) (τό), λόγω του σχήματος, πιθ. (< αρχ. σαμβύκη (ή) / σάμβυξ (ό) «τριγωνικό μουσικό όργανο με τέσσερις χορδές» (Αθήν. 14.34, ὁξύφθογγον εἶναι μουσικὸν ὄργανον τὴν σαμβύκην «ὅτι εἶναι ὄργανο με διαπεραστικό ήχο η σαμβύκη») > *σαμβί (προφ. [mb]), με έκπτωση και απλοπ. > τσαμπ(ί), με τροπή του σ- σε τσ- + παραγ. επίθ. -ουρο > τσάμπουρο / (Τριαντ. / LSJ / Βικιπ.) < βεν. zambin «μικρή γάμπα» (π.χ. ζώου), υποκορ. του ιταλ. zampa «κνήμη ζώου)].

ΤΣΑΝΑΚΑ (τσσιανάκα) (η) **1.** βαθύ πιάτο, χάλκινο ή πήλινο, γαβάθα **2.** μικρό μεταλλικό οικιακό σκεύος ΦΡ. **χώρισαν τα τσανάκια τους!** α) μοίρασαν τα οικιακά τους σκεύη κατά το μοίρασμα της πατρικής περιουσίας β) ξεκαθάρισαν τους λογαριασμούς τους **3.** (μτφ.) άχρηστο υποκείμενο, ευτελής άνθρωπος, κάθαρμα – συνών. **ζαγάνι** (το) – υποκορ.: α) **τσανάκι** (τσσιανάκκι) (το) ΦΡ. **είναι καλό τσανάκι!** είναι ευτελής· β) **τσανακάκι / ζαγανάκι** (το) – σύνθ. **τσανακογλείφτης** (ο) **1.** που γλείφει τα τσανάκια κάποιου **2.** (μτφ.) κόλακας – συνών. **ζαγανογλείφτης** (ο) [ETYM. < τουρκ. çanak «γαβάθα» + παραγ. επίθ. -α].

ΤΣΑΝΤΖΑΛΟ (τσσάντζαλλου) (το) **1.** κουρελιασμένο ένδυμα, κουρέλι **2.** ευτελές ένδυμα ή αντικείμενο (βλ. μάντζαλο) ΦΡ. **μάζεψε τα τσάντζαλά του κι έφυγε!** (μάξιψι τα τσσάντζαλλά τ' κι έφ'γι!) – ρ. **τσαντζαλεύω** ψάχνω μέσα σε ευτελούς αξίας πράγματα (βλ. τσάρκος → ρ.) – ουσ. **τσαντζάλεμα** (το) – επίθ. **τσαντζαλιάρης** (-α, -ικο) κουρελής, αδύνατος, καχεκτικός, κακομοίρης ΦΡ. **πού τον ήυρε αυτόν τον τσαντζαλιάρη και τον έκαμε γαμπρό;** – συνών. **τσιντζιλιάρης** (τσσιντζιλλιάρ'ς) (-α, -ικο) **1.** [...] [λογοπ.: Δεν θέλω 'γω τον τσιντζιλιάρη, θέλω τον (τάδε), που 'ναι άξιος και παλληκάρι.] **2.** απαντά και ως επώνυμο [Κ. Δ. Βακατσ., σ. 271, 290: ... ὅσα ἀπό ἐνίκιον τζιτζιλιάρη ἀκόντο, διά τό (σ)πύτη βάντους / ἀπό βασίλη τζηντζιλιάρη σπήτη τοῦ βάντου ...] [ETYM.· Ν. Γ. Πολ. Παρ., τ. Β', σ. 223: [...] εἶναι δέ τά τσάντζαλα ἢ ὅλη πενιχρά καί παλαιά σκευή πτωχοῦ οἴκου, ἥτοι

τά ἔπιπλα, τά στρώματα καί τά φορέματα· οἷον ἐν τῇ φράσει: «μάζω τά τσάντζαλά σου καί φεύγα» [...] *Τσαντζάλισμα* ἢ περί τά τσάντζαλα ἀσχολία. Ἡ λέξις ἦτο ἐν χρήσει καί κατὰ τοὺς μέσους χρόνους· παρά Πρωχοπροδρόμῳ «τζάντζαλον εἶχε στούππινον» [...] καί σύνθ. «τζαντζαλοφορεμένος» (αὐτ.) «τζαντζαλιαρουτζούριχος [...] «τζαντζαλιάρης τζούρουχος» [...]. Ὡς σκωπτικόν δέ παρωνύμιον ἀναφέρεται τό *Τζάντζαλος* ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Σολιταρίου (ἀρχαί IB' αἰῶνος) καί τοῦ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου. Ὁ Κοραῆς ἐτυμολογεῖ τήν λ. ἀπό τοῦ ἰταλ. *cencio* «ῥάκος», οὗ τό ὑποκοριστικόν *cencerello*. Ἄλλ' οὐχί ἄνευ λόγου ἐνδοιάζει νά παραδεχθῇ τήν ἐτυμολογίαν ταύτην ὁ G. Mayer (Neugr. Stud. IV, σ. 92).].

ΤΣΑΝΤΙΛΑ (η) 1. σακούλα, συνήθ. ἀπό τουλπάνι, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται γιὰ το στράγγισμα γάλακτος, τυριού, κ.λπ. 2. κάθε ἀραιό ὑφασμα 3. ὑφασμα κακῆς ποιότητος ΦΡ. **σαν τσαντίλα εἶναι!** – υποκορ. **τσαντιλούλα** (η) – ἐπίθ. **τσαντίλας** (-ω) ἀσταθῆς, ευμετάβλητος [ETYM. < σλαβ. čedil(o) «σουρωτήρι» + παραγ. ἐπίθ. -α].

ΤΣΑΝΤΙΛΙ (τσαντίλλι) (το) μικρός υφασμάτινος ἢ υφαντός, ὀρθογώνιος σάκος, πού κρεμιέται στον ὦμο· χρησιμοποιεῖτο γιὰ τὴ μεταφορά μικρῆς ποσότητος πραγμάτων, ἐνῶ οἱ μαθητές μετέφεραν μ' αὐτό πρόχειρο φαγητό γιὰ το δεκατιανό τους – υποκορ. **τσαντιλάκι** (το) [ETYM. < τσάντ(α) (< τουρκ. çanta) + υποκορ. παραγ. ἐπίθ. -ίλι].

ΤΣΑΝΤΣΑΡΙΖΟΜΑΙ (τσαντσαρίζομαι) καλλωπίζομαι, φροντίζω τὴν ἐμφάνισή μου, στολίζομαι με ἐπιτήδευση ΦΡ. **για πού τσαντσαρίστηκες;** – ουσ. **τσαντσάρισμα** (το) – μππ. **τσαντσαρισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < βεν. zazzar(a) «χτένα» + παραγ. ἐπίθ. -ίζομαι > τσατσαρίζομαι > τσαντσαρίζομαι, με προθήκη [ν], ἢ ἐπειδὴ πάντα εἶναι στολισμένη, < τσατσά «διευθύντρια ἢ ιδιοκτῆτρια πορνείου, προαγωγός νεαρῶν γυναικῶν» < τσάτσα «θεία», πιθ. με ἐπανάλ. του τσα (< θεία), κατὰ το γιαγιά, μαμά, ἢ < βουλγ. tsitsa «θεία» (LSJ)].

ΤΣΑΠΙ (το) μικρὴ τσάπα (βλ. (α)παλάμη, 1), σκαπάνη, σκαπτικὸ ἐργαλεῖο ἀποτελούμενο ἀπὸ λεπίδα κάθετα προσαρμωσμένη σὲ στείλιάρη (βλ. λ.) ΦΡ. **εἶναι ἀργασμένα** (βλ. ἀργάζω → μππ.) **τα χέρια μου ἀπὸ το τσαπί!** – υποκορ. **τσαπάκι** (το) (βλ. κονάκι²) – μεγεθ. **τσάπα** (η) – συνών. **πλατσάπα** (η) – ρ. **τσαπαλίζω** σκαλίζω πάνω πάνω, σκάβω σὲ μικρὸ βάθος ΦΡ. **πάω νὰ τσαπαλίσω τὰ κρεμμυδάκια!** – ουσ. **τσαπάλισμα** (το) – σύνθ. **τσαποδόνης** (-α, -ικο) (χλευ.) πού ἔχει δόντια πλατιά καὶ προτεταμένα [ETYM. < μσν. τσαπί(ον) (τό), υποκορ. του μσν. τσάπα (ή), ηχομιμ. λ. ἀπὸ τον ἦχο του τσαπιού κατὰ το σκάψιμο, ἢ < ἰταλ. zappa < λατ. sappa, ηχομιμ. λ.].

ΤΣΑΠΟΣ (τσάπους) (ο) τράγος ΦΡ. (α) **έχει τα νύχια του σαν τσάπος!** τα έχει άκοπα και βρώμικα (β) **τσαπ! τσαπ!** κάλεσμα τσάπου – υποκορ. **τσαπόνι** (το) 1. μικρός τράγος 2. (μτφ.) αγράμματος, ακοινώνητος, άξεστος [ETYM. < κουτσοβλάχ. tsáp^u < αλβ. tsiap και tšap (των Γκέκηδων)].

ΤΣΑΠΡΑΚΙ (τσιαπράκκι) (το) 1. σφυρήλατο γυναικείο στολίδι για το στήθος, είδος πόρπης [δ. τρ.: Λαμποκοπούνε τα φλωριά κι αστράφτουν τα τσαπράκια.] – συνών. **κομποθηλιά** (η) 2. εργαλείο με το οποίο τροχίζουν το πριόνι – ρ. **τσαπρακώνω** «ανοίγω» τα δόντια πριονιού, προκειμένου να τα τροχίσω – ουσ. **τσαπράκωμα** (το) – μππ. **τσαπρακωμένος** (-η, -ο) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο της σφυρηλάτησης του κοσμήματος, καθώς και του τσαπρακώματος].

ΤΣΑΠΩΝΑ (η) τσαπί (βλ. λ.) με στενόμακρο στόμα· μοιάζει με αξίνα, αλλά χωρίς τον τσίτσικα (βλ. τσίτσικας, 2) – συνών. **πλατσιώνα** (η) [ETYM. < τσαπ(ί) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνα].

ΤΣΑΡΚΟΣ (τσάρκους) (ο) χώρος φραγμένος με πλατιές σανίδες ή άλλα υλικά, όπου βάζουν τα αμνοερίφια, τα οποία δεν έχουν απογαλακτιστεί – συνών. **φραχτήρι** (το) – ρ. **τσαρκαλεύω** 1. ψάχνω στα κρυφά, ψαχουλεύω 2. ερευνώ σχολαστικά – ουσ. **τσαρκάλεμα** (το) [ETYM. < αρχ. έρκος (τό) «φραγμός, περίφραξη, ...», (βλ. δόντι, ετυμ.) από συμπροφ. με το άρθρο > το έρκος > *τέρκος > *τσέρκος, με ηχηροπ. > τσάρκος, με τροπή του [ε] σε [α] (πρβ. κουτσοβλάχ. τσάρκου (tsárku) (μτφ.) «αμνοερίφια») / (LSJ) < λατ. circus (-i) «κύκλος», επειδή η μικρή ξύλινη μάντρα ήταν συνήθ. κυκλική].

ΤΣΑΡΝΑΡΑΩ (τσαρναρράου) / **τσαρναρίζω** ρίχνω από ψηλά νερό ή άλλο υγρό λίγο λίγο, με αποτέλεσμα ν' ακούγεται χαρακτηριστικός θόρυβος – ουσ. **τσαρνάρημα** / **τσαρνάρισμα** (το) – επίθ. **τσαρναριστός** (-ή, -ό) ΦΡ. **τον θέλω τσαρναριστό τον καφέ!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο *τσαρ τσαρ* που προκαλεί η πτώση υγρού].

ΤΣΑΡΝΑΤΟΡΑ (η) σύρματα συρμένα και στερεωμένα πάνω σε στύλους σαν ιδιότυπο δίχτυ, προοριζόμενα για την αναρρίχηση κλημάτων ΦΡ. (α) **καλοστημένες τσαρνατόρες** (β) **κοίτα σταφύλια που κρέμονται στις τσαρνατόρες!** [ETYM.: πιθ. < θ. σέρν- του σέρ(ν)ω (βλ. λ., ετυμ.) -α- + τουρκ. tor «δίχτυ» + παραγ. επίθ. -α > σερνατόρα > τσαρνατόρα, με τροπή του σ- σε τσ- και αφομ.].

ΤΣΑΡΟΥΧΙ (τσαρούχι) (το) υπόδημα, συνήθ. από ακατέργαστο δέρμα, συχνά γουρουνιού (βλ. γουρούνι → σύνθ. ε) [παροιμ.: Θα πας στον παράδεισο με τα τσαρούχια!] [δ. τρ.: – Παιδιά, σηκώστε τις ποδιές και σφίχτε τα τσαρούχια, / γιουρούσι (βλ. λ.) για να κάμουμε μες

στους στραβαραπάδες.] ΦΡ. (α) **του 'βαλε τα ποδάρια σ' ένα τσαρούχι!** τον περιόρισε πολύ (β) **γίνηκε τσαρούχι ο λαιμός!** είναι πολύ ερεθισμένος (γ) **κοιμάται με τα τσαρούχια!** είναι εκτός πραγματικότητας (δ) **τους πήραν με τα τσαρούχια!** τους έδωξαν κακήν κακώς, τους νίκησαν κατά κράτος (ε) **βγήκε με τα τσαρούχια!** εξελέγη παμψηφεί (στ) **μπήκε με τα τσαρούχια!** είχε προσωπική επιτυχία – ουσ.: α) **τσαρουχάς** (ο) κατασκευαστής τσαρουχιών· β) **τσαρουχάδικο** (το) εργαστήριο κατασκευής τσαρουχιών – υποκορ. **τσαρουχάκι** / **τσαρουχόπουλο** (το) – μεγεθ. **τσαρούχα** (η) [ETYM. < μσν. τσαρούχιν (τό), (Νικολ.) < πληθ. tsârúhi του κουτσοβλάχ. tsârúhe < τουρκ. tsarúh / (Βικιπ.) < παλ. τουρκ. çaruk > çarık «σανδάλι με πέτσινη σόλα» / (LSJ) < τουρκ. çarık].

ΤΣΑΡΠΑ (τσιάρπα) (η) 1. παλιό, σχεδόν άχρηστο, οικιακό αγγείο, χαλκωματένιο ή από άλλο υλικό 2. παράγκα, προχειροφτιαγμένο κατάλυμα – υποκορ. **τσαρπί** (το) – σύνθ. **παλιοτσαρπί** (το) ΦΡ. **πέτα τα αυτά τα παλιοτσαρπια!** – επίθ. **τσάρπικος** (τσιάρπ'κους) (-η, -ο) ελαττωματικός [ETYM. < μσν. τσάρπα (ή) / τσαρπίν (τό) [Ευάγγ. Μπόγκ., λήμμα **τσάρπα** «Τσάρπα ή τσαρπίν παρά τοῖς Βυζαντινοῖς εἶδος κοφφινίου ἐκ πλέγματος λύγων»] (πρβ. τουρκ. çarpık «στραβός, δύσμορφος»)].

ΤΣΑΡΠΑΛΙ (τσιαρπάλλι) (το) 1. αιχμηρό ξύλο 2. αιχμηρό κλωνάρι που μένει σε δέντρο, όταν κόψουμε τμήμα του 3. εργαλείο ή ξύλο κατάλληλο, για να πιάνουμε κάτι – ρ. **τσαρπαλώνομαι** σκαρφαλώνω – ουσ. **τσαρπάλωμα** (το) – μππ. **τσαρπαλωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· πιθ. < σ- προθεμ. + θ. ἀρπάλ- του αρχ. ρ. ἀρπαλίζω «αρπάζω αμέσως, αρπάζω με τη βία, ...» (Αἰσχύλ. Θηβ. 243, κωκυτοῖσιν ἀρπαλίζετε «σ' άγρια ξεφωνητά ξεσπάτε») + παραγ. επίθ. -ι > *σαρπάλι > τσαρπάλι, με τροπή του σ- σε τσ-].

ΤΣΑΡ ΤΣΑΡ (άκλ.) επαναληπτικά ΦΡ. **το πήρε τσαρ τσαρ κάθε μέρα και πααίνει** (βλ. λ.) **στο σπίτι τους ό,τι ώρα να 'ναι!** [ETYM.· πιθ. < τουρκ. caşcar «που τρέχει»].

ΤΣΑΤΑΛΙ (τσιαατάλλι) (το) 1. ξερό ξύλο, που εξέχει μέσα σε ρόγγι (βλ. λ.) ή σε δέντρο που του έχουν κόψει τα κλαδιά – συνών. **τσιο-ρόγγι** / **τσιάμπαλο** (το) – σύνθ. **κορφοτσιάμπαλα** (τα) άκρες κλωναριών ΦΡ. **έκοψα λίγα κορφοτσιάμπαλα για τις γίδες!** 2. (μτφ.) ιδιότροπος ΦΡ. **είναι καλό τσατάλι!** 3. χτύπημα, καταστροφή 4. λαβίδα, δαγκάνα – υποκορ. **τσαταλάκι** (το) – μεγεθ. **τσάταλος** (ο) 1. [...] 2. (μτφ.) κάτι κακό ΦΡ. **μας ήύρε τσάταλος μ' αυτήν την αρρώστια!** [ETYM. < τουρκ. çatal «πιρούνι, διακλάδωση» + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΣΑΤΣΟΥΛΙ (τσσιατσσιούλλι) (το) **1.** μάλλινο σακούλι, τσινάκι (βλ. λ. & διακονάω, 1) [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: Αὐτές τίς πρᾶματιες τίς εἶχαμε στό μάλλινο σακούλι μας, στό «τσατσούλι», σέ πάνινο χῶρισμα στήν ἄκρη, γιά νά μή λερώνονται τάχα τά βιβλία.] **2.** η κουκούλα του καπότη (βλ. λ.) **3.** παλιό ρούχο που το ρίχνουν στις πλάτες, για να προστατεύονται από τις κακές καιρικές συνθήκες **4.** (μτφ.) κακός, πονηρός **5.** (συνήθ. στον πληθ., **τσατσούλια**, τα) παλιοπράγματα [ETYM. < μσν. σακούλι(ον), υποκορ. του αρχ. σάκκος, βλ. σακί, ετυμ.) > τσακούλι, με τροπή του σ- σε τσ- > τσατσούλι, με αφομ.].

ΤΣΑΧΑΛΟ (τσσιάχαλλου) (το) **1.** κομματάκι άχυρου, ξυλαράκι [παροιμ.: Το παλούκι το δικό του δεν το βλέπει, το τσάχαλο τ' αλλουνού βλέπει.] **2.** μικρό σκουπίδι ΦΡ. **μου μπήκε τσάχαλο στο μάτι!** [ETYM. (LSJ) < ψάχαλο «ψίχουλο, αποκοσκινίδι, σκουπιδάκι» < ψίχαλο (βλ. ψίχα → υποκορ.)].

ΤΣΕΚΛΑΩ (τσικλλάου) / **τσεκλίζω** **1.** σχίζω υφάσματα ή ενδύματα ΦΡ. **έπεσα στα βάρια (βάτα) και τσεκλίστηκα!** **2.** (μτφ.) πεινάω πολύ ΦΡ. **με τσέκλησε η πείνα!** **3.** γελώ υπερβολικά ΦΡ. **τσεκλιστήκαμαν στο γέλιο!** (τσικκλί'σκαμαν στου γέλλιου!) – ουσ. **τσέκλισμα** (το) – επίθ. **τσέκλιος** (-α, -ο) **1.** σχισμένος ΦΡ. **το τσέκλιο το σακάκι φόρεσες;** **2.** κουρελής ΦΡ. **μάζεψε τα τσέκλια του και τα μέκλια του κι έφυγε!** (μάξιψι τα τσέκλια τ' κι τα μέκλια τ' κι έφ'γι!) – μππ. **τσεκλισμένος** (-η, -ο) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο, ο οποίος παράγεται κατά το σχίσιμο].

ΤΣΕΚΟΥΡΙ (τσικούρ') (το) εργαλείο με πλατιά και κοφτερή λεπίδα, σε διάφορα σχήματα και μεγέθη, προσαρμοσμένη σε ξύλινο στειλιάρι (βλ. λ.)· χρησιμοποιείται κυρ. για το κόψιμο ξύλων (βλ. στειλιάρι, 1) – υποκορ. **τσεκουράκι** (το) – μεγεθ. **τσεκούρα** (η) – επίθ. **τσεκουράτος** (-η, -ο) λόγος που λέγεται έξω από τα δόντια και χωρίς περιστροφές, ειλικρινής λόγος – επίρρ. **τσεκουράτα** ΦΡ. **τα λέει τσεκουράτα!** – ρ. **τσεκουρώνω** **1.** κόβω κάτι με τσεκούρι **2.** (μτφ.) τιμωρώ αυστηρά – ουσ. **τσεκούρωμα** (το) – μππ. **τσεκουρωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. τσεκούρι(ον) (< ελνστ. σεκούριον (τό) < λατ. securis (-is) «πέλεκυς, αξίνα») με τροπή του σ- σε τσ-].

ΤΣΕΜΠΕΡΙ (τσσιμπέρ') (το) **1.** κεφαλόδεσμος από λεπτό ύφασμα [δ. τρ.: ... και στην νύφη το τσεμπέρι κάθεται ένα περιστέρι.] ΦΡ. **φοράει τσεμπέρι με χάντρες!** **2.** τρόπος με τον οποίο δένουν οι γυναίκες τον κεφαλόδεσμο [δ. τρ.: ... με το τσεμπέρι πλέκοντας, να 'βγει κι η βλάχα η Κώσταινα.] – συνών. **τσιομπέρι** (το) – παράγ. ουσ. **Τσεμπέρω** / **Τσιομπέρω** (η) ονομασία γίδας που έχει στο κεφάλι της

τρίχωμα, το οποίο παραπέμπει στο τσεμπέρι των γυναικών [ETYM. < τουρκ. çember «κύκλος» + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΣΕΡΓΑ (ττσιάργα) (η) **1.** φλοκάτη **2.** στρωσίδι ή κλινοσκεπάσμα φτιαγμένο από τραγόμαλλο· καταλήγει σε κρόσσια και συνήθως είναι διακοσμημένο με ρίγες άλλου χρώματος ή άλλων χρωμάτων [ETYM. < σλαβ. tsěrga (πρβ. τουρκ. çerge «τσαντίρι»)].

ΤΣΕΡΛΑ (τσεέρλα) νερουλό αποπάτημα, διάρροια ΦΡ. **τον έπιασε τσεέρλα και δεν είχε πού να σταθεί!** – συνών.: α) **τσιέρλα** (η) ΦΡ. **ποπό, τι τσιέρλα ήταν αυτήν!** β) **τσερλιό** (το) – ρ. **τσερλίζομαι / τσερλιέμαι / τσερλιώμαι / τσιλίζομαι** ΦΡ. (α) **έφαγε πολλά κεράσια και τσερλίστηκε!** (έφα'ι πουλλά κιράσσια κι ττσιρλλίσ'κι!) (β) **τσερλίστηκα απ' τον φόβο!** – ουσ. **τσεέρλισμα** (το) – επίθ. **τσερλιάρης / τσίλιαρης** (-α, -ικο) **1.** που παθαίνει διάρροια [παροιμ.: Ο τσίλιαρης κορόιδευε τον κλάνιαρη.] **2.** (μτφ.) φοβιτσιάρης ΦΡ. **είναι πολύ τσερλιάρης!** – σύνθ. **τσιρλόχορτο** (το) κισσοειδές φυτό, που ο βολβός του προκαλεί διάρροια [ETYM. < τσιρλ(άω) / τσιρλίζω (< τσιλάω / τσιλίζομαι, με ανάπτ. [ρ] < ελνστ. τιλῶ, βλ. κοτσιλιά, ετυμ.) με τροπή του [ι] σε [ε] + παραγ. επίθ. -α > τσεέρλα (αναδρ. σχημ.)].

ΤΣΙΑΓΟΥΛΙ (τσιαγαούλλι) (το) σαγόνι ΦΡ. **έχει ένα τσιαγούλι!** είναι κακολόγος, εριστικός, κουτσομπόλης – συνών. **τσαούλι** (τσιαουούλλι) (το) ΦΡ. (απειλ.) **θα σ' τα μάσω τα τσαούλια!** θα σε χτυπήσω ή θα σε κάνω να μιλάς, όπως πρέπει – παράγ. ουσ. **τσαούλω** (η) γυναίκα φλύαρη – σύνθ. **ξετσιαγουλιάζω** **1.** εξαρθρώνω το τσιαγούλι κάποιου **2.** χτυπώ κάποιον στο πρόσωπο με κίνδυνο να του σπάσω το τσιαγούλι – παθ. **ξετσιαγουλιάζομαι** νιώθω πως θα μου φύγει το τσιαγούλι από το χασμουρητό ή από χτύπημα ΦΡ. **ξετσιαγουλιάστηκα από το χασμούρημα!** (ξιτσιαγ'λλιás'κα απ' του χαζμούρ'μα!) – ουσ. **ξετσιαγούλιασμα** (το) – μππ. **ξετσιαγουλιασμένος** (-η, -ο) – συνών. **ξετσαουλιάζομαι** [ETYM. < σιαγούλι < αρχ. σιαγ(ών) (ή) (-όνος) «γνάθος, σαγόνι» (Ίππ. Έπ. 3.17. β', σιηγών μέν επανήκε «το σαγόνι επανήλθε») + παραγ. επίθ. -ούλι > σιαγούλι > τσιαγούλι, με τροπή του [σ] σε [τσ] (πρβ. διαλεκτ. (βόρ. διάλ.) τσαγούνι)].

ΤΣΙΑΚΑΛΟΣ (τσιακάκαλλους) (ο) **1.** τσακάλι [δ. τρ.: – Λύκος να φάει τα πρόβατα και τσιάκαλος τα γίδια, / να μείνεις βλάχα μ' μοναχή, γυναίκα να σε πάρω.] [παροιμ.: Ο λύκος έχει τ' όνομα κι ο τσιάκαλος τη χάρη.] **2.** (μτφ.) άνθρωπος πανέξυπνος και μεγάλης αντοχής ΦΡ. **είν' αυτός ένας τσιάκαλος!** – σύνθ. **λυκοτσιάκαλο** (το) & **λυκοτσιάκαλος** (ο) **1.** άγριο ζώο που προήλθε από διασταύρωση λύκου και τσακαλιού **2.** (μτφ.) άξεστος – παράγ. ουσ. **Τσιακάλω** (η) ονομασία

γίδας, που έχει χρώμα τσακαλιού [ETYM. < τσακάλ(ι) (< τουρκ. ζα-
kal < περσ. shaghal) + παραγ. επίθ. -ος > τσάκαλος, με μετάθ. του τό-
νου > τσιάκαλος, με ιδιωμ. προφ.].

ΤΣΙΑΚΑΝΑΩ (τσιακανάου) / **τσιακανίζω** προκαλώ θόρυβο, συχνά
ρυθμικό, με το χτύπημα εργαλείου πάνω σε πέτρα, μέταλλο, κ.λπ. ΦΡ.
(α) **τι τσιακανάς έτσι, μας πήρες τ' αφτιά!** (β) **τι τσιακανάς μες στο**
μεσημέρι, κάνε λίγη ησυχία! – ουσ. **τσιακάνημα** / **τσιακάνισμα** (το)
ΦΡ. **άρχισε το τσιακάνισμα και τελειωμό δεν είχε!** [ETYM.· ηχο-
μιμ. λ. από τον ήχο *τσιάκ τσιάκ* του τσιακανίσματος].

ΤΣΙΑΚΛΑΤΑΩ (τσιακλατάου) / **τσιακλατίζω** 1. χτυπάω αβγά 2.
κλωσάω – ουσ. **τσιακλάτημα** / **τσιακλάτισμα** (το) – επίθ. **τσιακλα-**
τιστός (-ή, -ό) ΦΡ. **τσιακλατιστά αβγά** (τσιακλλατ'στα αβγά) αβγά
χτυπητά, ομελέτα [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο, ο οποίος παράγε-
ται κατά το χτύπημα αβγών].

ΤΣΙΑΜΠΑΣ (τσιαμπάς) (ο) τούφα μαλλιών, που έτρεφαν οι άνδρες
στην κορυφή του κεφαλιού και την άφηναν να πέφτει στους ώμους [δ.
τρ.: Ντουφέκι μου περήφανο, σπαθί μου ζηλεμένο / κι εσύ τσιαμπά
περήφανε που φτάνεις ως την πλάτη.] ΦΡ. (απειλ.) **θα σ' αρπάξω απ'**
τον τσιαμπά και θα δεις! (βλ. κεφάλι → σύνθ. ε) [ETYM. < τσαμπ(ι)
(βλ. τσάμπουρο) (η τούφα κρέμεται σαν τσαμπί σταφυλιού) + παραγ.
επίθ. -άς > τσαμπάς > τσιαμπάς, με ιδιωμ. προφ.].

ΤΣΙΑΠΡΟ (τσιαάπρου) (το) θαμνώδες πουρνάρι (πληθ. **τσιάπρα** &
τσιαπούρια, τα) – συνών. **τσιαπούρα** (η) – επίθ. **τσιαπρίσιος** (-α, -ο)
1. τρεφόμενος με τσιάπρα 2. διαμένων σε περιοχή όπου φύονται πολ-
λά τσιάπρα 3. (μτφ.) αγροίκος 4. (μτφ.) υγιής, δυνατός – σύνθ. **τσια-**
πρόφυλλα (τα) [ETYM. < ισπαν. chap(a)ro «θαμνώδες πουρνάρι»,
με έκπτωση του [a] > τσιάπρο, με ιδιωμ. προφ.].

ΤΣΙΑΤ άκλ. λ., που μόνη ή επαναλαμβανόμενη χρησιμοποιείται για
την απομάκρυνση των γάτων (βλ. τσικ τσικ).

ΤΣΙΑΤΗ (τσιαατή) (η) ο ξύλινος σκελετός της στέγης – παράγ. ουσ.
τσιατούρα (η) πέτρινο οίκημα βοσκού σε βουνό, φυσική σπηλιά σε
χρήση κατοικίας – ρ. **τσιατίζω** 1. βάζω τον ξύλινο σκελετό στη στέγη
σπιτιού 2. ως ράφτης καρφώνω με καρφίτσες και περνώ χοντρές βε-
λονιές στο ρούχο που θέλω να ράψω [ETYM. < τουρκ. çatı «στέγη»].

ΤΣ(Ι)ΑΤΜΑΣ (τσιαατμάς) (ο) στη λαϊκή αρχιτεκτονική, είδος τοιχο-
ποιίας για τον χωρισμό δωματίων, κατασκευασμένη από λεπτές σανί-
δες ή από πλεγμένα καλάμια που τα γεμίζουν με λάσπη, λιθαράκια,
κ.λπ. και τα καλύπτουν με ασβεστοκονίαμα ενισχυμένο με γιδότριχες
(βλ. αδερφός → σύνθ. α) [ETYM. < τουρκ. çatma + παραγ. επίθ. -ς].

ΤΣΙΑΤ ΠΑΤ άκλ., 1. γρήγορα και χωρίς ιδιαίτερη προσοχή 2. ελάχιστα, περίπου [ETYM. (;)].

ΤΣΙΑΦΗ (τσιαφ') (η) πρωινή παγωμένη δροσιά, πάχνη [παροιμ.: Θέλει ν' ανθίσει το δεντρί κι η τσιαφή δεν τ' αφήνει.] – συνών.: α) **τσιαφή** (τσιαφν') (η)· β) **τσιαφι** (το) – ρ. (γ' πρόσ.) **τσιαφίζει** έχει πολύ τσιαφή, κάνει πολύ κρύο ΦΡ. **ντύσου καλά, τσιαφίζει έξω!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά το βάδισμα πάνω στην τσιαφή (πρβ. αρχ. πάχνη (ή), Όμ. ξ 476, ὕπερθε χιών γένετ' ἤϋτε πάχνη «έπεφτε απάνω μας ψυχρό σαν παγωνιά το χιόνι»)].

ΤΣΙΒΙΚΙ (τσιβίκκι) (το) 1. ξύλινο καρφί 2. κάτι στενό ΦΡ. **πάχυνα και μου 'ρχεται τσιβίκι το φόρεμα!** 3. (πληθ.) τα μικρά λιθάρια που βάζουν ανάμεσα στις μεγάλες πέτρες κατά το χτίσιμο τοίχου 4. τσιμπούρι – ρ. **τσιβικώνω** 1. τοποθετώ τσιβίκια 2. πλαταίνω στενό ένδυμα με την τοποθέτηση λωρίδας υφάσματος – ουσ. **τσιβίκωμα** (το) – μππ. **τσιβικωμένος** (-η, -ο) [ETYM.: [Ἀδ. Κορ., Ἀριστ. Ἡ. Νικ. 245 (σημειώσεις), σε εκτενή σχετικό σχολιασμό αναφέρονται, μεταξύ άλλων, και τα εξής: «[...] *Τσιβίκι* γάρ ὀνομάζει ἡ συνήθεια τόν παρά τούς ἀρχαίους κρότωνα ἢ κυνορῥραϊστήν (la tique). Τοῦτο δέ δηλονότι ὑποκοριστικόν, ἐστὶ παρακεχαραγμένον τοῦ κίμβικος, *κιμβίκιον*, δι' οὗ ἐδήλουν οὐ μόνον τόν κρότωνα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα δηκτικά ἢ κεντητικά ζωῦφια· «Κίμβικα» (γρ. *Κιμβίκια*), σφηκία, μελίσσια, ἢ μικρολογία... ὅθεν καὶ «Κίμβιζ, ὁ λίαν μικρολόγος περί χρήματα.» Ἐν οἷς σημειούσθω, ὅτι συνέχεεν, οἷα φιλεῖ πολλάκις, ὁ Σουΐδας τό οὐδέτερον πληθυντικόν *Κιμβίκια* μετὰ τοῦ θηλυκοῦ *Κιμβικία* ἢ *Κιμβικεία*, ὃ σημαίνει τήν μικρολογίαν. Ἐσημειώσαντο τήν λέξιν καί ὁ Στέφανος ἐν τῷ Θησαυρῷ (Πίν. σελ. 123) καί ὁ Δουκάγγιος, ἀμφοτέροι μέντοι κακῶς γράψαντες, *Τριβίκια*. Ὁρθώτερον ὁ ψευδοδίδυμος (εἰς τήν Ὀδύσσ. ρ, 300, ἔκδ. 1711) ἐξηγεῖται τό Ὀμηρικόν, *Κυνοραιστέων* «Κροτώνων... εἰσὶ ταῦτα τά καλούμενα *Τζιβίκια*.» Ἡ συνήθεια καί ῥῆμα ἐσχημάτισε παρά τό Κίμβιζ, ἐπαναλαβοῦσα ὃ παρέλιπεν ἐν τῷ Τσιβίκια μ, τό σημαῖνον τήν τριχολαβίδα (pincers ἢ pincettes). Ἔστι δέ ὁ Κίμβιζ, ὁ μηδέ τά λεπτότατα τῶν κερμάτων παρορῶν, ὃν οἱ Γάλλοι τήν αὐτήν μεταφοράν σώζοντες pince - maille καλοῦσι. [...]]» (πρβ. τουρκ. ξινί «καρφί»)].

ΤΣΙΒΟΥΡΑ (η) 1. παγωνιά, διαπεραστικό κρύο ΦΡ. **έχει τσιβούρα σήμερα!** – συνών. **τσίφι** (το) [παροιμ.: Κάνει κρύο, κάνει τσίφι, για το δόλιο το κοτσύφι.] 2. (μτφ.) το σκάσιμο των χειλιών ή των χεριών από το πολύ κρύο ΦΡ. **έγιναν τσιβούρα τα χέρια μου!** – ρ. **τσιβουρίζω** 1. παγώνω 2. (μτφ.) υποφέρω, στενοχωριέμαι πολύ ΦΡ. **την τσι-**

βούρισε ο θάνατος του γιού της! – ουσ. **τσιβούρισμα** (το) [ETYM. < αρχ. στίβ(η) (ή) «παγωμένη δροσιά, πάχνη, παγετός» (Όμ. ρ 25, μή με δαμάσση στίβη ὑπηοίη «και κινδυνεύω να με ξεπαγιάσει η πάχνη της αυγής») + παραγ. επίθ. -ούρα > στιβούρα > τσιβούρα, με αντισμετ.].

ΤΣΙΓΑΡΑ (τσσ'γάρα) (η) τσιγάρο ΦΡ. **δε χορταίνει τσιγάρες!** (δε χουρταίν' τσσ'γάρις!) [ETYM. < βεν. cigaro < ισπαν. cigaro «πούρο» (από τη γλώσσα Ινδιάνων της Αμερικής)].

ΤΣΙΓΑΡΙΔΕΣ (τσιγαρίδης) (οι) κομματάκια χοιρινού κρέατος, τηγανισμένα και αρτυμένα με ρίγανη και λεμόνι· αποτελεί χαρακτηριστικό Ηπειρώτικο χριστουγεννιάτικο έδεσμα [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του τσιγαρίσματος].

ΤΣΙΓΓΑΝΟΣ (τσιγγανούς) (-η, -ο) **1.** τσιγγάνος (-α) **2.** (μτφ.) που τρώει λίγο **3.** (μτφ.) δύστροπος στο φαγητό ΦΡ. **είναι πολύ τσίγγανος!** [ETYM. < μσν. (ἄ)τσιγγανός «τσιγγάνος, (συνεκδ.) που αλλάζει συχνά διαμονή, αδηφάγος, ρυπαρός, ...» (< μσν. ἄθιγγανός (-ίς) < ἄ-στερητ. + αρχ. θιγγάνω «αγγίζω, πιάνω, ...», Αἰσχύλ. Αγ. 663, οἶακος θιγών «ἔγγιζοντας το τιμόνι») με αποβ. του αρχικού ἄτ. φων.].

ΤΣΙΕΦΤΙ (τσιιέφτ') (το) ξέφτι, κλωστή της ύφανσης που κρέμεται από ένδυμα ή άλλο υφασμάτινο αντικείμενο, συχνά φθαρμένο – συνών. **σιουσνίκι** (το) ΦΡ. **δεν τον βλέπεις, που του κρέμονται τα σιουσνίκια!** (δε ντουν γλλιέπ'ς, π' τ' κρέμ'ντι τα σσιουσνίκκια!) δεν τον βλέπεις, που είναι κουρελής και ατημέλητος; [ETYM. < ξεφτ(άω) / ξεφτίζω (< ἐξέφτυσα < ἐξέπτυσσα, αόρ. αρχ. ἐκπτύω «φτύνω, απορρίπτω, ...», Όμ. ε 322, στόματος δ' ἐξέπτυσεν ἄλμην πικρὴν «φτύνοντας απ' το στόμα του πικρή χολή την ἄρμη») + παραγ. επίθ. -ι > ξέφτι (αναδρ. σημ.) > τσέφτι, με τροπή του [ξ > κσ] σε [τσ] (πρβ. τσίγκλα : ζύγγλα) > τσιέφτι, με ιδιωμ. προφ.].

ΤΣΙΚΑ (η) **1.** σπίθα φωτιάς [δ. τρ.: ... τσίκα πέταξε και το 'καψε το πόδι.] **2.** (μτφ.) μικρή ποσότητα, το λίγο ΦΡ. **δεν έχω ούτε μια τσίκα λάδι να βάλω στο φαΐ!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο της σπίθας].

ΤΣΙΚΙΡ ΜΙΚΙΡ (τα) ψιλοπράγματα ΦΡ. (α) **πέρασα τη μέρα όλο με κάτι τσίκιρ μίκιρ!** (β) **πήγα στην αγορά και με κάτι τσίκιρ μίκιρ τελείωσαν τα λεφτά!** – επίθ. **τσίκαρης** (-η, -ο) ασήμαντος, παρακατιανός – συνών. **μίκαρης** (ο) [ETYM. (;)].

ΤΣΙΚΝΑ (η) **1.** οσμή από κρέας που ψήνεται στα κάρβουνα [παροιμ.: Πέρυσι κήκε και φέτος μύρισε η τσίκνα του.] **2.** ζεστός καιρός με καταχνιά στην ατμόσφαιρα ΦΡ. **τι τσίκνα είν' αυτήν σήμερα!** – ρ. **τσικνίζω / τσικνώνω 1.** καίω κάτι, ώστε ν' αναδυθεί τσίκνα ΦΡ. **πότε θα το τσικνίσουμε;** πότε θα ψήσουμε κρέας στα κάρβουνα, να φάμε

να το ευχαριστηθούμε; 2. κάνω κάτι να βγάλει τσίκνα ΦΡ. **ωχ! σα να τσίκνωσα το φαΐ!** 3. (για τον ουρανό, γ' πρόσ.) συννεφιάζει ΦΡ. **πότε τσίκνωσε κιόλας, λες να φέρει βροχή;** 4. (μτφ.) φιλονικώ, θυμώνω ΦΡ. **τα τσικνίσαμε!** – ουσ. **τσίκνισμα / τσίκνωμα** (το) – μππ. **τσικνισμένος / τσικνωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < αρχ. κνῖσα / κνίσση (ή) «τσίκνα, λίπος» (Ώμ. Δ 49, λοιβῆς τε κνίσσης τε «και σπονδή και τσίκνα» / Ἡσύχ., <κνῖσα> ἄτμός, καπνὸς τῶν θυσιῶν. καὶ τὸ λίπος τοῦ ἱερείου καὶ ὁ ἐπίπλους) > σίκνα, με αναγραμμ. > τσίκνα, με τροπή του σ- σε τσ- / (Τριαντ.) < κνῖσα (;) / (LSJ) πιθ. < αρχ. κνῖσα, μέσω ενός τ. κνίτσα με αντιμετ., ή υποχωρ. < τσικνώνω < αρχ. ἐξικμάζω «ξηραίνω, στεγνώνω», μέσω ενός τ. ἐξ-ικμώ (για την τροπή του [ξ > κς] σε [τσ], πρβ. τσίγκλα : ξύγγλα].

ΤΣΙΚΟΛΑΤΑ (τσσικουλάτα) (η) σοκολάτα [ETYM. < γαλλ. choco-lat, κατά το λαϊκ. τσοκολάτα < ιταλ. ciocolata < ισπαν. chocolate (από τη γλώσσα των Ινδιάνων)].

ΤΣΙΚ ΤΣΙΚ λ. χωρίς νόημα για το κάλεσμα γιδιών – συνών. **τσίκα τσίκα**· (πρβ. Ἡσύχ., <σῆκα> οὕτως ἐπιφθέγγονται οἱ ποιμένες εἰς τὸ συγκλεῖσαι τὰ ποίμνια) (βλ. ιστ! ιστ!) [ETYM. (;)].

ΤΣΙΛΗΜΠΟΥΡΔΑΩ (τσσιλλημπουρρδάου) / **τσιλημπουρδίζω** 1. κλάνω προς το πρόσωπο κάποιου, ιδίως για να τον χλευάσω ΦΡ. **τον τσιλημπούρδησε!** 2. μου φεύγουν λίγα κόπρανα, ενώ κλάνω 3. (μτφ.) φέρομαι με ανοίκεια κομπορρημοσύνη, με αυθάδεια και αναίδεια ΦΡ. **όλο τσιλημπουρδίζει!** 4. (μτφ.) ερωτοτροπώ, επιδίδομαι σε ερωτικές αταξίες, συνήθ. εξωσυζυγικά ΦΡ. **έχει οικογένεια και τσιλημπουρδάει, τι προκοπή να δει!** 5. (μτφ.) χρονοτριβώ ασχολούμενος με αλλότρια ΦΡ. **έμεινε και τσιλημπουρδίζει!** – ουσ.: α) **τσιλημπούρδημα / τσιλημπούρδισμα** (το) (< μσν. τσιληπούρδισμα, τό) [Διήγ. γαδ. λύκ. ἄλ. 231-2: κι εἰς τὰ τσιληπουρδίσματα κι εἰς τὴν πιδεξιουσὴν, / ὁμοιάζω τοῦ πατέρα μου κι εἰς τὴν γληγοροσύνη.]; β) **τσιλήπορδα** (τα) 1. υδαρή κόπρανα 2. (μτφ.) τα, λόγω συμπίεσης, πολτοποιημένα φρούτα [ETYM. < μσν. τσιληπουρδῶ (Διήγ. γαδ. λύκ. ἄλ. 221-2: Οἱ σκύλοι σάν γρικῆσουσι, τσιληπουρδῶ καὶ φεύγω, / καὶ δὲν τοὺς χρήζω τίποτες, μὰ τρέχοντας χορεύγω.) (< αρχ. σιληπορδῶ (δωρ. σιλαπορδῶ) «συμπεριφέρομαι με αλαζονεία, (ελνστ. σημ.) φέρομαι χυδαία, ...», Ἀθην. 5.49d, διὰ τὸν βασιλέα σιληπορδῶν διὰ τῆς χώρας καὶ πόλεως πομπεύει «τώρα ἐξαιτίας του βασιλιά με χυδαιότητα κάνει πομπή μέσα από τη χώρα και την πόλη» > τσιλημπουρδῶ (-άω), με ηχηροπ.].

ΤΣΙΛΙΓΚΡΙΔΑΣ (τσσιλιγκρίδας) (-α / -ω, -ικο) άνθρωπος αδύνατος και ψηλός, λιπόσαρκος, ξερακιανός ΦΡ. **έναν τσιλιγκρίδα παντρεύ-**

τηκε! (ιέναν ττσιλιγκρίδα παντρεύ'κι!) – συνών. **τσιλιγκρός** (-ή, -ό) [ETYM.: πιθ. < ξυλι(άς) «πολύ λεπτός» (βλ. ξύλο → παράγ. ουσ.) + ακρίδ(α) «(μτφ.) άνθρωπος λεπτός, καχεκτικός» (< αρχ. ἀκρίς (-ίδος) (ή) «ακρίδα», Όμ. Φ 12, ὥς δ' ὄθ' ὑπὸ ῥιπῆς πυρὸς ἀκρίδες ἠερέθο- νται «και ὅπως φλόγ' ἀνάερα σηκώνει τες ακρίδες») + παραγ. επίθ. - ας > *ξυλιακρίδας > *τσιλιακρίδας, με τροπή του [ξ > κσ] σε [τσ] (πρβ. τσίγκλα : ξύγγλα) > *τσιλικρίδας, με αποβ. του [α] > τσιλιγκρί- δας, με ηχηροπ.].

ΤΣΙΛΪΚΙ (ττσιλλίκκι) (το) **1.** χάλυβας, ατσάλι **2.** μικρές σπασμένες πέτρες **3.** (μτφ.) υγιής– ρ. **τσιλικώνω 1.** ατσαλώνω **2.** στρώνω δρόμο με μικρές σπασμένες πέτρες **3.** ακονίζω γεωργικά εργαλεία – ουσ. **τσιλίκωμα** (το) – μππ. **τσιλικωμένος** – αντών. **ατσιλίκωτος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. çelik «ατσάλι» + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΣΙΛΪΠΟΡΤΑ (τα) μάτια (βλ. λ.) [ETYM. < τσίλι(α) (συνήθ. πληθ.) φρ. κρατάω τσίλιες «παραφυλάω» (< ιταλ. ciglia < ciglio «βλεφαρίδα, βλέφαρο» < λατ. cilium, -i) + πόρτα (βλ. λ.) > τσιλίπορτα].

ΤΣΙΜΠΑΩ (τσοσ'μπάου) **1.** τρυπώ ελαφρά το δέρμα με κάτι αιχμη- ρό **2.** (για έντομα) χώνω το κεντρί μου στο δέρμα ανθρώπου ή ζώου ΦΡ. (μτφ.) **μύγα τον τσίμπησε;** για απρόσμενη αλλαγή στη συμπερι- φορά κάποιου **3.** (για πουλιά) ραμφίζω, τρώω κάτι με το ράμφος **4.** δαγκώνω [παροιμ.: Αν σε τσιμπήσει αστρίτης, έχεις χρόνια για να ζή- σεις.] (βλ. άστρι → παράγ. ουσ.) **5.** (μτφ.) πονάω ΦΡ. **με τσιμπάει το πόδι μου!** **6.** τρώω κάτι στα γρήγορα **7.** (παθ., μτφ.) στενοχωριέμαι πολύ ΦΡ. **με τσίμπησε στην καρδιά με το κλάμα της!** (μι τσοσίμπ'σι σ' γκαρδγιά μι του κλάιμα τ'ς!) **8.** (μτφ., παθ.) ερωτεύομαι ΦΡ. **τσι- μπήθηκε!** – ουσ.: α) **τσίμπημα** (το) – συνών. **τσίμπος** (ο) **1.** [...] **2.** δυνατή τσιμπιά ΦΡ. **τι τσίμπο π' κάνουν οι μύγες, θα βρέξει!** στη λαϊκή μετεωρολογία το επίμονο τσίμπημα των μυγών προμηνύει βρο- χή· β) **τσίμπα** (η) **1.** βρώσιμο αγριόχορτο, το καψάκιο το βαλάντιο (capsella bursa pastoris) **2.** το πτηνό σπίνος, ο φρυγίλλος ο άγαμος (fringillia coelebs) – συνών.: α) **τσιόνος** (ττσιόνους) (ο)· β) **τσιόνι** (ττσιόν') (το) – (θηλ.) **τσιόνω** (η) **1.** χαϊδευτική επίκληση σε ζώο **2.** όνομα γίδας **3.** πέτρα που μπαίνει ως όριο σε αγρούς – ρ. **τσιονεύω** (ττσιουνεύου) είμαι μαζί με κάποιον συνέχεια· γ) **τσιμπίδα** (η) **1.** με- ταλλικό εργαλείο με δύο σκέλη που ανοίγουν και κλείνουν· το χρησι- μοποιούν για να πιάνουν κάτι και να το τραβούν **2.** μεταλλική λαβή για τα κάρβουνα ή για το ανασκάλεμα της φωτιάς – ρ. **τσιμπιδώνο- μαι** (ττσιμπ'δώνουμι) πιάνομαι ενδιάμεσα σε κάτι σαν σε τσιμπίδα – ουσ. **τσιμπίδωμα** (το) – μππ. **τσιμπιδωμένος** (-η, -ο)· δ) **τσίμπι τσί-**

μπι (το) παιδικό παιχνίδι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 410) – **μππ.** **τσιμπημένος** (-η, -ο) – σύνθ. **τσιμπολογάω** **1.** τρώω πρόχειρα, πολλές φορές και από λίγο **2.** (μτφ.) αποσπώ επανειλημμένα ή συστηματικά μικροποσά ή μικροπράγματα – ουσ. **τσιμπολόγημα** (τσίμπουλόγημα) (το) – μεε. **τσιμπολογώντα(ς)** [ETYM. < μσν. τσιμπῶ < *τσιμπίζω (μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. τσιμπισ-) < *εξεμπίζω (αποβ. του αρ-χικού άτ. φων., τροπή [ξ > κσ] σε [τσ] (πρβ. τσίγκλα : ξύγγλα) και υ-ποχωρ. αφομ. [ε-ι > ι-ι]) < εξ- εμπίζω < αρχ. έμπ(ίς) (-ίδος) «λεβίθα, σκνίπα, προνύμφη οίστρου, κουνούπι» (Άριστοφ. Νεφ. 157, τὰς έμπί-δας κατὰ τὸ στόμ' ἄδειν ἢ κατὰ τοῦρροπύγιον «από το στόμα τους σφυρίζουν ή από το κωλονούρι τα κουνούπια;»)] + παραγ. επίθ. -ίζω· έχει προταθεί, επίσης, η αναγωγή της λ. στον τ. *κίμβιξ* «μικρολόγος, τσιγγούνης, λεπτολόγος» ή στο ρ. *συμπιέζω* (Τριαντ. / LSJ)].

ΤΣΙΜΠΛΑ (η) **1.** έκκριμα των ματιών **2.** η καύτρα του λυχναριού, της λαμπάδας, του καντηλιού – επίθ.: α) **τσιμπλιάρης** (-α, -ικο) **1.** που έχει τσίμπλες στα μάτια [παροιμ.: Ποιος παινάει (βλ. λ.) τη νύφη μας, η τσιμπλιάρα η μάνα της.] – συνών. **τσιμπλής** (-ού) **2.** (μτφ.) που σι-χαίνεσαι να τον αγγίξεις, βρόμικος **3.** (αρσ. ως ουσ., μτφ.) διάβολος· β) **τσιμπλιάρικος** (-η, -ο) **1.** τσιμπλιάρης (σημ. 1) **2.** (μτφ.) κακομοί-ρης, ανεπρόκοπος – σύνθ. **τσιμπλομάτα** (η) που έχει τσίμπλες στα μάτια [παροιμ.: Απ' τις μαυρομάτες, ας είναι κι οι τσιμπλομάτες.] – ρ. **τσιμπλιάζω** έχω τσίμπλες στα μάτια – ουσ. **τσίμπλιασμα** (το) [E-TYM. < μσν. τσιμπλ(ιάζω) + παραγ. επίθ. -α (αναδρ. σχημ.) (πρβ. δο-ξάζω : δόξα) < ελνστ. σιπαλ(ός) (-ή, -όν) «μύωπας, κοντόφθαλμος, άσχημος» + παραγ. επίθ. -ιάζω > σιπαλιάζω > τσιπαλιάζω, με τρο-πή του σ- σε τσ- > τσιμπλιάζω, με αποβ. του [α] και ηχηροπ. [π > μπ] / Ήσυχ., <σιπαλόν> άκάθαρτον. είδεχθέστατον / <σιπαλή> έπάργε-μος. βλοσυρά. δεινή. τουτέστι λεύκας έπὶ τῶν όφθαλμῶν έχουσα / <σιπαλός> χαλεπός. καὶ τὰ ὅμοια (πρβ. ελνστ. σιφλός (-ή, -όν) «χω-λός, που δεν βλέπει καλά, μύωπας, ...» < αρχ. σιφλῶ (-όω) «σακα-τεύω», Όμ. Ξ 142, θεός δέ έ σιφλώσειε «κι ένας θεός να τον εξουθε-νώσει»)]].

ΤΣΙΜΠΟΥΡΙ (τσίμπούρ') (το) **1.** παρασιτικό ζώφιο, ο κρότων ο ρίκινος [παροιμ.: Με σκυλιά αν κοιμηθείς, τσιμπούρια θα κολλήσεις.] **2.** (μτφ.) άνθρωπος που με τη συνεχή παρουσία του ή με τις επίμονες απαιτήσεις του γίνεται ενοχλητικός ΦΡ. (α) **είναι μεγάλο τσιμπούρι!** (β) **μας γίνηκε τσιμπούρι!** – σύνθ. **τσιμπουροβύζα** (η) γίδα ή προβα-τίνα, που έχει πολύ μικρές θηλές και είναι δύσκολο να αρμεχθεί, αλλά και δυσκολεύει τον θηλασμό των μικρών της [ETYM. < μσν. τσιμού-

ριν < ελνστ. τσιμούριον (τό), με παρετυμ. επίδρ. του τσιμπώ (βλ. τσιμπάω, ετυμ.)].

ΤΣΙΟΚΙ (ττσιόκκι) (το) 1. είδος μεγάλου σφυριού ΦΡ. (μτφ.) **έχει τσιόκια στο κεφάλι!** έχει έγνοιες και φροντίδες – υποκορ. **τσιοκάκι** (το) – μεγεθ. **τσιόκαρος** 2. (μτφ.) αγράμματος, άξεστος, ισχυρογνώμων ΦΡ. **είναι τσιόκι!** – ρ. **τσιοκανίζω** 1. προκαλώ θόρυβο χτυπώντας κάποιο αντικείμενο με τσιόκι ή άλλο εργαλείο 2. (μτφ.) αισθάνομαι επίμονο πόνο, που γίνεται αισθητός ως ρυθμικό χτύπημα τσιοκιού 3. (μτφ.) ευνουχίζω – ουσ. **τσιοκάνισμα** (το) – μππ. **τσιοκανισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τσιοκανισμένο τραγί** (ττσιουκαν'ζμένου τρα'ί) ευνουχισμένο – αντών. **ατσιοκάνιστος** (-η, -ο) – συνών. **τσιοκανάω** ΦΡ. **με τσιοκάνανε ένα δόντι όλη τη νύχτα!** με σούβλιζε ο πονόδοντας – ουσ. **τσιοκάνημα** (το) – μππ. **τσιοκανημένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά τη χρήση του τσιοκιού, ή < αλβ. ζοκ «σφυράκι»].

ΤΣΙΟΚΟΣ (ττσιόκους) (ο) 1. αγκώνας ΦΡ. **έπεσα, χτύπησα στον τσιόκο και πεθαίνω στον πόνο!** ... πονάω πολύ 2. (μτφ.) άξιος άνθρωπος, ικανός ΦΡ. **είναι τσιόκος!** 3. (μτφ.) ανδρικό μόριο ΦΡ. **τον έχω γραμμένο στον τσιόκο μ'!** – συνών. **συμπράγκαλα / τρυπότσια** (τα) 4. (μτφ.) αποτυχία ΦΡ. (α) **τον τσιόκο σου, εσύ!** (του ττσιόκου σ', ισύ!) δεν κέρδισες κάτι (β) **τι τον τσιόκο σου έκανες;** (τι του ττσιόκου σ' έκανες;) τι λάθος έκανες ή πώς τα κατάφερες και απέτυχες; [ETYM. < τσιούκ(α) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος > τσιούκος > τσιόκος, με τροπή του [ου] σε [ο]].

ΤΣΙΟΛΚΑΝΑ (ττσιουλκάνα) (η) δρυοκολάπτης (dryocopus martius martius) – συνών. **σαρακοφάγος** (ο) (βλ. σάρακας) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον δυνατό ήχο, τυμπάνισμα, που παράγεται, όταν το πτηνό χτυπά τους κορμούς των δέντρων, προκειμένου ν' ανοίξει οπές].

ΤΣΙΟΜΑΔΕΣ (οι) πανάρχαιο παιδικό παιχνίδι που έφτασε ως τις μέρες μας με παραλλαγές· οι αμάδες (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 410) [ETYM. < μσν. άμάδα (ή) (< α- προθεμ. + αρχ. δωρ. μάδδα, αντί μᾶζα «μικρό ψωμάκι ή γλυκάκι (το σχήμα τους παραπέμπει στις πλάκες με τις οποίες παίζονται οι τσιομάδες)», Άριστοφ. Άχ. 732, ἄμβατε ποττάν μᾶδδαν «να βρούμε μπουκιά ψωμί») > τις αμάδες > τσιαμάδες, με συμμορφ. και αντιμετ. > τσιομάδες, με ανομ. / (LSJ) < σαμάδα < σημάδα, παράλλ. τ. της λ. σημάδι < αιτ. πληθ. τις σαμάδες, επειδή θεωρήθηκε ότι το σ- ανήκε στο άρθρο, προήλθε από λανθασμένο χωρισμό της λ. (τις αμάδες), τ. ονομ. η αμάδα, ή < ομάδα, επειδή το παιχνίδι παίζεται από πολλούς].

ΤΣΙΟΠΕΛΑ (ττσιουπέλα) (η) **1.** τσαπέλα **2.** ποικιλία σύκου **3.** αποξηραμένο σύκο της ποικιλίας τσαπέλα ΦΡ. **γλύκισμα οι τσιοπέλες!** **4.** αρμαθιά από αποξηραμένα σύκα – επίθ. **τσιοπελίσιος** (-α, -ο) ΦΡ. **συκιά τσιοπελίσια** [ETYM. (LSJ), λήμμα *τσαπέλα* / *τσοπέλα* (η) «αρμαθιά από ξερά σύκα» < ιταλ. *zapella* / (Βικιπ.) < βεν. *zambela* «κουλούρα σφιχτά δεμένη για τα άχυρα» και *ciambella* «κουλούρι, κουλούρα» / (Τριαντ.) < ιταλ. *ciambella* ή βεν. *zambela* «γλυκό σε φόρμα δαχτυλιδιού» και συνεκδ. κάθε παρόμοιο σχήμα].

ΤΣΙΟΤΣΙΟΣ (ττσιόττσιους) (-α, -ο) **1.** μικρός στο ύψος και την ηλικία **2.** μικρός στο μέγεθος **3.** μικρός στην ποσότητα ΦΡ. **δώσ' μ' τσιότσιο ψωμάκι!** – σύνθ. **τσιοτσιοπαίδι** (το) μικρό παιδί, παιδαρέλι – επίρρ. **τσιότσιο** λίγο – υποκορ. **τσιοτσιούλα** πολύ λίγο [ETYM. < αρχ. δεικτ. αντων. τόσ(σ)ος (-η, -ον) «αυτής της ποσότητας, μέχρι τέτοιο βαθμό μεγάλος ή πολύς, μέχρι τέτοιο βαθμό λίγος ή μικρός, ...» (Όμ. Β 528, οὗ τι τόσος γε ὅσος Τελαμώνιος Αἴας «πολύ πολύ μικρότερος του Τελαμωνιάδη στο σώμα») > τσότσος, με τροπή των [τ] και [σ] σε [τσ] > τσιότσιος, με ιδιωμ. προφ.].

ΤΣ(Ι)ΟΥΚΑ (ττσιούκα) (η) **1.** λόφος **2.** απότομη κορυφή βουνού **3.** (πληθ.) οι πλάκες που στήνονται για να παιχθούν οι τσιομάδες (βλ. λ.) **4.** δοχείο, χύτρα – παράγ. ουσ. **τσιουγκάνι** (το) μεγάλος μυτερός βράχος, συνήθως σε γκρεμό – συνών. **τσιαγκάνι** / **τσ(ι)ουγκρί** (το) [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.4: Ὀλόρθος πότε στό τσουγκρί, πότε στή χλόη στρωμάτσα / άνέμελα, σά ζωντανό, σκορπάω τίς ὥρες χάρη ...] [ETYM. < κουτσοβλάχ. *tsiúka* «κορυφή λόφου ή όρους» (< αλβ. *tsiúke*)].

ΤΣΙΟΥΚΑΝΙ (ττσιουκάν') (το) **1.** το γλωσσίδι (βλ. λ.) που κρέμεται μέσα στο κουδούνι των ζώων και προκαλεί τον ήχο **2.** (μτφ.) φλύαρος ΦΡ. **είναι καλό τσιουκάνι!** – συνών. **τσοκάνι** / **τσόκανο** / **τσουκάνι** (το) – υποκορ. **τσιουκανάκι** / **τσοκανάκι** / **τσουκανάκι** (το) – συνών. **τροκάνι** (το) – σύνθ. **φραγκοτσιόκανο** (το) **1.** κουδούνι φράγκικο **2.** (μτφ.) πολύ φλύαρος [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο των τσιουκανιών, ή (LSJ) λήμμα *τσουκάνι* / *τσιουκάνι* / *τσοκάνι* / *τσόκανο* (το) «σφυρί, γλωσσίδι κουδούνας, κουδούνι που κρεμούν στον λαιμό των βοσκημάτων, είδος αλωνιστικού εργαλείου, δοκάνη» < ελνστ. *τυκά-νιον*, υποκορ. του *τυκάνη* «αλωνιστικό εργαλείο» με μαλάκωμα του [τ] πριν από [ι] (πρβ. κληματσίδα : κληματίδα)· στον τ. *τσουκάνι* το [υ] διατήρησε την αρχ. προφ. του ως [ου] (πρβ. ξουράφι : ξυράφι)].

ΤΣΙΟΥΚ ΤΣΙΟΥΚ σιγά σιγά [ETYM. (;)].

ΤΣ(Ι)ΟΥΛΩΝΩ (ττσιουλλώνου) στήνω όρθια τ' αφτιά, κάθομαι και παρακολουθώ απαρατήρητος όσα γίνονται ή λέγονται, κρυφακούω

ΦΡ. **τσιούλωσα, τσιούλωσα, αλλά δεν άκουσα τίποτα!** [Απ. Ντάλ.: Που θα τρέχει στο χωράφι, / θα φυσάει, θα γκαρίζει, / τα αυτιά του θα τσιουλώνει / και τα δόντια του θα τρίζει.] – ουσ. **τσ(ι)ούλωμα** (το) – μππ. **τσ(ι)ουλωμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τι κάθεσαι τσιουλωμένος;** – επίθ. **τσ(ι)ούλος** (ττσιούλλους) (-α, -ικο) **1.** αποκομμένος, κολοβός **2.** προσωνύμιο ανθρώπων και ζώων που έχουν μικρά αφτιά – σύνθ. **τσ(ι)-ουλαφτιάζω** (ττσιουλλαφτγιάζου) – ουσ. **τσ(ι)ουλάφτιασμα** (το) – (βλ. αφτιάζομαι → σύνθ.) [ETYM. < στυλώνω > τσουλώνω, με αντιμετ. και τροπή του [υ] σε [ου] > τσιουλώνω, με ιδιωμ. προφ. (< ελνστ. στυλόω, βλ. στυλιώνω, ετυμ.)].

ΤΣΙΟΥΠΡΑ (ττσιούπρα) (η) **1.** κορίτσι, κόρη ΦΡ. **τέσσερις τσιούπρες έχει!** [παροιμ.: Όποιος έχει τσιούπρες πααίνει (βλ. λ.) και στου γύφτου την πόρτα.] **2.** νεαρή κοπέλα ΦΡ. **τι όμορφη τσιούπρα είν' αυτή!** **3.** ανύπαντρη γυναίκα – συνών.: α) **τσούπα / τσούπρα** (η) [δ. τρ.: (α) Σ' όλον τον κόσμο πήγα, τσούπρα μ', και σ' όλον τον ντουινά, / σαν τη δική σ' την ομορφάδα, κόρη μ', δεν ήβρα πουθενά. (β) Εμπάτε τσούπρες στον χορό, τώρα που έχετε καιρό.] β) **τσιουπρί / τσουπί** (το) – υποκορ.: α) **τσιουπρούλα** (η) [δ. τρ.: Παντρέψανε έναν γέρο, εκατό χρονών τον ξέρω, / και του 'δώσαν γυναικούλα δώδεκα χρονών τσιουπρούλα.] β) **τσιουπροπούλα** (η) [ETYM. (Βικιπ.) < αλβ. çupë / (LSJ) < αλβ. tšupre / (Τριαντ.) < αλβ. tšuprë].

ΤΣΙΟΥΡΒΑΣ (ττσιουρβάς) (ο) **1.** φαγητό στο οποίο είναι ανακατωμένα υπολείμματα φαγητού και κομμάτια ξερού ψωμιού, πηχτή σούπα – συνών. **τζιορβάς** (ο) [N. Κασ. Ένθυμ., τ. Α', σ. 318: Ούτως έκέρδισα καὶ τὸν Βελή πασᾶ. Ἐμειναν οἱ προεστοὶ ὅλοι «νεκροὶ» πλέον, χωρὶς χουλιάρα. Τὴν χουλιάρα τὴν ἔλαβα ἐγὼ, καὶ ἐπειδὴ ἦτον γλυκὸς ὁ τζιορβάς, ἄρχισα καὶ τὴν βαστοῦσα καλά, καὶ ὅποτε ἤθελα, τοὺς ἔδινα ἀπὸ ὀλίγον νὰ ροφήσουν καὶ αὐτοί.] **2.** κάθε φαγητό που μοιάζει με τσιουρβά **3.** (μτφ.) συγκεχυμένη κατάσταση ΦΡ. **τι τσιουρβάς είν' αυτός;** [ETYM. < τουρκ. çorba «σούπα» (< περσ. shōrbā «χορτόσουπα, σούπα, χυλός») + παραγ. επίθ. -ς].

ΤΣΙΟΥΡΕΠΙ (ττσιουρέπ') (το) χοντρή μάλλινη, χειροποίητη κάλτσα ΦΡ. **σου 'πλεξα τσιουρέπια με ωραία σχέδια!** – συνών. **τσιρέπι / τσουράπι** (το) – υποκορ. **τσιουρεπάκι / τσιρεπάκι / τσουραπάκι** (το) – μεγεθ. **τσιουράπα / τσουράπα** (η) – παράγ. ουσ. **Τσιουρέπω / Τσιρέπω / Τσουράπω** (η) **1.** ονομασία γίδας, η οποία έχει άλλο χρώμα στα πόδια της απ' ό,τι στο υπόλοιπο σώμα και μοιάζει σαν να φοράει τσουράπια **2.** (μτφ.) γυναίκα άξεστη και ατημέλητη **3.** (μτφ.) γυναίκα αγενής ΦΡ. **είν' αυτήν μια τσουράπω!** – σύνθ. **τσιουρεπόσκoiνο** (το)

το σχοινί με το οποίο δένουν το τσιουρέπι στην κνήμη [ETYM. < τουρκ. çorap (< αραβ. cūrāb «κάλτσα») + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΣΙΟΥΡΝΑΡΑ (ττσιουρρνάρα) (η) μεγάλη ποσότητα νερού, η οποία πέφτει από ψηλά με δύναμη, νερό που συλλέγεται σε σημείο της στέγης και πέφτει με δύναμη ΦΡ. **πήγε το αίμα τσιουρνάρα!** [ETYM. ηχομιμ. λ. από τον ήχο του νερού που πέφτει με δύναμη από ψηλά].

ΤΣΙΟΥΡΟΥΚΕΎΩ (ττσιουρ'κεύου) 1. αφαιρώ μικρή ποσότητα από κάτι, για να το δώσω σε κάποιον άλλο ΦΡ. **τσιουρούκεψα λίγο γλυκό και για σένα!** 2. ζημιώνω, βλάπτω ΦΡ. **τον τσιουρούκεψε για τα καλά!** – ουσ. **τσιουρούκεμα** (το) – μππ. **τσιουρουκεμένος** (-η, -ο) – επίθ. **τσ(ι)ουρούτικος** (-η, -ο) 1. για ένδυμα ή κάτι άλλο, κατασκευασμένο συνήθ. από ελλιπή πρώτη ύλη, ελλιπής, μη πλήρης ΦΡ. **δεν είχα αρκετό ύφασμα κι έγινε τσουρούτικο το φόρεμα!** έγινε στενό ή κοντό, ή και τα δύο 2. (μτφ.) καθετί μικρό ή στενάχωρο 3. (μτφ.) ως υποτιμητικός χαρακτηρισμός ΦΡ. **τι θέλει πάλι αυτό το τσουρούτικο!** – επίρρ. **τσ(ι)ουρούτικα** ΦΡ. **τι τσιουρούτικα είν' αυτά π' λες;** τι ανοησίες ... [ETYM. πιθ. < τουρκ. çür(ür) «(για ύφασμα) φθείρω» (αόρ. çürüt) + παραγ. επίθ. -ουκεύω].

ΤΣΙΟΥΤΣΙΟΥΡΙΖΩ (ττσιουττσιουρίζου) 1. (για νερό που πέφτει σε θερμή εστία, για σάρκα που έρχεται σ' επαφή με καυτό σίδερο, για καυτό μέταλλο που βυθίζεται σε νερό (βλ. βάφω, 2), κ.λπ.) παράγω ιδιότυπο συριστικό ήχο 2. (μτφ.) βασανίζω βραδέως ΦΡ. **τον τσιουτσιούρηξε και με το παραπάνω η ζωή!** 3. (μτφ.) παγώνω ΦΡ. **μας τσιουτσιούρηξε το κρύο!** παγώσαμε 4. (παθ.) υποφέρω ΦΡ. **τσιουτσιουρίστηκε όσο κανένας άλλος!** – ουσ. **τσιουτσιούρισμα** (το) – μππ. **τσιουτσιουρισμένος** (-ή -ο) [ETYM. ηχομιμ. λ. (βλ. σημ. 1)].

ΤΣΙΟΦΛΙΟ (τσιοφλίου) (το) 1. τσόφλι αβγού, περίβλημα καρπού ΦΡ. **δε βγήκε απ' το τσιόφλιο και κάνει τον άντρα!** 2. (μτφ.) κάτι λευκό ΦΡ. **έπλυνα τ' ασπρόρουχα μ' αλισίβα και γίνηκαν τσιόφλιο!** έγιναν ολόλευκα – υποκορ. **τσιοφλίδι** (ττσιουφλίδ') (το) [ETYM. < μσν. τσόφλ(ι) (τό) < *(ἐ)ξώφλοιον (< αρχ. ἔξω (βλ. ξω-, ετυμ.) + αρχ. φλοιός (ὅ), βλ. ξεφλουδίζω, ετυμ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων., τροπή του [ξ > κσ] σε [τσ] και απλοπ. > τσόφλιο > τσιόφλιο, με ιδιωμ. προφ.].

ΤΣΙΡΙΤΣΑΝΤΖΟΥΛΑ (τσιριτссάντζουλα) (η) 1. περιστροφή, ελιγμός 2. (συνήθ. στον πληθ.) κάμωμα, νάζι ΦΡ. **όλο τσιριτссάντζουλες είναι!** [ETYM. (LSJ) < ιταλ. gironzolare «περιστρέφομαι, γυρίζω» / (Τριαντ.) πιθ. < βεν. zir(o) «γύρος» + zirandola «παιδικός μύλος από χαρτί, ανεμοδούρα»].

ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΙ (τσίρουπούλλι) (το) **1.** μικρό και αδύναμο πουλί **2.** σπουργίτι **3.** (μτφ.) μικρό παιδί [ETYM. < μσν. τσίρ(ος) «αδυνατισμένο σκουμπρί που το αποξηραίνουν στον ήλιο, (μτφ. για πρόσ.) πολύ αδύνατος, λιπόσαρκος» (< ελνστ. κηρίς / κιρρίς (ή) (-ίδος) «είδος ψαριού, είδος γερακιού, ...», με τσιτακισμό) -ο- + πουλί (βλ. πούλα, ε-τυμ.) > τσιροπούλι].

ΤΣΙΤΑ (η) **1.** καρφίτσα ΦΡ. **ωχ! με κέντησε μια τσίτα!** **2.** μικρό καρφί ΦΡ. **φέρε μου δυο τσίτες!** **3.** [Ευάγγ. Μπόγκ, λήμμα **τσίτα** (ή), ή πήχη, ή μπαγνιτατόπηχη «ού τοίχους είναι φκιαγμένους μι τσίτις κι' λάσπ'», μτφ. «είνι τσίτα στά γρόσια» είναι τσιτωμένη ή σακκούλα του, είναι πλούσιος. (βλ. τσιτώνω)] – ρ. **τσιτάω** (τσσ'τάου) **1.** κεντώ, τσιμπώ με κάτι αιχμηρό ΦΡ. (α) **με τσίτησε μια σφήκα** (β) **έπεσα στα βάτια** (βάτα) **και τσιτήθηκα!** (ιέπισα στα βάτγια κι τσσ'τή'κα!) **2.** (μτφ.) θίγω, προσβάλλω ΦΡ. **μη τον τσιτάς έτσι, δεν είναι σωστό!** – ουσ. **τσίτημα** (το) – μππ. **τσιτημένος** – αντών. **ατσίτητος / ατσίτηγος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον παραγόμενο ήχο κατά το τσίτημα].

ΤΣΙΤΖΙ (τσίτσιτζί) (το) ούλο ΦΡ. **με πονάν τα τσιτζιά μ'!** [ETYM. < τσιτσι (βλ. λ.), με τροπή του [τσ] σε [τζ] > τσιτζί].

ΤΣΙΤΣΑ (η) παγούρι από κασσίτερο ή ξύλο, κατάλληλο για ρακί ή νερό, τα οποία πίνει κατευθείαν απ' το στόμιό του, όπως από μαστό το γάλα ΦΡ. **δώσ' μου την τσίτσα να πιώ λίγο νερό!** [ETYM. < αρχ. τιθήνη / τίθη(η) (ή) «τροφός» (Όμ. Ζ 132, μαινομένοιο Διονύσοιο τιθήνας «του μανικού Διονύσου τις βυζάχτρες») + παραγ. επίθ. -α > τίθηα > τσίτσα, με ανομ. τρόπου άρθρωση [τθ > τσ] και αφομ.].

ΤΣΙΤΣΙ (το) (άκλ.) (γλώσσα νηπίων) κρέας, καθώς και κάθε φαγητό από κρέας – συνών. **τσίτσι** (το) [ETYM. < αρχ. τιθί(ον) (τό) «μικρός μαστός», υποκορ. του ουσ. τιθός (ὅ) «μαστός, θηλή μαστού» > τιθί > τσιτσι, με ανομ. τρόπου άρθρωση [τθ > τσ] και αφομ.· ανάλογοι τ. απαντούν στο παιδικό λεξιλόγιο και άλλων γλωσσών (πρβ. ιταλ. cicia, σλαβ. tsitsa) (LSJ)].

ΤΣΙΤΣΙΚΑΣ (τσσίτσσ'κας) (ο) (πληθ. **τσιτσίκια**, τα) **1.** τζίτζικας **2.** η μυτερή πλευρά της αζίνας **3.** (μτφ., πληθ.) έγνοιες ΦΡ. **έχει τσιτσίκια στο κεφάλι του!** – ρ. **τσιτσικώνω** σκάω από το κλάμα ή τη δίψα – ουσ. **τσιτσίκωμα** (το) [ETYM. < τζίτζικας, με επίδρ. του ήχου τζί τζί (< αρχ. τέττιξ (ὅ), αιτ. τέττιγα, Όμ. Γ 151, τεττίγεσσιν έοικότες «στα τζίτζίκια έμοιαζαν») και τροπή του [τζ] σε [τσ] > τσίτσικας].

ΤΣΙΤΣΙΜΠΡΙΚΑ (τσίτσισιμπρίκα) (& -ω) τσαχπίνα ΦΡ. **είν' αυτή μια τσιτσιμπρίκω!** [ETYM. (;)].

ΤΣΙΤΩΝΩ (τσσ'ττώνου) 1. σπρώχνοντας, προσπαθώ να χωρέσουν κάπου όσο περισσότερα πράγματα γίνεται 2. τρώω πολύ, χορταίνω, φουσκώνω ΦΡ. **τσιτώσα μια χαρά!** 3. τεντώνω – ουσ. **τσιτώμα** (το) – επίθ. **τσιτωτός** (-ή, -ό) ΦΡ. **είναι τσιτωτό το φουστάνι και δε χαρίζει!** ... δεν είναι χαριτωμένο – επίρρ. **τσιτά** τεντωτά, παραφουσκωμένα ΦΡ. **την έκαμε τσίτα την κοιλιά!** έφαγε πολύ – μππ. **τσιτωμένους** (-ή, -ο) (μτφ.) που έχει τεντωμένα νεύρα, που βρίσκεται σε ένταση – συνών. **τσουπώνω** – ουσ. **τσούπωμα** (το) – επίθ. **τσουπωτός** (-ή, -ό) συμπαγής, συμπαγής, παχουλός ΦΡ. (α) **τσουπωτό βυζί** (β) **είναι τσουπωτός, τσουπωτός!** [ETYM. < αρχ. τιτ(αίνω) «τεντώνω, απλώνω» (Όμ. Ε 97, έτιταίνετο καμπύλα τόξα «τα κυρτά τόξα τέντωνε») μεταπλ. -ώνω > *τιτώνω > τσιτώνω, με τροπή του πρώτου [τ] σε [τσ]].

ΤΣΟΛΙ (τσιοόλλι) (το) 1. είδος υφαντού κλινοσκεπάσματος από κατσικίσιο μαλλί 2. (πληθ.) γενικά, τα κλινοσκεπάσματα και τα υφαντά στρωσίδια [κατάρα: Στο τσόλι να τον φέρουν! (δηλ. νεκρό)] 3. (μτφ.) ράκος, κουρέλι 4. (μτφ.) που τον έχουν εγκαταλείψει ή παραμελήσει ΦΡ. **τσόλι τον έχουν!** (τσιοόλλι τουν έχ'ν!) 5. για δήλωση προσβολής ΦΡ. **μ' έκανε τσόλι!** 6. για δήλωση μικρής έκτασης ΦΡ. **ένα τσόλι τόπο έχουμε!** – ρ. **τσολιάζομαι** (τσιοουλιάζουμι) σκεπάζομαι καλά με τσόλια, για να προφυλαχθώ από το κρύο ή για να κοιμηθώ ΦΡ. **τσολιάσου καλά!** – ουσ. **τσόλιασμα** (το) 1. [...] 2. σκέπασμα σαμαριού (βλ. λ.) με τσόλι, για να το προστατεύει από φθορές και να ζεσταίνει το ζώο – μππ. **τσολιασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **κάθεται όλη μέρα τσολιασμένος!** ... λόγω ασθένειας ή τεμπελιάς – σύνθ. **μουλαρότσο-λο** (μπ'λαρότσιοιουλου) (το) (βλ. μουλάρι) [ETYM. < τουρκ. çul «φόρεμα, σαμαροσκούτι» (< περσ. jull < αραβ. jull) + παραγ. επίθ. -ι].

ΤΣΟΥΚΝΙΔΑ (η) / **τσουκνίδι** (το) το ποώδες αυτοφυές φυτό, τσουκνίδα (*urtica dioica*) [παροιμ.: Σε πήρα για τριαντάφυλλο κι εσύ βγήκες τσουκνίδα.] ΦΡ. **τσουκνίδια αλευρωμένα** χυλώδες φαγητό που έχει ως πρώτη ύλη τις τσουκνίδες και παρασκευάζεται εθιμικά τη Μ. Παρασκευή (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν., σ. 38) – ρ. **τσουκνιδιάζομαι** ακουμπώ τσουκνίδα κι αισθάνομαι κνησμό – ουσ. **τσουκνιδίασμα** (το) – μππ. **τσουκνιδιασμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **τσουκνιδόπιτα** (η) πίτα, με βασικό συστατικό τις τσουκνίδες [ETYM.· μσν. < θ. αορ. έ-τσουξ-α (τσουκ-) του *τσούζω* «προκαλώ οξύ πόνο που μοιάζει με κάψιμο, ...» (< αρχ. σίζω «τσιτσιρίζω, ...» (Όμ. ι 394, ως τοῦ σίζ' ὀφθαλμὸς «όμοια το μάτι του τσιτσιρίζε») + αρχ. κνίδη (ή) «τσουκνίδα» (Θεόκρ. Ειδ. 7.110, ἐν κνίδαισι καθεύδεις «κοιμάσαι πάνω σε τσουκνίδες») > τσουκκνίδ(η) μεταπλ. -α > τσουκνίδα, με απλοπ. / Τριαντ., μσν. τσου-

κνίδα < *ακανθοκνίδα < άκανθ(α) -ο- + αρχ. κνίδα «τσουκνίδα» με σύντμ., τροπή [ηθ > ts] (πρβ. ακανθόχοιρος > σκαντζόχοιρος), τροπή [ο > u] από επίδρ. του [k] και μεταπλ. -η > -α].

ΤΣΟΥΤΣΟΥΡΟΣ (τσούττσουρους) (ο) **1.** ψηλός σωρός από πέτρες **2.** ψηλό οικοδόμημα **3.** η ψηλότερη κορυφή υψώματος **4.** (μτφ.) όρθιος, σφριγηλός **5.** (μτφ.) που έχει αναρρώσει **ΦΡ. είναι πάλι τσούττσουρος!** **6.** (μτφ.) που του αρέσει να προβάλλεται **7.** (μτφ.) που με το παραμικρό είναι έτοιμος να επιτεθεί λεκτικά ή σωματικά **8.** (μτφ.) που έχει την ικανότητα να αναρριχάται **9.** (μτφ.) το ανδρικό μόριο – συνών. **τσούρος** (ο) – σύνθ.: α) **αλλατσούττσουρος** (ο) ζάλη, σκοτοδίνη, αναστάτωση **ΦΡ. μου 'ρθε αλλατσούττσουρος!** ζαλίστηκα, αναστατώθηκα· β) **πανωτσούττσουρο** (το) το ακραίο σημείο κορυφής – ρ. **τσουτσουρώνομαι** **1.** αυξάνομαι, αναπτύσσομαι, μεγαλώνω, θάλλω **ΦΡ. τσουτσουρώθηκε η τριανταφυλλούλα!** (τσουττσουρώθ'κι η τρ'ανταφ'λλούλα!) **2.** (μτφ.) αναρρώνω και σηκώνομαι από το κρεβάτι **3.** (μτφ.) ορθώνω το ανάστημά μου, για να επιτεθώ **4.** (μτφ.) περηφανεύομαι **ΦΡ. μη τσουτσουρώνεσαι τόσο!** – ουσ. **τσουτσούρωμα** (το) – μππ. **τσουτсуρωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ανατσουρώνομαι** αντιμετωπίζω επιθετικά κάποιον, είμαι έτοιμος να επιτεθώ – ουσ. **ανατσούρωμα** (το) – μππ. **ανατσουρωμένος** (-η, -ο) **ΦΡ. τι μου 'ρθες ανατσουρωμένος;** – συνών. **ανατσουτсуρωνομαι** [ETYM.: πιθ. < ιδιωμ. προφ. *σουρός* της λ. *σωρός* «σύνολο πραγμάτων, συγκεντρωμένων και τοποθετημένων άτακτα» (βλ. *σωροβολιάζω*, *ετυμ.*) > τσουρός, με τροπή του σ- σε τσ- > τσούττσουρος, με αναδιπλ. και μετάθ. του τόνου].

ΤΣΟΥΧΤΡΑ (η) **1.** μικρό μαύρο μυρμήγκι που ζει κυρ. σε κορμούς δέντρων και τσιμπά πολύ **2.** (μτφ. για πρόσ.) σαρκαστικός, δηκτικός, φαρμακόγλωσσος **ΦΡ. τι τσούχτρα είν' αυτή!** [ETYM. < θ. αορ. έτσουξ-α (τσουκ-) του τσούζω (βλ. τσουκνίδα) + παραγ. επίθ. -τρα > τσούκτρα > τσούχτρα, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ]].

ΤΣΩΠΑΪΝΩ (τσσουπαίνου) σιωπώ **ΦΡ. τσώπα συ!** [ETYM. < μσν. σωπαίνω, με τροπή του σ- σε τσ- < αρχ. σιωπῶ (-έω) «σωπαίνω, επιβάλλω σιωπή, ...» (Όμ. Β 280, σιωπᾶν λαόν «να σωπάσουν τα πλήθη») μεταπλ. -αίνω και αποβ. του [ι] (πρβ. διακόσια > διακόσα)].

ΤΥΛΩΝΩ (ττ'λλώνου) **1.** γεμίζω ασφυκτικά **ΦΡ. (α) την τύλωσε!** (τ' ντύλλουσι!) (ενν. την κοιλιά) έφαγε μέχρι σκασμού (β) **θα σε τυλώσω στο ξύλο!** θα σε ξυλοφορτώσω **2.** στουπώνω **3.** γεμίζω πολύ ένα σακί και το πιάζω να χωρέσει όσο γίνεται περισσότερα πράγματα **4.** πιάζω, πατικώνω **5.** (μτφ.) προκαλώ ψυχολογική πίεση **ΦΡ. φτάνει,**

μη με τυλώνεις άλλο! – ουσ. **τύλωμα** (το) – μππ. **τυλωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. τυλ(όω) (-ῶ) «σκληραίνω κάτι, ...», Ξεν. Ἰππ. 6.9.4, τυλοῖ τό στόμα «σκληραίνει το πρόσωπο» + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΤΥΠΩΝΩ (τυπώνου) **1.** αποτυπώνω **2.** συμβουλευώ κάποιον ή του εξηγώ κάτι, ώστε να το κατανοήσει, να το κάνει κτήμα του ΦΡ. (α) **δεν μπορώ να τον τυπώσω!** (β) **όπως και να μου τα πεις, εγώ δεν μπορώ να τα τυπωθώ αυτά τα πράματα!** – ουσ. **τύπωμα** (το) – επίθ. **τυπωτός** (-ή, -ό) που έλαβε τύπο ή σχήμα, κυρ. με πίεση, τυπωμένος [ETYM.· λόγ. < αρχ. τυπ(όω) (-ῶ) «σχηματίζω κάτι με πίεση, δίνω μορφή, πλάθω, ...» (Πλάτ. Πρωτ. 320d, τυποῦσιν αὐτά οἱ θεοὶ γῆς ἔνδον «έπλασαν αυτά οι θεοί μέσα στη γη») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΤΥΡΑΓΝΩ **1.** επιβάλλω τη θέλησή μου με βίαιο ή καταπιεστικό τρόπο, τυραννώ **2.** προκαλώ σε κάποιον σωματικό ή ψυχικό πόνο ΦΡ. **μη τον τυραγνάς!** **3.** ταλαιπωρώ – ουσ.: α) **τυράγνια** (η) **1.** τυραννία **2.** (συνεκδ., μτφ.) καταπίεση **3.** (μτφ.) ταλαιπωρία, βάσανο ΦΡ. **τι τυράγνια είν' αυτή, Θε μου!** – συνών. **τυράννια** (η)· β) **τύραχνα** (τα) όργανα βασανισμού – μππ. **τυραγνισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **τυραγνισμένη ζωή έκαμε!** [ETYM.· (λαϊκότρ.) < αρχ. τυραννῶ (-έω) «(αρχική σημ.) «ασκώ εξουσία τυράννου», Πλάτ. Πολ. 545c, εἰς τυραννουμένην πόλιν «σε πόλη που κυβερνιέται τυραννικά»].

ΤΥΦΛΙΤΗΣ (τυφφλίτ'ς) (ο) είδος μη ιοβόλου φιδιού (pseudopus apodus) [ETYM. < αρχ. τυφλ(ός) (-ή, -όν) «αόματος, αμαθής, αδιέξοδος,...» (Όμ. Ζ 139, καί μιν τυφλόν ἔθηκε Κρόνου πάϊς «κι ο Δίας τον τύφλωσε») + παραγ. επίθ. -ίτης].

ΤΥΦΛΟΒΔΟΜΑΔΑ (τυφλλουβδδουμάδα) (η) το χρονικό διάστημα κατά το οποίο, ύστερα από συνεχείς αναβολές, λαμβάνονται από κάποιον σημαντικές αποφάσεις που αφορούν στην ιδιωτική του ζωή, ιδίως στον γάμο ΦΡ. (α) **είναι να μην έρθει η τυφλοβδομάδα, άμα έρθει ...** (β) **όταν φτάσει η τυφλοβδομάδα, θ' αποφασίσει τι θα κάνει!** [ETYM. < αρχ. τυφλ(ός) (βλ. τυφλίτης) -ο- + βδομάδα < μσν. έβδομάδα < αρχ. έβδομάς (ή) (-άδος) «ο αριθμός επτά, σύνολο από επτά, εβδομάδα, ...», Ἰππ. Άφορ. 2.24, έτέρης έβδομάδος «της άλλης εβδομάδας»].

ΤΥΧΑΪΝΕΙ (ττ'χαίν') **1.** τυχαίνει **2.** αρμόζει, ταιριάζει ΦΡ. **δεν της τύχαινε τέτοια τύχη!** (δε τ'ς τύχινι τέτγοια τύχη!) **3.** ανήκει [ETYM. < αρχ. τυγχάνω «πετυχαίνω, βρίσκω, λαβαίνω, ...» (μεταπλ. σε -αίνω με βάση το συνοπτ. θ. τυχ-, αόρ. ἔ-τυχ-ον), Όμ. χ 7, εἴσομαι, αἶ κε τύχωμι, πόρη δέ μοι εὖχος Ἀπόλλων «αν το πετύχω και χαρά μου δώσει τέτοια ο Φοίβος»].

Υ

ΥΓΕΙΑ (η) υγεία [παροιμ.: Την υγείά μας να 'χουμε κι ας κωλοσερνόμαστε! (βλ. σέρνω → σύνθ. α)] [ETYM. < μσν. γειά < ελνστ. ύγεία, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. και αποβ. του αρχικού άτ. φων. < αρχ. ύγεία (ή) «σωματική ευεξία, ...», Άριστοφ. Όρν. 604, πῶς δ' ύγείαν δώσουσ' αὐτοῖς; «πώς θα δίνουν υγεία σ' αυτούς;»].

ΥΓΡΑΔΑ (η) υγρασία – συνών. **υδρασία** (η) [ETYM. < αρχ. ύγρ(ός) (-ά, -όν) «ρευστός, ...» (Όμ. ζ 217, ύγρόν ἔλαιον «ρευστό λάδι») + παραγ. επίθ. -άδα].

ΥΠΑΚΟΥΓΟΣ (υπάκουγους) (-η, -ο) υπάκουος ΦΡ. **είναι υπάκουγο παιδί!** – αντών. **ανυπάκουγος** (-η, -ο) ΦΡ. **είσαι πολύ ανυπάκουγος!** [ETYM. < υπάκουος, με προθήκη [γ] < ελνστ. ύπακουός (ό) «που υπακούει σε κάποιον, ευπειθής», Άπολλ. Άργ. 4.1381, ἐγὼ δ' ύπακουὸς αἰείδω «κι εγώ υπάκουος τραγουδώ»].

ΥΠΑΡΧΕ υπήρχε ΦΡ. **ύπαρχε από παλιά αυτό το σπίτι!** – (ουσιαστικοπ. ουδ. πληθ. της μτχ. **ύπάρχων** (-ουσα, -ον) του ύπάρχω) **υπάρχοντα** (τα) η περιουσία [ETYM. < αρχ. ύπάρχω, Όμ. ω 286, ἡ γάρ θέμις, ὅς τις ύπάρξη «έτσι γίνεται μ' αυτόν που αρχίζει πρώτος»].

ΥΠΝΟΦΑΓΑΣ (υπνουφαγάς) (-ού) υπναράς – συνών. **υπνοφάης** (-ισσα) [ETYM. < αρχ. ύπν(ος) (ό) (Όμ. ζ 2, ὕπνω καί καμάτῳ ἀρημέ-νος «σκλάβος στον ύπνο και στον κάματο») -ο- + θ. φαγ- (συνοπτ. θ. του τρώω, βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -άς].

ΥΠΟΘΕΣΑΡΗΣ (υπουθισσιάρ'ς) (ο) διάδικος [ETYM. < αρχ. υπό-θεσ(ις) «θέτω από κάτω, βάζω θεμέλιο, κάτι που λαμβάνεται ως πιθανό, ...» (Πλάτ. Φαίδ. 94B, εἰ ὁρθή ἡ υπόθεσις ἦν «αν ήταν ορθή η υπόθεση») + παραγ. επίθ. -άρης].

ΥΠΟΥΡΓΑ (τα) τα αναγκαία σύνεργα, τα εργαλεία τεχνίτη ΦΡ. (α) **από ύπουργα, άλλο τίποτα!** (β) **πάρε τα ύπουργά σ'!** [ETYM. < αρχ. ύπουργ(ός) (ό) «που υπηρετεί κάτι, βοηθός, υπηρέτης, ...» (Ξεν. Άν.

5.8.15, έώρων ύπουργόν «έβλεπα πως βοηθά») + παραγ. επίθ. -α, με αλλαγή γένους και μετάθ. του τόνου, ή < υπο- (< αρχ. πρόθ. υπό «κάτω από, ...» ως α' συνθ., Όμ. Π 698, υπό χερσί «κάτω απ' τα χέρια») + έργο < αρχ. έργον (βλ. έργος, ετυμ.) > υποέργο > ύποργο, με έκπτωση > ύπουργο, με κώφ. του [ο] σε [ου] > ύπουργα].

ΎΣΤΕΡΗ (ύστιρ') (η) **1.** τελευταία **2.** (μτφ.) υστερόβουλη συμπεριφορά **ΦΡ. κρατάει την ύστερη!** (κρατάει 'ν ύστιρ'!) [ETYM. < ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. ύστερος (-η, -ο) < αρχ. ύστερος (-α, -ον) «ο κατόπιν ερχόμενος, επόμενος, ...», Ξεν. Κ Π. 2.3.21, τον ύστερον λόγον «τον επόμενο λόγο»].

(Υ)ΣΤΕΡΝΟΣ (υ/σστιρνός) (-ή, -ό) έσχατος, τελευταίος – (ουδ. ως ουσ.) **(υ)στερνά** (τα) **1.** τα τελευταία [παροιμ.: Τα (υ)στερνά τιμούν τα πρώτα!] [ευχή: Καλά στερνά!] **2.** γηρατειά **ΦΡ. κρατάει λεφτά για τα υστερνά του!** – σύνθ.: α) **στερνόβολος** (-η, -ο) τελευταίος· β) **στερνοπούλι** (το) στερνοπαίδι [Π. Π. Λάμπρη Στ. Δ.: Διψοϋνε, λένε, οί νεκροί / κι εγώ, άγαπημένο στερνοπούλι σου, / πάνω άπ' τό νιό σου μνημα στέκομαι / κι από τή γή πού ζωή και θάνατο σοϋ έδωσε / ρίχνω νερό τή δίψα σου τή μεταθανάτια νά σβήσω.] – συνών. **αποσπόρι** (το) **1.** [...] **2.** παιδί που γέννησαν ηλικιωμένοι γονείς **3.** καχεκτικό παιδί **4.** (πληθ. **αποσπόρια**, τα) απομεινάρια [ETYM. < μσν. επίθ. ύστερνός < ύστερινός (-ή, -όν), με συγκ. < αρχ. ύστερ(ος) (βλ. ύστερη, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ινός].

(Υ)ΦΆΔΙ (υφάδ') (το) το νήμα που περνάει η υφάντρα με τη σαΐτα, το οποίο διασταυρούμενο με το στημόνι δημιουργεί το υφαντό [Κ. Κρυστ. Τ. Άργ.: ... νά βγοϋν τὰ ύφάδια γλήγορα, νά ράψω τὰ προικιά μου / γιατί' ό καλός μου βιάζεται, βιάζεται νά μὲ πάρει!] [παροιμ.: Όλα είναι φάδια της κοιλιάς και το ψωμί στημόνι, και το καημένο το κρασί όλα τ' αποστομώνει.] [ETYM. < ελνστ. ύφάδι(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. ύφ(ή) (ή) «ιστός, πλέγμα, ύφασμα, ...» (Αίσχύλ. Άγ. 949, φύροντα πλοϋτον άργυρωνήτους θ' ύφάς «κι ασημοζυγισμένα φάδια μες στους δρόμους») + υποκορ. επίθ. -άδιον].

ΎΦΑΜΑ (το) η διαδικασία της ύφανσης **ΦΡ. είναι πρώτη στο ύφασμα!** είναι άριστη υφάντρα [ETYM. < θ. ύφάν- του αρχ. ύφαίνω «κατασκευάζω ύφασμα στον αργαλειό, εξυφαίνω, ραδιουργώ, ...» (Όμ. τ. 149, ήματίη μὲν ύφαίνεσκον μέγαν ιστόν «τις μέρες ύφαινα το θεόμακρο πανί μου») + παραγ. επίθ. -μα > ύφανμα > ύφαμμα, με αφομ. > ύφαμα, με απλοπ.].

ΎΨΩΜΑ (ύψουμα) (το) **1.** ανύψωση **2.** τόπος που βρίσκεται ψηλά **3.** σιτάρι βρασμένο, αρτυμένο με καρύδια, σουσάμι, σταφίδα, κανέλλα,

..., τοποθετημένο σε πιάτο, ή σ' άλλο παρόμοιο μικρό αγγείο, και πα-
σπαλισμένο με ζάχαρη ή όχι· στην επιφάνειά του σχηματίζουν σταυρό
και άλλα σχέδια και το πηγαίνουν στην εκκλησία να το ευλογήσει ο
ιερέας προς τιμήν και για ευλογία όποιου γιορτάζει ΦΡ. (μτφ.) **σηκώ-
νει υψώματα!** είναι πολύ καλός [ETYM. < ελνστ. ὕψωμα (τό) (-άτος)
< ελνστ. ὑψ(όω) (-ῶ) «σηκώνω, (μτφ.) εξυψώνω» (< αρχ. ὕψος (τό),
Αἰσχύλ. Ἀγ. 1376, φράζειεν ὕψος «να φράξει σε ὕψος») + παραγ. ε-
πίθ. -ωμα].

Φ

ΦΑΓΑΝΟΣ (-ή, -ό) που τρώει πολύ και με όρεξη – συνών. **φαγούρικος** (-η, -ο) – υποκορ. **φαγανούλης** (-α, -ικο) ΦΡ. (ειρων.) **είσαι φαγανούλης βλέπω!** – μεγεθ. **φαγάνας** (-α) (ο, η) **1.** [...] **2.** λαίμαργος – (θηλ. ως ουσ.) **φαγάνα** (η) **1.** μηχανήμα εκσκαφής **2.** (μτφ.) που καταχράται, που σπαταλά ΦΡ. **είναι μια φαγάνα, να σε φυλάει ο Θεός!** [ETYM < θ. φαγ- (συνοπτ. θ. του τρώω, βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ανός].

ΦΑΓΟΥΡΙΖΩ (φαγουρίζου) (συνήθ. στο γ' πρόσ.) νιώθω ενοχλητικό, δυσάρεστο ερεθισμό στο δέρμα ΦΡ. **με φαγουρίζει η πλάτη μ'!** – ουσ. **φαγούρισμα** (το) [ETYM < μσν. φαγούρ(α) (< φαγ- συνοπτ. θ. του τρώω, βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΦΑΓΩΝΟΜΑΙ (φα(γ)ώνουμι) **1.** φθείρομαι από τριβή ή άλλη διαβρωτική ενέργεια ΦΡ. **φαγώθηκε ο γιακάς απ' το παλτό!** **2.** (μτφ.) επιμένω μέχρι να πετύχω τον σκοπό μου ΦΡ. **φαγώθηκε μέχρι να της αγοράσουν σπίτι!** **3.** (μτφ.) διαπληκτίζομαι, μαλώνω για κάτι ΦΡ. (α) **φαγώθηκαν για τα σύνορα!** (φα'ώθ'καν για τα σύνουρα!) (ενν. των χωραφιών, κ.λπ.) (β) **φαγώνονται για της χώρας τα γελάδια!** μαλώνουν για ασήμαντο λόγο – ουσ.: α) **φάγωμα** (το) **1.** η ενέργεια ή το αποτέλεσμα του τρώω ΦΡ. **δεν είναι για φάγωμα τα σταφύλια, σάπισαν!** **2.** δάγκωμα [παροιμ.: Κατά τα ζαγάρια και το φάγωμα.] **3.** (μτφ.) α. φθορά, κυρ. από τριβή ή διάβρωση β. ξόδεμα, κατασπατάληση γ. φαγωμάρα: β) **φαγωμάρα** (η) διχόνοια μεταξύ ατόμων που συνδέονται με φιλική, επαγγελματική, συγγενική σχέση ΦΡ. **έπεσε φαγωμάρα!** – σύνθ. **λυκοφάγωμα** (το) **1.** το, δαγκωμένο ή φαγωμένο από λύκο, ζώο **2.** (μτφ.) ανυπότακτος, ατίθασος – συνών. μππ. **λυκοφαγωμένος** (-η, -ο) – μππ. **φαγωμένος** (-η, -ο) **1.** λιωμένος, φθαρμένος **2.** χορτάτος ΦΡ. **δε θέλω να φάω, είμαι φαγωμένος** – αντών. **αφάγωγος** (αφά(γ)ουτους) – επίθ. **φασουλάτος** (-η, -ο) που είναι κατάλληλος για βρώση, που μπορεί να φαγωθεί, εδώδιμος, φαγώσιμος –

(ουδ. ως ουσ., **φαουλάτα**, τα) τα φαγώσιμα [ETYM < θ. φαγ- (συνοπτ. θ. του τρώω, βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ώνομαι].

ΦΑΪΡΟΠ (το) 1. γρήγορο τελείωμα εργασίας 2. συλλογική εργασία για την επίτευξη κάποιου στόχου 3. διώξιμο, διωγμός ΦΡ. **του 'δωσαν φαϊρόπ!** τον έδωξαν 4. ξυλοδαρμός [ETYM. < αγγλ. fire up «βάζω μπρος, φανατίζω, φουντώνω» > τουρκ. fayrap «επιτάχυνση»].

ΦΑΚΪΔΑ (η) μικρή καφετιά ή κοκκινωπή κηλίδα στην επιδερμίδα, κυρ. του προσώπου – συνών. **πρέκνα** (η) (βλ. (μ)πρέκνα) – υποκορ. **φακιδούλα** (η) [ETYM. < αρχ. φακ(ός) (ὁ) / φακή (ή) «φακή, πράγμα όμοιο στο σχήμα με τη φακή, σημάδι του δέρματος, ...» (Πλούτ. Ἡθ. 2.563A, φακοί πατέρων ἐν παισίν ἐμφανισθέντες «σημάδια των πατεράδων που εμφανίστηκαν στα παιδιά») + παραγ. επίθ. -ίδα].

ΦΑΚΙΟΛΙ (το) λευκός γυναικείος κεφαλόδεσμος από τουλπάνι [E. M. Αρχ. Κουν.: Σμυρνιά μου, το φακιόλι σου μην το πολυστραβώνεις, / γυαλίζει το φρυδάκι σου κι εμένα θανατώνεις.] [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Μητρυιάς φακιόλι έπισιν ιννεά προυγόνια (βλ. προγόني) σκότουσιν.] (βλ. γονεύω → μππ. & παπάς → συνών.) – ρ. **φακιολίζω** 1. φορώ το φακιόλι μου 2. δένω ψηλά τα μαλλιά μου – ουσ. **φακιόλισμα** (το) [ETYM. < μσν. φακιόλιν < ελνστ. φακιόλιον (τό) (βλ. μπόλια, 1) (Σχόλ. Άριστοφ. Πλ. 729.3, ἡ δίκροσσον φακιόλιον «ή φακιόλι με διπλά κρόσσια») < λατ. faciale «μαντίλι» < λατ. facies «όψη, πρόσωπο»].

ΦΑΚΛΑ (φφάκλα) (η) ζέστη που αντανακλάται από τη φωτιά ή τον ήλιο ΦΡ. **έχει τέτοια φάκλα, που δεν είναι να βγεις από το σπίτι!** – ρ. **φακλιάζω** αρπάζω φωτιά ΦΡ. **άναψε φωτιά να κάψει κάτι ξερόκλαρα και φάκλιασε ο τόπος!** (άναψι φουτγιά να κάψ' κάτ' ξιρόκλαρα κι φφάκκλιασ' ου τόπους!) – ουσ. **φάκλιασμα** (το) – μππ. **φακλιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. φα- της αρχ. λ. φῶς (φά-ος) (βλ. φωτερά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -κλα, ή < λατ. fac(u)la «δαδί», με έκπτωση].

ΦΑΚΝΑ (φφάκνα) (η) 1. φάτνη, παχνί ΦΡ. **βάλε λίγη τροφή για τα ζωντανά στη φάκνα!** 2. ξερή ζωοτροφή [Άνδρ. Καρκ. Λυγ.: Στή γωνία παραπέρα, τὸ γαιῖδουράκι του διπλοπόδι κατάχαμα, τὴν τραγανή φάκνα του ἀργομασᾷ καὶ παίζει τ' αὐτιά καὶ ἀνοιγοκλεῖ τὰ μάτια, σὰν νὰ τὰ θαμπώνη τὸ ἐλάχιστο φῶς.] [ETYM. < φάγνα (ίδια σημ.) < φαγ- (συνοπτ. θ. του τρώω, βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -να > φάκνα, με τροπή του μέσου ουρ. [γ] σε ψιλό ουρ. [κ]].

ΦΆΛΑΡΑ (τα) 1. μεταλλικά κοσμήματα της περικεφαλαίας 2. στολίδια για το μέτωπο, το χαλινάρι ή τα ηνία του αλόγου ΦΡ. **κοίτα όμορφα φάλαρα!** ETYM. < αρχ. φάλαρα (τά), Όμ. Π 106, βάλλετο δ'

αἰεὶ κάπ φάλαρ' εὐποίηθ' «πάνω στα φάλαρα τα ωραία του κράνους του ῥιχναν»].

ΦΑΛΑΡΙΔΑ (η) 1. είδος αγριόπαπιας μαύρου χρώματος 2. (μτφ.) χαρακτηρισμός για πολύ λεπτό άνθρωπο [ETYM. < αρχ. φαλαρίς (ή) (-ίδος) (αιτ. φαλαρίδα), Ἀριστοφ. Ἀχ. 875, ... φαλαρίδας].

ΦΑΛΤΣ'ΕΤΟ (φφαλτσσέτου) (το) κασάρι (βλ. λ.) με μακρύ στειλιάρι (βλ. λ.), κατάλληλο για το καθάρισμα βάτων, κ.λπ. [ETYM. < ιταλ. falchetto, υποκορ. του falce «δρεπάνι»]

ΦΑΜΕΛΙΑ (φαμπ'λλιά) (η) οικογένεια ΦΡ. **ήρθε μ' όλη τη φαμελιά!** (ήρθι μ' ούλλη τ' φαμπ'λλιά!) [παροιμ.: Όποιος κάνει τη δουλειά του, καλοζει τη φαμελιά του.] [δ. τρ.: Τι κάθομαι και τραγουδώ και χάνω τη λαλιά μου, / δεν πάω να μάσω λάχανα να φάει η φαμελιά μου;] [Γ. Μακρυγ. Ἀπ. 1.1, Τότε διά νυχτός όλη ή φαμελιά καί όλο μας τό σόι σηκώθηκαν καί έφυγαν καί ήθα παγαίνουν εις τήν Λιβανδιδιά νά ζήσουνε έκει.] – συνών. **φαμίλια** / **φαμιλιά** (η) – σύνθ.: α) **λυκοφαμελιά** (λυκουφαμπ'λλιά) (η) (μτφ.) πολυμελής οικογένεια· β) **συφάμελος** (-η, -ο) με όλη τη φαμελιά ΦΡ. **ήρθε συφάμελος!** (ήρθι συφάμιλλους!) – επίρρ. **συφάμελα** – παράγ. ουσ. **φαμελιάρης** (ο) οικογενειάρχης, φαμελίτης [ETYM.· μσν. < λατ. familia (-ae) «όλοι όσοι κατοικούν σε κάποιο σπίτι»].

ΦΑΝΑΡΙ (φανάρ') (το) 1. φανάρι που χρησιμοποιείται για φωτισμό εσωτερικών ή εξωτερικών χώρων [παροιμ.: Άναψε το λυχνάρι ή το φανάρι σου, προτού να σ' εύρ' η νύχτα.] 2. ειδικός κλωβός με σήτα στον οποίο εναποθέτουν τρόφιμα, για να τα προφυλάσσουν από τα έντομα· τον κρεμούν, επίσης, σε αεριζόμενο, δροσερό χώρο, για να διατηρούνται πιο φρέσκα – σύνθ. **κλεφτοφάναρο** (κλλιφτουφάναραου) (το) μικρό φανάρι με διάφανο γυαλί, μεταλλικό σκελετό και λαβή· το χρησιμοποιούσαν, για να εντοπίζουν μέσα στο σκοτάδι τους κλέφτες, ειδικά τους ζωοκλέφτες, ή για νυχτερινές οδοιπορίες [ETYM.· μσν. < φανάριον (τό), υποκορ. του φανός (ό) «πυρσός, ήλιος», ουσιαστικοπ. τ. αρχ. φανός (-ή, -όν) «φωτεινός, λαμπρός, ...», Ξεν. Κυν. 10.7.8, ἵνα ώς φανότατον ἦ τό ἔσω «για να ᾽ναι φωτεινότατο το εσωτερικό»].

ΦΑΝΕΣΤΡΑ (η) το πάνω οριζόντιο και ορθογώνιο μέρος παραθύρου, το οποίο ανοίγει προς τα μέσα ΦΡ. **άνοιξε τη φανέστρα να ῥθει λίγη δροσιά!** – συνών. **μαντζαλούδα** (η) [ETYM. < θ. φαν- του αρχ. φαίνω «κάνω κάτι να φανεί, αποκαλύπτω, φέγγω, ...» (Όμ. η 102, φαίνοντες νύκτας κατὰ δώματα δαιτυμόνεσσι «να φέγγουνε τη νύχτα, να φωτίζουν συνδαιτυμόνες και παλάτι») + παραγ. επίθ. -έστρα (πρβ. ιταλ. finestra «παράθυρο»)].

ΦΑΝΟΣ (ο) 1. κάτι που φαίνεται (π.χ. προϊόν προς πώληση) και λόγω της καλής του εμφάνισης προκαλεί το ενδιαφέρον ΦΡ. **τα 'χει για φανό!** για να τα βλέπουν 2. εμφάνιση, ομορφιά ΦΡ. **έχει φανό ο γαμπρός, άμα βγει και καλός ...** [ETYM. < φανός (βλ. φανάρι, ετυμ.)].

ΦΑΝΤΑΖΩ (φαντάζου) 1. προκαλώ το ενδιαφέρον λόγω της ιδιαίτερης εμφάνισής μου, ξεχωρίζω 2. (γ' πρόσ.) δίνει την εντύπωση, μοιάζει, φαίνεται ΦΡ. **φαντάζει δύσκολο!** 3. (γ' πρόσ.) προκαλεί μεγάλη εντύπωση ΦΡ. **φαντάζει στο μάτι!** – ουσ. **φαντασιά** (η) 1. φαντασία 2. υπεροψία ΦΡ. **όλο φαντασιά είναι!** – μππ. **φαντασμένος** (-η, -ο) που έχει μεγάλη ιδέα για τον εαυτό του, αλαζόνας [ETYM. < αρχ. φαντάζω «καθιστώ κάτι φανερό, εμφανίζω, εξαπατώ, (μ., παθ.) γίνομαι ορατός, παίρνω τη μορφή κάποιου, ...», Αίσχύλ. Άγ. 1500, φανταζόμενος δὲ γυναικὶ νεκροῦ τοῦδ' «παίρνοντας τη μορφή της γυναίκας αυτού του νεκρού»].

ΦΑΡΑ (η) 1. γένος, συγγένεια ΦΡ. (α) **είναι κακιά φάρα!** (β) **φάρα του διαόλου!** [παροιμ.: Γύφτος σε γύφτο το 'δωκε, να μη χαθεί η φάρα!] 2. (μτφ., σκωπτ.) άνθρωποι που ανήκουν στην ίδια χαμηλής ηθικής στάθμης κοινωνική ομάδα ΦΡ. **είναι της ίδιας φάρας!** [ETYM. < κουτσοβλάχ. fārā «γένος, καταγωγή», ή < αλβ. fara «σπόρος, γένος»].

ΦΑΡΑΨΩΝΗΣ (φαραών'ς) (ο) 1. γύφτος (βλ. λ.), γύφτος που έχει έρθει από την Αίγυπτο, τη χώρα των Φαραώ 2. σιδεράς – συνών. **φαραώνος** (ο) [Ευαγγ. Μπόγγ. Ζ. Π.: Ήταν γύφτος, φαραώνος, μαῦρος σάν τόν Έξαποδῶ, μέσα στό μαυροκόκκινο τ' ἀργαστήρι του.] [ETYM. < φαρα(ώ) (ο) «ο τίτλος και το αξίωμα του βασιλιά της Αιγύπτου,...» (< αιγυπτ. per-aa «ανάκτορο») + παραγ. επίθ. -ώνης].

ΦΑΡΜΑΚΙ (φαρμάκι) (το) 1. δηλητήριο [δ. τρ.: Βάλε φαρμάκι στο γυαλί, φαρμάκωσ' τον τον γέρο, / και πάρ' εμέ το νιο παιδί, τ' όμορφο παλληκάρι.] 2. (κυριολ. & μτφ.) κάτι πολύ πικρό ΦΡ. (α) **καφές φαρμάκι** (β) **λόγια φαρμάκι** 3. (μτφ.) ισχυρός σωματικός ή ψυχικός πόνος ΦΡ. (α) **πόνος φαρμάκι** μεγάλος πόνος (β) **είναι χολή φαρμάκι!** είναι πολύ στενοχωρημένος (γ) **τον πότισαν πολλά φαρμάκια τα παιδιά του!** [παροιμ.: Ο μισεμός είναι καημός, το έχε γεια φαρμάκι.] – παράγ. ουσ. **φαρμακίλα** (η) 1. πικράδα 2. (μτφ.) θλίψη, στενοχώρια ΦΡ. **τι φαρμακίλα κι αυτή!** – σύνθ.: α) **φαρμακολειτουργιά** (η) γυναίκα φαρμακόγλωσση ΦΡ. **είν' αυτήν μια φαρμακολειτουργιά!** β) **φαρμακομούνα** (η) γυναίκα, που άγει και φέρει, έχει ως υποχείρια τους άνδρες μέσω της σεξουαλικότητάς της γ) **φαρμακοντέρης** (-ισσα, -ικο) κακός, μοχθηρός, κακεντρεχής [ETYM. < μσν. φαρμάκι(ν) < φαρμάκιον, υποκορ. του αρχ. φάρμακον (τό) «μαγικό βοτάνι, δηλη-

τηριώδες χόρτο, γιατρικό,...», Όμ. α 261, φάρμακον ἀνδροφόνον διζήμενος «φαρμακερά ζητώντας βότανα»].

ΦΑΡΜΑΚΟ (φάρρμακου) (το) 1. ουσία με θεραπευτικές ιδιότητες [παροιμ.: Ο άρρωστος θέλει φάρμακο κι ο πονεμένος λόγο.] 2. (μτφ.) βαφική ύλη 3. (μτφ.) απορρυπαντικό ΦΡ. **κάποτε δεν ήταν φάρμακα!** δεν υπήρχαν [ETYM. < αρχ. φάρμακο(ν) (βλ. φαρμάκι, ετυμ.) / Ήσυχ., <φάρμακα> βοτάναι. χρώματα. καὶ πᾶσα πόα].

ΦΑΡΜΑΚΩΝΩ (φαρρμακκώνου) 1. δηλητηριάζω, σκοτώνω με δηλητήριο 2. ενεργώ ή συντελώ στο να αισθανθεί κάποιος πικρή γεύση ΦΡ. **με φαρμάκωσες με τον καφέ που 'φκιασες!** 3. (μτφ.) προκαλώ έντονο σωματικό ή ψυχικό πόνο [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμ.: Τα πικρά λόγια φουσκώνουν και κοντά σε φαρμακώνουν.] – ουσ. **φαρμάκωμα** (το) – μππ. **φαρμακωμένος** (-η, -ο) – συνών. **φαρμακεύω** ΦΡ. **με φαρμάκωσες!** με στενοχώρησες πολύ! [ETYM. < ελνστ. φαρμακ(όομαι) (-οὔμαι) «φαρμακώνομαι, (αρχ. σημ.) θεραπεύω με φάρμακα» (Πίνδ. Π. 4.221, σὺν δ' ἐλαίῳ φαρμακώσαις' ἀντίτομα στερεᾷν ὀδυνᾷν «με το λάδι ανάμιξε βοτάνια για τους σκληρούς τους πόνους και του 'δωσε ν' αλείβεται» / Ήσυχ., <φαρμακεύεται> σκευάζεται, ἀρτύεται) + παραγ. επίθ. -ώνω / -ώνομαι].

ΦΑΡΟΜΑΝΑΩ (φαρουμανάου) προκαλώ θόρυβο, ατακτώ, οιστρηλατούμαι από έρωτα [ETYM. < φαρ(ί) «άλογο για ιππασία ή πόλεμο» (< αραβ. faras «άλογο») -ο- + αρχ. -μανάω (-ῶ) θ. μαν- του μαίνομαι ως β' συνθ. (βλ. μανιώνω, ετυμ.)].

ΦΑΡΟΣ (φάρους) (ο) άλογο (βλ. άστρο → παράγ. ουσ.) [ETYM. < φαρ(ί) (βλ. φαρομανάω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ος (πρβ. αρχ. φάρος (τό) «σάβανο, πανωφόρι, χλαίνη», Όμ. Β 43, περὶ δὲ μέγα βάλλετο φᾶρος «και γύρω του φαρδιά τυλίχτηκε κάπα»)].

ΦΑΡΣΩΝΩ (φαρτσώνου) 1. χτίζω χώρισμα 2. επενδύω με στέη (βλ. λ.) τις πλευρές και τη σκεπή καλύβας ή επισκευάζω τις βλάβες που προέκυψαν σ' αυτά τα σημεία ΦΡ. **φαρσώσαμεν την καλύβα, γιατί έρχεται χειμώνας!** – ουσ. **φάρσωμα** (το) 1. η ενέργεια του φαρσώνω 2. μεσότοιχος [Πρόδρ. 1.226, Γείτοναν ἔχω κοσκινάν, φάρσωμα μᾶς χωρίζει,...] – μππ. **φαρσωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. φάρσ(ος) (τό) (-ους) «μέρος αποκομμένο, τεμάχιο, κάλυμμα, σκέπασμα» (Ήρόδ. 1. 180.1, ἔστι δὲ δύο φάρσεα τῆς πόλιος «η πόλη είναι χωρισμένη σε δύο μέρη») + παραγ. επίθ. -ώνω (πρβ. ποντ. φαρσώνω «επενδύω με πάτωμα, ταβάνι, κ.λπ., σε δωμάτιο σπιτιού»)].

ΦΑΡΦΑΤΙΑΖΩ (φαρφφατγιάζου) 1. αποκτώ κυματοειδή υφή, όπως τα δάχτυλα, όταν μείνουν πολύ ώρα σε νερό ΦΡ. **τήρα πώς φαρφα-**

τιασαν τα κολοκυθάκια! 2. μουλιάζω, μαλακώνω, γίνομαι αφράτος – ουσ. **φαρφάτιασμα** (το) – μππ. **φαρφατιασμένος** (-η, -ο) [παροιμ.: Καψαλισμένο το βρακί, φαρφατιασμένο το μουνί.] – συνών. **φαφα-τιάζω** [ETYM. < αφρά(ος) «που έχει την υφή του αφρού, φουσκω-μένος και μαλακός» (< μσν. επίθ. ἀφράτος < αρχ. ἀφρός, βλ. αφρή, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζω > *αφρατιάζω > *αρφατιάζω, με αντιμετ. > φαρφατιάζω, με ανάπτ. [φ] στην αρχή της λ. για ευφωνία].

ΦΑΣΚΙΑ (φασσκιά) (η) λωρίδα υφάσματος με την οποία τυλίγουν τα βρέφη, σπάργανο [παροιμ.: Χθες πλάσθηκε η κούνια του και σή-μερα η φασκιά του.] [δ. τρ.: Ένα μικρό μικρούτσικο, μικρό στη σαρ-μανίτσα (βλ. λ.), / μικρή 'ταν η κουνίτσα του και αργυρή η φασκιά του / και το βυζί που βύζαινε όλο μαργαριτάρι.] – ρ. **φασκιώνω** 1. τυ-λίγω το βρέφος με φασκιές 2. (μτφ.) σκεπάζω κάποιον πολύ καλά, ε-πειδή κρυώνει ή επειδή είναι άρρωστος [παροιμ.: Είχαμαν τ' γριά λε-χώνα, φάσκιωσε κι ο γέροντας!] 3. (για γυναίκες) γεννώ, είμαι λεχώνα **ΦΡ. φάσκιωσε η γειτόνισσα!** – ουσ. **φάσκιωμα** (το) – μππ. **φασκιω-μένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. φασκία (ή) (Πολυδ. Β', 166, τὴν ζώ-νην ἣν οἱ Ρωμαῖοι φασκίαν καλοῦσι) (< λατ. fascia «φασκιά») με συ-νίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΦΑΣΟΥΛΙ (φασσούλλι) (το) 1. φασόλι [παροιμ.: Φασούλι το φα-σούλι γεμίζει το σακούλι.] 2. (μτφ.) θέμα, είδηση **ΦΡ. τι φασούλι ή-ταν αυτό πο' 'σκασε;** – σύνθ.: α) **λιανοφάσουλο** (το) φασόλι μικρού μεγέθους· β) **παλιοφάσουλα** (τα) 1. φασόλια κακής ποιότητας 2. (υ-ποτιμ.) τα φασόλια ως φαγητό **ΦΡ. κάτι παλιοφάσουλα έφαγα!** γ) **φασουλόξυλο** (φασσ'λλόξ'λου) (το) ξύλινο στήριγμα για φυτό φα-σουλιάς [ETYM. < μσν. φασούλιν / φασόλιν, (Τριαντ.) < *φασιόλιον (τό) (με αποβ. του [ι] ανάμεσα στο [σ] και στο φων.), υποκορ. του ελ-νστ. φασίολος (ό) < αντδ. λατ. phasiolus < phaselus < αρχ. φάσηλος (ό), Ἀθήν. 2.46, κύαμους και φασήλους χλωρούς «κουκιά και φασό-λια ξερά» / Ἀριστοφ. Εἰρ. 1144, ἀλλὰ φαῦσον τῶν φασήλων «βάλε στη φωτιά φασόλια»].

ΦΕΓΓΑΡΙ (φιγγάρ') (το) 1. [...] (βλ. βολιτιά, 2) [δ. τρ.: Φεγγάρι μου λαμπρότατο, γύρω γύρω κυκλωμένο, / τράβα, λεβέντη μου, ορέ τράβα τον χορό.] 2. (συνήθ. στον πληθ., μτφ.) διάσπαρτα κενά σημεία σε ομοιογενή χώρο **ΦΡ. έχει φεγγάρια το τριφύλλι!** έχει σημεία, όπου δεν είναι καλά φυτρωμένο – παράγ. ουσ. **Φεγγάρω** (η) ονομασία γί-δας που έχει στο τρίχωμά της ένα ή περισσότερα εκτενή σημεία άλλου χρώματος σαν μπαλώματα – σύνθ. **φεγγαρόπαρμα** (το) που έχει δε-χθεί την κακή επίδραση του φεγγαριού, αλαφροϊσκιωτος **ΦΡ. τι φεγ-**

γαρόπαρμα είν' αυτό! (βλ. πρόσωπο → σύνθ. επίθ.) [ETYM. < μσν. φεγγάριν < μσν., ελνστ. φεγγάριον (τό), υποκορ. του αρχ. φέγγος, βλ. λ., ετυμ.)].

ΦΕΓΓΑΡΙΪΖΟΜΑΙ (φιγγαργιάζουμι) **1.** υφίσταμαι την κακή, κυρ., επίδραση της σελήνης, σεληνιάζομαι **2.** πάσχω από σεληνιασμό, είμαι επιληπτικός ΦΡ. **φεγγαριάζεται πού και πού ο καημένος!** **3.** (μτφ.) υποπτεύομαι κάποιον αναίτια ΦΡ. **άδικα τον φεγγαριάστηκες τον άνθρωπο!** – ουσ. **φεγγάριασμα** (το) **1.** η κακή επίδραση του φεγγαριού **2.** η νόσος ίκτερος (βλ. λιόκρες), η οποία προκαλείται, κατά τη λαϊκή αντίληψη, από την κακή επίδραση του φεγγαριού – μππ. **φεγγαριασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **κάνει σαν φεγγαριασμένη!** [ETYM. < φεγγάρ(ι) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιάζομαι].

ΦΕΓΓΙΤΑ (φιγγίτα) (η) μικρό άνοιγμα στην οροφή ή σε ψηλό σημείο του τοίχου οικήματος, που εξυπηρετεί τον φωτισμό και τον εξαερισμό του, φεγγίτης [ETYM. < ελνστ. φεγγίτης (ίδια σημ. με τη σημερινή), με αλλαγή γένους (< φέγγ(ος) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ίτης), πρβ. ελνστ. φεγγίτης (ὁ) = σεληνίτης λίθος, δηλ. θεική άσβεστος· ονομάστηκε έτσι επειδή πιστευόταν ότι η μάζα της αυξομειώνεται ανάλογα με τις φάσεις της Σελήνης· ενίοτε, χρησίμευε ως υαλοπίνακας παραθύρων, γι' αυτό καλείτο και φεγγίτης, ...» (βλ. LSJ, σχετικό λήμμα)].

ΦΈΓΓΟΣ (φέγγους) (το) λάμψη, φως – σύνθ. επίρρ. **σώφεγγα** την ώρα που η σελήνη είναι πλήρης, όταν έχει πανσέληνο [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **σώφεγγα**, ἐπίρ. εἰς τήν φράσιν «σώφεγγα πιάσε τή δουλειά», ἐν ὧρα καθ' ἣν ἡ σελήνη πληροῦται. Διότι δοξάζει ὁ λαός, ὅτι τό ἐν σελήνῃ μειουμένη ἐπιχειρούμενον ἔργον προσκόπτει.] [ETYM. < αρχ. φέγγος (τό) «φως, λάμψη, ...», Αἰσχύλ. Πέρσ. 377, φέγγος ἡλίου «το φως του ἡλίου»)].

ΦΕΓΓΡΙΖΩ (φιγγρίζου) **1.** εκπέμπω λίγο φως, φεγγίζω **2.** είμαι τόσο λεπτός που μπορεί να με διαπεράσει το φως, είμαι ημιδιαφανής **3.** (μτφ.) λόγω αδυναμίας γίνομαι σαν διάφανος ΦΡ. **φέγγρισε ή έφεξε ο έρμος!** – ουσ. **φέγγρισμα** (το) – επίθ. **φεγγριστός** (-ή, -ό) [Ελ. Γιανν. Χρ.: Φεγγριστός να βγεις και ζεστός / Στα παράθυρα της πόλης ...] – μεε. **φεγγρίζοντα(ς)** [ETYM. < φεγγίζω (< φέγγος, βλ. λ., ετυμ.) με προσθήκη [ρ], ή < φεγγαρίζω «εκπέμπω ωχρο φως σαν της σελήνης, γίνομαι ημιδιαφανής» (< φεγγάρι, βλ. λ., ετυμ.) > φεγγρίζω, με συγκ.].

ΦΕΛΈΚΙ (φιλλιέκκι) (το) τύχη, μοίρα ΦΡ. **γαμώ το φελέκι μου!** [ETYM. < τουρκ. felek (< αραβ. falak «τροχιά, σφαίρα, τύχη») + παραγ. επίθ. -ι].

ΦΈΛΟΥ, από (επίρρ.) με προφύλαξη, με προσοχή ΦΡ. **σύρε από φέλου μη σε δουν!** πήγαινε ... [ETYM. < προστ. μ. φων. *ώφελοῦ* του αρχ. *ώφελέω* (-ῶ) «βοηθώ, υποστηρίζω, ωφελώ, (παθ.) λαμβάνω βοήθεια, κερδίζω, ωφελούμαι, ...», Ἡρόδ. 3.126.1, Ὅροίτεα *ώφέλεε* μὲν οὐδὲν Πέρσας «ο Ὅροίτης δεν ἔκανε τίποτε για τους Πέρσες») με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και μετάθ. του τόνου].

ΦΈΛΠΑ (η) ύφασμα διαφόρων αποχρώσεων, βελούδο κατά προτίμηση, που, κατάλληλα διαμορφωμένο, κοσμούσε τα υφαντά μάλλινα φορέματα στη λαιμόκοψη, στο στήθος, στην άκρη των μανικιών, όταν είχαν -συχνά ήταν αμάνικα-, καθώς και λίγο πάνω από τον ποδόγυρο, προσφέροντάς τους ιδιαίτερη χάρη [ETYM. < ιταλ. *felpa* «βελουτέ ύφασμα»].

ΦΈΞΗ (φέξ') (η) **1.** λάμπα που ανάβει με πετρέλαιο ΦΡ. **άναψε τη φέξη!** – συνών.: α) **φέξω** (φέξου) (η)· β) **φέξος** (φέξους) (ο) **2.** λυχνάρι **3.** λάμψη, φως **4.** το να φέγγει κάτι **5.** εμφάνιση του νέου φεγγαριού (βλ. *χάνω* → *ουσ.* γ) [ETYM. < θ. *φεξ-* του *αορ.* *ἔ-φεξ-α* του *φέγγω* < *φέγγος* (βλ. *λ.*) + *παραγ.* *επίθ.* -η].

ΦΈΡΜΑ (το) **1.** κάτι φερτό, ιδίως ο καρπός της κοιλιάς, το τέκνο **2.** ο καρπός της γης, το προϊόν **3.** φερτή ύλη που παρασύρεται από τα νερά της βροχής ΦΡ. **έβρεξε και γέμισε ο τόπος με φέρματα!** [ETYM. < αρχ. *φέρμα* (τό) (-ατος) «το φερόμενο, ο καρπός της κοιλιάς ή της γης» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 118, *λαγίναν, ἐρικύμονα φέρματα, γένναν* «μια λάγισσα με πρόσβαρη της ώρας της κοιλιάς»)].

ΦΈΡ(Ν)Ω (φέρ(ν)ου) **1.** [...] [παροιμ.: Ο Απρίλης φέρνει τη δροσιά, φέρνει και τα λουλούδια.] [δ. *τρ.*: Φέρνουν ζευγάρι απ' τα βουνά, κι αλάτρι (= αλέτρι, βλ. *λ.*) από τους κάμπους / φέρνουν γενί (βλ. *γυνί* → συνών.) από μάστορα καινούριο από καμίνι, / για ν' αλατρέψουνε (= οργώσουν) τη γη, να σπείρουνε κριθάρι·] ΦΡ. (α) **φέρνω τ' σκούφια** (βλ. *λ.*) **μ' γύρα** σκέφτομαι κάτι επίμονα μέχρι να βρω τη λύση σε κάτι που με απασχολεί (β) **φέρνω τον κόλο μου γύρα** χαζολογώ, χρονοτριβώ ασκόπως, ενώ έχω πολλά να κάνω (γ) **φέρω γύρα την κουβέντα 1.** διαδίδω κάτι που άκουσα, κουτσομπολεύω **2.** απειλώ πως θα τιμωρήσω κάποιον, παιδεύω, τιμωρώ **3.** μιλώ με υπονοούμενα, δε μιλώ καθαρά – *ουσ.*: α) **φέρσιμο** (το) – συνών. **φερσίδι** (το)· β) **φερτέκλι** (το) λωρίδα υφάσματος, κουρέλι – συνών.: α) **φυλλιρούδι** (το)· β) **φυλλουρίδα** (η)· γ) **φερφελές** (ο) φτωχός, ταλαίπωρος – *επίθ.*: α) **άφερτος** (-η, -ο) **1.** που δεν φέρνει, δεν κουβαλάει αγαθά στο σπίτι του **2.** (μτφ.) ανυπόφορος – αντών. **φερτής** (ο) κουβαλητής ΦΡ. **είναι καλός φερτής!** β) **φερνός** (-ή, -ό) ανοιχτός· γ) **φερτικός** (-ή, -ό) που τον

έφεραν απ' αλλού, ξένος, περαστικός· δ) **φερσούμενος** (-η, -ο) που διακρίνεται για τους τρόπους καλής συμπεριφοράς – σύνθ.: α) **αναφέρω** μιλώ για κάποιον ΦΡ. **κοκκίνισαν τα μάγουλά μου, κάποιος μ' αναφέρει!** β) **λογοφέρνω** διαπληκτίζομαι, ανταλλάσσω βαριά λόγια ΦΡ. **λογόφεραν και δεν μιλάνε πια!** – συνών. **λογοσέρνω**· γ) **μεγαλοφέρνω** δείχνω μεγαλύτερος από την ηλικία μου – αντών. **μικροφέρνω**· δ) **κουτοφέρνω** μοιάζω με κουτό ΦΡ. **σα να κουτοφέρνει ο γαμπρός!** [ETYM.· μσν. < αρχ. φέρω «κρατώ, μεταφέρω, οδηγώ, παρέχω, ...» (Ώμ. Z 514, καγχαλόων, ταχέςες δέ πόδες φέρον «περήφανος κατέβαινε με πόδια φτερωμένα») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. φερ- αναλ. προς το σχ.: καμ- (ἔκαμον) - κάμνω, για σαφέστερη διάκρ. των δύο ρημ. θεμάτων].

ΦΈΣΤΑ (φέσστα) (η) αμετροεπής έπαινος ΦΡ. **κόβει φέστες!** λέει ... [ETYM. < ιταλ. festa «γιορτή, θερμή υποδοχή»].

ΦΕΤΕΣΙΝΟΣ (φιτισσ'νός) (-ή, -ό) φετινός [ETYM. < μσν. επίρρ. φέτ(ος) (< ελνστ. ἐφέτος < αρχ. φρ. ἐφ' ἔτος < ἐπ' ἔτος, με δάσυνση αναλογική προς τα ἐφ' ἡμέραν, ἐφ' ὅσον, κ.ά.) + παραγ. επίθ. -εσινός].

ΦΕΥΓΩ (φεύγου) [...] [παροιμ.: Ἦρθα βασιλιάς και φεύγω γύφτος (βλ. λ.).] ΦΡ. **φευγάτε, να φύγουμε!** ας φύγουμε, ας σπεύσουμε, ας μην καθυστερούμε – μέλλ. **θα φύγω / θα φύβγω** – ουσ. **φευγάλα** (η) φυγή, άτακτη φυγή, τρεχάλα [δ. τρ.: ... βάνει στα κάπ'λα την κυρά και φεύγει της φευγάλας.] – συνών.: α) **φευγούλα** (η) ΦΡ. **έκανε μια φευγούλα!** β) **φευγάκι** (το) ΦΡ. **έκανε τέτοιο φευγάκι, που δεν προλάβαμαν να τον ιδούμε!** (ιέκανι τέτγοιου φινγάκκι, π' δε μπρουλάβαμαν να τουν ιδούμε!) – ρ. **φευγατίζω** διευκολύνω τη φυγή κάποιου, φυγαδεύω – ουσ. **φευγάτισμα** (το) – επίθ. **φευγάτος** (-η, -ο) 1. που λείπει 2. ξενιτεμένος 3. (μτφ.) που ενεργεί πέρα από τα καθιερωμένα, που έχει χάσει τα λογικά του – μππ. **φευγατισμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **φευγοδικάω** φυγοδικώ [ETYM. < αρχ. φεύγω «ξεφεύγω, αποφεύγω, ...», Ώμ. A 173, φεῦγε μάλ' εἴ τοι θυμός επέσσεται «φύγε, αν το θέλεις, φύγε ευθύς»].

ΦΙΔΙΑΖΟΜΑΙ (φιδιιάζουμι) με τσιμπάει φίδι [δ. τρ.: Ο Γιάννος φίδι σκότωσε στις παλιουριάς (βλ. λ.) τη ρίζα / κι όλα τα φίδια το 'μαθαν και στη βουλή τους βάλαν: / Το Γιάννο να φιδιάσουμε, τ' άξιο το παλικάρι.] ΦΡ. **πρόσεχε μη φιδιαστείς εκεί στα χωράφια που πας!** – ουσ. **φίδιασμα** (το) – μππ. **φιδιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < φίδ(ι) < αρχ. ὀφίδιον (τό), υποκορ. του ουσ. ὄφιν (ὀ) (ὄφεως) (Ώμ. M 208, ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν «σαν είδαν το ευκίνητο φίδι») + παραγ. επίθ. -ιάζομαι].

ΦΙΔΟ- & **φίδο-** α' συνθ. λ., το οποίο δηλώνει ότι το β' συνθ. έχει κάποια σχέση με το φίδι – σύνθ.: α) **φιδοζώνομαι** (μτφ.) έχω υπόνοιες για κάτι δυσάρεστο που με απειλεί / φρ. (ίδια σημ.) **με ζώνουν τα φίδια!** (μι ζών'ν τα φίδγια!)· β) **φιδοπουκάμισο** (φιδουπ'κάμ'σου) (το) δέρμα φιδιού, στεγνό δέρμα φιδιού [Γ. Αθάν. Τ. Β. 2.5: Ἀγρίμεψα σάν τσάκαλος (βλ. τσιάκαλος), χωριάτεψα σάν βλάχος, / φιδοπουκάμισο ἄλλαξα κέφια, καημούς καί πάθη.] – συνών.: **α. φιδουρούτι** (φιδουρούτ') (το)· **β. φιδουσκούτι** (φιδουσκούτ') (το) ΦΡ. **κοίτα πόσα φιδουσκούτια είν' απλωμένα στην ξερολιθιά!** γ) **σπιτόφιδο** (το) μη ιοβόλο φίδι (zamenis situla), που ζει στους τοίχους σπιτιών ή μες στα σπίτια, ειδικά παλιότερα· ο οικουρός όφιος, το ιερό φίδι που φύλαγε τον ναό της Αθηνάς στην Ακρόπολη (Ήσύχ., <οίκουρὸν ὄφιν> τὸν τῆς Πολιάδος φύλακα δράκοντα. καὶ οἱ μὲν ἓνα φασίν, οἱ δὲ δύο ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἑρεχθέως. τοῦτον δὲ φύλακα τῆς ἀκροπόλεως φασι, ᾧ καὶ μελιτοῦτταν παρατίθεσθαι)· δ) **φιδόχορτο** (το) η δρακοντιά (βλ. λ. & στείρος → σύνθ. α) [ETYM. < φίδο- ως α' συνθ. < φίδ- (βλ. φιδιάζομαι) -ο-].

ΦΙΚΡΑΖΟΜΑΙ (φικρράζουμι) ακούω με τεταμένη την προσοχή μου, αφουγκράζομαι [παροιμ.: Φικράσου στο κατώι, μουγκρίζει το βόδι.] ΦΡ. **φικράστηκε, αλλά δεν άκουσε!** – ουσ. **φίκρασμα** (το) [ETYM. < (α)φουγκράζομαι (< μσν. ἀφουκροῦμαι < αρχ. ἐπακροῶμαι (-αομαι) «ακούω με προσοχή», Πλάτ. Κωμ. Ἀποσπ., 16, γελῶν δ' ἐπικροῶμην «γελώντας άκουγα προσεκτικά») > φουκράζομαι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και αποβ. του [γ] > φικράζομαι, με απλοπ.].

ΦΙΛΕΎΩ (φ'λλεύου) προσφέρω, κερνώ, δωρίζω [δ. τρ.: Σε τούτην τάβλα (βλ. λ.) που 'μαστε, σε τούτο το τραπέζι, / τον άγγελο φιλεύουμε και τον Χριστό κερνάμε, ...] – ουσ. **φίλεμα** (το) – μππ. **φιλεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. φιλεύω, με αποβ. του [γ] < αρχ. φίλ(ος) (-η, -ον) «αγαπητός, ...» (Όμ. Α 381, ἐπεὶ μάλα οἱ φίλος ἦεν «ὅτι ο θεός πολύ τον αγαπούσε») + παραγ. επίθ. -εύω].

ΦΙΛΙΑ (φ'λλιά) (η) 1. φιλία, ιδίως η ερωτική [δ. τρ.: Αλησμονιώνται κι οι φιλιές, ξεχνιώνται κι οι αγάπες, / στον δρόμο ανταμώνονται σαν ξένοι, σα διαβάτες.] 2. φίλεμα (βλ. φιλεύω → ουσ.), δώρο 3. συμφιλίωση, φίλιωμα – συνών. **φίλιασμα** (το) (Ήσύχ., <συναλλακτήης> φιλιαστής) 4. φιλοξενία με παράθεση γεύματος ΦΡ. **πήραμαν φιλιά τα νιόγαμπρα!** τα καλέσαμε να παρακαθίσουν σε γεύμα 5. εθιμικό συμπόσιο κατάλληλα οργανωμένο με στόχο τη συγκέντρωση πόρων για το χτίσιμο ναών ή γι' άλλους κοινωφελείς σκοπούς [ETYM. < αρχ. φιλία (ή) «φιλική αγάπη, φιλία, καλοσύνη, αγάπη, στοργή, ...» (Πλάτ.

Συμπ. 182c, οὐδὲ φιλίας ἰσχυρὰς καὶ κοινωνίας «οὔτε να δημιουργοῦνται ανάμεσά τους (ενν. στους υπηκόους) καρδιακές φιλίες και δεσμοί») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΦΙΛΟΠΡΟΣΩΠΩ (φιλουπρουσουπώ) αγαπώ κάτι άκριτα, δεν είμαι αντικειμενικός ΦΡ. **δεν φιλοπροσωπώ κυβερνήτες!** [ETYM. < αρχ. φιλ(έω) «αγαπώ, φιλοξενώ,...» (Όμ. Γ 207, τούς δ' ἐγὼ ἐξείνισσα καὶ ἐν μεγάροισι φίλησα «και φιλικά στο σπίτι τους δέχθηκα») -ο- + πρόσωπ(ο) (βλ. λ.) + παραγ. επίθ. -ώ].

ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ (φιλουτιμινιά) (η) φιλοδώρημα, δωρεά [ETYM. < αρχ. φιλοτιμία (ή) «φιλοδοξία, δαπάνη, γενναιοδωρία, ...» (Πλούτ. Νικ. 3. 2, τοιαύταις φιλοτιμίαις τὸν δῆμον «με τέτοιες δαπάνες για τον λαό») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΦΙΛΟΥΡΙΑ (φιλουργιά) (η) φλαμουριά, φιλύρα ΦΡ. **άνθισαν οι φιλουριές και μοσχοβολά ο τόπος!** [ETYM. < αρχ. φιλύρ(α) (ή) (Ήρόδ. 4.67.2, φιλύρης φλοιῷ μαντεύονται «βγάζουν τις μαντείες τους με φλούδα φλαμουριάς») + παραγ. επίθ. -ιά > φιλυριά > φυλουριά, με τροπή του [υ] σε [ου] (πρβ. ξουράφι : ξυράφι)].

ΦΙΛΎΚΙ (το) είδος δέντρου που ανήκει στην ίδια οικογένεια με το πουρνάρι, με φύλλα πιο λεία και χωρίς αγκάθια, η phillyrea latifolia ΦΡ. **πήγα κι έκοψα φιλύκι για τα ζωντανά!** [ETYM. < αρχ. φιλύκη (ή) (Θεόφρ. Φ. Ί. 1.9.3.7, ἔστι ... φιλύκη...) με αλλαγή γένους].

ΦΙΟΝΙ (φχιόν') (το) **1.** το φυτό μήκων η υπνοφόρος ή αφιόνι ή ύπνος (papaver somniferum), από το οποίο παράγεται το όπιο **2.** ναρκωτική ουσία **3.** (μτφ.) καθετί που αποχαυνώνει – ρ. **φιονίζω** (-ομαι) αφιονίζω – ουσ. **φιόνισμα** (το) – μππ. **φιονισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. (ἄ)φιόνι(ον) (τό) (αποβ. του αρχικού άτ. φων.), αντδ. < τουρκ. afyon - ι(ον) < αραβ. 'afyūn < ελνστ. ὀπιον (τό), υποκορ. του αρχ. ὀπός (ὀ) «το γαλακτώδες υγρό που εκρέει από φυτό που χαράχθηκε ή καρπό», Όμ. Ε 902, ὡς ὀπὸς γάλα λευκὸν ἐπειγόμενος συνέπηξεν «όπως γρήγορα το συκόγαλο το λευκό γάλα πήζει»].

ΦΙΡΦΙΡΙ (το) **1.** λεπτή κατεργασμένη πορσελάνη **2.** δοχείο από λεπτή πορσελάνη – επίθ. **φιρφιρένιος** (-α, -ο) **1.** που έχει κατασκευαστεί από φιρφιρί [δ. τρ.: Τα μεσάλια (βλ. λ.) από μετάξι και στρωμένα με την τάξη / και οι μπόλιες (βλ. λ., 1) μεταξένιες και τα πιάτα φιρφιρένια, ...] **2.** (μτφ.) αραχνοῦφαντος ΦΡ. **φιρφιρένιο κεφαλομάντιλο** **3.** (μτφ.) αφράτος, μαλακός ΦΡ. **φιρφιρένια προσόψια** **4.** (μτφ.) ευαίσθητος, ευάλωτος ΦΡ. **τι φιρφιρένιο παιδί!** [ETYM.· αντδ. < τουρκ. firfiri < αρχ. πορφύριον (τό), υποκορ. του πορφύρα (ή) «κοχύλι με έντονο κόκκινο χρώμα, ύφασμα ή ένδυμα βαμμένο με πορφύρα, ...»,

Πολύβ. 10.26.1.3, τό διάδημα καί τήν πορφύραν ἀπέθετο «έβγαλε το διάδημα και την πορφύρα»].

ΦΪΣΤΑ (φφίσστα) (η) είδος μονόκαννου εμπροσθογεμούς όπλου με επικρουστήρα – σύνθ. **φιστοκούμπουρο** (το) φίστα με μικρότερο βεληνεκές από την ίδια [ETYM. < ιταλ. fist(ola) «μονόκαννο κυνηγετικό όπλο μικρού διαμετρήματος» + παραγ. επί. -α].

ΦΙΤΙΛΙ (φφ'τίλλι) (το) **1.** νήμα που, διαποτισμένο με εύφλεκτο υγρό, π.χ. λάδι, χρησιμοποιείται για ν' ανάβει και να διατηρεί τη φλόγα σε καντήλια, λυχνάρια, κ.λπ. ΦΡ. (α) **σώθηκε το φιτίλι!** (μτφ.) τελείωσε η ζωή (β) **άλλαξε το φιτίλι στο καντήλι!** (άλλαξ' του φφ'τίλλι στου καντήλι!) **2.** τσιέφτι (βλ. λ.) ΦΡ. **το 'καμε φιτίλια!** το ξέσχισε, το διέλυσε **3.** στενή λωρίδα υφάσματος που ράβεται για διακόσμηση σε ενδύματα, κ.λπ., σιρίτι **4.** θρυαλλίδα πυροδότησης φουνέλου, κ.λπ. ΦΡ. (μτφ.) **βάζει όλο φιτίλια!** (βάζ' ούλου φφ'τίλλια!) υποκινεί έριδες – συνών. **φιτιλιά** (η) **1.** [...] **2.** (μτφ.) συκοφαντία, διαβολή ΦΡ. **έβαλε τη φιτιλιά κι έκανε την ανήξερη!** – παράγ. ουσ. **φίταλο** (το) κάτι πολύ ελαφρύ [ETYM. < μσν. φιτίλι(ν) (τό), (LSJ) < πτίλον «πού-πουλο», μέσω υποκορ. *πτίλιον, με πιθ. επίδρ. του τουρκ. fitil < αραβ. fatīl / (Τριαντ. / Βικιπ.) < τουρκ. fitil < αραβ. fatīl].

ΦΙΦΙΤΑ (η) **1.** το μέρος της σφυρίχτρας που βάζουμε στο στόμα **2.** σφυρίχτρα φτιαγμένη από φλούδα κουτσουμπιάς (βλ. λ.), μουριάς, ... **3.** φωνητικές χορδές ΦΡ. **δε λαρώνει** (βλ. λ.) **η φιφίτα τ'!** φλυαρεί συνέχεια **4.** τύμπανο αφτιού ΦΡ. **μου τρύπησες τη φιφίτα!** (μ' τρύπ'σις τ' φιφίτα!) με ξεκούφανες [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το φύσημα της σφυρίχτρας].

ΦΚΙΑ(X)ΝΩ (φφκιά(χ)νου) **1.** φτιάχνω κάτι, κατασκευάζω [παροιμ.: Κουλούρια φκιάνει ο μυλωνάς τινάζοντας τα γένια.] [δ. τρ.: Δε φταίω η δόλια θάλασσα, δε φταίω εγώ το κύμα, / μόν' φταίει ο πρωτομάστορας που φκιάνει τα καράβια, / και τα πελέκαγε φτενά (βλ. φτενός, 3) και τα γυρίζει ο αέρας.] **2.** διάγω, περνώ τον καιρό μου ΦΡ. (α) **τι φκιάνεις;** (τι φφκιάν'ς;) πώς τα περνάς; (β) **φκιάνει λαήνια** (βλ. λαή-να) **στην εκκλησιά!** πέθανε – παθ. **φκιάνομαι** βελτιώνομαι αισθητικά – ουσ.: α) **φκιάσιμο** (φφκιάσ'μου) (το) **1.** φτιάξιμο **2.** αισθητική βελτίωση ΦΡ. **έκανε ένα φκιάσιμο αυτήν η κοπέλα!** ομόρφυνε πολύ· β) **φκιασιά** (φφκιασσιά) **1.** μορφή, κατασκευή ΦΡ. **είναι η φκιασιά του τέτοια!** **2.** χαρακτήρας – συνών. **φκιάξη** (η)· γ) **φκιασίδι** (το) (πληθ. **φκιασίδια**, τα) ό,τι χρησιμοποιούμε για να βελτιώσουμε την εμφάνιση της επιδερμίδας, στολίδι – επίθ. **φκιαστός** (-ή, -ό) φτιαχτός – αντών. **άφκιαστος** / **άφκιαγος** (-η, -ο) [ETYM. < φτιάχνω, με αποβ.

του [τ] και ανομ. τρόπου άρθρωση [φ > φκ] < μσν. φτειάνω < φθειά-
νω < μσν. εὐθειάζω «ισιώνω, επισκευάζω, κατασκευάζω» > φθειάζω
(πρβ. εὐθηνός > φτηνός) > φθειάνω (κατά τα ρ. σε -νω) > φτειάνω,
με ανομ. των φθόγγων [φ] και [θ] (πρβ. φθάνω : φτάνω) > φτειάχνω,
κατά τα ρ. σε -χνω, σχηματισμένα από θ. αόρ. (πρβ. διώχνω, σιάχνω)·
απαντούν και τ. φχιάνω και φκιά(χ)νω, καθώς και απλοπ. γραφές των
τ. αυτών με [ι] (LSJ)].

ΦΚΥΑΡΙ (φκκυάρ') (το) φτυάρι, εργαλείο αποτελούμενο από πλατύ
μεταλλικό, λεπτό και ελαφρά κυρτωμένο στο μέσον έλασμα, προσαρ-
μοσμένο σε μακρύ στείλιари (βλ. λ.), που χρησιμοποιείται για τη με-
τατόπιση υλικών, όπως το χώμα, η άμμος, κ.λπ., αλλά και για ανακά-
τεμα [παροιμ.: Με το βελόνι τα μαζώνει και με το φκυάρι τα σκορπί-
ζει.] (βλ. παίρνω → φρ. ξ) – σύνθ. **πατόφκυαρο** (το) τύπος φτυαριού,
στενότερου του συνηθισμένου και κάθετα τοποθετημένου σε ξύλινη
λαβή, που λίγα εκατοστά πάνω από το μεταλλικό τμήμα φέρει οριζό-
ντιο ξύλο - μοχλό· πάνω σ' αυτόν ασκείται πίεση με το πέλμα, ώστε
να σκάβεται το χώμα ή να διανοίγεται τρύπα για φύτευση δέντρου,
κ.λπ. – συνών. **μπέλι** (το) – παράγ. ουσ. **φκυαριά** (η) ποσότητα που
χωρά σε φτυάρι – ρ. **φκυαρίζω** (φκκυαρίζου) πετώ χώματα ή κάτι άλ-
λο με αλλεπάλληλες φτυαριές – ουσ. **φκυάρισμα** (το) – μππ. **φκυαρι-
σμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεφκυαρίζω** / **ξεφκυαρώνω** από σακί γεμάτο
με αλεύρι ή κάτι άλλο αφαιρώ μια ποσότητα, για να γίνει ελαφρύτερο
ΦΡ. **ξεφκυάρωσε λίγο το σακί, θα σου πέσουν οι πλάτες από το
βάρος!** [ETYM. < φτυάρι, με αποβ. του [τ] για απλοπ. του συμφ. συ-
μπλέγματος και ανομ. τρόπου άρθρωση [φ > φκ] < ελνστ. πτυάρι(ον)
(αποφυγή της χασμ. και ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ]), υποκορ.
του αρχ. πτύον (τό) «φτυάρι», Όμ. Ν 588, από πλατέος πτυόφιν «από
φτυάρι διάπλατο»].

ΦΛΑΣΚΙ (φλασσκή) (το) ξύλινο βαρελάκι για νερό ή κρασί [πα-
ροιμ.: Πότε πίτα και φλασκή, πότε πίτα μοναχή.] [δ. τρ.: ... απ' το
φλασκή κρασί θα πιούν, θα σφάζουν τα κριάρια / θα παραβγούν στο
τρέξιμο, τ' άξια παλληκάρια.] [Χρον. Μ. 8209: έπαρε φλασκή καί άμε
εις τό κάστρον] – παράγ. ουσ. **φλάσκας** (ο) που έχει φουσκωτά μά-
γουλα [ETYM. < μσν. φλασκίον (τό), υποκορ. του φλάσκ(α) (ή) «αγ-
γείο για κρασί» (< μσνλατ. flasca, -ae) + παραγ. επίθ. -ίον / Ήσύχ.,
<άρυβάσσαλον> κοτύλη ή φλάσκων. <Φλάσκων> δέ έστι είδος ποτη-
ρίου)].

ΦΛΑΣΤΕΡΟ (φλλαστιρό) (το) η σφραγίδα που αποτυπώνεται πάνω
στα πρόσφορα [ETYM.· πιθ. < αρχ. ρημ. επίθ. φλαστ(ός) (-ή, -όν) α-

ντί αιολ. τ. θλαστός «που μπορεί κάποιος να τον συντρίψει, σπαστός, ...» (Άριστ. Ζ. Ι. 4.1.99, τό δέ σκληρόν αὐτῶν ἐστὶν οὐ θραυστόν, ἀλλὰ φλαστόν «το σκληρό μέρος τους δεν είναι εύθραυστο, ἀλλὰ μπορεί να σπάσει»), με ἀλλαγὴ σημ. + παραγ. ἐπίθ. -ερό, ἢ < αρχ. πλαστ(ός) (-ή, -όν) «πλασμένος, ...» (< πλάσσω, βλ. μπλάστης, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -ερό, με ἀνομ. τρόπου ἀρθρωση [πλ > φλ] > φλαστερό].

ΦΛΙΣΙΟΥΡΙ (φλλισσιούρ') (το) ποσότητα, πλήθος ΦΡ. **φλισιούρι οι κάμπιες!** – ρ. **φλισιουριάζω** γεμίζω με πλήθος εντόμων ἢ προνυμφῶν τους ΦΡ. **φλισιούριασε ο τόπος από μυρμήγκια!** – ουσ. **φλισιούριασμα** (το) – μππ. **φλισιουριασμένος** (-η, -ο) – συνών. **φουρφουλιάζω** [ETYM.: πιθ. < θηλ. μτχ. (φλέων, **φλέουσ(α)**, φλέον) του αρχ. φλέω «είμαι πλήρης, κατάμεστος, εντελώς γεμάτος» (Αἰσχύλ. Αἴ. 377, φλεόντων δωμάτων ὑπέρφευ ὑπὲρ τὸ βέλτιστον «ενώ με βίος τα σπίτια του πάν' ἀπὸ κάθε μέτρο τα φορτώνει») + παραγ. ἐπίθ. -ούρι > φλεουσούρι > φλεσούρι, με ἐκπτώση > φλισιούρι, με κώφ. του [ε] σε [ι] και ἰδιωμ. προφ.].

ΦΛΙΤΟΥΡΑΩ (φλιτ'ρράου) **1.** πετάω **2.** φτερουγίζω ΦΡ. **φλιτουράει το πουλάκι, θέλει να πετάξει!** **3.** (μτφ.) λαχταράω, επιθυμῶ, χαίρομαι ΦΡ. **φλιτούρησε η καρδιά μου!** (φλιτούρ'σ' η καρδιά μ'!) – ουσ. **φλιτούρημα** (το) – μππ. **φλιτουρημένος** (-η, -ο) επιπόλαιος, ελαφρόμυαλος, χαζούλης – συνών.: α) **φλετουράω** [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.2: Αὐτοί μοῦ ἀνάβουν τοὺς καημοὺς καὶ φλετουράει ἡ καρδιά μου.] – ουσ.: α) **φλετούρημα** (το)· β) **φλέτρας** (ο) **1.** η ψυχὴ, η μικρὴ πεταλούδα που πεταρίζει γύρω ἀπὸ ἐστία φωτός – συνών. **φλιτούρι** (το) **2.** (μτφ.) που γυρίζει γύρω γύρω, ἐνίοτε ἐνοχλητικὰ, αεικίνητος, γρήγορος, δραστήριος ΦΡ. (α) **μην ἔρχεσαι γύρα σαν τον φλέτρα!** (β) **φλέτρας τα χέρια της!** (φφλιέτρας τα χέρια τ'ς!)· β) **φλικαράω** ΦΡ. **φλικάρησαν τα χελιδονάκια!** (φφλικάρ'σαν τα χιλιδουννάκια!) πέταξαν για πρώτη φορά – ουσ. **φλικάρημα** / **φλικάρισμα** (το)· γ) **φτερακάω** – ουσ. **φτεράκισμα** (το) [ETYM.: ηχομιμ. λ. ἀπὸ τον ἦχο του πετάγματος ἢ του φτερουγίσματος, ἢ < κουτσοβλάχ. φλίτουρ^ω (flitur^ω) «φτερουγίζω, πετώ»].

ΦΛΙΤΣΙΑ (φφλλίτσια) (τα) τα φύλλα που περιβάλλουν τον καρπὸ του καλαμποκιού [ETYM. < αρχ. φύλλ(ον) (βλ. φυλλιούρι, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -ίτσια > φυλλίτσια «μικρά φύλλα» [Κάλαντα, Σιταριά Διδυμοτείχου: Το δέντρο ἦταν ο Χριστὸς και κλώντα τα Βαγγέλια / και τ' ἀργυρά φυλλίτσια του ἦτανε προφητάδες.] > φλίτσια, με ἐκπτώση και ἀπλοπ.].

ΦΛΟΓΕΡΑΣ (φλλου'ιέρας) (ο) ελαφρόμυαλος, ανόητος [ETYM. < φλογέρ(α) (η) ΦΡ. **ήταν φλογέρα από κάτω!** ήταν ανίκανος σεξουαλικά και άγονος (< αλβ. flojerë) + παραγ. επίθ. -ας].

ΦΛΟΚΟΣ (φλλόκκους) (ο) τμήματα νήματος που υφαίνονται μαζί με το υφάδι και το στημόνι και δημιουργούν τη φλοκάτη – συνών. **φλόκι** (το) – παράγ. ουσ. **φλοκιαστή** (φλλουκιαστή) φλοκάτη – συνών.: α) **φλοκωτή** (η) [δ. τρ.: Βγάνει στρώνει τη φλοκωτή ασίκης για να κάτσει.]· β) **τσέργα** (βλ. λ.) / **χασιά** (η) [ETYM.· μσν. < κουτσοβλάχ. φλόκ^(ου) (flók^u) «κρόσσια, φλόκια» (< λατ. floccus (-i) «χνούδι υφάσματος, ...»)] + παραγ. επίθ. -ος].

ΦΛΟΥΕΝΤΖΑ (η) γρίπη ΦΡ. **τον πήρε βαριά η φλουέντζα και πα-
ραλίγο να πεθάνει!** [ETYM. < ιταλ. influenza].

ΦΛΩΡΟΣ (φλλώρους) (-α, -ο) ανοιχτόχρωμος, ωχρός, λευκός – συνών.: α) **φλωρένιος** (-α, -ο) [δ. τρ.: Η μια κερνάει με το γυαλί (βλ. λ., 2) κι η άλλη με την κούπα κι η τρίτη ν' η καλύτερη με μαστραπά (βλ. λ.) φλωρένιο.]· β) **φλωρέτσικος** / **φλώρινος** (-η, -ο) – ρ. **φλωραίνω** ωχραίνω, ασπρίζω ΦΡ. **πώς φλώρηνες έτσι;** – συνών. **φλωρίζω** – σύνθ.: α) **φλωροκάνουτος** (-η, -ο) (για τράγο ή αίγα) που έχει τρίχωμα άσπρο και κανούτο (βλ. λ.)· β) **φλωροκαπνισμένος** (-η, -ο) (για κόσμημα ή όπλο) ασημένιος που έχει επιχρυσωθεί [δ. τρ.: Κίτσο πού τα 'χεις τ' άρματα τα φλωροκαπνισμένα;] [ETYM. < χλωρός (βλ. λ., ετυμ.) με παρετυμ. επίδρ. του τ. *φλωρί*].

ΦΟΒΕΡΤΑ (φουβέρτα) (η) φοβέρα, μεγάλος εκφοβισμός ΦΡ. (α) **κόψε τις φοβέρτες!** (κόψ' τ'ς φουβέρτες!) (β) **όλο φοβέρτες είναι!** [ETYM. < μσν. φοβέρα (ή) (< ελνστ. φοβερίζω < αρχ. φοβερός (-ά, -όν), Ἡρόδ. 7.139.27, χρηστήρια φοβερά «τρομεροί χρησμοί») > φοβέρτα, με ανάπτ. επιτατ. [τ] μετά το [ρ]].

ΦΟΝΕΥΩ (φουνεύου) 1. σκοτώνω 2. σφάζω ζώο, ή κόβω καρπό, πρόωρα ΦΡ. **το φόνεψες το κοκοράκι!** (του φόνιψις του κουκουράκι!) – ουσ. **φόνεμα** (το) – μππ. **φονεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. φονεύω «σκοτώνω, θανατώνω, έχω την τάση να σκοτώνω», Ξεν. Ἀπομν. 1.2.11, φονεύειν δέ τοῖς τοιούτοις ἥκιστα συμβαίνει «συμβαίνει σπάνια να σκοτώνουν τους τέτοιους»].

ΦΟΝΙΣΣΑ (η) γυναίκα που διαπράττει φόνο [Ἀλ. Παπαδ., Ἡ Φόνισσα] [δ. τρ. (τίτλος) Η μάνα η φόνισσα] [ETYM. < μσν. φον(ιάς) (ὀ) (< *φονέας, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. φονεύς (ὀ) (αιτ. φονέα), Ὅμ. ω 434, εἰ δέ μή παίδων τε κασιγνήτων τε φονῆας «απ' τους φονιάδες πως δεν πήραμε των γιων, των αδερφιών μας») + παραγ. επίθ. -ισσα].

ΦΟΡΑ (η) **1.** κατεύθυνση προς την οποία κινείται κάτι **2.** φανέρωση ΦΡ. **βγήκε στη φόρα!** αποκαλύφτηκε **3.** → απίδρομος – επίρρ. **φόρα** ολοφάνερα [ETYM. < αρχ. φορά (ή) «μεταφορά προσώπου, μετατόπιση αντικειμένου, ορμητική κίνηση, ...» (με μετάθ. του τόνου) < θ. φορ- του φέρω (βλ. φέρ(ν)ω, ετυμ.)].

ΦΟΡΑΒΙΑ (φουραβία) (τα) **1.** ατομικά έξοδα ΦΡ. **θέλει πολλά για φοραβία!** **2.** χαρτζιλίκι ΦΡ. **πήγα στη νονά και κονόμησα φοραβία!** [ETYM. < ιταλ. forviare «περιττά έξοδα, σπατάλη».

ΦΟΡΑΔΑ (φουράδα) (η) **1.** το θηλυκό άλογο [δ. τρ.: ... κι όσες φοράδες τ' άκουσαν έριξαν τα πουλάρια.] [παροιμ.: Να μη ζηλέψεις τη Λαμπρή γυναίκα και τον Απριλομάη φοράδα.] **2.** (μειωτ.) για μεγαλώσωση και άχαρη γυναίκα – υποκορ. **φοραδίτσα** (η) (πληθ.) **φοραδίτσες** (οι) **1.** [...] **2.** κοκκινωπά σχήματα, που δημιουργούνται σε γυμνά πόδια μετά από μεγάλη έκθεση μπροστά σε φωτιά – παράγ. ουσ. **φοραδιάς** (φουραδγιάς) (ο) γάιδαρος που συνουσιάζεται μόνο με φοράδες, για να γεννηθούν μουλάρια [ETYM.: μσν. < αιτ. *φοράδα* του ελνστ. *φοράς* (ή) (-άδος) «καρποφόρος, γόνιμος, θηλυκό άλογο (< θ. φορ- του φέρω, βλ. φέρ(ν)ω, ετυμ.) (διαφ. το αρχ. φορβάς (ό, ή), -άδος) άλογο που τρέφεται ελεύθερα», πρβ. φορβή (ή) «τροφή, βοσκή», Όμ. Λ 562, έπει έκωρέσσατο φορβής «όταν χορτάσει από τροφή») / Ήσύχ., <φοράδες> αί θήλειαι ίπποι / Σουϊδ., Φοράς· όρμάς ή τύχας. καί φοράς, φοράδος, ή ίππος, θηλυκόν].

ΦΟΡΑΩ (φουράου) [...] – σύνθ. **λαμπροφοράω** φορώ τα γιορτινά μου [δ. τρ.: (α) Ο ξένος δε στοχάζεται και δεν λαμπροφοράει, / τ' είναι σε λύπη χωρισμού, τ' αχείλι (βλ. (α)χείλι) δε γελάει. (β) Λαμπροφοράει η Ανατολή κι η Δύση καμαρώνει / κι αν, ίσως, και νυστάζετε μην κοιμηθείτε ακόμη.] (βλ. αλλαξο- → σύνθ. δ) [ETYM. < αρχ. φορῶ (-έω) «φέρω, είμαι ντυμένος, ...» (Όμ. Ν 372, οὐδ' ήρκεσε θώρηξ χάλκεος, ὃν φορέεσκε «ο θώρακάς του που φορούσε ο χάλκινος δεν άντεξε») μεταπλ. -άω].

ΦΟΡΕΣΙΑ (φουρισσιά) (η) **1.** η ενδυμασία στο σύνολό της **2.** τοπική ενδυμασία **3.** επίσημη ενδυμασία ΦΡ. **αγόρασα φορεσιά για το πανηγύρι!** – συνών. **φοριά** (η) [ETYM. < μσν. φορεσία (< ελνστ. φόρεσις (ή) (-έσεως) «το να φορέσει κάποιος κάτι» < αρχ. φορῶ, βλ. φοράω, ετυμ.) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΦΟΡΤΙΟ (φφουρτγιό) (το) **1.** φορτίο, φόρτωμα ΦΡ. **την έφαγε το φορτιό!** (‘ν έφα’ι του φφουρτγιό!) την κατέβαλε [παροιμ.: Είχαμε μεριά (βλ. λ., 2) κι έγινε φορτιό.] **2.** (κυριολ. & μτφ.) βάρος ΦΡ. **σηκώνει μεγάλο φορτιό!** **3.** (μτφ.) εγκυμοσύνη – επίθ. **φορτιάρικος** (-η, -

ο) που έχει ως προορισμό να τον φορτώνουν – συνών. **φορτσιάρικος** (-η, -ο) – σύνθ. **φορτοτριχιά** (η) τριχιά για το δέσιμο του φορτίου πάνω σε ζώα ή ανθρώπους [ETYM. < φορτίο (< αρχ. φορτίον (τό), υποκορ. του φόρτος (ό) «φορτίο, ...», Όμ. θ 163, φόρτου τε μνήμων «και το φορτιό μονάχα γνοιιάζεται») με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΦΟΡΤΣΈΡΙ (φφουρτσέρ') (το) μικρή κασέλα για την απόθεση διαφόρων αντικειμένων του σπιτιού, καθώς και αποξηραμένων προϊόντων, π.χ. σύκων [ETYM. < ιταλ. forziere «κιβώτιο, μπαούλο»].

ΦΟΡΤΩΝΩ (φφουρρτώνου) [...] ΦΡ. (μτφ.) **φόρτωσε τα πράματά του κι έφυγε!** πέθανε – ουσ. **φόρτωμα** (το) **1.** φορτίο που φορτώνεται σ' ένα ζώο ή στην πλάτη ενός ανθρώπου (βλ. μεριά, **2**) **2.** (μτφ.) επήρεια κακού ματιού, μάτιασμα **3.** (μτφ.) πράγμα ή πρόσωπο πολύ ενοχλητικό ΦΡ. **μου 'γινε φόρτωμα!** – μππ. **φορτωμένος** (-η, -ο) **1.** [...] ΦΡ. **τι κάθεσαι φορτωμένη;** **2.** (μτφ.) που βρίσκεται υπό την επήρεια κακού ματιού, που είναι ματιασμένος ΦΡ. **ήταν πολύ φορτωμένος!** – (θελ.) **φορτωμένη** (η) **1.** [...] **2.** (μτφ.) γυναίκα εγκυμονούσα – σύνθ. **φορτόξυλο** (φφουρρτόξ'λου) (το) **1.** διχαλωτό ξύλο στο οποίο ο αγωγιάτης στηρίζει τη μια μεριά (βλ. λ., **2**), που έχει φορτώσει σε υποζύγιο, για να μπορέσει να φορτώσει και την άλλη – συνών. **φορτώστρα / φορτωτήρα** (η) **2.** (μτφ.) αχθοφόρος γυναίκα – αντών. **ξεφορτώνω** – παθ. **ξεφορτώνομαι** **1.** αφαιρώ φορτίο από πάνω μου **2.** (μτφ.) απαλλάσσομαι από φορτική παρουσία ΦΡ. **τον ξεφορτώθηκα κι ησύχασα!** **3.** (μτφ.) ομολογώ σφάλμα μου και ελαφρύνω τη συνείδησή μου ΦΡ. **τα είπα και ξεφορτώθηκα!** **4.** (μτφ.) λέω την αλήθεια χωρίς να με νοιάζει, αν θα δυσαρεστήσω κάποιον – ουσ. **ξεφόρτωμα** (το) – μππ. **ξεφορτωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. φορτ(όω) (-ō) «φορτώνω κάποιον ή σε κάτι, ...» (< αρχ. φόρτος, βλ. φορτιό) + παρ. επιθ. -ώνω].

ΦΟΥΓΑ (η) **1.** δυνατή βροχή, που επαναλαμβάνεται, μετά από μικρά διαστήματα ελάττωσης της έντασής της ΦΡ. **η βροχή έρχεται φούγες φούγες!** **2.** μπόρα μικρής διάρκειας ΦΡ. **έφερε μια φούγα και σταμάτησε να βρέχει!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που συνοδεύει τις φούγες της βροχής, ή < τσακ. φόγα (η) «φλόγα», με κώφ. του [ο] σε [ου] (πρβ. Αίσχύλ. Πρ. 1019, φλόξ κεραυνία «κεραυνός» / Εὐρ. Μήδ. 144, φλόξ οὐρανία «αστραπή, αστροπελέκι»)].

ΦΟΥ ΚΑΙ ΧΑΠ ΦΡ. **δε γίνονται όλα φου και χαπ!** (δε γέ'ντι ούλα φου κι χαπ!) δεν γίνονται όλες οι δουλειές γρήγορα, σαν να φυσάς το φαΐ (φου) και να το τρως γρήγορα (χαπ), απ' όπου ερμηνεύεται και η ηχομιμ. προέλευση των λέξεων.

ΦΟΥΛΤΑΚΑ (φφουλλτάκα) (η) φλύκταινα, φουσκάλα στο δέρμα από κάψιμο ή άλλη αιτία – συνών.: α) **φουρτάκλα** (η)· β) **φούλτακας** (ο)· γ) **φουρδάκλα** (η) – ρ. **φουλτακιάζω** βγάζω φουλτάκες, ερεθίζεται το δέρμα μου με κοκκινίλα και εξανθήματα – ουσ. **φουλτάκισμα** (το) – μππ. **φουλτακισμένος** (-η, -ο) – συνών. **φουρδακλιάζω** 1. [...] 2. αισθάνομαι κνησμό από επαφή μου με τσουκνίδα 3. παίρνω φωτιά, καίγομαι ΦΡ. **φουρδάκλιασε ο τόπος!** – ουσ. **φουρδάκλισμα** (το) – μππ. **φουρδακλισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεφουλτακιάζω** – ουσ. **ξεφουλτάκισμα** (το) – μππ. **ξεφουλτακισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. φλύκταινα (ή) «φουσκάλα στο δέρμα από έγκαυμα, φουσαλίδα στην επιφάνεια ψωμιού, ...» (Άριστοφ. Σφ. 1119, μήτε κόπην μήτε λόγχην μήτε φλύκταιναν λαβών «χέρια αρόζιαστα που λόγχη δεν αγγίζανε ή κουπί») > φυλτάκα, με αντιμετ. και έκπτωση > φουλτάκα, με τροπή του [υ] σε [ου] (πρβ. ξυράφι : ξουράφι)].

ΦΟΥΜΗ (φούμ') (η) φήμη, καύχημα, στολίδι ΦΡ. **το 'χει για φούμη τ' όνομά του!** – συνών. **φουμιά** (η) ΦΡ. (ειρων.) **την έμαθαν τη φουμιά μας!** ('ν έμαθαν τ' φουμνιά μας!) – ρ. **φουμίζω** 1. φημίζω, τιμώ, δοξάζω [παροιμ.: Ποιος φουμίζει τον γαμπρό, η καλή του η πεθερά.] 2. ομορφαίνω, στολίζω (βλ. απόξενος) ΦΡ. (κατ' ευφ.) **τα φούμισες!** (τα φούμ'σις!) τα πήγες άσχημα – ουσ.: α) **φούμισμα** (το)· β) **φούμος** (ο) το αποκορύφωμα της φήμης, δόξα [Χρον. Μ. 4058, έπεσε γάρ κι ό θαυμασμός, τό φοῦμος τῶν στρατιώτων.] – επίθ. **φουμιστός** (-ή, -ό) – μππ. **φουμισμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **είναι πολύ φουμισμένος!** – συνών. **φουμάω** [ETYM.· ιδιωμ. τ. του ουσ. φήμη < αρχ. φήμη (ή) «προφητική φωνή, καλός λόγος, ...» (Όμ. β 35, χαῖρε δέ φήμη Όδυσσῆος φίλος υἱός «χάρηκε ο Τηλέμαχος για τον καλό τον λόγο»), πρβ. (LSJ) το λήμμα *φούμη*, που παραπέμπει στο λήμμα *φήμη*, χωρίς άλλη πληροφoρία για το πρώτο].

ΦΟΥΝΤΑ (η) 1. θύσανος ΦΡ. **δουλειές με φούντες!** ... περίπλοκες και με πολλές συνέπειες 2. ταξιανθία – ρ.: α) **φουντιάζω** βγάζω θυσάνους, φούντες (βλ. μιρίζια) ΦΡ. **φούντιασαν τα καλαμπόκια** – ουσ. **φούντιασμα** (το) – μππ. **φουντιασμένος** (-η, -ο)· β) **φουντώνω** 1. γεμίζω με κάτι ΦΡ. **φούντωσε το σπίτι απ' τον καπνό!** 2. δυναμώνω ΦΡ. **φούντωσε η φωτιά!** 3. οργίζομαι και είμαι έτοιμος να εκραγώ ΦΡ. **τι φούντωσε έτσι, κάνε λίγη υπομονή!** 4. συναχόνομαι ΦΡ. **φούντωσε η μύτη μου!** – ουσ. **φούντωμα** (το) – επίθ. **φουντούλης** (-α, -ικο) εγωιστής, αλαζών – μππ. **φουντωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. φοῦνδα / φοῦνδη (ή) «ζώνη» (< λατ. funda (-ae) «ζώνη, δίχτυ, ...») (προφ. [nd]) > φούντα].

ΦΟΥΡΙΑ (φούργια) (η) **1.** βιασύνη ΦΡ. **είναι όλο φούριες!** **2.** ορμητική κίνηση [ETYM.· αντδ. < ιταλ. furia < λατ. furia (-ae) «μανία, ενθουσιασμός» < λατ. furo < αρχ. θουρῶ «πηδῶ πάνω σε κάποιον, εφορμῶ» (Λυκόφρ. 85, ἐπὶ λέκτρα θουρῶσαι βροτῶν «να ορμά πάνω στα κρεβάτια των θνητῶν» / θοῦρος (-όν) «ορμητικός, σφοδρός, ...», Ὅμ. Ο 127, θοῦρον Ἄρηα «τον μαινόμενο Ἄρη») (πρβ. θούριος)].

ΦΟΥΡΚΑ (η) **1.** διχαλωτό μακρύ ξύλο, που χρησιμοποιείται για το στήριγμα της μεριάς (βλ. λ., 2) κατά το φόρτωμα των ζώων, καθώς και για τη στήριξη κλαδιών δέντρων, τα οποία έχουν πολλά φρούτα, για να μη σπάσουν από το βάρος **2.** το ξύλινο τμήμα της σφεντόνας λόγω του σχήματός της **3.** αγχόνη κρεμάλας, η θηλιά της κρεμάλας [δ. τρ.: Ετότες να τον πνίξετε τον Μαυριανό στη φούρκα, / κι εμέ τρίδι-πλη βάλετε εις τον λαιμό καδένα.] [παροιμ.: Ὅπου φούρκα και παλούκι και του σκοτωμένου η μάνα.] **4.** (μτφ.) θυμός, οργή, ιδίως ανεκδήλωτη ΦΡ. (α) **τον είναι φούρκα!** είναι πολύ οργισμένος (β) **κάτσε λίγο! τι να κάτσω, που να μου κάτσει φούρκα!** και να καθίσω λίγο δε θα το ευχαριστηθῶ, επειδή έχω πολλές ασχολίες ή πολλές στενοχωρίες [κατάρα: Να σου κάτσει φούρκα!] – συνών. **σιουκωτήρα** (η) **1.**

φούρκα (σημ. 1) **2.** (μτφ.) υπερβολικός έπαινος, εγωιστική αυτοπροβολή ΦΡ. **όλο σιουκωτήρες είναι!** – υποκορ. **φουρκάτσια / φουρκούλα** (η) – μεγεθ.: α) **φουρκάλα** (η) [Κ. Κρυστ. Σ.: Κλωνάρια ἀπ' αγριοπρίναρα, φουρκάλες ἀπό ἐλάτια.]· β) **φουρκάτα** (η) διχαλωτό μακρύ ξύλο, χρήσιμο στους βαρκάρηδες, οι οποίοι διακομίζουν ανθρώπους, ζῶα, αντικείμενα από τη μία πλευρά ποταμού στην άλλη (βλ. περατάρης) – παράγ. ουσ. **φουρκή** (η) μονάδα μήκους που ισοδυναμεί με το άνοιγμα του δείκτη και του αντίχειρα – ρ. **φουρκίζω** **1.** τρυπῶ με φούρκα, μπήγω φούρκα σε κάτι **2.** (μτφ.) εξοργίζω, πεισμῶνω κάποιον ΦΡ. **τον φούρκισε μ' όσα του 'πε!** – ουσ. **φούρκισμα** (το) – μππ. **φουρκισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. φοῦρκα (ή) «διχαλωτός πάσσαλος, ...» (Πλούτ. Κοριολ. 24, ὃ γάρ οἱ Ἑλληνες ὑποστάτην καί στήριγμα ... τοῦτο Ρωμαῖοι φοῦρκαν ὀνομάζουσιν «κι αυτό που οι Έλληνες αποκαλούν στυλοβάτη και στήριγμα, οι Ρωμαῖοι το λένε φούρκα») < λατ. furca (-ae) «δικράνι, οτιδήποτε μοιάζει με δικράνι, δίκρανο ξύλο σε σχήμα Λ»].

ΦΟΥΡΛΑ (η) **1.** εξάρτημα της μπούτας (βλ. λ.): πρόκειται για πλακέ στρογγυλό ξύλο με τρύπες, που στο κέντρο του προσαρμόζεται το φουρλόξυλο (βλ. οικείο λήμμα, σύνθ.) **2.** στροφή γύρω απ' τον εαυτό μου **3.** χορευτική φιγούρα κατά την οποία ο χορευτής φέρνει στροφή γύρω απ' τον εαυτό του – ρ. **φουρλατάω** εκνευρίζομαι, φωνάζω δυ-

νατά, είμαι εκτός ελέγχου – ουσ. **φουρλάτημα** (το) – μππ. **φουρλα-
τημένος** (-η, -ο) – συνών. **φουρλατίζω** ΦΡ. **τι έπαθες και φουρλατί-
ζεις έτσι;** – ουσ. **φουρλάτισμα** (το) ΦΡ. **έκανε ένα φουρλάτισμα!** –
μππ. **φουρλατισμένος** (-η, -ο) – επίθ. **φουρλαϊδας** (ο) φλύαρος, επι-
πόλαιος, ελαφρόμυαλος – σύνθ. **φουρλόξυλο** (φουρλλόξ'λλου) (το)
εξάρτημα της μπούτας, που αποτελείται από ένα μακρύ στέλεχος, το
οποίο από τη μια άκρη εφαρμόζει στο κέντρο της φούρλας και από το
άλλο το κρατά η νοικοκυρά για να χτυπά το γάλα – συνών. **φουρλέτσι**
/ **γαλόφτσι** (το) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο της φούρλας, όταν
χτυπιέται το γάλα, ή < ιταλ. frulla, με αντιστ., προστ. του ρ. frullare
«περιστρέφομαι με ταχύτητα»].

ΦΟΥΡΝΟΣ (φούρνους) (ο) θολωτό κτίσμα όπου ψήνουν ψωμί και
φαγητά [παροιμ.: Όποιος δεν είδε κάστρο, είδε φούρνο και θιαμάχτη
(βλ. θιαμάζομαι).] – συνών. **φούρος** (ο) – παράγ. ουσ.: α) **φουρναριό**
(το) μικρό κτίσμα, κολλητά στην κύρια κατοικία ή ανεξάρτητο σε ά-
κρη της αυλής, προορισμένο για μαγειρείο και φούρνο· β) **φουρνισιά**
(η) φουρνιά ΦΡ. **έψησα εξ φουρνισιές κουλούρια!** – σύνθ. **φουρνό-
ξύλο** (το) ξύλο με πεπλατυσμένη μπροστά άκρη, με το οποίο βάζουν
και βγάζουν τα ταψιά στον φούρνο – συνών.: α) **φουροσκοπί** (το)· β)
φουρόσκοπο (το)· γ) **φουρνόφκυαρο** (το) [ETYM. < ελνστ. φούρνος
(ò) < λατ. furn(us) (-i) + παραγ. επίθ. -ος].

ΦΟΥΡΤΟΥΛΛΩ (φουρ'τλλάου) φτερουγίζω, πετώ – ουσ.: α) **φουρ-
τούλημα** (το)· β) **φουρταλίδα** (η) πεταλούδα – μεε. **φουρτουλώ-
ντα(ς)** ΦΡ. **έφυγε φουρτουλώντα!** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από το *φουρ*
φουρ, που ακούγεται κατά το πέταγμα των πουλιών].

ΦΟΥΡΤΟΥΝΑ (η) 1. τρικυμία, θαλασσοταραχή [παροιμ.: Ο καλός ο
καπετάνιος στη φουρτούνα φαίνεται.] [δ. τρ.: Στον δρόμο που πηγαί-
νουν, στη μαύρη θάλασσα, / μαύρη φουρτούνα πιάνει ξεσκίζει τα πα-
νιά.] 2. (μτφ.) μεγάλες ευθύνες ή προβλήματα ΦΡ. (α) **φουρτούνα μ'**
και χαλασιά (βλ. λ.) **μ'!** (β) **φουρτούνα μ' κακή!** συμφορά μου! 3.
(μτφ.) απειλή τιμωρίας ΦΡ. **του 'ρχεται φουρτούνα!** [ETYM. < μσν.
φουρτούνα (ή) < φορτούνα, με αφομ. τροπή του [ο] σε [ου] < ιταλ.
fortuna «τύχη, δυστυχία, κακοτυχία» < λατ. fortuna].

ΦΟΥΡΦΑΛΑ (τα) πεσμένα φύλλα [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο
φουρ φουρ των φύλλων, όταν κινούνται από τον αέρα, πατιούνται ή
μετακινούνται].

ΦΟΥΣΕΚΙ (φ'σσέκκι) / **φισέκι** (το) 1. φυσίγγιο πυροβόλου όπλου
[δ. τρ.: Σέρνει (βλ. λ.) φουσέκια στην ποδιά, στουρνάρια στο ζωνάρι, /
σέρνει και πανωφούσεκα τριγύρω στο κεφάλι.] ΦΡ. (α) **έπεσε φουσέ-**

κι! έπεσε φαρδύς πλατύς (β) **είναι φισέκι από τη γρίπη!** είναι κλινήρης (γ) **τον ήύραν φουσέκι!** πεθαμένο **2.** (μτφ.) άνθρωπος εύστροφος και γρήγορος – ρ. **φουσεκώνω / φισεκώνω** σκοτώνω με φουσέκι – ουσ. **φουσέκωμα / φισεκώμα** (το) – μππ. **φουσεκωμένος / φισεκωμένος** (-η, -ο) – επίρρ. **φουσέκι / φισέκι** κατευθείαν ΦΡ. **έφυγε φισέκι!** – σύνθ.: α) **φισεκλίκια** (τα) εξάρτυση πολεμιστή ή κυνηγού ΦΡ. **πού πας με τόσα φισεκλίκια;** β) **φουσεκοκούμπουρο** (το) σχετικά επικίνδυνο παιδικό παιχνίδι (βλ. Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 412) [ETYM. < τουρκ. fışek + παραγ. επίθ. -ι].

ΦΟΥΣΚΑ (φφούσκα) (η) **1.** φουσκάλα, φλύκταινα **2.** μεγάλη φουσαλίδα **3.** ουροδόχος κύστη **4.** μπαλόνι **5.** μπάτσος (βλ. μπάτσα & πααίνω → φρ. γ) – συνών.: α) **φούσκος** (ο)· β) **φάνταλο** (το) ΦΡ. **θα σου δώκω ένα φάνταλο και θα ιδείς!** **6.** (πληθ., μτφ.) λόγια χωρίς νόημα – υποκορ. **φουσκαλήθρα** (η) – σύνθ.: α) **φουσκοδεντρίες** (οι) **1.** ξεστός αέρας που φυσάει πριν την άνοιξη ή στην αρχή της, ξυπνάει τα δέντρα και τα καλεί να βγάλουν τους χυμούς τους, να βλαστήσουν και ν' ανθίσουν ΦΡ. **έχουμε νωρίς φουσκοδεντρίες φέτος!** **2.** (μτφ.) οι πρώτοι ερωτικοί πόθοι των νέων· β) **φουσκοκοίλι** (το) (ιδιόλ. κτιστών) φασόλι [ETYM. < αρχ. δωρ. φύσκα / αττ. φύσκη (ή) «παραγεμισμένο έντερο, παχύ έντερο, φούσκα, ...» (Άριστοφ. Ίππ. 364, αντί φύσκης «σα φούσκα» / Ήσύχ., <φύσκη> κοιλία, καὶ τὸ παχὺ ἔντερον) > φούσκα, με τροπή του [υ] σε [ου] (πρβ. ξυράφι : ξουράφι)].

ΦΟΥΣΚΙ (φφ'σκι) (το) **1.** κοπριά για τη λίπανση χωραφιών **2.** που έχει σαπίσει και μοιάζει με φουσκί ΦΡ. **γίνηκαν φουσκί οι πατάτες!** σάπισαν – συνών. **φουσκή** (η) – ρ. **φουσκίζω** ρίχνω φουσκί σε χωράφι ΦΡ. **πάω να φουσκίσω!** – ουσ. **φούσκισμα** (το) – μππ. **φουσκισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. φουσκί(ον) (τό), υποκορ. του αρχ. φύσκη, με τροπή του [υ] σε [ου] (βλ. φούσκα, ετυμ.)].

ΦΟΥΦΟΥΛΑ (η) ένδυμα μικρών παιδιών που στο πίσω μέρος μοιάζει με νησιώτικη βράκα – υποκορ. **φουφουλίτσα** (η) – επίθ. **φουφουλένιος** (-α, -ο) αφράτος [ETYM.· πιθ. < φου «αέρας» (παιδική γλώσσα), διότι η φουφούλα ως φουσκωτή μοιάζει να 'ναι γεμάτη με αέρα].

ΦΡΑΞΟΣ (φράξους) (ο) / **φράξο** (το) φυλλοβόλο δέντρο του γένους φράξινος, ο φράξινος ο όρνος (fraxinus ornus)· η μελία των αρχαίων Ελλήνων· το αφέψημα από τα κλαδιά του φράξου χρησιμοποιούνται στη λαϊκή θεραπευτική ως φάρμακο για τα ορنيθοειδή, αλλά και στην παραδοσιακή υφαντική και πλεκτική για το βάψιμο νημάτων – σύνθ. **φραξάνθια** (τα) άνθη φράξου [ETYM. < λατ. fraxineus / frax(inus) «που είναι κατασκευασμένος από ξύλο μελίας» + παραγ. επίθ. -ος].

ΦΡΑΠ επίρρ.: δια μιας, μια κι έξω [ETYM. (;)].

ΦΡΑΣΙΑ (η) 1. μάλωμα, επίπληξη 2. οργανικός χορευτικός σκοπός της Ηπείρου σε τετράσημο ρυθμό [ETYM. < θ. φρασ- του αρχ. φράζω «λέω, δείχνω, εκφράζω, ...» (Όμ. λ 22, ὄν φράσε Κίρκη «πὺρ ἢ Κίρκη εἶχε ὀρμηγέψει») + παραγ. επίθ. -ια].

ΦΡΕΓΆΔΑ (φρριγάδα) (η) 1. τρικάταρτο, ιστιοφόρο, πολεμικό πλοίο 2. ανθυποβρυχιακό πλοίο 3. (μτφ.) γυναίκα μεγαλόσωμη και καλοσχηματισμένη 4. (μτφ.) γυναίκα όμορφη και χαϊδεμένη ΦΡ. **έλα δω, φρεγάδα μου!** – συνών. **φρεγάτα** (η) [ETYM. < ιταλ. fregata (πρβ. μσν. φεργάδα) < βεν. fregada, πιθ. αντδ. < λατ. aphractus (-i) < αρχ. ἄφρακτος (αττ. ἄφαρκτος) ναῦς «μη οχυρωμένη, αφύλαχτη» (Σοφ. Αἴ 910, ἄφαρκτος φίλων «αφύλαχτος ἀπὸ δικούσ καὶ φίλους»)].

ΦΡΕΝΑ (τα) μυαλό, λογική ΦΡ. **δεν είναι στα φρένα του!** δεν είναι στα λογικά του – παράγ. ουσ.: α) **φρενίτης** (ο) που πάσχει στο μυαλό· β) **φρεντάσι** (φφριντάσσι) (το) 1. απαίτηση, συχνά επίμονη ΦΡ. (α) **καινούργιο φρεντάσι είν' αυτό!** (β) **όλο φρεντάσια είναι!** 2. επαναστατική διάθεση ΦΡ. **θα του τα κόψω τα φρεντάσια!** – συνών. **φροντάσι** (το) ΦΡ. **σα να 'βγαλε πολλά φροντάσια!** [ETYM. < αρχ. φρήν (ή), φρενός (αιτ. φρένα) «η έδρα της σκέψης και των συναισθημάτων, ...», Όμ. Γ 45, ἀλλ' οὐκ ἔστι βίη φρεσίν οὐδέ τις ἀλκή «θάρρος εσύ και δύναμη στα σπλάχνα σου δεν έχεις»].

ΦΡΙΞΗ (φφρίξ') (η) φρίκη, τρόμος ΦΡ. (α) **τον πήρε φρίξη!** τρόμαξε (β) **τι φρίξη ήταν αυτή!** τι τρομάρα ... [ETYM. < θηλ. αρχ. επιθ. φριξός (-ή, -όν) «που νιώθει φρίκη, που του έχουν σηκωθεί οι τρίχες από το ρίγος», με μετάθ. του τόνου < φρίξ (ή) (γεν. φρικός) «ανατρίχιασμα, ρίγος, το ρυτίδισμα της θάλασσας, ...», Όμ. δ 402, μελαίνη φρικί καλυφθείς «στο μαύρο ανατρίχιασμα της θάλασσας» / Ήσύχ., <φρίξ> ή έπιπολής άνωμαλία τοῦ κύματος, ή ό έπιπολάζων τῷ κύματι / <φρίκη> ψῦχος, τρόμος].

ΦΡΙΤΖΙΑΤΟ (φφριτζιάτου) (το) υπόστεγο φτιαγμένο από κλαδιά, που έχουν φύλλωμα και προσφέρουν σκιά [Απ. Ντάλ.: Και στην ψηλότερη κορφή / να κάνω ένα φριτζιάτο, / από ελατοκλώναρα, / να κάθομ' από κάτω.] ΦΡ. **έλα να κάτσουμε στο φριτζιάτο που 'χει δροσιά!** [ETYM. < ιταλ. frig(ido) «ψυχρός» (< λατ. frigus (-oris) «ρίγος, ψύχος» < αρχ. ρῖγος (τό) (βλ. οργιό, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -άτο > φριτζάτο > φριτζιάτο, με ιδιωμ. προφ.].

ΦΡΟΝΤΆΩ (φφρουντάου) φροντίζω – ουσ. **φρόντημα** (το) – μππ. **φροντημένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. φροντ- του αρχ. φροντίζω «σκέπτομαι, μελετώ, φροντίζω, ...» (Εὐρ. Ἄλκ. 773, οὔτος, τί σεμνὸν καὶ

πεφροντικὸς βλέπεις; «Ε, τί ὄψη σοβαρή εἰν' αὐτή κι ὅλο ἔγνοιες;) + παραγ. επίθ. -άω].

ΦΡΟΥΤΑ (φρρούτα) (τα) 1. χάρτινα κρόσσια πασχалиνής λαμπάδας 2. λουρίδες ἀπὸ ὕφασμα ἢ δαντέλα, που με μικρές πτυχές στολίζει πο- δόγυρους ἢ ἄλλα σημεῖα φουστανιών, ἄλλων ἐνδυμάτων, κουρτινών, κ.λπ. [ETYM.· ηχομιμ. λ. ἀπὸ τον ἦχο, το θρόισμα *φρου φρου* των χάρτινων κροσσιῶν και την αέρινη φύση των λουρίδων ἀπὸ ὕφασμα ἢ ἀπὸ δαντέλα].

ΦΡΥ (το) το φρύδι, το χεῖλος γκρεμού, ἡ ἄκρη οποιουδήποτε υψώμα- τος ΦΡ. **μην στέκεσαι στο φρυ και γλιστρήσεις!** [ETYM.· ιδιωμ. τ. < φρύδι (βλ. (α)φρύδι, ετυμ.)].

ΦΡΥΓΩ (φρρύγου) 1. ξηραίνω με τὴ φωτιά, φρυγανίζω, ξεροψηνώ, καβουρντίζω 2. (για τον ἥλιο) καταξηραίνω με τὴ θερμότητά μου – ουσ.: α) **φρύξη** (ἡ) στέγνωμα· β) **φρύγανο** (το) κάτι ξερό, στεγνό ΦΡ. **ἔχει ξεστό ἥλιο και τα ρούχα έγιναν φρύγανο!** (Ἡσύχ., <φρύγανα> ὕλη λεπτή καὶ ξηρά) – μππ. **φρυγμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. φρύγω / φρύττω, Θουκ. 6.22.1.8, πεφρυγμένος κριθάς «ξηραμένο κριθάρι» / Φερεκρ. Ἀποσπ. 2, πεφρυγμένοι ἐρέβινθοι «στραγάλια»].

ΦΤΑΙΞΟΣ (φφταίξιους) (ο) υπαίτιος, φταιχτης – συνών. **φταιξόμε- νος** (-η, -ο) – αντών. **άφταιγος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. φταιξ- του μσν. φταίω (< αρχ. πταίω «κάνω σφάλμα, πέφτω, ...», Θουκ. 2.43.6.1, ἦν τι πταίσωσιν «αν σφάλλουν σε κάτι») + παραγ. επίθ. -ος].

ΦΤΑΝΩ (φφτάνου) φθάνω, πλησιάζω, μπορώ, απλώνω, πιάνω, κα- ταφέρνω, ... [παροιμ.: Δεν τὴ φτάνει οὔτε στο μικρό της το δαχτυλά- κι.] [δ. τρ.: Παίνουνε τ' αλαφρά σπαθιά και τα βαριά τουφέκια, / στην Αλαμάνα φτάνουνε και πιάνουν τα ταμπούρια.] – σύνθ.: α) **α- σύφταγος** (-η, -ο) 1. που δεν φτάνεται, βιαστικός ΦΡ. **ασύφταγος άν- θρωπος** [κατάρα: Να πας στον ασύφταγο! (δηλ. στον αγύριστο)] 2. (μτφ.) επιπόλαιος, ελαφρόμυαλος – συνών. **ασύφταστος** (-η, -ο)· β) **καταφτάνω** προφτάνω ΦΡ. **θα τον καταφτάσω, πού θα μου πάει;** γ) **συφτάνω** / **συφταίνω** προφταίνω, προλαβαίνω ΦΡ. **δεν τον συφταί- νω με τίποτα!** [ETYM. < αρχ. φθάνω «φτάνω, προφθάνω, προλαβαί- νω, ...» (Όμ. π. 383, ἀλλὰ φθέωμεν ἐλόντες «εμπρός, να τον προφτά- σουμε») με ανομ. τρόπου ἀρθρωση [φθ > φτ] > φτάνω].

ΦΤΕΛΙΑ (φφτιλλιά) (ἡ) / **φτελιάς** (ο) ἡ πεδινὴ φτελιά (*ulmus minor*), το καραγάτσι· το ἀφέψημα του φλοιοῦ χρησιμοποιεῖται στη λαϊκὴ θε- ραπευτικὴ για τὴν αντιμετώπιση των ρευματοπαθειῶν και το εκχύλι- σμά του για τὴ βαφή νημάτων [Ἄρ. Βαλ. Φ. 1.126-7: Ζυγὸ καὶ σπάθη ἀπὸ φτελιά, κι ἦθελ' ἀπὸ ἀγριλίδα / νά 'ναι χυτές οἱ ζεῦλες του.] [E-

ΤΥΜ. < αρχ. πτελέα / πτελέη (ή) (Όμ. Ζ 419, περί δέ πτελέας ἐφύ-
τευσαν «κι ολόγυρα φύτεψαν φτελίες») με συνίζ. για αποφυγή της
χασμ. και ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] > φτελιά / φτελιάς].

ΦΤΕΝΟΣ (φφτ'νός) (-ή, -ό) **1.** φτωχικός **2.** άγονος [Γ. Κοτζ. Ήπ.:
Φτενά χωράφια κρατημένα σέ πεζούλια (βλ. λ.) / κι ἄπιαστες γίδες
πού κρεμιούονται σέ γκρεμνούς (βλ. γκρεμ(ν)ός), ...] **3.** λεπτός, αδύ-
ναμος, ασθενικός (βλ. φκιά(χ)νω, 1) – υποκορ. **φτενάδι** (φφτ'νάδ')
(το) **1.** (για ζώα) το μέρος του σώματος κοντά στις μασχάλες και στον
μαστό **2.** (μτφ.) αδύναμος και μικρός – σύνθ. **φτενόπετσος** (-η, -ο) **1.**
που έχει λεπτή πέτσα, λεπτό φλοιό **2.** (μτφ.) φτωχός και αδύνατος –
συνών. **φτενοπέτσικος** (-η, -ο) ΦΡ. **φτενοπέτσικα σύκα!** [ΕΤΥΜ. <
μσν. επιθ. φτενός / πτενός «λεπτός, διαφανής» με ανομ. τρόπου άρθρ.
[πτ > φτ], πιθ. < αρχ. πτηνός (-ή, -όν) (δωρ. πτανός, -ά, -όν) «που έχει
φτερά, φτερωτός», Πλάτ. Φαῖδρ. 246ε, Ζεύς, ἐλαύνων πτηνόν ἄρμα
«ο Ζευς, οδηγώντας το φτερωτό του ἄρμα»].

ΦΤΕΡΑ (η) το πίσω μέρος του πέλματος και το αντίστοιχο οστό του
ποδιού, φτέρνα (βλ. πααίνω → φρ. γ) – παράγ. ουσ. **φτερνιά** (η) κέ-
ντημα αλόγου με τον φτερνιστήρα [δ. τρ.: Φτερνιά δίνει του μαύρου
της, πάει σαράντα μίλια, / κι άλλη ματαδευτέρωσε, στον πόλεμο ε-
μπήκε.] [ΕΤΥΜ. < μσν. φτέρνα < αρχ. πτέρνα, ιων. πτέρνη (ή) (Όμ.
Χ 397, ἐς σφυρόν ἐκ πτέρνης «από τις φτέρνες ως τον αστράγαλο») με
ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] > φτέρνα > φτέρα, με έκπτωση].

ΦΤΕΡΟΥΓΙ (φφτιρούγι) (το) φτερούγα [Στ. Γραν. Άγρ.: Ό Τρυπο-
φράχτης ἐτέντωσε περισσότερο τό δεξί του φτερούγι καί ρώτησε πά-
λιν περιφρονητικῶς:] – συνών. **φτερούδα** (η) – ρ. **φτερουγιάζω** **1.**
βγάζω φτερά, φτεριάζω **2.** φτερουγίζω, πετώ [Αντ. Μαν. Πουλ.: Νά
φτερουγιάζω ἐλεύθερα / Χωρίς νά μ' ἐμποδίση, / Χωρίς νά μέ ρωτήση
/ Κανείς τὸ ποῦ πετῶ.] – ουσ. **φτερούγιασμα** (το) – μππ. **φτερουγια-
σμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεφτερουγιάζομαι** **1.** (για πτηνά) χάνω μέ-
ρος των φτερών μου ΦΡ. **με τη ζέστα ξεφτερουγιάστηκαν οι κόττες!**
2. (μτφ.) πετάω από χαρά ΦΡ. **ξεφτερουγιάστηκε με τα νέα!** (ξιφφτι-
ρουγιάσ'κι μι τα νέα!) – ουσ. **ξεφτερούγιασμα** (το) – μππ. **ξεφτερου-
γιασμένος** (-η, -ο) [ΕΤΥΜ. < αρχ. πτερύγι(ον) (τό), υποκορ. του πτέ-
ρυξ (ή) (-υγος) «φτερούγα» (Όμ. Β 316, πτέρυγος λάβεν «έπιασε απ'
το φτερό») με ανομ. τρόπου άρθρωση [πτ > φτ] και τροπή του [υ] σε
[ου] > φτερούγι (πρβ. ξυράφι : ξουράφι)].

ΦΤΕΡΟΥΣΙΟ (φφτιρούσιου) (το) τόπος όπου φυτρώνουν πολλές
φτέρες [ΕΤΥΜ. < φτέρ(η) < αρχ. πτέρις (-εως) / περίς (-ίδος) (ή)
(Θεόκρ. 3.14, τὸν κισσὸν διαδὺς καὶ τὰν πτέριν ἅ τυ πυκάσδει «μες

στον κισσό σου να χωθώ, στη φτέρη που σ' ισκιώνει») με ανομ. τρό-
που άρθρωση [πτ > φτ] + παραγ. επίθ. -ούσιο].

ΦΤΕΡΩΤΗ (φφτιρρουτή) (η) **1.** τα φτερά από τον τροχό του νερό-
μυλου [δ. τρ.: Εδώ νεράιδες διάβαιναν και χόρευαν στη στέρνα / κι ο
μπάρμπα Γιώργο, ο μυλωνάς, τσίπουρο τις εκέρνα / γιατί αλλιώς του
κάνανε πολύ μεγάλα χάλια, / του τσάκιζαν τις φτερωτές, βούλωναν τα
κανάλια.] **2.** κάθε τροχός με φτερά **3.** φούρλα (βλ. λ.) – μεγεθ. **φτε-
ρωτάνα / φτερωτάρα** (η) [ETYM. < θηλ. του επιθ. φτερωτός < αρχ.
πτερωτός (-ή, -όν) «φτερωτός, ...» (Ἡρόδ. 2.76.3, πτίλα δὲ οὐ πτερω-
τὰ φορέει «τα φτερά τους δεν έχουν πούπουλα») με ανομ. τρόπου ἄρ-
θρωση [πτ > φτ] > φτερωτή].

ΦΤΟΝΟΣ (φττόνους) (ο) φθόνος, το αρνητικό συναίσθημα της λύ-
πης, της στενοχώριας και της δυσαρέσκειας που αισθάνεται κάποιος
για την ευτυχία, την επιτυχία ή την υπεροχή των άλλων [Γ. Ἀθάν. Τ.
Β. 1.200: Σά δυό λιοντάρια πάλεψαν ὁ φτόνος κι ὁ καημός μου: / θέ-
λει ὁ καημός νάν τή χαρεῖ κι ὁ φτόνος νάν τή διώξω!] – επίθ. **φτονε-
ρός** (-ή, -ό) [ETYM. < αρχ. φθόνος (ὁ) (Αἰσχύλ. Πρ. 859, φθόνον δὲ
σωμάτων ἔξι θεός «μα ο Θεός δε θα τους αξιώσει να χαρούνε τα σώ-
ματά τους») με ανομ. τρόπου ἄρθρωση [φθ > φτ] > φτόνος].

ΦΤΟΥ επιφών. **1.** ήχος φτυσίματος **2.** λέξη που λέγεται στα παιχνίδια
των παιδιών, όταν στη διάρκεια τους, κουτουλάει κατά λάθος το ένα
στο κεφάλι του άλλου και, αντί να κλάψουν, λένε τρίβοντας το σημείο
της σύγκρουσης: «– Φτου! Ο λύκος κέρατα κι εγώ μαλλιά!...» και συ-
νεχίζουν απερίσπαστα το παιχνίδι τους **3.** για αποτροπή της βασκανίας
(βλ. (α)βασκαίνω) ΦΡ. **φτου! μη σε βασκάνω!** **4.** για έκφραση αηδίας
ΦΡ. **φτου! το φαΐ είναι λύσσα!** είναι πολύ αλμυρό **5.** για έκφραση
απογοήτευσης ΦΡ. **φτου! να πάρει η οργή!** **6.** για έκφραση απαξίας
ΦΡ. **φτου! σα δε ντρέπεσαι λιγάκι!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο
του φτυσίματος].

ΦΤΟΥΡΑΩ (φφτουράου) **1.** επαρκώ ΦΡ. (α) **δε φτούρησε τ' αλεύρι!**
(δε φφτούρ'σι τ' αλλιεύρ'!) (β) **δεν φτούρησαν όσα είπε!** δεν έπεισαν
2. προκόβω, ευτυχώ ΦΡ. **φτούρησαν μια χαρά τα λαχανικά φέτος!**
3. μπορώ και κρατιέμαι στη ζωή, αντέχω [Γ. Βηλ. Σύρ: Εἶναι βαρύς ὁ
χωρισμός κι εἶναι βαριά τά ξένα, / παράχουν βάσανα πολλά, παρα-
φαρμακωμένα. / Πῶς νά φτουρήσει ἄνθρωπος καί πῶς νά τά βαστά-
ξει, / καί πῶς νά τά συλλογιστεῖ μέ δίχως νά τρομάξει;] ΦΡ. **τα πα-
πούτσια δε φτούρησαν!** **4.** αξίζω ΦΡ. **δε φτουράει!** – ουσ.: α) **φτού-
ρημα** (το)· β) **φτούρος** (ο) – επίθ. **αφτούρηγος** (-η, -ο) που δε φτου-
ράει [κατάρα: Μικρός κι αφτούρηγος να μείνεις!] – συνών.: α) **ανά-**

φτουρος (-η, -ο) **1.** [...] **2.** που τον καταριέται κάποιος να μην προκόψει· β) **άφτουρος** (-η, -ο) – συνών. **φτουραίνω** [ETYM. (Τριαντ.) < λατ. obduro «επιμένω, αντέχω», με αποβ. του αρχικού άτ. φων. και επίδρ. του ρ. *φτάνω* / Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **φτουρῶ**, αντέχω· «δέν τόν φτουρῶ τόν πόνο σου»· ή λέξεις βεβαίως παρήχθη έκ τοῦ φθείρομαι ὑπομένων, λαβοῦσα αντίθετον ἔννοιαν.].

ΦΤΩΧΑΪΝΩ (φφτουχαίνου) **1.** κάνω κάποιον φτωχό ή γίνομαι φτωχός ΦΡ. (α) **φτώχυνε και μας θυμήθηκε!** (β) **κι οι πλούσιοι φτωχαίνουν!** **2.** (μτφ.) μειώνω τον πλούτο, την ποικιλία, την επάρκεια, την πνευματική περιουσία ΦΡ. **χάσαμε τη μάνα μας και φτωχόναμε!** **3.** (μτφ.) αδυνατίζω ΦΡ. **σα να φτώχυνες!** – ουσ. **φτώχεμα** (το) [ETYM. < μσν. επίθ. φτωχ(ός) (Χρον. Μ. 7228: ποτέ φτωχόν οὐκ ἄφηνεν νά δυστυχοατυχήση) < αρχ. πτωχός (-ή, -όν) «φτωχός, ζητιάνος, δυστυχής, ...» (Αἰσχύλ. Ἀγ. 1274, πτωχός τάλαινα λιμοθνής ήνεσχόμην «υπόφερα σα μια ζητιάνα γυρολόγα») με ανομ. τρόπου άρθρ. [πτ > φτ] + παραγ. επίθ. -αίνω].

ΦΥΓΗ (η) κορίτσι, κόρη (βλ. καταπατάω, 3)] [ETYM.· πιθ. αντδ. < ιταλ. figlia (προφ. φίγια) < λατ. filia (-ae) «κόρη» < αρχ. φίλιος (-α, -ον) «αγαπητός, φιλικός, (ουδ. ως ουσ.) φιλία» (Εὐρ. Τρωάδ. 557-9, βρέφη δὲ φίλια περὶ πέπλους ἔβαλλε ματρὶ χειρας ἐπτοημένας «τρομαγμένα χέρια απλώνανε τα βρέφη στων μανάδων την αγκάλη»)· η γραφή με [υ] δεν συνάδει με την ανωτέρω ετυμ. κι, ίσως, η λ. *φύγη* να συνδέεται με τη λ. *φυγή*, καθώς προορισμός κάθε κόρης ήταν ο γάμος και η «φυγή» από το πατρικό σπίτι, ή πρόκειται για λαθεμένη γραφή].

ΦΥΛΑΚΗ (η) **1.** [...] [παροιμ.: Με τα πολλά στη φυλακή και με τα λίγα μέσα.] **2.** το υπόγειο τμήμα του νερόμυλου, όπου βρίσκεται ένα από τα βασικά εξαρτήματά του, η φτερωτή (βλ. λ., 1), ο υδροτροχός – ρ. **φυλακώνω** κλείνω στη φυλακή, φυλακίζω ΦΡ. **τον φυλάκωσαν!** – ουσ. **φυλάκωμα** (το) ΦΡ. **μετά το φυλάκωμα είδαμαν άλλον άνθρωπο!** – μππ. **φυλακωμένος** (-η, -ο) – επίρρ. **φυλακωμένα** – επίθ. **φυλακτικός** (-ή, -ό) προσεκτικός – επίρρ. **φυλακτικά** ΦΡ. **φυλακτικά, φυλακτικά να 'ρθεις!** [ETYM. < αρχ. φυλακή (ή) «φρουρήρηση, φρουρός, ...», Όμ. Κ 99, ἀτάρ φυλακῆς ἐπὶ πάγχυ λάθωνται «και λησμονούν τη φύλαξη»].

ΦΥΛΑΧΤΗΣ (ο) (πληθ. **φυλαχτάδες**, οι) / (θηλ.) **φυλαχτέσια** (η) στενός ή στενή συγγενής της νύφης, που τη συνοδεύει και διανυκτερεύει στο σπίτι της κατά την πρώτη νύχτα του γάμου – συνών. **φυλάχτρα** (φφ'λλάχτρα) (η) **1.** [...] **2.** το σημείο όπου ενεδρεύει, παραφυλάει κάποιος **3.** το προστατευτικό παραπέτασμα των πέτρινων γεφυ-

ριών [ETYM. < θ. φυλακτ- του αρχ. φυλακτήρ (ὁ) (-ῆρος) «φύλακας, φρουρός» (Ώμ. Ω 444, περί δόρπα φυλακτῆρες πονέοντο «τους φρουρούς που ετοίμαζαν το δείπνο») + παραγ. επίθ. -ής > φυλακτής, με ανομ. τρόπου άρθρωση [κτ > χτ] > φυλαχτής].

ΦΥΛΛΙΟΥΡΙ (φφυλλιούρ') (το) βλαστάρι [ETYM. < φύλλ(ο) (< αρχ. φύλλον (τό), Ώμ. Ζ 146, οἷη περ φύλλων γενεή τοίη δέ καί ἀνδρῶν «καθώς των φύλλων, απαράλλαχτη κι η φύτρα των ανθρώπων») + παραγ. επίθ. -ιούρι].

ΦΥΛΛΙΡΙΔΙ (φφυλλιρίδ') (το) μικρό κομμάτι, συχνά σχισμένου υφάσματος, κουρελάκι ΦΡ. (α) **καινούργια ποδήματα και τα 'βγαλε φυλλιρίδια!** τα κατέστρεψε (β) (μτφ.) **τον έβγαλε φυλλιρίδια!** τον ταλαιπώρησε πολύ [ETYM. < φύλλ(ο) (βλ. φυλλιούρι, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιρίδι].

ΦΥΡΑΪΝΩ (φφυραίνου) 1. έχω φύρα, χάνω βάρος ή όγκο [παροιμ.: (α) Τα γεννήματα στ' άλεσμα φυραίνουν. (β) Θέλει να γαμήσει και να μη φυράσει.] 2. (μτφ.) χάνω σιγά σιγά τα λογικά μου, κυρ. λόγω προχωρημένης ηλικίας ΦΡ. **φύρανε ο καημένος!** – ουσ.: α) **φύρα** (η) λιγότεμα· β) **φυράδα** (η) κενό, χαραμάδα – συνών. **φυραμάδα** (η) – επίθ. **φυρός** (-ή, -ό) 1. ελαφρά ανοιχτός ΦΡ. **άσε λίγο φυρό το παραθύρι!** (άσι λίγου φ'ρό του παραθύρ'!) 2. που έχει χαραμάδες – (ουδ. ως ουσ., πιθ. από αναγραμμ. του θ.) **φρυ** (το) ΦΡ. **το πάτωμα είναι φρυ και μπαίνει κρύο!** (βλ. φρυ) έχει χαραμάδες 3. (μτφ.) ανόητος, άμυαλος [ETYM. < αρχ. φυρ(άω) (-ῶ) «ζυμώνω, ανακατώνω, μολύνω» (Ηρόδ. 2.36.11, φυρῶσι τόν δέ πηλόν τῆσι χερσί «ανακατώνουν τον πηλό με τα χέρια») μεταπλ. -αίνω].

ΦΥΣΑΩ (φφ'σσάου) [...] [παροιμ.: Όποιος αέρας κι αν φυσά ο μύλος πάντ' αλέθει.] ΦΡ. (α) **περνάει και φυσάει ο τόπος!** (πιρ'άει κι φφ'σσάει ου τόπους!) περνάει και συγκλονίζεται ο τόπος (β) **τι φυσάς και ξεφυσάς;** (τι φφ'σσάς κι ξιφφ'σσάς;) τι αναστενάζεις έτσι; (γ) **το φυσάει και δεν κρυώνει!** (του φφ'σσάει κι δε γκρυγιών'!) δεν μπορεί να αποδεχθεί κάτι που έπαθε (δ) **φυσάει το ποτάμι άκρη σ' άκρη!** κατέβασε τόσο νερό, που φτάνει ως τις όχθες του – ουσ.: α) **φύσημα** (φφύσσ'μα) (το) ΦΡ. (μτφ.) **του 'κανε ένα φύσημα!** τον αποπήρε έντονα· β) **φυσάτο** (το) δυνατός αέρας ΦΡ. **έχει γερό φυσάτο!** γ) **φυσερό** (το) 1. φυσητήρας φτιαγμένος από κορμό καλαμιού 2. (μτφ.) δυνατός αέρας ΦΡ. **έχει καλό φυσερό!** δ) **φυσούνι** (φφ'σσούν') (το) 1. εξάρτημα του νερόμυλου (βλ. σιφουνάω → ουσ. γ) 2. πολύ δυνατός αέρας ΦΡ. **έχει φυσούνι σήμερα!** – συνών. **φυσούνα** (η) 3. χορός της Ηπείρου σε εννεάσημο ρυθμό – μππ. **φυσημένος** (-η, -ο) [ETYM. <

αρχ. φυσῶ (-άω) «προξενώ αέρα, πνέω, εκπέμπω, ...», Όμ. Σ 470, φυῖσαι ἐείκοσι ἐφύσων «φυσούνες είκοσι φυσούσαν»].

ΦΥΤΑΡΙΑ (φφυταργία) (η) φυτώριο – υποκορ. **φυτίστρα** (φφ'ττίστρα) (η) [ETYM. < αρχ. φυτ(εύω) (Όμ. ι 108, οὔτε φυτεύουσιν χερσίν φυτόν οὔτ' ἄρόωσιν «και δε φυτεύουν, μήτε γης οργώνουνε») + παραγ. επίθ. -αριά].

ΦΥΤΑΩ (φφ'ττάου) φτύνω – ουσ. **φύτημα** (το) – μππ. **φυτημένος** (-η, -ο) [ETYM.· ιδιωμ. τ. του μσν. φτύνω < αρχ. πτύω «φτύνω» (Ξεν. Κ. Π. 8.8.8.3, μήτε πτύειν «να μη φτύνουν») με ανομ. τρόπου ἄρθρωση [πτ > φτ] και μεταπλ. -νω > φτύνω].

ΦΥΤΡΩΝΩ (φφ'ττρώνου) βλασταίνω [ευχή: Και στην πέτρα να φυτρώνεις!] [παροιμ.: Φυτρώνει εκεί που δεν τον σπέρνουν.] – ουσ.: α) **φύτρωμα** (το)· β) **φύτρος** (ο) φύτρο, ο πρώτος βλαστός ενός φυτού – μππ. **φυτρωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. φύτρ(α) (ή) «γένος, φυλή, καταγωγή, βλάστημα, ...» (Ήσύχ., <φύτρα> φύσις. οί δὲ φυτήρια) + παραγ. επίθ. -ώνω (< θ. φυ- του αρχ. φύω «εκφύω, βλαστάνω, γεννώ, ...» (Όμ. Ξ 347, τοῖσι ὑπὸ χθών διᾶ φύεν νεοθηλέα ποιήν «η θεία γη τούς έβγαλε χλωρό χορτάρι νέο») + παραγ. επίθ. -τρα)].

ΦΩΛΕΥΩ (φφουλλεύου) 1. μένω στη φωλιά, φωλιάζω [δ. τρ.: – Απρίλης είναι κι ας λαλούν και Μάης κι ας φωλεύουν.] 2. (μτφ.) κρύβομαι 3. (για συναίσθημα ή ασθένεια) υπάρχω χωρίς να γίνονται αντιληπτό (-ή) – ουσ. **φώλεμα** (το) – μππ. **φωλεμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. φωλεύω, Θεόκρ. Ειδ. 24.85, κνώδαλα φωλεύοντα «φίδια κρυμμένα στη φωλιά τους»].

ΦΩΛΙ (φφώλλι) (το) 1. το αβγό που αφήνουν στη φωλιά ορνίθων, για να προσελκύονται και να γεννούν αβγά [παροιμ.: Χωρίς φώλι δε γεννάει η κότα.] – συνών.: α) **φώλος** (ο)· β) **προσφώλι** (το) ΦΡ. **δεν έχει ούτε φώλι ούτε προσφώλι!** είναι πάμφτωχος 2. (μτφ.) σωθικά [ETYM. < φωλ(ιά) (< αρχ. φωλεά (ή) / φωλεός (ό), Λουκ. Άληθ. Ίστ. 1.37.9, κατεδιώξαμεν πρὸς τούς φωλεούς «τα διώξαμε προς τις φωλιές») + υποκορ. παραγ. επίθ. -ι > φώλι].

ΦΩΝΑΣΜΑ (φφώναγμα) (το) 1. φώναγμα, κάλεσμα μεγαλόφωνο, ξεφωνητό ΦΡ. **θα μου το 'χει φώνασμα!** θα μου το λέει και θα μου το ξαναλέει 2. κλήση, κάλεσμα 3. (μτφ.) κουτσομπολιό ΦΡ. **όλα τα 'χει για φώνασμα!** ό,τι γνωρίζει το λέει σε τρίτους ασχέτως, αν πρέπει [ETYM. < θ. φωνασ- του φωνάζω (< αρχ. φωνέω (-ῶ), Όμ. κ 229, ὥς ἄρ' ἐφώνησεν «σαν είπε τούτα») + παραγ. επίθ. -μα].

ΦΩΤΕΡΑ (φφουτιρά) (τα) 1. τα φώτα που ανάβονται 2. τα μάτια [Γ. Κοτζ. Μ. Γρ.: Κι αὐτός ἐδῶ -κοιτᾶτε ἄνθρωποι, ἀνοῖξετε τά φωτερὰ

σας!-] ΦΡ. **μάθε γράμματα, ν' ανοίξεις τα φωτερά σου!** – συνών.: α) **φώσια** (τα)· β) **τζίφλια** (τα) **1.** [...] ΦΡ. (α) **έβγαλαν τα τζίφλια τους!** (ιέβγαλαν τα τζίφλια τ'ς!) συνουσιάστηκαν (β) **άνοιξε τα τζίφλια σου!** άνοιξε τα μάτια σου να δεις τι γίνεται γύρω σου [κατάρα: Να σ' βγουν τα τζίφλια!] **2.** η περιοχή γύρω από τα μάτια **3.** τα βλέφαρα [ETYM. < θ. φωτ- του αρχ. φῶς (τό) (γεν. φωτ-ός) (< φάος (τό) «φως» (πληθ. φάεα «μάτια»), Όμ. Α 605, κατέδν λαμπρόν φάος ήέλοιο «έδυσσε το λαμπρό φως του ήλιου») + παραγ. επίθ. -ερά].

ΦΩΤΙΑ (φφουτγιά) (η) **1.** [...] ΦΡ. (α) **τ' άρπαξε και του 'δωκε φωτιά!** το πέταξε μακριά με δύναμη, το κατέστρεψε (β) (μτφ.) **πήρε φωτιά!** οργίστηκε, βγήκε εκτός εαυτού **2.** ονομασία του φυτού καπουτσίνος (*tropaeolum majus*) – σύνθ.: α) **φωτογωνιά** (η) εστία, γωνιά (βλ. λ., 2), τζάκι· β) **φωτοκαϊά** (η) **1.** χώρος στον οποίο ρίχνουμε και καίμε άχρηστα πράγματα **2.** καλή φωτιά **3.** (μτφ.) μεγάλη έξαψη, αποπληξία ΦΡ. **μόλις τ' άκουσε, του 'ρθε φωτοκαϊά!** γ) **φωτοκαϊώ 1.** καϊώ με φωτιά **2.** (μτφ.) καϊώ κάποιον, όπως η φωτιά, του προκαλώ μεγάλη συμφορά ΦΡ. **τη φωτόκαψε ο χάρος την έρμη!** δ) **φωτοκαψούρα** (η) διακαής ερωτικός πόθος· ε) **κωλοφωτιά** (η) πυγολαμπίδα· τα παιδιά τις κυνηγούσαν τη νύχτα, τις έπιαναν και τις έκλειναν σε σπιρτόκουτα ή της έλιωναν στο μέτωπό τους και στα ρούχα τους, τα οποία λαμπύριζαν παράξενα μες στο σκοτάδι ΦΡ. **ποπό, κωλοφωτιές!** στ) **λαδοφωτιά** (η) πολύφωτη ορειχάλκινη λυχνία που καίει με λάδι [ETYM. < μσν. φωτία (ή) «λάμψη» (< θ. φωτ- του ουσ. φῶς (βλ. φωτερά) + παραγ. επίθ. -ία) με συνίζ. για αποφυγή της χασμ.].

ΦΩΤΙΚΙ (φφουττίκι) (το) το πρώτο ένδυμα που χαρίζει σε βαπτισμένο βρέφος ο ανάδοχός του· (πληθ.) τα ενδύματα και άλλα δώρα που χάριζε το ίδιο πρόσωπο σε βαφτιστήρι του τον τρίτο χρόνο μετά τη βάπτιση ή αργότερα· έκτοτε του ξανάδινε δώρο στον γάμο του· οι γονείς του παιδιού τού έδιναν ως αντίδωρο ένα ζώο, συνήθ. κατσίκι. ΦΡ. **κοίτα τι ωραία φωτίκια μου 'φερε ο νουνός!** – ρ. **φωτίζω 1.** [...] **2.** δίνω φωτίκια – ουσ. **φώτισμα** (το) – μππ. **φωτισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < θ. φωτ- του ουσ. φῶς (βλ. φωτερά) + παραγ. επίθ. -ίκι].

ΦΩΤΟΜΑΝΑΩ (φφουτουμαννάου) φωτίζω πολύ, αστράφτω, λάμπω – ουσ. **φωτομάνημα** (το) [ETYM. < θ. φωτ- του ουσ. φῶς (βλ. φωτερά) -ο- + αρχ. -μανάω (-ῶ) θ. μαν- του μαίνομαι ως β' συνθ. (βλ. μα-νιώνω, ετυμ.)].

ΦΩΤΩ (Φώτου) (η) **1.** υποκορ. του κυρ. ον. **Φωτεινή** (η) **2.** ονομασία γίδας κατ' απομίμηση του γυναικείου ονόματος [ETYM. < θ. φωτ- του ουσ. φῶς (βλ. φωτερά) + παραγ. επίθ. -ω].

X

XABANI (χαββάν') (το) **1.** πλατύ μαχαίρι με το οποίο έκοβαν παλιά τον καπνό, για να φτιάξουν τσιγάρα **2.** ορειχάλκινο γουδί για τη σύνθλιψη ξηρών καρπών [παροιμ.: Χτυπάει νερό στο χαβάνι.] – ρ. **χαβανίζω** κόβω ή τρίβω κάτι σε χαβάνι – ουσ. **χαβάνισμα** (το) – επίθ. **χαβανίσιος** (-α, -ο) κομμένος ή τριμμένος σε χαβάνι – μππ. **χαβανισμένος** (-η, -ο) [ETYM. < τουρκ. havan «γουδί» (< περσ. hāvan «γουδί») + παραγ. επίθ. -ι].

XABAS (ο) **1.** συμπεριφορά που επαναλαμβάνεται, θετική ή αρνητική [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.2: Γιατί ν' αλλάξω ἐγὼ σκοπὸ; ν' αλλάξω τό χαβά μου; / Μήν κι ἄλλαξαν οἱ πέρδικες; μήν κι ἄλλαξαν τ' ἀηδόνια;] ΦΡ. **ο καθένas με τον χαβά του!** **2.** ησυχία ΦΡ. **θέλει τον χαβά του!** **3.** (μτφ.) περιβαλλοντικές συνθήκες, κλίμα ΦΡ. **έχει ωραίο χαβά ε-δὼ!** **4.** σκοπὸς τραγουδιού, μελωδία [παροιμ.: Οι βιολιτζήδες ἄλλαξαν, μα ο χαβάς ἔμεινε ο ἴδιος.] – παράγ. ουσ. **χαβάδια** (τα) αυτοσχέδια ερωτικού κυρίως, αλλά και περιπαικτικού, περιεχομένου δίστιχα της Ηλείου σε τετράσημο ρυθμό, τα **στιχοπλάκια** [ETYM. < τουρκ. hava «αέρας, καιρός, ύφος» (< αραβ. hawaa) + παραγ. επίθ. -ς].

XABEΛES (χαβιλιές) (ο) **1.** σωρός από πέτρες **2.** βαρύ φορτίο **3.** (μτφ.) κάτι που είναι πρόβλημα ΦΡ. **έχει τον χαβελέ του!** – επίθ. **χαβελίτικος** (-η, -ο) **1.** που, λόγω όγκου, μεταφέρεται δύσκολα **2.** (μτφ.) που δημιουργεί προβλήματα [ETYM. < τουρκ. havale «μεταφορά» (< αραβ. hawāla «ανταλλαγή») + παραγ. επίθ. -ς].

XABOS¹ (χχάβους) (ο) **1.** πλέγμα ή φίμωτρο που μπαίνει στο στόμα αλόγου ή άλλου υποζυγίου, για να μην δαγκώνει **2.** μεταλλικό εξάρτημα του χαλινού που εισάγεται στο στόμα του αλόγου και στα άκρα του οποίου προσαρμόζονται τα ηνία – συνών.: α) **χαβιά** (η)· β) **χαβί** (το) – ρ. **χαβώνω** **1.** περνάω σε υποζύγιο τον χάβο **2.** (μτφ.) αποστομώνω **3.** (μτφ.) εξαπατώ ΦΡ. **τον χάβωσε!** – ουσ. **χάβωμα** (το) – μππ.

χαβωμένος (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. χάβος (ὁ) (αρχ. κημός, ίδια ση-μ.), Σχόλ. Ἀριστοφ. Ἴππ. 1150a.19, κημός ὁ χάβος, ὁ περιτιθέμενος τοῖς ἵπποις «κημός εἶναι ὁ χάβος, τὸν ὁποῖο βάζουν στ’ ἄλογα» / (LSJ) ἢ λ. συνδέεται πιθ. με τὴ λ. χαβός (-ή, -όν) «καμπύλος», τ. που δεν απαντᾶ σε κείμενα, ἀλλὰ παραδίδεται σε λεξ.· πρόκειται, μάλλον, γιὰ αρχ. ἐπίθ. που δηλώνει φυσικὸ ἐλάττωμα καὶ ἀπὸ το θ. τοῦ ὁποῖου ἐ-χουν σχηματιστεῖ τὰ παρωνύμια Χαβάς, Χάββος, κ.λπ. / Ἑσύχ., <χα-μόν> καμπύλον].

XABOS² (χχάβους) (ο) 1. βαθιὰ χαράδρα με πολὺ ἀπότομες υπώρειες 2. τοπωνύμιο [ETYM. < αρχ. χάος (τό) (-ους) «χάος, ἡ πρώτη κατά-σταση τοῦ κόσμου, ἀπειρο, ἄβυσσος, ...» (Ἡσ. Θ. 116, πρῶτιστα Χά-ος γένετ’ «πρῶτα πρῶτα τὸ Χάος ἐγένε») με προσθήκη [F] > χάφος > χάβος].

XAZI (χχάζ’) (το) 1. παρακολούθηση θεάματος ἢ ἐνασχόληση με κά-τι, ὥστε νὰ περνᾷ ευχάριστα ἡ ὥρα 2. θεὰ ΦΡ. (α) **κάνω χάζι!** χα-ζεύω, ευχαριστιέμαι μ’ αὐτὸ που βλέπω (β) **σε κάνω χάζι!** σε κοιτάζω θαυμάζοντάς σε ἢ ἀπορώντας με κάτι που κάνεις – συνών. **μπουχάζι** (το) ΦΡ. **φεύγα ἀπὸ κει, μου πιάνεις τὸ μπουχάζι!** ... μου κρύβεις τὴ θεὰ – ρ. **χαζιρεύω** τελειώνω τὶς ἀσχολίες μου, ἔχω χρόνο γιὰ χάζι – οὐς. **χαζίρεμα** (το) ΦΡ. **δεν ἔχω ὥρα γιὰ χαζίρεμα!** – ἐπίθ. **χαζίρικο** (-η, -ο) ἑτοιμος, γιὰ τὸν ὁποῖο κοπίασαν ἄλλοι καὶ ἀπολαμβάνει ἄλ-λος, συχνὰ χωρὶς νὰ τὸ ἀξίζει ΦΡ. **τὸ τρώει χαζίρικο τὸ φαῖ!** – συ-νών. **χαζιροφάης** (-ισσα, -ικο) – ἐπίρρ.: α) **χαζίρι**· β) **χαζίρικα** [E- TYM. < τουρκ. haz «ἀπόλαυση, ευχαρίστηση» + παραγ. ἐπίθ. -ι].

ΧΑΪΔΙΑΡΗΣ (χαῖδιγιάρ’ς) (-α, -ικο) χαδιάρης, χαῖδεμένος, μοσχανα-θρεμμένος ΦΡ. (α) **χαῖδιάρη μου!** (β) **εἶναι χαῖδιάρα κοπέλα!** – συ-νών. θηλ. **αρχοντοκόπελα / μοσχοκόπελα** (ἡ) [ETYM. < μσν. χᾱιδ(ι) (τό) (στὴ σημερινή σημ.) (< φρ. τό ἡχάδιον «τραγούδι, κανάκεμα», υποκορ. τοῦ ἡχος (ὁ), μεταγεν. τ. τοῦ ἡχή (δωρ. ἡχά) (ἡ) «ἡχος, θόρυ-βος, θρήνος, ...», Ὅμ. Θ 159, ἡχῆ θεσπεσίη «με ἀλαλαγμό») + παραγ. ἐπίθ. -ιάρης].

ΧΑΪΡΟΜΑΙ (χαίρουμι) αἰσθάνομαι χαρά, ἀπολαμβάνω [δ. τρ.: Ἀλη-σμονώ καὶ χαίρομαι, θυμιόμην καὶ λυπιόμην, / θυμήθηκα τὴν ξενιτιά καὶ θέλω νὰ πααίνω (βλ. λ.).] [παροιμ.: Χαίρεται σαν παρδαλό κουτά-βι.] ΦΡ. **ευτυχῶς που μένει σιμὰ ἡ κόρη τοῦ, ἀλλιῶς τὶς χαιρόμουν τὶς προκοπές τοῦ!** ... ἀλλιῶς ἀλίμονό τοῦ! – προστ. **χάρου** [Ι. Βηλ. Χλ.: Διαβατικά τ’ ἀνθρώπινα σάν ποταμιοῦ νερό, / τά νιάτα χάρου, κόρη μου, μὴ χάνεις τὸν καιρό.] – μππ. **χαιράμενος** (-η, -ο) χαρούμε-νος, ευτυχισμένος [παροιμ.: Κλαίν’ οἱ χήρες, κλαίν’ κι οἱ χαιράμενες.]

ΦΡ. **είναι χαιράμενη κοπέλα!** – αντών. **αχάρητος** (αχάρ'τους) (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) κατηφής, κατσούφης [ETYM.· ελνστ. < αρχ. χαίρω «χαίρομαι, (μτφ.) είμαι ευχαριστημένος, ...», Όμ. α 123, χαῖρε, ξεῖνε «ξένε μου, γεια!»].

ΧΑΚΙ (χάκκι) (το) **1.** αδικία, κακία ΦΡ. **έχει πολλά χάκια να του συχωρεθούν!** **2.** ευχαρίστηση για κακό που έπαθε κάποιος που μας αδίκτησε ΦΡ. **του πήρε το χάκι!** (τ' πήρι του χάκκι!) **3.** αμοιβή, ανταμοιβή [δ. τρ.: Παιδιά μου, να μη φύγετε τούτο το καλοκαίρι, / για να πουλήσουμε τ' αρνιά το χάκι να σας δώκω.] – σύνθ. συνών. **αποχάκι** (το) [ETYM. < τουρκ. hak «δικαίωμα, δίκιο» + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΑΛΑΖΙΩ ρίχνω χαλάζι [δ. τρ.: Για μένα βρέχουν τα βουνά για μένα χαλαζιούν. / Για μένα ρούει (βλ. λ.) ο πόταμος, θολός κατεβασμένος.] – συνών. **χαλαζώνω** [παροιμ.: (α) Αλλού βρέχει κι αλλού χαλαζώνει. (β) Οντά 'πρεπε δεν έβρεχε κι ο Μάης χαλαζώνει.] [ETYM.· ιδιωμ. τ. < αρχ. χαλαζάω (-ῶ) «ρίχνω χαλάζι, πέφτω πυκνός σαν χαλάζι, έχω εξανθήματα ή οιδήματα», Άριστοφ. Ίππ. 381, τὸν πρωκτὸν, εἰ χαλαζῶ «αν έβγαλε σπυριά ο κώλος του»].

ΧΑΛΑΛΙ (χαλλάλλι) επίρρ.· ό,τι κάποιος αποκτά ή λαμβάνει επάξια [δ. τρ.: Χαλάλι σου, αδελφούλη μου, κι όλα δικά σου να 'ναι. / Παρά να ξεχωρίσουμε, πάρε και το δικό μου.] – αντών. **χαράμι** [κατάρα: Χαράμι να του γένει!] [δ. τρ.: Αν είν' από τον άντρα μου, χαράμι να του γένει / κι αν είν' απ' όποιον αγαπώ, χαλάλι να του γένει!] [ETYM. < τουρκ. halal (ιδιωμ.) / helal «δικαιωματικός» (< αραβ. halâl) + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΑΛΑΣΙΑ (χαλασιιά) (η) καταστροφή, συμφορά, χαλασμός [δ. τρ.: Δε στο 'πα, χαλασιιά μου, στα ξένα να μην πας; / Φοβάμαι μη σε χάσω και δεν ξαναγυρνάς.] ΦΡ. **χαλασιιά μ' κακή!** συμφορά μου! αλίμονό μου! [ETYM. < θ. αορ. χαλασ- του ρ. χαλώ (βλ. χαλάω, βλ. ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΧΑΛΛΩ (χαλλάου) **1.** καταστρέφω [δ. τρ.: Ανάθεμά σε Αλή πασά και συ Μπραϊμη αφέντη, / χαλάσατε τρίγια χωριά, τρίγια μεγαλοχώρια.] [παροιμ.: Εγώ σ' έχτισα, φούρνε μου, κι εγώ θα σε χαλάσω.] **2.** (μτφ.) σκοτώνω [Αρ. Βαλ. Άθ. Δ. 2.38-40: Εἶδα κ' ἐγὼ τὴ μάνα σου ἀπόψε στὸνειρό μου / καὶ μοῦπε νᾶρθω νὰ σ' εὐρῶ καὶ νὰ σοῦ πῶ, Θανάση, / πὺν ἂν χαλαστοῦμε σήμερα, θὰ νὰ δειλιάση ὁ κόσμος.] **3.** (μτφ.) διακόπτω φιλική ή άλλη σχέση **4.** (μτφ.) ξεπαρθενεύω **5.** (μτφ.) ξοδεύω – ουσ.: α) **χάλαμα** (το) ΦΡ. **δεν έχω παράδες για χάλαμα!** β) **χαλαστής** (ο) **1.** → κλεισοσπίτης (ο) **2.** σπάταλος· γ) **χάλιας** (ο) ανεπρόκοπος, ανόητος· δ) **χαλντούπι** (χαλλντούπ') (το) ένδυμα πολύ φαρδύ και α-

σουλούπωτο – επίθ. **χαλντούπης** (χαλντούπ'ς) (-ισσα) άκομψος, α-
τημέλητος· ε) **χαλατσιούκα** (η) 1. παλιό σπίτι, χάλασμα 2. πρόχειρο
κατάλυμα – μππ. **χαλασμένος** (-η, -ο) ΦΡ. (α) (μτφ.) **χαλασμένο χω-
ριό** οικογένεια χωρίς συνοχή και προκοπή, προβληματική σχέση (β)
τη βρήκε χαλασμένη! (τ' βρήκι χαλαζμέν'!) τη βρήκε ξεπαρθενεμένη
– σύνθ. **αποχαλάω** χαλάω τελείως ΦΡ. **ήταν που ήταν, τ' αποχάλα-
σε!** – ουσ.: α) **αποχάλαμα** (το)· β) **αποχαλασμός** (ο) – μππ. **αποχα-
λασμένος** (-η, -ο) – αντών. **αχάλαγος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) αδιάφ-
θορος, απαθής [ETYM. < μσν. χαλῶ «επιφέρω βλάβη, καταστρέφω»
< αρχ. χαλάω (-ῶ) «χαλαρώνω, γίνομαι χαλαρός, ...», Αἰσχύλ. Πρ.
991, πρὶν ἂν χαλασθῇ δεσμὰ λυμαντήρια «πριν τ' άτιμα μου αυτά δε-
σμά λυθούνε»].

ΧΑΛΈΠΙΤΟ (χαλλιέπιτου) (το) 1. αντικείμενο παλαιό, χαλασμένο,
ερειπωμένο 2. (μτφ.) α. άχρηστος ΦΡ. **φεύγα απ' εδώ, ορέ χαλέπιτο!**
β. γερασμένος ΦΡ. **ένα χαλέπιτο είναι!** – σύνθ. **παλιοχαλέπιτο** (το)
σαράβαλο ΦΡ. **κάθεται σ' ένα παλιοχαλέπιτο!** [ETYM. < αρχ. χα-
λεπ(ός) (-ή, -όν) «δύσκολος, βαρύς, κακός, επαχθής, ...» (Όμ. Ε 384,
χαλέπ' ἄλγε' ἐπ' ἄλλήλοισι τιθέντες «και δίνουμε αφορμή κακών α-
ναμεσό μας») + παραγ. επίθ. -ιτο].

ΧΑΛΈΣ (ο) 1. απόπατος [παροιμ.: Το στόμα του το 'χει χαλέ.] 2. τό-
πος ακατάστατος και βρόμικος 3. (μτφ.) ανυπόληπτος ΦΡ. **είναι με-
γάλος χαλές!** [ETYM. < αλβ. halë (< τουρκ. halâ < αραβ. kalā') + πα-
ραγ. επίθ. -ς].

ΧΑΛΈΥΩ (χαλλιεύω) 1. αναζητώ, ψάχνω για κάποιον ή για κάτι ΦΡ.
τι χαλεύεις; [δ. τρ.: Ξεντύθη ο νιος, ξεζώθηκε και στο πηγάδι εμπήκε.
/ Χαλεύει εδώ, χαλεύει εκεί και τίποτες δε βρίσκει.] 2. ζητώ, επαιτώ
ΦΡ. **έμεινε και χαλεύει!** 3. ζητώ σε γάμο Φρ. **τη χάλεψε, αλλά δεν
του την έδωσαν!** – ουσ. **χάλεμα** (το) ΦΡ. **με τρέλαναν στο χάλεμα!** –
επίθ. **χαλευτής / χαλεύτρα** (ο, η) 1. που ζητά κάτι αναξιοπρεπώς ως
δάνειο ή ως δώρο 2. που ζητά συχνά κάτι [παροιμ.: Ανέμυαλη νοικο-
κυρά της γειτονιάς χαλεύτρα!] – μππ. **χαλεμένος** (-η, -ο) ΦΡ. **το 'χω
χαλεμένο** [ETYM. < αρχ. χαλ(ή) / -ά (ή) (δωρ. τ. του χηλή «οπλή,
(μτφ.) παλάμη, ...» (Εὐρ. Βάκχ. 619, τῶιδε περὶ βρόχους ἔβαλλε γό-
νασι καὶ χηλαῖς ποδῶν «πάλευε να του περάσει βρόχους στα γόνατα
και τις χηλές») + παραγ. επίθ. -εύω, ή < ελνστ. αλιεύω (< αρχ. αλιεύς
(ό) «αλιέας, ναύτης», Όμ. π 349, ἐρέτας αλιῆας «οι κωπηλάτες ναύ-
τες») με ανάπτ. της δασείας σε [χ] > χαλιεύω > χαλεύω, με έκπτωση·
υπάρχει και το ελνστ. ρ. χηλεύω (δωρ. χαλεύω) «πλέκω, κατασκευάζω
δίχτυ» και δεν είναι παράδοξο στη ρύμη του καιρού ν' άλλαξε σημ.].

ΧΑΛΙΑΣ (χαλλιός) (ο) 1. πλαγιά σε βουνό, που έχει πολλά φερτά χαλίκια 2. (μτφ.) χωράφι που το χώμα του περιέχει χαλίκια ΦΡ. **τι προκοπή να κάνουν τα δέντρα, το χωράφι είναι όλο χαλιά!** – συνών. **χαλικόγειο** (το) έδαφος με πολλά χαλίκια [ETYM. < χαλικιός (ο) «που είναι γεμάτος με χαλίκια, χαλικερός» [δ. τρ.: ... κι όθ' είναι ανήφορος χαλ'κιάς θα σε ξεκαλιγώνω.] < θ. χαλικ- του αρχ. χάλιξ (ό) (γεν. χάλικος) (Πλούτ. Κίμ. 13.6.5, χάλικι πολλή «με πολλά χαλίκια») + παραγ. επίθ. -ιάς > χαλικιάς > χαλιάς, με έκπτωση].

ΧΑΛΙΠΩΝΕΙ (χαλλιπών') αρχίζει να σουρουπώνει, να νυχτώνει ΦΡ. **χαλιπώνει και πρέπει να φύγω!** – ουσ. **χαλίπωμα** (το) – επίρρ. **χαλιπά** [ETYM. < αρχ. χαλεπαίνω «γίνομαι βαρύς, ορμητικός, αγριεύω, ...» (Όμ. Π 386, Ζεύς, ότε δή ρ' άνδρεςσι κοτεσσάμενος χαλεπήνη «ο Δίας, καθώς τον πήρε η μάνητα κι η οργή για τους ανθρώπους») > χαλιπαίνω, με κόφ. του [ε] σε [ι] > χαλιπώνω, κατά τα ρ. σε -ώνω, (γ' πρόσ.) χαλιπώνει].

ΧΑΛΚΙΑΣ (χαλλκιάς) (ο) χαλουργός, σιδεράς [δ. τρ.: Χαλκιά, χαλκιά, φκιάσε καρφιά, φκιάσε τρία περόνια (βλ. λ.)] [ETYM.· μσν. < *χαλκέας, με συνίζ. για αποφυγή της χασμ. < αρχ. χαλκεύς (ό) «σιδεράς» (αιτ. εν. χαλκέα / αιτ. πληθ. χαλκέας, Όμ. γ 432, ήλθε δέ χαλεύς «κι ήρθε ο σιδεράς»].

ΧΑΛΚΩΜΑ (χχάλλκουμα) (το) 1. οτιδήποτε είναι φτιαγμένο από ορείχαλκο ή χαλκό, χάλκινο αγγείο, σκεύος, όργανο [Κ. Παλ. Άλ. 70-71: Καί ήταν κάστρο θεόρατο από μάρμαρο / κι από χάλκωμα κι από χρυσάφι.] [παροιμ.: Κύριε ελέησον, Φλεβάρη, και στο χάλκωμα με βάνεις.] 2. (μτφ.) κάτι σκληρό και δυνατό [δ. τρ.: Σίδερο (βλ. λ., 6) βάλτε στην καρδιά και χάλκωμα στα στήθη, / τι πόλεμος μας καρτερεί με τα σκυλιά τους Τούρκους.] – επίθ. **χαλκωματένιος** (-α, -ο) χάλκινος [ETYM. < αρχ. χάλκωμα (τό) (-ατος) «σκεύος ή εργαλείο ή άλλο αντικείμενο από χαλκό», Άριστοφ. Σφ. 1214, έπειτ' έπαίνεσόν τι τών χαλκωμάτων «πες έναν καλό λόγο για τα χαλκώματα»].

ΧΑΜΑΔΑ (η) ώριμος καρπός που έπεσε μόνος του στο έδαφος ΦΡ. **πήγα και μάζεψα κάτι χαμάδες!** – συνών. **χαχλακίδα** (η) [ETYM. < αρχ. επίρρ. χαμάδ(ις) «πάνω στο έδαφος, στη γη, χάμω, ...» (Όμ. Ζ 147, φύλλα τά μέν τ' άνεμος χαμάδις χέει «των φύλλων άλλα ο άνεμος χάμω σκορπάει») + παραγ. επίθ. -α].

ΧΑΜΑΙΛΕΙΟΣ (χαμιλλειός) / **χαμαιλιός** / **χαμολιός** (ο) [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **χαμαιλιός**, θαμνοειδές φυτόν, ό παρ' άρχ. χαμαιλέων. Τό διά χαμαιλειού χρίσμα πιστεύουσιν οί ποιμένες, ότι έχει τήν ιδιότητα ν' αποδιώκη τά παγανά, ή καρκάντζαλα (βλ. λ.). Διό κατά τά Δωδε-

καήμερα ἐπιχρίουσι δι' αὐτοῦ τὸν φράκτην τοῦ τσάρκου (βλ. λ.).] [Ἀρ. Βαλ. Φαν. 35-38: Καί ποιός, καί ποιός ἐπρόσταξε, μέσα σ' αὐτήν τὴν πλάση / νά συναντιέται ἀδελφικά, χωρίς νά τή χαλάσει, / τό περιστερί κι ὁ σκορπιός, ὁ χαμαιλιός κι ὁ κρίνος, / φιλί καί ψυχομάχημα, χαμόγελο καί θρηῆνος;] (βλ. ἀπλερος) [ETYM. < αρχ. χαμαιλ(έων) (ὁ) «εἶδος σαύρας γνωστής για τὴν ἀλλαγὴ τοῦ χρώματός της, εἶδος πόας που μεταβάλλει τὸ χρῶμα τῶν φύλλων του, ...» (Διοσκ. 3.10.11, κροκοδείλειον· ὅμοιόν ἐστὶ τῷ μέλανι χαμαιλέοντι·) + παραγ. ἐπίθ. -ειός].

ΧΑΜΟ- & χαμό- (Τριαντ.) α' συνθ. λ., τὸ ὁποῖο προσδίδει σ' αὐτό που εκφράζει τὸ β' συνθ. τὴν ἐννοία του: 1. κάτω, π.χ. χαμόσυρτος 2. χαμηλός (πρβ. χαμαι-), π.χ. χαμοκερασιά (< μσν. χαμαικερασία) || (μτφ.) ταπεινός, φτωχικός, π.χ. χαμόσπιτο 3. (υποκορ.) κάπως, με δυσκολία, π.χ. χαμοβαστιέμαι – σύνθ.: α) **χαμχούγιας** (χαμχού'ιας) (ο) (σκωπτ.) φωνακλὰς που λέει ἀνοησίες, χαζός (βλ. χουγιαζώ) (πρβ. Χαμχούγιας, ἐπώνυμο ληστή, ὁ ὁποῖος ἐδράσε στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀγρινίου τις πρώτες δεκαετίες τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους· πηγή: <http://www.agrinionews.gr>)· β) **χαμοαρέσει** ἀρέσει κάπως ΦΡ. **του χαμοάρεσε τὸ φαῖ**· γ) **χαμοβλέπω 1.** κοιτάζω κάτω [δ. τρ.: -Τι ἔχεις, βρε βλάμη (βλ. λ.), καὶ γελάς, τι ἔχεις καὶ χαμοβλέπεις; / -Εἶδα τὸν ἥλιο πο' ἔλαμψε κι ἐφεξε τὸ φεγγάρι, / εἶδα καὶ τὸ βυζάκι σου που εἶν' ἄσπρο σαν τὸ χιόνι.] 2. ἔχω μειωμένη ὄραση· δ) **χαμόγελο** (το) (πληθ. **χαμογέλια**, τα) [δ. τρ.: Ἀν ἔχει ἡ γῆ τραγούδια καὶ ὁ τάφος χαμογέλια, / ἔχει καὶ τοῦ παιδιοῦ ἡ καρδιά που βρίσκεται στα ξένα.]· ε) **χαμοζώ** ψευτοζώ ΦΡ. **δε ζεῖ αὐτός, χαμοζεῖ!** στ) **χαμοκαταφέρνω** τὰ καταφέρνω ἔτσι κι ἔτσι, τὰ καταφέρνω μέτρια· ζ) **χαμοκέλα** (η) ἰσόγειο κτίσμα ἢ υπόγειο, που χρησιμεύει γιὰ στάβλος ΦΡ. **κατάντησε νὰ ζεῖ σε μὴ χαμοκέλα!** η) **χαμοξέρω** γνωρίζω ἓνα θέμα, ἀλλὰ ὅχι πλήρως, ξέρω κάτι· θ) **χαμοπααίνω** (συνήθ. γ' πρόσ.) ταιριάζω κάπως (βλ. πααίνω)· ι) **χαμόσπιτο** (το) 1. χαμηλό σπίτι 2. (μτφ.) φτωχικό σπίτι· κ) **χαμοτρώω** τρώω λίγο ΦΡ. **χαμοτρώει τὸ παιδί κι ἀδυνάτισε!** [ETYM. (Τριαντ.) μσν. χαμο- θ. τοῦ επιρρ. χάμ(ω) (< αρχ. χαμαί «στο ἐδαφος, χάμω, καταγής, ...», Ὅμ. η 160, χαμαὶ ἦσθαι «χάμω νὰ κάθεται») -ο- ὡς α' συνθ.: μσν. χαμό-ζωος «που ζεῖ ταπεινὴ ζωή», χαμό-μηλον].

ΧΑΜΟΥΡΙ (χαμούρ') (το) 1. λάσπη ἀπὸ διάφορα υλικά, που χρησιμοποιεῖται στὴν οικοδόμηση κτηρίων καὶ, πρὶν τὴν ὑπαρξὴ κατάλληλων μηχανημάτων, δημιουργεῖτο χάμω, καταγής 2. ὅποιο μείγμα, συχνὰ πυκνόρρευστο, μοιάζει με χαμούρι [ETYM. < ἐπίρρ. χάμ(ω) (βλ. χαμο-, ετυμ.) + παραγ. ἐπίθ. -οῦρι].

ΧΑΜΠΕΡΙ (χαμπέρ') (το) 1. είδηση, νέο [δ. τρ.: ... και στη δεξιά του τη μεριά ν' αφήστε παραθύρι, / να μπαινοβγαίνει το πουλί, να φέρει τα χαμπέρια.] [κατάρα: Ν' ακούσω τα χαμπέρια σου! (να μάθω ότι πέθανες)] ΦΡ. (α) **του 'ρθαν τα χαμπέρια!** συνήθ. οι κακές ειδήσεις (β) **δε σε πήρα χαμπέρι!** δεν κατάλαβα ότι ήρθες (γ) **πάρ' το χαμπέρι!** κατάλαβέ το (δ) **δεν έχει χαμπέρι από μαγείρεμα!** δεν γνωρίζει τίποτα σχετικό (ε) **σου 'χω καλά χαμπέρια!** – συνών. **χαμπάρι** (το) ΦΡ. **τι χαμπάρια;** 2. (μτφ.) αιδούο – ρ. **χαμπεριάζω / χαμπερίζω / χαμπαριάζω** λαμβάνω υπόψη, λογαριάζω ΦΡ. **δε χαμπερίζεις τίποτα!** [ETYM. < τούρκ. haber + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΑΜΠΗΛΟΣ (χαμπ'λλός) (-ή, -ο) 1. χαμηλός [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 2.37: Παραθυράκι χαμπηλό μέ τό μονό σου φύλλο, / δέ βλέπεις πέρα τό βουνό καί κάτω τό ποτάμι...] 2. κοντός 3. (μτφ.) σιγανός, ψιθυριστός – επίρρ. **χαμπηλά** – ρ. **χαμπηλώνω** (χαμπ'λλώνου) χαμηλώνω [δ. τρ.: Μα, αν είσαι από τον τόπο μου κι από τη γειτονιά μου, / χαμπήλωσ' τις φτερούγες σου τρία λόγια να σου γράψω.] – ουσ. **χαμπήλωμα** (το) – μππ. **χαμπηλωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **χαμπηλωμάτης** (-α, -ικο) 1. που χαμηλώνει τα μάτια 2. (μτφ.) συνεσταλμένος, ντροπαλός (βλ. μάτι → σύνθ. γ)· β) **χαμπηλοπατωμένος** (-η, -ο) (για ισόγειο οίκημα) που το πάτωμά του μπαίνει σε ύψος μισού ή ενός μέτρου πάνω από το χώμα, αφήνοντας το κάτω μέρος κενό, για ν' αερίζεται [ETYM. < αρχ. χαμηλός (-ή, -όν) «που αναπτύσσεται καταγής, ...» (Πίνδ. Π. 11. 30, ὁ χαμηλά πνέων «ο ασήμαντος λόγω της φτώχειας του») > χαμπηλός, με ηχηροπ.].

ΧΑΝΑΚΑ (η) 1. περιλαίμιο, κόσμημα με πολυτελείς λίθους (βλ. ασφάκα) 2. ξύλινη λαιμαριά (βλ. (α)λαιμαργιά) ΦΡ. **του 'βαλαν χανάκα!** έχασε την ελευθερία του [Κ. Βάρν. Ἑλ. Κ. Πρ. 9-10: Λευτεριά τῆς χανάκας καί τοῦ ξύλου, / σφιχτόδενε τ' ἄξύπνητο χαϊβάνι.] – συνών. **χαρχάλι** (το) – επίρρ. **χανάκα** ΦΡ. **τον έπιασε χανάκα!** τον έπιασε από τον λαιμό [ETYM. < χαν(ά) (Ἡσύχ., <χανά> κόσμησις) + παραγ. επίθ. -άκα / (LSJ) λήμμα χανάκα (η), πρόκειται για λ. διαλεκτ. προέλ.].

ΧΑΝΙ (χάν') (το) 1. πανδοχείο [δ. τρ.: ... κλαίνει τα χάνια γι' άλογα και τα τζαμιά γι' αγάδες (βλ. λ.), ...] 2. (μτφ.) κτίσμα ακατάστατο και συνήθ. μεγάλο ΦΡ. **τα 'καμε χάνι!** 3. στάβλος – παραγ. ουσ.: α) **χανι-τζής** (ο) ιδιοκτήτης χανιού, πανδοχέας· β) **χανιάτικο** (το) η αμοιβή του χανιτζή για το τάισμα των ζώων στο χάνι – σύνθ. **κωλοχανείο** (το) χώρος όπου επικρατεί αταξία και ασυδοσία [ETYM. < τουρκ. han + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΑΝΤΑΚΩΝΩ (χαντακκώνου) 1. βάζω κάποιον μέσα σε χαντάκι 2. (μτφ.) ζημιώνω, καταστρέφω – παθ. **χαντακώνομαι** 1. ντρέπομαι πολύ, υποφέρω 2. καταστρέφομαι – ουσ.: α) **χαντάκωμα** (το)· β) **χαντακωμάρα** (η) καταστροφή, μεγάλη ντροπή ΦΡ. **του 'ρθε κακιά χαντακωμάρα!** γ) **χαντάρα** (η) απώλεια, ζημιά – επίθ.: α) **χαντακούρης** (-α, -ικο) κακομοίρης· β) **χαντούμης** (-α, -ικο) σεξουαλικά ανίκανος· γ) **χαντούμικος** (-η, -ο) 1. ευνουχισμένος 2. (μτφ.) που δεν έχει διάθεση για δράση, ράθυμος – μππ. **χαντακωμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) χαζούλης, ανόητος ΦΡ. **έλα δω, ορέ χαντακωμένο!** [ETYM. < χαντάκ(ι) (< μσν. χαντάκιον / χανδάκιον (τό), υποκορ. του αρχ. χάνδαξ (ὅ), χάνδακος «οχυρωμένη θέση» < αραβ. khandaq «οχυρωματική τάφρος») + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΧΑΝΩ (χάνου) 1. [...] [παροιμ.: Για το καρφί χάνει και το πέταλο.] 2. στερούμαι λόγω θανάτου [Διγ. Άκρ. 2010, πῶς τοῦτο ἐσυνέβηκεν, ἐχάσαμέν σε νέαν] ΦΡ. **φέτος χάθηκε η γυναίκα μου!** 3. (μτφ.) δεν βλέπω καθαρά 4. (μτφ.) δεν έχω νοητική διαύγεια, ξεχνώ ΦΡ. **χάνει λίγο!** 5. (μτφ.) έχω πρόβλημα, καταστρέφομαι ΦΡ. **μας έχασε ο παλιόκαιρος!** – ουσ.: α) **χαμάρα** (η) το να τα έχει κάποιος χαμένα, χαζομάρα· β) **χασούρα** (η) απώλεια κέρδους στο εμπόριο ή σε κερδοσκοπικό παιχνίδι· γ) **χάση** (η) ελάττωση του φωτεινού δίσκου της σελήνης κατά την τελευταία φάση της ΦΡ. (α) **στη χάση του φεγγαριού** (β) **στη χάση και στη φέξη** (βλ. λ.) (ενν. του φεγγαριού)! (στ' χάσ' κι στ' φέξ'!) σπανίως – μππ. **χαμένος** (-η, -ο) 1. [...] 2. (μτφ.) πεθαμένος ΦΡ. **είναι καιρό χαμένος!** 3. (μτφ.) αφελής, ανόητος ΦΡ. **είναι χαμένος μήνας!** 4. **Χαμένος** (ο) ο μήνας Νοέμβριος, γιατί έχει πολλές βροχές· «χάνει ο Θεός τον κόσμο!» – υποκορ. **χαμενούλης** (-α, -ικο) – σύνθ.: α) **χασομέρι** (το) η άσκοπη απώλεια χρόνου – συνών. **χασομέριο** (το) ΦΡ. **δε είμαι για χασομέριο!** (δεν είμι για χασσουμέργιου!)· β) **χασομέρης** (ο) αργόσχολος – ρ. **χασομεράω** χάνω την ώρα μου, χρονοτριβώ· γ) **χασομούνης** (χασουμούν'ς) (ο) που εγκαταλείφθηκε από τη σύζυγο· δ) **χασοπαραδιά** (η) χάσιμο χρημάτων, ανώφελη επένδυση [ETYM. < ελνστ. χα(ῶ) «ρίχνω στο χάος, καταστρέφω τελείως» (< χά(ος) -ῶ, βλ. χάβος², ετυμ.) μεταπλ. -ώνω > *χαώνω, αόρ. *ἐχάωσα > μσν. ἐχάσα, με αποβ. του [ω] > έχασα (μετάθ. του τόνου κατά τους παρελθοντικούς χρόνους των άλλων ρ.) > νέος ενεστ. χάνω αναλ. προς άλλα ρ. με θ. σε -v-: ἐφθασα - φθάνω (Τριαντ.)].

ΧΑΠΑ (η) 1. διασκελισμός, δρασκελιά, βηματισμός 2. μέτρο μήκους ισοδύναμο με μια δρασκελιά [ETYM. < ιδιωμ. λ. χαπ «διασκελισμός» + παραγ. επίθ. -α > χάπα, φρ. μέτρα ένα, δύο, τρία, ... χαπ! (πρβ. λ.

χαπ (παιδική γλώσσα), φρ. *άνοιξε το στόμα και κάν' το χαπ!* ... και κατάπινε)].

ΧΑΡΑ (η) **1.** ευχάριστο συναίσθημα της ψυχής, ευφροσύνη **2.** (μτφ.) γάμος [Χρον. Μ. 2528, κι άφότου εύλογήθηκαν κι έποίησαν τήν χαρά τους] [δ. τρ.: Με κάλεσαν και στη χαρά, βάστα καημένη μου καρδιά, / γιε μ', να πάω να στεφανώσω, δυο κορμάκια να ενώσω.] [ευχές: (α) Και στη χαρά σου! (β) Στις χαρές σου!] – επίθ. **χαριλίτικος** (-η, -ο) **1.** που φέρνει χαρμόσυνη είδηση **2.** ευοίωνος, καλότυχος [ευχή: Χαριλίτικα!] – συνών. **χαϊρλίτικος** (-η, -ο) – σύνθ. **χαροκόπι** (το) διασκεδάση [δ. τρ.: Μήνα σέ γάμο ρίχνονται, μήνα σέ χαροκόπι;] – ρ. **χαριάζομαι** συναντιέμαι με αγαπημένο πρόσωπο και χαίρομαι πολύ [δ. τρ.: Αγκαλιάστηκαν, χαριάστηκαν και πέθαναν κι οι δύο.] [ETYM. < αρχ. χαρά (ή) < θ. χαρ- του χαίρω (βλ. χαίρομαι) / Ήσυχ., <χαρά> ήδονή, άγαλλίασις, εύφροσύνη / <χαρή> χαρά].

ΧΑΡΑΖΩ (χαρράζου) **1.** κάνω εγκοπές με αιχμηρό όργανο επάνω σε σκληρή επιφάνεια ΦΡ. **χαράζω τον μύλο** κάνω τις αναγκαίες εγκοπές σε μυλόπετρα **2.** (γ' πρόσ.) **χαράζει** αρχίζει ν' αχνοφέγγει η μέρα, ξημερώνει **3.** κάνω νύξη, υπονοώ, μιλά με λίγα λόγια [παροιμ.: Του φρόνιμου χάραξε, του λωλού μολόγα.] ΦΡ. **δεν του χάραξα κουβέντα!** δεν μου απαντούσε σε ό,τι τον ρωτούσα, δεν ήθελε να μιλήσει για συγκεκριμένο θέμα – παθ. **χαράζομαι** ΦΡ. **έτσι χαράχτηκε!** έτσι διαδόθηκε, ακούστηκε – ουσ.: α) **χάρα(γ)μα** (το)· β) **χαραή** (η) **1.** χαρ αυγή, αυγή **2.** χάραξη – συνών. **χαραματιά** (η) – σύνθ. **ξεχαράζω 1.** (για κότα) αρχίζω να γεννώ αβγά ή αρχίζω να ξαναγεννώ αβγά μετά από πρόσκαιρη διακοπή της ωοτοκίας ΦΡ. **ξεχάραξε η κότα και δε λέει να σταματήσει το κακάρισμα** (βλ. **κακαρίζω**)! **2.** (για εφήβους) δείχνω ενδιαφέρον για το άλλο φύλο – συνών. **αναχαράζω 1.** [...] **2.** μηρυκάζω – ουσ. **αναχάρα(γ)μα** (το) [ETYM. < μσν. χαράζω < αρχ. χαράσσω «οξύνω, ακονίζω, ...» (Ήσ. Έργ. 574, ἄρπας χαρασσέμεναι «μα ν' ακονίζεις τα δρεπάνια») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. χαραξ- κατά το σχ.: κραξ- (έκραξα) - κράζω].

ΧΑΡΑΜΗΣ (ο) ληστής [δ. τρ.: Που ήταν κλέφτης στα βουνά, μωρέ παπά, Δελή παπά / και χαραμής στους κάμπους, Δελή παπά λεβέντη.] [ETYM. < τουρκ. haram(i) + παραγ. επίθ. -ής].

ΧΑΡΑΜΙ (χαράμ') επίρρ. **1.** μάταια, άδικα, ανώφελα, χωρίς αποτέλεσμα ΦΡ. **χαράμι ξόδεψε τόσα λεφτά!** **2.** βλαπτικά, επιζήμια ΦΡ. **χαράμι να του γένει, αν άπλωσε χέρι και πήρε το υνί!** – ρ. **χαραμίζω 1.** δαπανώ μάταια και άδικα ΦΡ. **χαράμισε τη ζωή της!** **2.** πουλώ κάτι σε μικρή τιμή – ουσ. **χαράμισμα** (το) – μππ. **χαραμισμένος** (-η, -ο)

– σύνθ. **χαραιοφάης** (-ισσα) **1.** άνθρωπος τεμπέλης που δε δουλεύει και που τον τρέφουν άλλοι **2.** που δεν αποδίδει όσο πρέπει στη δουλειά του, που η αμοιβή του είναι δυσανάλογα μεγάλη με την απόδοσή του [ETYM. < τουρκ. *haram* «απαγορευμένο από τη θρησκεία, άνομο» (< αραβ. *harām* «απαγορευμένο, παράβαση θρησκευτική και ηθική») + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΑΡΑΜΠΟΡΙ (χαραμππόρ') επίρρ. **1.** με τις πόρτες ορθάνοιχτες ΦΡ. **τ' άφησα χαραμπόρι το σπίτι!** **2.** σε πλήρη αποσύνθεση ΦΡ. **χαραμπόρι είναι το σπίτι του!** [ETYM. < τουρκ. *harab(e)* «ερείπιο» + παραγ. επίθ. -όρι].

ΧΑΡΑΡΙ (χαράρ') (το) **1.** σακί από μαλλί τράγου χρήσιμο σε νομάδες κτηνοτρόφους **2.** (πληθ. **χαράρια**, τα) ξύλα και σχοινί, κατάλληλα δεμένα, για τη μεταφορά άχυρου [ETYM. < τουρκ. *hara* «μεγάλος σάκος» + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΑΡΑΤΣΩΝΩ (χαρατσώνου) **1.** επιβάλλω σε κάποιους να πληρώσουν κεφαλικό φόρο, χαράτσι, επιβάλλω βαριά φορολογία [δ. τρ.: Το Σούλι θα χαρατσωθεί, γριά Τζαβέλλαινα / χαράτσι θα πληρώσει.] **2.** αναγκάζω κάποιον να μου δώσει κάτι παρά τη θέλησή του – ουσ.: α) **χαράτσωμα** (το)· β) **χαρατσίαρης** (χαρατσίάρ'ς) (ο) εισπράκτορας κεφαλικού φόρου [δ. τρ.: Μήγαρις (βλ. λ.) είμαι βόιβοντας (βλ. βοϊβοδίνα), μήγαρις χαρατσίαρης / να παρ' του πλούσιου φλουριά και του φτωχού τα γρόσια (βλ. λ.);] – μππ. **χαρατσωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. χαράτσ(ι) (τό) «κεφαλικός φόρος» (< τουρκ. *hara* < αραβ. *kharāj*) + παραγ. επίθ. -ώνω].

ΧΑΡΒΑΛΟ (χχάρρβαλου) (το) **1.** σαράβαλο, κάθε τι ερειπωμένο, χάλασμα [παροιμ.: Μεσ σε χάρβαλο σακί, θέλεις βάλεις, θέλεις μη.] [δ. τρ.: Βρίσκει το μύλο χάρβαλο και το νερό κομμένο.] **2.** (μτφ.) στόμα απύλωτο ΦΡ. **το 'χει χάρβαλο το στόμα!** **3.** (μτφ. για πρόσ.) που είναι καταβεβλημένο από νόσο ή γηρατειά ΦΡ. **τον είναι χάρβαλο ο έρμος!** είναι καταβεβλημένος – συνών. **χάρχαλο** (το) – ρ. **ξεχαρβαλιάζω** / **ξεχαρβαλώνω** κάνω κάτι χάρβαλο – ουσ. **ξεχαρβάλιασμα** / **ξεχαρβάλωμα** (το) – μππ. **ξεχαρβαλιασμένος** / **ξεχαρβαλωμένος** (-η, -ο) – σύνθ. **χαρβαλόστομος** (-η, -ο) αδιάκριτος, πολυλογάς, αθυρόστομος [ETYM. < μσν. χάρβαλον / χάλαβρον (τό) «βράχοι που κυλίστηκαν από βουνό, κατεστραμμένοι βράχοι» [B. Κορν. Έρωτ. 2.242, τό μαῦρο δείχνει σκοτεινό, τό πράσινο σά δάση, / τό μπλάβο πέτρες χάλαβρο, πού μπόρειε νά γελάση], πιθ. < αρχ. χαλαρός (-ά, -όν) «που δεν είναι τεντωμένος ή σφιχτός, άτονος, πλαδαρός, ...» (Άριστοφ. Θεσμ. 263, χαλαρά (ύποδήματα) χαίρεις φορῶν «χαίρεσαι που φοράς

άνετα ποδήματα»), ή < συμφυρ. των λ. χάλαρο «ερείπιο, χάλασμα» (< χαλαρός) + άρβηλος «είδος μικρού μαχαιριού, φαλτσέτα» (LSJ)].

ΧΑΡΔΑΛΟΥΠΑΣ (-ω) που καταβροχθίζει άπληστα, λαίμαργος ΦΡ. **πού να χορτάσει ο χαρδαλούπας!** – ρ. **χαρδαλουπιάζω** καταβροχθίζω, τρώω λαίμαργα – ουσ. **χαρδαλούπιασμα** (το) [ETYM.· πιθ. < αρ-χ. χόρδ(ευμα) (τό) (-ατος) «λουκάνικο» (Άριστοφ. Ίππ. 315, οὐδ' ἐγὼ χορδεύματα «οὐτ' ἐγὼ τα λουκάνικα») -α- + αρχ. λοπάς (ή) (-άδος) «πήλινο αβαθές και ανοιχτό σκεύος, πιατέλα» (Άριστοφ. Ίππ. 1034, τὰς λοπάδας διαλείχων «γλείφοντας τα πιατικά») > χορδαλόπας > χορδαλούπας, με κώφ. του [ο] σε [ου] > χαρδαλούπας, με αφομ.].

ΧΑΡΟΤΡΙΧΑ (η) η τρίχα του λύκου, που θεωρείται προμήνυμα θανάτου ή άλλου κακού· υπάρχει η λαϊκή πίστη πως και κάποια άλλα ζώα, όπως π.χ. ο λαγός, έχουν χαρότριχα, οπότε προμηνύουν κακό για όποιον τα συναντά [Αλκ. Παπ. Αμάν: Μόνο ό,τι έχει τη χαρότριχα να το φοβάστε. Σας το 'χω πει χίλιες φορές.] ΦΡ. (μτφ.) **λες κι έχει τη χαρότριχα!** ... και προσελκύει το κακό [ETYM. < αρχ. Χάρ(ων) (ὁ) (-ωνος / -οντος) (Εὐρ. Ἄλκ. 254, Χάρων μ' ἤδη καλεῖ «ο Χάροντας ἤδη με καλεῖ») -ο- + μσν. τρίχα (< αρχ. θρίξ (βλ. τριχιά, ετυμ.)].

ΧΑΡΤΙΛΙΝΑ (χαρτ'λλίνα) (η) χαρτοσακούλα ΦΡ. **μου 'φερε χαρτιλίνα γεμάτη με καλούδια!** [ETYM. < μσν. χαρτ(ί) < ελνστ. χαρτίον (τό), υποκορ. του αρχ. χάρτης (ὁ) (-ου) «χαρτί από πάπυρο» (Πλάτ. Κωμ. Ἄδ. 194.1, τούς χάρτας ἐκφέρων «να μεταφέρει το χαρτί») + παραγ. επίθ. -ιλίνα].

ΧΑΡΧΑΛΈΥΩ (χαρχαλλιέβου) ανασκαλεύω, ψαχουλεύω – ουσ.: α) **χαρχάλεμα** (το)· β) **χαρχάλω** (η) (υβρ.) **1.** γυναίκα αθυρόστομη και άκομψη **2.** γυναίκα ανήθικη [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο του χαρχαλέματος].

ΧΑΣΙΑ (χάσσια) (τα) έκταση γης, κατά την οθωμανική περίοδο, την εκμετάλλευση της οποίας παραχωρούσε ο Σουλτάνος σε μέλη της οικογένειάς του ή σε αξιωματούχους, οι οποίοι όφειλαν να καταβάλουν απευθείας σε κείνον ορισμένο, καθαρό (hâs) φόρο ΦΡ. **το 'πιακε χάσια!** (το 'πγιακι χάσσια!) δεν το έλαβε υπόψη, κάνει ότι δεν καταλαβαίνει [ETYM. < τουρκ. hâs «αγνός, καθαρός» + παραγ. επίθ. -ια].

ΧΑΣΙΚΟΣ (χάσσ'κους) (-η, -ο) αμιγής, αγνός, καθαρός, λευκός ΦΡ. **χάσικο ψωμί** [Π. Π. Λάμπρη. Χάσ.: Κάθε φορά που πήγαινε ο πατέρας στην πόλη μας έφερνε, εκτός από άλλα πράματα, και χάσικο ψωμί.] [ETYM. < hâs (βλ. χάσια) + παραγ. επίθ. -ικος].

ΧΑΣΚΩ (χάσσκου) **1.** κοιτάζω κάτι αφηρημένος ή έκπληκτος, μένω με ανοιχτό το στόμα ΦΡ. **τι είδες και χάσκεις; 2.** είμαι λίγο ή διάπλα-

τα ανοιχτός λόγω βλάβης ΦΡ. **χάσκει το παπούτσι μου!** (χάσκει του παπούτσος' μ'!) έχει τρύπα – ουσ.: α) **χάσκας** (ο) που χάσκει, χαζούλης ΦΡ. **είναι ντιπ** (βλ. λ.) **χάσκας!** β) **χάσκο** (χάσσκου) (το) παιχνίδι· [Π. Π. Λάμπρη, Ροδ.², σ. 413: Το χάσκο παιζόταν από δύο άτομα, τα οποία καθάριζαν ένα σφιχτοβρασμένο αβγό, το έδεναν με σχοινί και μετά κρατούσαν με το στόμα τους τις άκρες του και προσπαθούσαν να το μασήσουν γρήγορα. Όποιος έφτανε πρώτος το αβγό, ήταν ο νικητής και το έτρωγε. Το παιχνίδι αυτό συνήθιζαν να το παίζουν το βράδυ της Κυριακής της Τυρινής.] – επίρρ. **χάσκα 1.** με το στόμα ανοιχτό **2.** ολοφάνερα – σύνθ. **χασκογελάω** γελώ χωρίς αιτία, χαζογελώ ΦΡ. **τι έγινε και χασκογελάς;** [ETYM. < αρχ. χάσκω «μένω ανοιχτός, ανοίγω», Όμ. Δ 182, τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών «χάσμα ας ανοίξει η μαύρη γη»].

ΧΑΣΤΙΑΚΩΝΩ (χασστιακώνου) **1.** κόβω σε βάθος, κόβω πολύ ΦΡ. **φέρ' ένα μαχαίρι να χαστιακώσουμε το χειμωνικό** (βλ. χειμώνας → παράγ. ουσ.) **2.** σφάζω – ουσ. **χαστιάκωμα** (το) – μππ. **χαστιακωμένος** (-η, -ο) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά το κόψιμο].

ΧΑΤΣΙΑ ΧΑΤΣΙΑ (χάτσσια χάτσσια) ΦΡ. (α) **κάνω χάτσια χάτσια** σφάζω (β) (χάριν παιδιάς) **θα σε κάνω χάτσια χάτσια!** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο που παράγεται κατά το κόψιμο διαφόρων πραγμάτων με μαχαίρι].

ΧΑΥΔΩΝΩ (χαυδδώνου) **1.** κάμπτω ελαφρώς τα γόνατα προς τα μέσα και ταυτοχρόνως ανοίγω τα σκέλια μου **2.** περικλείω το τζάκι με ανοιχτά τα πόδια ΦΡ. **κρύωνα και χαύδωσα πάνω από τη φωτιά να ξεσταθώ!** – ουσ. **χαύδωμα** (το) – επίρρ. **χαυδαρίκι** με ανοιχτά τα πόδια – συνών. **χαύδα** – σύνθ. **χαυδομούνα** (η) που έχει ανοιχτά τα πόδια, που είναι επιρρεπής στις ερωτικές συνευρέσεις [ETYM. < χαυδ(ός) / χαβδός «που έχει τα γόνατά του ελαφρώς γερτά προς τα μέσα και τα σκέλη του ανοιχτά» (πιθ. < λαβδός «στραβοπόδης» < λάβδα, άλλος τ. του λάμδα, βλ. λαβδαριά, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ώνω (Ήσύχ., <χαυνάκων> χαυνοποιῶν, οἱ δὲ χαυνολόγων)].

ΧΑΥΩΝΩ (χαυώνου) **1.** χαυνώνω, προκαλώ ανοησία σε άλλους, τους κάνω νωθρούς, εύπιστους, παθητικούς ΦΡ. **τους χαύωδε με τα ωραία λόγια!** **2.** χαλαρώνω, γίνομαι ράθυμος, δεν έχω πνευματική εγρήγορση και ζωντάνια – ουσ.: α) **χαύωμα** (το)· β) **χαυωμάρα** (η) ΦΡ. **τι χαυωμάρα είν' αυτή που μ' έπιασε!** – μππ. **χαυωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. χαυν(ῶ) (-όω) «χαλαρώνω, (μτφ.) γεμίζω κάποιον με ματαιοδοξία, ...» (Πλάτ. Λύσ. 210e, αλλά μή ὥσπερ σύ χαυνοῦντα

«αλλά όχι όπως ακριβώς εσύ να τον γεμίζεις με ματαιοδοξία») + παραγ. επίθ. -ώνω > χαυνώνω > χαυώνω, με έκπτωση].

ΧΑΦΤΩ (χχάφτου) & **χάβω** 1. τρώω λαίμαργα, καταβροχθίζω [παροιμ.: Όποιος πάει να χάψει βόδι, χάρτει μύγες.] 2. (μτφ.) δέχομαι κάτι άκριτα, είμαι ευκολόπιστος [παροιμ.: Χάρτει μύγες!] – ουσ.: α) **χάψιμο** (το)· β) **χάφτας** (ο) 1. που τρώει ό,τι και να του δώσεις, λαίμαργος 2. (μτφ.) εύπιστος – σύνθ. **χαφταλεύρης** (ο) εύπιστος, αφελής· γ) **χαψιά** (η) 1. μπουκιά [δ. τρ.: – Για πάρε, νύφη μ', μια χαψιά, για πάρε τρεις και πέντε. / – Εγώ έφαγα στη μάνα μου, το μέλι και το γάλα. / – Ας έφαγες στη μάνα σου, θα φας στην πεθερά σου.] 2. μικρή ποσότητα τροφής ΦΡ. **έφαγα μια χαψιά κι έπεσα για ύπνο!** 3. μικρής ηλικίας ή μεγέθους άνθρωπος ΦΡ. **μια χαψιά παιδάκι είναι!** 4. χάριν αστεϊσμού και ως έκφραση αγάπης ΦΡ. **θα σε κάνω μια χαψιά!** δ) **χάπατο** (το) που μένει με ανοιχτό το στόμα, χαζούλης ΦΡ. **ένα χάπατο είναι!** [ETYM. < μσν. χάπτω με ανομ. τρόπου άρθρ. [πτ > φτ] < αρχ. κάπτω «καταπίνω με βουλιμία, καταβροχθίζω», Άριστοφ. Όρν. 245, έμπιδας κάπτεθ' «κουνούπια χάρτετε») μεταπλ. χά(φτω) -βω με βάση το συνοπτ. θ. χαψ- κατά το σχ.: κλεψ- (έκλεψα) - κλέβω].

ΧΑΧΑΛΟ (χχάχχαλου) (το) 1. ξερό κλαδί κατάλληλο για προσάναμμα 2. μικρό σκουπίδι [Ν. Γ. Πολ. Παρ., τ. Δ', σ. 437: Καθείς βλέπει τό χάχαλο εις τάλλουνοῦ τό μάτι, μά τήν τράβα ποῦ εἶναι 'ς τό δικό του δέν τή βλέπει.] 3. (μτφ.) βάρος ΦΡ. **τον έχει χάχαλο στο κεφάλι του!** 4. (μτφ.) γηραλέος άνθρωπος [ETYM. < ψάχαλο, με αφομ. (βλ. τσάχαλο, ετυμ.)].

ΧΑΧΑΣ (ο) 1. που γελά χωρίς λόγο 2. (μτφ.) ανόητος ΦΡ. **ένας χάχας είναι, τίποτ' άλλο!** – συνών. **χαφτανάς** (ο) [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον ήχο του γέλιου].

ΧΑΨΗ (χάψη) (η) φυλακή ΦΡ. **τον έβαλαν στη χάψη!** [ETYM. < τουρκ. hapsi < араβ. habs «φυλακή»].

ΧΕΖΩ (χχιέζου) 1. αποπατώ [παροιμ.: Έχεσε μαλλιά από λύκο!] 2. (μτφ.) προσβάλλω με σκληρά λόγια ΦΡ. **τον έχεσε πατόκορφα!** – ουσ.: α) **χέσιμο** (το)· β) **χεσιά** (η) 1. αποπάτηση 2. η έκταση που καλύπτει μία αποπάτηση ΦΡ. (α) **χεσιά τόπος** λίγος τόπος, μικρή έκταση (β) **μάλωσαν για μια χεσιά τόπο!** γ) **χεσιώνας** (ο) αποχωρητήριο· δ) **χέστης** (ο) φοβητσιάρης, δειλός – σύνθ. **ορθοχέστης** (ο) 1. που χέζει όρθιος 2. (μτφ.) δειλός – επίθ. **χέζας** (-ού, -ιάρικο) φοβητσιάρης, δειλός [παροιμ.: Καλύτερα χέζας, παρά μακαρίτης!] – σύνθ. **χεζοβολιέμαι** χέζομαι – ουσ. **χεζοβόλημα** (το) μεγάλη ποσότητα κοπράνων – συνών. **χεζοβολιό** (το) [ETYM. < αρχ. χέζω «αποπατώ, αφοδεύω»,

Άριστοφ. Σφ. 941, τοῦτον οἶμ' χεσεῖσθαι «ἀπάνω του ετούτος θα τα κάμει»].

ΧΕΙΜΑΔΙΟ (χειμαδιό) (το) 1. τόπος κατάλληλος για το ξεχειμώνιασμα κοπαδιών, χειμαδιά [Κ. Κρυστ. Βοσκ. 31-33: καὶ θάψτε με σέ μιά κορφή περίβλεφτην μεγάλη / γιά ν' ἀγναντεύω τά βουνά, τά χειμαδιά νά βλέπω, / νά δέχουμε τήν ἄνοιξη ἐσᾶς καί τά κοπάδια.] 2. (μτφ.) κάθε ἀπάνεμο μέρος, κατάλληλο για ἡσυχη διαμονή – συνών. **ξεχειμαδιό** (το) [ETYM. < αρχ. χειμάδιον (τό) (Στράβ. 11.13.1, τό χειμάδιον ἐστὶν αὐτοῖς ἐν Σελευκείᾳ «το χειμαδιό τους βρίσκεται στη Σελεύκεια») με συνίζ. για την αποφυγή της χασμ.].

ΧΕΙΜΑΖΕΙ (χχειμάζ') (γ' πρόσ.) ἔχει κακοκαιρία με ισχυρή βροχοπτώση ΦΡ. **χειμάζε ὅλη τ' νύχτα!** – ουσ.: α) **χειμάσμα** (το)· β) **χειμαστής** (ο) δυνατός νοτιάς που συνοδεύεται ἀπὸ πολλές και ισχυρές βροχοπτώσεις – σύνθ. **ξεχειμάζω** περνῶ τον χειμῶνα [δ. τρ.: 'Δυσσέα μ', πού ξεχειμάσες τον φετινό χειμῶνα, / που ἦταν τα χιόνια τα πολλά και τα πολλά χαλάζια;] – ουσ. **ξεχειμάσμα** (το) – μεε. **ξεχειμάζοντα(ς)** – σύνθ.: α) **καλοξεχειμάζω** [ευχή: Να καλοξεχειμάσουμε!] [δ. τρ.: ... δεν πάει τα κατώμερα να καλοξεχειμάσει, / μον' μένει ἀπάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.]· β) **παραχειμάζω** (συνήθ. για νομάδες κτηνοτρόφους) παραμένω κάπου, για να περάσω τον χειμῶνα, ξεχειμωνιάζω – συνών. **παραχειμωνιάζω** [ETYM. < αρχ. χειμάζω «"δημιουργῶ" χειμῶνα, δηλ. καταιγίδα, τρικυμία», Σοφ. Ο. Κ. 1504, θεοῦ τοιαῦτα χειμάζοντος «ὅταν σηκώνει ο θεός τέτοια καταιγίδα»].

ΧΕΙΜΩΝΑΣ (χχειμώνας) (ο) 1. [...] ΦΡ. (α) **χειμῶν' καλόκαιρο ἔχουμε!** ἔχουμε χειμῶνα που μοιάζει με καλοκαίρι (β) **κακόν χειμῶνα πέρασα φέτος!** δεινοπάθησα [παροιμ.: Ο χειμῶνας αν δεν πιάσει κι ο χιονιάς αν δεν πλακώσει, ούτε λάδι ούτε στάρι οὐτ' ανθούς η γη θα δώσει.] 2. πολύ κακές καιρικές συνθήκες, ασχέτως εποχῆς ΦΡ. **κάνει χειμῶνα!** – παραγ. ουσ. **χειμωνικό** (χειμουν'κό) (το) καρπούζι [παροιμ.: Γυναίκα και χειμωνικό η τύχη τα διαλέγει.] [δ. τρ.: Τέσσερα πορτοκάλια κι ένα χειμωνικό, / στην πόρτα σου, κυρά μου, θα γένει φονικό.] – σύνθ. **αποχειμῶνο** (το) το τέλος του χειμῶνα [ETYM.· μσν. < αρχ. χειμῶν (ὁ) (-ῶνος) (αιτ. χειμῶνα) «χειμῶνας, κακοκαιρία», Όμ. Γ 4, αἶ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον «ὡς φεύγουν τον βαρὺ χειμῶνα»].

ΧΕΙΡΟ- & χειρό- & χερο- & χερό- (Τριαντ.) το λόγιο ουσ. χείρα ως α' συνθ. σε σύνθ. λ., συνήθ. δηλώνει ὅτι αὐτό που εκφράζει το β' συνθ.: 1. κινεῖται, λειτουργεῖ με το χέρι, το χειρίζεται κανεὶς με το χέρι· π.χ. χειρόφρενο 2. γίνεται, εἶναι φτιαγμένο με τα χέρια· π.χ. χειρό-

γραφο || γίνεται με τα χέρια· π.χ. χειροκρότημα 3. προορίζεται για τα χέρια· π.χ. χειρολαβή 4. (ιατρ.) π.χ. χειράγρα 5. σε ορισμένες λέξεις εναλλάσσεται με το χερο-· π.χ. χειροδύναμος / χεροδύναμος – σύνθ. α) **χειροβολίστρα** (χειρουβουλλίστρα) / **χεροβολίστρα** (η) δώδεκα χειρόβολα μαζί· β) **χειρόβολο** / **χερόβολο** (το) ποσότητα σταχυών, όση μπορεί να πιάσει με το χέρι του ο θεριστής, χεριά [παροιμ.: Κι εκείνος κακό χερόβολο κι αυτός κακό δεμάτι!]; γ) **χειρόλαμπα** / **χερόλαμπα** (η) λάμπα πετρελαίου· δ) **χειρομάντιλο** (το) μαντίλι για το καθάρισμα του προσώπου και ειδικά της μύτης· ε) **χειρόξυλο** (το) ξύλο στο πάχος του χεριού – συνών. **χεροξυλωτό** (το)· στ) **χειροπάλαμο** (το) παλάμη (βλ. δείχνω → σύνθ.)· ζ) **χειροπιασούμενος** (-η, -ο) που πιάνεται με το χέρι, χειροπιαστός· η) **χερόδοτος** (-η, -ο) που δίνεται στο χέρι· θ) **χερολάβα** (η) η λαβή του αλετριού· ι) **χερόλαβο** (το) γουδοχέρι· κ) **χεροκράτι** (το) ποσότητα, συνήθ. σπαρτών, που χωράει σ' ένα χέρι· λ) **χερόπανο** (το) πανί που χρησιμοποιείτο ως πετσέτα για το σκούπισμα των χεριών – σύνθ. **παλιοχερόπανο** (το) πατσαβούρα· μ) **χεροπιάνω** πιάνω από το χέρι ή με το χέρι (βλ. πιάνω) – ουσ. **χερόπιασμα** (το) – μππ. **χεροπιασμένος** (-η, -ο) [Κ. Κρυστ. Γ. Μαν.: Νεράϊδες άπ' τά κύματα πηδοῦν χεροπιασμένες.]; ν) **χεροπρίονο** (το) μικρό πριόνι με χειρολαβή [ETYM. < λόγ. χειρο- < αρχ. χειρο- θ. της λ. χείρ > χέρι (βλ. λ., ετυμ.) ως α' συνθ., π.χ. αρχ. χειρο-νομῶ, ελνστ. χειρό-γραφον & χερο- θ. του ουσ. χέρ(ι) -ο-].

ΧΕΛΙΑ (χχιλλιά) (η) προσωνύμιο προβατίνας, η οποία έχει λείο μαλλί [ETYM. < μσν. χέλ(ι) < αρχ. ἐγγέλειον (τό) (αποβ. του αρχικού άτ. φων. και αποφυγή της χασμ.), υποκορ. του ἐγγελυς (ό, ή) (-εως / -υος) (Όμ. Φ 203, ἐγγέλυές τε καί ἰχθύες «χέλια και ψάρια») + παραγ. επίθ. -ιά].

ΧΕΛΙΔΟΝΑ (χχιλλ'δόνα) (η) 1. θηλυκό χελιδόνη 2. μεταλλικό εξάρτημα της πάνω μυλόπετρας του νερόμυλου, που μοιάζει με χελιδόνη – παραγ. ουσ. **χελιδονίστρες** (χχιλλιδουνίστρις) (οι) οι ξύλινες υποδοχές, στις οποίες προσαρμόζεται η χελιδόνα του μύλου [ETYM. < αρχ. χελιδών (ή) (-όνος) (αιτ. χελιδόνα), Όμ. φ 411, χελιδόνη εἰκέλη αὐδήν «σαν να 'ταν χελιδόνα» / Ήσύχ., <χελιδών> τὸ κοῖλον τῆς ὀπλῆς τῶν ἵππων. καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἄνωθεν τοῦ ἀγκῶνος τὸ κατὰ τὰς καμπάς].

ΧΕΡΙ (χχέρ') (το) [...] [παροιμ.: Όπου δε φτάνει το χέρι σου μην κρεμάς την κάπα (βλ. λ.) σου.] ΦΡ. (α) **έδωκαν τα χέρια!** συμφιλίωθηκαν (β) **χέρι το χέρι** με τη βοήθεια περισσοτέρων χεριών, γρήγορα (γ) **χέρι ποδάρι** κατά πόδας ΦΡ. **τον πήγε χέρι ποδάρι, να δει τι ή-**

Θελε! (δ) **παίρνω το χέρι κάποιου** ζητώ τη γνώμη του (ε) **δίνω ένα χέρι ξύλο** δέρνω κάποιον (στ) **δίνω το χέρι μου** δίνω υπόσχεση γάμου, συμφωνώ για κάτι (ζ) **δώσ' μ' ένα χέρι** βοήθησέ με (η) **βάλε ένα χέρι!** βόηθα (θ) **περνάω κάτι δυο χέρια** κάνω κάτι δυο φορές ΦΡ. (α) **πέρασα τον τοίχο δυο χέρια** τον έβαψα δυο φορές (β) **πέρασα τις ντομάτες δυο χέρια** τις στράγγισα δυο φορές, κ.λπ. (ι) **απλώνω χέρι** 1. αγγίζω κάτι που δεν μου ανήκει 2. κλέβω, παίρνω 3. χτυπώ (κ) **καλό χέρι** (το) το δεξιό χέρι, μια και μ' αυτό κάνουμε το σημείο του σταυρού (λ) **κοντά τα χέρια σ'** 1. μην απλώνεις το χέρι σου, για να χτυπήσεις 2. μην απλώνεις το χέρι σου να πάρεις κάτι ξένο (μ) **πήρε ένα χέρι λεφτά** πήρε αρκετά χρήματα – παράγ. ουσ.: α) **χειρότι** (το) 1. πλεκτό διακοσμητικό που προσαρμοζόταν στο άκρο του μανικιού της πλεκτής χειμερινής αντρικής φανέλας 2. προστατευτικό κάλυμμα των χεριών για προστασία κατά τις γεωργικές εργασίες· β) **χερικό** (το) έναρξη εργασίας ΦΡ. **κάνω χερικό** ξεκινώ εργασία, συναλλαγή, κ.λπ. [ευχή: Καλό χερικό να 'χεις!]. γ) **χε(ι)ράμι** (το) (χιράμ' / χ'ράμ') (το) μάλλινο κροσσωτό και ξομπλιαστό κλινοσκέπασμα· πέραν άλλων, με τέτοιο κάλυπταν και τα σαμάρια των υποζυγίων στους γάμους ΦΡ. **τον έφεραν στο χειράμι!** τον έφεραν σκοτωμένο – ρ.: α) **χειριάζω** 1. πιάνω με το χέρι 2. αγκαλιάζω – ουσ. **χέριασμα** (το) – μππ. **χειριασμένος** (-η, -ο) – αντών. **αχέριαστος** (-η, -ο)· β) **χερακώνω** βάζω στο χέρι, χουφτώνω – ουσ. **χεράκωμα** (το) – μππ. **χερακωμένος** (-η, -ο) – σύνθ.: α) **αποχερίζω** περνάω από τελευταίο χέρι, δίνω το τελευταίο χέρι, τελειώνω κάποια εργασία – ουσ. **αποχέρισμα** (το) – μππ. **αποχερισμένος** (-η, -ο)· β) **καταχεριάζω** 1. χτυπώ με τα χέρια 2. (μτφ.) επιτιμώ αυστηρά· γ) **κοψοχειριάζομαι** 1. επιβαρύνω τα χέρια μου από μεγάλο φορτίο ή πολλή κούραση 2. δεν έχω στη διάθεσή μου κάτι, το οποίο μου ήταν αναγκαίο ΦΡ. **χάλασε η ραπτομηχανή και κοψοχειριάστηκε!** [ETYM. < μσν. χέρι(ν) < ελνστ. χέριον (τό), υποκορ. του αρχ. χείρ (ή) (γεν. χειρός) «χέρν», Όμ. Γ 363, ἔκπεσε χειρός «και του 'πεσε απ' το χέρι»].

ΧΙΛΙΟΚΑΛΩΣ (χιλλiouκαλώς) επίρρ.· χίλιες φορές καλά [δ. τρ.: Χιλιοκαλώς τον ηύραμε τούτον τον νοικοκύρη / με τα καλά του τα φαγιά, με τα καλά του λόγια.] [ETYM. < αρχ. αριθμτ. χίλι(α) (Όμ. Η 471, χίλια μέτρα) -ο- + καλώς (< αρχ. επίρρ. καλῶς «καλά, ορθά, δίκαια, ...», Όμ. β. 63, οὐδ' ἔτι καλῶς οἶκος ἐμὸς διόλωλε «μου αφάνισαν το σπίτι και πήγε»].

ΧΙΝΟΠΩΡΟ (χχιννόπουρου) (το) 1. φθινόπωρο [δ. τρ.: Παιδιά, πήρ' ο χινόπωρος, παιδιά, πήρ' ο χειμώνας (βλ. λ.), / πέσαν τα φύλλ' απ' τα

κλαριά, ξεσκιώσαν τα λημέρια.] – συνών. **χινόπωρος** (ο) ΦΡ. **κακός χινόπωρος ήρθε!** 2. (μτφ.) η ηλικία που προσεγγίζει τα γηρατειά ΦΡ. **άμα διαβεί ο χινόπωρος, να κι ο χειμώνας!** [ETYM. < φθινόπωρο (< αρχ. φθινόπωρον (τό), Ἡρόδ. 4.42.3, ὅπως δὲ γίνοιτο φθινόπωρον «κάθε που ερχόταν φθινόπωρο») παρετυμ. με επίδρ. του χύν(ω) ή του χειμώνα].

ΧΙΟΝΩ (χχιόνου) (η) ονομασία γίδας με λευκό τρίχωμα [ETYM. < θ. χιον- του αρχ. ουσ. χιών (ή) (-όνος) «χιόνι» (Ώμ. ζ 44, οὔτε χιών ἐπιπίλναται «μήτε χιόνι την αγγίζει») + παραγ. επίθ. -ω].

ΧΛΑΜΠΑΝΑΩ (χλλαμπανάου) μιλώ ή φωνάζω δυνατά – ουσ. **χλαμπάνημα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον εν λόγω ήχο της φωνής].

ΧΛΑΠΑΚΙΑΖΩ (χλλαπακκιάζου) τρώω γρήγορα και χωρίς να μασώ καλά την τροφή – ουσ. **χλαπάκισμα** (το) [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο χλαπ χλαπ κατά τη βιαστική λήψη τροφής].

ΧΛΕΠΙΑ (χλλέπγια) (τα) οι σπόροι του αγγουριού ή του κολοκυθιού ΦΡ. **δε μ' αρέσει τ' αγγούρι, έχει χλέπια!** – ρ. **χλεπιάζω** αποκτώ χλέπια – ουσ. **χλέπιασμα** (το) – μππ. **χλεπιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < χλεμπ(όνα) «πολύ ώριμο αγγούρι, κολοκύθι ή πεπόνι, ...» + παραγ. επίθ. -ια > χλέμπια > χλέπια, με αποηχηροπ., ή < λέπι (λέπια > χλέπια, ιδιωμ. προφ.) < αρχ. λέπιον, υποκορ. του λέπος (τό) «κέλυφος, λέπι» (Πολυδ. 6.51, ιχθύων λέπη «λέπια ψαριών») (βλ. λεπετσιόνι, ετυμ.)].

ΧΛΙΑΪΝΩ (χχλλιαίνου) κάνω ένα υγρό χλιαρό – συνών.: α) **χλιάνω**· β) **χλιώνω** – ουσ. **χλιούρα** (η) το να είναι κάποιος χλιαρός, χλιαρότητα – επίθ. **χλίος** (-α, -ο) / **χλιός** (-ά -ό) χλιαρός (βλ. κίτερος → σύνθ. β, 2) – υποκορ. **χλιούτσικος** (-η, -ο) – σύνθ. **ξεχλιαίνω** διώχνω δυσάρεστες έννοιες, ανακουφίζομαι [ETYM. < αρχ. χλιαίνω «θερμαίνω, -ομαι», Ἀριστοφ. Λυσ. 386, ἐπειδή πῦρ ἔχεις, σύ χλιαίνεις σεαυτόν «αφού στα χέρια τη φωτιά βαστάς, άιντε ζεστάσου!»].

ΧΛΙΒΟΜΑΙ (χχλίβουμι) θλίβομαι [δ. τρ.: Σαν περδικούλα χλίβεται, σαν πέρδικας (βλ. λ.) βρυχάται.] – ουσ. **χλιμάρα** (η) θλίψη, δυστυχία, κακομοιριά – μππ. **χλιμένος** (-η, -ο) κακομοίρης, βασανισμένος – επίθ. **χλιβερός** (-ή, -ό) θλιβερός, ταλαίπωρος [δ. τρ.: Ποιος έχει πέτρινη καρδιά, θέλω να μη ραΐσει, / να ειπώ τραγούδι χλιβερό και παραπονεμένο.] [ETYM. < θλίβω / θλίβομαι (βλ. θλιβομάρα, ετυμ.) με τροπή του [θ] σε [χ] μπροστά από το έρρινο [λ] (πρβ. αχνός < αθνός)].

ΧΛΩΡΟΣ (χλλουρός) (-ή, -ό) που έχει το χρώμα του νέου χορταριού, τρυφερός, φρέσκος [παροιμ.: Δεν τον αφήνει σε χλωρό κλαρί.] ΦΡ. (α) **χλωρό τυρί** (β) **είναι σαν χλωρό τυρί** έκφραση για πρόσωπο άσπρο και αφράτο – ουσ. **χλωρασιά** (η) χλωρό χορτάρι, κατάλληλο για

βοσκή ΦΡ. **έχει ωραία χλωρασιά!** – σύνθ.: α) **χλωροκοκκινίζω** ημι-ταριχεύω κάτι φαγώσιμο· β) **χλωρόπιτα** (η) πίτα που έχει ως βάση το φρεσκοπηγμένο τυρί, πριν μπει σε τσαντίλα (βλ. λ.), για να στραγγίσει (βλ. Π. Π. Λάμπρη Μν. σ. 129) [ETYM. < αρχ. χλωρός (-ά, -όν) «υποκίτρινος, ανοιχτόχρωμος, (μτφ.) ακμαίος, (ουδ. ως ουσ.) χλομάδα, (ουδ. πληθ. ως ουσ.) τα φύλλα, τα άνθη, τα φυτά που μόλις έχουν βλαστήσει, ...», Ήσ. Άσπ. 231, επί χλωροῦ ἀδάμαντος «σε ανοιχτόχρωμο μέταλλο»].

ΧΝΟΤΟ (χχνότου) (το) τα διάφορα αέρια που βγαίνουν από το στόμα κατά την εκπνοή [παροιμ.: Όποιον δεν τον αγαπούν και τα χνότα του βρομοούν.] ΦΡ. (α) **ταιριάζουν τα χνότα τους!** ταιριάζουν πολύ (β) **τ' πήρα τα χνότα!** εμβάθυνα στη σκέψη του [ETYM. (Τριαντ.) < μσν. *χνότο (πρβ. μσν. χνότος) < τα *αχνότα (πληθ.) με αποβ. του αρχικού άτ. φων. από συμπροφ. με το άρθρο < η *αχνότη (πρβ. η νεότη > τα νιάτα) < άχν(α) -ότη (< αρχ. -ότης, σημερινό -ότητα) (βλ. άχνα)].

ΧΝΟΥΔΑΛΟ (χχνούδαλου) (το) βρέφος, μικρό παιδί – συνών. **χνού-ταλο** (το) [ETYM. < μσν. χνούδ(ιν) (< ελνστ. χνούδιον (τό), υποκορ. του αρχ. χνόος / χνούς (ό) (γεν. χνού) «κάθε ελαφριά και πορώδης ουσία, ο αφρός που συγκεντρώνεται στην άκρη της θάλασσας, χνούδι, οι πρώτες τρίχες στο πρόσωπο των νέων, καθετί ελαφρό», Όμ. ζ 226, ἐκ κεφαλῆς δ' ἔσμηχεν ἄλως χνόον ἀτρυγέτοιο «και το κεφάλι από της θάλασσας της άκαρπης την άχνη καθάριζε») + παραγ. επίθ. -αλο].

ΧΝΟΥΜΗ (χχνούμ') (η) ψιλό άχυρο [ETYM. < χνού(ς) (βλ. χνούδα-λο, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -μη].

ΧΟΒΙ (χχόβ') (το) **1.** μέτρο όγκου υγρών **2.** ποσότητα, συνήθ. μεγάλη ΦΡ. **πήγε στην πόλη κι έφερε ένα χόβι πράματα!** **3.** χρονική περίοδος **4.** ό,τι επαναλαμβάνεται κατά τακτά χρονικά διαστήματα ΦΡ. **στ' άλλο το χόβι** – σύνθ. **καταχόβι** (το) ΦΡ. **ήρθε ένα σημείο** (βλ. λ., 3) **σε δύο καταχόβια!** ... σε δύο φάσεις [ETYM. < θ. χοφ- του χέω (βλ. χύνω, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ι > χόβι (Μ. Φιλ. Γλωσσ., σ. 8) εἶναι ὁ χοῦς (= μέτρο γιά τά ὑγρά) τῶν Ἀρχαίων στόν ὑποκοριστικό του τύπο: χοῦς - χόιον - χόι - χόβι) (πρβ. αρχ. χεύματα «κάθε τι που χύνεται»)].

ΧΟΛΗ (χουλλή) (η) **1.** χοληδόχος κύστη ΦΡ. (μτφ.) **μου 'κοψες τη χολή!** με κατατρόμαξες [Κ.Ε.Ε.Λ., παροιμία: Έχει κ' η τρίχα ίσκιο κι' ο μίρμυγας χολή κ' η μίγα σπλήνα.] **2.** πικρό και πρασινωπό παχύρρευστο υγρό που εκκρίνεται από το συκώτι **3.** (μτφ.) κακία, έχθρα, μίσος (βλ. αμάχη) ΦΡ. (α) **τα χείλια του στάζουν χολή!** λέει πικρά λόγια, είναι πολύ δηκτικός (β) **δεν έχει χολή μέσα του!** δεν έχει θυμό, μίσος, είναι καλός **4.** (μτφ.) θλίψη, στενοχώρια [παροιμ.: Ξένη χολή,

σκοπιά (βλ. σκόπι → ουσ.) σε ξένο κώλο.] ΦΡ. (α) **τον είναι χολή φαρμάκι!** είναι πολύ λυπημένος (β) **με πότισε χολή!** με πίκρανε πολύ – ρ.: α) **χολιάζω** (χχουλιάζου) 1. κάνω κάποιον να θυμώσει ή να πικραθεί 2. κακιώνω, οργίζομαι 3. στενοχωριέμαι, υποφέρω από σκέψεις – συνών. **χολιάω** (χχουλιάου) ΦΡ. **μη χολιάς!** μη στενοχωριέσαι – ουσ. **χόλιασμα** (το) – επίθ. **χολάτος** (-η, -ο) που έχει βαθύ πράσινο χρώμα – μππ. **χολιασμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Διαβαίνω από την πόρτα σου, σε βλέπω χολιασμένη, / και στο δεξί σου μάγουλο ήσουν ακουμπισμένη.] [ETYM. < αρχ. χολή (ή) «χοληδόχος κύστη, πικρός θυμός, οργή, ...», Εὐρ. Ἡλ. 828, δοχαὶ χολῆς «κύστη της χολῆς»].

ΧΟΝΤΡΟΣ (χόντρους) (το) πάχος ΦΡ. **έχει πολύ χόντρος!** [ETYM. < χοντρός (βλ. λ.), υποχωρ. αναλ. προς άλλα ζευγάρια ουσ. - επίθ. με παρόμοιο τονικό σχ.: αρχ. γαληνός «ήσυχος» - γαλήνη (Τριαντ.)].

ΧΟΝΤΡΟΣ (χουντρός) (-ή, -ό) 1. ευτραφής, παχύς (βλ. σβέρκος → παροιμ.) – συνών. (σκωπτ., υβρ., χαϊδ.) **χοντρέλης** (-α / -ω, -ικο) (βλ. βαρέλι, συνών. → βαρέλω) [Γ. Ἀθάν. Τ. Β. 1.204: Γιατί, μωρή Βασιλική, γιατί μωρή χοντρέλω, / γιατί δέ ῥχέσαι ὡς ἔρχοσαν νά σμίξουμε τά χνώτα;] 2. (μτφ.) αγενής, αδιάκριτος, βραδύνους ΦΡ. **είναι λίγο χοντρός!** 3. (μτφ.) άξεστος ΦΡ. **ήταν χοντρός ο κόσμος τότε!** 4. (ουδ. εν. ως ουσ.) **χοντρό** (το) στάρι χοντροκομμένο, πλιγούρι – συνών. **κοφτό** (το) – επίθ. **χοντρικός** (-ή, -ό) 1. εξέταση θέματος σε αδρές γραμμές 2. πώληση προϊόντων σε μεγάλη ποσότητα 3. (ουδ. πληθ. ως ουσ.) **χοντρικά** (τα) ογκώδη οικόσιτα ζώα, όπως οι αγελάδες, κλπ. – συνών. **χοντρόζωγα** (τα) – σύνθ.: α) **χοντρομούτσουνος** (-η, -ο) που έχει μεγάλη και παχουλή μουτσούνα· β) **χοντροκοπάννα** (η) (μτφ.) α-θυρόστομος, βωμολόχος· γ) **χοντρομπαλάς** (-ού) χοντρομέτωπος και παχύσαρκος – συνών. **χοντρομπαλάτος** (-η, -ο) ΦΡ. **γίνηκε χοντρομπαλάτο παιδί!** [ETYM. < αρχ. χονδρός (-ά, -όν) (προφ. [nd]) «που αποτελείται από χόνδρους, δηλ. από κόκκους, (ελνστ. σημ.) ογκώδης, χοντροκαμωμένος (η σημερινή σημ. μσν.)», Ἀριστ. Μετ. 2.3. 37, ἄλεις οὐ χονδροὶ «όχι χοντρά αλάτια»].

ΧΟΡΤΑΜΟΣ (χουρταμός) (ο) η ικανοποίηση του αισθήματος της πείνας ή άλλης επιθυμίας [παροιμ.: Ο γύφτος κι η κότα δεν έχουν χορταμό!] – συνών.: α) **χόρταση** (η)· β) **χορτασίλα** (η) ΦΡ. **μυρίζει χορτασίλα!** – αντών. **αναχορταγιά** (η) 1. αχορτασιά, λαιμαργία 2. (μτφ.) απληστία, πλεονεξία – συνών. **αχορταγίλα** (η) – επίθ. **αναχόρταγος / ανεχόρταγος** (-η, -ο) [ETYM. < ελνστ. χορτα(σ)μός (ό), με έκπτωση < θ. χορτάσ- του αρχ. χορτάζω «τρέφω, παχαίνω», Ἀριστοφ. Εἰρ. 176, χορτάσω τόν κάνθαρον «μη χορτάσω το σκαθάρι»].

ΧΟΡΤΑΡΙΑΖΩ (χουρταργιάζου) **1.** έχω βγάλει χορτάρι, καλύπτομαι από χορτάρια **2.** (μτφ.) μένω έρημος και βγάζω χορτάρια [κατάρα: Να χορταριάσει η αυλή του!] [δ. τρ.: ... χορτάριασε η πόρτα της, πρασί-νισε κι η αυλή της.] – ουσ. **χορτάριασμα** (το) – μππ. **χορταριασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. χορτάρ(ι) (< ελνστ. χορτάριον (τό), υποκορ. του αρχ. χόρτος (ό) «χορτάρι, ...», Ήσ. Έργ. 606, χόρτον δ' έκομίσαι «χορτάρι μέσα να φέρεις») + παραγ. επίθ. -ιάζω].

ΧΟΥΓΙΑΖΩ (χου'ιάζου) **1.** φωνάζω δυνατά, συχνά από απόσταση **2.** (μτφ.) επιπλήττω κάποιον μεγαλόφωνα **ΦΡ. τι χουγιάζεις έτσι;** **3.** κραυγάζω, συχνά χωρίς να λέω συγκεκριμένες λέξεις **ΦΡ. χούγιαξε μη ζυγώσει λύκος στα πρόβατα!** (χου'ιαξι μη ζζ'γώσ' λύκους στα πρό'τα!) – ουσ. **χούγιασμα** / **χουγια(χ)τό** (το) **ΦΡ. έβγαλε ένα χουγιατό!** (ιέβγαλ' ένα χου'ιατό!) – συνών. **χουχτάω** [ETYM.: ηχομιμ. λ. από τον παραγόμενο ήχο κατά το χούγιασμα, ή < ηχομιμ. επιφών. ου (ουuyu!) + μσν. ιάζω «κράζω μεγαλόφωνα, κραυγάζω, (αρχ. σημ.) λαλώ, μιλώ ή φέρομαι όπως οι Ίωνες, ...» > *ουιάζω > χουγιάζω, ι-διωμ. προφ., ή (Τριαντ. & LSJ) < σλαβ. hujati].

ΧΟΥΙ (το) βαθιά ριζωμένη, ατομική ή κοινωνική, συνήθεια [παροιμ.: Πρώτα βγαίνει η ψυχή κι ύστερα το χούι!] (πληθ. χού(γ)ια, τα) – ε-πίθ.: α) **χουϊλής** (-ού) που έχει χούγια [παροιμ.: Δεν είναι που 'ναι χουϊλής, είναι και παραπονιάρης.]· β) **χουϊλίτικος** (-η, -ο) [ETYM. < αρχ. οϊον, οϊα (ιων. οϊη), οϊον «τέτοιος, τέτοιας ποιότητας, τέτοιου εί-δους, τέτοιου χαρακτήρα, ...» (Όμ. Β 192, οὐ γάρ πω σάφα οἶσθ' οἶος νόος Ἀτρεΐωνος «ότι δεν ξεύρεις καθαρά τι κρύβει ο νους του Ατρεί-δη») > *χόιον (το [χ] από τη δασεία) > χούι(ον), με κώφ. του [ο] σε [ου] > χούι (πρβ. τουρκ. huy «συνήθεια, φύση» < περσ. chūy)].

ΧΟΥΛΙΑΡΙ (χχ'λλιάρ') (το) κουτάλι [παροιμ.: Είχε ο φρόνιμος χου-λιάρι κι έτρωγε κι ο ζουρλός (βλ. λ.) με δαύτον.] [Χρ. Χρηστ. Έλπ.: – Ἀλήθεια παιδάκι μ', μοῦ εἶσαι πεινασμένο!... Εἶπε καί σηκώθηκε τρι-κλίζοντας, ἔστρωσε τραπέζι, κι ἀπόθεκε (βλ. αποθέκω) ἀπάνω τά χουλιάρια, τό ψωμί καί τό προσφάγι, καί κάθισαν νά φᾶνε.] **ΦΡ. γλύ-τωσε από του παπά το χουλιάρι!** γλίτωσε την τελευταία στιγμή από κάτι δυσάρεστο, ακόμα και από τον θάνατο – υποκορ. **χουλιαράκι** (το) – μεγεθ. **χουλιάρα** (η) – παράγ. ουσ. **χουλιαριά** (χχ'λλιαργιά) (η) κουταλιά **ΦΡ. έλα να φας μια χουλιαριά φαΐ!** να φας έστω και λίγο – σύνθ.: α) **κουταλοχούλιαρο** (το) μεγάλο χουλιάρι· β) **χουλιαρολόγος** (ο) θήκη για χουλιάρια [ETYM. < λόγ. χολιάριον (τό) (Δημ. Δάρβ. Χρηστ., σ. 340: Μή χάπτης ὅταν τρώγῃς. Μή μεταχειρίζου τήν χεῖρα, ὅπου πρέπει νά μεταχειρίζῃσαι τό χολιάριον ἢ τό περιούνιον. / Ἀσκλ.

Σύγγρ. Ί., σ. 96: ... βαστάζοντες σιδηράν λαβίδα καί χολιάριον διά νά προσφέρωσιν ἢ νά δέχωνται δι' αὐτῶν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα.) < ελνστ. κοχλιάριον (τό), υποκορ. του αρχ. κόχλος / κοχλίας (ὁ) «σαλιγκάρι, κοχλίας, καθετί που έχει σχήμα κοχλία, ...» (Ἀναξ. Ἄδ. 34.1, ἀπιστότερος τῶν κοχλιῶν «πιο ντροπαλός ἀπό τα σαλιγκάρια») > χολιάρι(ον), με αντιμετ. και αποβ. του [κ] > χουλιάρι, με κώφ. του [ο] σε [ου]].

ΧΟΥΜΑΩ (χουμάου) χυμάω, κινούμαι ορμητικά ἐναντίον κάποιου [δ. τρ.: ... κι ο Διάκος ἐξεσπάθωσε και στη φωτιά χουμάει.] – ουσ.

χούμημα (το) [ETYM. < χυμάω, με τροπή του [υ] σε [ου] (πρβ. ξυράφι : ξουράφι) < αρχ. χύμα (τό) (-ατος) «εκροή υγρού, ορμητική ροή, πλημμύρα, ...», Ἀριστ. Ζ. Ί. 5.19, ἔσω χῦμα «μέσα εἶναι ρευστό»].

ΧΟΥΜΕΛΗ (η) γλυκό υγρό που βγαίνει ἀπό το βράσιμο κερήθρας – ρ. **χουμελιάζω** 1. (για φαγητό) α. βράζω περισσότερο απ' ὅσο πρέπει· β. σιγοβράζω και βγάζω τη γλύκα μου 2. (για ζύμη) μαλακώνω, ξε-

κουράζομαι – ουσ. **χουμέλιασμα** (το) – μππ. **χουμελιασμένος** (-η, -ο) [ETYM. < οὐ «ὄχι» (βλ. ούκου, ετυμ.) + μέλι (κάτι που βγαίνει ἀπό την κερήθρα, ὅπως το μέλι, ἀλλά δεν εἶναι μέλι) (< αρχ. μέλι (βλ. μελένιος, ετυμ.) > *ούμελι > *χούμελι, για ευφωνία > χούμελη, με αλ-

λαγή γένους, ἢ < αρχ. χυμ(ός) (βλ. λ., ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ελη > *χύμελη > χούμελη, με τροπή του [υ] σε [ου] (πρβ. ξυράφι: ξουράφι)].

ΧΟΥΝΕΡΙ (χχ'νέρ') (το) 1. ύπουλη ἐνέργεια που ἀποκοπεί σε εξαπάτηση ΦΡ. (α) **τι χουνέρια εἶν' αὐτά;** (β) **κοίτα μην πάθεις κανένα χουνέρι!** 2. πάθημα που οφείλεται σε εξαπάτηση ΦΡ. **ἐπαθε μεγάλο χουνέρι!** 3. (μτφ.) η σεξουαλική πράξη ΦΡ. **κρυφαντάμωσαν κι ἔκαμαν το χουνέρι!** [ETYM. < τουρκ. hüner (< περσ. honar «δεξιότητες, τέχνη») + παραγ. επίθ. -ι].

ΧΟΥΝΗ (χούνν') (η) κοιλότητα που σχηματίζεται μεταξύ βράχων και μοιάζει με χωνί, χοάνη – συνών. **χουναβιά** (χουναβγιά) (η) [ETYM. < αρχ. χώνη (ή), συνηρ. τ. του χοάνη «χωνί, κάτι που μοιάζει με χωνί» (Ἀριστοφ. Θεσμ. 18, διά τήν χοάνην «για το χωνί») > χούνη, με κώφ. του [ω] σε [ου]].

ΧΟΥΣΜΕΤΙ (χουζμέτ') / **χοσμέτι** / **χισμέτι** (το) 1. εξυπηρέτηση, θέλημα ΦΡ. **ὄλο χουσμέτια εἶναι!** (ούλου χουζμέτγια εἶνι!) 2. δουλειά, υπηρεσία – επίθ. **χουσμετιάρης** (-α, -ικο) που κάνει ὄλο θελήματα, υπηρέτης [δ. τρ.: Τέτοια νύφη πο' χεις σκύλα τι την ἔστειλες για ξύλα / με τον δούλο της, τον χουσμετιάρη της.] [ETYM.· ιδιωμ. τ. < τουρκ. hizmet + παραγ. επίθ. -ι, με τροπή ἀρθρώσεως [ι > ου] > χουσμέτι].

ΧΟΥΧΟΥΒΑΓΙΑ (χουχουβά'ια) (η) κουκουβάγια [δ. τρ.: Κάτω στ' αρβανιτοχώρια, / ἦταν ἓνας δέντρος χώρια / και λαλούσαν χουχουβά-

γίες / και τ'ς ακούσαν οι Αρβανίτες. / Γι' άκου ο χάρος των παιδιών μας / κι ο σωσμός των γυναικών μας.] ΦΡ. **θα λαλήσουν χουχουβάγιες!** (θα λαλήσ'ν χουχουβά'ιες!) θα ερημώσει το σπίτι, ο τόπος, κ.λπ. [ETYM.· ηχομιμ. λ. από τον ήχο της φωνής του πτηνού].

ΧΟΧΛΑΖΩ (χουχλλάζου) κοχλάζω ΦΡ. (α) **χοχλάζει το αίμα του!** είναι δυνατός και σφριγηλός (β) **χόχλαξαν τα αίματα!** ξεπήδησαν με ορμή λόγω σοβαρού τραυματισμού (γ) **χοχλάζει η ψυχή του!** βρίσκεται σε μεγάλη ένταση – ουσ.: α) **χόχλασμα** (το)· β) **χόχλος / χούχλος** (ο) **1.** κοχλασμός, βρασμός [παροιμ.: Αυτός βράζει μ' έναν χούχλο!] **2.** η πρώτη βράση υγρού ή φαγητού – επίθ. **χοχλαστός** (-ή, -ό) (βλ. μαγειρειό, 1) – μππ. **χοχλασμένος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. κοχλάζω, με αφομ. < αρχ. καχλάζω «μιμώμαι τον ήχο «κάχλα, κάχλα» του κύματος στα κοιλώματα των πετρών, γελώ δυνατά» (Εὐρ. Ἴππ. 1211, πολὺν καχλάζον ποντίῳ φυσήματι «σπρωγμένο ἀπ' του πελάου τον άνεμο») με ανομ.].

ΧΡΕΙΑ (η) ανάγκη [δ. τρ.: ... όσοι πιστεύουν εις εμέ, χρεία να μη λυπούνται.] [ETYM. αρχ., Σοφ. Ο. Τ. 1174, ὡς πρὸς τί χρείας «για να το κάνει τι;»].

ΧΡΙΣΤΟΠΑΝΑΓΙΕΣ (χριστουπανα'ίς) (οι) οι ύβρεις στο όνομα του Χριστού και της Παναγίας ΦΡ. **όλο χριστοπαναγίες είναι!** [ETYM. < ελνστ. Χριστ(ός) (ὁ) «(αρχική σημ.) που έχει το χρίσμα, μυρωμένος, (αρχ. σημ.) αλειμμένος, ...» (Αισχύλ. Πρ. 480, οὐ χριστόν, οὐδὲ πιστόν «οὔτε να πιει, οὔτε ν' αλειφτεῖ») -ο- + ελνστ. Παναγία (ἡ) (βλ. κρίνο της Παναγίας, ετυμ.)].

ΧΡΙΣΤΟΥ ΛΑΜΠΡΗ (Χ'στού Λαμπρή) Χριστούγεννα και Λαμπρή ΦΡ. (α) **Χριστού Λαμπρή κι αν τον δούμε!** τον βλέπουμε σπανίως (β) (μτφ.) **θα κάμουν Χριστούγεννα ή Λαμπρή!** θ' απολαύσουν καλό και πλούσιο φαγητό [ETYM. < γεν. της λ. Χριστός (βλ. χριστοπαναγίες, ετυμ.) + μσν. Λαμπρή (ἡ) (βλ. απόλαμπρα, ετυμ.)].

ΧΡΟΝΙΚΊ(Σ) (χρουν'κίς) επίρρ.· ολοχρονίς, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, συνεχώς [ETYM. < αρχ. χρόν(ος) (ὁ) (Ὁμ. Γ 157, πολὺν χρόνον «πολὺν καιρόν») + παραγ. επίθ. -ικί(ς)].

ΧΡΥΣΙΚΟΣ (ο) χρυσοχόος (βλ. πιάνω → σύνθ. γ) [ETYM. < χρυσ(ός) (Ὁμ. ε 38, χαλκόν τε χρυσόν «χαλκό και χρυσό») + παραγ. επίθ. -ικός (πρβ. ελνστ. χρυσικά (τά) «χρυσωρυχεία»)]

ΧΡΥΣΟΡΑΦΤΗΣ (χρυσουρράφτ'ς) (ο) ράφτης που έραβε χρυσοκέντητες τοπικές ενδυμασίες [ETYM. < χρυσ(ός) (βλ. χρυσικός) -ο- + μσν. ράφτης (< ελνστ. ράπτης (ὁ) < αρχ. ράπτω «συνενώνω με ραφή, ...», Ἡρόδ. 9.17.4, φόνον ἔρραψαν «έστησαν παγίδα θανάτου»)].

ΧΡΩΣΤΗΜΙΑ (χρουνστ'μνιά) (η) χρέος – συνών. **χρωστημιό** (το) [ETYM. < χρωστ(ώ) (< αρχ. χρέος (τό) «χρέος, οφειλή», Όμ. λ 479, ἤλθον κατά χρέος «ήρθα απ' ανάγκη») + παραγ. επίθ. -ημιά].

ΧΤΕΝΙ (χχτέν') (το) **1.** ξύλινη χτένα [παροιμ.: Φαλακρός και καβγαδίζει για χτένι.] **2.** βασικό εξάρτημα του αργαλειού, μοιάζει με μεγάλη χτένα και μέσα από τα διάκενά του περνά το στημόνι [δ. τρ.: Μια πούλια είναι στους ουρανούς, μια λυγερή στον κόσμο / πο' 'χει ασημένιον αργαλειό και κρουσταλλένιο χτένι, / που υφαίνει τα ψιλά πανιά, τα όμορφα μαντίλια.] **3.** (μτφ.) η πλάτη αρνιού – σύνθ. **ξύλοχτενο** (το) ξύλινο χτένι αργαλειού· υπάρχει και μεταλλικό [ETYM. < μσν. χτένι / κτένιν < ελνστ. κτένιον (τό), υποκορ. του αρχ. κτείς (ό) (γεν. κτενός) «χτένι, τσουγκράνα, ...», Φερεκρ. Λ. 106.1, ὄχθοιβον, κτένα «πορφυρό πρόσραμμα γύρω από το στήθος του χιτώνα, χτένι»].

ΧΥΜΟΣ (χχ'μός) (ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) διάρροια – υποκορ. **χυμάρα** / **χυμούρα** (η) [ETYM. < αρχ. χυμός (ό) «οπός, χυμός, έμμηνος ρύση, κάτι γευστικό, ...», Κ. Β. Γεωπ. 4.12.2, τότε ή ἄμπελος πυκνότερον ἔχει τόν χυμόν»].

ΧΥΝΩ (χχύνου) **1.** (για υγρά) αφήνω κάτι να τρέξει **2.** (για ύφασμα) ξεβάφω και αλλοιώνεται το χρώμα μου ΦΡ. **έχυσαν απ' τον ήλιο τα υφαντά!** **3.** (για ένδυμα) πέφτω ωραία πάνω σε σώμα, συνήθ. γυναικείο, δημιουργώντας ενίοτε πτυχώσεις ΦΡ. **κοίτα τι ωραία χύνει το φόρεμα!** – σύνθ. **ξεχύνω** (για ενδύματα, κ.λπ.) αποβάλλω μέρος του χρώματος λόγω πλυσίματος ή κακής χρήσης – παθ. **χύνομαι** **1.** ορμάω με άγριες διαθέσεις [δ. τρ.: Αν είν' πενήντα κι εκατό, χύσου μακέλεψέ τους, / κι αν είναι περισσότεροι, γύρισε μίλησέ τους.] **2.** (μτφ.) αδυνατίζω – ουσ. **χύσιμο** (το) – σύνθ.: α) **καταχύνομαι** εξαντλούμαι από μακροχρόνια νόσο ΦΡ. **καταχύθηκε ο καημένος!** β) **ξέχυ(σ)μα** (το) εξάνθημα στα χείλη από πυρετό [ETYM. < μσν. ή ελνστ. χύνω < αόρ. ἐχύθην του αρχ. χέω «λειώνω, χύνω,...» (Όμ. Α 357, ὥς φάτο δάκρυ χέων «εἶπε χύνοντας δάκρυα»), κατά το σχήμα ἐπλύθην > πλύνω].

ΧΩΜΑΤΙΖΩ (χουματίζου) **1.** βάζω χώμα σε δέση (βλ. λ.) **2.** θάβω – ουσ. **χωμάτισμα** (το) – μππ. **χωματισμένος** (-η, -ο) – αντών. **ξεχωματίζω** ξεθάβω, κάνω ανακομιδή λειψάνων [ETYM. < θ. χωματ- του αρχ. ουσ. χῶμα (τό) (-ατος) (Θουκ. 2.75.1.3, χῶμα ἔχουν πρὸς τήν πόλιν «συσσώρευαν χώμα προς την πόλη») (< χῶω (-ῶ) «συσσωρεύω χώμα, σκεπάζω με χώμα») + παραγ. επίθ. -ίζω].

ΧΩΝΩ (χχώνου) **1.** βάζω κάτι βαθιά στο χώμα ή αλλού **2.** βυθίζω κάποιο αντικείμενο μέσα σ' άλλο **3.** (μτφ.) κρύβω [δ. τρ.: Αφέντη μου Αἰ - Γιώργη μου, χώσε με το κοράσιο, / να κάνω τα 'μπα σου χρυσά

και τα 'βγα σου ασημένια.] **4.** (μτφ.) κρύβω από ντροπή **5.** φυλακίζω – συνών. **χουμπώνω 1.** [...] ΦΡ. (α) **το χούμπωσε!** το 'κρυψε (β) **τον χούμπωσαν!** τον φυλάκισαν **2.** [Π. Άραβ. Γλ., λήμμα **χουμπώνει**, καταρρέει, ιδίως επί οικοδομής. Επίσης βυθίζεται, «ἐχούμπωσε τό ποδάρι του 'ς τή λάσπη».] – ουσ. **χούμπωμα** (το) ΦΡ. **είναι για χούμπωμα!** – μππ. **χουμπωμένος** (-η, -ο) **1.** [...] **2.** (μτφ.) άσημος, αφανής – παθ. **χώνομαι 1.** μπαίνω **2.** κρύβομαι **3.** επεμβαίνω ΦΡ. **μη χώνεσαι συνέχεια!** – ουσ. **χώσιμο** (το) – μππ. **χωσμένος** (-η, -ο) [δ. τρ.: Σαράντα δυο κλεφτόπουλα μια κόρην αγαπούσαν, / κόρη πανώρια κι όμορφη και στα φλωριά χωσμένη.] – σύνθ. **παραχώνω 1.** χώνω κάτι στη γη και το σκεπάζω με χώμα **2.** ενταφιάζω **3.** βάζω κάτι βαθιά, κρύβω – παθ. **παραχώνομαι** πιέζω ή ενοχλώ κάποιον επίμονα ΦΡ. **του παραχώθηκε!** – ουσ. **παράχωμα** (το) – μππ. **παραχωμένος** (-η, -ο) [ETYM. < μσν. χώνω < ελνστ. χώννυμι / χωννύω (αρχ. χόω, βλ. χωματίζω, ετυμ.) «σωριάζω χώμα, θάβω» (Πολύβ. 1.47.3, χωννύειν τό στόμα τοῦ λιμένος «να επιχωματώσουν την είσοδο του λιμανιού») μεταπλ. με βάση το συνοπτ. θ. χωσ- (πρβ. λυσ- (έλυσα) - λύνω)].

ΧΩΡΑΦΙΑΡΙΚΟΣ (χχουραφγιάρ'κους) (-η, -ο) που είναι για το χωράφι ΦΡ. **χωραφιάρικα βόδια** προοριζόμενα για όργωμα [ETYM. < χωράφ(ι) (< ελνστ. χωράφιον (τό), υποκορ. του αρχ. χώρα (ή) (ιων. χώρα) «χώρος, τόπος, ...», Όμ. Ψ 521, οὐδέ τι πολλή χώρα μεσσηγὺς «μήτε ο τόπος πολὺς ανάμεσά τους») + παραγ. επίθ. -iάρικος].

ΧΩΡΑΦΙΑΤΙΚΟ (χχουραφγιάτ'κου) (το) αμοιβή για την ενοικίαση χωραφιού [ETYM. < χωράφ(ι) (βλ. χωραφιάρικος) + παραγ. επίθ. -iάτικο].

ΧΩΡΙΟ (χχουργιό) (το) **1.** [...] [παροιμ.: Κακό χωριό τα λίγα σπίτια.] **2.** το κέντρο χωριού, όπου υπάρχουν τα κάθε είδους καταστήματα – παράγ. ουσ. **χωριατούρα** (η) πλήθος χωριατών – επίθ. **χωριανικός** (-ή, -ό) **1.** που κατοικεί σε χωριό ή κατάγεται από χωριό **2.** (ουδ. ως ουσ.) **χωριανικό** (το) δόσιμο (βλ. δίνω → ουσ. α) για χωριό ή για κάτι που ανήκει σε χωριό – σύνθ. **χωριανοπαπάς** (ο) **1.** ιερέας που κατάγεται από το χωριό, όπου ιερουργεί **2.** ο παπάς του χωριού [ETYM. < μσν. χωριόν < ελνστ. χωρίον «αγροτική περιοχή» < αρχ. χωρίον (τό) «περιοχή, πόλη», Θουκ. 2.54, χωρίον ἀλίμενον «τόπος χωρίς λιμάνι»].

ΧΩΡΙΣΙΩΝΑΣ (χχουρισσιώνας) (ο) χωρισμός, διαζύγιο [ETYM. < θ. χωρισ- του χωρίζω (βλ. ανεχώριστος, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -iώνας].

ΧΩΡΙΣΤΙΚΙ (χχουριστίκκι) (το) η διατροφή διαζυγίου [ETYM. < θ. χωρίσ- (βλ. χωρισιόνας, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -iτικί].

Ψ

ΨΑΛΪΔΑ (η) **1.** ψαλίδι μεγάλου μεγέθους, που χρησιμοποιείται για κλάδεμα **2.** έντομο με ψαλιδωτή ουρά, που η επιστημονική του ονομασία είναι *forficula auricularia* **3.** σκορπιός (βλ. κοντο- → σύνθ. ζ) [ETYM. < αρχ. ψαλίσ (ή) (-ίδος) (αιτ. ψαλίδα) «ψαλίδι, κτήριο με μυτερή πέτρινη σκεπή, θόλος, ...», Αριστοφ. Άποσπ. 321.1, κάτοπτρον, ψαλίδα «καθρέφτη, ψαλίδι» / Ήσύχ., <ψαλίσ> τὸ ἄρμενον. καὶ καμάρα. καὶ ταχεῖα κίνησις].

ΨΑΛΣΙΜΟ (ψάλλσ'μου) (το) **1.** ψαλμωδία, το να ψάλλει κάποιος ΦΡ. **έχει ωραίο ψάλσιμο!** **2.** προσκόμιση κολλύβων σε ναό, για να ευλογηθούν σε υπόμνηση των νεκρών **3.** (μτφ.) επίπληξη, έντονη παρατήρηση σε κάποιον ΦΡ. **άρχισε το ψάλσιμο και τελειωμό δεν είχε!** [ETYM. < θ. ψαλ- του ψέλνω (< ελνστ. ψάλλω «ψέλνω ψαλμούς με συνοδεία μικρής άρπας», (αρχ. σημ.) «αγγίζω έντονα, παίζω με τα δάχτυλα έγχορδο όργανο, τραγουδώ με τη συνοδεία μουσικού οργάνου, Εὐρ. Βάκχ. 783-4, τόξων χερί / ψάλλουσι νευράς «όσοι τη χορδή του τόξου δονούν» / Ήσύχ., <ψάλλειν> ἄδειν ἄσματα. τίλλειν. κινεῖν) + παραγ. επίθ. -σιμο].

ΨΑΝΑ (η) **1.** χλωρό στάχυ σιταριού **2.** χλωρό στάχυ σιταριού, μαυρισμένο λόγω καιρικών συνθηκών – ρ. **ψανιάζω** **1.** έχω σχεδόν ωριμάσει ΦΡ. **το στάρι ψάνιασε κι είμαστε για θέρο!** **2.** αρχίζω και στεγνώνω, αρχίζω και ξεραίνομαι ΦΡ. (α) **ψάνιασαν τα ρούχα!** (β) **ψάνιασαν τα σπαρτά!** – ουσ. **ψάνιασμα** (το) – μππ. **ψανιασμένος** (-η, -ο) – επίθ. **ψανός** (-ή, -ό) αδύνατος [ETYM. < ψανός (βλ. άπανος, ε-τυμ.), με αλλαγή γένους (πρβ. αρχ. ψανός (δωρ. τ. αντί ψηνός) (-ή, -όν) «ψιλός, φαλακρός, σπανός», (Etym. M. p. 1813, 53. Orion. Theb. p. 168, 9· «Ψηνός· ό φαλακρός παρά Σιμωνίδη») / Ήσύχ., <ψανός> ψεδνός «αραιός ή λίγος, (για πρόσ.) φαλακρός, (για γη) γυμνός, άδεντρος»)].

ΨΕΜΑ (το) [...] ΦΡ. (α) **τα μεγάλωσε με τα ψέματα** τα ανέθρεψε με πολύ λίγα αγαθά· (β) **ζει με τα ψέματα** επιβιώνει με ελάχιστα – υποκορ. **ψεματάκι** (το) ΦΡ. **ένα ψεματάκι είναι!** είναι πολύ μικρός ή πολύ αδύναμος – ρ. **ψεματίζω** (ψιματίζου) 1. λέω ψέματα, ψεύδομαι 2. επιορκώ, παραβαίνω τον όρκο μου – ουσ. **ψεμάτισμα** (το) – επίθ.: α) **ψεματινός** (-ή, -ό) ψεύτικος [παροιμ.: Μύθος ψεματινός δεν είναι.]· β) **ψεματούρης** (-α, -ικο) που λέει ψέματα ΦΡ. **είναι μεγάλος ψεματούρης, να προσέχεις!** – επίρρ. **ψεματικά** στα ψέματα, στ' αστεία [ETYM.· μσν. < ελνστ. *ψεῦμα* με αφομ. [υμ (προφ. βμ) > μμ] και απλοπ. του διπλού συμφ. [μμ > μ] < αρχ. *ψεῦσμα* (τό) (-ατος) «ψεύδος, ψέμα» (Πλάτ. Μέν. 71d, εὐτυχέστατον ψεῦσμα ἐψευσμένος «έχοντας διαψευστεί το ευτυχέστατο ψέμα») με αποβ. του [σ]].

ΨΗΣΤΗΣ (ψψήστ'ς) (ο) 1. οικιακό σκεύος, αποτελούμενο από έναν κυλινδρικό τενεκέ με μια μικρή ανοιγοκλειόμενη πορτούλα στην κοίλη πλευρά του και μια ράβδο με λαβή, περασμένη κάθετα στη μέση των άλλων πλευρών· σ' αυτό έψηναν τις παπαδίτσες (βλ. *παπάς* → *παράγ.* ουσ. β) και σπόρους του καφέ, αφού στήριζαν το ένα άκρο της ράβδου στο βάθος του τοίχου του τζακιού και τ' άλλο το κρατούσαν και το περίστρεφαν σαν σούβλα πάνω σε καλά αναμμένη φωτιά 2. που γνωρίζει να ψήνει κρέατα, κ.λπ. [ETYM. < θ. *ψησ-* του μσν. *ψήνω* (< ἔ-ψησ-α, νεότ. αόρ. του αρχ. ἔψω «βράζω, σιγοβράζω» (Ἡρόδ. 1.48.2, ὁμοῦ ἤψεε αὐτὸς «τα έβαλε ο ίδιος να βράσουν μαζί») + *πα-ραγ.* επίθ. -της].

ΨΗΦΙ (το) 1. μικρό λιθαράκι, ψηφίδα [Κ. Παλ. Βιβλ. 14: Μαῦρα ψηφιά, χρησμοί βουβοί, κορακοζώητα χρόνια.] 2. (μτφ.) πανέξυπνος ΦΡ. **είναι αυτός ένα ψηφί!** [ETYM. < μσν. *ψηφίν* < ελνστ. *ψηφίον* (τό), υποκορ. του αρχ. *ψηφος* (δωρ. *ψᾶφος*) (ή) «μικρό χαλίκι, βότσαλο, ...», Πίνδ. Ὀ. 10.9, *ψᾶφον* ἐλίσσομέναν «το βοτσαλάκι που κυλάει»].

ΨΙΑ (ψψια) επίρρ.· λίγο ΦΡ. **δώσ' μου ψια ψωμί!** (δώ' μ' ψψια ψουμί!) – σύνθ. **ψιακάτω** (ψιακάτ') λίγο πιο κάτω – αντών. **ψιαπάνω** (ψιαπάν') [ETYM. < *ψί(χ)α* (βλ. λ. → επίρρ.) > ψια, με έκπτωση].

ΨΙΛΟ- & **ψιλό-** α' συνθ. σε σύνθ. λέξεις· (Τριαντ.) 1. (σε σύνθ. επίθ.) δηλώνει ότι το προσδιοριζόμενο έχει πολύ λεπτό, με μικρό πάχος αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. *ψιλόπετσος* 2. για τέχνη και γενικά εργασία λεπτή, δύσκολη που συνεπάγεται προσοχή και ακρίβεια, π.χ. *ψιλοδουλειά* 3. (σε σύνθ. ρ.) για να δηλώσει ότι γίνεται με αργό ρυθμό η ενέργεια που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. *ψιλοτραγουδώ* 4. με υποκορ. λειτουργία δηλώνει ότι: α. (σε σύνθ. ουσ.) είναι μικρό, ασήμαντο αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. *ψιλοζημιά* β. (σε σύνθ. ρ.) ισχύει σε μι-

κρό βαθμό αυτό που εκφράζει το β' συνθ., π.χ. φιλοδουλεύω 5. επιτακικά για επανάλ. της ενέργειας του ρ. του β' συνθ., π.χ. ψιλωρωτώ. || για συχνή επανάλ. της ενέργειας του ρ. που υπάρχει ως β' συνθ. με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολλών μικρών κομματιών ή κόκκων, π.χ. ψιλοκόβω – σύνθ. α) **ψιλογνέθω** 1. γνέθω μαλλί, έτσι ώστε να είναι ψιλό 2. (μτφ.) μιλώ ακατανόητα 3. (μτφ.) λεπτολογώ – ουσ. **ψιλογνέσιμο** (το) – μππ. **ψιλογνεσμένος** (-η, -ο)· β) **ψιλόγνωμος** (-η, -ο) που έχει «λεπτή», προσεκτική, καίρια κρίση· γ) **ψιολόγια** / **ψιολοϊδία** (τα) ψιλοπράγματα· δ) **ψιλωρωτάω** ρωτάω με τρόπο, για να μάθω λεπτομέρειες· ε) **ψιλοτεχνί(ισ)σα** (η) γυναίκα που φτιάχνει εργόχειρα με μεγάλη τέχνη [δ. τρ.: Σ' έμαθαν, κόρη μ', σ' έμαθαν που 'σαι ψιλοτεχνίτσα.] [ETYM. < θ. του επιθ. ψιλ(ός) -ο- < αρχ. ψιλός (-ή, -όν) «γυμνός, σκέτος, αποψιλωμένος, ...» (Όμ. Ι 580, ἤμισυ δὲ ψιλὴν ἄροσιν πεδίῳ ταμέσθαι «να το χωρίσει όπου ήταν άδεντρο, χωράφια να το κάνει»)].

ΨΙΜΑΔΙ (ψψ'μάδ') (το) 1. αρνί ή κατσίκι που γεννήθηκε μετά από τη συνηθισμένη εποχή 2. στερνοπαίδι – συνθ. **ψιμάρνια** (τα) [ETYM. < ελνστ. *ὀψιμάδι(ον), υποκορ. του αρχ. ὀψιμος (βλ. οψιμιά, ετυμ.) > ψιμάδι, με αποβ. του αρχικού άτ. φων.].

ΨΙΧΑ (ψψίχα) (η) 1. το εσωτερικό μαλακό μέρος του ψωμιού, ορισμένων ξηρών καρπών και του βλαστού των φυτών 2. (μτφ.) ελάχιστη ποσότητα από κάτι ΦΡ. **δώσ' μ' ψίχα ψωμί, πείνασα!** – υποκορ. **ψίχαλο** / **ψίχουλο** / **ψάχαλο** (το) – επίρρ. **ψίχα** λίγο ΦΡ. **μ' αγαπάς ψίχα;** – σύνθ. **ψιχοελιά** (ψψιχοσιλιά) (η) μικρή ελιά [ETYM. < μσν. ψίχα (ή) < αρχ. ψίξ (ὀ, ἥ) (γεν. ψιχός, αιτ. ψῖχα) «τρίμμα άρτου, ψίχα, ...», Άρετ. Όξ. Ν. Θ. 2.11.5.1, αἱ ψίχε ξύν άλθαίῃ «τα τρίμματα με την άλθαία»].

ΨΟΥΨΟΥΡΙΖΩ (ψιουψιουρίζου) 1. ψιθυρίζω 2. μουρμουρίζω ΦΡ. **τι ψουψουρίζεις;** – ουσ. **ψουψούρισμα** (το) – επίθ. **ψουψουριστός** (-ή, -ό) – μεε. **ψουψουρίζοντα(ς)** [ETYM.· ηχομιμ. λ. από το *ψου ψου* του ψιθύρου].

ΨΟΦΑΩ (ψψουφάου) 1. κουράζω πολύ, καταπονώ 2. πεθαίνω [παροιμ.: Τα γέρικα γαϊδούρια (βλ. γά(ι)δαρος) Φλεβάρη ψοφάνε.] (βλ. σέμπρος, 2) ΦΡ. (α) **ψοφάει ο ένας για τον άλλον!** αλληλοϋποστηρίζονται μέχρι θανάτου (β) **ψόφησε το νερό!** ενώ το είχαμε ζεστάνει, το αφήσαμε και, σχεδόν, κρύωσε – ουσ. **ψόφος** (ο) 1. θάνατος ζώου 2. (χλευ., ειρων.) θάνατος ανθρώπου ΦΡ. **δεν έχω ψόφο, μη φοβάσαι!** αντέχω, δεν πεθαίνω [κατάρα: Κακό ψόφο να 'χει!] 3. (μτφ.) πολύ δυνατό κρύο ΦΡ. **έχει ψόφο!** – σύνθ.: α) **αποψόφου** μέχρι ψόφου, σε

μεγάλο βαθμό, πάρα πολύ· β) **ψοφολογάω** 1. (υποτιμ.) είμαι ετοιμοθάνατος 2. (συνεκδ.) κοιμάμαι – ουσ. **ψοφολόγημα** (το) [ETYM. < αρχ. ψοφέω (-ῶ) «παράγω ήχο, κάνω κρότο, προκαλώ θόρυβο, (ελ-νστ. σημ., για ζώα) πεθαίνω, από τον κρότο που κάνει ένα ζωντανό καθώς πέφτει πεθαίνοντας, (μσν., και για τον άνθρωπο) πεθαίνω, ...» (Ξεν. Ίππ. 1.3.10, ὥσπερ γάρ κύμβαλον ψοφεῖ «όπως ακριβώς παράγει ήχο το κύμβαλο») μεταπλ. -άω].

ΨΥΛΛΙΑ (η) πλήθος ψύλλων [ETYM. < αρχ. ψύλλ(ος) (ὁ) (Ἀριστοτ. Ζ. Ί. 4.10.4, τούς φθείρας καί τούς καλουμένους ψύλλους) + παραγ. επίθ. -ιά].

ΨΥΧΙΚΑΡΗΣ (ψυχικάρ'ς) (-α, -ικο) φιλεύσπλαχνος, ελεήμων – συνών. **ψυχάρης** (ο) [ETYM. < ψυχ(ή) (βλ. ψυχ(ο)-, ετυμ.) + παραγ. κα-τάλ. -ικάρης].

ΨΥΧΟ (το) το μέρος της κοιλιάς που δεν περιβάλλεται από οστά [ETYM. < ψυχ(ή) (βλ. ψυχο-, ετυμ.) + παραγ. επίθ. -ό].

ΨΥΧΟ- & **ψυχό-** α' συνθ. που δηλώνει ότι κάτι σχετίζεται με την ψυχή – σύνθ. α) **ψυχοβγάλτης** (ο) που σου «βγάζει» την ψυχή, για να πετύχει το σκοπό του, ανυποχώρητος ΦΡ. **είναι μεγάλος ψυχοβγάλτης!** β) **ψυχογιός** (ο) / **ψυχοκόρη** (η) γιος / κόρη, που έχουν υιοθετηθεί· γ) **ψυχοκέρι** (το) το κερί (βλ. λ., 2) που φτιάχνουν από γνήσιο κερί μέλισσας, το οποίο είναι σπειροειδώς τυλιγμένο και προορίζεται αποκλειστικά για μνημόσυνα ή ανάβεται κι άλλες φορές στη μνήμη νεκρών· δ) **ψυχομαχάω** χαροπαλεύω, ψυχορραγώ [δ. τρ.: Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γη τονε τρομάσσει.] – ουσ. **ψυχομάχημα** (το)· ε) **ψυχομέτρες** (οι) μοίρες· στ) **ψυχομέτρι** (το) οι ψυχές (οι άνθρωποι) που κατοικούν σ' έναν τόπο ΦΡ. **πόσο ψυχομέτρι έχει το χωριό;** ζ) **ψυχομοίρι** (το) το μερίδιο της περιουσίας που κρατούν οι γονείς για τα γεράματά τους· η) **ψυχομάννα** (η) θετή μάννα· θ) **ψυχοπαίδι** (το) / **ψυχοπαίδα** (η) παιδί γενικά, ή αγόρι / κορίτσι, που έχει υιοθετηθεί· ι) **ψυχοπατέρας** (ο) θετός πατέρας· κ) **ψυχοπιάνω** (-ιάνομαι) παίρνω δυνάμεις, αναλαμβάνω ΦΡ. **φάε λίγο, να ψυχοπιάσεις!** (φάι λίγου, να ψψ'χχουπγιά'εις!) – ουσ. **ψυχόπιασμα** (το) – μππ. **ψυχοπιασμένος** (-η, -ο)· λ) **ψυχοχάρτι** (το) σημείωμα που περιέχει τα ονόματα των νεκρών κάποιας οικογένειας, για να τα μνημονεύσει ο παπάς στην εκκλησία ΦΡ. **ετοίμασα το ψυχοχάρτι!** [ETYM. < αρχ. ψυχ(ο)- θ. του ουσ. ψυχ(ή) -ο- ως α' συνθ., π.χ. ψυχο-πομπός < αρχ. ψυχ(ή) (ή), Όμ. Ψ 100, ψυχ(ή) δε ήϋτε καπνός ὄχετο «η ψυχ(ή) ωσάν καπνός εχάθη»].

ΨΩΜΙ (ψψουμί) (το) 1. [...] (βλ. αλάτι → παροιμ.) 2. εργασία ΦΡ. **απ' αυτόν τρώει ψωμί!** αυτός τον διόρισε σε μόνιμη εργασία από την

οποία ζει **3. ψωμί τ' κούκου** (βλ. κούκος, 3) – επίρρ. **ξίψωμα 1.** χωρίς ψωμί **2.** χωρίς παροχή φαγητού **ΦΡ. μας πήρε για δουλειά ξίψωμα!** – αντών. **σύψωμα** – ρ. **ψωμώνω** (ψψουμώνου) **1.** ωριμάζω **ΦΡ. ψώμωσαν τα στάχυα! 2.** είμαι ευτραφής – ουσ. **ψώωμα** (το) – μππ. **ψωμωμένος** (-η, -ο) **ΦΡ. ψωμωμένο τον βλέπω!** – αντών. **α-ψώωτος** (-η, -ο) [ETYM.· μσν. < ελνστ. ψωμίον (τό), υποκορ. του αρχ. ψωμός (ό) «τρίμμα, μπουκιά, ...», Όμ. ι 374, ψωμοί τ' ἀνδρόμεοι «και βούκες σάρκες ανθρώπινες»].

ΨΩΜΟ- & ψωμό- α' συνθ. σε σύνθ. λ. με αναφορά στο ψωμί, π.χ. ψωμο-τύρι και για ένδειξη υπερβολικής ένδειας, π.χ. ψωμο-ζώ – σύνθ. α) **ψωμοκρέμμυδο** (το) ψωμί με κρεμμύδι, ως φαγητό· β) **ψωμο-λυσσάζω** πεινώ υπερβολικά – ουσ. **ψωμόλυσσα** (η) – μππ. **ψωμο-λυσσασμένος** (-η, -ο)· γ) **ψωμοπάτης** (-ισσα) που έδειξε αχαριστία σε άνθρωπο που του είχε προσφέρει τα προς το ζην, γενικά σε ευεργέτη του – ρ. **ψωμοπατώ** – ουσ. **ψωμοπάτημα** (το)· δ) **ψωμοσάκι** (το) **1.** το σακί στο οποίο οι ζητιάνοι έβαζαν τα κομμάτια ψωμιού που τους έδιναν ως ελεημοσύνη **2.** (μτφ.) στομάχι· ε) **ψωμόσκορδο** (το) ψωμί με σκόρδο, ως φαγητό· στ) **ψωμοτόπι** (το) εύφορος τόπος· ζ) **ψωμο-τύρι / ψωμότυρο** (το) **1.** ψωμί και τυρί, ως φαγητό **2.** (μτφ.) επανάληψη λόγων, επιχειρημάτων **ΦΡ. τα 'χει για ψωμοτύρι!** λέει τα ίδια και τα ίδια· η) **ψωμοφάγος** (-α, -ο) που τρώει πολύ ψωμί· θ) **ψωμο-φάι** (το) βρώση σκέτου ψωμιού· ι) **ψωμοχαλπάς** (-ού) που τρώει πολύ ψωμί· κ) **ψωμοχορταίνω** ίσα που τα καταφέρνω και εξασφαλίζω το ψωμί μου· λ) **ψωμοχώραφο** (το) χωράφι παραγωγικό, που εξασφαλίζει το αναγκαίο για την επιβίωση ψωμί – συνών. **χαμοθεός** (ο) [ETYM. < μσν. ψωμο- θ. του ουσ. ψωμ(ί) -ο- ως α' συνθ. (βλ. ψωμί, ετυμ.)].

ΨΩΡΑ (η) **1.** παρασιτική μεταδοτική δερματοπάθεια του ανθρώπου και των ζώων [παροιμ.: Να 'ταν η ζήλια ψώρα, θα γέμιζ' όλη η χώρα.] **2.** ψωρίαση των φυτών **3.** (μτφ.) για ενασχόληση, συνήθεια, κ.λπ., από την οποία δύσκολα απαλλάσσεται κάποιος **4.** (μειωτ.) για άνθρωπο ρυπαρό, κυρ. από ηθικής άποψης – παράγ. ουσ.: α) **ψώρας** (ο) εγωιστής, ψωροπερήφανος – συνών. **ψωρίλας** (ο)· β) **ψωριέρα** (ψουργιέρα) (η) είδος πορώδους πετρώματος· γ) **ψωρίλι** (το) είδος άγριου βρώσιμου χόρτου, το χοιροβότανο, αλλιώς γουρουνάκι – σύνθ. **ψω-ράλογο** (το) ψωριάτικο, καχεκτικό άλογο [ETYM. < αρχ. ψώρα (ή), Ήρόδ. 4.90.1, ἀνδράσι καί ἵπποισι ψώρην ἀκέσασθαι «προπάντων για τη γιατρεία ανθρώπων και αλόγων από ψώρα»].

Ω

ΩΡΑ (η) [...] ΦΡ. (α) **ώρα (τ)΄ν ώρα** από ώρα σε ώρα, όπου να ΄ναι, σε λίγο (β) **ώρα ΄ν ώρα καρτερούν να γεννήσει!** – συνών. **γιώρα** (η) 1. [...] [δ. τρ. ΄Ηρθε η γιώρα γι΄ άρμεγμα κι η γιώρα για τη στρούγκα (βλ. λ.).] 2. κακή ώρα [κατάρα: Που να σε πιάσει η γιώρα σ΄!] – σύνθ. επιφών. **καλήώρα** καλή μου (σου, του) ώρα, παρενθετικός ευχετικός λόγος για αγαπημένο πρόσωπο ΦΡ. (α) **το εγγονάκι μου, καλήώρα του, είναι πολύ καλό παιδί!** (β) **κόβει χοντρές καλήώρες!** 1. λέει υπερβολικούς επαίνους για τον εαυτό του ή για οικεία πρόσωπα 2. φλυαρεί – σύνθ.: α) **μπονώρα** πολύ πρωί [παροιμ.: Από μπονώρα στη δουλειά κι από νωρίς στο σπίτι.] – υποκορ. **μπονωρούλια**· β) **προσώ-ρα(ς)** για την ώρα, προσωρινά, πρόσκαιρα, για λίγο [παροιμ.: Προσώ-ρας επαντρεύτηκα κι εγέρασα με ταύτη.]· γ) **παρωρίτης** (ο) 1. που μένει μέχρι αργά τη νύχτα έξω από το σπίτι [Μ. Μαλ. Μ. 65-67: Κι ένῶ τούς ἔλεγεν αὐτά, κι οἱ γύρω παρωρίτες, / σά σ΄ ὑπνοφαντασιά, παίρναν τό δρόμο τοῦ γιαλοῦ, ...] 2. καλικάντζαρος (βλ. καρκάντζα-λος) 3. διάβολος (βλ. διάολος)· δ) **παρωριάζω** αργώ, καθυστερώ – επίρρ. **παράώρα** / **πάρωρα** πολύ αργά, όχι την κανονική ώρα [δ. τρ.: ΄Ερχεται αργά τ΄ αποταχύ και πάρωρα το γιόμα.] [ETYM. < αρχ. ὥρα (ιον. ὥρη) (ή) «εποχή, ώρα, ευκαιρία», Όμ. β 107, ἦλθεν ἔτος καί ἐπήλυθον ὥραι «σαν κύλησαν πάλι οι εποχές του χρόνου»].

ΩΡΙΟΣ (ώργιους) (-α, -ο) πολύ ωραίος, όμορφος [δ. τρ.: ... και μέσα τα μεσάνυχτα και τις γλυκές αυγίτσες, / της παίρνει από το δάχτυλο τ΄ ώριο το δαχτυλίδι, ...] – σύνθ.: α) **πανώριος** (-α, -ο) πάρα πολύ ωραί-ος, πανέμορφος, ωραιότατος [δ. τρ.: Για ιδές θάμα κι αντίθαμα που γίνεται στον κόσμο, / τέτοια πανώρια λυγερή να σέρνει ο πεθαμένος!] – επίρρ. **πανώρια** πολύ ωραία ΦΡ. **όλα, πανώρια γίνανε!** β) **ωριό-πλουμος** (-η, -ο) ωραία στολισμένος, πανέμορφος [Κ. Κρυστ. Μ.: Στην ἄκρη τοῦ γιαλοῦ ξανθὴ κάθετα κόρη / κι ωριόπλουμο λευκὸ

χρυσοκεντάει μαντίλι, / μαντίλι τοῦ γαμπροῦ, τοῦ γάμου της κανίσκι (βλ. κάνιστρα → υποκορ. β)) [ETYM. < αρχ. ὥριος (-α, -ον & -ος, -ον) (ποιητ. αντί του ὠραῖος) «που ωριμάζει στην ὥρα του, ...», Ὅμ. ι 131, φέροι δέ κεν ὥρια πάντα «θα ἔφερνε κάθε καρπό στην ὥρα»].

ΩΧΡΑΔΑ (η) ωχρότητα, χλωμάδα [ETYM. < αρχ. ὠχρ(ός) (-ά, -όν) «χλωμός, ...» (Ἀριστοφ. Νεφ. 1016, πρῶτα μὲν ἔξεις χροιάν ὠχράν «πρῶτα θα ἔχεις κιτρινιάρια θωριά») + παραγ. επίθ. -άδα].

Βιβλιογραφία – Δικτυακοί τόποι

1. Γεώργιος Αθανασιάδης - Νόβας (Γ. Αθάνας), Τά τραγούδια τῶν βουνῶν (ηλεκτρ. μορφή) <https://athanas-novas.gr/>
2. Γεώργιος Αθανασιάδης - Νόβας (Γ. Αθάνας), Ἱστορικά Μελετήματα (ηλεκτρ. μορφή) <https://athanas-novas.gr/>
3. ΑΘΗΝΑ. ΗΤΟΙ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΕΦΕΥΡΕΣΕΩΝ, ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ, 15 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1831 (ηλεκτρ. μορφή).
4. Αἰσώπειοι Μῦθοι, εκδ. ΖΗΤΡΟΣ, Θεσσαλονίκη 2005.
5. Ἀμμώνιος, Περὶ διαφορῶν λέξεων (ηλεκτρ. μορφή).
6. Τζάνες Βερντάμος, Ἱστορία γυναικῶν, τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν, 7-10. 1549. Börje Knös, «Un miroir des femmes du XVI siècle», Ἑλληνικά 14 (1955). 130.
7. Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης, Γραμματική Γραικο-τουρκική, Βιέννη 1812 (ηλεκτρ. μορφή).
8. Δερβύς Ἀμπουμπεκήρ, Ἀραβικόν Μυθολογικόν περιέχον διηγήσεις καὶ συμβεβηκότα λίαν περίεργα καὶ ὥραϊα, τ. 1, Βενετία 1846 (ηλεκτρ. μορφή).
9. Αναγνωστικό Β' Δημοτικού, 1963.
10. Νικόλαος Ανδριώτης, Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινῆς Νεοελληνικῆς, εκδ. Ἴδρυμα Τριανταφυλλίδη, 2001.
11. Ανθολόγιο γιὰ τὰ παιδιά τοῦ Δημοτικού, μέρος πρῶτο, Ο. Ε. Δ. Β., 1975.
12. Ἀντώνιος Ἰω. Ἀντωνιάδης, Ἡ Χρυσομαλλοῦσα τῶν Σφακίων, Ἐν Ἀθήναις, 1883 (ηλεκτρ. μορφή).
13. Ἀρποκρατίωνος Λέξεις Ρητορικαί, εκδ. Beimeri, Βερολίνο 1833.
14. Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, Λεξικόν Ρημάτων της Αρχαίας Ἑλληνικῆς, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2004.
15. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, Ἡπειρωτικόν Γλωσσάριον, Τυπογραφεῖον Π. Α. Πετράκου, Ἀθήναι 1909.
16. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, Συλλογὴ Δημοδῶν ᾠσμάτων τῆς Ἡπείρου, Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Περρῆ, 1880.
17. Αρχαίον Ἑλληνικόν Θέατρο, εκδ. επικαιρότητα, Αθήνα 1997.
18. Ἀσκληπίος, Σύγγραμμα Ἱατρικόν, Ἐν Ἀθήναις 1836 (ηλεκτρ. μορφή).
19. Ἀττικοὶ ῥήτορες (Oratores Attici Et Quos Sic Vocant Sophistae, Τόμος 5) (ηλεκτρ. μορφή).
20. Κωνσταντίνος Δημ. Βακατσάς, Κώδικας τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ τοῦ Ι. Ναὸ Κοιμήσεως Θεοτόκου - Συμβολὴ στὴν Ἱστορία της Νήσου τῶν Ἰωαννίνων (Διδακτορικὴ διατριβή) <http://olympias.lib.uoi.gr/>
21. Δ. Βυζάντιος, Ἡ Βαβυλωνία (1836) (ηλεκτρ. μορφή).
22. Περικλῆς Βιζουκίδης, Ἡπειρωτικῶν θεσμῶν ἔρευνα, Ἡπειρωτικά Χρονικά, τ. 2, 1927, σ. 23.
23. Νικηφόρος Βρεττάκος, http://users.uoa.gr/~nektar/arts/poetry/nikhforos_brettakos_poems.htm
24. Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος, Λεξικόν Ἐπίτομον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (ηλεκτρ. μορφή).

- 25.Σκαρλάτος Δ. Βυζάντιος, Λεξικόν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου, μεθ-
ρμηνευμένης εἰς τό ἀρχαῖον καί τό γαλλικόν. Ἐν Ἀθήναις 1833. (ηλεκτρ. μορφή).
- 26.Θοδωρῆς Γεωργάκης, Φέρανε τ' ασκιά με το λάδι οι λιοτριβιαραῖοι...,
<http://aromalefkadas.gr>
- 27.Σ. Δ. Γεωργούλας, Πλατανοῦσσα, Ἡπειρωτικά Χρονικά, τ. 259-260, 1973, σ.
687.
- 28.Γ. Σ. Γιάννου - Θ. Δ. Στράτη - Π. Γ. Χρήστου, Γλωσσική Κληρονομιά, Αθήνα
2008.
- 29.Μιχάλης Γκανάς, Ποιήματα 1978-2012, Μελάνι, Αθήνα 2013, σ. 245.
- 30.Ἰωάννης Γρυπάρης, Σκαρβαῖοι καί Τερρακόττες, Ἐκδ. Ι. Ν. Σιδέρη, Ἀθῆναι.
- 31.Κων/νος Δαγκίτσης, Λεξικό τῆς Λαϊκῆς, εκδ. Βασιλείου, Ἀθῆναι 1967.
- 32.Γ. Δάλλας, Ἀπογραφή - Ἀφήγηση, Λογοτεχνικό περιοδικό «Ἡπειρωτικές Σελί-
δες», τ. 3, Νοέμβριος 1952.
- 33.Δημήτριος Δάρβαρης ἢ Δάρβαρις, Ἐκλογάριον γραϊκικόν εἰς τήν χρῆσιν τῶν
πρωτοπείρων τῆς ἀπλῆς διαλέκτου, Βιέννη 1804 (ηλεκτρ. μορφή).
- 34.Δημήτριος Δάρβαρης ἢ Δάρβαρις, Χρηστομάθεια ἀπλοελληνική εἰς χρῆσιν τῆς
νεολαίας τοῦ γένους, Βιέννη 1820 (ηλεκτρ. μορφή)
- 35.Δαμασκηνός Ἱερομόναχος, Χρηστοθήεια Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου, Κεφ. Η', Τά
περί τήν τράπεζαν.
- 36.Δ. Δημητράκος, Μέγα Λεξικόν Ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τ. 1-12, εκδ.
Δομή Α.Ε., Ἀθῆναι 1953.
- 37.Κ. Δημουλά, Τό λίγο τοῦ κόσμου, εκδ. Στιγμή, 1994.
- 38.Διήγησις ὠραιότατη Ἀπολλωνίου τοῦ ἐν Τύρῳ. Ῥημάδα. (ηλεκτρ. μορφή).
- 39.Ἐβδομάς (περιοδικό) (1887) (ηλεκτρ. μορφή).
- 40.Κ. Α. Διαμάντης, Ἀπαντα, τ. 3, 4, Αθήνα 1985.
- 41.Κ. Α. Διαμάντης, Ἀπαντα, τ. 9, Αθήνα 1990.
- 42.Κ. Α. Διαμάντης, Νησίστα, Αἰξωνή Δ', 1954.
- 43.Στρατῆς Δούκας, Ἱστορία ἐνός αἰχμαλώτου (ηλεκτρ. μορφή).
- 44.Ἴων Δραγούμης, Στήν Πόλη, «Νουμάς», φ. 129-130, 1905.
- 45.Εἰκονικό Μουσείο Ἀρχείου Κουνάδη, <https://vmrebetiko.gr/>
- 46.ΕΚΛΟΓΑΡΙΟΝ ΓΡΑΙΚΙΚΟΝ [...] ὑπό Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως,
Βουκουρέστι, 1831 (ηλεκτρ. μορφή).
- 47.Ἑλληνικός Τηλέγραφος ἢ Εἰδήσεις διά τά Ἀνατολικά μέρη (πολιτική, φιλολογι-
κή τε καί ἐμπορική ἐφημερίς), 27-1-1829, σ. 29 (ηλεκτρ. μορφή).
- 48.Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, Γρηγόριος ο Αργυροκαστρίτης: ο μεταφραστής
τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς το Ἀλβανικόν: ἦτοι αἱ βάσεις τῆς αλβανικῆς φιλολογίας
καὶ γλώσσης ἡ Ακαδημία τῆς Μοσχολόλεως, εκδ. Φοῖνικος, 1935.
- 49.Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, Ἐκκλησιαστική ἱστορία (ηλεκτρ. μορφή): <https://bkv.unifr.ch/works/147/compare/363/122908/166>
- 50.Ἡ Ἑλληνική ποίηση, Ανθολογία - Γραμματολογία, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1989.
- 51.Ἡπειρωτικά Χρονικά: <http://olympias.lib.uoi.gr/>
- 52.Ἡπειρωτική Ἑστία: <https://olympias.lib.uoi.gr/>
- 53.Ἐτυμολογικόν μέγα κατά ἀλφάβητον πάνν ὠφέλιμον. (ηλεκτρ. μορφή)
- 54.Γ. Χ. Ζαλοκώστας, Τά ἅπαντα. Ἐκδοσις δευτέρα ὑπό Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστα, ἐν
Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῶν ἀδελφῶν Περρῆ.
- 55.Ζωγράφειος Ἀγών ἦτοι Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος ζῶντα ἐν τῷ νῦν
Ἑλληνικῷ λαῷ, Ἐν Κωνσταντινοπόλει 1896. (ηλεκτρ. μορφή).

- 56.Ι. Ζωναράς, Λεξικόν, Λειψία (ηλεκτρ. μορφή).
- 57.Θεόκριτος / Theocriti Carmina cum veteribus scholiis, Jacobus Geel, 1820 (ηλεκτρ. μορφή).
- 58.Θεόκριτος / Θεοκρίτου τά εύρισκόμενα. Theocriti quæ extant. Cum Græcis scholiis, MDCCXLIII (ηλεκτρ. μορφή).
- 59.Κωνσταντίνος Θεοτόκης, Κατάδικος, Βιβλιοθήκη Ἐλεύθερου Ἀνθρώπου 1934 (ηλεκτρ. μορφή).
- 60.Θεοφάνης, Corpus scriptorum historiae byzantinae, τόμος 41 (ηλεκτρ. μορφή).
- 61.Θεοφύλακτος, Theophylacti Simocattae Quaestiones physicas et Epistolas ad codd recensit versione kimedonciana et notis instruxit (Παρίσι, 1835) (ηλεκτρ. μορφή).
- 62.Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας, Thesaurus graecae linguae, ab Henrico Stephano constructus, Παρίσι 1842-1846, (ηλεκτρ. μορφή).
- 63.Ἀντώνιος Ἡπίτης, ΛΕΞΙΚΟΝ ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΟΝ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ, τ. Α'-Γ', 1908-1910 (ηλεκτρ. μορφή).
- 64.Γιῶργος Ἰωάννου, Ἡ σαρκοφάγος, πεζογραφήματα, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1988.
- 65.Ν. Καζαντζάκης, Ἀναφορά στόν Γκρέκο, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1961.
- 66.Ν. Καζαντζάκης, Ἀσκητική, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1974.
- 67.Ν. Καζαντζάκης, Θεία Κωμωδία, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα, 1974.
- 68.Ν. Καζαντζάκης, Ὁ τελευταῖος πειρασμός, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1964.
- 69.Ν. Καζαντζάκης, Βίος καί πολιτεία τοῦ Ἀλέξη Ζορμπᾶ, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1968.
- 70.Ν. Καζαντζάκης, Ἀναφορά στόν Γκρέκο, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1982.
- 71.Ν. Καζαντζάκης, Ὁ καπετάν Μιχάλης, εκδ. Ελ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1981.
- 72.Ν. Καζαντζάκης, Ταξιδεύοντας – Ἰσπανία, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1966.
- 73.Ν. Καζαντζάκης, Ὀδύσσεια, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1974.
- 74.Ν. Καζαντζάκης, Σπασμένες ψυχές, εκδ. Ελ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1965.
- 75.Ν. Καζαντζάκης, Ὁ φτωχούλης τοῦ Θεοῦ, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα 1984.
- 76.Ν. Καζαντζάκης, Ὁ Χριστός ξανασταυρώνεται, έκδ. Ἑλ. Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα, 1970.
- 77.Ν. Καζαντζάκης - Ἰ. Κακριδής, Ὀμήρου Ὀδύσσεια, Αθήνα 1976.
- 78.Ν. Καζαντζάκης - Ἰ. Κακριδής, Ὀμήρου Ἰλιάδα: <http://users.uoa.gr/>
- 79.Κ. Καζαντζής, Ἀπό τά σκλαβωμένα Γιάννενα, 1926.
- 80.Η Καινή Διαθήκη, εκδ. «Ο ΣΩΤΗΡ», Αθήνα 1986.
- 81.Σ. Κακίση, Σαπφώ, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1981.
- 82.Ι. Θ. Κακριδής, Ἑλληνική Μυθολογία, τ. 5, Εκδοτική Αθηνών, 1988.
- 83.Ι. Θ. Κακριδής, Οι αρχαῖοι Ἕλληνες στη Νεοελληνική λαϊκή παράδοση, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997.
- 84.Ι. Θ. Κακριδής, Προσφορά στον Νεοελληνικό Λόγο, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1991.
- 85.Ρ. Kapatou, Dizionario, Italiano - Greco / Greco - Italiano, Primus - Edizioni kpatou, Atene 1996.

- 86.Κώστας Καραποτόσογλου, Έτυμολογικά σέ λέξεις τῆς μεσαιωνικῆς καί νεοελληνικῆς γλώσσας: http://media.ems.gr/ekdoseis/ellinika/Ellinika_32_2/ekd_peel_32_2_Karapotosogloy.pdf
- 87.Ίωαννίκιος Καρτάνος, Παλαιά τε καί Νέα Διαθήκη (ηλεκτρ. μορφή).
- 88.Κανταμάνι Αχμάντ, Ἑλληνο - αραβικό, Αραβο - ἐλληνικό λεξικό, ἐκδ. Κολοκά-θης, 2007.
- 89.Νίκος Καραβασίλης, Ἡ κληρονομιά, Περιοδικό «ΣΚΟΥΦΑΣ», τόμος Θ', Ἄρτα 1992, τεύχη 76-77, σ. 46.
- 90.Α. Καρζής, Λαογραφικά τῆς Ρίζας, ἐκδ. Δήμου Μολοσσών 2002.
- 91.Α. Καρζής- Μ. Μαγκλάρας, Μύλοι καί μυλωνάδες, ἐκδ. Περί τεχνών, Πάτρα 2002.
- 92.Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Ὁ ἀρχαιολόγος: Γράφηκε τό 1903. Ἡ πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου εἶναι ἀγνωστὴ καί ἀμφισβητήσιμη. Ἡ δευτέρη ἐκδοσὴ ἐγίνε ἀπὸ το «Τυπογραφεῖον τῆς Εστίας» τῶν Μάισνερ-Καργαδούρη τό 1904 περιλάμβανε, ἐκτός ἀπὸ τὴν ομώνυμη νουβέλα, καί τέσσερα ἀκόμα διηγήματα τοῦ συγγραφέα: «Πόθος καί πόνος», «Τό κόνισμα», «Τό στοιχείο τοῦ σπιτιοῦ τῆς» καί «Στις δό-ξες». <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Literature/AndreasKarkavitsas/gr/OArchaiologos.html>
- 93.Γ. Κ. Καρράς, Εμπόριο, Πολιτικὴ καί Ἀδελφότης: Ρωμοὶ στὴ Ρωσία 1700-1774, 2010. (διδακτορικὴ διατριβή).
- 94.Νίκος Κάσδαγλης, Τό ἐλος - Χρονικά (Σοροκάδα), Θεσσαλονίκη 1988.
- 95.Ν. Κασομούλης, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων (1821-1833) - Τόμος Α', Β', Ἀθήναι 1940. (ηλεκτρ. μορφή).
- 96.Κέντρον Ἑρευνῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (Λουκόπουλος Δημήτριος (1919). <http://repository.kentrolaografias.gr/xmlui/handle/20.500.11853/297604>
- 97.Ίωάννης Κίνναμος, Ἐπιτομή (ηλεκτρ. μορφή).
- 98.Φώτης Κόντογλου, Ἡ Φύση καί τὰ Ἐμορφα Τραγούδια τῆς, Περιοδικό «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» <http://users.uoa.gr/>
- 99.Θ. Κολοκοτρώνης «ΑΠΑΝΤΑ», Γ. Μέρμηγκας, Ἱστορικὲς ἐκδόσεις 1821.
- 100.Θ. Κολοκοτρώνης «Διήγησις συμβάντων», Ἀθήνησιν 1846.
- 101.Ἀδ. Κοραῖς, Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Σμύρνης Πρωτοψάλτην, Ἐν Παρισίοις 1838. (ηλεκτρ. μορφή).
- 102.Ἀδ. Κοραῖς, Ἀριστοτέλους Ἠθικά Νικομάχεια, Ἐν Παρισίοις 1822 (ηλεκτρ. μορφή).
- 103.Ἀδ. Κοραῖς, Ἄτακτα, Ἀλφάβητον Δεύτερον, Ἐν Παρισίοις 1832.
- 104.Ἀδ. Κοραῖς, Ἄτακτα, τ. 1^{ος}, 2^{ος} Ἐν Παρισίοις 1828
- 105.Ἀδ. Κοραῖς, Ἄτακτα, Δοκίμιον Γλωσσογραφικῆς ὕλης
- 106.Γ. Κοτζιούλας, Πικρὴ ζωὴ καί ἄλλα πεζογραφήματα, Νηρέας Ἐκδόσεις Τέ-χνης
- 107.Φ. Ἰ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν Βίος καί Πολιτισμός: <https://anemi.lib.uoc.gr/>
- 108.Φ. Ἰ. Κουκουλές, «Ἀθηνᾶ», σ. 27, 1954
- 109.Φαίδων Ἰ. Κουκουλές, Νεοελληνικῶν λέξεων καί φράσεων παλαιότερα μνεῖα: http://epet.nlg.gr/db/icon/a1955/a55_26.pdf
- 110.Φ. Ἰ. Κουκουλές, Οἶνοντιακά, μελέτη περὶ τῆς ἱστορίας, τῶν ἡθῶν καί ἐθί-μων καί τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ δήμου Οἰνοῦντος (1908).
- 111.Εὐλόγιου Κουρίλα Λαυρεώτου, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, Ἐν Ἀθήναις 1935: [file:///C:/Users/User/Downloads/%CE%92%CE%9A%CE%9A318%CE%92%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/%CE%92%CE%9A%CE%9A318%CE%92%20(1).pdf)

- 112.Νικόλαος Κουτούζης, Βωμολογικές σάτιρες ιερέων, εκδ. Περίπλους.
- 113.Αφροδίτη Κουτρομπέλη, Το Ισλάμ στους βίους των Νεομαρτύρων, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ, 2008.
- 114.Κώστας Κρυστάλλης, Ήπειρωτικά άναμνήσεις - Πεζογραφήματα (ηλεκτρ. μορφή).
- 115.Άγροτικά / Κωνσταντίνου Δ. Κρυστάλλη, Έν Αθήναις: Έκ του Τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, 1891: <https://anemi.lib.uoc.gr/php/>
- 116.Ο Καλόγηρος της Κλεισούρας του Μεσολογγίου : Επύλλιον / Κωνσταντίνου Δ. Κρυστάλλη, Ηπειρώτου πρόσφυγος. Εν Αθήναις: Εκ του Τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, 1890. <https://anemi.lib.uoc.gr/php/>
- 117.Κώστας Κρυστάλλης, Πεζογραφήματα, Αθήναι, Τυπογραφείον της Έστίας, 1894: <https://anemi.lib.uoc.gr/php/>
- 118.Κώστας Κρυστάλλης, Ποιήματα - Πεζά (2 τόμοι), Έν Αθήναις, Ιωάννης Δ. Κολλάρος, 1912: <https://anemi.lib.uoc.gr/php/>
- 119.Κυνέλη, Έτος Β', Ιούλιος 1885, φύλλ. 19, http://digital.lib.auth.gr/record/144877/files/5315_7.pdf?version=1
- 120.Δημήτριος Σ. Κωλέτσης, Τα Τσερίτσανα, Ιστορία - Λαογραφία, Ιωάννινα 1990.
- 121.Θανάσης Π. Κωστάκης, Λεξικό της Τσακωνικής διαλέκτου, τ. 2^{ος}, Αθήνα 1986.
- 122.Παναγιώτα Π. Λάμπρη, Ροδαυγή², Πάτρα 2016.
- 123.Π. Π. Λάμπρη, Το χάσικο ψωμί, Θεσσαλονίκη 2009.
- 124.Π. Π. Λάμπρη, Η μνήμη της γεύσης, Θεσσαλονίκη 2015.
- 125.Π. Π. Λάμπρη, ΣΤΑΘΜΟΙ... στον χρόνο, 2019 (ηλεκτρ. μορφή).
- 126.Π. Π. Λάμπρη, Προσκυνητάρια και Ερμαϊκές στήλες - Η περίπτωση της Ροδαυγής, Τζουμερκιώτικα Χρονικά, τ. 24, 2023, σ. 117-136.
- 127.Π. Π. Λάμπρη, Αγαθά στοιχειά, 2022 (ηλεκτρ. μορφή).
- 128.Ι. Λαμπρίδη, Ζαγοριακά οἷς προσετέθησαν καὶ τινὰ περὶ Ἡπείρου - Αθήναι 1870.
- 129.Ι. Λαμπρίδη, Ήπειρωτικά Μελετήματα, τ. Α'. Περιγραφή πόλεως Ἰωαννίνων, Αθήναι 1888.
- 130.Λεξικόν της Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τρίτομον, ἐκδοθέν πρῶτον ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ..., Βιέννη 1837 (ηλεκτρ. μορφή).
- 131.Λεξικό Ακαδημίας (ηλεκτρ. μορφή).
- 132.Λεξικό Δίγλωσσο (ηλεκτρ. μορφή).
- 133.Λεξικό Λευκάδας: <https://lexikolefkadas.gr/>
- 134.Λεξικόν «Θησαυρός της Ἑλληνικῆς γλώσσης», 1816-1818 (ηλεκτρ. μορφή).
- 135.Λεξικόν Λατινοελληνικόν ὑπὸ Ἑνρίκου Οὐλερίχου, Δ. Φ. ἐκ Βρέμης της Γερμανίας, Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ὁθωνος, Έν Αθήναις 1843 (ηλεκτρονική μορφή).
- 136.Η. Liddell - R. Scott – Α. Κωνσταντινίδου, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικῆς Γλώσσης, εκδ. Ελληνικά Γράμματα (ηλεκτρ. μορφή) <https://www.lsj.gr/>.
- 137.Λεξικόν της Νεο-Ελληνικῆς καὶ της Γερμανικῆς γλώσσης σύντομον, ἔκδ. Λειψίας (ηλεκτρ. μορφή).
- 138.Δημήτρης Λιθοξόος, Λεξικό των δανείων στη ρωμαϊκή γλώσσα (ηλεκτρ. μορφή) <https://www.lithoksou.net/>
- 139.Π. Λορεντζάτου, Ὀμηρικόν λεξικόν, ἔκδ. Κ. Κακουλίδη, Αθήναι 1968.

140. Δημήτριος Λουκόπουλος, Στά βουνά τοῦ Κατσαντώνη, Ἀθῆναι 1929.
141. Μακροβιοτική, ἥτοι Ἡ τέχνη τῆς ὑγιεινῆς διατηρήσεως τοῦ σώματος καί τῆς μακροβιότητος αὐτοῦ, ὑπό Ἀχελωΐδου ἱατροῦ, Ἐν Ἀθῆναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Α. ΚΓΑΡΠΟΛΑ, 1847 (ηλεκτρ. μορφή).
142. Μαντινάδες με τὴ λέξη «σπήλιο - σπηλιάρι», Επιμέλεια Κατερίνα Βοτζάκη, https://www.rethemnosnews.gr/mantinades/171960_mantinades-me-ti-lexi-spilio-spiliari
143. Μελισσάνθη, Ὀδοιπορικό, ποιήματα 1930-1984, Καστανιώτης 1986, (Ἡ ἐποχή τοῦ ὕπνου καί τῆς ἀγρύπνιας, 1950).
144. Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, Ἐπιστάσια Κ. Ν. Σάθα, τ. ΣΤ', Ἀσίζαι τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καί τῆς Κύπρου, Κυπριακοὶ Νόμοι, Βυζαντινά Συμβόλαια, Κρητικαὶ Διαθῆκαι, Ἐν Παρισίοις 1877. (ηλεκτρ. μορφή).
145. Goustan Meyer, Neugriechische Studien: Die slavischen, albanischen und rumänischen Lehnworte im Neugriechischen, ἐκδ. F. Tempsky, 1894 (Ψηφιοποιήθηκε στις 27 Νοεμ. 2008).
146. Ἀντώνιος Μάτεσις, Ὁ βασιλικός (ηλεκτρονική μορφή), ἐκδ. Πελεκάνος.
147. Λ. Μαχαιρᾶς, Χρονικόν Κύπρου, ἐκδ. Πελεκάνος (ηλεκτρ. μορφή)
148. Ἀνδρέας Μήτσου, Ὁ κίτρινος στρατιώτης (ηλεκτρ. μορφή).
149. Νίκος Μπαλάσκας, Ἑλληνικὲς λέξεις στα Τούρκικα (ηλεκτρ. μορφή).
150. Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας, ἐκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Ἀθήνα 2002
151. Εὐάγγελος Μπόγκας, Τὰ γλωσσικά ιδιώματα τῆς Ἡπείρου, Α', ἐκδ. Ε.Η.Μ., Ἰωάννινα 1964.
152. Εὐάγγελος Μπόγκας, Τὰ ζῶα καί τὰ πουλιά στοὺς Ἡπειρωτικούς θρύλους, Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, 5, 45 (1956), σ. 43-55 / 5, 46 (1956), σ. 158-163.
153. Musaios, 2000.
154. Ἀνδρέας Μπουντούρης, Φθινοπωρινὲς εἰκόνες καὶ συναισθήματα, https://xiromeronews.blogspot.com/2013/01/o_25.html
155. Στρατὴς Μυριβήλης, Κερύνεια, Ἑλληνικὴ Ἡμέρα, 24 Φεβρουαρίου 1952.
156. Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, Διηγήματα, τ. Α'-Ε', Ἀθῆναι, ἐκδ. Ι. Ν. Σιδέρης, 1921.
157. Σπ. Χ. Νεραϊδιώτης, Χοροὶ Ἡπείρου (βήματα στὴν παράδοση), ἐκδ. Εντύπωσης, Ἀρτα 2006.
158. Απ. Φ. Ντάλα, Τα Πιστιανά, Γενεαλογίες καὶ Ἱστορήματα, Ἀθήνα 1999.
159. Απ. Φ. Ντάλα, Ανθολογία Ποιημάτων, ἐκδ. apiroshora, Ἀθήνα 2001.
160. Απ. Φ. Ντάλα, Ποιήματα, Δεύτερη Συλλογή, Ἀθήνα 2002.
161. Απ. Φ. Ντάλα, Ενθυμήσεις, ἐκδ. apiroshora, Ἀθήνα 2005.
162. Γρηγόριος Ξενόπουλος, Μαργαρίτα Στέφα (ηλεκτρ. μορφή).
163. Κων/νος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονο-ρωσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν, Πετρούπολη 1828. (ηλεκτρ. μορφή).
164. Ομάδα καθηγητῶν τουρκικῆς γλώσσας, Τουρκοελληνικὸ & Ἑλληνοτουρκικὸ λεξικό, ἐκδ. Καλοκάθη, Ἀθήνα 2003.
165. Βίκτωρ Οὐγκώ, Τό Ἑλληνόπουλο, Orientales «L' Enfant», μτφ. Κωστή Παλαμᾶ, Ἄπαντα, τ. ΙΑ', σελ. 290 – 291.
166. Κ. Παλαμᾶς, Ἡ φλογάρα τοῦ βασιλιᾶ, Λόγος πρῶτος. (ηλεκτρονική μορφή) <https://ellinonfos.gr/logos-protos-flogera-tou-vasilia-kostis-palamas/>

- 167.Κ. Παλαμᾶς, Ὁ θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ, Ἑστία, Ἀθήνα 1901.
- 168.Λ. Ι. Παπαβρανούση & Β. Β. Σφυρόερα, Λεξικὸν ἄνωμάτων καὶ ὀμαλῶν ῥημάτων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἐκδ. Β. Γρηγοριάδη, Ἀθῆναι 1967.
- 169.Αλκυόνη Παπαδάκη, Ἀμάν... ἀμάν! ἐκδ. Καλέντης.
- 170.Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ἄπαντα, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1985.
- 171.Χρ. Αρ. Παπακίτσος, Ἀπὸ τὴν Τζουμερκιώτικη Λαλιά στη λαϊκὴ μας Παράδοση, ἐκδ. Δήμου Ἀγνάντων, Ἀθήνα 2006.
- 172.Δημήτρης Πετρόπουλος, «Ὅρια Ἱερά - Σταυράτα», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης, τ. 11 (1969), σ. 225-244.
- 173.Πατρολογία, Προκοπίου τοῦ Γαζαίου, χριστιανοῦ σοφιστοῦ καὶ ἐρμηνευτοῦ, τὰ εὑρισκόμενα ἅπαντα, τ. 1^{ος}, (1860) (ηλεκτρ. μορφή).
- 174.Περιοδικό «Λαογραφία», ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ, τ. Α', ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1909. (ηλεκτρ. μορφή).
- 175.Περιοδικό «Σκουφάς», τ. 50-51, Τάκης Βαφιάς, Απόκριες τῆς παλιάς Ἀρτας.
- 176.Χρ. Περραιβός, Ἀπομνημονεύματα πολεμικά, τ. 2, Ἐν Ἀθῆναις 1836.
- 177.Ίούλιος Πολυδεύκης, Ὀνομαστικόν (ηλεκτρ. μορφή).
- 178.Ι. Πολυλάς, Ομήρου Ἰλιάδα, ΟΕΔΒ 2001.
- 179.Πνευματικὴ Ζωή, περιοδικό, Ἄγγελος Σικελιανός, Ἐπικήδειο ποίημα στὸν θάνατο τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, (αφιέρωμα 1867-1945, τ. 60-61/1992), σ. 40.
- 180.Νικόλαος Γ. Πολίτης, Δημοτικὰ τραγούδια, ἐκδ. Γράμματα, Ἀθήνα 1991.
- 181.Νικόλαος Γ. Πολίτης, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ: Παραδόσεις, τ. Α', Β' (ηλεκτρ. μορφή).
- 182.Ν. Πολίτης, Παροιμίαι, τ. Δ', σ. 437 (ηλεκτρ. μορφή).
- 183.Λίνου Πολίτη, Ποιητικὴ Ἀνθολογία, τ. 8, ἐκδ. Δωδώνη, 1981.
- 184.Πρεβεζάνικα Χρονικά (55-56) 2019, Θανάσης Γ. Ἀνωγιάτης, Λέξεις που ἀποχωροῦν, σ. 249-264.
- 185.Θεόδωρος Πρόδρομος, Ἡ φιλοσοφία τοῦ κρασοπατέρος καὶ ἄλλα Πτωχοπροδρομικά, ἐκδ. Γρηγόρη.
- 186.Πρόκλος Διάδοχος εἰς τὸν Πλάτωνος πρῶτον Ἀλκιβιάδην (ηλεκτρ. μορφή).
- 187.Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, Ἀρχαιολογία - Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Καλλιτεχνίας, τ. 1^{ος}, 1865 (ηλεκτρονικὴ μορφή).
- 188.Ζ. Σιδέρης, Ὀμήρου Ὀδύσσεια, ΟΕΔΒ 1987.
- 189.Δημήτρης Σαπρανίδης, Bandiera... Russa, ἐκδ. Καστανιώτη, 2013.
- 190.Ν. Σαραντάκος, Λέξεις που χάνονται, ἐκδ. τοῦ εικοστοῦ πρώτου, Ἀθήνα 2011.
- 191.Στέφανος Σαχλίκης, Γραφαὶ καὶ στίχοι (ἐκδ. G. wagner), (ηλεκτρ. μορφή).
- 192.Στέφανος Σαχλίκης, Περὶ φυλακῆς, <https://opencourses.auth.gr/>
- 193.Ἄγγελος Σημηριώτης, Ὀνείρων Ἥσκιαι, ἐκδ. Κασταλία, Ἀθῆναι 1935.
- 194.Ἄγγελος Σικελιανός, Λυρικός Βίος, ἐκδ. Ἴκαρος (1965-1969).
- 195.Ἄγγ. Σικελιανός, περιοδικό «Πνευματικὴ Ζωή» (αφιέρωμα: 1867-1945, τεύχ. 60-61/1992, σελ 40).
- 196.Γ. Στεφ. Σιμιτζῆς, Ὅταν φύγαμαν για τ' Γερμανία..., ἐκδ. Περὶ τεχνῶν, Πάτρα 2005.
- 197.Χρῖστος Ἰ. Σούλης, Τὰ «μπουκουραίικα» τῶν Τζουμέρκων ἤτοι περὶ τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν ῥαφτάδων τῶν Σχωρετσάνων τῶν Τζουμέρκων, Ἑπειρωτικά Χρονικά, τ. 3, σ. 310 κ.ε. (1928),
<https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/28430>
- 198.Χρῖστος Σούλης, Ἑπειρωτικά Χρονικά 1926 Α-Β, σ. 320.

199. Δημ. Δ. Σταματόπουλος, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΠΩΝΥΜΑ ΑΠΟ «ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ» ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ <https://sites.google.com/site/ddstamatopoulos/ellenika-eponyma-apo-arbanitika-paratsotyklia>
200. Δ. Χρ. Στάμος, Τουρκικές λέξεις στην Πράμαντα - Επιλογή, έκδ. Συλλόγου Πραμαντιωτών Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2007.
201. Στοιχεία τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης εἰς χρῆσιν τῶν Σχολείων τῆς Ἑλλάδος, τ. 1^{ος}, Βιέννη 1815 (ηλεκτρ. μορφή).
202. Θεόδωρος Στουδίτης, <https://anemi.lib.uoc.gr/>
203. Σπύρου Στούπη, Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα, έκδ. Δωδώνη, Αθήνα - Γιάννινα 2003.
204. Σχόλια Ἰσακίου καὶ Ἰωάννου Τζέτζη εἰς Λυκόφρονα, έκδ. Λειψίας (ηλεκτρ. μορφή).
205. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ, τ. Η', 1873-1874, ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ-ΠΟΛΕΙ, ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ, 1874 (ηλεκτρ. μορφή).
206. Π. Τατσόπουλος, Η κυρία που λυπάται, έκδ. Μεταίχμιο, 2018.
207. Δημήτρης (Τάκης) Τζήκας, ΛΕΞΙΚΟ Λαϊκών και ιδιωματικών λέξεων της νέας ελληνικής γλώσσας, <https://eranistis.net/wordpress/>
208. Τζουμερκιώτικα χρονικά, έκδ. Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Τζουμέρκων (ΙΛΕΤ).
209. Καρόλου Τραυγόττου Θείμη, Πρώτη τροφή τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρωπίνου νοός, Συγγραφεῖσα Γερμανιστί και μεταφρασθεῖσα παρά Γ. Γενναδίου, 1842.
210. Ι. Τσαβαρή (έκδ.), Ο Πουλολόγος, Αθήνα, 1987.
211. Ευστ. Τσακαλώτου, Λατινοελληνικόν Λεξικόν, έκδ. Δαρέμα, Αθήνα.
212. Μένος Φιλήντας, Γλωσσογνωσία και Γλωσσογραφία ελληνική, Τ.1, Αθήναι: Εκδοτικός Οίκος "Αθηνά", 1927. (ηλεκτρ. μορφή).
213. Δ. Φωτιάδης, Καραϊσκάκης, έκδ. Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1987.
214. Κ. Α. Χαρακτίδου, Λεξικό Γαλλοελληνικό, έκδ. «Αστήρ», Αθήνα 1976.
215. Μ. Χάρου, Τζουμερκιώτικοι δημοτικοί αντίλαλοι, έκδ. Δήμου Αγνάντων, Ιωάννινα 2006.
216. Γεώργιος Ν. Χατζηδάκις, Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, τ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1907 (ηλεκτρονική μορφή).
217. Χρήστος Χρηστοβασίλης, Διηγήματα τῆς ξενιτειᾶς (Ἡ δόλια ἢ μάνα), ΑΘΗΝΑ 1907, (ηλεκτρ. μορφή).
218. Χρήστος Χρηστοβασίλης, Διηγήματα τῆς στάνης (Ἡ καλύτερή μου ἀρχιχρο-νιά), έκδ. Γεωργίου Ι. Βασιλείου, Αθήνα, 1923, (ηλεκτρ. μορφή).
219. Ψηφιακή Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία: <http://akg.cyi.ac.cy/el/content/>
220. Anecdota graeca e codd. manuscriptis Bibliothecae regiae parisienses: Excerpta philologica, pars I-II—John Anthony Cramer (ηλεκτρ. μορφή).
221. Anecdota Graeca e codicibus regiis, τ. 2 (ηλεκτρ. μορφή).
222. Anthologia graeca ad fidem codicis olim palatini nunc parisini ex apographo gothano, τ. 1, Λειψία 1813 (ηλεκτρ. μορφή).
223. Joannis Pearsoni ... Adversaria Hesychiana [ed. by T. Gaisford] (ηλεκτρ. μορφή).
224. The Greek anthology: Hellenistic epigrams, Τόμος 2 (ηλεκτρ. μορφή).
225. Demetrii Chomatēni Ponemata diaphora (ηλεκτρ. μορφή).

- 226.Δαμασκηνοῦ Ἱερομονάχου, Γνώμαι Μονόστιχοι Ἑμμανουήλ Χρυσολωρᾶ καὶ τὰ ἀποφθέγματα τῶν Ζ' Σοφῶν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἐξηγήσεων εἰς τό ἀπλοῦν, Βενετία 1815. (ηλεκτρ. μορφή).
- 227.Phrynichi Eclogae Nominum Et Verborum Atticorum (ηλεκτρ. μορφή).
- 228.Lexikon gallohellenikon. (Lexicon gallohellenicum.) (ηλεκτρ. μορφή).
- 229.Graecæ grammaticæ rudimenta in usum scholarum (ηλεκτρ. μορφή).
- 230.Rhetores greci, ex codicibus florentinis, mediolanensibus ..., (ηλεκτρ. μορφή).
- 231.Cornelii Schrevelii Lexicon manuale Graeco - Latinum et Latino - Graecum = (Λεξικό Ἑλληνο - λατινικό καὶ Λατινο - ἐλληνικό), 1759 (ηλεκτρ. μορφή).
- 232.<https://www.academia.edu/45782934/> ΜΟΣΧΟΣΙΤΙ ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΜΥΡΩΔΙΚΟ ΠΟΥ ΕΞΑΦΑΝΙΣΤΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΥΖΙΝΑ ΜΑΣ
- 233.https://archive.org/stream/hapantabalarit00valauoft/hapantabalarit00valauoft_djvu.txt
- 234.<http://www.enacademic.com/>
- 235.<http://repository.academyofathens.gr/document/>
- 236.<http://anemi.lib.uoc.gr/>
- 237.<http://archive.org/stream/pgcommunitytexts34577gut/34577-0.txt>
- 238.<http://www.greek-language.gr>
- 239.<https://el.wikipedia.org/wiki>
- 240.<http://digital.lib.auth.gr/record/127420?ln=el>
- 241.<http://en.calameo.com/read/0011322843e43f75b169e>
- 242.<http://www.snhell.gr/>
243. <https://egiannina.wordpress.com/>
- 244.<https://www.nafpaktos.gr/el/home> (Γαβρολίμνη)
- 245.<https://sites.google.com/site/ddstamatopoulos/ellenika-eponyma-apo-arbanitika-paratsotyklia>
- 246.<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/>
- 247.<http://www.agrinionews.gr/chamchougias-synonymo-tou-apokroustikos-pou-vgike-apo-archilisti-pou-drouse-sto-agrinio/>
- 248.<http://www.dmko.gr/martyrikes-polis-2/martyrikes-polis/aetos/>
- 249.http://www.genderpanteion.gr/gr/pdfiles_ellinis/Athina%201928-19231_0479.pdf
- 250.http://labweb5.duth.gr/erg_laog/thrakika/Thrakika18.pdf
251. <http://www.lykeionellinidon.gr/>
- 252.<https://www.hartismag.gr/hartis-1/biblia/o-atermwn-koxlias>
- 253.http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2246/Keimena-Neoellinikis-Logotechnias_B-Gymnasiou_html-empl/indexi_2.html
- 254.http://epet.nlg.gr/db/icon/a1955/a55_26.pdf
- 255.<http://www.perseus.tufts.edu/>
- 256.<https://epigraphy.packhum.org/text/175715>
- 257.http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/poetry_of_romania/05.htm
- 258.http://users.uoa.gr/~nektar/arts/poetry/gewrgios_zalokwstas_poems.htm
- 259.<https://www.katafylli.gr/index.php/arthra-apopsis/402-gefira-korakou-64-xronia-apo-tin-anatinaksi> (Στίχοι Πάνου Τσίνα VII (σ. 38) Ποιήματα, Αθήνα 1988)
- 260.<http://khazarzar.skeptik.net/pgm/>
- 261.<http://repository.kentrolaografias.gr/>

- 262.<https://logotechnikoistologio.wordpress.com/> Διηγήματα, Ανδρέας Καρκαβίτσας.
- 263.<https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/123456789/3821/1/doc.pdf> / «Πανδώρα», 15-2-1872, τ. KB', φυλλάδιο 526, σ. 508.
- 264.<http://eliaswords.blogspot.com/2018/06/blog-post.html>: Μια συλλογή παραμυθιών και μια θεωρία του παραμυθιού του Δημήτρη Λουκάτου.
- 265.<https://sarantakos.wordpress.com/2011/04/28/karlaftis/> (σχόλιο 52).
- 266.http://www.sarantakos.com/kibwtos/mazi/kotzioulas_grammata1.html (Από μικρός στα γράμματα).
- 267.www.komvos.edu.gr
- 268.<http://www.kenef.phil.uoi.gr/pdf/19618/19618.pdf> (BIBΛION ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ ΤΟΙΣ ΠΑΣΙ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΤΗΝ ΤΕ ΠΡΑΚΤΙΚΗΝ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗΝ ΜΑΝΟΥΗΛΟΥ ΓΛΥΝΖΩΝΙΟΥ...)
- 269.<https://eclass.upatras.gr/>
- 270.<http://www.vakxikon.gr/>
- 271.https://me-klamena-megala.blogspot.com/2013/12/blog-post_6028.html
272. <https://www.xanthipress.gr/g-sarakenidis-o-pontios-piitis-apo-ta-komnina-xanthis-pou-imnise-ton-pontiako-ellinismo/>

ISBN: 978-618-87900-2-5

9786188790025